

AA0004068102

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

REESE LIBRARY	
UNIVERSITY OF CALIFORNIA	
PA	
6105	
V24	
v.182	Valpy -
Delphin classics.	

Received
Accessions

3
67
2/2
182

Southern Branch
of the
University of California
Los Angeles

Form L 1

PA
6105
V24
v.182

This book is DUE on the last date stamped below

Form L-9-15m-8,'26

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA.

VOL. VI.

Digitized by the Internet Archive
in 2008 with funding from
Microsoft Corporation

SOUTHERN BRANCH

P. VIRGILII MARONIS

OPERA OMNIA

EX EDITIONE HEYNIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

EXCURSIBUS HEYNIANIS

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

76003

VOLUMEN SEXTUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1819.

SOUTHERN BRANCH

P. J. BELL & SONS

OPERA HOUSE

BY CHAS. B. BELL

THE NEW YORK

IN THE DELPHI

THE DELPHI

50859

THE NEW YORK

THE NEW YORK

THE NEW YORK

THE NEW YORK

THE NEW YORK

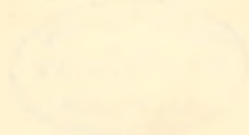
THE NEW YORK

F

THE NEW YORK

THE NEW YORK

THE NEW YORK

Flammas cum regia p.] More militiæ. ut Æn. III. 'Dat clarum e puppi signum.' Ista autem face, tanquam signo, debuit Sinon, ut prius convenerat, adventum Græcorum prænoscere. *Taubmann.*

257 *Fatis iniquis*] Voluntate numinum: nam illis propitia, sed in nos iniqua: ut Lucanus II. 86. 'Non ille favore Numinis ingenti superum protectus ab ira.' *Servius.*

259 *Laxat claustra Sinon*] Odyss. XI. 524. Ulysses ait hoc sibi muneris mandatum: Ἡμὲν ἀνακλῖναι πυκινὸν λόχον, ἧδ' ἐπιθεῖναι: Sive aperire densas insidias, sive concludere. Ut Poëta claustra de hoc equo, sic Sophoc. in Tyran. κοῖλα κλεῖθρα: cava claustra. Calaber I. XII. dat κληῖδα. Petron. 'aperitur ingens claustrum.' Calaber I. XIII. de eodem Sinone, Ἰππὸν πλευρὰ διεξώριεν: equi aperuit latera. Aristophanes Vespis de re alia loquens, κλεῖθρα χαλάσθω: laxentur claustra. Circa orthographiam nominis *Sinon*, sciendum, Henric. Steph. in libello de abusu linguæ Græcæ, late probare, omnia nomina, quæ a Græcis proveniunt, et Latini in *on* finiunt, efferenda esse in *o*. Liberat vero Maronem a calumnia, qui metri lege coactus *Sinon* dixit, propter sequentem vocalem, cum alias dicendum esset, *Sino*. Pro se Stephan. Charisium adducit. Id ipsum Pythæ. Adversar. II. 13. sentit, probatque ex Varrone, Columella, et Fabio: contra horum sententiam est, in antiquissimis Virgilii codicibus inveniri hanc vocem *Tarchon* frequentissime, ut I. X. 'haud fit mora, Tarchon Jungit opes.' *Cerda.*

Laxat claustra Sinon] Eadem locutione utitur Juvenal. Sat. I. 261. 'Prodita laxabant portarum claustra tyrannis.' Petron. 'insertans commissuris secures, claustrorum firmitatem laxabit: et 'Danai relaxant claustra.' *Emmeness.*

260 *Reddit*] Quasi debitos, vel cre-

ditos: ut, 'Redditus his primum terris.' Sic Horatius, 'Navis, quæ tibi creditum Debes Virgilium, finibus Atticis Reddas incolumem, precor.' *Servius.*

Reddit] Usus est bono verbo, nam quos occultando tenebris acceperat, reddit aëri. *Donatus.*

Reddit equus] Quasi debitum, quos scil. acceperat. Sic mox, 'Fundit equus:' Scal. XIV. 16. Notat etiam Pimponius, reddere, nixus esse vocabulum: unde Lucretius 'Duratei equi partum' dixerit: ut superius, 'uterum:' et 'fætam armis,' &c. *Taub.*

Cavo robore] Equi, Epexegesis. *Servius.*

Cavo robore] Sic Sophoc. in Tyran. κοῖλον λόχον, cavas insidias. Pulcre hercule dixit Enrip. in Troad. λόχου Δ' ἐξέβαινεν Ἀρης, Κόρας ἔργα Παλλάδος: ex insidiis Descendebat Mars, Virginis opus Palladis. *Cerda.*

Promunt] In Longobardico codice produnt legitur: quod minime displicet. Sed enim promere de iis dicitur, quæ condita fuerint: de his autem superius dictum est, 'Nota conduntur in alvo.' *Pierius.*

261 *Thessandrus*] Polynicis et Argia filius. *Servius.*

Thersandrus] Quidam codices ex proximioribus editionibus, *Tisandrus* legunt: quum tamen passim apud Græcos celebre sit, *Thersandri* Polynicis filii nomen. In Romano codice Vaticanæ bibliothecæ desiderantur paginæ versusque omnes a captura Sinonis, usque ad versum, qui libro quarto incipit, 'Instauratque choros mixtique altaria circum.' *Pierius.*

Sthenelus] Capanei et Evadnes. *Servius.*

Ulyxes] Laërtæ et Anticliæ filius. *Idem.*

Ulyxes] Et ipse dux intelligitur. *Donatus.*

Dirus Ulyxes] In codice Longobardico, *durus Ulyxes*, legitur: quem Horatius patientem, Homerus πολύ-

τλαντα vocant; id vero duri hominis: ut, 'Durm a stirpe genus,' et 'Dardanidæ duri.' Inferius vero omnino legitur, *Dirus*: videturque proprium epitheton apud Maronem *Dirus Ulyxes*, ut *immitis*, et *sævus Achilles*. Sunt etiam antiqui codices, in quibus *dirus* habeatur: nempe quia toties apud Homerum legere est, *διος Ὀδυσσεύς*, καὶ θεῖος. Sed enim in hostili persona, ubi præsertim improbatur res gesta, non congruit epitheton illud honorificum. Quamvis Fl. Sosipater, ubi de tropis agit, hæc ita: 'Epitheton dictio est vocabulo adjecta ornandi aut destruendi aut indicandi causa. Ornatur, sicut 'Dius Ulyxes.' Ita enim in veteribus Sosipatri codicibus habetur. In aliquot et *Dirus*. Destruit, sicut, 'Scelerumque inventor Ulyxes.' Indicat, sicut, 'Larissæus Achilles.' Sed hoc exemplum ita positum, loco non citato, non mihi tanti est, ut propterea lectionem *dirus* loco hoc immutare velim. Carisius enim ad id respexit: quod uti diximus Homerus Ulyxem θεῖον vocat. *Pierius*.

Dirus Ulixes] Infestus, et quasi deorum ira immissus. Vide P. Victor. Var. II. cult. *Taubmann*.

262 *Demissum lapsi per funem*] Hunc actum Euripides representavit in Troadib. sub persona Helenæ: ἐφεῦρον ἐξ ἐπάλξεων Πλεκταῖσιν εἰς γῆν σῶμα κλέπτουσιν τόδε. Propert. 'Per quam demisso toties tibi fune pependi, Alterna veniens in tua colla manu.' et Lucret. l. II. 'mortalia sæcla superne Aurea de calo demisit funis in arva.' Aristoph. in Vesp. 'Ἄλλ' ἐξάψας διὰ τῆς θυρίδος τὸ καλῶδιον, εἴτα καθύμα Δήσανσαντόν. *Germanus*.

Demissum lapsi per funem] Calaber l. XIII. κλίμαξιν ὡς fuisse, nempe scalis. Hinc colligas licet magnitudinem equi: ideoque ξιφασιν notandum hic monet Quintil. VIII. 3. 'Labi per funem' agnoscit quoque Petron. 'Per funem lapsi descendunt

in scapham.' *Demissum* hic pro *desuper missum*, Non. Marcell. *Emm*.

Acamas] Demophoontis filius, Perrechæ nepos. *Servius*.

Acamas] In Longobardico, in Mediceo, et quibusdam aliis codicibus antiquis legere est, *Acamas*. Quod quidem nomen inter Græcorum proceres censi apud Quintum Smyrnæum invenias, qui τὰ παρ' ὁμήρου scripsit. Fuit et *Acamas* Thesei F. a quo Demosthenes agnoscit tribum *Acamantida* ἐν τῷ πρὸς βοιωτὸν περὶ τοῦ ὀνόματος: quod observat Harporation. *Pierius*.

Acamas] In plerisque Codd. *Athamas*. *Acamas* Antenoris est filius, ut ex Homero Il. B. 823. qui a partibus fuit Trojanorum et Thracum Dux dicitur vs. 844. Hygino tamen est *Acamas* fab. 108. Principum ubi recenset nomina, qui se equo ligneo includi passi sunt: *Menelaus*, *Ulysses*, *Diomedes*, *Thessander*, *Acamas*, *Thoas*, *Machaon*, *Neoptolemus*. *Servius* tamen legit *Athamas*, quem Æoli, qui Thebis regnavit, faciunt filium. *Emm*.

Thoas] Andremonis filius. *Serr*.

263 *Neoptolemus*] Quia ad bellum ductus est puer; *Pyrrhus* vero a capillorum qualitate vocitatus est; *Achillis* et *Deidamiæ* filius, *Pelei* et *Thetidis* nepos ex patre: ex matre vero *Lycomedis*, regis *Scyriæ* insulæ. *Idem*.

Primusque Machaon] Hic *Machaon* filius *Æsculapii* fuit, cujus frater *Podalicus*. *Primus* autem, princeps, id est, inter primos; aut arte primus: aut numeri sui, nam per ternos distinxit. *Idem*.

264 *Menelaus*] *Atrei* filius, frater *Agamemnonis*, propter quem bella gerebantur. *Idem*.

Epeos] *Panopei* filius. *Idem*.

Epeos] *Homer*. *Odys*. Θ. *Theocritus* in *Securi*, et *Pausanias* in *Corinthiacis*. *Tryphiodor*, de isto fabro. *Hartung*.

Epeos] *Græcis* ideo dictus μηχανο-

ποιός. De hoc ita Hygin. fab. 108. 'Epeus monitu Minervæ equum miræ magnitudinis ligneum fecit:' et sic recte *doli fabricator*, nam idcirco 'equus fallax,' Propertio eleg. iii. 12. nominatur: eidem autem Eleg. vii. 'Palladiæ artis equus,' quod supra monitu Minervæ: ut hoc lib. vs. 15. 'divina Palladis arte.' Ferramenta ostentarunt Metapontini, quibus Epeus equum Trojanum fabricavit, teste Justino xx. 2. Attingit hunc locum Scal. poet. iii. 8. *Emmeness*.

265 *Invadunt*] Ordo est: 'Cæduntur vigiles, portisque patentibus omnibus Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt,' deinde 'invadunt urbem, somno vinoque sepultam:' ne sit vitium, ut primum invadant urbem, et postea recipiant socios per portam. Primo enim patefactus est equus, deinde vigiles occisi, et postremo per urbem sparsi sunt: et potuerunt cives latere, qui duplici malo essent affecti, vino et profundo somno. *Donatus*.

Urbem] Id est, cives. *Servius*.

Somno vinoque] Ostendere vult nihil magnum a Græcis factum, quod obtinuerint civitatem. *Somno* autem, quia nox erat, *Vino* quia festus dies. *Idem*.

Somno vinoque sepultam] Phrasis ista, ante ævum Maronis celebris. Lucret. l. i. 'mentes Terrificet morbo assuetis, somnoque sepultis.' Enn. Ann. l. iii. 'Nunc hostes vino dormiti, somnoque sepulti:' et post illud. Nam Fabius declam. 272. 'No bis somno sepultis, et securitate ab omni cogitatione bellorum.' Flac. Argon. ii. 'Dapibus vinoque soporos.' Forma alia extulit Livius l. xxv. 'gravatis omnibus vino somnoque.' Cui vicinus Ovid. Met. l. iii. 'Ille mero somnoque gravis.' Et Callaber l. xiiii. πολλῶ ὅτ' ἀκρήτῳ βεβαρήτες: graves multo mero: iterum, βαρύθυνο φρένες: gravabatur mens. Tacit. Ann. iv. 'somno et vino procumbere:' quæ desumpta a Virgil. in

l. ix. 'somnoque vinoque sepulti Procubuerunt.' Græcus Theognis sic expressit, Θωρηχθέντ' οἶνῳ μαλθακὸς ὕπνος ἔχει: Oppressum vino somnus occupat mollis. Herod. l. i. ita, πληρωθέντες φορβῆς καὶ οἶνου εὖδον: pleni cibo ac vino soporabantur. *Cerda*.

Somno vinoque sepultam] Petron. in Carm. de Mut. Reip. R. 'turba sepulta mero:' in Halosi: 'Quum inter Priamidas sepultos nocte et mero:' est igitur *sepultam* interprete Turnebo xxx. 19. *obrutam, quietam*, translatione sumpta a sepultis, quæ terra operiuntur et quiescunt: inde Lucret. l. vi. ventos dixit *sepultos pro quietos*. *Emmeness*.

266 *Cæduntur vigiles*] Non actus nomen est, sed officii: modo enim *vigiles* intelligendum, non qui vigilerent, sed qui solebant exercere vigiliæ; aut certe *vigiles*, quos fefellit Sinon equum servantes, et bene ostendit timiditatem Græcorum, qui paucitate timentes eos primos occiderunt; quod cæteros poterant excitare: aut vigiles portarum; nam paulo post, 'Vix primi prælia tentant Portarum vigiles.' *Servius*.

Cæduntur vigiles] Qui scil. equum servabant; non urbis: nam paulo post: 'vix primi prælia tentant Portarum vigiles.' *Taubmann*.

Patientibus] Pro patefactis. *Serv.*

267 *Conscia*] Conjurata. Bene autem in insidiis conscientiam nominavit. *Idem*.

268 *Tempus erat, quo prima quies*] Hoc loco noctis describit initium. Alibi totam noctem: ut, 'Nox erat, et placidum carpebant fessa soporem Corpora per terras.' Descriptiones sane pro rerum qualitate, vel protendantur, vel corripiantur. Illo enim loco protensio ad iridiam pertinet Didonis, aut vigiliarum. Sunt autem solidæ noctis partes secundum Varonem hæ: vespera, concubium, intempesta nox, gallicinium, conticinium lucifer. Diei: mane, ortus,

meridies, occasus. De crepusculo vero, quod est dubia lux (nam *creperum*, dubium est) quaeritur. Et licet utrique tempori possit jungi, usus tamen, ut matutino jungamus, obtinuit: licet Lucanus dixerit, 'Longa repercusso nituere crepuscula Phæbo.' *Idem.*

Prima quies] Excusatur Æneas, si somnum ea hora capiebat, qua omnia animantia reficit somnus: cujus initia tantum ponderis habent, et tanta vi mentes opprimunt, ut omni cura submota, altius soporentur. Et cum munus deorum sit somnus, ad refec-tionem nobis datum, crimen non est, si concesso tempore dormiatur. *Donatus.*

Tempus erat, quo prima, &c.] Concu-bium describit, quod dicunt esse inter primam faciem, et noctem intempestam. Eurip. in Rheso: *θέλγει δ' ὄμματος ἔδραν ὅπνος· ἄδιστος γὰρ ἔβα Βλεφάροισι πρὸς αὐτοῖς* et Il. I. ὕπνου δῶρον ἔλοντο et Eurip. in Oreste *νύκτα* vocat *ὑπνοδότειραν πολυπόνων βροτῶν*. Certe Academici, Peripateticique veraciora, efficacioraque somnia somni parte extrema sub diluculum obversari astruunt, ob minus concitatas turbulenciasque sensibus vel αἰσθητη-lois applicantes imagines, discreto-que jam sanguine spirituque, dissipatisque calidi interventu deciduis vaporibus, cum primo somno vaporum caput petentium copia, spirituumque contentione conturbentur, confun-danturque simulacra. Non videtur tamen Poëta ita exacte decori et physiologie secutus hoc loco ratio-nem, quod Æneæ in auroram fugam differre nequiverit, sed nocte etiam intempesta Æneæ saluti consulendum primo quoque tempore fuerit. Hoc autem loco, sunt qui, *Tempus erat cum*, legant, non *quo*: more Græco-rum, *ἦν χρόνος ὅτε*: Plat. in Alcib. *ἄρα οὖν τυγχάνεις ἐπιστάμενος, ἦν χρόνος ὅτε οὐχ ἡγροῦ ἐπίστασθαι* et Tib. 'Tempus erat cum me Venetis præ-

cepta ferentem.' et Georgic. I. 1. 'Tempus veniet cum finibus illis.' Lucr. quoque *est cum effert hellenice*: Plat. in Gorg. *πόλεις γὰρ ἔστιν ὅτε ὅλας σώζει. Germanus.*

Tempus erat, &c.] Sequitur ductum Attii, in Bruto ita loquentis: 'Cum jam quieti tempus nocturno impetu Dedi, sopore placans artus languidos, Visus est in somnis pastor ad me ap-pellere.' *Cerda.*

Ægris] Quantum ad divina, tardis. *Servius.*

269 *Dono dicum*] Quidam *donum* voluntate dicunt venire, *munus* ex officio. *Donaria* vero loca in templis, in quibus dona ponuntur. *Idem.*

Dono dicum] Homer. Il. IX. ὕπνον δῶρον, somni donum. Silius I. 1. 'sopor sua munera tandem Applicat.' et I. VII. 'Dona soporiferæ noctis.' *Cerda.*

Gratissima] Somni elogium Ovid. Met. XI. 623. et seqq. *Emmeness.*

Serpit] Latenter membris infunditur. *Servius.*

270 *In somnis*] Aut *per somnos*: aut si *insomnis* legeris, erit synæresis. *Id.*

Ecce] Hac particula utimur, quotiens aliquid repentinum volumus indicare: ergo *ecce*, subito est: ut, 'Ecce manus juvenem interea post terga revinctum.' *Idem.*

271 *Visus adesse*] Bene *visus*: quia somnia videntur tantum, non sunt naturaliter vera. Quod autem paulo post dicit, 'Effler penetralibus ignem:' confirmantis est: nam illud verum fuisse contendit. *Idem.*

Visus adesse] Ostendit poëta non veras, sed verisimiles imagines videri, cum dormientibus offeruntur. Ex mœrore autem et squalore imaginis, etiam si nihil verbis nunciasset, conjectura colligeretur funesta porten-dere. *Donatus.*

Visus adesse mihi] Alludit fortasse ad locum Emii Annal. I. 1. 'Inde mihi species semper florentis Homeri Exorians, visa est lacrymas effundere salsas Cœpisse,' &c. Ab Ennio

illustrabitur Lucretius, nam hic ab illo, ‘Unde sibi exortam semper florentis Homeri Commemoratur speciem lacrimas effundere salsas Cœpisse.’ Signate vero et proprie Poëta *visus* adesse, ut indicet, non quidem apparuisse Hectorem, sed visum ex somni elusione. Refellens Cicero gentium superstitionem, loquens de dracone, qui Alexandro in somnis apparuit, ita ait, ‘non enim audivit ille draconem loquentem, sed est visus audire.’ Divinat. l. II. *Cerda*.

Largosque effundere fletus] In Mediceo codice, *refundere* legitur, sed *effundere* acceptius. Quin etiam nonnulli codices, *fluctus* habent. Sed nulli *fletus* non castior lectio videtur. *Pierius*.

Largosque effundere fletus] Simplex apud Ovid. Met. XI. 672. ‘fletus quoque fundere veros.’ et vs. 657. ‘fletu super ora refuso.’ et vs. 418. ‘lacrimisque genæ maduere profusis.’ *Emmeness*.

272 *Raptatus*] Id est, tractus: frequentativo utitur, ut supra. *Servius*.

Bigis] Secundum artem dixit: quæ exigit, ut quæ de pluribus constant, plurali tantum dicantur: ut *bigas, quadrigas, mappas*. Sed hæc plerunque corrumpit auctoritas; ut Horatius, ‘Ne sordida mappa.’ Item Statius, ‘Rorifera gelidum tentaverat aëra biga.’ *Id*.

Raptatus bigis] Incerti poëtæ versus legantur apud M. Tullium Tusculan. l. I. ‘Vidi videre quod me passa ægerrime Curru Hectorem quadrijugo raptarier.’ Sumpsit autem ab Homero ex Iliad. X. *Ursinus*.

Cruento Pulvere] Hunc pulverem cruore et sudore mixtum Græci *λύθρον* vocant. *Germanus*.

273 *Trajectus lora*] Trajecta lora habens: ut, ‘Nuda genn.’ *Servius*.

274. *Hei mihi*] Ennii versus. Et totum jungendum, ne doloris distinctione frigescat. *Idem*.

Hei mihi qualis erat, &c.] Non dissimilia a Virgilianis sunt illa Ennii in

Telamone: ‘Hiccinne Telamon ille est, modo quem gloria ad cælum extulit: Quem adspectabant, cujus ob os Graji ora obvertebant sua?’ neque Liviana de Horatio, qui Curiatios interfecerat: ‘Hunccinne, quem modo decoratum, ovantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera et cruciatus videre potestis?’ Habentur hæc l. I. et dicuntur patris Horatii ore. Ovidius quoque Metam. VI. similes affectus excitat: ‘Heu quantum hæc Niobe, Niobe distabat ab illa, Quæ modo Latois populum summo moverat aris, Et mediam tulerat gressus resupina per urbem.’ Huc etiam pertinet duplex Senecæ locus, in Hippolyto, et in Cætæo, ubi ex præterita pulchritudine Hippolyti, et præterita virtute Herculis, affectus excitantur. *Cerda*.

275 *Exuvias indutus Achillei*] Hoc est arma, quæ occiso Patroclō ademit, quæ Vulcanus Peleo fecerat. Celavit autem mortem Patrocli ad laudis augmentum. *Indutus* autem accusativo jungitur, ut hoc loco; sed magis septimo casu, quo nunc utimur, ut in decimo: ‘Prædonis corpore raptis Indutus spoliis.’ *Exuvias* autem tantum plurali dicimus numero. *Servius*.

Exuvias indutus Achillei] In antiquis exemplaribus *Achillis* habetur, recta declinatione, non enim hic *δμοιοτέλετον* illud Servianum timendum est. Suntque aliquot exemplaria, in quibus *exuviis* legatur septimo casu. Utrunque Latinum est. Sed *exuvias* quarto casu placere magis video eruditis viris. Demum et *inductus* ab *induco*, in per vetustis aliquot exemplaribus habetur. Sane scriptum ab Augusto Tranquillus ait: ‘Si mane sibi sinister calceus pro dextro induceretur.’ et apud Plinium: ‘Divus Augustus prodidit sibi calceum præpostere inductum.’ Placet tamen *indutus* ab *induo*, ut vulgo habetur. *Pierius*.

Exuvias indutus Achillei] Hanc fabulam Hyginus narrat f. 106. Ovidius Epist. Heroid. 1. 'falsis cecidisse sub armis Menætiaden' dicit, quia Achillis erant. Rem totam tradit Homer. Iliad. II. *Emmeness.*

276 *Phrygios ignis*] Flammas Trojanas, quibus Protesilai navis incensa est. Constat enim naves Græcorum flammis oppugnatas ab Hectore. *Serv.*

Phrygios jaculatus ignis] Hom. II. II. 81. μή δὴ πυρὸς αἰδομένοιο Νῆας ἐνιπρήσωσι. Ut hoc loco *Phrygios*, Ovid. Metam. XIV. *barbarum ignem* appellat, vel *Dardanum*, emendante Nob. Heinssio, quem illic consule. Noster etiam in princ. l. I. 'ipsa Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem.' Horat. Od. l. I. 'rubente Dextera sacras jaculatus arces,' pro *petere, ferire*, ut Lambinus ibi plura. *Emmeness.*

Puppibus] Pro *in puppes*. *Servius.*

277. *Squalentem*] Modo sordidam, alibi lucentem: ut Æneid. x. 'per tunicam squalentem auro.' *Servius.*

Barbam] Singulari numero hominum, plurali vero quadrupedum dicimus. Unde dubitatur, de quibus dixerit, 'Stiriaque impexis indaruit horrida barbis.' *Idem.*

Et concretos sanguine crinis] Non sine ratione etiam hoc de crinibus dolet Æneas, quia illis maxime Hector commendabatur, adeo ut etiam tonsura ab eo nomen acceperit, sicut Græci poëtae docent. *Idem.*

Concretos sanguine crinis] Sic Stat. Theb. l. II. de Sphyngē: 'concretis infando sanguine plumis.' *Emmeness.*

278 *Vulnera illa gerens, &c.*] Aut *gerens*, velut iniqua proferens, et ostentans, quæ a Græcis pugnaus pro patria suscepit; aut quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes teia jecerunt, more majorum. Unde est, 'his sex thoraca petiitum Perfossumque locis:' propter duodecim populos Tusciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. Unde est,

'Gens illi triplex, populi sub gente quaterni.' *Servius.*

279 *Accepit*] *Vulnera accipere* nota locutio, cujus plurima exempla congressit Hadrian. Cardinalis ex optimis scriptoribus. *Emmeness.*

Ultro] Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille, qui venerat. *Servius.*

Videbar] Et hic ostendit imagines non esse veras. *Donatus.*

280 *Compellare*] Adloqui. *Servius.*

Compellare] Melius, quam *appellare*: ut alibi, *collucent, congemuit, collustrans, coorta, oblecta, &c.* Scal. IV. 16. *Taubmann.*

281 *O lux Dardaniæ*] Quasi dies noster, per quem certi eramus de luce, id est, de vita; tanquam occiso Hectore omnes se extinctos credant. *Servius.*

O lux] Errorem describit dormientis, ut quod optime norat, quasi nescius, interrogaret. *Donatus.*

O lux Dardaniæ] In antiquis aliquot codicibus legere est *Dardanidum*. Tametsi non nescimus ex Mnasea *Dardaniam* regionem appellatam, quæ *Teucriis* prius vocabatur. *Dardanus* porro Troadis oppidum est Stephano. *Pierius.*

O lux Dard.] Ex Ennio sumptum, docet Macrobius VI. 2. *Taubmann.*

Spes o fidissima] Bene per contrarium. *Spes* enim semper incerta; in Hectore *fidissima*. *Servius.*

O fidissima] Ut præteream quod in antiquis codicibus scriptum est ex instituto Augusti, *spes o fidissima*: illud me magis movet, quod in vetustissimo quodam codice litteris, propter vetustatem caducis, difficile est discernere, utrum *fortissima*, an *firmissima* sit adscriptum. Sed enim, ut *firmissima* non improbarim, ita *fortissima* nunquam admiserim: decenter enim *spes* aut *firma*, aut *fida* ponitur. *Pierius.*

283 *Exspectate*] Antiptosis est: pro *expectatus*. *Servius.*

Ut te] Ordo est: *Ut defessi aspicimus*, id est, quasi defessi. *Idem.*

285 *Indigna*] Aut te indigna, aut crudelia. *Idem*.

Serenos] Hilares, antiqui; et e contrario tristes, *nubilos* dicebant. *Idem*.

286 *Fœdavit*] Cruentavit: ut, 'Sanguine fœdantem.' Et bene permansit in translatione, quia supra dixerat, *O lux*. Ideo et *serenos*, ideo et *fœdavit*. Nam Salust. de nubibus, 'Fœdare lumen.' *Idem*.

287 *Ille nihil*] Scilicet ad interrogata. Pleraque enim verba ex negotiis accipiunt significationem. *Idem*.
Vana] Falsa. *Idem*.

288 *Gemitus*] Nec enim parvus dolor est, viro forti fortem virum fugam suadere. Et notandum omnes suasoriæ partes hoc loco contineri. *Idem*.

Gemitus imo de pectore ducens] Est hoc, quod Pindarus Nem. Od. iv. γλῶσσα φρενὸς ἐξέλοι βαθείας. *Cerda*.

289 *Fuge, nate Dea*] Propositio est. *Servius*.

Heu fuge] Viro forti fugam suadet, quam non suaderet, si superesset aliquid, cui posset subveniri. Mox subnectit causam, quæ omnem vim desperationis continet. *Donatus*.

His] Δεικτικῶς. *Servius*.

His] Δεικτικῶς. Virgilio hæsit Flac. Argon. vii. 'Sed magis his miseram, quantum potes, eripe curis.' *Cerda*.

Eripe flammis] Utile. An necessarium? *Hostis habet muros*: An honestum? *Sacra suosque tibi commendat Troja penates*. *Servius*.

290 *Hostis habet muros*] Secunda desperatio. Muros scilicet, quibus se tutari potuissent. *Donatus*.

A culmine] Vel a dignitate sua, vel vere *culmine*, id est, a tectis suis: et ideo *culmina* dicta sunt tecta, quia veteres de culmo ædificia contegebant. *Servius*.

Ruit alto a culmine Troja] Tertia desperatio, id est, concidit jam, cui potestas subvenerat. *Donatus*.

Ruit alto a culmine Troja] In Mediceo codice non est a præpositio; sed supra *alto* ab κατὰ παράφρασιν nota-

tum: vulgata tamen lectio, quæ est *alto a culmine*, satis pluribus facere videtur. *Pierius*.

291 *Sat patriæ Priamoque datum*] Ecce et hoc honestum, nam contra fata venire constat neminem posse. Ergo, *Sat patriæ Priamoque datum*, vel regnasse; vel sat pro patria, id est, Priamo, militasse. *Servius*.

Sat patriæ Priamoque datum] Ut Priamo venisse interitum denotaret. *Donatus*.

Sat patriæ Priamoque datum] Infra l. ix. 'Sat fatis Venerique datum.' *Germanus*.

Si Pergama dextra] Quasi dicat, contra tantam vim, nihil valere humanam virtutem: et probat, quæ si possent defendi, defensa fuissent hac scilicet mea dextra. *Donatus*.

292 *Etiam*] Multi distinguunt, ut sit adhuc: ut, 'Etiam currus, etiam arma tenentem.' Intelligunt enim eum ostendere voluisse, Trojam voluntate divina certo tempore esse defensam, et nunc si salutem tenere per fata potuisset, ipsius quoque dextra potuisse defendi. Sed melius est, *etiam hac*: ut et particeps gloriæ sit Æneas, et Hector arrogantiam vitet. Quidam *etiam*, pro *denique* vel *postremo* accipiunt. *Servius*.

293 *Tibi*] Merito tibi, quod religiosus es et pius. *Idem*.

Commendat Troja Penates] Ecce iterum a necessario, nam sacrilegium est non liberare commendatos penates. Et non *Ego*, sed *Troja*, ut videatur patriæ præstare, quod fugiat. *Idem*.

Sacra suosque tibi commendat] Non est ergo flagitium quod fugiat, cum patria suos deos fuga liberandos velit. Nimium etiam religiosum probare voluit, cum ipsis religionibus conservandis sit aptissimus, aut etiam diis potiore. Nullus enim commendatur inferiori. De his diis meminit in the-mate: 'Inferretque deos Latio.' Omni ergo culpa vacat fugiturus, si fugam suadet imago viri fortis: et patria

concedit fugam, et deorum sacrorum-que societas. *Donatus.*

Penates] Id est, Deos Trojanos, quibus Romæ ædes post exstructa est in Velia in colle Palatino. Vide *Donat.* de urbe Roma III. 3. duos adolescentes fuisse ligneos sedentes et pila tenentes affirmat *Dionys.* *Halicarn.* l. 1. Vestam in his numinibus numeratam, quæ avecta sunt, ex vs. 296. cognoscas: et nostro adde *Macrob.* *Saturn.* III. 4. *Emmeness.*

294 *Fatorum comites*] Cæterum a possibili, quia occurrebat, 'Hostis habet muros:' dat ei comites deos; et scite ait *fatorum*, ne Æneas diceret, quo mihi eos comites? *Servius.*

Fatorum comites] Adjuvabunt tua fata, cum tui comites fuerint. Quid enim potuit Æneas, si dii ipsi non potuerunt? *Donatus.*

Fatorum comites] *Possibile.* Quia occurrebat, 'Hostis habet muros:' dat ei comites deos, qui ἄπορον faciunt ἐσπορον. Videatur et *Scalig.* *Poët.* III. 11. *Taubmann.*

His mænia quære] Hoc est, dum conderet urbem inferretque deos: et multi quære, distinguunt, et sic subjungunt, *Magna pererrato statues quæ denique Ponto.* Non enim magna mænia inventurum promittit, sed magna facturum. Nam et dii penates in III. ita monent, 'Tu mænia magnis Magna para.' *Servius.*

Mænia] *Lucinium.* Alii *Romam* censent innui, quia addiderit, *magna*: et alludi ad Monarchiam Augusti. *Taub.*

295 *Magna*] Quia magni sunt dii. Et proponit spem futuri temporis, ut sit toleratio præsentis calamitatis. *Donatus.*

Pererrato] Una pars orationis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitatem. *Servius.*

Pererrato ponto] Ut ostenderet se vera insinuare, prædixit prospera, et his laboriosa addidit. *Donatus.*

Pererrato] Sic noster *Ecl.* I. 'pererratis finibus.' *Ovid.* *Fast.* IV. 589. 'in arbo pererrato.' *Apulej.* VIII. 'non

paucis pererratis casulis:' sic legit *Pricæus*, pro *percurساتis*. *Emmeness.*

Quæ] In codice *Longobardico* et aliquot aliis *qui*, non *quæ* legitur, ut sit, *Qui denique statues ea magna pererrato ponto.* Sed enim magis placet, quod in vulgatis habetur exemplaribus, *quæ mænia.* *Pierius.*

296 *Vittas*] Id est, pepla *Minervæ.* Nam ipsum *Palladium* jam ab *Ulysse* raptum erat. *Hortens.*

Vestam] Deam ignis, quæ ut supra dictum est, Terra est. Quæ in medio mundo librata, vi sua stet, et ignem intra se habeat. Alii de igne divino hoc volunt dictum; quod e vi sua stet, inde *Vestam.* Sed in primo libro dictum quos deos penates ab Ænea advectos diversorum opinio tradiderit; quod etiam singulis locis, ubi de penatibus varias opiniones poëta secutus dixerit, notatum invenitur. Hic ergo quæritur, utrum *Vesta* de numero penatium sit, an comes eorum accipiat, quod cum Consules et Prætores, sive Dictator, abeuntes magistratu, *Lavinii sacra* penatibus simul et *Vestæ* faciunt. Unde *Virgilius*, cum præmisisset, 'Sacra suosque tibi commendat Troja penates,' adjecerit: 'Et manibus vittas Vestamque potentem:' sed *potentem* potest ad illud accipi *θεὸς δυνατὸς*, sicut vocari *penates* dictum est. Nonnulli tamen *penates* esse dixerunt, per quos spiramus et corpus habemus, et animi rationes possidemus. Eos autem esse, *Jovem æthera medium, Junonem imum æra cum terra, summum ætheris cacumen Minervam*: quos, *Demarathi Corinthii filius Samothraciis religionibus mystice imbutus*, uno templo et sub eodem tecto conjunxit. His addidit et *Mercurium*, sermonum deum. Hos *Virgilius* *θεὸς μεγάλους*, ut, 'Iunonis magnæ primum prece numen adora:' *θεὸς δυνατὸς*, ut, 'Dominamque potentem:' *θεὸς χρηστὸς*, ut, 'Et bona Jumo:' quæ propter admonitionem locis suis notata sunt. *Servius.*

Vestamque] De *Vesta* atque igne

inextincto videatur Cælius Rhod. Antiq. Lect. xv. 14. Quædam etiam superius e Parrhasio attulimus, ad v. 154. 'Vos æterni ignes,' &c. *Taub.*

297 *Æternumque adytis effert penetralibus ignem*] Quod in templo Vestæ ignis æternus est: ecce ipse exposuit, quid sit Vesta. *Servius.*

Æternumque adytis] Hunc ignem Eurip. in Androm. respexit: οὐδ' ἔτι πῦρ ἐπιβώμιον ἐν τροίᾳ Θεοῖσιν λέλαμπε θυώδει καπνῷ. Hunc ignem, Romam Troja delatum ab Ænea, prodiderunt multi auctores: et annit illud Propertii: 'Nam Vesta Iliacæ felix tutela favillæ Culpam alit, et plures condit in ossa faces.' Huic sententiæ astipulatur et Livius, qui Vestæ sacra, ut vetustissima ab Albanis accepta, tradit, a Numa autem primum Romæ instituta. Ignem quoque Vestæ consecratum constat ea cura servatum, ut per negligentiam forte extinctum, nequaquam ex alio igni reconfuari et resuscitari fas esset, sed accensa per fomites ex sole flamma, purum et cælestem ignem elici sacra imperasse. Cic. de legib. l. III. 'Virgines Vestales in urbe custodiunt ignem foci publici seu paternum.' *Germanus.*

Æternumque adytis effert, &c.] Dubitari potest, an una cum Vesta eductus quoque ignis ab Hectore: an vero, tantum ignis eductus fuerit, qui idem cum Vesta. Vestam enim sub forma ignis Romani coluerunt, dicente Ovid. in Fast. l. VI. 'Nec tu aliud Vestam, quam vivam intellige flammam.' *Cerda.*

298 *Diverso interea*] Hæc est proœconomia. Ait enim Æneam non fuisse proditorem, sed propter longinquitatem domus, et tarde bella cognovisse, et facilius evitasse discrimen. *Serr.*

299 *Magis atque magis*] Iteratione sermonis fecit augmentum, ac si diceret, *magis ac plus*: sed propter metrum non potuit: sic etiam et in diminutione, velut si dicat: *et minus*

atque minus, et ut ut, pro utcumque. Idem.

Et magis atque magis] Geminatio ista aliis usitata, Catullo inprimis, 'Notescatque magis mortuus, atque magis: iterum 'magis et magis indies.' Ita et Græci geminant, μάλλον, μᾶλλον. Vide longam Nofam Hieron. Columnæ ad Ennium. *Cerda.*

300 *Anchisæ domus*] Satis religiose locis omnibus quamdiu vivit Anchises, ei universa concedit: ut alio loco, 'Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.' *Servius.*

Quamquam secreta parentis Anchisæ domus] Hæc Æneæ domus ubi fuerit Strabo explicat l. XIII. his verbis interpretis: 'Scepsius putat Æneæ regiam Scepsin fuisse, quæ media erat inter regionem illi subditam, et Lyrnessum, in quam ab Achille agitata fuisse dicitur: dicit enim Achilles, Nonne memor, cum te sequerer montana per Idæ, Tu fugeres cursuque celer Lyrnesson adires?' Allusum a Poëta ad procerum Romanorum luxum, ac delicias, qui etiam in urbe lucos in domibus haberent: unde et Tibull. l. III. 'Et nemora in domibus sacros imitantia lucos.' Habita quoque est ratio decoris, nam principis Æneæ domus esse debuit Augustalis, et permagnifica. In verbo motus *recessit* jucunda est metaphora, cum sermo sit de re hærente: sic Catull. Arg. 'quacunque opulenta recessit Regia.' et Virg. in Æn. VIII. 'Hic spelunca fuit vasto summtota recessu.' Plinius VI. 8. 'Longissime hæc Ponticarum omnium introrsus recedens: et c. 13. 'ad Mæotin lacum discedens.' Alter Plinius Epist. l. II. de villa sua ita scribit: 'Decem et septem millibus passuum ab urbe recessit: et l. V. loquens de Tuscorum parte quadam, 'hi procul a mari recesserunt.' *Cerda.*

Arboribusque oblecta] Laus domus. *Servius.*

Recessit] A frequentia se removit;

et est speciosa translatio, quotiens rei mobilis ad immobilem, vel e contra transfertur officium. *Idem.*

301 *Clarescunt*] In antiquissimo codice legere est, *concresecunt sonitus*, superaddita etiam paraphrasi, *spissantur*. Crescere enim et concresecere de sonitu non sine horrore dici potest. Hic vero non clamores tantum, sed et armorum concursiones, et corruentium ædium fragores audiebantur. Ut opus esse videatur verbo, plenius aliquid resonante. *Pierius.*

Ingruit] Invasit: ut, 'Ingruit Æneas Italiam, et prælia miscet.' *Serv.*

302 *Excitior somno*] Ut appareat terroris esse, non satietatis: clamoribus et sonitu interruptus est, ut non ipse somnum excuteret, sed somnus ipsum. *Idem.*

Excitior] Non dixit *expergisor*, quod esset aut ex satietate somni, aut ex animi tranquillitate. Quies ergo dormientis abrupta est. *Donat.*

Excitior somno] Hom. sæpe ὕπνου ἐξέθορε, et σέυετο: et Od. B. ὤρνυτ' ἄρ' ἐξ εὐνήφιν Ὀδυσσεύς φίλος νείκερ. et Æsch. in Eumen. ἀπολακτίζειν ὕπνον. Et Orph. Argon. δολίου ἐξέσσυτο ὕπνον: et ἄλτο δ' ἄρ' ἐξ εὐνῆς. *Germanus.*

Excitior somno] Sic Ovid. Fast. iv. 555. 'Excutitur somno stulte pia mater:' et vs. 667. 'Excutitur terrore quies.' Apulejus l. iv. 'somno recussa:' et l. viii. 'excussa quiete.' *Emmeness.*

Et summi fastigia tecti, &c.] Ut posset vel videndo per flammas, vel audiendo cuncta percipere. *Donatus.*

303 *Arrectis auribus*] Translatio ab animalibus, quæ ad omnem sonum erigunt aures. *Servius.*

Arrectis auribus] Sic vs. 173. 'luminibus arrectis:' et Æn. i. 152. 'silent arrectisque auribus adstant.' Vide, quæ illie Cerda notavit. *Emmeness.*

304 *In segetem*] Comparatio humilis, quæ tamen plurimum habet energie. Videatur Scalig. v. 3. *Taub.*

Cum flamma furentibus austris] Ubi

que bene vis aquæ et ignis bello comparatur, quia utriusque rei prope unus effectus est. *Servius.*

In segetem veluti cum flamma, &c.] Macrobius Saturn. v. 13. Virgilium in hac comparatione non æquare dicit Homericæ carminis majestatem, quod invenias Il. B. 455. Hic *segetem* Non. Marcell. fructus frumenti interpretatur. *Emmeness.*

305 *Rapidus*] Quare *rapidus*? quia montano flumine fluxit, ut, 'Largoque humectat flumine vultum.' *Serv.*

Torrens] Fluvius qui æstate siccat; unde et nomen accepit, cui Græci per contrarium dedere vocabulum. Nam χειμάρρουν dixerunt, a tempore, quo crescit: sicut æquinoctium ἰσημερίαν. *Idem.*

306 *Boum labores*] Ut alibi: 'nec tamen hæc cum sint hominum deumque labores.' *Idem.*

Boumque labores] Ἔργα βοῶν: etenim Græcis ἔργον, Latinis labor signatissimæ sunt voces, et κατ' ἐξοχήν pertinentes ad agriculturam. Itaque quod Virgilius dixit, *Hominumque boumque labores*, reddi ex Homero potest βοῶν καὶ ἀνδρῶν ἔργα. Ergo quoties ἔργον in re agresti occurrat, reddes melius laborem quam opus: sic Ritt. illud Oppian. κυνηγ. ii. ἔργα βοῶν θαλερὰς βέβριθεν ἀλώας, reddit, *labores boum florentes onerant areas*. Et Xenophon de Proventibus ἀργυρεῖα, id est, *fodinas argenti*, vocat ἐνεργὰ, propter laborem, qui in illis impenditur, et l. v. ἀπομνημ. terram cultam vocat ἐνεργὸν, propter eundem laborem: inde ἐργατῖναι Oppiano, et ἐργοπόνοι Leonida Anthol. ii. agricolæ sunt nulla re addita: et a Bione in Ecl. χειμῶν δύσεργος dicitur, quæ Horatio, *bruma iners*, quod hiems agriculturalium laboribus inepta sit. Porro ἐργατῖνας appellatos quoque χειρωνακτας, et ἀποχειροβιώτους notum his, qui libarunt Græca. *Cerda.*

307 *Præcipientesque trahit silvas*] Hoc speciale fluvii est: supra dicta vero

etiam ignis. *Servius*.

Inscius] Non ignarus: nam videt, sed qui non valde sit caussarum peritus, id est, simplex, ἀπειρος. *Idem*.

308 *Saxi de vertice*] Pro montis. Contra in sexto, montem pro saxo posuit; ut, 'Prensantemque uncis manibus capita aspera montis.' *Idem*.

Saxi de vertice] Ut hic vertex de monte, ita Plinius II. 41. 'montium vero flexus, crebrique vertices:' in Æn. VI. caput dedit, quod vicinum vertici, 'capita aspera montis.' *Cerda*.

309 *Manifesta fides*] Non somnii, ut quidam volunt, sed fraudis Græcorum. Nam et hoc sequitur. *Serr*.

Danaumque patescunt insidia] Quamvis alii hoc ad Laocoontis interitum, alii ad responsa Cassandræ applicassent. *Idem*.

310 *Jam Deiphobi*] Quia ipse post mortem Paridis Helenam duxit uxorem. Unde ei graviter Græcos constat esse iratos, de quo plenius in sexto narratur. *Idem*.

Jam Deiphobi] Narratis quæ audierat, ponit quæ videbat. *Donatus*.

311 *Volcano superante*] Id est, minis magna incrementa faciente: inde dictus Vulcanus Varr. de L. L. I. IV. 'ab ignis violentia.' Eadem locutio, 'Superante salo:' de *Volcano* pro igne actum Ge. I. 295. 'Volcano decoquit humorem.' *Emmeness*.

Proximus ardet Ucalegon] Proximus Deiphobo, rem domus ad personam transtulit, et est τὸ αἰτιον, hoc est causativum; ideo enim ardet, quia proximus est: ut, 'Mantua vae miseræ nimium vicina Cremonæ.' Bene ergo proximam Deiphobo domum dicit invasam, apud quem Helena fuerat. Secundum Ucalegontem posuit, quem juxta Homerum in consiliis et amicitia constat Priami fuisse. *Servius*.

Proximus] Ne quis dicat nos super antiqua scriptione curiosos nimis, si *proximus* in ant. cod. scribi dixerimus. Apud Carisium quoque ita scriptum invenimus antiquo codice. Ubi lo-

cum citat Crispi ex III. unde Virgilius locum desumpserit. 'Non tu scis, si quas ædis ignis caput acriter, haud facile sunt defensu, quin comburantur proxumæ.' *Pierius*.

312 *Ucalegon*] Ejus meminit Hom. II. Γ. 118. Οὐκαλέγων τε καὶ ἀντήνωρ, πεπνυμένω, ἄμφω, ἔλατο δημογέροντες ἐπὶ σκαίῃσι πύλῃσι, Γήραϊ δὲ πολέμοιο πεπνυμένοι, ἀλλ' ἀγορηταὶ ἔσθλοί. *Germ*.

Jam proximus ardet Ucalegon] Proverbium Horatianum, 'Nam tua res agitur, paries cum proximus ardet.' Victorium lege Var. XVI. 13. Ucalegontem proverbialiter accepit Juvenalis Sat. III. ab hoc Virgilii versu, cum dixit, 'jam poscit aquam, jam frivola transfert Ucalegon, tabulata tibi jam tertia fumant.' *Cerda*.

Ucalegon] Eodem modo Horat. Sat. I. 5. 'ubi sedulus hospes Pæne arsit:' id est, domus hospitis. *Emmeness*.

Sigæa] Duo sunt Trojæ promontoria, Rhæteum et Sigæum; quod dictum est propter Herculis taciturnitatem, qui prohibitus hospitio Laomedontis simulavit abscessum, et inde contra Trojam per silentium venit, quod σιγή. *Servius*.

Sigæa] Significatur incendii magnitudo, cum in ipso horrore tenebrarum Sigææ undæ clare cernerentur ab illucente Trojano igne. Sigæi promontorii meminit Plinius IV. 11. et Strabo Geog. I. XIII. a quo promontorio hic freta dicuntur Sigæa: in VII. campi Sigæi, 'num Sigæis occumbere campis.' Idem Strabo eodem libro meminit urbis ejusdem nominis, ut cum ait, τὸ Σίγειον, κατεσπασμένη πόλις: *Sigæum, urbs diruta*. *Cerda*.

Freta lata relucent] Incendii magnitudinem voluit significare: non hoc quidem describere. *Lata* autem ideo, quia se angustiae Pontici oris illic dilatant. *Servius*.

313 *Clamorque virum*] Sive qui cædebantur, sive qui cædebant. *Idem*.

Exoritur clamorque virum] Eo pertinet, quia dixit: 'Tum vero mani-

festā fides,' &c. Quantus autem fuit affectus Æneæ, qui nec somnio Hec- toris admonitus, neque manifesta cap- tivitāte urbis deterritus, arma cepit? *Donatus.*

Clangor] Græcorum est. Nam *κλαγγή* dicitur. Illud sane sciendum est, quia morem tetigit expugnatio- nis. Plerumque enim ad tubam ever- tunt civitates: sicut Albam Tullus Hostilius jussit everti. *Servius.*

314 *Amens*] Qui nec somniis cre- didi; nec rebus aspectis. Quamvis quidam sic exponant: *cipio* non ma- nibus interim, sed animo, nam inten- tio erat: ergo *cipio*, placet mihi su- mere. *Idem.*

Amens] Omnibus adversis, mente turbata, non in fugam, sed in arma convertitur. Et quærit manum so- ciorum, quibus arcem, amissis jam manibus, defendat. *Donatus.*

Arma cipio] Sic et Græcis *ἄπλα λαμβάνειν* familiare. *German.*

Arma amens] Notetur anhelitus in iterata vocalis vastitate. Sic Æn. v. 'sale saxa sonabant.' Vide Scalig. iv. 48. *Taubmann.*

Sat rationis] Quoniam amens, ideo nec sat rationis: aut ostendere vult primam ei cogitationem fuisse de pa- tria, sed subveniendi ei armis nullam fuisse rationem, ardente jam patria: quomodo enim incensam civitatem defenderet? *Servius.*

Nec sat rationis in armis] Non mi- rum est, me arma cepisse sine ra- tione: furor enim et ira mentem præcipitant hominum. Porro ad hunc locum Scal. iii. II. 'Acuit, in- quit, eam fortitudinem in summa re- rum trepidatione, atque desperatione, ita ut etiam exeat in audaciam: Ar- ma amens cipio, nec sat rationis in armis:' quippe solus: quo? quibus? neque dux, neque sub duce. Sperat tamen, proponitque sibi viri fortis factum: 'sed glomerare manum,' id est, cives ad bellum cogere: apponit consilium: 'et concurrere in arcem:'

adjungit ferociam, quasi stimulum virorum fortium: 'furor iraque men- tem Præcipitant.' Itaque concludit, 'pulchrumque mori succurrit in ar- mis,' &c. Vide ibidem plura. *Taubm.*

315 *Bello*] Ad bellum. *Servius.*

Concurrere in arcem] Quod inde facile possit pugnari cum hostibus. *Idem.*

316 *Furor iraque mentem Præcipi- tant*] Potest quidem specialiter ac- cipi, id est, mentem meam furor et ira præcipitaverunt: sed melius est generaliter: non mirum est, me arma cepisse sine ratione: furor enim et ira mentem præcipitant hominum. *Idem.*

317 *Pulchrumque mori*] Non erat spes victoriæ, sed armatus magis quam inermis, pulchram mortem ig- nominiosæ vitæ præponebat. *Donat.*

Succurrit] Ratio viri fortis, quid enim aliud a bono cive et forti, amis- sæ patriæ possit impendi: et succurrit, in animum venit. *Servius.*

318 *Ecce autem*] Adventu Panthi spem conceptam arcis defendendæ amittit. At ille non metu hostili deterritus erat, ut non ferret secum quicquid deorum in arce colebatur. Portabat enim sacra, et deos victos, ut ostenderet humanum auxilium ad- versus eam vim non fuisse necessa- rium, cui ipsi quoque dii resistere pro se non potuerant. *Donatus.*

Elapsus] Verbum aptum his, qui vix evaserunt. *Servius.*

319 *Panthus Othryades*] Everso Ilio ab Hercule, et occiso Laome- donte, Priamus judicans vitio potius loci, quam ira denm calamitatem ac- cidisse patriæ, misit Delphos filium Antenoris scitaturum, an eversum Ilium fas esset iisdem erigi funda- mentis. Erat eo tempore Apollinis Delphici sacerdos Panthus, Othrya- dis filius, miranda pulchritudine: hunc filius Antenoris, ut dicitur, amore captus, rapuit, et Ilium per- duxit, cujus injuriam Priamus volens

honore pensare, sacerdotem cum Apollinis fecit, ut quo honore insignis apud suos fuerat, eo apud alios non esset inferior. *Servius*.

Panthus] Panthum hunc magnæ apud Trojanos auctoritatis fuisse constat ex narratione Dictyis Bel. Trojan. l. II. ubi post longam Ulyssis orationem de componenda pace, primus omnium loquitur, deinde Antenor, mox seniores alii. Et Epig. l. 7. dicitur Panthus Τρώων βουλευφόρος: Trojanorum consiliator. Homer. II. III. cum multos Trojanorum proceres constituat in portis Scæis bellum spectantes, post Priamum statim Panthum nominat, cum tamen ibi multorum et gravissimorum mentio fiat. *Cerda*.

Arcis Phœbique sacerdos] Aut subrogatum, intelligimus: aut, quod melius est, morem Romanum tangit: in Capitolio enim omnium deorum simulachra colebantur. Ut sit illius Apollinis sacerdos, qui in arce colebatur, non alterius, ideo addidit *arcis* quasi arcani: quia ipsum esse dicunt urbium conditorem: aut *arcis* Minervæ accipiamus. *Servius*.

320 *Sacra manu*] Quod Hector dixerat, 'Sacra suosque tibi commendat Troja penates.' *Idem*.

Sacra] Per *sacra* hic intelligo vitas, velamina, et alia quævis, quæ ad numina pertinent, nam tautologiam non concedam. *Cerda*.

Victosque deos] Qui egebant sacerdotis auxilio. Simul et Æneæ excusatur abscessus. *Servius*.

321 *Ipsē trahit*] Id est, qui numina liberat, inter pietatem religionemque districtus: et est septima syllepsis. *Trahit* enim, licet ad nepotem pertineat, tamen et superiora concludit. *Servius*.

Nepotem trahit] Infra de Andromache: 'et avo puerum Astyanacta trahebat.' *German*.

Sacra manu, victosque deos, parvumque nepotem Ipsē trahit] Sanctius tra-

Delph. et Var. Clas.

lit non vult referri ad superiora, sed supplendum fert vel *portat*, nempe manu. Eum vide p. 388. *Emmen*.

Cursu] Legitur et *cursum*. *Serv*.

Amens] A tutis exclusus, ad intuta fugiens, ostendebat plenam amentiam. *Donatus*.

Ad limina] Æneæ et religio laudatur, et virtus. *Servius*.

Ad litora] In Oblongo codice perveteri, et in Mediceo, et plerisque aliis *ad limina* legitur: quam lectionem *Servius* agnoscit. Attendendaque est Æneæ virtus, ad quem Sacerdos cum sacris et nepote parvulo confugeret. Eadem lectione sententia diversa, *Donatus* ait, *Cursuque amens ad limina tendit*. Tutis exclusus ad intuta confugiens, plenam testabatur amentiam, quum eo fugiens, curreret, ubi cum ipsis diis potuisset incendi. *Pierius*.

322 *Quo res summa loco, Panthu*] Respublica, id est, universus status quo loco positus: et bene civis utilis, de Repub. primum sollicitus est, sed hoc totum admirantis est, non interrogantis: et *Panthu* vocativus est Græcus. *Servius*.

Quo res summa] Interrogatio brevis, pro ratione temporis sumpta. Quæsita etiam pro persona fugientis, et pro ejus, qui licet adversa maturarent, tamen scire cupiebat. *Summa rerum* est bonorum et malorum. Concinna diffinitio, qua celerius exprimi possint adversa vel prospera. *Donatus*.

Quo res summa loco] Hic plenam locationem habes, in qua tamen elegans ellipsis est, cum *summa* substantive sumitur. Corn. Nep. in Pelopida cap. 5. 'cujus belli cum ei summa esset data.' Vide Sanct. p. 335. Apposite Plaut. in Mercat. v. 4. 26. 'nam si istuc jus est, senecta ætate scortari senes, nbi loci res summa nostra est publica.' *Emmen*.

Panthu] Græca crasis, Πάνθοε, Πάνθοῦ: ut et supra, ab Πάνθοος, Πανθοῦς.

Virg.

7 U

Illud, *Quo res summa loco?* sumptum fortasse ab Ennio Ann. xvi. 'Quo res ipsa loco sese ostendatque jubetque. In Ennio legunt, *Quo resapsa loco*. Vide uti Modicius cap. 7. arrepta ex hoc versu occasione damnet Homeri nimiam loquacitatem in mediis pugnis et bellandi ardore. *Cerda*.

Quam prendimus arcem] Cum tu eam relinquis: non enim plures erant arces. Unde admirantis est. *Prendimus* autem, occupamus. Et notanda simul orationis brevitatis, quæ in periculis congruit. *Servius*.

Quam prendimus arcem] Arx est secunda defensio, ut evictis muris ipsa succedat. Recte ergo quæsitum, *quam prendimus arcem?* Intelligebat enim ex fuga Panthi, arcem captam, neque aliam præterea esse. *Donatus*.

Quam prendimus arcem] Admirantis verba sunt, immo increpantis, quare etiam *amens* dicitur: ac si dicat: quo nobis fugiendum, cum tu ad mare tendis, vel alio, arce, quæ in urbe una est tantum, relicta, loco urbis firmissimo et munitissimo: spes enim prima in muris solet esse, secunda in arce, cum hostis irruit. Arx, interprete Asconio, vel *sedem tyranni* significat, vel *editum in civitate et munitiorem ad salutem civium locum*: inde enim *arx* ab *arcendo*, ut *Servius* Æn. 1. 24. et *Isidor.* x. 9. *Emmeness*.

323 *Vix ea fatus*] Prædicanda artificiosa subtilitas poëtæ in respondendo. Iisdem enim verbis, et eadem brevitate, et instruxit inscium, et quæ summa esset rerum, perdocuit. Ille enim: 'Quo res summa loco, Panthu?' Hic: 'Venit summa dies et ineluctabile tempus,' quod luctando superari non potest. *Donatus*.

Vix ea fatus erum] *Homer.* Odyss. II. οὐπω πᾶν εἴρητο ἔπος. *Cerda*.

Gemitu] Ut ostendat luctuosam rem se esse dicturum. *Servius*.

324 *Summa dies*] Ultima, aut suprema, ut 'supreme Jupiter.' *Dies*

autem, si fœminino genere ponatur, tempus significat: ut, 'Quam nec longa dies:' si masculino vero, ipsum diem. Et de masculino genere tria observanda sunt: in qualitate, numero, adverbio. In qualitate, *serenus dies*, non *serena*. Numero: 'Bis quinos silet ille dies,' non *bis quinas*. Adverbio, *hoc die*, non *hac die*. Cæterum *diecula* nihil præjudicat: quia multa diminutiva recedunt a nominibus primæ positionis, ut *scutum*, *scutella*: *canis*, *canicula*: *rana*, *ranunculus*. *Id.*

Venit summa dies] Hunc locum *Macrobius* v. 1. copiosissimæ Orationis citat exemplum. Quis enim fons, inquit, quis torrens, quod mare tot fluctibus, quot Maro verbis hic inundavit? *Taubmann*.

Summa dies] In fœminino, pro temporis spatio, quod hic observatum a Marone Charisius notavit inst. Gramm. 1. 1. inde *diecula* apud *Ter.* And. iv. 2. 27. pro breviori tempore, ut *Donatus*: in masculino autem duodecim horarum tempus juxta *Asconium*. *Emmen*.

Ineluctabile] Quod nemo eluctari possit ut effugiat, cum decem annis luctati simus. *Servius*.

Ineluctabile tempus] Vide eum locum infra: 'Fortuna omnipotens, et ineluctabile fatum.' *German*.

325 *Dardania*] Trojæ: aut a Dardano Jovis et Electræ filio, quem quidam ab Arcadia profectum venisse ad Phrygiam volunt: alii de Samothracia ad memorata loca venisse dicunt, qui ex nomine suo Dardanos populares appellavit: qui ex Samothracia Trojam penates dicitur detulisse, quos post secum Æneas ad Italiam vexit: nam et Samothracæ horum penatium Antistites suos vocabant, qui postea a Romanis Salii appellati sunt: hi enim sacra penatium curabant; quos tamen penates, alii Apollinem et Neptunum volunt, alii hastatos esse, et in regia positos tradunt. Tusci penates Cererem, et

Palem, et Fortunam dicunt: aut certe secundum Sallustium, 'A rege Dardanorum Mida, qui Phrygiam tenuit.' *Servius*.

Fuimus] Periiit, quicquid apud nos erat. *Donatus*.

Fuimus Troes, fuit Ilium] Plane ex imitatione Euripidis in Troad. sub persona Andromaches ad Hecubam: πρὶν ποτ' ἦμεν. Ἑκάβη. βέβακεν ὄλβος, βέβακε τροία. *German*.

Fuimus Troës; fuit Ilium] Unde fluxerit hæc formula, disputat Politian. Miscell. cap. 88. Verbum *fuit* convenire oppidis, quæ esse desierunt, docet Salmas. Plin. exercit. p. 870. inde proverbium ab omnibus decantatum passim Græcis Tragicis ἦμεν τρωῆς. Ovid. Epist. Heroid. I. 'Nunc seges est, ubi Troja fuit.' Met. XIII. 429. 'Est, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus.' Propert. eleg. II. 8. 'Magni sæpe duces, magni cecidere tyranni, Et Thebæ steterunt, altaque Troja fuit.' *Emmen*.

Ingens Gloria Teucrorum] Periiit, quicquid apud nos floruit. *Donatus*.

326 *Ferus Juppiter*] Summæ necessitatis est, quoniam cum esset sacerdos, in convitia ruit deorum: quod servat Virgilius, ne unquam tradat Æneæ. *Servius*.

Ferus] Invidiose dictum est, et ad tempus epitheton. Nam Juppiter æquus est omnibus; ut, 'Rex Juppiter omnibus idem.' Hinc et paulo post, 'Ipse deos in Dardana suscitât arma, hoc est, qui æqualis esse consuevit. *Id*.

Ferus] Nam in adversis etiam deos male tractamus. *Ferus*. Quia omnibus ad Græcos traductis, nihil nobis reliqui fecit. *Donatus*.

Argos Transtulit] Quasi dicat, Qui defendas, quod Juppiter transtulit. *Servius*.

Argos] Non ad Argos, id est, Græcos, sed in eam urbem. *Donatus*.

327 *Dominantur*] Non pugnant, sed, ardente urbe, securi de victoria, dominantur. *Idem*.

328 *Arduus*] Incultus: ut, 'Illi ardua cervix,' et ideo 'Demissum lapsi per funem.' *Servius*.

Mediis in mœnibus] Ubi arx fuerat. *Idem*.

Adstans] *Pro stans*: et est Prothesis. *Idem*.

329 *Fundit equus*] Homerus ἰππότεν ἐκχόμενοι. Et ad voluntatem et ad multitudinem sonora, quasi adhuc descendunt. *Idem*.

Fundit] Nam quamvis jam fudisset, tamen ex perturbatione animi, adhuc equum fundere armatos putabat. *Donatus*.

Fundit equus] Ita Petronius, 'Danaï relaxant claustra, et effundunt viros.' *Cerda*.

Victor] Propositi effector: ut, 'Rapidusque rotis insistere victor.' *Serv*.

Miscet] Scilicet cædibus. *Idem*.

330 *Insultans*] Non dicit illis Græcos insultare, sed Sinonem, qui illis muros patefecerat dolis: et insultare est in alienum dolorem gaudere; exultare vero gaudere. *Servius*.

Insultans] Refert gratias; nam interventu ejus Trojani certabant illud capto. *Donatus*.

Insultans] Hoc verbo signatur hostile gaudium, et præterea ludibrium, quo victi et prostrati afficiuntur. Florus de occiso C. Graccho III. 15. 'insultatum quoque mortis reliquiis.' Sic IV. 12. de insultatione barbarorum in cæde Variana, Phædr. I. 22. 'fortes indigne tuli insultare mihi.' Just. v. 5. 'At dux Lacedæmoniorum, rebus feliciter gestis, fortunæ hostium insultat.' *Emmeness*.

Bipatientibus adsunt] Quia geminæ sunt portæ. Et quidam bipatientibus præsumptum accipiunt, quia, bi, particula non præponitur, neque verbis, neque participiis; nemo enim bipateo et bipatens; sed proponitur appellationibus, ut bipennis. *Servius*.

Portis bipatientibus] Ostendit unam portam, quæ ingredientibus atque egredientibus in muris præparata fu-

erat: alteram, quæ, dirutis muris, fuerat patefacta, ut equi moles immensa posset induci. Per has portas dixerat poëta immissos hostes: ut, 'omnes Accipiunt socios, atque agmina conscia jungunt.' Verum Panthus eadem ratione adhuc immitti dicit. *Donatus.*

331 *Milia*] Subaudi *tot*, et est, ἀνακόλουθον. Nam dixit *quot*, cum non præmiserit *tot*. Et ita vel augendi gratia, vel perturbatus dixit, tantos esse Græcos, quanti olim venerint, quasi nemo perierit decennali bello. *Servius.*

Umquam] Pro quondam. *Idem.*

Umquam] Rectius per *n* scribi Dausquius monet. *Emmeness.*

332 *Obsedere*] Causa ponitur cur Æneas et Panthus fugere non possent. *Donatus.*

Obsedere alii telis, &c. Oppositi] In codicibus antiquis, Mediceo, et ali-quot aliis legere est, *oppositis*, quippe *telis*: et ita etiam est in Donatiano codice. Invenio tamen *s* litteram superfluam sæpe alicujus dictionis fini adjectam, si præsertim dictio sequens ab eadem incipiat, dictantium celeritate librariis deceptis: verum hic nihil est, quod offendant, si *oppositis telis* legere, antiquis magna ex parte codicibus adstipulantibus, cuiquam visum fuerit. *Pierius.*

Angusta viarum] Angustas vias, id est, vicos: ut, 'Strata viarum.' *Serv.*

Angusta viarum] Sic Lucret. l. 1. 'vera viai,' et noster Æn. 1. 426. 'Strata viarum:' illic plura. *Emm.*

333 *Stat.*] Aut horret: ut, 'Stant lumina flamma:' aut *stat*, adstantibus in medio armatis tenetur. *Servius.*

Ferri acies] Bene addidit *ferri*, quia homonymum est *acies*, et multa significat, ut exercitus, ferri, oculorum. *Idem.*

Stat ferri acies] Sunt codices, in quibus legere est, *stat perniciēs mucrone corusco*: quod quia nonnullis alienum a Virgiliana phrasi videbatur,

eram dissimulaturus: verum ubi in Ti. Donati commentaria incidi, animadverti hominem lectionem hanc agnovisse, longa etiam adjecta paraphrasi: ita enim est: 'stat perniciēs: omnia adversa sunt, et in eum desperationis cardinem ducta, ut nec consistere in patria quisquam sine perniciē possit, nec saluti fugiendo consulere.' Sed enim longe magis placet, *stat ferri acies*, ut agnoscit Servius et aures adprobant eruditæ. *Pierius.*

334 *Stricta*] Nuda: unde et *disstringere* dicimus. *Servius.*

Parata neci] Active, ad necem aliis parandam. Scal. iv. 16. *Taubmann.*

Vix] Modo ægre. *Servius.*

Primi] Vel in primo introitu collocati, vel periculo primi. *Idem.*

335 *Cæco Marte*] Aut confusa pugna, aut nocturna: aut epitheton Martis est, cujus exitus semper incertus est: aut quia cæcantur animæ et agmina pugnantium. *Idem.*

Cæco Marte resistunt] Varie explicant. Ego nocturnum bellum inteligo, quam explicationem secundo loco Servius adhibet: et Germ. *νυκτομαχοῦντες*, ait, hoc est, *pugnantes noctu*. *Cerda.*

336 *Othryadæ*] Patronymici genitivus; nam Panthus Othryadis filius fuit. *Servius.*

Numine divum] Subandis *tali*, hoc est, mala injiciente desideria. Nam paullo post ait: 'Vadimus inmixti Danaïs, haud numine nostro.' Cum ergo hoc esset, tamen omissio consilio, 'in flammās, et in arma feror.' *Idem.*

Numine divum] Nam sic sum accensus verbis Panthi, quasi deorum numine sim afflatus. *Donatus.*

337 *Erinnys*] Impatentia animi hoc loco, quæ in furorem impellit. *Servius.*

Erinnys] Ita per *i* et *y* scribendum; non *Erynīs*, quod ex Græcis, quibus *ἐρινὺς* est, demonstrat Dausquius hic,

quāvis interpretes arguat Nascim-
bānīus, pro furore bellico sumens:
Animi impotentium significare videtur,
seu *impetum immoderatum*, ut colligis
ex vs. 314. 'arma amens capio:' et
paullo post: 'furor, iraque mentem
præcipitant:' ἐπιρροῖν enim est τῷ
θυμῷ χρῆσθαι, iram exercere, indig-
nari. *Emmeness.*

338 *Fremitus*] Perturbatio. *Serv.*

Et sublatus] Et, unde sublatus. *Id.*

Clamor] Ergo ibi major erat cædes,
unde mors faciliior. *Donatus.*

Sublatus ad æthera clamor] Sic in xi.
'immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera.' et in v. 'ferit æthera cla-
mor Nauticus.' Statius Theb. iii.
'it clamor ad auras Quantus Tyrrheni
gemitus salis.' ibidem: 'rursus fra-
gor insonat ingens Hortantum, et
vasto subtervolat astra tumultu.' et
Flac. Arg. vi. 'Æthera . . . lituum
concentus adit.' *Cerda.*

339 *Addunt se socios*] Non dixit,
quæro socios, sed *addunt se*, ut ipse
ab illis videatur esse quæsitus. *Serv.*

Addunt se socios] Ne narratio mul-
torum nominum, ex similitudine fiat
odiosa, mirifice distinguit interposi-
tione verborum: sed ordina: *Addunt
se socios et lateri adglomerant nostro,
oblati per lunam Ripheus, Iphitus, Hy-
panis, Dymas, et Coræbus per lunam.*
Nam principium hujus noctis luna
carnit, sequentia habuerunt. *Donat.*

Maximus armis Iphytus] In codici-
bus omnino plerisque, *armis* legitur.
In aliquot vero aliis *maximus annis*
habetur, quod inferiori sententiæ re-
spondet: 'Quorum Iphytus ævo Jam
gravior.' In nonnullis etiam ex his
antiquioribus et hic et inferius,
Epytus, scriptum est per *e* prima
syllaba, et absque aspiratione. In
aliquot *Ephytus* cum aspiratione. Sed
Iphytus receptum magis. *Pierius.*

Æpitus] Nomen idem occurrit in
posteris Æneæ; fuit enim quāvis ab
hoc Maronis diversus, postea sic dic-
tus filius Latini, pronepotis Ascanii,

qui Albam condidit, teste Ovid. Met.
xiv. 613. 'Clarum subit Alba Lati-
num: Æpitus ex illo est:' ubi co-
dices variant, sed *Æpitus* scriben-
dum, eo in loco Nobiliss. Heinsius
docet. *Emmeness.*

340 *Oblati per lunam*] Agniti per
Lunæ splendorem. *Servius.*

Oblati per lunam] Qui superius illud
silentia Lunæ accipiunt de Lunæ coitu,
videant in ipsorum capita impluere
hoc exemplum. Sed adhuc aliqui ibi
intellexerant, non quidem coitum
Lunæ, sed tempus illud, quo nondum
illa orta; et tunc dicunt, illa silet.
Sed hi quidem viris doctis divinare
sunt visi; neque enim facile exem-
plum advocabitur, quo silentium Lu-
næ sic accipiat, ut ipsi volunt. *Cerd.*

Oblati per lunam] Sic sublustri nocte
visus est Euryalus, de quo Æn. ix.
373. Quid miramur hos ad splendo-
rem lunæ cognitos, qua terram illu-
minante jam inde longius, præcipue
armati, dignosci possunt? Videndus
Apulejus Metam. l. vi. *Emmeness.*

341 *Adglomerant*] Adglomerantur;
ut, 'Nox humida cælo Præcipitat.'
Servius.

Adglomerant] Pro *adjungere*. A glo-
mere dictum teste Non. Marcello.
Verbum activum pro passivo sumi
vult Vechnerus Hellenol. sed subau-
diri potest accusativus, qui aliis in
locis huic additus est verbo, ut Æn.
ix. 539. 'Dum se glomerant.' *Emm.*

Coræbus Mygdonides] Hic filius
Mygdones et Anaximenæ fuit. Ergo
patronymicum. Nam si gentis esset,
Mygdonius diceretur. Nullius enim
gentis nomen in *des* exit. Hunc autem
Coræbum stultum inducit Euphorion,
quem et Virgilius sequitur, dans ei,
'Dolus an virtus quis in hoste requi-
rat?' Quum sit turpis dolo quæsitā
victoria. *Servius.*

Coræbus] Poëta Homericos versus
convertit, qui sunt Il. xiii. de
Othryoneo. Ὅς ῥα νέον πολέμοιο μετὰ
κλέος εἰληλούθει. Ἡί τεε δὲ Πριάμοιο

θυγατρῶν εἶδος ἀρίστην, Κασσάνδρην, ἀνάεδνον' ὑπέσχετο δὲ μέγα ἔργον, Ἐκ Τροίης ἀέκοντας ἀπωσέμεν υἷας Ἀχαιῶν. Scribit Zenobius hunc Coræbum procerum fuisse corpore, sed ita vecordem, ut undas maris numeraret, quod commeminare Parrhas. Eryt. Eras. Eustath. in Odys. ix. hunc εὐήθη vocat, *stultum*. Ælian. Var. Hist. xiii. 15. inter homines ἀνοητάτους, *admodum fatuos*, meminit quoque Coræbi: καὶ Κόροιβον δὲ, καὶ Μελιτιάδην, καὶ ἐκείνους ἀνοητάτους φασίν: *Coræbum, et Melitiadem fuisse hebetissimi ingenii memoria proditum est*. Aristides in 2. Platonica illum opponit Palamedi, signans Palamedem fuisse sapientissimum, Coræbum stultissimum. Hanc esse ejus mentem satis liquet ex aliis, quos opponit: adi adagium, ἡλιθιώτερος Κορίβῳ: *stultior Coræbo*. Hunc interfectum a Diomede Calaber scribit l. xiii. *Cerda*.

Juvenisque Coræbus] Hos versus cum Homericis contendit Scal. v. 3. *Taub.*

342 *Mygdonides*] Paus. Phocens. Κόροιβος ὁ Μύγδονος: *Coræbus filius Mygdonis*. Dubitant merito docti, an hic Coræbus idem sit, qui dictus Homero *Othryoneus*; nam quæ huic Græcus, Coræbo dat Virgilius: sed hostis, a quo extremum fatum, contrarium indicat; nam Homericus ab Idomeneo occiditur, Coræbus a Diomede: Virgilius enim nihil signate, tantum ait infra, illum cecidisse in tumultu. *Cerda*.

Illis ad Trojam] Deest *qui*. *Serv.*

Illis ad Trojam forte diebus Venerat] In Mediceo et codicibus antiquis plerisque omnibus, absque relativo *qui* legere est, *illis ad Trojam forte diebus venerat*: quæ loquendi figura etiam alibi est apud Virgilium, relativo præterito: ut, 'Urbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni:' subintelligitur, *quam* scilicet Tyrii coloni tenuere. *Pierius*.

Illis ad Trojam forte diebus Venerat] Paus. Phocens. ἀφίκετο μὲν δὴ ἐπὶ τὸν

Κασσάνδρας ὁ Κόροιβος γάμον: *Venit Coræbus ad Cassandræ nuptias*. Paria ferme invenies in Calabro l. i. eo loci, quo Evenor interficitur, qui ad Trojam tunc venerat. Est vero locus Poëtæ notandus: nondum Coræbus Cassandram, imo nunquam duxit, et tamen gener dicitur. Itaque satis destinatio ad nuptias, ut quis dicatur gener. Habetur l. iv. §. affines. D. de gradibus: 'gener, filiæ nostræ vir, sed et sponsus filiæ eo nomine continetur.' *Cerda*.

343 *Insano amore*] Aut perpetuum epitheton amoris est, ut, 'Nunc insanus amor:' aut *insano*, magno, ut, 'Insano juvat indulgere labori:' aut *insano*, quia belli tempore amabat Choræbus. *Servius*.

344 *Et gener*] *Gener* dicitur et qui est, et qui esse vult; ut hic indicat locus, vel certe secundum spem illius: neque enim jam: nam ideo subjunxit *sponsæ*: sic dicitur etiam maritus: unde est, 'Quos ego sum totiens jam dedignata maritos.' *Idem*.

Auxilium Priamo] Eustath. in Odys. ix. de Coræbo ait, ὕστατον τῶν ἐπικούρων ἀφικόμενον τῷ Πριάμῳ: *Venisse Priamo ultimum auxiliatorem*. Proprie autem *auxilium* datur Coræbo: auxilia enim sociorum erant: auxiliarius miles, et legionarius directe oppositi: ille e sociis, hic Romanus. *Cerda*.

345 *Infelix*] Quem mox manebat interitus, vel infelix causæ suæ, vel qui sponsam non audierit. *Servius*.

Præcepta] Propter illud, 'Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris.' *Idem*.

Furentis] Vaticinantis. *Idem*.

Sponsæ præcepta furentis] Ἐνθέου: et Hom. Il. Δ. οὐ γ' ὅγ' ἀνευθε θεῶν τάδε μάλ' ἐται. Nimirum et Eurip. Cassandram *βάκχην* vocat, *vatem Ætino furore afflatam*; ut infra Sibyllam 'insanam vatem,' quam et Bacchari dicit Virgilius secutus Euripidem: infra item Æn. x. 'Cassandræ furiis impulsus.' *Germanus*.

347 *Confertos*] *Quamvis consertos* in codicibus aliquot antiquis habetur, ex codice tamen Mediceo, et ex Longobardico, atque ex aliquot aliis, neque non ex Donatiano exemplari, et Arusiano, *confertos* legerim; eo significato, quo apud Sallustium legitur, 'Catilina memor generis, atque pristinæ suæ dignitatis in confertissimos hostes incurrit:' et ita apud alios frequentissime. *Pierius.*

348 *Incipio super his*] *His incipio*, id est, verbis. *Super* autem, insuper: quia jam audebant: unde paulo post, 'Furor additus.' *Servius.*

Juvenes, fortissima frustra] *Ordo talis est*: *Juvenes*, fortissima pectora, frustra succurritis urbi incensæ; quia excesserunt omnes dii. Unde si vobis cupido certa est me sequi audentem extrema, 'moriatur, et in media arma ruamus.' Alii *sequi*, pro sequendi accipiunt. Obscuritatem autem facit hoc loco et synchysis, id est, hyperbati longa confusio, et est falsa lectio. Nam multi *Audendi* legunt, multi *Audentis*. Sed neutrum procedit. Ergo *Audentem* legendum est. *Idem.*

Juvenes] *Ordo est*: *Juvenes*, fortissima pectora, quæ sit rebus fortuna videtis. Excessere omnes, adytis arisque relictis Dii, quibus imperium hoc steterat: frustra succurritis urbi incensæ. Si vobis audendi extrema cupido, eamus et moriamur, et in media arma ruamus. Una salus victis nullam sperare salutem. Ergo juvenes fortes estis, et prompti: sed auxilium vestrum incensæ urbi quid proderit? sed una est salus victis, si salutem, quam tueri non possunt, desperando contemnant. *Donatus.*

349 *Si vobis audentem extrema cupido est Certa sequi*] *Donatus audendi extrema videtur agnoscere*, et in ordinatione sensus ita digere structuram: *Si vobis audendi extrema cupido*. Sed enim exemplaria vetera pene omnia *audentem* legunt: ut animositatis laus

Æneæ præcipue deferatur: *audentem* quidem prius etiam in Mediceo scriptum fuit: inde aliena manu et atramento, *audendi* gerundii voce factum. *Pierius.*

Audentem] Hic non tam capio θαρράλεον, quam θρασύν, quia audacia ista tota ad temeritatem: in eo signate Poëta *audentem extrema*. Ideo de Atheniensi illo, qui quinquaginta tyrannos Athenis expulit, quique dictus Θρασύβουλος, Scholiastes Aristophanis in Plut. δ δὲ Θρασύβουλος ἄνους, ob temeritatem. Sed quidem Poëta, *Æneæ* sui studiosus, abstinuit a temeritate contentus descripsisse. Hinc illustrabis infinita loca Poëtarum, qui una cum audacia conjungunt aliquid, quo temeritatem indicent. *Cerda.*

351 *Excessere*] Quia ante expugnationem evocabantur ab hostibus numina, propter vitanda sacrilegia. Inde est, quod Romani celatum esse voluerunt, in cujus dei tutela Urbs Roma sit, et jure Pontificum cautum est, ne suis nominibus dii Romani appellarentur, ne exaugurari possint. Et in Capitolio fuit clypeus consecratus, cui scriptum erat: GENIO URBS ROMÆ SIVE MAS SIVE FÆMINA. Et Pontifices ita precabantur: 'Jupiter optime maxime, sive quo alio nomine te appellari volueris.' Quin et ipse Virg. ait, 'Sequimur te, sancte deorum, Quisquis es.' *Serv.*

Excessere omnes adytis] Hi versus sapere videntur priscorum ritus et superstitionem; qui in urbium obsidione, ne θεομαχέω viderentur, antiquam machinas ullas muris admovebant, conceptis carminibus deos tutelares φυλακτῆρας mitigare et evocare solebant. Vide autem de sacrorum evocatione, et qualiter olim fieri sit solita, Macrobius Saturnalis. III. 8. *Ger.*

Excessere omnes adytis] Ita Corn. Tacitus, de obsidione Hierosolymorum Histor. I. v. 'Expasæ repente delubri fores, et audita major humana

vox, Excedere deos: simul ingens motus excedentium.' Nam proditum est antiquis, cum Troja excidio propinqua esset, visos esse deos e suis templis sua exportare simulacra. Ita Sophocles in Fabula *simulacriferis*, induxit deos suis humeris sua gerentes simulacra. Et Æschylus aperte dicit, urbes, quæ capiuntur, a suis diis, hominum opinione, deserì. Sic cum Alexander M. Tyrum obsideret, multis Tyriorum visus est in somnis Apollo dicere, se ad Alexandrum abire; non enim sibi placere, quæ in civitate fierent. Servius autem et Macrob. III. 9. et v. 22. hoc de *Evocatione* illa deorum tutelarium, quæ solemnî carmine fiebat, interpretantur. De qua Plutarch. ἐν ῥωμαϊκοῖς, et Livius l. v. et Servius Fuld. Quod tamen Turnebo XIV. 15. et Mureto Var. Lect. v. 19. præ illo altero minus placet. Vere etiam Petr. Arbiter in Halosi Ilii: 'Peritura Troja perdidit primum deos.' Taubmann.

Excessere, &c.] Explanata satis hæc sententia. Faciunt huc illa Silli Ital. XII. 516. 'ut Palatia cernas Et denigrantem Tarpeja sede Tonantem:' pro quo Modius Not. Antiq. lect. Epist. 38. *demigrantem* recte legit: idem etiam l. II. 'Et jam damnata cessit Carthagine Mavors.' Emmen.

352 *Quibus*] Subaudis auxiliantibus, vel per quos stetit. Servius.

353 *Moriamur, et in media arma ruamus*] ὄσπερον πρότερον. Nam ante est in arma ruere et sic mori. Bene tamen *moriamur*, opportuniore loco posuit: ante enim dixerat, 'Quæ sit rebus fortuna videtis.' Idem.

Moriamur] *Am*, expeditum est: tum autem brevisyllabis ac paucisyllabis, et in media arma ruamus. Vide Scalig. IV. 48. et Pont. in *Actio*. Taubmann.

354 *Unu salus victis, nullam sperare salutem*] Plerumque desperatione robur augetur, ut Statius: 'Est ubi dat vires nimius timor.' Item scimus

mortem captivitatis esse remedium. Hoc ergo suadet, ut aut desperatione vincant, aut vitetur morte captivitas. Servius.

Salus] Nunc remedium. Idem.

Nullam sperare salutem] Mira efficacia. Video enim coram desperatæ vitæ viros fortes esse et animæ prodigos, ut animam ne amittant. Æn. XII. 'Usque adeone mori miserum est!' Scalig. III. 26. Ita et Vegetius III. 21. 'Libenter cupit commori, qui sine dubio scit se moriturum,' &c. Taubmann.

Nullam sperare salutem] Ita hos Æneas, ut apud Justinum Leonidas II. 12. suos firmabat, 'ut ire se parato ad moriendum animo scirent et meminissent, qualitercunque præliantibus cadendum esse.' Tale quibus sedet consilium, et quisquis ita contempsit suam vitam, is alienæ dominus est, teste Seneca Epist. 4. Quare cum desperatis non pugnandum rationem dabit Florus II. 8. et Petr. Victor. XXIII. 11. nam ut Stat. Theb. I. I. 'dat stimulos animo vis mæsta timoris.' Emmenest.

355 *Lupi ceu*] Ad ferocitatem pertinet. Ordo tamen est, ceu lupi; et est hoc dictum ab exemplo. Sane apud veteres *lupus* promiscuum erat; ut Ennius, 'Lupus femina fœta repente.' Et bene belli negotium lupo comparavit, qui est in tutela Martis dei bellici. Servius.

Inde, lupi ceu] Mira comparatio. Lupus enim improbus et sævus est, et in prædam intentus, præsertim cum catulos habet: cui quidem apertissimæ tenebræ sunt ad complendas insidias: sic et nos auxilio unico noctis, in hostes ferebamur. Donatus.

Lupi ceu] Hanc comparisonem cum Homérica comparat Scal. v. 3. Efficax est, *lupi raptores*; (ἀρπάγες et ἀπρακταί:) non tamen dices in recto singulari *raptor*, IV. 16. Et locus; 'atra in nebula.' Et modus dicendi, 'rabies improba ventris,' plus quam

fames. Et, *exegit.* Et, *cæcos*, id est, securos cujuscunque periculi. Pulchrum vero Epiphonema, ‘catulique relictī Faucibus exspectant siccis:’ quorum recordatione parentum rabies acuat. Vide et Cælium xxvii. 18. Taubmann.

Lupi ceu] Hac comparatione sæpius usus Homer. II. iv. *λύκοι ὧς tantum, lupi ceu*, nulla addita narratione: in xi. aliquid jam additum: *λύκοι ὧς ὄθων*: *lupi ceu Ruebant.* In xvi. pleniore ore cecinit: *λύκοι ὧς Ὁμοφάγοι, τοῖσιν τε περὶ φρεσὶν ἄσπετος ἀλκή*: *lupi ceu Cruditori*, quibusque circa mentes immensum robur. Et plura, quæ sequuntur uberrime. Adi Scalig. ubi comparat utrumque vatem, et Latino, ut assolet, victoriam concedit. Eadem comparatione usus Plato de Rep. I. iii. *εἰ πολέμιος, ὥσπερ λύκος, ἐπὶ πόλιν τισὶ τοῖσι*: *sī hostis, tanquam lupus, ovile invadat.* Cerda.

356 *Raptores*] Ab actu. *Servius.*

Raptores] *Ἀρπᾶγες* et *ἄρπακται* Græce. Ovid. Metam. x. 540. ‘raptoresque lupos,’ &c. Phædr. fab. i. 1. ‘Latronem fauce improba incitatum.’ Præcipue cum alendi sunt catuli, qui siccis hic faucibus exspectare dicuntur. Optime omnium Longus pastor. I. i. *luporum naturam depingit*: *Λύκαινα τρέφουσα σκύμνους νέους, ἐκ τῶν πλησίον ἀγρῶν ἐξ ἄλλων ποιμνίων ἥρπασε, πολλῆς τροφῆς ἐς ἀνατροφὴν τῶν σκύμνων δεομένη.* Emmeness.

Atra in nebula] Ab occasione: vel certe nooti comparavit. *Servius.*

Atra in nebula] Tempus, quo audaciores lupi, et signate ad rem Trojanam: noctu enim fiebat invasio hæc. Homer. quoque II. x. *Βάν ῥ’ ἔμην, ὥστε λέοντε δύω, διὰ νύκτα μέλαιναν*: *Perrexerunt ire velut leones duo per noctem nigram.* Cerda.

Improba ventris] A necessitate, et sane duplici; una, ‘quos improba ventris Exegit cæcos rabies;’ altera, ‘catulique relictī Faucibus exspectant.’ *Servius.*

357 *Exegit*] Exclusit, de latebris scilicet: ut Terentius, ‘Spectandæ an exigendæ sint vobis prius.’ *Idem.*

Exegit cæcos] Extraxit e latibulis securos cujuscunque periculi: sic explicat *cæcos* Jul. Scal. Verbum *exegit* vim signat, inest enim imperium quoddam in fame. Claudian. apte in Ruf. ‘imperiosa fames.’ Homer. Odyss. vi. *κέλεται γαστήρ*: *imperat venter.* Cerda.

Rabies] Non fames, quod commune, sed rabies. Oppian. Pisc. II. *ἀτέλεστον Λύσαν ἀεὶ βοῦβρωστιν ἀναιδεῖ γαστρὶ φυλάσσει*: *inexpletam Rabiem semper voracem impudente ventre servat.* Non abit Juven. sat. xix. qui ‘vacui ventris furorem.’ Ipse Poëta in I. ix. ‘rabiem edendi’ dixit: et Ovid. Met. viii. ‘ardorem edendi,’ et ‘alti voraginem ventris.’ Rittersh. in Opp. *Idem.*

Catuli] Hoc ad liberos et conjuges pertinet. Sane *catuli*, non solum canum, sed et serpentum, ut, ‘Catulos tectis, aut ova reponit.’ Plautus etiam suum, ‘Et ego te conculcabo ut sues catulos suos.’ *Servius.*

Relicti] Deserti et destituti; ut, ‘Cui pauca relictī Jugera ruris.’ *Id.*

358 *Faucibus exspectant siccis*] Nimia cupiditate aperiuntur. *Idem.*

Faucibus expectant siccis] Scientissime; nam qui servant jejuniū, quocunque id fiat tempore, siti præcipue infestati, quam fame consueverunt: id quisque experimento discit, et rationem Plutarch. suggerit Sympos. I. vi. Nam tametsi humanum corpus compactum sit ex elementorum qualitatibus quatuor, una tamen, quæ vel sola, vel omnium maxime viget, commodumque semper alimentum deposcit, calor est. Sic illustrat Poëtam Rhod. xxvii. 18. plura ille. Cerda.

359 *Mediæque tenemus Urbis iter*] Hoc ad audaciam pertinet, et contra ubi de timore agit: ‘Namque avia cursu Dum sequor et nota excedo regione viarum.’ *Servius.*

360 *Cava umbra*] Bonum epitheton. Naturale enim est, ut obscurum sit omne concavum: vel *cava*, inani, et hinc apparet occidisse jam lunam. Nam ideo et Androgeos falsus est. *Idem*.

Cava umbra] Pro inani, ut Turneb. XII. 5. quod non est solidum: sic noster l. vi. 'Nox atra cava circumvolat umbra.' Stat. Thebaid. 'Cæloque cavam nox induit umbram.' *Emmeness*.

361 *Quis*] Etiam Græcorum: ut, 'quis talia fando.' Et bene interrupta narratione exclamavit, ut affectum moveret. *Servius*.

Quis cladem illius noctis] Ut supra, 'quis talia fando Myrmidonum Dolopumve, aut duri miles Ulyssi.' *Donatus*.

Quis funera fando explicet] Est hoc, quod Demosthenes de falsa legatione dixit ὅλως δὲ, οὐδ' ἂν εἰς ἐφικέσθαι δύνατο τῷ λόγῳ τῶν ἐκεῖ κακῶν νῦν ὄντων: *Nemo verbis assequi possit ea mala, quæ nunc illic sunt. Quod Aristides περὶ ὁμονοίας, φυγὰς καὶ σφαγὰς οὐδ' ἂν εἰς λέγων ἐφίκετο: Nemo queat verbis consequi exilia et cædes:* et in Rhodiaca ait, nullum esse tam validum sermonem, qui possit rem exsequi, λόγον ἰσχυρόν: et infra pari filo: τίς γάρ ἂν τὰς συμφορὰς εἴποι πρὸς ἀξίαν τὰς καινὰς, καὶ ἀτόπους, καὶ πέρα πάσης κακῶν φθορὰς γεγονυίας: *Quis posset digne explicari recentes, et deformes clades, et omni calamitatis genere majores. Quod Cedrenus, ποῖος ἱκανὸς λόγος ἐξεπεῖν τὸ πλῆθος τῶν ἀναιρεθέντων: Quis satis dignus sermo narret multitudinem occisorum. Quod Silius l. v. 'Quis Deus, o Musæ, paribus tot funera verbis Evolvat,' &c. Cerda.*

362 *Lucrimis æquare labores*] Hypallage, pro, laboribus æquare lachrymas; ut, 'Dare classibus austros.' *Servius*.

Aut possit lucrimis æquare labores] Lascivit saepe hac occasione Aristides. Nam in 2. Leuctrica, οὐκ εἶδα εἰ

ἀδακρυτὶ ταῦτα διεξιὼν ἀρκέσω: et Orat. περὶ ὁμονοίας. ἂ μὴδ' εἰπεῖν ἔστ' ἀδακρυτὶ: et in Rhodiac. ὅστις (præcessit λόγος) ἂν ἀξίως καταθρηνησέι τὰ παρόντα: et post multa: ποῖοι ταῦτα ποιηταὶ καταθρηνησοῦσιν ἀξία τῇ φωνῇ; Dicit in his omnibus, nullas tam uberes lacrymas, nullum tam validum ploratum, quibus possent digne mala recenseri, neminemque esse, qui pro rerum atrocitate deplorare tantas calamitates queat. Verba sunt Tullii Philipp. xi. Tragice quoque Nazianzenus orat. 23. τίς ἂν τὰ τότε κακὰ πρὸς ἀξίαν ἐκτραγώδησειεν; *Quis temporis illius mala pro dignitate queat deplorare?* In voce æquare habuit Virgilius imitatore[m] Statium l. iv. 'Quis numerum ferri, gentesque et robora dicto Æquarit mortale sonans?' Et Plinius alterum epistol. l. viii. 'una sed maxima difficultas, quod hæc æquare dicendo, arduum.' *Cerda*.

363 *Urbs antiqua*] Vel nobilis: vel quia duobus millibus octingentis annis regnasse affirmatur: et quod sit antiqua, ipse subjunxit, 'Multos dominata per annos.' Sane hoc dolentis est, non narrantis. *Servius*.

Urbs antiqua] Dolet quod periit patria. *Donatus*.

364 *Sternuntur inertia passim*] Aut non repugnancia; ut, 'pecora inter inertia votis Optat aprum.' Aut inertia dum occiduntur; ut, 'Imbellem avertis Romanis arcibus Indum:' hoc est, avertendo ostendis imbellem. Aut per somnum inertia. *Servius*.

Perque rursus sternuntur passim] Sic Apulejus Met. l. iv. 'passim per plateas cerneret plurima jacere semivivorum corporum ferina naufragia.' *Emmeness*.

365 *Relligiosa*] Gradatim ascendit, vias, domos, templa: videtur enim et de diis invidiam facere, qui templa sua violari cadaveribus passi sunt. Sane religiosus, et homo dicitur attentus ad religionem, et locus, qui divinum cultum et venerationem me-

retur. Ergo religiosa, religionis plena. Significat etiam metum. *Religio* scribi debet propter metri necessitatem. *Servius*.

366 *Nec soli*] Excusantur Trojani: hoc tamen ad victoriam non poterat esse, sed erat ad solatium. *Donatus*.

Pœnas dant] Moriuntur indigne: hoc enim proprie significat: ut, 'Heu nimium virgo, nimium crudele luisti Supplicium.' Item, 'Nunc pereat, Teucrisque suo det sanguine pœnas.' *Servius*.

367 *Quondam*] Hic præteriti temporis est. *Idem*.

Redit in præcordia virtus] Atque ait Horatius, 'Nec vera virtus cum semel excidit, Curat reponi deterioribus.' Sed sententiæ non semper generales sunt: sed interdum pro negotiorum qualitate formantur. *Idem*.

Victis redit in præcordia virtus] Πάλιν ἡ θρασύτης ξυναγείρεται, Plato in Charm. ἀνεθάρρησά τε καί μοι κατὰ σμικρὸν πάλιν ἡ θρασύτης ξυνηγείρετο, καὶ ἀνεξωπυρούμην. *Germanus*.

368 *Victoresque cadunt Danaï*] Generaliter dixit *victores*, et ad fortunam partis retulit, quæ vincebat, neque enim victores erant, qui cadebant. *Servius*.

Crudelis ubique Luctus, ubique pavor] Aut utrobique, id est, et apud Græcos, et apud Trojanos; aut *ubique*, per totam civitatem. *Idem*.

369 *Plurima mortis imago*] Aut definitio timoris est, aut varietas mortis ostenditur hic, id est, gladio, igni, ruina. Alii intelligunt *plurima mortis imago*, aut frequentissima, aut præsentissima. *Servius*.

Mortis imago] Veteres aliquot codices, *noctis imago* legunt: sed *mortis* omnino melius iudicio doctorum habetur. *Pierius*.

371 *Androgeus*] Græca est et Attica declinatio. Unde est, 'In foribus lethum Androgeo.' *Servius*.

Androgeus] Per os et us legi, vetera Maronis exemplaria testantur cum Mediceo, ut Dausquius. *Emmeness*.

Androgeus] Vetera exemplaria plerumque cum Mediceo *Androgeus* idiomate Latino scribunt. In quo Tritimemeris observanda, ut: 'Pectoribus inhians spirantia consulit exta.' Qui vero syllabæ timmerunt, *Androgeos*, per ω magnum Atticorum more scribere maluerunt: quod etiam, nulla cogente necessitate, inferius factum, 'Hand secus Androgeos visu tremefactus abibat.' Alii satis imperite se pronomen intrudere superfluum, *Androgeus se offert nobis*: obliiti pronomen id paulo supra positum. Nonnullis autem tanta fuit Græcitatibus cura, ut alibi genitivum etiam eadem Atticorum scriptione scribendum curarent, ut eo loco: 'Comantem Androgeo galeam.' Sosipatro Carisio reclamante: de quo, loco suo dicetur. *Pierius*.

372 *Verbis compellat amicus*] Σαῖφε Homerus, μελιχχοῖς ἐπέεσσι. Itaque *mellitum* Græcorum reddes ex magistro *amicum*. Verbum *compello* semdem habet in lenociniis, et inde ad amicos tractum. Ulpianus l. xv. de iniuriis et famosis libellis: 'Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam attentare.' Sed de hoc jam supra in hoc libro. *Cerda*.

373 *Vir*] Increpantis est, ut solet in milites dici. *Servius*.

Sera Segnitias] Quæ seros facit, id est, tardos: ut, 'Mors pallida.' Sane *segnities* juxta antiquos dictum est, nam modo *segnitia* dicitur; *segnis* autem est proprie frigidus, sine igni, ut *securus* sine cura; *sedulus* sine dolo. *Id.*

374 *Alii rapiunt incensa*] Observat militarem disciplinam, quæ est ut primum victoria gloriaque obtineatur, deinde in prædam eatur. Ait igitur Androgeos, jam bellum cōfecimus, nos, qui prædam egimus de hostibus victis. *Donatus*.

Feruntque Pergama] Ἐμφατικῶς. Quasi ipsam funditus civitatem in victoriam suam transferunt: ut, 'Ilium in Italiam portans victosque penates.' *Servius*.

Feruntque Pergamæ] Ἀγούσι καὶ φέρουσι. Habet speciem Adagii. *Taubm.*

375 *Itis*] Pro venitis: ut e contra Terentius, 'Nisi ego ad mercatum venio:' pro eo. *Servius.*

Itis] Sic Stat. Thebaid. l. vii. 'longo docet agmine Grajos Ire duces.' Sic ἔρχομαι apud Homer. Iliad. B. 457. Quanti sit momenti in ipso ardore pugnae cohortatio P. Victor. xxxv. 15. docet, ubi hujus imprudentiae meminit. *Emmeness.*

377 *Fida satis*] Bene addidit *fida*, ut ostenderet symbolum, quo utebantur in bello. Ergo non dixit *fidelia*, sed quæ ad fidem habendam pellicere non possent. *Servius.*

Neque enim responsa dabantur Fida satis] Hunc locum et sententiam sic imitatur Statius Theb. l. ii. 'Ac prior, inde viro: quidve occultatis in armis, Non humili terrore rogat: nec reddita contra. Vox, fidamque negant suspecta silentia pacem.' *Cerda.*

Medios] Manifestos: ut, 'Medioque ex hoste recepi.' Ordo autem est: sensit in medios hostes se esse delapsum. Ergo *delapsus* nominativum pro accusativo posuit: ut Horat. 'Vir bonus et sapiens dignis ait esse paratus,' pro, ait se dignis paratum esse. *Servius.*

Sensit medios delapsus in hostis] Ut missam faciam lectionem, *dilapsus ad hostis* quæ minime placet, in antiquis Prisciani codicibus hoc non uno loco citato versu legere est, *medios illapsus in hostis*: pro, se illapsum esse: quod ideo placet, quia *dilapsus* contrarium habere significatum videretur: quippe aut effugere, aut in diversas partis labi. Sunt, qui per *e*, *delapsus* legant, non sane improprie, ut in Carisiano habetur codice, dicente eo solæcismum hic esse transmutatione per casum in participiis. Nam et *is* nominativum agnoscit pro accusativo. *Pierius.*

Delapsus] Hellenismus, pro, se *delapsus*. Græce diceretur, ἡσθάνετο πεσών. Ita Plaut. Asin. iii. 3. 'Quas

hodie adolescens diabolus ipsi daturnæ dixit.' Propert. el. iii. 4. 'Jurabo et bis sex integer esse dies.' Ovidius Metam. xiii. 'sed enim quia rettulit Ajax Esse Jovis pronepos.' Catullus: 'Ait fuisse navium celerrimus.' Lips. Antiq. Lect. ii. 7. *Medios* autem, est manifestos: ut, 'Quanquam in media jam morte tenetur.' *Taubm.*

Delapsus] Talis Græcismus apud Horat. od. i. 2. 'patiens vocari Cæsaris ultor.' Ad quem locum plura Lambinus: et unus, qui instar omnium est, Vechnerus consulendus i. 8. qui verba Maronis hoc illustrat exemplo ἡσθάνετο πεπτωκώς pro πεπτωκέναι. *Emmeness.*

378 *Retroque repressit*] Aut retro vacat, aut in *repressit*, re, vacat. Sed veteres *retro repressit* dicebant, ut, 'Nec nos obniti contra.' *Servius.*

Retroque pedem] Hoc Græci, ἀναστρέφειν, ἀναχωρεῖν, ἐπὶ πόδα ἀναχάξεσθαι. *Cerda.*

379 *Aspris*] Synæresis est, ut, *compostus*. *Servius.*

Inprovisum aspris, &c.] Sumptum ab Homer. Il. iii. ubi historiam de Paride adductam hæc sequitur comparatio: 'Ὡς δ' ὅτε τίς τε δράκοντα ἰδὼν παλινόρσος ἀπέστη Οὔρεος ἐν βήσσης, ὅπote τρόμος ἔλλαβε γυνῆ, Ἄψ τ' ἀνεχώρησεν, ὧχρός τέ μιν εἶλε παρειάς. Quod Latini *inprovisum*, Græci ἀπροῖδός. Ad Virg. aspiravit Papinius Theb. l. ii. 'Tacito sub pectore dudum Ignea corda fremunt: jacto velut aspera saxo Quominus erigitur serpens.' Et Juvenalis Sat. i. 'Palent, ut nudis pressit qui calcibus anguem.' *Cerda.*

Pressit] Græcus quidam, ὄφεις πατεῶν. Habet similitudinem cum hac re adagium illud, 'Archilochem calcasti.' Ad Junium Cent. i. adag. 73. Non inepte huc trabas illud Hor. od. iii. 27. 'Rumpat et serpens iter institutum,' &c. *Idem.*

Anguem] Καταχρηστικῶς: Homer. δράκοντα dixit. *Servius.*

380 *Humi nitens*] Incedens per hu-

quum: et est adverbium. *Idem.*

Trepidus] Vel pavens, vel festinans. *Idem.*

382 *Haud secus*] Non aliter: dicebant veteres, *secus* et *juxta*; unde et *extrinsecus*. *Idem.*

Abibat] Bene imperfecto usus est, non enim *abiit*. *Servius.*

383 *Circumfundimur*] In codicibus plerisque veteribus legas, *circumfundimus*: quod minime displicet, quum præsertim legerim apud Ti. Donatum: ‘*Irruimus, inquit, densis et circumfundimus armis, hoc est, in circumfundimus, atque universos occidimus.*’ *Pierius.*

384 *Ignarosque loci*] Palantes, et his circumstantiis ostendit, a paucis plures potuisse superari. Ordo est, passim sternimus. *Servius.*

385 *Adspirat*] Favet; ut ‘*Adspirant auræ in noctem.*’ Unde et *favor*, aura dicitur: ut, ‘*Gaudens popularibus auris.*’ *Idem.*

Adspirat] Sic Ovid. in princ. l. 1. *Metam.* ‘*Di, cæptis Adspirate meis:*’ vocabulum nauticum: ita *aura* pro favore: vide *Salmas.* ad *Hist. Aug. Script.* p. 2. vol. 584. *Phædr.* f. v. 8. ‘*aura captus frivola.*’ *Emmeness.*

Primo] Quæ postea non fuit. *Serv.*

386 *Successu exsultans*] Fœlicitate: quod est stultitiæ. *Idem.*

Atque hic successu exsultans] In Mediceo et antiquis codicibus pene omnibus ordo numerusque dictionum ita habet: *atque hic successu exsultans pro atque hic exsultans successu.* Utrunque iudicio meo æque auribus adblanditur. *Pierius.*

387 *Quæ prima, inquit, fortuna*] Non *quæ prima*, sed *qua primum*. Est autem hypallage; ut, ‘*Ibant obscuri sola sub nocte:*’ pro ipsi soli. Quæ fit non ornatus causa: ut, ‘*Pars in frustra secant:*’ sed necessitatis. *Serv.*

Fortuna] Bene *fortuna*, neque enim consilio Androgeos occisus est. *Idem.*

Salutis] Efficax adhortatio. *Idem.*

388 *Dextra*] Vel fortuna dextra,

auctrix, propitia: ut *læva*, contraria: aut *dextra*, ad manum referendum. *Idem.*

Sequamur] Observabis, verbum sequor *Fortunæ* dari a Virgilio sæpissime: in IV. ‘*Si modo, quod memoras factum fortuna sequatur.*’ In VIII. ‘*quem si fortuna sequatur:*’ alibi sæpe. In quo adlusum credo ad cognomentum *Fortunæ*, quæ dicta *obsequens*, ejus *Plutarchus* meminit et *P. Victor.* qui *obsequentis Fortunæ* vicum collocat in prima regione urbis, in secunda vero vicum *Fortunæ respicientis*. Variat *Vates* sequentem fortunam per *aspirantem* supra, per *juvantem* in X. *Cerda.*

389 *Clipeos*] Scuta majora quibus latemus, ἀπὸ τοῦ καλύπτειν τὸ σῶμα, *Servius.*

Clipeos] Varium modo genus, modo diversa scribendi ratio, in hoc nomine *clipeus*, Grammaticos semper diversos egit. Nam ex veteribus codicibus aliquot per *y clypeos*, aliquot per *i clipeos*, nonnulli per *u clupeos* scribunt. Sed enim inter *clipeum* per *i* et *clupeum* per *u* differentiam ponit *Cornelius Fronto*, *clupeumque* per *u* imaginis esse dicit, per *i* vero armorum. Quare si *Frontonis* admittenda sit differentia, quum subsequatur, ‘*Danaumque insignia nobis aptemus,*’ ad imaginem respexisse videtur: nam et *Servius* ait in *Græcorum clypeis Neptunum*, in *Trojanorum Minervam pictam* fuisse, hic *clypeos* vel *clupeos*, (idem enim est) scribendum non ægre consenserim. Sed enim alii sunt qui genus, non scriptionem differentiam facere putent. Ait enim *Labienus Clypeum* neutro genere imaginem significare, virili vero, inter arma poni: a quo diversus est *Pomponius dubii Sermonis libro secundo*: ubi *clipeus* et *clipeum* indistincto genere dici ait, sed littera differre, ut *pugnatorium* per *i clipeum* dicamus, imaginem vero per *u clupeum*. Ut etiam ex *Cornelio* dicebamus. Erant vero hujusmodi ima-

gines, quales ad alienjus rei memori-
am exsculpi consuerunt. Eam vero
differentiam improbat Carisius, quum
Clipeus per *i*, et *Clupeus* per *u*, non
alia ratione dicatur quam *Maximus*,
et *Maxumus*, et *Optimus* ac *Optumus*
propter communionem *i* et *u* litte-
rarum. Quum itaque inter se ita Ve-
teres altercentur, resque parvi sit
momenti, et majora nos interpellent,
hoc nos interim in medio relinque-
mus. *Pierius*.

Insignia] Arma omnia. *Servius*.

390 *Dolus*, an virtus, quis in hoste re-
quirat] Videtur deesse aliquid, ut puta:
Dolus an virtus in bello proficiat, quis
in hoste requirat? *Idem*.

Quis in hoste requirat] In codicibus
aliquot antiquis legere est, *quis ab*
hoste, sed melius *in hoste*. Est et re-
quiret. Sed longe magis placet, re-
quirat, ut in Mediceo et aliquot aliis
emendationibus exemplaribus habe-
tur. *Pierius*.

Dolus, an virtus, quis in hoste requirat]
Eandem sententiam habet Pindarus
Isthm. od. iv. ubi transfertur sermo
a vulpe ad aquilam. Numerat inter
ἀποφθέγματα Virgiliana Macrobius v. 16.
et singulare acumen his verbis inesse
exerit Scal. iv. 1. *Emmeness*.

391 *Arma*] Subdistingue, ut sit
quasi interrogantis: ut responsio,
'Dabunt ipsi.' *Servius*.

Comantem] Aut cristatam, quia de
caudis animalium habebant cristas,
ut, 'Cristaque hirsutus equina.' Aut
comas habentem, ut Statius; 'Non
ego in terga comantis Abantiadas.'
Idem.

392 *Androgei*] Modo Latine decli-
navit, alibi Græce: 'Letum Andro-
geo.' *Idem*.

Androgei] Vetera illa exemplaria,
quæ *Androgeos* in recto posuere, pa-
ternum casum eodem hic idiomate
scribunt *Androgeo*. Sed enim Sosti-
pater, qui scriptum asserit a Virgilio
libro sexto: 'In foribus letum Andro-
geo:' loco tamen hoc, ut in Mediceo

etiam est, agnoscit *Androgei*. Cujus
hæc sunt verba: 'Si fuerit nominati-
vus *Androgeos*, genitivus erit *Androgeo*:
ut apud Virgilium, 'In foribus letum
Androgeo.' Sed apud eundem inve-
nimus 'Androgei galeam.' Sed non
ex eodem nomine. Nam si fuerit *hic*
Androgeus, *Androgei* facit genitivo:
ut idem Virgilius, 'Penelei dextra
divæ armipotentis ad aram:' quum
tamen hujus nominis *Peneleus* nomi-
nativus sit apud Græcos, *βοιωτῶν μὲν*
πηνέλεως. *Pierius*.

Comantem Androgei galeam] Sic Epi-
gramm. l. iv. ἀσπίδι ἐνναλίῳ καὶ κόρυν
ἡῤκομον. *Germanus*.

Insigne decorum] Ornamentum de-
corum. Non enim sunt duo epitheta,
quod apud Latinos vitiosum est. Fe-
cit hoc tamen Virgilius in paucis ver-
sibus, qui tamen emendati sunt; ut,
'Lenta quibus torno facili superaddita
vitis:' cum ante *facilis* fuerit. Sane
clypei insigne περιφραστικῶς pro clypeo.
Servius.

Clipeique insigne decorum] Sunt qui
decori scribant, ut sit *clypei decori*.
Sed longe melius *insigne decorum*, ut
agnoscit *Servius*. *Pierius*.

393 *Induitur*] Quia multa inerant
in scuto lora, quibus manum insere-
bant; ut, 'Clipeoque sinistram Inser-
tabam aptans.' *Servius*.

Accommodat] Mire accommodat, ut
ignorares quorum esset. *Servius*.

Accommodat lateri] Pro adjungit,
adplicat, ut Non. Marcell. Pro eo Plau-
tus Trin. ii. 2. 93. 'clipeum accom-
modare ad dorsum.' *Emmeness*.

394 *Hoc ipse*] Multi hic distinguunt,
et ad Æneam referunt: et ideo sub-
jungit, 'spoliis se quisque recentibus
armat.' Alii, *Hoc ipse Dymas*, distin-
guunt; ut ignotis personis addita dig-
nitas videatur: ut est: 'Quos Im-
brasius ipse Nutrierat:' et repetitum
Hoc, emphasis proferantium, vel rei;
non figura epanalepsis, ut a quibusdam
traditur. *Servius*.

395 *Lata*] Quod est πρόθυμος. *Idem*

Recentibus] Quia nuper erant de-
tracta mactatis. *Donatus*.

396 *Inmixti*] Vacat in, ut solet fre-
quenter. *Servius*.

Vadimus inmixti] Dictum hoc in ar-
gumentum Trojanæ virtutis, ut libro
I. de Ænea, 'Se quoque principibus
permistum agnovit Achivis.' Est enim
laus maxima versari in ordinibus ad-
versariorum. Hoc prædicat Sallustius
de Catilina, qui 'longe a suis inter
hostilia cadavera repertus est.' Hoc
de Diomede Homerus II. v. Τυδείδην
δ' οὐκ ἂν γνώης ποτέροισι μετέλῃ, ἥ μετὰ
μὲν Τρώεσσιν ὀμιλέοι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς :
*Tydidem haud noris, quorumnam in par-
tibus esset, An socius Græcis, an miles
in agmine Troum.* Pari fortitudine
prædicat Livius l. xxxix. Calpur-
nium prætorem in bello, quod gestum
in Hispania: ait enim: 'Longe acrius
Calpurniani equites pugnabant, et
prætor ipse ante alios: nam et primus
hostem percussit, et ita se commiscuit
mediis, ut vix, utrius partis esset, nos-
ci posset.' *Cerda*.

Haud numine nostro] Aut diis con-
trariis: hoc est, haud nostro, non
nobis utili. Et ideo paulo post, 'Heu
nihil invitis fas quemquam fidere di-
vis:' ut est, 'Nec dii texere Cupen-
cum Ænea veniente sui:' aut quia in
scutis Græcorum Neptunus, Trojanor-
um fuerat Minerva depicta. *Servius*.

Haud numine nostro] *Haud nostro*,
id est, adverso, nobis non favente.
Ita Ovid. Heroid. II. 'Protinus ipsa
meos auguror esse deos.' Tibullus:
'Audiat aversa non meus aure Deus,'
Terent. Adelph. 'Plebem primum
facio meam.' Ubi *meam* Donatus in-
terpretatur, *mihi faventem*. Ergo,
Numen non nostrum, fuerit, nobis non
utile. Unde mox: 'Heu, nihil invitis
fas quemquam fidere divis' Æn. XII.
'nec dii texere Cupencum, Ænea ve-
niente, sui:' vel, quia in scutis Græco-
rum Neptunus, in Trojanorum Miner-
va depicta fuerat; ut moris erat arma
insigniri. Atque ita propter eventum

parum prosperum dixerit Æneas; ad-
versantibus et iratis diis in medios
hostes se conjecisse. Plura ad hanc
rem accuratissime scribit J. Parrhas.
epist. 35. *Taubmann*.

397 *Congressi praelia*] Bellum est
totum tempus, ut Jugurthinum, Pu-
nicum, Macedonicum. *Pugna* unius
diei. *Prælium* pars pugnae. *Servius*.

398 *Conserimus*] Id est, adversa
fronte pugnavimus, ne forte nulla
virtus videretur Trojanorum, si dolo
pugnassent. *Idem*.

Conserimus] Liv. sæpe usurpat: in
l. XXI. ait de Annibale: 'Princeps
prælium inibat, ultimus conserto præ-
lio excedebat:' et 'Romanus conse-
rere pugnam:' loca passim occurrent.
Cerda.

399 *Diffugiunt alii*] Nam qui non
penitus turbati erant, fugiebant ad
litora: qui autem erant amentes,
timore scandebant rursus equum.
Donatus.

400 *Fida petunt*] Sibi scilicet.
Servius.

Formidine turpi] Epitheton timo-
ris: sic Sallust. 'Carbo turpi formi-
dine Italiam atque exercitum dese-
ruit.' *Idem*.

401 *Conduntur in alvo*] Non dum
eunt, sed cum esse cœperint. Unde
et ablativo usus est, non accusativo,
ut, 'Conditus in nubem.' Tale est
hoc, quale illud, *includuntur in car-
cere*, et *includuntur in carcerem*. *Idem*.

402 *Heu nihil invitis fas quemquam
fidere divis*] Generalis quidem sen-
tentia est, sed hoc loco congrua: se-
quitur enim et Cassandrae captivitas
fidentis sacerdotio, et præcesserat
armorum mutatio, quæ nunc depre-
henditur: alioquin vitiosa est, cum
discrepat a specialitate: est autem
catasceue, non potuisse eos vincere,
quamvis fortiter dimicarent. *Idem*.

Heu nihil] Favebat nobis noster
dolos, sed inefficax redditur. Ne-
quicquam enim humana industria ad-
versus dei voluntatem molitur, quod

ostenditur in Cassandra. Sed singula notentur verba. *Donatus*.

Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis] Proverbii vim habet *invitis Divis*: sæpe apud Homerum ἀέκητι θεῶν. Pro eo etiam *iratis Diis* Juvenal. Sat. 1. 49. Ter. Phorm. 1. 2. 24. 'memini me relinqui irato Deo.' Utimur hisce formulis, ubi fortunam novercam experimur; sic Horat. Sat. 1. 3. de infelici partu: 'Iratis natus paries diis;' et quemadmodum, diis invitis, auspiciantibus nihil recte succedit et πρὸς κέντρα est κῶλον ἐκτενεῖν, ita e tripode desumptum illud Sallustianum: 'Diis juvantibus omnia matura sunt, victoria, præda, laus.' *Immeness*.

403 *Ecce trahebatur*] Bene dissimulavit de stupro Cassandræ. *Servius*.

Ecce] Id est, dum bene ac prospere nostra certamina procederent, repente apparuit, quod multiplici indignitate et scelere, nostros actus turbaret. Trahebatur per publicum, quam paterno merito, ac suo, non nisi cum honestis quidem officiis multorum decuit efferri. *Donatus*.

Passis] Ut quidam volunt, sacris, quæ sic vaticinari soletet. *Servius*.

Priameïa] Patronymicum quidem est, sed species possessivi. *Priameis* vero tantum patronymicum est, sicut *Priamides*. Et bene *virgo* non *filia*. Idem.

Ecce trahebatur, &c.] In captis urbibus hoc potissimum et frequentissimum malum. Eurip. Phœnissis, de captis Thebis, Ὅψι δὲ πολλὰς αἰχμαλωτῖδας κύρας, βία πρὸς ἀνδρῶν πολεμίων πορθουμένους: *Cernes autem multas captivas puellas Per vim ab hostibus duci hostiliter*. De clade illita Loerensibus ab Romanis ita Livius l. xxix. 'Omnes rapiunt, spoliant, verberant, vulnerant, occidunt, constuprant matronas, virgines, ingenuos,' &c. *Cerina*.

Trahebatur] Græce dicas παρασπῆν:

hoc enim usus Demosthenes Olynth. 1. et advertit Ulpianus sumi verbum ab his, qui ad aras confugiunt, et inde abstrahuntur: et Poëta quidem, 'trahebatur a templo.' Pansanias tamen l. v. de eadem re loquens: Αἶας ἔλκων Κᾰσσάνδραν (dixit) ἀπὸ τοῦ ἀγάλματος τῆς Ἀθηνᾶς: et l. x. αὐτὴν (Κᾰσσάνδραν) ὁ Αἶας ἀφεῖλκε. In verbo quippe inest contumelia, *trahi* enim noxiorum est. Seneca Rhetor. Controv. 11. 13. 'Jactatur misera inter satellitum manus, et toto itinere non ducitur, sed trahitur;' et millena alia. *Idem*.

404 *Crinibus*] Quod fuit virginalis verecundiæ factum profecto inimicum. *Trahebatur virgo*, virorum plurimorum manibus. *Trahebatur sacerdos*, manibus impiorum. *Trahebatur a templo*, et ab ipsius deæ penetralibus raptā, et manibus post terga constrictis: et quamvis hæc perferret, tendebat tamen ad cælum oculos, cum non posset manus. Quod faciebat frustra: quærebat enim in cælo ultores deos, quibus adversantibus imperium ceciderat: et eos quorum cum domus esset Ilium, templis suis prodesse noluerunt, aut non potuerunt. Collige ergo perpetrata primum in Cassandram crimina: quod *regalis*, quod *virgo*, quod *passis crinibus*, quos habuit ad ornatum, quod *per publicum*, quod *vincta*, quod *a plurimis*. In Deos vero, quod *a templo*, quod *sacerdos*, quod *a conspectibus deæ*. Horum alterum affinitatis causa, alterum religionis, quia antistes esset deorum, movere debebat Æneam. Non tulit etiam Coræbus, et reliqui illi morituræ succurrunt. Hinc error armorum, qui ante juvabat, nocere cæpit. Nam a suis, putati Græci, telis, id est, lapidibus et similibus cædebantur. *Donatus*.

Passis Priameïa virgo Crinibus] Insignis contumelia. Æschines in oratione περὶ παραπρεσβείας: ἐλκομένη τῶν τριχῶν. *Andromache* apud Euripi.

dem hujus tam insolentis contumeliæ conqueritur : Ἀττὴ δὲ δούλη ναὺς ἐπ' Ἀργείων ἔβην, Κόμας ἀποσπασθεῖσα. Ex Euripide itaque et Virgilio elici mos potest, captivas fœminas crinibus trahi solitas. Juvat plurimum idem Eurip. in Troad. apud quem Menelaus de Helena sic ait : Κομίζετ' αὐτὴν τῆς μαιφονωτάτης Κόμης ἐπισπάσαντες. Cerda.

Trahebatur passis Priameïda virgo Crinibus] De Cassandra sic canit Ovid. Met. XIII. 410. 'tractata comis antistita Phœbi, Non profecturas tendebat ad æthera palmas.' Ad quem locum consulendus Nobiliss. Hein-sius. Horat. od. II. 4. 'Arsit Atri-des medio in triumpho Virgine rapta.' Πάθος quod his verbis inest, ostendit Macrobius Saturn. IV. 4. *Emmeness.*

Adytisque Minervæ] Ostendit illam sacerdotem esse : non enim accedunt ad adyta, nisi religiosi sacerdotes : et ἐμπαρικῶς, quasi non sufficeret a templo, addidit adytis. Servius.

405 *Tendens ardentia lumina*] Quod est manuum, oculis dedit. Solent enim homines in magnis motibus manus ad cœlum tendere. *Idem.*

Ardentia lumina] Est hoc, quod Catul. alio flexu in Nupt. Pelei : 'flagrantia lumina.' Virgil. in hoc lib. 'Ardentesque oculos suffecti sanguine et igni.' Cerda.

Frustra] Secundum Epicureos : et est separatum. Servius.

406 *Arcebant*] Continebant, vel prohibebant. *Idem.*

407 *Hanc speciem*] Injurix faciem, quod sacerdos, quod ab adytis, quod relicta, quod passis crinibus trahebatur. Cic. Philip. II. 'Ponite itaque ante oculos P. C. miseram quidem illam et flebilem speciem, sed ad incitandos nostros animos necessariam.' Sane species, medium est ; et mala enim et bona est. Servius.

Furiata] Furiatus qui furit ex causa ; furiosus vero est, a quo furor

Dolph. et Var. Clas.

nunquam recedit, et est figura Græca μανὲς τὰς φρένας. Quidam sane participium *furiata*, a verbo figurato apud Horatium *furiare* : sic *fortunare*, sic *scelerare*. *Idem.*

Furiata mente] Μανὲς τὰς φρένας. Ita Pind. de Ixione, μαινομένους φρεσίν. Taubmann.

408 *Sese*] Αὐτὸς αὐτόν. Servius.

Periturus] Melior sensus est, si ad dimicantis referatur affectum : sicut de Tarchonte, de quo dixit ; 'Et medios fertur moriturus in hostes : ' quum vicerit : et bene Coræbum non suadentem ; pugnandum potius fuerat, quam loquendum. *Idem.*

Periturus] In Mediceo et plerisque aliis veteribus codicibus, *periturus*, in aliis *moriturus* habetur. Dum vero hæc publicari cœpta essent, Camillus Porcius, Antistes Aprutinus, Romanæ decus eloquentiæ, Codicem veterem mihi obtulit, in quo tum alia, vulgatis a lectionibus diversa, tum hoc ipsum *periturus* scriptum est : nam *perire* omnino plus est, quam *mori*. Pierius.

409 *Densis*] Catasceue, merito superati sunt a pluribus. Servius.

410 *Culmine*] Tecto : quod ante culmis tegebatur. *Idem.*

411 *Oritur*] Quasi aliud initium calamitatis. *Idem.*

Cædes] Non prælium. *Idem.*

Miserrima] Quia inter cives. *Idem.*

412 *Facie*] Feritate. *Idem.*

Jubarum] Pro cristarum, quæ de caudis fiebant : ut est, 'Cristaque hirsutus equina.' *Idem.*

413 *Tum Danaï*] Ordo est : undique collecti invadunt. *Idem.*

Tum Danaï] Compendium adhibet, ut non tantum ereptam virginem diceret, verum etiam multos hostes ob eam rem occisos : et connexuit præcipuorum nomina, et aliorum numerum generaliter posuit. Donatus.

Erepte] Σχῆμα διαβολάς. Non enim dicit a Trojanis sublatam, sed intelligendum reliquit. Servius.

Virg.

7 X

414 *Acerrimus Ajax*] *Oileus* sine dubio; quia *Telamonius* iudicio superatus, jam se peremerat. Incertum est ergo, quando ab *Ajace* vitata sit *Cassandra*, quod, sicut dicitur, in templo *Minervæ* factum est, constat post stuprum *Cassandram* protracitam. *Idem*.

415 *Gemini Atridæ*] Pro duo: habet excusationem, quia fratres sunt propter similitudinem: nam numeri esse non potest: *gemini* enim sunt proprie simul nati. *Idem*.

Gemini Atridæ] Ex Euripide: πέμπουσιν δέ με Δισσοῖτ' ἀτρεῖδαι, καὶ λεὼς ἀχαϊκός. *Soph.* quoque nunc *Δισσοὺς* nunc *Δισσάρχας*, nunc *διπλοὺς* vocat *Atridas*. *Germanus*.

Dolopumque] Exemplaria quædam antiqua, *Dolopumve* legunt, et ita apud *Ti. Donatum* habetur, quum tamen que nihil offendant. *Pierius*.

Exercitus omnis] Bene excusat propter victi pudorem: ut, 'Obruimur numero.' *Servius*.

416 *Adversi*] Contrario flantes. *Idem*.

Adversi] Contrariis e partibus stantes: unde et sævior turbatio existit in pelago. Examinat autem hanc comparisonem *J. C. Scaliger* v. 3. ad *Homerica* *Iliad.* ix. et in ea *Homerum* pro discipulo, *Virgilium* pro magistro laudat: quem, quæso te, vide. *Taubmann*.

417 *Eois Euris equis*] Ab *Eois* equis: unde equi *Solis* oriuntur. Nam *Eurus* ab oriente flat. Sciendum sane, quod cum *Eous* e naturaliter longum habeat, metri necessitate correptum est, propter sequentem vocalem. Rarum autem est: nam nec proprium nomen est, ut *Diana*: nec sermo compositus, ut, 'Sudibusve præustis.' *Servius*.

418 *Stridunt silva*] Excursus poeticus: qui ultra tres versus fieri non debet, ne sit vitiosissimum. *Idem*.

Stridunt] Quidam antique declinationum tradunt; ut sit prima verbi posi-

tio, *Strido, stridis, stridit, et faciat stridimus, striditis, stridunt, non strident*: nos autem, *strident* dicimus, a *strideo, strides*. *Idem*.

419 *Spumeus*] Pro *spumosus*. Ut *frondea*, pro *frondosa*. *Idem*.

420 *Illi*] Propter illud, 'Hic primum ex alto.' *Idem*.

Illi etiam] Alia calamitas, ut ab hostibus cognosceremur, qui acrius etiam, quam cæteri hostes movebantur, quia se deceptos viderant. *Donatus*.

Obscura nocte per umbram] Per umbram noctis obscuræ: ut, 'Molemque et montes.' *Servius*.

421 *Fudimus*] Modo fugavimus: nam sequitur, 'totaque agitavimus urbe.' *Idem*.

Totaque] Per totam. *Idem*.

Agitavimus urbe] Alibi interimus. *Idem*.

Per umbram Fudimus insidiis totaque agitavimus urbe] Antiqui aliquot codices, *sub umbram* legunt. Sed mihi non displicet *per umbram*. In *Longo* bardico etiam legere est *totaque agitavimus urbem*. Ut sit *fudimus per umbram: et agitavimus per totam urbem*. Sed enim vulgata lectio magis recepta est, *totaque agitavimus urbe*. *Pierius*.

422 *Apparent: primi clipeos mentitaque tela Agnoscunt*] In codicibus aliquot antiquis, eodem membro legas, *adparent primi* disjunctim: inde, *Clipeos mentitaque tela Adgnoscent*. *Donatus* mavult, *primi clipeos, mentitaque tela Agnoscunt*. *Idem*.

Apparent] Verbum forense ad bellum traducit: sic apparitores, statores, satellites, stipatores. Istæ omnes voces jam a foro ad militiam abiire. *Cerda*.

Mentitaque tela] Hoc est, quæ nos Græcos esse mentiebantur; ut solet, sensum dedit rei inanimatæ: non enim poterant tela mentiri. *Servius*.

Mentitaque tela] Id est, non vere Trojana: sic 'mentitus color' est non

verus. Ductum hoc ex Græco fonte, ubi plurima hæc locutio, *χρόματα ψευδόμενα*, et *ἔψευσμένα*, colores qui mentiuntur nativam speciem. *Cerda*.

423 *Sono discordia*] Sono discordantia. *Servius*.

Sono] Linguae Græcæ. *Taubm.*

Ora discordia] Non potuit melius, inquit Scaliger IV. 16. Alia enim arma, alia corda gerebant. *Idem*.

Signant] Designant: aut per vocem, aut per symbolum, quo utebatur exercitus. *Servius*.

424 *Illicet*] Confestim, mox: sed apud veteres significabat, *actum est*. Olim enim Iudex, si dare finem agendis rebus voluisset, per præconem dicebat *Illicet*; hoc est, *ire licet*: id est, acta et finita res est. Terent. in Ad. 'En tibi rescivit omnem rem, id nunc clamat Illicet.' *Idem* in Eunuch, 'Actum est, illicet, periisti.' *Idem*.

Illicet] Ubicumque ponitur *illicet*, extrema omnia occidere vel occidisse significatur. Coræbus denique, primus insidiarum auctor, primus interficitur; et ante ipsius Minervæ aram occubuit, propter cujus sacerdotem defendendam eramus collecti. *Donatus*.

Illicet] Male multi scribunt, *illicet* geminato *ll*: quod ex, *ire licet*, contendant *r* litteram, in *l* abire, vocali *e* detrita. Ait vero Martius Salutaris, qui citatur a Carisio, *Illicet* loco hoc interjectionem esse graviter ingemiscens: et ita accipiendum illud ex Eunuch, Terentii, 'Actum est, illicet, periisti.' Nam et hic non est *in loco*, aut *statim, continuo*; sed pro eo, quod est *hem*: ut sit, *Hem periisti*. Libro vero Æneid. XI. 'Illicet in muros tota discurritur urbe.' Celsus ait pro *illico* vel *statim* positum: Antiquos pro, *eas licet*, posuisse. Pro *nunc*, Afranium in Materteris: 'An tu eloquens illicet,' id est, *subito*, aut *exemplo*. Pierius.

Obruimur] Livius I. XXI. 'obruunt insuper velut nube jaculorum, a Balearibus conjecta.' Florus IV. 10.

'urgentibus telis in modum grandinis,' *Cerda*.

Numero] Ne videantur virtute superati. *Servius*.

425 *Penelci dextra*] Coræbum a Peneleo interfectum hoc loci Poëta canit: diverse alii sentiunt. Pausan. Phocicis: venerat Coræbus ad Cassandra nuptias, quæ ipsi desponsa fuerat: interemptum a Neoptolemo fama vulgavit: Lescheus a Diomede occisum carminibus prodidit. De more, quo in extrema necessitate ad aras Deorum perfugium erat, alibi a me dicitur. *Cerda*.

Divæ armipotentis] Bene Minervam Trojanis expressit iratam, cum etiam eum perisse dicat, qui Sacerdotem liberare tentaverat. *Servius*.

Divæ] Minervæ. *Idem*.

426 *Justissimus*] *Justum*, secundum leges aliqua ratione constructum: *æquum*, juxta naturam accipiunt. *Idem*.

Unus] Non solus, sed præcipuus. *Idem*.

Justissimus unus] Perierunt innoxii, et sceleratis jus vincendi datum est. *Donatus*.

Unus] Id est, præcipuus: *Serv.* Vide et Scalig. III. 2. *Taubm.*

427 *Æqui*] Pro *æquitatis*. Et est optima figura a fœminino genere, in neutrum transire. *Servius*.

428 *Dis aliter visum*] Aut illum non esse justissimum, an aliter visum; sic enim periit ut injustus: et bene in ingenti indignatione Æneæ, tamen nihil sacrilegum datur. *Idem*.

Visum] Ubi ponitur hoc, non justum judicium, sed pravæ voluntatis studium et libido significatur. *Donatus*.

Dis aliter visum] Ita dicere solebant, cum suos casus non sibi, sed diis adscribebant. Sic Hor. Od. I. 33. 'Sic visum Veneri, cui placet impares Formas atque animos sub juga æneæ Sævo mittere cum joco.' Turneb. VI. 21. Et notetur, in ingenti etiam

indignatione, nihil dari sacrilegum Æneæ a Poëta. *Taubmann.*

Percontantur a sociis] Pro perierunt. *Servius.*

429 *Confixi a sociis]* Augetur commiseratio. Interfici enim durum est, sed durius a suis interfici. Et exaggeratur, quod dixerat: 'Hen nihil invitis fas quenquam fidere divis.' *Donatus.*

Panthu] Vocativus Græcus est. *Serv.*

Nec te tua plurima, Panthu, pietas textit] Id est, servavit. In fine deos tantum fuisse a Trojanis alienos ait, ut etiam Panthus occumberet; vir pius, gravis, religiosus, cum ipsis etiam insignibus sacerdotis. *Donat.*

431 *Iliaci cineres]* Naturale est jurare per id, quod charum quis habuit: et excusatur (ut supra diximus) fuga. Ergo fuit necessarium jusjurandum. *Servius.*

Iliaci cineres] Quia videbat vel crimini, vel esse posse dedecori, quod tot tantisque cadentibus evaserit, jurandi religionem ultro ante objectum, quod metuebat, opposuit. Habet enim majorem fidem, si ante quam exigatur, offertur. Habet et bonæ conscientiae firmum testimonium, non exorta, sed oblata purgatio. *Donat.*

Iliaci cineres] Par juramentum apud Senecam Troadib. ubi Hecuba testatur patriæ cineres. Propertius eleg. iv. 12. 'Testor majorum cineres tibi, Roma, colendos.' Stat. Theb. l. v. 'cineres jurasse sepultos.' Suetonius de claris Orator. 'Juro per patris matrisque cineres, qui inconditi jacent.' Horat. Od. ii. 8. 'matris cineres opertos Fallere.' Seneca Rhet. Controv. lib. i. 'Ergo fame morientem videbo, per cujus cineres juraturus sum.' Itaque hoc juramentum frequentissimum; cui simile per ossa defunctorum. Firmant Tibullus, Ovidius, Propertius. Primus eleg. ii. 7. 'Parce per immatura tuæ, precor, ossa sororis.' Alter in epist. 'Per tamen ossa viri subito male tecta sepulcro.' Tertius eleg. ii. 20. 'Ossa tibi juro

per matris, et ossa parentis.' Hæc jam alii libarunt. Non abludunt a toto hoc Maronis loco et obstestatione Æneæ verba Livii l. xxviii. 'Philippus mœrebat,' &c. *Cerda.*

Extrema] Num ideo extrema meorum, quia existimet nihil ex ea superesse. *Servius.*

432 *Testor]* Testificor: et deest vos. *Idem.*

Testor, &c.] Sic Sil. Ital. l. vi. 'testor, mea numina, manes, Dignam me pœnæ tum nobilitate paternæ Strage hostis quæsisse necem. *Emmen.*

433 *Vices]* Pugnas: quia per vicissitudinem pugnabatur; ut Sallustius docet. Legimus etiam pœnas, vices dici. Horatius, 'Vicesque superbæ Te maneant ipsum.' Sed de bello usurpatum est. Nullum enim prælium caret periculo, ergo vices periculi. *Servius.*

Vitavisse vices Danaum] Servius explicat pugnas, quia per vicissitudinem pugnabatur: non placet Julio Scal. qui sic potius: 'vices, vulnera significant, et cædes; ut quemadmodum vel percusserat, vel interfecerat, idem pateretur: ubi igitur ab Argivis tantundem fiebat operis ad pugnandum, eo Æneas sese induebat.' Sed proculdubio Poëta ad ludum gladiatorum contendit. Eo nos ducit verbum *vito*, cui oppositum *peto*, sicut, et *vitaciones* et *petitiones*: in arena enim ita pugnabatur, ut pene expectato alterius ictu. Consentiant ista cum explicatione Scaligeri, et Servianam evertunt. Est et alia Servii explicatio hæc: 'Legimus etiam pœnas vices dici.' Firmat ex Horatio Od. i. 28. 'Debita jura vicesque superbæ Te maneant ipsum.' *Cerda.*

Et, si fata fuissent, Ut cad.] Quasi dicat, Si fata permisissent interitum meum. *Donatus.*

434 *Meruisse]* Id est, fortiter dimicasse. Hi enim merentur occidi. Bene autem evasisse fati imputat: cum tam senex, tam debilis, Iphitus

et Pelias evaserint, occisis juvenibus. *Servius*.

Meruisse manu] Id est, ita sine aliquo respectu meæ salutis pugnavi, ut meruerim ab hostibus interimi. *Don.*

Meruisse manu] Testor me meruisse, id est, fortiter dimicasse: hi enim merentur occidi. Videatur Turnebus xi. 19. ubi docet, mortem aliam esse naturalem, aliam meritam: eumque etiam mori mereri, qui in aciem prodierit. *Taubmann.*

Divellimur] Sic dixit, quasi accuset, quod non perierit. *Servius*.

Divellimur] Inviti, necessitate adacti impellimur abire: ostendit autem meruisse manu mori, cum prius cum paucis, nunc vero solus pugnaret. *Donatus.*

Divellimur] Ἐπάνοδος sive regressio: qua semel proposita iterat, et dividit: de quo Fabius xi. 3. *Taubmann.*

436 *Vulnere Ulixi*] Quod illi Ulyxes inflixerat. *Servius*.

Pelias et vulnere, &c.] Adi Agell. ix. 12. Quod vero hic Poëta: *tardus vulnere*, dupliciter extulit Liv. xxi. de Scipione; 'gravis vulnere erat.' Et 'dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret.' *Cerda.*

437 *Protinus*] Servavit ordinem, ut primo de patria, post de rege curaverit. *Protinus* hic *statim*. Alibi porro *tenus*. *Servius*.

Clamore] Bellico. *Idem*.

Clamore] Non specialiter ab aliquo, sed clamore pugnantium, quo indicatur opus esse auxilio, ad defendendam regiam: apud quam acrius pugnabatur propter gloriam, et prædam. *Don.*

Vocati] Clamorem secuti. *Servius*.

438 *Ingentem pugnam*] Merito, quippe in domo regia, ubi aut caput Reipub. erat, aut de qua major spes erat prædæ. *Idem*.

439 *Forent*] Pro essent. *Idem*.

Moreventur] Non pugnarent, ut supra, 'Oriturque miserrima cædes.' *Id.*

440 *Martem indomitum*] Hom. ἄρην ἄμαμάκετον. *Germanus.*

441 *Acta testudine*] Applicata; vel quæ agebatur. *Servius*.

Acta testudine] Id est, facta testudine: ut Turnebus ix. 8. et vi. 21. qui συνασπισμὸν significari ait: quam Græci χελώνην etiam dicunt. Ita Cæsar: 'phalange facta.' *Servius* *acta* interpretatur *applicata*, scil. machina bellica. Videatur Veget. iv. 14. in eumque Stewechii Comment. Inprimis J. Lipsii lib. Poliorceticῶν. *Taubmann.*

442 *Hærent parietibus*] Quod illæ, quæ feruntur ad pugnam, clavos habeant vel uncas et figantur, ideo hærent. *Servius*.

Scalæ] Non solum quia in plurali declinantur, sed quia plures essent. *Donatus.*

Hærent parietibus scalæ] Hoc Tacit. Ann. xiii. 'Scalas mœnibus admoveere:' et xv. 'promovere scalas et machinamenta.' Livius lib. xli. 'cum scalas ad mœnia erexisset.' Vegetius iv. 27. 'appositis scalis.' Eurip. in Suppl. προσβαλὼν: et in Phœniss. προσφέρειν Πύργοισι πηκτῶν κλιμάκων πρὸς ἀμβάσεις. Utrumque possis explicare per *admoveo*, ut et verbum Plutarchi, qui lib. de superst. κλιμάκων προστιθέντων. Quod verbum Plutarchus a Thucydide accepit l. iv. ubi κλίμακα προσθεῖς. Cedrenus ita: κλίμακας προσερείδειν, et κλίμακας προσάγειν. Cæterum imaginem belli hujus vide in Thucydide l. iii. ubi Platæenses muros ascendunt. *Cerda.*

Postesque sub ipsos] Si circa portam, sub postibus: si circa fenestras, circa postes. *Servius*.

443 *Nituntur*] Pro nitebantur. *Id.*

Gradibus] Hinc colligi in edito januam fuisse, gradibusque ad eam aliquot ascendi, quod hodie etiam videmus in optimatum ædibus, regisque principum, Turnebus ait; quod nos firmamus verbis Suetonii in Vitel. c. 15. 'statimque pro gradibus Palatii apud frequentes milites cedere se

imperio, quod invitus recepisset, professus,' &c. et versu Juvenal. Sat. III. 'nam si gradibus trepidatur ab imis.' Nescio enim an cum interprete possis accipere tabulata. Et auctoritate Senecæ epist. 84. 'Præterii istos gradus divitum et magno aggestu suspensa vestibula. *Cerda*.

Ad tela] Contra tela; et hoc verum est: nam si *ac tela*, sinistris manibus simul tenent tela et scutum, cum se tegunt. *Servius*.

Ad tela] Vetera aliquot exemplaria, *ac tela* legunt. Sed *ad tela* agnoscit *Servius*, dum exponit: *contra tela*. Sunt et codices antiqui, in quibus, *ad tecta* scriptum sit. Sed *tela* omnino castior est lectio: animadversum enim est in oppidorum expugnationibus, milites, dum scalas scandunt, sinistra manu ad tela clipeum objectare, dextera vero uti ad apprehendendum: idque ipse Poëta graphice describit, dum addit 'prensant fastigia dextris.' *Pierius*.

445 *Ac tecta*] *Tecta* participium est. Aut eandem rem bis dixit. Quamvis legatur, et *tota domorum*. Veteres hæc domus, ut merito ablativus, o, terminatus, genitivum pluralem in *rum* mitteret, ut *bono, bonorum*; sed mutata postea declinatio est, ut *hujus domus* faceret; quod cum ita eveniret, ut ablativus in *u* terminaretur, genitivum pluralem per *u* geminat, ut *hoc fructu, fructuum*, ita et *domuum*. Nam et Juven. 'Viscera magnarum domuum,' ait. Nos tamen de antiqua declinatione præsumimus, ut *ab hac domo, harum domorum* dicamus. *Servius*.

Turris ac tecta domorum] In antiquis aliquot codicibus, *turres et tecta* legas. Sed hoc parvi est momenti. Illud notandum: quod in Mediceo codice *tota domorum culmina* legitur: quanquam *Servius tecta* agnoscit. *Pierius*.

Tecta culmina] Plenam hic habes locutionem, cum sæpe *tecta* sine sub-

stantivo invenias: sed subandi *culmina, fastigia*: vide *Serv. Ecl. I. 69.* et *Sanct. Min. p. 294. Emmeness.*

446 *His*] Propter quæ pugnabant. Sic *Lucanus*, 'In pugnam fregere rates.' Vel *his*, hujusmodi. *Servius*.

His se] Ad excusationem, quare pulchra destruerent. *Donatus*.

Quando] Quatenus, quoniam. *Serv.*

447 *Extrema morte*] Hoc est, ruina civitatis. *Idem*.

His se, quando ultima cernunt, Extrema jam in morte parant, &c.] Nihil in extrema calamitate putat reservatum: inde hic auratæ trabes, turres, tecta divelluntur pro tuenda salute. Applaudit mire locus *Quintiliani* declamat. 368. 'ipsorum sepulcrorum ruina, si possem, hostem repellerem: tecta in subeuntes, et sacra, quin etiam templorum fastigia, desperantium tela sunt. Certum est omnia licere pro patria.' *Cerda*.

448 *Auratasque trabes*] Sunt antiqui codices, in quibus *æratasque trabes* legitur. Sed *auratas* magis *Virgilianum* videtur. Libenter enim Poëta noster omnia solet auro decorare. Ut illud, 'Pendet Lychni laquearibus aureis,' et 'Barbarico postes auro:' alia vero ratione alibi *nexas ære trabes* legas. Porro hic pathos est a rei preciosæ perditione. *Pierius*.

Auratasque trabes] Simili affectu dictum a *Tacit. Hist. I. III.* in expugnatione *Capitolii*: 'Ambustasque Capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas, decora majorum, in ipso aditu vice muri objecisset.' *Cerda*.

Decora] Ab eo quod est *decus*; ut *pecus*. *Servius*.

Decora alta parentum] In codicibus aliquot antiquis, *decora illa* legitur, quod *emphasin* habet: alibi vero 'scenis decora alta,' lectum, quod quidem epitheton longe quid sublimius ostendit. *Pierius*.

450 *Obsedere*] Nunc pro præsidio tenebant: ut sequentia indicant. *Serv.*

Imas fores] In antiquis aliquot exemplaribus *unas* legitur, hoc est, *solas*, ut qui putarent non aliunde ingressum dari: *imas* tamen, hoc est, interiores magis placet, de quibus inferius dictum: 'Armatusque videntis in limine primo:' posteaquam 'Priami et veterum penetralia regum Apparnere,' *Pierius*.

Has servant] Alii, 'adservant agmine denso.' *Serrius*.

451 *Instaurati animi*] Hic ostenditur eos superius defecisse: quod supra non dixit. *Idem*.

Levaré] Juvare. *Idem*.

Vinque] Virtutem: ut Salustius, 'Sed nostra omnis vis in animo et corpore est.' *Idem*.

Victis] Qui vincebantur: ut, 'Et qua vectus Abas:' hoc est, sine vincendi spe laborantibus. *Idem*.

453 *Limen erat*] Contra illud, 'obsessis foribus' quomodo ingressus sit: et dicit per posticum, quod generis est neutri: ut Horatius, 'Atria servantem postico falle clientem.' Nam si generis fœminini legeris *postica*, augurale est: ut, *antica*, *postica*. *Id.*

Limen] Pro quolibet ingressu: interpretante hunc locum Non. Marc. *Emmeness*.

Cæcæ] Non omnibus notæ. *Serv.*

Cæcæque fores] Explicui *ψευδόθυρον*, cum Nannio, qui tamen *ψευδοθύριον*, vult efferendum. Ea voce usus Cicero in Verr. iv. Orosius vii. 6. Ammianus l. xiv. Græci alii vocant *ὑποσθόδομον*, quam vocem videtur reddere Poëta infra, cum ait, 'postesque relictī A tergo.' Tacitus Hist. iii. et Livius l. iv. et xxvi. 'aversam portam' dixerunt: Plautus *Posticulum*, Petronius *Posticulam*. Adjice ex observatione Junii, dici a Plutarcho *παράθυρον*, a Galeno *κηπαίαν*. Sententiam integram ita idem Livius l. xxxix. 'postico, quod devium maxime, atque occultissimi exitus erat.' Et Cedrenus, *λάθρα διὰ πυλίδων κλέπτοντες*: *Occulte et furtim subducentes se*

per portulas. Ea vero forma dictæ *cæcæ fores*, qua venti ab Lucretio l. i. 'cæca corpora:' qua ab nostro l. i. 'vada cæca:' et de apibus 'spicula cæca:' et l. iii. 'cæcis undis:' et l. vi. 'cæca vestigia:' quibus omnibus locis intellige quid *ἀόρατον*, id est, *quod nequit cerni*, quodque est occultum: sed hoc e trivio. *Cerda*.

Usus] Verbum juris: *via*, *actus*, *usus*. Has Græci *ἀνδράνας* appellant. *Serrius*.

454 *Tectorum inter se Priami*] Per quod iter ad utramque domum Priami commeabatur, ut appareat duas domos fuisse, alteram regiam Priami, alteram Hectoris, inter quas illi aditus. *Idem*.

Tectorum inter se Priami] Vide ut explicui. Nescio enim qua lubentia feror, ut intelligam *unas* et easdem fuisse ædes Priami et Hectoris, quæ tamen Priami fuisse dicantur a Poëtæ *κατ' ἐξοχήν*. Fuerunt *unæ*, nam Poëta nihil discriminans ait, *tectorum inter se*: qui potuit magis adunare? Hoc posito intelligamus, Andromacham uxorem Hectoris versatam in gynæceo, ut moris fuit ævi illius, discretæ enim erant a viris fœminæ, et per pseudothyrum ingredi solitam ad soceros. *Cerda*.

Postesque relictī] Relictum spatium cum domus ædificaretur, ubi ostium fieret. Aut relictī ab hostibus, id est, quos hostes non obsederant. *Serrius*.

Postesque relictī] *Postes* quidem primitus *παραστάδες*, latera ostiorum in ædificiis, quorum fores alter cardinibus sustinet, alter seram et repagula recipit: hic tamen pro ostio sumitur, et foribus: ut apud Lucret. lib. iii. 'Jam magis exemptis oculis debere videtur Cernere res animus, sublati postibus ipsis:' et l. iv. 'Primus enim est citra postes qui cernitur aër.' *Germanus*.

455 *Infelix*] Non cum regna manebant, sed ad præsens retulit tem-

pns. *Servius*.

Dum] Donec: et absolutus est sensus. Alii tamen *cum* legunt: sed *cum manebant*, quomodo dicimus, cum constet *manebant* modum esse indicativum? Hoc vero sciendum est, quia quando conjunctivus est, necesse est aliquid jungi, aut subaudiri: ut, *cum venirem, vidi illum*. Si autem *cum veniebam* dicamus; aut modus pro modo est, hoc est, indicativus pro conjunctivo: aut etiam *cum* non erit conjunctio, sed adverbium temporis: et significat *tempore quo veniebam*. Idem.

456 *Sæpius*] Sosipater Carisius ait solæcismum esse, transmutatione qualitatis in adverbii, *sæpius* pro *sæpe*, hoc citato versu. *Pierius*.

Andromache] Notum est omnibus hanc de gente Eetionis, fuisse uxorem Hectoris, matrem Astyanactis, de qua plenius omnia in l. iii. narratur. *Servius*.

Ferre incommitata] Ut et ad soceros iret sæpius, et non quæreret exequia famulorum. *Idem*.

457 *Ad soceros*] Quare *ad soceros*, cum *socer* et *socrus* dicatur? Sed meliori sexui respondit: id est, masculino. *Idem*.

Ad soceros] Uno vocabulo complexum vult Poëtam Servius socerum et socrum: an ita sit, tu videris. Certe Euripides in *Androm.* eadem forma hoc extulisse videtur, sub persona Menelai, de Neoptolemo loquentis: παρὼν δὲ πρὸς παρόντας ἐμφανῶς Γαμβροὺς διδάξω, καὶ διδάσκειν λόγους. Unicum autem genus voce multitudinis hic significari, non dubium est: γαμβρὸν autem notum est, tam *socerum*, quam *generum* significare, quamvis et *socerum* πενθερὸν dicant Græci, si hac ratione paratior et expeditior Virgilio Euripidis imitatio videri posset. Sed et eodem dramate sub numero multitudinis Neoptolemum intelligit eo loco: δίκην ὑφέξομεν ἂν σοῖσι γαμβροῖς, οἷον οὐκ ἐλάσσονα βλάβην

ὀφείλω, προστιθεῖς ἀπαιδίαν. *German.*

Astyanacta] Hunc quidam ab Ulyxe; alii a Menelao, absente Pyrrho; raptum et præcipitem datum ferunt: fatis enim prædictum fuerat, puerum, si supervixisset, ultorem patriæ et parentum futurum. *Servius*.

Astyanacta] Hunc alii Nesum, alii Scamandrum, aut Scamandrium vocant: monuit Delr. in *Troad.* Senecæ: extremum in Dicty invenies Bel. Troj. l. iii. Volaterranus l. xiii. 'Astyanax quasi urbis princeps, appellatus antea proprio nomine Scamandrus, Hectoris filius et Andromachæ.' *Cerda*.

Trahebat] Quasi puerum: ut, 'parvumque nepotem Ipse trahit.' *Serv.*

Trahebat] Observat Germ. in *Paral.* Poëtam voluisse representare familiarem matribus morem, et actum pupos trahendi potius quam ducendi, renitentes videlicet infantili imprudentia et infirmitate: metaphora ducta ab onus trahentibus, nam et Eustathius in od. vii. notavit, ὀχέειν ὀξύν, trahere ærumnam, dictum ab Homero ad eundem modum, quo etiam ὀχέειν νηπίδας, id est, νηπιότητας, infantias trahere. Insere porro ad imitationem Virgilianam Statius semel Theb. l. iii. Claudianus bis, tum Raptus l. iii. tum Paneg. iv. Cons. Honorii: quæ loca, ut præoccupata, omitto. *Cerda*.

458 *Evado*] *E*, vacat, ut, *emortuus*. *Servius*.

Evado] Pro *adscendo*, ut Non. Marc. Sic noster *Æn.* vi. 127. 'Superasque evadere ad auras.' *Emmeness*.

459 *Jactabant*] Spargebant, quasi nil profutura. *Servius*.

460 *Turrim*] Nullum ego exemplar ex vulgatis aspexi, in quo non *turrim* per *i* vocalem tertiam scriptum esset. Et causativum casum in *im* semper mittere *puppin, sitim, securim, turrim* Sosipater ait: observasse tamen se *turrem* apud Virgilium per *e* vocalem secundam, libro secundo, 'tur-

rem in præcipiti stantem.' Hoc, tametsi haud magni alicujus momenti est; tam diligentis tamen Scriptoris observatio ostendit, multa adeo esse, quæ in hunc modum librariorum incuria lancinavit. *Pierius.*

Turrim] Gellius XIII. 9. Virgilium dicere testatur *turrim* non *turrem*, non *securem* sed *securim*. De hisce cognosce testimonium Dausquii. *Emmeness.*

In præcipiti] In alto: unde quis potest præceps dari. Sequitur enim, 'sub astra Eductam.' *Servius.*

In præcipiti] Id est, in alto. Mementit hujus turris etiam Hom. Iliad. III. *Taubmann.*

461 *Eductam*] Extructam. *Servius.*

Unde omnis Troja videri] Est hoc quod Livius l. x. 'unde in omnes partes conspectus esset.' Dictum vero cum magno affectu, turrem illam dirui, unde conspici solita a Priamo Troja, naves, castra. Simili affectu locutus Livius l. xxv. in eversione Syracusarum; apud quem Marcellus videns ex edito loco subjectam urbem, illacrymat, cum subiret cogitatio, illam momento horæ arsuram, redituramque in cineres. Virgilii locus sumptus est ab Homero II. XIII. *ἔνθεν γὰρ ἐφαίνετο πᾶσα μὲν Ἴδῃ, φαίνετο δὲ Πριάμοιο πόλις, καὶ νῆες Ἀχαιῶν:* et l. XII. ait, *Εἰσθήκει δ' ὁ γέρον Πριάμος θεῶν ἐπὶ πύργου.* Ait Modicius cap. 26. turrem Homericam non esse eandem cum Virgiliana. Nam Homericam est ad portam Scæam, Virgiliana in regia. Homericam describit etiam Seneca in Troadib. 'Est una magna turris e Troja super, Adsneta Priamo, cujus e fastigio, Summisque pinnis arbor bellum sedens Regebat acies.' Similem Virgilianæ descriptionem de turri quapiam invenies Sibyllin. carm. l. v. *Cerda.*

Unde omnis Troja videri, &c.] Hanc turrim describit Ovid. Met. XIII. 415. 'Mittitur Astyanax illis de turribus, unde Pugnantem pro se, proavitaque

regna tuentem, Sæpe videre patrem monstratum a matre solebat.' *Emmeness.*

462 *Solitæ naves*] Participium est sine verbi origine. *Soleo* enim neutrale est: quod caret præterito. *Servius.*

Achaïca castra] Videtur alios Danaos; alios Achaïcos dixisse. *Idem.*

Castra] Ubi exercitus sit, *castra* dicuntur. Unde est, 'Nos castra movemus:' ut, 'Velorum pandimus alas.' *Idem.*

Achaïca castra] Adverte *καππακισμὸν* in opprobrium poni: veluti etiam superius 'Dorica castra.' In codicibus tamen aliquot antiquis, *Achaïca castra* legimus dissoluta diphthongo: *ἀχαϊά: ἀπὸ τῆς γὰρ ἀχάας τὸ ἐθνικὸν ἀχαϊός.* Nam et in Mediceo codice eo versu, qui est in quinto lib. 'O miseras quas non manus, inquit, Achaïca bello,' scriptum est *Achaïa*: non tamen hæc efficiunt, ut *Achaïca* mutemus. *Pierius.*

463 *Summa*] Suprema: ut, supremum, *sumum* dicimus: ut, 'Pro supreme Juppiter.' *Servius.*

Labantis] Faciles ad resolutionem. Et est ordo: *Turrim convellimus, impulimusque.* *Idem.*

Qua summa labantis] Id est: *Turrim* ab ea parte, ubi paries, propter foramina, quibus trabium *summa*, sive extrema capita, inserta erant, invalidior videbatur (illis enim tabulatum impositum sedebat) aggredimur dissolvere. Ergo *labantes* significat *faciles ad resolutionem*. Cæterum quæri poterat, ubi illi steterint, qui summum tectum impulerunt. *Taubmann.*

464 *Tabulata dabant*] Quidam *dabant* pro *faciebant* intelligunt: ut, 'Ingentem lato dedit ore fenestram.' Olim sane domus de tabulis fiebat, unde hodie in ædificiis surgentibus, primum et secundum tabulatum dicimus; *sumum* autem est, quod tectum sustinet. *Servius.*

465 *Inpulimusque*] Quidam notant,

quod non sit expressum, ubi stantes summum tectum impulerint. *Idem.*

Ea lapsa] In plerisque codicibus, absque pronomine ullo legitur, *elapsa*; quod nequaquam placet. De littera vero *b* in eo participio dictum alibi. *Pierius.*

Repente] Ne provideri, aut vitari possit. *Servius.*

Corvellimus altis Sedibus inpulimusque: ea lapsa repente ruinam, &c.] Et junctura literarum, et pedes ipsi, qui dactyli sunt, ita repræsentant ruinam turris impulsæ, ut poëta videatur celeritate numerorum ipsam ruinam antevertere voluisse. Videndus Ger. J. Voss. de institut. poët. III. 7. *Emmeness.*

467 *Ast alii subeunt*] Hic ostendit priores periisse. *Servius.*

468 *Telorum interea cessat genus*] Bene addidit *genus*. *Telum* enim dicitur secundum Græcam etymologiam ἀπὸ τοῦ τηλόθεν, id est, quicquid longe jaci potest: quamquam legimus de gladio, 'At non hoc telum quod vi mea dextera versat,' et sequitur, 'Sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem.' Sed *telum* illo loco a longitudine dictum est, ut, *mustelam* dicimus. *Idem.*

469 *Vestibulum*] *Vestibulum* est prima janua. Dictum vel quia januam vestiat: ut dicimus cameram duabus sustentatam columnis: vel quoniam Vestæ consecratum est. Unde nubentes puellæ limen non tangunt. *Lucretius*, 'Translataque vetat contingere limina planta.' Singula enim domus, sacrata sunt diis: ut culina, diis penatibus: maceries, quæ ambit domum, *Hercæo Jovi*. Ante videtur *Vestibulum* et *Limen* pro una re dixisse. *Idem.*

Vestibulum] Dictum, quod Vestæ sacrum (aliud etymum, quod januam vestiat, quia nec intelligo, nec velim, prætereo) *Ovid.* *Fast.* VI. 'Hinc quoque vestibulum dici reor, unde precando Adfamur Vestam, quæ loca

prima tenet.' *Agellius* XVI. 5. *vestibulum* esse ait, 'non ipsis in ædibus, neque partem ædium, sed locum ante januam domus vacuum, per quem a via aditus accessusque ad ædes est.' Adjuvat vox Græca πρόθυρον, quam pene expressit *Plaut. Mostell.* 'videri vestibulum ante ædes, et ambulacrum ejusmodi?' *Cerda.*

Pyrrhus] A colore comæ dictus: qui Latine *byrrus* dicitur: ita et *Salustius crispus*. *Servius.*

Primoque in limine Pyrrhus] *Ferocem naturam* hujus ostendit, et qui plenæ victoriæ fiduciam cerneret. *Donatus.*

470 *Luce aëna*] Pro *luce aheni*; ut *Ge.* III. 'Saxea procubet umbra.' *Servius.*

Coruscus aëna] Notat *Gellius* vidisse se mirandæ vetustatis codicem, qui quidem ipsius *Virgilii* fuisse credebatur, in quo, loco hoc *aëna* scriptum esset, *h* littera supra addita, quum absque adspirationis nota prius scriptum esset: sic eo quoque loco, 'undam tepidi despumat aëni.' Verba *Gellii* nonnulli aliter interpretantur. *Pierius.*

Luce coruscus aëna] Ita *Homer.* II. VII. Ἀργὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπρομένων: *Splendor aheneus lucentium galearum*. *Pindarus* *Pyth. Od.* XI. loquens de gladio, πολὺ χαλκῷ: *candente ære*: et *Eurip.* *Androm. φαινοῖς δεσπότης στίλβων ὕπλοις*: *herus micans armis fulgentibus*. Cur *ahena* dixerit *Virgilius* loquens de armis, alii etiam ante illum, fuse explicat *Magius Miscel.* III. 3. referens ad inopiam ferri, quæ in illo ævo: qua factum, ut aërea, aut ahenea arma essent in usu, interdum stannea, supplente firmissima temperatura aris stannive mollem naturam. Adi illum. Dici etiam potest, poëtas suo jure *æs* accepisse pro *ferro*. Apud veteres certum est, fuisse *æs* in magno pretio: utebantur enim divites teneis poculis, inde illorum *repositoria χαλκοθήκαι* dicta. *Cerda.*

471 *Qualis ubi*] Descripturus hostem natura ferum, ætate insolentem, successu superbum; et ipse Æneas hostilem animum in adversarium gerens, hinc animali illum comparandum putavit. Sæviebat ut serpens, qui vomit venena, qui nescit aliquando misereri; qui captat tempora, quibus procedat, aut lateat. Hac igitur comparatione Pyrrhum deformat. Nam ut serpens non in virtute, sed veneno confidit: ita huic, non arma, sed insidiæ ad victoriam profaerunt: nec unquam in præliis visus est, nisi cum alienis dolis procurata est victoria. *Donatus.*

In lucem coluber] Deest *processit*. Sed *colubrum* nonnulli promiscuum nomen tradunt, quod, ut sonantius fieret, finxit masculinum, ut diceret *coluber*. *Servius.*

Qualis ubi in lucem, &c.] Sumptum est ex II. xxii. ubi Græcus vates: Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέστερος ἄνδρα, μένησι, Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ', ἔδν δέ τέ μιν χόλος αἰνός, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν ἑλισσόμενος περὶ χειρὶ: *Ut autem draco in lustrum montanus virum exspectat, Pastus mala venena, subiitque ipsum ira gravis, Torvumque tuetur convolvens se circa latibulum.* Huic comparationi Poëta addidit novitatem serpentis, nitoremque juventutis depositis exuviis. *Silius* l. xvii. longe utroque inferius, 'Qualis in æstiferis Garamantum fœta veneno Attollit campis ferventi pastus arena Colla Paræthoni serpentis, lateque per auras Undantem torquet perfundens nubila tabem.' *Cerda.*

Mala gramina pastus] Pro malis graminibus: id est, venenatis herbis. *Serv.*

Mala] Reddit *Homericum*, βεβρωκὼς κακὰ φάρμακα. *Proprie* et signate uterque vates. *Κακὸς* enim Græcis, et *malus* Latinis pro venenato et noxio sumitur. Quod *Germanus* astruit ex *Tibullo*, qui, 'Sola tenere malas *Medeæ* dicitur herbas.' Atque ex *Nicandro*, qui mentham, quæ olfacta

muliebrem conceptionem corrumpat, vocat *κακὴν*. Et ego ex eodem *Nicandro*, qui in *Alexiphar.* taxum, quam ipse facit venenatam, *κακὴν* nominat; atque ex *Platone* *Reip.* l. iii. ubi ἐν κακῇ βοτάνῃ: in herba noxia: et ex *Vegetio* iii. 2. 'mala aqua potus, veneno similis, pestilentiam bibentibus generat:' id est, potus aquæ noxiæ: et ex *Prop.* 'Et mala desertos occupat herba Deos.' *Cerda.*

Qualis ubi] Hanc Comparationem expendit *Scal.* v. 3. deque versuum horum venustate in genere magniloquo agit, iv. 6. *Taubmann.*

Gramina] Gramen hic pro qualibet herba sumi, neque tantum signari ἄγρωστω *Victorius* admonet *Var.* vi. 16. *Cerda.*

Pastus] Legimus et, 'silva pastus arundinea.' Sed sciendum est, quia licet hoc in usu sit, rarum tamen est apud antiquos: *pastus* autem, pro qui pascebatur: quia ut supra dictum est, in hac ratione Latinitas deficit. *Serv.*

472 *Tumidum*] Qui semper irascatur. *Idem.*

Bruma] Id est, hiems. Dicta autem *bruma*, quasi βραχεῖα ἡμέρα, id est, brevis dies. Est autem, ut hic locus indicat, generis fœminini, numeri singularis. *Idem.*

Tegebat] *Plin.* viii. 23. verbo occulto usus est. *Arist. Hist. animal.* viii. 15. verbis, φωλέω, et φωλεύω: ait enim: φωλεῖ δὲ καὶ τὰ πολλὰ τοῦ ἐναίωνων: condunt se multa sanguinei generis: et statim: Ὅφεις ἐν τῇ γῇ φωλεύουσιν: serpentes lutent in terra. Cum ait *tumidum*, veneno intelligit, a quo tumor. *Stat.* l. v. 'tumidi stat more veneni Spuma virens.' Nam, ut bene *Seneca* ep. 42. de serpente, 'dum riget frigore, non desunt illi venena, sed torpent.' *Cerda.*

Exuviis] Bene *corium* quo serpens exuitur *exurias* dixit. *Servius.*

Exuviis] De pelle serpentium: Græci appellant λεβηρίδα: eodem modo noster *Ge.* iii. 437. 'Cum positus

novus exuviis nitidusque juventa.' vide N. ubi etiam de *linguis trisulcis* idem versus occurrit. Non. Marc. *sulcus* appellatur, dicit, *quicquid in longitudine aculeatum est*: inde *trisulcum fulmen*. De duplici et tripliei anguium lingua Bochart. Hist. anim. i. 4. *Emm.*

Nitidusque juventa] Novus; constat enim serpentes innovari virtute, pelle deposita. *Servius*.

Nitidusque juventa] Hunc nitorem per aurum et purpuram Accius explicat in Pelopidis: 'Ejus serpentis squammæ squallido auro, et purpura prætextæ.' *Cerda*.

474 *Lubrica terga*] *Lubricum* dicitur et quod labitur dum tenetur, ut piscis, serpens: et locus in quo labimur: ut, 'Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens.' *Servius*.

Lubrica convolvit sublato pectore terga] In perveteri quodam codice scriptum animadverti, *sublato pectora tergo*. Sed longe melius, *lubrica terga*: quod *Servius* etiam agnoscit. *Pierius*.

475 *Arduus ad Solem*] Id est, Solis appetens, atque apricans: *Scaliger*. Serpens autem singulis annis pelle bis exsutus, rejuvenescit. Tibullus: 'serpens novus exsuit annos.' *Lucret.* l. iv. 'Cum lubrica serpens Exsuit in spinis vestem.' *Statius Thebaid.* iv. 189. 'ceu lubricis alte Anguis humo verni blanda ad spiramina Solis Erigitur, liber senio, et squallentibus annis Exsutus, lætisque minax interviret herbis.' *Plinio* dicitur 'vernatio annua': item, 'pellis exsuvix.' *Taubmannus*.

Linguis micat ore trisulcis] Ita enim in ore serpens vibrat linguam, ut tres esse videantur. *Seneca* in *Medea*: 'trifidamque linguam exsertat.' *Statius* in *Theb.* v. 'Livida fax oculis, tumidi stat more veneni Spuma virens: ter lingua vibrat: terna agmina adunci Dentis.' Ducitur metaphora a sulco, ut etiam in fulminibus, quæ *trisulca*, et *bisulca* Poëtæ appellant: bonique interpretes Græ-

corum πῦρ δίπαλτον, τρίπαλτον, quod proprie ignis vibrans, vertunt, ignem bisulcum, trisulcum. *Plin.* xi. 37. utramque vocem adjungit. 'Linguæ non omnibus eodem modo. Tenuissima serpentibus, et trisulca, vibrans, atri coloris.' Notentur *Artemidori* verba iv. 69. διττὴν γὰρ ἔχει τὴν γλῶτταν ὁ δράκων: duplicem enim linguam *Draco* habet. *Cerda*.

476 *Periphas*] Ultima accentum non habet, ne fœmininum sit: nec tertia a fine, quia novissima longa est: ergo *ri* habebit accentum. *Servius*.

Una ingens Periphas] *Periphantis* mentio nonnulla *Homero*, præsertim Il. v. ubi illum vocat πελώριον, et *Spondanus* ibi ingentem vertit: πέλωρ autem, πέλωρος, πελώριος, de carnificina et immanitate frequenter sumuntur: ut jam videatur epithetum *Maronis* referendum ad magnitudinem cædium, quibus furebat *Periphas*. De *Automed.* Il. xix. Ἴππους δ' Αὐτομέδων τε καὶ Ἀλκιμος ἀμφίπονοι Ζεύγνυσαν: Equos autem *Automedon*, et *Alcimus* curantes Junxerunt. Frequentissima alias mentio. *Cerda*.

Periphas] *Ætolorum* Princeps: quem *Pallas* *Orci* galea texit, &c. *Taubmann*.

Agitator] *Auriga*, secundum usum communem. *Servius*.

Equorum agitator] Ἰππηλάτης, ἐλάσιππος, ἄρμηλάτης, διφρηλάτης. Simpliciter et *Jurisconsulti* *agitatores* dixerunt: ut in l. *Athletas*. Pl. de iis qui notantur infamia his verbis: 'Et generaliter omnes opinantur, et utile videtur, ut neque thymelici, nec agitatores, nec qui aquam equis spargunt, cæteraque eorum ministeria, qui certaminibus sacris deserviunt, ignominiosi habeantur.' *Germanus*.

Equorum agitator] Græce ἵπλοχος, Lat. *auriga*. *Suet.* in *Nerone* c. 22. 'Tractum *Prasinum* agitatore[m] inter condiscipulos querens:' vide *Scheff.* de r. vehic. i. 17. ubi, præter hanc, multæ inscriptiones:

M. AURELIO AGITATORI
FACTIONIS PRASINÆ.*Emmeness.*

477 *Armiger Automedon*] Pyrrhi armiger. Nam Achillis auriga fuit. *Serv.*

Scyria pubes] A Scyro insula, una de Cycladibus: in qua fuit Lycomedes pater Deïdamïæ; quam Achilles, commendatus ibi a matre Thetide, vitiauit; unde Pyrrhus natus est: quamvis alii, volente Lycomede, Deïdamiam Achilli datam in matrimonium dicunt. *Idem.*

Scyria pubes] Sic Ovid. epist. Heroid. viii. 12. 'ignara tetigi Scyria membra manu.' Arguit Hermolaus castig. Plin. l. iv. Sidonium, *Sey* in hac voce corripientem: 'vel Scyrias vacuasse colus, vel serica fila.' Contemptum annuit: Pyrrhus enim ex furtivo concubitu natus dicitur, ut Senec. Troad. Hyginus fab. 97. Neoptolemus Achillis et Deïdamïæ filium ex Scyro insula venisse testatur. Ex Cycladibus una est, ut Mela ii. 7. ubi in Vossiana editione male *Syros* pro *Scyros*. Nunc *Scyro*. Ob antiquitatem commendatur a Strabone l. ix. *Emmeness.*

478 *Succedunt tecto*] Pro sub tectum cedunt. Et est figura: quia mutatus est casus. *Servius.*

Flammasque ad culmina jactant] In Epig. dicitur *πῦρ δροφηφάγον*, devorans contignationes et culmina: quod habet nonnullam similitudinem cum Maroniano. *Cerda.*

479 *Dura*] Valida limina, id est, firmiter clausa. Ideoque non aperit, sed perrumpit. *Servius.*

Dura Limina] Quæ facile superari non possent. Potest tamen videri dixisse *duram bipennem*, id est, idoneam, qua frangere potuerit firmitatem æratorum postium. Allusit autem de ostio ad fenestram: sed debuit dicere cavernam factam in ostio, per quam non ingrederetur, sed videret interiora. Ergo videbantur intus armati. Intercepta autem spe, clausa

ante domus patuit. Plangebant fœminæ et summis ululatibus prodebant hostibus suam formidinem, qua augebatur illis spes. Ergo, 'Instat vi patria Pyrrhus.' Quis enim non provocaretur audiendo talia? Descriptio autem regiæ, auget nobilitatem et amplitudinem felicitatemque Priami. *Don.*

480 *Postesque*] Fere eodem modo Horat. posuit *postes* pro *foribus* Epod. xi. 'Heu mihi postes et heu lumina dura.' Male igitur Donatus *dura* bipenni conjungendum censet. Notanda verba, *perrumpit, vellit*, quæ non mediocrem vim designant. Similem sententiam Apulejus Metam. l. iv. 'Latrones aditum tentantes, et domus januas cardinibus obtortis evelere gestientes, &c. claustrisque omnibus violenter evulsis,' &c. Pro *perrumpere* Ter. Ad. i. 2. 22. 'fores effringere.' *Emmeness.*

Vellit] Non dejecit. Nam sequitur paulo post, 'Labat ariete crebro.' Sed movet, ut, 'Cynthia aurem Vellit, et admonuit.' Vel certe vellere vult, ut, 'Ipsumque trahunt in mœnia regem.' Nam quare facit fenestram? *Servius.*

481 *Cavavit*] In perveteri codice Longobardico, *cavabat* habetur; neque obstat, quod præteritum subsequatur: ostendit enim hoc celeritatem in conficiendo negotio. Consentiant tamen omnes in *cavavit*. *Pierius.*

482 *Dedit*] Id est, fecit: ut Terentius, 'Quas turbas dedit.' *Servius.*

Fenestram] Epitheto, ut solet, auxit tapinosin, in dicendo *lato ore*. *Idem.*

Fenestram] Id est, ingens fecit foramen in janna, et occasionem invadendæ aulæ. Allusum videtur ad illud Terentianum H. i. 2. 72. 'fenestram ad nequitiam patefacere.' De hac voce accuratius Scefferus ad Phædr. f. ii. 14. *Emmeness.*

483 *Atria longa*] Sic Æneid. i. 730. 'atria ampla:' vide Serv. Æn. iv. 666. 'alta atria.' Fuere proxima januis: Vitruv. vi. 8. de latitudine et longi-

tudine eorum c. 4. Græci iis non usi c. 10. An subdialis fuerit locus, in dubium vocat Philander, quem c. 4. vide. De atriis templorum agit Salmas. Plin. exerc. p. 1216. 1218. *Id.*

Patescunt] Aperiuntur, ac per hoc videntur. *Serrius.*

484 *Penetralia*] Ideo domorum secreta dicta, ab eo quod est penitus, aut a Penatibus. *Idem.*

Veterum regum] Ut ostenderet regnum Priamo a maioribus suis provenisse. Quantus autem dolor, ut una nocte conciderit, quod per infinitos reges, multis etiam seculis servatum fuerat? *Donatus.*

485 *Armatusque vident stantis*] Ut supra, 'Strictis mucronibus imas Obse- dere fores.' Sic enim datur virtus ubique Trojanis. *Serrius.*

486 *At domus interior*] De Albano excidio translatus est locus. *Idem.*

Domus interior] Ubi feminae agunt. Corn. Nep. in Præfat. 'in interiori parte ædium, quæ gynæconitis appellatur.' Ter. Ph. v. 6. 22. *gynæceum*: de hoc conclavi mulierum Vitruv. vi. 10. et Salmas. p. 1216. *Emmeness.*

Tumultu] *Tumultus* dictus, quasi *timor multus*. Unde alia bella dicta sunt; ut *Italicus*, *Gallicus tumultus*. Bene autem addidit *misero*, quia est etiam terribilis. *Idem.*

487 *Miscetur*] Perturbatur: ut, 'Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto Misceri putet.' *Idem.*

Cava ædes] Tecta camerata. *Ædem* autem numero singulari, de templo tantum dicimus: plurali, et de domibus, et de templis. Si aliter invenies; usurpatur. *Idem.*

Cava] *Cavedium* intelligit, quod post atrium erat sub dio: Græcis ἡ μέσσηλος. *Taubmann.*

Plangoribus ædes Fœminis ululant] *Ululare* vocabulum medium: ut Serv. *Æn.* iv. 168. Lucan. vi. 261. 'lætis ululare triumphis.' sed plurimum in luctu et re atroci idem i. 567. 'Sanguinci populis ulularunt tristia Galli.'

Lupis et canibus tribuitur ut *Ge.* i. 486. 'lupis ululantibus *Æn.* vi. 257. 'visæque canes ululare per umbram:' sic Hecuba in canem mutata apud Ovid. *Metam.* xiii. 371. 'Sithonios ululavit mæsta per agros.' Nec tantum sic furiarum appellatur ejulatus sed et fœminarum: inde noster *Æn.* iv. 677. 'gemituque et femineo ululatu.' Stat. *Thebaid.* l. v. 'resonant ululatus ædes Fœmineis.' Leni spiritu scribendum, quamvis Pontanus asperum anteponat contra fidem codicum et Græcam originem ὀλολόζειν. *Emmeness.*

488 *Ferit clamor*] Secundum philosophos, qui dicunt vocem corpus esse, ideo dixit *ferit*: nam et fluvius habet mugitum, res incorporalis. *Aurea sidera* multi ad laquearia referunt, quod stultum est. *Serrius.*

489 *Pavidæ*] *Pavidus* est semper pavens: *timens*, ex caussa: ut *furiatus* et *furius*. Modo pro paventibus, *pavidas* posuit. *Idem.*

Matres] Honoris nomen. *Idem.*

Errant] Confusio, consilio. *Idem.*

Errant] Servii locum corruptum arbitror: *confuso consilio* legendum conjicio. Ut et vs. 487. ubi, sublata distinctione, pro *si aliter* pono *nec aliter*, et sensus reddetur manifestior: sed hoc Augiæ stabulum non obiter purgandum. *Emmeness.*

490 *Amplexæque tenent postes*] *Apolonii* locus, in quo inducitur Medea patris *Ætæ* relinquens domum, ita facere. *Idem.*

Postes] Hoc autem loco, *postis* plurimum in antiquis exemplaribus invenitur. Varie vero semper disputatum ab auctoribus: utrum casus plur. hujusmodi nominum tertiæ declinationis per *is* an per *es* enuntiari debeant. Nam ex veteribus Grammaticis non desunt, qui super hoc casu præceptum hoc observandum esse sentiant: ut quando genitivus casus numero plur. *um* litteris ante consonantem concluditur: tunc ac-

cusativus casus numeri plur. *es* litteris definiatur: ut puta, *horum parietum, hos parietes*. At vero tunc accusativus casus numeri pl. *is* litteris concludatur, quum genitivus casus numeri plur. *ium* litteris definitur: ut puta, *hos talis*: quoniam *horum talium* facere demonstratur. Quod præceptum, ut imperite datum, redarguit Probus in Arte. Quandoquidem sunt nomina, quæ genitivo casu numero pl. *ium* litteris definiantur, et accusativo casu numero plur. *es* litteris concludantur: ut puta *harum nubium* (ait ille) non quidem *has nubes*, sed *has nubes* facere pronuntiatur. Item sunt nomina, quæ genitivo casu num. pl. *um* litteris ante consonantem concluduntur, et accusativo casu numero plur. *is* litteris concludantur: ut puta *horum parentum, hos parentis*. Quo sono Sallustius '*per liberos atque parentis vestros*,' scivit esse pronuntiandum. Item sunt nomina, quæ genitivo casu numero plur. *ium* litteris definiantur, et accusativo casu numero pl. *es* et *is* litteris concludantur: ut puta, *horum postium, hos postes, et hos postis*. Qua ratione præcipuus Maro *eosdem postes* ex utroque sono pronuntiavit: '*Amplexæque tenent postes*.' Item, '*postisque sub ipsos Nituntur gradibus*.' Sane quidem in Mediceo casus hujusmodi plurimum per *is* scribuntur: hoc vero loco, *postes* scriptum est, ex Probi sententia. *Pierius*.

Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt] Romanis religioni fuisse videntur limina postesque: siquidem Fabius Pictor auctor est, Janum primum aras, pomæria sacra docuisse, et ad pudorem et sanctimoniam domorum, primum item valvas, et sacras claves excogitasse, et januis ipsius nomen dedisse. *Germanus*.

Amplexæque tenent postes, &c.] De artificio hujus loci agit Scal. poët. III. 13. De religione, quam Romani tribuebant liminibus et postibus hæc habet Turneb. XII. 5. ex Plaut. Mer-

cat. v. 1. 1. de salutatione superi inferique liminis: idem monet etiam Turneb. xxvi. 23. '*Qui Deus Limentinus dictus: postes igitur amplectuntur et limina osculantur, quia ea religione se tutas fore et immunes ab injuria arbitrantur:*' sed Ovidio teste Metam. XIII. 410. ne sanctissimis quidem adytis parcitum a Græcis: '*Dardanidas matres patriorum signa Deorum Dum licet amplexas, succensaque templa tenentes Invidiosa trahunt victores præmia Graji,*' &c. et noster inf. vs. 517. ubi frustra '*Divum amplexæ simulacra tenebant:*' et vs. 515. '*nequicquam altaria circum.*' *Emmness*.

491 *Vi patria*] Secundum fidem generis sui: ut, '*Stirpis Achilleæ fastus*.' Item de Hercule, '*Salve vera Jovis proles*.' *Servius*.

Vi patria] Non. Marc. hoc loco *fortitudinem* et *virtutem* significare docet, ut in his: '*Auxilioque levare viros, vimque addere victis*.' Sallust. '*omnis vis nostra sita est in corpore et animo*.' *Emmness*.

Neque ipsi Custodes] Vigiles, de quibus dixerat, '*Imas obsedere fores*.' Possumus etiam *custodes*, ipsos postes intelligere, quoniam *custodes* a custodiendo appellantur. Cum igitur omnia deficerent, '*fit via vi*.' *Vis*, inquit, januam patefecit: *vis* aditum ad interiora tenenda recludit. *Donat*.

492 *Sufferre*] *Pro sustinere*. Non. Marcell. '*sufferre pœnam*.' *Emmen*.

Labat ariete crebro] De usu arietis Veget. IV. 14. illius figuram adjicit Stewechius. Inde *arietare*. Plaut. Truc. II. 2. 1. '*quis illic est, qui tam proterve nostras ædis arietat?*' In *ariete* tertiam literam ex vocali fieri consonantem docet Scal. Poët. II. 37. sed de his supra. *Idem*.

493 *Cardine*] A cardine. *Servius*.

Emoti procumbunt cardine postes] Non. Marcellus *emoto* agnoscit. Ubi hoc versu teste Virgilium *cardinem* virili genere protulisse dicit: nulla enim alia dictio est, ex qua genus

apparere possit: nam ex veteribus sunt, qui *hanc cardinem* dixerint: ut illud, 'Sonat impulsa Regia cardo.' *Pierius.*

494 *Fit via vi*] Ita Livius l. iv. 'Quacunque incedunt, vi viam faciunt.' *Taubmann.*

Primosque] Quos dixit strictis mucronibus. *Servius.*

496 *Non sic, aggeribus ruptis*] Vult ostendere gravius vastatam Trojam, quam agri fluviorum eruptione vastantur. Et sciendum comparationes, aut pares esse, aut minores, aut similes; at contra in similitudine negatur comparatio ultro, ut hoc loco: vel illo: 'Non tam præcípites, bijugo certamine campum Corripuere.' Contrarium est, 'Si parva licet componere magnis.' *Idem.*

Non sic, aggeribus] Fluminum multos fecit Homerus comparationes: noster semel tantum, illis omnibus anteponendam. Scal. v. 3. *Taubm.*

Non sic, aggeribus, &c.] Hanc comparationem ex Homero desumtam docet Macrobi. Saturn. v. 5. *Emmen.*

Spumeus] Pro *spumous*. *Servius.*

497 *Exit*] Dicimus et *exiit*. Sed *v* subtrahit Virgilius, ut brevem faciat sequentem vocalem. Et proprie plena flumina, cum extra alveum suum crescunt, *exire* dicuntur: ut, 'Præsertim incertis si mensibus amnis abundans Exit.' *Idem.*

498 *Cumulo*] Augmento, exuberante fluctu: ut, 'Cumulo præruptus aquæ montis.' *Idem.*

499 *Vidi ipse furem*] Ut, 'Quæque ipse miserrima vidi.' Sane *Vidi ipse*, hac particula addita miseriorem se ostendit, cujus ante oculos casus patriæ suorumque fortuna constiterat. *Idem.*

500 *Geminose in limine Atridas*] Potest subaudiri *furentes*. *Idem.*

501 *Centumque nurus*] Aut finitus est numerus pro infinito *ὑπερβολικῶς*. Aut certe ideo *centum*, quia Barbarorum fuerat non singulas habere, sed

plures conjuges. Aut illud dicit, plures fœminas: ut Lucanus, 'Cultus gestare decoros Vix nurius rapuere mares.' Hoc est, fœminis. Aut novas nuptas, ut ætatis hoc nomen sit, non adfinitatis. Aut centum per aras: licet incongruum sit, quia sequitur, 'Hæc ara tuebitur omnes:' et unus per centum aras occidi non poterat. Est autem hæc plena affectu et dolore repetitio. *Idem.*

Vidi Hecubam, centumque murus] Respondet ad id: 'Quæque i se miserrima vidi.' Fuit ergo cædis eorum hominum spectator, quos venerat defensurus. *Donatus.*

502 *Fædantem*] Cruentantem. Salustius in 1. 'Cum aræ et alia diis sacra, supplicum sanguine fædarentur.' Et Terent. in Eunucho. 'Proh deum atque hominum fidem, facinus fædum, o infelicem adolescentem.' *Servius.*

Sanguine fædantem] Ab Ennio in Andromacha: 'vidi Jovis aram sanguine turparier.' Est hoc, quod Aristophanes in Lysistrata. *βαμὸς περιβαλόντες*. Noster in l. x. 'sanguine turpantem capillos.' *Cerda.*

Quos ipse sacraverat, ignis] Ut, 'Et relligiosa deorum Limina.' Per quod ostenditur latenter, nihil prodesse religionem. *Servius.*

Quos ipse sacraverat, ignis] In illa enim ara Jovis Hercæi, ad quam occisus fuit Priamus, sacratum fuisse ignem pervigilem et perpetuum constat. Turneb. xiv. 15. *Taubmann.*

503 *Quinquaginta illi thalami*] Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expressit numerum. Potest enim unus thalamus, plures habere conjuges: et est zeugma; 'Quinquaginta thalami procubnere.' *Servius.*

Quinquaginta illi thalami] Firmat hoc Homerus Il. vi. ubi etiam numerantur *πεντήκοντα θάλαμοι*: in quibus *παῖδες κοιμῶντο Πριάμοιο, cubabant Priami filii*. Priamus item ipse ad

Achillem ultimo II. Πεντήκοντά μοι ἦσαν, ὅτ' ἤλυθον υἷες Ἀχαιῶν: Quinquaginta mihi erant, quando venerunt filii Achicorum: et Eurip. in Troad. vocans Priamum, πενήκοντα ἀροτῆρα τέκνων, quinquaginta liberorum seminatorem. Demum Dictys excidii Troj. III. 'se diversi partus quinquaginta filiorum patrem, beatissimum Regum omnium habitum.' Dissident aliqui, et minorem assignant numerum. Seneca indefinite ore Hecubæ, 'liberum magni greges:' ut vero Virgilius, 'spes tanta nepotum,' ita ab illo Propertius eleg. III. 22. 'hic ampla nepotum Spes.' Cerda.

Quinquaginta illi thalami] Propter L. liberos, quos habuit: ex quorum conjugio sperabat sibi copiosam subolem nepotum. Alii LI. numerant. Hyginus LIV. Alii filios tantum quinque; filias tres. Thalamos interpretatur Servius cubicula, ubi mariti cubant Taubmann.

Spes tanta nepotum] Aut nepotes significant, qui essent futuri magnæ spei, aut connubia, de quibus sperabantur tanti nepotes, ut, 'Modo namque gemellos Spem gregis.' Serv.

Spes tanta nepotum] Sunt qui dicant in codicibus aliquot antiquis scriptum esse, spes illa nepotum: ego lectionem eam nusquam in exemplaribus, quæ mihi versare contigit, inveni. Sed tanta fere passim: quam lectionem Donatus agnoscit. In uno tantum, quanta per exclamationem habetur: et ampla scriptum in Mediceo codice vetusto: tanta tamen melius. Pier.

Nepotum] Cum hæc vox sæpe indefinite signet posteros, hic tamen proprie accipitur, ut in Ovid. 'Prima fuit thalami mihi cura, secunda nepotum.' et iterum, 'Sæpe pater dixit, generum mihi filia debes, Sæpe pater dixit, debes mihi nata nepotes.' Cerda.

504 Barbarico] Id est, Phrygio. Phryges enim opibus et anro abundabant: ut et Persæ. Quodque duo

hæc regna opulentissima essent, barbaricum aurum dixit Maro; et vetus Poëta, 'stante ope barbarica,' id est, stante Phrygum imperio. Videatur Turneb. IX. 18. Quomodo autem personæ Æneæ conveniat, ut patrum aurum dixerit barbaricum, docet similibus exemplis Pimpontius. Potest et barbarum exponi cum Servio multum; aut, a barbaris captum. Taub.

Et postes superbi auro Barbarico] Id est, aut multo ait cultu barbaro, quia Barbari copiarum magis, quam elegantiarum student: aut a Barbaris capto, aut vere barbaro, id est, Phrygio, quia πᾶς μὴ ἑλλήν βαρβάρως. Nam et Homerus Phrygas barbaros appellat. Et Virgilius, 'Barbara tegmina crurum.' Aut vere Barbarico: quia πλησμονή τῶν βαρβάρων. Aut cultu barbaro, aut barbaris apto. Servius.

Spoliis superbi] Hoc fuit moris antiqui: ut ipse in septimo, 'Captivi pendent currus, curvæque secures.' Idem.

Spoliisque superbi] Sic Æn. I. VII. 'Multaque præterea sacris in postibus arma, Captivi pendent currus, curvæque secures, Et cristæ capitum, et portarum ingentia claustra, Spiculaque, clipeique ereptaque rostra carinis.' Nam Romani solebant suos postes ornare hostium spoliis. Livius lib. XXXVIII. 'et cætera spolia ejus urbis ante currum laturus, et fixurus in postibus suis.' Silius I. VI. 'Vos atria raptim Nudate, et clipeos in bella refigite captos.' Idem de Regulo, 'Affixi clipei currusque, et spicula nota Ædibus in parvis, magni monumenta triumphi.' Tibull. I. I. ita ad Messalam, 'Te bellare decet terra, Messala, marique, Ut domus hostiles præferat exuvias.' Propertius I. III. ad Mæcenatem, 'Cum tibi Romano dominas in honore secures Et liceat medio ponere jura foro: Vel tibi Medorum pugnaces ire per hostes, Atque onerare tuam fixa per arma domum.' Cicero in Anton.

‘An tu illa in vestibulo rostra, et hostium spolia cum aspexisti, domum tuam intrare te putas?’ Polybius: ἐν ταῖς οἰκίαις κατὰ τοὺς ἐπιφανεστάτους τόπους τιθέασι τὰ σκῦλα, σημεία ποιούμενοι, καὶ μαρτύρια τῆς ἐαυτῶν ἀρετῆς: in ædibus conspectissima earum parte, ponunt spolia, indicia, et testimonia suæ virtutis. Monuerunt, firmaruntque Turn. Adv. xiv. 11. et Lips. ad Polyb. de Militia Rom. l. v. Ad quem morem multa nos alibi. Nunc placuit magnorum in re litteraria principum labor: οὐ γὰρ αἰδῶς ἔχουσιν τῶν ἱχνῶν τῶν δυναστῶν. Cerda.

Superbi] Ornatu artis et materia. *Donatus.*

505 *Tenent Danaï, qua deficit ignis]* Ignis potuit deficere, Danaï non potuerunt. *Servius.*

Qua deficit ignis] Omnia occupaverat ignis, sed cum, rebus consumptis, ignis extinguatur, Danaï occupabant ea loca, in quibus non dixit, non fuit ignis, sed jam deficiebat. *Donatus.*

Tenent Danaï, qua deficit ignis] Cum his alludit illud Agathiae l. iv. in nocturna invasione, et igne: οἱ μὲν γὰρ οἶκοι μεμενηκότες ἐπυρπολοῦντο, ἢ κατεχώννυντο τοῖς δὲ πρὸς τὰ ἐκτὸς διεκπύπτουσιν, ἐτοιμότερος ὁ ἐκ τῶν ξιφῶν ὕλεθρος ἐφειστέκει: Qui enim domi manserant, concremabantur, vel adibus obruebantur; qui vero e domibus proruebant, iis paratior ab ensibus interitus imminebat. Verbum *tenere* apte hic: significat enim per vim occupare. Cicero in Vatin. ‘tenere templum armatis hominibus.’ Ad Attic. l. x. ‘Existimat eum, qui mare teneat, necesse esse rerum potiri.’ Cerda.

506 *Forsitan et, Priami fuerint que fata, requiras]* Bene de Priamo obtulit narrationem, quia breviter perstrinxerat, ‘Priamumque per aras sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignis.’ Et bono usus est ordine: ut ante reipublicæ, post regis, inde privati, hoc est, sua fata narraret: hoc est illud, ‘Multa super Priamo rogitans, super Hectore mul-

ta.’ De morte autem Priami varie lectum est. Alii dicunt, quod a Pyrrho in domo quidem sua captus est: sed ad tumultum Achillis occisus, tractusque est juxta Sigæum promontorium: nam in Rhætæo Ajax sepultus est: tunc ejus caput, conto fixum, circumtulit. Alii vero quod juxta Hercei Jovis aram extinctus sit, dicunt. Unde Lucanus, ‘Herceas, monstrator ait, non respicis aras?’ Et hanc opinionem plene Virgilius sequitur. Licet etiam illam prælibet; ut suo indicamus loco. *Servius.*

Forsitan et Priami] Bono compendio utitur, ut ultro suggerat, quod interrogari poterat: debebat enim eo tempore, quod omnibus quietem destinaverat, uti brevitate. Exponit igitur, quomodo sanguine aras fœdaverat. *Donatus.*

507 *Urbis uti captæ casum]* Bene omnia collegit, et captam, et dirutam, et incensam. *Servius.*

Urbis uti captæ] Cum jam nihil esset reliqui de urbe regiaeque sua, nullaque omnino spes restaret, statuit sapiens et forti animo rex, quacunque morte captivitatem fugere. *Donat.*

508 *Medium in penetralibus h.]* Hypallage est, pro, in mediis penetralibus. Si autem *mediis* dixeris, non stat versus, nisi excluso s. ut, ‘Inter se coisse viros, et decernere ferro.’ Et bene Priamum non nisi in extremis armat periculis, ut magis incitet hostem in necem suam, qua possit captivitatem vitare, quam ut defendat aliquem. Sane *penetralia* proprie Deorum dicuntur, numquam etiam imæ, et interiores partes privatarum domorum vocantur, unde et *penon* dicimus locum, ubi conduntur, quæ ad vitam sunt necessaria. Hic autem videtur opportunius *penetralia* de domo regis dixisse; quoniam Reges proprie suggestum imitantur deorum. *Servius.*

Et medium in penetralibus hostem] Quia pluribus in codicibus antiquis legere erat, *mediis in penetralibus*, ea

elocatione, quæ sese etiam inferius offert, ‘*Mediis hostem in penetralibus*,’ Grammatici, ut staret versus, *medium*, quippe *hostem* correxere. Quod si quis versus quosdam exleges, vel anapesticos potius, alteriusque generis insertos Virgilio nolit condonare, aut elisionem s litteræ cum vocali applicita non admittat: habebit is codices venerabilis antiquitatis Mediceum, et alios, in quibus *mediis penetralibus* absque in præpositione legatur: elocatione Virgilio admodum familiari. Neque tamen hoc ita dicimus, ut lectionem vulgatam improbemus, quæ recte et ipsa procedit, hoc modo: *medium in penetralibus hostem*. Pierius.

509 *Arma desueta*] Ab hominis consuetudine, sensum ad arma transiit. Quia jam pugnare desierant. Servius.

Tremantibus ævo] Non timore. Id. *Arma diu senior desueta tremantibus ævo Circumdat*] Inde Juvenalis Sat. x. 265. ‘Longa dies igitur quid contulit? omnia vidit Eversa, et flammis Asiam, ferroque cadentem. Tunc miles tremulus posita tulit arma tiara.’ *Emmeness*.

510 *Circumdat*] Non apte sibi cōhærere facit: sed potius oneri sumit. Servius.

Circumdat] Sic Homer. ἀμφιβάλλεσθαι ὕπλα: et Eurip. πάροπλα ἀμφιβλήματα τὰ τεύχη vocat. Cerda.

Inutile ferrum] Ipse inutilis. *Ferrum* enim de his est, quæ ex conjunctis sumunt epitheta: ut *venenum*. Servius.

Arma circumdat] Non ut peteret victoriam, sed, ut in armis positus, viriliter occumberet. Ponit autem et hominem et arma inutilia, quoniam ipse senex jam diu arma non sumpserat. Unde illa rubigine contabuerant, et inutilia reddita erant. Don.

Inutile ferrum Cingitur] Hom. sæpe ξίφος μαψίδιον, *inutile gladium*, et alii, βέλος ἄλιον: *telum inutile*. Phrasis

Græca est. Ostendi alibi. Latine dixisset, *cingitur ferro*: ut infra: ‘impulsi his cingi telis.’ Porro describit hominem ἀπόμαχον, *bello inutilem*. Cerda.

Ferrum] Superiori versu *arma*, per quæ intelligas clipeum, lorica, cassidem et ejus generis alia: per *ferrum* autem gladium, ut hoc loco. Consule Salmas. ad Hist. Aug. Script. p. ex edit. Hackiana 435. vol. 2. *Enm*.

511 *In hostis*] In antiquis aliquot exemplaribus, *ad hostis* legitur non inepte: cui quidem lectioni adstipulatur etiam codex ille pervetus, in quo semper at præpositio per t notatur. In eo enim, *at hostes* legitur. Agnoscit tamen Ti. Donatus vulgatam lectionem *in hostis*. Pierius.

Ac densos fertur moriturus in hostis] Mavult mori cum gloria Priamus, quam pati servitutem, et captivus duci. Eurip. Hecub. Τὸ γὰρ ζῆν μὴ καλῶς, μέγας πόνος: *Vivere enim non honeste, ingens est labor*. Idem in Troad. de Troja non eversa, στέφανος οὐκ αἰσχρὸς πόλει Καλῶς ὀλέσθαι μὴ καλῶς, δὲ, δυσκλεές: *gloria non turpis urbi Fortiter periisse: non fortiter vero, ignominiosum*. Iterum, Τοῦ ζῆν δὲ λυπρὸς κρείσσον ἔστι κατθανεῖν: *Vita calamitosa melior est mors*. Liv. xxii. de Æmilio Consule, ad Cannas mortuo, ‘Qui se bene mori, quam turpiter vivere maluit.’ Porro illi oblatus fuerat equus ad salutem, quem respuerat cupiditate moriendi in strage militum: et lib. xxiii. ‘Posthumus omni vi, ne caperetur, obnixus occubuit.’ Nihil frequentius in ore Taciti, quam multos suis manibus fatum gloriose avertisse, ne aut turpiter viverent, aut turpiter mori cogerentur. Cedrenus, μετὰ ἀρετῆς ἀπολωλέναι τοῦ σεσῶσθαι ἀμαχητὶ δυσκλεῶς ἄμεινον: *melius est mori cum virtute, quam servari cum dedecore extra pugnā*. Cerda.

512 *Ædibus in mediis*] Omne ædificium *ædes* dicuntur, sed Varro locum, quatuor angulis conclusum,

ædem docet vocari debere. Idem Rem Divinarum libro sexto intulit: Ideo loca sacra civitates habere voluisse, ne per continua ædificia incendio prolaberentur; et ut essent, quo confugerent plerique cum familia sua in periculis: quod etiam in Comædiis a servis timentibus legimus factum. Hoc Virgilius hoc loco subtiliter tangit, cum dicit, 'Ædibus in mediis nudoque sub ætheris axe Ingens ara fuit,' &c. Ex nomine enim penatium et aræ, intelligitur loci sacri veneratio, ut non immerito illuc confugerit Regina cum suis: nam subjunxit, 'Hic Hecuba et nati nequicquam altaria circum Præcipites,' &c. Unde apparet veram consuetudinem fuisse fugiendi a periclitantibus ad ararum præsidium. *Servius.*

Ædibus in mediis, &c.] Describitur ara Jovis Hercei, quæ in mediis ædibus in impluvio sub dio erat: nam hoc est, *sub nudo axe ætheris*, idque more Græcorum. Athen. l. v. "Ὁμηρος δὲ τὴν αὐλὴν αἰεὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθριων τόπων, ἔνθα ἦν ὁ τοῦ ἑρκείου Ζηνὸς βωμός: *Homerus semper aulam constituit in locis subdialibus, ubi erat ara Hercei Jovis.* Ad hanc Priamus interfectus est. Eurip. Troad. πρὸς δὲ κρηπίδων βάθροις Πέπτακε Πρίαμος Ζηνὸς Ἑρκείου θανών: *Ad septa ipsa cecidit Priamus Jovis Hercei mortuus.* Dio Chrysost. orat. 11. Πρίαμον καταπρωθέντα παρὰ τοῦ Διὸς τὸν βωμόν. Ovid. in Ibin, 'Nec tibi subsidio præsens sit numen, ut illi, Cui nihil Hercei profuit ara Jovis.' Seneca in Agam. 'Sparsum cruore Regis Herceum Iovem.' Hæc ara intus erigebatur in ipsis ædium septis, et inde Juppiter Herceus dictus: ἑρκος enim Græcis septum est, et claustrum: sic ferre Pollux. Inde est, ut Penates etiam vocentur ἑρκεῖον θεοί, quod scribit Dionys. l. 1. quod videlicet in septis domorum colerentur. *Cerda.*

Nudoque sub ætheris axe] Hoc est, sub divo, quod *impluvium* dicitur.

Axis autem est aut Septentrio, aut pars Septentrionis, aut spiritus, quo mundus movetur; ut 'Axem humero torquet stellis ardentibus aptum,' sicut docet et Lucanius. *Servius.*

513 *Ingens ara fuit]* Privatis in ædibus exstructa fuisse altaria, quibus victimas mactabant, docet Feithius antiq. Homer. l. 9. Maronis locum etiam attingit Turneb. xiv. 15. fuisse, dicens, aram Jovis Hercei, ejus meminit Lucan. ix. 979. 'Herceas, monstrator ait, non respicias aras?' *Emmencess.*

Veterrima] Usurpatum est. Ergo, ut supra diximus, hoc tantum uti, si necesse sit, licet: et comparativum non habet, sicut *deterior* positivum. *Servius.*

Laurus] Daphne, filia Ladonis, flavii Arcadiæ terræ fuit, quæ, aspernata viro jungi, semper venatibus operam dabat. Hanc cum Apollo adamasset, et eam, ut comprimeret, insequeretur: illa a Terra matre petit auxilium, quæ recepta a matre est, nec multo post in locum ejus, arborem lauri nasci*. *Idem.*

Veterrima laurus] Quam tradunt scriptores in medio atrii Priami fuisse; et arte mathematica factam: stipitemque ejus ex puro puto auro fuisse XII. cubitorum. In summo, inquit, diffundebat se in ramos: qui totum atrium tegebant. Flores, rami et folia ejus partim ex auro, partim ex argento erant, et inter gemmas fructus radiabant. Hanc Ulysses et Diomedes (vel, ut alii, Palamedes) legati ad Helenam repetendam missi ad stuporem usque admirati dicuntur. *Taubmann.*

514 *Complexa penates]* Penates sunt omnes dii, qui domi coluntur. *Serr.*

Complexa penates] Hic libentius *Penates* pro ædibus ceperim, ad eum modum quo sæpe Tacit. Hist. iii. ad finem: 'Utque erat in armis in paternos Penates deduxit:' et Hist. l. ii. 'Nota et familiaria castra in mo-

dum Penatum diligebantur.' Liv. II. 1. 'in diversorio hospitali, quam apud Penates suos.' ubi *diversorium*, et *Penates* opponuntur. Nisi quis dicat, ad eam quoque aram Penates Deos fuisse: sed non certe hic illorum locus. *Cerda*.

515 *Hic Hecuba, &c.*] Ad aram confugiebant veteres in summo discrimine: ut infra vs. 523. 'Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnis.' Argilius, apud Corn. Nepotem in Pausania c. 4. 'ad fanum Neptuni confugit, in ara consedit.' et paulo post: 'ut audivit Argilium confugisse in aram.' Sic noster Æn. VI. 121. 'Talibus orabat dictis, arasque tenebat.' Inde apud Ter. H. v. 2. 22. 'nec tu aram tibi, nec precatorem pararis:' in Græcis hæc passim obvia, quæ diligentius conguessit *Cerda*. Vide de asyli reverentia etiam Turneb. XXVI. 2. et XIV. 15. *Emmeness*.

Nequicquam] Aut secundum Epicureos, qui dicunt deos nihil curare, aut propter vim bellicam. *Servius*.

Altaria] Superiorum et aræ sunt, et *altaria*: Inferorum, tantum aræ. Ara autem dicitur a precibus, quas Græci ἀπαὶ dicunt: unde contra imprecatio κατὰρα dicitur. *Idem*.

Altaria] Plura de differentia inter ara et altare *Servius* Ecl. v. 65. Sed sæpe confundi, ut *coma* et *capillamentum* docet *Salmas*. *Plin. exerc. p. 155.* ubi *Solinus* hæc c. 9. 'ara est in cacumine dicata, cujus Jovis altaribus si qua,' &c. Multa et quidem notatu digna de hoc discrimine observavit *Saubertus* de Sacrificiis c. 15. *Emmen*.

516 *Præcipites*] *Festinae* propter tempestatem: et bene *atra* addidit, quia est et clara; ut, 'Unde hæc tam clara repente Tempestatas.' *Serv.*

517 *Sedebant*] *Mediceus*, et antiqui fere omnes codices *sedebant* habent, quod est mulierum proprium, ut apud Homerum, sæpe: pauloque infra, *Hecuba* Priamum ad sese reci-

pit, et longævum in sede locat. In non nullis *tenebant*. *Pierius*.

518 *Juvenilibus armis*] Multorum codicum, et auctorum testimonio, *juvenalibus* per a media syllaba legendum, alibi indicavimus. *Idem*.

519 *Dira*] Modo proprie. *Dira* enim est deorum ira. Ergo quæ mens *dira*, id est, infusa ex deorum ira. *Servius*.

520 *Telis*] *Armis. Idem*.

His telis] Auctorem mortis quærit, non amentia, sed sapientia, ut morte captivitatem fugiat. Ergo sapientissimus poëta, decorum in hoc rege servavit. Dedit et convenientem naturam mulieri, et reginæ, ex uxori. *Donatus*.

Ruis] Aut festinas, aut incedis seniliter et inconsulto. *Servius*.

521 *Non tali auxilio, nec defensoribus istis Tempus eget*] Non dissimilis locus apud Justinum v. 6. 'sed neque is miles erat, qui nomen Atheniensium tueretur, neque eæ vires, quibus vincere consuerant.' et paulo ante: 'non magnam bello moram ætas fecit imbellis,' &c. *Emmeness*.

522 *Non si ipse meus*] Mire, *meus*, ut matris exprimeretur affectio. Et subaudi, *posset defendere. Servius*.

Meus Hector] Animadverto hic aliquid occultæ eruditionis; cur *Hecuba* dicit *meus Hector*, non tuus, non noster? Fortasse itaque allusum ad *Hectoris* natales: ferebat enim occultior opinio Trojanorum, illum fuisse *Apollinis* et *Hecubæ* filium, non *Priami*, quod *Porphyrius* testimoniis *Ibyci*, et aliorum probat, et *Lycophron* illum a *Ptoō*, id est, *Apolline* genitum ait. Adeundus *Homeri Scholiastes*, *Delrius* noster in *Agamem. Senecæ*, *Spondanus* in *Il. x.* Itaque, aliter locutus *Noster* in hoc libro ore *Creusæ* ad *Ænean*, 'nati serva communis amorem,' quia *Ascanius* utriusque filius. Contraria de *Hectore* *Homerus* sentit dicto lib.

ubi Agamemnon admiratur Hectorē, non heroē, ut qui nullius sit Deorum filius, tam magna opera moliri, tantum, quia charus sit Diis. Sed et *Hector meus* Græcorum est: illi enim, ὁ ἐμὸς, aut ὁ ἐμοῦ, et subaudiunt, παῖς. *Cerda.*

523 *Hæc ara tuebitur omnis*] Est hoc, quod Servius apud Plautum Mostell. 'ego interim hanc aram occupabo.' Ad rem Poëtæ signatissima sunt verba Plutarchi et Quintiliani: ille de superst. Πολεμίους φεύγοντες ἀν' ἀγάλματος λάβονται, ἢ ναοῦ, θαρρόυσι: *Qui hostem fugiunt, simulacrum aut fanum tenentes, recipiunt animos.* Hic Declamat. 265. 'Qui jam arma ferre non possunt, qui salutem suam tueri fuga nequeunt, circa aras jacent.' Apud Thucydidem l. viii. cum nautæ vellent Astyochum interficere, ille hoc prævidens, καταφεύγει ἐπὶ βωμόν τινα, et ita servatus est. Alludens ad hanc rem Philostratus in epist. dixit de pulchritudine esse, ἐλέου βωμόν, aram misericordiæ. *Idem.*

524 *Aut moriere simul*] Ut religio, aut pariter omnes servet, aut simul moriantur omnes. *Servius.*

Ore effata] Abundat, *Ore*: est autem pleonasmus. *Idem.*

Recepit] Quam imbecillis esset, ex eo apparet, quod mulier anus, eum ab incepto ad se vocavit. *Donatus.*

526 *Ecce autem elapsus*] Voluit mori Priamus, vetuit uxor: at casus attulit sibi, quod cupiebat. *Idem.*

528 *Vacua*] Magna: quæ difficile complentur. An *vacua*, quia in unum ad aras omnes confugerant, an *vacua*, jam sine defensoribus. *Servius.*

Lustrat] Id est, circumspectat. V. N. 'Lustrat Aventinum,' &c. *Taub.*

529 *Infesto vulnere*] Bonum schema, *vulnus pro telo*. An vulnus quod infixit; an quod infligeret. *Servius.*

Infesto vulnere] In perveteri codice Oblongo legere est, *infesto in vulnere*. Saucius enim erat Polites. Sed enim Servius schema laudat, *vulnere pro*

telo: et absque *in*, in aliis codicibus habetur. *Pierius.*

Infesto vulnere] Poni *vulnus pro telo*, jam multi explicarunt: ita quoque possis accipere similia Ovidii et Propertii loca. Ait ille Fast. v. 'Semiacaper coleris succinctis, Fanne, Lupercis, Cum lustrant celebres verbera secta vias.' Ait iste eleg. iv. 1. 'Verbera pellitus setosa movebat arator.' In utroque: *verbera*, non sunt plagæ, sed instrumenta et tela ad inferendas plagas. *Cerda.*

530 *Premittit*] Urget; ut, 'apri cursum clamore prementem:' alibi *interfecit*; vel *opprimit*; ut, 'Armigerumque premit.' *Servius.*

531 *Ut tandem ante oculos*] Hoc ideo describitur, ut et contra propositum Priamus incitetur. *Idem.*

Evasit] Pervenit. *Idem.*

Ut tandem ante oculos evasit, et ora parentum] In quibusdam veteribus codicibus est, *Ante oculos evasit, et ante parentum*. Sed omnino corrupte: inde autem emanavit error, quod ea præpositio addita legitur in plerisque codicibus superne pro paraphrasi. *Pierius.*

532 *Vitam cum sanguine fudit*] Modo eos sequitur, qui sanguinem sedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipsum sanguinem vitam volunt: ut, 'Purpuream vomit ille animam.' Potest tamen κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligi item vulneratum Politen. *Servius.*

Fudit] In antiquis plerisque codicibus, *fundit* habetur. Res enim hujusmodi per tempus præsens enarrata, magis movent. *Pierius.*

533 *Hic*] Id est, tunc. *Servius.*

Hic Priamus] Voluit fortuna, ut mors Politæ esset in conspectu suo, ut inde sua mors oriretur. *Donatus.*

Media] Manifesta: aut certe potest secundum consuetudinem dictum: neque enim est mors prima, media, postrema: et potest referri vel ad Priamum, vel ad Politen. *Servius.*

534 *Non tamen abstinuit, nec vocī, &c.] Bene Priamo animositatem regiam dedit, ut mori honeste velit. Idem.*

Nec vocī iræque pepercit] Quintilian. declamat. 247. 'nunquam ira fere silentio continetur.' Phrasin ab Plauto arripuit, qui in Mil. 'Parce vocī:' eandem repetit in Pers. *Cerd.*

535 *At tibi pro scelere, exclamat]* Ordo est: At dii persolvant tibi grates dignas. *Servius.*

At tibi pro scelere, &c.] Particulam hanc execrationi præviam, ejusque usum in invectivis elegantem esse, asserit multisque adstruit testimoniis Hadrian. Card. de Serm. Lat. Emm.

Ausis] Quidam proprie sumptum tradunt, nec posse in prosa dici. *Servius.*

536 *Di]* Scilicet præsentēs, ad quorum se suffragium contulerat: et si est in cælo aliqua pietas, quæ nefaria commissa vindicet. *Donatus.*

Si qua est] Vel secundum Epicureos: vel desperat; quia impune ante aras conspiciet cædem. *Servius.*

Curet] Ulciscatur. *Idem.*

537 *Grates]* Prout res fuerit, vel in bonis vel in malis dicuntur, sicut *præmia.* *Idem.*

538 *Qui nati]* Non culpāt Pyrrhum, quod occiderit, sed quod cædem in conspectum paternum reservaverit. Nam stulte reprehenderet, quod jure belli licebat. *Donatus.*

Qui nati] Atrocitatem spectaculi amplificat e relatis. Vide P. Victor. 1. 8. *Taubmann.*

Qui nati] Tanto atrocius Ptolemæi Cerauni scelus, qui filios Arsinoes in ipsius matris, ad quam confugerant, gremio trucidavit, narrante Justino xxiv. 3. *Emmeness.*

Coram] Adverbium temporis modo est: quia verbo cohæret: ut, 'Coram quem quæritis adsum:' et *coram* ad personam certam refertur; *palam* ad omnes. *Servius.*

Me cernere] De spectaculo que-

ritur, non de morte. Quia jure belli Politen Pyrrhus occiderat; sed cur ante oculos patris? *Idem.*

Cernere fecisti] Hellenismus. Tibullus: 'Securum in tenebris me facit esse Venus.' Cicero in Lucullo: 'Erant qui illum gloriæ causa facerent sperare.' Conqueritur autem, non de morte, sed de spectaculo: nam jure belli occisus erat Polites. *Taubmann.*

539 *Fædasti]* Crudeles impiosque fecisti. *Servius.*

Funere] Cadavere: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. *Funus* enim est jam ardens cadaver: quod dum portatur, *exsequias* dicimus: crematum jam, *reliquias*: conditum jam, *sepulcrum.* *Idem.*

540 *At non ille, satum]* Tribus generibus parentes objicimus filiis, cum bonis eos negamus æquales, ut hoc loco: cum malos objicimus, ut, *Laomedontiadæ*; item cum non solum bonos adimimus, sed insuper malos objicimus: ut, 'Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor.' *Idem.*

At non ille] Conatur privare eum omni gloria, et nobili genere, quod non sit filius Achillis: quod probat, quod in se non servaverit jura, quæ servaverat Achilles. *Donatus.*

At non ille, satum, &c.] Pertinet ad hanc rem locus Plutarchi in præceptis gerendæ Reip. ὑπομνηστέον δὲ καὶ πατέρων ἀγαθῶν ἐνλοῖς ὅταν ἐξαμαρτάνωσιν: Nonnullis peccantibus præclarorum parentum est objiciendā mentio: quod firmat Homeri exemplo, qui, ἢ ὀλίγον οἱ παῖδα ἐοικότα γέλιντο Τυδεύς: *Haud similem natum tibi, Tydeu magne, dedisti:* et Appii in comitiis, ubi contendens cum Scipione Africano, dixit: 'quam ingemisceres, Paule, apud manes, si sentirens filium tuum censuræ petendæ gratia in campum descendentem a Philonte publicano stipari.' *Cerda.*

At non ille] Acerba exprobratio indolis degeneris. De qua re Fabius

l. v. capite de exemplis. *Taubmann.*

541 *In hoste Priamo*] Aut Archaismos est; aut *in hoste*, id est, cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. Hic *Priamo* nomen positum, sensum validiorem fecit: hoc est, Priamo qui tunc fui; quasi jam esse desierit; id est, quem operæ precium fuit occidere. *Servius.*

Talis in hoste fuit] Pari sententia Propertius eleg. III. 19. 'Victor erat quamvis, æquus in hoste fuit.' Et Ovid. Trist. v. 2. 'Sæpe suo victor lenis in hoste fuit.' *Cerda.*

Jura fidemque] Quia quod Homerus mutat, dicitur, duce Mercurio, Priamus ingressus Achillis tentoria, excitatum rogasse, quem dormientem potuisset occidere: *Jura*, vero, quia rex rogabat. *Fidem*, quia supplex. Quidam *jura fidemque* ita intelligunt: *Jura* quod Hectorem reddidit; *Fidem*, quod me in mea regna remisit. *Servius.*

Sed jura fidemque erubuit] De re Grammatica monearis, verbum *erubesco* adhibitum cum actione, ut etiam a Propertio eleg. III. 14. 'Inter quos Helene nudis capere arma papillis Fertur, nec patrios erubuisse Deos.' O si jam sapiant Grammatici! qui non ad gustum doctorum fingunt neutra sua, quæ nulla sunt. *Cerda.*

542 *Corpusque*] In aliquot ex antiquioribus codicibus *corpus exsangue* legitur absque particula *que*. Sed enim ipsa versus dignitas eam particulam hoc loco videtur expetere. *Pierius.*

Sepulcro] Pro *ad sepulcrum*. *Serv.*

543 *Reddidit*] Quod injuste retinisset. Sola enim anima debetur hosti: corpus autem, quoniam in nullius est potestate, dimittitur sepulturæ. *Reddidit* ergo, quoniam contra humanitatis jura id tenebat. *Donat.*

Sepulcro Reddidit] Quem 'Unxere matres Iliæ addictum feris Alitibus atque canibus homicidam Hectorem, Postquam relictis membris rex pro-

cidit, Heu, pervicacis ad pedes Achillei.' Ut Horat. Epod. I. Od. ad Canidiam. Interpretem consule illic Torrentium. *Emmeness.*

Remisit] Comitatus usque ad Trojam est, et mire *in mea regna remisit*, cum potuisset per me mea regna capere. *Servius.*

544 *Sic fatus*] Est desiderium manifestum mortis, quod post contumeliam etiam armis juvenem senex provocet. *Donatus.*

Inbelle] Ipse imbellis; ut, 'Inutile ferrum.' *Servius.*

Telum inbelle] Confirmat, quod dixit, 'Inutile ferrum.' *Donatus.*

Sine ictu] Probat quod dixit, 'humeris trementibus ævo.' *Idem.*

545 *Rauco ære*] Ad scutum retulit. *Servius.*

Protenus repulsum] Statim prohibitum. *Idem.*

Repulsum est] In antiquis aliquot codicibus, *sepultum est* legitur. In aliquot *sepultum* absque *est*: quod id videtur innuere, quod ad vivum non pervenerit, sed in summo clipei nulla efficacia pependerit. Sane vero, *sepultum*, ab iis repositum est, qui olim quæstionem faciebant, non posse pendere, quod repellitur: adversus quos ita Donatus: 'Nam et repulsum est, et pependit. Missum enim telum constabat, quod vetustatis vitio fuisset hebetatum, quod vigorem perdidisset illius temporis, quo id usu Priami fuit, quum adhuc juvenis esset: nunc emissum ab eo, qui omne virtutis robur cum ipsis juventæ temporibus amisisset. Talis ergo teli effectus plenus esse non potuit: ut perforato penitus scuto ad hominis corpus, et exitium perveniret, nec tamen in totum inefficax fuit: repulsum est enim, resistente ære, sic tamen, ut pendens inhæreret, penetrato scilicet aliqua ex parte scuti contextu.' Legamus itaque cum Donato, 'Rauco quod protenus ære repulsum est.' *Pier.*

Rauco quod protenus ære repulsum]

Si quis Donati mentem defendat, sciat, pro illo posse facere locum hunc Statii l. ix. 'Intorquet jaculum, duro quod in ære moratum, Transmissumque tamen clipei stetit orbe secundo.' Habet enim hic ictus aliquam vicinitatem cum Virgiliano. Cæterum ictum hunc invalidum, et sine viribus senis Priami, illustrabis loco Sili, l. v. quem ego jam attuli ad rem aliam Ge. l. iii. ad illud, 'Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,' &c. *Cerda.*

546 *Nequicquam*] Non. Sic Persius, 'Nequicquam fundo suspiret nummus in imo.' Sane quidam, *nequicquam umbone pendit*, hunc sensum volunt, telum repulsum ne summatim quidem hære potuit, ut penderet: alii unam eandemque rem bis dictam volunt, et superfluum putant. (*Et summo clipei nequicquam, &c.* Eandem rem bis dixit; cum præcessisset, 'Rauco quod protenus ære repulsum:' quod idem est, et nihil attinuisse dici putant: 'Et summo clipei nequicquam umbone pendit.' Tanquam non omnino necesse esset, ut de summo clipei penderet, et potuisset dici, nec de clipeo pendit: sed duplicationem narrationis per *ἐπεξεργασίαν* excusat. *Servius.*

Pendit] Stulte dicunt, non posse pendere, quod repellitur. *Donatus.*

Nequicquam pendit] Id est, non pendit, vel adhæsit umboni minime penetrans. Vel, telum repulsum ne summatim quidem hære potuit. Sunt, qui velint, eandem rem bis dici. *Taubmann.*

547 *Referes ergo hæc*] Sarcasmos est, locus cum amaritudine. Ut, 'En agros, et quam bello, Trojane, petisti Hesperiam.' Asteismos autem, est urbanitas sine iracundia: ut, 'Atque idem jungat vulpes, et mulgeat hircos.' *Servius.*

Referes ergo hæc, &c.] Similem huic historiam et atrocitatem Suetonius narrat de Tiberio in illius vita, c. 57.

'Scurram, qui prætereunte funere, clare mortuo mandarat, ut nuntiaret Augusto, nondum reddi legata quæ plebi reliquisset, attractum ad se, recipere debitum, ducique ad supplicium imperavit, et patri suo verum referre.' Hæsit Virg. Silius l. i. 'Cui sævum arridens, narrabis Hamilcaris umbris, Hanc, inquit, dextram, quæ jam post funera Vulgi Annibalem vobis comitem dabit: et ferit alte Insurgens gladio cristatæ cassidis æra, Perque ipsum tegmen erepitantia dissipat ossa.' Quidam Græcorum apud Calabrum, Thersite ab Achille interfecto imprecatus sic est: 'ἄλλ' ἂν' Ἀχαιῶν Ἐρῆε, καὶ ἐν φθιμένοισιν ἐπεσβολίας ἀγόρευε: *Concede a Græcis, et nuntia convitia in mortuis.* Hinc illud Turni ad Pandarum l. ix. 'Inventumque alium Priamo narrabis Achillem.' Philostratus Iconum ii. de Agamemnone moriente ita ait: *μεμνησεται γὰρ αὐτῶν καὶ ἐν ᾧδου πρὸς Ὀδυσσεῆα ἐν τῇ ἀγορᾷ τῶν ψυχῶν: Hæc enim apud inferos in animarum concione Ulyssi memorabit.* Simile quoque illud Horatii victoris, qui ad sororem conquerentem de interfecto sponso Curatio, illam ipsam interficiens, his usus est apud Dionys. l. xiiii. 'Quando igitur non lugens fratres, sed consobrinos, et corpus quidem inter vivos, animam vero apud mortuum habes, abi ad eum, quem toties vocas, neque patrem neque fratres dedecora.' Similia verba Livii l. i. eandem historiam narrantis: 'Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum,' &c. *Cerda.*

548 *Illi*] *Illi* hic pro *ibi* adverbium positum dicit Donatus interpres Terentianus in Adelphis, 'Ut ego illi maxumam partem feram.' Et in Hecyra: 'Nam illi non licebat nisi præfinito loqui.' *Pierius.*

549 *Degenerem*] Non respondentem moribus patris. *Servius.*

Degeneremque, &c.] Sibi ipsi loquitur, et quidem suo expresso nomine:

Sic Ter. Hec. v. 4. 38. 'An temere quicquam Parmenonem prætereat.' et Ph. v. 8. 38. 'Age, age, nunc Phormionem, qui volet, lacessito.' *Emmeness.*

550 *Hoc dicens]* Ostendit simul dum diceret fecisse. *Servius.*

Hoc dicens] Antiqua fere omnia exemplaria, *hoc dicens* legunt: non hæc: quippe, nunc *morere*: quod maiorem quandam habet illusionis efficaciam. *Pierius.*

Hoc dicens, &c.] Egregia αἰξήσις, quæ ὑποτύπωσις habet, i. e. dum adhuc loquitur, iratus traxit Regem: traxit senem: traxit ætatis vitio tremulum: traxit ad aras summi Jovis; ad aras, quas Priamus dixerat vindices fore: traxit crebro labantem: traxit in sanguine filii. Hunc autem casum Priami Euripides passim lamentatur, præsertim in Troadibus. Juven. etiam Sat. x. 267. 'Tunc miles tremulus,' &c. *Taubmann.*

Altaria ad ipsa] Unde sperabat auxilium: aut quia Achilles in templo occisus est, et ex similitudine vindicta. . . *Servius.*

Tremetem] Non formidine, sed ætate. *Idem.*

551 *In multo lapsantem sanguine nati]* Similis occurrit locutio apud Sil. Italicum l. ix. 'calido lapsantem sanguine fratrum.' Fere eadem, quæ Æn. xi. 669. 'Moriensque sua se in volnera versat.' *Emmeness.*

552 *Implicuitque comam lava]* Est hoc, quod Æschines contra Ctesiphontem, ἐπιλαβόμενος τῶν τριχῶν. Quod Appianus l. iv. Ἐμφυλ. τῆς κόμης ἐπισπάσας. Dux enim armatorum in civili proscrizione caput Salvio abstulit, arrepta coma. Quod Hippolytus apud Senecam, volens eadem patrare, et novercam interficere: 'En, impudicum, crime contorto, caput Lava reflexi.' Quod idem Seneca, et de Priamo in Troad. 'cum ferox (Pyrrhus) sava manu Coma reflectens regium torta caput.' *Cerda.*

Dextraque coruscum extulit] *Coruscum*, si ornatum gemmis caput regis acceperis, sensus talis est: Sublato capite gladium in vaginam recondit, quæ lateri semper cohæret. Si vero *coruscum gladium* vis intelligere: lateri Priami infixum accipe: et κατὰ τὸ σιωπῶμενον: postea caput esse sublatum. *Servius.*

553 *Capulo tenus abdidit ense]* Seneca in Troadib. de re eadem: 'Alto nefandum vulnere ferrum abdidit.' Quæ hic expendit Macrobius, legere est apud illum, Saturn. iv. 4. Hic ego duo noto. Primum, cum omnes scribant, hanc eadem Priami factam ad aram Jovis (aliquos jam supra attuli,) unum dissidere Leschæum, scribente sic Pausaniā in Phocicis: 'Priamum non fuisse ad aram Hercei mactatum, scribit Leschæus, sed ab ara abstractum, cum pro regiæ foribus obviu esset Neoptolemo factus, ab eo obtruncatum.' Alterum pertinet ad sobrietatem Poëtæ. Lasciviret hic fortasse ineptus Poëta, ex rivo sanguinis, ex cruore undante, et similibus, quibus cædes solent decantari a Poëtis. Ab hoc affectu Virgilius abstinere: nam quid undantem cruore animam describeret in sene, cui vix cruor, et hic præ ætate gelidus? Ideo Seneca, 'Quod (ferrum) penitus actum cum recepisset libens Ensis senili tinctus a jugulo redit.' Ait, *tinctus*, quia non exuberans cruor jam sene Priamo. *Cerda.*

Capulo tenus abdidit ense] Pro eo Stat. Thebaid. ii. in princ. ubi Œdipus talem plagam infert Laio, ut totus ensis mergeretur in vulnere: 'capulo nam largius illi Transabiit costas cognatis ictibus ensis Impius.' *Emmeness.*

554 *Hæc finis]* Ut *dies*, si tempus longum significat, generis fœminini est, et omnia Latina nomina, inanima, simplicia, a verbo non venientia nis syllaba terminata, masculina sunt: inanima, propter *canis*: simplicia,

propter *bipennis*: a verbo non venientia, propter *finis*. Ergo *clunis* Juvenalis bene dixit: 'Tremulo descendunt clune puellæ.' Horat. male, 'Quod pulchræ clunes.' *Servius*.

Hæc finis] *Servius* velle videtur *finis* fœminini tantum esse generis, quum tamen virilis etiam passim inveniatur. *Virgilius*, 'Quem das finem, rex magne, laborum;' et, 'Hic finis fandi,' quod agnoscit *Nonius*. Præterea *Probus* in *Arte* quærit, cur hoc loco *finis* fœminino genere positum fuerit a *Virgilio*: quum veterum Grammaticorum regulæ nomen id masculini generis esse velint; *Poëtamque* ait metro consuluisse, ita enim plerunque rationem musicam appellat. Sane vero *Comminianus* Solæcismum hic esse per genera nominum asseverat: *hæc finis Priami*, pro *hic finis*. *Pierius*.

Hic finis] Aptissime sonat hoc loco epiphonema *hæc finis*, teste *Gellio*, III. 10. ut contra nihil mutandum in illo *Maronis*: 'Quem das finem, rex magne, laborum.' *Emmenes*.

Hic] Talis: ut, 'Hunc ego te, Enryale, aspicio?' *Servius*.

Hic exitus illum] Hunc non vulgatum loquendi modum esse, notat *Scalig.* IV. 16. Sorte autem est, fatali necessitate: vel, fortuna: *Æn.* XII. 'Utere sorte tua.' *Taubmann*.

555 *Sorte*] Fatali necessitate. Vel sorte, fortuna, ut, 'Utere sorte tua,' et quidam, *exitus sorte*, pro *sortis* tradunt, ablativum pro genitivo. *Servius*.

Trojam incensam] Pro *Ilium*. *Idem*.

Prolapsa] Non temere quidem in antiquissimo quodam codice, participia hæc a *labor laberis*, per thematis characteristicon scribuntur, *prolapsa*, *illabsus*, *labsantem*. Nam *Probus* huiusmodi participia per *b*, non per *p* scribi debere præcipit. *Pierius*.

556 *Pergamæ*] Proprie *Trojanæ* arces sunt; unde κατ' ἐξοχὴν arces omnes *Pergamæ* dicuntur: ut *Poëtam*

dicimus, et intelligimus *Virgilium*. *Servius*.

Superbum] Nobilem. *Idem*.

557 *Regnatorem Asiæ*] Quia imperaverat et *Phrygiæ* et *Mygdoniæ*. *Idem*.

Jacet ingens litore truncus] *Pompeji* tangit historiam, cum *ingens* dixit, non magnus. Quod autem dicit *litore*, illud, ut supra diximus, respicit, quod in *Pacuvii* tragœdia continetur, 'Priami corpus ad litus tractum:' aut *litus* pro solo accipiamus; aut, 'Litoraue et latos populos.' Aut ideo *Litore*, ut ostendat litus jam esse ubi fuerat *Troja*, ut, 'Et campos ubi *Troja* fuit.' Quod autem *Donatus* dicit, *Litus*, locum esse ante aras, a litando dictum, vel quod lituo illud spatium designatur, ratione caret. Nam a litando, *li* brevis est, et stare non potest versus. *Idem*.

Jacet] Sequuntur mortui ludibria. Itaque quod de *Galba* ille, 'corpus diu neglectum, et licentia tenebrarum plurimis ludibriis vexatum,' intueri in *Priamo* licet. Et signate *jacet*, quia non crematus *Rex*, qui honos tum dabatur vel vilissimis cadaveribus. Pari conquestione *Lysias* in oratione pro *Atheniensibus*, qui bello perierunt, κειμένους ἀνδρας: et quidem *Priamum* non crematum, ait *Seneca*, 'Ille tot regum parens caret sepulcro *Priamus*, et flamma indiget, Ardente *Troja*.' *Ennius* majori ludibrio semiassum ait. *Cerda*.

Jacet ingens litore truncus] Tanquam funus; ita et Græcis κείσθαι funebre est vocabulum. *Taubmann*.

558 *Avolsūque humeris caput*] Hoc est quod κατὰ τὸ σιωπώμενον accipi debet: hoc enim claris et fortibus viris fieri solebat, ut, 'Quin ipsa arrectis visu mirabile in hastis Præfigunt capita.' *Servius*.

Avolsūque humeris caput] *Passus* ludibrium hoc *Pompeius*. *Plutarchus*: τοῦ δὲ Πομπηίου τὴν μὲν κεφαλὴν ἀποτέμνουσι, τὸ δὲ ἄλλο σῶμα γυμνὸν

ἐκβαλόντες ἀπὸ τῆς ἀλιάδος, τοῖς δεομένοις τοιοῦτον θεάματος ἀπέλιπον: Caput Pompeji desecuerunt, truncum e nativula nudum projecerunt, reliqueruntque id spectare cupientibus. Passus Gallus Cæsar, de quo ita graviter Ammianus l. xiv. 'Colligatis manibus in modum cujusdam uoxii latronis, cervice abscissa, ereptaque vultus et capitis dignitate, cadaver est relictum informe, paulo ante urbibus et provinciis formidatum.' De ipso Priamo Auson. 'Hic Priami non est tumulus, nec condor in ista Sede, caput Danaï diripere meum:' et quia sine capite, ideo cadaver ipsum *sine nomine corpus*, deerat enim pars illa, qua cognosci posset. Servius explicat, *sine agnitione*: alii, *sine inscriptione*. Cerda.

Avolsum] Sic legendum ex Rom. Virgillii codice et antiquioribus aliis. Vide Dausq. sic *convulsus, revulsus*. Emmenens.

Sine nomine] Sine agnitione, aut dignitate, aut simpliciter sine nomine, a capite enim quis nomen ducit. Servius.

Sine nomine] Nomen sæpe pro honore: sic supra vs. 89. 'Et nos aliud nomenque decusque Gessimus.' Flor. iii. 16. 'homo sine tribu, sine nomine,' id est, abjectæ conditionis: qui Homero Iliad. ix. 63. ἀφρήτωρ, ἀνέσσιος dicitur: hoc autem loco pro inscriptione et titulo sepulcri, qui, quia nomen defuncti complectebatur, inde *nomen* pro ipso ἐπιταφίῳ, ἐπιτυμβίῳ. Ovid. Metam. xii. 2. 'tumulo quoque nomen habenti Inferias dederat cum fratribus Hector inanes.' Emmenens.

559 *Sævus horror*] Quia est et bonus: ut, 'Lætusque per artus Horror iit.' Est et amoris, ut Terent. 'Totus, Parmeno, tremo horreoque, postquam asperi hanc.' Servius.

Sævus circumstetit horror] Græci ἀμφιβέβηκεν ἔχος: et Homerus Odys. xi. ἐμὲ δὲ χληρὸν δέος ἤρει: *Me vero*

pallidus timor cepit. Cerda.

560 *Subiit cari genitoris imago*] In memoriam reducitur, ut Non. Marc. de hac Æneæ pietate Scal. poet. iii. 1. Emmenens.

561 *Æquærum*] Amabiliter locutus est; plus enim est *æquærum*, quam *longævum*. Servius.

Æquærum] Pro eo Juvenal. Sat. iv. 94. 'Proximus ejusdem properabat Acilius avi.' Emmenens.

562 *Vitam exhalantem*] Secundum eos, qui volunt animam esse ventum: ut, 'Atque in ventos vita recessit.' Servius.

Vitam exhalantem] Sicut πνεῖν, et ἐμπνεῖν, spirare, inspirare, pro vivere, usurpant Græci: et ἐκπνεῖν, exspirare, exhalare, pro mori: sic Latini et *spiro* pro vivere, et *exspiro*, atque *exhalo*, pro mori. Plat. in Apol. ἔωσπερ ἂν ἐμπνέω, quod Cicero reddidit: 'Dum anima spirabo mea:' et Virgil. 'Dum spiritus hos regit artus:' et Lucan. 'Dum movet hic calidus spirantia corpora sanguis.' Synes. ep. xlv. ἔως ἐμπνέει τε, καὶ δύναται: *quandiu spirat, et potest, hoc est, quamdiu vivit*. De altero Eurip. Orest. ἐξέπνευσεν Ἀγαμέμνων βλον: *exhalavit Agamemnon vitam*: iterum, ἐκπνέων ψυχὴν, *exhalans animam*: idem omnino, quod ἀφιέναι τὸ πνεῦμα, *demittere spiritum*. Cerda.

Subiit deserta Cræusa, et direpta domus] In Mediceo, et in antiquis aliis quod aliis exemplaribus legere est, *subit et deserta*: neque dicendum ultimam in *subit* ex synaresi longam esse, qui viderimus superius ejusdem formæ præteritum correptum: 'Hectore qui redit exuvias indutus Achillis.' Ibi enim pro *rediit*, dubio proencl positum est bisyllabum *redit*. Est vero venustas aliqua in ea repetitione copulæ: *Et deserta Cræusa, et direpta domus*: quanquam neque illud invenustum, quod absque *et*, *subiit* trisyllabum in plerisque habetur exemplaribus. Habemus vero in antiquis

aliquot codicibus lectionem aliam, ut *direpta domus*, hoc est, venit in memoriam domus, ut *direpta*, ea quippe specie, qua *direpta* esset: tali eam imagine concepi. Aliquot alii codices, et *deserta* legunt. Sed hoc parum in tanta calamitate: quare longe melius *direpta*. Loquitur vero hic ex Epicuri sententia, qui omnium rerum, quæ nostræ insiderent cogitationi, simulacra confingebant, eaque ad cerebrum volitantia species offerre, quibus prædita essent: memoriamque et excogitationem non aliunde in nobis esse. Quæ lectio si faciat satis, non erit dicendum participium esse pro participio; et *direpta* positum pro *diripienda*, ut Grammatici comminisci coguntur. *Pierius*.

563 *Casus*] Aut interitus, aut captivitas. *Servius*.

Et parvi casus Iuli] Ad φιλοστοργίαν Æneæ cum Ascanio notetur locus Plutarchi in libello περὶ πολυφιλίας, ubi ait, animalia omnia, quæ unum tantum gignunt, prolem suam vehementius amare, et probat testimonio Homeri, qui filium solum natum vocat ἀγαπητὸν, *charum*. *Cerda*.

564 *Copia*] De exercitu dixit numero singulari, cum *copias* de exercitu numero plurali dicamus. *Copia* vero aliarum rerum sit. *Servius*.

Copia] Non devorant Grammatici, nam *copiæ*, ajunt, dicendum fuit. Sed sciant isti, usos hac voce in singulari pro exercitu Tullium ad Attic. epist. viii. 17. et 11. Sallustium in Catilin. Suetonium in Augusto, Varonem iii. rerum humanarum, quem citat Probus in iii. Eclogam Virgilio, Virgilium ipsum in Culice. Abstini a verbis, nam hæc jam alii advocarunt. Adduco Ammianum, quem alii tacent. Ille l. xix. ita ait: 'Ardens copia nostrorum erupit, iras in hostem perfidum parans,' &c. *Cerda*.

565 *Deseruere omnes*] Defessi dolore, vox non accusationis: sic enim se purgat, ut alios non culpet: dicen-

do autem *defessi*, etiam illos excusat, a quibus desertus est. *Servius*.

566 *Ignibus ægra dedere*] Post hunc versum, hi versus fuerunt, quos Tucca et Varus oblitī sunt, 'Jamque adeo super unus eram,' &c. versus enim refert* usque illum, *Talia jactabam*, &c. In quibus hæc variæ lectiones: *Permetuens Trojæ*: ms. Præmetuens T. *aris invisā*: ms. Argis invisā. *Regina triumpho*: ms. Regnata Triumpho. *Sudavit sanguine*: ms. Sudarit sang. *Nec habet victoria*: ms. Habet hæc victoria. *Sumsisse merentis*: ms. Sumsisse merentes. *Ultricis flammæ*: ms. Ultricis famæ. *Mente ferebar*: ms. Mente loquebar. *Idem*.

567 *Jamque adeo super unus eram*] Duo illa et viginti carmina, quæ detracta esse constat, in nullo ex iis veteribus codicibus, quos versavimus, habentur: placuit tamen nonnullis impressoribus ea publicare. Donatus porro ita ea dissimulavit, ut sententiæ continuationem longe aliter acceperit, quam fecerint alii: ea quippe de causa Æneam, dextra prehensum a matre, contentum esse, ne ipse sibi, quod in extrema ea rerum desperatione plerique fecerant, mortem conscisceret: quo loco Auctoris ipsius verba ponere non pigeat, ubi versus hos interpretatur: 'Deseruere omnes defessi, et corpora saltu Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere. Tum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit Alma Parens, confessa Deam, qualisque videri Cœlicolis, et quanta solet, dextraque prehensum Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore.' Dixit omnes deseruisse quod agebant, quum defenderent domum Priami, et id frustra facerent. Ipse quo modo recesserit, dicit: ne videatur etiam ipse operis labore fatigatus recessisse. 'Omnes inquit laborando fessi, et sine aliqua utilitate certando

debiles redditi, tædio adversarum rerum mori maluerunt: et duplicem voluntaria mortis occasionem nacti, cum altitudo non deesset, et incendia dominarentur, aut præcipites dederant sese, aut petierant flammæ: ne et ipse alterum facerem, aut, quod supererat tertium, hostis occideret remanentem: Mater mea non, ut facere solebat, dubia, anti incerta, sed manifestior veniens, me ab ipsis inefficacissimis actibus revocavit. *Pier.*

Jumque adeo, &c.] Sunt, qui sequentes **xxii.** versus omittant, ut a Plotio Tucca, et L. Varo, quos Æneida jussu Augusti emendasse constans fama est, rejectos. Cum, quia turpe sit viro forti fæminæ irasci: tum, quia his contraria dicantur, *Æn. vi. 510.* ‘Omnia Deiphobo solvisti.’ Verum enimvero Servius Fuld. hos versus non quidem rejectos dicit, sed Tuccam et Varum eorum oblitos: quod verum censeo. Et eos Poëtæ germanos esse solidissimis evincunt argumentis Nic. Erythræus, Nasc. Nascimbænius; et præter omnes Francisc. Campanus ad Herculem Gonzagam: quod Opusculum Henr. Stephanus edidit, cum *quæsitis per Epistolam Junii Parrhasii*: quo Auditorem ablego. Unicus nunc, et qui instar omnium sit, audiatur J. C. Scaliger Poët. **iii. 11.** Grammaticuli, inquit, qui hosce luculentissimos operosissimosque versus sublato voluere, vulgaribus moti affectibus, ignoratis rationibus; Justitiam de Sapiente suo abstulerunt. Idem **iii. 23.** Oratio, inquit, Æneæ deliberativa est. Ponit igitur suasiones ad cædem, quam meditabatur: atque eas magnas sane. *Occiderit Priamus?* magnum est carere Principe: addit, *ferro.* Quid patriæ exsecidum? Quid Dardanum toties sudasse litus sanguine? Quid mirum, si una pereat; propter quam tot interiit? et cum illis duo rerum omnium maxima; Pudor ac Libertas. Matronæ, inquit,

nostræ servæ erunt? hæc earum erit domina? Rationes in contrarium: Fæminæ autem mors non decet virum fortem. Solutio objectionum. *Exstinctis nefas*: non fæminam, sed crimen; pertinet ad virum justum: supplicium autem sumere de facinoroso, et pro suis, et pro patria; ad virum fortem. Hic sileant Grammatici. Sic ille Reipub. litterariæ Dictator Scaliger. Pareanius litteratorculi. *Taubmann.*

Limina Vestæ] Cum enim neque apud Trojanos neque Græcos illi locus esse videretur, non mirum fuit, si ad aram et asylum confugerit. *Idem.*

569 Dant clara incendia lucem] Prolepsis: latebat illa, sed indicabant incendia. *Cerda.*

573 Permetuens] Quod Ciceroni frequens *pertimesco.* Scalig. **iv. 16.** In Ms. Fuld. *præmetuens.* *Taubmann.*

Trojæ et patriæ communis Erinny] Id est, fatalis calamitas. Et est magna emphasis. Scalig. **iv. 16.** *Idem.*

575 Exarsere ignes] *Ignes*, id est, Ira, quæ est sanguinis ardor circa cor. Cum autem ira sit animi perturbatio, modo alio plebejus, alio nobilis irascitur: aliter e vulgo quispiam, aliter sapiens. Atque idem Æneas hic aliter irascitur; aliter ob amici atque hospitis mortem, *inf. xii.* ‘Furiis accensus, et ira Terribilis.’ De quo Scaliger. **iii. 9.** *Idem.*

Subit ira] Non patitur A. Scottus in observat. poët. **ii. 39.** quicquam detrahi poëtarum principi, quem non nulli arguunt, quod Æneam, virum fortem et generosum, vindictæ causa describat paratum ad vim inferendam inbelli mulieri. Habet enim auctorem Euripidem, cujus in Oreste hæc verba sunt: *Νῦν δ' ἰπὲρ ἀπίσσης ἐλλάδος δώσει δίκην.* *Emmeness.*

576 Sceleratas pænas] Pro, sceleris pænas: vel, de scelerata pænas sumere. *Taubmann.*

577 Scilicet hæc Spartam incolumis patriasque Mycenæ] Non dissimile est

illud Maronianum Ecl. i. 71. quod stomachum et bilem indicat: 'Inpius hæc tam culta novalia miles habebit? Barbarus has segetes?' &c. *Emm.*

Incolumis] Id est, *viva*, ex Propertio eleg. ii. 32. qui ait: 'Tyndaris externo patriam mutavit amore, Et sine decreto viva reducta domum est.' *Cerda.*

Patriasque Mycenæ] Non suam, sed mariti patriam. *Taubmann.*

578 *Regina*] Παραβολικῶς, tanquam Regina. Ms. Fuld. regnata. *Idem.*

580 *Phrygiis comitata ministris*] Eurip. ἐχουσα βαρβάρους ὁπάοντας. Aludat ad Romanorum morem, quibus familiari in usu erat servitium operaque Phrygiorum mancipiorum, ut inter cæteras gentes delicatissimorum et peritissimorum; unde et Phrygiones; et in paremiam abiit, 'Phryx flagris emendatur.' *Germanus.*

581 *Troja arserit igni*] Non agnosco pleonasmum. Nam additum igni, tum ad αἰξισιν, tum cum oppositione ad ferrum, ut dicantur omnia ferro et igni vastata; homines ferro, domus igni. Itaque hæret Euripidi, qui, ut Virgilius Helenæ, ita Andromachæ attribuit Trojam δορὶ καὶ πυρὶ δηιάλωτον, ferro et igni vastatam. *Cerda.*

582 *Dardanium toties sudarit sanguine litus*] Sumptum ex Ennio in *Hectoris lytra*, ubi: 'Sonitu franguntur hastæ, terra sudat sanguine.' Sidonius ad Avitum, 'nata obruta tellus Sanguine.' et Lucan. l. vii. 'Cæsar ut Hesperio vidit satis arva natare Sanguine.' Calaber l. i. αἵματι πάμπαν ἐδέβετο, undabant omnia sanguine. Sunt hæc, quæ Ennius Androm. dixit, 'terram sanie delibutam,' loquens de Troja ipsa. Vide Artemidorum somn. v. 6. ubi de Troja loquitur. Ovidius quoque Metam. l. ii. 'Sigæa rubeant Litora.' *Idem.*

583 *Non ita: namque etsi*] *Non ita:* est similitum vocum par pene usurpatio et phrasis frequens apud Græcos. Eurip. in Hec. ubi negat Polyxena,

se Ulyssi supplicaturam, quod dicat, servæ, captivæ, et Regiæ virgini mortem vita optabiliorē, tum ob multas causas, tum quod λέχη δὲ τὰμὰ δούλος ὠνητὸς ποθὲν Χρανεῖ, τυράννων πρόσθεν ἡξιωμένα; et consequenter, οὐ δῆτ' ἀφίημι ὁμμάτων ἐλεύθερον Φέγγος τόδ' ἔδῃ προστιθεῖσ' ἐμὸν δέμας: Cubile meum servus alicunde emptus polluet, regibus ante dignum judicatum? *Non ita:* quin dimitto oculis liberis lucem hanc. *Idem* in Med. τί δέι με πατέρα τῶνδε τοῖς τούτων κακοῖς Λυποῦσαν, αὐτὴν δις τόσα κτᾶσθαι κακὰ; Οὐ δῆτ' ἐγώ γε, χαιρέτω βουλευμάτα' et in Heracl. sub persona Macariæ: τί φήσομεν γὰρ, εἰ πόλις μὲν ἀξιοῖ κίνδυνον ἡμῶν οὐνεχ' αἰρεῖσθαι μέγαν, Αὐτοὶ δὲ προστιθέντες ἄλλοισιν πόρους, Παρὸν σεσῶσθαι, φευξόμεθα μὴ θανεῖν; οὐ δῆτ' ἐπεὶ τοι καὶ γέλωτος ἄξια, Στένειν μὲν ἱκέτας δαιμόνων καθημένους, Πατὴρ δ' ἐκείνου φύντας οὐ πεφύκαμεν, Κακοὺς ὀρᾶσθαι. Eadem quoque serie Sophoc. in Τυγ. οὐ δῆτα, τοῖς τ' ἐμοῖσιν ὀφθαλμοῖς ποτὲ, Οὐδ' ἄστν γ', οὐδὲ πύργος, οὐδὲ δαιμόνων Ἀγάλαμθ' ἱερά. G.

Nullum memorabile nomen, &c.] Ideo Juno ita aggreditur Venerem, ironia utens, Æn. iv. 93. 'Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis, Tuque puerque tuus; magnum et memorabile nomen, Una dolo divum si femina victa duorum est.' Euripides in Andromache κακόδοξαν νίκαν nominat quo prælio non delectatur generosus, sed rusticus, ut Propert. eleg. ii. 5. *Emmeness.*

585 *Nefas*] Helena jure nefas dicitur, cujus impuri mores noti. Rapta primum est a Theseo, deinde nupsit Menelao, hunc reliquit, secuta adulterum Paridem: huic non fuit fida, nam in Ilio cum privigno Corytho, Paridis et Oenones filio, incestum commisit. Ejusdem amores cum Achille celebrat Philostratus in Heroicis. Eurip. in Androm. Helenam vocat ἄταν noxam, damnum, cladem. Neque enim (ait) Paris sponsam ex Græcia Trojam attulit, sed cladem: ibi-

dem, *πασῶν κακίστην*, omnium pessimam: et in Troad. ait sub persona Andromachæ, illam non natam ex Jove, aut Tyndareo, sed esse filiam ἀλδοτορος, φθόνου, φόνου, θανάτου: *Dæmonis infesti, invidiæ, cædis, mortis.* Cerda.

586 *Animumque explesse*] Id est, animum inflammatum ad ultionem. Scaliger iv. 16. *Taubmann.*

587 *Cineres satiassæ*] Pietatis tamen nomine laudabor, qui cæsorum civium manes, et umbras sanguine hostium expleverim. *Idem.*

589 *Cum mihi se*] Ordo est: cum mihi se videndam oculis obtulit, non ante tam clara. *Servius.*

590 *In luce*] In nimbo, qui cum numinibus semper est. *Idem.*

In luce refulsit] Lux et splendor nota est divinitatis Deorum: sic *Æn.* i. eadem Venus, ‘rosea cervice refulsit.’ Hunc splendorem videtur explicasse Homerus *Odyss.* iii. vocula ἀναφανδά: quanquam interpretes, manifeste reddant, et *Od.* vii. θεοὶ ἐναργεῖς: quanquam hic etiam reddant, *Dii manifesti*: nam ut notat in *Paral. Germ.* Sol olim, et Luna ἐναργεῖς dicebantur. Apud Nonnum *Dionys.* i. iv. Venus, ut dissimulet divinitatem, inducitur, λεπταλέον πέμπουσα σέλας, tenuem mittens splendorem. Cerda.

In luce refulsit] Id est, in nimbo, qui cum numinibus semper est. *Nimbus* enim splendor est circum divina corpora: et hoc modo Imagines etiam Sanctorum cum nimbo autato pinguntur. *Inf.* vs. 616. et *Æn.* ix. 111. *Taubmann.*

591 *Confessa deam*] Divino habitu, quia in primo venatricis habitu se obtulerat. *Servius.*

Qualis et quanta] Qualitas et quantitas hoc loco ad pulchritudinem pertinet. *Idem.*

Qualisque videri] Nam majores esse credebant habitu corporis deos, quam homines. Tacitus: ‘Oblata ei species muliebris ultra modum huma-

num,’ et ‘audita major humana vox:’ Turneb. l. xxx. c. ult. *Taubmannus.*

592 *Dextraque prehensum*] Ea corporis parte, qua Helenæ ictum minabatur; quæ in templo Vestæ stabat ornata. Ut enim dictum est, versus illos, qui superius notati sunt, hinc constat esse sublatos, nec immerito. Nam et turpe est viro forti contra fœminam irasci: et contrarium est Helenam in domo Priami fuisse, illi rei quæ in sexto dicitur: quia in domo inventa est Deiphobi, postquam ex summa arce vocaverat Græcos. Hinc autem versus esse sublatos, Veneris verba declarant, dicentis: ‘Non tibi Tyndaridis facies invisa Lacænæ.’ Sane quidam *invisa* figurate dictum putant. Adserunt enim ad Trojam Helenam non venisse, id est, non visam a Trojanis; quia cum eam rapuit Paris, ad Ægyptum profectus dicitur, mutato itineris cursu, ne a Græcis, forsitan insequentibus, comprehenderetur, ibi a Protheo receptus hospitio; sed cum Helena Protheo suam narrasset injuriam, ab eo retenta est, tum sine ea Paris venit ad Trojam. Græci autem putantes, quod occultaretur a Trojanis, et nollent sibi eam reddere, deleverunt Trojam frustra, cum Trojani vere dicerent, se Helenam non vidisse. Alii dicunt a Protheo quidem Paridi Helenam sublatam, et quibusdam disciplinis fantasma in similitudinem Helenæ Paridi datum, quod etiam Homerum volunt tetigisse subtiliter, ubi Æneas a Neptuno apposita nube liberatur. *Servius.*

593 *Roseo*] Pulchro. Quidam reprehendunt, non convenisse in ruina et exitio civitatis, Venerem roseo ore loqui cum filio, ignorantes hoc epitheton Veneris esse perpetuum. *Idem.*

Insuper] Super, quod continuerat eum. *Idem.*

594 *Indomitas*] Magnas nunc: et

Quid, nonnulli admirantis volunt esse, non interrogantis. *Idem.*

Tantus dolor] In codicibus aliquot antiquis cum Mediceo legere est, *tantus dolor*, non autem *furor*. Quid enim oportuisset statim subungere *quid furis*? Sane *dolor* agnoscit *Donatus*, et in paraphrasi ait: *Quid tantum doles, irasceris, furis*? *Pierius.*

Tantus dolor excitat iras] Legendum proculdubio *dolor*, cum pluribus, *Servio*, et antiquo, et recenter edito, *Manutio*, *Stephano*, *Nascimbænio*: non *furor*, cum nonnullis: juvat ratio: ex dolore ira nascitur, ex ira furor: ideo tres isti affectus signati in *Poëta*; nam *dolor* iras excitat, et statim, *quid furis*? itaque *dolor* (ut dixi) præit iram, hæc furorem. *Aristotel.* *Polit.* v. 10. ἡ μὲν γὰρ ὀργὴ

μετὰ λύπην πάρεστιν, ὥστε οὐ ῥᾶδιον λογίζεσθαι: *ira est post dolorem, et judicium adimit.* Quo loci conjungit dolorem, iram, furorem, ut *Virgilius*. Duos primos affectus in *Æn.* i. etiam adhibuit: 'Nec dum etiam causæ irarum, sævique dolores Exciderant animo:' quasi dicat dolores, qui causæ irarum: et *Seneca* in *Furente*:

'Non sic abibunt odia, vivaces aget Violentus iras animus, et sævus dolor Æterna bella pace sublata geret.' *Philo Judæus* in opere de confusione linguar. attribuit iræ partum hunc, ἐμμανεῖς καὶ παραφόρους λύττας, *furentes et præcipites rabies.* Cui loco par ferme locus *Senecæ* de *Ira* ii. 36. 'Ajacem in mortem egit furor, in furorem ira:' et *Aristot.* *Rhet.* i. ii. ὁ θυμὸς τῇ λογισμῷ ἐπισκοτεῖ: *ira rationem obtenebrat.* Est hoc, quod *Seneca* idem dixit epist. 18. 'ingentis ira exitus furor est.'

Epicurus apud eundem, 'immodica ira gignit infamiam.' Ut vero *Poëta* tres affectus conjungit, gradu semper crescente, ita *Aristophanes* in *Pluto* primo adhibet οὐχ ὑγιαίνειν, deinde μελαγχολᾶς, tertio, κακοδαίμονῆς. Demum moneo. In hac oratione leviter respectum ad illam, qua usus *Apollo*

apud *Eurip.* in *Orest.* cum continuit *Menelaum* et *Orestem*, volentes *Helenam* interficere: initium est, Μενέλαε παῦσαι, &c. *quiesce Menelae.* *Cerda.*

595 *Quid furis*] Aut quia furor est, virum fortem ruere in mulieris interitum. Aut quid furis, cum extinctos socios vides velle pugnare: et bono verbo usus est, virum fortem a prælio revocans. *Servius.*

Nostri cura] Et hoc loco, ut solet, unam se de *Æneæ* familia facit. Ut, 'Unius ob iram prodimur.' *Nostri* autem et *vestri* genitivi plurales sunt antiqui, et ex Græcis convenientes, sicut singulares sunt *mis* et *tis*. Non est possessivum: sed a *nos* venit, ut dicimus, 'Nostri causa facit,' hoc est, nostrum. *Idem.*

Nostri tibi cura recessit] Ait, *cura nostri*, propter illa credo, quæ sequuntur: nam *Anchises*, *Ascanius*, et tota *Æneæ* domus, et familia, sub cura erant *Veneris*: ideo, quæ mox dicet, hujus versus explicatio sunt; ut vero hic, 'quonam nostri tibi cura recessit?' Ita *Ge.* iv. 'quo tibi nostri Pulsus amor.' *Cerda.*

596 *Fessum ætate parentem*] Eodem modo et *Tibul.* i. iv. 'Quicumque et cantus corpora fessa levant,' hoc est, male habentia, ut Græcis κάμνοντα σώματα tam morbida, quam lassa: quin et καμόντες, et κεκμηκότες, mortui. *Germanus.*

597 *Superet*] Supervivat, supersit. *Servius.*

Superet conjuxne Crīusa] Est quidem hic *superet*, ut 'Captæ superavimus urbi.' In *Longobardico* tamen codice, *superest* legitur: elegantia haud quaquam pari. Illud etiam animadverti in aliquot ex antiquioribus codicibus primam litteram, quæ est in nomine *conjux*, inversam esse hoc modo, *conjux*: ea quippe nota, qua *olib.* hoc est, *conliberta*, in monumentorum titulis passim cernitur. Inverti vero ita litteras, in mulierum

nominiſ indicandis, plurimum mos fuit. *Pierius*.

598 *Ascaniusque puer*] Filius: ut, 'Tuque puerque tuus.' Horatius, 'Puerosque Ledaë.' et est Græcum, nam *παῖδας* dicunt. Interdum tamen etiam ad ætatem refertur. *Servius*.

599 *Circum errant*] Mire quasi quærentes; tanquam prope sint et adhuc opera sua non avertant. *Idem*.

Circum errant acies] In Ge. iii. humili verbo dixit de lupo: 'nec stabulis nocturnus obambulat.' Scalig. iv. 11. *Taubmann*.

Ni mea cura resistat] Lucret. v. 'Ni vis humana resistat.' *Germanus*.

600 *Hauserit ensis*] Aut percussit: ut, 'Latus haurit apertum.' Aut voraverit. *Servius*.

Inimicus et hauserit ensis] In antiquis plerisque codicibus legere est, *inimicus et hauserit ensis*, pro, *inimicusque hauserit ensis*. *Pierius*.

Inimicus et hauserit ensis] Sic et Græcis ἀφύειν ejusdem est vehementiæ: Hom. Il. N. διὰ δ' ἔντερα χαλκὸς Ἥφυσ', et Il. Ξ. διὰ δ' ἔντερα χαλκὸς ἀφύσσε Δηώσας. *Germanus*.

Inimicus et hauserit ensis] Non dixit; atque *hosticus hauserit ensis*. Vox enim *hosticus* fortasse minus valida ad Heroici robur. *Idem* magis probavit, *inimicus et hauserit ensis*; quam, *inimicusque hauserit ensis*. Ut expediret rem simul cum dactylo, non est veritus postponere conjunctionem, cujus natura est præponi. Licet enim Poëta contra tum leges tum consuetudinem loqui. *Scalig.* iv. 16. et 48. *Taubmann*.

601 *Tyndaridis*] Atqui Jovis est, non Tyndarei filia. Sed sic dicimus *Tyndaridis* de Helena, ut de Hercule *Amphytrionides*. Nam de Jove et Læda nati sunt Pollux et Helena: de Tyndareo et Leda Clytemnestra et Castor, qui solus mortalis fuit. Unde Virgilius in sexto, 'Si fratrem Pollux alterna morte redemit:' qui immortalitatem suam cum fratre par-

titus est. Helenam vero immortalē fuisse indicat tempus. Nam constat fratres ejus cum Argonautis fuisse, Argonautarum autem filii Thebano Eteoclis et Polynicis bello dimicaverunt. Item illorum filii contra Trojam bella gesserunt. Ergo si immortalis Helena non fuisset, tot sine dubio seculis durare non posset. Hanc autem legimus primo a Theseo raptam: et in Ægypto commendatam Protheo: alia fabula a Paride raptam, et cum ad Ægyptum cum ea isset, a Protheo, cognito raptu, subtractam Paridi dicit. *Servius*.

Facies invisa] Pulchritudo Helenæ odiosa, id est, Helena: et est Græcum; ut, 'vis Herculeæ,' hoc est, Hercules. Ostendit autem naturæ culpam, non esse hominibus adscribendam. *Idem*.

Lacænæ] A provincia Laconica. Et notandum, derivationem minorem esse a principalitate, quod rarum est. *Idem*.

602 *Culpatusve Paris*] Criminosus, reus. Latenter hic Venus se purgat invidiæ, dicendo Trojam deorum conspiratione subverti: poterat enim ei objici, quod nisi ipsa rapiendi Helenam Paridi auctor fuisset, Troja non fuisset eversa. *Idem*.

Divom inclementia, divom Has evertit opes] Antiqua pleraque exemplaria habent, *sed enim inclementia*. Aliquot vero alia, et ea quidem castigatiora legunt venustissima repetitione *divom inclementia, divom Has evertit opes*: ut illud 'Pallas te hoc volnere, Pallas immolat.' In Prisciani etiam codicibus antiquioribus manu scriptis, hoc citato versu, eodem exemplo passim geminari dictionem *Divom* observavi: atque eandem hanc lectionem Ti. Donatus agnoscit. Est etiam hæc eadem geminatio in codice Mediceo: in non nullis, *verum inclementia divom, &c.* *Pierius*.

Divom inclementia, divom, &c.] In-

clementia pro ira Stat. Thebaid. l. i. 'et sævo tanta est inclementia cælo.' Recte *diuom* repetit: facit enim ad confirmationem deorum conspiratione Trojam everti. Vide Don. ad Ter. And. v. 3. 12. 'Olim istuc, olim,' &c. *Emmeness.*

603 *Sternitque a culmine Trojam*] Voces, *culmen* et *sterno*, cum studio quæsitæ oppositione quadam. Urbs, quæ eximia altitudine, strata jam, et æquata humi est. Homer. κατ' ἄκρης. *Cerda.*

604 *Aspice*] De Homero tractum, qui inducit Minervam præstantem ista Diomedæ: et bene subdistinguit, quia non solum dicitur, sed etiam manu significatur. *Servius.*

Aspice] Jubet Venus ipsa, ut aspiciat, aliter non tutus aspectus Deorum. Ad rem sunt vers. Callimachi in hymno: "Ὅσκέ τιν' ἀθανάτων, ὅκα μὴ θεὸς αὐτὸς ἔληται, Ἀθρήση, μισθῷ τοῦτον ἰδεῖν μεγάλη: *Ut quicumque Deum aspiciat, nisi jusserit ipse, Mercede ingenti scilicet aspiciat.* Versio est Politiani. Actæonis fab. nota omnibus. Cum respectu ad hoc Ovid. 'Cur aliquid vidi? cur noxia lumina feci? Cur imprudenti cognita culpa mihi?' Repetit aliquoties rem eandem. *Cerd.*

Namque omnem] Ordo est: Omnem tibi nubem eripiam, quæ humida circum caligat, et mortaleis hebetat visus tuenti. Dicitur autem nebula orta de terris obesse nostris obtutibus. Unde aquila, quia supra nebulam est, plus videt. Est etiam theologica ratio: quia ignorantes usum Venerium, videre dicuntur et numina. Unde nunc merito post Veneris abscessum, numina vidisse dicitur Æneas. *Servius.*

Obducta] Superducta. *Idem.*

Obducta] Præpositio *ob* pro *circum* sæpissime. Est enim nubes obducta, circum oculos ducta. Vetus Poëta: 'Retia vosmet obsidete, dum percurro cubilia.' Ennius apud Nonium: 'Ecce autem caligo oborta est, om-

nem prospectum abstulit.' Neque aliud est, *obligare, obstrepere, obire*, et mille alia. Phrasis ipsa a Lucretio sumpta lib. v. 'tenebris obducere terras.' *Cerda.*

Obducta] Non dixit, *objecta*. Sca- lig. iv. 16. *Taubmann.*

Tuenti] Modo videnti: alias defendenti. *Servius.*

605 *Hebetat*] Phrasis Græcorum est: nam illi quoque verbum ἀμβλύνω, *hebetō*, ad oculos traducunt, et verbo ἀμβλύνωτω, usi in hac significatione Plato, Lucian. Ille Pol. vi. ὀφθαλμοὶ ἀμβλύνωττουσι, *oculi hebetantur.* Hic, ἀμβλύνωτω πρὸς τὸ φῶς: *hebes ad lucem sum.* *Cerda.*

Quæ mortalis hebetat visus et humida circum Caligat, nubem eripiam] Hunc locum egregie illustrat Macrobius in somn. Scip. i. 3. 'Anima (inquit) interdum aspiciat, nonnunquam tendit aciem, nec tamen pervenit: et, cum aspiciat, tamen non libero et directo lumine videt, sed interjecto velamine, quod nexus naturæ caligantis obducit.' *Emmeness.*

606 *Ne qua parentis Jussa time*] *Pro ne*: et hæc particula imperativo jungitur modo: sed interdum præsentis temporis, interdum futuro, prout aliquid volumus ad præsens, vel ad futurum referri: potest sane hoc præceptum, et ad generalitatem, et ad specialitatem referri. *Jussa time.* Veretur enim, ne imperanti fugam non obtemperet. *Servius.*

608 *Saxis Saxa*] Dicendo *saxis saxa*, renovavit narrandi magnitudinem. *Idem.*

609 *Undantem*] Aut abundantem, aut quia in modum undarum attollitur: ut, 'Qua plurimus undam Fumus agit.' *Idem.*

Undantem] Nam ex ruina lateritiorum pulvis, ceu fumus, ad undarum speciem, in aërem erigitur. *Taubm.*

610 *Neptunus muros*] Hoc autem habet fabula: quod Neptunus cum Apolline Trojæ fabricati sint muros.

Sed constat; Laomedontem supradictis diis certam vovisse pecuniam, ad sacra faciendā: quam imminētibus Miis vel Mysiis transtulit ad murorum fabricam. Unde dii et fecisse muros, et offēsi esse dicuntur. Simul notandum, quod deos facit ōpera sua evertere, ut portas Junonem, quarum dea est. Nam et portam luminis nascentibus præbet: ut, 'Juno Lucina fer opem.' Arces, Minervam: legimus enim, 'Pallas quas condidit arces.' Neptunum, muros: ipsi enim fundamenta sunt consecrata, enjūs et moventur arbitrio. Unde ἐννοσίχθων dicitur, hoc est, terram movens aquæ concussione; sicut terræ motus continent opiniones. Ergo cum Neptunus infestus indicatur, Apollo tamen etiam post piaculum Trojanis favet, quia eum propter Chrysis sacerdotis filiam offēderant Græci. *Servius*

Neptunus muros, &c.] Triplex notula illustrabit Poētā, *Cur quatit? cur fundamenta? cur fumus undans?* Neptunus quatit, quia dictus σεισίχθων, proprio attributo, id est, *quatiens terram*: et fundamenta, quia hæc illi sacra, ut ait Servius, et Græci de illo θεμελιοῦχος: itaque versatur in sua potestate. *Fumus undans* ex Græca imitatione, nam Calaber de fumo dixit, ῥοὰς fluenta. Tu vide notam Turnebi xxvi. 33. Sed in hac re etiam Maro Homero institit, Il. xii. Αὐτὸς δ' Ἐννοσίγαιος ἔχων χεῖρεςσι τριάναν Ἥγειτ' ἐκ δ' ἄρα πάντα θεμέλια κῆμασι πέμπει Φιτράων καὶ Λάων. *Cerda.*

Neptunus muros] Sic aquarum rector apud Stat. Achill. l. i. 'Impelletque manu nostros, opera irrita, muros:' nec tantum mare, sed etiam terram movere Neptunum tridenti, ex Turn. xxvi. 33. videre est. *Emmenesa.*

Emota] Multo efficacius est *emovere* pro eruere, exstirpare, quam *amovere*, teste Torrentio ad Horat. Od. iv. 14. sic supra vs. 493. 'emoti pro-

cumbunt cārdine postes:' et Æn. vi. 382. 'His dictis emotæ curæ:' sic *emotæ herbæ*, *emotum solum* apud Columellam. *Idem.*

Tridenti] Omnia in *ns* exeuntia, aut participia sunt, aut nomina. Sed si participia sunt, ablativum et in *i* et in *e* mittunt pro nostro arbitrio: Juvenalis, 'Nec ardenti decoxit aheno.' Contra, 'Semperque ardente camino.' Si vero nomina fuerint, omnimodo in *e* exeunt. Si autem eadem sint et nomina et participia, ut *amans*: cum nomina fuerint, omnino in *e* mittunt: quum participia, licenter utimur. Ergo quia *tridens* nomen est, *tridente* debuit dicere. Sed novitatem affectavit, nulla cogente necessitate. Sane in nominibus quæ et propria esse possunt, et appellativa, ut *liberalis*, *felix*, *Juvenalis*, ablativus a proprio, in *e* exit: ab appellativo, in *i*. *Servius.*

611 *Quatit]* Concutit, commovet. *Idem.*

612 *Juno Sceas servissima portas]* Quidam ideo Junonem has portas tenuisse accipiunt; quia eam factorum arbitrum volunt, et fatum fuit ad exitium Trojæ, per has portas equum introduci: quia ipsa est *Curritis*, et sub hoc nomine interest bellis. Nam ideo, 'Hic illius arma, hic currus fuit.' *Idem.*

Sceas portas] Trojanæ urbis portas sex enumerat Dares, *Antenoridem*, *Dardanien*, *Iliam*, *Sceam*, *Catumbriam*, *Trojanam*. Unde autem dicta *Sceæ* porta, mire variant scriptores. Alii, quod in lava urbis parte sita; vel quod illac illatus equus, qui exitium attulit; vel quod consultatio quædam Trojanis ibi habita sinistre cesserit. Strab. l. xiii. censet Thraciam esse vocem: ait enim: *Multa apud Troës et Thraces iisdem nominibus appellantur, ut Scei, Thraces quidam, et Sceus amnis, et Sceus murus, et Sceæ Trojanæ portæ.* Sunt qui nomen ducant ab artifice: alii sic dictas volunt a sepulcro Laomedontis Regis; ille enim ad has portas

situs; alii vero ducunt ἀπὸ τοῦ σκηνώματος, tentorio, aut tabernaculo. Extremum hoc probaverim: nam hic mos veteribus frequentissimus, ejus me Pausanias sæpe admonet. In Bæoticis ait, ad Neitin portam Thebarum sepulchrum esse Menæce Creontis filii: et l. v. *Ætolum* matura morte ereptum condiderunt parentes, exstructo monumento in ipsa porta, qua in Olympiam ad Jovis templum iter est. *Cerda.*

613 *Prima tenet*] Pro *primum*: sic 'in primis animalibus' interprete τῶ πρῶν Gronovio Observ. l. 7. est in animalibus *primum*. Sed in Georg. de hac loquendi formula. *Emmeness.*

614 *Accincta*] Ferro armata: ut, 'Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus.' *Servius.*

Ferro accincta] Ad lucem Poëtæ Statius Theb. v. 'illa, qua rara silentia, porta Stat funesta Venus, ferroque accincta furentes Adjuvat.' Græci, χαλκόν, et ὅπλα ζώνουσθαι. *Cerda.*

Ferro accincta] Non dixit, *cincta*: maluit elisionem: sic mox, *evicta* potius, quam *victa*: ita post, *accisam ferro*. Magnus enim in ea voce sonus: sicut *attrectare*, *adserrare*, &c. Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

615 *Jam*] Præterea: ut, 'Jamque seminiibus jactis se sustulit arbos.' *Servius.*

Arcis] Ordinem tenuit, primum muros, deinde portas, post arces; a muris enim in arcem convertendus est totus impetus. Ob hoc autem arces Minervæ dantur, quod ipsa sit inventrix ædificiorum: ut, 'Pallas quas condidit arces.' Et quia summa quæque possidet sapientia. Præterea in capite esse dicitur, idcirco creditur patris Jovis capite generata. *Idem.*

Tritonia Pallas] Duo antonomasia sunt sine proprio nomine. Et est nimia iracundiæ, cum dicitur: quantum irata sit Græcis, nequaquam tamen Trojanis parcere: licet in historia lectum sit vehementius iratam

Minervam, quod post victoriam ei sacrificare noluerint: ut Hor. 'Quum Pallas Asto vertit iram ab Illo, In impiam Ajacis ratem.' *Idem.*

Respice] Dicendo *respice*, ostendit vere jam caliginem ab oculis ejus esse sublatam. *Idem.*

616 *Insedit*] Adeo irata, ut ante sacerdotem ibi Cassandram defenderet. *Idem.*

Insedit] Signatur pondus Deæ prementis, et opprimentis urbem. Homerus, ἐφέζετο Περγᾶμω ἄκρη. Vetus Poëta apud Aristidem in Platonica II. Palladem vocat περσέεπολιν, quasi urbirupam. Cur Pallas dicta *Tritonia*, alibi. *Cerda.*

Nimbo effulgens] Nube divina: est enim fulgidum lumen, quo deorum capita cinguntur, sic etiam pingi solet. Alii *nimbus* clavum transversum in veste existimant. Alii *limbum* legunt: ut, 'Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo:' et est pars vestis extrema, quæ *instita* dicitur: ut Horatius, 'Quarum pulsata talos tegit instita veste.' *Servius.*

Nimbo] Nube divina. Est enim *nimbus* fulgidum (*f. fluidum*) lumen, quod deorum capita tinguit, auctore Servio Danielis. Vide et supra, v. 590. Sunt, qui *nimbus* existiment clavum transversum in veste. Alii hic *limbum* legunt, et *institam* interpretantur, i. e. vestis sequelam et ornamentum. *Taubmann.*

Gorgone sæva] Aut etiam per sævam Gorgonem fulgens, aut ipsa sæva terrore Gorgonis. Sane Gorgones tres fuisse dicuntur, Stheno, Euriale, Medusa; quarum aspectus intuentes vertebat in lapides. Hæ autem miræ pulchritudinis fuisse dicuntur: et quisquis eas vidisset, stupore defigebatur. Ideo fictum est, quod in lapides mutarentur. Sed alia fabula refert Medusam miræ parsimoniæ virginem fuisse, et ob hoc acceptam Minervæ: quæ compressa a Neptuno Pegasus equum dicitur edidisse,

quod posteaquam Minerva cognovit, ejus caput dicitur amputasse et suo affixisse pectori, eique tribuisse vim, ut quidquid vidisset mutaret in saxum. *Servius*.

617 *Ipse pater*] Qui omnibus unus esse consuevit: ut, 'Rex Juppiter omnibus idem.' Et bene honesta *Æneæ* causa fugiendi est. *Idem*.

Ipse] Non frustra hoc pronomen, auge enim vim. Ita Ge. iv. 'Nunc age naturas apibus, quas Juppiter ipse Addidit, expediam.' Ita Catull. 'non si me Juppiter ipse petat.' *Cerda*.

Ipse pater] Quasi, qui vos contra alios, cum majoris sit potestatis, defendere debuit, supprimat; hujus destituti auxilio cum sitis, cedendum est vobis. *Donatus*.

Viresque secundus] Quia fuerunt et in Trojanis: sed non prosperæ. *Servius*.

Viresque secundas] Huic voci nata felicitatis significatio ab auguriis. Qui captabant auguria, nunquam unico contenti erant, sed captabant sequens quoque; ut primum, si infelix, mutaretur: si felix, firmaretur. Si sequens itidem esset infelix, dicebatur *alterum*: si felix, *secundum*. Inde vox hæc dilapsa ad infinita alia. Hoc ego alibi copiosius. *Cerda*.

618 *Sufficit*] Subministrat, suggerit. *Servius*.

619 *Eripe*] Accelera, raptim fac. Vel, *eripe te fuga*. *Idem*.

Eripe, nate, fugam] Quia sciebat non facile posse persuaderi fugam *Æneæ*, idcirco dixerat: 'Tu ne qua parentis Jussa time, neu præceptis parere recusa.' Quapropter cedendum erat, cum qui potest omnia, et favere debebat, contrarius esset. *Donatus*.

620 *Nusquam abero*] Bona æconomia. Nam si tenent Danaï, qua defecit ignis; necessarium est præsidium numinis: ut Horatius, 'Nec deus intersit, nisi dignus vindice no-

duus Inciderit.' *Servius*.

Nusquam abero] Nam sine suo auxilio, cum esset in flammis, telisque hostilibus circumdatus, quomodo fugere potuisset? *Donatus*.

Limine sistam] In limine; ut, 'Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti.' *Servius*.

Patrio tutum te limine sistam] Insigne illud anchoræ, cui funis illigatus, cum his verbis, 'tutum te litore sistam,' originem videtur habuisse a Virgilii verbis, qui modico flexu: 'patrio tutum te limine sistam.' Eo insigni usus est Titus Imperator, et ante illum Seleucus Rex Syriæ. *Cerda*.

621 *Spissis noctis se condidit umbris*] Abscessu enim plerumque numina demonstrantur fuisse, cum subito apparere desierint. *Servius*.

Spissis noctis se condidit umbris] Vel in nimbium recepit se, de quo Serv. ad vs. 590. vel tenebris se noctis textit: vel, ut Ovid. Met. II. 301. 'Dixerat, &c. snumque Rettulit os in se:' pro quo Apulejus Metam. I. XI. 'in se recessit.' Recte *spissis*: sic *spissæ* nubes, *spissa* grando, *spissus* sanguis. Vide de hac voce Nobiliss. Heins. ad Met. x. 508. *Emmness*.

622 *Apparent diræ facies*] Secundum mathesim, post abscessum Veneris dicit apparuisse numina: cujus præsentis radii intervenientes anæreticos temperant: vel quia *diræ* appellantur, quæ sunt in ministerio Jovis, quando morbos, aut lethum, aut bellum hominibus molitur: quia in XII. ait, 'Dicuntur geminæ pestes, cognomine Diræ.' *Servius*.

623 *Numina magna Deum*] Quia Jovem, Junonem, Neptunum et Minervam dixerat. *Idem*.

624 *Tum vero*] Quia ante et ab Hectore andierat, et per se viderat everti Trojam, sed non omnem: singulas enim res viderat; ut, 'jam proximus ardet Ucalegon.' Vel, *Tum vero*, quando et Diï visi sunt sævien-

tes. Et ex imo verti, quia superiori excidio, quando ab Hercule expugnata est, nec omne Ilium considerat, nec ex imo fuerat Troja subversa. Per hæc ergo fit certior causa fugiendi. *Idem.*

Considerare] Eurip. in Troad. Τροία πυρὶ δάεταί: Troia igni uritur. Majus quiddam, et non vulgariter, in ignes considerare, in quo institit eidem Euripidi; nam de regia Penthei confligente in Bacchi. συνεθράνεται dixit, παρὰ τὸ θράνος, id est, sedes: tametsi alii legant συνετρέπνεται, conteritur: sed lectio prior defendi posset Virgillii imitatione. *Cerda.*

626 *Ornum*] P.... Oceani filia a Sarpedone, Ilii filio, adamata est, quem cum* veni sprevisset, faciente Venere, Iasonem tunc ad Colchos euntem ineffaciter adamavit, quo absente cum luctu conficeretur in hanc arborem dicitur commutata. *Servius.*

Ac veluti, &c.] Catull. similem pene adducit comparisonem ad casum Minotauri explicandum in Nupt. Pelici: 'Nam velut in summo quatientem brachia Tauro Quercum, aut conigeram sudanti cortice pinum Indomitus turbo contorquens flamine robur Exuit: illa procul radicibus exturbata (alii legunt *extirpata*) Proina cadit, lateque et cominus omnia frangit. Sic domito sævum prostravit corpore Theseus Nequicquam vanis jactantem cornua ventis.' Seneca in Cæto mire Maronem æmulans in labore cædendæ arboris, sic ait: 'Stat vasta late quercus, et Phœbum vetat, Ultraque totos porrigit ramos nemus: Gemit illa multo vulnere impresso minax, Frangitque cuneos: resilit excussus chalybs, Vulnusque ferrum patitur, et truncum fugit: Commota tandem est: tunc cadens lenta mora Duxit ruinam.' Valer. Flacc. Argon. III. ita se exercuit: 'Ac veluti magna juvenum cum densa securi Silva labat, cuneisque gemit

grave robur adactis, Jamque abies piceaque ruunt: sic dura sub ictu Ossa virum.' *Cerda.*

Ac veluti, &c.] Similitudo ex Homero expressa Iliad. II. 482. Ἡριπε δ' ὡς ὅτε τις δρῦς ἥριπεν, ἢ ἀχερωῖς, Ἡεπίτυς βλωθρῇ, τήν τ' οὖρεσι τέκτονες ἄνδρες Ἐξέταμον πελέκεσσι νεήκεσι. A Virgilio tamen superari Homerum affirmat Macrobius Saturn. v. 11. Eadem comparatione utitur Horat. od. IV. 6. de Achille: 'Ille mordaci velut icta ferro Pinus, aut impulsa cupressus euro, Procidit late: posuitque collum in Pulvere Teucro.' Ovidianam his adjungo dubitationem, quæ venusta plane: 'et quod agat, non invenit. Utque securi Saucia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Quo cadat, in dubio est,' &c. Sanctius in crebrisque bipennibus subaudiendum monet *securibus*, auctoritate Non. Mar. et Varronis. Eum adi p. 338. Mirifico ornatu in hac descriptione rerum naturam ambivit Maro, atque eventa ipsa, ut Scal. poet. v. 3. *Emmeness.*

627 *Ferro et bipennibus*] Ἐν δὲ δουῖν. *Servius.*

Ferro accisam] Cæsar Bell. Gall. I. VI. 'Omnes a radicibus subruunt aut accidunt arbores,' &c. *Taubm.*

628 *Eruere*] Pro *dejicere*; et est Acyrologia. *Servius.*

Usque] Tam diu. *Idem.*

Minatur] Aut eminet; ut, 'Minæque Murorum:' aut movetur. *Idem.*

629 *Tremefacta comam*] Solita figura. *Idem.*

Comam] Pro *ramis*: per illam metaphoram, 'tondentur cytisi.' *Idem.*

Tremefacta comam] Hellenicum esse ait Budæus, pro, *coma tremefacta*. *Vulnera*, de arbore dixit, sicut Pindarus navem compactam ait, πληγῆς σιδήρου, plagis ferri. Adjunge paræmiam adductam δρῦς πληγῆς δαμάζεται, quercus plagis domatur. De qua locutione ego late in Georg. *Cerda.*

630 *Volneribus*] Pro ictibus. Serv.

631 *Jugis*] Cacuminibus montium.
Idem.

Ruinam] Aliarum scil. arborum.
Idem.

632 *Ac ducente Deo*] Secundum eos, qui dicunt utriusque sexus participationem habere numina. Nam Calvus, 'Pollentemque deum Venerem.' Item Virgilius, 'Nec dextræ erranti deus abfuit:' quum aut Juno fuerit, aut Alecto. Est etiam in Cypro simulacrum barbatae Veneris, corpore et veste muliebri cum scapulo et naturâ virili, quod ἀφροδίτον vocant, cui viri in veste muliebri, mulieres in virili veste sacrificant: quamquam veteres *Deum* pro magno numine dicebant. Sallust. 'Ut tanta mutatio non sine deo videretur.'
Idem.

Descendo, ac ducente Deo] Non sum nescius, quot ea sint, quæ Servius congerit, ut commune genus esse diis, ostendat. In veteribus tamen aliquot codicibus, *ducente dea* legitur. In Donatiano, *descendo adducente dea*. Mox ita: 'In domo enim Priami se dixerat fuisse constitutum, et in summa ejus parte, unde se aut præcipientes dederant, aut tradiderant flammis, idcirco iratus dixit: *Descendo adducente dea*, voluntate matris adductus, et persuasionem receptus.'
Pierius.

Ducente Deo] Id est, Venerem. Sunt, (in quibus et Macrobius. iii. 8.) qui respectum putent ad simulacrum barbatae Veneris. Jos. Scalig. ad Festum, (ubi docet, novum non esse, Ennium *Pænos* dixisse, cum de fæminis loqueretur,) affirmat, Virgilium imitatione Græcorum hoc fecisse: apud quos δ θεός, καὶ ἡ θεός; aut potius Homeri, qui Iliad. Γ. dixerit, ἦρξε δὲ δαίμων, id est, ἀφροδίτη: malletque Macrobinum hoc potius, quam sua illa considerasse. Inculcant hic et Calvi illud: 'Pollentemque Deum Venerem:' sed J. Douza legendum censet, *Pollen-*

temque deum Ven. ἀντὶ τοῦ *deorum*: ut, *pollens animi, opum, &c.* Ego simpliciter eo sensu capio, quo veteres (auctore Servio F.) *Deum* pro magno numine dicebant. Sallustius: 'at tanta mutatio non sine Deo videtur.' Ita *deus* pro *dea*, apud Arnob. l. iii. 'Dianam, Cererem, Lunam, caput esse unius dei, triviali germanitate pronunciant.' Taubmann.

Ducente Deo] Græcorum more *Deo* pro *Dea*: θεός utriusque est generis: apud Hom. Iliad. i. 516. de Thetide ἀτιμωτάτη θεός εἰμί. Pausan. lib. i. p. 49. παρὰ τῇ θεῶ. Cic. de Nat. Deor. i. 28. de aurora: 'Mortalis visus pulchrior esse Deo.' Masculinum enim genus prævalere solet, ut *dominus* pro *domina*, ad Ter. Ad. v. 6. hoc docente Donato, quo teste, pleraque repentinis impulsionebus nata, mirisque proventibus deo adscribi solent. *Emmeness.*

Flammam inter et hostis Expedior] Debit hoc præstare Venus, et quia mater, et quia dixerat: 'Nusquam abero.' Donatus.

633 *Dant tela locum, flammæque recedunt*] Illi reddidit, 'Flammam inter et hostis Expedior:' hic est hiatus. *Servius.*

Dant tela locum, flammæque recedunt] Hoc est celeberrimum illud prodigium, et ethnicis ipsis decantatum: bis accidit, tum hic, tum infra, cum, patre humeris sublato, Troja abiit, cujus tamen meminit, non hic, sed in Æn. vi. 'Illum ego per flammam, et mille sequentia tela Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi.' Itaque recedebant flammæ, neque audebant lacerare hominem. *Cerda.*

634 *Atque ubi*] In Mediceo codice, *atque ubi* legitur, quod suavius est, quam *ast*. *Pierius.*

635 *Antiquasque domos*] *Charas*: ambitiose dixit. *Servius.*

Expedior] Id est, evado, conceditur effugiendi occasio. Horat. od. iv. 4. 'Curæ sagaces Expediunt per acuta

belli.' Idem de Ænea, tutam viam per medias flammās et tela reddente, Carm. Sec. 'Cui per ardentem sine fraude Trojam, Castus Æneas patriæ superstes Liberum munivit iter.' *Emmeness.*

636 *Primum*] Præcipuum. Vel *primum* ante filium et uxorem. Sed Varro rer. hum. ait permissum a Græcis Æneæ, ut evaderet, et quod earum putaret, auferret: illum patrem liberasse, cum illi, quibus similis optio esset data, aurum et argentum abstulissent. Sed Æneæ propter admirationem iterum a Græcis concessum, ut quod vellet auferret; ille, ut simile, quod laudatum fuerat, faceret, deos penates abstulisse: tunc ei a Græcis concessum, ut et quos vellet secum, et sua omnia liberaret; quod Poëta Veneris præsidio præstitum dicit Æneæ. *Servius.*

Petebam] Pro *adpetebam* et *optabam*. *Idem.*

637 *Abnegat excisa*] Ductum fortasse ex Eurip. imitatione, apud quem in Troad. Hecuba non vult vivere, excisso Ilio: Φέρ', εἰς πύραν δράμωμεν' ὡς κάλλιστά μοι Σὺν τῇδε πατρίδι καταναεῖν πυρρουμενῇ: Age, in ignem curramus: honestum namque est mihi Urbe hac flagrante, me quoque simul mori. *Excissa* scripsi, non *excisa*, iudicio Germ. qui prius mavult: nam de excidio Trojano loquitur Anchises, quod ab *excindendo*, ducente nos ratione moduli syllabici. *Cerda.*

Vitam producere] *Figurate*, pro, vitam producturum. *Servius.*

638 *Exsilium*] Dictum quasi extra solum. *Idem.*

Vos o] Obliqua oratio est. Nam aperte quidem hoc agit, ut relinquatur: latenter vero aliud, id est, voluntatem fugiendi: per quod nimia Æneæ ostenditur pietas: qui nec iustis causis movetur, ut patrem relinquat. Sane rhetorica suasio est, deliberatur enim de ipsa re, utrum

fugiendum sit: et ejus partes ita ponuntur, ut, si qui dissuadent an supervivendum patriæ, quod ideo aperte non dixit, ne cæteros a fuga dehortari videretur; sed ait, *Vos fugite qui potestis*: a tempore, 'Satis una superque:' ab invitis diis, 'Jampridem invisus diis et inutilis annos demorror:' sic quidem et illud colligitur, an debilis patriæ superare debeat. *Idem.*

Integer ævi Sanguis] Plenam ætatem significat ex sanguine, qui non est integer, nisi in juvenibus. Nam dicunt physici minui sanguinem per ætatem. Unde et in senibus tremor est. Sane *ærum* hic ad annos referre debemus, cum alibi tempus significet: ut 'Ævoque sequenti,' et 'Tantum ævi longinqua valet mutare vetustas.' *Idem.*

Quibus integer ævi] *Plautus Merc.* act. II. 3. 'Adolescens cum sis, cum est sanguis integer.' *Terentius*: 'ætas integra.' *Propert. Eleg. IV. 5.* 'Dum verna sanguis, dum rugis integer annus.' *Taubmann.*

Quibus integer ævi Sanguis] *Integer* sanguis a Virgilio Plautoque dictus iis esse, quos validos florentesque viribus ostendere voluerunt. Videsis *Victorium Var. lect. XXV. 21.* inde *Stat. Theb. I. II.* 'toto sanguine nixus,' id est, viribus maximis. De ipsa locutione, 'integer ævi Sanguis,' consule *Lambin. ad Horat. od. I. 22.* 'Integer vitæ,' &c. *Emmeness.*

639 *Suo robore*] Sine alterius auxilio, quo egebat Anchises. Et duas res dicit, Et juvenes estis et sani, quorum utrumque mihi deest. *Serv.*

Stant] Perstant, solidæque sunt. *Idem.*

Solidæque suo stant robore vires] Effectus superioris vocis: quasi dicat, quia *sanguis integer*, ideo quoque, *vires solidæ*, et cum *suo robore*. Nam *solidæ vires*, sunt integræ vires, ut in *Horatio*, 'solido de die,' id est,

integro. De hac juvenum virtute locus est Quintiliani declam. 258. 'Non est tam admirabile, cum fortiter facit juvenis; hoc ætas postulat, hoc robur juventæ poscit: pene turpe est, non fecisse.' Græci id, quod præstans est, et magnum, vocant ab juvenibus *νεανικὸν*; ut *πόροι νεανικὸι*, sunt permagni meatus. Unde aliqui illud Aristophanis in Pluto, *κρέας νεανικὸν*, explicant non tam teneram carnem, quam peringentem et fortem. *Cerda.*

640 *Agitate*] Disponite, cogitate. Sallust. 'Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse.' *Servius.*

641 *Cælicolæ*] Ad quos nostra pertinet vita: ut, 'Haud credo invisus cælestibus auras Vitaleis carpis:' et, 'Nos juvenem exanimum, et nil jam cælestibus ullis Debitum:' et, 'Ig-neus est ollis vigor et cælestis origo.' Anima enim, cæli pars est, *corpus* vero umbra inferorum. Ideo ergo non posuit generale deorum nomen: et addidit *Cælicolæ*, ne crederentur inferni dii, qui datores vitæ non sunt. *Idem.*

Me si cælicolæ] Aperta conjectura, me invisum superis. *Donatus.*

642 *Satis superque*] Ad augmentum *superque* addit. Est autem *Tæsis*. Sane sciendum est, esse aliqua, quæ augmentum non recipiunt, ne minus significant: ut *satis perfectus*. Nam quæritur utrum *perfectior* possit facere, ne incipiat *satis perfectus* minus significare. *Servius.*

Satis una] Scelus est patriam vidisse, et dolor immensus, quod adhuc post ejus meritum vivimus, et adhuc de vivendo cogitamus. *Donatus.*

Satis una superque] Utraque vox, *satis* et *super*, dicta ad augmentum, quæ locutio Ciceroni etiam familiaris. Pro Quintio: 'satis superque habeo, quod mihi dederis.' De Offic. 'mihi satis superque dixisse videor.' Plin. v. l. 'et satis superque de Atlante.'

Plantus Amphit. 'satis superque est.' Easdem voces in Epid. ita disponit: 'quantum sat est, et plus satis supersit.' *Cerda.*

Una excidia] Sub Laomedonte ab Hercule. Sed emphaticôs dixit *excidia*. *Servius.*

643 *Superavimus*] Superviximus. *Idem.*

Capta superavimus urbi] Excidiî hujus præter Poëtas, qui passim, meminit etiam Dionys. Antiquit. l. i. eo loci, quo narrat adventum Herculis in Italiam. Et Aristides in Rhodiaca, ubi de Troja loquens, *δις ἀλοῦσα* ἄπαξ μὲν ὑπὸ Ἡρακλέους, δεύτερον δὲ ὑπὸ Ἑλληνῶν: bis capta, semel ab Hercule, iterum ab Græcis. *Cerda.*

644 *Sic o, sic positum adfati discedite corpus*] Sensus talis est: Præstate mihi vos funebre solatium: hoc est, adfami me, ut dici mortuis solet, *Vale, vale, vale*. Nam ideo, *positum*, et *corpus* dixit. *Servius.*

Corpus] Non dixit vivum hominem, sed corpus scilicet ejus, qui non vivendi, sed moriendi cupidus esset. *Donatus.*

Positum] Lib. iv. 'sic te ut posita crudelis abessem?' et l. xi. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acetes Servabat senior.' *Germanus.*

Positum] Mortui dicuntur *positi*: ut cum positi sunt aut in feretro aut in pyra. *Æneid.* xi. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis.' Ovid. ad Liviam: 'Tene ego sustineo positum scelerata videre.' Quomodo et Græci *τιθέναι* et *τίθεσθαι*, pro tumulo condere et componi usurpant. *Tanbm.*

Adfati] Non quidem erat Anchises mortuus, sed se compellari pro mortuo cupiebat. Corpora enim ubi erant posita, accedebant et inclamabant, quod Epiphanius *προφωνεῖν τοῖς τεθαμμένοις* appellat, utentes hac formula: *surge, ede, bibe, latare, &c.* quæ crudite observavit Jac. Guther. de jure manium l. 28. Kirchmann.

de fun. III. 9. *Emmeness.*

645 *Mortem*] Hic ordo est: Ego inveniam mortem manu hostis: ille miserebitur, et petet exuvias. *Serv.*

Ipse manu mortem] Respondet, quæ possunt objici. *Donatus.*

Ipse manu mortem inveniam] Circumlocutione τὸ διαχειρίζεσθαι reddidit: unde et αὐτόχειρ, hoc est, αὐτοθάνατος: et Sophocle. αὐτοῦργῶ χεῖρ. Sic et Tacitus l. i. ‘Primum ubi vulnus Varo adactum, ubi infelici dextera et suo ictu mortem invenerit.’ Ut autem hic miserebitur hostis, Sophocle. in ‘Τὺν, θέαμα δ’ εἰσὸφει τάχα τοιοῦτον, οἶον καὶ στυγούνην’ ἐποικτίσαι. *Germanus.*

Ipse manu mortem inveniam] Addidi mea, non secutus Servium: durum enim; inveniam mortem manu hostis: sed Donatum, sic explicantem: ego me occidam. Eadem mens Germ. qui unus pro multis: ait enim, Virgilium circumlocutione quadam reddidisse verbum διαχειρίζεσθαι; unde et αὐτόχειρ, id est, αὐτοθάνατος, qui seipsum manu sua interficit: idem sentit Jul. Scal. *Cerda.*

Miserebitur hostis] Affectu ejus, qui cupiebat interimi, dixit: ut cum hostis, quasi miseratus, occideret. Sic Inix mater Enryali, ‘Aut tu, summe pater divum, miserere, tuoque Invisum hoc detrude caput sub tartara telo, Quando aliter nequeo crudelem abrumper vitam:’ et, ‘Vos o potius miserescite, venti.’ Alii sic exponunt: miserebitur, id est, quod illi hostili animo fecerint, ego misericordiæ loco ducam. *Servius.*

Miserebitur hostis] Si ego deficiam, non deerit qui me feriat. Et magno affectu dixit, miserebitur hostis. *Taub.*

646 *Exuviasque petet*] Quasi obiectio: sed spoliatum linquet cadaver: et responsio, facilis jactura sepulcri, aut secundum Epicureos, qui dicunt nil superesse post mortem: aut facilis, contemptibilis et levis sapienti viro, ut sit jactura dispendium: aut hoc dicit, Facilis sepultura jactura est, quam potest ruina præstare.

Servius.

Exuviasque petet] Ut hosti detracta spolia. Est autem hæc oratio viri prudentis, sed in re desperata mortem optantis, plena præfracti spiritus, obstinatique animi, sed φιλαπατρίδος. *Taubmann.*

Facilis jactura sepulcri] In omnibus iis codicibus, quos præ manibus habui, sepulcri absque verbo est, scriptum animadverti. *Pierius.*

Facilis jactura sepulcri] Ἀταφίαν non nulli flocci fecerunt. Epicurus negat τῆς ταφῆς φροντιεῖν sapientem, teste in ejus vita Diog. Laërt. Locum hunc Maronis exerit Seneca alibi in excerptis p. 838. ‘insepultus jacebis: quid aliud respondeam, quam illud Maronis? facilis jactura sepulcri. Si nihil sentio, non pertinet ad me jactura corporis insepulti: si sentio, omnis sepultura tormentum est:’ idem disputat. epist. 92. de benef. v. 20. et Lucan. l. vii. Cultiores tamen nationes humo condi cadavera volere; inde apud Horat. od. i. 28. ‘At tu, nauta, vagæ ne parce malignus arenæ Ossibus et capiti inhumato Particulam dare:’ et sic paulo post: ‘Quanquam festinas, non est mora longa: licebit Injecto ter pulvere curras.’ *Emmeness.*

647 *Inutilis annos*] Ideo quia debilis fuisse dicitur post fulmen. *Servius.*

Annos Demoror] Quasi festinantes, diu vivendo detineo. *Idem.*

649 *Fulminis adflavit ventis, et contigit igni*] Tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod findit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autem Anchises, quia se cum Venere concubuisse jactabat. Sane afflati tactique dicuntur capti membris; ut, ‘Tactus etiam ille, qui hanc urbem condidit Romulus.’ *Idem.*

Adflavit ventis] Bene dixit, quia scit non jaci fulmina, nisi cum flatu ventorum, ut in viii. ‘Tris imbris torti radios,’ et sequentia. Sane de ful-

minibus hoc scriptum in reconditis invenitur, quod si quem principem civitatis, vel regem fulmen afflaverit et supervixerit, posteros ejus nobiles futuros et æternæ gloriæ. Fabula sane talis est. Cum inter æquales exultaret Anchises, gloriatus traditur de concubitu Veneris: quod cum Jovi Venus quæsta esset, emernit, ut in Anchisem fulmina mitterentur; sed Veus eum cum fulmine posse vidisset interimi, miserata juvenem, in aliam partem detorsit: Anchises tamen afflatus igne cælesti, semper debilis vixit. *Idem.*

Fulminis adflavit ventis, &c.] Macrobius Saturn. iv. 3. pathos, ait, moveri misericordiæ, et quidem ea debilitate. *Emmeness.*

650 *Perstabat*] Livius ex Virgilio l. xli. ‘Pertinacius Quintius incepto perstabat.’ *Cerda.*

Fixus] Immobilis sententia. *Donat.*

Fixusque manebat] Similis pertinacia Philoctetæ apud Sophocl. Οὐδέποτε οὐδέποτε ἴσθι τὸδ’ ἐμπεδον, Οὐδ’ εἰ πυρφόρος ἀστεροπητὰς βρονταῖς αὐταῖς μ’ εἰσι φλογίζων: Nunquam hinc movebo, Ne, si corusco sævus Me fulmine urat Juppiter. *Cerda.*

651 *Nos contra*] Præpositiones vel adverbium in *a* exentia, modo producunt ultimam litteram, excepto *puta*, et *ita*: quia apud Ennium et Pacuvium brevia sunt. Hinc est, quod etiam numerorum nomina indeclinabilia producantur: ut, ‘Triginta magnos volvendis mensibus orbes.’ Ea vero quæ declinantur, brevia sunt, secundum rationem nominum in *a* exentium. *Servius.*

Nos contra] Quia fuga esset salus petenda, et sine ipso fuga non erat, orabamus, ne universam domum, dum negat se fugiturum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant. *Donatus.*

Effusi lacrimis] Pro *effusi in lachrymiis*. *Servius.*

652 *Omnisque domus*] Modo familia,

alias domicilium: interdum re vera domum. *Idem.*

653 *Fatoque argenti*] Simile est, ut ‘currentem incitare, præcipitantem impellere.’ *Idem.*

654 *Sedibus*] Præclare usus voce ambigua (viderunt jam alii) ut significaret, senem ita tenacem animo, ut erat corpore. *Cerda.*

655 *Rursus in arma feror*] Quasi quodam doloris impetu, quod pater liberari non acquiesceret. *Servius.*

Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto] Literæ tam vocales, quam consonantes, accommodatæ rebus pronuntiandis, multum venustatis ferunt, præcipue in oratione ligata. Conveniunt ad exprimendum ejulatum muliebrem *o* et *u* in cæsura incidentes, ‘Gemituque et femineo ululatu.’ *R* crebro repetitum iram signat. Sed de his J. Ger. Voss. institut. poet. i. 8. Hic notabis *r* frequentius positum, quo bilis et dolor pugnaturi declaratur. *Emmeness.*

Mortem opto] Contra fatorem vim, et matris auxilium. *Servius.*

656 *Nam quod consilium*] Quasi voverit regina, audito, ‘Mortemque miserrimus opto,’ sic responderet Æneas, ‘Nam quod consilium, aut quæ jam fortuna dabatur?’ *Idem.*

Aut quæ jam fortuna dabatur] In antiquis aliquot codicibus legere est, *aut mihi quæ fortuna*. Sed prior lectio magis recepta. *Pierius.*

657 *Mene*] Probata pietatis filium. Nam pronomina habent vim suam, nonnunquam et emphasis: ut, ‘Cantando tu illum?’ Sane, *mene* offerre pedem, genitor, et cætera. Rhetorice per deliberationem tractantur, an Æneæ, relicto patre, fugiendum sit. *Servius.*

Mene] Invidiosa dictio, sed quæ plena esset pietatis, et ex affectu religioso profecta. Habet autem gravissimum pondus in pronomibus, *ME* et *TE*: *ME*? scilicet filium tuum, cujus pietatem, officia, religionem-

que optime comprobasti. TE? qui sis pater meus, et probe noris quid patres liberis, ac patribus liberi debeant. TE? qui senectute et morbo gravis sis, et quem ita relinquere sit scelus, hoc tempore, et hoc loco, ubi hostes sint et flamma. Potuisti ergo loqui, quod me faceret parricidam? *Donatus.*

Efferre pedem] Locutiones tritæ *ferre, inferre, referre, efferre pedem*, de quibus consule Hadr. Cardinal. de L. L. *Emmeness.*

Posse] Plus est, quam *velle*. Serv. 658 *Nefas*] Scelus. *Idem.*

Excidit] Bene excusat patrem, dicendo *excidit*; et ipsam temperat objurcationem. *Idem.*

Patrio excidit ore] Pro eo Ovid. *Metam.* vii. 171. 'quod, inquit, Excidit ore pio, conjux, scelus?' *Enn.*

659 *Si nihil*] Artificiosa oratio: nam esset causa interitus omnium: et exemplo ostendit affuturum, qui filium, nepotemque in suo conspectu interimat, cum jam ea crudelitate usus in Polite sit; qui nunquam patrem interemturus sit, nisi prius cæso filio. *Donatus.*

660 *Et sedet hoc animo*] *Sedere* hic est, firmiter rem hæere animo: sic et in v. 'idque pio sedet Æneæ.' et vii. 'ubi certa sedet patribus sententia pugnae.' *Claudian.* *Rap.* i. 'Certa requirenti tandem sententia sedit.' *Plin.* ii. 7. 'sedere cœpit sententia hæc.' *Auctor Thebaidos*: 'Hoc animo sedet.' Hanc locutionem ter reperi in *Ammiano*, libris videlicet xviii. xix. xxiv. *Stat. Theb.* i. 'Jam potior cunctis sedit sententia.' Eadem ratione *sedem* pro firmo ac stabili rerum statu auctores dixisse, notat *Lævinus* in *Sueton.* ex *Suetonio* ipso, et *Horatio*. Quod autem *Virgilius*, 'sedet animo.' *Catull.* 'cordi est.' Et *Livius* l. xxiii. 'id Deis cordi non esse.' et *Sidonius* in *Burgo*, 'cordi est, si jungere gressum.' *Forma* alia *Livius* l. xliii. 'stat sententia

non minuere copias.' *Herodotus* l. i. dixit, τί σοι ἐν νόῳ ἐστὶ ποιεῖν; quid tibi in animo est facere? Itaque locutus *Virgilius* ex Græco fonte. *Cerda.*

Et sedet hoc animo] Ita *Seneca Theb.* act. i. 'hoc animo sedet Effundere hanc cum morte luctantem diu Animam.' *Taubmann.*

Peritura] Bene *peritura* dixit, non *perdita*, quia adhuc posse videatur evadere per suam et *Anchisæ* fugam; ideo amet addere tanquam magnam portionem exilio *Trojæ* genus *Anchisæ* conjungeret. *Serrius.*

661 *Jurat*] Delectat. Quasi malum illi voluptati sit. *Idem.*

Patet isti] *Apocope* est, pro *istic*. Pronomen enim esse non potest, quia non præcedit nomen. *Idem.*

Patet isti janua letho] In *Mediceo* codice, et aliquot aliis antiquis legere est, *istic* adverbialiter: ut dicat non esse alio discedendum, si omnes velit perdere: quia jam adierit *Pyrrhus*: qui eum voti compotem reddet: qui 'natum ante ora patris, patrem qui ad aras obtruncabit.' *Pierius.*

Patet isti janua letho] *Janua* hic est causa interitus, et commoda opportunitas, lepida translatione: perinde ac si diceret: Si *Dii* nos volunt perdere, et id tibi placitum, nulla major opportunitas, quam hæc. *Lucret.* l. v. 'lethi præclusa est janua cælo.' Repetit bis aut ter. *Arnob.* l. ii. 'Omnis enim passio lethi atque interitus janua est.' Iterum: 'Rursus vero si animæ lethi adeunt januas.' *Turcius Ruffus*: 'patuit qua janua letho.' Sic *limen*. *Lucret.* l. ii. 'lethi jam limine ab ipso.' Et l. vi. 'Languerat corpus lethi jam limine in ipso.' Iterum: 'Et graviter partim metuentes limina lethi.' Dixi hæc ex observatione *Gifan.* in *Collectan.* ad *Luc.* Ab hac translatione non dissidet, τὰς αἰσθήσεις appellari θύρας: sunt enim sensus, quædam animorum fores. Noto etiam, locutiones has mere esse *Poëticas*, ex verbis *Pla-*

tonis de Repub. l. i. ὃ δὲ ἐπὶ γῆρας οὐδ' ἔφασιν εἶναι οἱ ποιηταί: quod esse in senectutis limine Poëtae ajunt. Cerda.

Janua letho] Sic Sil. Ital. ix. 'quam janua mortis (Quod patet) et vitæ non æqua exire potestas.' Emmen.

662 Jamque aderit, &c.] Putant interpretes allusum ad locum Eurip. hunc in Hecuba: 'Ἡεὶ δ' Ὀδυσσεὺς ὅσον οὐκ ἤδη, Πῶλον ἀφέλξων σῶν ἀπὸ μαζῶν, Ἐκ τε γεραίᾳς χερσὶς ὀρμήσων: Veniet vero Ulysses jam jam, Pullum abstracturus tuis a mammis, Eque senili manu vi ablaturus. Cerda.

Jamque aderit multo Priami de sanguine] In codicibus aliquot, mutato numero, legitur, Jamque aderit Priami multo de sanguine. Sed vulgata lectio longe venustior habetur iis, qui dactylum et spondeum alternos amant. Pierius.

Multo Priami de sanguine] Quasi bis sanguinem fuderit Priamus, quia et filium ejus Pyrrhas occiderit. Serv.

663 Natum ante ora patris] His rebus terret eum, qui non potest mortem timere. Idem.

Natum] In antiquis pene omnibus exemplaribus, gnatum cum g littera præposita legas: et ita Veteres scribere solitos ostendit Victorinus, dum dicit: 'Nos quædam paucioribus litteris scribimus, quam antiqui scribebant, ut Narus, Natus, Narus, Nosco: nam illi has voces et similes istis g interposita scribebant. Cujus rei vestigia nos retinemus, cum scribimus Ignarus, Cognatus, Ignavus, Cognosco.' Pierius.

Obtruncat] Obtruncare consuevit. Servius.

Patrem qui obtruncat ad aras] Vetera quædam exemplaria legunt, patremque obtruncat. Sed pronomen illud relativum majoris omnino ponderis est. Pierius.

664 Hoc] Ideo. Servius.

Hoc erat, alma parens] Ostendit materna beneficia converti in perniciem. Donatus.

Hoc erat, alma parens] Prima hujus carminis dictio novos et veteres Grammaticos varie torquere consuevit. Priscianus in hunc locum: 'Reliquis quoque casibus vetustissimi addebant eandem ce syllabam, ut hœce, hæce, hocce. Unde vocali quoque sequente ablata per synalæphen manentibus duabus ce solebant producere. Virgilius, 'hocce erat, alma parens.' Sed scriptorum negligentia prætermisit unum c.' Dixerat vero prius idem hoc Velius Longus, qui dubitat verum esse acephalum, si Hoc unico c scribatur. Sed enim nullum ego ex antiquis codicibus adhuc inveni, in quo sit hocce duplicato ce notatum, passim vero hoc erat: quo æquior sum Terentiano et Probo, c finalem in pronomine producendi vim asserentibus habere, ut alio loco commodius disputatum est. Nam et Sosipater Carisius ultimum positionis modum ait, quum dictio desinit in consonantem c, qua pars orationis fiuitur, et excipitur a vocali, ut hoc erat, alma parens. Ne vero mirum sit, quæri a Grammaticis, utrum hoc, an hocce, an hocce, apud Poëtam sit dicendum: quærit quid hujusmodi in Cicerone Fabius: 'Quippe cur hocce potius quam hos eo loco dixerit: Neminem vestrum ignorare arbitror, Judices, hunc per hocce dies sermonem vulgi, atque hanc opinionem populi Romani fuisse.' Pierius.

Hoc erat, alma parens] Ita Propert. l. ii. 'Hoc erat, inprimis quod me gaudere jubebas.' Prisc. legit, Hocce, ne versus sit scil. ἀκέφαλος. Contra quem erudite disputat Nic. Erythæus. Est autem, auctore et verbis Scalig. iii. 26. in apostrophe et in interrogatione tanta efficacia, ut subsilire faciat animum Auditoris. Quæ ubi conjunctæ sunt, nihil deest ad summam vim. Cum enim lego illa ex Æn. ii. cæteras omnes mihi excutunt cogitationes, Hocce erat, &c. Sane et Scaliger Hocce legit: et ego

malim : non, ut numeri aliter deficiant ; sed ut sic plenior et robustior sit pronuntiatio, in tali præsertim adfectu. *Taubmann.*

Hoc] An per duplex *ce* sit scribendum, propter Synalæpham, cum vocalis absorbetur posterior, disputat Dausquius vol. II. orthogr. *Emmeness.*

Quod] Propter quod. *Servius.*

667 *Alterum in alterius*] Simili lusu ab Virgilio Ovidius, Tibullus, Propertius. Primus, Trist. IV. 4. 'Alter ab alterius finere mæstus erat.' Secundus l. IV. 'alter et alterius vires necat ær. Tertius eleg. I. 5. 'Alter in alterius mutua flere sinu.' Hinc est, ut in *Æn.* III. aliqui legant : 'Alter et alterius, sequitur de cortice sanguis.' Ubi ego tamen *ater* retineo ex consensione librorum. Cur enim, hærentem lectionem communem facile quavis afflante aura? Seneca dixit, de Provid. c. 2. 'Alter alterius manu cæsi.' et de Ir. II. 7. 'Alter in alterius exitium levi compendio ducitur.' *Cerda.*

Cernam] Ad omnia *pertinet, et propterea non semel accipiendum est. *Donatus.*

668 *Arma, viri, ferte arma*] Notant hoc Critici, quia sæpius armari aliquos dicit, cum exarmatos nusquam ostendat ; qui nesciunt non omnia a Poëta (ut supra diximus) dici debere. Nam et diem describit, nocte non præmissa. Superfluo enim dicuntur ea, quæ necesse est fieri. Quis enim domum ingressus, non arma deponat? Vel quia ad auferendum patrem arma deposuerat, vel quia armis Græcorum fuerat armatus. *Servius.*

Arma, viri, ferte] Conabatur flectere patrem in suam sententiam, cum filii periculum cerneret. *Donatus.*

Vocat lux ultima victos] Id est, victi moriendum est. *Servius.*

Vocat lux ultima victos] Ut intelligat non sumi arma ad salutem, sed ad mortem : nec inde aliud sperari, quam aliquam ultionem. *Donatus.*

669 *Reddite me Danais*] Vel quibus me eripuit mater, vel tanquam quærentibus et invenire cupientibus : et bene *reddite*, quasi retineatur ; nam ideo ait *sinite*. *Servius.*

Instaurata] Renovata : quod verbum et de feriis et de scenis solebat apud veteres usurpari. *Idem.*

670 *Numquam*] Pro non ; ut, 'Numquam hodie effigies.' *Idem.*

Numquam] In Mediceo et codicibus aliquot antiquis, *nusquam* habetur, hoc est, quocunque loco cadere contigerit, haud quaquam inulti moriemur. Sed *numquam* Donatus agnoscere videtur. Hujus vero sententiæ similitudo locum memoriæ subjicit apud Livium, aliqua dignum animadversione, libro quinto de II. bello Pun. 'Utrum præsentī torpore pecorum modo inulti trucidentur?' quod in veteri codice legitur, *Utrum præbentes corpora pecorum modo inulti trucidentur.* *Pierius.*

Numquam, &c.] Tale quid apud Æschylum in Agam. οὐ μὲν ἄτιμοι γ' ἐκ θεῶν τεθνῆσκουσιν. *Germanus.*

Moriemur inulti] Ita Statius Theb. I. 'patiemur inulti.' Ovid. de Fabiis, Fast. II. 'sic non moriuntur inulti, Vulneraque alterna dantque feruntque manu.' Livius de Lucio Siccio, qui Decemvirorum fraude a militibus in itinere occisus fuit : 'haud inultum interfecere.' Florus III. 22. 'Ne inulti perirent, sanguine Senatus sibi parentabant.' *Cerda.*

Hodie moriemur inulti] Vindicta animo exacerbato nihil exoptatus, rebus præcipue desperatis. Juv. Sat. XIII. 181. 'At vindicta, bonum vita jucundius ipsa.' Inde Geta Terentianus Ad. III. 2. 15. 'satis se id sibi habere supplicii, dixit, modo ulcisceretur.' Nec *hodie* tam tempus significat (nam dictum hoc nocturno tempore) quam comminationi inservit. Vide Donat. ad Ter. And. I. 2. 25. et plus asseverationis habet *numquam hodie*, quam *non hodie* : eodem interprete teste And. II. 4. 7. 'numquam hodie tecum commu-

taturum patrem unum esse verbum.
Emmeness.

671 *Hic ferro accingor*] Quoniam ne his quidem dictis motus erat.
Donatus.

Hic ferro accingor rursus, clipeoque sinistram Insertabam] In antiquis exemplaribus legere est, *hinc ferro accingor. Et cluipo* per *u.* Sed per *i* potius, ex Cornelii Frontonis sententia scribendum videtur. De armis enim est sermo. Sed enim hæc levia: illud me potius moveat, quod antiquissimi quidam codices legunt *clipeumque sinistræ insertabam*, pro, *clipeoque sinistram insertabam*: Donatiana præsertim paraphrasi cum antiqua lectione faciente. Ita enim est: 'Jam induebam scutum humero meo.' *Pier.*

Clipeoque sinistram] Hunc versum explanat Cæl. Rhodig. x. 4. ubi docet, illud scuti lorum, annuli vice, inter quod, et ipsum scutum, insertamus manum, *insertarium* dici. *Taub.*

672 *Insertabam*] Cunctationem ostendit hoc verbo ejus, qui nec ire ad prælium velit, nec domum relinquere: sic et *ferebam*, dixit. *Servius.*

Clipeoque sinistram Insertabam] Clipeus ex sinistra propendebat parte, ut hostem dextra libere aggredierentur. Vide Feith. antiq. Homer. iv. 8. Ut hoc loco *insertare clipeo*, sic apud Stat. Theb. v. 'et artis Arma inserta toris.' *Emmeness.*

673 *Ecce autem*] Pathos ab habitu uxoris, et ætate pueri: de quo Macrobius iv. 3. Et est muta persuasio, quæ non verbis fit, sed rebus. Plus enim quandoque spectacula movent, quam verba. *Taubmann.*

674 *Patri*] Melius patri, quam mihi. *Servius.*

Patri] Non dixit, mihi, sed patri: ut si maritum non flecteret, saltem patrium affectum moveret. *Don.*

Tendebat] Offerebat: sed non manibus cum gestans. *Servius.*

Patri tendebat] Desumpta ex Iliad. vi. ubi Andromache, ut maritum a prælio remoretur, filium patri in sinu

ostendit: huic adde exemplo orationem Texenæ, quam Justius habet xxiii. 2. *Emmeness.*

675 *Si periturus abis*] Argutum dilemma, id est, complexio, quæ adversarium ab utraque parte concludit. *Servius.*

Et nos rape in omnia tecum] Recte notat Germanus, signari hic uxores, quas *αἰράνδρους* et *συνάνδρους* vocant Græci. Sunt istæ, quæ omnem fortunam cum viro experiuntur. *Cerd.*

676 *Expertus*] Quidam participium præteriti temporis, sed vim præsentis habere volunt, quia præsens deficit. *Servius.*

677 *Tutare domum*] Hoc est, Cui defensori relinquimur, si tu deseris. *Idem.*

Cui parvus Iulus] Interrogantis est: et simul epitheton commendat ætatem. *Idem.*

Cui parvus Iulus, Cui pater, et conj. &c.] Efficacissima hæc ad movendum: proponit enim puerum, senem, fœminam, imbelles omnes. Eodem argumento Penelope revocare Ulyssem nititur apud Ovid. Maroniana forte imitatione: 'Tres sumus imbelles numero, sine viribus uxor, Laërtesque senex, Telemachusque puer.' Dixit salse Naso, graviter Maro. *Cerda.*

678 *Conjux quondam tua dicta relinquo*] *Quondam*, aut aliquando significat: quasi nunc uxor non sit, quæ relinquitur. Aut *quondam* semper significat: ut in Georgicis, 'Quod quondam in stipulis magnis sine viribus ignis.' Et est sensus, Quam semper conjugem nominasti. Haberi enim quævis poterat: nominari non nisi nobilis. Et bene ex ductu literarum, quod eventurum timet, quasi jam contigerit, deslet; se autem ideo ultimam facit, quod ipsa loquitur; diversam autem ætatem pueri, senis, et fœminæ, ad miserationem commovendam videtur obijcere. *Servius.*

Quondam tua] Nam si discedas, non potero esse deinceps tua. *Don.*

Quondam tua dicta] Quasi nunc ux-

or non sit, quæ relinquitur. Propert. II. 7. 'Nec mea dicetur, quæ modo dicta mea est.' Taubmann.

679 *Vociferans*] Non solum verbis, verum etiam gemitu ostendens. *Donatus*.

Replebat] Veteres aliquot codices, *replevit* legunt. Sed *replebat* melius esse judicant eruditi. *Pierius*.

680 *Subitum*] Pro *subito*, adverbium est temporis secundum veteres. *Serv.*

Cum subito] Talis est locus iste, qualis est, 'Talia jactanti stridens aquilone procella.' Item, 'Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,' &c. Item, 'Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat Incassum fletus.' Nam incerta et insperata innectit, non expectans verbosum finem. *Don.*

Subitum] Veteres aliquot codices, *subito* habent. Sed *subitum* interpretet agnoscunt. *Pierius*.

Mirabile monstrum] Τῶν μέσων est: et a monstrando, id est, monendo, dicitur. Et refertur ad præsens ejus significatio. *Prodigium* vero est quod in longum tempus dirigit significationem. *Servius*.

Mirabile] Nam fiebant multa contra naturam, ut flamma, quæ tangebatur, ac non ureret. *Donatus*.

681 *Manus inter*] Mutavit accen-tum præpositio postposita. Sane *inter* plerumque præponitur. Sed raro apud Virgilium; ut, 'Hunc inter fluvio Tyberinus amæno.' Bona autem æconomia ad Iulum venit, dicens eum fuisse *inter manus* parentum, hoc est, inter amplexus. Non enim possumus eum illo tempore portatum dicere, quem et mox pedibus patris comitem fuisse, et post septem annos bella tractasse legimus. *Servius*.

Namque manus inter] Perperam *inter manus* pro *per manus*. Non adeo displicet interpretatio Servii: 'inter manus, esse inter amplexus,' &c. Aliam tamen expositionem desiderant illa Plauti. Mostell. II. 1. 38. 'abripite hunc intro actutum inter manus:'

Delph. et Var. Clas.

et Phædr. f. v. 8. 'dextram fregit tibiam, &c. inter manus sublatus,' id est, manibus portatus e theatro. Scioppium adi suspect. lect. I. III. epist. 5. *Emmeness*.

682 *Levis*] Pro *leviter*. *Servius*.

Ecce levis summo de vertice, &c.] Ignis regium sæpe præsagium fuit, et hic futuram et regalem Ascanii dignitatem notavit. Inde facta magna illa animorum commutatio; nam Anchises, ut vidit Ascanium futurum Regem, alacer factus est ad fugam, reliquique omnes spem eandem concepere. Firmat hoc historia Servii Tulli Romani Regis. Plin. II. 107. 'Servio Tullo dormienti in pueritia, ex capite flammam emicuisse.' Copiosior Plutarch. de Fortun. Rom. σημείον δὲ χρηστὸν ἐπὶ ἀπροσδόκητον ἡγεμονίαν, ἧς ἔτυχε: bonumque indicium insperati regni, quod obtinuit. Huc trahenda narratio de simili prodigio Laviniae, quam per initia Æneid. VII. Virgil. exsequitur. Nec non illa Plinii II. 27. de Stellis Castoribus: 'Hominum quoque capita vespertinis historiis magno præsagio circumfulgent.' Atque etiam Livii de Marcio duce I. XXV. ad finem: 'flammam ei concionanti fusam et capite sine ipsius sensu cum magno pavore circumstantium militum.' Tale quiddam de flamma, non urente, legas inter prodigia, relata ab eodem Livio I. XLIII. his verbis: 'Fregellis in domo L. Atrei hasta, quam filio militi emerat, interdiu plus duas horas arsisse, ita ut nihil ejus ambureret ignis, dicebatur.' Lege versus Claudiani in IV. Consul. Honorii: 'ventura potestas Claruit Ascanio, subita cum luce comarum Innocuus flagraret apex.' In his omnibus vides, aut regiam dignitatem indicari, aut certe excellens quiddam et maximum. Non abiit a prodigio Virgilii simile Eurip. in Medea, non in re felici, sed cui hæsisse in suo potuit Latinus Vates: Χρυσὸς μὲν ἀμφὶ κρατὶ κείμενος πλόκος Θαυμα-

Virg.

8 A

σὸν λείψανον παμφάγου πυρός. *Cerda.*

683 *Fundere lumen apex*] *Apex* proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata; hoc est, in cuius extremitate modica lana est: quod primum constat apud Albam Ascanium statuisset. Modo autem summitatem pilei intelligimus. Tangit namque, ut frequenter diximus, latenter historiam. Item hoc de igni, ad Servium Tullum pertinet. Nam quum Tarquinius cepisset Oriculanam civitatem, ex captiva quadam in domo ejus natus est Servius Tullus Hostilius; qui cum obdormisset, caput ejus subito flamma corripuit. Quam cum vellent restinguere, Tanaquil, regis uxor, auguriorum perita, intelligens augurium, prohibuit. Flamma puerum cum somno deseruit. Unde intellexit eum clarum fore usque ad ultimam vitam. Sane perite lucem dixit, non ut in septimo, 'Tum fumida lumine fulvo.' Nam et illic splendor quidem est: sed cum fumo, qui semper caussa lacrimarum est. In Ascanio autem solus ostenditur splendor. Suetonius tria genera pileorum dixit, quibus sacerdotes utuntur, *apicem, tutulum, galerum*. Sed *apicem* pileum sutile, circa medium virga eminente: *tutulum* pileum lanatum, meta figura: *galerum* pileum ex pelle hostiæ casæ. *Serrius.*

Tactuque innoxia molli Lambere flamma comas] In antiquis aliquot codicibus, *mollis* legitur. Ut vel *mollis comas* dicas, vel *mollis flamma*, tactu innoxia. Sed enim Donatus in Paraphrasi sua 'pueriles ait comas, perindeque mollis ac teneras.' Cum Donato est codex vetus Camilli Porcii, in quo *mollis* omnino legitur. *Pierius.*

Tactuque innoxia molli Lambere, &c.] Similem descriptionem, et fortasse ad imitationem Maronis habes in Valer. Flac. Argon. 1. 'ingenti flammantem nubila sulco Direxit per inane facem, quæ puppe propinqua In

bifidum discessit iter, fratresque petivit Tyndareos: placida et mediis in frontibus hæsit Protinus amborum, lumenque innoxia fudit Purpureum.' Ut autem *lambere* de igni, sic Lucret. l. 11. similima tralatione: 'Ignes... celeri flamma degustant tigna.' et l. v. 'Ignis enim superavit, et ambens multa perussit:' id est, ambedens. Non recte aliqui legunt *ambiens*. Horatio Satyr. 1. 5. Maronianum placuit, 'per veterem dilapso flamma culinam Vulcano, summum properabat lambere tectum.' *Cerda.*

684 *Circum tempora pasci*] *Pasci*, crescere: ut, 'Sacrum tibi pascere crinem.' Sunt autem hic infiniti pro indicativis. *Serrius.*

Pasci] Simili tralatione de igne Strabo, lib. enim vi. loquens de Ætna, εοικε δὲ λαμβάνειν μεταβολὰς πολλὰς τὰ ἄκρα τοῦ ὄρους διὰ τὴν νομὴν τοῦ πυρός: *Montis culmina multas suscipiunt mutationes ab pastu ignis.* *Cerda.*

686 *Sanctos restinguere*] Religiosos: non quos tunc sacros sciebant: sed quos mox probaturi sunt. Et bene *fontibus* non aquis. *Sanctos* vero ut venerabilius fieret: sane *Sanctum* est interdum non idem quod sacrum, neque idem quod religiosum; interdum non aliud quam sacrum: hic ergo *sanctos* sacros accipiemus, quippe quo loco auspicia fierent, sicut ex Anchisæ persona ostenditur, cum dicit, 'Oculos ad sidera lætus Extulit:' et, 'Da deinde auxilium, pater, atque omina firma.' Aliter *sanctum* accipi per singula loca dicitur. *Serrius.*

687 *At pater Anchises*] Et hic et alibi Anchisen divinandi peritum inducit. *Idem.*

Pater Anchises] Apud quem cælestium rerum scientia erat. *Donatus.*

Oculos ad sidera] Contra opinionem Theocriti, qui cum cæcatum fuisse commemorat. *Serrius.*

Anchises oculos ad] Aut revera *oculos*; aut, si cæcus fuit, adiectu et

gestu habitum eum repræsentavit. Taubmann.

688 *Et cælo palmas cum voce tetendit*] Fugæ defensio est, ut videatur non solum utilis et necessaria, sed et honesta, quoniam divina suadebant: nam et ideo inducitur noluisse, ut quod vincitur et consentit argumentum voluntatis divinæ sit. Servius.

Cælo] In codicibus aliquot antiquis, *ad cælum palmas* legitur. Ut illud, 'Ad cælum tendens ardentia lumina.' Præterea non nihil decoris habere videtur repetitio illa: *Oculos ad sidera, ad cælum palmas*. Sicui tamen placeat, quod in Mediceo codice est, *cælo*, octavus casus, ut figuratior elocutio, non laboro. Pierius.

689 *Si flecteris*] Aut secundum Stoicos locutus est, qui fati asserunt necessitatem: aut secundum Epicureos, qui dicunt deos non curare mortalia. Servius.

690 *Aspice nos*] Quia intuentes dii juvant. Nam de Jove in I. libro sic ait, cum in Africa esset Æneas: 'Et Libyæ defixit lumina regnis,' Et contra, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat.' Aut secundum Mathematicos, quod, quidquid Jupiter irradiaverit, felix facit: unde est, 'Atque oculos Rutulorum rejicit arvis.' Id.

Aspice nos] Possit hæerere aliquis, an legendum *respice*. Nam hoc verbum potissimum sedem habet inter ea, quibus precatio fiebat ad superos, quod testimonio Ovidii, Tullii, Plauti, Terentii, et aliorum Brissonius firmat. Lege illum. Sed tamen retinenda lectio: in Pindaro enim Pyth. od. vi. in precationibus legas, εὐχομαι βλέπειν, *precor me aspicias*. Cerda.

691 *Atque hæc omnia firma*] Secundum Romanum morem petit, ut visa firmentur. Non enim unum augurium vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nam si dissimilia sint posteriora, solvantur priora. Unde est, 'Quantum Chaonias aquila veniente columbas.' Nam aquila sine dubio

columbis plus potest. Servius.

Atque hæc omnia firma] Ad morem Romanorum petit firmari omnia: quibus omen unum et augurium non videbatur satis habere ad persuadendum fidei. Proinde ad confirmationem prioris augurii, secundum poscere solebant. Et, si dissimilia erant posteriora, solvebant priora. Servius et Turn. XIII. 16. Vide et Not. Æn. VIII. 'et propius tua omnia firmes.' Taubmann.

692 *Fatus erat*] Proprietatem disciplinæ secutus, quod Augurum effata dicuntur. Servius.

Vix ea fatus erat] Ostenditur ex hoc magnum Anchisæ meritum. Donatus.

Subitoque fragore] Signate, nam nubes tonitruum frangi dicitur. Plin. II. 43. 'Spiritus nube cohibitus tonare, natura strangulante sonitum, dum rixetur, edito fragore, cum erumpat.' Cerda.

693 *Intonuit lævum*] Sinistrum, prosperum: quia cæleste est. *Sinistrum* autem a sinendo, quantum ad auguria pertinet: quod nos agere aliquid sinat; unde alibi, 'Si quem numina læva sinant.' Sed hoc loco pontificalis inducitur disciplina. Nam ostendit Anchisen cum vellet fugam filii sequi, omine, quod de Ascanii capite se obtulit, a diis commotum, petisse de cælo confirmationem: subjungit enim, 'Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore Intonuit lævum.' Prosperum, quia sereno cælo sive audita, sive visa fuerint, quod hic utrumque ostendit, 'Subitoque fragore Intonuit lævum,' quod ad auditum scilicet pertinet. Iterum adjunxit quod ad visum pertinet: 'Et de cælo lapsa per umbras Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit.' Hoc autem auspiciū cum de cælo sit, verbo Augurum *maximum* appellatur. Sinistras autem partes Septentrionales esse, Augurum disciplina consentit, et ideo ex ipsa parte

significatiora esse fulmina; quoniam altiora et viciniora domicilio Jovis. *Servius*.

Intonuit lærum] Sinistra auguria prospera esse docuit Serv. Ecl. ix. 15. 'Ante sinistra cava monuisset ab ilice cornix.' Adde illud Stat. Thebaid. l. iii. 'Signa feras, lævusque tones, tunc omnis in astris Consonet arcana volucris bona murmura lingua.' De Auguriis lævis ex consuetudine Romanorum Cic. de Divinat. xii. 39. Grajis vero et barbaris dextra auguria meliora. *Emmeness*.

De caelo lapsa per umbras] Docte notat Germanus, cadentis stellæ omen veteribus faustum fuisse, ex Theocrito, Homero, Apollonio. Subjicio ego Aristidem orat. iii. sacror. sermon. ἀστέρα λαμπρὸν διᾶσαι δι' ἀγορᾶς κυροῦντα τὴν θυσίαν· οὕτω θαρβήσας ἔθυσσας: *splendida per forum visa est transilire stella, quæ sacro subscriberet. Itaque audacter sacrificavi*. Herodotus l. iii. simili felicitate de Dario loquitur, ad ejus equum hinnientem, et currentem: ἀστραπή ἐξ αἰθέρης καὶ βροντὴ ἐγένετο: *sereno caelo fulgur emicuit, et tonuit*. His contrarium legas in Artemidoro ii. 28. apud quem, οὔτε δὲ καταπίπτοντες ἐπὶ γῆν οἱ ἀστέρες εἰσὶν ἀγαθοί, οὔτε ἀφανίζόμενοι πολλῶν γὰρ ὄλεθρον μαντεύονται: *neque cadentes in terram stellæ, neque disparentes bona sunt: multorum enim perniciem præsagunt*. Locum Plinii ii. 26. quo aliqua Poëtæ in hoc loco explicari videntur, jam Beroaldus indicavit. *Cerda*.

694 *Facem ducens*] Lumen, quod utique ex facibus nascitur. *Servius*.

Facem ducens] Lucret. l. ii. dixit, 'longos flammæ ducere tractus:' et Valer. Arg. l. 'direxit per inane facem.' Fax ista est, quam alii aut crinem, aut comam vocare solent. Artemidorus dicto loco, ἀστέρες πυγῶναι, *barbata stellæ*. Ibidem quæpiam indicat de mutuo respectu stellarum, ad capillos, et caput. *Cerda*.

Stella facem ducens] Dixeri hanc periphrasin Cometæ, qui lucidam caudam post se trahit, et tandem labitur, ut Ge. i. 365. Vide. 'Sæpe etiam stellæ,' &c. *Taubmann*.

Multa cum luce cucurrit] Nunc theologicam rationem sequitur, quæ asserit flammæ, quos cernimus tractus, nimbum esse descendantis numinis. Alibi physicam: ut, 'Vento impendente videbis Flammæ longos a tergo albescere tractus.' *Serv.*

Cucurrit] Alludit ad Græcorum appellationem, qui hujusmodi stellæ διὰπτοντας appellant. Cæterum lucem capit hic locus e Plinio ii. 26. ubi ejusmodi sive lampades, sive bolides describuntur. Et potest fieri, ut sit allusum ad stellam, quæ a nece Julii Cæsaris septem diebus perpetuis fulsit, auctore Suetonio. Sed vide mihi Jos. Scaligerum, l. i. Manilii. *Taubmann*.

695 *Super labentem*] Quidam hoc verbum unam partem orationis esse tradunt. *Servius*.

696 *Idea claram se condere silva*] Stellæ hujus cursus, significat Trojanos conglobatos ad domum Æneæ, Idam petere. Quod dicit, 'Multa cum luce,' ostendit claros. Quod 'Signantemque vias:' scintillas quasdam dicit relictas, quæ ostendunt remansuros in diversis partibus socios. Quod, 'Longo limite:' ostendit errorem. Quod 'Sulcum' dicit, significat, 'longum maris æquor arandum.' Quod ait, 'Sulfure fumant:' divini ignis odor ostenditur. Fulgura enim odor sulphuris sequitur. Ex fumo autem mors Anchisæ cognoscitur, sicut ejus oratio sequens indicat, 'Et tenuis fugit sen fumus in auras.' 'Cedo equidem:' quasi dicat, Licet me sciam moriturum: et bene quod divinarit Anchises, totum ei conceditur. Quidam fumum, bellum quod in Italia futurum erat, significari tradunt. *Idem*.

697 *Limite*] In plerisque veteribus

codicibus, lumine pro limite suppositum est, sed probatiora omnia exemplaria limite habent. *Pierius.*

Sulcus] Ammianus l. xxi. 'siderum sulci.' *Cerda.*

698 *Loca fulfure fumant*] Scribit Plin. fulgura habere odorem sulphuris. Philostratus in vita Scopeliani, τὸ τῶν σικηπτῶν πῦρ' ὀριμὸν καὶ θειῶδες: *Ignis fulguris acer est et sulphureus.* Inde illud Persii explicatur: 'quia cum tonat, oculus ilex Sulfure discutitur sacro.' *Idem.*

699 *Victus genitor*] Quasi pertinax a pristino proposito recedens. *Servius.*

Tollit] Dictum ex augurum disciplina, qui observatis auspiciis, statim de templo, id est, augurali loco, recedebant. Inde natum adverbium, *ex templo.* Sunt qui hic legant *aras*, nam statim sequitur, *affaturque Deos.* *Cerda.*

Ad aras] In codicibus aliquot antiquis, quippe Mediceo, et aliquot aliis, legere est, *ad aras*: in aliis quibusdam *ad aras*; ut etiam in Donatiano: quod forte non displiceat, quia sequitur, *Adfaturque deos.* Sed et in *aras*, veteres habent codices aliquot. *Pierius.*

700 *Affaturque Deos*] Agit diis gratias, vel certe invocatur, 'Jam jam nulla mora est:' et, 'Cedo equidem,' ostendit eum Æneæ dictis consensisse. *Servius.*

Affatur] Est qui monuerit, *affari Deos*, in Virg. esse, implorare atque obtestari Deos. In ix. 'Ipsa Deum fertur genetrix Berecynthia magnum Vocibus his affata Jovem; da, nate, petenti Quod tua chara parens domito te poscit Olympo.' Ubi *affata* valet, obtestata. *Cerda.*

Et sanctum sidus adoratur] Philostratus in epist. τιμῶσι δὲ οἱ σοφοὶ καὶ τῶν ἀστέρων τοὺς κομήτας: *venerantur sapientes ex astris cometas.* Ut videlicet, in quibus insunt præsagia futurorum. *Idem.*

701 *Sequor, et, qua ducitis, adsum*] Primum est *ducere*, secundum *sequi*; sed ordinato sensu corrigitur, ut sit, *qua me ducitis sequor.* *Donatus.*

Qua] In aliquot antiquis codicibus, *quo* legas. Sed in pluribus, *qua*, interpretibus præsertim eam lectionem agnoscentibus. *Pierius.*

702 *Di patrii, servate domum, &c.*] Hic ostendit Anchisen ea, quæ optabat per impetrationem augurii meruisse. *Servius.*

Di patrii, servate] Θεοὶ πατέριω vocantur, qui in patria coluntur nostra: πατρώοι, qui a patribus nostris; et per quorum quasi manus religionem accipimus. Certe et Juppiter inde ὁμόγυιος Græcis dicitur, quod *familiis* præsit. Et hoc posteriore sensu Turnebus hæc intelligit, vi. 11. et xvii. 4. cum Xenophonte, qui ita de Ænea: αἰνέας δὲ σώσας τοὺς πατέρας καὶ μητέρας θεούς. Nec aliter Hyginus, apud Macrob. Saturnal. iii. 4. *Taub.*

Servate] Verbum *servo* adhibitum in precationibus Brissonius observat, Formul. i. et veterum testimonia confirmant. Virg. l. iii. 'serva altera Trojæ Pergama.' Tibull. l. i. 'Sed patrii servate lares.' Martial. l. vi. 'Dii servate, precor, matri sua vota patrique.' *Cerda.*

703 *Augurium*] *Augurium* est exquisita deorum voluntas per consultationem avium, aut signorum: perite ergo signum de cælo *augurium* dixit, ideo et adjecit *servate domum*, id est, genus, familiam. *Servate nepotem*, a quo certum Romanam prolem propagatum iri. *Servius.*

Vestrum hoc augurium] Quia *vestrum* est augurium, *vestrum* est tueri quod agimus. *Donatus.*

Vestroque in numine Troja est] In vobis ea omnia habeo: propter illud, 'Has mihi servassent sedes.' Alii ita exponunt, *Augurium* numenque *vestrum* efficiat, ne putem Trojam perisse. *Servius.*

704 *Cedo*] *Cedere* proprie dicitur,

qui contra sententiam suam alteri consentit: ut, 'Cedamus Phœbo.' *Idem.*

Cedo] Scilicet potioribus. *Don.*

Comes ire recuso] Tantum ad solatium itineris, quoniam prope moriturus; ut in sexto Æneas: 'Ille meum comitatus iter.' Vult enim Virgilius etiam Æneæ concedere patris peritiam. *Servius.*

705 *Dixerat ille*] Hic distinguendum. Alii ille et ignis, sed male. *Id.*

Et jam] Dum negat, dum ostenduntur auspicia. *Idem.*

706 *Propiusque*] Quamvis secreta domus sit; propter illud, 'Arboribusque obtecta recessit:' et ordo est: Incendia propius volvunt æstus, id est, calorem. Unde etiam *æstas* dicitur, a calore. *Idem.*

707 *Ergo age*] Quia consensisti, et ignis propinquat. *Idem.*

Ergo age] Nam cum impetrassem paternum assensum, quod difficillimum fuit, arripui subitam occasionem: et omnibus difficultatibus, quas objicere potuisset Anchises, occurri. Nam se illum senem et impeditum laturum pollicetur, et omnia communia ipsis futura ostendit, quia nusquam illum deseret: et ne quærat, quid de filio et de uxore faciat: juvabo, inquit, filium auxilio dextræ, et uxor vestigia mea sectabitur. Quod vero ait, 'solus Iulus sit comes et longe servet vestigia conjux,' fuit consilium, ut tutior fieret fuga. Nam si plures fuissent congregati, non facile latuissent. *Donatus.*

Age] Non est modo verbum imperantis, sed adverbium hortantis: adeo ut plerumque *Age*, facite dicamus, et singularem numerum copulemus plurali. *Servius.*

Cervici] *Cervix*, cum numero singulari dicitur, *collum* significat: si plurali utamur, *superbium* ostendimus: ut in Verrinis Cicero, 'Frangere cervices.' *Idem.*

Cervici imponere nostræ] Quod hic

imponi cervici, et subire humeris, Suet. in Othon. cap. 6. dixit *succollare*. Græci κατανωτίζεσθαι, et ώμοιθεΐσθαι. Strabo l. vi. ita extulit, οί τοὺς γονέας ἐπὶ τῶν ὤμων ἀράμενοι: hi parentes humeris sustulerunt. Dio Chrysost. orat. vi. ὑψηλὸν φερόμενον ὑπὸ τοῦ ὄχλου: sublimem a turba portatum. Dionysius de Ænea loquens Antiquit. i. xiii. οί τοὺς πατέρας ἐπὶ τῶν ὤμων ἐνέγκαντες. Philostratus in vita Polemonis, ὤμοις ἐκφέρειν. Herodotus verbo ἐκφέρει. Philo in Decalogo, περὶ τῶν αὐχένων ἀχθοποιεῖν, et μετέωροι φερονται. *Cerda.*

Nec me labor iste gravabit] Euripid. κάματος ἐνκάματος. *Germanus.*

708 *Ipse subibo humeris*] Inde Ovid. Fast. iv. 37. 'Hinc satus Æneas, pietas spectata per ignes, Sacra, patremque humeris, altera sacra tulit.' Met. xiii. 625. 'Fert humeris venerabile onus Cythereius heros.' Recte *subibo*, nam ea onera subeuntur, quæ imponuntur, et capite, dorso, vel humeris gestantur. Vide Salmas. exerc. Plin. p. 550. *Emmeness.*

709 *Cadent*] Vetera quædam exemplaria, quo res cumque cadant habent, non invenuste. *Pierius.*

710 *Ambobus erit*] Ad filium et ad patrem potest, referri: melius ad patrem: quia de Ascanio post loquitur. *Servius.*

Unum et commune periculum, Una salus ambobus erit] Sic x. 201. pro *idem*: 'sed non genus omnibus unum.' Horat. od. i. 28. 'omnes manet una nox.' Ter. Hec. ii. 1. 4. 'Uno animo omnes socrus oderunt nurus.' Ovid. Metam. x. 33. 'Serius aut citius sedem properamus ad unam:' ubi male *inam* non nulli codices, quos melioribus evincit Nobiliss. Heinsius. Sententiæ Maroniana congruit illud Taciti Histor. l. i. in Orat. Othonis: 'Adeo manifestum est, neque perire nos, neque salvos esse, nisi una, posse.' Ter. Ph. iii. 3. 23. 'noli metuere: una tecum bona, malaque tolerabimus:' quod Ciceroni ad Att. Ep. viii.

3. est 'consilium cum consilio, fortunam cum fortuna conjungere.' *Emm.*

Parvus Iulus] In Donatiano codice scriptum est, *mihi solus Iulus sit comes*. Consiliumque esse, Donatus ait, ut tutior fieret fuga: si enim plures congregarentur, non facile latere potuissent. Idque præcipue ea de causa placet, ne tam paucis versibus, ter *parvos Iulus* repetatur: paulo enim ante, 'cui *parvos Iulus*, dixerat, et paulo post dicturus est, 'dextræ se parvos *Iulus* implicuit.' Videmus enim Virgilium impendio evitare illud Homericum τὸν δ' ἀπαμειβόμενος. *Pierius.*

711 *Et longe servet vestigia*] *Longe*, valde: ut, 'Tyberinaque longe Ostia.' Nam *longe* non potest, quia sequitur, 'Pone subito conjux.' Et bene ire singulos facit. Scit enim multitudinem facile posse comprehendere. *Serv.*

Servet] Custodiat: ut, 'Et tantas servabat filia sedes:' vel *longe* ideo, ut sit proœconomia, quod errare poterit. *Idem.*

712 *Famuli*] Unde familia. *Idem.*

713 *Urbe egressis*] Hic ablativo junxit, ut Horat. 'Egressum magna me accepit Arctia Roma.' Sallust. accusativo: ut, 'Raro egressa fines suos.' Ergo utrumque dicimus. *Idem.*

Tumulus] Modo *terra tumens*: alias sepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus utitur præceptis: diversa signa dat, quia scit timoris comitem esse oblivionem. *Idem.*

Tumulus] Id est, terra tumens et editior: ubi fanum Cereris, non procul a Scamandro. Et bene id *extra urbem* fecit: quia dea rusticorum, et molitura inventrix. *Desertæ* autem dicit, vel propter bellum: vel a Sacerdote, qui *Æn. vi.* exstinctus inducitur: vel a filia Proserpina: de qua Cicero Verr. vi. et de Nat. ii. Ovid. Met. v. 9. et Claudianus. *Taubmann.*

Templumque vetustum Desertæ Cereris] Bene Cereris fanum ante urbem esse facit, quæ dea rusticorum est.

Et librate *Æneas* et Cereris templum, et vetustum elegit, ad quod nec viris erat aditus, sicut hostes putabant. Nam *Æneas* scit ante esse profanatum: propter quod, nec prædæ spe Græci poterant duci. *Servius.*

714 *Desertæ Cereris*] Utrum a sacerdote, qui in sexto exstinctus inducitur: ut, 'Cererique sacrum Polybetem.' An *desertæ* belli tempore, propter decennalem obsidionem. An *desertæ* a filia; ut, 'Nec repetita sequi curet Proserpina matrem.' *Serv.*

Desertæ Cereris] Credo equidem hoc templum Cereri consecratum, respiciente nuncupatione raptum Proserpinæ, et spoliata et orbatam filia matrem a Dite, et ita desertam a carissima virgine, quam ad inferos usque secuta requisiverit. Quam sententiam adjuvat ἔρμιον vel ἐρμιόνη templum in Peloponeso Cereri et Proserpinæ sacrum asyli vice, quod quasi ἐρήμειον, vel ἐρημιον Grammatici quidam dictum volunt: etiam si ἔρμιον cum nota multi aspirandi scribant. *Germ.*

Antiqua cupressus] Ad vetustatem retulit. *Cupressum* autem funebrem arborem bene ante templum deæ lugentis induxit. *Servius.*

715 *Religione patrum*] Timore: et est reciprocum. Sic Terentius, 'Nam mihi nil esse, religio est dicere,' id est, metus. Item Virgilius contra: 'Multosque metu servata per annos.' Connexa enim sunt *metus*, et *religio*. Ut Statius, 'Primus in orbe deos fecit timor.' *Idem.*

Religione] Duplicant Latini consonam ad producendam syllabam brevem natura: sic *religio*, *reppulit*, *repperit*, *rettulit*, *reliquiæ*, &c. Faciunt hoc Græcorum imitatione, qui ἔλλαβεν, ἔλλουσαμένην, ἔλλιτάνευσεν, ἔλλαχον, ἄλλυτος, σελλάνα. *Cerda.*

Religione patrum multis servata per annos] In qua veneratione fuerint antiquæ arbores, una Dodonæa quercus exserit, de qua Homer. Iliad. i. xvi. Sed hæc Feithio debentur, quem vide

Antiq. Homer. i. 14. *Emmeness.*

Multos servata per annos] Ex illo Lucret. l. i. ‘Qualibus ex rebus consistit summa creata, Et multos etiam magnos servata per annos.’ *Germ.*

716 *Ex diverso]* Ut non sit suspicio Græcis. *Servius.*

Hanc ex diverso, &c.] Ulpianus l. i. sub tit. de pactis, hunc versum ferme exprimere videtur, his: ‘Conventionis verbum generale est, ad omnia pertinens, de quibus negotii contrahendi transigendique causa consentiunt, qui inter se agunt: nam sicuti convenire dicuntur, qui ex diversis locis in unum locum colliguntur et veniunt, ita, qui ex diversis animi motibus in unum consentiunt, id est, in unam sententiam decurrunt.’ *Germanus.*

717 *Cape sacra manu]* Non est dantis, sed hortantis ut tollat: quia sequitur, ‘Me bello e tanto digressum et cæde recenti Attrectare nefas.’ Scit enim Græcos ex pollutione Palladii piaculum commisisse. *Servius.*

718 *Bello e tanto]* Aliquot exemplaria vetera habent, *et tanto*. Aliqua sine ulla præpositione, *bello tanto* legunt. *Pierius.*

719 *Attrectare]* Mediceus et vetera alia exemplaria legunt, *adtractare*: neque desunt Liviani codices ita scripti: ut primæ Decadis libro quinto: ‘Quod id signum, more Etrusco, nisi certæ gentis sacerdos, adtractare non esset solitus.’ Quod ea de causa potissimum adnotavi, ut admonerem lectorem, vulgata exemplaria *more vetusto*, scriptum habere, quod in veteri codice Jani Parrhasii, quum is Romæ summo doctorum applausu bonas litteras profiteretur, *more Etrusco* legi. *Pierius.*

Attrectare] Verbum quod sacris competit, ut notavit Hadr. Cardinal. De ablucendis manibus, cæde pollutis, Brisson. de Form. l. i. *Emmeness.*

Flumine vivo] Perenni, quia jugiter aqua fluens viva vocatur: semper fluenti, id est naturali: ut, ‘Vivoque

sedilia saxo.’ Est autem augurale verbum. *Servius.*

Flumine vivo] Non enim fas erat Pontificem sacra illotis manibus attrectare. Neque adeo quavis aqua ad purificationem contenti erant, sed vivum et perennem et limpidum considerabant. De quo Turneb. i. 29. et xvii. 13. et xix. 20. Livius, l. i. ‘Quin tu vivo perfunderis flumine? in infima valle præterfluit Tybris.’ Nota autem, Æneam, diis superis sacrificaturum, corpus totum abluisse: cum Dido tamen Æn. iv. 635. atque adeo ipse, Æn. vi. sacrum diis inferis facturum, levi adspersione sit contentus. De quo Macrobi. iii. 1. *Taubmann.*

Flumine vivo Abluero] Donatus pro *abluam*, dictum ait *abluero*, ut Ter. Phor. ii. 3. 73. ‘donec perfecero:’ et iv. 1. 24. ‘donec, quod pollicitus sum, effecero.’ Quo pacto illi lustrandi fuerint, qui sanguine se polluisent, docet Feith. Antiq. Hom. i. 6. Inde Scholiast. Sophoclis: ἔθος γὰρ ἦν παλαιοῖς, ὅτε ἡ φόνον ἀνθρώπου, ἢ ἄλλας σφαγὰς ἐποιοῦν, ἀπονίπτειν τὰς χεῖρας εἰς κάθαρσιν τοῦ μιάσματος. Recte vs. 717. ‘Tu, genitor, cape sacra manu,’ &c. ne inquinaret penates a cæde recens. Vide Schedium de diis Germanis Syngramm. ii. 27. *Emmeness.*

721 *Latos humeros]* Aut more Heroum se laudat: aut certe sternendo latos facit. Vel *latos*, sufficientes vecturæ. Vult enim ostendere totum se ad onus præbuisse, et ideo *humeros*, non *humerum*. *Idem.*

Latos humeros] Εὐρυνώρους fortes et robustos Græci vocant. *Germanus.*

Subjectaque colla] In antiquis aliquot exemplaribus, *projecta* legitur. Sed enim, *subjecta* magis videtur inservire sententiæ. *Pierius.*

722 *Veste super]* Pro, superinster-nor: vel, super veste insternor pelle leonina. Heroës autem prisce vel decoris vel horroris gratia pellibus ferarum, præcipue leonum, tegi solo-

bant: ut Æn. i. dictum. *Taubmann.*

Internor] Eleganter, tanquam onus laturus, ut de animalibus. *Servius.*

Internor pelle leonis] Humeris instratam habuerunt pellem heroës et viri fortes: probavit hoc multis exemplis Morellus ad Stat. silv. l. iii. ubi *instratum* legendum ex Cod. Adr. Turnebi, non *lustratum*: 'instratumque humeris dimitte gerentibus hostem.' Noster Æn. v. 37. 'Acestes Horridus in jaculis et pelle Libystidis ursæ.' et viii. 552. 'Quem fulva leonis Pellis obit totum,' &c. Adi Feith. Antiq. Homer. iv. 8. qui de hoc amictu ex Græcis plura. *Emm.*

723 *Succedoque oneri*] Figura est; ut, 'Succedunt muro, et flammæ ad culmina jactant.' *Servius.*

Succedoque oneri] Pietatem in parentes simulacro Romani significabant Marci Herennii, patrem humeris impositum attollentis, alias Æneæ pari officio Anchisen efferentis, manusque dextra vola Palladium sustentis. *Germanus.*

Succedoque oneri] Hæc est pietas illa Æneæ, nunquam satis celebrata veteribus, qua ille patrem humeris suis ex incendio eripuit. Quæras, an vere acciderit hoc miraculum? an cum mendacio confictum sit a Poëta, Æneæ sui perstudioso, ad illius pietatem extollendam? Prodidit hoc antiquitas, firmantque multi. Statius Silvar. iii. 'Felix, cui magna patrem cervice vehenti Sacra Mycenæ patuit reverentia flammæ.' Ovidius Fast. l. iv. 'An magis hunc morem pietas Æneia fecit, Innocuum victo cum dedit ignis iter?' De Pont. 'Cum foret Æneæ cervix subjecta parenti, Dicitur ipsa viro flamma dedisse viam.' Propertius eleg. l. iv. 1. 'Cum pater in nati tremulus cervice pendit, Et verita est humeros urere flamma pios.' Dionys. Antiquit. l. x. in oratione Horatii Cons. contra tribunos pleb. 'O vos miseros, ac cives hac patria indignos, cujus conditores

parentes suos humeris gestaverunt, quibus per medios hostes armatos et incendia, Dii tutam viam præbuerunt.' Seneca de Beneficiis iii. 37. Huc spectant versus Ovidii Met. l. xiii. 'sacra et sacra altera patrem Fert humeris, venerabile onus, Cythereius heros: De tantisque opibus prædam pius eligit illam, Ascaniumque suum.' *Cerda.*

724 *Implicuit*] Puerilem expressit timorem, ne manu excidat patris. *Servius.*

Implicuit] Exprimit causam et factum: nam puer patris fugientis æquare passus non poterat. Exprimit etiam laborem suum, quod in tanta celeritate patrem ferret, filium traheret. *Donatus.*

Implicuit] Observavit Maro, illud Venusini de Art. Poët. vs. 156. 'Ætatis cujusque notandi sunt tibi mores.' Infantuli, pueri, infirmo gradu fugam morantur, et alienis quasi pedibus ambulant, ut Apulejus Metam. l. viii. inde Stat. Thebaid. l. v. 'et tarda quamvis se mole ferentem Vix cursu tener æquat Hylas.' *Emm.*

Sequiturque patrem, &c.] Bene de præsentē puero, qui, ut putabatur, inter manus reginæ erat positus, expressit adfectum. *Servius.*

725 *Pone*] Post; sed loco tantum non et tempori adjungitur, et est adverbium. Atque ideo ultima syllaba habet accentum. *Idem.*

Subit] Sequitur. *Idem.*

Opaca locorum] Quia dixit, 'Arboribusque oblecta recessit.' Est autem elocutio: ut, 'Strata viarum.' Alii per *opaca* *casu accipiendum putant; vel *opaca*, obscura. Alibi *opacum*, amœnum. *Idem.*

Opaca locorum] Vel, quia nox erat: vel, propter illud vs. 300. 'arboribusque oblecta recessit.' Est autem hæc plena locutio. Supra, 'angusta viarum.' Æn. ix. 82. 'alta pelagi.' Catullus: 'truculenta pelagi.' Lucret. l. i. 'strata viarum:' et, 'clausa

domorum.' Livius: 'adversa montis.' Apulejus lib. i. de Asino aureo: 'Postquam ardua montium, lubrica vallium, et roscida cespitum, et glebosa camporum emersi.' Taubmann.

726 *Et me, quem dudum*] Naturalia plus timet. Quasi et vir fortis et pius non timet bellicum timorem; sed naturalem: propterea quia sequitur, 'Comitique, onerique timentem.' Servius.

727 *Glomerati ex agmine*] Propter illud, 'Undique collecti invadunt.' Idem.

Glomerati] Ita Cicer. Tuscul. ii. 'glomeratam cladem' dixit. Notetur autem obiter, primam in *glomerare* produci apud Lucret. l. i. 'Nam si tantundem est in lanæ glomere, quantum Corporis in plumbo est.' Taub.

728 *Nunc omnes terrent auræ*] Hic ostendit etiam fortes viros pro ratione temporis et causarum, et debere et decere metuere. Servius.

Nunc omnes terrent auræ] Sententiam Poëtæ alii extulerunt. Hor. Od. i. 23. 'Vitas hinnuleo,' &c. Citatur hoc Sophocl. ab Ursino, et Germ. πάντα τοι φοβουμένη ψοφεῖ: omnia tibi metuenti adstrepunt. In Apollon. Arg. iii. cor in pectoribus fractum dicitur ad δούπον* Ἡ ποδὲς, ἥ ἀρέμοιο παραθρέξντα: Strepitum prætersonantem aut pedis, aut venti. Loquens Heliodorus Hist. Æthiop. l. ii. de Cnemone, Græco homine, ita ait: *Magna ex parte insomnem ducens noctem exercebatur, omnem strepitum, et quamlibet auram ac foliorum motum Thermutin esse existimans.* Non multum abit sententia Euripidis in Phœniss. ἅπαντα γὰρ τολμῶσι δεινὰ φαίνονται: *Omni audentibus meticulousa videntur.* De hac pavoris natura ita Philo loquitur, libr. de Exsecrationib. φύλλων κτύπος κορυφάτος δι' αἰέρος φερόμενος ἀγῶλαν ἐργάσεται: *frondium strepitus levissimus vento agitatus metum incutiet:* et Juvenalis Sat. x. 'Et motæ ad lunam trepidabis arundinis umbræ:' et Lu-

canus l. viii. 'pavet ille fragorem Motorum ventis nemorum.' Ovidius Met. v. ubi loquitur de fabula Arethusæ: 'vidi præcedere longam Ante pedes umbram, nisi si timor illa videbat, Sed certe sonituque pedum terrebam.' Ad eandem sententiam pertinent, quæ sequuntur in Virgilio, 'Visus adesse pedum sonitus,' &c. Cerda.

Sonus excitat omnis] Consternat. Servius.

729 *Suspensum*] Sollicitum. Idem.

Comitique] Quidam comiti, pro comitibus accipi volunt. Nam et pro Creüsæ eum timere putant intelligi; et singulariter dictum, ut equitem et peditem de multitudine dicimus. Id.

Comiti] Creüsæ perdilectæ. De amore conjugis hoc exemplum dictum habe, cui simile est illud Senecæ, quod emendat et illustrat J. Fred. Gronovius Observ. ii. 20. *Emmeness.*

731 *Subito cum*] Hysterologia est. Servius.

733 *Nate*] Hæc singula pronuntianda sunt: quia perturbatis, jugis non datur sermo; nec gaudentibus, nec dolentibus. Quidam adfectuose distinguunt. Serrius.

Propinquant] Non dicit qui: propter sequentem de Corybantibus æconomiam. Idem.

734 *Ardentis clipeos atque æra micantia*] Id est, ferreos et caudefactos. Sed nec male clipeos *fulgentes*, ut vs. 749. 'Cingor fulgentibus armis.' *Clipeum* etiam in usu, ut Non. Marc. ex nostro ix. 709. 'Clipeum superintonat ingens.' Sic *æra* pro armis. Ex ære, quod in pretio apud veteres fuit, arma conficiebantur: inde Scholiast. Homeri Iliad. B. 226. παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σφύδρα τίμιος ἦν ὁ χαλκός. Livius i. 43. 'Arma his imperata, galea, clipeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære.' Dictum tamen *æs* putat Turneb. xxvi. 23. pro ferro. Quam non viderit, quia cæcus, potuit tamen Anchises uti verbo (sunt Turnebi) *cerno*: nam

obliti sui plerumque cæci ea dicunt, quæ videntium sunt: pavorque ita consternarat mentem ejus, ut se videre putaret quæ metuebat: quod oculatis etiam accidit, timore perterritis, ut Considio apud Cæs. de b. G. l. v. *Emmeness.*

Cerno] Nonnulli quærent ex cujus persona *cerno* dictum sit. Sed altius intuentes, Æneæ dant. Ut ipse hunc verum dixisse videatur. *Servius.*

735 *Nescio quod trepido*] Excusatio est conjugis longius derelictæ. Et bene *nescio quod* ait, quia hoc postea a simulacro uxoris agnoscit. *Idem.*

Male amicum] Non cum utilitate mea favens uxori, quæ in numerum ministrarum Matris deum relata est. Vel *male amicum*, iratum: ut, 'Statio male fida carinis.' *Idem.*

Male amicum] *Amicum* non potest dici, quia non servavit universos. Nec *rursus inimicum*, quia præstitit inimicum. *Donatus.*

Male amicum] Sic 'male pinguis arenæ' noster Ge. I. 105. Plura illic. *Emmeness.*

736 *Mentem*] Memoriam: quod paulo post ait, 'Nec prius amissam respexi.' *Servius.*

Confusam eripuit mentem] Illustrat hoc Germanus ex Apollonio, qui sæpe, σύν κε νόος κέχυτο: ex Calabro; qui, ἀπὸ φρεσὶ σύγχυτο θυμός: ex Homero, qui etiam sæpe, ἐξελέσθαι θυμὸν, ψυχὴν, φρένας. *Cerda.*

738 *Fatone erepta Creüsa*] Ordo est: *Fato erepta Creüsa, substititne, erravitne via.* Non enim dubitat fato esse sublatam, cum audierit, 'Non hæc sine numine divum Eveniunt.' *Servius.*

740 *Nec post oculis est reddita nostris*] Constat. Nam umbram ejus vidit tantummodo. Alioquin mentiebatur dicendo, *non vidi.* *Idem.*

741 *Animumque reflexi*] Animum revocavi, et adverti, ad eum modum, quo Cicero pro Syl. dixit: 'Animum incitatum ad ulciscendam orationem

tuam ipse revoco, et reflecto.' Videtur metaphora ab equis sumpta, qui reflectuntur, revocanturque freno in omnem partem. *Cerda.*

743 *Hic demum*] Hic una defuit. Aliter vitium est. *Huc* enim dicere debuit. *Servius.*

Una] Id est, sola: et videtur improprie de necessaria persona *una* dixisse, quæ non sic debet numerari, quasi numero defuerit, sed quasi affectus dolentis; *sola* enim de multis intelligitur. *Idem.*

Collectis omnibus una Defuit] Advertit Jul. Scal. orationis hujus oppositiones, *una*, et *omnibus*: deinde *collectis*, et *defuit.* *Cerda.*

744 *Comites*] Utrum natum et virum; an separatim alios, an famulos dixit? *Servius.*

Natumque] Qui per ætatem, matrem desiderare debuerat. *Idem.*

Virumque] Videtur excusasse oblivionem suam, et culpam ad deos retulisse. *Idem.*

745 *Deorumque*] Hypermetrus versus est ideo, ne si *deum* per genitivum pluralem diceret, ὁμοιοτέλετον faceret. Dicendo autem, 'Quem non incusavi amens hominumque deorumque,' dat sibi amentiam, quia in furore incusavit deos etiam, quod nunquam: cum enim dixit *quem*, non intelligimus etiam deos. *Idem.*

Quem non incusavi amens, &c.] Moris est nimis dolentibus alia incusare ex aliis, ut hoc observavit Donat. ad Ter. Ad. III. 2. 6. et dum omnia criminantur, ne Diis quidem parcunt; quod sane dementis est. Noster Ecl. v. 22. 'Cum, complexa sui corpus miserabile gnati, Atque Deos, atque astra vocat crudelia mater.' Non ablutit Ter. Ad. v. 3. 4. 'quid clamem? quid querar? O cælum, o terra, o maria Neptuni!' Stat. Theb. I. vi. 'alio tibi, perfide, pacto, Juppiter, hunc crinem voti reus aute dicarant.' Jure merito idem, hunc affectum graphice describens, exclamat Silv.

l. II. 'Durum et deserti prærepta conjuge partem Conclamare thori.' *Emmeness.*

746 *Vidi crudelius*] Bene se commendat futurus maritus, qui apud fœminam sic ostendit priorem se amasse uxorem. *Servius.*

748 *Valle recondo*] Hic jam ostenditur nimia multitudo. *Idem.*

749 *Urbem repeto*] Quidam *repeto*, pro *repetere* statuo accipiunt. *Idem.*

Ipsæ urbem] Ostendit affectum puri matrimonii. *Donatus.*

Fulgentibus armis] Licet intempestive *fulgentibus* dixerit, tamen potest significasse scutum et galeam, quibus solis caruerat, patrem portans et filium ducens. *Servius.*

Armis] Id est, scuto et galea: hæc enim non habebat oneratus patre et filio: cætera armatus erat. De hoc autem toto loco ita divinus Scaliger Poët. III. 26. 'Illa,' inquit, 'in viro forti, non ulla injecta movebant Tela: in viro pio, Nunc omnes terrent auræ: sonus excitat omnis, satis erat: hoc addit, suspensum. Apponit causam aliam a se, comitique onerique timen-tem: et id, collectis omnibus una Defuit. Vides, omnibus: vides, una: et, collectis: et, defuit. Tum quæ sequuntur: Quem non incusavi! ponit, hominum; ponit, deorum; adjungit amens. Postremo nihil acerbins sibi vidisse ait: Aut quid in eversa ridi crudelius urbe? Nihil marito funestius, quam uxorem amittere: nihil turpius viro forti, quam prodere hostibus: quare, stat casus renovare omnes. Hæc in facto: in verbis autem, et sentiitiis, et extra sententias quæ Efficacia! *Taub.*

750 *Stat casus*] Placet; ut, 'Stat quidquid acerbum est, Morte pati.' *Servius.*

Stat] Sic noster XII. 678. 'Stat conferre manum Æneæ, stat quicquid acerbis Morte pati.' Subaudi *sententia*, *consilium*: quamdiu enim deliberatur, sententia fluctuat et consilium vacillat; ubi certum ac statutum est,

quod quis facere vult, consistit consilium et *stat sententia*: ut plena utitur structura Terent. E. II. 1. 18. qui Ad. IV. 4. 4. 'nihil consilii consistere potest pectore.' Vide Sanct. Minerv. p. 338. *Emmeness.*

Renovare] Antiqui nonnulli codices, *renovasse* præterito legunt tempore, alii quidam *revocare*. Sed omnes magis approbant *renovare*. *Pier.*

751 *Objectare*] Sic Græcis παραβάλλεσθαι est, projicere se ad periculum, et audere audax facinus; utique βίφοκινδυνεῖν, et ἄνθρωπος παράβολος, audax periclitatorque; et ἔργον παράβολον, audax facinus, in bonam quoque partem. In Poëta frequentativum est ad signandam periculorum frequentiam. In Sallust. quoque est, 'periculis objectare' in Jugurthino bello. *Cerda.*

752 *Obscura limina*] Aut per noctem obscura: aut certe posticum, *limina* significat. *Servius.*

Obscureque limina] Subiit, an hic legendum *limina obsessa*; sed cum in nemine viderim, abstineo: conjectura tamen mea defendi possit, nam infra: 'Danaïque obsessa tenebant Limina portarum:' et supra: 'obsessumque acta testudine limen.' Si *obscura* legas, explica, quia per noctem obscura. Quæ hic de postico aliqui, non satis probo. *Cerda.*

753 *Qua*] Pro unde. *Servius.*

Retro Observata sequor] Relego retro et prosequor mea vestigia. *Idem.*

754 *Lumine lustrò*] Oculos circumfero, non enim facem ferre poterat, quia proderetur. *Idem.*

755 *Ipsa silentia*] Ipsa quæ terrere non debent, præcipue inter hostes. Sed, ut diximus, naturalibus tantum cedit. *Idem.*

Silentia terrent] Tacit. Hist. I. III. de Vitellio querente latebras: 'Terret solitudo, et tacentes loci.' De Troja ipsa in Troadib. Eurip. ἐν τῇ δαίμονι 'Ἐρημία νεανίδων. Similem questionem excitat Demosthenes, de

falsa legat. *χώραν ἔρημον τῶν ἐν ἡλικίᾳ.* Quem in locum notat Ulpianus, notari affectum *φόβου*. Inde Poëta in magno silentio *terrent*, quippe omnis vastitas et solitudo terrori est. Orosius II. 19. 'Horror quatiebat animos, silentia ipsa terrebant, siquidem materia ipsa pavoris est raritas in spaciosis.' Xenoph. *ἀναβ. II. φοβερώτατον ἔρημια*: et addit rationem, *μεστὴ γὰρ πολλῆς ἀπορίας ἐστίν.* Cerda.

Ipsa silentia terrent] Stat. Theb. I. I. ideo 'nigra silentia' appellat, quæ terrorem incutiunt. Verum est, quod Juvenal. Sat. X. 20. 'Nocte iter ingressus, gladium, contumque timebis.' *Emmeness.*

756 *Si forte pedem, si forte*] Iteratione auxit dubitationem. *Servius.*

757 *Inruerant Danaï*] Quos Venus ante prohibuerat. Unde est, 'Et ni mea cura resistat.' *Idem.*

758 *Ilicet*] Confestim. Hic significat quod *Illico*: sed metri ratione variantur. *Idem.*

Ilicet ignis edax, &c.] Similes victoris ignis, et summopere excrescentis descriptiones attuli in Georgicis: Ut hic 'edax ignis,' ita Ge. III. 'ignis edebat.' Horatius Od. III. 4. 'peredit ignis.' Statius Theb. IX. 'ignis edat.' Simili verbo Mattius apud Varron. de Ling. Lat. I. VI. 'Corpora Grajorum mœrebant mandier igni.' Cerda.

Summa ad fastigia vento] Qui urget flammam; ut, 'Veluti cum flamma furentibus austris.' *Fastigia*, modo de summitate proprie dixit: alibi de imo; ut est, 'Forsitan et scrobibus quæ sint fastigia, quæras.' Inde est, 'Cælumque profundum:' cujus porro fundus est: cum de imo *fundus*, de summo *fastigium* dicatur. *Servius.*

Summa ad fastigia vento] Magnis incendiis et venti implicantur, ut notat J. Camerarius probl. X. decur. 4. *Emmeness.*

759 *Furit æstus ad auras*] Est hoc quod I. V. 'atram in nimbo volitare

favillam:' quod in IX. 'aterque ad sidera fumus Erigitur.' Quod Silius I. I. 'Incita sulcatum tremula secat aëra flamma.' Solent enim Poëtæ ad explicandum magnum incendium decurrere ad auras, ad cælum, ad sidera. Cerda.

760 *Priami*] Patris ejus. *Servius.* *Arcem*] Ne vel illuc confugisset. *Id.*

Procedo, et *Priami sedes arcemque reviso*] In veteribus aliquot exemplaribus, *protinus* omnino habetur; plura tamen ex illis *procedo ad Priami sedes*, legunt. In Longobardico lectio est hujusmodi, *procedo, et Priami sedes arcemque reviso*. Et ita habetur in Mediceo, et in Porcio, et aliquot aliis antiquis. Quam lectionem etiam Ti. Donatus agnoscit. Ait enim: '*Procedo*, hoc est, progredior, vel ulterius accedo. *Et Priami sedes arcemque reviso*: ne illa ad domum patris sui, aut ad munitionem aliquem locum se contulisset.' *Pierius.*

761 *Vacuis*] Magnis, quippe illic erant omnia. Alii *vacuis*, pro *vacuatis* intelligunt, ut sit nomen pro participio; aut *vacuis* a nobis; aut certe *vacuis*, latis. *Servius.*

Junonis asylo] Templo: unde nullus possit ad supplicium extrahi. Dictum *asylum*, quasi *asyrum*. Alii, *asylum* ideo dictum, quod nullus inde tolleretur, id est, quod *συλᾶσθαι*, hoc est, *abripī*, nullus inde poterat: vel quod fugienti illuc spolia non detraherentur; *σῶλα* enim Græce aut *furta*, aut *spolia* dicuntur. Hoc autem non est in omnibus templis, nisi quibus consecrationis lege concessum est. Primo autem apud Athenienses statutum est ab Herculis filiis, quos insequebantur ii, qui erant a patre oppressi: sicut docet in duodecimo Statius. Hoc *asylum* etiam Romulus imitatus est. Unde est, 'Quem Romulus acer *asylum* Rettulit:' non statuit. Quem locum deus Lucoris, sicut Piso ait, curare dicitur. Sunt quidam qui dicunt, ideo Græcos in

templo Junonis, quod Asylum erat, prædam convexisse, vel captivos conclusisse, quod ibi cædem fieri non liceret, et ideo fœminas et pueros clausos, quod imbellis esset ætas et sexus, quibus etiam hostes parcere consueverunt. *Idem.*

762 *Phœnix*] Achillis magister. *Id.*

Dirus Ulixes Prædam adservabant] Hoc etiam loco nonnulli codices manu scripti legunt, *durus Ulyxes*. Sed enim jam *dirum Ulyxem* esse Virgilio diximus, ut *immitem Achillem*. Præterea *observabant* cum Porcio aliquot alii habent codices: quæ lectio variat etiam apud Livium, ut l. vii. de ii. bel. Pun. 'P. Scipio quum observari Numidam jussisset.' Nam et *adservari* aliquot habent codices. Neque me fugit, quid differentiæ statuant Grammatici inter *adservare*, et *observare*: quam tamen ego non adeo acceptam ab auctoribus invenio. *Pier.*

763 *Huc*] Pro *illuc*. *Servius.*

Gaza] Censns, Persarum lingua: et est numeri singularis tantum. *Id.*

Gaza] Mela l. 11. 'Gaza. sic Persæ ærarium vocant.' Curtius l. iii. 'Pecuniam regiam Gazam Persæ vocant.' Suidas *gazam* explicat, *θησαυρόν*. *Servius* ait census omnes et divitias Persarum lingua, ea voce explicari. Inde *gazophylacium*, ubi thesauri repositi: et *gazophylaces*, custodes ejus. *Cerda.*

764 *Mensaque decorum*] Postquam excessere omnes adytis. *Servius.*

Mensaque decorum] Fortasse hæ sunt, quibus oracula reddebantur, quasque Græci *τρίποδας* vocant. Certe interpretes non ignobiles *τρίποδας* vertunt *mensas*: nunc mihi ante oculos Justus Utejus, qui illud Æliani Var. hist. iii. 43. βαῖν' ἀπ' ἐμῶν τρίπόδων, reddidit, *cede meis mensis*: verba sunt oraculi. *Cerda.*

765 *Crateresque auro solidi*] Qui sunt vel inaurati, vel laminis tecti, vel incrustati. *Servius.*

Captivaque vestis] Pro *captivorum*, et est nota elocutio. *Idem.*

Captivaque vestis] Sic in vii. 'Captivi pendent currus.' Statius Theb. ii. 'Nostrisque sub armis Captivo moribundus humum diademate pulses.' Ovidius Fast. iii. 'captiva cura.' Propertius eleg. ii. 1. de Nilo: 'Septem captivis debilis ibat aquis.' et Tacit. Annal. xiv. 'captivum cruorem,' dixit: 'cruore captivo adolere aras.' Et Liv. l. iii. 'captiva navis:' et in vi. 'pecna captiva.' Vestem hanc accipio Phrygiam, quæ in pretio; ideo peculiaris mentio. *Cerda.*

766 *Longo ordine*] Longa multitudine, ut in sexto, 'Unde omnes longo ordine posset:' quum non dicat per ordinem. Non enim ordo erat in multitudine. *Servius.*

768 *Ausus*] Quod inter hostes. *Id.*

Ausus] Vult Germ. participium hoc deductum a Græco fonte a verbo αὔσω, quod est, *τολμάω, audeo*. Inde et Reges Ausones. *Cerda.*

Ausus quin etiam] Scalig. iii. 11. 'Profecto, inquit, me horror capit, atque etiam quatit, ubi videre atque audire videor, in nocte, inter hostes, fortem simul, atque pium virum etiam clamore carissimam uxorem quærere.' *Taubmann.*

Voces jactare] Quæ contrariæ sunt latere cupienti: et hic ostendit, et se fato evasisse, et fato conjugem perdidisse; sed inquirendi officium ad vocem transtulit, propter noctem: ibi enim voce opus est, ubi visus non suppetit; *voces* vero, quia, 'Iterumque iterumque vocavi.' *Serv.*

771 *Tectis*] Per tecta. Antiptosis. *Idem.*

772 *Infelix simulacrum*] Mihi, non sibi: ut, 'Quæ potui infelix?' Per *simulacrum* autem apotheosin ostendit: quia *simulacra* decorum sunt: *umbrae*, inferorum: sicut Ulyxes in Homero apud inferos umbram Herculis cernit: quia post mortem umbræ inferos, animæ cælum petunt. *Idem.*

773 *Major imago*] Quia umbra ma-

jor est corpore. Et per hoc mortuam vult ostendere, aut ex homine deam factam. *Idem.*

Nota major imago] Quippe dea. Ita Æn. vi. 'majorque videri, Nec mortale sonans:' supra, vs. 591. 'qualisque videri Cælicolis et quanta solet.' *Taubmann.*

Et nota major imago] Deam esse ex magnitudine concludit Turneb. xxvi. 23. quoniam Diis et Deabus ampliore formam attribuebant: ut Æneid. iv. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' Sed nauci videntur, ut ipse Turneb. recte. Umbram apparuisse Æneæ, quæ visa fuit angustior illius oculis ac consueverat, ex Poëta discimus: et Juvenal. Sat. xiii. 221. 'tua sacra et major imago Humana.' *Emmeness.*

774 *Steteruntque comæ*] Præ horrore. *Serv.*

Obstupui, steteruntque comæ] Jam sæpe dictum, *obstupui* semper haberi in codicibus antiquis. Sed et *steterunt*, exacta specie, aliquot habent exemplaria: quum tamen Probus *steterunt* agnoscat. *Pierius.*

Steteruntque] Sic exciderunt. Vide Modium notant, lect. epist. 52. *Emm.*

Vox faucibus hæsit] Ter. Eun. 'lingua hæret metu.' Vide Æneid. iii. 48. et iv. 280. *Taubmann.*

775 *Tum*] In antiquis codicibus *tunc* habetur: utrumque idem significat. *Pierius.*

Tum sic adfari] Infinitus modus pro indicativo, et hic versus in plerisque dicitur non fuisse. *Servius.*

Curas demere] Placitum tibi adjungere ad imitationem, quibus modis idem sæpe dicat Poëta: in vi. 'His dictis curæ emotæ.' In iv. 'Meque his exsolvite curis.' Ibid. 'Et dictis avertere curas.' Ibid. 'Hæc se carminibus promittit solvere curas.' Æn. i. 'Solvite corde metum, Teuceri, secludite curas.' Æn. iv. 'Lenibant curas, et corda oblita laborum.' In ix. 'Laxabant curas, et corda oblita

laborum.' et Ge. iv. 'Nate licet tristis animo deponere curas.' Itaque *demere*, *emovere*, *solvere*, *exsolvere*, *avertere*, *secludere*, *lenire*, *laxare*, *deponere*. *Cerda.*

776 *Quid tantum*] Consolatio est: sequitur etiam divinatio, quæ animis, liberatis corpore, conceditur. Unde etiam morientibus datur: ut infra Orodes Mezentio: 'Nec longum lætabere: te quoque fata Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.' *Servius.*

Insano] Hic sine ratione, aut certe magno: ut, 'Insani feriant sine litora fluctus.' *Idem.*

Indulgere] Vel permittere, vel operam dare; ut, 'indulgent vino.' *Idem.*

Insano juvat indulgere labori] Idem versus occurrit ix. 135. Non. Marc. pro augere sumit, apud quem est *indulgere iræ*: ut apud nostrum ix. 615. 'juvat indulgere choreis.' Stat. Theb. v. 'indulgere furori.' Lucret. l. iii. 'luctibus indulgere.' *Emmeness.*

777 *Sine numine divom*] Sine fati necessitate: ut enim Statius dicit, 'Fata sunt, quæ dii fantur.' *Servius.*

778 *Eveniunt: nec te hinc comitem asportare Creüsam*] Hic versus scansionem caret: si non convertatur, ut per ecthlipses aut synalephas scandatur ita, *Eveniunt: nec te hinc comitem asportare Creüsam*: unde multi asyllabam detrahunt; si tamen vis fide servata scandatur, fiat conversio; ut, *Nec te hinc comitem asportare*, et potest scandi per synalepham. Aliter, nec ecthlipsim, nec hiatum, nec synalepham recipit. *Idem.*

Non hæc sine numine Divom Eveniunt. Nec te hinc comitem asportare Creüsam Fas] Quia repererat Servius, *comitem hinc asportare*: quam varie versus a multis corrigatur, repetit. At esse sane versus aliquot, qui scandendi rationem, tritam in Grammaticorum scholis, non admittant, inficias non ierim. Inveni tamen in codicibus aliquot antiquis, *nec te comitem aspor-*

tare Creüsam fas. Nam *asportare* etiam absque adverbio locali *hinc*, per se plenum satis esse videtur. In Mediceo, et in Porcio, *comitem hinc portare* legitur; neque desunt ingenia eorum, qui *comitem hinc asportare*, recte legi contendant: versumque esse Pentametrum Choriambicum hypercatalecticum. Choriambum enim habere prima et quinta sede, tertia Anapæstum, paribus duobus locis Spondæum. Sed enim de numeris et variis metrorum generibus, quæ versum Heroicum ingrediuntur, alibi disserendum erit. Hoc loco malunt peritiores versum exlegem esse. *Pierius.*

Creüsam] Quia Latina declinatio est, erit Latinus accentus. *Servius.*

779 *Fas*] *Pro fato.* Quia sequitur, 'Regnumque et regia conjux Parta tibi.' *Idem.*

Ille] Superfluum hoc loco pronomen. *Idem.*

Olympi] Cur in penultima accentus sit, manifesta est ratio apud Latinos: quanquam Græci discretionem velint per accentum facere montis et cæli, quod superfluum est. *Idem.*

780 *Longa tibi exsilia*] Subaudiendum *obcunda.* *Idem.*

Arandum] Quia legimus, 'Subtrahiturque solum:' non immerito dixit nunc *arandum.* *Idem.*

781 *Et terram*] In vetustis aliquot exemplaribus, *et terram* legitur, et ita etiam habetur apud Donatum. *Pier.*

Hesperiam] Sequenti epitheto Italiam ab Hispania segregavit; quæ et ipsa Hesperia dicitur. Et videtur per derivationem etiam errori finem dedisse. *Servius.*

Ubi Lydius] Ideo sic dictus a fratre Tyrrheni; Tusci enim a Lydis originem ducunt. Nam Lydus et Tyrrhenus duo fratres, quum eos provincia una non ferret, in sortem miscrunt, ut, divisis copiis, proficisceretur unus ad novas sedes quærendas: profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Tuscos Tyrrhenos vocavit. *Lydia* autem

dicta est, in qua frater remanserat. Unde nunc traxit, ut *Lydium* diceret. *Thusci* autem, a frequentia sacrificii dicti sunt, hoc est ἀπὸ τοῦ θύειν. Constat namque illic a Tage aruspiciam repertam; ut Lucanus meminit: 'Sed conditor artis Finxerit ista Tages.' Apud Tuscos etiam togæ usus est, nam hoc habitu in Lydia Jovis simulachrum fuisse dicitur. *Idem.*

782 *Leni agmine*] *Leni* impetu, vel fluore: et multis rebus hoc nomen adjungitur. *Idem.*

Leni fluit agmine Tybris] In codicibus aliquot pervetustis, pro *leni*, *læto* habetur. Sed Ti. Donatus omnino *leni* agnoscit: ait enim, 'Laus interea fluminis illa est, quod copiosus, quod lenis, quod in ipso aquarum redundant tractu per agros ubertim fluens nihil lædat.' *Pierius.*

Leni fluit agmine Tybris] Actus ille, quo flumen volvitur, et aquæ succedunt aquis, *agmen* dicitur eleganti tralatione: quæ ante Poëtam in usu. Enn. l. i. apud Macr. 'Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen.' Et Lucret. l. v. 'super terras fluit agmine dulci.' Locationem de amne leniter fluente, Poëta alii variis flexibus. Horatius de Liri, 'quieta Mordet aqua taciturnus amnis.' Ovidius, 'sine vertice aquas, sine murmure euntes.' Ausonius: 'et amœna fluenta Subterlabentis tacito rumore Mosellæ.' Tibullus, 'At te, Cyde, canam, tacitis qui leniter undis Cæruleus placidis per vada serpis aquis.' Statius in Silv. 'Qualis Cinyphius tacente ripa Pœnos Bagradas eripit inter agros.' Silius l. viii. de Numico: 'Labitur, et leni per valles volvitur amne.' *Cerda.*

Leni fluit agmine Tybris] Quædam notavi de hoc amne Ge. l. 499. Quid sit *leni agmine fluere* docet Sciopp. suspect. lect. iii. epist. 22. Servii interpretationem laudans, ubi emendat Apulejum, qui *annibus* pro *agminibus stagnantibus* male habet, et citat Ennii

versum, qui in quinto ait: 'Quod per amenam urbem leni fluit agmine flumen.' De Tybride, leni agmine fluente, sæpe Livius l. 3. ubi Albulæ nomen habet, et post, *Tybridis*. Idem e. 4. 'super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis:' et II. 5. 'fudere in Tiberim, tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet.' De Coeyto Horat. Od. II. 14. 'flumine languido' errante. *Emmeness*.

783 *Regnumque, et regia*] Cur ergo Æneas horum non meminit, et consistit in Thracia et aliis locis? *Servius*.

784 *Parta*] An parata, an adquisita armis? *Idem*.

Lacrimas dilectæ pelle Creüsæ] Melius ad posteriora referimus; ut dicat, *Noli flere*: nec enim captiva sum. Male enim plerique dicunt, quia habes uxorem paratam. *Idem*.

786 *Servitum*] Ut serviam. Verbum finitum et modus gerundi est. *Servius*.

787 *Dardanis*] Laus a majoribus. *Idem*.

Dardanis] Laus communis a genere. *Donatus*.

Nurus] Laus a cognatione. Sane hunc versum quidam ita supplevit, et *tua conjux*. *Servius*.

Veneris nurus] Laus propria ipsius. Sum ergo liberata ab hominum infirmorum servitute, et ei deæ collocata, ex qua se ortos omnes dii gloriantur, ex habitabo in locis originalibus. Magna ergo consolatio, qui uxorem nec captivam nec occisam invenit, sed detentam voluntate ejus deæ, qua nulla est potior. *Donatus*.

788 *Sed me magna Deum genetrix*] Ad hujus loci explicationem signatissima sunt verba Pausan. in Phocicis: *De Creüsa memoriæ proditum est, a Deum matre, et Venere Græcis ereptam, et in libertatem vindicatam: fuisse vero eam Æneæ uxorem: vere itaque rapta est a Cybele*. *Cerda*.

His oris] In quibus colitur plus quam in Creta. *Servius*.

Delph. et Var. Clus.

789 *Jamque vale*] Recedentis significatio est. Unde et mortuis dicitur, ut, 'Salve, maxime Palla, Æternumque vale.' *Idem*.

Nati serva communis amorem] Quasi mater sollicita, quod dixerat eum aliam habiturum uxorem. Bene ergo propter futuram novercam commendatur Ascanius. *Idem*.

Nati communis] Nam et illo poterit levare uxoris amissionem: et etiam admonet propter novercæ suspicionem, ut magis indulgeat filio. Ac propterea hoc novissimum collocavit, ut magis pectori infixum relinqueret. Non tamen apertius hoc dixit, ne si aliter sentire videretur, recessuri animum laderet. *Donatus*.

Nati communis amorem] Epilogus plenus amoris in Ascanium. Sic et Alcest. apud Eurip. moriens ad virum Admetum, *παῖδας χερὸς ἐξ ἐμῆς δέχου. Σὺ νῦν γενοὺ τοῖσδ' ἀντ' ἐμοῦ μήτηρ τέκνους*: *liberos cape ex manu mea, Tu nunc esto pro me mater hisce liberis*, et Propert. eleg. IV. 12. ore Cornelia ad Paulum: 'Nunc tibi commendo communia pignora natos. Hæc cura et cineri spirat inusta meo.' *Cerda*.

790 *Hæc ubi dicta*] Ingratum facinus fuisset, nisi demonstrasset, et plura se fuisse dicturum, et ad illius dicta responsurum, ac diutius eam retenturum, nisi ipsa decessisset. *Donatus*.

Hæc ubi dicta dedit] Habes verba eadem in Lucillio Satyr. I. I. 'Hæc ubi dicta dedit, pansam facit ore loquendi:' et in Livio l. XXII. 'Hæc ubi dicta dedit stringit gladium.' *Cerda*.

792 *Ter conatus*] Demonstrat proprie volentem amplecti, quod corporale non fuerat. *Donatus*.

Conatus] Ibi enim ponitur conatus, ubi effectus non sequitur. *Idem*.

Ter conatus] *Ter*, id est, sæpius. Et bene, *conatus*: nam ibi ponitur conatus, ubi effectus sequi non potuit. Hæc autem Scaliger cum Homericis componit, v. 3. Atque eadem aliter

Virg.

8 B

afferuntur, Ge. iv. de Eurydice: 'Dixit, et ex oculis subito, seu fumus in auras Commixtus tenues, fugit diversa,' &c. Et est descriptio spiritus. Taubmann.

793 *Compressa*] In vetustissimis aliquot exemplaribus Vaticanæ bibliothecæ, et nonnullis aliis, præcipue in Longobardico et in Mediceo, *compressa* legitur, et ita etiam legere est apud Donatum. Facile vero crediderim antiquorum more, *compre'sa*, Sicilico, geminationis nota, superimposito fuisse prius, unde *compressa* emanarit eorum errore, qui Sicilicon pro *n* littera, ut plerunque alias, acceperunt. Neque illud dissimularim, esse veteres codices, in quibus *compressa manu effugit*, absque synalœphe legatur. Sed enim hoc non æque placet, quia versus ita nimium elanguesceret. *Picrius*.

Manus effugit imago] Quasi imago, quæ non tenetur. Naturale enim est, ut non possit teneri. Nam in sexto quod ait, 'Da dextram misero;' auxilium significat. *Servius*.

794 *Par levis ventis*] Puris et non vehementibus. *Idem*.

Simillima somno] Pro somno: sic Cicero, 'Simillimum deo judico.' Nam genitivo plurali, debuit jungi superlativus. *Idem*.

Par levis ventis, volucrique simillima somno] Non prætereunda fuit lectio Medicei codicis, *par levis pennis volucrique simillima vento*: licet somno dubio procul castior lectio sit, et agnita Servio: et, *Levis ventis*, alia tere omnia habeant exemplaria. *Pier.*

795 *Sic demum*] Novissime. *Serv.*

Socios consumpta nocte reviso] Propert. l. i. 'Namque ubi longa meæ consumpsisti tempora noctis, Languidus exactis hei mihi sideribus.' *Germ.*

797 *Invenio admirans*] Quum invenissem, admiratus sum. Vel admiratus sum tantos evadere potuisse. Sane amat Poeta ea, quæ legit, diverso modo proferre. Navius belli Punici

primo de Anchisa et Ænea fugientibus hæc ait, 'Eorum sectam sequuntur multi mortales.' Ecce hoc est, 'Invenio admirans numerum.' Multi alii e Troja strenui viri, ecce hi sunt *animis parati*; ubi foras cum auro illuc exibant: ecce et *opibus instructi*. *Servius*.

798 *Exsilio*] Ad exilium alii. Donatus contra metrum sensit, dicens *ex Ilio*, quasi de Ilio. Nam *I* longa est. *Idem*.

Exsilio] Donati sententiam impugnat Stephanus lect. Virgil. p. 16. peccari in legem metri: producenda enim prima in *Ilium*: 'foit Ilium et ingens,' &c. Notari velim, quod monito alias, Servium Donatumque miris hic modis confundi, adeo ut utrius sententiam sequaris, vix videas. *Emmeness*.

Miserabile vulgus] Magnum est quod addidit *vulgus*: sic Statius, 'Unde hoc examen, et una Tot miseræ.' *Serv.*

Miserabile vulgus] Magnus Scaliger, III. 26. non immerito quærit, ejusmodi facie *hoc vulgus miserabile* describi aut pingi possit? *Taubmann*.

799 *Undique convenere*] Videtur hoc loco tanquam omnium consensu regnum ad Æneam esse delatum. *Serv.*

Animis opibusque parati] Et volebant et poterant, vel fortes pariter et divites. *Idem*.

800 *Deducere terras*] Juxta morem Romanum deduci colonie dicebantur. Bene ergo de Ænea dixit *deducere*, quod eis civitatem conditurus erat. *Idem*.

801 *Janque jugis summa surgebat Lucifer Ida*] Ut Trojanis videtur. Sic alibi: 'Tibi deserit Hesperus Ætam.' Secundum persuasionem eorum, qui circa montes habitant; illic enim vel occidere vel oriri putant sidera, unde videri vel incipiunt vel desinunt. Hoc est autem quod ei Venus promissit: 'Numquam abero.' Varro enim ait hanc stellam Luciferi, quæ Veneris dicitur, ab Ænea, donec ad Lau-

rentum agrum veniret, semper visam, et postquam pervenit, videri desiisse. Unde et pervenisse se agnovit. Bene autem Poëta diligentia sua dierum horis, hic quæ aguntur, accommodat: ut hoc loco quod de patria cum patre et filio discedit Æneas, ait *surgebat*. Idem.

Jamque jugis summa] Apoll. ι. ἀντὰρ ὅτ' αἰγλήεσσα φαινοῖς ὄμμασιν ἥως Πηλίου αἰπείνας Ἰδεν ἄκρας. et III. ἤδη δὲ φῶς νιφόντος ὑπερθεῖν Κανκάσου ἡριγενῆς ἥως βάλεν ἀντέλλουσα. Vide autem num Virgilius respexerit Lucretii illos versus l. v. de Ida monte solis exortu insigni et admirabili: sunt autem hi: 'Aut quia conveniunt ignes, et semina multa Confluere ardoris consue- runt tempore certo, Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni. Quod genus Idæis fama est a montibus altis Dispersos ignes orienti lumine cerni: Inde coire globum quasi in unum, et conficere orbem.' In quem locum Lucretii citat et hanc Diodori Sic. testificationem l. xvii. Lambinus: Ἰδιον δὲ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει. Germanus.

Jamque jugis] Juga seu promontoria montis Idæ quattuor esse, *Phalacram*,

Lectum, Pergamum, Gargaron, docet Cælius xiii. 29. Taubmann.

802 *Ducebatque diem*] Quia Lucifer lucis est prævius. Servius.

Ducebatque diem] Quia prævius, et quasi dux lucis est. Ita Aratus, ἔγειν ἡμαρ, de Luna. Plaut. Menæch. Luciferum eleganter 'diurnam stellam' vocat. Taubmann.

803 *Opis*] Ferendi auxilii. Vel ad cæteros liberandos, qui non fuissent occisi, vel ad eruendam de captivitate patriam, quia dicit, 'Danaïque obsessa tenebant Limina portarum.' Servius.

804 *Cessi*] Hoc est, tantis difficultatibus vel malis; et proprie *cedere* dicuntur, qui patriam relinquunt. Idem.

Sublato genitore] Ubique inventa opportunitate pietatem suam erga patrem vult ostendere. Idem.

Montem] Hoc est, Idam. Idem.

Et sublato montem genitore petiri] Sunt qui *montis* plurali numero legendum adserant. Eam lectionem ex antiquis codicibus, in Mediceo tantum inveni: in aliis *montem* unitatis numero scriptum observavi. Sed in contextu etiam Donatiano, *montis* est, numero multitudinis. Pierius.

ÆNEIDOS

LIBER III.

1 *Postquam res Asia, Priamique evertere gentem*] Secundum interrogationem Didonis, post insidias Græcorum, et casus suorum, proprios errores exequitur, quos pertulit antequam ad Africam perveniret: ordine, ut supra diximus, commutato. Nam rectum operis initium est: *Fracti bello, fatisque repulsi*. Fuga autem ejus

hæc est: Relinquens Ilium, Idam tenuit: inde Antandrum civitatem: juxta quam factis navigiis tenuit Thraciam, in qua Ænum constituit, ut multi putant. Mox prodigiis territus, Delum tenuit. Illic accepto angurio, errore patris prætervectus Cycladas, venit ad Cretam: ubi enim pestilentia laboraret, a diis penatibus

monitus, ad Strophadas devectus est insulas. Inde prætervectus maritima Græciæ, apud Epirum susceptus est Heleni hospitio. Unde profectus Calabriam tenuit: et illinc statim territus adventu Diomedis, abscessit; navigavitque usque ad Scyllam et Charybdim, quæ sunt Ætnæ vicinæ. Unde vento pulsus, circumita maxima parte Siciliæ, Drepanum venit: ubi, secundum Virgilium, perdidit patrem. Inde (ut est in primo) ad Didonis regna pervenit. *Servius*.

Postquam] Hæc particula connectendis adiungitur rebus: ut, 'Postquam altos tetigit fluctus.' Sic enim dictis sequentia copulantur. *Idem*.

Postquam] Propositio μεταβατική: a qua sæpicule libros suos orditur Maro: sicut Homerus a χρονογραφία. Strictim autem tangit jam dicta, et summatim proponit post dicenda: in utrisque quidem calamitosa sibi omnia; tam præterita, quam futura. Cæterum, versus hos sonoros esse cum majestate, docuit Scaliger Poët. II. 29. *Taubmann*.

Res] Quamvis multa, prout locus exegerit, significet; modo tamen imperium: aut *res* hic pro universo statu Asiæ. Bene autem *Asiæ*, quasi orbis tertiæ partis. Nam Phrygia in Asia est: Ilium in Phrygia Minore. *Servius*.

Res Asiæ] Id est, Imperium Iliense: ita vs. 54. 'Res Agamemmonias,' dixit. Et ambitiose, 'Res Asiæ:' quasi tertiæ orbis terrarum partis. *Taubmann*.

Priamique evertere gentem] Non est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, ut vel Phrygia tota everteretur; vel solum Ilium. *Servius*.

Gentem Immeritam] Bene *gentem*. Nam Laomedontis et Paridis culpa, universa gens petire non debuit. *Id.*

Priamique evertere gentem Immeritam] Aut Ursin. allusum a Poëta ad versus plures Homeri II. iv. apud quem Juppiter fatetur, nullam esse

urbem, nullam gentem, quam ille æque dilexerit ac Trojam, ac Priamum, et Priami populum: ejus rei rationem assignans, ait: Οὐ γάρ μοι ποτε βωμὸς ἐδεύετο δαιτὸς Διοιβῆς τε κνίσσης τε: Non enim mihi unquam ara carebat convivio pari, Libationeque nimoreque. Immerita ergo everti urbs, Rex, et populus, qui tam impense colebant Numina. *Cerda*.

2 *Visum Superis*] Ut ipse ait, Neptunum, Junonem, Minervam vidisse se eversores Trojæ. Laus Ilii est, quod non nisi dii potuerunt subvertere. Quotiescunque autem ratio, vel judicium non apparet, sic visum, interponitur: ut Horatius, 'Sic visum Veneri: cum amorem ostenderet non esse pulchritudinis. Et bene accusatio in deos habet quandam venerationem, alioquin sacrilegium est. *Servius*.

Visum Superis] Invidiose, ut apud Horatium od. I. 33. 'Sic visum Veneri, cui placet impares Formas atque animos sub juga ahenea Sævo mittere cum joco.' Et apud Claud. Rapt. I. III. in querelis de rapta filia, Ceres, 'sic placitum patri.' Reddit Græca Sophocl. in Ajac. θεοῖς γὰρ ὡς ἔδοξε. Et est laus Ilii, quod non nisi a Diis everti potuerit. *Cerda*.

Visum Superis] Quotiescunque ratio non apparet, *Sic visum*, interponitur. Vide Not. Æn. II. 428. 'Diis aliter visum:' item Turneb. VI. 21. Et occulte purgat et laudat suos: ut qui non a Græcis, sed a diis vinci potuerint. *Taubmann*.

Superbum Ilium] Nobile. Ilium autem Virgilius, neutro tantum genere declinat. Horatius etiam feminino: ut, 'Non semel Ilios Vexata.' Sane modo Ilium proprie de civitate dixit. Nam regio Troja est: quamvis interdum pro civitate provinciam ponat: ut, 'Et campos ubi Troja fuit.' *Servius*.

Superbum Ilium] Id est, nobile, sive magnum. Ilium autem (auctore Ser-

vio) noster genere neutro tantum declinat: Horatius, et Græci, etiam fæminino. Epod. xiv. 'quod si non pulchrior ignis Accendit obsessam Ilion.' Idem Od. iv. 9. 'non semel Ilios Vexata.' Homer. sæpe Ἴλιον ἰσθῆν, Et notavit princeps litterarum Joseph. Scaliger, Latinos in commune omnes urbes fæminino genere recte efferre. Ita Catullus, 'regia Cranon:' 'Sirmo venusta.' Silius, 'regia Pleuron.' Juvenalis, 'quam Dorica sustinet Ancon.' Ovidius, 'defensa est Ilion armis.' Idem: 'Vestris disjecta lacertis Ilion:' ubi vulgo Ilios supponunt, perperam. *Taubm.*

3 *Humo fumat Neptunia Troja*] *Humo*, ab humo, id est, funditus: ut significet patriæ suæ solum quoque arsisse. *Servius.*

Fumat] Sane quæritur quomodo dixerit *cecidit*, et *fumat*. Sed ant per licentiam poëticam, tempus pro tempore posuit: ut, 'Meminisse horret, luctuque refugit.' Aut certe naturam rerum expressit. Nam *ruina* fit brevi, *fumus* vero longo permanet tempore. *Idem.*

Fumat] Solæcismum esse *cecidit* et *fumat* Probus et Charisius opinantur. Sed non raro præsens pro præterito invenias, præsertim si res necdum finem habere videntur. Ex ingenti incendio fumus diuturnior esse solet. Idcirco hoc loquendi genus exaggerandi vim habet, eo nempe tempore flammæ necdum cessare. Ita Ter. Ad. iii. 3. 11. *enarramus* pro *enarravimus*. Apud Pers. Satyr. ii. 59. 'impulit et mutat' et Ov. Trist. i. 11. 'Dardaniamque petit auctoris nomen habentem:' præcessit *reliquit*. De hocce Maronis loco, qui Euripidi, apud quem *καπνοῦσθαι Τροίαν*, debetur, agit Petr. Victor. xxxiv. 11. *Emmeness.*

Neptunia Troja] Bene et subtiliter etiam diis invidiam commovet, ut ea cecidisse dicat, quæ putabantur deorum. Sane fabula talis est: Laomedon,

rex Trojanorum, sollicitus pro opibus suis, petit ab Apolline et Neptuno, ut Ilium cingerent muris, mercede promissa; quo impetrato, quæ diis promiserat, denegavit. Sed Neptunus iratus, cetos, id est, belluas marinas immisit; quod malum Trojanis passi sunt, nece filiarum, quas bellua consumebat, donec, apertiore responso, Hesiona, Laomedontis filia, monstro exponeretur, quam Hercules, Troja eversa, liberavit, et amico suo Telamoni dedit uxorem. Sane, Laomedonte occiso, Priamo Phrygiæ donavit imperium. *Neptunia* autem *Troja*, quia Neptunus et Apollo eam cinxit muris, sicut prædiximus. *Servius.*

4 *Diversa exsilia*] Multi ad illud referunt, 'Magnum quæ sparsa per orbem.' Constat namque diversas partes orbis tenuisse Trojanos, ut Helenus et Antenor. Sed melius est, ut specialiter hoc Æneæ daret, qui compulsus anguriis est, diversas terras, hoc est, in diversa regione positas, quærere: ideo, 'Incerti quo fata ferant.' *Idem.*

Desertas] A Dardano accipe. Nam ubique uberes esse legimus: aut *desertas*, ut quidam volunt, quas et tenuimus et deseruimus; ut Cretam et Thraciam. *Idem.*

Terras desertas] *Desertas* Sanctius pro *deserendas* diciasserit in Min. p. 55. ubi plura, quibus sententiam firmat. Turnebus xvii. 6. intelligit *loca sola*, in quibus antea oppidum non fuerat conditum. Pierii lectionem tamen, quæ sequitur, non aspernamur. *Emmeness.*

Diversa exsilia, et desertas quærere terras Auguriis agimur Divum] In codicibus aliquot manu scriptis, et vetustate ipsa venerabilibus legere est, *Diversa exsilia, et diversas quærere terras*. Sed *desertas* Ti. Donatus agnoscit ut in integris ejus in Virgilium commentariis legimus: ex hisque duopessima Æneæ proposita dicit: avel

lebantur quippe a cineribus patriæ, diversa exilia et terrarum solitudines petituri: hoc enim modo *Desertas terras* interpretatur. Servius vero, quum videret Terras, Æneæ fatibus debitas, hominum robore, et frequentia, et ubere glebæ commendari, commentus est, non solitudinarias, aut incultas, sed a Dardano desertas, interpretari: quæ sententia, sicui magis adrideat, non laboro. Sane vëro sunt, qui respexisse Virgilium dicant, ad primam urbis Romæ ædificationem: quam Strabo dicit non apto, neque idoneo loco positam, solo neque feraci, neque agro satis ad alendum spaciioso, sed quem Romulus et Remus necessitate coacti, potius quam voluntate, coluerint. Ita enim Strabo, Κτίσαι τὴν Ῥώμην ἐν τόποις οὐ πρὸς αἵρεσιν μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀνάγκην ἐπιτηδείους, οὔτε γὰρ ἐρυμνὸν τὸ ἔδαφος, οὔτε χῶραν οἰκείαν ἔχον τὴν περίξ ὕψη πόλει πρόσφορος. In superioribus autem quod vulgata legunt exemplaria, *visum Superis*, vetera quædam habent, *visum est Superis*, substantivo verbo interjecto: quod quamvis verbum numerosiorem faciat: absque eo tamen structura videtur elegantior. Missa vero sint, quæ multa super fumat disputant Grammatici, si dixero Comminianum asserere *fumat*, hoc loco solæcismum esse per tempus. *Pierius*.

5 *Auguriis agimur divum*] Pro ostentis; id est, ex flamma, quæ tempora Ascanii pasta est, cursu stellæ, et Cræusæ admonitione, quæ dixit, 'Ad terram Hesperiam venies.' *Serv.*

Sub ipsa Antandro] Juxta Antandrum. Est autem civitas Phrygiæ, dicta *Antandros*, vel quod de Andro insula eam condiderunt coloni, quasi ἀντὶ ἀνδρου: vel quia Græci venientes per Thraciam, ceperunt Polydorum: pro cujus pretio hanc accepere civitatem, quæ ex facto nomen accepit *Antandros*, id est, propter virum data. Fertur tamen quod post acceptum

pretium a Græcis occisus sit lapidibus: quamvis huic opinioni Virgilius non consentiat. Nonnulli adserunt Antandron insulam esse vicinam Trojanis regionibus; ab hac populos Medos, coactos loci angustia, ad vicina littora profectos, civitatem *Antandro* ex nomine patriæ condidisse. Alii a Polymnestore occisum dicunt post eversam Trojam, et in maria præcipitatum. Cujus quum mater Hecuba agnovisset cadaver, cum captiva duceretur, flendo in canem conversâ est, cum se præcipitare vellet in maria. Quod ideo fingitur, quia nimio dolore inaniter Græcis convitiabatur. *Idem*.

6 *Antandro et Phrygiæ, &c.*] In exemplaribus aliquot antiquis, absque et particula copulativa legitur, *Antandro, Phrygiæ* molimur montibus *Idæ*. Verum ea particula nimirum loco hoc et necessaria est, et ad venustatem facere videtur. *Pierius*.

Sub ipsa Antandro] Ob commoditatem et copiam (ut verbis Turnebi xvii. 6.) navalis materiæ ex Ida monte quasi ex ὑλοτομίῃ Maro Æneam Antandri classem ædificasse scribit. Quo loco plerumque paves struebantur, teste Xenophonte Hellen. l. i. ἐκέλευσε ναυπηγείσθαι ἐν Ἀντάνδρῳ. Iterum, καὶ ἄλλας ἐν Ἀντάνδρῳ ἐναυπηγεῖτο. His adde Strabonem l. xiii. qui docet eundem fuisse locum, ubi a Paride dissidentes judicatæ Deæ sunt. Stephanus πόλιν statuit ὑπὸ τὴν Ἰδην. Nec aliter Strabo l. xiii. Ἀντανδρος ὑπερκείμενον ἔχουσα ὄρος, ὃ καλοῦσι Ἀλεξάνδρειαν, a Paride, qui etiam dictus fuit *Alexander*. Antandrus nunc S. *Dimitri* scriptore Sophiano. De origine nominis disputat Is. Vossius ad Melam l. 18. Meminit hujus Ovid. Met. xiii. 627. 'profugaque per æquora classe Fertur ab Antandro.' *Emmeness*.

Phrygiæ Idæ] Ad discretionem Cretensis. *Servius*.

Molimur] Fabricamus, paramus.

Et bene petit loca, in quibus et late-
ret, et navigia præpararet. *Idem.*

Molitur] *Moliri*, est operari, et
industrie aliquid conari, aut tractare:
ut hic explicat J. Gulielm. Plant.
Quæst. Epid. c. 4. Cicero: 'Nihil
agit, nulla opera molitur.' Plautus
Bacchid. 'Insanum magnum molior
negotium, metuoque ut possim emo-
liri.' *Taubmann.*

Idæ] Cælius Rhod. xxviii. 1. do-
cet, quemlibet montem, unde circum-
jecta spectari valeant, recte dici
Idam, auctore Didymo: et *Idæum*
capi pro montano. Trojam item dici
Idæam, παρὰ τὸ ἰδεῖν. *Idem.*

7 *Incerti]* Quia quisquis navigat,
licet mente destinet locum, quo ta-
men feratur, incertus est. Ergo non
ignari, quibus dictum erat, ut Italian
peterent; sed incerti ubinam esset
Italia. *Servius.*

Quo fata ferant] Quia nec in Thra-
cia permansit, nec in Creta. *Idem.*

Ubi sistere detur] Propter diutur-
num errorem, et quia sicut dictum
est, ad multa delatus loca est; aut
propter dubietatem oraculorum: cer-
tum enim erat, nos a Troja debere
proficisci, incertum tamen, ubi esset
consistendum. *Idem.*

Ubi sistere detur] Pro eo Ovid. Me-
tam. i. 107. 'ubi sidere detur.'
Quam lectionem ex Ovidianis codici-
bus firmat Nob. Heinsius. Hanc ta-
men genuinam lectionem agnoscere
videtur. *Emmeness.*

8 *Contrahimusque viros]* Colligimus.
Eos scilicet, qui ad auxilium vene-
rant. Unde est, 'Unam quæ Lycios
fidumque vehebat Orontem.' Item,
'Et fratres Lycia missos, et Apollinis
agris.' *Servius.*

Contrahimusque viros] Sic Græci
ἀνδρολογεῖν, στρατολογεῖν, καταλέξασθαι
τὴν στρατιάν, συνάγειν, et συναγείρειν
στράτευμα dicunt, contrahere et com-
parare exercitum. Homer. Od. E.
δσα ξυναγείρατ' Ὀδυσσεύς. Et Xeno-
phon: συνάγειν ἀνθρώπους εἰς κηδείαν,

et σύλλογον ποιῆσθαι. Videri potest
pari forma Pindarus Olymp. Od. x.
ὁ δ' ἄρ' ἐν Πίσᾳ ἔλσας ὕλον τέ στρατὸν,
&c. ἀντὶ τοῦ ἔλσας, nisi conflatum sit,
pro ἔλσας. *Germanus.*

Vix] Mox: ut, 'Vix e conspectu
Siculæ telluris in altum Vela dabant
læti.' *Servius.*

Vix] Nam fugitivi maturum tem-
pus expectare non possunt; et quia
definita loca non habuimus, naviga-
mus, quo fata ducebant. *Donatus.*

Prima æstas] Ut prima pars æsta-
tis, quia est ea adulta et præceps.
Aut vernum tempus dicit: quamvis
Palephatus tradat, capto Ilio, Æneam
post triennium navigasse. *Servius.*

Prima æstas] Accipe ver primum,
id est, initium veris, ex nota, quam
jam dedi in Georgicis. Veteres enim
cum annum in duas tantum partes
dividerent, eas nominabant hiemem
et æstatem, abstinebantque a nomine
veris et autumnus. *Cerda.*

Vix prima inceperat æstas] Sequitur
eos, qui fine veris Ilion captum vo-
lunt, paulo ante solstitium: ut dispu-
tat Jos. Justus Scaliger, de Emendat.
Tempor. l. v. *Taubmann.*

9 *Et]* Hæc conjunctio velocitatem
videtur ostendere. *Servius.*

Et pater Anchises] Ut agendarum
rerum auctoritatem adsignet Anchi-
sæ. Et ut diximus, τὸ πρέπον servat,
ut pater jubeat. *Idem.*

Dare fatis vela] Id est, navigare,
'quo nos cunque ferat melior for-
tuna:' ut loquitur Horat. od. i. 7.
Taubmann.

10 *Idora cum patriæ lacrymans]* A-
mat Poëta quæ legit, immutata aliqua
parte vel personis, ipsis verbis pro-
ferre. Nævius enim inducit uxores
Æneæ et Anchisæ cum lacrimis, il-
lum relinquentes his verbis, 'Ambo-
rum uxores noctu Trojade exibant,
capitibus opertis, flentes ambæ, abe-
untes lacrimis cum multis.' Hoc iste
Ænean eodem in tempore ejusdem
rei causa inducit fecisse, cum dicit,

‘*Litora* tum patriæ lacrimans portusque relinquo.’ et multi tradunt hoc in primo dictum, ‘Trojæ qui primus ab oris.’ *Servius*.

Litora] Nam patria perierat; et commuto terram, locum stabilem et certum, et sequor incerta maris. *Donatus*.

11 *Campos ubi Troja fuit*] Hoc est, quod ait, ‘omnis humo fumat Neptunia Troja.’ *Servius*.

Et campos] Non sine summo dolore videt latitudinem camporum, in qua mœnia diruta jacebant. Et tria posuit, quæ per naturam suam non potuerunt perire: *litus, portum, campum*. *Donatus*.

Et campos ubi Troja fuit] Testatur Rudolph. Agricola, his verbis summam totius *Æneidos* contineri. Est autem exemplum miræ brevitatis, tantæque adeo, ut arctari magis et contrahi brevitatis ipsa non possit. Quippe verbis paucissimis maximam civitatem hausit et absorpsit: non reliquit illi nec ruinam. Simile illud Cic. ad Herennium: ‘Lemnum præteriens cepit: inde Tharsi præsidium reliquit: post urbem in Bithynia sustulit: inde pulsus in Hellespontum, statim potitur Abydo.’ Macrob. v. l. et Quintilian. Institut. Rhet. Ovid. in Epist. Penelopes: ‘Pergama captivo jam bove victor arat. Jam seges est, ubi Troja fuit.’ Hanc tantæ urbis vastitatem tantam significantissime Strabo ἀφανισμὸν τέλειον appellavit: Suetonius ἄλωσιν *Ilii*, ut et Petronius. Nam Strabone et aliis auctoribus, Troja urbs ita funditus eversa est, ut indicium sui vix reliquerit: quippe cum illius lapides etiam translati sint, quibus vicina oppida instaurarentur: additis insuper, pro more veterum, diris et imprecationibus: ne quis eam postmodum incoleret, Horat. Od. i. 16. Habet autem vox *Troja* emphasin: quasi dicat nobilis illa urbs et antiqua, et armis virisque potens totius Asiæ opibus floridus-

sima, &c. Scaliger iii. 45. *Evasionis* sive *Perstrictionis*, quæ brevitatis est figurata, exemplum hoc adducit. Et versus, inquit, divinus: quem adeo probavit Maro, ut seipsum, in decimo, sit imitatus: ‘Atque solum, quo Troja fuit.’ Etiam Lucanus l. vi. ‘Nunc super Argos arant.’ *Taubmann*.

Exul] Quasi trans solum missus, aut extra solum vagus. *Servius*.

12 *Penatibus, et magnis Dis*] Alii deos magnos *caelum* ac *terram* putant, ac per hoc *Jovem* et *Junonem*. Dii penates a Samothracia sublatis, ab *Ænea* in Italiam advecti sunt; unde Samothracæ cognati Romanorum esse dicuntur: quos inter cætera ideo magnos appellant, quod de Lavinio translatis Romam, bis in locum suum redierint; quod Imperatores in provincias ituri, apud eos primum immolabant: quod eorum nomina nemo sciat; quod præsentibus adesse sentiantur: nam cum ambæ virgines in templo deorum Lavini simul dormirent: ea, quæ minus casta erat, fulmine exanimata, alteram nihil sensisse: quod Romani, penates in cultu habeant, quos nisi sacerdoti videre fas nulli sit; qui ideo *Penates* appellantur, quod in penetralibus ædium cœli sedeant; nam et ipsum *penetral*, *penus* dicitur, ut hodie quoque *penus Vesta claudi*, vel *aperiri* dicitur. *Id.*

Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis dis] Duo humana posuit, et duo divina: patris non fit mentio, quia secundum Virgilium ad Italiam non venit. *Idem*.

Cum sociis, natoque, &c.] Tacuit patrem, quia jam cum nominaverat. *Donatus*.

Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis Dis] In antiquis aliquot codicibus, *quato* cum *g* ante *n*: prout veteres scriptitasse Victorinus auctor est, et *dis* unico *i*, κατὰ κράσιν. Probus tamen mavult *diis* per duas *i* litteras scribi. *Pierius*.

Penatibus, et magnis Dis] Varro v.

num esse dicit, *Penates et magnos deos*. Nam et in basi scribebatur, *Magnis diis*. Potest tamen hoc et pro honore dici. Nam et dii magni sunt, Juppiter, Juno, Minerva, Mercurius: qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurum Lavinium. Unde apparet non esse unum. Idem Varro et alii complures *magnos deos* adfirmant simulachra duo virilia, Castoris et Pollucis, in Samothracia ante portum sita, quibus naufragio liberati vota solvebant. *Servius*.

Penatibus, et magnis diis] Coniungunt aliqui hoc argumento, quod Penates dicerentur *θεοὶ μεγάλοι*. Quamvis hoc sit verum, sed nihil suadet, ut hoc credamus: imo dissuadet Poëta, qui inaniter eandem rem his diceret. Ergo hic *magni Dii* sunt Juppiter, Neptunus, Apollo, Vulcanus, Juno, aliique hujusmodi: nam *Æn. II.* 'Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ Numina magna Demum.' Et mox commemorat Neptunum, Junonem, Palladem, aliosque hujusmodi. Eodem trahō versum illum, 'Numina magna vocat, meritosque indicit honores.' Item illum *XII.* 'Hoc habet, hæc melior magnis data victima Divis.' Neque enim his verbis ulla necessitas, ut Magnos Deos, id est, Penates, intelligamus. Demum a me contra nonnullos interpretes Turnebus est, qui *xv. 21.* explicans versum, in quo sum, sic ait: 'magnos Deos a Penatibus diversos facit Maro, etsi multi eosdem censent: sed Penates Dii penetrales videntur fuisse, Dique familiæ: Dii magni illi, qui maximum imperium, et munus habent, publiceque coluntur, ut Juppiter, Juno.' Quod deinde firmat duplici testimonio Arnobii: 'Non denique Dii magni, aut fugientes se Deos genus omne mortalium teritant:' et, 'Hoc ergo Dii magni monuerunt, perpetuantur, sentiunt:' sic mihi visum de hoc loco: erunt qui confundant cum Macrobio. Non

indigna, quæ audiatur Passeratii Nota in Prop. el. II. 34. Dii magni dicuntur tribus modis. Uno, cum omnes Dii ornantur hoc epitheto: altero, cum Dii majorum gentium intelliguntur, et hi sunt duodecim illi Ennii versibus inclusi: tertio, cum Divi potentes significantur, *δυνατοὶ θεοί*, de quibus ita Varro Ling. Lat. I. IV. 'Ops, et Saturnus, id est, Cælum, et Terra, Dii Magni.' *Cerda*.

Cum sociis, Penatibus, &c.] *Socios* nominat, quorum tamen Dux erat; quod mire facit ad benevolentiam. Vide *Æn. I.* 'O socii, neque enim ignari,' &c. Cur autem Patrem tacuit? Causam putat Servius, quod is ad Italiam non pervenerit: Donatus, quod Pater modo, ut solverent, imperaverit. Jam de *Penatibus* et *magnis diis* mirifice variant auctores. Consulatis interea Macrobi. Saturn. III. 4. et Alexandr. VI. 4. Turnebus xv. 21. ad hunc locum. *Taubmann*.

13 *Terra procul*] *Procul* est quasi porro ab oculis. Unde potest et *satis longe* significare: et *non valde*. Hic tamen, pro *non valde longe*, ponitur: brevis est enim Hellesponti transitus. *Servius*.

Terra procul] Optime ignoranti Didoni terram exponit: in qua situs loci, et incolarum persona, et opportunitas, cum propter propinquitatem laborem longioris itineris levaret: propter fertilitatem indigentibus posset opitulari. Quoniam autem Thracæ amiserant Lycurgum regem, videbatur, quod nullus adversarius venientes prohibere posset. Firmabat autem spem religio fœderis, diuturnitate temporis roborata. *Donatus*.

Procul] De hac voce vulgus putat tantum esse, longe: non sic est: *procul* idem est, quod pro oculis, modo sit longe, modo prope. Servius *Æn. VI.* in illud, 'horrendæque procul secreta Sibyllæ' sic ait: 'Procul: haud longe, procul enim est, quod præ oculis est, (mallem diceret, pro oculis,) et quod

porro ab oculis, unde duplicem habet significationem.' Hæc ille : quo loci, ut vides, *procul*, explicat, *haud longe* : et Ecl. vi. ad illud, 'serta procul,' ita ait : 'Modo prope, id est, juxta.' Eodem modo explicat l. x. illud, 'procul ærea ramis Dependet galea,' id est, juxta : et hic etiam ait, *procul* sumi pro *non longe*, quia brevis transitus Hellesponti. Sed firmo hoc aliunde. Liv. l. xl. 'Postero die Perseus, cum primum conveniendi potestas patris fuit, Regiam ingressus perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. Cai cum pater : Satin' salvus? et quænam ea mæstitia esset? interrogaret eum. De lucro tibi, inquit, vivere me scito.' Non potest esse longa loci intercapedo, ubi pater et filius ita facile verba commutant. *Cerda*.

Vastis] Vastatis, et per hoc desertis, aut magnis. *Servius*.

Vastis colitur Mavortia, &c.] *Maro* imitatus Euripidem Thraces gentem *Martiam* dicit ; et campos frumentarios : *vasti* enim *campi* sunt *magni campi* : quod arabantur et serebantur, frugiferi intelligi debent, auctore Turnebo xi. 19. *Mela*, et alii Geographi, eam regionem nec cælo, nec solo lætam, nisi qua mari propior sit, adserunt. Hinc alii *Thraces arant*, simpliciter interpretantur, habitant : alii, *arant*, id est, improbo et assiduo labore exercent, et ad frugem quasi cogunt. *Taubmann*.

14 *Thraces arant*] Figurata, nam minus est *quam*. *Servius*.

Acri] Savo et cruento. *Idem*.

Regnata] Participium est sine origine verbi. *Idem*.

Regnata. Passive, ut Hom. Od. Δ. αὐτὴ περναίετ' αὐτοῖσι, ἀνάσσονται δ' ἑμοὶ αὐτῷ. *Idem* Virg. regnandam accepit Albam : et Epig. i. vi. ἀπολύολ-βος Ἡμαθία τοῖς κραίνεται ἡγεμόνι· et Eurip. in Supp. οὐ γὰρ ἄρχεται ἐνὸς πρὸς ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐλευθέρα πόλις· et Ho-

rat. Carm. iii. 'Quid Seres, et regnata Cyro Bactra parent?' ut *Βασιλεύω*, et *Βασιλεύομαι* passive. Et Ovid. Metamorph. viii. 'arva suo quondam regnata parenti.' *German*.

Lycurgo] Lycurgus vero, ut alii dicunt, cum indignaretur Liberum ab omnibus gentibus coli, ut primum eum Thraciæ fines cum socio comitatu introiisse cognovit, comprehensas Bacchas ejus flagellis verberavit, ipsum vero insequi, ut occideret, cæpit. Sed postquam se Liber fugiens, ut evaderet, præcipitavit in mare, nympha exceptus liberatus est. Lycurgus autem hic filius Dryantis, rex gentis Bistonum fuit : qui, ut habet fabula, dum contemnens Liberum patrem, vites manu sua semper abscinderet, immisso a Libero furore, ipse sibi crura succidit. Revera autem abstemius fuit : quos constat acrioris esse naturæ, quod etiam de Demosthene dictum est. *Servius*.

Regnata Lycurgo] Sic *Æn.* vi. 793. 'regnata per arva Saturno quondam.' Horat. od. ii. 6. 'Regnata Phalanto rura.' Fabulam Lycurgi, qui fuit παῖς Δρύαντος, Rex Thraciæ, Divorum et præcipue Bacchi contemptor, homo crudelissimus, de quo Petron. in Satyrico, tradit Apollod. l. iii. Bibl. p. in Edit. Fabri 174. Hyginus Fab. 132. et 242. idem est, de quo Horat. od. ii. 19. Alius est legislator Lacedæmoniorum. *Licurgus* scribendum ex optimis codicibus adstruit Torrentius. Nonnulli retinent quidem *y*, sed *e* in *g* mutant, ut Dausquius in Orthogr. *Emmeness*.

15 *Hospitium antiquum*] Aut eorum : aut re vera antiquum. Nam tanta inter ipsos familiaritas fuit, ut *Ilione* filia Priami, Polymnestori nuberet Thracum regi. *Servius*.

Antiquum] In antiquo admodum codice legere est, *anticum* : et ita inferius, *Terra antica*, per *e* eadem proportionem, qua *posticum* dicimus. Ait tamen Velius Longus, in uno ex his u

insertum esse : in altero minime, ne quis novam hanc esse quæstionem putet. *Pierius.*

Sociique Penates] Vel propter supra dictam conjunctionem Iliones et Polylnnestoris ; vel quia cum omni hereditate majorum ; diviserant etiam deos penates Dardanus et Iasius fratres ; quorum alter Thraciam, alter Phrygiam incoluit occupatam. *Serv.*

16 Dum fortuna fuit] Scilicet bona : et simul ostendit fidem cum felicitate deficere. Sane sciendum, quod quotiescunque *fortunam* solam dicimus, felicitatem intelligi. Unde et *fortunatos* tantum felices : et *infortunatos* solos infelices vocamus. *Idem.*

Dum fortuna fuit] Gnome pulcherrima. Cum florent opes et fortuna, amici suppetunt ; illæ ut fugiunt, isti avolant. Jocasta apud Eurip. in Phœniss. rogat Polynicem : φίλοι δὲ πατὴρ, καὶ ξένοι σ' οὐκ ὠφέλουν ; *Amici vero patris, et hospites te non adjuvant ?* Cui ille, εὖ πράσσει τὰ φίλων δ' οὐδὲν, ἦντι δυστυχῇ : *Felix sis : officia enim amicorum nulla crunt, si infelix fueris.* De his Lucian. in Dial. Mort. ἀρχῆς ὄντες φίλοι, καὶ πρὸς τὸν καιρὸν ἀποβλέποντες : *amici imperii, et temporis servientes.* Et in Misanthropo socios vocat, ἐπὶ τῆς τραπέζης μόνον : *tantum ad mensam.* Horat. od. I. 35. 'diffugiunt cadis Cum fæce siccatis amici Ferre jugum pariter dolosi.' Paterculus l. II. 'Sed quis in adversis beneficiorum servat memoriam ? aut quis ullam calamitosis deberi putat gratiam ?' Nazianzenus epist. ad Amphilochoium advocat versus istos Theognidis : Πολλοὶ πὰρ κρητῆρι φίλοι γίνονται ἑταῖροι, Ἐν δὲ σπουδαίῳ πράγματι παυρότεροι : *Ad calices multi sese profitentur amici, Rebus at in dubiis rarus amicus erit.* Petron. in Fragm. 'Cum fortuna manet, vultum servatis amici : Cum cecidit, turpi vertitis ora fuga.' Lucan. Civ. VIII. 'Nulla fides unquam miseros elegit amicos.' Tritum Ovidianum, 'Si fueris felix,' &c. *Cerda.*

Feror] Nam non suo consilio venit. *Donatus.*

Litore curvo] Perpetuum epitheton litorum est. Nam quod in sexto ait, 'Tunc se ad Cajetæ recto fert litore portum :' significat eum ita navigasse, ut non linqueret litus. *Servius.*

17 Prima loco] Quia apud Cretam alia fecit. Modo autem *Ænum* significat : ut Sallustius, 'Ænum et Maroneam : viamque militarem.' Quamquam Homerus dicat inde auxilia ad Trojam venisse. Ergo jam fuerat : Euphorion, et Callimachus hoc dicunt etiam, quod 'Ænum dicatur a socio Ulyssis, illic sepulto, eo tempore, quo missus est ad frumenta portanda.' *Idem.*

Fatis iniquis] Bene, quid sit futurum, præoccupat. *Idem.*

Fatis iniquis] Hoc exitus rerum, non initia docuerunt. *Donatus.*

18 Æneadas] Ecce nec Virgilius *Ænum* dicit. *Æneadas* autem hic secundum accusativum nomen derivatum, aliter juxta nominativum. *Serv.*

Æneadasque meo nomen de nomine fingo] Adnotat Servius *Æneadas* non *Ænos* a Virgilio dictum, quippe quod constet *Ænum* ante Trojana bella celebrem fuisse urbem. Homerusque Il. Δ. ductorem Thracum ex *Æno* venisse dicit, ὃς ἄρ' αἰνόθεν εἰληλούθει. Is vero forte ad sua tempora respexit. Quod et Virgilius eo loco fecit, 'Portusque require Velinos.' Nam Plinius omnino *Ænos oppidum* Thraciæ memorat : ubi Polydori tumulus, et ab *Ænea* conditum, cui sacrificium quotannis, ut conditori fieret, etiam apud Livium legas his verbis ex antiquo codice desumptis : 'Proficiscuntur ab Thessalonica *Ænum* ad statum sacrificium, quod *Æneæ* conditori cum magna cerimonia quotannis faciunt.' *Pierius.*

Æneadas] Ne repetam, quæ Pierius elucidavit, nomino duntaxat Turneb. XVII. 6. ubi quod oppidum *Ænean*, Græce αἰνεῖαν (non autem *Ænum*)

Æneas condiderit, exserit; quod male etiam Hæmus a Solino, expungente hoc mendum; asserente verum nomen in Plin. exerc. Salmasio p. 161. Emmeness.

19 *Sacra Dionææ matri*] Veneri, a matre Dione secundum Homerum. Et bene dispensat, ut si adversa navigatio sequatur, Dionæam Venerem dicat, ut hoc loco: si prospera, de mari eam dicat esse procreatam; ut, 'Unde genus ducit.' Hæc autem, in quantum potest, reservat. *Servius.*

Sacra] Primo invocabam auxilium maternum, deinde aliorum deorum, qui auspicio novorum fundamentorum essent necessarii. *Donatus.*

Sacra Dionææ matri] Id, quod Deorum est, *sacrum* dicitur, distinguente Trebatio apud Macrobi. Saturn. iii. 3. inter *sacrum, sanctum, et religiosum.* De Dionæa Venere dictum Ecl. ix. 47. *Emmeness.*

20 *Auspicibus ceptorum operum*] Jovi, qui arcis deus est: Apollini, propter anguria: Libero, quasi causa libertatis. Nam dii alii si invocentur, ad privatam pertinent causam. Unde de Didone legimus, 'Junoni ante omnes cui vincla jugalia curæ,' propter nuptias: quamvis enim reipublicæ utilitas simularetur, erat tamen specialis causa Didonis. Similiter et hic Aneas sacrificat Veneri. Quod autem de Libero diximus, hæc causa est: ut signum sit liberæ civitatis. Nam apud majores aut stipendiariæ erant, aut fœderatæ, aut liberæ. Sed in liberis civitatibus simulachrum Marsyæ erat, qui in tutela Liberi patris est. Sed *auspicia* omnium rerum sunt; *auguria* certarum: *auspicari* enim cuivis, etiam peregre licet; *augurium agere*, nisi in patriis sedibus non licet. Peritissime ergo Virgilius veteris consuetudinis meminit, cum facit Aeneam, quia peregre, id est, in Thracia agit, auspiciantem, id est, Auspiciibus ceptorum operum. *Serv.*

Nitentem] Nitere dicuntur, quorum

cutis, corpore bona fide facto et extenso, splendet; qui splendor proprie *nitor*, ut Ter. E. ii. 2. 11. Phædr. f. iii. 8. Canis ad Lupum: 'unde sic quæso nites:' unde *nitidus* pro probe saginato. Horat. epist. i. 4. 'Me pingnem et nitidum bene curata cute vides.' Sic Turneb. iv. 22. *nitentem* interpretatur *opimum*: et noster ad agros transtulit G. i. 153. 'inter nientia culta.' *Emmeness.*

21 *Mactabam in littore taurum*] Contra rationem, Jovi taurum sacrificat: adeo ut hinc putetur subsecutum esse prodigium. Ubique enim Jovi juvenum legimus immolatum; ut, 'Statuam ante aras aurata fronte juvenum, Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.' Item Juvenalis, 'Qui vexat nascendi robora cornu.' Nam in victimis etiam ætas est consideranda. *Servius.*

Taurum] Cur *taurum*? cum Jovi tauro, verre, et ariete immolari non licuerit, sed tantum juvenco. Respondetur: Poëta non ignorantia, sed, ut monstro locum faceret secuturo, argute fecit hostiam contrariam. Nam et Deo non litatum esse ostendit; ideo secutum 'Horrendum dictu,' &c. Videatur Macrobius Saturnal. iii. 10. *Taubmann.*

22 *Forte fuit juxta tumulus*] Excusat dicendo *forte fuit*, quod juxta eum locum sacrificaverit: *tumulus* autem dicendo, uno sermone, et collem et sepulchrum fuisse significat. Potest enim *tumulus* et sine sepulchro, interpretatione collis interdum accipi. Nam et terræ congestio super ossa, *tumulus* dicitur. Sane apparatus mortuorum *funus* dici solet; exstructio lignorum *rogi*; subjectio ignis *pyra*; crematio cadaveris *bustum*; locus *ustrina*; operis exstructio *sepulchrum*; nomen inscriptum *monumentum*. *Servius.*

Quo summo] In quo summo. *Idem.*

Cornua Virgulta et myrtus] Bonè legit, *hastis apta virgulta*. Nam legi-

mus, 'Et bona bello Cornus.' Et alibi, 'ac myrtus validis hastilibus.' Ergo si telis fuerat confixus, merito illic hæc coaluere virgulta. *Cornus* autem declinatur ut *ficus*, si arbor sit. Nam *cornu* animalis, indeclinabile est: licet genitivum usurparit *Lucanus*: ut 'Cornus tibi cura sinistri Lentule.' Sic Cicero in *Arato*, 'Hujus genus:' pro genu. *Idem*.

23 *Virgulta*] Copiose *virgulta*, *hastilia*, *sylvam*, *ramos*, *arborem*, *vimen*, *corticem*, *stipitem*, *segetem*, *jacula*. *Id.*

Horrida myrtus] *Horrida* ad loci faciem retulit, non ad arboris naturam: vel certe umbrosam. *Idem*.

Myrtus] Sane de myrto fabula talis est. Hæc Myrtus ex fama de plebe antiquorum nata, Græco vocabulo *Myrene* vocitata est, forma pulcherrima: hanc cum quidam popularium dives et nobilis adamasset, a parentibus ejus postulavit uxorem. Interea latrones urbem occupaverunt, quam cum depopulantur, Myrenem, fratribus ejus occisis, captivam duxerunt, et in latebris condiderunt, donec alia loca vastarent. Sed hæc Myrene, inventa occasione, fugit, et ad cives reversa est. Gratulati cives, eam sacerdotem Veneris esse jusserunt; quæ cum sacra celebraret, unum de latronibus, per quos abrepta fuerat, in plebe cognovit, eumque comprehensum in medium vulgus extraxit. Latro pœnis adactus, omnia, quæ intendebantur, confessus est, socios quoque ubinam essent prodidit. Sed juvenis qui eam ante amaverat et petierat sibi conjugem, ad investigandos latrones sibi negotium depoposcit; quos cum inventos cepisset et præmium posceret, data ei potestas est a populo, ut virginem, quam amaverat, in matrimonium duceret: ob quam rem irata Venus, illum mori fecit; virginem autem in *myrtum* arborem vertit, eique, quod sacerdos fuisset, præstitit, ut perpetuo, et suavi odore gauderet. *Idem*.

Densis hastilibus horrida myrtus] Myrtum etiam sepulcralem fuisse constat ex hoc loco, et Theophrasti: qui auctor est primo visam in tumultu Elpenoris socii Ulyssis: et illo in Calice: '*myrtus veteris non nescia fatis*:' ubi alludit Poëta ad myrtum in Veliterno conspicuæ magnitudinis ab Africano satam, non ita procul a specu quodam, ubi draco manibus Scipionis servandis præfectus dicebatur. *Germ.*

Myrtus] De utraque arbore idem testatur *Ge. II. 447*. 'At myrtus validis hastilibus et bona bello Cornus.' Vide etiam *Turn. XXIII. 22*. præter alia virgulta myrtum veteres Græci tumulis imponebant, eodem notante hanc consuetudinem *IV. 22. Ennien.*

24 *Accessi*] Non ad cornum, sed ad myrtum, quæ inter verbenas est. Et bene matri sacrificaturus aras coronat ex myrto. *Servius*.

Sylvam] Sicut dictum est, bene variat, ut nunc *sylvam*, nunc *vimina*, nunc *virgulta*, nunc *arborem* dicat. *Id.*

25 *Ramis tegerem*] Excusatio a voluntate. *Idem*.

Ramis tegerem ut frondentibus aras] Antiqui exornarunt aras fronde aliqua felici, quam verbenam appellabant, de qua *Turneb. XXI. 21*. vide *Notas ad ecl. VIII. 65. Ennieness.*

26 *Mirabile*] In codicibus aliquot manu scriptis, *misérable* legitur. Sed *mirabile* id fuisse *Ti. Donatus* ait, quod sanguis ex ligno flueret. *Pier.*

Monstrum] Bene *monstrum*: nam statim quid esset apparuit: et hoc proprietatis est: abusione tamen plerumque corrumpitur. *Servius*.

27 *Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ*] In antiquo admodum codice scriptum erat, *namque ubi prima*: et pro *huic atro*: hinc *atro*, ut adverbium adverbio responderet: recenti vero emendatione repositum id, quod in vulgatis habetur exemplaribus. Pro *liquuntur* autem sunt vetera exemplaria, quæ *linguntur*

habent. Sed enim *liquuntur* magis omnino placet, quod etiam agnoscit Servius. *Pierius*.

28 *Atro*] Hic pro corrupto sanguine. *Servius*.

Atro] Sic Grat. Cyneg. vs. 353. 'atroque cadant cum sanguine fibræ.' Græci μέλαν αίμα. Vide Vlitium legentem pro utro recte *atro*. Enmen.

Liquuntur] *Li* in verbo producitur, ut hoc loco. In nomine vero corripitur, ut *liquor*. *Servius*.

Liquuntur sanguine guttæ] Non. Marcellus supra l. II. Georg. eo loco: 'Huc summis liquuntur rupibus amnes:' et hoc quoque, *linquuntur* legit; ubi *linquere*, inquit, defluere est. *Germanus*.

29 *Tabo*] Corrupto sanguine. *Serv.*

Et terram tabo maculant] Præclare: nam cum allusione ad atrum sanguinem; ater enim cruor ex corruptione, et pulvere, proprie est tabidus. Quod Virg. *maculant*, Lucret. l. III. 'Terram conspergere tabo.' *Cerda*.

Tabo] Cur *tabo* potius, quam *tabe*, quo contentus fuit Ovidius? quærit Scalig. Poët. IV. 16. *Taubmann*.

30 *Membra quatit*] Causa pendet ex causa. Nam timor sanguinem gelat, qui coactus frigus gignit. *Serv.*

Gelidusque coit] Physice loquitur et rationabiliter, nam hinc et pallor nascitur, cum se ad præcordia fugiens contrahit sanguis. *Idem*.

Gelidusque coit formidine sanguis] Sic et Æschyl. in ἐπτά' κακόν μου κραδίᾳ τι περι....πιτρει κρύος: nimirum propter abscessum, et constipationem spirituum cum sanguine, ut fit per contrariam passionem dilatatio, eorundemque diffusio: τὰ γὰρ λυπηρὰ καὶ ἡδέα auctore Aristot. πάντα σχεδὸν μεταψύξεώς τινος, καὶ θερμότητος. *Germanus*.

31 *Lentum rimen*] Molle et flexuosum. Unde et qui incurvi sunt per senectutem dicimus *vietos*. *Serv.*

Lentum rimen] Ad hunc locum consule Rob. Tit. l. III. *Emmeness*.

32 *Tentare latentes*] Miraculum enim est ex arbore sanguinem fluere. *Servius*.

33 *Ater et alterius*] In codicibus antiquis plerisque, *alter* non *ater* habetur. Animadverti vero in aliquot exemplaribus, *l* litteram abrasam esse, in aliquot additam aliena manu, ut in Mediceo discernitur. *Pierius*.

34 *Multa movens*] Non dicit quæ, sed ex sequentibus intelligimus. Cogitabam, inquit, ne forte bellum immineret, quod sanguinem vidissem; ne lucum Nympharum violassem; ne forte sanguis ex Nympheis esset. Hamadryades namque cum arboribus et nascuntur et pereunt. Unde plerunque, cæsa arbore, sanguis emanat. Nam Ovidius ait, quum Erisichton arborem incideret, primo sanguis effluxit: post ululatus secutus est. Inde Statius, 'Nec amplexæ dimittunt robora Nymphæ.' Item: Cogitabam ne forte ex terra Martis jure sanguis efflueret: nam quod dicit hæc se veneratum esse numina, illas constat præcessisse cogitationes. *Servius*.

Venerabar] Id est, precabar, orabam. Vide Lambinum ad Horat. Sat. I. 2. *Emmeness*.

35 *Gradivumque patrem*] *Gradivum*, exilientem in prælia: quod in bellantibus sit, necesse est. Aut gravem deum patrem: aut ideo, quia apud Pontifices, Mars *pater* dicitur. Alii *gradivum*, quod gradum inferant, qui pugnant: aut quod impigre gradiantur. Alii *gradivum*, quia nunquam equester, a *gradu* dictum, quod huc et illuc gradiatur; unde Martem communem dici. Nonnulli eundem Solem et Vulcanum dicunt: sed Vulcanum generis esse omnis principem; Martem vero Romani tantum stirpis auctorem. *Servius*.

Geticis] Thraciis. Getæ autem populi sunt Mysiæ: quæ quia lata est, multas continet gentes. *Idem*.

Geticis qui prasidet arvis] *Getica*

arva Thraciæ interpretatur Turnebus, cujus partem Getæ olim tenuerunt ex Thucydide. Sæpe autem a Poëta dicitur Martia Thracia, et ‘Rhesi Mavortia tellus:’ ut et Eurip. in Hecub. sub persona Polymestoris, ἰὼ θρήκης λογχοφόρον, ἔνοπλον, εὐκριν, ἀρεὶ κάτοχον γένος. Quos autem locis præsidere deos Latini dicunt, Græci προστατηρίους θεούς, et προστάτας. Germanus.

Geticis, &c.] Val. Flac. Arg. v. ‘Ecce autem Geticis veniens Gradivus ab antris.’ Et Claudian. Pan. in Probum, Probin. et Olib. fratres: ‘Qualis lethifera populatus cæde Gelonos Procubat horrendus Getico Gradivus in antro.’ Stat. Theb. III. ‘Gradivum acciri propere jubet, ille furentes Bistonas, et Geticas populus cædibus urbes.’ *Cerda.*

Geticis qui præsidet arvis] Id est, Thraciis arvis, cujus partem olim tenuerunt Getæ: ut scribit Thucyd. I. II. Videatur Turneb. IV. 22. sed cur potissimum *Nymphas* et *Martem* rogabat, ut visa prosperarent, omenque bonum ac leve facerent? Quia cogitabat, an forte sanguis esset Hamadryadum Nympharum, quæ cum arboribus nasci et mori credebantur, an vitium esset regionis a Marte sanguinario habitata. *Visus* autem dixit pro *visa*: ut Livius I. I. ‘Hoc velut domestico exterritus visu.’ *Taubm.*

36 *Rite secundarent*] Recte prospectos facerent. *Servius.*

Visus] Pro *visa* posuit. Tunc enim masculino utimur genere, cum de his loquimur, quibus videmus: ut si dicas, ‘Nubecula obest visibus meis.’ Si autem neutro utamur, ea, quæ videntur, significamus: ut si hoc loco diceret, *Rite secundarent visa*: quod propter metrum non potuit. *Idem.*

Secundarent visus] Præclare. Post primum infaustum malumque omen, petebant veteres, ut secundum esset, non alterum: explicatius: si sequens omen faustum esset, *secundum* dice-

batur; si adversum, *alterum*. Itaque *omen secundum* proprie est, omen felix post malum: sed, *omen alterum*, erit, post malum omen malum alterum. Inde adjectivum *secundus*, et verbum, *secundo*, *as*, traducta ad felicitatem signandam. Ergo, petit Æneas, ut visus secundentur, id est, felices sint: sic I. VII. ‘Dii nostra incepta secundent.’ Et Seneca in Furente: ‘Votum secundet, qui potest, nostrum Deus, Rebusque lassis adsit.’ *Cerda.*

Omenque levarent] Bonum ac leve facerent. Id est, in bonum converterent. *Servius.*

37 *Tertia sed postquam majore hastilia nisu Adgredior*] *Nisu* unico *s* scribi placere Valerio Probo, qui nomen appellativum *nisus*, nihil differre ait scriptione a nomine proprio *Nisus*, et plura ita exemplaria vetusta convenire dictum. Majoris illud momenti, quod Sosipater Carisius, ubi de adverbii per ordinem agit, versus hunc citans agnoscit *tertio* adverbium. Cujus ut stet sententia, vel Creticus Heroico condonandus, vel manifesta Synzesis admittenda. Vel *o*, breve fuerit ea ratione quod ajunt Grammatici, *o* finalem sæpe corripi, quando in adverbium transcat, ut, *cito*, *sero*, *modo*. Statius: ‘Sero memor thalami.’ Martial. ‘Accipe quomodo das.’ Sed enim vix tanti fuerint Grammatici veteres, ut *tertia hastilia* cuiquam displicere possit. Sit sane locus adverbii, ut *tertia* pro *tertio* positum sit: nomen pro adverbio positum sæpe apud auctores omnes reperimus. *Pierius.*

Nisu] Ea voce etiam utitur Horat. od. IV. 4. ‘insolitos docnere nisus:’ de avibus dici monet illic Torrent. utrumque tamen *nisus* et *nixus* probat Dausq. in orthograph. *Emmeness.*

38 *Obluctor*] Acrinus nitentem ostendit. *Servius.*

Genibusque adversæ obluctor arenæ] Hunc actum Græci ἐγκονεῖν dicunt,

conatu a genuum nisu deducto : quamvis aliis ἀπὸ τῆς κοιλίας vel κοιλίᾳ quod properantes pulvere pedes inficiant : unde et κοιλίᾳ et κοιλίποδες, et γονυτετεῖν Græci ingeniculari dicunt : et ἐγγύθιας signum in cælo, Ingeni- culus astronomis, hoc est, Hercules qui dextro genu nixus, sinistro pede capitis draconis dextram partem opprimere conatur. Græci item ἀπο- πρηνεῖσθαι, quod Apulejus ‘ appro- nare in genua.’ Germanus.

39 *Eloquar an sileam*] Parenthesis ad miraculum posita. Qua magnitudinem monstri ostendit, et bene audito- rem adtentum vult facere. *Serv.*

Gemitus lacrimabilis] Potest enim esse etiam irascentis. Et *lacrimabilis* cum lacrimis, an dignus lacrimis. *Idem.*

Gemitus] Moraliter primo gemitus, deinde voces auditæ sunt. *Donatus.*

Imo auditur tumulo] Ex imo tumulo, ut longè vox cum quodam defectu sonans, auditu ipso miserabilior vide- tur. *Servius.*

Auditur] Vetus codex habet *auditus*. *Idem.*

40 *Vox reddita*] Pro data. Redditur enim quicquid ad nos per alterum transit, quanquam hic etiam hoc pos- sit intelligi : nam ad eum vox missa per tumulum est. *Servius.*

41 *Quid miserum, Ænea*] Artificiosa res : si enim Æneas loqueretur, di- ceret *feci*, et absoluta qualitate sese defenderet, quia nescius fecerat : sed Poëta eum inducit defensorem, qui accusator esse debuit. Ideoque acer- bitatem latius extendit, et ex uno crimine multa posse exoriri evidenter ostendit : sed instruit, et non arguit. Primum crimen est, sepulchrum vio- latum : et hoc ratione loci, temporis, et personarum. Addit miseriam, quæ sublevatione et non oppressione dig- na est. *Donatus.*

Ænea] Ex nomine proprio apparet, notum cum noto loqui. *Idem.*

Laceras] Per membra discindis.

Nam *lacerare* est sæpius vulnerare. *Servius.*

Parce] Id est, parce tibi : vel se- pulito parce, cui vivo nemo pepercit. *Idem.*

Sepulto] Modo mortuo vel jacenti significat. Nam *sepultus* est quasi sine pulsu. Non enim hunc sepultum pos- sumus dicere, cujus sepultura non sit rite perfecta, sed fortuita est obrutus terra. *Idem.*

Jam parce sepulto] Lex erat xii. tab. ‘ Defuncti injuria ne afficiantur : de- orum manium jura sancta sunt.’ Ex Solonis sanctionibus, ‘ Ne in vita de- functos convitia jaciantur ; ne quis sepulchra deleat, aut violet etiam,’ &c. Violatoribus sepulchrorum sup- plicia erant proposita ex Pauli I. C. sententia : humilioribus, capitis mule- tatio : honestioribus, in insulam de- portatio, relegatio, aut in metallum damnatio. *Pontan.*

Sepulto] Sunt codices antiqui, ubi *sepulcro* legatur. Quam lectionem Ti. Donatus agnoscit, nisi ter eadem pagina eodem verbo peccatum est. *Pierius.*

42 *Pias*] Bene etiam ille, qui læ- ditur, excusat Æneam : quod pietatis grande testimonium est. *Pias* autem propter Penates de excidio liberatos, aut quia sacrificabat. *Servius.*

Parce pias manus] Cur *parce*, si jam patrata res fuerat? Quia quod igno- rans fecerat, merebatur veniam. Non autem mereretur, quod deinde esset facturus. Sic : ‘ Si mihi parces, te crimine solves.’ *Donatus.*

Scelerare] Polluere : nomen tamen fecit sine verbi origine, non enim di- citur *scelero*. *Servius.*

Parce pias scelerare manus] Hunc versum omnino vertisse videtur Epigr. Græc. 4. in Medeam : αἵματι μὴ χρῶ- σαι φεισάμενος παλάμην : ut supra, ‘ na- torum sanguine macrem Commaculare manus.’ *Germanus.*

Non me tibi Traja] Peccares enim in hominem, in miserum, in defunc-

tom, in civem, in tuum. Ergo, non tulit me tibi Troja externum, id est, non solum civem, sed affinem: frater enim Crēnsæ erat. *Donatus.*

43 *Externum tulit*] Ordo est, Troja me tibi tulit, et bene tulit, hoc est educavit: non externum; nam et civis Æneæ fuerat et cognatus. Et cito se et Trojanum esse, et adfinem ostendit. *Servius.*

Externum tulit] Sunt codices nonnulli, in quibus *extremum* scriptum est. Sed enim Servius cur *externum* legendum sit, rationem adjicit, Polydorum civem et cognatum Æneæ fuisse. Eadem apud Livium sententia, ubi Scipio milites ad Ilergetum excidium ferociter accendit: 'Non enim eos, ait, esse neque natos in eadem terra, nec ulla secum societate conjunctos.' Et eruditus ille vir qui Virgilium in ædibus Aldi tertio editum emendavit, in recognitione, *externum* subjecit. Quæ dicta volui, quia nonnullos esse scio, qui lectionem *extremum* ament, referrique ad nobilitatem generis dicant, clamante scilicet Polydoro, se non extremo loco natum, quo debeat ita contemptui et injuriæ expositus esse: quod ridiculum est. *Pierius.*

Externum] Civi opponitur *externus*, ut apud Stat. Theb. l. i. 'quæ caussa furoris Externi juvenes? neque enim meus andeat istas Civis in usque manus.' *Purce scelerare*, pro noli: vide N. Ecl. iii. 94. *Emmeness.*

Aut] In antiquis aliquot codicibus, *haud* legitur puncto firmo præfixo. In multis vero observes aspirationem abrasam. Quo quidem loco *aut*, pro neque positum ait Priscianus, de constructione. *Pierius.*

Aut cruor hic de stipite manat] Mire, quasi ostendens cruorem suum de stipite. De ligno ait; nam *stipes* vere est lignum sectum siccum. *Servius.*

De stipite manat] Personarum et temporis posuerat partes, nunc ponit loci. *Donatus.*

44 *Crudelis terras*] Id est, crudelium et avarorum. Ex moribus enim cultorum, terræ laudantur vel vituperantur: ut, 'Devenere locos lætos.' *Servius.*

Crudelis terras] Demonstrat hoc esse vitium terræ parentis, ut per hoc omnes eodem vitio laborare significaret. Ergo et ab aliis poterat eandem injuriam expectare, atque etiam si tutus permansisset, pium inter impios versari. *Donatus.*

Fuge, fuge] Ex duplicatione verbi, necessitatem ostendit fugiendi. *Idem.*

45 *Polydorus ego*] Sive ego distinguas: sive ego hic: subaudias sum necesse est. Et quasi *δειτικῶς*, id est, Polydorus sum, non stipes. *Servius.*

46 *Telorum seges*] Multitudo. Plautus Aulularia, 'Stimulorum seges.' Sane putatur non verisimile jaculis coniectis puerum occisum; nam repugnat cum illo, 'Polydorum obtruncat:' nam emisisse radices jacula mirum est, nisi monstruosum sit. *Idem.*

Telorum seges] Per segetem telorum, silvam innuit densissimam, non aliter ac Catullus plurima oscula cum dixit: Non si densior aridis aristis Sit nostræ seges osculationis.' Ita in Æn. vii. 'atraque late Horrescit strictis seges ensibus:' in xii. strictisque seges mucronibus horret Ferrea.' Quibus et aliis locis multitudo signatur. *Cerda.*

Increvit] Reviruit. Traxit autem hoc de historia Romana. Nam Romulus, capto augurio, hastam de Aventino monte in Palatinum jecit: quæ fixa fronduit. *Servius.*

Increvit] In codicibus aliquot antiquis, *implevit* habetur: paraphrasi etiam adjecta, *abundavit*. Ti. Donatus, ut in integris ejus commentariis habetur, verbum id exponit, *crebro percussit*; accipiendumque esse, ut non remanserit locus immunis a vulnere: et paulo superius dixerat ad illius funus accumulato ferro multitudinem sævam confluisse. Tu quæ Servius

de hasta Romuli dicat, videris. *Pier.*

Increvit] Id est, reviruit. Maro ab Euripide, in Hecuba: cum noster dicat Polydorum jaculis confossum; ille autem ab educatore Polymestore clam cæsum, et in mare projectum fuisse. Videatur Turneb. xi. 19. item Ovidius Met. xiii. 5. *Taubmann.*

47 *Tum vero*] Quia supra dixerat: 'Mihi frigidus horror membra quatit.' Nam ad illum horrorem, qui fuit ex sanguine, accedens vox lamentabilis Polydori mentem in hebetudinem convertit, et vox in silentium transit. *Donatus.*

Vero] Adfirmative. *Servius.*

Ancipiti] Duplici, quod et sanguinem viderat, vel ancipiti formidine, una quod sepulchrum læserat; altera quod metuere cœperat læsum ipsum. *Idem.*

48 *Obstupui, steteruntque comæ*] In antiquis aliquot codd. legere est, *obstupui steterantque*. Sed enim *steterunt* et receptum est a doctis viris, et agnoscitur a Valerio Probo. De syllaba vero, quæ pene ultimam præcedit, in *obstupui*, satis alibi dictum, ne toties eadem repetamus. *Pierius.*

49 *Hunc Polydorum auri*] Licet de Polydoro superius sit relatum, tamen propter varietatem rei necesse est repeti. Priamus cum videret longa obsidione res suas in ultimo constitutas, filium parvulum Polydorum, Polymestori, regi Thraciæ, genero suo per Ilionam filiam, cum magno auri pondere nutriendum commendavit; qui victa Troja, auri cupiditate impulsus, Polydorum obrutum telis occidit. *Servius.*

Hunc] Ea ratione misit Priamus, ut cum se in summis periculis cerne- ret, saltem posteritas sua in hoc filio remaneret, et auri vim magnam dedit, ut esset, quo viveret: et ex se natu- ram Polymestoris conjectans, tutum filium apud veterem amicum credidit. Infelix ergo, qui dum filium in tuto collocare putat, eum perdidit. Ergo

Priamus nec incantus, nec imprudens, nec in filii causa indiligens fuisse demonstratur. Dederat enim vicino, affini, amico veteri: dederat cum divitiis, dederat regi. *Donatus.*

50 *Infelix*] Aut qui jam infelix esse cœperat: aut cui etiam provisa nocuerunt. Aut *infelix*, quia superstes liberis fuit; aut quia illi perfidia non ab hostibus tantum est. *Servius.*

Furtim] Ne Græci scirent. *Idem.*

Mandarat] Aphæresis est, sive dixeris *commendarat*, sive *amandarat*. Et *mandarat* est amoris; *amandarat* vero odii est; et *amandare* est sub specie legationis aliquem relegare. *Idem.*

Furtim mandarat alendum] Enrip. superiori exemplo ὑπεκπέμπειν ut et Sophocli, ὑπεκπέμφθη. *Germanus.*

51 *Threicio regi*] Auxit ex provin- cia crudelitatem, ex qua fuerunt Dio- medes, qui equos habebat qui huma- nis carnibus vescebantur; Lycurgus, ob injuriam Liberi patris punitus; Terens, qui Philomelæ sorori uxoris, post inlatum stuprum, linguam absci- dit. *Threicio* autem pro *Thracio*, ut supra pro *Thracia*, *Threïssa*. Nam so- lutio est Ionica lingua. Cum enim sit θραῖξ, Iones dicunt θρηῖξ: cujus solutio facit *Threïcius*, vel *Threïssa*. *Servius.*

52 *Cingique urbem obsidione videret*] Inter ipsa principia obsidionis, nam postea jam minime poterat. *Idem.*

Obsidione] Et neutro genere utitur Ennius, teste Non. Marc. 'cum suo obsidio magnus Titanum premebat.' *Emmeness.*

53 *Ille, ut opes fractæ, et Fortuna*] Bene utrunque innexit, sæpe enim alterum sine altero valet, aut opes, aut fortuna. *Servius.*

Ille, ut] Vel postquam, vel tantum quod: vel deest *statim*, ut sit, *Ille statim ut*. *Idem.*

Ille] Scilicet qui speraretur huma- nus, cujus fidei commissus fuerat, qui dives, qui ex plurimis delectus, qui susceperat innocentem amici filium:

notatur hic persona scilicet *Amicus*. Item locus. Nam mare interueniens erat, interse et Trojam. Item tempus, scilicet, in quo perierat imperium, ut non timeret ultionem. Ostendit præterea Poëta in rebus adversis, ne amicis quidem fidendum. Damnat avaritiam, tanquam quæ ad omnia scelera impellat. *Donatus*.

Ille, ut opes fractæ, &c.] Revoca, quæ supra ad illud, *Dum fortuna fuit*, et adde ista Clementis Alex. Strom. vi. 1. ex Theognide, et Euripide, quorum prior, *Ὀὐκ ἔστιν φεύγοντι φίλος, καὶ πιστὸς ἑταῖρος*: *Exulanti nullus est amicus, et fidus socius*. Posterior, *πεινῶντα φεύγει πᾶς τις ἐκ ποδῶν φίλος*: *Procul fugit quisvis amicus pauperem*. Item illud Epigr. Græc. *Πάντα τύχης τε βροαῖς συµμεταβαλλόμενα*: *Omnia commutantur ad momentum fortunæ*. Cæsar quoque Civ. ii. de Varrone dixit: 'se quoque ad motum fortunæ movere cæpit. Faciunt ad rem Ovidii versus Met. xiii. de eadem hac historia: 'Ut cecidit fortuna Phrygum, capit impius ense Rex Thracum, juguloque sui demisit alumni.' *Cerda*.

Fortuna] Melior scilicet. *Servius*.

Teucrum et fortuna recessit] In coëcis aliquot antiquis, non habetur et copulativa particula, quæ quidem non si læsione tam numeri quam elegantia judicio meo ex hoc versu de-trahi potest. *Pierius*.

Et fortuna recessit] Cæsar quoque de Varrone bel. civ. i. ii. 'se quoque ad motum fortuna movere cæpit:' imitatione, credo, illius in Troad. Eurip. εἰς τὴν τύχην δ' ὀρώσα, τοῦτ' ἤσκεις, ὅπως "Ἐποῖ ἄμ' αὐτῇ; et Epigr. Gr. πάντα τύχης τε βροαῖς συµμεταβαλλόμενα. *Germ.*

54 *Res Agamemnonias*] Hoc est, imperium, vel partes Agamemnonis. *Servius*.

Victricia] Omnia nomina a verbo venientia, cum in or exennt, masculina sunt, ut *victor*; cum in *trix*, feminina sunt, ut *victrix*. Neutra vero

non faciunt, nisi autum ex numero plurali. Unde est *victricia*. *Idem*.

55 *Fus omne*] Et cognationis, et juris hospitii. *Idem*.

Obtruncat] Pro *occidit*. Nam *obtruncare*, proprie est capite cadere. *Id.*

56 *Vi*] Violentia. *Idem*.

Potitur] Verbum de his est, quæ permiscet conjugationes: cum enim sit tertiæ, infinitum modum a quarta facit, ut *potiri*. *Idem*.

Quid non mortalia pectora cogis] Ad quod flagitium homines non compellis, detestandi auri cupiditas? *Idem*.

57 *Auri sacra fames*] *Sacra*, execrabilis. Alii *sacra* devota accipiunt, unde et *rer sacrum*. Alii *sacrum* pro *scelestum*, vel *sacrilegum*. Tractus est autem sermo ex more Gallorum: nam Massilienses, quotiens pestilentia laborabant, unus se ex pauperibus offerebat alendus anno integro publicis et purioribus cibis. Hic postea ornatus verbenis et vestibus sacris, circumducebatur per totam civitatem cum execrationibus, ut in ipsum reciderent mala totius civitatis, et sic projiciebatur. Hoc autem in Petronio lectum est. Sane sciendum latenter Æneam hoc agere, ut Trojanos Didoni ex infelicitatis similitudine commendet. Nam et ejus marito frater, auri causa intulit necem. *Serv.*

Quid non, &c.] Inter sententias Marcianas numerat hanc Macrob. Saturn. v. 16. Sic Stat. Thebaid i. ii. 'Sacro præculta supervenit auro,' pro execrabili. Pers. in Prol. 'dolosæ spem auri' nominat. Juvenal. Satyr. xiv. 173. 'Inde fere scelerum causæ, nec plura venena Miscuit, aut ferro grassatur sæpius ullum Humana mentis vitium, quam sæva cupido Immodici census,' &c. De hac apostrophe vide Quint. ix. 2. et 3. Scal. xiii. 16. Cæcl. Rhod. xx. 23. *Emmeness*.

58 *Proceres*] Qui processerunt ante alios. *Servius*.

Primumque parentem] Bene *primum*

id est, ante procures. *Idem.*

Primumque parentem] Vetera quædam exemplaria, *parentum* legunt: hoc est primum ex patribus, aut ex senioribus. Sed *parentem* magis omnino placet. *Pierius.*

59 *Monstra Deum*] Quæ ostenderant: et modo mala: nam medium est, quia interdum dicuntur et bona. *Servius.*

60 *Omnibus idem animus*] *Idem* plus est quam si diceret *similis*. Est unus animus, aut idem consilium, et hoc juxta disciplinam auguralem dixit, quæ appellatur consensio; sicut in libro secundo dictum est. *Idem.*

Idem] Solet decerni, quod majori parti placet; sed hic tam manifestum scelus fuit, ut omnes fugiendum censerent inde, ubi per scelus fuerat soluta amicitia, quæ fœdere devincta erat. Non ergo utile illic morari, nec religiosum, cum sanguine pueri pollutus esset locus. *Donatus.*

Scelerata terra] Pro *sceleratorum*: ut supra, 'Captiva vestis.' *Servius.*

61 *Classibus austros*] Hypallage est; nam classes austris damus. *Servius.*

Dare classibus austros] Sic Calpurn. l. v. 'campos ovibus, dumeta capellis Orto Sole dabis.' Pro, dabis campis oves, dumetis capellas. *Cerda.*

62 *Instauramus funus*] Modo sepulchrum, quod virgulta evellendo diruerat. Nam proprie *funus* est incensum cadaver. *Servius.*

63 *Aggeritur tumulo tellus*] Ut ostenderet verum tumulum, ne forte aliquis alius illud errore violaret. *Idem.*

Stant] Positæ sunt. *Idem.*

Manibus] *Manes* sunt illo tempore animæ, quo de aliis recedentes corporibus, necdum in alia transierunt. Sunt autem noxiæ, et dicuntur *κατ' ἀντίφρασιν*. Nam *manum* bonum est, unde et *mane* dictum est. Similiter etiam *Eumenides* dicimus, ut *Parcas, bellum, lucum*. Alii *Manes* a manando dictos intelligunt. Nam Manibus

plena sunt loca inter lunarem et terrenum circulum, unde et defluunt. Quidam *Manes*, deos infernos tradunt. Quidam alios *Manes*, alios *deos infernos* dicunt: plurimi *deos cælestes* ut vivorum, ita *Manes* mortuorum tradiderunt. Alii *Manes nocturnos* esse ejus spatii, quod inter cælum terramque est, et ideo humoris, qui noctu cadit, potestatem habere; unde *mane* quoque ab iisdem Manibus dictum. *Servius.*

64 *Cæruleis mæstæ vittis*] Cato ait, deposita veste pupurea, fœminas usas cærulea, cum lugerent. Veteres sane *cæruleum* nigrum accipiebant. Vittæ autem cæruleæ in acerbo funere, præcipue filiorum familias, adhiberi solebant, sicut hic; nam Polydori funus, utpote adhuc pueri, acerbum est, et quia ejus ætatis erat, ut filius familias adhuc esse potuisset. *Idem.*

Mæstæ aræ] Cicero pro Murena, 'Imaginem lugentem.' *Idem.*

Cæruleis mæstæ vittis] Vides, cæruleum colorem solitum usurpari et in luctu, et in acerbo puerorum funere. Eundem in genere ad res sacras destinari, discas ex multis, nunc mihi in mente Val. Flacc. Arg. 1. 'multa pallens ferrugine taurus Stabat adhuc, cui cæruleæ per cornua vittæ.' Notam Magii III. 14. et quæ ibi ex Theocrito adducit, lege ipse. *Cerda.*

Atraque cupresso] Nigra, funesta. Nam inferis consecrata est, quia cæsa nunquam revirescit. Fabula autem de cupresso talis est: Cum haberet in deliciis Cyparissus puer cervum, et ipse ab Apolline diligeretur, imprudens cervum suum jaculo occidit, cuique dum luget, neglecta consolatione Apollinis, dolore consumptus est; ejus ut exstaret memoria, in luctuosam arborem, id est, cupressum, mutatus est, quæ defunctis adhibetur. Moris autem Romani fuerat ramum cupressi ante domum funestam poni, ne quisquam pontifex per ignorantiam pollueretur ingres-

sus. Hinc Horatius: 'Nec Te præter invisam cupressum Ulla brevem dominum sequetur.' *Atra* autem, quod atratos lares significet. *Serr.*

Atraque cupresso] In antiquis plerisque codicibus, *cupressu* est: non tam, quia nomen quartæ olim fuerit declinationis, quam quod multa hujusmodi passim reperiuntur apud veteres *o* in *u* mutasse, prout multi adhuc loquuntur populi, maximeque a Piceno in Brutios usque. Testimonio vero sunt monumenta pleraque, in quibus antiqua scribendi ratio sese fidelius, quam in libris ostendat. Vidi ego Spoleti extra portam divi Petri dejectum ad ripam fluminis lapidem, in quo scriptum erat pulcherrimis characteribus:

IN. FRONT

P. XIII

IN. AGRV

P. XIIX.

In monte vero Tarpeio, antiquissimo sane monumento legitur, HERCULES INVICTÆ CAUTIUS HOC TUO DONU, pro DONO. Quid quod *annus* pro *annos* Romæ pluribus locis legas. In Æde Divæ Sabinæ: JUSTA QUÆ VIXIT ANNUS L. MENSIS V. DIES XX. Et alibi: NICEPHORUS PITINNUS QUI VIXIT ANNUS DUO. In quo illud etiam adnotatione dignum, quod in *vixit*, *s* litera adjecta est post *x*, veluti sæpe alibi *auxilium*, *maximus*. Et hujusmodi pleraque reperiuntur eodem modo scripta. Sed ut ad Virgilianam lectionem redeamus, in Mediceo prius *cupresso* per *o* scriptum erat, nunc ea abrasa vocalis *u* superaddita est aliena manu. *Pierius.*

Cupresso] Maro hic *atram* vocat, et Æn. vi. *feralem*, sicut et Ovid. Trist. iii. 13. et Petron. Satyr. Horatius *funebrem*, Epod. v. idem od. ii. 14. *invisam*. Papinius *deploratam*, Theb. l. iv. demum hic idem Maro *funeream*, Æn. iv. Arbores, quas ferales facit Virgilius, et mortuis dicat, hæc fere

sunt: cupressus, arbutus, querens, fraxinus, ilex, picea, robur, ornus: in xi. 'Molle feretrum. Arbuteis texant virgis et vimine querno.' *Cerda.*

Atraque cupresso] Nihil notius quam hanc arborem inter indicia funestorum ædium numeratam fuisse. Ne lectorem fatigemus exemplis poetarum, et aliorum, legendos commendamus Kirchm. de Fun. Rom. i. 14. et Guther. de jure Man. i. 19. qui, quid sit *instaurare funus*, docet ii. 18. solenni nempe iterum ritu sepelire. De Cæruleis vittis in luctu, idem iii. 28. *Emmeness.*

65 *Crinem de more*] Aut de more gentis, ut etiam in Ægypto est. Aut certe de more plangentium. *Servius.*

Crinem] In antiquis aliquot codicibus, *crinis* legitur numero multitudinis. Sed magis poeticum est *crinem* per figuram intellectionis. *Pierius.*

Crinem de more solutæ] Erat hic habitus flentium feminarum. Ariadne apud Ovid. 'Aspice demissos lugentis more capillos.' Idem Fast. vi. 'Attonitæ flebant demisso crine ministræ.' Lucanus mœstam Romam describens: 'Turrigero effundens canos a vertice crines.' Silius l. xii. 'solutis Crinibus exulant matres, atque ubera nudant.' Seneca in Œt. 'Et comas nullo cohibente nodo Fœmina exertos feriat lacertos.' Ita commutato rerum statu, et redeunte lætitia, capilli colligebantur. Ovidius enim pacatam Germaniam indicans: 'sparsos Germania crines Colligit.' *Cerda.*

Crinem de more] Hunc ritum exemplis illustravit Kirchmann. de Fun. Rom. ii. 12. Insignis locus apud Terent. H. ii. 3. 49. cum dixisset virginem vestitam fuisse veste lugubri, postea hæc addit: 'capillus passus, prolixus, circum caput reiectus negligenter.' *Emmeness.*

66 *Inferimus*] Inferias damus proprie. *Servius.*

Tepido lacte] Statim muleto. *Idem.*

Cymbia] Pocula in modum cymbæ facta. *Idem.*

Cymbia] Pocula sunt, teste Isidoro xx. 6. ex similitudine cymbæ navis. Non. Marc. Maronis citat hunc versum *Æn.* v. 267. 'Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.' In libello de vasis et poculis, de quibus etiam agit Macrob. Saturn. v. 21. ubi *κύμβιον* Græcum esse, Latinoque sermone non usitatum docet. *Emmen.*

Inferimus tepido, &c.] Unde et *inferia*, iusta quæ mortuis solvuntur. Notat autem Turnebus *χοὰς* constitisse ex lacte, melle, aqua, vino, olivis, floribus. Virg. quoque alibi: 'Hic duo rite mero libans carchesia Baccho, Fundit humi, duo lacte novo, duo sanguine sacro, Purpureosque jacet flores.' Non temere autem videtur Servius sensisse elicitam his sacris fuisse Polydori animam, cum iisdem pene Ulysses Tiresiam animam exciverit Od. Δ. Quod autem frequentius lacte, vino, oleo libarent veteres. *χοὰς τρισπόνδους* Sophoclem vocasse, interpretes asserit eo in Antigone loco: *χοαῖσι τρισπόνδοισι τὸν νέκυν στέφει.* Inferre autem funebre esse vocabulum sæpe apud hunc et cæteros auctores constat: unde et *inferia* dicta, more Græcorum, qui *χοὰς θανάσιον ἐπιφέρειν* dicunt. Plutarch. ἐν παραμυθ. τοῖς δὲ πατρίοις καὶ παλαιῶς ἔθος καὶ νόμος ἐμφαίνεται μῦθον ὑπὲρ τούτων ἀλήθεια: τοῖς γὰρ αὐτῶν νηπίοις ἀποθανόνσιν οὔτε χοὰς ἐπιφέρουσιν, οὔτε ἄλλα δρῶσι περὶ αὐτῶν, οἷα εἶκος ποιεῖν ὑπὲρ θανόντων ἄλλους. *Germanicus.*

67 *Sanguinis sacri*] De victimis sumpti. Ideo autem lactis et sanguinis mentio facta est, quia adfirmantur animæ lacte et sanguine delectari. Varro quoque dicit mulieres in exsequiis et lactu ideo solitas ora lacerare, ut sanguine ostenso inferis satisficerent; quare etiam institutum est, ut apud sepulchra et victimæ

cædantur. Apud veteres, etiam homines interficiebantur; sed mortuo Junio Bruto, cum multæ gentes ad ejus funus captivos misissent; nepos illius, eos qui missi erant, inter se composuit, et sic pugnaverunt, et quod muneri missi erant, inde *munus* appellatum. Sed quoniam sumptuosum erat et crudele, victimas vel homines interficere; sanguinei coloris cæpta est vestis mortuis injici, ut et ipse testatur *Æn.* vi. 'Purpureasque super vestes velamina nota:' et *Æn.* v. 'Purpureosque jacet flores.' Alii sanguinis inferendi ad adscendas defunctorum animas illa ratione consuetudinem tradunt, ut, quod amiserunt, videantur accipere. Sanguis enim velut animæ possessio est, unde *exsanguines* mortui dicantur. Nam et Homerus in Necromantia non prius facit loqui animas, nisi sanguine gustato. Alii lac et sanguinem ab hoc accipiunt, quod una res nutrit, alia nutriatur. *Servius.*

Sanguinis] De liquoribus, quos inferebant mortuis, videndus Kirchm. de Fun. Rom. iv. 2. De lactis usu in Sacris dicta quædam Ecl. v. 67. Locus *Æn.* v. 71. et seqq. inferias veterum illustrat, quem inter alia adhibet Guther. de Jure Man. ii. 11. *Emmeness.*

Pateras] Sic vasa appellata quibus sanguis excipiebatur a popa. Græce σφάγιον, vel ut non nullis, *ζυγιον*. Consule disputantem Bochart. Hist. anim. ii. 32. *Idem.*

Animamque sepulcro Condimus] Bene animam lacte et sanguine ad tumulum dicit elicitam. Lacte namque corpus nutritur post animæ conjunctionem: et anima sine sanguine nunquam est, quo effuso, recedit. Legimus præterea in sexto, insepultorum animas vagas esse: et hinc constat non legitime sepultum fuisse. Rite ergo reddita legitima sepultura, redit anima ad quietem sepulchri, quam Stoici terris condi. id est, me-

dium secuti, tam diu durare dicunt, quam diu durat et corpus. Unde Ægyptii periti sapientiæ, condita diutius reservant cadavera; scilicet ut anima multo tempore perduret, et corpori sit obnoxia, nec cito ad alia transeat. Romani contra faciebant, comburentes cadavera, ut statim anima in generalitatem, id est, in suam rediret naturam. Dicit ergo nunc sacrificiis quibusdam elicitam animam et sepulchro conditam; obnoxiamque factam corpori: quod ante horrebat, quasi per vim extorta. Ideo autem Stoicos medium sequi diximus: quia Plato perpetuam dicit animam, et ad diversa corpora transitum facere statim pro meritis vitæ prioris. Pythagoras vero, non μετεμψύχωσιν, sed παλιγγενεσίαν esse dicit: hoc est, redire, sed post tempus. *Servius.*

Condimus] Erant placandi Manes læsi, præsertim illius qui civis et affinis et regis filius erat: et qui recte monnerat Trojanos, ut sceleratam terram relinquerent. Docet autem Poëta, quæ possint curare; quod male sint gesta, esse curanda. *Don.*

Animamque sepulcro Condimus] Quod Virgil. *animam condere*, Plin. Epist. vii. 'Manes condere,' dixit. Ovid. *umbras* Fast. v. ex nota Dalecampii: 'Romulus ut tumulo fraternas condidit umbras.' Inde est, ut sepulcrum (quæ nota est Rittershus. in Opp.) et *conditorium* dicatur: et Senecæ, atque Petronio *conditium*. *Cerda.*

Animamque sepulcro Condimus] Turneb. iv. 22. hunc locum interpretatur, et e veterum opinione poëtam dixisse, asserit, qui sepulcrum mortuorum domicilium credebant, et portum corporis appellabant. Cicero: 'neque sepulcrum quo recipiatur, habeat portum corporis, ubi, remissa vita, corpus requiescat malis.' Leges etiam ad hunc locum Magium Misc. lect. iv. 12. *Emmeness.*

68 *Supremum*] Non est nomen,

sed adverbium: ut, 'Torvum clamat.' *Servius.*

Ciemus] Est autem hoc loco quod dicimus more solenni, id est, tertio, Vale: nos te ordine, quo natura permiserit, cuncti sequemur. Quidam dicunt eorum mortuorum nomina ter vocari, qui in aliena terra dimittuntur; ut in vi. 'Et magna Manes ter voce vocavi.' *Idem.*

Magna supremum voce ciemus] Voces supremæ in funeratione, *Salve, vale*, ut Græcis χαῖρε, οὔλε. Vide eum locum: 'Salve æternum mihi maxime Palla, Æternumque vale.' A vocando autem et ciendo mortuos περιδείπνα et προκλήσεις Græcos dixisse constat ex Plutarcho. *Germanus.*

Supremum voce ciemus] More post exsequias solenni conclamamus: VALE. Videatur et Turneb. xxii. 10. *Taubmann.*

69 *Fides pelago*] Hoc est, ubi fidem pelago habere cœpimus, nos tuto navigaturos. *Servius.*

Inde ubi prima fides pelago] Observandum, esse idem in Virgilio, *inde ubi*, et *inde ut*. Nam ut hic, 'inde ubi prima fides,' &c. et in vi. 'Inde ubi venere ad fauces,' &c. et in eodem vi. dixit, 'Navita quos jam inde ut Stygia prospexit ab unda,' &c. Ait autem Germ. videri respectum fieri ad illam navigationem, quæ classicis auctoribus dicitur prima, quæ videlicet post sævitiam hiemis vel tempestatis, navigantibus aperitur: quam et Græci vocant πρώτον πλοῦν, referentes ad δεύτερον. Ut autem hic pelago *fidem* dat, sic Ge. i. dixit, 'Et quando infidum remis impellere marmor.' Transferenda huc, quæ ibi. Herodotus l. vii. vocat mare δολερὸν, *dolosum*. *Cerda.*

70 *Lenis crepitans auster*] Duo epitheta posuit vitiose, ut diximus supra. Fecit autem hoc improprie in decem versibus. *Servius.*

Et lenis crepitans vocat auster] In codicibus aliquot antiquioribus, *leni*

crepitans: quod quidem et placeret, et erudite positum videretur, nisi *lenis* agnoscerent interpretes: quorum hæc paraphrasis: 'Nam tempus fiduciam dabat, quo et mare placidum fuerat, et flatus ita temperati, ut lenitate sua, etiam invitos hortari potuissent ad navigandum.' *Pierius*.

Auster] Quivis ventus. Nam ad Thraciam Aquilone navigatur; *lenis* autem ideo, quia superius ait, 'vix prima inceperat æstas,' et lenes venti per æstatem sunt. *Servius*.

71 *Deducunt*] Proprie, ut e contrario subducunt. Idem.

Deducunt] Quas miseri subduxerant. *Donatus*.

Deducunt] Proprie *deducere* est naves de terra in aquam ducere. Stat. Achill. l. iv. 'Nec non et geminas regnator Scyrius alnos, Deducit genero.' Contrarium est *subducere*: vide N. Æn. l. 551. *Emmeness*.

72 *Terræque urbesque recedunt*] Physicam rem dicit: hoc enim navigantibus videtur, quasi ab his terra discedat. Item aliter: Juno, cum vidisset Latonam a Jove adamatam, juravit eam non parituram in terris: Jupiter mutavit eam in coturnicem, quæ Græce *ὄρνις* appellatur, et monstravit ut veniret Delon, quæ illis temporibus circa omnia litora ferebatur ventis. Post partum vero Latonæ quo Dianam et Apollinem peperit, *Ortygia* dicta est, quæ ante *Delos* nominabatur: et postea *Delos*, cum eam Apollo revinxisset Gyaro et Mycone altissimis montibus. *Servius*.

Recedunt] Solventibus terræ ipsæ et portus videntur recedere. Tale illud Sen. in Troad. ex ms. quod Delrius animadvertit: 'Cum semel ventis properante remo Prenderint altum, fugietque littus:' in vulgatis legitur, *fugient*. Aptè ad hanc sententiam versus Lucret. l. iv. 'Qua vehimur navi, fertur, cum stare videtur; Quæ manet in statione, ea præter creditur ire, Et fugere ad

puppim colles, campique videntur, Quos agimus præter navim, velisque volamus.' Videat itaque Lector, an verba hæc Livii, l. xxix. 'Vento secundo vehementi satis profectis celeriter conspectu terræ ablatis sunt,' legi ex conjectura nostra sic debeant: 'Vento secundo vehementi satis profectis celeriter conspectu terræ ablatæ sunt.' Nam *profectis*, et *ablatis* nescias, qui incongruum. Deinde magis proprie *conspectus* dicitur de hominibus, quam de terra. Itaque Poëta dicit, terras ablatas e conspectu navigantium, non ipsos e conspectu terræ. Pindaro tamen, Pyth. Od. iv. trita locutio placuit, *εἰπεῖν ὑπεχάρησε*, *Recessit navigatio*. Cerda.

Terræque urbesque recedunt] Hanc opinionem attingit Cicero in Lucullo. eodem autem verbo utitur Ovid. Met. xi. 466. 'ubi terra recessit Longius, atque oculi nequeunt cognoscere vultus.' Pro eo idem vi. 512. 'Admotumque fretum remis, tellusque repulsa est.' *Emmeness*.

73 *Sacra mari colitur medio*] Ordo est: In mari medio Ægæo colitur tellus sacra Neptuno, Nereidum matri, id est, Doridi gratissima. Fabula autem talis est: Post vitiatam Latonam, Jupiter cum etiam ejus sororem Asteriem vitare vellet; illa optavit a diis, ut in avem verteretur; versa que in coturnicem est. Et cum vellet maria transfretare, quod coturnicum est, adflata a Jove, et in lapidem conversa, diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Jovi Latona, elevata est super aquas: hæc primo Neptuno et Doridi fuit consecrata. Postea cum Juno gravidam, Pythonem immisso, Latonam insequeretur, terris omnibus expulsa Latona, tandem applicante se litoribus, sorore suscepta est: et illic Dianam primo, post Apollinem peperit: qui statim occiso Pythonem, ultus est matri injuriam. Sane nata Diana, parturienti Apollinem matri dicitur præbuisse obstetricis officium. Unde cum

Diana sit virgo, tamen a parturientibus invocatur: hæc namque est Diana, Juno, Proserpina. Nata igitur duo numina terram sibi naturalem errare non passa sunt, sed eam duabus insulis religaverunt. Veritas vero longe alia est: nam hæc insula, cum terræ motu laboraret, (qui fit sub terris latentibus ventis, sicut Lucanus, 'quærentem erumpere ventum Credidit') oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nam præcepit, ne illic mortuus sepeliretur, ut in Vulcano: et jussit quædam sacrificia fieri: postea e Mycone et Gyaro vicinis insulis populi venerunt, qui eam tenuerunt, quod etiam Virgilius latenter ostendit. Quod autem diximus Dianam, primo natam, rationis est. Nam constat primum noctem fuisse: cujus instrumentum est Luna, id est, Diana: post, diem, quem Sol efficit, qui est Apollo. Ut autem Delos primo *Ortygia* diceretur, factum est a Coturnice, quæ Græce *ὄρνις* dicitur. *Delos* autem, quia diu latuit, et postea apparuit: nam *δῆλον* Græci *manifestum* dicunt. Vel quod verius est, quia cum ubique Apollinis responsa obscura sint, manifesta illic dantur oracula. *Delos* autem civitas dicitur et insula. Unde interdum recipit præpositionem. *Servius*.

Sacra] Ut ostenderet vittas et laurum non esse signa lætitiæ, quæ tristiæ Trojanorum non conveniebat, sed sacerdotii. Magna autem exempla posuit malæ bonæque amicitiae: Polymestorem et Anium, quæ nos ad bonum hortentur, et a malo revocent. *Donatus*.

Sacra mari] Sane *sacrum* dicitur, quod rite sacratur Deo, ut ædes, aræ, simulacra, dona. Hic igitur ædium sacrarum, etsi non aperte, attamen ejusdem ritus meminit, cum de insula loqueretur, in qua præterquam ut *sacra* dixerat, id est, sacrata, gratiam quoque posuit non solum Doridi matri Nereidum, quæ traduntur deæ

maris; sed Neptuno etiam addidit dominatori videlicet omnium in mari deorum. *Servius*.

Sacra mari colitur medio] Sita Delos in medio Cycladum, et veluti aliarum domina. Strabo l. x. ἐν δὲ τῇ Αἰγαίῳ μᾶλλον αὐτῇ τε Δῆλος, καὶ αἱ περὶ αὐτὴν Κυκλάδες: *In Ægæo magis Delos eminēt, circumstant illum Cyclades*. Plin. iv. 12. 'Ipsaque longe clarissima Cycladum media, templo Apollinis, et mercatu celebrata Delos.' Solin. cap. 17. 'Cyclades in orbem circa Delum sitæ sunt.' *Cerda*.

Tellus] Major dignitas est tellus, quam si dixisset *insula*. *Servius*.

74 Nereidum matri] Doridi, quinquaginta Nympharum matri, conjugii Nerei. *Idem*.

Neptuno Ægæo] Quia in Ægæo mari hæc insula posita est. Sane inter Hellespontum et Adriaticum mare, omne illud Ægæum appellatur; quod nomen a patre Thesei Ægæo rege Atheniensium traxit, qui in mare se præcipitavit, sperans mortem filii. Cum enim in labyrintho Minotaurus esset inclusus, et quotannis ex nobilitate Atheniensium septem pueri vel puellæ ad vescendum Minotauro mitterentur, tandem dolor Theseum subiit. Profectus itaque est ad Minotaurum perimendum, placuitque cum patre, ut si illud monstrum vicisset, vela candida navibus daret; si forte a Minotauro fuisset oppressus, navigium cum atris velis rediret. Sed cum extinxisset Minotaurum, oblitus non cum candidis, sed cum nigris velis reverti cœpit; et patri in specula constituto, triste sui interitus signum dedit, qui extinctum filium credens se præcipitavit in mare, unde Ægæum pelagus appellatum est. *Idem*.

Nereidum matri, et Neptuno Ægæo] Ut missas faciam varias multorum lectiones et sententias in hoc versu, quum alii *Neptunio* legendum velint, alii Ægææo, ut in codice Longobar-

dico est, *Neptuno Ægæo absque synalœphe*, veluti etiam *matri et ad Græcorum imitationem posita non inerrante docti omnes arbitrantur. Pier.*

75 *Pius arcitenens*] Apollo est. Bene *pius*, aut qui ultus est matrem de Tityone, de Niobe, de Pythone: aut quia patriam stabilivit errantem. *Legitur et prius. Servius.*

Pius] Antiqui aliquot codices, *prius* legunt: ut sit *prius errantem*. Sed magis placet *pius*, ut ostendat Apollinem eo beneficio insulam promeruisse, ob officium matris suæ toto orbe erranti præstitum: cujusmodi pietas filium addeceat. *Pierius.*

Arcitenens] Sic dictus Apollo ab arcu. Nævius l. ii. Belli Punici, 'Deinde pollens sagittis inclytus Arcitenens, Sanctusque Delphis prognatus Pythius Apollo.' Hostilius l. ii. Belli Histrici: 'invictus Apollo, Arcitenens, Latonius.' Accius in Astyanacte: 'Utinam unicam mihi antistitam Arcitenens suam tuetur.' Homero κλυτότοξος dicitur, arcu inclytus: et τοξοφόρος: sic et Diana Dea Arcitenens ab Accio dicitur, hoc versu: 'Quod utinam me suis Arcitenens telis mactasset Dea.' *Cerda.*

Oras et litora circum Errantem] Huius aut fabulæ aut historie plures meminerunt: unum tantum adducam. Plin. Hist. iv. 12. 'Ipsaque longe clarissima, Cycladum media, templo Apollinis, et mercatu celebrata Delos, quæ diu fluctuata, ut proditur, sola motum terræ non sensit ad M. Varronis ætatem.' Adi Strabonem, qui Geogr. l. x. eadem narrat ex Pindaro. Inde dicta et Delos. *Idem.*

76 *Gyaro Myconoque revinxit*] Quidam per historiam dictum putant, nam inter Myconum et Gyarum, Syrium unam de Cycladibus esse dicunt: unde fuit Phereides philosophus. Alii nullum auctorem alium esse adserunt, qui Delon ab Apolline reliquam dicat. Constat enim eam ante

evagare, et propter Latonæ partum restitisse. Alii hanc insulam inter Myconum et Gyarum humilem esse dicunt, ut his quasi vinculis contineretur. *Servius.*

Errantem, Gyaro celsa Myconoque revinxit] Antiqui codices plerique omnes hoc dictionum ordine versum legunt, *errantem Gyaro celsa My. q. re. non nulli: errantem Mycone celsa Gyaroque revinxit*. Gyaron enim, genere muliebri dici, auctor Stephanus. Neque vero tacendum Gyaro nomen aptoton esse Probo Grammatico, *Hac Gyaro, hujus Gyaro* declinanti. Cujusmodi esse etiam *Celeno* tradit. Illud sane scitu dignum, quod Antigonus Caristius esse in ea insula mures tradit, qui ferrum abrodant. Pro *Mycone* autem *Mycono* passim in veteribus exemplaribus inveni, ita quidem Græce scribitur, καὶ μικρόνος λέγεται μία τῶν κυκλάδων. Et eo casu quippe in os finitum nomen apud Strabonem et Thucydidem reperitur. Quod vero Gigantes illos, quos postremo Hercules confecerit, in ea positos fabulantur, ut apud Strabonem libro x. legere est, animadvertendum est codices etiam Græcos variare. In aliquibus enim legitur, τῶν γιγάντων τοὺς ὑστάτους, quod nimirum postremos significaret. Sed in aliquot aliis τοὺς ὑγμεινοτάτους legas, hoc est, validissimos. Unde forte sit proverbio locus, *Omnia sub unam Myconum*, quum superfuisse adhuc aliquid longe difficilius ad expugnandum innuamus: vel id denique confectum esse, quod se nostris conatibus difficillimum objecisset. Neque vero hæc a me dicuntur, ut alterius cujuspiam sententiam improbem, sed quia non temere scriptum crediderim validissimos Gigantum in ea positos. *Pier.*

Gyaro celsa] Gyarus hic *celsa* dicitur, ut apud Juvenal. Sat. x. 170. scopuli ejus celebrantur, intra quos exules, qui alicujus rei erant, conensebant. Inde idem Sat. i. 73,

‘Aude aliquid brevibus Gyaris aut
carcere dignum.’ Et Sat. XIII. 246.
‘nigri patietur carceris uncum, Aut
maris Ægæi rupem scopulosque fre-
quentes Exulibus magnis.’ Ob pau-
pertatem nobilis, teste Strabone l. x.
(ubi etiam Deli descriptionem inve-
nias) vix enim tributum nomine centum
denarios imperare ausus est legatus
Cæsaris: *λυπρωτάτη* sterilissima om-
nium Ægæo mari insularum fuit, una
ex Sporadibus, de quibus videndus
Mela II. 7. *Emmeness*.

Myconoque revinxit] Apud Step-
hanum et Strabonem *μυκόνος*, l. x. Me-
lam *Myconos*, et una ex Cycladibus
est, II. 7. vulgo *Micoli*. 15. mill. pass.
abest a Delo. *Humilem* illam nomi-
nat Ovid. Metam. VII. 463. respectu
fluctuantis Deli: ubi *Myconon* legen-
dum docet Nob. Heinsius, et adstruit
epist. Heroid. XXI. 81. et quæ alli-
gatam Delum fuisse testantur duabus
insulis, Mycono et Gyaro, illic vide.
Turpes fuisse ob calvitiam Myconios,
docet Strabo. *Emmeness*.

Revinxit] Putant autem retraxit.
Servius.

77 *Coli dedit*] A vicinis scilicet
populis. *Idem*.

Inmotam] *Ἀκίνητον*. Herodotus in
Ærato tale oraculum narrat, *Κινήσω
καὶ Δῆλον, ἀκίνητόν περ ἑοῦσαν*: Move-
bo Delum, quamvis jam immotam. Cal-
limachus in Hymno ad Delum eam
vocat *ἄτροπον, ἀμμιτάβηλην*. quia vide-
licet *ἀκίνητος καὶ ἄσειστος*, ut ait inter-
pres, *immota, inconcussa*. Addit idem
interpres, καὶ Θουκυδίδης σεισμὸν γενό-
μενον μέγαν βυλούμενος ἐξηγήσασθαι,
φησὶν, ὅτι τοσοῦτον ἦν μέγας, ὥστε τὴν
Δῆλον νῆσον σεισθῆναι: Thucydides
narraturus magnum terræ motum, ait,
*ita magnum fuisse, ut quati quoque po-
tuisset Delos*. De eadem Delo, con-
trario verbo ἐκινήθη dixit Herodotus
l. VI. ab motu. Aristides oratione
in Serapim ἀμφιῤῥόταν, quasi circum-
fluam. Sed hoc Poëta errantem. Idem
Aristides oratione in Asclepiadas,

Δῆλον φερομένην. *Cerda*.

Inmotamque coli dedit] Quæ erra-
verat ante, fixa fuit loco stabili.
Locum adde Statii, qui Achill. l. II.
fere simili modo de Creta: ‘te longus
honus, æternaque cingent Tempora,
nec instabili fama superabere Delo,
Et ventis, et sacra fretis, interque
vadas Cycladas, Ægææ frangunt
ubi saxa procellæ, Nereidum tran-
quilla domus,’ &c. De Delo Latonia,
quæ Servius habet Ge. III. 6. adi:
quomodo incolis frequentata fuit, ex-
pedit Strabo l. x. *Emmeness*.

Contemnere ventos] Propter terræ
motum. *Servius*.

79 *Egressi*] Sunt antiqui codices
in quibus, *egressi*, *g* litera geminata
scriptum invenias: quod verbi com-
positio sit ab *extra* et *gradior*, non ab
e et *gradior*: ideoque sit ea litera
geminanda, ut ex compositæ dictio-
nis singulis partibus aliquid appa-
reat: *e* quippe et *c*, quod in *x* duplici
litera latitabat *egressi*. Inde *c* ob
cognitionem in *g* abeunte *egressi*.
Ita olim *Exfatus*, mox *efatus*, tactum
a Ter. Scauro: et omnium denique
usu *effatus* receptum. *Pierius*.

Apollinis urbem] Delon: et est de-
finitio. Ejusdem nominis et urbs, et
insula Delos dicitur. *Servius*.

80 *Rex Anius*] Anius autem rex
Deli, Apollinis sacerdos, cum trium
filiarum esset parens, ne unius tan-
tum Dei esset tutus auxilio, filias
numini Liberi patris devovit, qui pa-
rem ei gratiam reddens, effecit, ut
quidquid una adtigisset verteretur in
fruges, altera in vinum, tertia in
oleum. Id cum comperisset Agamem-
non dux Argivorum, cum mille navi-
bus oppugnaturus iret Trojam; misit,
qui eas accerserent, ut posset alere
Græciæ exercitum: quæ cum vincula
tenerentur, invocaverunt Liberum
patrem, quas ille in columbas vertit,
et ita vincula fecit effugere: unde
hodieque Deli columbas violare ne-
fas est. Hunc tamen Anium, Palefa-

tus etiam propinquum tradit Anchisæ. Alii dicunt hujus Anii filiam occulte ab Ænea stupratam, edidisse filium nomine Anium. *Idem.*

Rex et sacerdos] Hic Anius, Apollinis filius, rex Deli et sacerdos fuit, qui habuit filium Andron nomine: unde *Andros* insula appellata est, ad quem Anchises ante Troicum bellum consultum venerat; an Salaminam peteret comes Priamo; unde et agnoscitur. Sane majorum hæc erat consuetudo, ut rex esset etiam sacerdos, vel pontifex. Unde hodieque imperatores, dicimus *pontifices*. *Idem.*

Rex Anius, rex et sacerdos] Olim Reges etiam sacerdotes erant: ut docent Plutarchus et Plato in *Polit.* Et sacerdotium pontificatus Maximi in gente Julia multis sæculis perduravit. De hoc *Anio* Apollinis F. Cælius VII. 15. et Turneb. IV. 22. *Taub.*

Rex Anius, rex idem, &c.] De hoc Ovid. *Metam.* XIII. 630. et seqq. Quod reges et sacerdotio functi sint, discas ex Livio I. 20. Justino XXXVI. 2. ad quem locum consule Bernegg. Hæc sacra Apollinis non tantum culta in Delo, sed inde ad alias nationes pervenerunt, ut Mela III. 5. *Emmen.*

81 *Vittis et lauro*] *Vittæ*, sacerdotis sunt: *laurus* vero etiam imperatoris victoris. *Servius.*

Occurrit] Magna benevolentia, ut rex et sacerdos non expectaverit peregrinos ad se venire, sed ultro occurrerit. *Donatus.*

82 *Anchisen amicum*] Κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus: nam quomodo fuerint amici, palam poëta non dicit. *Servius.*

Veterem amicum] Quasi dicat: illum talem tunc habuit amicum, qualem habebat, stante Trojanorum felicitate: neque secutus est fortunam, ut Polymestor, et tantum habuit amicum, quantus fuit, non quantus venebat. *Donatus.*

Occurrit: veterem Anchisen agnoscit amicum] In antiquissimo codice

obcurrit præpositione incolami scriptum est, quod improbat Scaurus. Eodem modo, *adgnoscit*: quamvis in Mediceo, et in plerisque aliis *agnovit* præterito tempore positum est, quæ quodammodo redditio causæ videtur esse, cur occurrerit. Sane præteritum *agnovit* hoc loco Pontanus etiam agnovisse videtur. *Pierius.*

Occurrit] Vetustissimi codicis fide hic legendum monet Dausquius *obcurrit*, &c. *Emmen.*

83 *Hospitio*] Licet Probus quærit, quid sit *Jungimus hospitio dextas*; tamen casus *septimus* est, id est, jure hospitalitatis. Nam ad hospitium non potest intelligi, quia jam amicus fuit; aut sicut quidam tradunt, *jungimus dextas*, et *hospitio tecta subimus*. *Servius.*

84 *Templa Dei*] Hoc juxta augurii genus, quot *stativum* dicitur, retulit, in quo considerantur, quo in loco auguria peragi debeant. Nam ideo ait, 'Templa dei saxo venerabar structa vetusto,' et subjunxit, 'Quove ire jubes.' Et exinde, 'Da, pater, augurium.' Sane quæritur cur *saxum vetustum* dixerit. Sed traditur a plurimis, inter quos etiam Epafus, vir peritissimus, refert, Delphis quodam tempore evenisse, ut templum religiosum ante et intactum, spoliatum incensumque sit; ac post multas Corinthii urbes singulasque proximas terræ motu haustas; Delon neque antea, neque postea hoc incommodo vexatam, sicut Tuthrodes: quod etiam Cicero in prætura Verrinarum ita ait: 'Tantæque vis hujus religionis est et semper fuit, ut ne Persæ quidem cum bellum totum Asiæ diis hominibusque indixissent, et mille navium classem Delum appulissent, quicquam conarentur, aut violare, aut adtingere.' Non mirum ergo, si aut ad tempora poëta respondit, aut ad pristina; utpote quod religio nunquam omnino vexata illo suo antiquo et vetusto saxo colebatur. Vel *vetusto*,

religioso: et quod *Venerabar* ait, ostendit se precatum. *Idem*.

Tecta subimus. Templa, &c.] Dissiti sunt hi versus, nec cohererent. De quibus J. C. Scalig. iv. 23. et Servius Danielis. Sæpe, inquit, discontinuatos versus legimus in Æneide: quos idcirco præcisis sensibus videamus, quod auctor morosissimo iudicio alios de medio sustulerit, quibus illi cohererebant: quoad excogitaret atque insereret meliores. Sicut nec illi quidem cum cæteris colligantur, infra vs. 639. 'Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem Rumpite.' Quare? 'Nam qualis,' &c. Atquin illo occupato non est fugiendum. Certe alii versus intercedebant. *Taubmann*.

Saxo vetusto] Cur templum *vetusto saxo* structum dixerit, disputat Macrobius, Saturn. iii. 6. et Servius Daniel. Sunt qui templum vetus interpretentur: sunt, qui religiosum. *Id*.

Venerabar] In plerisque codicibus antiquis, *veneramur* numero plurium habetur. Sed multi supra *bar* ultimam syllabam *mur* notatum habent, non tam variandæ lectionis causa, quam paraphraseos. Quippe ut *Venerabar* pro *Venerabamur* positum innuant: quia verba reliqua eadem periodo contenta, sunt in pluralitatis numero, *jungimus, subimus*. Sed enim quia subsequuntur preces, in persona Æneæ nuncupatæ, mihi non displicet, *venerabar*, unitatis numero. Nam etiam in vi. reliquis hoc vel illud procurantibus, 'Pius Æneas arces quibus altus Apollo Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ, Antrum immane petit.' Quod vero saxum vetustum appellavit, id redigit in memoriam mihi, quod apud M. Tullium in Verrinis legere est: ubi de hac insula loquitur, et Apollinis templo. 'Est enim tanta apud eos ejus fani religio atque antiquitas, ut in eo loco ipsum Apollinem natum esse arbitrentur.' *Pierius*.

85 *Da propriam*] *Da*, dic, indica;

Apollo enim non dandi, sed dicendi habet potestatem. Quæritur etiam cur Æneas cum Delum venisset, nullis prius hostiis cæsis, statim a precibus cæperit: quia tradunt multi, inter quos et Varro, esse aras tam Apollinis, quam filii ejus, non tantum Deli, sed in plurimis locis, apud quas hostiæ non cædantur; sed consuetudo sit deum solemnem tantum prece venerari. Quod autem ait, Neptuno et Apollini tauris postea sacrificatum, apud alias aras hoc factum accipi oportet. *Servius*.

Propriam] Perpetuam, stabilem, firmam; ut, 'Propriamque dicabo.' Et bene post experimentum male conditæ civitatis, perpetuas postulat sedes. *Idem*.

Propriam] Nam incerti hactenus vagabantur, ut, 'Incerti quo fata ferant, ubi sistere detur.' Est autem precatio brevis, et quæ omnia contineat: nam petit et movet commiserationem. *Donatus*.

Thymbræe] *Thymbræus* Apollo dicitur a loco, Trojæ vicino, pleno Thymbra, quæ *Satureja* dicitur; et bene Deli positus, *Thymbræum* appellat, quem in Troja adsueverat colere in agro, in quo ejus et nemus est, et templum: ubi a Paride Achilles occisus est: unde fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo *Thymbræus*, ut *Delius*: nam numina a locis frequenter nomen accipiunt. Alii *Tymbram* locum in Delo consecratum Apollini tradunt. Sane quia Græce *θύμβρη* facit: in derivatione η in diphthongum mutat: ut *αἴτνη*, Ætnæus, *δίρκη*, Dircæus. *Servius*.

Thymbræe] Apollo Thymbræus in campo erat Trojano. Strabo Geograph. l. xiii. ἔστι τὸ πεδίον ἢ Θύμβρα, καὶ δι' αὐτοῦ ῥέων ποταμὸς Θύμβριος, ἐμβάλλων εἰς τὸν Σκάμανδρον κατὰ τοῦ Θυμβραίου Ἀπόλλωνος ἱερὸν: *campus est Thymbra, quem Thymbrius fluvius interfluit, emittens se in Scamandrum, ad Apollinis Thymbræi templum. Papinius*

quoque sic ad Apollinem: 'Sen Trojam Thymbraeus habes.' *Cerda*.

Domum] Familiam: ut, 'Domus tenet a quo Sergia nomen.' *Servius*.

Da mœnia fessis] *Lucan.* l. I. 'Quæ sedes erit emeritis, quæ rura dabuntur, Quæ noster veteranus aret, quæ mœnia fessis?' Ubi *Budæus fessis*, τοῦ πρᾶτερός πεπαιγμένους exponit. *Taub.*

86 *Mansuram*] Perpetuam. Duo petit, et urbem et perpetuitatem. *Mansuram* autem ideo, vel propter Trojam, vel propter eam quam in Thraciam condidit. *Servius*.

Serva altera] Non quia prima servavit: sed quia servare voluit, ut *Homerus* dicit. *Idem*.

Serva altera Trojæ Pergamæ] Censet *Salmas.* exercit. *Plin.* p. 289. eandem esse loquendi formulam ac *altera Salamis*, *altera Tingi*, de qua *Mela* II. 6. ad discrimen pervetustæ urbis *Tingi*, de qua I. 5. quam lectionem speciosam quidem, sed veram non esse asserit *Isaacus Vossius* ad *Pomponium* p. 197. *Emmeness.*

87 *Achillei*] Sic veteres declinabant. *Servius*.

88 *Quem sequimur*] Quia *Cadmus* oraculo *Apollinis* bovem secutus, in *Hyanthe* *Bœotiam* condidit. Veteres enim oraculis signa, quibus civitatem conderent, accipiebant. *Idem*.

Quem sequimur] Notavit *Brissonius* *Form.* I. I. his duobus versibus contineri formulas quasdam augurum, qui plane optabant, petebantque a Diis, certa sibi, et clara, et prospera ex cœlo signa dari: advocatque *Dionysium* l. II. et *Livium* l. I. ille enim *Romulum* infert deprecantem *Jovem*, *Deosque* alios, quos duces sibi fecerat coloniam deducendam, ut, si volentibus ipsis, urbem ipse moderaturus esset, σημεῖα οὐράνια φανῆναι καλὰ, prospera signa ex cœlo apparerent: hic autem augurem sic auspicantem inducit: 'Jupiter pater, si fas est, hunc *Numam Pompilius*, ejus ego caput teneo, *Regem* *Romæ* esse, ut tua signa no-

bis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci.' Ex eodem ritu in l. IV. dixit *Virgilius*: 'Adsis, o placidusque juves, et sidera cœlo Dextra feras.' *Cerda*.

89 *Da, pater*] *Pater* religionis, ut supra diximus, nomen est. Nam et hominibus datur: ut, 'Inde toro pater *Æneas*:' et montibus, ut, 'pater *Apenninus*:' et fluminibus, ut, 'Tybri pater:' numinibus etiam, ut, 'Quidve, pater *Neptune*, paras?' item, 'Ipse pater *Danais* animos viresque secundas Sufficit.' Item, 'Odit et ipse pater *Pluton*.' *Servius*.

Da] Id est, ostende. *Donatus*.

Da, pater, augurium] Paterno animo infunde animis nostris aperta et perspicua oracula. Usus est autem imperativo *da* et *illabere*, quod est deprecantis ex fiducia *Apollinem*, qui *Trojanis* favebat. *Idem*.

Augurium] Modo oraculum: sed usurpative. *Augurium* enim est, exquisita deorum voluntas per consultationem avium aut signorum; quod tunc peti debet, cum id, quod animo agitamus, per augurium a diis volumus impetratum; ut in hoc loco *Æneas*, postquam omnia, quæolvebat animo, petit, ait, 'Da, pater, augurium:' et est species ista augurii, quæ *legum dictio* appellatur: *legum dictio* autem est, cum condictio ipsius augurii certa nuncupatione verborum dicitur, quali conditione augurium peracturus sit: quod hic facit exsequens formas petitionis versibus supradictis; tunc enim quasi legitimo jure legem adscribit, 'Da, pater, augurium.' *Serv.*

Animis illabere nostris] Quia *Apollinis* responsa semper obscura sunt, vera tamen. Unde cum intelligentia oraculum postulat. *Idem*.

90 *Tremere omnia*] In consequentibus quid sit omnia docuit, dicendo, *Liminaque laurusque dei*: et hoc augurium juxta auguralem disciplinam dictum est, quod appellatur *tripudium sonubium*, id est, a sono: ad quod

pertinet, si arbor sponte radicibus cadat, si terra tremat, quod hic Æneæ factum ostendit, antequam voce divina responsa perciperet. *Id.*

Visa repente] Stoicos et Academicos sequutus est, qui dicunt ea, quæ contra naturam sunt, non fieri, sed fieri videri. Unde magica ars est exclusa omnis: sicut Plinius Secundus docet in naturali historia. *Idem.*

Tremere omnia visa repente] Hæc Deum præsentem esse indicio erant. Et tum vera reddebantur Oracula; sicut eo absente, falsa. De quo Turneb. iv. 22. Lucan. l. v. de Phœbade: 'non rupta trementi Verba sono, nec vox antri complere capacis Sufficiens spacium, nulloque horrore comarum Excussæ laurus, immotaque culmina templi, Securusque (astantes nullo fragore terrens) nemus ventum se credere Phœbo Prodiderant.' Hoc autem augurium appellabatur tripudium sonubium, a sono, &c. de quo Serv. Daniel. Taubmann.

91 *Liminaque]* Que brevis, est pro longa posita: quæ hac ratione defenditur: aut quia omnia monosyllaba ad artem non pertinent, et his licenter uti possumus: aut certe, quia omne μόριον, id est, particula, quæ sui substantiam non habet, membrum putatur superioris orationis; quod si est, *liminaque*, quasi una pars orationis est: et potest *que*, finalitatis ratione, vel produci vel corripri. *Servius.*

Laurusque dei] Aut ideo singulariter, quia in Delo insula laurus Apollini consecrata est; aut lucum dicit; aut quia traditur Latonam, duas Laurus amplexam, Dianam et Apollinem enixam. Fabula sane de Lauro talis est: Daphnis Penei, vel, ut alii dicunt, Latonis filia, ab Apolline adamnata est: a qua cum precibus et promissis non potuisset Apollo, ut secum concumberet, impetrare; vim ei adhibere conatus est, cumque eam insequeretur, et illa fugiens defecisset lassata, terræ imploravit auxi-

lium, quam terra hiatu facto recepit, et pro ea arborem edidit, quæ Græce nomen suum retinuit, Latine *Laurus* dicitur; sed Apollo eam etiam mutata ita dilexit, ut adscriberet efficeretque, ut propter virginitatem servatam semper vireret. *Idem.*

Liminaque laurusque dei] Illud ego sane præteriturus eram inveniri codices manu scriptos, in quibus *leimena* per *ei* prima syllaba scriptum sit: et ita alibi, ut in xi. *leimen erat*: nisi Probus Grammaticus interpellasset, nomina esse dicens, quæ plenitudinem patiuntur, hoc est, quæ e littera plus scribantur: ut puta, *limen*, *leimen*. In Carisii sane codice, quem lectitavi, ubi ex C. Julii Ro. sententia, *laurus* hoc loco numero multitudinis positum asseritur, animadverti *numinaque laurusque* citatum esse, non *limina*: quod quidem memoriæ lapsus factum crediderim a librario, donec quid magis fide dignum invenero: quum *limina* castior omnino lectio videatur, quam tot veteres codd. ostendant, Quintilianus agnoscat, et Val. Probus octavum positionis modum observet in *Liminaque laurusque Dei*, sicuti septimum in eo versu: 'Omnia vincit amor, et nos cedamus amori.' *Pierius.*

Tremere omnia, &c. Liminaque laurusque dei] Locus debetur Callimacho, qui sic in hymno Apoll. vs. 1. Οἶον ὁ τῷ πολλῶνος ἐσείσατο δάφνινος ὄρπηξ, Οἷα δ' ὄλον τὸ μέλαθρον: ad quem locum Vulcanium adhibe. *Emmen.*

Moveri] Quia opinio est sub adventu deorum moveri templa. *Serv.*

92 *Mons]* Cynthus. Unde *Cynthius* Apollo. *Idem.*

Cortina] Locus unde oraculum datur. Dicitur autem *cortina*, vel quod Apollinis tripes corio Pythonis tectus est: vel quod certa illinc responsa funduntur, quasi *certina*, vel (quod est verius) quod cor illic vatis tenetur, Nam caverna quidem in templo Apollinis fuit, ad quam Phœbas

rapta vaticinabatur; ut Lucan. ostendit. Alii *cortinam* quasi *ortinam* tradunt; quod inde vox oriatur. *Id.*

Cortina] In explicando hoc loco insistam vestigiis viri docti Gifan. in Coll. ad Lucret. Tripus erat vas ingens, tripodem tegebat cortina, quæ nihil aliud, quam integumentum et operculum tripodis; huc ascendebat Pythia, editura oraculum, quæ ideo dicebatur loqui ex tripode. Aperit hoc Prudentius Poëta: 'Delphica damnatis jacuerunt sortibus antra: Non tripodas cortina tegit, non spumat anhelus Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.' Hanc laminam, seu cortinam impositam tripodi, Græci ἄλμον vocant, teste Polluce l. x. Græca signata ad rem sunt: τοῦ Δελφικοῦ τρίποδος τὸ ἐπίθημα, ᾧ ἐγκάθηται ὁ προφήτης, ἄλμος καλεῖται: *Delphici tripodis tegumentum, cui vates insidet, holmos dicitur.* Itaque cortina Prudentii, et ἄλμος, idem. Hinc lux ad Plin. xxxiv. 3. 'ex ære factitavere et cortinas tripodum nomine Delphicas, quoniam donis maxime Apollinis Delphici dicebantur:' ubi qui per *cortinas* capiunt pelves, non ita probe. *Cerda.*

Reclusis] Nunc apertis: alias denuo clusis. *Servius.*

93 *Submissi*] Utrum corpore an anima? an quia supplices rogamus, an quod verum est, *inclinati*? Et sciendum pro qualitate numinum, orantes interdum ima, interdum summa respicere. Nam potestates aliæ cœlestes sunt, aliæ terrenæ, aliæ permixtæ. Unde nunc Apollinem deprecantes, terram petunt. Ipse enim est et Sol, et Liber pater, qui inferos petiit: ut Horat. 'Te vidit insomnis Cerberus.' *Idem.*

Petimus terram] Bene ergo terram petunt, unde ad eos responsa perveniunt: et quia Apollo etiam inferis notus est. *Idem.*

Submissi petimus terram] Imitatur phrasim Lucretianam l. i. 'Muta

metu, terram genibus submissa petebat.' Et l. iii. 'insequitur languor, terræque petitus.' Notat Turn. ex Diomede et Varrone, dictum ab Ennio 'terram pinsere,' de eo, qui in genna cadit, eisque terram petit: quod Homero dictum ἐλε γαῖαν ἀγροστῶ. *Cerda.*

Ad aures] Codices antiqui omnes ii, qui *aures* admittunt, *aureis* per *i* scribunt ex Velii sententia. Sed sunt etiam vetera quædam exemplaria, in quibus *ad auras* scriptum invenitur: quod quidem non ita placet. *Pierius.*

94 *Dardanidæ*] Ut diximus, obscura quidem, sed vera sunt omnia. Nam dicendo *Dardanidæ*, ostendit Italiam, unde Dardannus fuit: quod si Cretam significaret, *Teucriadæ* diceret. *Serv.*

Duri] Vel futurum ostendit laborem: vel eorum arguit insipientiam, qui intellecturi non fuerant. *Idem.*

Stirpe] Hoc verbo, Trojanis factus est terror. Sane *stirps*, genere fœminino *originem* significat: ut, 'Hen stirpem invisam.' Masculino, *arbores*: ut, 'Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum.' Sed Horatius contra regulam nititur: ut, 'Stirpesque raptas et specus et domus.' *Serv.*

A stirpe] In codicibus aliquot antiquis legere est, *de stirpe*: sed *a stirpe* jam omnes recipiunt. *Pierius.*

A stirpe parentum] Libet hic verba Caji adducere J. C. explicantis, quid intelligatur hac voce *Parentes*, in L. appellatione parentis, de verborum et rerum significatione: 'Parentis appellatione non tantum pater, sed etiam avus, proavus, et deinceps omnes superiores continentur,' etc. Recte itaque Poëta de superioribus *Æneæ*, et longe remotis ab ejus ævo, dixit, *parentes*. Dardanus enim longe ultra tritavum erat: et l. v. *Acestes* dicitur fuisse 'veterum non immemor ille parentum.' Quo loci Trojanis omnes intelliguntur. *Cerda.*

95 *Prima tellus*] Italia, unde Dar-

danus venit. Teucer enim de Creta post venit. *Servius.*

Prima tellus] Turneb. Ad. vii. 9. *Taubmannus.*

Ubere læto] Quod est Italiæ proprium: ut alibi, 'atque ubere glebæ.' *Servius.*

96 *Matrem*] *Matrem* autem, *terram* Apollo significat. Tractum autem est de historia: nam Brutus et filii Tarquinii, cum oraculum Delphici Apollinis peterent; responsum est, ejus imperium fore, qui primus matrem reversus oscularetur: quod solus Brutus agnoscens, de navi egressus, simulans casum, osculatus est terram: unde et potitus imperio est. *Idem.*

Antiquam matrem] Uno verbo Euripides *παλαιόμῃτορα* dixit, id est, terram. Ita Lucret. l. ii. 'Humorum guttas mater quum terra recepit, Fœta parit fruges, &c. Quapropter merito maternum nomen adepta est.' Intelligit autem Italiam, unde Dardanus, auctor gentis Trojanæ, primum in Troadem commigravit. Teucer vero de Creta post venit. Videmus igitur, in quantum errorem unius verbi negligentia Anchisen ex affectu et tædio peregrinationis Oraculum interpretantem conjecerit. De quo etiam Macrobi. vii. 7. in somn. Scipionis. *Taubmann.*

Exquirite] Dicens *exquirite*, ostendit difficultatem. *Servius.*

97 *Hic*] Pro illic. *Idem.*

Domus Æneæ] Ad illud respicit, 'Da propriam, Thymbræe, domum.' *Idem.*

98 *Nati natorum*] Propter illud, 'Mansuram urbem.' Nam oraculum semper ad petita respondet. Sane hic versus Homeri est, quem et ipse Orpheo sustulit. Item, Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. Mire autem sequenti versu hoc ostendit; dicendo, 'Hæc Phæbus.' *Idem.*

Nati natorum] Idem quod Ovid. Metam. xiii. 624. 'Nec tamen ever-

sam Trojæ cum mœnibus esse Spem quoque fata sinunt.' Ea adi, quæ de posteris Æneæ notata Æn. i. 278. *Emmeness.*

99 *Tumultu*] Quia dixit, *Exquirite*. *Servius.*

100 *Lætitiâ*] Propter promissam imperii æternitatem: finis enim auspicii in demonstratione comprehensus, dedit petentibus lætitiæ optandam gratulationem. *Idem.*

Cuncti, quæ sint ea mania, quarunt] Post ejusmodi responsum, quo solum contineretur incertum, ut constaret, quæ esset illa regio, ad quam tendere deberent: læti quidem fuerunt omnes, quod optata cognovissent; sed universi quærebant nomen loci. Antiqua enim memoria fuit, quam posterioris ævi homines ignorabant: quam cum nemo nosset, Anchises, qui longe cæteris scientia et annis præstabat, revoluta priscorum familia, expositionem responsi audacter est ingressus. *Donatus.*

101 *Vocet*] Aut revocet, aut hortetur. *Servius.*

102 *Monumenta virorum*] Historias. *Idem.*

103 *Spes discite vestras*] Aut quasi senex loquitur: aut quia (ut supra diximus) scit se esse moriturum. Ubique enim sciens futurorum inducitur. *Idem.*

104 *Creta*] Dardanus Jovis filius et Electræ, profectus de Corytho civitate Tusciæ, primus venit ad Trojam, et illic parva ædificia collocavit. Post cujus obitum Teucer venit ex Creta, et invenit Dardani socios, habitantes in vallibus, qui constituit arces et mœnia. Modo ergo errat Anchises: nec respiciens adventum Dardani, oraculum Cretam significare credit. Argumentatur ex his, quæ solent ab advenis fieri. Ida, inquit, illic est; quæ in Troja ad similitudinem dicta: ut, 'effigiem Xanthi Trojamque videtis, Quam vestra fecere manus.' Item sacrorum similitudo:

quam apud majores nefas erat perire. Unde Æneas in duodecimo, 'Sacra deosque dabo, socer arma Latinus habeto.' *Idem.*

Jovis magni] Quia illic dicitur nutritus esse: quod (ut Salustius dicit) ideo fingitur, quia 'primos Cretenses constat invenisse religionem.' Sane nati Jovis fabula hæc est: Saturnus postquam a Themide oraculo comperit a filio se posse regno depelli, natos ex Rhea uxore filios devorabat, quæ natum Jovem, pulchritudine delectata, Nymphis commendavit in monte Cretæ Dictæo: ubi eum aluerunt apes. Pro quo involutum lapidem glutendum Saturno dedit, quem cum Saturnus, fraude cognita, vehementius quæreretur, ei adhibiti sunt Curetes et Corybantes, qui timitu æris, id est, lusus excogitato genere, ut cum clipeis æreis inter se currerent, prohiberent audiri pueri vagitum: unde ipsi sunt Matris deum ministri: sed nonnulli eosdem *Curetes* et *Corybantes* dicunt. Ut autem fingatur Saturnus filios suos comesse, ratio hæc est: quia dicitur deus esse æternitatis et seculorum. Secula autem annos ex se natos in se revolvunt, unde Græce *κρόνος* quasi *χρόνος*, id est, *tempus*, dicitur. *Idem.*

Creta Jovis] Jovem in Creta natum, certum est: ideo Creta dicta ejus insula, et ipse *Creticus*. Minutio Felici: 'Mars Thracius, vel Juppiter Creticus, vel Juno Argiva.' A Cicerone de Nat. Deor. *Cretensis*, ut est etiam apud Lactantium l. 11. Sed sciendum, rem hanc incertam, ut pleraque fabularum. Nam Demetrius Scæpsius, ut est apud Scholiastem Apollonii l. 111. tradit, Phrygas Jovem apud se natum et educatum contendere cum Cretensibus et Arcadibus: ex qua fabula Delirus in Troad. Sen. lucem dat Propertio eleg. 111. l. 'Idæum Sinoënta, Jovis eunabula parvi.' Lege Pausaniam in Arcadicis et Messenicis, apud quem utra-

que hæc gens sibi vindicat natales Jovis. *Cerda.*

Medio ponto] Potest quidem intelligi secundum Salustium, longe a continenti; sed altior est hoc loco poëtæ intuitus. Nam apud Chorographos legimus, quæ insula in quo sit mari: ut Sardinia in Africo, Deios in Ægæo: et de aliis omnibus. De Creta omnes dubitant, in quo sit mari. Nam parte Libycum, parte Ægyptium, parte Achaicum, parte Ionium respicit. Ergo *medio ponto*, ac si dici possit, *medio pontorum*: quod Latinitas non recipit. *Servius.*

Medio ponto] Homerus Odyss. xix. Κρήτη τις γὰρ ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ: *Creta tellus est medio in nigro ponto.* Ab Homero Aristides in Cyzicena, de eadem Creta ait, κείσθαι μέσῳ ἐνὶ οἴνοπι πόντῳ. De illa Mela 11. 7. 'in medio mari ingens.' Qui legat Strabonem l. x. plane noverit, cur ea dicta esset in medio maris: numerat enim, quæ maria hinc inde alluant. *Cerda.*

Creta Jovis magni medio jacet insula ponto] Non temere quærit Servius, cur *medio ponto* dixerit Virg. Neque insule dubitationem solvit, dum tot maria enumerat, quæ Cretam insulam adluunt. Dicamus itaque *medio ponto*, id est, ambiguo. Hic enim est Latinitatis modus, ut ea in medio esse dicamus, quæ nulli adhuc parti sint adjudicata. Sed in Virgilianam hanc sententiam nemo proclivius ivit quam Solinus. Ait enim is: 'Pronius est Cretam dicere, quam absolvere, in quo mari jaceat. Ita enim circumflui illius Græci nomina permiscuerunt, ut dum alia aliis ingerant, pene oblimaverint universa.' *Pierius.*

Creta Jovis, &c.] Sic Ovid. Metam. viii. 99. 'Certe ego non patiar Jovis incunabula Cretæ.' Adi Callimachum in hymno Jovis. *Emmeness.*

105 *Mons Idaus ubi*] *Idæus* derivativum est pro principali: et est Ἰδῆ *Idæus*, ut Ἀττῆ *Ætneus*. *Servius.*

Mons Idaus ubi] Montem hunc in

Creta omnes agnoscunt, et Virgilius ipse in XII. 'Dictamnū genitrix Cretæa carpit ab Ida.' Plin. IV. 12. 'Montes, Cadiscus, Idæus, Dictæus, Morycus.' *Cerda*.

Gentis cunabula] Nutrimenta. Nam ubi jacent infantes, *cunæ* vocantur. Et latenter dat gloriam Trojanis, dicens eos a diis originem ducere. Unde est, 'Ab Jove principium generis.' Ibi enim et de Dardano et de Teucro intelligimus, quasi Jovis cives. *Serr.*

Cunabula] Occulte laudat Trojanos, ut qui a diis originem ducant: unde Æneid. VII. 'Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes Gaudet avo.' Primi autem Cretenses religionem instituere, auctore Sallustio: ideo putati educasse Jovem. *Taubm.*

106 *Urbis habitant*] Non dicit qui; sed intelligimus Cretenses: aut certe *habitant* pro *habitantur*: ut, 'Insinuat pavor.' Et primo quidem centum habuit Creta civitates: unde *Hecatompolis* dicta est: post viginti quatuor: inde, ut dicitur, duas, Gnoson et Hierapidnam. Quamvis Livius plures a Metello expugnatas dicat. *Serv.*

Centum urbis] Exponit quod dixit *jacet*: et ostendit magnitudine et ubertate præcipuum regnum, ut et intimet, quod dixit, 'gentis cunabula nostræ,' ponit Teucrum. *Donatus.*

Centum urbis] Gellius XIII. 19. hic *urbes* legendum putat *εὐφωνίας* causa, non *urbis*. Cretæ descriptionem accuratam tradit Mela II. 7. 'Super eas jam in medio mari ingens, et centum quondam urbibus habitata Crete.' Inde Homero Iliad. II. 649. *Κρήτη ἑκατόμπολις*. Horat. Od. III. 27. 'Quæ simul centum tetigit potentem Oppidis Creten.' Et Epod. XIX. 'Cretam centum urbibus nobilem.' Sed de hac insula curæ Meursii testantur uberius. *Emmencss.*

Uberrima regna] Hic decipitur, quia audit, 'Ubere glebæ.' *Servius.*

Uberrima regna] Ad hoc pertinent verba hæc Solini c. 16. 'Nonnulli

etiam a temperie cæli *μακαρόνησον* appellatam prodiderunt; est vero *μακαρόνησος* felix ac beata insula.' Et hæc item Plinii XXV. 1. loquentis de dictamno: 'procedente persuasione illa, quicquid in Creta nascitur, infinito præstare ceteris ejusdem generis alibi genitis.' Facile in hanc opinionem venerit, qui legerit Strabon. I. X. Homerus Odys. XIX. *καλὴ καὶ πείρα, pulchra et pinguis*. *Cerda.*

107 *Maximus unde pater*] Fallitur. Nam antiquior dicitur Dardanus. Alii *maximus*, *antiquissimus* tradunt; per *patris* autem appellationem, majorum cognationem ostendit. *Servius.*

Maximus] Ubi deest nomen consanguinitatis, dicimus *maiores* et *patres*. Ergo *maximus*, est pater ipsorum majorum. *Donatus.*

Si rite audita recordor] Bene dubitatione excusat errorem. *Servius.*

Rite] Bene advertit Passerat. hac voce signari hic ordinem, ut in Catull. 'Manes carpebant rite laborem.' et in Horat. 'Rite crescentem face Noctilucam.' In quibus locis frustra ad religionem confugas. *Cerda.*

108 *Teucus*] De hoc fabula duplex est, nam et de parentibus ejus dupliciter traditur. Alii enim Curetis et Idææ nymphæ. Alii, inter quos et Trogius, Scamandri filium tradunt, qui Scamander, cum Creta frugum inopia laboraret, cum parte tertia populi ad externas sedes quærendas profectus est, ab Apolline monitus, ibi eum habiturum sedes, ubi noctu a terrigenis oppugnatus esset. Cum ad Phrygiam venisset et castra posuisset, noctu mures arcum nervos et labramenta armorum adroserunt. Scamander hos interpretatus hostes esse terrigenas, in Idæ montis radicibus ædificia collocavit; qui cum adversus Bebrycas finitimos bellum gegeret, victor in Xantho flumine lapsus non comparuit: qui post a Cretensibus in honorem regis sui, *Scamander* appellatus est, filioque ejus Teucro regnum tra-

ditum, qui cives e suo nomine *Teucros* appellavit, qui post a rege Troo *Trojan*i dicti sunt, et templum Apollini constituit, quem *Sminthium* appellavit. Cretenses enim murem *Sminthi*cem dicunt. Alii non Scamandrum, sed Teucrum ipsum sub conditione supradicti oraculi profectum Creta dicunt, et civitatem et templum condidisse, et *Sminthos* mures vocari a Phrigibus. Tradunt præterea nonnulli Dardanum, a Teucro in Phrygia inventum, filiam suam ei sociasse, et Dardanum populares suos socero cognomines fecisse. Quidam Teucrum Dardani filiam uxorem duxisse tradunt, et ideo *Teucros* appellatos: *Trojanos* autem a Troo Rege. *Servius*.

Teucus] Promiscue *Teucer* et *Teucus* dici docet Charis. Gramm. l. i. *Emmeness*.

Rhæteas] *Rhæteum* promontorium Troados, licet alii *Rhetias* legunt, propter Rhetiam Rhitonis filiam. Et amat Virgilius declinationes Græcas, salva regulæ reverentia, in Latinas convertere, et Græcam diphthongum in e longum mutans: ut *Αἰνέας* *Æneas*, *Μήδεια* *Medea*, *Ροῦτεῖον* *Rhæteum*. *Serv.*

Teucus Rhæteas primum est advectus ad oras] In codicibus aliquot antiquis, *Teucros* idiomate Græco scriptum est, in Longobardico *Teucer*. Sed enim Sosipater Car. ex Aurelii sententia, nomina, quæ apud Græcos aut per *pos*, aut per *τρος*, aut per *δρος*, aut per *κρος*, efferuntur, ea omnia, omissa Græca extremitate, per *er* apud nos efferri, et per secundam declinationem declinari docet: ut, *ἀγρός*, ager agrî: *ἀντίπατρος*, Antipater Antipatri: *μῆναιδρος*, Menander Menandri: *τεῦκρος*, Teucer Teueri. Quanquam ait ille, Virgilius *Tenerus* et *Evandrus* extulerit. Præterea duo tantum nomina designat, quæ semper in suo statu permaneant, *Codrus* et *Congrus*: non enim dicitur *Coder*, neque *Conger*. Priscianus etiam hoc citato versu Virgilium ait *Teucus* et *Evandrus* pro-

tulisse. Quod vero vulgata plurimum exemplaria legunt, *ad oras*, antiqui plerique codices cum Mediceo *in oras* habent. Sed etiam *ad* reperitur. *Pierius*.

Rhæteas] *Rhætei* oppidi Troadis, et promontorii meminit Strabo eodem libro. Ut de oppido, *ροῖτιον πόλις ἐπὶ λόφῳ*: *Rhæteum* urbs in colle sita: et Livius l. xxxvii. ‘Dardanum primum, deinde *Rhæteum*, utraque civitate obviam effusa, venit.’ Ut de promontorio tam ipse Strabo, quam alii sæpe. *Cerda*.

109 *Optavitque*] Elegit: ut, ‘Pars optare locum tecto.’ *Servius*.

110 *Habitabant*] Hi sunt qui cum Dardano venerant. *Idem*.

Habitabant vallibus imis] Ad montium radices habitabant, qui cum Dardano olim venerant: quos Tencer postea Ilio et mœnibus circumsepsit. Turneb. iv. 22. et Pimpont. *Taub*.

111 *Hinc*] Id est, de Creta, unde venerat Teucer. *Servius*.

Mater cultrix Cybele] *Mater* proprie; *cultrix* autem *Cybeli*, id est, montis Phrygiæ, in quo colitur, a quo *Cybele* dicta est. Alii dicunt *Cybelum* sacerdotem ejus primum fuisse in Phrygia, et ab eo *Cybele* dictum. Nonnulli *Cultrix Cybele* legunt, ut sit quasi *Cybeleia*. Alii *Cybele*, ἀπὸ τοῦ κυβιστᾶν τὴν κεφαλὴν, id est, a capitis rotatione, quod proprium est ejus sacerdotum. *Idem*.

Hinc mater Cybele] Ab observatione sacrorum, arguit eos esse majores suos. *Donatus*.

Hinc cultrix Cybele] Quia varia literarum versura totus hic versus in antiquis codicibus deluxatus est, lectio ea nonnullis magis adridet, *hinc matris cultri Cybeles*: ut adludatur ad evirandi ritus, quum præsertim sequatur ad sacrificii supplementum *Corybantique æra*. Alii legunt *cultrix Cybeli*: quæ scilicet *Cybelum*, Phrygiæ montem, incoheret, a quo Dea sit *Cybele* cognominata. Porro *Cy-*

belum Ti. Donatus agnoscit in xi. locum, in quo Cybele colebatur. Sane Κυβέλην Phœnicia oppidum agnoscit Herodianus. Κύβελλα vero oppidum ajunt Phrygiæ, et Κίβελλον sacellum, a quo Rhea sit Cybele appellata, neque non Κυβελήϊνης et Κυβελῆς, ut Pisander in x. Quantum vero pertinet ad l literam in eo nomine nunc simplicem, nunc geminatam, Poëtæ id ex commodo suo facitare solent, non quod ea scriptio Phrygiæ oppidum ab altero Phœnicia discernatur. Legamus itaque hinc mater cultrix Cybeli. Quam lectionem Servius etiam videtur agnovisse. Est autem *colere*, inter alia significata, locum aliquem præsentia sua honorabilem reddere, ut eo loco, ‘Posthabita coluisse Samo:’ et ‘Pallas quas condidit arces Ipsa colat.’ Et apud Livium, ‘Vos, Ceres mater ac Proserpina, precor, cæteri superni infernique Di, qui hanc urbem, hos sacratos lacus, lucosque colitis.’ *Pierius*.

Mater] Orphens in hymnis: Μήτηρ μέντε θεῶν, ἡδὲ θνητῶν ἀνθρώπων: *Mater Deorum, ac mortalium hominum*. Dicitur etiam, μεγάλη μήτηρ, magna mater. Lucretius l. ii. ‘Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una.’ Græci Pasitheam vocant, quod nimirum esset πᾶσι θεοῖς μήτηρ, omnibus Deis mater. *Cerda*.

Cultrix] Achilles Statius in Catull. ait, Cybelem dici cultricem, id est, versantem in montibus, sicut Catullus ipse est locutus, ‘Unigenamque tuam cultricem montibus Idæ:’ aitque Servium aliena ab hoc loco comminisci. *Idem*.

Cybelæ] Unde dicta sit Cybele lege Liliū Syntag. iv. Sanctum Augustinum l. vii. Civitatis. *Idem*.

Corybantiaque æra] *Corybantes*, dæmones, ministri Matris deum. Dicti autem sunt Dæmones, quasi δαίμονες, qui totum sciunt. Ærea autem cymbala Corybantibus Iasonis filiis, quibus vagitus Jovis celaverunt: quos

quidam *Corybantes* dictos tradunt, ἀπὸ τῆς κόρης. *Corybus* enim Proserpina, quæ κόρη dicitur Græce, sine patre natus. Alii *Corybantes* ab ære appellatos, quod apud Cyprum mons sit æris ferax, quem Cyprī *corium* vocant. *Servius*.

Corybantiaque æra] *Corybantes* ministri fuerunt Cybeles. Hi sonitu cymbalorum sacra Deæ hujus peragebant. Inde κορυβαντιᾶν, furere, ac insanire, et divino furore percelli. Origo Cymbalorum hæc esse traditur. *Corybantes* adhibiti sunt custodes Jovis cum is infans, ne ejus vagitus audiretur patri Saturno. Minut. Felix: ‘Quæ Jovis sacra sunt. Nutrix capella est, et avido patri subtrahitur infans, ne voretur: et Corybantum Cymbalis, ne pater audiat vagitus, tinnitus eliditur.’ *Inde* est, ut κορυβαντιᾶν etiam pro *vigilare* accipiant, quia hi patentibus oculis dormiebant, cum custodiebant infantem Jovem. De qua re adjungo locum Plinii xi. 37. ‘Oculis patentibus lepores dormiunt, multique hominum, quod *Corybantian* Græci dicunt.’ Qui genus et nomina Corybantum volet, adeat Liliū i. Syntag. et Cæsarem Calpurnium in Dialogis, quibus titulus est, *Equitatio*, ubi late et docte; tum etiam Natalem, aliosque, qui obviū. *Cerda*.

Corybantiaque æra] *Locus* est de his apud Horatium od. i. 15. ‘Non Dindymene non adytis quatit, &c. non acuta sic geminant *Corybantes* æra.’ Vide Lambinum, qui hic multa de *Corybantibus*, et *Schedium* de diis Germ. &c. p. 146. 147. *Emm*.

112 *Idæumque nemus*] Ut ostenderet Idæum montem, qui sit in Troja: de Cretæ Ida cognomen indeptum. *Servius*.

Fida silentia sacris] Hinc, inquit, inventum est servare sacris fidele silentium. *Idem*.

Fida silentia sacris] Ad hoc alludit illud Horatianum od. iii. 2. ‘Est et fidei tuta silentio Merces. Vetabo;

qui Cereris sacrum Vulgarit arcanæ, sub iisdem Sit trabibus,' &c. Inde eodem lib. od. 30. 'Dum Capitolium Scandet cum tacita virgine pontifex.' Sed nulla sacra, quam Cereris, silentio magis tegenda, de quibus Just. v. 1. 'Mysteria Cereris initiorum sacra, nullo magis quam silentio solemnia.' Vide Brisson. l. 1. de Form. *Emmeness*.

113 *Et juncti currum dominæ subiere leones*] *Dominas* deas dicunt: ut alibi, 'Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.' Sane *dominam* proprie Matrem deum dici, Varro et cæteri adfirmant; nam et ibi Proserpinam ideo a Virgilio *dominam* appellatam, quod ipsa terra esse dicatur, sicut et Mater deum. Sane fabula talis est: Scyros civitas est, exinde fuit virgo Atalante, Schænei filia, præpotens cursu: adeo ut cum responsum accepisset, se post nuptias, ut quidam volunt, interituram, ut quidam vero, in naturam aliam commutandam, sponso provocatos ac victos occideret. Postea Hippomenes Venerem, ut sibi in eo certamine adesset, rogavit: a qua cum accepisset de hortu Hesperidum tria mala aurea, provocavit puellam ad cursum, et cum se videret posse superari, singula cæpit jacere. Tunc Atalante cupiditate colligendorum malorum retenta, superata est. Sed Hippomenes potius victoria, cum gratiam Veneri, vel oblitus esset, vel neglexisset referre, impulsu ejus, in luo Matris deum, amoris impatientia, cum victa concubuit. Unde irata dea in leones eos convertit, et suo currui subjugavit; et præcepit, ne secum unquam leones coirent. Nam et Plinius in naturali historia dicit, leonem cum parda libenter, et pardum cum leona concumbere. Ideo autem Mater deum curru vehi dicitur: quia ipsa est terra, quæ pendet in aëre. Ideo sustinetur ious, quia mundus rotatur, et volubilis est. Ideo ei subjugantur leones, ut ostendatur maternam pie-

tatem totum posse superare. Ideo Corybantes ejus ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes pro terra sua debere pugnare. Quod autem turritam gestat coronam: ostendit superpositas terræ esse civitates, quas insignitas turribus constat. Hanc eandem *Heram* appellari, hoc est, *dominam*, tradunt. Alii ipsorum leonum *dominam* a Virgilio dictam arbitrantur. *Servius*.

Et juncti currum, &c.] Cybele terrarum omnium Dea curru vehi dicebatur, quia mundus rotatur et volubilis est. Eidem subjugabantur leones, quia materna pietas omnia potest superare: sic Mythologici. Ovid. Fast. iv. causam reddit his versibus: 'cur huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva jubas? Nimirum feritas quoniam mollita per illam Creditur: id curru testificata suo est.' Causam aliam adducit Macrobius. Saturn. i. 21. aliam item Lucret. l. ii. Historias Heliogabali apud Lampridium, Marci Antonii apud Plinium, adi ipse. *Cerda*.

Dominæ] Aptæ ad hunc locum verba Serv. Petri Dan. Plato Leg. E. Terram, et Patriam *θεὸν δέσποιναν* vocat: *Deum dominam*: quod notavit Germ. unde proprie (ait Briss. Form. l. i. Ovid. locutus est Fast. iv. 'Almonis dominam, sacraque lavit aquis.' *Cerda*.

114 *Dirum ducunt*] Et necessarium posuit, et honestum. *Servius*.

Dirum ducunt qui jussa, sequamur] Nam non amplius sunt incerti quo fata ferant. *Donatus*.

115 *Placemus ventos*] Non quia tunc essent asperi, sed ut demceps illis prosperis utantur. Facit autem rem facilem a brevitate navigationis. *Idem*.

Placemus ventos] Nunquam veteres se mari committebant sine hoc munimine. Justinus l. xi. qui de Magno Alexandro: 'Priusquam ulla navis litore excederet, hostias cædit.' Alludit vero Poeta vel ad διαβατήρια,

erant hæc sacra, quæ pro felici maris trajectu peragebantur, vel ad ἡγεμόσυνα, erant hæc sacrificia quædam, quæ alieni Deo persolvebantur pro felici ductu itineris. Horum mentio est in Xenophonte I. iv. Ἀναβ. ubi ἡγεμόσυνα fiunt Jovi, Herculi, Diis aliis. *Cerda.*

Cnossia regna] Cretensia, a Gnoso civitate ejus: et est argumentum a possibili. *Servius.*

116 *Nec longo distant cursu*] A Delo, scilicet: est argumentum a facili. *Id.*

Modo Juppiter adsit] Aut aer: ac si diceret, Tantummodo sit serenum: ut Horatius: 'Manet sub Jove frigido Venator teneræ conjugis immemor.' Aut quia Jupiter præest insulæ Cretæ, quam petebant: aut quia ventos prosperos Jupiter præstat. *Idem.*

Juppiter] Temerarium enim est polliceri aliquid de futuro, cujus sumus incerti, nisi deus faveat. *Donatus.*

Modo Juppiter adsit] Aut revera Juppiter, qui Cretæ præest: aut *Juppiter*, pro cælo, aut vento ponitur: ut Horat. od. I. 'manet sub Jove frigido Venator,' id est, sub dio: item od. III. 10. 'puro numine Juppiter,' id est, sereno cælo. Ita Catullus Carm. 4. pro vento: 'sive utrumque Juppiter Simul secundus incidisset in pedem.' *Taubmann.*

117 *Tertia lux*] Hoc quidam juxta speciem auguralem positum tradunt, quæ appellatur *condictio*, id est, denunciatio, cum denunciatur, ut ante diem tertium quis ad inaugurandum adsit: quod Anchises post impetrationem augurii, et Apollinis responsum, suadens in Cretam eundem, ostendit conditionem in tertium diem; addit enim, *Modo Juppiter adsit*, hoc et pro civitate dicitur. *Servius.*

Cretæis] Quia Κρήτη, ideo *Cretæis*, ut Ænæis. *Idem.*

118 *Meritos honores*] Unicuique aptos. *Taurum* figurate dixit: varietas enim ipsa idem significat. Ratio enim victimarum, fit pro qualitate numi-

num. Nam aut hæ immolantur, quæ obsunt eorum muneribus: ut porcus Cereri, quia obest frugibus: hircus Libero, quia vitibus nocet. Aut certe a similitudine, ut inferis nigras pecudes, superis albas immolent: item tempestati atras, candidas serenitati. Sane hic ostendit dicendo *meritos* rite Neptuno et Apollini tauros. *Idem.*

Meritos] Convenientes. Neptuno, propter ingruentem navigationem: Apollini, propter acceptum oraculum. *Donatus.*

Meritos honores] Hic honor pro ipso sacrificio. De hac voce et significatione disputat Heraldus animadvers. in Jamb. c. 5. Noster, 'Ne qua inter sacros ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, et omnia turbet.' *Emmeness.*

119 *Taurum Neptuno*] Propter futuram navigationem. *Servius.*

Taurum Neptuno] Brissonius etiam ex Plutarchi Symposio ostendit, *Taurum* Neptuno immolari solitum. Vide et Agell. XIII. 25. inprimis Macrob. III. 10. Cur autem *nigrum*, cum unus sit deorum cælestium, quibus *alba* conveniant, docet Interpretes Hom. qui ait: *Taurum* quidem immolari, ob maris violentiam; *nigrum* vero, propter eum, qui ex profunditate sit, aquæ colorem. *Idem* ad Iliad. A. recenset victimarum genera, quibus ἡλίφ ἀπόλωνι faciebant: atque inter *Solares* istas *victimas* numerat etiam *agnos, oves, asinos, equos*; ratione hostiarum sigillatim reddita, cur θεῶ νομίφ (*pastorali*) καὶ ζωτρόφφ promiscuis variisque victimis sacrificarent. Quanquam Xenophon ubi que fere *equos* Σοὶ victimas adsignat. Sacrificat autem Æneas *Neptuno*, propter instantem navigationem: *Apollini*, propter sponsi beneficium. *Hiemi* denique sive *Tempestati* mactat pecudem: (id est, ovem: nam, ut ad Planti Mercat. act. III. 1. docemus, *pecus* maxime oves significat) quomodo et Horatius Epod. x. *Tempestati*, quæ ritu Ro-

mano dea erat, *agnam* immolat. De quo et Turnebus iv. 22. *Taubman*.

Pulcher Apollo] Propter oraculum datum. Sane hoc loco Virgilius sequutus veterum opinionem, Neptunum tantum et Apollinem nominavit; dicuntur enim hi dii penates fuisse, quos secum advexit Æneas, quamvis diversis locis alias opiniones aliorum secutus Poëta de diis penatibus diversa dixerit; et quidam *pulcher Apollo* epitheton datum Apollini reprehendunt; *pulchros* enim a veteribus *exsoletos* dictos, nam et apud Lucilium *Apollo pulcher* dici non vult, *Servius*.

120 *Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam*] Bono usus est ordine, ut prius averteret mala, sic conciliaret optanda. Frustra enim profutura poscuntur adversis sequentibus: nam et Romani veteres, Diis asperioribus sacrificabant, ne nocerent. *Idem*.

Nigram Hiemi pecudem] Avertit prius mala, ut mox optanda conciliet. Tale illud Æn. v. 'et tempestatibus agnum:' adi. Inde hic *hiemem*, pro tempestate capio, et capiunt nonnulli interpretes. Versus integer factus ad Homeri imitationem: Οἷστε δ' ἄρν', ἕτερον λευκόν, ἑτέρην δὲ μέλαιναν: *Ferretis* (*agnos*) alterum album, alteram *nigram*. Morem Poëtæ firmat Aristophanes in *Ranis*: Ἄρν', ἄρνα μέλαιναν παῖδες ἐξενέγκατε· τυφὼν γὰρ ἐκβαίνειν παρασκευάζεται: *Agnam, agnam nigram afferte pueri*: *Vortex enim parat erumpere*. Ceterum Gyraldus de Navigiis c. 9. ex Græcorum commentariis adducit, procellosis ventis, quos Typhonas vocant, nigrum agnum immolari, ut iis spiritus desinat: et inde fortasse dictum a Virgilio, *nigram hiemi pecudem*. Videndus Turnebus dicto loco, et in *Plin. Dalecampius. Cerda*.

Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam] Ad hunc locum consule *Leopardum* emendat. ii. 23. qui *Servium* in hunc locum justo concili-

siolem affirmat. *Emmeness*.

121 *Fama volat*] Opportunitatem convenientem oblatam ostendit. Favebat ergo Trojanis locus, quia secundum Anchisen, fata Cretam portendebant. Item tempus, quia regnum vacabat, erantque domus paratæ, ne essent cum magno labore ædificandæ. *Donatus*.

Pulum regnis cessisse paternis] Non dicit quare. Sed talis historia est: Idomeneus, de semine Dencalionis natus, Cretensium rex, cum post everSAM Trojā reverteretur, in tempestate devovit diis sacrificaturum se de re quæ ei primum occurrisset. Contigit ut filius ejus primum occurreret: quem quum immolasset; ut alii vero, immolare voluisset; et post orta esset pestilentia, a civibus pulsus regno, Sallentinum Calabriae promontorium tenuit, juxta quod condidit civitatem: unde est, 'Et Sallentinos obsedit milite campos Lictius Idomeneus.' Relatio ergo historiæ ad injiciendum Trojanis Cretam eundi desiderium pertinet: et re vera aliter ad hostis provinciam ire non poterant. *Serv.*

122 *Idomeneu*] Hujus nominis penultima syllaba natura brevis, contra regulam producta est. Sed quia quinque Græcæ linguæ sunt, Æolica, Ionica, Dorica, Attica, Communis: hinc fit ut in uno nomine varietas inveniat: ut ecce in *Idomeneus* Communis lingua facit genitivum Ἰδομενέως, Dorica, Ἰδομενέως; Attica Ἰδομένεως; Ionica Ἰδομενῆος. Unde est hic in versu accusativus, sicut et *Ilionea*. *Idem*.

123 *Hoste*] Multi hic distinguunt. *Idem*.

Hoste vacare domos] In exemp. admodum vetustis *domum* legi numero unitatis. Sed plenius est *domos* dicere, quod satis universa facit multitudini, commodumque ita omnibus hospitium pollicetur. *Pierius*.

Astare] *Esse* quod tunc significat, quando de his loquimur quæ cadere

non possunt; ut si dicas *terras adstare*. Et ostendere vult se non temere credidisse. *Servius*.

124 *Ortygiæ*] De hac plenius supra dictum est. *Idem*.

Pelagoque volamus] Quia ut alibi, 'Mare velivolum.' *Idem*.

Volamus] Ostendit ex prospera navigatione, quantum valuerint obsequia sacrificiorum. *Donatus*.

Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus] *Linquimus* pro *dimittimus* dici monet Non. Marc. sed rectius *discedimus, solvimus*. *Volare* autem pro *celeriter navigare*: inde navis currens pansis velis, avi volanti comparatur, ut notavit Schottus Nod. Cic. I. 24. *Eminenness*.

125 *Bacchatamque jugis Naxon*] Aut vitibus consitam, aut celebratam Bacchis: aut ubi Bacchus ex Indis, vel, ut quidam volunt, post devictos Gigantes egit triumphum. Nam, ut supra diximus, ipsi consecrata est, quæ et *Dia* dicitur. *Bacchatam* ergo in qua bacchatus sit Liber; aut ideo gratam Baccho, quod ibi cum relictâ a Theseo Ariadne libentissime concubuerit, cui etiam coronam donavit, quæ postea inter sidera collocata. *Servius*.

Bacchatamque jugis Naxon] Parrhasius, ad illud Claudiani l. I. 'ululatus Ida Bacchatur;' notat: *Bacchatur*, id est, a fanaticis per furorem quatitur. Et passive dixit, ut Maro, 'Bacchatamque jugis Naxon:' ubi per epitheton nominis rationem Poëta expressit, ex Euphorionis sententia, qui *Naxon* dictam tradit a verbo *βάσσει*, quod est *bacchari*, atque rem divinam facere: quamvis alii nomen insulæ datum velint ab Endymionis filio *Naxo*, &c. Sunt, qui *bacchatam* Virgilio *Naxon*, ἀπλῶς dictam putent, eo, quod in ea Liberi patris orgia celebrarentur; eadem ratione, qua *Cithæron* a Papinio Theb. IV. 'et te, bacchate Cithæron.' In Ge. II. 'Virginibus bacchata Lacænis Taygeta,'

id est, a bacchantibus frequentata. Vide et Turneb. XXI. 21. Nic. Erythræus docet, hanc insulam *Strongy-lon*, deinde *Dian*, mox *Dionysiada*, a vinearum fertilitate dictam: alios *Siciliam minorem*, aut *Callipolin* appellasse: hodie *Nixian* vocari. *Taubm.*

Naxon, viridemque Donysam] In codicibus aliquot antiquis, *Donusam* per *u* Latinam vocalem in pene ultima scriptum legas: non hic, quia ut Verrio Flacco placet, eadem apud nos *u* litera sit, quæ apud Græcos *y* psilon. Sed quia insula ea *δονουσία*, Græcis est, κατὰ παραφθοράν ex *Dionysia*: quippe quod Bacchus in eam ex Naxo trajecerit Ariadnam, quam Minos pater insequabatur. Est et *Donusam* legere in antiquo Taciti codice iis libris, quos Leo X. Pontif. Opt. Max. ab interitu vindicavit, pro hac eadem insula. *Nason* vero in codicibus aliquot per *s* notatum invenies. Græci tamen per *ξ* nomen hoc scriptitare solent. Eodem hoc modo apud Livium in captivitate Syracusarum corrigendus locus ex veteri codice, 'Epicydes ab insula, quam ipsi *Naxon* vocant.' Nam *Nason* per *s* in impressis codicibus habetur. Sed ut ad *Naxon* alteram, qua de nunc agitur, redeam, illud minime præterierim, traditum ab Asclepiade, 'Naxias mulieres solas hominum octimestrem fœtum vitalem parere.' Sive quod Bacchus sibi Junonem conciliaverit: sive quod eo temporis spatio sit ipse natus, cuius rei memoriam ita voluerit illustriorem fieri. *Pierius*.

Viridemque Donusam] Vel a colore marmoris Lacedæmonii, vel silvestrem. *Servius*.

Viridemque Donusam] *Viridem*, vel a pabulo, quod ibi abundantissimum: vel a colore marmoris viridi: ut et 'niveam Paron' dixit, a candido marmore. Ciri, vs. 478. 'Marmoreamque Paron, viridemque allapsa Donysam.' *Taubmann*.

Bacchatamque jugis Naxon, viridem-

que *Donusam*] De utraque insula ex Stephano et Eustathio, qui eam inter Sporadas ponunt, mentionem facit Vossius ad Me am, qui inter Cycladas numerat II. 7. In Naxo relicta a Theseo fuit Ariadne, ejusque insulæ meminit Ovid. Heroid. epist. x. qui ob sterilitatem vituperat: 'Quid faciam? quo sola ferar? vacat insula cultu: Non hominum video, non ego facta boum.' Baccho consecrata: inde apud Stat. Achill. I. IV. 'Bacchica Naxos.' *Donusa* scribendum non per y, quia Græce *δονούσα*, quod commoveri hæc terra soleat monet cum Vossio Dausquius in Orthogr. *Emmeness*.

126 *Olearon*] Non adjecit epitheton caussa varietatis. *Servius*.

Olearon] In antiquis aliquot exemplaribus, *Oliaron* secunda vocali per *ῶτα* scriptum invenias, uti etiam scribitur apud Græcos: de qua ita traditur, Ὀλίαντος νῆσος τῶν κυκλάδων μία. Solent tamen Latini *ῶτα* licenter in *e* vertere, vocali alia præcipue subsequente, ut in nomine *Æthercus*. Fuit vero Oliaros Sidoniorum colonia, ut Ponticus Heraclides tradit, in libro de Insulis. Ea vero a Paro distat octo et I. stadia. *Pierius*.

Olearon] Inter Sporadas nominat Mela II. 7. ut hoc in loco, ita Stat. Achill. I. IV. et *Paron* et *Olearon* conjungit tanquam vicinas insulas. *Emmeness*.

Niveamque Paron] Unde candidum marmor; ut, 'Pariussve lapis circumdatur auro.' *Servius*.

Paron] In codicibus aliquot antiquis, *Parum* idiomate Latino scriptum inveni. Sed enim propria nomina Græce declinata, plerumque nescio quid venustius sonare videntur. Sic *Paron* magis placet. Ita etiam apud Historicos, ut in ant. Livii cod. *Corinthon* legi, et 'clam Cyprum profugit' et alia hujusmodi pene innumera. *Pierius*.

Niveamque Paron] Propter candi-

cans marmor, ejus frequens mentio. Strabo, I. X. ἐν δὲ τῇ Πάρῳ ἡ Παρία λίθος λεγομένη ἀρίστη: In Paro lapis *Parius*, qui *optimus*. Meminit et Callistratus in statu: sed coloris candidi signatio in aliis, Ovidio Am. I. 'Astitit illa gemens albo, et sine sanguine vultu, Cæduntur Pariis qualia saxa jugis.' Horatio, qui splendorem dat. Od. I. 19. 'Urit me Glyceræ nitor Splendentis Pario marmore purius.' Seneca in Hipp. qui claritatem, 'Lucebit Pario marmore clarius.' Ab hac insula omnes Cycladas Horat. *nitentes* vocat Od. I. 14. 'interfusa nitentes Vites æquora Cycladas.' Sed quidem Strabo I. XV. candidissimum marmor non tam in Paro, quam in Proconnesso constituit: ἔχουσα καὶ μέταλλον μέγαν λευκοῦ λίθου σφόδρα ἐπαινούμενον: habet et albi lapidis venam magnam, et inprimis laudatum. Sed nobilitas Pari effecit, ut sibi tribueretur nobilissimi marmoris dignitas. *Cerda*.

Sparsasque per æquor Cycladas] Et hæc, quas dixit, Cyclades sunt: unde minus est, et alias. *Sparsas* autem, quia nullo ordine continentur, ut Stæchades: quæ ἀπὸ τοῦ στοιχοῦ dictæ sunt: rectæ enim sunt. *Cyclades* vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate sunt, sed quod longo ordine eas circumire necesse est. Alii *Sporadas*, nomine Cycladum dictas tradunt, quod *sparsæ* sunt. *Servius*.

Sparsasque] Post speciaha transit ad generalitatem. Nam cum dixisset nomina aliquarum insularum, addit, 'crebris legibus freta concita terris:' quia nec cognitionem habere Æneas omnium vocabulorum potuit, et odiosum fuit relationem ipsam facere longiorem. *Donatus*.

Sparsasque per æquor Cycladas] Frequens opinio scriptorum est, Cycladas dictas, quod circum Delum sint, et veluti in orbem conglobatae, Strabonis, Plinii, Solini, Ammiani. Quorum, primus I. X. περὶ τὴν (Δῆλον)

Κυκλάδες. *Cyclades circum Delon.* Alter, 'Circa Delum in orbem sitæ, unde et nomen traxere, Cyclades.' Tertius, 'In orbem circa Delum sitæ sunt, et orbem κύκλον Græciloquuntur.' Quartus l. xxii. 'Cycladas sic appellatas, quod omnes ambiunt Delon.' Sed omnibus opponitur Servii auctoritas, qui non vult Cycladas dictas, quod sitæ in rotunditate, sed quod longo ordine eas circuire necesse sit, propter promontoria. Nam Virgilius *sparsas per aquor* dixit, tanquam nullo certo et composito ordine constitutas. Deinde, epithetum *sparsas* Sporadas respicit, quæ insulæ sunt ad Cretam, non in orbem coarctatæ, sed sparsæ per mariâ. Ergo sicut illæ, Sporades, id est, sparsæ dicuntur: cur non id etymi Cycladibus conveniet, quæ sparsæ quoque a Poëta dicuntur? De numero Cycladum lege Strabonem l. x. et Plin. iv. 12. uterque plures nominat. Orosius l. 2. ait esse quinquaginta tres. *Cerda.*

127 *Legimus*] Præterimus: ut, 'Litora que Epiri legimus.' Tractus autem sermo a nautis, quod funem legendo, id est, colligendo, aspera loca prætereunt. *Servius.*

Legimus] Est nauticum verbum, cum colligunt funes, cum pelagi prolixa transmittunt: et pertinet ad omnes insulas, et ad freta. *Donatus.*

Freta concita terris] Vel propter promontoria: vel quod naturale est, ut concitiora sint maria vicinitate terrarum: quas constat anhelitum quendam ex se emittere. Unde in quinto navigaturus Æneas, Eryci sacrificat. *Servius.*

Et crebris legimus freta concita terris] In codicibus aliquot manu scriptis legi, *freta concita remis*, in quibusdam *consita*. Frequenti quippe navigatione sollicitata, quod quidem fieri in multarum insularum, earundemque passim habitatarum, vicinitate, par est. Sed neque displicet *terris*, ut freta dicat crebris incursionibus tam fre-

quentium insularum concitari. *Pier.*

Freta concita] Multi *consita*, multi *concita*. His hæreo: certe illud genus epitheti insulis potius conveniret, quæ disseminatæ et sparsæ dicuntur per pelagus, quam fretis: ergo legamus *concita* cum Servio, Donato, aliis; et apte: freta enim tot insulis interjecta, non possunt non esse concitata crebris undarum reciprocationibus. Denique lectionem, quam sequor, firmat in nonnullis mss. legi *crebris freta concita remis*, cum qua lectione nequit consistere *consita*. Firmat etiam auctoritas Paulini epist. 34. ubi loquens de navi quapiam: 'Siciliam transcurrit, circa quam concita et verticosa crebris, ut ferunt, insulis freta.' In quibus hærens Virgilio, *concita* dixit, non *consita*: iterum epist. 42. 'Si concitata ferverent ventis freta.' *Cerda.*

128 *Nauticus exoritur*] Id est, *Celeusma*. Martial. epigr. iv. 64. 'Quem nec rumpere nauticum celeusma, Nec clamor valet helciariorum.' Sunt autem *helcarii*, qui moluntur moles funibus, navesque ducunt. Scalig. iv. 28. versus hosce exemplum proponit Orationis *ἀσυνθέτου*, id est, dissitæ et divulsæ: quæ hic faciat ad celeritatem. *Taubmann.*

Certamine] Sunt naris admodum enunctæ viri, qui pro *certamine* legendum autument *hortamine*, sustinerique versum adspirationis vi contendunt. Eam ego lectionem nusquam in antiquis codicibus inveni. Legi vero apud Ti. Donatum, in navi varia esse officia, et tamen omnia cum certamine et labore. Quare quam is lectionem agnoverit, meridiana luce clarius apparet. *Pierius.*

Vario certamine] Nam varia officia sunt, et omnia cum certamine et labore. *Donatus.*

Clamor] Vel morem nautarum expressit, vel eorum gaudium, qui, suffragantibus ventis, prospera sperabant. *Idem.*

129 *Cretam proarosque*] Sane *proa-*

vos appellando, cognationem declarat. Celeusmaticum est hoc hemistichium. Et bene metro Celeusmatis usus est, id est, Anapæstico trimetro hypercatalecto. *Celeusma* autem quasi præceptum. Unde Salustius, 'Impediabant jussa nautarum.' *Servius*.

130 *Surgens*] Flans: ut, 'Et flando surgentes demoror austros.' Et contra, non flans, *ponens* et *residens* dicitur: ut, 'Cum venti posuere, omnisque repente resedit Flatus.' *Idem*.

Surgens a puppi ventus] Quem Latini vocant *secundum ventum*, et a puppe, Græci *ὄρον* et *ὄριον* nominant, quasi a cauda; nam videlicet ab animalium candis puppim vocant *ὀύραν*. Inde ἐξ οὐράς πλεῖν, *secundo vento navigare*, puppimque feriente. *Idem* omnino, qui ab Homero φέρων ἄνεμος non semel dicitur, et *ventus ferens* a Seneca de vita Beat. et *venti ferentes* a Virgilio *Æn.* iv. et a Plinio in *Panegy.* Pollux l. i. vocat φορὸν ἄνεμον, ἐπίφορον, ἐπικάειρον, ἐπιπνέοντα, προσπνέοντα, προπέμποντα, παραπέμποντα, συνπροπέμποντα. Versus Poëtæ affinitatem habet cum illis Homericis *Odyss.* xi. Ἡμῖν δ' αὖ κατόπισθε νεὼς κυανοπράοιο Ἴκμενον ὄρον ἔειπλίσσιον, ἐσθλὸν ἑταῖρον. Et cum illo *Il.* i. Τοῖσιν δ' ἔκμενον ὄρον ἔεικέλεργος Ἀπόλλων. *Cerda*.

131 *Et tandem*] Ad desiderium pertinet: nam sequitur, 'Ergo avidus muros.' *Servius*.

Tandem] Non prolixæ navigationis fuit, sed cupiditatis navigantium. Nam cupienti omnia tarda sunt, etsi summo opere properentur. *Donatus*.

Curetum] Hi Curetes primi cultores Cretæ esse dicuntur. Alii tradunt *Curtes* et *Corybantes* Matris deum ministros, custodes, sicut dictum est, pueri Jovis, ad plurimas res maximi usus hominibus extitisse. *Servius*.

Allabimur] Ostendit prosperam navigationem fuisse. *Idem*.

Curetum allabimur oris] Pro eo O-

vid. *Met.* viii. 153. 'Ut egressus raptibus Curetida terram Contigit.' ad illum locum consule Nob. Heinsium. De Curetibus ipsis notavimus quædam *Ge.* iv. 151. *Emmeness*.

132 *Ergo avidus muros*] Ordo est: *Avidus urbis optatæ muros molior*; non, *avidus molior*. *Servius*.

Avidus] Non avarus, sed quasi ocii cupidus. *Donatus*.

133 *Pergameamque voco*] Zeugma a superioribus, hoc est, urbem. Legitur sane in libris antiquioribus, *Æneam* vere Cretam tempestate delatum locum Trojam nomine Pergamum appellavisse. Alii dicunt, Pergamum in Creta conditam a Trojanis captivis, qui ex classe Agamemnonis illo erant delati, ibique putant *Æneam* quendam, generis auctorem, Ilio incolumi, cum eo ad sacrum Apollinis venisse, et gravidam hospitii filiam fecisse; ex qua ortus eodem nomine *Æneas*, classem Agamemnonis est adgressus hieme disjectam; cui se feruntur junxisse hi, qui Cretam secesserant, deserto Agamemnone; unde loco nomen Pergamum ab illo conditum, quod obtinuisse desertores feruntur, juxta Cydoniam: quod poëtam latenter attigisse debemus accipere. *Servius*.

Pergameamque voco et latam cognomine gentem] In pluribus antiquis exemplaribus versus hic in duo membra dispescitur: cum superiori enim versu, *Ergo avidus muros optatæ molior urbis*, hemistichium adjungunt, *Pergameamque voco*: coma mox interjecta subjungunt, et *latam cognomine gentem Hortor amare focos*. Pontanus versus pro unico membro citat: non taciturnus, si et illud insertum agnovisset. *Pierius*.

Pergameam] Pergami in Creta oppidi *Plin.* meminit iv. 12. 'Oppida ejus insignia Phalarne, Elaea, Cysamum, Pergamum.' De eo nihil *Servius* vulgaris, sed multa *P. Danielis*, quæ et locum *Plinii*, et hunc *Vir-*

gula illustrent. *Cerda.*

Lactam] Propter Pergamam restituta. *Servius.*

Gentem] Sociorum multitudinem. *Idem.*

134 *Amare focos*] Sacrificia celebrare. Quidam *focos* lares, et per hoc domicilia tradunt. Ergo *focos* pro *penates* posuit. At e contrario, *penates* pro *focis*, ut 'Flammis adolere penates.' Sane Varro rerum divinarum libro, refert: inter sacratas aras, *focos* quoque sacrari solere, ut in Capitolio Jovi, Junoni, Minervæ, nec minus in plurimis urbibus oppidisque, et id tam publice, quam privatim solere fieri; *focum* autem dictum a *fori*, ut *colinam* ab eo quod ibi ignis colatur; nec licere vel privata vel publica sacra sine foco fieri: quod hic ostendit Poëta: *focorum* enim commemoratione, instantium sacrificiorum mentio inducitur: quod ita esse multis locis docetur. Quidam *aras* superiorum deorum volunt esse; Medioximorum, id est, marinorum, *focos*; Inferorum vero *mundos*. *Idem.*

Focos] Ut haberent cum laribus novis affectus. *Donatus.*

Hortor amare focos] Id est, sacrificia celebrare: ut quidem *Servius*, et *Pimpon*. exponunt: fortasse, quod *focus* pro *Vesta* interdum sumatur: (Glossar. *Focus*, 'Εστία) hæc autem sit ignis inextinguibilis, &c. vel, quia nihil novi sine sacris aggrediebantur veteres. At *Turneb.* xxviii. 5. ex Onomastico veteri P. Danielis, *Focos amare*, interpretatur, domos construere. Etiam *Servius* Daniel. *Focos* lares intelligit, et per hos domicilia. *Taubmann.*

Arcemque attollere] Poëtica periphrasis, id est, domos ædificare. Nam *arx* est locus in civitate munitus. *Servius.*

Arcemque] Quæ præcipue amavit in Troja, hæc reparare cupiebat. *Donatus.*

Arcemque attollere tectis] Minore opera potuisset dicere Poëta; atque *arcem tollere*, sed efficacia in attollendo periisset: et erudite disputat *Scalig.* iv. 48. *Idem* c. 46. de *Pleno* et *Vacuo*: 'Maluit, inquit, Poëta, *Attollere*, quam *Tollere*: opera enim multa eget arcis ædificatio.' *Taubm.*

135 *Fere*] *Re*, longa est. *Servius.*

Sicco subductæ littore puppes] In sicco subductæ littus. *Idem.*

Sicco] Nam udum etiam est litus. *Donatus.*

Sicco subductæ littore puppes] Tria in hoc versu nomina geminatis consonantibus notata, in antiquis codicibus simpliciter scribuntur, *sico*, *litore*, et *pupes*: sive ita deposcat analogia: sive quia, ut *Victorinus* ait, antiqui consonantes geminare non consueverunt: ut in his *annus*, *Lucullus*, *Memmius*, et his similibus. Supra vero consonantem, quam geminari oportebat, Sicilicon imponebant: ejus figura hæc est *Victorino*: *an'us*, *Lucu'lus*, *Mem'ius*: idque signum geminandi apparere in multis veteribus adhuc scriptis libris attestatur. Sed enim de *litore* cur unico omnino scribi debeat, in vii. disputatum. *Pierius.*

136 *Connubiis arvisque*] Quæ res ostendebat magnam fiduciam manendi. *Donatus.*

Operata juventus] Perfecit sacrificia propter connubia, et novas sedes: quia apud veteres, neque uxor duci, neque ager arari sine sacrificiis peractis poterat: ut alibi, 'Lætis operatus in herbis.' Item *Juvenalis*, 'Et matutinis operatur festa lucernis.' *Servius.*

Operata juventus] In Sacris usum habet sæpe hoc verbum, ut ex *Non. Marcell.* et *N.* ad *Ge.* i. 339. Simpliciter etiam pro opus facere, quemadmodum *Horat.* epist. i. 2. 'In cute curanda plus æquo operata juvenus.' *Emmeness.*

137 *Jura domosque*] Leges vivendi

et domos: aut ipsarum domorum jura, id est, dominia a legibus deputans. *Donatus.*

Jura domosque dabam] Aut, leges vivendi et domos: aut, ipsarum domorum jura, hoc est, dominia legibus deputans. Sed V. N. ad illud *Æn.* i. 430. 'Jura magistratusque legunt.' *Taubmann.*

Subito cum] Id est, cum subito. *Servius.*

Subito cum tabida membris] Securis ac dispositis omnibus, subita pestilentia coorta est ex aëris corruptione, non hominibus solum, sed et arboribus, et satis victus causa: supra enim dixerat: 'Arvis operata juventus.' Langnore autem corporis, letum effugere non poterat. *Donatus.*

Subito cum tabida] Descriptio pestilentiae, a caussis suis et effectis: quam breviori quidem ambitu concludit, sed versu sublimi. Eandem *Ge. l. iii.* descripsit larga vena, sed casta, quas inter se comparare operæ pretium censet *Scalig. iv. 23.* De origine morborum et pestilentiae luculentissimis versibus tractavit etiam *Lucretius l. vi.* sub finem. *Taubmann.*

138 *Corrupto cæli tractu*] Hic est ordo pestilentiae, ut *Lucretius* docet: primo aëris corruptio, post aquarum et terræ; mox animalium. Notandum sane, *Apolline* offenso, pestilentiam creari semper: quod etiam *Homerus* ostendit, cum eum armatum inducit sagittis. Unde et *Apollo* dicitur secundum aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπολεῖν. Contra si cytharam teneat, mitis est. Unde *Horatius*, 'Conditio mitis placidusque telo Supplices audi pueros *Apollo*.' *Servius.*

Miseranda] Metonymia, quæ miseranda facit. *Idem.*

139 *Arboribusque satisque lucis*] Quidam dicunt diversis numinibus, vel bene vel male faciendi potestatem dicatam; ut *Veneri* conjugia; *Cereri* divortia; *Junoni* procreationem li-

berorum: sterilitatem horum, tam *Saturno* quam *Lunæ*: hanc enim sicut *Saturnum* orbandi potestatem habere. *Idem.*

140 *Linquebant dulcis animas*] Item alibi, 'Et cum frigida mors anima seduxerit artus.' Quare anima dicitur relinqui, et non magis relinquere? Secundum eos scilicet, qui dicunt animam esse perpetuam, et ad diversa corpora transitum facere: quod si est, bene dicimus nos animas linquere, quorum nihil præter corpus est. Nam anima perpetuitatis est. Unde *Palinurus* in sexto, 'Nunc me fluctus habet:' hoc est, corpus, quod solum meum est. Aut certe simpliciter animæ eos linquebant, quia morientibus maxime dulces videntur. *Terent.* 'Animam relinquam potius quam illum deseram.' *Idem.*

Linquebant] Ex principali malo hæc proveniebant: aut moriebantur homines, aut corporibus tabe dissolutis trahebant miserabilem vitam. *Donatus.*

Linquebant dulcis animas, aut ægra trahebant Corpora] In codicibus aliquot antiquis una eademque periodo concluduntur: *Et letifer annus Linquebat dulcis animas, aut ægra trahebat Corpora*; ut *letifer annus* sit subjectum. In aliis tamen exemplaribus curiosioribus legi, *linquebant animas dulcis, aut ægra trahebant Corpora*: quæ lectio recepta. *Pierius.*

Linquebant] Adumbrat *Lucretium*, qui l. v. 'Dulcia linquebant labentis lumina vitæ.' Verbum *linquo* nescias quo veterum omnium consensu tractum est ad mortem, quod *Hieronym.* *Columna* in l. iii. *Annal.* Ennii probat, ex *Ennio* ipso, ex *Virgilio* bis, ex *Lucretio* bis, ex *Cicerone*, *Nævio*, *Lucilio* semel. *Cerda.*

Aut ægra trahebant] Duo mala significat, aut mortem, aut ægritudinem prolixam. *Ægra* autem ægrota: et bene addidit *corpora*, quia et animus ager potest esse. *Servius.*

141 *Exurere Sirius agros*] *Sirius* stella est in ore *Canis* posita: quæ annis omnibus oritur circa octavum Kalendas Julii: quæ orta plerunque pestilentiam toto anno facit, plerunque paucis diebus, interdum innoxia nascitur. Hinc est, 'Et in totum regnaret *Sirius* annus.' Item supra, 'et *lethifer* annus.' Tunc autem pestilentiam creat, si in hanc rem etiam cæterorum consentiat cursus astorum. Sane *Canicula*, in cujus ore est, tantum generis fœminini est: cum sit *Canis* communis generis, unde hoc nascitur. Nam in diminutione mutavit genus. *Idem*.

Exurere Sirius] Ergo qui spem evadendi habebant fame perituri videbantur, cum *Sirius* exurendo omnia sterilia redderet. *Donatus*.

Sterilis exurere agros] Exurendo steriles reddere. *Servius*.

142 *Arebant herbæ*] Signum pestis atrocissimæ, quæ non in homines tantum et pecora, sed in herbas quoque et agros grassatur. *Seneca* *Œdip*, 'denegat fructum *Ceres* *Aldulta*, et altis flava cum spicis cremat, *Arente* culmo sterilis emoritur seges.' Iterum, 'Non rura virent ubere glebæ, Non plena suo vitis *Iaccho* *Brachia* curvat.' *Manilius* l. i. in sua peste: 'Squalidaque elusi deplorant arva coloni.' *Cerda*.

Seges ægra] *Seges* interdum terram significat: ut *Horatius*, 'Hæc seges ingratos tulit, et feret omnibus annis.' Interdum frumentum: ut, 'Quod faciat lætas segetes.' Hoc loco utrumque potest intelligi. *Servius*.

143 *Rursus*] *Pater*, qui prudentia alios præibat, primus sensit aliquid factum contra præcepta *Apollinis*. *Donatus*.

Rursus ad oraculum Ortygiæ] In antiquis plerisque codicibus *oraculum* integra dictione scriptum invenias. In quo forte putabant a secundam syllabam a principio corripì posse ratione polysyllabicæ dictionis: quod

ajunt quidam in hujusmodi vocabulis medias plerunque ad placitum poni, ut *Sidonia Dido*, et *Sidoniam picto*. Sed enim omnes jam probant *oraculum*, κατὰ συγκοπὴν. *Pierius*.

144 *Hortatur pater ire mari*] Bene filium mittit, quia erroris causa pater fuerat. *Servius*.

Veniamque precari] Et beneficium: ut, 'Orantes veniam:' et re vera veniam erroris *Auchisa*, qui oraculum male interpretatus est. *Idem*.

145 *Quem fessis finem*] In antiquis aliquot codicibus *quam* legitur f. g. ut hoc loco *Non*. *Marcellus* agnoscit: quamvis alibi dictum sit a *Virg*. 'Hic finis fandi.' *Finem* porro f. g. proferre maluerunt *Varro*, *Cassius*, *Cæcilius*, *Attius*, et *Lucretius*. *Pierius*.

146 *Laborum Tentare auxilium*] *Laborum*, periculorum: ut, 'Non tamen ulla magis præsens fortuna laborum.' Tentare autem laborum auxilium propter pestilentiam dixit: et quidam post *auxilium* distinguunt; ut sequatur, 'Jubeat quo vertere cursus.' *Servius*.

Vertere cursus] Propter sedes ait. *Idem*.

147 *Nox erat*] Virtutes animi sui et meritum, gratia deorum commendat: et ostendit, quod cæteris dormientibus, ipse acriter rebus publicis invigilaret. *Donatus*.

148 *Effigies sacræ divum, Phrygiæque Penates*] Εν διὰ δύοιν. *Varro* sane rerum humanarum secundo, ait, *Æneam* deos penates in *Italiam* reduxisse, quædam lignea vel lapidea sigilla, quod evidenter exprimit dicendo, 'Effigies sacræ divum, Phrygiæque penates.' Quamvis alio loco alias opiniones secutus diversa dixerit. Sane hos deos *Dardanum* ex *Samothracia* in *Phrygiam*, *Æneam* vero in *Italiam* ex *Phrygia* transtulisse, idem *Varro* testatur: quos, quidam dicunt, iæo inductos a poëta monere per somnium: monitu nam eorum per quietem jussu cum *Latino* fœdus

fecisse: eorum etiam monitu Latinum Æneæ se conjunxisse: eosdem tradit visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent imperasse, eaque nostros publice curasse majores. *Serv.*

149 *Medisque ex ignibus urbis Extuleram*] Hoc quibusdam videtur ad majestatem potius deorum referendum, quam ad jactantiam virtutis Æneæ; et significantius erit, si quæ non legeris intelligas. *Idem.*

150 *Visi astare*] Non adstant sed videbantur. Unde et *visa* dicuntur: non enim sunt, sed videntur. *Idem.*

151 *In somnis*] Multi hic distinguunt, et volunt unam partem esse orationis, id est, vigilantis. Nam quemadmodum videbat Lunam infusam fenestris? Multi *in somniis* dicunt, et posterioribus jungunt, unde et *visi*; sed corpus post somno vinci volunt, mentem vero vigilare et meminisse omnium: ideo etiam dormiens de Luna scire potuit. Sane *in somnis* collisio est, quomodo *peculi* pro *peculii*. *Idem.*

Multo lumine] Cum nimbo suo: qui circa deos solet videri. *Idem.*

Multo lumine] Cum nimbo suo, qui cum numinibus semper est: ut dictum Æn. II. Græce *μηνίσκος* vocatur, ut Scalig. ad Catalecta annotat. Isidorus: 'Lumen, quod circa Angelorum capita pingitur, nimbus vocatur.' Ita nostri pictores Apostolos, Virginem *θεοτόκον*, ipsum Servatorem Christum, nimbo et orbiculo splendenti et radiato pingunt: more a Paganis traducto. *Taubmann.*

Multo lumine] De nimbo, id est, de lumine, quod circa deorum et imperatorum capita exsplendescere videtur, agit Cuperus in *Observat.* II. 16. *Emmenuss.*

Qui se Plena] Voluit demonstrare, quomodo in nocte videre potuit, scilicet per radios Lunæ. *Donatus.*

152 *Insertas*] Aut clatratas: aut non seratas; ut sit quasi *inseratas*, id est, non clausas: et dictum, quomodo

Asprosque molares, pro asperos: compostus pro compositus: vixet pro vixisset: vel insertas fenestras. quasi lumine suo Luna inseruerat ab inserendo, quod, se per rimas ret. *Serv.*

Insertas] Servius ait clatratas, aut non seratas: ut sit, quasi *inseratas*, id est, non clausas: ut *asprum* pro *aspero* lib. IV. 22. *insertas fenestras* quæ ædibus insertæ et interstitia erant. Sed rectius hoc interpretatur Pimponius ex illo Lucan. II. 'Contemplator enim, quæ omnia lumina cunq[ue] *Insertim* (id est, *anim* et *Gifan*. legit, et vet. cod. et *Serv.* in *Ecl.* VI. non *inserti*.) fundunt radios per opaca domorum.' ut *insertas* accipiamus pro trajectis et penetratis: ut pellucida corpora a lumine aut corpore luminoso, ut Sole et Luna, transmitti solent. Vel dic simplicius, *Luna inserta*: ut sit *ἐναλλαγή*. Cur autem *Luna plena* dixerit, docet Cælius Rhodig. XX. 7. nempe, quia canonica pestilentiae ratio ab siderum positu ex caelestium rerum præcipue studiosorum observatione prodneatur, &c. Videas licet. Ego *plenam Lunam* simplicissime ceperim, claro et copioso lumine lucentem. *Taubmann.*

Fundebat] Scilicet abundans lumen. *Servius.*

153 *Tum sic adjari*] Hic versus in multis non invenitur. *Idem.*

Tum sic] Ne ulterius recurrentibus curis frangeret. *Donatus.*

154 *Quod tibi delato*] Ne gemine labor redeundo, Apollo facit, ut hæc referentibus nobis, hic audias, quæ apud eum esses auditurns. Magnus ergo numinis favor: non rogatur, et favet. Non navigas, neque domo egrederis; et dei jussa, famulantibus diis, ad tuas aures veniunt. *Idem.*

Ortygiam] Ad Ortygiam: more suo detraxit prepositionem, ut paulo post; *Creta* pro *in Creta*. Sane quibusdam visum est rarum auxilium deorum penatum; cur enim ante pes-

tilentiam non monuerunt mutandas sedes? Ideo aliquibus videtur somnium fuisse appetitum. *Servius*.

155 *Canit*] Proprie, quia oraculum. *Idem*.

Hic canit] Versus decem accentuum, quos totidem dictiones singulæ singulos secum afferunt: quod est rarissimum. Similis Æn. II. 'Jam jam nulla mora est: sequor, et, quæ ducitis, adsum.' Item, I. XII. 'Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?' *Taubmann*.

En] Quasi demonstrantis est, ut fidem faciat, ne somnium putetur: ut paulo post, 'haud dubitanda refer.' *Servius*.

156 *Nos te*] Ad hominem errore jam a patre imbutum debuit mitti persona, cujus auctoritate ac meritis, etiam incredibilia credi possint. Dii ergo penates hujusmodi erant, qui præterita memorando, futura meliora pollicerentur. Artis est igitur excludere ante sollicitudinem primam, et liberato angoribus animo, alterius navigationis labores ingerere. *Donat*.

Dardania] Derivativum nomen a constitutore: et sciendum regionem pro civitate positam. *Servius*.

Tuque arma secuti] Ac si diceret, tuas partes vel imperium; ut, 'Socer arma Latinus habeto.' *Idem*.

157 *Tumidum*] Ita Ge. I. 'freta tumescere.' et Ge. II. 'maria tumescant.' et Æn. I. 'tumida æquora.' Non abhorret, 'mare turgidum,' apud Hor. Od. I. 3. Signant istæ voces iras maris, tumor enim iram sequitur. *Cerda*.

Sub te] Sub tuo jure-agentes. *Serv.*

Permensi] Evecti: ut est contra, 'Pelagoque remenso.' Multi autem *permensi* sine *n* legunt, a verbo *permetior*. Hic versus variasse dicitur. *Id*.

Permensi] Phrasis Livii Andron. qui in Helena: 'Tu qui permensus ponti maria alta velivola.' Sed qui non sic locuti, et ante Poëtam, et post illum? Ad aërem traduxit Xenophon Me-

Delphi. et Var. Clus.

morab. I. v. ἀερομετρεῖν. De eo videlicet, qui nugatorius est, et inanis, ut qui velit aërem metiri, ἀδολεσχεῖν τε δοκῶ, καὶ ἀερομετρεῖν. *Cerda*.

158 *Idem*] Nos scilicet, qui te summus secuti. *Servius*.

Venturos] Plus est quam si dixisset *futuros*. Nam quasi eos jam esse significat. *Idem*.

In astra nepotes] Significat Cajum Julium Cæsarem, qui primus inter deos relatus est. Et bene *in astra*, cujus sidus apparuit: ut, 'Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum.' *Idem*.

159 *Urbi*] Κατ' ἐξοχὴν Romæ: ut supra diximus. *Idem*.

Magnis] Id est, nepotibus: et bonum ornatum a sermonis fecit similitudine: *magnis* vero dixit, vel penatibus, ut *Magnis diis*: vel nepotibus: sed ad exhortationem Æneæ pertinet, *magna para*, dicendo. *Idem*.

160 *Fugæ*] Profectionis. Dicens autem *fugæ*, videtur crimen proditiōnis excusare. *Idem*.

161 *Mutandæ sedes*] Argumentum a necessitate. Simul arguitur error Anchisæ. *Idem*.

Suasit] Deest *capere*. *Idem*.

162 *Delius*] Ordo autem est, *Delius Apollo*. *Idem*.

Aut Cretæ jussit considerare] In codicibus aliquot antiquis replicata negatione legitur, *haud Cretæ*: uti prius etiam erat in codice Mediceo; quod Interpretes non admittunt. Sunt etiam codices, in quibus *consistere* legitur. Sed *considerare* magis placet: ut illud, 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis.' Quod vero *Cretæ* adverbialiter, ut urbium propria nomina positum sit: ne quis carminis id necessitati condonandum dicat: oratores etiam eadem usos elocutione scimus. Apud Varronem libro primo de Agricultura: 'Itaque Cretæ ad Cortinam dicitur platanus esse, quæ folia hieme non mutat.' *Pierius*.

Cretæ] Non sic dicitur *Cretæ*, quem-

Virg.

8 E

admodum *Romæ*: neque enim bene, sicut dictum est, sine præpositione insulæ ponuntur, nisi hæc tantum, quæ ejusdem nominis civitates habent. *Servius*.

[*Cretæ*] Grammaticorum superstitionem ridet Sanctius in *Minerva* p. 352. ubi regionum, insularum nomina ab optimis in genitivo usurpata, veluti urbium, docet. *Emmenes*.

163 *Est locus*] Ut ante diximus, totius orbis comparatione. *Servius*.

[*Hesperiam*] Deest *quam*. *Idem*.

[*Cognomine*] Ab *Hespero* Hispaniæ rege: vel stella, quam intuentur, petentes Italiam. *Idem*.

164 *Antiqua*] Nobilis, ut jam dictum est. *Idem*.

165 [*Ænotri*] Dicti, vel a rege ejusdem nominis, vel a vino. *Italis* enim primus vitem ostendit *Saturnus*: ut in septimo legimus, 'Vitisator curvam servans sub imagine falcem, Saturnusque senex.' *Idem*.

[*Ænotri*] In antiquis plerisque codicibus, *Ænotri* unico *i* scriptum est: ut in primo diximus. Quamquam etiam si *Ænotrii* scribatur *ii* geminato, duo illa *ii* unica pro syllaba per eam, quæ frequentissima est apud veteres *Poëtas*, figuram *Synizesin*, accipiuntur: non aliter ac *dii* unica syllaba *Grammatici* quidam veteres enuntiari jubent, duabus quantumvis scriptum vocalibus, quæ minime coire in diphthongum possint. In monumentis autem veterum sæpe videas eam litteram geminari *Attiano* more, pro unica vero proferri: ut illud *Romæ*: LIBERTIS LIBERTABUSQUE SUIS. Quam tamen dictionem (liceat hæc in doctorum quorundam gratiam inserere) etiam per *ei* scriptam ex instituto *Lucillii* non semel invenias. Ut illud, MONUMENTUM FECIT ET SIBI ET SUEIS. Eandem porro scribendi varietatem in nominativo plurali masculini generis a pronomine *Is*, *ea*, *id*, observavi. Nam in arcu *Aquæ* duc-

tus, qui est in *Celio* monte, scriptum est: P. CORNELIUS P. F. DOLABELA, et quæ sequuntur, FACIUNDUM CURAVERUNT: EIDEMQUE PROBAVERUNT. *Attiano* vero more in arcu quodam legitur inter *Aventinum* et *Tyberim*: P. LENTULUS. C. N. C. SCIPIO. T. QUINTUS CRISPINUS, VALERIANUS COS. R. S. C. FACIUNDUM CURAVERE, IIDEMQUE COMPROBAVERE. Ut ex hoc etiam terminationes illas curaverunt, et curavere: probaverunt, et probavere: eodem accipi significato videamus, quum alteram in re scilicet exantem, nonnulli dualis esse numeri voluerint. *Pierius*.

166 *Italiam dixisse*] Bene omnia *Italiæ* nomina in unum contulit, propter errorem *Æneæ*. *Servius*.

[*Dixisse*] Quod in codicibus aliquot antiquis duxisse legatur, librariorum omnino negligentia factum puto. Nam tota hæc sententia super nominis nuncupatione versatur. *Pierius*.

167 *Proprie sedes*] *Perpetuæ*: quia infirmas et in *Creta* et in *Thraciâ* condidit. *Servius*.

[*Hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater*] *Iasius* et *Dardanus* fratres fuerunt, *Jovis* et *Electræ* filii: vel, ut quidam volunt, *Dardannum* de *Jove*, *Iasium* de *Corytho* procreatum; de cujus nomine et mons et oppidum nomen accepit: postea *Iasium* dicitur *Dardannus* occidisse. Hi tamen fratres cum ex *Etruria* proposuissent sedes externas petere, profecti: et *Dardannus* quidem, contracta in *Troja* juventute, *Dardanniam* urbem condidit, a qua *Trojanorum* origo crevit. *Iasius* autem *Samothraciam* cepit, et ibi liberum locum imperio tenuit. Alii dicunt utrumque ex *Corytho*, *Jovis* filio, procreatos, et sicut dictum est, relictâ *Italia*, profectos; sed *Iasium* *Samothraciam* imperio tenuisse; *Dardannum* vero in *Phrygiâ* pervenisse, ibique auxilio fuisse *Teucro*,

Scamandri filio, qui tum finitimas gentes bello subigebat, filiamque ejus duxisse in matrimonium, et post mortem soceri regnum adeptum, *Dardanium* Trojanam regionem ab suo nomine appellasse. Græci et Varro humanarum rerum libro, Dardanum non ex Italia, sed de Arcadia urbe Pheneo oriundum dicunt: alii Cretensem: alii circa Trojam et Idam natum. Sane per patris appellationem cognationem ostendit. *Servius*.

Hinc Dardanus ortus] Ostendit, cum Apollo dixit: 'quæ vos a stirpe parentum Prima tulit tellus,' non de Creta et Teucro: sed de Italia et Dardano esse intelligendum. *Donat*.

168 *Genus a quo principe nostrum*] Non ab Iasio, sed a Dardano: nam anteriori respondit. Quod autem dicit, *A quo principe genus nostrum est*, potest et generaliter intelligi, id est, unde originem ducimus: ut *Deos penates*, quasi Trojanos intelligas: et ad ritum referri, de quo dicit Labeo in libris, qui appellantur, *De diis quibus origo animalis est*: in quibus ait: 'esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant.' Hi autem sunt dii penates et Viales. *Servius*.

169 *Surge age*] Ostenditur per somnum hoc vidisse, quamvis aliqui exponant *insomnis*, id est, vigilans. *Donatus*.

Latus] Id est, ommissa tristitia, quam de sociis habebat amissis; vel quia ei designatus evidenter fuerat locus, ad quem sine errore et pergere et pervenire deberet. *Servius*.

Longævo] Occulte corripit ipsum senem; de origine suorum non debuisse falli. *Donatus*.

170 *Haud dubitanda refer*] Ideo dicunt, si forte non crederet, quod per somnium vidit: aut quia dubitarent ex consilio Anchisæ: aut ne propter somnium non crederent: aut

quia non dubie, ut Apollo, noverunt. *Servius*.

Corythum] Designant civitatem, ne erraret, et partem provinciæ, ne alter error procreetur ex magnitudine locorum. Quidam autem de Corytho hanc fabulam tradunt: Dardanus cum equestri prælio, ab Aboriginibus pulsus, galeam perdidisset, propter quam resistens, et in audaciam suos reducens, victoriam adeptus est; tum ob rem feliciter gestam, oppidum, ubi galeam amiserat, condidit; cui Corytho nomen indidit, eo quod Græce κόρυς galea dicitur; vel *Corythum* montem, in quo *Corythus* sepultus est. Alii *Corythum* a *Corytho* Paridis et Æneones filio conditam ferunt. *Idem*.

Corythum terrasque requirat] In codicibus aliquot antiquis, *requiras* legitur. Sed plura sunt exemplaria, manu scripta, quæ cum Mediceo, et eo quem mihi Camillus Porcius legendum dedit, *requirat* tertia persona legant. Ad Anchisen enim hæc referenda sunt, et ejus acquiescendum est sententiæ: quam lectionem Ti. Donatus etiam agnovisse videtur. *Pierius*.

Corythum] Sunt qui per *i* scribi volunt, inter quos Dansquius: non nullis est Helenæ et Menelai, aliis est filius Paridis et Helenæ: de hoc Eustath. Odyss. viii. Meminit hujus urbis sive montis Noster Æn. vii. 209. 'Hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum.' et x. 719. 'antiqui Corythi de finibus Acron.' Non procul abest ab Arretio, teste Sil. Italico l. v. 'Pænus nunc occupet altos Arreti muros, Corythi nunc diruat arcem.' *Emmeness*.

171 *Ausonias*] Appellata *Ausonia* ab Ausonio Ulyxis et Calypsus filio: et primo pars, postea omnis Italia nominata. *Servius*.

Dictæa] Dictæus mons est in Creta, ubi herba Dictamnus nascitur;

quæ admota vulneribus, ferrum inhærens solet expellere: qui mons dictus est a Nympha Dicte, quæ ibi colitur; quam cum Minos rex amaret, et insequeretur per loca avia, illa se amore castitatis præcipitem dedit, et excepta piscatorum retibus invita reducta est; a qua rex abstinnit, et nomine ejus *Dictæa* loca appellari jussit. In hoc monte dicitur altus Jupiter: ut, 'Dictæo cæli regem pavere sub antro.' *Idem.*

Negat tibi Juppiter arva] Ex definito. Et bene *Juppiter*: quasi ipse qui Cretensibus præest. *Idem.*

Juppiter] Qui Cretæ peculiaris amator est. *Donatus.*

172 *Talibus attonitus visis*] Hoc est, talibus deorum vultibus, propter 'Visi ante oculos adstare.' Unde sequitur, 'Et voce deorum.' Nam et voce se dicit attonitum et visis. *Attonitus* vero est stupefactus. Nam proprie *attonitus* dicitur, cui casus vicini fulminis et sonitus tonitruum dant stuporem. *Servius.*

Attonitus] Duo erant miranda: et deos videre, et optata loquentes audire. *Donatus.*

Visis ac voce] In antiquis plerisque codicibus, *et voce* legitur, prout etiam est in Donatiano codice. Verum *ac* minime displicet. *Pierius.*

173 *Nec sopor illud erat*] Soluta elocutio. *Servius.*

Nec sopor] Non enim pleno somno viderat, aut audiverat; nam nec plene vigilabat, nec plene dormiebat. *Donatus.*

174 *Velatus comas*] Vittatas: ut, 'Victoris velatum auro vittisque juvenum.' Aut coronatas: ut, 'Velat materna tempora myrto.' Nam dii, qui erant apud Laurum Lavinium, non habebant velatum caput. *Serv.*

Velatus] Id est, vittatas: ut Plautus *Amphitr.* 1. 1. 'velatis manibus orant.' Turn. iv. 22. *Velati*, auctore Scaligero, dicebantur, qui caput cinctum

laneo habebant. *Taubmann.*

175 *Manabat*] Fluebat. Hinc et *lapis manalis*, quem trahebant Pontifices, quoties siccitas erat. *Servius.*

Gelidus sudor] Et hoc confirmat, deos vidisse Æneam. *Donatus.*

Gelidus manabat corpore sudor] Hæc timoris nota Poëtis frequentissima: Ennio apud Macrob. 'Tum timido manat ex omni corpore sudor.' Valerio Ædituo in Epigram. 'Per pectus miserum manat subito mihi sudor.' Ovidius *Am.* iii. 13. 'Mens abit, et morior quoties peccasse fateris, Perque meos artus frigida gutta fluit.' Sappho: ἰδρῶς ψυχρὸς χέεται, τρόμος δὲ Πέσαν αἰπεῖ: effluit sudor gelidus, tremorque Occupat totam. Sed cur in timore sudor sit gelidus, ratio clara: quippe ex affluxu caloris ad intima, fit ut partes extimæ, eo destitutæ, succedente frigore, emittant frigida liquamina. *Adi Cæl. Rhod. Lect. Ant.* vi. 5. Sudoris frigidi meminit Aristoteles in *Problem.* ubi quærit, διατὶ τῶν ἰδρώτων οἱ θερμοὶ κρίνονται βελτίους εἶναι τῶν ψυχρῶν; *Cerda.*

176 *Corripio e stratis corpus*] Ne satietate videatur reliquisse somnum. Et sciendum, quia quotiens ex abrupto somnus aufugerit, significat omen infelix: ut ecce hoc loco tempestas sequitur. Item in secundo, *Excutor somno*: et statim sequitur civitatis excidium. Nec sine ratione: nam si somnus munus deorum est, ut, 'et dono divum gratissima serpit,' non sine infelicitatis significatione ex abrupto deorum munus abscedit. *Serv.*

Corripio e stratis] Ostendit prope vigilantem. Nam posuisset *expergefactus sum*, si dormisset. Exprimit autem festinantem. *Donatus.*

Corripio e stratis] Antiqua aliquot exemplaria, *corripio stratis* absque præpositione separativa legunt: ut, 'Haud segnis strato surgit Palinurus.' *Pierius.*

Tendoque supinas Ad cælum cum voce

manus] Honesta eloquentia, cum uno sermone respondemus duobus : ut, 'Interea fessos ventus cum Sole reliquit.' *Ad cælum* autem ideo, quia dii penates et Jovis et Apollinis fecerant mentionem. *Servius*.

Tendoque supinas] Livius l. xxvi. 'supinas manus ad cælum, ac Deos tendentes.' Supinæ manus esse videntur, ita sublatae, ut palmæ spectent cælum. Ita in iv. Iarbas dicitur orasse 'manibus supinis.' Quem locum vide. *Cerda*.

Tendoque supinas Ad cælum cum voce manus] Nonnulla notavimus ad *Æn.* l. 97. Similem locutionem Petron. habet : 'Protendo igitur ad genua vestra supinas manus.' Idem, 'Lycas trepidans ad me supinas porrigit manus.' *Emmeness*.

Munera] Quæ sunt vinum et thus. *Donatus*.

178 *Intemerata*] Rite perfecta : ut si leniter fundendum vinum est, aut mola injicienda, sic fiant, ut ratio exigit sacrificii : aliter si fiant, temerata, ac turbata sunt sacra : unde Helenus, 'Ne qua inter sanctos ignes in honore deorum Hostilis facies occurrat, et omina turbet.' Item in octavo : 'Andax quos rumpere Pallas Sacra vetat, raptoque volat.' *Servius*.

Focis] Et hic, sicut superius dictum est, ostendit cum aris etiam focos solere numinibus consecrari : sed hic, ideo *focis*, non *aris*, quia privatum sacrificium sequitur, nam penatibus sacrificat. *Idem*.

Perfecto honore] Peracto sacrificio : qui est honor deorum. Et bene ordinem servat, ut ante sacrificet, quam somnium narraret. *Idem*.

Perfecto honore] Id est, sacrificio, quo dii honorantur. Videtur autem innuere τὸ τέλειον ἱερὸν, id est, sacrificium plenum perfectumque : de quo Cælius xii. l. *Taubmann*.

179 *Certum*] Quia primæ interpretationis vitio reddebatur incertus.

Ostendit autem Poëta divinas admonitiones referendas non esse, nisi primo patri sacrorum : et precis obsequia sunt, ut prosperentur, quæ bona sunt, quæ autem mala, vertantur in melius. Deceptus autem fuerat Anchises : quia memoria Dardani antiquior erat quam Teuceri, et propterea obscurior. Apollo autem cum dixisset *antiquam*, ostendit fuisse recentiorem : notat enim et primam esse, et secundam. *Donatus*.

Anchisen facio certum] Hoc isti notent, qui negant Latine dici, *Facio te certum* : sed tantum, *certiorem*. Jcti *certiorem* dicunt, et *certificare*. Ut autem *certiorem facere*, dico ; ita *certiorem reddere*, non dici, Manutius docuit, Epist. Fam. ii. 4. Vide et Floridum, Successiv. Lect. i. 2. *Taubmann*.

180 *Ambiguum*] Non incertam, sed modo duplicem : ut in sequentibus probat, dicens, 'Geminosque parentes.' Ergo *geminos* hic duos, ut 'gemi Atridæ.' *Servius*.

Prolem ambiguum] Sic Horat. od. i. 7. 'promisit Apollo ambiguum telure nova Salamina futuram.' Illic consule Torrent. *Emmeness*.

181 *Seque novo*] Adventu scilicet Teuceri. *Servius*.

Veterum locorum] Id est, Italiæ : deest sane *esse*, ut sit deceptum *esse*. Sane *novo errore veterum locorum* : aut per contrarietatem sermonum declaravit : aut *novo* pro magno posuit. *Idem*.

Errore locorum] In antiquis aliquot codicibus, *errore parentum* legitur. Sed quia sermo est de sedibus fato præmonstratis, *locorum*, in multis etiam reperitur ; atque ea lectio plurimum, subditicia priori abrasa, quæ *parentum* fuerat. *Pierius*.

182 *Iliacis fatis*] Non proprio fato laborabat. Excusans igitur laborem irritæ navigationis ad Cretam, *Fatis* adnectit : ut invidiam, qua afficiebatur, quod illi frustra laborassent, pur-

get excusatione, cum factum negari non possit. *Donatus.*

Exercite] Fatigate, exercitate: nam *exercitatus*, peritus significat: ut *expertus* et *expers*. Nam *expertum* rerum si dixerō, significo peritum: si *expertem*, ignarum. *Servius.*

Exercite] Sic Ter. H. i. 1. 22. 'exercere servos.' Ad. iv. 2. 48. 'exercere silicernium,' est ad laborem cogere, ut Noster Ge. i. 210. 'exercere tauros,' pro defatigare. *Æn.* i. 431. 'Qualis apes æstate nova per florea rura Exercet sub sole labor.' Plura *Præcæus* ad *Apulejum* p. 503. et eleganter, quando in adversis versamur, exerceri dicimur, quod observavit *Schott.* *Nod. Cic.* ii. 20. *Emmeness.*

183 *Sola mihi]* Uni enim *Cassandræ* credendum non fuit: deinde non videbatur verisimile, tam longinquas sedes esse petendas. *Donatus.*

Casus Cassandra canebat] Hæc compositio jam vitiosa est, quæ majoribus placuit: 'Anchisen agnovit amicum.' Et, 'Sale saxa sonabant.' Et bene *Cassandræ* inseruit testimonium, quæ divinationem ab *Apolline* acceperat. *Servius.*

Casus Cassandra canebat] Brevissima *Anchisæ* errorem confitentis et probabiliter excusantis Oratio. Neque vero est, cur vel hic *Maronis*, vel ille *Ciceronis* versus, 'O fortunatam natam me consule Romam,' a *Quintil.* ix. 4. et *Juven.* S. x. irrideatur, ob iterationem earundem syllabarum, cum hoc veteres in delitiis habuerint. Ita et *Cicero* in *Lælio*: 'Eo loco locati sumus,' &c. Quam venustam figuram a posteris inepte fastiditam, conqueritur *Turneb.* vii. 19. Videantur et *Notæ* nostræ, ad illud *Plauti Menæch.* act. ii. 3. 'Quasi supellex pellionis, palus palo proximus est.' *Taubmann.*

184 *Portendere]* Significat debita portendere, minus est deberi: ut in septimo, 'Portendi generum.' *Serr.*

Portendere debita] Hæc, inquit, de-

beri generi nostro, et hos casus nobis imminere, sicuti nunc recorder, sola mihi prædixerat *Cassandra*, &c. Sunt qui censeant, *portendere κατ' ἐναλλαγὴν* dictum, pro *portendi*. *Taubm.*

185 *Regna vocare]* Satis proprie; unde in octavo: 'Expectate solo *Laurenti* arvisque *Latinis*.' *Servius.*

186 *Teucros Crederet]* Scilicet propter longitudinem spatii. *Idem.*

187 *Tum vates Cassandra moveret]* Bene *tum*, quia jam probavit. Et duo argumenta posuit, quibus purgavit errorem. *Idem.*

Cassandra moveret] In codicibus aliquot antiquis, *moneret* scriptum est. Magis vero placet *moveret*; ut sit: *Cuinam* hoc ea persuasisset, *Trojanis* rebus tunc adeo florentibus? *Pierius.*

188 *Cedamus Phæbo]* A necessario et utili scilicet. Cujus instinctu dii penates profutura dixerunt: ut, 'Hic canit, et tua nos en ultro ad limina mittit.' *Servius.*

Meliora sequamur] Potest bis subaudiri *meliora*: *meliora* moniti, aut *meliora* sequamur. *Idem.*

189 *Cuncti]* Hoc est, cuncti adsentimur, nam *cuncti profecti*, pugnat cum *paucis relictis*. *Idem.*

Dictis] Vel *Apollinis*, vel *Anchisæ*. *Donatus.*

Orantes] Alacres, non utique gaudentes. *Servius.*

Orantes] Propter creptum laborem iterum in *Delum* enavigandi, et propter magnam spem propositam. Est autem hæc descriptio navigationis, in qua eadem res sapius dicitur, diversa et splendida compositione verborum. *Tempesta* autem egregie descripta est, cum uno pulsu omnia simul elementa turbantur. In hoc et initium posuit: ut, 'Cæruleus supra caput adstitit imber.' Et augmentum: ut, 'noctem hiememque ferens.' Et quæ solent consequi ex hujuscemodi rebus: ut, 'Inhorruit unda tenebris, et: 'Continuo volvunt fluctus mare, et reliqua, quæ maximam ostendant

violentiam, ut, quamvis multum laborarent tamen a cursu detorti, quo volebant non pervenirent. *Donatus.*

190 *Hanc quoque*] Quemadmodum Trojam et Thraciam: et cum dolore dictum accipe, 'Hanc quoque deserimus sedem.' Expressit enim miseriam totius sedis relictæ. *Servius.*

191 *Cava trabe*] Navium periphrasis optima. *Currimus æquor*: sicut, 'Tyrrhenum navigat æquor.' *Idem.*

Cava trabe currimus æquor] *Trabs* pro navi Horat. od. i. 1. 'ut trabe Cypria Myrtoom pavidus nauta seceet mare.' Noster *Æn.* iv. 566. 'Jam mare turbare trabibus.' Juvenal. Sat. xiv. 296. 'Nocte cadet fractis trabibus, fluctuque premetur Obrutus.' Festus *trabem* dicit proprie esse duo ligna compacta. Inde apud Pacuvium 'Trabica navis,' quæ trabibus confixa est. Ut hoc loco *currere æquor*, sic Sanctius Min. p. 154. 'Currere iter, currere stadium.' Notum est Græcum θέω, apud Homer. Il. A. 483. Sic Ovid. epist. Heroid. xviii. 'Currere me nota nec patiantur aqua.' *Emmeness.*

192 *Postquam altum tenuere rates*] Tempestatis copiosa et splendida descriptio: qualis est *Æn.* i. 85. (quantum hanc tempestatem tantum per ὑποτόπωσιν, illam vero in libro i. per διατόπωσιν repræsentavit: de quo Scalig. iii. 32.) desumpta ex *Odys.* xii. et xiv. Et repetuntur hi versus *Æn.* v. initio. Talis et apud Livium lib. xxi. 'Transeuntem Apenninum adeo atrox tempesta exorta est,' &c. Quod autem hic *altum*, *Æn.* v. est *pelagus*. *Taubmann.*

193 *Calum undique et undique pontus*] Theocrit. εἰδ. xx. de Europa navigante in dorso tauri: 'Ἀλλ' ἄηρ μὲν ὑπερθεν, ἐνερθε δὲ πόντος ἀπείρων: sed aër quidem desuper, subter autem immensus pontus. Virgilius aërem mutavit in cælum. Plato in Protagora aliud agens, altum ita describit: φεύγειν εἰς τὸ πέλαγος τῶν λόγων, ἀποκρύ-

ψαντα γῆν: fugere ad mare altum orationis, occultata terra. Aristides in Rhodiaca, ita: ἀλλ' ἦν ταῦτα θάλαττα φιλή ποτε: erant hæc omnia merum mare. Nazianzenus oration. 21. ita: πέλαγος οὐχ ὁριζόμενον τοῖς ὀφθαλμοῖς: pelagus non circumscriptum oculis. Lucret. l. iv. hoc idem sic: 'Quippe ubi nil aliud, nisi aquam cælumque tuentur.' Ovid. Trist. i. 2. 'Quocunque aspicio, nihil est nisi pontus et æther.' *Cerda.*

194 *Supra caput*] Capitalis, perniciosus. *Servius.*

Cæruleus imber] Id est, ater, more Græcorum, qui κυάνεον pro cæruleo et nigro usurpant. Ita et *Æn.* vi. 'cærulea subvectat corpora cymba,' id est, atra, nigra. Turn. xiv. 4. *Taubmann.*

195 *Noctem hiememque*] Pluviamque cum obscuritate. *Hiemem* autem Græce dixit, nam χειμών etiam tempestas dicitur a Græcis. *Servius.*

Ferens] Adferens. *Idem.*

Inhorruit unda tenebris] Horridior est facta per tenebras. *Idem.*

196 *Magna Æquora*] Aut epitheton est, ut surgant æquora, quæ magna sunt; ut 'Magna æquora,' magni fluctus. *Idem.*

Magna Æquora] Mare magnum non idem esse Græcis, quod Latinis, contendit Robert. Tit. controvers. vi. 2. *Emmeness.*

197 *Gurgite vasto*] Epitheto auxit Tapinosim. *Servius.*

198 *Involvare diem*] Aspectum ademerunt. *Idem.*

Nimbi] Nubes. *Idem.*

Nox humida] Nubes caliginosæ. *Idem.*

199 *Abrupti nubibus ignes*] Ἀπερρώγες, abrupti ignes. Ita enim legendum, e Mss. et vett. editis probant Lambin. et Gifanius: non, abruptis: ut et in illo Lucret. l. ii. 'Transversosque volare per imbreis fulmina cernis: Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes Concursant: ca-

dit in terras vis flammea vulgo.' Et notat Turneb. v. 27. eodem modo Græcos πῦρ ἀπερρώγδς dicere, id est, ignem abscissum : quod fulmen nubes dividat ac rumpat. Ita Cicero de divin. ii. 'Cum se in nubem induerunt (scil. anhelitus frigidi terræ) ejusque tenuissimam quamque partem ceperunt dividere atque dirumpere, idque crebrius facere et vehementius, tum et fulgores et tonitrua existere. Si autem nubium conflictu ardor expressus se emisit, id esse fulmen,' &c. Taubmann.

200 *Excitimur cursu*] A proposito itinere avertimur. Servius.

Cæcis in undis] Incertis : quia sidera non apparebant : aut quæ non viderentur. Idem.

201 *Ipse*] Hoc est, navigandi peritus. Hoc enim significat emphasis pronominis. Idem.

Ipse] Maximum habet intellectum, id est, qui peritissimus esset gubernator, qui viam in fluctibus observatione siderum norat. Descriptis autem omnibus, quæ orta tempestate perpassi erant, ut finem ostendat, addit : 'Vela cadunt.' Verum contraria videntur, quod cum dixerit : 'Ipse diem noctemque negat discernere cælo,' deinde addat : 'Tris adeo incertos cæca caligine soles.' Quomodo enim hæc scire potuit, si nulla erat distinctio noctis et diei? Sed respondet, voluisse Poëtam obscuritatem aëris nimis satiare. Nam qui fieri potuit sic accidere tenebras, ut inter ipsas et veram noctem nihil interesset? Vel intellige dierum et noctium numerum distinxisse crebris cornuscationibus, quæ vel stellas vel Solem ostendere potuerunt. Donatus.

Negat discernere cælo] Figurate, ut, Æn. ii. 'Excissa vitam producere Troja.' Servius.

202 *Via*] Mari dedit, quod proprium terræ est ; ut alibi sulcari ait, unde et terra æquor. Idem.

Palinurus] Hic Iasii filius gubernator

tor Æneæ fuit ; qui, Ænea de Sicilia ad Italiam veniente, præcipitatus in mare, nomen in Lucania monti celebri dedit. Idem.

203 *Incertos soles*] Bene incertos, quia quantavis sit obscuritas, tamen noctis est manifesta discretio. Unde superflua quæstio est eorum, qui dicunt tres dies quomodo transisse scierunt, si noctem a die discernere non poterant? Ergo incertos obscuros dixit ; ut Æn. vi. 'Quale per incertam lunam.' Idem.

Tris adeo incertos cæca caligine soles] Vetera quædam exemplaria, ad Kappacismum declinandum dictionum ordinem ita disponunt : *Tris adeo cæca incertos caligine solis*. Servius tamen cacephaton illud videtur agnovisse. Pierius.

Cæca caligine] Cacephaton in sermone. Servius.

Soles] Pro diebus : sic apud Catull. 'Soles occidere, et redire possunt.' Et : 'Fulsere quondam candidi tibi soles.' Et Seneca Trag. in Theb. 'nate post multos mihi Remisse soles.' Græci etiam usi hoc lepore. Pind. Olymp. xiii. ἀλίφ ἀμφὶ ἐνί : sole in uno. Exempla alia alii conjunxerunt : ut Catullus candidi soles pro diebus faustis : contra Horatius nigrum solem dixit, pro die infelici Sat. i. 9. Cæda.

Tris adeo, &c.] Diurno tempore veteres moderabantur navigationem e cursu solis, nocturno ex siderum motu ; quod docet Apollonius i. 107. ἐσθλὸς δ' ἀνέμοιο θυέλλας καὶ πλοῦν ἡελίφ τε καὶ ἀστέρι τεκμήρασθαι. ad hæc verba Scholiastes : ἀγαθοὶ μὲν καὶ ἡμέρας τῷ ἡλίφ, νυκτὸς δὲ πρὸς τινα τῶν ἀστέρων, &c. Soles pro dies alibi notatum. Pers. Sat. iv. 'memini consumere soles.' Ennæness.

204 *Erramus pelago : totidem sine sidere noctes*] Hinc Pelopis gentes Mælaque sonantia saxa Circumstant, pariterque unda terraque minantur. Pulsamur sævis et circumsumimur undis.

Hi versus circumducti inventi dicuntur, et extra paginam in mundo. *Servius.*

Pelago: totidem] In codicibus aliquot antiquis, et *totidem.* In aliquot *totidem et sine.* Sed enim magis placet, si particula ea penitus submoveatur: quæ lectio est etiam codicis Medicei. *Pierius.*

205 *Quarto terra die, &c.]* Quam compte et graviter, quæ Homerus multis his Od. v. 'Ἄλλ' ὅτε δὴ τρίτον ἡμᾶρ ἐϋπλόκαμος φέρεν ἥως, καὶ τότ' ἔπειτ' ἄνεμος μὲν ἐπαύσατο, ἡδὲ γαλήνη Ἐπλετο νηνεμῆ· ὃ δ' ἄρα σχεδὸν εἶσινε γαῖαν, Ὅξ' ὑ μάλα προΐδων: *Sed quando jam tertium diem pulchricoma adduxit Aurora; Deinde tunc ventus quievit, atque serenitas Erat tranquilla: ipse vero prope conspexit terram, Valde acute prospiciens. Cerda.*

Attollere Visa] *Visa* naturaliter dixit. Quotiens enim propinquamus litoribus, et exurgere terra videtur, et fumum emittere. *Servius.*

206 *Aperire]* Ostendere: ut Salustius, 'Caput aperire solitum.' *Id.*

Volvere fumum] Pro, aperiuntur montes ac fumus volvitur. *Idem.*

Volvere fumum] In Mediceo codice, ac ducere fumum legitur: proprium tamen est fumi tortuose volvi ob crassitudinem, dum cum aëre collucatur. *Pierius.*

Ac volvere fumum] Homericum verbum ex Odyss. x. contulit in hemistichium satis elegans: Καπνὸν δ' οἶον δρῶμεν ἀπὸ χθονὸς ἀΐσσοντα: *Fumum autem solum videbamus e terra erumpentem.* Et alterum ejusdem libri: καὶ μοι ἐέλισατο καπνὸς ἀπὸ χθονὸς εὐρυνοδείης: *Et mihi apparebat fumus a terra lata. Cerda.*

207 *Remis insurgimus]* Cum remis inhæremus, id est, exurgentes fortius remigamus. *Servius.*

208 *Adnixi torquent spumas, et cæcula verrunt]* Pro eo Sil. ital. l. XIII. 'obnixi torquent obices:' sic *obnixi* hoc loco agnoscit Non. Marcell. *Cæ-*

rula pro mari cæruleo, ut Græce γλαυκὴ simpliciter pro mari, quod notavit Cl. Grævius in lectionibus Hesiodæis p. 124. Ex Ennii Annal. l. XIV. locum sumsit Maro, teste Ursino, 'Verrunt extemplo placide mare marmore flavo Cæruleum spumat sale conferta nave pulsu.' Pro *cæcula* Noster VI. 320. 'vada livida verrunt,' id est, feriunt, percutiunt, interprete Non. Marcello. *Emmeness.*

209 *Servatum ex undis]* Ac si diceret, de periculis in graviora se pervenisse discrimina. *Servius.*

Servatum ex undis] Non perseveravit mala fortuna, sed nec in totum prospera provenit. Nam in litus fertile venerunt, quod fuisset felicissimum, nisi Harpyiis esset occupatum. *Donatus.*

Strophadum me litora] Phineus, Agenor filius, Thracum rex, vel, ut quidam volunt, Arcadiæ, Cleobulam, Aquilonis et Orithyæ filiam, habuit uxorem, et ex ea duos filios, quibus superduxit novercam: quos noverca ad patrem, tanquam stupri adfectatores, detulit, ob quam rem eos Phineus cæcavit: quare irati dii, vel, ut quidam volunt, Aquilo ventus, propter nepotum injuriam, eum cæcavit: et ad Pelagias insulas detulit; adposuitque Harpyias, quæ cum ei diu cibos abriperent, somnosque inquietarent; hic Iasonem cum Argonautis, propter vellus aureum Colchos petentem, suscepit in hospitio: cui etiam ductorem propter Symplegadas petras dedit. Hoc ergo beneficio intellecti Argonautæ, cum ei gratiam vellet inferre, Zethum et Calain filios Boreæ et Orithyæ, alatos juvenes, ad fugandas Harpyias miserunt: quas cum strictis gladiis persequerentur, pulsæ de Arcadia pervenerunt ad insulas, quæ appellantur Plotæ. Et cum ulterius vellent tendere, ab Iride admoniti ut desisterent a Jovis canibus, et suos converterent volatus: quorum conversio, στροφή, nomen in-

snlis dedit. Quod Apollonius plenissime exequitur. Ut autem canes Jovis dicerentur, hæc ratio est: quia ipsæ Furiae esse dicuntur: unde etiam epulas prohibentur abripere, quod est Furiarum: ut, 'et manibus prohibent contingere mensas.' Unde et avari finguntur Furias pati: qui abstinere partis. Item ipsas Furias esse paulo post ipse testatur dicens; 'Vobis Furiarum ego maxima pando.' Furias autem canes dici, et Lucanus docet, dicens; 'Stygiasque canes in luce superna Destituam.' Et in sexto Virgilius, 'Visæque canes ululare per umbram, Adventante dea.' Sane apud inferos Furiae dicuntur, et canes: apud superos diræ et aves: ut ipse in XII. ostendit. In medio vero, Harpyiæ dicuntur. Unde duplex in his effigies invenitur: et has Virgilius tres dicit, quarum nomina sunt Aëlo, Ocypete, Celæno. Apollonius duas dixit, quem in XII. Virgilius sequitur: ut, 'Sunt geminæ pestes.' Quidam autem dicunt, hunc Phineum ob divinitatem a Thracibus regem cooptatum, consilia divina prodidisse: et obcæcatum adpositis Harpyjiis. Servius.

Strophadum me litora] Græci Στροφάδες, sed Latini in multis illud a corripiunt, teste Dausquio, qui exemplis illustrat. In Epiro, inquit Mela II. 7. 'Echinades et Strophades, olim Plotæ.' Strabo I. VIII. αἱ τῶν Κυπαρισσίων πελάγαι πρόκεινται δύο, νῆσοι προσαγορευόμεναι Στροφάδες, ἀπέχονται μάλιστα πῶς τῆς ἡπείρου, &c. hodie Stritali appellantur. Emmeness.

210 Accipiunt] In veteribus aliquot exemplaribus, accipiunt legitur. Quia dixit, 'Servatum ex undis.' Sed enim et accipere in hoc significato non improprium: ut, 'Hinc Drepani me portus et inlatabilis unda Accipit.' Pictus.

Stant] Sunt. Servius.

211 Ionio in magno] In magno mari Ionio. Et sciendum Ionium sinum

esse immensum, ab Ionia usque ad Siciliam: et hujus partes esse Adriaticum, et Achaicum, Epiroticum. Maria enim vel a provinciis, vel ab insulis, vel a civitatibus nomen accipiunt. Bene ergo in magno, quasi etiam in quo alia maria sunt. Quidam sane Ionium ab Io Inachi filia dictum volunt, quod amata hoc mare tranaverit; quod in VII. ubi de scuto Turni loquitur, plenius invenies. Nonnulli Ionium ab Ionio rege, qui in insula, quæ ante Illyricum jacet, regnaverat, dictum tradunt. Idem.

212 Harpyiæque colunt aliâ] Ergo et Celæno Harpyja. Has Hesiodus dicit Thaumantis et Electræ filias, quas, sicut dictum est, quidam Furias putant, cum Furiarum mater, secundum Hesiodum Terra, secundum Æschylum Nox sit. Idem.

Phineia] Versio Græca est. Idem.

Harpyiæque, &c.] Thaumantis et Electræ filias dicit Hyginus in præfatione, et Hesiod. in Theogon. vs. 265. quarum hæc sunt nomina, Iris, Harpyia, Celæno, Ocypete, Podarce: de numero non convenit. Fabulam Harpyjarum Phinei narrat Apollodorus Biblioth. I. I. Ovid. Met. VII. in principio. Emmeness.

213 Mensusque metu] Hoc est, sicut dictum est, pulsæ a Zetho et Calai. Servius.

214 Tristius haud] Non potest ab inferis tristius quicquam excitari, quam Harpyiæ. Donatus.

Nec savior ulla Pestis, et ira Deum Stygiis sese extulit undis] Ut pœna in Statio. Et non dicit has de inferis esse natas, sed peiores esse omnibus inde procreatis. Servius.

216 Virginei volucrum rullus] Si subdistinguas virginei, major erit admiratio. Idem.

Virginei rullus] Non esset hoc monstrosum, si cætera essent similia. Donatus.

Virginei volucrum rullus] Ovid. Metam. VII. 4. nominat 'virgineas

volneres.' Idem. XIII. 710. 'Strophadumque receptos Portubus in-
fidis exterruit ales Aëlo.' Πτερωτά
ἦσαν, ut Apoll. et Nost. vs. 226.
'magnis quatiunt clangoribus alas.'
Et XII. 876. 'Obscurnæ volueres;
alarum verbera nosco.' De his etiam
Caelius ant. Lect. XVI. 27. *Emme-
nuss*.

Fædissima] Hic turpis, ut Terentius
in Eunuchō, 'Nunc heu videtur fæ-
dus, quia aliam non habet.' Alibi
fædum cruentum, ut, 'Sanguine fæ-
dantem:' et, 'fædatique ora Galesi.'
Serrius.

217 *Proluvies*] Sordis effusio. Et
vitavit, ne diceret *stercus*; et per hoc
nimiam edacitatem ostendit; et qui-
dam volunt *proluvies* cum *stercus ven-
tris* significet, a Virgilio hoc loco figu-
ram ventris significatam; ergo quasi
annosum et panticosum ventrem.
Aliquando *proluvies* sola effusio. Te-
rentius, 'Quod proluvium, quæ hæc
est subita largitas.' Aliquando pro
aquis multis ponitur. *Idem*.

Proluvies] Nihil in intestinis mor-
rari patiuntur, sed statim effundunt.
Ergo non solum non satiabantur, sed
semper famiscebant. Indeque erat
pallor. *Donatus*.

Fædissima ventris Proluvies] *Prolu-
vies ventris*, sunt recrementa alvi et
sordes: sic Lucret. I. VI. 'Et nigra
proluvie alvi.' Serv. ait, *proluviem*
esse, sordium effusionem, vitatumque
a Poëta, ne diceret *stercus*. Quam
magna fuerit illa effusio indicat
Græcus Poëta in Epig. qui volens
exprimere δυσωδίαν καὶ δυσοσμίαν,
tetrum pestiferumque odorem, ait non
posse conferri Ἀρπυιῶν περισσὰ,
Harpypiarum proluviem et sordes. De
hac voce *venter*, non te prætereant
nota Is. Casauboni in Athen. VIII. II.
Est enim vox Græca. Græcis γέντερ,
est locus τῶν ἐντέρων, *intestinarum*, est
autem in γέντερ, γ. Æolicum di-
gamma, quod saepe in τ, venit.
Cerda.

Ventris proluvies] Magis proprie
Lucretio I. V. *Proluvies alvi* dicitur:
nam *alvus* ea pars est ventris, per
quam sordium sive recrementorum fit
effusio. Donato in Heaut. et Nonio
idem est *illuvies*. Veteres etiam *pro-
luvium* dicebant: ut et *diluvies*, *dilu-
vium*, &c. ut notat Gifanius. Glossæ:
proluvies, κοιλίας ὑπερέκτρωσις, ἔκχυσις,
ῥόπος. Arnob. I. VI. 'In quascunque
se detulerit deonerati proluvies po-
dicis.' *Taubmann*.

Uncæque manus] Pro unguibus *ma-
nus* posuit: hoc est γαμφόνυχας.
Servius.

218 *Fame*] Veluti fame; nam ab-
undare dicit armenta. Aut re vera
Fame, quam eis inferebat non inopia,
sed avaritia. Alii fami præsidēs esse
tradunt; quia et Phineo propterea
adpositæ sunt, et Trojanos ab epulis
prohibent, et his tantum famem præ-
nuntiant, et ipsæ sunt fame pallidæ.
Idem.

219 *Delati*] Quod necessitatis est.
Nam voluntate aliquo non deferimur,
sed venimus. *Idem*.

220 *Lata*] Pingua: nam in ani-
malibus, in quibus cognosci non po-
test sensus, lætitiā pingue corpus
ostendit: non mens, ut in hominibus.
Idem.

Ecce Lata boum] Omnia convene-
rant, quibus illa invadere cuperemus:
diversitas generis animalium, abun-
dantia, pinguedo ex copia herbarum.
Donatus.

Passim campis] Ulyxis socii boves
Solis occidisse inducuntur: Virgilius
credibilis fluxit. *Serrius*.

221 *Caprigenumque pecus*] Satis
nove, et affectate. *Idem*.

Caprigenumque pecus] *Caprigenum*
formam neutri generis esse putant:
sed concinnator Annotationum Edit.
Fabricianæ (qui Jo. Camerarius non
obscuris indiciis esse colligitur) Geni-
tivum potius censet esse, κατὰ συγκο-
πὴν, pro *caprigenarum*. *Taubmann*.

Nulla custode] Deest cum. *Servius*.

Per herbas] Ordo est, non per herbam, sed per campos in herbis videmus armenta. *Idem*.

Per herbas] In antiquis aliquot codicibus, *per herbas* numero multitudinis legitur: quod parvi tamen momenti est, an legas *herbam*, quod non nulli codices habent. *Pierius*.

222 *Et divos*] Ut quod fiebat illicitum, esset nobis commune cum diis. *Donatus*.

Ipsumque vocamus] *Ipsum*, id est, regem deorum, aut certe Prædatorum; hoc est, cui de præda debetur aliquid. Nam Romani moris fuit, ut bella gesturi, de parte prædæ aliquid numinibus pollicerentur: adeo ut Romæ fuerit unum templum Jovis Prædatoris: non quod prædæ præest, sed quod ei aliquid ex præda debeatur. Vel quod hic Deus justitiæ præest. Ergo cum eum invocant, testantur se nihil mali facere, cum sine custode interimunt armenta. *Servius*.

223 *In partem prædamque*] In partem scilicet prædæ. *Idem*.

In prædam partemque Jovem] In plebique pervetustis codicibus dictionum ordo mutatus est in hunc modum, *in partem prædamque*. Et hanc lectionem agnoscit *Servius*. *Pierius*.

In prædam partemque] *Ἐν διὰ δυοῖν*, pro, in prædæ partem. *In partem* autem *vocare*, Juris verbum est, pro, participem facere. Cicero pro Cæcina: 'Mulieres in partem vocatæ sunt.' Nam et de præda diis immolabatur, et partes etiam quasdam eis interdum suspendebant de tholo et consecrabant: ut Dianæ aprorum capita et cervorum cornua: ut in Ecl. vii. et Æn. ix. 'si qua meis venatibus auxi, Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi.' Turneb. iv. 22. Et Romæ templum erat Jovis Prædatoris: quod ei aliquid ex præda debeatur: unde et *ληϊστωρ*, Juppiter dictus, et *λαφύστιος*, sicut *ληϊστis*, Minerva, quæ prædationibus præesse,

Homero dicitur. Vide Alexand. iii. 22. *Taubmann*.

Tunc litore curvo] Tacuit de apparatu epularum, quem descripsit in primo de cervis. Ibi enim nulla necessitas exigebat brevitate: hic autem, quia proposuerat, 'Et breviter Trojæ supremum audire laborem,' et propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quietem, erat properandum. *Donatus*.

224 *Extruimus*] In primo dixit: 'Fusique per herbam,' quia lassitudine et fame naufragi urgebantur. Hic dicit: 'Extruimusque toros,' quia in magna copia herbarum, non fuit magnum, congeries cespitum struere, quibus discumbi posset: et magna properandi ad epulas necessitas urgeret. *Donatus*.

Extruimusque toros] Græci toros extruere quia ex herbis et frondibus fiunt *στιβάδας* et *στιβάδια ὑποστορενύειν* appellant. Vide Bisetum ad Aristoph. Plutum. *Emmeness*.

Dapibusque epulamur] *Dapes*, deorum sunt: *Epulæ*, hominum. Bene ergo utrumque posuit: nam et sacrificiis et conviviis operam tribuunt. *Servius*.

Opimis] Pinguibus. *Idem*.

Dapibusque epulamur opimis] *Dapes* opimæ in re sacra sunt, ut opimæ victimæ, hostiæ, &c. Vedelicet, opimæ, egregiæ, lectæ, eximiæ. Festus: 'Hostiæ opimæ, præcipuæ, pingues; et spolia opima, magnifica, et ampla.' Varro Rei Rustic. ii. 'Boves altiles ad sacrificia publica saginati, dicuntur opimi.' Inde *cæna dapilis*, *dapsilis*, *dapsatica*, celebrata veteribus, ut opipara et lauta: voces istæ obviæ sunt in Latinis auctoribus. Græci *δαψιλές* dicunt, *λαμπρόν*, *λαπαρόν*, *πολυτελές*. *Cerda*.

225 *Subita*] Pro subito, adverbium in nomen flexum. *Servius*.

At subita] Res omnino abominabilis: insultus improvisus: sonitus alarum: unde metus, contactus fœ-

duſ, odor teter fugiendas faciebat. *Donatus.*

At ſubitæ horrifico, &c.] Notum eſt, Virgilium hæſiſſe Apollonio Arg. l. II. et utrique Valerium Flaccum Argon. IV. Omnes conferamus in his tantum quæ attingit Virgilius. Quod hic, 'At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt Harpyiæ?' Græcus, Διὰ νεφέων ἔφρω πέλας διſſοῦσαι Ἀρπυιαί: 'E nubibus ſubito ruentes Harpyiæ. Val. 'in mediis dapibus videre volucres.' et, 'ilicet omnes Deveniunt, niger intorto ceu turbine nimbus.' Quod Virgil. 'diripiuntque dapes;' Græcus, Χειρῶν τ' ἀπὸ γαμφηλῆσι Συνεχέως ἡρπάζον: *Manuum curvitatibus continenter rapiébant.* Valerius, 'Diripiunt, vertuntque dapes, fœdataque turbant Pocula.' Quod Virg. 'contactuque omnia fœdant Immundo,' Valerius, 'Tum ſola colluvie, atque illuſis ſtramina menſis Fœda rigant. Quod Virg. 'odorem tetrum.' Græcus, ἐπὶ μυδαλέην ὀδμὴν χέον, *odorem putrem fundebant:* et ἀπέπνεε λείψανα δαιτὸς, *exhalabant epularum reliquiæ.* Valer. 'flagrat odor:' et 'Flagrat acerbus odor, patrisque exſpirat Avernī Halitus.' Reliqua Græci Virgilius contempſit, Valerius utrique multa addidit. Variat nonnulla ex his Virgilius in ſequentibus. *Cerda.*

At ſubitæ] Hoſ verſus cum Apollonianis Græcis comparat Scaliger Poët. v. 6. *Taubmann.*

Lapſu] Celeritate: ut ſupra. *Serv.*

Adſunt] Velocitatem oſtendit. *Id.*

226 *Harpyiæ]* Ἱ Græca diphthongus eſt. Nam Latina eſſe non poſteſt: quia ne *v* quidem habemus. *Id.*

Clangoribus alas] Deeſt cum: ut ſit, alas quatiébant cum clangoribus: ut, 'Atque Ixionii vento rota conſtitit orbis,' id eſt, cum vento. Aliter Acyrologia eſt, ſi *clangorem* dixit alarum ſonitum. Plautus in Querulo de anſcribus, 'Cuncti alas quatiunt diris cum clangoribus.' *Idem.*

Clangoribus] Antiqui nonnulli co-

dices *plangoribus* legunt: hoc eſt, alarum quaſſationibus ſtrepitum ei-entibus. Nam *clangor* diverſum quid ſignificat: niſi velimus intelligere additas etiam voces horribiles alarum ſtrepitui, ut utroque modo territa- rent. Quod tamen aliorum iudicio relinquimus. *Pierius.*

227 *Contactuque omnia fœdant]* Subaudiendum, quæ relinquebant. *Serv.*

228 *Tum]* Præterea: deeſt erat, vel audiebatur: et tria mala ipſarum poſuit, vocem, tactum, odorem; ſed ſane hic verſus, qui circumductus eſt, talis auditur, 'Resonant magnis ſtridoribus alæ.' *Idem.*

229 *Rurſum]* Ad illud ſolum pertinet, 'Inſtruimus menſas:' nam ante in ſpeluncis non fuerant. Et ſciendum hanc particulam interdum ſic poni, ut iteratum aliquid ſignificet: ut ſi dicas, *Veni ad te mane, rurſum veni.* Interdum ſine iteratione eſt: ut, *fui apud te, rurſum veni:* non ideo dicis *rurſum*, quia etiam primo veniſti, ſed quia illic fuiſti. *Idem.*

Rurſum] Antrum et rami, volatum Harpyjarum impedire credi poterant. Ibi igitur ſecuriores dapes et ſacrificium reſtaurarunt, ſed fruſtra. Nam per inſperatas cæli partes ad occulta latebras venerunt, et cibum rapuerunt, et quicquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente industria, fuit neceſſitas, ut ad vim recurrerent. *Donatus.*

Rurſum in ſeceſſu longo] Quod in codicibus plerique veteribus legere eſt, *rursus in ſeceſſu:* et ita inferius, *rursus ex diverſo*, non ita absurdum eſt, ut non ſuos fautores habeat. Alique pedem Amphimacrum, quo etiam alibi uſus ſit Poëta noſter, eſſe contendunt: alii collisionem ex *u* et *s* fieri, ut alias nonnunquam. Tametsi non ſum neſcius veteres quosdam Grammaticos negare *rursus* per *s* dici, ſed *rurſum* per *m*, ut iterum, proferri debere. Cui quidem opinioni ita adhæreſcunt, ut illud etiam

rursus ad oraculum superius habitum, rursum absque ecthlipsi legi contentant. Sed video apud doctos hæc jam ex usu recessisse, paucissimosque esse, qui veterum hujusmodi figuras ferre possint. *Pierius.*

Carata] Pro cava, nam *cavatium* proprie manu factum dicimus. *Serv.*

231 Instruimus mensas] *Struo*, et composita de conviviis: in i. ‘cura penum struere.’ *Papin. Sylv. v.* ‘propere mensasque torosque Instruit.’ sic Græci σκευάζω, et παρασκευάζω. *Athenæus Dipnosop. II.* afferam vero integrum testimonium, ut morem obiter scias: ἔθος ἦν τοῖς δειπνοῖς τῷ ἐστιάτορι κατακλιθέντι προδίδοσθαι γραμματίδιόν τι περιέχον ἀναγραφὴν τῶν παρεσκευασμένων, ἐφ’ ᾧ εἶδέναι, ὅ, τι μέλλοι ὄψον φέρειν ὁ μάγειρος: *Consuetudo in conviviis fuit, ut accumbenti jam illi, qui convivio alios excipiebat, daretur schedula, in qua descripta erant universa, quæ structa erant, ut sciret, quod prius obsonium coquus deberet mittere.* *Redeo. Inde structor.* *Martialis:* ‘Et quæ non egeant ferro structoris Ofellæ.’ Hic ab aliis scissor, et carptor: eundem *Juvenalis* Græco nomine *Chironomonta* appellavit. Verba, quæ huic muneris respondeant, si quaras, hæc sunt, *carpere, concerpere, discerpere, lacerare, secare, dissecare.* Vult *Ursinus* eum esse structorem, quem *Athenæus* vocat τραπεζοκόμον. *Cerda.*

Arisque reponimus ignem] Ecce quod dixit, ‘In partem prædamque Jovem.’ Sane sciendum iterationem hanc fieri secundum ritum sacrorum; nam displicuisse prima ex prodigiis indicatur. Sunt autem hæc animales hostiæ, quæ tantum immolantur, et caro sacerdotibus proficit. Alibi tantum sanguinem in aras fundi significat: ut, ‘Sanguinis et sacri pateras.’ Alibi partem corporis: ut, ‘Extaque salsos Porriciam in fluctus.’ Alibi integras victimas: ut, ‘Et solida imponit taurorum viscera flam-

mis.’ *Servius.*

232 Ex diverso celi] Ut, ‘ex secreta montium:’ subaudis loco. *Idem.*

233 Turba sonans] Impetum ostendit; nam de tribus loquitur. Et alludit ad *Furias*, de quibus ait alibi, ‘Vocat agmina sæva sororum.’ Ergo *turba*, tanquam *turba*: quare *turba* cum tres dixerit? quia apud Græcos, qui dualem numerum habent, pluralis numerus a tribus incipit. Ergo bene *turba* quasi plures; vel *turba* propter tumultum et strepitum alarum. Alii tradunt ideo *turbam*, quod plures, non tres tantum *Harpyjæ* sint. Alii quod eis cum *Furiis* consortium; unde, ‘Vobis *Furiarum* ego maxima.’ Alii eas etiam *Parcas* esse, unde et divinatio ei data est. *Idem.*

Turba sonans prædam] In antiquis aliquot exemplaribus, sublata dictione *prædam* legere est, *turba sonans pedibus subito circumvolat uncis*: quod itidem superius dixerat. Sed enim mihi magis placet legere *prædam*, ut et rem, qua dolebant, tangat, et varietur versus, ne in *Homicum* τὸν δ’ ἀπαμειβόμενος recidat. *Pierius.*

Prædam pedibus circumvolat uncis] Aut circum *prædam*, dixit, volat uncis pedibus: aut intra volam interiorum manus amplectitur *prædam*. Unde et involare dicimus, intra volam tenere. Unde *pyra* quædam *volæna* dicuntur, eo quod volam impleant. *Servius.*

234 Polluit] Contingit, et pollutum sacrificium contactum dicitur; et hoc est, ‘Contactuque omnia fœdant Imundo.’ *Idem.*

Polluit ore dapes] Est hoc, quod *Petronius Sat.* ‘maduere veneno *Fallaces epulæ.*’ *Cerda.*

Sociis tunc, arma capessant] Ex more Romanorum, quo milites, ubi impetus faciendus esset, jubebantur arma capere, ad quem et morem et verborum formulam hoc loci Poëta allusit. Ita *Silius VII. 12.* ‘propere capere arma manipulis Edicit.’ et *I. VIII.* ‘Ite igitur, capite arma, viri.’ Tale quid-

dam Homerus Odyss. II. Τηλέμαχος δ' ἐτάροισιν ἐποτρύνας ἐκέλευσεν "Ὀπλῶν ἄπτεσθαι· τοὶ δ' ὑπὸ τῆς ἀκούσας; *Telemachus autem socios hortatus jussit Arma aptare; hī vero adhortantem audierunt.* Idem.

235 *Dira*] Sabini et Umbri, quæ nos mala, *dira* appellant. *Servius.*

Dira cum gente] Excusat crimen violentiæ, quam Celæno, faciens pro causa sua, plenissime exequitur. *Donatus.*

236 *Ac jussi*] Hic *jussi*, utrum verbum an participium sit; id est, utrum illi *jussi* sint, an ego *jussi*? *Servius.*

Jussi] Verbum est, non participium. *Donatus.*

Tectosque per herbam Disponunt] Hoc est, disponunt et tectos faciunt. Sicut et scuta condendo latere faciunt. *Servius.*

Disponunt ensis] Brevissima fuit narratio, in qua solum videt, et bellum esse gerendum, et propterea arma capiunt. *Donatus.*

Tectosque per herbam] In antiquis aliquot exemplaribus, *per herbas* legitur plurali numero: sed hoc parvi est momenti. *Pierius.*

239 *Signum*] Utique militare. *Serv.*

Misenus] Bene Misenum dicit tubicinem. Ipse est enim, qui filius fuisse Æoli dicitur: unde ait, 'Misenum Æolidem?' quia constat sonum omnem ex vento creari. *Idem.*

240 *Nova*] Mira: ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' Nam *novum* non est, cujus extat exemplum. Hercules enim in monte Arcadiæ Stimphalo vicit Stimphalidas: ut Statius, 'Et ærisonum Stimphalon.' Aut *nova* ideo; quia vulnerari non poterant. *Idem.*

241 *Obscænas*] *Obscæna* sunt aves, quæ canendo adversa significant: ut paulo post, 'Infelix vates.' *Idem.*

Obscænas] Proprie existimo accipiendum propter proluviem ventris, qua mensas fœdabant: sic inf. 'vestigia fœda relinquunt.' sic sup. 'fœ-

dissima ventris Proluvies.' De iisdem Flacc. Arg. I. IV. 'fœdataque turbant Pocula: flagrat odor.' Iterum, 'flagrat acerbus odor.' Itaque *obsœnæ volucres*, ab immunditie, et sordibus effusus ventre. Sunt qui malint respectum ad omina, ut *obsœnæ* dicantur, quia male ominentur. Omnia enim mali ominis sic dicebantur veteribus, ut est apud Festum, et Varonem. Accius in Cœnomao apud Non. 'Cives omnibus faustis angustam adhibeant Faventiam, ore obsœna dicta segregent.' Ac perinde obsœnitas faventiæ opponetur. *Cerda.*

Pelagi volucres] Quia dicuntur Ponti et Terræ filiæ: unde in insulis habitant, partem terrarum, partem maris tenentes. Alii dicunt eas Neptuni filias, qui fere prodigiorum omnium pater est, nec immerito. Nam secundum Milesium Thaletem, omnia ex humore præcreantur: unde est, 'Oceanumque patrem rerum.' Hinc fit, ut quotienscunque desunt parentes, redeatur in generalitatem. Sic et peregrinos, Neptuni filios dicimus; quorum ignoramus parentes. Quidam *Pelagi* adverbialiter accipiunt, ut *belli*, ut *domi*, propterea quod res in insula geritur. Alii vero dicunt, Harpyjas esse filias Thaumantis et Electræ. *Servius.*

Fœdare] Cruentare. Ennius: 'Ferro fœdati jacent.' *Idem.*

242 *Vim plumis ullam*] Naturale enim est, ut eludat ictum plumarum levitas. Unde et addidit *plumis*. Nam quod alii dicunt, ideo eas fuisse invulnerabiles, quia de Styge erant natæ, non probatur. *Idem.*

244 *Semesam*] Semicomesam. *Id.*

Vestigia] Vel pedum signa: vel indicium sordium, quibus epulas discedentes polluerant. *Idem.*

245 *Præclsa rupe*] Quia viderat parari vehementiam belli. *Donatus.*

246 *Infelix vates*] Nuntia infelicitatis: ut Homerus μάντι κακῶν. Hoc

est, nobis infœlix, ut, *sis felix*, id est, nobis, et videtur hic auspicii genus inducere secundum augures, quod de diris colligitur; quorum unum genus est, quod ex signis colligitur, quo nunc utimur. Diram autem esse Harpyjam duplici modo memorat, et oscinis et alitis: etenim cum facit loquentem oscinem, auspiciū expungitur; *dirum* tamen quod futuram famem denuntiat; nam ipse ait, 'Sive deæ, seu sint diræ obscœnæque volucres.' Et, 'Quam vos dira fames.' Verum cum ait, 'Pinnis ablata refugit;' ab alite auspiciū factum docuit: aliter enim certa genera avium ab auguribus appellantur, quæ pinnis vel volatu omina possunt facere; quæ si fuerint prosperæ, *præpetes*; si adversæ, *inhibræ* dicuntur; quod etiam in XII. significat, cum dicit, 'Alitis in parvæ subito collecta figuram,' ubi vere diram vult videri. *Servius*.

Rumpit vocem] Cum indignatione loquitur: ut, 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?' Et notandum (ut supra diximus) *rumpit vocem*: cum hoc de silentio melius dicatur fieri. An *rumpit*, quia tantum humanam habens faciem, contra naturam sui corporis loquitur? *Idem*.

247 *Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvenis*] Iteratum est ad augendum invidiam; ut, 'Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbū.' Aut num ætates boum voluit comprehendere? *Idem*.

Bellum] Invectio, quam non oportuit habere principia; fuit enim irascentis. Fuit brevis invectio, sed omnia continet. Nam asseruit personam suam innoxiam, deformavit adversam, appellando *Laomedontiadas*. Dixit causam: Juvencos stratos, et proposuit invasionis crimen. Dixit criminis augmentum: ut, post violentiam in armenta, etiam de expugnatione dominarum cogitaverint. Dixit insontes, dixit factum. Non tamen factum fuit, sed pro facto tenet, quod

facere cogitarunt. Nam, invadere greges, armare juventutem, eo tendit, ut reperirent alienum imperium, non male quæsitum, sed relictum a parentibus. Ultio autem est, quod diu expectent, quod metuant. *Donat*.

248 *Laomedontiadæ*] Perfidii: a rege natum opprobrium, qui deos fefellit. Sane alibi indifferenter hoc nomen ex persona poëtæ ponitur, ut, 'Laomedontius heros,' 'Laomedontia pnbēs.' *Servius*.

Bellumne] Necessario iteravit, ut verbum in quo culpa consistit. *Idem*.

Bellumne inferre paratis] In antiquis aliquot exemplaribus affirmative non interrogative legitur *bellumque inferre paratis*, elocutione eleganter continuante cum *et*, quod subsequitur, 'et patrio Harpyias.' Diximus enim alias Homericum et omnium apud Græcos præstantium Auctorum esse, post *τε* addere *καί*. Quod et diligenter et frequenter admodum Virgilius imitatur. Quamvis non negarim in interrogatione plus esse ponderis, et majorem objurgationis vim, quæ minas etiam tacite secum trahat, et confessionem criminis. Quare lectionem eam *bellumne* nequaquam immutarim. Quod vero in vulgatis habetur exemplaribus, *et patrio insontes Harpyias*, ut leve præterissem, nisi multorum veterum codicum consensu monitus essem ad vocalitatem facere, quod in eis alio dictionum ordine legitur, *et patrio Harpyjas insontis pellere regno*. Illud autem minime dissimulandum, quod in *Harpyjæ* nomine scribendo variant Librarii. Multi siquidem Servium secuti, pene ultimam diphthongum ponunt impropiam, ut apud Græcos scribitur *ἄπρυια*. Quorum a sententia longe diversus est Sosipater Carisius, qui negat *i* literam coalitam in diphthongum esse *y* literæ præcedenti: sed pro consonante accipi debere. Syllabam enim eo etiam inquit modo positione longam fieri, si vo-

calem brevem sequatur: *I* vice consonantis posita, ut *Harpyiæ*. Quare si diligentissimo Grammatico credimus in eo nomine, *jæ* ultima syllaba per tris literas erit enuntianda, quam alii in unam tantum diphthongum *pu*-ram abire contendunt. *Pierius*.

249 *Patrio regno*] Aut Neptunio; aut, sicut alii dicunt, quia Thaumās, pater earum ex Electra, Ponti et Terræ filius fuit. Alii *patrio*, proprio accipiunt; ut, 'et patrios cultusque locorum,' id est, proprios. *Serrius*.

250 *Accipite ergo*] Quia nos bellis appetistis: ac si diceret, Ut futuram famem jam nunc possitis timere. *Idem*.

Figite] Id est, quæ infixæ vos vulnerent: dat autem orationi auctoritatem, cum veluti ex præcepto Jovis illa dicere demonstret, et Apollinis jussu: et sibi aliquam tribuit potestatem, cum dicit, 'Furiarum maxima.' Nam propter hoc digna videtur, per quam tristitia nunciarentur. *Donatus*.

251 *Quæ Phæbo pater omnipotens*] Tribuit auctoritatem, ne possint a se dicta quasi ab irata conficta contemni. Simul notandum, Apollinem, quæ dicit, ab Jove cognoscere. *Serrius*.

Phæbus Apollo] Purus, impollutus: et est Apollinis fixum ætonomasi-vum: quod alii dari non potest. Nam sunt et alia communia; ut, 'Pater omnipotens.' *Idem*.

252 *Furiarum ego maxima*] Adeo ipsæ sunt Furia, ut et unum epitheton habeant, et causis consentiant. Nam ait de Tisiphone, 'Furiarum maxima juxta Accubat: et manibus prohibet contingere mensas:' quod etiam hæ faciunt, et inferentes Trojanis famem et prænuñtiantes. Alii dicunt ideo adsumpsisse sibi Furia nomen Harpyjam, ut terreat. *Idem*.

Furiarum ego maxima pando] In plerisque veteribus exemplaribus, non est pronomen in contextu. Sed ita legitur, *Furiarum maxima pando*. Sed

pronomen illud et emphasim habere, et sententiam adjuvare, et numerum vocaliorem efficere videtur. *Pierius*.

Furiarum ego maxima] Hoc pro iis facit, qui Harpyjas censent Furias: quas Suidas ἀρπυγιάς δαίμονας vocat: Æschylus inter canes Actæonis (de quo Ov. Met. III. 4. et 5.) recenset. *Taubmann*.

253 *Italiam cursu petitis*] Ex his quæ norunt, fidem dicendis accommodat. Id est, ex hoc mihi fidem habebitis futurorum, si præcedentia vera sunt. *Serrius*.

Italiam] Hæc posnit, ut ex iis faceret fidem sequentibus. *Donatus*.

255 *Datam*] Fatis concessam. *Serrius*.

Sed non ante datam] Ostendit, quod necessitati famis, non licito remedio, sed sacrilegio essent subventuri. Nam *mensas* dicit, quæ ex frumento confectæ, diis penatibus consecrantur. Et ne hoc genus pænæ ab ultione Harpyjarum discretum videatur: addit, 'Nostræque injuria cædis.' *Donatus*.

256 *Quam vos dira fames*] Ut Varro in secundo divinarum dixit, 'oraculum hoc a Dodonæo Jove apud Epicurum acceperunt:' quod modo dixisse fingit Harpyjas, sed tamen colorate tangit historiam dicendo, 'Quæ Phæbo pater omnipotens.' *Serrius*.

Nostræque injuria cædis] Quidam *injuriam*, pro *vindictam* accipiunt, et Harpyja ista mentitur. Nam imminens Trojanis est fames fatalis. *Idem*.

257 *Ambesas*] Undique esas, hoc est, rotundas. Majores enim nostri has habebant in honore deorum: pānicias scilicet. *Idem*.

258 *In silvæ*] In codicibus plerisque vetustioribus in *silvas* legitur, numero multitudinis: utcumque parvi hoc refert. *Pierius*.

Refugit] Non metu (nec enim minantibus convenit) sed ne possit rogatu placari. *Serrius*.

Gelidus Deriguit] Id est, gelidus factus, dirigit. *Idem.*

260 *Cecidere*] Qui spe prosperorum fuerant in sublime producti. *Don.*

Nec jam amplius armis] Subaudi, *usi sunt.* Nec enim potest esse ab inferioribus zeugma: quod plerunque fit, ut per omnia unus sermo sufficiat: ut, 'Trojugena interpres divum: qui Numina Phœbi, Qui Tripodas Clarii lauros, qui sidera sentis?' per omnia *sentis*, intelligis. Plerunque aliud subauditur: ut hoc loco. Item, 'Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem; Fortunam ex aliis.' subaudis *opta.* Nam fortuna non discitur. *Servius.*

261 *Sed votis precibusque*] Duplici ratione placantur numina: aut votis, aut precibus. Unde est, 'Junonis magnæ primum prece numen adora.' Item, 'Junoni cane vota libens.' *Idem.*

Sed votis precibusque] Duplici ratione placantur Numina, votis et precibus: nam hæc distinguunt: quæ tamen Græcis communi vocabulo sunt εὐχαί. Val. Max. i. 1. 'Prisco instituto, Rebus divinis opera datur. Cum aliquid commendandum est, precatione: cum exposcendum, voto: cum solvendum, gratulatione: cum inquirendum vel extis vel sortibus, impertito: cum solemnī ritu peragendum, sacrificio.' Quid autem sit, *pacem exposcere*, diximus En. i. 523. 'Orantes veniam,' &c. *Taubmann.*

Jubent] Volunt: ut, 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem.' Terentius, 'Jubeo Chremetem.' *Serv.*

262 *Sive dea*] Quia divinant. *Idem.*

Sive dea] Quasi dicat, non erat respiciendum, an deæ essent, an monstruosæ volucres: dummodo fierent ea, quibus imminētia mala removeri possent. *Donatus.*

Sive dea, seu sint] In hoc versu hærens Scaliger, sic ait iii. 12. 'Præterea cum videret Harpyjas,

atque una ex ipsis sese diceret maximam Furiarum, summa modestia, parique scientia dixit, Sive Deæ, seu sint diræ obscænæque volucres.' Vult nimirum probare, Virgilium rerum omnium naturam calluisse. Tu huc transfer, quæ nos late /En. i. ad illud, 'An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis una.' *Cerda.*

Obscænæque volucres] Quia in his ventris cernebant proluviem. Bene autem etiam si aves sunt, eas dicit placandas, propter pessima omina. *Servius.*

Obscænæ] Aliqui putant dici *obscaenum* ex *ob* et *cænum*, et *cænum* dici a Græco κοινόν, id est, *sordidum reddo*: unde nos dicimus in quinto. Ergo per æ diphthongon scribendum esset. Alii volunt ex *ob* et *cano*: et tunc careret diphthongo. Varro tamen ait ex *ob* et *scæna*: et sic habere diphthongon æ. Alii dicunt *obscaenos* dici ab *Oscis*, qui essent populi malis moribus. *Donatus.*

263 *Et pater Anchises*] Huic semper dat partes consiliorum et scientiam sacrorum: sic in flamma Ascânii, sic in piaculo Polydori. Ergo et hic omisso errore aliorum, non rogat Harpyjam, quam constat esse monstruosam, et quæ aliorum jussiones pertulisse profitetur, sed magna numina. Ipsa enim placanda fuerant, a quibus diri nuncii esset origo. *Idem.*

Passis] Apertis, solutis. *Servius.*

264 *Numina magna vocat*] Hoc est, Jovem, Minervam, et Mercurium; ut, 'Penatibus et magnis diis.' Ita autem invocatur, ut *magna* dicat. *Idem.*

Meritos] Congruos, i. e. expiatorios: unde sequitur, 'Di prohibete minas.' *Idem.*

Meritos] Pro magnitudine petitionis convenientes: vel *meritos*, secundum interiorem sacrorum scientiam. *Donatus.*

Indicit] Verbum *indico* ad sacra spectare admonet Servius his verbis: 'sacrorum verbo est usus, nam sup-

plicationes, et dies festi indici dicebantur,' et ex illo Brissonius Form. i. additque Silium et Livium: illum l. xxvii. 'Dum Roma antiquos templis indicit honores:' hunc l. xxvii. 'supplicatio omnibus Diis, quorum pulvinaria Romæ sint, indicta est.' Est vero *indicare*, sollemni ritu (ait Hortensius) denuntiare, *παρωγγέλλειν*, *ἀπαγγέλλειν*. Sic indicitur jejunium, bellum, festum, honores, ludī, funus, spectacula. *Cerda*.

265 *Di, prohibete minas*] Hoc per speciem auguralem, quæ *invocatio* appellatur, nonnulli dictum putant. *Invocatio* autem est precatio, uti avertantur mala, cujus rei causa id sacrificium augurale peragitur, et hic de auspicio Harpyjarum invocatione suscepta. *Servius*.

Di prohibete] Poterant hæc esse vera et non vera: hocque cognoscebat Anchises, quod ex verbis suis apparet. Nam cum dicit *Di prohibete minas*, ostendit nihil fuisse dispositum: sed prohibete, inquit, minas, ne oriretur favor divinus. *Donatus*.

Avertite casum] Bene etiam si contingat, casum credit esse, ultionem: aut certe ideo *casum*, ne, si fatalis, averti non possit. *Casum* autem, id est, periculum; nihil est enim fame gravius, quod ait postea, 'obsœnamque famem, quæ prima pericula vito.' Salustius, 'Sin vis obsistat, ferro quam fame æquius perituros.' *Servius*.

Avertite casum] Ut si vere esset casus ejusmodi, qui potuisset existere, averteretur. Ergo singula singulis dedit. Supra dixit *prohibete*: hic *avertite*, ut prohiberetur nasci, quod non erat: averteretur autem, quod credebatur ingruere. *Donatus*.

Di, prohibete minus: di, talem avertite casum] Antiqui aliquot codices, *prohibete nefas*, et *avertite pestem* legunt. Cujusmodi hemistichium habemus inferius de Cyclope. Sed *minas et casum* ut in Mediceo, et in

vulgatis codicibus legitur, omnino melius est. *Pierius*.

Di, prohibete minas] Est hoc, quod Herodotus dixit l. iii. τὸ μέλλον ἀποτρέπειν. Quod Demosth. in Æschylo. De verbi *averto* significato, quo hic Poëta, satis multa Briss. Adi illum. Deum avertentem mala, *Averrun-cum* Latini dicunt, Græci Ἀλεξίκακον. *Cerda*.

266 *Servate pios*] Propter facta sacrificia. Merito ergo servate nos, qui pii sumus, ut, initio Æn. vii. 'Quæ ne monstra pii paterentur talia Troës.' *Servius*.

Tum litore funem Deripere] Placet Virgilium comparare cum Livio l. xxi. ubi similem celeritatem proponit hunc in modum: 'Vixdum omnes conscenderant, cum alii resolvunt oras, aut anchoram vellunt, ne quid teneat, anchoralia incidunt, rapiuntque omnia præpropere agendo: militum apparatu nautica ministeria impediuntur; trepidatione nautarum capere et aptare arma miles prohibetur.' *Cerda*.

268 *Tendunt vela noti*] Scalig. v. 3. 'Diffluentiam, inquit, Homericam coercuit Maro duobus hisce mirificis versibus. Et divinus alter est, qui dat classem et vento et gubernatori.' *Taubmann*.

Fugimus] In codicibus aliquot antiquis, *ferimur* legitur. Interpretes vero *fugimus* agnoscunt, quod festinationi apte congruit. *Pierius*.

Ventusque gubernatorque vocabant] Honestius hac elocutione per pluralem utimur numerum, licet possit singularis esse. *Servius*.

Vocabant] Verbum id numero plurali fere passim habetur in vulgatis codicibus. Sed in antiquis aliquot, *vocabat*, ut propinquiore adhæreat. *Pierius*.

270 *Jam medio apparet fluctu*] Juxta morem cotidianum, dixit *medio*; ut si dicamus, in medio mari naufragium fecit, cum interdum non longe

a litore contingit. *Servius*.

Nemorosa Zacynthos] Hæ omnes insulæ Græciæ sunt, quas, Homerum secutus, mutatis tantum conjunctionibus, de Græco in Latinum transtulit. *Nemorosa* autem ὠλήσσσα Ζάκυνθος commemorat. *Idem*.

Zacynthos] Vulgata pleraque omnia exemplaria, *Zacynthos* idiomate Græco scribunt. Sed in antiquis nonnullis, *Zacynthus* Latino casu scriptum est: delectat tamen casus ille Græcus in propriis præsertim nominibus. Præterea Probus in Arte, eo capite, quo agit de nominibus fœminini generis in os rectum terminantibus, et ablativum in *o*, in exemplum ponit nomen hoc *Zacynthos*. *Pierius*.

Nemorosa Zacynthos] Ovid. Epist. Her. 1. 'alta Zacynthos:' quia silvosa est, ut Strabo l. x. Hodie il *Zante*. Mela II. 7. in Ionio mari ponit et reliquas hæc insulas: 'in Ionio Prote, Hyria, Cephalenia, Neritos, Same, Zacynthos, Dulichium.' De his Hom. Odyss. A. 246. Δουλιχίῳ τε, Σάμῃ τε, καὶ ὠλήεντι Ζακύνθῳ. *Same* et *Samos*, utrumque in usu esse ex Strabone discimus. *Neritos* non *Nericos* scribendum monet Dausquius. *Emmeness*.

271 *Sameque*] Cephaleniæ civitas est ista: nam Samos in Asia est. *Servius*.

Neritos] Mons Ithacæ. *Idem*.

Dulichiumque, Sameque, et Neritos] Sunt codices aliquot antiqui, in quibus *Samosque* legitur. Sed *Same* alia, alia vero *Samos* Servio est. Apud Monner. tamen, qua de nunc agitur, *Samos* scribitur, Σάμου τε παλαιόεσσης. Od. Δ. Et in Catal. de iis, qui Ulysses secuti sunt, ἧδ' οὐ Σάμον ἀμφερόμεντο; itaque *Samos* recte. *Pier.*

272 *Effugimus*] Celeriter transimus. *Idem*.

Effugimus scopulos Ithacæ] In antiquis fere omnibus legas, *effugimus scopulos Ithacæ*. Non recte in aliis,

effugimus Ithacæ scopulos. Nempe quia Tritimemeri timuerunt. Atqui, nisi cæsuræ suam velimus auctoritatem esse incolumem, certè ἰῶρα ut Græci tradunt, et Latini, vel in principio dictionis, etiam pro vocali collocata, vim habet producendi precedentem syllabam natura brevem: cuius rei exemplum ponunt ex Il. Ξ. Νέστορα δ' οὐκ ἔλαθεν ἰαχῇ, πίνοντά περ ἔμπη. Ita illud, de quo supra, apud nos volunt: 'Pectoribus inhians spirantia consulit exta.' Sed utcumque hæc accipiantur, passim tamen observamus tam Græcos quam Latinos auctores cæsuris plurimum tribuisse. In Mediceo autem codice non tantum est *scopulos Ithacæ*, verum una plus dictione legitur et *Laërtia regna*: magis tamen placet appositive positum, absque et copulativa. *Pierius*.

Laërtia regna] Inrisorie, cum præmiserit *scopulos*: ut, 'Immania saxa, Vestras, Eure, domos.' *Servius*.

Scopulos Laërtia regna] Per hunc enim tractum maris Ionii, immo per totum fere Epirum regnabat olim *Laërtes* Ulyssis pater. Verum ad contemptum et irrisionem *Scopulos* ac *regna* dixit: et imitatus est Cicero-nem, qui de Ulyssis patria sic scribit, l. 1. de Oratore: 'Ut Ithacam illam in asperrimis scopulis ceu nidulum affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret.' Turneb. IV. 23. Ita et Æn. 1. Æoli regnum irrisorie antrum vocat. *Taubmann*.

Scopulos Ithacæ, &c.] Per unum Ulysses nobilis est, ut ex Mela II. 7. 'et inter non ignobiles, Ulyssis nomine Ithaca maxime illustris.' Hunc Maronis locum imitatus est Sil. Ital. l. xv. *Emmeness*.

273 *Ulyxi*] In Mediceo codice *Ulyxi*, ut 'Ajacis Oilei.' *Pierius*.

274 *Leucata nimbose cacumina*] Leucata est mons altissimus, prope peninsulam, in promontorio Epiri, juxta Ambraciam sinum et civitatem: quam Augustus Nicopolin appellavit, victis

illic Antonio et Cleopatra. Ibi et templum Actiaco Apollini constituit, et ludos Actiacos. Unde nunc Virgilius, in honorem Augusti, quæ ipse fecit, dat ejus origini. Nam Æneam illic dicit ludos celebrasse: ut alibi inducit Æneam templum promittentem Apollini, quod fecisse constat Augustum: ut, ‘Tum Phæbo et Trivia solido de marmore templum Constituiam.’ Sane de hoc Leucate amatores se in mare, ad excludendum amorem, præcipitare dicebantur. *Servius*.

Nimbosa cacumina] Semper enim quamvis aliis cæli partibus serenis, Leucatis montis cacumen nubibus tectum est. *Idem*.

Leucata, &c.] Plinius iv. 1. promontorium Leucatem nominat. Nomen huic loco ab albo lapide; in eo templum Apollinis. Strabo l. x. postquam dixit Leucadem sumpsisse nomen a Leucate: Πέτρα γάρ ἐστι λευκὴ τὴν χροάν, προκειμένη τῆς Λευκάδος εἰς τὸ πέλαγος, καὶ τὴν Κεφαλληνίαν, ὡς ἐντεῦθεν τοῦνομα λαβεῖν. ἔχει δὲ τὸ τοῦ Λευκάτα Ἀπόλλωνος ἱερὸν, καὶ τὸ ἄλμα τὸ τοὺς ἔρωτας πάνειν πεπιστευμένον: est enim albicanti colore petra Leucadi adiacens, projecta in pelagus; et in Cephaleniam, ut inde nomen sumpserit. Habet insuper et Apollinis Leucata fanum, saltumque illum, qui ad sedandos amores valere creditur. Itaque ab historia Poëta meminit tum rupis, tum Apollinis, qui in ea rupe. De Apolline formidato dixi jam in explicatione, quid alii senserint. Addam a me, posse accipi cum respectu ad religionem, quæ horrorem et formidinem incutit. Itaque huc transfer, quæ jam dedi l. i. ad illud, ‘horrentique atrum nemus imminet umbra.’ *Cerda*.

275 *Et formidatus nautis*] Aut quod locus hostilis: aut propter asperitatem locorum, quia saxosa sunt: aut, ut quidam volunt, quia moris erat aliquem ei de nautis immolari, ac per hoc qui formidaretur. *Servius*.

Formidatus] Non fugerunt, quia fessis indigebant refectioe: et fuit occasio, ut ludos celebrarent in honorem ejus Dei, cui tantum debebant. Ergo non luxus fuit causa ludorum egentibus et peregrinantibus, sed gratulatio servatæ salutis. *Donatus*.

Aperitur Apollo] Nauticum verbum, quotiens cedente eo, quo impeditur aspectus, aliquid patescit; ut, ‘Portusque patescit Jam propior.’ *Servius*.

276 *Hunc petimus*] Occurrebat, Cur formidatum petistis? Ideo addidit *Fessi*. Vel quia hiemis imminere adventus: nam ideo et parvæ urbi successit, quia terra erat hostilis; aut ideo hostili terræ, quia erat parva. *Idem*.

Parvæ urbi] Ambraciæ scilicet: parvæ autem in adulationem Augusti dictum, nam hanc Augustus diruit primo, quod ei bello Actiaco fuisset inimica. Parva ergo, quam parvam fecerat Cæsar; sed postea restauravit, et appellavit Nicopolin. *Idem*.

Urbi] Ambraciæ. Porro hanc Æneæ profectionem descripsit etiam Ovid. Met. xiii. 11. et 12. ubi et hi leguntur versus: ‘Sævit hiems, jactatque viros: Strophadumque receptos Portubus infidis exterruit ales Aëлло. Et jam Dulichios portus, Ithacamque Samenque, Neritiasque domos, regnum fallacis Ulyssei; Præter erant vecti: certatam lite deorum Ambraciam, versique vident sub imagine saxum Judicis, Actiaco quæ nunc ab Apolline nota est,’ &c. *Taubmann*.

278 *Insuperata tellure*] An quia saxosa loca, an quia per medios hostes navigaverant, an quia tempestate, an quia cum Græca natione? *Servius*.

Tellure potiti] Potior et illa re dicimus, et illius rei: sed per septimum casum in usu est, per genitivum figurate ponitur. Salustius, ‘Ut prius quam legatos conveniret, Atherbalis potiretur.’ Legimus et per accusativum: sed uti non possumus. Teren-

tius, 'Patriam potitur commodam.' *Idem.*

279 *Lustramurque Jovi*] *Ant lustramur*, id est, purgamur, ut Jovi sacra faciamus. Aut dubium est utrum faciendis, an solvendis votis: aut certe *lustramur Jovi*, id est, expiamur. Piaculum enim commissum fuerat, tauro in Thracia immolato, ut diximus supra, et licet multa fuissent secuta sacrificia, intelligebatur tamen adhuc numen iratum, non desinentibus malis. Sciendum sane moris fuisse, ut piaculo commisso ludi celebrarentur. Nam cum Romani iracundia Matris deum laborarent, et eam nec sacrificiis nec ludis placare possent: quidam senex statutis ludis Circensibus saltavit: quæ sola causa fuit placationis. Unde et natum proverbium est, 'Omina secunda, saltat senex.' Quamvis hæc ex alio ordine et alia ex causa narretur historia. *Ant lustramur Jovi*, quia supra dixerat: 'Ipsumque vocamus, In partem prædamque Jovém,' et postea pœna Harpyjarum secuta est. Ergo quoniam non ad justum sacrificium Jovem invocaverint, ideo illi piaculum solvunt: hoc est enim *dīs lustrari*, offensa eorum liberari. Sane *lustramur* apto verbo usus est, mentionem ludorum factururus: horum enim certaminum sacra celebratio, *lustrum* vocatur: lustrato enim populo, dii placantur. *Idem.*

Lustramurque Jovi] Καθαρόμεθα, ἀγνίζομεθα. *Ant, lustramur*, i. e. purgamur, ut Jovi sacrificemus: aut certe, *lustramur Jovi*, i. e. sacrificando Jovi expiamur. Et hoc factum censet Nascimbænius, contra Servium et omnes, ut Anchisæ voti et promissa curarentur, qui territus Harpyiæ minis, *magnis Numinibus*; i. e. Jovi inprimis, sacra indixerat. *Idem* negat, Apollini ludos hic celebrari, sed tantum ad istos Agonales ab Augusto, in honorem Apollinis institutos, alludi. Quæ sententia et Servii fuit. *Iliacis* autem *ludis*, i. e. eo ritu, quo apud

Ilium celebrari solebant. Verum enimvero Jos. Scalig. in Eusebiūm, p. 143. *Iliacos ludos* vocari ait, quod ille Agon revera ab Ænea institutus fuerit. Et frigidum et frivolum ait esse, quod Servius dicat, κατὰ πρόληψιν, in honorem Augusti hoc dictum. Templum igitur antiquitus ibi erat, et ludi trieterici: qui postea ab Augusto pentæterici facti. *Taubmann.*

Votisque incendimus aras] *Id est, vota* facientes. Dubitatur vero, utrum Jovis aras, an Veneris dixerit: Varro enim templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucatem dicit; quamvis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicunt, qui cum esset navicularius, solitus a Lesbo in continentem proximos quosque mercede transvehere, Venerem mutatam in anus formam gratis travexit, quapropter ab ea donatus unguenti alabastro, cum se in dies inde tam ungeret, fœminas in sui amorem trahebat, in quæis fuit una quæ de monte Leucate, cum potiri ejus nequiret, abjecisse se dicitur; unde nunc aucturare se quotannis solent, qui de eo monte jaciuntur in pelagus; quidam id fieri propter Leucaten puerum dicunt, quem cum Apollo vellet rapere, in mare se projecit, montemque cognominem sibi fecit. *Servius.*

280 *Actia litora*] Ut supra diximus, propter Augustum hoc dicit, qui illic ludos statuit et agona, devicto Antonio et Cleopatra. *Idem.*

Iliacis] Atheniensibus: unde Ilienses didicerunt. Nam et Vestam ideo Trojani colunt, quia eadem Terra est: terrigenas autem Athenienses nemo dubitat. *Idem.*

Actiaque Iliacis] In plerisque veterum exemplarium codicibus, *Accia* duplici *ce* notatum inveni, et ita nomen proprium *Accius*, quod Victorinus per duo *tt Attium*, ut *Vettium*, et hujusmodi quædam alia scribi debere contendit. Sed enim loco hoc *Actius*

et *Actiacus* per et scribendum. In nummo enim Augusti Divi F. qua parte Apollo cum lyra spectatur, cum literis a lateribus IMP. X. sub pedibus Dei, ACT. hoc est, *Actiacus* legitur. De ludis vero *Actiis* Harpocration ait: '*Actia* antiquos esse ludos, de quibus Callimachus meminerit in libro de Certaminibus.' *Pierius*.

Actia Ilucis, &c.] Cum Servio de ludis Actiacis dici, qui celebrabantur in memoriam Actiæ victoriae Turn. XIV. 17. affirmat. *Emmeness*.

281 *Patrius palastras*] *Palaestra* usus primus apud Athenienses reperiendus est. Trojani autem propter Dardanum et Teucrum, etiam ab Atheniensibus originem ducunt. Unde et Minervam colunt. Hinc est in secundo, 'Neu populum antiqua sub religione tueri.' *Antiqua* scilicet ab Atheniensibus tradita. *Servius*.

Oleo labente] Explicat, quales isti ludi fuerint. Lucanus I. IV. 'perfudit membra liquore Hospes Olympiæ servato more palæstræ.' Docet autem P. Faber JC. Agonist. II. 5. solos luctatores atque pancratiastas, qui in palæstra dimicarent, ungi solitos. Solos quippe pelo, (πῆλος) id est, luto atque ceromate opus habuisse: atque hinc a *Pelo Palam* et *Palastram* nomen invenisse auctore Plutarcho. Statius Theb. I. VI. 'Ante alios erat uncta Pale,' id est, dea palæstræ, quam et ipsam *Palastram* Mercurii filiam dixerunt. Ibid. 'Postquam oleo gavisa entis, petit æquor uterque Pro cursu medium, atque hansta vestitur arena: Tunc madidos artus alterno pulvere siccant, Collaque demersere humeris, et brachia late Curva tenent,' &c. Per æquor autem (ut hoc obiter notem) *scamna* intelligit, sive locum in quem descendebant agonistæ, postquam se denudassent, oleoque palæstræ roborassent, atque ceromate perunxissent. Porro ex qua materia hoc unctionis genus confectum fuerit, discamus ex Plinio XI. 14. et XV. 4.

et XXVIII. 9. Ideo autem athletas perungi oleo consuevisse docet Hier. Mercurialis, artis gymnasticæ diligentissimus restitutor, I. 8. ut membra emollita sine ullius rapturæ periculo labores sustinerent. *Taubmann*.

282 *Nudati socii*] Respicit ad apodyterium; erat locus, ubi se veste spoliabant: ex apodyterio ingrediebantur alipierium, quo loco ungebantur. *Cerda*.

283 *Fugam tenuisse*] Fœliciter navigasse. Nam *tenere* est implere; ut, 'Ni teneant cursus, certum est dare lintea retro:' id est, impleant. Et potest intelligi secundum communem sensum: ob hoc eos lustratos, id est, expiatis, ob hoc sacrificasse, et ludos celebrasse, quia hostiles terras prospera navigatione transierant. *Servius*.

284 *Magnum sol circumvolvitur annum*] *Magnum*, ne putemus lunare esse, propterea dixit. Antiqui enim tempora sideribus computabant, et dixerunt primo lunarem annum triginta dierum. Unde invenitur in aliquibus vita nongentorum annorum, scilicet lunarium. Postea solstitialis annus repertus est: qui XII. continet menses. Mox majore cura *magnum annum* esse voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. Et hoc fit, ut diximus, secundum Ciceronis Hortensium, 'post annos XII. (millia) nongentos quinquaginta quatuor,' solstitiales scilicet. Bene ergo nunc *magnum* addidit: ne lunarem intelligeremus. Bene *Solis* nomen, ne quia dixerat *magnum*, illum VII. planetarum acciperemus: de quo varia et a Metone, et ab Eudoxo, et a Ptolomæo, et ab ipso Tullio. Nam in libris de deorum natura tria milia annorum dicit *magnum annum* tenere. Possumus tamen accipere Trojanos ibi annum duodecim mensium fecisse. *Id.*

Magnum] Deest per. Donat.

Magnum annum] Ita passim Hesiodus μέγαν ἐνιαυτόν. Intelligit autem annum *Solstitialem* sive *Solarem*; non

Lunarem, ideoque dixit, *magnum*. Et addidit; *Sol circumvolvitur*, ἀμφιερτίζε-
ται: ne illum *Planetarum* et nugatorium
intelligas, de quo Macrobius. III. 11. in
somnia Scip. Taubmann.

285 *Et glacialis h.*] De temporum
ratione Poëtæ ineunda, vide Scalig.
Poët. III. 6. Idem.

Asperat] Proprie admodum. Aspe-
ritas lævori aut lævigationi opponitur:
illa enim sunt aspera, quæ abeunt a
lævore. Mare itaque cum æquum est
et placidum, leve est: cum ventis in-
tumescit, ac perinde non æquum est,
jam tum necesse est esse asperum.
Valerius v. 2. 'placidum mare ex as-
pero.' Senec. ep. 14. de Austro:
'Siculum pelagus exasperet.' Livius
I. XXXVII. 'Medio in cursu Aquilone
in Septentrionem verso, exasperato
fluctibus mari, jactari cœperunt.'
Iterum: 'Nec ante hostium portus
in salo stare poterant, aspero mari, et
nocte imminente.' Eadem phrasi usi
Græci vocantes θάλασσαν ἀγριου-
μένην. Nec alia mens Horatii Od. I.
9. 'aut mare Caspium Vexant inæ-
quales procellæ.' Ista enim inæqua-
litas nihil aliud quam asperitas hujus
libri, atque etiam VI. ubi Palinurus
jurat *maria aspera*. Eodem pertinent
verba Sen. de Prov. c. 5. 'Multa
accident dura et aspera, sed quæ mol-
liat et complanet ipse:' vides opponi
aspera, et *complanet*. Cerda.

286 *Ære cavo clypeum*] *Æris cavi*:
ut, 'Pulchra prole.' *Clypeum* hic
masculino, at neutro alibi, 'Clypeum
superintonat ingens.' Servius.

Magni gestamen Abantis] Hunc A-
bantem possumus intelligere cum An-
drogeo apud Trojam occisum: ut,
'Mutemus clipeos.' Sed Virgilius
amans, iuventa occasione, recondita
quæque summam et antiquam con-
tingere fabulam, de Abante dixit.
Abas namque Lyncei et Hypermnas-
træ filius, viribus præstans, cum vi-
cinis civitates subvertisset, magnus-
que terror universis esset, diem su-

preum obiit: populi autem, quos
ille devicerat, regno ejus infesti,
manu facta urbem diruturi muros
subiere; cumque in eo essent, ut jam
civitatis potirentur, senex quidam ju-
venem egregiæ formæ, securum in
publico excidio, notavit in foro; cum-
que ex eo quæsisset, cur patriæ non
succurreret, et respondit, quod arma
non haberet; tunc senex ei Abantis
arma consecrata demonstrat, hortas-
tusque ut eis uteretur: quibus tunc
sumptis juvenis properat in aciem.
Hostes vero, viso Abantis clipeo, fu-
gerunt. Quidam sane Abantem in-
ventorem clipei ferunt, sed hoc nomen
in penultima syllaba habet accentum.
Idem.

*Ære cavo clypeum, magni gestamen
Abantis*] Ovidiana illa respexit, 'Cog-
novi clipeum, lævæ gestamina nostræ,
Nuper Abanteis templo Junonis in
Argis.' Ad quem locum Hygini fa-
bulam de Abante tradit Nob. Hein-
sius. Emmen.

287 *Postibus adversis figo*] Proprie:
figi enim *dona* dicuntur; ut, 'Sacra
ad fastigia fixit:' et sciendum inter
sacratas res etiam *dona* esse, sicut in
libris sacrorum invenitur, quæ tamdiu
dona dici possunt, quamdiu non pro-
fanentur. Rite ergo dicendo, 'Æneas
hæc de Danaïs victoribus arma,'
ostendit clipeum quem dono obtule-
rat consecratum. Sciendum tamen
hunc clipeum ab Ænea apud Samo-
thraciam in templo consecratum,
quod poëta per transitum tetigit.
Servius.

Postibus adversis figo] De figendis
armis pauca notata Æn. I. 252. plura
dabit Thomasinus de Donar. c. 22.
Emmeness.

Rem carmine signo] *Rem*, votum, id
est, voluntatem. *Carmine* autem, epi-
grammate. Et sciendum *carmen* dici
quicquid pedibus continetur. Nam
et hic unum versum, *carmen* dixit:
et in Bucolicis duos, ut, 'tumulo su-
peradde carmen: Daphnis ego in sil-

vis hinc usque ad sidera notus, Formosi pecoris custos, formosior ipse.' *Servius*.

288 *Æneas hæc de, &c.*] Scil. detracta consecravit: usitata hujusmodi Inscriptionibus ellipsi. Et ut magna brevitatis est hujus tituli: ita intellectus uberrima latitudo. *Æneas* posuit, *Æneas* scripsit: idque in agro hostili, et quidem tutus. Habuit arma victoribus Græcis erepta; et in ipsorum sedibus eadem ostentationis causa affixit: addidit epigramma, quod testaretur scribentis gloriam, et eorum qui superiores recesserant, ludibria demonstraret: superesse item Trojanos, qui Græcos ulcisci possint. *Taub.*

De Danaïd victoribus] Inrisio est, ut, 'Victoresque cadunt Danaï.' Subaudis autem arma consecravit, vel posuit. Sane hic arma clipeum solum dicunt, ut, 'Ac Lausum socii exanimem super arma ferebant.' *Servius*.

289 *Linquere tum portus*] Id est, post insultationem carminis necessarium statim fugit. *Idem*.

290 *Certatim feriunt mare*] Scil. remis: ita et Græci *τύπτειν ἄλα*. Infra vs. 668. 'Verrimus et proni certantibus æquora remis.' *Taubmann*.

291 *Protinus*] Trium temporum significationem capit. Hoc loco præsentis. De præterito et futuro dici *Charis*. Inst. Gramm. c. 2. *Emmeness*.

Ævras arces] Id est, altas. *Servius*.

Phæacum] *Corecyram* insulam dicit, sitam inter Epirum et Calabriam, ubi regnavit Alcinoüs, quam incoluerunt Phæaces. *Idem*.

Phæacum] Mediam producit, ut et Juv. 'Qualia perpetuum Phæacum autumnus habebat.' Propertius tamen l. III. corripuit, 'Nec mea Phæacias æquant pomaria silvas.' Ex venia Poëtarum Prop. Nam Græci *Φαίηκες*, per vocalem longam. Nisi quis contendat in Propertio legendum *Phæacas*. *Cerda*.

Phæacum] Phæacia primum appellata *Scheria*, saltem, ejus oppidum, ut

Schol. Homer. Odyss. Z. 8. *Σχερίη πόλις φαίηκων*: posterioribus seculis *Corecyra*, de qua Livius l. XXVI. nunc *Corfu* sub imperio Venetorum. *Emm*.

Abcondimus] Nauticus sermo est, et mira bene usus est celeritate; ut, ante absconditam quam visam insulam diceret. *Servius*.

Abcondimus] *Abcondimus* est, præterimus: videntur enim quæ navigando præterimus, abscondi et evanescere. Lucanus: 'tectumque cacumen Nubibus, et dubios cernit vanescere montes.' Porro Phæaces populi sunt ad sinum Ambracium, in finibus Epiri, contra Thesprotas, quorum oppidum maritimum est *Buthrotum*. Hinc Phæacia, quæ nunc *Corecyra*: nobilitata olim Alcinoi Regis hospitio, et Ulyssis impulsu. Epirum autem ab Ambratiotis dividit Acheron fluvius, qui e Pindo oriens ad Nicopolin mare ingreditur. *Taubm*.

292 *Portusque subimus Chaonio*] Ut, 'Subeunt muro.' Nam si *Chaonios* legeris, non *Chaonio*, difficilis est scansio, non excluso s. *Servius*.

Portusque subimus Chaonio] Valerius Probus legit *portusque subimus Chaonio* per ω mega genitivo casu, ut *Androgeo*: quum tamen non inficietur esse etiam qui legant, *Portusque subimus Chaonios*, utrumque accusativo casu. Sed enim Serviana sententia minime displicet, quæ cum veteribus exemplaribus *Portu Chaonio* lectionem agnoscit, ut 'subeunt muro.' *Pierius*.

293 *Buthroti urbem*] Id est, *Buthrotum*, ut, 'Fontem Timavi.' Hæc autem civitas est in Epiro, cujus pars est Chaonia, quæ ante *Molossia* dicta est: posita est autem in saxo, quod mari cingitur, in quo fons hujus naturæ esse perhibetur, ut cum mare quietum fuerit, crescat; cum vero fluctibus attollitur, decrescat. *Servius*.

Buthroti] In Epiro positum est oppidum. Plinius IV. 1. Coloniam nominat Strabo l. VII. *ἐποίκους ἔχον Πρωμαλούς*. Qualis fuerit Colonia et a

quo deducta eruit L. Holstenius in Not. ad Steph. Recte scribitur secunda afflata, teste Dausquio; nec tantum adspirationem postulat ratio nominis, sed et Mela II. 3. *Buthroton* appellat. An *portu* legendum disputat Schott. observ. poet. II. 2. *Emm.*

Accedimus] Vetera pleraque omnia exemplaria, *accedimus* legunt, non *ascendimus*: nondum enim *portu* progressi sunt. Dixerat tamen *celsam urbem*, atque ita, *ascendimus* non improprie. *Pierius.*

294 *Incredibilis rerum fama*] Incredibilium rerum fama. Et bene non credit. Unde et postea interrogat, 'Pyrrhin' connubia servas?' *Serrius.*

295 *Priamiden Helenum*] Mira res a persona, quod frater Paridis victus regnaret inter victores. A loco, ut Trojanus in Græcia. A numero, ut non per unam urbem, sed per plures. A fortuna, ut regnaret potitus Pyrrhi conjugio ac sceptro. Ergo incredibile, uxorem Pyrrhi eversoris Trojæ, hominem ex Priami genere habere: et cum Pyrrhus vita cessisset, Andromachen iterum patrio marito cessisse. Ergo obstupuit Æneas potius, quam miratus sit. *Donatus.*

Priamiden, &c.] Euripides fallitur, qui Helenum in expugnatione Trojæ occubuisse cum reliquis fratribus docet, sed hujus errorem corrigit Cuperus observ. I. 20. Hyginus fab. 128. eum inter augures numerat, quemadmodum infra vs. 369 auguris fungitur munere. De Heleno vate et de urbe Buthroto Ovid. Met. XIII. 720. *Emm.*

297 *Patrio marito*] Atqui Thebana fuit de Thebis Phrygiis: sed aut provinciam pro patria posuit, ut, 'Italiam quero patriam.' Item Salustius, 'Hispaniam sibi patriam esse.' Aut certe secundum jus locutus est: quia uxor, viri domicilium sequitur. Juncta ergo Hectori, facta Trojana est. Nam et *cessisse*, de Jure est. *Cedi* enim *hereditas* dicitur; ergo merito dicta

est Heleno civi nupsisse. *Serrius.*

Cessisse marito] Sic ait, ut dicimus, 'ex hereditate paterna illud mihi cessit.' Consuetudinis sane regiae fuit, ut legitimam uxorem non habentes, aliquam licet captivam, tamen pro legitima haberent: adeo ut liberi, ex ipsa nati, succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit, et ex ea filium Molossum suscepit. Postea cum vellet Hermionem Menelai et Helenæ filiam, Orestis jam ante desponsatam, ducere uxorem, Orestis insidiis, in templo Delphici Apollinis occisus est. Verum moriens præcepit, ut Andromache (quæ apud eum conjugis locum tenuerat) Heleno daretur (quæ peperit Molossum prius Pyrrho) propter supra dictum beneficium, quo eum a navigatione, cæteris Græcis navigantibus, quos tanquam vates sciebat tempestate perituros, prohibuerat. Inde factum est, ut teneret Helenus regnum privigni, qui successerat patri: a quo *Molossia* dicta est pars Epiri; quam, sicut dictum est, Helenus postea a fratre Chaone, quem in venatu per ignorantiam dicitur occidisse, *Chaoniam* nominavit: quasi ad solatium fratris extincti: quamvis de hoc nomine etiam aliæ causæ apud diversos alias inveniantur. *Idem.*

298 *Obstupui; miroque incensum pectus amore*] Ut missum faciam obstipui, de quo sape dictum, codices nonnulli admodum vetusti legunt, *incensum est pectus*: sed forte illud ex paraphrasi huc insertum. *Pier.*

300 *Progredior portu, classes et litora linquens*] Hystero proteron in sensu: ante enim linquitur litus, et sic a portu proceditur. Sane securitatem verbo ostendit; dicens, *Classes et litora linquens*, quippe cum regnum civium peteret: aliter in primo, 'Exire locosque Explorare novos.' Notandum sane finitum esse versum participio: quod raro apud Latinos est, apud Græcos vitiosissimum. *Serrius.*

Linquens] Judicium Servii de versi-

bus participio terminatis refutat Voss. Institut. poet. III. 7. tam Latinis, quam Græcis exemplis. *Emmen.*

301 *Sollemnis*] Non festas, sed legitimas, anniversarias. *Servius.*

Tristia dona] Acerba : tale est illud, 'Quem semper acerbum, Semper honoratum (sic dii voluistis) habebō.' *Idem.*

302 *In luco*] *Lucum* (ut supra diximus) nunquam ponit sine religione. Nam in ipsis habitant manes piorum, qui lares viales sunt : unde in sexto, 'Nulli certa domus : lucis habitamus opacis.' Et in v. 'Tumuloque sacerdos, Ac lucus late sacer additur Anchiseo : ' et hic lucus, qui ad reddenda solennia Hectori et Astyanacti fuerat dicatus. *Idem.*

Falsi] Simulati. *Idem.*

Falsi Simoëntis] Qui vel sponte in alias terras migrant, vel pulsi patria novas sedes quarunt, eadem nomina urbibus, fluminibus, &c. imponunt, quibus ea fuerunt appellata loca, in quibus ante habitarunt ; ut ita amorem patriæ consolentur, vel id dent dignitati et reverentiæ natalis soli : ut hunc ritum exponit P. Victor. var. lect. v. 3. *Emmeness.*

303 *Libabat cineri*] Non dixit ejus, sed exin latius intelligitur. *Servius.*

Libabat] Verbum *libo* in re mortuorum sollemne. Apuleius Asin. l. iv. 'Poculis aureis memoriæ defunctorum commilitonum vino mero libant : ' et l. viii. 'Ad ego sepulcrum mei Leopolemi tuo luminum cruore libabo.' *Cerda.*

Manesque vocabat] Sacrificiis inani sepulturæ conciliabat manes Hectoris : et bene in luco, ut diximus supra. *Servius.*

Manesque] Per *manes* intelligit proprie Salmas. in Plin. exerc. p. 412. defunctorum parentum et eorum animas, qui fortissimi in vita extiterant : unde manes appellantur, Sanct. in Min. 433. *Emmeness.*

304 *Ad tumulum*] Id est, cenotaphion. *Serv.*

Hecoreum ad tumulum] De Hectoris cadavere sciendum, non illud perseverasse apud Ilium in sepulcro ibi exstructo, sed translatum ad urbem Thebanam, scribente sic Pausania in Bæotic. 'Est etiam ad eam, quæ (Edipodia appellatur, aquam, Hectoris, Priami filii, apud Thebanos monumentum : ejus enim ossa ex hujusmodi oraculo ab Ilio se deportasse tradunt : Excelsa incolitis Cadmi qui mœnia Thebas, Si patriam optatis nunquam non esse beatam, Ex Asia transferte domum magni Hectoris ossa : Hic Jovis imperio Heroi sua justa manebunt.' *Cerda.*

Inanem] *Τοιτέστι κενωτάφιον* : ejusmodi solebant erigi iis, quorum corpora haberi non poterant : ne scil. omni sepulturæ honore destituti Stygiam paludem tranare non possent. Scipio Gentilis, Parerg. II. 16. contra Martianum J. C. hoc Poëtæ nostri allegantem, eruditissime docet, hoc genus Cenotaphii, quo de Virgilius loquitur *sepulcrum* potius esse appellandum, quam *inanem tumulum*, qui tantum ad memoriam mortui peregre fiat, quemque Suetonius *honorarium* vocet *tumulum* : cum et aræ hic, ut in sepulcris, excitatæ : et *vocati* sint *manes* : de quo Ausonius : 'Voce ciere animas, funeris instar habet.' Quare et sepulcrum nominetur Catullo : 'Alta Polyxenia madescent cæde sepulcra,' id est, Cenotaphium Achillis : *sepulcrum* tamen ; quod illi, ut sepulcro, sacrificium additum fuit, immo et animæ condita : uti supra, 'animamque sepulcro Condimus : et magna supremum voce ciemus.' Cicero Philipp. 9. extrema : 'sepulcrorum, inquit, sanctitas in ipso solo est, quod nulla vi moveri, neque deleri potest : Cenotaphiorum in ipsa religione et reverentia vivorum : quæ et mutari et deleri potest.' Alciatum etiam

Parerg. x. 12. refutat Nascimbænius. *Taubmann.*

Inanem] Meursius ad Lycophronem p. 189. de Sepulcro et Cenotaphio disputat uberius: ad inanem tumulum respicit Ovid. Met. xi. 429. 'Et sæpe in tumulis sine corpore nomina legi.' Vide Kirchm. de Fun. Rom. iii. 27. Locum Maronis imitatus est Stat. Thebaid. l. xii. 'Nomina, quod superest, vacuis datis orba sepulcris, Absentesque animas ad inania busta vocatis.' *Emmeness.*

Viridi cespite] Herboso. *Servius.*

Cespite] Vix dici potest, quam multis in rebus olim *cespes* in ministerio fuerit, veluti res sacra antiquis. En hic ex cespite sepulcrum: in xi. Metabus de gramineo cespite Triviæ donum vellit. Militibus pro mensa fuit. Lucanus l. iv. 'Pax erat, et castris miles pernix utrisque Errabat; duro concordēs cespite mensas Instituunt.' Adeo hoc sollemne, ut Tiberio quoque principi hoc det Suetonius in ejus vita c. 18. 'Trans Rhenum cum ordinem vitæ tenuit, ut sedens, in cespite, nudo cibum caperet.' Exstructas aras in cespite, vulgare. Horat. 'positusque carbo in cespite vivo.' Et Apulejus l. vii. 'aram cespite virente Marti Deo faciunt.' Idem aggestus ad conciones militares pro tribunali erat, de qua re alibi. Quid, quod mirere, res agrestis adhibita est ad fastum, et luxuriam: Cæsar enim civil. iii. sic loquitur cum exprobratione Pompejanæ luxuriæ: 'in castris Pompeji videre licuit triclinia strata, magnum argenti pondus expositum, recentibus cespitibus tabernacula constrata.' Sed ad rem mortuorum, de qua hic sermo, signatissima sunt verba Taciti Ann. l. i. 'Primum extruendo tumulo cespitem Cæsar posuit, gratissimo munere in defunctos.' Et Prudenti versus in Peristeph. hymno 4. 'Hoc colum civēs, velut ipsa membra Cespēs includat suus, et paterno

Servet amplectens tumulo beati Martyris ossa.' Et nota illum loqui de honorario tumulo, ut etiam Poëta. *Cerda.*

305 *Geminas*] Unam marito, alteram filio. Aut certe illud respicit, quia inferi pari gaudent numero: ut, 'Ecce duas tibi Daphni.' Superi vero impari: ut, 'numero Deus impare gaudet;' vel geminas Diti patri et Proserpinæ; aut quia elatæ mortuorum aræ; deorum *altaria* dicuntur; ut, 'En quatuor aras, Ecce duas tibi, Daphni, duoque altaria Phæbo.' Quamvis hoc frequenter poëta ipse confundat. *Servius.*

Geminas aras] Unam marito Hecatori, alteram filio Astyanacti: sed Turneb. xxvii. 6. docet, veteres manibus honoratorum virorum aras esse solitos consecrare duas; quæ vide ad Æneid. v. 48. *Taubmann.*

Geminas aras] Vide ad hunc locum Gutherium de jure Manium, ii. 19. ubi inferos pari numero gaudere affirmat. *Emmeness.*

Lacrimis sacraverat] Hoc tantum, ut causam lacrimarum haberet. *Serv.*

307 *Monstris*] Rebus scilicet insperatis, et hoc ad Andromachen refertur, quæ putat monstrum: aut certe *monstris*, quod tunc advenerat Æneas, cum illa Manes invocaret, et eum crederet esse defunctum. *Idem.*

Monstris] Monstrum fuit, ut quo tempore manibus parentaret, Æneas appareret, ut et ipse mortuus putari posset. *Donatus.*

308 *Deriguit visu in medio*] Dum me cernit, obstupuit, aut antequam nos manifestius videret. *Servius.*

Calor ossa reliquit] Id est, extimuit: ut, 'Solvuntur frigore membra.' *Id.*

Calor ossa reliquit] Nam turbata mente recedit calor. Est autem sapiens consilium Poëta, tractantis personam mulieris, solventis inferias mortuo, et illius amorem retinentis. Ex confusione autem mentis, quia perfecte videre non potuit, incidit in

erorem, ne esset mortuus. Prior vidit mulier, prior loquitur Æneæ, verecundia intemerata reservatur. *Donatus.*

309 *Labitur*] Hoc verbo frequenter Poëta λεπτοψυχίαν significat : ut Æn. IV. *deficit, συγκόπτει. Taubmann.*

310 *Verane te facies*] Ordo est : O nate dea, affersne te mihi vera facies, verus nuntius? Et opportunum principium fœminæ, quam incertam timor fecerat. *Servius.*

Verane te facies] Et quia armatus, et quia in die, in qua non solent videri mortui, apparuit, existimavit vivum. Ex occasione autem loci et parentationis causa, putabat mortuum. *Don.*

Verane te facies, &c.] Illustrat Nannius Miscellan. II. I. hunc locum duplici Terentiano. Omitto; et addo duo alia, alterum Senecæ Trag. in Furent. alterum Euripid. in Androm. Ergo Amphitryo reverso Hercule ab Inferis, sic ait : ‘ Utrumne visus vota decipiunt meos? An ille domitor orbis, et Grajū decus, Tristi silentem nubilo liquit domum? Estne iste natus? membra lætitia stupent. O nate, certa et vera Thebarum salus, Verumne cerno corpus?’ Brevius idem Seneca in Œdip. ‘ An æger animus vera pro falsis videt?’ Orestes vero visa Hermione apud Eur. Ἐὰ τί χρέμα; μὴν ἐσφάλεμεθ’; ἢ σαφῶς ὁρῶ Δόμων ἄνασσαν τήνδε Μενέλεως κόρην; *Ehem, quid rei est? fallor ne, an manifeste video Domuum Reginam hanc Menelai filiam? Cerda.*

Verus mihi nuntius adfers] Quidam sic exponunt, prout adferis, id est, vivus mihi nuntiaris. *Servius.*

311 *Virisne*] Et secundum muliebrem adfectum, sicut supra dictum est, interrogat, et bene suspicatur. Nam et inferis sacrificat, et in loco, in quo habitant manes. *Idem.*

312 *Hector ubi est? dixit, lacrimasque effudit*] Hoc ad Æneæ pertinet gloriam, ut ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sensit autem hoc :

si umbræ videntur in sacris, cur non eorum magis quibus sacrificatur? *Id.*

Dixit, lacrimasque effudit] Bene, postquam ad mentionem Hectoris ventum est, tacuit et flevit. *Idem.*

Lacrimasque effudit] Hæc omnia provenerunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio quam de mortuo, in tanto dolore querere. *Donatus.*

313 *Implet*] Nihil omnino mediocre in sexu fœmineo. Semper enim aut minus quam eanem, aut plus quam senionem jacit. Ita hic Andromache *implexit clamore locum.* Non enim mediocris vox, clamor : nec mediocris clamor, qui locum implet. De quo Scalig. Poët. III. 13. *Taubman.*

Paucā] Vel quia plura turbatus non possem : vel quia ipsa ex dolore non fuisset plura auditura. *Donatus.*

Furenti] Insolabiliter et impatienter dolenti. *Servius.*

314 *Turbatus*] Lugente scilicet Andromache : Cato ait, ‘ Verba tertiato et quartato quempiam dicere præ metu.’ *Idem.*

Hisco] *Hiscere* est hiare, nec loqui posse. Vel *hisco* hic, loquor. *Idem.*

Hisco] Ita Seneca in Controvers. ‘ Semesa et tenui atque elisa jejunio voce ut vix exaudiri posset.’ *Semesa* enim vox singultantis est, et qui sua ipsius verba ferè devorat. Ejusmodi semesam et terrore elisam vocem hic in Virgilio intelligas. Ita Apulejus Metam. I. v. ‘ Tremensque et exsangui colore lurida, tertiatia verba semi-animi voce substrepens,’ &c. ubi, *tertiata verba* sunt ejusmodi lapsantia et cum pavore nutabunda. Singulis autem propositis strictissime respondet Æneas, fortunæque suæ miseras brevissima insinuatione designat. *Taub.*

315 *Viro equidem*] Hoc cum patho legendum est : ac si diceret, Si tamen vita est infelicitate vivere. *Servius.*

316 *Nam vera vides*] Propter illud, *verane te facies?* *Idem.*

317 *Hec*] Disjungendum ab inter-

rogatione, ut separatim luctuosa vox audiatur. *Idem.*

Heu] Et ipse incipit a gemitu propter Hectoris recordationem. *Donatus.*

Casus] Hic *eventus*; ut, 'Tot casibus actos.' Alii *periculum*. Servius.

Dejectam conjuge tanto] Dapnas, per comparisonem virorum factum. *Idem.*

318 *Excipit*] Signate locutus est, quia *dejectam* dixerat: excipiuntur enim quæ cadunt. *Idem.*

Digna] Congrua et priori conveniens. *Idem.*

319 *Hectoris Andromache*] Si *Andromache*, sequentibus junge: si *Andromachen*, superioribus. Sed cum supra Heleno nuptam dixerit, cur hic *Hectoris* dixit? Sed ipse quæstionem solvit, dicendo *incredibilis*. *Idem.*

Hectoris Andromache] Cum laude hæc duo nomina extollenda sunt. *Donatus.*

Connubia servas] Tenes: ut, 'Et nunc servat honos sedem tuus ossaque nomen.' Aut certe amas: ut, 'servantem ripas.' Aut quia audierat nuptam Heleno. *Servius.*

Servas] Pro *servasti*. *Idem.*

Pyrhin' connubia servas] In antiquis aliquot codicibus legere est, *Pyrri an connubia servas*. Ut sit: *Andromache*, servas ne connubia Hectoris, an Pyrrhi? Sunt qui et *Andromachen* legant, ut uno membro totum id colligatur: *Quæ digna satis Fortuna rerisit Hectoris Andromachen?* Sed enim longe magis placet eruditis ingeniis, quod vulgata habent exemplaria, *Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?* Hoc est, fieri ne potest, o *Andromache*, ut quæ Hectoris uxor fueris, Pyrrhi connubia servare possis? Antiqua vero fere omnia exemplaria, *connubia* unico *n* scribunt. *Pierius.*

320 *Dejecit vultum*] Decenter, quia de concubitu admonita est. *Servius.*

Dejecit vultum] Mota pudore: et quoniam factum negare non poterat,

summissæ vocis purgatione defendit. *Donatus.*

Dejecit vultum] Hoc indicium pudoris attribuit Lucretiæ Dionys. l. iv. demisit enim vultum cogitabunda, et præ mœrore. Eadem pudoris nota Philostratus in Heroicis: ἐρυθριῶντά τε καὶ ἐς τὴν γῆν βλέποντα: vides ut ad præmissum pudorem sequatur dejectio oculorum. *Dejicere vultum* et *oculos* Græci dicunt, in his Plato Alcib. II. εἰς γῆν βλέπειν. Alii, ἀτενεῖς ὀφθαλμούς. Philostratus Apoll. vi. 6. ὀφθαλμούς ἐρέσας. Plutarchus in lib. de vitioso pudore vocat κατήφειαν mæstítiam illam, quæ cogit humum intueri. Optime vero Poëta cum hac dejectione vultum conjunxit, qui index effectuum. Vide Isidorum xi. 1. ubi loquitur de vultu. *Cerda.*

Demissa] Humili, tenui; et verecunde, quia de Pyrrho dictura est. *Servius.*

321 *O felix*] Bene, nec ad interrogata respondit et virginitatem laudat, et mortem: ut ostendat se invitam Pyrrhi pertulisse connubium, et esse superstitem suis miseriis. *Idem.*

O felix] Ex comparatione ostendit, miserrimam esse felicem, comparatione sui, quæ pudorem amiserit, quando mors in illa exclusit violentiam pudoris: et cum illam solam ostendit in causa turpi. *Donatus.*

O felix una ante alias] Pathos est, ut ait Quintilianus in vi. quo gravem rem interdum efficiamus, si magnis malis gravius id esse, quod perpassi sumus, ostenditur. Quam miser enim casus *Andromaches*, si comparata ei felix *Polyxena*, hostilem ad tumulum jussa mori. *Pierius.*

O felix, &c.] Quotuplex πάθος sit in hoc versu exponit Macrobius Saturn. iv. 6. *Emmensus.*

Una ante alias] Ideo felicior, quia virgo extincta est. Et *alias* hic absolute junxit; ut, *filia ante alias*. Jungitur tamen et comparativo; ut, 'Seclere ante alios immanior;' et su-

perlativo; ut, 'ipse ante alios pulcherrimus omnes.' *Servius*.

Priameia virgo] Quia notum est nomen, omisit. *Idem*.

Virgo] Ergo periit salva castitate. *Donatus*.

Priameia virgo] Discrepat autem hic ab Euripide Maro: cum hic ad bustum Achillis, et in Troade, casam Polyxenam scribat: ille in Cheroneso ad honorarium ejusdem Achillis tumulum. Philostratus autem eam ultro ad sepulcrum Achillis sponsi sui gladio incubuisse tradat. Notat Turneb. xi. 19. Quam sive fabulam sive historiam elegantissime etiam descripsit Ovid. Met. l. xiii. *Taubmann*.

322 *Hostilem ad tumulum*] Quia grande est mortis solatium, præmissus hostis interitus. Fabula talis est: Achilles dum circa muros Trojæ bellum gereret, Polyxenam visam adamavit, et conditione pacis in matrimonium postulavit. Alii dicunt, quod cum ad redimendum corpus Hectoris ab Achille, etiam ipsa cum patre venisset, adamata est. Quam cum Trojanæ fraude promississent, Paris post Tymbraei Apollinis simulacrum lauit, et venientem Achillem ad fœdus, missa vulneravit sagitta. Tunc Achilles moriens petiit, ut, devicta Troja, ad ejus sepulchrum Polyxena immolaretur: quod Pyrrhus implevit. Et alius ordo fabulæ hujus: Cum Græci victores in patriam vellent reverti, e tumulo Achillis vox dicitur audita, quærentis, quod sibi soli de præda nihil impertivissent. De qua re consultus Calchas, cecinit Polyxenam, Priami filiam, quam vivus Achilles dilexerat, ejus debere manibus immolari; quæ cum admota tumulo Achillis occidenda esset, manu Pyrrhi æquanimiter mortem dicitur suscepisse: invenitur enim apud quosdam, quod etiam ipsa Achillem amaverit, et ea nesciente, Achilles fraude et insidiis sit peremptus. *Servius*.

Ad tumulum] Et non ad cubile:

unde nulla voluptas potuit pervenire ad mortuum. *Donatus*.

Trojæ sub manibus altis] Solatium dedit mortuæ, quod licet ad hostilem tumulum, sed in ore patriæ perierit; unde duplex felicitas, quod et virgo, et in patria meruerit interire. *Servius*.

323 *Jussa mori*] Bene hoc ex præcepto Achillis, quam ad tumulum suum jussit occidi. *Idem*.

Sortitus] Quia captivi et præda inter victores sorte dividebantur; ut est, 'Et prædæ ducere sortem.' *Id.*

Quæ sortitus] Quæ victori, more militiæ, per sortem non cessit. Hoc autem pathos a majori et minori, præter Quintil. vi. 3. expendit Macrobi. iv. 6. *Taubmann*.

324 *Nec victoris heri tetigit captiva cubile*] Singula habent emphasim suam. Nam parum erat dominum dicere, nisi et victoris adderet fastum. Merito ergo fœlix, quæ sola morte tot pœnas refugit. *Servius*.

Heri] Ut qui inimicus fuerat, esset dominus. *Donatus*.

Heri] Ita etiam in re amoris Catullus in Epithal. Juliæ, imo ab eo Virgilius, ut liquidum ex affinitate vocum *heri* et *cubile*. Ait ille: 'O cubile, quod omine Candido pede lectuli, Quæ tuo veniunt hero Quanta gaudia, quæ vaga Nocte, quæ media die Gandeat.' *Cerda*.

Tetigit captiva cubile] *Tetigit*, non cum fiducia conjugali secure ascendit, sed ut solent captivæ dominorum toros paventes leviter contingere; et *cubile* dixit, non *lectulum geniale*. *Servius*.

Captiva cubile] Novissime posuit, qua maxime premebatur, causam. *Donatus*.

Cubile] Non ad honestatem, sed ad ludibrium est invita perducta. *Idem*.

325 *Nos, patria*] Conclusa compactionis parte, qua se purgavit, redit ad se, et opponit sua his, quæ evenerant Cassandræ. Illa enim incolu-

mem patriam reliquit. *Donatus.*

Diversa per æquora vectæ] Tanquam parum fuerat patriam incensam. *Serv.*

326 *Stirpis Achilleæ*] Cum magno dolore dictum *Achilleæ*; quia ab eo Hector occisus est: et idem bis dixit. *Idem.*

Fastus] Superbiam: et est quartæ declinationis. Nam liber, qui dierum habet computationem, secundæ declinationis est. Unde erravit Lucanus dicendo, 'Nec meus Endoxi vincetur fastibus annus.' *Idem.*

Stirpis Achilleæ fastus, juvenemque superbum Servitio enixæ tulimus] In codicibus aliquot antiquis, *fastum* unitatis numero legitur; sed longe calamitosius videtur numero multitudinis *fastus* dicere. Quod vero ait *Servitio enixæ*, ut missa faciam quæ Servius tradit; Non. Marcellus, hoc loco teste, *enixam* dici, partu levatam ait. Quamvis etiam *enixam*, labore exercitam exponat alibi, eodem hoc loco teste. Idem alibi: 'Enixæ dicuntur fœminæ dolendi labore perfunctæ, quod vinculis quibusdam periculi, quibus implicarentur, fuerint exsolutæ.' *Nerum* enim dici artum et colligatum ostendit Plautus in Amphitryone dicens: 'Uno labore exsolveret ærumnas duas.' Hæc ad eos dicta volui, quæ *enixæ* participii voce legi contendunt. Sed enim Ti. Donatus *enixæ* ait adverbium esse debere, ut sit: *Fastus* ejus intolerabiliter servitio tulimus. Ex eo vero quod dixit *tulimus*, ostendit nimium fuisse servitii pondus. *Enixæ* ergo, et *tulimus* hoc idem significant, ait ille in commentariis integris. Neque prætereundum quod hoc loco Sosipater ait, *servitium* esse multitudinem servorum, *servitutem* vero conditionem serviendi, sed veteres indifferenter *servitium* pro *servitute* posuisse. Ut Virgilius III. 'Servitio enixæ tulimus.' In eandem sententiam Tibullus, 'Sic mihi servitium video dominæ paratam.' *Pierius.*

Superbum] Ex victoria. *Servitium* autem nimis ponderosum fuisse ex eo ostendit, quod dixit *tulimus* et *enixæ*. *Donatus.*

327 *Servitio enixæ tulimus*] Hoc est, pertulimus, donec in servitio positæ eniteremur. Fabula autem est, ut prædiximus. Et bene plurali utitur numero, ad excusandum pudorem. *Servius.*

Qui deinde] Ostendit necessitate Pyrrho, necessitate etiam Heleno fuisse conjunctam. *Donatus.*

Qui deinde secutus] Narrat, quo pacto e Pyrrhi servitio liberata, Heleno nupserit: item, quomodo ad hunc regni potestas pervenerit. Quæ quidem ita fere describuntur ab Euripide initio *Andromaches*. *Taub.*

328 *Ledeam Hermionen*] Id est, Ledeæ neptem, Tyndarei uxoris, quam Juppiter, in Cygnum mutatus, gravidam fecit, quæ ovum peperisse dicitur, unde nati sunt Helena, Castor et Pollux. *Servius.*

Ledeam Hermionen] Id est, Helenæ ex Menelao filiam, Ledeæ neptem. Hanc autem Hermionem, aureæ Veneris speciem referentem, Pyrrhus amare cœperat, post susceptum ex Andromache serva Molossum sive Amphialum. Sed postquam rescivit eam Oresti datam, Lacedæmonem profectus a Menelao Virginis patre sibi desponsatam poscit conjugem. Quam ille ab Oreste abductam, Pyrrho tradidit. Hac contumelia Orestes motus, Pyrrhum Neoptolemum Delphis obtruncat, suamque Hermionem repetit. Legatur et Epistola *Hermiones ad Orestem*, apud Ovid. in *Heroid.* VIII. *Taubman.*

Lacedæmoniosque Hymenæos] Cum ingenti felle: ac si diceret: infelices maritis semper: ut Paridi, ut Deiphobo. *Servius.*

329 *Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam*] In Mediceo, et in Porcio, et antiquis fere omnibus exemplaribus dictiones in hunc sunt

ordinem collocatæ, *Me famulo famulanque Heleno*. Et eodem legit ordine Ti. Donatus: in non nullis *me famulam famuloque*, &c. Pierius.

Transmisit habendam] Herili voluntate, non lege conjugii: vel quia inter captivos matrimonio fides non stabat: unde et *habendam* dixit, et *transmisit*: quia alii tradidit, quidam *permisit* accipiunt. *Servius*.

Habendam] Amantibus solemne verbum. Ovid. Met. x. 363. 'Qualem optet habere virum.' Petron. 'per quod te habere potui.' ubi in notione minus honesta. Sed plura Ecl. i. 31. *Emmeness*.

330 *Ereptæ conjugis*] Hanc Hermonem quidam dicunt cum Oresti esset desponsata, post a Menelao, apud Trojam admirante virtutem Pyrrhi, eam promissam. Alii dicunt a Menelao quidem apud Ilium Pyrrho desponsatam, sed a Tyndaro Oresti, morante apud Trojam Pyrrho, ut quidam promissam, ut quidam conjunctam tradunt: quam cum Pyrrhus confusus voluntate Menelai, armatus multitudine rapuisset, ab Oreste insidiis interfectus est. Si ergo Orestes eam uxorem non duxerat, cur *conjugis* posuit? Sic ergo intelligendum est, quam sperabat conjugem; ut in secundo, 'Et gener auxilium,' cum adhuc sponsus esset. *Servius*.

331 *Scelerum Furiis*] Matricidii scilicet. Orestes enim Agamemnonis filius, cum interfecto patre a Clytemnestra conjuge et adultero Ægisto, ipse subtractus periculo esset, apud Strophum, patrem Pyladis, educatus est: qui cum adolevisset cum amico Pylade, tam Ægistum quam matrem peremit; ob quam causam furiis agitatus est, nec ante furore liberatus, quam pervenisset in Tauricam regionem, ubi soror ejus Iphigenia, subducta a Diana, apud Aulidem sacrificio, templo Diauæ præerat, et more gentis, deæ hospites immolabat. Ibi cum ad aras pertractus esset, ut tan-

quam hospes occideretur, agnitus a sorore, subtractus est morti: post, accepto reponso, sublato Dianæ simulacro, sororem reduxit in Atticam; ubi in honorem conservati numinis, Tauropolin appellavit. *Idem*.

Agitatus] Stimulatus. Cicero in Rosciana, 'Agitari et perterreretur Furiarum tedis ardentibus.' *Idem*.

Scelerum Furiis agitatus Orestes] De Oreste, Furiis agitato, Fab. Hygini 119, 120. Insignis locus apud Ciceronem pro Roscio c. 24. ubi Furias scelerum horrorem esse, et animum sibi conscium, docet. De Nerone narrat Suetonius c. 34. 'cum exagitatum materna specie verberibus Furiarum ac tedis ardentibus.' 'Tres sunt affectus (inquit Lactant. vi. 19.) qui' &c. 'propterea Poëtæ tres Furias esse dixerunt, quæ mentes hominum exagitant,' &c. De tribus Furiis agit Apollod. Biblioth. l. i. Parricidium Neronis et Orestis attingit Juvenal. Sat. viii. 215. Inter altaria Dei insidiis Orestæ interiisse Pyrrhum testatur Justinus xvii. 3. pro quo noster vs. 332. 'patrias obtruncat ad aras.' *Emmeness*.

332 *Excipit*] Dolo interfecit, ut Æneid. vi. 'Æmulus exceptum Triton.' *Servius*.

Patrias aras] Alii *Achilleas* intelligunt, ubi ille adorabat Apollinem: aut quod ibi Achilles occisus sit: aut, quod historia loquitur, Pyrrhus, occiso patre in templo Apollinis Tymbraei, reversus ad patriam, in numinis insultationem, in templo ejus Delphico aras patri constituit, et illic ei cæpit sacrificare: neque enim aut Pyrrhus, aut Apollo Delphis oriundi sunt. Alii *patrias*, Apollineas volunt, a Patris Achajæ civitate, in qua Patrius Apollo colitur. Nec debemus quærere cur non *Delphicas* dixerit: quia epitheta in alieno negotio plerumque alia ponuntur: ut in quarto, 'Italiam magnam Grinæus Apollo, Italiam Lyciæ jussere capessere

sortes:’ cum a Delio eum tantum constet accepisse responsum. Sunt qui dicunt ab Æsculapio aras Apollini statutas, *patrias* nominatas. Alii in templo Apollinis aram fuisse inscriptam, ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ: ab hoc, quod Icadius Apollinis, et Nymphæ Lyciæ filius, cum in adultam ætatem venisset, primo regionem, in qua natus erat, a matre Lyciam nominavit; deinde in ea urbem quoque Apollini condidit, sortes et cortinam consecravit, et, ut illum patrem esse testaretur, *Patro* cognominavit. Inde cum Italiam peteret, naufragio vexatus, Delphini tergo exceptus dicitur, ac prope Parnassum montem delatus, patri Apollini templum constituisse, et a Delphino locum *Delphos* appellasse: aras deinde Apollini, tanquam patri, consecrasset, quas ferunt vulgo *patrias* dictas. Hinc ergo et Delphinum ajunt inter sacrata Apollinis receptum; cujus rei vestigium est, quod hodieque quindecim virorum cortinis Delphinus in summo honore ponitur, et pridie quam sacrificium faciunt, velut symbolum, Delphinus circumfertur: ob hoc scilicet, quia quindecim viri librorum Sibyllinorum sunt antistites. Sibylla autem Apollinis vates et Delphinus Apollini sacer est. Invenitur tamen apud Cornificium Longum, Iapydem et Icadium profectos a Creta in diversas regiones venisse; Iapydem ad Italiam; Icadium vero, duce Delphino, ad montem Parnassum, et a duce *Delphos* cognominasse, et in memoriam gentis, ex qua profectus erat, subjacentes campos *Crisæos* vel *Cretæos* appellasse, aras constituisse. *Idem.*

Patrias obtruncat ad aras] Ensebius de temporibus: ‘Pyrrhus Delphis in templo Apollinis ab Oreste occiditur proditiōe sacerdotis Macarei.’ Cur vero *patrias* dixerit Poëta, Servius multas rationes adducit. At Macr. primo Saturnal. Apollinem

πατρῶν olim cognominatum ait, non propria gentis unius aut civitatis religione, sed ut Auctorem prognerandarum omnium rerum: quod sol, humoribus exsiccatis, ad prognerandum omnibus præbuerit causam, de quo Orpheus, Πατὴρ ἔχοντα νόον καὶ ἐπίφρονα βουλήν. Placuerit vero Macrobio hæc Philosophice commentari. Sane Athenienses, ut Harpocration tradit, πατρῶν ἀπολλῶνα coluere auspiciis Ionis, qui quum in Atticam migrasset, Athenienses Iones vocati sunt. Ab eisque *Apollo Patrous* cognominatus. *Pierius.*

Obtruncat] Hunc autem morem truncidandi plenissime videre est Æn. vi. 494. ‘Atque hic Priamiden,’ &c. Statius Theb. i. ‘abruptis et nunc inhumata procorum Reliquiis trunca ora rigent.’ Quintil. Declam. ii. ‘Laceros video manes, et truncas partibus suis umbras,’ &c. Atque eo modo mutilati, *Laceri* dicebantur. Asconius Verr. 2. ‘Lacer dicitur amputatis a corpore sensuum membris, hoc est, auribus oculisque.’ Festus: ‘Lacerum, quodcumque in corpore imminutum est.’ Id autem ideo faciebant illis, quos e medio sustulissent, ne a manibus eorum infestarentur. Credebant enim species mortuorum vagari, et homines, maxime inimicos, noctu terrificare. Æn. iv. Dido: ‘Omnibus umbra locis adero: dabis, improbe, pœnas.’ Illud vero *truncare* Græci vocabant διαχάλλειν, et ἀκρωτηριάζειν. Vide J. Meurs. Comm. in Cassandram Lycoph. *Taub.*

333 *Reddita*] More veteri pro *data* accipiendum: *re* ergo abundat. Ennius in Annalibus, ‘Ut Ilia reddita nuptum.’ Et alibi: ‘Isque dies post aut Marcus quam regna recepit.’ Et pro *accepta*, ut *reddita*: quod Heleno debebatur imperium. *Servius.*

Cessit pars Heleno] Per privignum, ut diximus. *Idem.*

334 *Chaonios cognomine campos*] Epirum campos non habere omnibus

notum est, sed constat ibi olim regem nomine *Campum* fuisse, ejusque posteros *Campylidas* dictos, et Epirum *Campaniam* vocatam, sicut *Alexarchus* historicus Græcus et *Aristonicus* referunt. *Varro* filiam *Campi Campaniam* dictam, unde provinciæ nomen; post vero, sicut dictum est, *Chaoniam* ab *Heleno* appellatam, qui fratrem suum *Chaonem*, vel ut alii dicunt comitem, dum venaretur, occiderat. Alii filiam *Campi Cestriam* ab *Heleno* ductam uxorem, et de nomine socii *Campos*: de nomine *Chaone*, *Chaonas* dixisse. *Idem*.

Chaonios] Distinguit *Victor*. var. lect. XXII. 20. inter *Chones* et *Chaones*: hos Epiri esse dicit incolas, illos Italiæ. De *Chaonia* terra *Justinus* XVII. 3. ubi tota hæc historia, quam *Maro* attingit. *Emmeness*.

335 *Trojano a Chaone*] Vel fratre *Heleni*; vel, ut alii volunt, hunc *Chaonem*, licet superius causa hujus nominis dicta videatur, tamen quidam dicunt hunc *Chaonem* pro omnium incolumitate, cum pestilentia laborarent socii *Heleni*, ex responso immolandum se obtulisse: unde in honorem ejus Epirum, quæ *Campania* dicebatur, *Chaoniam* nominavit *Helenus*, et hoc fuit quando navigaverunt a *Troja* cum *Pyrrho*. Alii dicunt, quod cum *Pyrrho* ab *Illo* navigaret et tempestate jactarentur, *Dianæ* unum e *Trojanis* amicum *Heleni* visse, ut si illi periculum evasissent, se pro eorum incolumitate interimeret, qui se, postquam illi evaserunt, sicut promisit, occidit: unde factum est, ut ejus nomine *Helenus* adeptus regnum, Epirum *Chaoniam* nominaret. *Servius*.

Dixit] Nominavit, ut, 'Fluvium cognomine *Tybrim* Diximus.' et, 'Italiæ dixisse ducis de nomine gentem.' *Idem*.

336 *Pergamaque*] *Pergama* legendum, non, ut plerique *Pergameam*; qui per imperitiam etiam contra me-

trum sentiunt. Decipiuntur autem cum utrumque derivativum volunt: cum sit *Pergama* principale. *Idem*.

337 *Qui cursum venti*] Servat hunc ordinem, ut, a sui persona incipiens, mox querat alienam; ut, 'Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris.' Et hoc totum cum admiratione dictum est. *Qui venti*, id est, tam prosperi. *Idem*.

Quæ fata] Tam nobis felicia. *Idem*.

338 *Quis deus*] Qui præstitit, ut te videre possemus? Tale est et illud *Æneæ* ad *Didonem* adulatorium, 'Hinc me digressum vestris deus appulit oris.' *Idem*.

Quisnam] In antiquis aliquot codicibus legere est, aut *quisnam ignarum*. Fuerat vero *te* pronomen forte additum a *Paraphraste*. Nempe, *quisnam* etiam apud *Ti. Donatum* habetur. Et ita scriptum est in codice *Mediceo*: in aliis *quis te*. *Pierius*.

Ignarum] Aliud disponentem. *Serv.*

339 *Puer Ascanius*] Filius, quia Græci *παῖδας* etiam filios dicunt. *Id.*

Quid puer Ascanius] Locus expressus ex *Euripid. Electra*. *P. Victorius* I. 19. *Taubmann*.

Superatne] Vivit. Sane nove dictum est, et caret exemplo, ut pauca in *Virgilio*. Alii dicunt *superat*, superstes est: sed *superstes* præsentem significat: ut *Cicero* in *Muræni*ana: 'Suis utrisque superstitibus,' id est, præsentibus. *Servius*.

Vescitur aura] In antiquis plerisque codicibus, *auras* accusativo casu legitur: cum elocutione *Tibulli*, 'Sic usque sacras innoxia lauros Vescar.' *Pierius*.

Vescitur aura] Ita *Lucret.* I. v. 'Nam quæcunque vides vesci vitalibus auris.' *Idem* 'vesci sermone,' i. e. uti. *Cicero*; 'vesci voluptatibus.' *Taubmann*.

Vescitur aura] *Vesci singulas* habet *Phædr.* fab. I. ult. ubi consule *Schæfferum*. *Emmeness*.

340 *Quem tibi jam Troja*] *Hemisti-*

chium: nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia: ut hoc, 'Concessere deum:' quem quidam ita complevit: 'Concessere deum profugis nova mœnia Teucris.' *Servius*.

Quem tibi jam Troja] In antiquis aliquot codicibus versus absolutus legitur, sed candore haudquaquam Virgiliano. In nonnullis enim, *Troja obessa est enixa Creusa*. In aliquot aliis, *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa*. Utrunque ridiculum. Sed plurimum supplementum illud aliena manu additum est, ut cernere est in Mediceo codice, et aliquot aliis. *Pier*.

341 *Amisæ cura parentis*] Si parentis Creusæ accipis, occurrit illud: unde sciebat eam periisse? Et alii dicunt potuisse hoc vel Heleno divinate cognosci; vel Ænea requirente per Trojam: ut, 'Implevi clamore vias.' Sed utrunque viribus caret. *Parentem* ergo patriam accipiamus: ut Tullius, 'Si tibi patria, quæ communis omnium parens est.' Et est sensus: Doletne perditam patriam? *Servius*.

Ecqua tamen puero est amisæ cura parentis] Codices nonnulli veteres legunt, *et quæ*. In nonnullis etiam per vetustis scriptum observavi, *ecqua tamen puero est, &c.* Et ita est etiam in codice Donatiano. In Mediceo, *quæ tamen et puero est*. Apud Fl. Sospitrum non solum *ecqua tamen*, sed et *amissi* virili genere, non *amisæ* positum a Virgilio citatur. Propterea quod *heres*, *parens*, et *homo*, etsi in communi sexu intelligantur, tamen masculino genere semper dicuntur. Nemo enim, inquit ille, aut *secundam heredem*, dicit, aut *bonam parentem*, aut *malam hominem*, sed masculinæ, tametsi de femina sermo habeatur. Pacuvius in Medea cum ostenderet a Medea, Medea: filio, matrem quæri, ait: 'Te sol invoco, ut mihi potestatem dūis inquirendi mei parentis.' Sed 'Græchus suos parentes amat,' cum dicit, in significatione Matris

accipitur. Citat et alia exempla: denique apud Virgilium sic asseverat legi, *ecqua tamen puero est amissi cura parentis*. Sed codices nonnulli, librarii nimirum incuria, *Puero amisæ est*, una lectione transposita legunt. Sed utcumque ea sint, nemo tamen inficiari potest apud eundem Virgilium legi, 'alma parens confessa deam.' Et 'salve, sancta parens.' Nisi quis dicere velit his locis *parens* nunc participii quodammodo vicem habere, nunc per appositionem dici, ut 'Sancta tellus, parens frugum:' vel figurate, ut 'Lepus fœta.' De nomine autem *heres*, nemo, quod sciam, ambigit. Sed *hominem* quandoque fœminino epitheto positum ajunt. Ut apud Servium Sulpitium in epistola ad M. Tullium: 'Quoniam homo nata fuerat.' Sed enim hoc elocutionis modo, quum *nata* suppositum sit, et *homo* appositum, nihil cum genere commune habere videntur. *Nata* enim ad *filiam*, non ad *homo* refertur. Sed enim hæc alii viderint: nos ad institutum opus revertamur. *Pierius*.

Parentis] Retuli ad Creüsam, non ad patriam. Hoc idem efficit Germanus ex imitatione Euripidis, percontante Hecuba Polymnestorem, num filius Polydorus meminisset sui: *Εἰ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηται τί μου*; Ex eodemque in Electra, *ἥ καί τι πατρὸς, πῶντε μέμνηται κακῶν*; idem sentit P. Victor. Var. II. 9. *Cerda*.

342 *Animosque virilis*] Atqui supra dixerat, *puer*: sed *animos viriles* ait parentum consideratione. Inde et in nono de ipso, 'Ante annos animumque gerens curamque virilem.' *Servius*.

343 *Arunculus*] Quidam *arunculus* humiliter in heroico carmine dictum accipiunt. *Idem*.

344 *Talia fundebat*] Ad vestigia Ennii: 'Talia commemorat lacrimans exterrita somno.' Habetur in Tullio Divinat. I. *Cerda*.

345 *Incassum fletus*] Et longos, et

incassum bene addidit, ut fœmineos monstraret adfectus. *Servius*.

Incassum] Quoties hoc? Seneca epist. 22. 'Lacrimæ nihil profuturæ cadunt.' *Cerda*.

346 *Priamides multis Helenus comitantibus adfert*] In codic. aliquot antiquis legere est, *Priamides Hel. mult. comit. adfert*. Simplicior quidem hic sermo, et narranti aliquid accommodatior. Ille autem prout ut in vulgatis habetur exemplaribus, et compitior et aliquanto lascivior, pluribus magis placet. Superius tamen eadem usus est simplicitate Virgilius, quum dixit, 'Priamidem Helenum Grajas regnare per urbis.' Qui si altius insonare voluisset, *Priamidem Grajas Helenum regnare per urbis*, dubio procul scriptum reliquisset. Sed qui stilum narrationis pressiozem, purioremque expeti non ignoraret, *Priamidem Helenum* absque fuco dicere maluit. *Pierius*.

Adfert] Fortasse ex Plauto, qui *Amphit.* III. 4. 6. 'ejus jussu nunc huc me affero.' Jussu Jovis. *Cerda*.

348 *Et multum lacrymas*] Ordo est: Lachrymas multum fundit inter verba singula. Nam si *lacrimans* dixeris, quid fundit? Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro quinto, *Acestæ*. *Servius*.

Et multum lacrymas] In Mediceo et codicibus aliquot antiquis, participii voce *lacrimans* legitur. Quæ lectio Servio non satisfacit, qui malit nomen, quam participium. Sunt tamen erudita ingenia, quibus minime displicet ejusmodi elocutio. Interfundit verba singula multum lacrimans. Illud vero minime placet, quod in veteribus plerisque codicibus, *fudit* legitur tempore præterito. *Pierius*.

349 *Parvam Trojam, simulataque magnis Pergama*] Multi putant Æneam de ea venisse ad Epirum et ibi hæc loca per licentiam poëticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit,

et omnia loca hisdem dici nominibus, quæ poëta commemorat se vidisse: unde apparet hæc non esse fabulosa. Idem etiam Varro *Trojam Epiri* ab Ænea, sive a comitibus ejus *Biopatora* nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam expectasse sociosque ejus castra in tumultis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore *Trojana* appellantur: unde apparet divinum Poëtam, aliud agentem, verum semper attingere. *Servius*.

Parvam Trojam] In omnibus istis versibus, ne minuat magnitudinem Trojæ patriæ, ostendit hanc non tantam esse, sed similem: nam dixit *parvam Trojam*, et *simulata Pergama*, *arentemque rivum Xanthi*. *Donatus*.

Simulataque Pergama] Pro eo Ovid. *Metam.* XIII. 72. 'Epiros ab his, regnataque vati Buthrotos Phrygio, simulataque Troja tenentur.' Inde Æn. III. 497. 'Effigiem Xanthi, Trojamque videtis.' Vide ad Maronis locum *Turneb.* xv. 4. *Emmeness*.

350 *Arentem*] Pro *aridum*. Participium vice nominis. *Servius*.

Arentem Xanthi cognomine rivum.] Xanthum Scamandrumque eundem esse multi tradunt, interque hos Aristoteles *Hist. Animal.* III. 12. *δοκεῖ δὲ καὶ ὁ Σκάμανδρος ποταμὸς ξανθὰ πρόβατα ποιεῖν διὰ καὶ τὸν Ὅμηρον φασιν ἀντὶ Σκαμάνδρου ξανθὸν προσαγορεύειν αὐτόν*: *Scamander fluvius dicitur reddere oves flavas: inde est ut Homerus credatur illum fluvium pro Scamandro nominasse Xanthum*. Hoc de rufis ovibus Xanthi Vitruvius quoque scripsit *VIII. 3*. Hinc allucet, cur Poëta *Xanthum* cognominet, quia nomen Scamander, Xanthus a successu ovium cognomen. Quare autem Poëta fluvium hunc *arentem* dixerit, explicat *Germ.* non quod arens et parvus fuerit, respectu ejus Xanthi, qui in Troja, quasi magnus Trojanus fuerit: sed quia vere Xanthus Trojanus parvus quoque fluvius fuerit, et delectationi magis, et aquationi accommodatus, quam navi-

gationi. Quod firmat et illo Virg. in 1. 'Xanthumque bibissent:' et Horat. in Epod. XIII. 'Te manet Assaraci tellus, quam frigida parvi Findunt Scamandri flumina.' Et Lucan. qui tale quiddam l. IX. 'Inscius in sicco serpentem pulvere rivum Transierat, qui Xanthus erat.' *Cerda*.

Xanthi] Scamandrum etiam appellari testatur Scholiast. Homeri Iliad. B. 465. ubi et unde fluat et quo, idem docet accurate. 'Fama majus, quam natura est,' ut Mela l. 18. qui tamen Xanthum ponit in Lycia, et alium a Scamandro videtur facere amnem l. 15. *Emmeness*.

351 *Agnosco*] Aut cognomine agnosco, nam ea cognoscimus quæ jam pridem vidimus: aut certe quia reparatam audierat Trojam: ut, 'Hic incredibilis rerum fama occupat aures.' *Servius*.

Scæquæ amplector limina portæ] Scæa porta dicta est, non a pugnis ante se factis scævis, id est, malis: (nam et ante sic dicta est) nec ab itinere ingressus scævo, id est, sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro. Sed a cadavere Laomedontis, hoc est, Scenomate, quod in ejus fuerat superliminio. Tamen hanc portam ex nece Achillis *Scæam* appellatam volunt. *Idem*.

Amplector] Pro *teneo*. Quasi ad Trojam venisset: ut, 'Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.' *Id.*

Scæaque amplector limina portæ] Et postes domorum et portarum limina amplecti solebant, qui profugi exulatum ibant, aut peregrinatum diu abfuturi domo: iidem etiam reduces osculari et amplexi ea solebant. Flaccus Argon. l. 1. 'patriæque amplecti limina portæ.' Quod et faciebant in patriæ imagine et assimulatione; et in coloniis: Turneb. xxii. 28. Nominat autem *Scæam* portam *καρ' ἐξοχῆν*: quod in ea fuerit sepulcrum Laomedontis, unam ex Trojanorum fatis. Eo enim integro, Troja capi

non poterat. Vide Notas ad Æn. II. 13. et Plantum Bacchid. iv. 9. *Taub.*

352 *Teucrî*] Pro *Teucriadæ*. *Serv.*

Nec non et Teucrî] Æneam, Anchisen et Ascanium duxit in suam domum: reliquos hospitia per civitatem acceperunt. *Donatus*.

353 *Accipiebat*] Pascebat: ut Terentius, 'Accipit hominem melius nemo prorsus neque prolixius.' *Serv.*

Accipiebat] Pascebat: aliter enim non in amplis porticibus, sed in amplas porticus dicendum fuerat. *Donatus*.

Accipiebat] Id est, pascebat, invitabat: ut intelligas de convivio. Si enim de introductione Trojanorum capias, dicendum erat, in amplas porticus, non porticibus. Quippe *Accipere* hic est, ἐστῆν γαμικῶς, invitare facillime atque ampliter: ut apud Terent. Enn. v. 9. 'Accipit hominem nemo melius prorsus, neque prolixius,' id est, liberalius ac benignius. Et τὸ melius quidem apparatnm indicat; prolixius, copiam. *Taubmann*.

In amplis] Quod est regie magnitudinis. *Servius*.

354 *Aulæi*] Pro *aulæ*, et est Diæresis de Græca ratione veniens: quorum *ai* diphthongus resoluta, apud nos duas syllabas facit. *Aula* autem proprie dicitur, quæ concluditur porticibus quatuor, unde superius porticibus dixit. *Idem*.

Aulæi in medio] In veteribus aliquot, *aulæi medio* absque in præpositione legitur: quod non ita placet. Quantum vero pertinet ad diæresim, Quintilianus libro Institutionum primo, *a* syllaba ait, cujus secundam nunc *e* litteram ponimus, varie per *a* et *i* efferebatur. Quidam semper, ut Græci, quidam singulariter tantum, quum in Dativum vel Genitivum casum incidissent. Unde *Pictæi vestis*, et *aulæi* Virgilius amantissimus vestustatis, inseruit carminibus: Eorum vero scribendi morem, qui, ut Quintilianus ait, Græcos sequebantur, Ti. Claudius Drusi F. præcipue ada-

mavit, cujus inscriptio quædam, de auctis populi Romani finibus, Pomerioque ampliato Romæ inspicitur ad cloacam D. Luciae in hunc modum: *TI. CLAUDIUS DRVSI. F. CAISAR AVG.* Nam de digammo, quo etiam usus est eodem monumento in dictionibus *AMPLIATIT, TERMINATITQVE*, alibi diximus. *Pierius.*

355 *Inpositis auro dapibus*] Id est, cum impositas auro dapes haberet. *Servius.*

356 *Jamque dies*] Argumentum benignitatis, cum non unius, sed plurimum dierum sit hospitium. *Donatus.*

Processit] Exactus est. *Servius.*

Auræ vela vocant] Hypallage est pro *auras vocant*. Idem.

357 *Carbasus*] Utrum aliorum qui navigabant, an ipsorum? et utrum *tumide*, an *tumidus auster*; ut ‘pallidus orcus?’ *Carbasus* autem genus lini est, quod abusive plerunque pro *velo* ponitur. Sane in numero singulari hæc *carbasus* dicimus: in plurali hæc *carbasa*. *Servius.*

358 *His*] Medicens et alii quidam codices vetusti, *His vatem aggredior dictis* legunt, sed *hic* non displicet. *Pierius.*

359 *Trojugena*] Ac si diceret, *Genereose*: ut alibi, ‘*Dardanidæ magni genus alto a sanguine divum.*’ Sciendum tamen, sicut veteres auctores adfirmant, peritissimos auguriorum et *Æneam*, et plurimos fuisse *Trojanos*. Nonnulli tamen dicunt a *Marsya* rege missos a *Phrygia*, regnante *Fauno*, qui disciplinam auguriorum *Italici* ostenderent. Ergo *Trojugena* sine dubio auguriorum et divinationis peritus est. *Servius.*

Trojugena] Plurimum dat ei generi, ex quo fuit etiam ipse, qui laudabat. *Donatus.*

Trojugena] *Lucret.* l. 1. ‘belloque subactas *Trojugenas* gentes.’ *Ibid.* ‘*equus Grajugenarum.*’ Ad quod *Gifanius* notat: *Grajugenæ*, id est, *Graji*, sive *Græci*: quasi a *Græcis*

geniti: ut ‘*ventigeni crateres.*’ Sic et *Pænigena* dixisse *Virgil.* l. vii. vult *Servius*. Est autem Adjectivum et Substantivum; ut *nuntius*. *Pacuvius*, apud *Ciceronem* *De Nat. deor.* ii. ‘*Grajugena* de isto aperit ipsa oratio:’ dicit, ‘*Grajugena*, pro *Grajugena*: *Trojugena*, pro, *Trojigena*, ut *primigenus, ventigenus*; antiqua consuetudine mutandi *i* in *u*: ut, *dis-supare, optumus*,’ &c. *Taubmann.*

Interpres] *Vaticinator*: qui mentem deorum mortalibus publicas. Sed quia *interpres* generale nomen est, currit per species. Nam, ut ait *Cicero*, ‘*Omnis divinandi peritia in duas partes dividitur.*’ Nam aut furor est, ut in vaticinantibus: aut ars, ut in aruspiciibus, fulguritis, sive fulguratoribus, auguribus. Et omnia ista ex se pendent, licet propriis finibus contineantur.’ Unde *Virgilius* omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi: ut hoc loco *Heleno*. Item alibi, *Asylæ* in decimo, ‘*Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent, Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.*’ *Varro* autem quatuor genera divinationum dicit, terram, aërem, aquam, ignem, geomantis, aëromantis, pyromantis, hydromantis. *Virgilius* tria genera complexus est, per lauros geomantis; per sidera pyromantis; per præpetes aëromantis. *Servius.*

Interpres] Quid felicius quam nosse quid velint dii, et dignum esse, per quem loquatur in hominibus? *Donat.*

Divum qui numina] Potest et *interpres divum* distinguui. Sane per omnia Zeugma est ab inferioribus sentis. *Servius.*

Qui numina Phæbi] Qui suspiciis numen, et futura prædicis. *Idem.*

Qui numina Phæbi] *Helenum* in divinandi peritia perfectum vult intelligi *Poëta*: licet ipsum *Cicero* auguriis tantum divinasse dicat; ut *Cassandram* mentis incitatione et furore: quod notat *Turneb.* v. 22. Talem facit et *Asylam*, *Æn.* x. 175. ‘*Tertius*

ille hominum divinumque interpres Asylas, Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent; Et linguæ volucrum, et præsagi fulminis ignes.' *Taubmann.*

360 *Qui tripodas sentis*] *Tripodes* mensæ fuerunt in templo Delphici Apollinis, quibus superpositæ Phæbades vaticinabantur. Vel quod in eodem templo tripes est, cum ossibus et dentibus Pythii serpentis. *Servius.*

Tripodas] Trium pedum sunt. Alio nomine *cortina* appellatur: est autem laus plena: nam cum sunt diversa vatum genera, et vix singula vaticinationis, in singulis reperiantur, ipse erat in omnibus versatus. Est color rhetoricus, repetitio. *Donat.*

Qui tripodas, Clarii lauros] *Sosipater* Caris. ait quosdam *laurus* hoc loco agnoscere quarto declinatu: quod omnia arborum genera quartæ declinationis esse censerent: adversus quos disputat, et Virgiliano præsertim exemplo eo, 'Et vos o lauri carpam, et te proxima myrte,' rationem suam confirmat: licet illi auctoritate mutari in vocativo dicant. Præterea in Mediceo codice una plus dictione *Clarii et lauros* legitur. Erat tamen *Clari* prius, eo modo, quo Veteres passim *ii* geminum per unum oblongum scriptitare consueverant, etiam si duo enuntiarent, ut exempla indicant alibi recitata. *Pierius.*

Clarii lauros] Et hic *qui sentis* subaudis: et *Clarium* oppidum est in finibus Colophoniorum, ubi Apollo colitur: unde *Apollo Clarius*. Sane quæritur, utrum *Clarii* geminata sit: et sciendum aliter non procedere: nam *Cla* brevis est: ut *Statius*, 'Nec Clarias hac luce fores Didymæaque quisquam.' Per *lauros* autem, oraculum intelligimus. *Servius.*

Lauros] Id est, Oracula. Vates enim *δαφνοφόροι*, et laurivori. *Tibullus* el. II. 5. 'Vera cano: sic usque sacras innoxia lauros Vescar.' Eandem et Apollini sacram esse: eandem et divinationis esse symbolum. *Lauri*

item foliis somniorum veritatem conciliari; et alia, docet *Cælius Rhod.* v. 7. Vide et *Plinium* xv. 30. *Taubmann.*

Qui sidera sentis] Qui es peritus Astrologiæ. *Servius.*

Sentis] Signat hoc verbum primos illos vaticinantium impetus, quibus jam illi adesse Deum sentiunt afflatu propinqui numinis. Pari verbo *Propertius* eleg. IV. 1. 'Aut si quis motas cornicis senserit alas.' *Ovid.* Fast. III. 'Quis tunc aut Hyadas, aut Pleiadas Atlanteas Senserat.' Ante omnes in re etiam divina Cato apud Festum: 'Domi cum auspica-mus, honorem me Deum velim habuisse, servi, ancillæ, si quis eorum sub centone crepuit, quod ego non sensi, nullum mihi vitium facit.' *Cerda.*

361 *Et volucrum linguas*] Qui es augur oscinum. *Servius.*

Et præpetis omina pennæ] *Præpetes* sunt, quæ secundo auspicio ante eum volant, qui auspicatur: *Avēs* autem, aut *oscines*, quæ volatu augurium significant, cum sunt prospera. sed *præpetes* aut superiora tenent, et *præpetes* vocantur: aut inferiora, et dicuntur *inferæ*: *præpetes* autem ideo, quia omnes aves priora petunt volantes. *Idem.*

Præpetis omina pennæ] Qui ex volatu avium potes augurium captare. Vide *Agell.* VI. 6. et *P. Crinitum* XXI. 15. et Interpretes ad illud *Horatii* Od. III. 27. 'Oscinem corvum prece suscitabo.' *Pennam* autem pro ave noster hic posuit: uti *Propert.* I. III. 'Tuque o cara mihi felicibus edita pennis,' id est, bonis avibus. *Taubmann.*

362 *Fare age*] Hortantis est *age*, id est, dic celeriter. Et est ordo: *Trojugena fare age quæ prima pericula vito, Quidre sequens tantos possim superare labores.* Cætera per parenthesis dicta sunt. *Servius.*

Fare age] Non jubet, sed hortatur.

Prodigia autem dicuntur, quibus nunciantur adversa. Poscit inde remedium, quo adversa tollat, aut possit fugere. *Donatus*.

Namque omnem cursum] Hypallage: nam non omnem cursum prospera dixit religio: sed omnis religio dixit prosperum cursum. *Servius*.

Omnem cursum] In veteribus aliquot exemplaribus legere est, '*namque omnis cursum mihi prospera dixit Religio*. Sequitur enim, et *cuncti Divi*, ubi nulla opus erit Hypallage. Eandem hanc lectionem reperi in Donatiano contextu. *Pierius*.

363 *Religio*] Sæpe idem, quod *deus*. Phædr. Fab. iv. 10. 'repente vocem Sancta misit religio: ' ubi plura Scefferus. *Emmeness*.

Cuncti divi] Quia quicquid audivit a diversis, ad Jovem recurrit, ut diximus supra; ut, 'Quæ Phæbo pater omnipotens, mihi Phæbus Apollo Prædixit.' Numine autem, oraculo significat. *Servius*.

364 *Repostas*] Πάθος: pro *repositas*, id est, longe positas, remotas. *Idem*.

365 *Novum*] Magnum, more suo. *Idem*.

366 *Prodigium canit*] *Prodigium*, *portentum* et *monstrum*, modico fine discernuntur: sed confuse pro se plerumque ponuntur. Varro sane hæc ita definit; *ostentum*, quod aliquid hominibus ostendit; *portentum*, quod aliquid futurum portendit; *prodigium*, quod porro dirigit; *miraculum*, quod mirum est; *monstrum*, quod monet. *Idem*.

Prodigium] Prodigium semper dictu pessimum esse, quasi porro adigendum, hoc loco teste, Nonius affirmat, quum *monstra* et *portenta* similiter intelligantur, quod imminetia *monstrent*, et ostendant. *Portentum* vero non solum quod portendat, sed quod etiam apportet: et faciat in iis, quæ significationibus, auspiciis, auguriis, et extispiciis ostenduntur. Sed enim Cornelius Fronto *prodigium* esse dicit,

quod mores faciunt, per quod detrimentum expectatur, *prodigosque* vocari, qui *prodigia* faciunt. Quod Virgilianæ sententiæ pulcherrime quadrat. Celeno enim rem præter mores minabatur, ut scilicet sacrum libum malis audacibus mandere adgrederentur, quod unum maxime reformidabat Æneæ pietas. Sunt et prodigiosa crimina etiam memoratu religiosa, de quibus apud auctores sæpe. *Monstrum* vero esse, Cornelius idem ait, in quo rectus ordo naturæ vitatur: ut si Minotaurus, aut aliquid hujusmodi nascatur. *Ostentum*, quod præter consuetudinem offertur, ut puta si videatur terra ardere, vel cælum, vel mare, in quo raritas admirationem facit. *Portentum* vero quod porro et diutius maneat, futurumque porro aliquid significet: ejusque esse eventum differri. Has autem vocabulorum differentias et proprietates interim adnotare non gravamur: quum præsertim apud Auctores diversa est eorum interpretatio, unde aliqua suboriatur controversia, in quo lucubrationis genere docta et elegantia ingenia sese exercere sæpe consueverunt. *Pierius*.

Tristis iras] Deorum scilicet, propter injurias suas. *Servius*.

367 *Obscænamque famem*] Aut quæ homines etiam ad obscæna compellit: ut, 'Malesuada fames.' Aut certe quam obscæna avis prædixerat. *Id.*

Quæ prima pericula vito? Quidve sequens tantos possim superare labores] Quid observans. Duo petit: quemadmodum aut periculis careat: aut quibus consiliis par esse laboribus possit. Et totum hoc per interrogationem legendum est. *Idem*.

368 *Tantos*] Quantos Harpyja prædixerat. *Idem*.

369 *De more*] Sacrificantum. *Id.*

Cæsis primum de more juvenis] Ita etiam Æn. vi. antequam edatur oraculum, admonetur Æneas, 'Nunc grege de intacto septem mactare ju-

vencos Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.' *Cerda.*

370 *Exorat pacem divum*] Aut de sacrificantem more requirit utrum tempus consulendi esset. (Nam et hoc vehementer quæritur: ut in sexto, 'Cum virgo poscere fata Tempus ait.') Aut, quod melius est, de sacrificantem more, ante nefas expiat ab Harpyja prædictum: et sic venit ad vaticinationem. Ut autem hic expiatam famem intelligamus, sequens efficit locus: ut, 'Aderitque vocatus Apollo:' cum constat, nisi in hoc intellexeris loco, famis causa nusquam invocatum esse Apollinis numen. Dubitationem autem in hoc loco, *exorat*, facit: nam *orare*, est petere: *exorare*, impetrare. Ergo impetrat pacem, aut ad inquirendum tempus, aut ad mitigandum famis periculum. *Servius.*

Vittasque resolvit] In ratione sacrorum par est et animæ et corporis causa. Nam plerunque quæ non possunt circa animam fieri, fiunt circa corpus, ut solvere, vel ligare: quo possit anima, quod per se non potest, ex cognatione sentire: inde est, 'Unum exuta pedem vinclis in veste recincta.' Bene ergo Helenus cuncta corporis solvit: ne qua parte animo religato ad numen accedat. *Idem.*

Vittasque resolvit] Post cæsos juvenecos, et impetratam pacem, inducitur habitus sacerdotis locuturi oracula. Vittarum usus apud veteres sollempnis his, qui curarent sacra. De Ilia Vestali Ovid. Amor. III. 6. 'Quo cultus abiire tui? quid sola vagaris? Vittæ nec evinctas impedit alba comas?' et de eadem Fast. III. 'Decidit ante sacros lanea vittæ focos.' Hinc sacerdos Lucano lib. I. *vittata* dicitur, 'Vestalemque chorum ducit vittata sacerdos.' *Cerda.*

371 *Sacrati capitis*] Dîs et vaticinationibus dicati. *Servius.*

Limina] Proprie cape: de quo

explicatius libro VI. ad illud, 'tua limina adirem.' *Cerda.*

372 *Manu*] Quod est aptum signum benevolentia. *Donatus.*

Multo numine] Multa veneratione numinis. *Servius.*

Suspensum] Si *suspensus*, ipse numinis plenus. Si *suspensum me*, sollicitum et attentum. *Idem.*

Suspensum] Aut numinis veneratione turbatum: aut inde *suspensum*, ne magis contraria, quam optaret, audiret. *Donatus.*

Ducit] In antiquis codicibus, *duxit* præterito tempore scriptum observavi. Sed ipsa narrantis continuatio præsens potius tempus exigere videtur. *Pierius.*

Ipse manu ducit] *Χειραγωγεῖ*. Id quod apertum in Heleno benevolentia, in Ænea animi religiosi indicium erat. *Suspensum* autem, id est, sollicitum et attentum de futuris: sive etiam religione Numinis et loci veneratione motum. *Taubmann.*

373 *Deinde canit*] Post peracta solennia. *Servius.*

Divino] Quia divina canit. *Donat.*

374 *Nate dea*] Ordo est: *Nate dea, pauca tibi expediam dictis: prohibent nunc cætera Parca Scire Helenum, farique vetat Saturnia Iuno.* Omnia, inquit, vates novit: sed non omnia permittitur dicere, fati prohibentibus: etiam ex his, quæ novit, multa vetat dicere Iuno Saturnia. *Servius.*

Nam] Cum sit conjunctio rationalis, non debet prima constitui: ergo lege: *Nate dea, majoribus te ire per altum Auspiciis manifesta fides, nam sic fata deum rex Sortitur, &c.* *Donat.*

Majoribus] Cælestibus, propter sideris cursum: cujus facti explanatio per Creusam. Ergo majora sunt, quibus præter tripudium auspicari jus sit, neque precatio adhibetur: sicut hoc loco nullum deum precatur Æneas, ut his versibus: 'Nam te majoribus ire per altum Auspiciis manifesta fides.' *Auspiciis*, quia au-

spicia majora: aut *majoribus* dicuntur, quibus augurium avium aliarumque rerum eripitur, ut puta si parra vel picus auspicium, et deinde contrarium aquila dederit, auspicium aquilæ prævalet. Ergo quia notum est esse apud augures auspiciorum gradus plures, et augur loquitur auguriorum perita, ideo *majoribus auspiciis* dixit. *Auspicium* autem est volatus avium, qui indicat agendum, vel omittendum esse, quod quis cœperit; dictum ab ave inspicienda, quasi *avispicium*. Servius.

Altum] Per limitem fortunæ superioris. *Idem*.

376 *Sortitur*] Disponit, ordinat; id est, sorte decernit, vel sortitione distribuit. Bene adlusit quasi Apollinis sacerdos: cujus propriæ sunt sortes, id est, responsa divina. *Idem*.

Volvitque rices] Definitio fati, secundum Tullium, qui ait: 'Fatum est connexio rerum per æternitatem, se invicem tenens, quæ suo ordine et lege variatur; ita tamen ut ipsa varietas habeat æternitatem.' Et hic *rices*, vicissitudines, alibi pericula: ut, 'Vitavisse rices Danaum.' *Idem*.

377 *Pauca tibi e multis*] Duo dicit esse dicturum: quemadmodum possit tuto navigare: et quibus signis Italiæ regna cognoscat. *Idem*.

Pauca] Multa instructionis causa fuerant referenda; sed ne id fiat, dii prohibent me scire, et Juno aliqua referre non patitur: tamen dicam, quæ possunt esse in earum potestate: deinde narrat, quod quamvis Italia proxima sit, tamen longo circuitu ambienda est Sicilia. *Donatus*.

Hospita æquora] Vicina, nihil enim nobis hospitio esse vicinius constat. *Servius*.

378 *Ausonio portu*] Ut in Ausonia, quasi in portu et in litore conquiescat. *Idem*.

279 *Prohibent nam cetera scire*] Hoc distinguendum. Et est sensus; 'Ce-

tera te scire non sinunt fata.' Helenum vero Juno prohibet dicere etiam quæ audire poteras: et vacat *que*, ut solet frequenter. Male autem sentiunt, qui distinguunt, *scire Helenum*: cum legerimus in Lucano: 'Venit ætas omnis in unam Congeriem: miserumque premunt tot secula pectus.' Item alibi: 'nec tantum prodere vati, Quantum scire licet.' Et adeo repletus numine novit omnia sacerdos, ut refrenetur ad certa dicenda: nam dicendo, 'Helenum farique vetat Saturnia Juno,' ostendit præmissum ad Æneam pertinere, aliter suum non interponeret nomen. Prohibet autem scire mortem patris ad augendum inopinatum dolorem: tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis, in quo et gaudium quidem est: quod provisum, vile creditur. Et si sciret Æneas, se de Africa exiturum, non facile Didonis consentiret amoribus. Novimus autem hoc Junonem agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas adverteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur; ut, 'Nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret, Hos mihi prædixit luctus.' *Servius*.

Prohibent nam cetera Parcæ Scire, Helenum farique vetat Saturnia Juno] In antiquis fere omnibus codicibus invenias punctum firmum adnotatum esse post *scire*: ut sit, *Prohibent nam cetera Parcæ scire*: mox altera coma totum illud complectatur, *Helenum farique vetat Saturnia Juno*. Quam lectionem Servius etiam agnoscit: et ita distinguendum esse, multis rationibus ostendit. Sed enim Ti. Donatus *scire Helenum* legit. 'Multa, inquit, tibi instructionis causa fuerant referenda; sed ne id fiat, dii prohibent me scire, et Juno aliqua referre non patitur.' *Pierius*.

Prohibent nam cetera Parcæ Scire, &c.] Ad hunc locum consule Macrobius in somn. Scip. 1. 7. fere eadem

Lucanus l. v. in Phœbade: 'cetera suppressit faucesque obstruxit Apollo.' *Emmeness.*

382 *Ignare*] Pro *ignarus*, casus pro casu: dicit autem ignarum fati. Persius, 'Censoremve tuum vel quod Trabeate salutas.' *Servius.*

383 *Longa procul*] Non situ, quam pene videt, sed necessitate fatali. Significat autem difficilem circuitum. *Idem.*

Via invia] *Æneæ* scilicet. *Idem.*

384 *Tinacria*] Quæ Latine *Trique-tra* dicitur, quam multi *Trinaciam* dicunt, sub hæc differentia, ut quotienscunque *Sicilia* significatur, *Trinacria* totum per *r* dicatur; quotiens *Sicula*, per unam *r*; ut, 'Trinacia cernitur *Ætna*.' *Idem.*

Lentandus] Aut lente tibi navigandum: nam totam Siciliam circumiit: aut *lentandus tibi remus*, id est, flectendus: unde *lentum vimen* dicimus, *flexibile*. Et quidam *lentandus* nove verbum fictum putant; sed in *Annalibus* legitur, 'Confricati, oleo lentati, paratique ad arma,' a verbo *lentor*. *Idem.*

Lentandus remus] Incurvandus, flectendus vi magna, ut remiges solent remis incumbere, cum omnibus viribus navem propellunt. Seneca Trag. in *Agamemn.* 'properat juvenis omnis abductos simul lentare remos?' ideoque Catull. in nupt. Pelei docente Turn. iv. 22. *remos* vocat *lentos*, ut noster *vimen lentum*: et Ge. l. 265. 'lenta vitis:' 'lenta massa' Ge. iv. 170. quæ ductilis est. Vel *lentandus remus* propter moras, amfractus, et difficultates superandas in mari Siculo, de quo Justinus iv. l. *Lentare* etiam pro ducere, trahere, apud Sil. Ital. l. viii. de Fabio, 'Lentando feruida bella.' *Emmeness.*

385 *Lustrandum*] Est hoc quod Strabo l. vi. περιλειόμενον χωρίον, locus navigatione circumdandus. Iterum: περιπτεν την ἄκραν, circumflectere promontorium. Cerda.

386 *Infernique lucus*] *Lucrinum* et *Avernum* dicit: inter quos est *spelunca*, per quam ad inferos descendebatur, unde eos dixit *infernus*. *Servius.*

Æææque insula Circes] Qui nunc *Circeus mons* a *Circe* dicitur, aliquando, ut Varro dicit, insula fuit nondum siccatis paludibus, quæ eam dividebant a continenti. *Ææa* autem dicta ab aspernantium voce, propter celebratas illic corporum mutationes: unde est, 'Inaccessos ubi Solis filia lucos.' *Ææa* autem tres sunt diphthongi: nam genitivus est ab *Ææa*. Quidam *Ææa* pro *Æoia*, id est, orientalis, quæ Solis filia traditur, accipiunt. Alii non *Circe* *Ææa*, sed insula, quæ et *Ææa*. *Idem.*

Circes] In codicibus antiquis modo *Circe* per abjectionem *s* literæ: modo *Circeæ* cum diphthongo Latino declinatu scriptum inveni: quod prorsus rejicitur. *Circes* vero omnium consensus recipitur. *Pierius.*

Æææ Circes] Turneb. vii. 14. Maronem, Homeri exemplo, *Circen* *Ææam* vocasse putat. Erat autem *Ææa* ad Phasin, annem peninsula, metropolis Colchorum; ut sit *Ææa*, *Colchica*: atque ejusdem nominis etiam erat insula *Circes*. *Ææa* Colchorum et Herodot. l. i. meminit. Vide et Hom. *Odyss.* l. xii. initio. Jam Mss. vet. legunt *Circeæ*, Latino declinatu. *Taubmann.*

387 *Quam tuta possis urbem componere terra*] Ante cuncta lustrabis, quam possis urbem tuta terra componere. *Tuta* autem, propter *Thraciæ* et *Creta* discrimina. *Servius.*

388 *Signa tibi dicam*] Deest ergo. Et notandum quia non eo ordine quod præmiserat, dicit. Ante enim dicit de civitate condenda: sic de tuta navigatione. *Idem.*

Signa tibi dicam] Commendat, quod fuerat dicturus, ut ostenderet id magnum esse et verum: deinde dat signa luminis, dat porcæ, dat numerum

fictus, dat colorem: quod si est præter naturam porcæ edere xxx. multa persæpe, quæ bonum aut malum portenderent, evenerunt præter naturam; ut ignis ex capite Ascanii mitis et innoxius; ut in Polydori sepulchro sanguis ex viminibus; ut vox humana ex pecudibus. *Donatus.*

389 *Secreti ad fluminis undam*] Id est, Tyberini. *Servius.*

Undam] In codicibus aliquot antiquis *undus* legitur, sed pluralitas huiusmodi mari potius videtur convenire. *Picrius.*

390 *Litoreis*] *Litus* dicitur quicquid iuxta aquam est: unde ripam fluminis *litus* vocavit. *Servius.*

Litoreis] De flumine loquitur et tamen *litus* dicit, quod proprium maris; sicut et ripa fluminum, quod notum vel ex versiculo Ovidii Met. I. 'pro ripis litora pulsant.' Ita tamen hoc verum, ut etiam voces commutentur. Nam in hoc loco *litus* dicitur de flumine: et in Horatio *ripa* de mari: 'Hostium uxores puerique cæcos Sentiant motus Orientis Austri, et Æquoris nigri fremitum, et trementes Verbere ripas.' *Cerda.*

Sus] Naturaliter longa est; licet in genitivo corripiatur: ut *bos, pes, res, spes.* De hac autem sue alii dicunt, secundum Virgilium, quod in Italia inventa sit: alii, quod secum eam more navigantium Trojani portaverint: et oraculo cognoverint ibi esse condendam civitatem, ubi *sus* illa post fugam fuisset inventa. Dicitur ergo in Campaniam fugisse, et inventam in Lauro Lavinio: a qua Ascanius post Albæ nomen imposuit. *Servius.*

391 *Triginta capitum fœtus enixa*] Prodigiale est hoc, quo significatur triginta annis regnaturus Ascanius. *Idem.*

392 *Albi circum ubera nati*] Varro dicit etiam hoc signi fuisse, quod cum etiam alterius coloris porci, in fœtu huius porcæ fuerint, *albi* tan-

tummodo circa ubera sint reperti. *Idem.*

393 *Is locus urbis erat*] Id est, in ipsa regione: nam et Lavinium et Alba longe a litore sunt. *Idem.*

Is locus urbis erit] Nimirum Alba hinc dicta: Propert. IV. 'Et stetit Alba potens albæ suis omine dicta.' *Germanus.*

Requies] Errorum scilicet: alioquin bello conflictatus est. *Servius.*

394 *Nec tu mensarum*] Ostendit futuram famem, sed non nocituram. *Donatus.*

Horresce] Pro horrueris. *Servius.*

395 *Viam*] Id est, rationem: et non dicit, quam, quia etiam profutura est fames: ut, 'Hæc erat illa fames: hæc nos suprema monebat, Exitii positura modum.' *Idem.*

Fata viam invenient] Locutio nota. Ter. E. II. 2. 16. 'ego adeo primus hanc inveni viam.' Stat. Silv. I. v. 'invenere viam liventia fata.' *Emmeness.*

Aderitque vocatus Apollo] Nunc vocatus, quia, ut supra diximus, expiatorium fecit sacrificium. *Servius.*

396 *Has autem terras*] Quasi ostendit est: nec enim Calabria ab Epiro longo distat spatio. *Idem.*

Has autem terras] Ostendit quasi est. Helenus enim in Epiro constitutus proximam habebat Apuliam et Calabriam. Cælius VII. 6. *Taub.*

397 *Nostri æquoris*] Epirotici, quo Calabriæ litus adluitur. *Servius.*

398 *Effuge*] Similis locus ille: 'Heu fuge crudeles terras, fuge litus avaram.' Tale et illud: 'Eflugimus Ithacæ scopulos, i ærtia regna.' *Cerda.*

Malis Grajis] Aut a persona Æneæ epitheton est, aut ad discretionem malorum, id est, bonorum: a multis sane amphibolia putatur, potest enim aut catholicon esse epitheton Grajis; vel eis habitantibus Grajis, qui mali sunt, ut est Ge. III. 'Illud sæpe malæ legere novercæ.' *Servius.*

Malis] Ut Æneam absterreat, qui

per multas urbes Græcas transierit : et etiam ipse, qui captivus fuisset, hostium personam deformare debebat. *Donatus.*

Malis Grajis] Accipio malos, aut hostes, ut vere erant Trojanorum, aut, ex Græcorum ingenio, dolosos. Inde *Græca fides* pro mala, et perfida, in proverbium abiit. De unis Lacedæmoniis Aristoph. in *Irena* : δόλια ψυχὰι, δόλια φρένες : *dolosæ animæ, dolosæ mentes.* Eosdem ibi comparat ἄλωπεκίδεσσι, *vulpibus.* Et Euripides in *Andromacha* (citatur hunc Scholiastes Aristophanis) Σπαρτῆς ἔνοικοι, δόλια βουλευτήρια : *Spartæ incolæ, dolosa conciliabula.* Ab hoc ingenio non abeunt reliqui Græci. *Cerda.*

399 *Hic et Narycii posuerunt mœnia Locri]* Socii Ajacis Oilei fuerunt, Epizephyrii et Ozolæ : sed post tempestatem montis Capharei, Epizephyrii tenuerunt Brutios : et hos nunc dicit. Ozolæ vero tenuerunt Pentapolim : inde est, ‘Lybicoe habitantes litore Locros.’ Quinetiam de Ozolis legitur, quod delati Tinnejam ulterius accesserint, et civitatem condiderint, quæ nunc Ozolis dicitur. *Narycii* autem a loco dicti sunt provincie suæ : *Ozolæ*, a putore paludis vicinæ. Alii *Narycios Opuntios* eosdem et *Epicnemidas* dicunt ; namque prius *Naryx*, *Opuns* postea dicta, eadem autem et *Epicnemidia* vocatur. Est enim *Cnemis* promontorium, in quo Opuntii Locri positi sunt, a quibus originem trahunt, qui in Italia sunt, et appellantur *Epizephyrii* ; quod Zephyrum promontorium vocatur a Græcis, in quo sunt conditi Locri, qui in Græcia sunt. Hi vero qui juxta Delphos colunt, *Ozole* nuncupantur ; sive a factore draconis, quem Apollo interemit ; seu quod uxores eorum Veneris ira, viris suis fuerint fœditate tetri odoris invisæ : qui autem Libyam delati sunt *Nasamones* appellantur, ut Cornelius Tacitus refert, oriundi a *Naryciis*, quod ibi in-

venies, ubi ait : ‘Lybicoe habitantes litore Locros.’ *Servius.*

Narycii posuerunt mœnia Locri] Plin. iv. 7. Naritii oppidi meminit in ea parte Atticæ, qua est Locrorum ora. De his vero Locris, qui fuerunt in Italia, hunc in modum Strabo loquitur l. vi. ‘Post Herculeum Locri agri promontorium offertur, quod Zephyrium appellatur, portum habens venientibus ab occasu ventis commodum, qua ex causa et nomen assequitur. Deinceps Locri Epizephyrii urbs insignis. Quoniam a Locris Crisæum habitantibus sinum, coloni huc profecti sunt, Euanthe ductore.’ His vides quem ortum habuerint Locri, qui in Italia ; unde venerint, quo ductore. Rursus in l. viii. in Græcia constituit illum Crisæum sinum, Locrosque, ex quibus ortum habuere, qui venere in Italiam. Solinus c. 8. commemorans quam originem habuerit quodque Italiæ oppidum, ait : ‘a Naritiis Locros.’ Ergo dicamus Locros Virgilii eosdem esse, quos Epizephyrios nominat Strabo. Naritios vero dici ab eo oppido, quod in Græcia posuit Plinius, quod et consentit cum Solino : ita ut ex uno Naritio, Locrorum oppido, profecti credantur illi, qui Locros urbem in Italia condidere : quod et consentit cum Servio, qui hic scribit : ‘Naritii autem a loco dicti sunt provincie suæ.’ Lycophron quoque utramque vocem sic conjungit : καὶ Ναρόκειον ἄστυ, καὶ Θρονιτίδες Λοκρῶν ἀγυαί : *Narycium urbs, et Thronitides Locrorum vicī.* De orthographia hujus vocis inclinamus debere scribi *Narycium*, nam in Græcis correctissimis invenimus, *Ναρόκειον*, non *Ναρίτιον*. Quæ in hunc locum interpretes scripserunt, omisimus omnia, quia illa in promptu ; et quia ad explicationem vatis, hæc tantum visa necessaria. *Cerda.*

Narycii posuerunt mœnia Locri] *Narycii* et Opuntii Locri iidem sunt, qui a promontorio Zephyrio ἐπιζέφυ-

ροι, quorum meminit Ælian. Hist. Misc. II. 37. et Mela II. 4. alii sunt ἔξολοι apud Corinthium sinum inter Ætolos et Phocidem prope Delphos, de quibus Mela II. 3. multi Opuntios, poëtice Narycios, et Epicnimidios Locros eosdem faciunt. Eruditissime de hisce Locris et Maronis loco disputat Salmas. exercit. Plin. p. 66. quem si adeas, operæ facturus es premium. An *Narycius* sit scribendum per *y*, expediet tibi Dausq. in Orthogr. *Emmeness.*

400 *Sallentinos obsedit milite campos]* *Sallentinum* promontorium Italiæ est inter Calabriam et Brutios. Nam, ut ait Salustius, ‘Omnis Italia coacta in angustias, funditur inter duo promontoria, Brutium et Sallentinum.’ *Servius.*

Obsedit campos] Arripuit. Tibull. ‘Prædator cupit immensos obsidere campos.’ *Cerda.*

Sallentinos obsedit milite campos] A *Salo* appellati juxta Sext. Pomp. Stephanus per geminum *ll* scribit: Σαλλεντία πόλις Μεσσηνίων: quam lectionem probat Pighius 6. annal. Sunt tamen qui in Maronis codicibus *Salentinos* exaratum volunt, quos nominat Dausq. in Orthogr. De *Salentinis campis*, litoribus, promontoriis agit Mela II. 4. A *Lyctiis* oriundos esse *Salentinos* docet Salmas. exercitat. Plin. p. 65. non alienus tamen videtur apud Solinum legendum *Salentinos* a *Lyctiis* pro *Lyctiis*. *Lycos* urbs Cretæ, cujus Mela II. 7. mentionem infert. *Emmeness.*

401 *Lyctius Idomeneus]* A *Lycto* Cretæ civitate, unde propter supradictam pulsus est caussam. Ad Italiam venisse, ac post dicitur in Asiam profectus decessisse. Alii hunc regressum consedissee apud Apollinem *Clarium* tradunt. *Servius.*

Ducis Melibæi Philoctetæ] A *Melibæa* civitate Thessaliæ, de qua fuit. *Melibæi* ergo dixit pro *Melibæensis*. *Idem.*

402 *Subnixa Petilia muro]* *Civitas*

cincta muro modico: ut, ‘Crinemque madentem Subnexus raptō potitur.’ *Petilia* dicta vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι, id est, volare: quod captato augurio est condita: vel quod, post relictum Ilium, quo ducebatur a Græcis, eam petivit civitatem. *Petilia* sane numeri est singularis. Multi ita intelligunt non *Philoctetæ Petilia*, sed *Philoctetæ muro*; nam ait Cato, a *Philocteta* condita jampridem civitate, murum tantum factum. Alii *subnixam* ideo accipiunt, quia imposita est excelso muro, ut Cælius historicus ait. *Philoctetes* autem fuit *Pæantis* filius, *Herculis* comes: quem *Hercules* cum ignem sibi in *Æta* monte componeret, petiit ne alicui sui corporis reliquias indicaret. De qua re eum jurare compulit: et ei pro munere dedit sagittas, hydræ felle tinctas. Postea Trojano bello responsum est, sagittis *Herculis* opus esse ad Trojæ expugnationem. Inventus itaque *Philoctetes*, qui cum negaret primo se scire, ubi esset *Hercules*; tandem confessus est, mortuum esse. Inde cum acriter ad indicandum sepulchrum ejus cogeretur, et primo negaret, pede locum percussit, ne loqueretur: juraverat enim nolle dicere. Postea pergens ad bellum, cum exerceretur, sagittæ unius casu vulneratus est pedem, quo percusserat tumulum. Ergo cum putorem insanabilis vulneris Græci ferre non possent, diu quidem eum pro oraculi necessitate sustinuerunt: ductum tandem apud Lemnum sublati reliquerunt sagittis. Hic postea horrore sui vulneris, ad patriam redire neglexit: sed sibi parvam *Petiliam* in Calabriæ partibus fecit. Alii eum adductum a Græcis ad occidendum sagittis *Paridem* dicunt, quia etiam *Paridis* mors, inter fatalia dicitur fuisse Trojana. *Servius.*

Philoctetæ subnixa Petilia] *Petilia* est *Lucanorum* metropolis, quam *Philoctetes*, a *Melibæa* profugus, ædificavit, *Samnites* muniverunt. *Martial.*

Ep. l. xii. 'Tu, Sparsæ, nescis ista, nec potes scire, Petilianis delicatus in regnis:' quamvis alii referant ad domum Petilii, quæ in summo Ianiculo erat. *Germanus.*

Petilia] Sunt qui scribunt per duplex ll. Turnebus derivat a *Petilus*, quod exile et parvum est. Eum vide xxx. 28. De hac urbe in Brutiis posita Mela ii. 4. *Petelliam* vocat Livius xxiii. 20. cum nemo in fide manentibus adesset et opem ferret, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata et Pœnis magno stetit. Idem c. 30. Inde Sil. Ital. l. xii. 'Fumabat versis incensa Petilia tectis Infelix fidei, miseræque secunda Sagunto. At quondam Herculeam servare superba pharetram.' *Emmeness.*

403 *Transmissæ]* Quidam *transmissæ* legunt, ut sit præpositio; *trans* autem adverbium, ut sit *transtulit*. Servius.

404 *In litore]* In Italia scilicet. *Idem.*

405 *Purpureo velare comas]* Subaudis cura, aut memento: aut certe, quod est melius, *velare* imperativus sit, non infinitivus. *Idem.*

Purpureo velare comas] Quod in sacris operuerint caput disce ex Plutarch. in Numa et Macrob. Saturn. i. 10. Docet Plautus in Amphitr. v. 1. 41. Etiam Juvenal. Sat. vi. 388. 'Stetit ante aram, nec turpe putavit, Pro cithara velare caput.' Nec non Ovid. Metam. i. 382. 'et velate caput,' &c. Saturno cum sacra facerent, caput aperiebant, teste Brodæo Misc. v. 8. Plura de hoc ritu observarunt Brisson. form. l. i. Saubert. de Sacrif. c. 12. Kircher. de Fun. Rom. ii. 16. *Emmeness.*

406 *In honore]* In sacrificio. *Serv.*

407 *Hostilis facies occurrat]* Quidam Ulyxen dicunt, alii Diomedem. *Idem.*

Occurrat] Proprie et signate. Ideo enim *occurrat*, quia *facies* hostilis. Est enim huic verbo vis in rebus adversis: itaque hostili et mala dicuntur occurrere. Ita Horatius Epod. v.

'Nocturnus occurram furor.' Tibull. eleg. i. 2. 'Nec sinit occurrat quisquam, qui corpora ferro Vulneret.' Non abit illud, 'Occursare capro, cornu ferit ille, caveto.' *Cerda.*

Et omina turbet] Sacrificii ordinem rumpat, quod est piaculum. Significat autem, ut dictum est, Diomedem, qui cum multis casibus affligeretur, Palladium, quod apud ipsum erat, Trojanis oraculo jussus est reddere: quod cum vellet implere, Æneam invenit sacrificantem: qui, ut supra diximus, sacrificii ordinem non rupit: et Palladium Nautes accepit. Unde Nautiorum familia Minervæ sacra servabat. Sane sciendum, sacrificantes diis omnibus, capita velare consuetos, ob hoc, ne se inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus, excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio esse videretur: et Herculi in templo suo: quia et ipse capite operto est: vel quia hæ aræ ante adventum Æneæ, a Junone vel Evandro consecratae sint. Sane quidam dicunt ab Heleno Diomedem suppressum, sed intelligendum est de industria factum, ne terror injiceretur Æneæ. *Servius.*

Omina turbet] Omnino, omina ex antiquis codicibus legendum est, non omnia. *Pierius.*

Omina turbet] De hac lectione disputat G. Canterus N. i. 8. *Emmen.*

409 *Hac casti]* Pii: ut, 'Nulli fas casto sceleratum insistere limen.' *Servius.*

Hac casti mancant] 'Ἄγνοι, quibus opponitur ἀγνοί. Castum Latini non semper relatione ad libidinem aut Venerem facta dicunt: ut Cic. pro leg. Manil. 'Labor meus in privatorum periculis caste integreque versatus:' ἀγνός. Sæpe etiam ἀγνέλαν ἱερῶν memorat Plato leg. ii. 9. καὶ τοῖς ἱερείαις τε καὶ ἱερείαις ἐγχειρίζτω τὰ θύματα; οἷς ἀγνέλα τοῦτων ἐπιμελής; et post: καθαρότητος καὶ ἀγνείας τὰ περὶ τοὺς θεοὺς. Videtur autem hic Poeta religionem, ritusque illibatos

immutatosque posteris nepotibusque transmittendos decernere, ex Platonis doctrina leg. E. qui veluti perpetui cautione edicti legislatores, non modo cives, vetat immota hæc movere, his verbis : *δεῖ δὲ αὐτὰ βηθῆναι τῶνδ' ἕνεκα κατοικίζοντι πόλιν*, &c. *Germanus.*

In religione] In observatione perpetua. *Servius.*

In religione] In antiquis exemplaribus observatum plurimum est *religione* unico *l* scribi. Sed enim Fl. Sosipater, hoc præcipue citato versu, gemino *ll* scribendum ostendit, dum ait in hanc sententiam : ‘*Parentthesis, quum vel littera vel syllaba interponitur; littera, Hac casti mancant in Religione nepotes; syllaba, Martoris in antro, pro Martis.*’ *Pierius.*

Nepotes] Appellando *nepotes*, gradus futuræ cognationis ostendit. *Servius.*

410 *Ast ubi*] Pro *postquam*. Et est temporis adverbium. *Idem.*

Digressum] A litore Calabriæ. *Id.*

411 *Angusti rarescent claustra Pelori*] Quia a continenti, id est, a columna usque ad Pharon, tribus millibus distat. *Rarescent* autem ideo, quia venientibus de Ionio propter curvaturam litorum clausæ videntur angustiae, quæ paulatim propinquantibus aperiri videntur. *Idem.*

Pelori] Promontorium Siciliae est secundum Salustium, dictum a gubernatore Hannibalis, illic sepulto, qui fuerat occisus per regis ignorantiam, cum se ejus dolo propter angustias freti crederet esse deceptum, veniens de Petilia : quanquam legimus, etiam ante *Pelorum* dictum. *Idem.*

412 *Læva tibi tellus*] Venientis personam respexit. Nam de Ionio navigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus, necesse est : sin alias, sinistrum. *Idem.*

Læva tibi] Advertendum est, quod tendentibus ad Italiam dicitur lævum

latus et dextrum : cæterum redemptibus sinistrum fit, quod fuerat dextrum. *Donatus.*

Læva tibi tellus] Nullo pacto placet, quod in antiquis codicibus legitur, *lata tibi tellus*. Primum quod ea alibi Æneæ dicitur ‘*Illatibilis ora.*’ Deinde quia et *Tellus læva* et *æquora læva* inferiori sententiæ per correlativum quodammodo respondent, ‘*Dextrum fuge litus et undas.*’ *Pierius.*

413 *Æquora circuitu*] Totam enim transitarus est Siciliam. *Servius.*

414 *Hæc loca*] Ut etiam Salustius dicit, Italiae Siciliam conjunctam constat fuisse : sed medium spatium, aut per humilitatem obrutum est, aut per angustiam, scissum. Ut autem curvum sit, facit natura mollioris Italiae, in quam asperitas et altitudo Siciliae æstum relidit. *Idem.*

Hæc loca] Hujus loci descriptionem cum omni cautela prosequitur. Dicit enim veterum sequi opinionem, facitque verisimile : quia vetustate temporis multi situs locorum mutati sunt. *Donatus.*

Quondam] Tria tenet tempora, sic ut *olim*. Præsentis ; ut, ‘*Quondam etiam victis redit in præcordia virtus.*’ præteritum ; ut, ‘*Quondam Cretæ fertur Labyrinthus in altæ.*’ futurum ; ‘*Nec Romula quondam Ullo se tantum tellus jactabit alumno.*’ *Servius.*

415 *Tantum ævi longinqua valet*] Parenthesis. Nam ordo est : *Hæc loca vi quondam dissiluisse ferunt.* *Idem.*

Ævi] *Ærum* pro tempore posuit : ut, ‘*Ævoque sequenti.*’ Alibi pro annis, ut, ‘*Vos o quibus integer ævi Sanguis, ait.*’ *Idem.*

Tantum ævi, &c.] Pertinent ad hoc versus Sophocli. (Ed. Col. ὦ φίλτατ' Αἰγέως παῖ, μόνοις οὐ γίνεται Θεοῖς τὸ γῆρας, οὐδὲ κατθανεῖν ποτε. Τὰ δ' ἄλλα συγχεῖ πάνθ' ὁ παγκρατὴς χρόνος : *O charissime fili Ægei* (Theseu) *solis non accidit Diis senectus, neque mori ali-*

quando. *Alia autem omnia confundit domitor omnium tempus.* Et Lucret. l. II. 'Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo, Ex oculisque vetustatem subducere nostris.' Ennii Ann. XVI. 'Postremo longinqua dies confecerit ætas.' Verba quoque oratoris illius, qui ad Cæsarem de ordinanda Rep. 'Ego sic existimo, quoniam orta omnia intereunt,' &c. Et Ausonii in Epig. 'Miremur periisse homines? monumenta fatiscunt, Mors etiam saxis nominibusque venit.' *Cerda.*

416 *Dissiluisse ferunt*] Hinc apparet bene dictum, 'Uinctos salnere per utres.' Nam ut *dissilui*, sic *salui* facit. Cicero in Miloniana: 'Cum hic de rheda rejecta penula dissiluisset.' Est enim positio *salio*, *salis*, *salui*. Item in compositione *dissilio*, *dissilui*. Servius.

Dissiluisse ferunt] Vide Justin. IV. 1. Plinium II. 89. Diod. IV. 87. Mela II. 7. 'Sicilia, ut ferunt, aliquando continens, et agro Brutio annexa: post freto maris Siculi abscissa est:' et quidem *vi*; nam recte Lucan. III. 62.: 'Vis illic ingens pelagi: semperque laborant Æquora, ne rupti repetant confinia montes.' *Emmen.*

Cum protinus] Continue: et modo adverbium loci est; alibi temporis est, ut, 'Protinus ærias Phæacum ascendimus arces.' *Servius.*

417 *Foret*] Ab infinitivo est: sed modo præteritum significat tempus, quod rarum est: sæpius enim futurum significat. *Idem.*

Venit medio] In medium: ut, 'It clamor cælo.' *Idem.*

418 *Hesperium Siculo latus absceidit*] Hypallage est. Nam minora a maioribus segregantur: sed contra dixit. *Idem.*

Absceidit] Propter metrum, *ci* corripit per poetæ morem. *Idem.*

Absceidit] Apud Sil. Ital. Modius in novantiq. lect. epist. 44. pro *disjicit* legendum docet *disceidit*, ubi agit de

Siciliæ avulsione ab Italia. *Emmen.*

419 *Interluit*] Interlabitur, pontus scilicet. *Servius.*

Æstu] *Æstum* poetæ maris angustii artati ideo appellant, quod ibi commotione reciproci cursus, mare videatur æstare. *Idem.*

Angusto interluit æstu] Lucan. l. II. in eandem sententiam: 'Extenditque suas in templa Lacinia rupes, Longior Italia, donec confinia pontus Solveret incumbens, terrasque repelleret æquor. At postquam gemino tellus elisa profundo est, Extremi colles Siculo cessere Peloro.' *Germanus.*

420 *Dextrum Scylla latus, lævum inplacata Charybdis*] De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia est: Charybdis in Sicilia. Scylla autem ipsa Phorce et Cretidis Nymphæ filia fuit. Hanc amabat Glaucus, quem Circe diligebat: is quoniam pronior in Scyllam fuerat, irata Circe, fontem in quo illa consueverat se ablueri, corruptit venenis: in quem illa cum descendisset, pube tennus in varias mutata est formas. Horrens itaque suam deformitatem, se præcipitavit in maria. Alii a Glaucum cum sperneretur a Scylla rogatam Circen, et jam ita ut legitur mutatam dicunt. Alii a Neptano amatam, cum illa Glaucum amaret, rivalitatis dolore in hoc monstrum mutatam. Homerus hanc dicit immortale monstrum fuisse. Salustius saxum esse dicit, simile formæ celebratæ procul visentibus. Canes vero et lupi ob hoc ex ea nati esse finguntur, quia ipsa loca plena sunt monstris marinis, et saxorum asperitas illic imitatur latratus. Sane alia Scylla fuit, de qua in Bucolicis plenius dictum est. Legimus etiam, 'Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.' Si ergo *plangunt* dicimus, et *latrant* non incongrue posuit. *Charybdis* autem in Siciliæ parte posita, fœmina fuit voracissima, ex Neptuno et Terra genita, quæ quia boves Herculis rapuit, fulminata

a Jove est, et in mare præcipitata. Unde naturam pristinam servat. Nam sorbet universa quæ prehendit : et secundum Salustium, ea circa Tauromenitanum egerit litus. De hac Cicero in Philippicis, ait : ' Quæ Charybdis tam vorax ? quæ si fuit animal, fuit unum.' *Servius*.

Lævum inplacata Charybdis] In vestustis aliquot exemplaribus, *impacata* legitur : sed plus feritatis habere videtur *inplacata*. *Pierius*.

Dextrum Scylla] De Ionio venientibus. Scylla enim in Italia est, Charybdis in Sicilia. Ita Ovid. Met. XIII. ' Scylla latus dextrum, lævum irrequieta Charybdis,' &c. Hunc situm Apollon. I. IV. *μυχοδλιν* vocat. *Taubmann*.

Dextrum, &c.] Locum sumtum ex Homero notavit Macrob. Saturn. v. 6. de utroque scopulo dicam vs. 559. *Emmeness*.

421 *Obsidet*] Ad transeuntium insidias. *Servius*.

Barathri] *Barathrum* est immensæ altitudinis nomen. Unde sequitur, ' Sorbet in abruptum : ' quod Græce *βάραθρον* dicitur. *Idem*.

Ter gurgite vasto] Aut *ter* pro sæpe posuit, finitum pro infinito ; aut *ter* uno die. *Idem*.

Ter gurgite vasto Sorbet] Utrumque perniciosum navigantibus, aut cum sorbet navigium, aut cum eructat et excutit. *Donatus*.

422 *In abruptum*] In codicibus aliquot antiquis, *in abruptu*. Eam enim in antro maxime cavernoso habitare Homerus fingit. Magis tamen placet *in abruptum*, ut vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

Rursusque sub auras Erigit alternos] Fuere ætate nostra non illiterati viri, qui *egerit*, hoc est, eructat, ex Homeri sententia legendum autumarent. Quique locum illum inspexere Carybdim, ajunt profundissima voragine undas absorbere, quas vicissim mox eructat. Sed enim quia

sequitur hyperbole ea, *et sidera verberat unda* ; longe magis placet *erigit*, prout etiam in veteribus codicibus, quos præ manibus habuimus, scriptum invenitur. *Pierius*.

423 *Erigit*] Quod Poëta, *erigit*, Ov. *revomit*. Hom. *ἐξεμέσσειε, ἀναβρόξειε* : *ejectaret, evomeret* : iterum, *ἀνέσσω*, *re-mittit*. Sallust. apud Serv. *egerit*. Et posset aliquis dubitare, an sic legendum in Virg. ex oppositione cum verbo *sorbet* ? *Cerda*.

Alternos] Singulos, non omnes simul, ut Æneid. XI. ' Vix hostem alterni si congregiamur habemus : ' aut *alternos* vicissim, quia accipit ut vomat ; rursus vomit, ut accipiat. *Serv*.

424 *Scyllum*] Hanc ut monstrum more Poëtarum describit ; scilicet pube tenus, id est, usque ad inguina, facie humana est : pro pedibus autem habere sævorum animalium genus, luporum scilicet feritate armatum. Eligit autem animalium naturam, quæ insatiabilia sunt. Cæterum locus est in mari, saxa habens latentia ; ejus natura sit, ut de longinquis partibus navigia trahat, et contineat asperitate saxorum ; et retenta comminuat. *Donatus*.

Cohibet spelunca] Hypallage in sensu : nam ipsa se tenet intra speluncam, secundum fabulam. *Servius*.

425 *Trahentem*] Salustius, ' Quod forte inlata naufragia sorbens gurgitibus occultis milia sexaginta Tauromenitana ad litora trahit.' Ergo et sorbet, et trahit, et detrahit, Salustio. *Idem*.

426 *Prima*] Nominativus est pluralis a neutro ; et est Græca figura, τὰ πρῶτα ἀνθρώπος. *Idem*.

Prima hominis facies] Græca est figura : τὰ πρῶτα ἀνθρώπος : primæ corporis partes. Sic, *postrema*, τὰ ἔσχατα. *Taubmann*.

427 *Pube tenus*] *Tenus* præpositio ablativa quidem est, sed figurate etiam genitivo cohæret : ut, ' Et erurum tenus a mento palaria pen-

dent.' Sane gaudet postpositione. *Servius*.

Pistrix] Si navem intelligas, hæc *pristis*, hujus *pristis* facit: si de bellua, hæc *pistrix*, hujus *pistricis* facit. *Idem*.

Pistrix] In codicibus aliquot antiquis, *pristis* scribitur. Sed plura de hoc, libro x. eo versu dicemus, 'In *Pristin* desinit alvus.' *Pierius*.

Pristis] *Pristes*, belluæ sunt marinæ, quæ pilis vestiuntur; ea corporis magnitudine, ut ducentorum cubitorum in mari Indico reperiantur: ita appellatæ, quia mirum in modum corporis tenuitate fluctus secant: Græci autem πρίστων *sectionem*, πρίστων *sectorem* nominant. Dicitur et *pistrix* a Cicerone in *Aratum*: 'Et sparsam subter caudam *pistricis* adhæsit.' Hoc signum cæleste *Cetum* Græci, et vulgus Astrologorum, nominat. Atque ab hujus belluæ similitudine *pristin* quoque appellavit navim *Virgilius*. Denique sunt, qui *pistricem* velint eam esse belluam, quam vulgo *Capidolium*, de olei copia, quod caput ejus exprimentibus uberime reddit, nominant. De quibus omnibus accurate *Erythraus*. Et potest fieri, ut ad historiam alluserit, qua traditur *Scylla* classis piratica fuisse, quæ sit insidiata navibus hospitum. *Taubmann*.

Pistrix] *Gronov.* in *Observ.* l. 17. *pistris*, *pristis*, et *pistrix* eadem esse asserit: ubi plura quæ ad hujus monstri faciunt descriptionem. *Emmen*.

428 *Commissa luporum*] Conjuncta et coagmentata: ipsa scilicet, ut, 'Portam quæ ducis imperio *commissa* recludunt.' Et figurate locutus est: ut, 'Oculos suffusa.' Est autem hæc elocutio, *postrema*, id est, τὰ ἔσχατα, *commissa* erat luporum utero caudas delphinum, id est, *commissas* habebat. Et quidam volunt *commissa* dici, quæ du exesa junguntur. *Servius*.

Commissa] Ordo est: *Commissa*

est caudas utero delphinum luporum, id est, conjunctas et coagmentatas habet caudas utero: sive, infra uterum *pristim* referebat caudis luporum. Porro *Moralem* expositionem hujus figmenti *Cælius* xiv. 3. ita tradidit: *Homo*, inquit, *Scylla* est. *Prima* pars, rationalis est *Anima*: huic committitur inutilis caro et fluida, et receptandis tantum cibis habilis. *Virtus* illa divina in lubricum desinit: et superioribus partibus venerandis atque cælestibus animal iners et marcidum attexitur: quodque horribilius est, captivam ducit *Rationem*. *Plurimis* *Corpus* voluptati est, *Anima* oneri: quamvis illud *Natura*, ut quandam vestem ac velamentum circundedisset animo. Ex hac voluptuaria officina mirum est quanta se promant fœditatum agmina, quæ libidinum turpitudine, &c. *Taubmann*.

429 *Præstat*] Melius est. *Servius*.

Præstat metas] *Propositis* utriusque lateris malis, indicat eundem qua *Charybdis* est, malum levius, et labores subire longioris cursus, quam compendio navigare per *Scyllam*. *Donatus*.

Metas lustrare] Quis non videt sermonem ductum a *Circo*; ubi *metæ*, ubi circumflexio, ubi cursus? *Cerda*.

Pachyni] *Trinacii* *Priscianus*, vel potius *Rheminius Fannius* in *Dionysium*, media correpta enunciat, 'Eminet ad *Zephyrum* *Lilybe*, *Pachynus*que sub ortum.' Item primam *Ovid.* *Met.* xii. produxit: ut, 'Et quibus imbriferos versus *Pachynus* ad austros:' quam rursus contraxit in v. 'Læva *Pachyne* tibi, *Lilybæo* crura premuntur.' Vulgo *Capo Passaro*. *Erythr.*

430 *Cessantem*] *Morantem*: quod sequentiâ indicant, 'Longos et circumflectere cursus.' *Terentius*, 'Si abis *uspian*, aut ubi si cesses.' Sed alibi, 'Quid illic natus cessat cum

Syro.' *Servius*.

431 *Semel*] Quia iterum videre, cum perieris non potes. *Donatus*.

Informem] Hic, quæ confusæ sit formæ. Alibi deformem: 'nec sum adeo informis.' Alibi monstrum: ut, 'Monstrum informe ingens,' quod humanam excedat formam. *Servius*.

432 *Cæruleis canibus*] Variavit nunc *canes* dicendo, cum supra dixit *lupos*. *Idem*.

433 *Præterea*] Hinc ostenditur cuncta scire Helenum, et jam infensam Junonem: sed prohiberi dicere, ut diximus supra. *Idem*.

Præterea] Dicturus rem magnam, et ad Æneæ salutem imprimis pertinentem, commendat altis sensibus tenaciter retinendam. *Donatus*.

Heleno prudentia, vati] In homine prudentia est: in vatibus fides. *Serv.*

Prudentia] Quod ad eum pertinet, cum nondum numine percitus sit. *Donatus*.

Heleno prudentia, v.] Ita *Donatus* distinxit: et probat *Fabricius*: ut *prudentiu* ad Heleni experientiam, *fides* ad divinandi scientiam referatur. Non dissimile illud *Sophocli*. εἰ ζῆς ἔτι ζεὺς, χ' ὧ διδς φοῖβος σαφής. *Taubmann*.

434 *Fides*] Hoc pertinet ad personam vatis. *Donatus*.

Si veris inplet Apollo] Id est, si veris implet oraculis: ut *Lucanus*, 'Atque hominem toto sibi cedere jussit Pectore.' *Servius*.

435 *Proque omnibus*] Pro commodo omnium desideriorum. *Donatus*.

Proque omnibus unum] Mss. lectio est, *proque omnibus*: non *præque omnibus*: eandem approbantibus *Diomede* et *Donato*: quorum ille, *pro omnibus*, idem esse ait, quod ὑπὲρ πάντων: hic, *pro omnibus*, exponit, pro commodo omnium desideriorum. Nec displicet *Fabricio*. *Taubm.*

437 *Junonis magnæ*] Id est, supernæ: nam legimus, 'Junoni infernæ dictus sacer.' *Servius*.

Junonis magnæ] Ostendit *Poëta* majoris potentiae inimicos obsequendo potius, quam resistendo posse superari. Quapropter precibus et donis placandam admonet Junonem, ut possit in Italiam venire. *Donatus*.

Junonis magnæ] Docet *Macrobius* *Poëtam* expressisse supra, vs. 12. θεοὺς μεγάλους: hic etiam *Junonem Magnam*, τὴν δυνατὴν: uti *Æn.* I. τὴν χρηστήν: 'et bona Juno.' quibus nominibus Romanorum Penates proprie dici, *Cassium* tradidisse. Sed et *Sophocles* in *Elect.* dominam *Junonem* vocat δέσποιναν Ἀρτεμιν. *Taubm.*

438 *Junoni cane vota libens*] *Cane* autem de historia est: nam et bello Punico matrimi et patrimi cantaverunt Junoni: et bene tria posuit, quæ ad religionem pertinent, *prece*, *votis*, *donis*. *Servius*.

Cane vota] Hymnis enim et prece Juno præcipue delectatur. Et *Scalig.* IV. 16. istud, *Junoni cane vota*, notat, ut non vulgatum. *Taubmann*.

Dominam] Hic abusive dominum Junonem appellavit, cum proprium hoc nomen Matris deum sit. *Servius*.

Dominam] Ita *Sophocles* in *Electra*, δέσποιναν Ἀρτεμιν. Vide in I. VI. ad illud: 'dominam Ditis.' *Cerda*.

439 *Supera donis*] In codicibus antiquis, *votis* non *donis* legitur. Et ita apud *Ti. Donatum* habetur: quem locum etiam repetit in duodecimi libri commentariis eo loco, 'Et tu Saturnia Juno:' quorum nihil est in impressis codicibus. *Pierius*.

Supera donis] Id est, votis et hostiis expugna ejus animum, ut tibi sit propitia. Videtur respicere illud Græcorum a Platone *De Repub.* I. III. adductum: δῶρα θεοὺς πείθει, δῶρ' αἰδούλους βασιλῆας. Et *Euripid.* in *Medea*: πείθειν δῶρα καὶ θεοὺς λόγος. *Taubmann*.

Victor] Propositi tui effector: ut, 'Illi victor ego, et Tyrio conspectus in auro.' *Servius*.

440 *Mittere*] In codicibus aliquot

antiquis *metire* legitur: ut in hanc sententiam, 'Iter emensi,' et 'pela- goque remenso.' Sed *mittere* loco hoc magis omnino congruit, ubi de fatis agitur, quorum auspiciis Æneas sit omnia peracturus. Huic simile est illud, 'Missus in imperium magnum.' *Pierius*.

441 *Cumæam urbem*] Eubæa insula est: de cujus civitate Calchide, incolæ profecti sunt ad novas sedes quærendas: et haud longe a Bajis (qui locus a socio Ulyssis Bajo illic sepulto nomen accepit) invenerunt vacuum litus, ubi, visa muliere gra- vida, civitatem condiderunt; quæ res fœcundam ostendebat fore rempub. et eam *Cumas* vocaverunt: sive ab ἐγκύου, id est, prægnante: sive ἀπὸ τῶν κυμάτων, id est, ab undis: *u* autem Latini in *u* vertunt: ut *byrria*, *burria*. *Cumæam* autem *urbem*, sicut *Buthroti arcem*, *fontem Timavi*. *Servius*.

Cumæam urbem] Hanc ponit in sinu Puteolano Mela II. 4. de ea etiam agit Salmas. Exercit. Plin. p. 75. *Emmeness*.

442 *Divinosque lacus*] Consecratos, Avernum et Lucrinum. *Avernus* autem, in plurali numero *Aterna* facit: ut *tartarus*, *tartara*: unde, *Averna sonantia silvis*. Sane hic lacus ante silvarum densitate sic ambiebatur, ut exhalans inde per angustias, aquæ sulphureæ odor gravissimus supervo- lantes aves necaret. Unde et *Avernus* dictus est, quasi ἄρπυξ: quam rem Augustus Cæsar intelligens, dejectis silvis, ex pestilentibus, amœna reddi- dit loca. *Servius*.

Silvis] Quibus ambiebatur Aver- nus: quam tamen silvarum densita- tem Augustus postea dejecit, et ex pestilentibus amœna loca reddidit. Quod postmodum quibusdam *opus Julium*, vel, *unda Julia* appellata est. *Taubmann*.

443 *Insanam ratem*] Alii *magnam* dicunt: quia duo genera vaticinandi sunt, aut simplex, ut *Heleni*; aut per

furorem, ut *Sibyllæ*: quia *vates a vi mentis* appellatos, Varro auctor est: sed melius deo plenam, et vati- cinatricem intelligimus. A Græco- rum tractum etymologia, qui μάντεις, ἀπὸ τῆς μάνας appellaverunt: nam supra sensus humanos intelligentia, furor et insania dicitur, teste Cice- rone de Divinatione: 'Huic præstan- tissimæ rei nomen, nostri a divis; Græci, ut Plato interpretatur, a fu- rore dixerunt; prorsus furoris divi- nationem Sibyllinis maxime versibus contineri arbitrati.' Unde adhuc qui inspirari solent, *fatuari* dicuntur. Virgilius: 'Magnam cui mentem ani- mumque Delius inspirat vates.' *Serr.*

Insanam] Plenam numinis. Mo- rem dixit Sibyllæ, et in quo loco sit, et quo ordine singulorum desideriis respondeat. Scribit in foliis, ordi- nat, et dimittit; homines in illis fu- tura legunt. Sed si vento perturba- tur ordo foliorum, pereunt consulta, et dubii remanent, qui venerant con- sulturi. *Donatus*.

Sub ima] In ima: ut, 'Namque sub ingenti lustrat dum singula tem- plo.' et, 'Exercet sub sole labor.' *Servius*.

444 *Fata canit, foliisque notas et nomina mandat*] Tribus modis ait fu- tura prædicta: aut voce, aut scrip- tura, aut signis, id est, quibusdam notis, ut in obeliscis Romæ videmus: vel, ut alii dicunt, notis literarum: ut per unam literam significet ali- quid. In foliis autem palmarum Si- byllam scribere solere, testatur Var- ro. *Idem*.

Foliis] Palmæ. *Notas*] Literas. *Nomina*] Verba. *Idem*.

445 *Carmina virgo*] Quævis re- sponsa versibus scribebantur. Virgo vero *Phemonoe* dicta est: nam *Sibylla* appellativum est nomen: adeo ut Varro quot Sibyllæ fuerint, scripse- rit. *Sibylla* autem dicitur omnis puella, cujus pectus numen recipit: nam Æoli σίους dicunt *deos*: βουλή

autem *sententia*: ergo *σιβύλλας* quasi *σιουβουλὰς* dixerunt. Inde est, 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.' Sane sciendum omnia responsa Sibyllæ plus minusve centum contineri sermonibus. Unde Virgilius ait, 'Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum: Unde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ.' *Idem*.

446 *Digerit*] Ordinat, disponit. *Idem*.

In numerum] In ordinem, ut continuatio carminum fiat; unde est, 'Numeros memini si verba tenerem.' *Idem*.

Seclusa] Pro *inclusa*: præpositio pro præpositione. *Idem*.

448 *Verso cardine*] Aperta janua, per Periphrasim. *Idem*.

449 *Turbavit janua frondis*] Non janua: sed ventus qui per januam ingreditur. *Idem*.

451 *Situs*] Positiones et ordines: alibi *situ*, vetustate: ut, 'En ego victa situ:' alibi squalore, 'Per loca senta situ.' *Idem*.

452 *Inconsulti*] Inscii rerum, ignari, sine consilio. Sine responso, quibus consultum non esset; ut *inconsultos*, incautos dicimus, qui sine consilio aliquid adgrediuntur. *Idem*.

453 *Ne qua moræ*] *Ne qua* pro *non*, aut *nulla*: id est, nullum damnum te ex mora fecisse credideris. *Idem*.

Dispendia] Dispendium viæ, et compendium opponuntur. Ov. Met. III. 'per compendia montis Præcipitata via est.' Manil. in IV. 'Et vitia, et clades; damna et compendia rerum:' quem versum sic legit Ludov. Carr. *Cerda*.

455 *Vela vocet*] Valde nove. *Serv.*

456 *Oracula*] Fata, responsa. *Idem*.

457 *Ipsa canat*] Ne te mittat ad ea quæ in foliis notat. *Idem*.

Volens] Quæ velle habet. Nam *volitura*, propter asperitatem sermonis noluit dicere. Aut *volens*, quia

cogi non potest si nolit, ut in sacrificiis: 'Uti volens propitiusque.' *Idem*.

Volens] Hoc non pertractate dictum, sed ex religione prisca et solemni sacrificantium formula petitum. Cicero: 'Mars pater, te precor quæsoque, uti sies VOLENS PROPITIUSQUE mihi, domo familiæque nostræ,' &c. Quod notavit Servius, et J. Douza Succidaneis ad Horat. Taubmann.

458 *Illa tibi Italiæ populos*] Bene hæc ad Sibyllam distulit, quia ipse de cursu tantum interrogatus est: et quia *bella* terribile nomen intulerat, statim evadendi spem adjecit, 'Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem.' *Servius*.

Illa tibi] Edicet illa, quæ ego prohibeor aperire, quæ bella sint ventura, et quomodo singulos labores vel tolerando transeas, vel superando compescas. *Donatus*.

459 *Quo quemque modo fugiasque*] In antiquis aliquot codicibus *effugias* legitur: sed *fugias* magis placet: *quemque* vero per *m* in iisdem fere omnibus codicibus. *Pierius*.

460 *Venerata*] Quam tu veneratus sis: vel venerata pro te deos, id est, rogatis pro te diis. *Servius*.

Venerata secundos] Sic et passive Horat. 'Et venerata Ceres ut culmo surgeret alto.' Nimirum veteres *venero* et *advenero* active dicebant, quasi *veniam oro*, ut in Apulejum observavit Memmius. *Germanus*.

Venerata secundos] Mediceus codex, et vetusti plerique alii *venerata sacerdos* habent. Et eodem modo legi in antiquo Prisciani codice, hoc citato versu: quanquam et *secundos* in aliquibus legi non negarim, præsertimque in Donatiano. *Pierius*.

Venerata] Quæ de hac voce et similibus Agellius admonet xv. 13. capienda sunt de participiis tantum, juxta mentem Budæi, et Jul. Scal. Quin adhuc participia ipsa, si significatu passivo reperiuntur, id certe est,

quod veteribus in usu fuerunt activa quoque: itaque in hunc locum docte ait Germ. 'Nimirum veteres, venero et advenero active dicebant, quasi veniam oro, ut in Apulejum observavit Memmius.' Testimonium, quo Germanus caret, advoco ex Plauto, qui in Trucul. 'Date mihi huc stactam, atque ignem in aram, ut venerem Lucinam meam.' *Cerda*.

461 *Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri*] Bene cum præscriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaretur. *Servius*.

462 *Vade age, et ingentem*] Quædam prædicit ut vates, quædam admonuit ut amicus, cessantibus partibus vatis. *Donatus*.

463 *Amico est*] Poëta divinus peritiam suam, inventa occasione, semper ostendit; *effatus* ergo verbo augurali usus est, quia scit loca sacra, id est, ab auguribus inaugurata, *effata* dici: ergo religioso verbo voluit uti, qui potuit dicere, 'Quæ postquam vates sic ore est fatus amico.' *Effatio* dicta ex prolocutione, quod ubique loquimur, famur. *Servius*.

464 *Dona dehinc*] Mos veterum præsentatur; qui abeuntes donis prosequerantur; qui alibi illustratur a nobis, ubi de viatico scripsimus. Nunc addam Homeri locum ex *Odyss. xiii.* cui omnino Virgilius institit, ubi a Phæacibus Ulysses discedit: sic enim Alcinous, 'ἄλλ' ἔγε οἱ δῶμεν τρίποδα μέγαν, ἥδ' ἐ λέβητα Ἀνδρακᾶς: *Sed age ei demus tripodem magnum, et lebetem Viritin.* *Cerda*.

Gravia] Utrum aurea, an quibus non totis aureis addito auro pondus accesserit: et *gravia*, a, finalitatis ratione producitur: sed satis asperere. Nam in nullam desinit consonantem: ut, 'Omnia vincit amor, et nos cedamus amori:' et, 'At tibi Thymbre caput Euandrius abstulit ensis.' *Servius*.

Elephanto] Pro *ebore* posuit: Græce dixit. *Idem*.

Sectoque elephanto] Hom. *Odyss. xviii.* et *xix.* πριστοῦ ἐλέφαντος. *Plinium* lege *viii.* 10. et *xvi.* 43. *Hart*.

465 *Stipat*] *Densat*. Unde *stipatores* dicuntur, qui in navibus compo-nunt, a *stipa*. *Servius*.

Stipat] Largitorem præcipuum indicat, qui tantum donasset argenti, quantum naves nisi stipatæ capere non possent. *Donatus*.

466 *Dodonæos*] Id est, Epiroticos. A civitate Epiri *Dodona*: laudavit a regione, ut *vasa Corinthia*: quidam dicunt ita, ubi æs optime fustum, sicut et apud Corinthum: vel *Dodonæos*, quales sunt in templo *Dodonæi Jovis*. Hæc autem regio in finibus *Ætolorum* est, ubi Jovi et Veneri templum a veteribus fuerat consecratum. Circa hoc templum quercus immanis fuisse dicitur, ex cujus radicibus fons manabat, qui suo murmure instinctu deorum diversis oracula reddebat: quæ murmura, anus, *Pelias* nomine, interpretata hominibus disserebat. Sed cum hic ordo oraculorum per multa tempora stetisset, ab *Arce*, latrone *Illyrio*, excidi quercus præcepta est: unde factum est, ut postea fatidica murmura cessaverint. Narratur et aliter fabula. *Juppiter* quondam *Thebæ* filiæ tribuit duas columbas, humanam vocem edentes, quarum altera provolavit in *Dodonæ* glandiferam silvam *Epiri*, ibique consedit in arbore altissima, præcepitque ei, qui tum eam succidebat, ut ab sacrata quercu ferrum sacrilegum submoveret: ibi oraculum *Jovis* constitutum est, in quo sunt vasa ænea, quæ uno tactu universa solebant sonare. Altera autem columba pervenit in *Libyam*, et ibi consedit super caput arietis, præcepitque, ut *Jovis Ammonis* oraculum constitueretur. *Servius*.

Lebetas] Ollas æreas. Græce dixit: *Zemas* enim vulgare est, non Latinum. *Idem*.

Lebetas] In antiquis codicibus *le-*

betas legimus. Et Servius hoc a Virgilio Græce dictum ait. Illud addam, lebetem poculorum genus esse Ti. Donato. Non nulli legere amant *lebetes*. Pierius.

Dodon. leb.] *Lebes*, hic pollubrum, seu malluvium, item olla ærea exponitur a Servio. Alii *Lebetes Dodon.* interpretantur vasa rebus variis apta, ex ære Dodonæo et præstantissimo conflata: vel, quales sunt in templo Dodonæi Jovis. Adagium est, *Dodonæus lebes*, in garrulos: de quo J. Parrhasius, et Cælius XIX. II. *Taubmann.*

467 *Loricam*] Et dona quæ augeant suas opes dat, et ea quibus se ab hoste tutetur, et omnia cum decoro: et dicit arma fuisse illius, qui Trojam vicerat, ut sit insultatio, arma victum ferre victoris. *Donatus.*

Loricam consertam hamis] Hæc fuse alibi scribuntur, explicantur, illustantur: Græci θώρακα ἀλυσιδωτὸν, κρικωτὸν, πολυάγκιστρον. Hic ἐκ παρέρργου te moneo legas Leop. emendat. IX. 22. ubi enodat illud Iuvenalis sat. XIV. 'Dispositis prædives hamis,' Grammaticis ante illum non intellectum, seque torquentibus in expedienda quantitate Syllabica. *Cerda.*

Hamis auroque] *Hamis* aureis, per Hendiadyon. *Hamis* autem catenis, vel circulis significat. *Servius.*

Trilicem] Trino nexu intextam. *Id.*

468 *Conum*] A parte totum: nam *conus* est curvatura, quæ in galea prominet: super quam cristæ sunt. *Coni* tamen appellationem sciendum a Græco tractum. *Idem.*

Et conum insignis galeæ, cristasque comantis] Proprie, sicut dictum est, Græcorum erant, ut, 'Deinde comantem Androgei galeam,' et est participium *comantes* notum: non enim est verbum *como*. *Idem.*

469 *Sua dona parenti*] Id est, Anchisæ: *sua* autem, congrua meritis, apta ætati. *Idem.*

Sua] Ætati convenientia. *Donatus.*

470 *Duces*] Itineris scilicet equorum, vel quos vulgo *agasones* vocamus, ut, 'Effunditque ducem:' alii duces itinerum accipiunt. *Servius.*

471 *Remigium supplet*] Bene verbo militiæ usus est, ut supplementum diceret: nam multos in Creta perdidit. *Idem.*

Supplet] In codicibus aliquot antiquis, *suplet* unico *p* scriptum legas. Circumfertur vero epitaphium a Pontano in Pelignis inventum: ubi *suplet* unico *p* notatum est. Quod nulla non ratione factum a majoribus, nomen *supellex*, ab eo verbo, ut Pontanus idem affirmat, derivatum, ostendit. *Pierius.*

Socios] Nullum indonatum reliquit, dans quæ competebant viris fortibus. *Donatus.*

472 *Velis aptare jubebat*] Subaudis *socios*, a superioribus: et bene servat τὸ πρέπον, ut ubique Anchisen inducat in navigationem; ut, 'Et pater Anchises dare fatis vela jubebat.' *Servius.*

473 *Ferenti*] Pro secundo flanti, vel cum flare cœpisset. *Idem.*

475 *Anchisa*] Bene, cum Veneri libidinem non objicit, dicendo *conjugium*, majorem honorem Anchisæ tribuit. *Anchisa* autem vocativus hic non est Latinus, nam brevis esset *a*, ut *Catilina*. Græcus est ergo, de quo valde apud eos quæritur, quemadmodum exeat ab his nominibus, quæ in *es* mittunt nominativum. Nam *Tydidēs Tydide* facit: ut, 'Danaum fortissime gentis Tydide.' *Atrides* cum sit simile, *Atrida* facit: ut Horatius, 'Ne quis humasse velit Ajacem, Atrida, vetas cur?' Tale est ergo *Anchisa*. Sane apud Latinos horum nominum causa manifesta est: nam nominativus ipse in *a* mutatur, et recipit Latinam declinationem: ut, *Atrides Atrida*; *Scythes Scytha*. *Idem.*

Dignate] Digne habite, digne judicate. Nam modo non agentis habet, sed patientis imaginem: unde est in

primo, 'Haud equidem tali me dignor honore.' *Idem.*

Dignate] Quasi, qui dignus sit inventus qui filiae Iovis jungeretur. *Donatus.*

Conjugio dign.] Sic et Pelens suum cum Thetide conjugium *γεναῖα συγκαίμῃματα* vocat apud Eurip. in Androm. Ut autem hic *dignate* passive extulit, ita et Manil. l. i. 'Au fortes animæ dignataque nomina cælo.' Ut autem *felix nati pietate*: Aristoph. in Vesp. ὦ μακάριε εὐπαίδας. *Germanus.*

476 *Cura deum]* Id est, amor: ut alibi, 'Veneris justissima cura.' *Serv.*

Cura deum] Georg. iv. 'Cyrene soror, ipse tibi tua maxima cura.' *Æn.* x. 'Ipse inter medios Veneris justissima cura.' Tibull. l. iii. 'salve cura Deum.' Auson. Epigr. 'superum cura secunda Valens.' Sic et Græci μέλημα, et μέλει μοι amatoria verba usurpant. Reges enim et principes Deus tuetur. Pindarus Pyth. Od. v. Διός τοι νόος μέγας κυβερνᾷ Δαίμον' ἀνδρῶν φίλων: Jovis mens magna gubernat sortem virorum, qui sibi in precio. Hinc Agamemnoni apud Homer. spes maxima exsurgit, nam cum minitatus Achilles fuisset, abiturum se Phthiam, et exercitum relicturum, prudenter respondit Agamemnon: πᾶρ' ἔμοιγε καὶ ἄλλοι, Ὅς κέ με τιμήσουσι· μάλιστα δὲ μητίετα Ζεὺς: Apud me et alii erunt, Qui me honorabunt, maxime autem prudens Juppiter. *Cerda.*

Bis Pergumæis crepte ruinis] Probavit curam deorum. Et sciendum rhetorica esse argumenta, quæ a contrariis laudant. Quod enim Anchises infelicitatis putavit; ut, 'satis una superque Vidimus excidia;' hoc iste argumento convertit in laudem. *Bis* autem, propter Herculem et Græcos, qui expugnare Trojanos. *Serrius.*

Bis Pergumæis] Ostendit, quod sit cura Deum, qui cum debilis esset, liberatus tamen sit periculis patriæ, in qua perierunt viri fortes. *Donatus.*

477 *Ecce tibi]* Aut vacat tibi: ut in

Tullio, 'Qui mihi accubantes in conviviiis.' Aut certe altius dictum est tibi: ac si diceret, Qui Italiæ hanc tantum visurus es partem, non etiam eam, quam Æneæ fata promittunt. Aut certe tibi, id est, quod ad te attinet; nam ita veteres ponebant, ut Terentius in Adelphis, 'En tibi autem: quid est? lupus in fabula.' Et cur et Æneæ non dicit? aut sufficere putat, quæ illi vaticinatus est, ut retineat illa: aut ambobus dicit ad unum loquendo. *Servius.*

Arripe] Invade. Illic enim est sacrificaturus. *Et tamen ἀνακόλουθον* est: non enim præmisit, *quanquam vicina sit.* *Idem.*

478 *Præterlabare necesse est]* Præternaviges: et bene positum, *necesse est*, ne fatigato longæ navigationis denunciatio dura videretur. *Idem.*

479 *Ausoniam]* Italiæ, a Rege Ausone. *Idem.*

Quam pandit Apollo] Laurolaviniam agrum significat, ad quem venturus est. *Idem.*

480 *Vade, ait]* Bis hæc est in Virgilio iteratio; ut in hoc loco. Nam cum supra *compellat* dixerit, intulit modo *ait.* Item in quinto cum præmiserit, 'Fidam sic fatur ad aurem:' subjecit rursus: 'et sese ostendat iu armis, Dic, ait.' *Idem.*

O felix nati pietate] Latenter ostendit mortem futuram. Non enim ait felicem vitæ longinquitate, vel adventu ad Italiam: sed tantum nati pietate: quasi qui poterit exequiarum munus implere. *Idem.*

481 *Provehor]* Sermone progredior: ut ostendunt sequentia. *Idem.*

Demoror austros] Id est, vos demoror, quo minus ventis utamini. *Idem.*

482 *Supremo]* Ultimo: postquam eorum desperabat aspectum. *Idem.*

Digressu supremo] Sic apud Flaccum Arg. ii. Hypsipile abeuntem Iasonem chlamyde exornat: 'dixit lacrymans hæsuræque charo Dona duci promitt chlamydem, textosque labores.' *Cerda.*

483 *Picturatas*] Participium sine verbi origine; vel a fœminino genere derivatum, pro *pictas*, id est, pictura decoratas. *Servius*.

Fert picturatas] Γραφὰς ὅπλων, et ἐσθήτων sæpe Græci Ποῦτæ usurpant. Textilia autem dona videtur dixisse, ut Hom. Od. N. χρυσὸν τε ἄλιν ἐσθῆτα θ' ὕφαντήν. Sed et Catullus 'linum catagraphon' dixit, quasi picturatum: et Lucret. 'Textilibus picturis ostroque rubente.' Tales et *variæ-gatus vestes* θρόνα Græci Ποῦτæ: ut Hom. Il. X. δίπλακα μαρμαρέην, ἐν δὲ θρόνα ποικίλ' ἔπασσε. *Germanus*.

Auri subtemine] Id est filo, quod intra stamen currit: quod Persius *trammam* dixit, 'Mihi trama figuræ Est reliqua: ast illi tremat omento popa venter.' Nam male quidam *subtegmen* stamen accipiunt, quum stamen de auro esse non possit. *Servius*.

Auri subtemine vestis] Sunt antiqui codices, in quibus *subtegmene* una dictione legatur. Sunt ubi præpositio *sub* divisa est a *tegmene*: sed Grammatici *subtemine* absque *g* littera legendum contendunt. Dicit vero *subtemen subteminis*, ut *stamen staminis*, ait Carisius. *Pierius*.

Auri subtemine] *Subtegmene* alii, item alii *subtemine* legunt, quod posterius mihi probatur, quia *stamen* et *substemen* sapere Græcam derivationem videntur, ἀπὸ τῶν στήμονος καὶ ὑποστήμονος: nam στήμων et στάμων dicitur, in *substeme* η in *e* longum verso: quod *substemen* ἐφυνφή Plat. leg. E et ὕφασμα, κρόκη, *trama* Servio. Catullus autem eo loco, 'Currite ducentes *substamina*, currite fusi,' fuso respicit, quibus involvitur *subtemen*, qui *πηρία* dicuntur. *Germanus*.

Fert picturatas auri subtemine vestis] De vestibus *διαχρύσοις*, de *subtemine* et *stamine* dissertationes habet eruditus Salmas. ad Script. Hist. Aug. p. 545. 979. et vol. II. p. 551. *Emmeness*.

484 *Et Phrygiam Ascanio chlamide*] Aut acu pictam. Hujus enim

artis peritos *Phrygiones* dicimus secundum Plautum. In Phrygia enim inventa est hæc ars. Aut ob hoc addidit *Phrygiam*, quasi per quam patriæ memoria retineretur. *Servius*.

Chlamydem] Notat in Sueton. Lævinus, *chlamydem* non solum militare esse vestimentum, sed inter puerilia quoque ab Ulpiano apponi; nam hæc donabatur pueris ad faustum quoddam omen futuræ militiæ. Suet. Tiber. loquens de pueritia Tiberii, c. 6. 'Munera, quibus a Pompeja Sexti Pompeii sorore in Sicilia donatus est, *chlamis*, et *fibula*,' &c. *Cerda*.

Nec cedit honori] Id est, tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim honoris est, non cedere, patrem esse meritis accipientis. Scaurus *honore* legit: et intelligit, honore non cedit Heleno, qui patri ejus vel avo donaverit multa. *Servius*.

Nec cedit honori] Duo notat in *chlamide*: et quod esset sibi solatio, quia esset de originalibus terris: et quod conveniret honori Ascanii: nam digna fuit qua uteretur. Tali etiam dignus Ascanius, qui tantam rem applicaret usibus suis. Sunt enim quidam *objecti*, qui utuntur vestibus sibi non convenientibus: sunt rursus adeo excellentes, ut cum suis vestibus pari honore contendant. Laudavit autem solam *chlamidem*, cætera generaliter dixit. *Donatus*.

485 *Textilibus*] Sibi congruis. Quid enim magis conveniebat donare mulierem? *Servius*.

Onerat] Ut in Heleno dixit, 'stipatque carinis.' Ille vir fortis donat aurum, argentum, arma viro forti. Hæc mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationem personarum. Hæc etiam duo genera munerum ponit: *chlamidem auri subtegmene variatam*, quæ esset ex antiquis. Item alia munera, quæ non essent tanti precii, sed suis manibus. Unde cum

hæc offerret, dixit: *accipe et hæc*, præter chlamidem et prædicta: ut alterum haberet precium, alterum amoris religionem et dantis affinis affectum. Ergo si non valent dona, valeat persona Andromaches, tui avunculi uxoris. *Donatus.*

486 *Accipe et hæc*] Aut intelligimus ante a se aliqua fuisse donata: aut certe secundum jus locutus est. Omnia enim quæ vel avus, vel pater acceperat, ad Ascanium hereditatis jure deveniunt. An *et hæc*, præter illa quæ Helenus tibi dedit? *Servius.*

Monumenta] Memoria. *Monumenta* autem a mentis admonitione sunt dicta. *Idem.*

487 *Longum amorem*] Et de præterito et de futuro, ut agnoscas quantum te vel amaverim, vel amatura sim. Potest et pro diu accipi. *Idem.*

488 *Conjugis Hectoræ*] Dictum est hoc, habita ratione personæ, cum qua loquebatur: ac si diceret, uxoris avunculi tui. *Idem.*

Extrema tuorum] Ut quæ Ilio extulit: vel sicut supra, 'Digressu mæsta supremo.' *Idem.*

489 *O mihi sola mei super Astyanactis imago*] *Super*, id est, valde, vehementer, expresse: hoc est, valde mihi es imago Astyanactis: quo sermone etiam Homerus in simili utitur significatione; vel deest *est*, sitque *superest*, id est, *restet*, ut in octavo: 'Neque enim fuga jam super ulla pericli est.' Fabula autem de Astyanacte ista est. Superato Ilio, cum Græci ad patriam redituri contrariis flatibus prohiberentur, Calchas cecinit deiciendum ex muris Astyanacta, Hectoris et Andromachæ filium, eo quod si adolevisset, fortior patre futurus, vinca carnis esset patris interitum. Hunc Ulyxes occultatum a matre, cum invenisset, præcipitavit e muro, et ita Græci Troja profecti sunt. *Idem.*

O mihi sola mei super] Etiam hæc contendit Scaliger, v. 3. cum Homeri-

cis. 'Et divina,' inquit, 'illa sunt. Statius Silvarum v. 10. *Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat. Et* quanquam Græcus ibi, ὀφθαλμῶν βολὰς, mirifice dixit: non potuit Latine noster: at alio verbo compensavit: gestum enim apposuit, cum dixit, *ferebat*. Et mirum quod addit, *Et nunc æquali tecum pubesceret ævo*, ut augeat affectum memoriæ, ex repræsentatione rei, quæ non est, et esset.' Hæc Scaliger. Videatur et Macrobi. Saturn. iv. 5. item Cælius xxix. 24. Porro illud, *super*, exponit Servius, item Nonius; *valde, vehementer, expresse*: q. d. valde mihi es imago Astyanactis. Turnebus tamen xxiii. 5. ut et Pimpontius, *super* hic pro Participio *superans*, περιγινωμένη, id est, *reliqua*, seu ὑπερισταμένη, id est, *superstes*, accipiunt: quo pacto Græci Præverbia pro Verbis eleganter ponere soleant: ut μέτα, pro μέτεστι: πάρα, pro πάρεστι. Ita Valerius l. viii. 'Nec spes ulla super: pro, *superest*.' Taubmann.

490 *Sic oculos, sic ille manus*] Hom. de Telemacho: κείνου γὰρ τοιοῖδε πόδες, τοιαῖδε τε χεῖρες, ὀφθαλμῶν τε βολαί, κεφαλῇ τ' ἐφύπερθε τε χαῖται. *German.*

491 *Pubesceret ævo*] Ut etiam in secundo diximus, proæconomia est; ut verisimile sit, Ascanium in octavo potuisse jam bella tractare. *Servius.*

Et nunc æquali] Hic versus videtur esse ex Eurip. in Ione sub persona Creusæ ad filium: σοὶ ταῦτ' ὃν ἦβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον. *Germanus.*

492 *Digrediens*] Pro cum *digredierer*, participium pro verbo modi conjunctivi. *Servius.*

Hos ego digrediens adfabar] Sic Cyziens apud Valer. Flacc. l. iii. cum ab eo Iason discedit, 'Ipse agit Æsonida junctos ad litora gressus Cyziens abscessu lacrymans.' Apud eundem l. ii. cum Argonautæ discedunt ab Hypsipyle, similis tristitia et lacrymæ inducuntur: 'Nec minus Orpheæ tristis (Hypsipyle) cervicæ,

utroque Æacide, et gemino conjux a Castore pendet: Has inter lacrymas legitur piger uncus arenis.' Oppor-
tune autem monet Rittershus. in Opp. Cyneg. discrimen inter *digredi*, et *degre*di: ut prius sit discedere ex loco aliquo, posterius descendere de superiore loco, cui contrarium sit, ascendere. Sic Sallust. Hist. iv. 'ut primum Albus degressus est.' In Iugurth. 'monte degrediens:' et, 'colle degredi.' Florus l. III. 'ab arce degressus:' itaque male confunditur horum verborum usus. *Cerda*.

Lacrimis adfabar] Non poterat ab iis, qui et cives, et in se liberales essent, sine lacrimis discedere. *Donat*.

Obortis] In antiquis plerisque codicibus, *abortis* legitur per *ab*. Sed doctorum consensus mavult pro *ob*, *obortis* scribi. *Pierius*.

493 *Vivite felices*] *Vivite* modo, bene optantis est: non ut in Bucolicis, male dicentis: 'Vivite silvæ,' id est, perite. Simile est et *valete*: ut Terentius, 'Valeant, qui inter nos dissidium volunt.' Sunt autem hæc per contrarium inventa maledicta, ut sit quasi amara veneratio. Illud quaeritur utrum *vive*, an *vivas*, id est, utrum per imperativum dicere debeamus; et constat dici melius per optativum. Optari enim possunt, non imperari, vel bona, vel adversa: quod autem invenimus per imperativum, usurpatum est. *Servius*.

Vivite felices] *Feliciter vivere* dicit, manere ociosum in eodem loco, et adversa fortunæ ulterius non timere. Sibi autem omnia contraria esse ostendit. *Donatus*.

Fortuna peracta jam sua] Id est, dura, propria Trojanorum: ut, 'Hæc Trojanæ tenus fuerit fortuna secuta.' *Servius*.

Peracta] Prostrata. *Idem*.

Peracta] Achilles Statius legit *parata*. Firmat Tibullianis versiculis: non satis ad gustum: omitto. Ego in integra sententia Propertianam

imitationem invenio: ut enim Æneas ait: Nos inus semper in nova fata, vos hic vivite, qui jam felices. Ita Propertius eleg. i. l. non dissimili sententia: 'Ferte per extremas gentes, et ferte per undas, Qua non ulla meum fœmina norit iter. Vos remanete, quibus facili Deus annuit aure, Sitis et in tuto semper amore pares.' *Cerda*.

494 *Sua*] Id est, dura, et propria Trojanorum: ut Æn. vi. 'Hæc Trojanæ tenus fuerit fortuna sequuta.' *Taubmann*

Nos alia ex aliis in fata vocamur] Hesiod. in Theog. ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται χαλεπώτατος ἄθλος et Homer. Il. T. ὥς μοι δέχεται κακὸν ἐκ κακοῦ αἰεί Eurip. in Hecub. παρακαλεῖ δ' ἐκείθεν αὖ Λύπη τις ἄλλη διάδοχος κακῶν κακοῖς et post paulo, πόνοι γὰρ ἐκ πόνων, ἀνάγκαι κρείσσοις Κυκλοῦνται et ἕτερα δ' ἀφ' ἐτέρων κακὰ κακῶν κυρεῖ. *Germ*.

495 *Vobis parta quies*] Locus hic cognationem habet cum eo, Æn. i. 'O fortunati quorum jam mœnia surgunt, Æneas ait.' Ut vero hic *cedentia retro*, sic in v. 'dum per mare magnum Italiam sequimur fugientem, et volvimur undis.' Poëta enim, ut aliis, sic sibi interdum insistit, seque ipse æmulatur. *Cerda*.

Arandum] Findendum, ut, 'Longæ sulcant vada salsa carinæ;' *sulcus* enim proprie aratri est. *Serv*.

Arandum] Pari venustate Ovidius Trist. i. 'æquor aro:' et Pont. i. 'sulcavimus æquor.' Fluxit hoc a Græcis. Aristides orat. 4. sacror. serm. ὑπεναντία τοῖς ἀνέμοις πλέοντι, καὶ οἷον ἀροῦντι τὸ πέλαγος: *naviganti adverso vento, et quasi aranti pelagus*. Quæ verba præveant ad explicationem Virgilii. Hoc certe verbum inferendum, cum adversa est navigatio, ut in vate, et in adductis testimoniis Ovidii. Ut enim arare terram, laboriosum est, sic pelagus: neque enim in navigatione prospera commode uteris his vocibus. An alii utantur in

cursu prospero, nihil moror. Nonnus quidem l. i. usurpat in navigatione τέμνω, σχίζω, *seco, findo*, quæ sunt terræ. Et pro nauta ἀγρονόμον dixit, id est, *agricolam*; et pro navigatione αἰλακα, id est, *sulcum*. Et l. ii. pari venustate, κύμα χαράσσω. Mæcenas apud Senecam ep. 104. 'alveum lintribus arent.' *Cerda*.

496 *Semper cedentia retro*] Ut, 'Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.' *Servius*.

Cedentia retro] Impossibilia dicit, sed per illa suum tædium exprimit, qui tot annos laboriose periculoseque navigans, nondum veniebat quo pervenire cupiebat. *Donatus*.

498 *Quam vestræ fecere manus*] Quod est dulcius. *Servius*.

499 *Et quæ fuerit minus obvia Grajis*] Id est, quæ nullum patiatur excidium. Alii *fuerint* legunt: et volunt esse maledictum in Græcos, ut ad auspicia referas: quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. *Obvia* autem obnoxia, inimica, contraria. *Id*.

500 *Si quando Tybrim*] Fluvium: pro quo regem ipsum posuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluvium, et nomen dedit. Nam antea *Albula* dicebatur: ut ostendit in septimo Virgilius. Alii volunt non Tybrim cecidisse, sed Tyberinum, regem Albanorum; a quo *Tyberis* dictus est. Ut autem *Tybris* dicatur, hæc ratio est: Quodam tempore Syracusani victores Atheniensium, ceperunt Syracensis ingentem hostium multitudinem, et eam cæsis montibus fecerunt addere munimenta civitati. Tunc auctis muris etiam fossa intrinsecus facta est: quæ flumine admissio repleta munitiorem redderet civitatem. Hanc igitur fossam per hostium pœnam, et injuriam factam, *Ybrin* vocaverunt, ἀπὸ τῆς ὕβρεως. Postea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt partem, ubi nunc Roma est, usque Rutulos et Ardeam. Unde est, 'Fines super usque Sicanos:' *Albulam* fluvium ad imagi-

nem fossæ Syracusanæ *Tybrin* vocaverunt, quasi ὕβριν: ut, 'Effigiem Xanthi Trojamque videtis.' Circa Syracusas autem esse *Ybrin* fossam nomine, Theocritus meminit. *Idem*.

501 *Gentique meæ*] Bene *genti suæ* dicit, non *sibi*: scit enim Ascanio regna deberi victa fatisque incensa. *Idem*.

Data mænia cernam, Cognatasque urbis olim] Quandoque, et per omnia *cernam* subandis. Sensus autem talis est: Si potuero ad Italiam pervenire, et regna constituere, et dividere urbes, et populos tibi cognatos. Nam et Æneas et Helenus a Dardano originem ducunt. Ergo hoc dicit: Quoniam et ab uno originem ducimus; et iisdem casibus subjacimus. *Idem*.

502 *Cognatas urbes*] Quidam in honorem Augusti dictum accipiunt. Is enim cum in Epiro Nicopolim conderet, cavit in fœdere civitatis ipsius, ut cognati observarentur a Romanis. *Id*.

Cognatas] In quibusdam *cognatasque*. In antiquis exemplaribus non est *que*, ut ab eo verbo pendeat: *unam faciemus utranque Trojam animis, cognatas urbis olim*. *Pierius*.

503 *Hesperia*] Id est, quibus populis auctor est Dardanus. *Hesperia* autem ἑσπεριόθεν, (nam Græce dixit) et est de loco adverbium, 'Dardanus Hesperiam tenuit.' Figura enim nunquam pulchra est, si elocutio imperfecta sit: ut, Cicero in Verrinis, 'Quintum Verrem Romulia:' non addit, *tribu*. *Servius*.

504 *Utranque Trojam*] Id est, quam et tu fecisti et ego facturus sum, jungamus, et faciamus unam: sed *animis*, hoc est, fœdere et affectione; quoniam revera eas natura non sinit jungi. Quamvis quidam dubitant utrum genere an loci proximitate *propinquos* dixerit. Sane quoniam occurrebat humane brevis vita, bene subjungit, 'Maneat nostros ea cura nepotes.' Distinguendum autem *populosque propinquos Epiro*: et sequentibus os-

tendit quomodo. *Idem.*

Unam f. utramque] Eam, quam tu fecisti Trojam, egoque facturum sum, jungamus: sed *animis*, hoc est, fœdere et affectione. Alludit autem Poëta ad cognationem et amicitiam, quæ inter Molossos et Romanos postea coivit: de qua l. i. Halicarnasæus: ut princeps observavit Nannius Miscell. l. vii. Atque ex hoc Poëtæ etiam ingenium et singularis Œconomia apparet, qui res jam actas, tanquam futuras describit: quo divinationi sit locus. Vide et Scalig. Poëtices. iii. 11. *Taubmann.*

506 *Provehimur pelago*] Id est, Butthroto derelicto. *Servius.*

Vicina Ceraunia juxta] *Ceraunia* montes Epiri a crebris fulminibus propter altitudinem nominati. Unde Horatius expressius dixit, ‘Acroce-raunia,’ propter altitudinem et fulminum jactus. *Idem.*

507 *Cursusque brevissimus*] Adeo ut medio noctis spatio transfretaverit. *Idem.*

Cursusque brevissimus] Trajectus hujus brevitatem Hortensius ait contineri 700. stadiorum latitudine, videlicet 21. milliarium Germanicorum spatio: si demensio fiat ab Acroce-rauniis usque ad Hydruntem maritimum Italiæ oppidum. *Cerda.*

508 *Umbrantur*] Illustret hunc locum Guliel. Stuchius Antiquit. Convivial. i. 11. Græci ad notandas horas, et tempus quod cunque, ad σκιάν, id est, *umbram*, confugiebant, et ad τὸ στοιχεῖον τῆς σκιᾶς, *lineam umbræ*. Inde non otiose Virgilius, et hic ‘umbrantur montes,’ et in Ecl. i. ‘Majoresque cadunt altis de montibus umbræ.’ Interpres Aristophan. ἐν Ἑκκλησιαζ. ad verba illa, ὅταν ᾗ δεκάπουν τὸ στοιχεῖον, ita ait, ἡ τοῦ Ἥλιου σκιᾶ, ὅταν ᾗ δέκα πηχῶν θέλει οὖν εἰπεῖν ὅτε γίνεται ὁ φέ: quando Solis umbra fuerit decem cubitorum, hoc est, quando erit sero. Lucianus in Gallo: συνεχῆς ἐπισκοπῶν ὁποσαποῦν τὸ στοιχεῖον εἶη:

assidue observans, quot pedes haberet linea. Et in Saturnalibus inter leges conviviales, λούεσθαι μὲν ὁπόταν τὸ στοιχεῖον ἐξάπουν εἶη: *lavari cum linea jam sex est pedum.* Eubuli versus apud Athen. l. i. omitto, ut multos. *Idem.*

509 *Optatæ telluris*] Quæ a navigantibus semper optatur. *Servius.*

510 *Sortiti remos*] Quia remigium suppletum erat. Et *sortiti*, per sortem divisi ad officia remigandi, quis esset prœreta, quis pedem teneret. *Idem.*

Sortiti remos] Ita Æn. viii. ‘pariterque laborem Sortiti.’ Ita milites Æn. ix. ‘Omnis per muros legio sortita periculum Exenbat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.’ *Taubmann.*

Passim] Prout quis voluit. *Servius.*
Litore sicco] Ad discretionem illius quod aqua alluitur. *Idem.*

511 *Corpora curamus*] Cibo ac potu reficimus. Vide N. ad G. iv. 187. Ex Ennio Annal. l. xii. desumptus hic locus. Simile utitur locutione Plin. Epist. vi. 20. ‘Curatis utcunque corporibus.’ Petron. ‘Cibisque naufragiis corruptis utcunque curati:’ et alio in loco: ‘Curavi diligentius noxiosissimum corpus.’ Serum diei hic describi notavit. Scal. poët. iii. 6. *Emmeness.*

512 *Orbem medium*] Cælum intelligit Salmas. exerc. Plin. p. 814. *Idem.*

Horis acta] Per horas decurrens. *Servius.*

Subibat] Bene subibat, post sextam enim horam descendit. *Idem.*

514 *Auribus aëra captat*] Naturale enim est, ut a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. *Idem.*

Auribus aëra captat] Supra Ge. ii. ‘patulis captavit naribus auras.’ Græci ὠτακουστὲν, et ὠτακουστής. *Germanus.*

Auribus aëra captat] Virgilius hic Homero superior, teste Macrobi. Saturn. v. 11. *Emmeness.*

515 *Sidera cuncta notat*] Ideo *cuncta*, quia in prognosticis legitur non sufficere unum signum ad explorandam futuram serenitatem. *Servius*.

Notat] Ut Tullius, 'Notat et designat oculis;' id est, diligenter intuetur. *Idem*.

Tacito cælo] Aut nocturno, per quod tacetur: aut ipse tacitus: aut certe ad homines retulit. Nam licet æternus sit axium sonus, tamen a nobis non auditur. Ergo quantum ad nos, *tacitum* dixit. *Idem*.

Labentia] Cursu scilicet mundi, neque enim ventis feruntur, sicut de planetis dicitur. Ergo *labentia*, tanquam labentia, nunquam enim loco moventur. *Idem*.

Labentia sidera] Imitatione illius Lucret. l. i. 'vivant labentes ætheris ignes.' *Germanus*.

516 *Arcturum*] Stella est post Ursam in Boöte signo. *Servius*.

Arcturum pluviasque Hyadas] Quamvis in veteribus codicibus *Pliadas* legatur, placet tamen, quod ejus loco positum est a recentioribus, *pluviasque Hyadas*. Nam *Plias* primam producit: quia diphthongus est *ei*, *πλειάς*: nisi quis vocalem alteram, quod sæpe ex commodo suo Græci faciunt, detritam velit. *Pierius*.

Pluviasque Hyadas] Id est, pluviosas. Salustius, 'Consedit in valle virgulta nemorosaque:' *virgulta* pro *virgultosa*. Quidam autem *Arcturum*, vel *pluvias Hyadas* accipiunt, quia non utraque uno tempore oriuntur; quod si ita est, erit *que* pro *re*. *Servius*.

Triones] Id est, Septentriones: geminos, duos, id est, *Cynosuram* et *Helicem*. Varro autem ait, boves *triones* dici, et hæc signa etiam *plaustra* dicuntur, quæ bobus necessario trahi solent, ut Græci *ἀπέρων, ἄμαζαν*. *Idem*.

517 *Armatumque auro circumspicit Oriona*] Bene *armatum auro*, quia et balteus ejus et gladius, clarissimis fingitur stellis. Sic Lucanus, 'Ensiferi nimium fulget latus Orionis.' Et

sciendum non hoc eum intueri, ut cernat signa, quæ omnibus patent: sed explorare stellarum vigorem, quo futura indicatur serenitas: ut in Ge. i. 'Nam neque tunc stellis acies obtusa videtur.' Ipsum autem Orionem etiam tempestates significare si fuerit obscurus, alibi ostendit: 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion.' Si autem quærebat quasi non orta, nequaquam procedit: cum etiam Septentriones dixerit, qui semper videntur. *Idem*.

Circumspicit Oriona] Aut quærit cernere, aut diu contemplatur. *Id*.

Oriona] Euripides in Ione *Ἠρίωνα* vocat *ξίφηρη*: vocem produxit Virgilius, ut Græci sæpe. Euripidem jam vidisti. Homerus quoque Odyss. v. καὶ τ' Ἠρίωνα δίδκει. Ita et Lucanus: 'Ensiferi nimium fulget latus Orionis.' Alii corripiunt. Ovidius: 'accinctumque Oriona ferro.' *Cerda*.

518 *Cælo constare sereno*] Id est, omnia videt habere cælum quæ significant serenitatem. *Constare* autem, suppetere: ut Juvenalis: 'Quis ferat uxorem, cui constant omnia?' *Serr*.

519 *Clarum signum*] Faculam ele- vavit: ut, 'Flammæ cum regia puppis Extulerat.' *Idem*.

Dat clarum e puppi signum] Phrasis Ennii est, et in re etiam nautica, Ann. viii. 'Tonsas ante tenentes signum Cum dare cœpisset.' Sed translata a militia. Ideo postea, 'nos castra movemus.' *Cerda*.

Castra movemus] *Castra* sunt ubi miles steterit. Modo tamen classem significat, quia et *castra nautica* dicuntur. Dieta autem *castra*, quasi *casta*: vel quod illic castraretur libido: nam nunquam his intererat mulier. *Serr*.

Castra] Commutatio metaphorarum pulchra est: hic *castra* de re nautica: in ii. classem de terrestri exercitu, 'classibus hic locus,' adi. Sed firmo locum Virgili: ut hic *castra* in re nautica, ita l. iv. 'faces in castra tulissem,' id est, in naves: et in v.

'sic acet equo turbata petivit Castra:' ubi intelligit navalia. Attius Antenoridis: 'Aut naves urens castra mac-tabo in mare.' Propert. eleg. II. 8. 'Fervere et Hectoræ Dorica cæstra face:' ubi loquitur de ignibus, quibus Hector incendebat naves Græcorum.

Ut vero Poëta *morere castra*, ita Propert. eleg. IV. 8. 'Mutato voluit castra movere toro.' Juvenal. Sat. VI. 'Castra moveri.' et VIII. 'Signa duces, et castra movebant.' Xenophon ad idem explicandum, ἀναζευνύειν dixit. Ita I. VIII. Παῖδ. οὕτω δὴ ἀνε-ζεύγνυε: et I. IV. Ἀναβ. καὶ ἀναζεύξαντες ἐπορεύοντο: motis castris pergebant. C.

520 *Tentamusque viam*] Id est, naves producimus. *Pandimus alas*: con-tos intendimus. *Servius*.

521 *Rubescbat*] Vix narres, quos colores Poëtæ dent Auroræ. Virgili-anos accipe. Hic rubrum dat; roseum in VI. croceum non semel: pallidum, Ge. I. in XII. puniceum: in VII. luteum. Horum primum habes etiam in Ovi-dio Met. II. et III. et Fast. IV. In Silio I. X. XII. XVI. Lucan. I. II. Lucr. I. IV. Alterum I. V. Silio I. II. et IX. Ovidio Fast. V. Claudiano in Honorio, Boëtio I. II. et III. Tertium in Auso-nio, Ovidio Met. III. et Fast. III. Quartum in Statio Theb. VI. Boëtio I. II. Quintum in Claudiano Rapt. I. Sextum in Ovidio Met. VII. Dedi et firmavi Virgilianos colores. His ad-jice, *purpureum* ex Ovidio Met. II. et VI. et Statio Theb. III. *aureum* ex Catullo et Lucretio I. II. *rosidum* ex Ausonio: seu potius *roscidum* ex Silio I. II. et XV. Seneca in Thyeste. *Nitidum* ex Ovidio Met. II. et Silio I. V. *Fulgidum* ex Ovid. Met. II. *Rutilum* ex Silio I. XVI. *Cæruleum* ex Seneca in Furente. *Igneum* ex Stat. Theb. VIII. *Cerda*.

522 *Obscuros colles*] Est hoc, quod dixit Lucanus: 'et dubios cernit vane-scere montes.' *Idem*.

Humilemque videmus Italiam] Aut naturam provinciæ ostendit: quod

verum est in illo transitu: ut Salus-tius, 'Italia plana ac mollis:' aut rem physicam exprimit: quia omne, quod continetur, altius est ab eo, quod continet. Aut quia procul visentibus, terra humilis semper videtur: ut Lu-canus, 'Et dubios cernit vane-scere montes.' *Servius*.

Humilem Italian] Non est Italia humilis, sed quia etiam alta navigan-tibus, cum longe apparent, videntur humilia. *Donatus*.

523 *Conclamat*] Valde, aut sapius clamat. *Servius*.

524 *Italiam*] Tautologia usus est ad exprimendum affectum navigan-tum. *Idem*.

Salutant] Quidam pro adorant tra-dunt, ut 'deos salutare.' *Idem*.

Italiam socii læto clam. s.] Lætum ac faustum clamorem una voce Græce ὠγμὸν dicunt, et φωνὴν μετὰ τοῦ ἐκ-βοηθῆσαι, καὶ χειροποιεῖας. *German*.

525 *Corona induit*] Aut usque ad summum implevit: aut revera coro-navit. *Servius*.

Cratera corona Induit] Id est, crate-ri coronam floream imposuit: ut Tur-nebus et Lipsius explicant: quod ubertim notamus ad illud, Æn. I. 728. 'vina coronant.' Vel etiam, ut aliis placet; ad summam usque coronam seu marginem implevit: ut illud, 'Implevitque mero,' sit ἐμπυνεῖα præcedentium. *Taubmann*.

526 *Mero*] Hic vino: alias merum, quod nihil admixtum habet. *Servius*.

528 *Di, maris*] Per quod navigo. *Idem*.

Terræ] Ad quam iturus sum. *Idem*.

Tempestatum] Ventorum, aurarum, temporum, serenitatis: ut, 'Unde hæc tam clara repente Tempestas?' Nam multa significat. *Idem*.

Di tempestatum potentes] Sic Æn. I. 84. pro domino 'Nimborumque facis tempestatumque potentem.' Vide illic notas. Sed egregie hanc locu-tionem illustrat Bochart. hist. animal. II. 6. *Emmness*.

529 *Vento*] Septimus casus. *Idem.*

Ferte viam facilem] Præbete facilem viam. *Donatus.*

Spirate] Et ad ventum pertinet, et ad favorem: ut, 'adspirat primo fortuna labori.' *Servius.*

530 *Crebrescunt optatæ auræ*] Sonant. Magnum hic Anchisæ ostenditur meritum. *Idem.*

Crebrescunt] Apparet petitionis fructus. *Donatus.*

Crebrescunt optatæ auræ] Sic et Cæsar bel. civ. l. III. 'Auster increbuit.' *Germanus.*

Crebrescunt] Papin. l. IV. 'patriosque dolet crebrescere ventos.' Seneca ep. 77. 'quoties ventus increbuit.' *Cerda.*

Patescit] Propinquantibus; ut, 'Et angusti rarescunt claustra Pelori.' *Servius.*

531 *Apparet in arce Minervæ*] Hic dubium est, utrum Minervæ templum, an arcem Minervæ debeamus accipere. Sane Calabria ante *Messapia* vocata est; hoc autem templum Idomeneus condidisse dicitur, quod etiam *Castrum* vocatur. *Idem.*

In arce] In altitudine. *Donatus.*

532 *Legunt*] Verbum nautis familiare: nam fumes et vela cum colligunt, vel aliqua loca cum transeunt, *legere* appellant. *Idem.*

533 *Euroo*] *Eoo*. Ab eo quod est *Eurous fluctus*, ablativum *Euroo* per derivationem debemus accipere. *Servius.*

Ab Eoo] In omnibus pene codicibus antiquis, quos versare contigit, *Euroo* scriptum observavi: et in plebisque lectionem hanc abrasam esse, et *Eoo* repositum. Quia tamen huiusmodi ab *Euro* derivativi nominis formam, neque apud Græcos, neque apud Latinos memini me legere, *Eoo* libentius, ut cum Mediceo vulgata habent exemplaria, legerim. *Pierius.*

Curvatus in arcum] In arcus similitudinem: ut, 'Excisum Euboicæ latus ingens rupis in antrum,' id est, in an-

tri similitudinem. Sic de Ponto Salustius, 'Unde hic tulit colorem, nam speciem efficit Scythici arcus,' *Serv.*

Curvatus in arcum] Pro eo Ovid. *Metam.* XIV. 55. 'parvus erat gurgēs curvos sinuatus in arcus.' Maris æstum designat, in portu ab oriente facientem sinum. Eodem utitur verbo Horat. Od. I. 33. 'fretis acrior Adriæ Curvantis Calabros sinus.' Sic 'litus curvum' hoc lib. vs. 223. et apud Melam 'curva Asia.' *Emmen.*

534 *Spumant adspergine cautes*] Velius Longus poni differentiam tradit inter *aspergo* per *e* syllaba media, et *aspargo* per *a*: esseque illud per *e* verbum, hoc vero per *a* nomen: dictumque a Virgilio, 'spumant aspargine cautes.' Antiqua tamen pleraque omnia exemplaria *adspergine* legunt. *Pierius.*

Aspurgine] Ἀχρη Homero dicitur Il. Δ. ἀποπτύει δ' ἄλδς ἄχρη. Sophocles pro rore usurpavit: pro lanugine pomi Epigr. *Germanus.*

Cautes] Sunt in formam brachiorum. *Donatus.*

535 *Ipse latet*] Revera procul intuentibus. Unde est, 'Portusque patescit.' Nam secundum Donatum, *late patet*, non stat versus. *Servius.*

Gem. dem. brachia muro] Propert. III. 'Inde ubi Piræi capient meliora portus, Scandam ego Theseæ brachia longa viæ.' *Germanus.*

Demittunt brachia muro Turriti scopuli] In codicibus aliquot antiquis, *dimittunt* legitur. Quippe hæc et illac mittunt, porrigunt, extendunt. Atque pro *turriti* sunt codices qui *erecti* legant: sed *turriti* omnino magis placet. *Pierius.*

536 *Turriti scopuli*] In modum, in similitudinem turrium; ut, 'Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cælum scopuli.' *Servius.*

Refugitque a litore templum] Ædificia vicina litoribus longe intuenti videntur in mari, quæ accedentibus quasi recedere et retro se agere pu-

tantur: vel quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore. Ideo dixit *Refugit*. Tale est, 'Terræque urbesque recedunt.' *Idem*.

Refugit] Constitutis in portu non apparet templum, quia obstant scopuli. *Donatus*.

Refugitque a litore templum] Templum, quod intuentibus a longinquo in portu esse videbatur, cum jam propius accedunt, longinquum est: hæc est enim natura, aut longius aut propius intuentium. Tale illud, 'terræque urbesque recedunt.' Et Prop. l. iv. observatore Germ. 'Est Phæbi fugiens Athamana ad littora portus, Qua sinus Ionæ murmura condit aquæ.' *Cerda*.

A litore] In antiquis exemplaribus, *ab litore* est. *Pierius*.

537 *Primum*] Aut quale nunquam antea viderat: aut antequam aliud videret: aut certe quia sequitur porcæ albæ omen. Alii vero *tondentes primum campum* volunt, id est, primam partem campi. Sane figurate *equos omen*; diversa enim significatione id omen dixit. Sed multi de libris augurum tractum tradunt: *Juge* id enim dicitur *augurium*, quod ex junctis jumentis fiat. Observatur enim ne prodituro magistratui disjunctis bobus plaustrum obviam veniat: quod Virgilius oblique ad equos transulit, quos cum solutos vidisset Anchises, quem auguriorum peritum fuisse non dubium est, ait, 'bellum, o terra hospita, portas, Bello arman- tur.' Dicendo *armenta*, oblique intelligit boves, quos vitaverat dicere, et ne *plaustrum* nominaret ait *currus*; cum autem dicit *Jugo*, veram significationem *Jugetis* facit. Sed quia in libris Etruscis invenitur etiam equos bona auspicia dare, subjunxit: *Spes est pacis*, ait. *Servius*.

Hic primum] Honesta elocutio pascentes campum, et non pascentes herbam in campo: et cum dicit quibus herbis pascere, ostendit sola gramina illic fuisse. *Donatus*.

Quatuor hic primum omen equos in gramine vidi, &c.] Sine vinculis libere carpentes gramina: animalia enim, Diis consecrata, sine custode per prata vagari patiebantur, ut Suet. in Cæsare c. 81. quæ Græcis dicebantur ζῶα ἄφετα, teste Turnebo II. 27. et P. Victorio XXVIII. 24. Si autem *primum* velis referre ad *campum*, sunt qui probant. Noster Æn. IX. 324. 'Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem.' Apulejus Metam. l. II. 'cum primam plateam vadimus:' et l. III. 'primum angiportum insistamus.' *Emmeness*.

538 *Tondentis campum late*] Hom. II. Δ. κείρει τ' εἰσελθὼν βαθὺν λήϊον. Supra: 'nocte arida prata Tondentur.' Lucr. l. II. 'Sæpe itaque ex uno tondentes gramina campo.' Ut autem hic, 'Bello arman- tur equi,' idem Lucret. 'equorum duellica proles:' et Plutarch. ἐν βῶμ. in eandem sententiam, cur equus idib. Decemb. Marti immolaretur: ὅτι θυμοειδὲς, καὶ πολεμικὸν, καὶ ἀρήϊον ὁ ἵππος ἐστί. τὰ δὲ προσφιλῆ μάλιστα καὶ πρόσφορα θύουσι τοῖς θεοῖς. *Germanus*.

Candore nivali] Pro candoris *nivalis*, ablativum pro genitivo: et hoc ad victoriæ omen pertinet. Simul notandum, Anchisen omnem habere divi- nandi peritiam. Hinc est illud, 'Divini- que ossa parentis.' *Servius*.

Candore nivali] Ostendit et equos, et niveos, et constitutos in magna ubertate. *Donatus*.

Candore nivali] Vide ea, quæ dicta sunt ad Ge. III. 82. Nivei coloris equos habuit Pilumnus Æn. XII. 84. 'Qui candore nives anteirent, cursibus auras.' Primus equorum color, qui commendatur, est πύρρδς rufus, secundus est albus, quemadmodum Maronem refutat Bochartus in historia anim. II. 7. quem legere juvabit. *Emmeness*.

539 *Terra hospita*] Usurpative *hospita* dixit: quæ enim in *es* exeunt, communia esse possunt. Nam femininum in *a* non mittunt. Lucanus, 'Hospes in externis audivit curia tec-

tis.' Nec mirum abusum esse Virgilium: quum et Plautus *paupera* dixerit ab eo quod est *hic* et *hac pauper*, ut, 'Pauperque senatus.' Item, 'Pauperque domus, nec nota potentum Munera.' *Servius*.

540 *Bello armantur equi*] *Hic bello* datus est, et ratiocinationis est. *Idem*.

Bello armantur equi] Non quia equo Troja perierit, ut quidam ridicule dicunt, sed doctrina sua equos ostendere bella dixit. *Donatus*.

Armenta] *Armenta* dicta sunt quasi apta armis. Nam et equi intersunt praeliis: boves armant ex coriis. *Servius*.

541 *Sed tamen*] *Anacoluthon*: nam *quamquam* non præmisit. *Idem*.

Olim] Infiniti temporis. *Idem*.

Curru] *Pro curru*, datus vetus. *Idem*.

Curru] *Currum* habet vetustus codex Leydensis. Vide *Nobiliss. Heins.* ad Ovid. *Met.* XIII. 611. *Emmeness*.

542 *Quadrupedes*] In antiquis codicibus, *quadrupes* per *i*, ut *bipes*, *tripēs*. Sed *quadrupes* per *u* in consuetudine mansit: ut ex *periculo*: et alia quædam hujusmodi, quæ per *i* enuntiari, scribique solita *Velius Longus* ait. *Pierius*.

543 *Spes est pacis, ait*] Ostendit latenter vincere posse Trojanos, dicendo supra, 'Curru succedere sueti.' Et, 'Jugo sueti.' et cum præmisisset de bello, post ait de pace, ut id magis remaneret in mentibus. *Servius*.

544 *Palladis armisona*] Bene post belli omen, armorum deam precatur: quanquam hoc quoque templum visum ad omen pertineat. *Idem*.

Palladis armisona] Ad alia signa belli, accedit templum armatæ *Palladis*, quam merito orat, ut prosperum faceret, si quid adversi immineret, et ovantes dimitteret, quos ovantes acceperat. *Donatus*.

Palladis armisona] *Cicero* ad *Equit.* 'Tritonia amipotens.' *Cerda*.

545 *Ante aras*] Ut ostendat præter

preces etiam munera fuisse, dicit aras fuisse in navi, quæ non erant, ut demonstret aram dici posse, ubicunque sacrificatur. *Donatus*.

Phrygio velamur amictu] Sicut dictum est propter visum vel *Diomedem*, vel *Ulyxen*, quando ei *Palladium* reditum est. *Servius*.

Phrygio velamur amictu] *Turnebus* ex *Fulgentio* docet, *tutulum* significari: quod pallium erat, quo sacerdotes ad sacra accessuri caput tegebant, tutabanturque: unde et vocabulum. *Adversar.* XXVI. 10. *Taub*.

Velamur] *Velare* idem quod *vestire*: inde *Festus* 'velati appellabantur vestiti.' *Ovid.* *Metam.* I. XIII. 'nisi colla jubæ flaventia velent.' *Emm*.

546 *Dederat quæ maxima*] Vel propter caput velandum, vel ad illud pertinet, quod ait, 'Præque omnibus unum Prædicam,' hoc est, ut suppli- cet *Junoni*. *Servius*.

Rite] Recte, secundum ritum: unde sequitur, 'Perfectis ordine votis.' *Idem*.

Junoni Argiva] Id est, magnæ: ut, 'Junonis magnæ' aut inimicæ Trojanis. *Idem*.

Junoni Argiva] *Junonem Argis* coli solitam præcipuo honore, notius est quam ut egeat explicatione: dictum aliquid *Æn.* I. ad illud, 'pro charis gesserat Argis.' Et *Pindarus* quoque *Nem.* vocat. *Ἀργος Ἥρας δῶμα θεοπρεπές*: *Argos Junonis dignam ædem*. Antiqua inscriptio in *Tibure*: *JUNONI. ARGEJÆ. C. BLONDUS. PRO-COS.* Vide etiam *Oden* 7. I. I. *Horatii*, et ibi interpretes. *Cerda*.

Jussos adolemus honores] Sic *Ovid.* *Metam.* VIII. 740. 'et nullos aris adoleret honores.' *Emmeness*.

548 *Haud mora; continuo*] Unum de his sermonibus vacat. *Servius*.

549 *Velatarum*] Quia antennæ involute sunt velo, id est, velatæ: et est versus *Spoudazon*. *Idem*.

Cornua] *Hic cornua antennarum* videntur respondere Græco ἀκροκέφαλα, quæ antennarum sunt extremi-

tates. Græci item *τέθρον* antennæ summum extremumque jugum vocant: unde *τέθροισι* qui extremos veli fines tendunt rudentes: Horat. 'Non huc Sidonii torscrunt cornua nautæ.' *Germanus*.

Cornua autem.] Quæ Græci ἀκρονέ-
ματα, Lucanus l. viii. 'summos ceru-
chos' vocat. Hoc est, *Cornua* sunt
extremities *antennæ*, quæ lignum est
transversum in *malo*, quod velum sus-
tinet: unde *velatæ* hic dicuntur *an-
tennæ*, id est, velo involutæ. De dis-
positione autem hujus versus consu-
lat Pontanus in Actio, et Scalig.
Poët. iv. 48. *Taubmann*.

Obvertimus] Regressuri ex Calabria
et parte illa Italiæ, alterumque latus
petituri. *Idem*.

550 *Grajugenumque domos*] Sic est
dictum, quemadmodum *Trojugena*. Et
sciendum sacrificii tantum causa eos
tetigisse Calabriam: ubi dicuntur ac-
cepisse Palladium, sicut dictum est,
a Diomede, vel Ulyxe, nec immerito
dabitur. Ut enim in secundo legi-
mus, ambo rapuerant. *Domos* autem
ideo quod Helenus, 'Cuncta malis
habitantur mœnia Grajis.' *Servius*.

551 *Herculei, si vera est fama, Ta-
renti*] Fabula talis est: Lacones et
Athenienses diu inter se bella tracta-
runt: cum utraque pars affligeretur,
Lacones, quibus juvenus deerat, præ-
ceperunt, ut virgines cum quibuscun-
que concumberent. Quo factum est,
ut, cum post sedata bella, juvenus
incertis parentibus nata, et patriam
erubesceret, et sibi esset opprobrio
(nam Partheniæ dicebantur) accepto
duce Phalanto, octavo ab Hercule,
profecti sunt: delatique ad breve op-
pidum Calabriae, quod Taras Neptuni
filius fabricaverat, id auxerunt; et
prisco nomine appellarunt *Tarentum*.
Bene ergo nunc *Herculei Tarenti*. Est
et alius fabulae ordo: Lacedæmonii
cum adversus Messenios bellum ha-
berent, solis semibus relictis, omnem
juventutem eduxerunt, juraverunt-

que, se non ante reversuros quam
Messeniâ expugnassent. Sed cum
victores reversi essent, vidissentque
multitudinem juvenum, qui ex servo-
rum et dominarum virginum concu-
bitu, ut quidam volunt, sine ullo dis-
crimine nuptiarum nati erant, servos
patibulis suffixerunt, filios strangula-
verunt, nepotes fugaverunt: sed, ut
alii dicunt, timentes, ne qua ex illis
discordia nasceretur, pueros, qui ex
viginibus nati erant, *Parthenias* voca-
verunt, et Phalantum eis ducem con-
stituerunt. Sed hi, cum venissent in
Italiâ, a quodam sepulchro, cui in-
scriptum erat *Taræ* nomen, urbem
conditam *Tarentum* dixerunt. Hoc
autem oppidum, post multos annos
excidii Iliensis, conditum quidam di-
cunt. Alii dicunt, quod sicut supra
memoratum, nepotibus Lacedæmoni-
orum fugatis, a nomine ducis Taræ,
Herculis filii, *Tarentum* dictum. Qui-
dam *Tarentum* ante *Satyrion* dictum
tradunt, et ab Herculis filio *Tarento*
post *Tarentum* dictum. Alii *Hercu-
leum* appellant volunt, quia Hera-
clidæ Lacedæmoniorum reges. Bene
ergo, si vera est fama, aut quia Taras
condiderat, auxerat Phalantus, aut
ab Herculis filio conditum sit Taren-
tum, in quo molles et luxuriosi nas-
cuntur: et hæc consuetudo Poëtæ
est, ut ubi de incertis dubitat, famam
faciat auctorem. *Idem*.

Tarenti] Historiam, notatu dignissi-
mam, conditæ hujus urbis Pausanias
in Phocicis, Strabo l. vi. Cluver. ant.
Ital. iv. 13. et plures alii tradunt.
Emmeness.

552 *Attollit se*] Quia adpropinquan-
tibus, aut recedere montes videntur,
aut surgere. *Servius*.

Diva Lacinia contra] Junonis Laci-
niæ templum, secundum quosdam a
rege conditore dictum: secundum
alios a latrone Lacino, quem illic
Hercules occidit: et loco expiato Ju-
noni templum constituit. Alii a pro-
montorio Lacinio, quod Junoni Thetis

dono dederat, quod ante Troicum bellum collatitia pecunia reges populique fecerunt. Quidam dicunt templum hoc Junonis, a Lacinio rege appellatum, cui dabat superbiam mater Cyrene et Hercules fugatus: namque eum, post Geryonem extinctum, de Hispanis revertentem, hospitio dicitur recipere noluisse, et in titulum repulsionis ejus, templum Junoni, tanquam novercæ, cujus odio Hercules laborabat, condidisse. In hoc templo illud miraculi fuisse dicitur, ut, si quis ferro in tegula templi, ipsius nomen incideret, tamdiu illa scriptura maneret, quamdiu is homo viveret qui illud scripsisset. *Servius*.

Diva Lacinia] Id est, templum Junonis Laciniae, hoc est, quæ in oppido Lacinio, quod hodie *Caput columnarum* appellant, colebatur: quo in loco et urbis et templi vestigia adhuc apparere, tradit Nascimbænius. Etiam Ptolemæo III. 1. *Lacinium* promontorium Brutiorum; a *Lacino* latrone, ibidem ab Hercule interfecto, oppidum fuit Junonis templo nobile. *Taubmann*.

Diva Lacinia] De promontorio Lacinio, quod hodie *capo dello colonne*. Cluv. ant. Ital. IV. 615. *Emmeness*.

553 *Caul. arces*] *Aulon* mons est Calabria: Horatius, 'Et amicus Aulon:' in quo oppidum fuit a Loeris conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est. Alii a Caulo Clitæ Amazonis filio conditum tradunt. *Serr*.

Navifragum Scyllaceum] Periculosum navibus. Dictum *Scyllaceum*, aut a tactu, vel a periculi similitudine. Nam inde *Scylla* longe est. Alii dicunt Ulyxen post naufragium in Italia de navium fragmentis civitatem sibi fecisse, quam *Navifragum Scyllaceum* nominavit. Alii ab Atheniensibus, qui cum Mnestheo duce venerant, et a Libya redierant, conditum tradunt. *Idem*.

Caulonisque arces et navifragum Scyl-

laceum] Sunt qui *naufragu* dactylum esse velint, Enniano more, *m* detrita. Sunt qui *Amphimacrum* defendant, quum *Scyllaceum* scribant, et versum spondaicum autument. Sunt qui *navifragum* scribant: sed *Scyllaceum* Pæonicum esse tertium velint, ut ita dactylus in quintam cadat. Varie vero pronuntiari solitum nomen *Scyllacei*, Strabo etiam confitetur. Sunt etiam antiqui codices aliquot, in quibus et *navifragum* choriambici dimensione et *Scyllaceum* Epitriti quarti syllabis legatur: ut dicas versum hunc ex iis esse, qui alios quoque pedes admittant, præter dactylum et spondeum; esseque choriambicum quarta sede, sed versum alioqui spondaicum. Quæ quidem comminisci cogimur, ne tot veterum codicum auctoritati detrahatur: quorum bona pars *navifragum* quadrisyllabum scriptum ostendunt. Sed enim donec melius aliquid inveniatur, acquieverim interim libenter et Porcio, et antiquis aliquot aliis codicibus, in quibus et *navifragum*, et *Scyllaceum* unico *l* notatum habetur. Nam vocales *y* et *a* dichronæ omnino sunt, ut corripere licenter possint: in nomine præsertim Græcicæ figuræ. Missum vero facio, quod *naufragium* in codicibus aliquot habetur, quum in hujusmodi lectione nihil memoratu dignum occurrat. *Pierius*.

Caulonisque arces] *Caulon* oppidum est, quod primæ regionis Italiae tribuit Plinius. *Caulonium* etiam Strabo I. VI. memorat, et Mela. Stephanus auctor est, *Caulonium* oppidum *Aulonem* quondam esse dictum: nec aliter Horat. Od. II. 6. et Martialis epigr. XIII. 125. *Taubmann*.

Navifragum Scyllaceum] Alii aliter hic legunt: ut et Scaliger, quem vide Poët. II. 31. Hanc tamen lectionem plerique docti, ut et Turnebus (XIX. 21. et XXVI. 30.) defendunt: inprimis Erythræus, in Indice Vugiliano, et Is. Casaubonus ad Strabonem p. 102. Hoc autem *Scyllaceum* oppidum est in

ora Calabriæ: de quo itidem Strabo l. vi. Aliud est *Scyllæum*: de quo Plinius III. 5. Jam, *navifragus* proprie locus est, in quo navem fregimus: navigium vero ipsum *naufragum*: ut Ge. III. 'ceu naufraga corpora fluctus,' &c. *Idem*.

Navifragum Scyllæum] Sine æ scribendum docet Dausquius. Hodie *Squillacci*. Plura Cluv. ant. Ital. IV. 15. *Emmeness*.

555 *Et gemitum ingentem pelagi*] Videtur delatus primo ad fretum: postea ad Ætnam reversus. *Servius*.

556 *Fractas*] *Nimias*: ut, 'Fractos sonitus imitata tubarum.' Vel *fractus*, cum fragore venientes. *Servius*.

557 *Æstu miscentur arenæ*] Descripsit loca, Charybdi vicina: quam esse credidit ex periculi magnitudine. *Idem*.

558 *Nimirum*] Nisi fallor. *Idem*.

Illa] Hoc pronomine et in venerativa, et in vituperativa significatione, veteres utebantur, ut hic, *illa*, id est, periculosa, detestabilis. Venerative autem: ut, 'Sic pater ille deum faciat.' *Idem*.

Hæc illa] In antiquis aliquot codicibus, *hic illa* legitur. Sed *hæc* pronomen magis placet: quia consequitur, 'Hos scopulos, hæc saxa.' *Pier*.

Charybdis] Mulier voracissima fuit, ut *Servius* ad vs. 420. quæ, fulmine præcipitata in mare, antiquum obtinet, sorbens omnia quæprehendit. Inde *inplacata* vs. citato. *Ovid. Met. VII. 63*. 'ratibusque inimica Charybdis:' et *XII. 730*. 'Scylla latus dextrum, lævum irrequieta Charybdis Infestant. Vorat hæc raptas, vomitque carinas.' De Scylla et Charybdi *Mela II. 7*. 'Pelagus et Scyllæ Charybdisque sævis nominibus inclytum. Scylla saxum est, Charybdis mare, utrumque noxium appulsis.' His adde, quæ *Cluv. ant. Sic. I. 4. Emmeness*.

559 *Hæc saxa horrenda canebat*] Retulit se ad historiam. Nam pro

Scylla, saxa dixit horrenda. Servius.

560 *Eripite*] De periculis, et deest nos. *Idem*.

Eripite, o socii] *Εν δὲ: pro, insurgentes remis periculo nos eripite, Gestum remigantium ita expressit *Ennius*: 'Pone recumbite, vestraque pectora pellite tonsis.' Item: 'Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas.' Quem actum *Xenophon* per ἀναπίπτειν representavit: ut docet *Turnebus. Taubm*.

O socii] Nam commune ubi periculum est, omnibus laborandum est. *Donatus*.

O socii] In plerisque codicibus antiquis absque *o* legitur, *eripite socii*. Sed enim locus ipse adverbium id omnino exposcere videtur: quo sine frigidiuscula esset adhortatio. *Pier*.

561 *Haud minus ac jussi faciunt*] Ita supra in hoc lib. 'Haud secus ac jussi faciunt:' hæc enim conjunctio, *secus ac, minus ac*, veteribus fuit elegantissima. *Cerda*.

Rudentem] Si *rudentem* proram, id est, stridentem et sonantem in tempestate: ut est, 'Et sera sub nocte rudentum.' *Servius*.

Rudentem] In antiquis aliquot exemplaribus, *rudente* legitur, casu septimo: ut adminiculo fuerit ad contorquendum. *Pierius*.

562 *Lævas ad undas*] De Ionio venientibus, aliter non procedit. *Serv*.

563 *Cuncta cohors*] Quia superius dixit, 'Nos castra movemus.' *Idem*.

Cohors] Nomini huic adspirationem accessisse ex consuetudine, veluti etiam *horto*, Velius Longus arbitratur: quum tamen alii *cohortem* a *cohortando* dictam velint, inesseque illi adspirationem natura. *Pierius*.

Remis ventisque petivit] Proverbii vim obtinet, de quo plura *Modius* novantiq. lect. epist. 41. *Emmeness*.

564 *Gurgite*] Pro fluctu. *Servius*.

565 *Ad manis imos*] Poëtica hyperbole. *Idem*.

Descedimus] In *Mediceo*, in *Porcio*,

et aliquot aliis codicibus antiquis, *desedimus* habetur: quod est aquæ, et terræ in imum se contrahentis, descendentisve, solo subducto. Tullius lib. primo de Divin. 'Multis locis labes facta sit, terræque desiderint.' Et infra eodem libro, 'Deiata etiam ad senatum labes agri Privernatis, quum ad infinitam altitudinem terra desedisset.' Neque tamen displicet *descendimus*, ut sit antitheton ejus, quod dixit, 'Tollimur in cælum:' quod in Mediceo codice, *tollimur ad cælum* scribitur. *Pierius.*

566 *Scopuli clamorem*] De historia, ut supra diximus, hoc traxit. Undæ etenim illis concavis saxis imitantur latratus. *Servius.*

Ter scopuli, &c.] Multo decore hæc oculis Poëta subjecit, atque aurium nostrarum quasi dominus factus est: ut ait Scalig. v. 3. Vide et Macrobi. v. 6. quem tamen sua ad Latii cloacas hausisse, J. C. Scaliger censuit. *Taubmann.*

567 *Elisam*] Exclusam, expressam: ut, 'Elisos oculos et siccum sanguine guttur.' *Servius.*

Rorantia astra] Eum scilicet locum in quo astra sunt, per diem non videbant. *Rorantia* autem pro *inrorata*, id est, quæ inrorabantur: a qua significatione, non est apud Latinos participium. Sane hyperbole est. *Idem.*

568 *Ventus cum sole*] Ventorum enim mutationem necesse est fieri vel oriente Sole, vel occidente. *Idem.*

Ventus cum Sole reliquit] Ventus cecidit cum occasu solis. Vide Aristot. Meteor. l. II. ubi docet, solem et compescere ventum et excitare. *Taubm.*

569 *Ignarique viæ Cyclopon allabimur oris*] Ut, 'Servatum ex undis, Strophadum me litora primum Accipiunt,' similis enim est sensus. *Serv.*

Cyclopon] *Clo* habet accentum, quia Latina declinatio est in accusativo: quia Græce posuit *Cyclopes*, *Cy*

habet accentum: si *Cyclopes*, *Clo* habet accentum. *Idem.*

570 *Ab accessu*] Id est, in accessu. *Idem.*

Portus ab accessu] Hunc locum Favorinus, apud Agell. xvii. 10. (quæ videas) aliique Virgilio carpi suggillarunt, quem contra (præter Turnebum xx. 18.) confidentissime defendit J. Jov. Pontanus in Antonio, docetque artificiosissimi Poëtæ consilium et judicium in re admirabili enarranda prudentissimum fuisse; et aures atque oculos atque animum miraculis ubique implevisse: quæ ordine legere operæ pretium fuerit. Porro de *Ætna*, *solemni omnibus Poëtis*, ut ait Seneca, *loco*, videatur etiam Lucret. l. vi. Ovidius, Silius, Claudianus; inprimis P. Cornelii Severi Poema, quo quidem (ut Jos. Scaliger censet) cultius post tempora Tiberii Cæsaris ad nos non pervenit: item Strabo l. vi. Plinius II. 106. Sed et Aristoteles Meteor. lib. II. *Taubm.*

571 *Ipse; sed horrificis*] In codicibus aliquot antiquis, legere est, *ipse sub horrificis*. Ruinæ enim illæ a summo vertice montis flammæ vi in altum eructantur: et quod ipse Poëta subjungit, *saxa liquefacta sub auras cum gemitu glomerantur*: quare forte non displiceat *tonare Ætnam sub horrificis ruinis*. Magis tamen placet *sed*. Quia portus ipsius bona malæque enumerare voluit, ut occasionem arriperet *Ætnæ* quoque flammæ, ruinas, motus horrendos, eructationesque illas describendi. *Pierius.*

Tonat Ætna ruinis] Sensu est: portus quidam securos nos faciebat: deest enim, *quidem*: sed *Ætna* terrebatur, et causa hujus incendii secundum *Ætnam* Virgilii hæc est: Sunt terræ desudantes sulphur, ut pene totus tractus Campaniæ, ubi est Vesuvius et Gaurus montes: quod indicat odor aquarum calentium. Item novimus ex aquæ motu ventum creati. Esse

etiam concavas terras constat: et ab ea parte, qua Eurus vel Africus flant, habere speluncas et plenas sulphuris, et usque ad mare deductas. Hæ spelunca, recipientes in se fluctus, ventum creant: qui agitated ignem gignit ex sulphure. Unde est, quod videtur, incendium. Hoc autem verum esse, illa comprobatur ratio: quia, et aliis flantibus ventis, nihil ex se emittit, et pro modo flatuum Euri, vel Africi, interdum fumum, interdum favillas, nonnunquam vomit incendia: quod et hoc loco ostendit: tam effectum indicat, suppressit causas. *Servius*.

Tonat] Montem confragosum innuit: nam conflictus illi et fragores, nisi in concavo et cavernoso fieri nequeunt, &c. Deinde dicit, *interdum*: ne discernat diem a nocte. Et, ne a se discedat, post *tonat*, dicit *nubem*. Tonare enim et nubescere, in aëre contingit. Cernimus etiam, ut rem afferat: cum non *fumum*, sed *nubem*, et quidem *atram*; et *prorumpit*, quod violentum verbum est: et *athera* potius, quam *aerem*, ut nimium impetum absolveret. *Fumantem*; non ita quidem veritatem velat, ut non suis aliquando nominibus rem exprimat. *Fumi* enim ex aspergine ignea, non *nubes*, exsurgunt. *Turbine piceo*, et impetum et colorem non sine quadam animi commotione designat. Ad hæc piceus color in nubibus terrificus est. Duo hæc simul conjunxit, ut rei miraculum auget. Nec non *flammas*, *fumos*, *lucem*, *tenebras*, *favillas* simul miscet, et *turbine piceum*, et *favillam candentem*. Quid amplius? *globos* etiam *flammarum* attollit: et quod satis hoc non videretur, *lambit* etiam *sidera*: ut quo ultra progrediretur, non haberet. *J. C. Scaliger*, *Taubmann*.

572 Prorumpit ad athera nubem] Id est, evomit et fundit; et est nova locutio, nec enim possumus dicere, *prorumpo illam rem*: potuit enim recte

dicere, *nubes prorumpit*. Sane tota hæc descriptio poetica est. *Servius*.

573 Candente favilla] Id est, scintillis: et bona periphrasi. Nam *favilla* deserta igni scintilla. Quamvis sæpe viderimus de Ætna sicut nigrum fumum, ita et candidum et pinguem manare. *Idem*.

574 Sidera lambit] Flammæ motus persimilis est vibrationi linguæ. *Clandian*. *Rapt. 1*, 'Lambit continuas innoxia flamma pruinas.' Et *Albinovanus* ad *Liviam*, loquens de flamma: 'Æthera subjectis lambit, et astra comis.' Ad hæc, si hyperbolen reprehendunt, eadem opera reprehendant et *Pindarum*, qui Ætnam columnam cœli dixit; itaque necesse est, flammam inde erumpentem non solum lambere, sed penetrare sidera. Reprehendant *Lucretium*, qui l. 1. de Ætnæis ignibus: 'Ad cœlumque ferant flammæ fulgura rursum.' *Cerda*.

Sidera lambit] Elegans metaphora. Linguæ enim vibrationi flammæ motus persimilis: *Scalig.* *Taubmann*.

575 Avolsaque] In antiquis aliquot codicibus, *convolsa* legitur: sed quia dissepunctio est, magis placet *avolsa*, ut etiam in *Mediceo* est: in aliis *avulsa*. *Pierius*.

Viscera montis] Id est, partes. Sic autem dixit *viscera*, quemadmodum 'terræ ossa' dicuntur. *Servius*.

576 Eructans] *Ructo*, *ructas* tantum facit: sicut *Cicero*, 'Eructant sermonibus suis eadem bonorum.' *Virgilius*, 'Atque omnem Coccyto eructat arenam.' *Horatius* usurpavit: 'Hic dum sublimes versus ructatur.' *Idem*.

Eructans] Apud *Ovid.* *Metam. v.* 553. Ætna dicitur *ejectare* arenas, sed *Nob. Heins.* *eructat* legendum opt. *Cod. fide* censet. Sic de Ætna etiam *Silius Ital. l. xiv.* 'Ast Ætna eructat tremefactis cantibus, ignis Includi gemitus, pelagique imitata furorem, Murmure per cæcos tonat irrequieta fragores Nocte dieque si-

mul: fonte e Phlegetontis ut atro Flammarum exundat torrens, piceaque procella Semiambusta rotat liquefactis saxa cavernis.' Utitur et Justin. iv. l. eodem verbo: 'eructet fumum.' *Emmeness.*

Liquefactaque saxa] Putria, decocta in modum calcis. *Servius.*

577 *Fundo imo*] Ab imo, et reddit causam latenter. Inde enim ventus ex aqua natus erumpit. *Servius.*

578 *Fama est*] Bene fabulosam rem dicturus excusatur. Nam re vera, nisi quæ de gigantibus legimus fabulosa acceperimus, ratio non procedit. Nam cum in Phlægra, Thessaliæ loco, pugnasse dicuntur, quemadmodum est in Sicilia Enceladus? Othus in Creta secundum Salustium? unde *Othii campi*: Typhæus in Campania? ut, 'Inarime Jovis imperiis imposta Typhæo.' Sed Varro dicit in diluvio aliquos ad montes confugisse cum utensilibus: qui lacessiti postea bello ab his qui de aliis veniebant montibus, facile ex locis superioribus vicerunt: unde fictum est, ut dii superiores dicerentur; inferiores vero, terrigenæ. Et quia de humilibus ad summa reptabant, dicti sunt pro pedibus habuisse serpentes. *Idem.*

Fama est] Recte inducit Æneam iis quæ fabulosa erant dicentem, 'fama est,' ne se auctorem rerum impossibilium faciat. *Donatus.*

Enceladi] Filius secundum Hyginum in præf. Terræ et Tartari. Ejus meminit Claud. de rapt. l. i. 'Ætna gigantes,' &c. *Emmeness.*

Semustum] Pro *semustum*. Et sciendum sic poni, quasi semianimis sit Enceladus: unde est, 'Motat latus.' Simul ponitur secundum fabulam caussa, quasi ex fulmine sit illic natum incendium. *Servius.*

Semustum] Veriti sunt plerique *semustum* scribere, qui scirent primam hujus nominis syllabam produci: quare *semustum* trisyllabum, i vocali subtracta, publicarunt. Sed

enim quum in veteribus exemplaribus, quotquot legi, fere passim *semustum* quadrisyllabum observaverim scriptum, Synizesin potius esse dixerim: neque quicquam deteri debere, quum duæ illæ syllabæ pro una reputentur, ut in Catulliano carmine, 'Flos Veronensium depereunt juvenum:' quod veteres habent codices, non *Veronensum*: ut in nomine *alvearia*: quamvis aliqui *alvaria* legere malint. Fit vero Synizesis vel ex duabus brevibus vocalibus, nulla interjecta consonante, vel altera duarum vocalium existente brevi: nam ex duabus longis non condonatur. Sed enim quia codices manu scripti, frequenti transcriptione semper aliquid immutarent, fitque ut in similibus plerumque vix fidem faciant, quantumlibet antiqui, operæ precium videtur, inscriptionum, quæ fuerint in marmoribus notatæ, testimoniis uti: illæ enim, quo semel modo scriptæ fuerint, suam indelebiles retinent antiquitatem. Habemus itaque inscriptionem tumuli non invenustam, neque inelegantem Romæ in palatio montis Jordani, in qua manifesta Synizesis inspicitur, hoc pentametro, LVC-TVOSVMQ. MIHI QVI SCIO QVID FVERIS. *Luctuo*, per Synizesin esse videtur: atque etiam in altero heroico hexametro: UNANIMI, CALPURNIANO, SOCIATA MARITO. Neque desunt hujusmodi exempla plurima: tametsi nonnulli quantum in *Calpurniano* est, pene ultimam Græcorum more corripere possent contendunt: atque ita tertius pes *purnia*, dactylus fit: ut in *Hadriano*, *Clandiano*, et similibus factum passim apud Græcos observamus. Sed enim nobis non licet esse tam disertis: quare figuram potius admittamus; quâ, ut missos faciam Homerum, Hesiodum, Theocritum, et universam Græciam, Virgilius ipse saepe usus est: ut ex locis, passim a nobis toto opere citatis, manifestum

esse potest. *Pierius.*

580 *Camini*] Fornacibus: Græce dixit. *Servius.*

581 *Mutat*] Si *mutat* legeris, dat refectionem labori. *Mutat*, frequenter movet: quamvis alii *mutat* accipiunt, ut est: 'Et terruit auster euntes.' *Idem.*

Mutat] In antiquis aliquot codicibus, *mutat* legitur. Quod *Servius* admittere noluit: ne refectio, ut ait, labori detur. *Ti. Donatus* *mutat* agnoscit: dum *Enceladum* ait converti in aliud latus, dum alterius voluerit vice effectas vires reparare. Cum *Servio* tamen sunt plerique codices vetusti: neque tamen *motat* in omnibus, sed *motet* subunctivo modo in nonnullis scriptum est: pro quo alii legunt *mutet*. *Pierius.*

Mutat latus] Agnoscit *mutare latus* *Ovid. Met. XIII. 937.* ubi videndus *Nob. Heinsius*, qui ex *Statio* de hoc *Encelado* citat versum: 'tentat *Enceladus* mutare latus.' *Emmeness.*

582 *Cælum subtexere fumo*] Imitatione *Lucretii* l. v. 'Corpore concreto subtexunt nubila cælum.' *Idem* vi. 'Et quasi densando subtexit cæcula nimbis:' et *Tibull. de arcu*: 'prætexens pieta ferrugine cælum.' Tale quid etiam *Od. E. νεφέεσσι περιστέφει οὐρανὸν εὐρὺν Ζεύς.* *Germanus.*

583 *Noctem illam*] Melius per accusativum dixit. *Servius.*

Noctem illam tecti silvis] In codicibus aliquot antiquis, *nocte illa* ablativo casu legitur. *Servius* incusativum mavult: et ita plus omnino significat ob continuationem incommodi. Omnia præterea exemplaria, quæ versavimus, *tecti silvis* absque *in*, legunt: ut *naves* vel *silvis* cæsis, vel *litus obumbrantibus*, occultatas intelligas: non autem homines in silvas egressos: quod minime verisimile est in tanta rerum trepidatione, quum præsertim, quæ sonitum daret caussa, non viderent. Nam et superius in *Carthaginiensi* portu, 'classem in

convexo nemorum arboribus clausam circum oculucrat:' loco tamen ibi ita natura comparato, ut et facile, et commode possent delitescere. *Pier.*

584 *Videmus*] Mente vel oculis. *Servius.*

585 *Nam neque erant astrorum ignes*] Bene *ignes*, quia de *Ætna* loquebatur, ut magis flammæ ejus manifestæ fierent cælo lucente. *Idem.*

Æthra Sidera polus] Per *athram* *sidercam*, hoc est, per splendorem ætheris. Sane *ather* est ipsum elementum, *athra* vero splendor ætheris. Sciendum est *Homerum* et *atherem* et *ærem* communis generis dicere: quod de *ære* nos non possumus dicere. De *athere*, *athra* factum est. Et secundum rationem istam potest et *ather* et *athra* unum esse; ut nunc sit pro *athere siderco*. *Idem.*

Æthra] Apud *Stat. Thebaid. l. v.* 'Ipse etiam et summa jam tela poposcerat æthra *Jupiter*.' *Emmeness.*

587 *In nimbo*] Proprie *nimbus* est, qui deorum vel imperantium capita quasi clara nebula ambire fingitur. *Servius.*

Nox intempesta] Media. Hoc est nimium obscura. *Intempesta*, dicta est *nox media*. *Intempesta*, inactiosa, carens actibus, per quos tempora dignoscimus. Ait enim *Lucretius*, quia per se tempus non intelligitur, nisi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo *intempesta*, inactiosa, quasi sine tempore: hoc est, sine actu, per quem dignoscitur tempus. Unde est, *intempestive venisti*, id est, ἀκαίπως. Ergo *intempesta* dicitur, quia caret tempore. Sane noctis septem tempora ponuntur: *Crepusculum*, quod et *Vesper*: *Fax*, quo lumina incenduntur: *Concubium*, quo nos quietidamus: *Intempesta*, id est, media: *Gallicinium*, quo galli cantant: *Conticinium*, post cantum gallorum silentium: *Aurora* vel *crepusculum matutinum*, tempus quod ante *Solem* est. *Id.*

Tenebat] Quasi cursum ejus densitate sui nimbi inlīberet. *Idem.*

588 *Primo Eoo*] Pro eo Silius Ital. l. xvi. 'Jamque novum terris pariebat lumine primo Egrediens aurora diem.' sic apud Ter. 'cum primo lūcu:' et Cic. 'prima luce.' Statius imitatus Maronem est Silv. lib. iv. 'Clarius ipse nitens, et primo major Eoo.' *Emmeness.*

589 *Humentemque*] Hic participium positum est verbo carens: ergo *humētem* pro *humidam*, quoniam noctu ros cadit. *Servius.*

Aurora polo dimoverat umbram] Hyteroproteron in sensu. Ante enim aurora est, quam sit dies. *Umbram* vero, quia nox *umbra terræ* dicitur. *Idem.*

590 *Cum subito e silvis*] Arguitur in hac Achæmenidis descriptione Virgilius, negligentia Homericæ narrationis: Ulyxes enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venit; quemadmodum ergo Æneas post septimum annum, quam a Troja profectus est, socium Ulyxis invenit? præsertim cum eum tribus mensibus in regione Cyclopum dicat moratum, et mox Æneas de Sicilia ad Africam venisse dicatur. *Idem.*

Suprema] Pro plurima. *Idem.*

591 *Nova forma viri*] Bene *formam* dixit, non *hominem*, et est periphrasis pro *ignotus vir*. Nova autem fugienda, aliter alibi: 'Quis novus hic nostris,' id est, insperatus. Item: 'Subitique novum consurgere bellum,' id est, detestandum. Item, 'Vere novo,' id est, incipiente. Item, 'duo lacte novo,' id est, recenti. Item, 'Comitum adfluxisse novorum,' hoc est, ignotorum. *Idem.*

Ignoti nova forma viri] Non idem, *ignoti et nova forma*. Nam *nova forma* pertinet ad id, quod infra de cultu et ejus sordibus dicitur: *ignoti* autem, quem revera nescissent. *Donatus.*

Nova forma viri] Quasi ab homine rere in belluam deformato, quemque

hominem fuisse neget, sed tantum hominis speciem, larvam, et imitationem: ut infra: 'formæ magnorum ululare luporum:' quod ficti simulate lupi essent. *Germanus.*

Cultu] Pro habitu. *Servius.*

593 *Respicimus*] Quia non audiebatur vox rogantis. *Donatus.*

Respicimus] In antiquis aliquot codicibus, *prospicimus* legitur; quod *procul aspiciamus* significat. Sed *Donatus respicimus* agnoscit. *Pierius.*

Dira illuries] Sordes tetra. *Serv.*

Inmissaque barba] Quidam barbam majorem, luctus indicium, a Virgilio positum, reprehendunt, cum Heroës non fuerint soliti tondere barbam. An *inmissam*, neglectam et impexam accipimus? *Idem.*

Inmissaque barba] Ultra modum grandis et promissa. Ita Jul. Capitolinus, 'missa barba, reflexo capillo,' &c. vel potius, neglecta et impexa barba, &c. *Taubmann.*

594 *Consertum tegumen spinis*] Inligatum spinis. Hinc est in Terentio, 'Video quendam sentum, squalidum, pannis annisque obsitum.' *Servius.*

Consertum] Concinnatum spinis; non enim textum erat spinis, sed spinis frustra pannorum continentibus, consortum illius fuerat tegmen. *Donatus.*

Tegumen] In antiquis plerisque codicibus, *tegimen* integra dictione legitur. In Longobardico et Mediceo, *tegumen*; quod antiquitatem sapit: et eo modo scribitur apud Ti. Donatum. Neque tamen inficior *tegmen* etiam dici per syncopen: ut, 'recubans sub tegmine fagi:' procelenmaticum enim primo statim versu ponere nimis absurdum fuisset. Est et alibi, 'Tegimen habent capitum.' *Pierius.*

Consertum tegumen spinis] In fabula Achæmenidis, qui jam spinis exutus erat, Ovid. xiv. 166. 'Jam suus, et spinis consorto tegmine nullis, Fatur Achæmenides.' An in Servio legen-

dum *scutum* an *sertum* disputat Turneb. XII. 12. *Emmeness.*

[*At cetera Grajus*] Habet enim unaquæque gens incessum et vocem propriam. Sane *cetera Grajus*, Græca locutio est; ut Salust. 'Sanctus alia.' *Servius.*

[*At cetera Grajus*] Quantum ad cætera attinet. Græce, *ἄλλα ἀχαιός*: id est, incessu et voce Græcum præferebat. Martial. de pisce scaro: 'Visceribus bonus est: cetera vile sapit.' Apul. l. x. 'Possumus quidem omnia cætera fratres manere ab isto tamen nexu communionis discedere.' *Taubmann.*

[*At cetera Grajus*] Pro quantum ad cetera, vestitu, lingua, aliisque omnibus indiis Græci nominis hominem præ se ferebat. Hanc Græcam structuram multis exemplis, ex optimis auctoribus desumptis, probat Vechner. Hellenol. i. 4. quam et vetustam et venustam vocat Scioppius Suspect. lect. epist. v. 20. *Emmeness.*

595 *Ad Trojam missus*] Aut ex sequenti ejus confessione hoc didicit: aut Græcum esse, colligitur ex trepidatione: ut Terentius, 'Nescio quid peccati portat hæc purgatio.' *Serv.*

[*Ad Trojam*] Gratum Trojanis, quod talem viderent inimicum. *Donatus.*

597 *Conterritus*] Decori observatio: nam ad conspectum hostis, qui non horresceret? licet mortem vitæ isti suæ præferat. *Taubmann.*

[*Hæsit*] Dubitavit. *Servius.*

598 *Mox*] Ubi metum vicit necessitas. *Donatus.*

[*Sese*] Pronomen compositum, nam *sese* duo pronomina sunt. *Servius.*

[*Præceps*] Sine respectu salutis, scilicet postquam Cycloperum graviora cogitavit pericula. Sane brevis ei, quasi timenti, prima datur oratio. *Idem.*

599 *Testor*] Quæso, obtestor. *Id.*

[*Per sidera testor*] Cum procul esset, se gestu supplicem exhibuit, mox propinquus factus, preces adhibuit

et lacrimas: confitetur originem, ut misericordiam capteret. *Donatus.*

[*Per sidera testor*] Obsecratio per sidera frequens Virgilio: Æn. vi. 'per sidera juro:' lib. iv. 'Testatur moritura Deos, et conscia fati Sidera.' In ix. 'cælum hoc, et sidera conscia testor.' et xii. 'terram, mare, sidera juro.' *Cerda.*

600 *Spirabile*] Vitale, quo spiramus; et est sermo Ciceronis, quamquam ille *spirabile* dixerit in libris de deorum natura. *Servius.*

601 *Quascumque*] Quo eat non cogitat, eorum comparatione quæ fugit. *Idem.*

[*Quascumque*] In codicibus aliquot antiquis legere est, *in quascumque*, addita præpositione, sine qua tamen figuratior est elocutio. Ridere vero mecum, ut verum fatear, solebam, quum in nonnullis codicibus scriptum offendissem *quescumque* pro *quascumque*. Inveni postmodum apud Fl. Sosipatrum, *quescumque* apud veteres analogicam esse declinationem: unde dativus *quibus* deducatur, uti a nominativo *qui*, dativus *quis*: Catonemque ait Originum secundo dixisse, '*quescumque* Romæ regnavisset.' Et Plautum, '*ques* ignobiles.' Quas voces quamvis novitas abdicarit, declinationem tamen ejus manere: *quibus* enim crebro dicimus. *Pierius.*

[*Quascumque abducite terras*] Similis est fere Terentii locus Hec. iii. 1. 4. qui, Donato interpretante, magnam loci detestationem indicat: 'cui quanto præstabilius fuerat ubivis gentium agere ætatem, *quam*,' &c. *Emmeness.*

602 *Hoc sat erit*] Vitasse Cycloperas. *Servius.*

[*Hoc sat erit*] Scilicet Cycloperas vitasse, et cum hominibus esse: vs. 653. 'satis est gentem effugisse nefandam.' Ovidius tradit, cum cum Ænea in Italiam provectum esse: sed contra historiam est. *Taubmann.*

[*Scio*] Modo confiteor. *Servius.*

Scio me Danais e classibus unum, &c. fateor, &c.] Figuram ἀξιωματικὸν agnoscit hic Donatus ad Ter. Ad. II. 2. 4. per quam ostendit, se fideliter promittere, quod promittit. *Emmeness.*

E classibus] Ex equitibus modo; ut est, 'Et Ordinæ classes,' id est, equites. *Servius.*

603 *Petiisse*] Causa metri addidit syllabam: ut, 'Nos abiisse rati.' *Idem.*

604 *Tanta est*] Ut non possit fortunæ præsentis qualitate molliri. *Id.*

605 *Spargite*] Hoc est, dilacerate: et quia nec sævius nec celerius aliud fieri potest, nova brevitate usus est. *Idem.*

Spargite] In partes scilicet divisim, quod ne fieret, crudelitas facti descripta est. *Donatus.*

606 *Si pereo*] Ostendit male vivere: nam *si pereo*, dixit, et non, *cum periero*. *Idem.*

Manibus hominum periisse juvabit] Oblique loquitur. Nam vult ostendere hominum hanc non esse crudelitatem. *Servius.*

Si pereo, manibus hominum periisse juvabit] In codicibus nonnullis manu scriptis, *si peream* legitur: quod minime placet. In Longobardico vero, in Mediceo, in Porcio, et aliquot aliis ex antiquioribus, legere est, *si pereo hominum manibus pe. jur.* Vel adspiratione hic vim consonantis habente, vel ea ratione factum, qua etiam Neptuno *Ægæo*, vel *Actæo Aracyntho*. Quam lectionem, præter Ti. Donatum, Pontanus quoque agnoscit in Actio: ubi ex ipsa earundem vocalium complosione magnam fieri vocalitati accessionem asserit. *Pierius.*

607 *Genua amplexus*] Physici dicunt esse consecratas numinibus singulas corporis partes: ut aurem Memoriae. Hinc est, 'Cynthia aurem Vellit; et admonuit.' Frontem, Genio. Unde 'venerantes demum, tangimus frontem.' Dextram, Fidei. Unde paulo post, 'atque animum

præsenti pignore firmat.' *Genua*, Misericordiæ: unde *hæc tangunt rogantes*. Sane, sicut frequenter dictum est, etiam hic ostenditur subtiliter Anchisem et Ænean, tam Pontificatus, quam Flamini Iuris et peritos, et præsules fuisse. Jure autem Pontificali, si quis Flamini pedes, vel genua fuisset amplexus, verberari non licebat: hoc eo præcipiebatur, ne esset ullum præpedimentum religionis, quominus secundis numinibus inserviretur; aut esset importunitas in profanis locis aliquantisper morandi. Quod hic diligenter exsequi videtur de Achæmenide, qui post preces habitas genua amplexus, genibus volutans hærebat: in quo more, vel præpedimenti* verbum procul dubio est, tum quod et ipse genibus volutabat, vel quod genua amplexus etiam religione habebatur, quo in loco satis non fuit nulla verbera adhibita, nisi etiam fides data esset, qua securitas confirmaretur veniæ concessæ illis versibus: 'Ipse pater dextram Anchises haud multa moratus, Dat juveni, atque animum præsentis pignore firmat.' Neque enim oportebat tardius immorari profanis cognitionibus, cum precatio cælestium deorum interposita, daret curam observandæ religionis: dixerat enim, 'Per sidera testor, Per superos atque hoc cæli spirabile numen,' eaque propter, addidit, 'Haud multa moratus,' ut celeritas concessionis piaculum nullum posset admittere. Ipsum Achæmenidem hinc possumus æstimare, magis verbera timuisse, quam mortem, propter confessionem: ut diceret, 'Spargite me in fluctus vastoque immergite ponto. Si pereo, manibus hominum periisse juvabit.' Denique post hæc addidit, 'Ille hæc deposita tandem formidine fatur.' *Servius.*

Genua amplexus] Singulas corporis partes singulis Numinibus consecratas putabant. Videatur Plinius XI.

46. et Alexander II. 19. *Taubmann.*

Et genua amplexus] Ad preces adhibet obsequium corporis. *Donatus.*

Volutans] Ut eorum imperitia retundatur, qui *volutus* hic legi volunt: 'In passivis (ait Fl. Sosipater) participia præsentis temporis non sunt. Abutuntur autem veteres activo pro passivo, ut apud Virgilium, *Genibusque volutans*. Nam si activa significatione acciperetur, *se deesset*, ut diceret, *Volutans se.*' *Pierius.*

608 *Qui sit, fari]* Per omnia subaudi, *hortamur*. *Qui sit* autem, hoc est: quis Græcorum sit, id est, cujus filius sit, ut etiam respondet. Nam jam se dixerat Græcum. *Servius.*

Fari] *Fari* et *fateri* differunt; nam *fari* est simpliciter aliquid referre: *fateri* autem est, ex necessitate, quæ secreto contingunt, publicare. *Donatus.*

Qui sit, fari] In antiquo codice Longobardico, *quis sit* legitur. Quam lectionem agnoscit *Servius*, tametsi veteres Grammatici eo modo qui etiam poni scriptorum veterum aliquot exemplis tradunt. *Pierius.*

609 *Agitet fortuna, fateri]* Hortamur *fateri*, quæ eum fortuna vexet: ut, 'Agitataque numina Trojæ.' *Servius.*

610 *Haud multa moratus]* Nimiae benignitatis est, non exspectare plurimas preces. *Idem.*

Dextram] Quam *Justinus* XI. 15. *pignus fidei* nominat: ad quem locum consule *Berneggerum*. *Emmeness.*

611 *Præsenti pignore firmat]* Quod ad hoc tempus poterat dari, id est, manuum conjunctione, qua firmabantur amicitia: ut, 'Cur dextræ jungere dextram Non datur?' Et, 'Jungimus hospitio dextras.' *Servius.*

613 *Sum patria ex Ithaca]* Circumstantias omnes exsequitur: loci, personæ, temporum: et licet rhetorice agat hic *Achæmenides*, quæ dicit, ut tollatur, pauca sunt, neque enim quicquam illi nocet, nisi quod Græcus.

Cætera, quæ dicit, ut fugiant, tantum narrationem rei gestæ habent. Plane cum aucto, ut sit major causa misericordiae: nisi forte hoc etiam putamus ad recipiendum valere, quod aliquod beneficium prædicendo de Cyclope significat dari; nam infra ait, 'Recepto Supplici sic merito.' *Idem.*

Infeliciis Ulixi] Quoniam apud hostes loquitur, quærit favorem ejus vituperatione, quem scit odio esse Trojanis. *Idem.*

Ulyssis] In antiquis plerisque codicibus, *Ulyssi* absque *s* legitur. Probus locum hunc citans, *Antiquæ*, ait, est ratio declinationis dativo uti pro genitivo, *Ulyssi* pro *Ulyssis*, *Achilli* pro *Achillis*. Qua forma Oratores etiam uti sint. *Sallustius*, 'Ad bellum Persi Macedonicum,' pro *Persis*. Ubi ea forma uti nulla coëgit homœoteleutos, sed antiquæ declinationis ratio. Ita et *M. Tullius*, 'Filius Verri,' pro *Verris*. Refert præterea *Sosipater Carisius* observatum a *Plinio* dubii sermonis l. VI. *Herculi* pro *Herculis*, ut *Ulyxi* pro *Ulyxis* olim dici cæptum. *Pierius.*

614 *Nomen Achemenides]* In veteribus fere omnibus exemplaribus, legere est, *nomen*, quod scilicet quæritis, *Achemenides*: et sicubi nomine scriptum est, id in his exemplaribus, quæ versamus, subditiciū est, priore abrasa lectione. *Idem.*

Adamasto] In *Mediceo*, in *Porcio*, et aliis antiquis plerisque codicibus. *Adamasto* scriptum est: quod *invictum*, vel *indomitum* significat: et ita proprium id viri nomen habetur etiam in codice *Donatiano*. Alii *Adamasco* legunt. *Idem.*

615 *Paupere]* Nam, ut etiam de *Sinone* diximus, apud majores hæc fuerat causa militiæ; et bene utitur statu veniali, per excusationem paupertatis; ut conciliet hostium animos, quasi necessitate adversus eos dimicaverit. *Servius.*

Fortuna] *Pristina*, paupertatis sci-

licet, et perseverat, ut invitus fecisse videatur. *Idem.*

616 *Trepidi]* Festini. *Idem.*

617 *Inmemores socii]* *Inmemores*, dum trepidi: ut per timorem, non per odium relictus fuisse videatur. Nam et causam subiungit timoris, Cyclopi descriptione. Ergo *inmemores*, timentes. *Idem.*

618 *Domus sanie]* Deest *horrida*. *Idem.*

Domus sanie dapibusque cruentis, Intus opaca, ingens] Ad hunc versum vide Gell. v. 8. *Emmeness.*

619 *Altaque pulsat Sidera]* Similis superior hyperbole, 'et sidera verberat unda. De Cyclopi magnitudine sic Homer. Odyss. l. ix. Ἐφ' αἰεὶ ὕληντι ὑψηλῶν ὀρέων: Similis erat cacumini sylvestro excelso montium. Lege Junium cent. ii. adag. ubi magna copia similis ὑπερβολῆς. Ego non pauca in Eclogis duplici in loco. Galenus de usu partium iii. 14. Cyclopi etiam dat ingentem inusitatamque magnitudinem: πολλαπλασίῳ τὸ μέγεθος ὄντι τῷ Κύκλωπι. *Cerda.*

621 *Nec visu facilis]* Cujus possit etiam aspectus inferre formidinem. *Servius.*

Nec dictu affabilis] Sermone non explicabilis: bene rem exaggeravit post descriptionem. *Idem.*

Affabilis] In antiquis aliquot codicibus, *adfabilis* legitur: quanquam codices etiam nonnulli manu scripti *affabilis* legunt. Sed enim Macrobius libentius legit *adfabilis*, ut in Mediceo est: sumptumque ait ex Attio in Philoctete, ubi est, 'Quem neque tueri contra, neque adfari queas.' Alterum vero illud Servius agnoscit: exponitque sermone non explicabilis, quod aequè placet. *Pierius.*

Affabilis] Servius, H. Steph. et alii, leg. *affabilis*, id est, sermone non explicabilis: sed alterum videtur rectius etiam Fabricio: nam et faciem Cyclopi tyranicam, et morum vastitatem tribuit talem, ut nemo illum

posset et sine consternatione intueri, et absque periculo alloqui. Sophocli. in Tyr. ἐς δεινὸν οὐδ' ἀκουστὸν, οὐδ' ἐπόψιμον: Nec dictu affabilis, id est, ἀπρόσρητος. *Taubmann.*

622 *Visceribus]* *Viscera* proprie carnes sunt. *Servius.*

Sanguine atro] Hoc est, sanie. *Id.*

623 *Vidi egomet, duo]* Homerus quatuor dicit: ergo aut dissentit ab eo, ut etiam in temporibus. Nam ante ad Siciliam Æneas, quam Ulyxes venisse dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidisse: quot autem occiderit, ignorare, per timorem. Alii duo simul dicunt, non enim duo sola addidit. *Idem.*

Vidi egomet, duo] Homerus ὁδ. i. sex enumerat, quos Cyclops devoraverit, nam binos tribus vicibus ponit absumptos. Sed enim vel Achæmenides, ob trepidationem et festinantiam, non potest hic historiam omnem enarrare; satisque putat, si memoret Cyclopa esse adeo effærum et immanem, ut una vice duo humana corpora possit absumere: vel duo pro bina positum, ut alibi vice versa, 'bina crispans hastilia,' pro duo: quæ licentia late concessa est a Poëtis. *Pierius.*

Vidi egomet] Ἐμφασιν hanc notat Scaliger, Poët. iv. 34. Atque idem totum hunc locum accurate cum Homericæ Odyss. ix. contendit, v. 3. *Taubmann.*

624 *Prensa manu]* Peccare eos ait Terentius Scaurus, qui prehensus cum adspiratione scribunt, quum eam prima persona non habeat. Quum vero ex hujus sententia *preensus* per duo ce, scribi debeat: ut ibi, 'Dextraque preensum;' hoc loco vel Synizesin esse dicemus: vel, quod magis placeat, *prensa* per crasin legemus, ut habetur in codicibus antiquis. Quid vero super hoc sentiat Velius Longus, alibi diximus. *Pierius.*

Resupinus] Magnitudo virtutis ostenditur. Quod una manu, quod

frangeret, et velut exprimeret elidentem non in terram, sed ad saxum sublimitus quatientem. *Servius*.

625 *Expersa*] Hæc fuit vera lectio, id est, madefacta. Nam si *aspersa* dixeris, id est, inrorata, Tapinosis et Hyperbole junguntur. *Idem*.

Expersa] *Servius* *expersa* veram esse lectionem asseverat. In antiquis tamen codicibus quotquot habui, *aspersa*, et *adpersa* legi: sententia, et elocutio sumpta ex M. Tullio in Philipp. 'Vino pavimenta natarent.' *Picrius*.

626 *Fluentia tabo*] Pro *fluenti tabo*. *Servius*.

627 *Manderet*] Unde et Euripidi *ἀμοβρωστορεϊβάτης* Cyclops dicitur. Est autem hic versus arte singulari laboratus. *Taubmann*.

Trepidi] Melius *tepidi*, quasi adhuc vivi, quam *trepidi*, id est, tremantes: nesit iteratio. *Servius*.

628 *Ulixes*] A solo nomine emphasis fecit. Unde est quod sequitur, 'oblitusve sui est.' Aliquantum tamen juxta veteres *oblitus*, id est, negligens, dictum tradunt. Et est laus quod et in adversis constans: vel quem nemo impune læsisset: vel qui dolo etiam fortiores sæpe vicisset. *Idem*.

629 *Oblitusve sui*] Omnes nos vehementer turbati sumus: solus Ulysses natura callidus et usu et ingenio instructus, tantæ crudelitatis visu deterritus non est: nec est *oblitus sui*, id est, non perdit suam industriam. *Donatus*.

Ithacus] Ithacensis. *Servius*.

630 *Nam simul expletus*] Omnia signa ponit bellæ occasionem ad cædem præbentis. Dederat autem consilium Ulysses, ut unicum illi oculum excæcarent: sed hoc periculosum fuit, quamvis dormiret sepultus: ergo precati sunt numina. Et quoniam non idem periculum erat omnibus, varias corporis partes tenentibus, eas inter se sortiti sunt. *Donatus*.

Sepultus] Stratus jacens. *Servius*.

631 *Jacuitque per antrum*] Hoc ver-

bum de Varrone mutuatus est, qui ait, 'In lecto temulentos jacere, sobrios cubare consuescere.' *Idem*.

632 *Immensus*] Etiam *immensus* ad Polyphemi magnitudinem pertinet: quasi in tanto antro jacnerit. *Idem*.

Immensus] *Servius* quidem *immemsum*, quippe *antrum* agnoscit. Ad quam lectionem respexisse etiam Quintilianus videtur, ubi ait de Virg. 'Cum Cyclopa jacuisse dicit per antrum, prodigiosum illud corpus spatio loci mensus est.' In veteribus aliquot codicibus *immensus* legitur: ut Homericum illud exprimatur, *ἔνθα δ' ἀνὴρ ἐνὶ αὐτῷ πελώριος*. Quodque tantus erat, ut nemoroso cuipiam promontorio altorum montium similis videretur. Sunt etiam codices manuscripti, ubi legas *immensam saniem*, quod minime placet: etsi Homerus eructationem illius vespertinæ crapulæ late describit. *Pierius*.

Immensus] Corpus prodigiosum spacio loci mensus est: quasi in toto antro jacnerit. Quæ figura *ἔμφασις* est Fabio VIII. 3. Lucillius Poëtarum vanitatem irridens, hunc Polyphemum ducentorum pedum fuisse ait. Vide P. Crinit. XVII. 3. *Taubmann*.

Eructans] Cicero, 'Eructant sermonibus suis cædem bonorum.' *Sere*.

Frusta] Cicero in Philippicis, 'Frustis esculentis vinum redolentibus.' *Idem*.

634 *Sortitique vices*] Vel partes membrorum, vel qui quo loco staret. *Idem*.

Undique] Pro *indiviso*. *Idem*.

Circum Fundimur] Secundum Homerum, qui dicit alios eum tenuisse, alios obcæcasse oculum. *Idem*.

635 *Terebramus*] Ti. Donatus *tenebramus* legit: hoc est, occæcamus. Cujus hæc sunt verba: 'Quod ait *acuto telo tenebramus*, celeritatem facti voluit demonstrare. In hoc enim consilium consistebat effectus, ne mora facientum, et dolor vulneris quamvis graviter dormientem excita-

ret. Hoc loco nonnulli *terebramus* tradunt: sed quum terebratio habeat moram, quæ fuit inimica facientibus, melius est, ut telo acuto, uno ictu videatur esse cæcatus.' Sed enim pace tam docti viri, quum locus sit ex Homero sumptus, apud quem lata est de terebratione descriptio, vero similis est Virgilium scriptum reliquisse *terebramus*. Versus Homeri sunt, ἐγὼ δ' ἐφύπερθεν ἀερθεὶς Δίεον ὥς δ' ὅτε τις τρυπῶ δόρυ νήϊον ἀνὴρ Τρυσάνω, οἱ δέ τ' ἔνερθεν ὑποσσεύουσιν ἱμάντι Ἀψάμενοι ἑκάτερθε. In quibus non tantum terebratum ait lumen conto acuto, ustulatoque ex igne, statim in oculum adacto, Ulysse superne calcante, loro inferne advoluto, ejus capita socii alternantes utrinque traherent, quod sine longa mora fieri non potuit; verum etiam artificis, qui navale aliquod lignum terebra perforet, similitudine utitur. Legendum itaque *terebramus* ex Homero. Quod vero in inferiori versu Servius Donatum reprehendit, quod *latebat*, late patebat, exposuerit: aut quia capillis tegebatur, aut latebat corporis reliqui comparatione: si verba Donati consideremus, nil adeo reprehensioni obnoxium inveniemus: immo longe diversam Donati sententiam ab ea, quam ei Servius adscribit. Querit siquidem Donatus, quæ ratione oculus, qui tantæ esset amplitudinis et vastitatis, ut Luna, Solisve orbi posset æquari, latere potuerit? Considerataque Cyclopis deformitate, rugas comminiscitur, et ingentem capillorum silvam. Nam intonsum caput ipse Polyphemus apud Theocr. et Ovid. jactat. Sed melius fuerit ipsa Donati verba subjicere. Quod autem ait, *sub fronte latebat*: quod ingens fuisse dicebatur usque adeo, ut orbi Luna, vel Solis æquari potuisset, faciebant rugæ torvæ frontis, et ingentes capitis comæ. Quid vero si dicemus Virgilium et ad oculi situm, et etymologiam respex-

isse, quam eo verbo exprimere voluerit? quum Varro dicat *oculos* ideo dictos, quod *sub fronte occultantur*. Pierius.

Acuto] Fuste obusto. Nam secundum istum sensum multi *terebramus* legunt: alii *tenebramus*. *Telo* autem *acuto* potest et simpliciter accipi. *Servius*.

636 *Solum sub fr. la.*] Pro in *fronte latebat*. Multi Polyphemum dicunt unum habuisse oculum, alii duos, alii tres: sed totum fabulosum est. Nam hic vir prudentissimus fuit: et ob hoc oculum in capite habuisse dicitur: id est, juxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Ulyxes enim prudentia superavit: ob quod eum cecasse fingitur. *Idem*.

Latebat] Dormienti scilicet. Nam male sentit Donatus dicens, *late patebat*, contra metrum. Item dicit, capillis tegebatur: aut latebat corporis comparatione. Alii *latebat*, subjectum erat fronti, et intra frontem recesserat tradunt. Absolutus tamen est prior sensus. *Idem*.

Torva solum sub fronte latebat] Vel sequemur Servii sententiam: vel oculum latuisse accipiemus, ut physiognomones oculos fronti infossos, immersosque, et abditos, maleficos noxiosque suspicantur: quæ commentatio possit fortasse Polyphemo convenire, qui immanitate, et feritate a Poëta infamatur. *Germanus*.

637 *Argolici clipei aut Phæbeæ lampadis instar*] Unum magnitudinis est, quia Græcorum clipei rotundi, ut Cato Originum libro ait: aliud splendoris. *Phæbea* autem derivatio est vel a Luna, vel a Sole. *Servius*.

Argolici clipei] De magnis et rotundis clipeis Argivorum accipiendum, qui totum corpus tegebant: unde ἀσπίδος ἀμφιβρότης ab Hom. II. II. dicitur. Et exanimis in clipeo, propter magnitudinem, veluti ferebro, ex acie referebantur. Videatur Turnebus XI. 27. et XXIV. 10. *Taubm.*

Phæbeæ lampadis instar] *Phæbea*, φοιβέλης: ut, 'Phæbeia virgo:' et, *Phæbeius oscen*, est φοιβήϊος: ut notat Scalig. ad Manilium. *Idem*.

639 *Sed fugite*] Occurrebat: Si cæcus est, cur timetur? Subjungitur non unum esse, sed plures: et bene suam gratiam facit, admonendo, quod illos ultro facere, necesse erat: repetitio autem *fugite* necessaria, ut alibi: 'Heu fuge crudeles terras, fuge litus avarum.' *Servius*.

O miseri] Aut blandientis particula est, ut in Terentio, 'O misera.' Aut re vera *miseri*: qui delati sunt ad Cyclopas. *Idem*.

640 *Rumpite*] Ut festinantes, non solvite, sed rumpite: ut, 'Festinate fugam, tortosque incidite funes.' *Id.*

Funem Rumpite] Palum illum, cui navis illigata, *Prymnesium* dici, et *tonsillam*, Festus notavit. Ipsam illigationem dixere *supationem*. Est enim *supo* navem prymnesio illigare. Attius Phœniss. apud Non. 'Abtorque proram, ac supra tortas copulas.' Contrarium erit *dissipo*, nam hoc verbum a *sipo* ortum, ut facile apparet ex fragmentis Festi. Itaque proprie *dissipo* de nave dicitur, et inde vox ad alia traducitur. Ut enim *ligo* et *solvo* opponuntur in re nautica, ita *supo* et *dissipo*. Habent affinitatem cum *supo* *suppara*, vela nautica. *Cerda*.

641 *Qualis quantusque*] Unum morum est, aliud corporis. *Servius*.

Nam qualis quantusque] Unum morum est, alterum corporis. Tibullus III. 6. 'Quales his poenas, qualis quantusque minetur.' Quod Græci feliciter uno verbo ἡλικός dicunt, hoc Latini sermonis egestas dicit, *qualis quantusque*, duobus verbis. *Scalig.*

Polyphemus] Fabulam Polyphemi enarrat accurate Hyginus fabul. 125. Ovid. Metam. XIV. Theocr. Idyll. XI. pluresque alii. *Emmencus*.

643 *Centum alii*] Id est, tales et tanti. *Servius*.

Centum alii] Ἀνανταπόδοτον: tales

tantique centum alii passim habitant, &c. *Taubmann*.

Curva hæc habitat ad litora vulgo] Ne tantum in montibus esse putarentur. *Vulgo*: passim. *Servius*.

644 *Infundi Cyclopes*] Ineffabiles, ut supra, 'Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.' *Idem*.

645 *Tertia jam lunæ*] Bene in desertis locis ex Lunæ ratione colligit tempora. *Idem*.

Se complent] Ideo autem, quia suum non habet lumen, sed accipit a Sole. Et bene auxit misericordiam a tempore. *Idem*.

Tertia jam lunæ se cornua complent] Sic et Eurip. in Alcest. σελήνας δώδεκα ἐκπληρουμένας eadem redditione Prop. 'Septima jam plenæ deducitur orbita lunæ, Cum de me, et de te compita nulla tacent.' *Germanus*.

646 *Vitam in silvis*] Misericordia captatur a loco. *Servius*.

Deserta ferarum] Propter feras deserta. *Idem*.

647 *Lustra*] Cubilia. Unde etiam lupanaria *lustra* dicimus: ubi habitant lupæ, id est, meretrices: dictæ ab obscenitatis et odoris similitudine. Cicero, 'Vino lustrisque confectus.' *Idem*.

Traho] Imitatur et hoc loco Maronem nostrum Phædrus fab. III. 8. 'in silvis asperam vitam trahens.' Pathos misericordiæ a loco sumptum, ut observat Macrob. Saturn. IV. 3. *Emmencus*.

648 *Sonitumque pedum*] Ordo figuratus, cum traho, cum prospicio. *Servius*.

Tremisco] Antiqua exemplaria plerumque *tremesco* per *e* in pene ultima scribere, quaque id ratione, dictum alibi. *Pierius*.

649 *Baccas*] Generale est, id est, fructus arborum agrestium. *Servius*.

Lapidosa corna] *Lapidosa*, dura; an quod in saxis nascantur? Ipsa arbos *cornus* dicitur: pomum vero *cornum*; inde *corna*: ut *templum*, *templa*. *Idem*.

Victum infelicem, baccas, &c.] Ita D. Joannem victitasse *ἄκροισ δρυῶν* Nicephorus est auctor, ut Diogenem *Ἄελιανος ἄκροισ φύλλων*. Et Nicephoro assentitur Pantaleon Diaconus, his verbis a Conjacio doctiss. nostra ætate jurisconsulto suis Paratitlis ascriptis: *ὁ τοῖς τῶν μελισσῶν κατὰ τὴν ἔρημον πόνοις, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν συντρεφόμενος ἐκ βρέφους ἀκρίσμασι: ἀκρόδρυα* autem, quamvis proprie appellentur, quæ in ambitu lignosum putamen habent, quod genus appellatione *nucum* apud Latinos continetur, tamen arborum *baccas*, omnesque arboreos fructus significant, ut *glandis* appellatio apud Jurisconsultos omnem fructum complectitur, et apud Græcos *βάλανος*. *Germanus.*

Victum] Recte *infelicem*: Donatus Ter. A. I. 1. 4. 'lana ac tela victum quæritans' distinguit inter *cibum* et *victim*: 'cibus enim est,' inquit, 'qui etiam delicatis præbetur: victus in parvis aridisque alimoniis est constitutus.' *Emmeness.*

653 *Addixi*] Signato verbo exprimit desperationem. *Servius.*

Addixi] Hoc consilio ad vos veni, melius esse manibus hominum perire, quam Cyclopum. *Donatus.*

Addixi] Signato verbo desperationem exprimit, ut inquit *Servius*: nimirum ad vocabulum juris, et unum ex tribus prætoris, alludens, quod rem licitatione adjudicare sonat, *ἀποκηρύττειν, καταδικάζειν* a qua forensi significatione translatit etiam de aliis dicitur, ut in disciplina augurandi aves dicuntur *addicere*, quando firmant et ratum augurium faciunt. *Livius*: 'Fabio auspicienti aves semel atque iterum non addicere:' et 'addicere opus aliquod,' hoc est, redemptori locare faciendum: et 'addicta sententia,' apud Cicer. vendita; unde et *addicte* adverbium, et *addictio*, *ἀποκλήρυξις*. *Germanus.*

Addixi] Auctionis vocabulum, cuius usus est, quando majus pretium

offerenti res vendita emptoris fit. Vide Budæum tit. *de in diem additione*. Suet. Calig. cap. 38. 'nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores *hs.* nonagies ignoranti addicerentur.' Alludit Cic. pro Milone c. 32. 'incidebantur jam domi leges, quæ nos nostris servis addicerent.' *Emmeness.*

654 *Vos animam hanc potius*] Oblique loquitur, ut supra: reprehensio enim crudelitatis est, qui rogat salutem, si ipse condemnat. *Servius.*

655 *Vix ea fatus erat*] Ad probationis gratiam pertinet, quod ea quæ Achæmenides adfirmaverat, statim adprobavere Trojani. *Idem.*

656 *Mole*] Molitione, agitatione. *Idem.*

657 *Litora nota petentem*] Nota ante oculorum amissionem potest accipi. Sic Statius in nono, 'Sequitur tamen improbus hostem, Qua meminit.' *Idem.*

Nota] Exponendum fuit, quomodo cæcus venire potuerit? quia noverat, antequam obcæcaretur. *Donatus.*

658 *Monstrum horrendum, &c.*] Lucian. sic describit: *ἄγριος, λάσιος, καὶ τὸ πάντων ἀμορφώτατον, μονόφθαλμος: agrestis, hispidus, quodque est omnium deformissimum, monoculus*. Ab Philostrato in Iconibus *ἀγριώτατος* dicitur, et *ὄρεός τε, καὶ δεινός*, et *λάσιος πάντα*. Quibus signantur rusticitas, diritas, hirsuties. Ovid. 'nempe ille immittis, et ipsis Horrendus silvis, et visus ab hospite nullo Impune, et magni cum Diis contemptor Olympi.' Apparet hæc deformitas ex versibus his ejusdem vatis: 'Jam rigidos pectis rastris, Polypheme, capillos; Jam libet hirsutam tibi falce recidere barbam.' Homericæ, ut quæ in promptu, et jam partim a me adducta, prætermitto. Frigent omnia præ Virgilio. *Cerda.*

Monstrum horrendum, &c.] Carmen plenum ac sonorum. Hanc autem orationem *ἀσύνθετον*, i. e. *inconjunctam*,

ad amplificationem parari, docet Scallig. iv. 28. Vide et N. Æn. iv. 594. *Taubmann.*

Informe] Ultra formam. *Servius.*

Ingens] Potest et superioribus et sequentibus jungi; ut sit *ingens lumen*. *Idem.*

Cui lumen ademptum] Ad hunc versum vide Robert. Tit. contr. vii. 8. De Polyphemo dial. Lucian. lege. *Emmeness.*

659 *Trunca manum pinus regit*] Cujus cæcitatem manu pinus regit. *Servius.*

Trunca manum pinus] Tota arbor erat præ baculo. *Donatus.*

Trunca manum] In Mediceo, et codicibus aliquot aliis antiquis, *manu* septimo casu legitur. Et ubi *manum* est quarto casu, in codicibus manu scriptis, fere passim ultimam contactam observes. Esset vero sententiæ ordo: *Pinus trunca manu, vel gestata manu, regit ademptum lumen, et vestigia firmat. Manum* tamen agnoscit Fab. Quintilianus, ubi de amplificatione ita dicit: 'Nam quod illud corpus mente concipiam, cujus trunca manum pinus regit.' *Pierius.*

Manum pinus regit] Pinus ramis truncata, qua cæcus manum et pedes regit, corporis vastitatem indicat. Vide Quintil. viii. 4. *Taubmann.*

660 *Ea sola voluptas*] Voluptatem ex animalibus habuit, cum videbat: cæcus autem, solamen capiebat. *Donatus.*

661 *Solamenque mali*] Solatium. hinc Quintilianus dixit, 'Magnum solatium cæcitatis est, habere rem vidensis.' *Servius.*

Solamenque mali] In non nullis est versus integer *Solamenque mali de collo fistula pendet*. Sunt, qui carmen hoc, ut nothum, expungant. Id tamen in plerisque codicibus antiquis habetur: præterquam in uno, ubi versus hac Pentimemeri clauditur, *solamenque mali*. Quam lectionem Ti. Donatus agnoscit, nulla de fistula mentione

facta. Cujus verba, quia in vulgatis codicibus corrupta sunt, ex integro exemplari adscribere non pigeat: '*Lanigeræ comitantur oves, ea sola voluptas, Solamenque mali*. Voluptatem ex animalibus habuit, quum videret, cæcatus vero pecorum suorum commodo orbitatem proprii luminis solabatur.' Quæ vero Quintiliani verba Servius citat, de cæcitatis solatio, sumpta sunt ex declamatione de *pariete cruentato*: ne alio quis ea quæsitum eat. *Pierius.*

662 *Postquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit*] Hyperbaton in sensu: ut, 'Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.' Aut Hystero-proteron: primum enim debuerat dicere, *venit ad æquora*, deinde, *tetigit fluctus*. *Servius.*

Postquam altos tetigit fluctus] Habet locus hic similitudinem cum altero l. x. 'quam magnus Orion Cum pedes incedit medii per maxima Nerei Stagna viam scindens, humero supereminet undas.' Sed et Polyphemum per undas maris peditem incedentem Eurip. infert, sic enim Cyclops ipse apud illum: Δι' ἀμφιπέτρης τῇσδε προσβαλὼν ποδὶ: *Per mare hoc ascendens pede*. *Cerda.*

663 *Luminis effossi*] Sic Terent, E. iv. 6. 2. 'oculi effodiuntur.' Just. vii. 6. 'Sagitta jacta dextrum oculum regis effodit.' *Emmeness.*

Fluidum] Propter ὁμοιοτέλευτον, *fluentem* noluit dicere. Quod autem dicunt physici de effosso oculo sanguinem nunquam fluere, verum quidem est: sed supra non effossum hujus oculum, sed terebratum legimus. Unde eum constat necdum fuisse curatum. *Servius.*

Fluidum] In antiquis codicibus *fluvium* fere passim scribitur geminato *vv*: quod Grammatici non admittunt, nisi prima producta syllaba, quum tamen *fluvius* eodem modo enuntietur, corripit tamen primam. *Pierius.*

Lacit cruorem] Adhuc enim inflata

cæcitas nova putabatur, cum adhuc funderet sanguinem. *Donatus.*

Inde] Ant de fluctibus, aut de spatîo oculi. *Servius.*

664 *Gemitu]* Cum gemitu. *Idem.*

Graditurque per æquor] Immensæ proceritatis expressio, gradiabatur in medio mari, ut in terra: neque profundî maris latus ejus unda tangebatur. *Donatus.*

665 *Iam medium]* Altum quam litus, vel plus quam litus, id est, unde altum incipit; vel sic altum, ut medium putares. Nam et in quinto sic dixit, 'Interea medium Æneas jam classe tenebat, Certus iter:' cum adhuc mœnia respiceret. *Servius.*

Medium] Ut hic vox ista ad signandam profunditatem, ita Propertius eleg. 1. 9. 'Quid si non esset facilis tibi copia? nunc tu Insanus medio flumine quæris aquam.' Est vero gigantis magnitudo notata verbo, 'Necdum fluctus latera ardua tinxit.' Cui sententiæ par omnino illa Nonni Dionys. 1. II. Φάλντο γυμνωθεῖσα δι' ὕδατος ἄβροχος ὁσφύς: Apparebant nudi ab aqua non madefacti lumbi. Et rursum de gigante Typhone: Βένθει τὰρσὰ πέπηκτο, καὶ ἥερί μίγνυτο γαστήρ: In profundo maris plantam figebat, et venter aëri miscebatur. *Cerda.*

Fluctu] Legitur et fluctus. *Serv.*

Necdum fluctus latera ardua tinxit] Vetera aliquot exemplaria strinxit habent, quod minime placet, tam propter asperitatem, quam etiam ob improprietatem. Quod vero Servius et fluctu et fluctus legi docet: in antiquis iis codicibus, quos habui, fluctus habetur indicativo casu: et in Donatiana paraphrasi eadem agnoscitur lectio. Neque ad ejus latera profundî maris unda pervenerat. In Porcio etiam fluctus prius scriptum fuit, sed nunc s littera abrasa vix discerni potest. *Pierius.*

666 *Trepidi]* Festini: ut, 'Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves.' Item, 'Accepit trepidos, ac Nisum

dicere jussit.' *Servius.*

Celerare] Infinitivum, pro pronuntiativo. *Idem.*

Recepto] Aut in societatem accepto, aut de periculo liberato: ut, 'Frugesque receptas,' et 'Medioque ex hoste recepi.' *Idem.*

667 *Sic merito]* Quia omnia ejus probaverant dicta, ac si diceret, Non fallacem, ut Sinonem. Sane quibusdam videtur incongruum Achæmenidis nusquam alibi factam mentionem, cum cum hic et salutem merito impetrasse, et ut reciperetur a fugientibus, dicat. *Idem.*

Taciti] Cessante remorum strepitu, et cantilena nautarum: sine qua remi operari non possunt. *Donatus.*

668 *Verrimus]* In Mediceo, in Porcio, et antiquis aliquot aliis codicibus vertimus legere est, quod agnoscit *Ti. Donatus. Pierius.*

669 *Sensit]* Quod non videbat, auribus percepit. Nam quamvis silentium adhiberetur, non potuit penitus vacua strepitu esse navigatio. *Don.*

Ad sonitum vocis] Remorum sonitum, vocem dixit. Vox enim est omne quod sonat: sic alibi, 'Fractasque ad litora voces.' Nam de hominibus non dixit: quia supra est, 'Tacitque incidere funem.' *Servius.*

Vestigia torsit] Bene uno sermone ostendit eum revertentem jam audisse sonum remigii. *Idem.*

670 *Dextram affectare]* Dextram intendere, et injicere scilicet, sic ut possit navem tenere. Terentius, 'Ad dominam qui adfectant viam,' id est, intendunt. Nam si dextra legeris, ut sit dextra contingere, caret exemplo. *Adfectare* autem quidam dicunt, hoc esse pronom animum habere ad faciendum quid occupandumque: alii *adfectare*, si dextra legas, pro *adfectandi* accipiunt, ut sit verbi infinitivi modo pro participio. *Servius.*

Dextram affectare] Id est, intendere, et anxia quadam aviditate manum navibus injicere. *Ter. Phorm.*

‘Gladiatorio animo ad me affectant viam.’ *Adfectare*, luctatorum et gladiatorum verbum, et in arena natum est: cui respondere Græcum *ἀρέεσθαι* et *μάρπτειν*, Pimpontius notat. *Taubmann*.

Verum ubi nulla datur dextram affectare potestas] *Adfectare* Servio negotium facessit: quia etiam *dextra* casu septimo scriptum invenerat. In codicibus tamen nonnullis antiquioribus, *dextra attrahere* legitur: quod nullam præ se ferret difficultatem. Nam qui penates et deos magnos secum habebant, tanquam sacri, non temere erant a profano, et deorum contemptore contingendi. Non frustra tamen in codicibus multis, *dextram adfectare* scriptum, hoc est anxia quadam aviditate manum ad navem injicere. *Pierius*.

671 *Nec potis*] Id est, nec potis est. *Potis* autem nomen est, et declinatur *potis, potis, poti, potem, potis*, a *pote*, et nomen esse docet ratio comparationis: nam in superlativo *potissimus* facit, cui si detraxeris *simus*, invenies nominis positionem, ut *acerrimus, acer; fortissimus, fortis*. Sic autem ut diximus declinari, compositio ostendit. Nam *hujus impotis, compotis, impotem, compotem* facit, quod in simplici difficile invenis: per compositionem agnoscis facilius. *Servius*.

Potis] Vide Sanct. in respons. ad quadam objecta, p. 454. ubi negat esse archaismum, *potis* et *pote* dici, ut *fortis* et *forte*. Videndus et Donatus ad Ter. And. II. 6. 6. *Emmeness*.

Ionios] Mare Ionium sic dictum, ex quo illud transmisit Io, scribit Æschyl. in Prom. ubi Prometheus ipse sic loquitur ad Ionem: *Χρόνον δὲ τὸν μέλλοντα πόντιος μυχὸς, Σαφῶς ἐπίστασ’, Ἴονιος κληθήσεται, Τῆς σῆς πορείας μνημα τοῖς πᾶσιν βροτοῖς*: Qui deinde *secessus maritimus* Pro certo hoc scias, vocabitur *Ionius*, In monumentum tui itineris omnibus hominibus. *Cerda*.

672 *Immensum*] Magnum, et dictum, quod mensura comprehendi non possit. *Servius*.

Tollit] In antiquis aliquot codicibus, *ponit* habetur: quod non æque placet. *Pierius*.

673 *Exterrita tellus*] Poëtica hyperbole. *Servius*.

674 *Italia*] In codicibus antiquis *Trinacriæ* legitur: quod magis decorum servat, præsertim quum subsequatur, ‘Crebrisque immugiit Ætna cavernis:’ sed *Italia* Donatus agnoscit: et hyperbole ita major est. *Pierius*.

Carris cavernis] Echo enim in concavis locis est. *Servius*.

Immugiit] Antiqui plerique codices, *inmugiit κατὰ κράσιν* legunt. Quam lectionem doctissimi plerique viri receperunt. *Pierius*.

675 *At genus*] Figurate, ‘genus complent,’ ut, ‘Hic manus ob patriam pugnando.’ *Servius*.

676 *Excitum*] A verbo *cio, cis, cit*. *Ruit*: festinanter venit: ut, ‘Runtque effusi carcere currus.’ *Idem*.

Excitum ruit ad p.] Græci *βοηδρομεῖν*, ad clamorem et conclamationem accurrere, nimirum *αὐτοβοεῖ*. *Germ*.

677 *Nequicquam lumine torvo*] Quia nocere non poterant. *Servius*.

678 *Ætnæos fratres*] Aut similes, aut feritate germanos, aut ejusdem patriæ, vel terræ, tanquam matris. Nam non sunt Polyphemi fratres, quem Neptuni filium Homerus dicit: unde, eo occæato, Ulyxes pertulit tempestatem, qui ad eum venit derelicta Calypso, cum qua decem annis fuerat. Unde, ut supra diximus, Virgili dictis dissentit temporum ratio. *Idem*.

Ætnæos fratres] Alludit ad vocem Græcam *αἰτναῖος*, id est, magnus et immanis. Sophocle in Colon. *πῶλος αἰτναῖος*, id est, equus magnus; et *κάνθαρος αἰτναῖος*, id est, scarabeus magnus. Vide Cælium XXI. 23. item Dan. Heinsium ad Silium I. XII. ubi docet.

Græcis *Parnassium* etiam fuisse magnum: ut ἀνθράκες παρνάσσιοι, id est, carbones magni: a montibus enim vocabula magnitudinis eos deduxisse. Docet autem Turnebus xxiv. 10. contra Poëtas, Cyclopes eam Siciliæ partem, ubi Ætna, non incoluisse: sed continentis habitatores fuisse. Vide Notas ad illud Æn. i. 'vos et Cyclopea saxa Accestis.' *Taubmann.*

Ætnæos fratres] Mela illustrat hunc locum ii. 5. 'Ætna quæ Cyclopas olim tulit.' Strabo l. i. περὶ τὴν Αἴτνην Κυκλωπας δυναστεύσας. Plura Cluver. antiq. Sicil. i. 2. *Emmeness.*

Cælo] Pro in cælum. *Servius.*

679 *Concilium*] Id est, conventus, congregatio. Horat. od. iv. 5. 'patrum Sancto concilio;' vide illic Lambinum. *Emmeness.*

680 *Coniferæ*] Conum substinentes, et *Conus* dicitur fructus cupressi, et ipsa κωνοειδής est. Nam a rotunditate in acumen levatur. *Servius.*

Cyparissi] Cyparissus Telephi filius fuit, amatus ab Apolline: vel, ut alii, a Sylvano: qui cum lassatus æstu sub quadam arbore somnum caperet, subito strepitu excitatus, cervum, quem in delitiis habebat, feram credens, per ignorantiam, misso telo occidisset, et fletu nimio et abstinentia cibi ac potionis tabesceret, a misericordia deorum in arborem cupressum conversus est, aptam et consecratam lachrymis et luctibus. Alii hunc Cyparissum Cretensem puerum pulcherrimum et castissimum fuisse, quem quidam ab Apolline, nonnulli a Zephyro amatum volunt; qui cum castitatem suam incorruptam tenere cuperet, relicta Creta ad Orontem fluvium, et montem Casium, dicitur pervenisse: atque ibi in Cypressum arborem commutatus, quæ arbor ideo mortuis consecratur, quod cæsa semel nescit renasci. *Idem.*

Coniferæ cyparissi] Ideo Ovid. Metam. x. 106. 'metas imitata cypressus.' *Emmeness.*

681 *Constiterunt*] Metri causa pro consistunt. *Servius.*

Constiterunt] In antiquis plerisque codicibus *constiterunt* legitur: ut *steterunt, tulerunt* pene ultima brevi sæpe reperiuntur. Non tamen improbo *constiterant* exacta specie. *Pierius.*

Silva alta Jovis, lucusve Dianæ] Jovis, propter quercum: *Dianæ*, propter cupressum: ipsa enim est etiam Proserpina. Ergo cupressi quasi infernæ, vel quia succisæ non renascuntur; vel quia apud Atticos funestæ domus hujus fronde velantur. *Alta* autem quod manet vertice celso; et *lucus*, qui propter religionem intactis arboribus et magis crescit, et diu permanet. *Servius.*

683 *Excutere*] Num expedire? *Servius.*

Ventis secundis] Id est, sequi quocunque venti ferrent. Nam omnes venti secundi sunt, si, quo impellant, eamus. Est ergo sensus: Modo Cyclopas fugeremus, non curabamus, quocunque navigaremus. Quod erat contra jussa Heleni, qui vetabat illos temere navigare; sed diligenter vitare Charybdim et Scyllam: sed istorum malorum metu turbati, decrevimus ut velocissime transiremus. *Donatus.*

684 *Monent*] Vetera quædam exemplaria cum Mediceo, *movent* legunt: hoc est, persuadent. Sed enim Helenus moverat, et monnerat, et monitus in hoc dictionis genere dicuntur. *Pierius.*

Scyllam atque Charybdim, &c.] In codicibus nonnullis manu scriptis, *Scyllaque Charybdis* scriptum est: ut ordo sit: Inter utranque viam Scyllæ et Charybdis. Sed imperfecta esset oratio, et alterum *que* post *Charybdis* desideraretur. Longe vero melius in Donatiano codice, *Scyllam atque Charybdim* appositively positum. Est et *ne teneant* in aliquot exemplaribus antiquis. Sed *ne* Donatus agnoscit, et

pro ne positum more veterum ait: quod et Priscianus admittit: quamquam alibi dicat, *Ni teneant cursus*, ita habere, ut Terentianum illud, 'Ni metuum patrem:' et locus alius apud Virgilium, 'Ni faciat, maria, ac terras, cœlumque profundum Quippe ferant.' Plura vero Servius. *Idem.*

686 *Ni teneant cursus*] Antiqui *ni* pro ne ponebant, qua particula plenus est Plautus, 'Ni mala, ni stulta sis.' *Servius.*

Ni teneant cursus] *Ni*, pro ne, auctore Servio et Turneb. XVII. 11. antiqua litteras affines inter se commutandi licentia: de qua Aus. Popma, in aureolo, de usu antiquæ locutionis, libello, c. 1. Sensus est: Timor coge-
bat, ut ventum, non iudicium, secuti, quocunque navigaremus: sed occurrebat præceptum Heleni vitare iubentis Scyllam atque Charybdim. Quare placuit, *ne cursus teneant*, hoc est, agantur et impellantur inter utramque viam modico mortis interstitio, id est, Scyllæ et Charybdis, retrorsum vela dare, atque iterare cursus, ut loquitur Flaccus. Sed hoc dum cogitamus, ecce prosperior nobis flare cepit Boreas. Vide etiam, quæ ad Plant. Menæch. act. 1. 2. notavimus: quem locum Servius hic laudat. *Taubmann.*

Ni teneant] *Ni* hic pro ne positum monet Donat. ad Ter. E. III. 3. 2. *Emmeness.*

Dare lintea retro] Quod dum cogitamus prosperior nobis flare cœpit Boreas. Nonnulli *Scyllam et Charybdim* Inter distinguunt, ut sit ordo: *Inter Scyllam et Charybdim utramque viam leti discrimine parvo Ni teneant cursus certum est dare lintea retro.* Alius ordo est: *Contra jussa monent Heleni ne inter Scyllam et Charybdim cursum teneant.* *Servius.*

Retro] Horat. 'Nunc retrorsum Vela dare, atque iterare cursus.' *Germanus.*

687 *Pelori*] Sicilia Græcis ideo *Trinacria* dicitur, quod tres extremitates, quas Græci *ἄκρας* vocant, in mare videtur extendere, Pachynum, quod in Aryciam vertit, Lilybæum, quod Africam spectat, Pelorum, quod in Tyrrhenum mare procedit. Sed angusta ab sede ideo agitur, quia eminus videntibus eum locum, Italia et Sicilia terra continens putatur, nec nisi ad vicinum accedentibus videtur. *Idem.*

688 *Missus adest*] Favore scilicet numinum: quia Anchises optaverat dicens, 'Ferte viam vento facilem, et spirate secundi;' vel *missus* juxta qualitatem locorum, ita enim in illis angustiis et faucibus maris artari et conglobate spiritus fieri dicitur, ut ad illum locum tantummodo *missus* videatur. *Idem.*

Vivo prætervehor ost. s.] Pro vivi saxi, ablativum pro genitivo, vel viva saxa habentia: *ostia* vero aut litora sunt, aut exitus fluminis in mare, aut introitus portus. *Idem.*

Vivo prætervehor ostia saxo] Supra: 'vivoque sedilia saxo.' Cæsar: 'prætervectos Dyrrhachium magna vis tempestatis sequebatur.' *Germanus.*

689 *Pantagiæ*] Hic fluvius Siciliæ cum plenus fueret, implebat sonitu pene totam Siciliam. Unde et *Pantagias* dictus est, quasi *ubique sonans*. Hic postea cum Cereri, quærenti filiam, obstreperet, tacere jussus est numinis voluntate. *Servius.*

Pantagiæ] De hoc flumine Cluver. Antiq. Sicil. I. 11. *Emmeness.*

Megarosque sinus] Megara oppidum est juxta Syracusas. *Servius.*

Thapsumque jacentem] Thapsus insula non longe a Syracusis, plana, pene fluctibus par. *Idem.*

Thapsumque jacentem] Hodie vulgo *L' Isola delli Manchisi*. Salustius et Silius, teste Dausquio, sine aspiratione scribunt. Thucydides I. VI. Stephanus et alii *θάψος* malunt, si a *θάπτω* sepelio, quia quasi sepulta et

fluctibus obruta est, a quibus standum sit, apparet facile. De hac peninsula Strabo l. xvii. Isidor. orig. xiv. 6. et accurate satis Cluver. in antiq. Sicil. i. 11. *Emmeness*.

690 *Talia monstrabat*] Quia occurrebat, Unde hæc loca scire potuisti? *Servius*.

Relegens] Renavigans. Ut, 'Et primi lege litoris oram.' *Idem*.

Errata] Participium siue verbi origine. Non enim facit error. *Idem*.

Relegens errata retrorsum] *Errata litora*, ut Græci passive efferunt: Xenoph. Ἀπομ. A. ἃ πολλῶ ἐλάττονας βλαβὰς ἀμαρτανόμενα ποιεῖ, τῶν περὶ τὴν πόλιν ἀμαρτανομένων et Plato leg. Θ. ἐπειδὴ τῶν ἀμαρτανομένων τρία εἶδη δεδῆλωται: pro ἀμαρτημάτων. *Germ*.

Retrorsum] Quasi a fine ad caput retexens. *Servius*.

Retrorsum] In antiquis aliquot exemplaribus, *retrorsus*. *Pierius*.

691 *Achemenides*] De hoc infelici homine Ovid. in Ibide vs. 415. 'Qualis Achemenides Sicula desertus in Ætoæ, Troïca cum vidit vela venire fuit.' *Emmeness*.

Infelicis Ulixii] Epitheton ad implendum versum positum, more Græco, sine respectu negotii. Nam Æneas incongrue infelicem Ulyxen dicit, nisi forte quasi pius etiam hostis miseretur, cum similes errores et ipse patiatur: et notandum conclusam de Achemenide mentionem. *Servius*.

692 *Prætentæ*] Anteposita. *Idem*.

Jacet] Sita est: ut, 'Medio jacet insula ponto.' *Idem*.

Contra Plemmyrium undosum] Quidam insulam, quidam fluvium putant dici. Sane verbum de verbo expressit. Hoc est enim *undosum*, quod *Plemmyrium*. Sinus Syracusanus, in quo Ortygia, cuius hic necessarie meminit; nondum enim erant conditæ Syracusæ. *undosum* vero, quod usque illuc vestigium æstuantis Charybdis dicitur pervenire. *Idem*.

Plemmyrium] Quidam insulam esse

statuunt, quidam fluvium, quidam promontorium. Extremum hoc tam in Virgilio, quam in Thucydide (hujus locus habetur l. vii.) agnoscit Ortylius: quo (ut ait Serv.) perveniunt undæ Charybdis æstuantis. Ergo Ortygia hunc habet situm, ut posita sit contra Plemmyrium, et obtenta prætentæque sinui Siciliæ. *Cerda*.

693 *Plemmyrium*] De hoc promontorio Cluverius ant. Siciliæ i. 13. *Emm*.

694 *Ortygiam*] Hæc tantum *Ortygia* dicitur, Apollinis vero etiam *Delos*. Et bene addidit *prior*, ut hæc quæ nunc est semper appellata sit *Ortygia*, hæc vero prioribus tantum. *Servius*.

Ortygiam] De hac insula Strabo vi. Cluver. ant. Sicil. i. 12. *Emmen*.

Alpheum] Quia Græce ἀλφεῖος facit: ut *αἰνέας*, *Æneas*; *μήδεια*, *Medea*. *Servius*.

Fama est huc Elidis amnem] Elis et Pisæ civitates sunt Arcadiæ, in qua est fons ingens, qui ex se duos alveos creat, Alpheum et Arethusam. Unde fuit, ut fingantur conjungi in exitu, quos origo conjungit. Arethusam autem etiam in Elide esse testatur Virgilius, dicens, 'Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos.' Hæc secundum fabulas venatrix fuit, quæ dum se in Alpheo post laborem ablueret, ab eo adamata est. Quam cum in speciem avis mutatam Alpheus cognosset latere, etiam sic eam persequi cœpit; quæ cum diu fugiens deorum miseratione in fontem sui nominis versa ad Siciliam per secretos meatus venit. Quam Alpheus illuc usque persequutus, fonti ejus se miscet: quod tali argumento probatur: nam cum equi, diebus festis, Olympii Jovis, certantes in eo amne diluuntur, stercus equorum ex eo amne etiam in Arethusa recognoscitur. Patera etiam, quam in Alpheum quidam Olympionices miserat, in Arethusa inventa dicitur. Hanc autem venatricem fuisse, quod

etiam Virgilius ostendit, 'Et tandem positus velox Arethusa sagittis.' Quidam autem Arethusam non de Elide ad Siciliam venire, sed in Sicilia nasci volunt, et venienti fluvio occurrere. *Idem.*

Elidis] Strabo, l. iv. omnem illam regionem, quæ inter Messeniam et Achajam proprie dictam interjacet usque ad mare, *Eleam* vel *Elidem* nominari ait, per quam fundatur *Alpheus*. *Taubmann.*

Alpheum fama est, &c.] *Alpheum* *Arethusamque* emergere in insula *Ortygia* Strabo his verbis narrat *Geog.* l. vi. ἡ δ' Ὀρτυγίαν συνάπτει γέφυρα πρὸς τὴν ἡπειρον οὖσα. Κρήνην δ' ἔχει τὴν Ἀρέθουσαν, ἐξείσαν ποταμὸν εὐθὺς εἰς τὴν θάλατταν. μυθεύουσι δὲ τὸν Ἀλφειὸν εἶναι τοῦτον, ἀρχόμενον μὲν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου, διὰ δὲ τοῦ πελάγους ὑπὸ γῆς τὸ ρεῖθρον ἔχοντα μέχρι πρὸς τὴν Ἀρέθουσαν, εἴτ' ἐκδιδόντα πάλιν εἰς τὴν θάλατταν: *Ortygiam* *pons terræ conjungit: ea fontem habet Arethusam, quæ fluvium statim emittit in pelagus. Hunc ipsum Alpheum esse traditum est in fabulis, quæ cum in Peloponneso sumat originem, per mare sub terram usque ad Arethusam fluentia perducit: deinde rursus hic emergens excurrat in pelagus.* *Cerda.*

Alpheum] *Mela* hujus fluminis et *Arethusæ* fontis mentionem infert, *ll.* 3. et 7. 'Fons est in quo visuntur jacta in *Alpheum* amnem *Peloponnesiaco* litori infusum: unde ille creditur non se consociare pelago, sed subter maria terrasque depressas, huc agere alveum, atque hic se rursus extollere.' Notabis *agere alveum*, ut infra *egisse vias*; sed de hac lectione *Pierius*, utriusque amores narrat *Ovid. Metam.* v. 574. et seqq. et *amor.* iii. 6. 'Quid? non *Alpheon* diversis currere terris *Virginis Arcadiæ* certus adegit amor.' Vide *N. Ecl.* x. 1. *Emmeness.*

695 *Egisse*] In codice perveteri, qui apud me est, *habuisse vias* legi-

tur: sed *egisse* magis placet, ut in vulgatis. *Pierius.*

696 *Ore*] Fonte vivo: bene de fluvio, ut *Æneid.* i. 'Unde per ora novem.' *Servius.*

Confunditur] In antiquis aliquot codicibus, *perfunditur*. Sed *confunditur* magis placet: hoc est, commiscetur. *Pierius.*

697 *Jussi numina magna loci*] Vel ab *Achemenide* admoniti, vel *Anchise*, vel ab oraculis: et quæritur, quæ numina, vel quare non dixerit: et utrum *Alpheum*, an *Arethusam* intelligi voluerit. *Jussi* ergo, admoniti. *Servius.*

Jussi numina magna loci veneramur] In omnibus antiquis codicibus, quotquot legi, numerus est hujusmodi, *jussi numina magna loci veneramur*: ut illa, 'Addam cerea pruna.' et, 'Curru jungit *Alæus* equos.' In non nullis: *numina magna loci jussi veneramur.* *Pierius.*

698 *Exsupero præpingue solum stagnantis Helori*] In codicibus antiquis, *Helori* cum adspiratione, quam et *Pontanus* recipit: in aliquibus tamen sine aspiratione *Elori*. Est etiam eodem versu *exsupero* per *x* et *s*. *Id.*

Stagnantis Helori] Fluvii qui ad imitationem *Nili* effunditur campis. Sed *Græci* *stagna Elide* dicunt, unde ait, 'Stagnantis *Helori*.' *Servius.*

Helori] Per adspirationem malunt scribi fide optimorum codicum: non desunt tamen, qui demunt teste *Dausquio*. Fluvius est proximus *Pachynum* promontorium τοῦ ποταμοῦ τοῦ κατὰ Πάχυνον, ut *Stephanus*. Mirum cur hic *stagnantis*, cum *Silio* dicatur 'undas clamosus *Helorus*.' nodum solvit idem *Cluv. ibid.* Sed satius est consulere *Cluverium* l. 13. *Servii* locum emendantem, apud quem *Eliae* male, pro quo legendum censet *ἐλα*, id est, paludes. *Emmeness.*

699 *Projecta*] Porrecta et tenta, ut, 'Projecto dum pede lævo.' *Servius.*

Pachyni] Promontorium est aus-

trum spectans. Unde et *Pachynum* dictum ab aëris crassitudine: nam *παχὺς* est pinguis et crassus. *Idem.*

Projectaque saxa Pachyni] *Projecta*, id est, prominentia; quasi porro jactata. *Æn.* v. 204. 'procurrentia saxa' dixit. Etiam *JC.* *projecta* vocant podia, meniana. *Lucret.* l. iii. de grandi et vasto homine: 'Quamlibet immani projectu corporis extet.' *Taubmann.*

Projectaque saxa Pachyni] *Macrobii* explicationem, si quis amplecti malit, addo *Saturn.* vi. 4. 'si *projecta* secundum consuetudinem dicatur, intelligitur *abjecta*: si secundum veteres *projecta*, porro jacta: ut alibi ait: 'projecto dum pede lævo Aptat se pugnae.' Plura illic. Sed *extensa saxa* interpreto ut *Ecl.* i. 67. 'projectus in antro.' Bene *saxa*; nam ex tribus promontoriis, de quibus *Mela* ii. 7. unde *Sicilia* fuit appellata *Trinacria*, unum nempe *Pelorus* est humo arenacea, *Pachynus* et *Lilybæum* saxea, teste *Cluverio* antiq. *Sic.* i. 6. Hodie appellant accolæ *Pachynum* promontorium *Capo Passaro* vel *Passar.* De hoc ἀκροτηριὸν Σικελίας *Cluver.* ant. *Sic.* i. 14. *Emmeness.*

700 *Radimus]* Propter saxa latentia. *Radimus* autem, nimium adjuncti præterimus, ut *Æneid.* v. 'Radit iter lævum interior.' *Servius.*

701 *Camarina procul]* Palus est juxta ejusdem nominis oppidum: de qua, quodam tempore cum siccata pestilentiam creasset, consultus *Apollo*, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: μή κίνει Καμαρίναν, ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων: quo contempto exsiccaverunt paludem: et sedata pestilentia, per eam partem ingressis hostibus pœnas dederunt. Sed hoc responsum *Æneæ* temporibus ignotum fuit. Ergo non observavit Poëta, sed ad præsens tempus locutus est. *Idem.*

Camerina] In antiquis aliquot codicibus, *Camarina* ut Græci scribunt,

μή κίνει καμαρίναν, ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. *Pierius.*

Camerina] Sunt qui pro utraque lectione stant, legentes non nulli *Camarinam*, alii *Camerinam*. Vide *Dausq.* Orthogr. De Palude ipsa, congessit ea, quæ usui sunt, *Cluver.* ant. *Sicil.* i. 14. *Robert.* Tit. Controvers. viii. 9. vindicat negligentiae crimine *Virgilium* contra *Servium*, criminantem *Maronem*, quod, *Ænea* navigante, *Camerina* nondum siccata fuerit. *Emmeness.*

702 *Immanisque Gela]* Civitas a fluvio nominata: sicut etiam campi *Geloi.* *Servius.*

Immanisque Gela] Dicitur *immanis* propter magnitudinem urbis, ut *Cluver.* antiq. *Sicil.* i. 15. ubi accuratam et fluvii et urbis, nec non *Gelorum* camporum descriptionem invenies. *Emmeness.*

703 *Acragas]* Mons est muro cinctus, in cujus summa parte oppidum est. Unde et *Cicero* ait, 'Ad mare intra mœnia ante oppidum expectabat.' De *Verre.* *Servius.*

Arduus inde Acragas] In antiquis arduus. In Romano, *Acragas*, ut Græce scribitur, ἀκράγης, *Polybio.* Sed affinitas literarum facit, ut Latini multa per *g* scribant, quæ Græci per *κ*, ut *gubernator*, κυβερνήτης: atque etiam vice versa nonnunquam pro *γ*, *c* substituant: ut ex *Gongro* *Congrus.* *Pierius.*

Arduus inde Acragas] Græcum est nomen, Latinis *Agrigentum*: quod ex *Plinio* iii. 8. 'oppidum *Agragas*, quod *Agrigentum* nostri dixerunt.' Urbs celebritate et opulentia ingens. De *Gela* et *Agrigento*, a quibus, et quando condita hæc sint oppida, mentionem infert *Thucydides* in initio l. vi. Sed quæ dici possunt, habet *Cluver.* Antiq. *Sicil.* i. 13. Fuit et fluvius hujus nominis, qui incolis *Fiume di Gergenti.* *Emmeness.*

Longe] Quia excelsus est mons, *Donatus.*

704 *Magnanimum quondam generator equorum*] Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad agones Græciæ mittebant, qui inde victores revertebantur. Legimus etiam aliud: cum in Cappadocia greges equorum perissent, Delphici Apollinis responso adduxerunt equos de Agrigento, et reparavere meliores. Quidam autem dicunt Heronem Agrigentinum, vel, ut alii ferunt, Dionysium tyrannum Siciliæ, equos ad agonem Elidis olympicum duxisse, et omnes vicisse. *Servius*.

Generator equorum] *Altor equorum*, Silio Ital. dicitur l. xiv: ubi ille pleaque urbium et fluviorum nomina recenset, quæ hic Maro noster habet: ut et cui non licitum fatis *Camerina moreri*: et paulo post, *palmis quoque onusta Selinus*: et sic totus contextus. De studio alendorum equorum, quod ingens fuit in Agrigentinis, Plinius viii. 42. qui narrat ab iis in honorem equorum extructos fuisse tumulos et in tumulis pyramides. Idem ferme Solinus c. 4. 'Agrigentina regio frequens est equorum sepulcris, quod supremorum munus meritis datum creditur.' Firmat hoc exemplis pluribus Cluverius supra citato loco. *Emmeness*.

705 *Palmosa Selinus*] Civitas est juxta Lilybæum, abundans palmis, quibus vescuntur, et apio: an *palmosa* ab equis nobilibus? *Servius*.

Selinus] In codicibus aliquot antiquis, *Selinys* per *y* in fine scriptum est. In aliquot *Selinis*, in aliis *Selinus*: quod quidem cum Græca scriptione facit. Nam Σελλινος, per *ovs* finale, civitas Siciliæ est: eaque, ut Græci tradunt, et masculino et fæminino genere dicitur. Quod vero *palmosam* dicit Maro ex M. Tullio est, in actione ultima contra Verrem: 'Nautæ coacti radices palmarum agrestium, quarum erat in illis locis, sicut in magna parte Siciliæ, multitudo, colligebant.' *Picrius*.

Palmosa Selinus] Civitas juxta Lilybæum promontorium: in quo tractu, ut fere tota Sicilia, copia palmarum erat: ut e Cic. Verr. vii. docet Turneb. xxx. 39. Servius Dan. dubitat, num *palmosa* ab equis nobilibus et palmariis dicatur. *Taubmann*.

706 *Saxis Lilybeia cæcis*] Vere dixit: nam litus Lilybetanum naturaliter cum saxis, quasi de industria constructum est. Sane notandum omnium trium promonteriorum Siciliæ factam mentionem: ut, 'Ecce autem Boreas angusta a sede Pelori,' et, 'Projectaque saxa Pachyni,' et hic modo, 'Saxis Lilybeia cæcis.' *Serv.*

Saxis cæcis] Quæ nautæ *subaquanea* appellant. *Donatus*.

707 *Drepani portus*] *Drepanum*, civitas est ante pedem montis Erycis trans Lilybæum: dicta vel propter curvaturam litoris, in quo sita est; vel quod Saturnus post amputata virilia Cælo patri, illuc falcem projecit, quæ δρεπανος dicitur Græce: quod verisimile putatur propter vicinitatem Erycis consecrati Veneri, quæ dicitur nata ex Cæli cruore, et spuma maris. Quidam *Drepana* dictum volunt a falce Cereris, quam ibi, cum filiam suam Proserpinam quæreretur, amisit. Cato pluraliter hæc *Drepana* dicit. *Servius*.

Drepani portus] *Drepanum*, civitas ante pedem montis Erycis, trans Lilybæum; quam *oram illatabilem*, id est, tristem vocat, ob patris amissionem, quanquam auctores de morte Anchisæ valde discrepant. De quo Muretus Var. xiii. 3. et Cælius xvii. 10. *Taubmann*.

Drepani portus] De promontorio Lilybæo, de urbe Drepano et portu videndus Cluver. ant. Sic. ii. 1. *Emmeness*.

Illatabilis] Propter patris amissionem. *Servius*.

Illatabilis] Expressit plenam mortalitatem; nam si quando aliqua infortunia accidunt, nos in dolore po-

siti locis attribuimus, quasi nobis aliquid inflixerint. Ergo hic Drepanitano loco applicat, quod fato acciderit. *Donatus.*

708 *Actis*] Transactis, vel quomodo mensibus actis. *Servius.*

Actus] In antiquis pene omnibus exemplaribus legere est, *actis*. Neque *actus* est in iis, quos legi, nisi contacto codice. *Pierius.*

709 *Heu genitorem*] Diversum hoc ab historia, si Straboni credimus, qui Æneam una cum Anchise patre et filio Ascanio Laurentum applicuisse tradit. *Idem.*

Casusque levamen] Simile Propertius eleg. iv. 12. 'Te, Lepide, et te, Paule, meum post fata levamen.' et Martialis l. vi. 'Hic tibi curarum socius, blandumque levamen.' *Cerda.*

710 *Amitto Anchisen*] Dolet perisse in portu, qui tot maris pericula evasisset: nec dixit mortuum, sed deseruisse filium. Veteres enim egregios viros non mortuos, sed per commutationem locorum translatos putabant. *Donatus.*

Fessum deseris] Ut supra diximus secundum Virgilium. Nam Cato eum in Originibus ad Italiam venisse docet: unde etiam in sexto illud amphibolon est, 'Quo magis Italia mecum latere reperta.' Nam et post Latinum Turnumque et Amatam dicitur excessisse. Sed bene hic subtrahitur, ne parum decoro amoris intersit. Queritur sane, cur sine ulla descriptione funeris patris præterierit? Aut quia in v. dicturus est, et his eadem dicere vitaverit; aut quia, sicut dictum est, Anchises ad Italiam cum filio pervenit. *Servius.*

711 *Hæc tantis*] Tantus fuit dolor, ut etiam ad Didonem positus, quasi cum eo præsentem loqueretur. *Donat.*

Tantis] Ad generalitatem transit, ne si specialiter enumeraret, longior fieret: docet autem vehementer, quod infinitis casibus liberatus, ad Italiam pervenire non potuisset. De-

finis ergo Poëta, quam vim habeat apud filium incolumitas patris, cum dicit: 'Omnis curæ casusque levamen.' *Idem.*

712 *Nec vates Helenus*] Quia dixerat, 'Prohibent nam cætera Parcæ Scire Helenum.' *Servius.*

Nec Helenus] Cum multa horrenda prædiceret: nec Celæno, cum multa optaret maledicta: ergo nec amicus prædixit, nec inimica. Tacuit autem de tempestate Siciliensi, ne bis repeteret, quod dictum fuerat ab Ilioneo. *Donatus.*

713 *Non dira Celæno*] Quæ vel irata debuit adversa nuntiare. Et bona pietate mortem patris graviolem dicit esse, quam famem. *Servius.*

714 *Hic labor extremus*] Aut apud Drepanum: aut *extremus*, sævissimus, quia statim tempestatu sacratus est. Et bene de ipsa tempestate tacuit, quia Ilioneus supra dixerat: 'Cum subito adsurgens fluctu nimbo- sus Orion In vada cæca tulit.' *Idem.*

715 *Deus appulit oris*] Tulit voluntate sua; bene se commendat Didoni, dicens se ad eam deorum voluntate venisse. Sane non dixit *quis deus*: ut alibi, 'Dabit deus his quæque finem.' *Idem.*

Vestris Deus adpulit oris] Didonis animum confirmat, illiusque benevolentiam et gratiam sibi conciliat eventum rei, cum se ad eam deorum voluntate accessisse significat. Et addit uno versu quod jam copiose descripserat. *Macrob. Saturn. v. 2. Nascimb.*

Appulit] Proprie, teste Donato ad prol. A. *appellere* dicitur, cum ex pelago aut freto quis ad litus accesserit; et recte Deum auctorem dicit, eodem monente, E. vii. 2. 36. *Emm.*

716 *Intentis omnibus*] Adhuc intentis: ut ostenderet Æneam libenter auditum. Intenti fuerant, cum incipit: intenti, cum finiret. *Donat.*

Unus] Non interpellante regina interrogationibus. *Servius.*

717 *Fata divom*] Quæ dii hominibus tribuunt. *Idem.*

Renarrabat] Aut vacat *re*, ut, 'Conferri possit.' Aut apparet Æneam ante de suis casibus cum Didone confuse locutum, et ideo hic addidit *renarrabat*, quasi quæ dixerat antea, nunc ex ordine referebat; quod notat in primo: 'Immo age et a prima die, hospes, origine nobis.' Sane in secundi principio duo sunt versus ex persona poëtæ, sicut hic tres, et similis est finis initio. *Idem.*

Fata renarrabat divom] In antiquis aliquot codicibus legere est, *fataque narrabat divom*. Sed enim quia bonam horum partem Didoni prius enarraverat, et in hac dictionis continuatione multa fuere repetita, longe magis placet *renarrabat*, ut in Mediceo, et vulgatis habetur exemplaribus. *Pierius.*

Fata renarrabat] Quid si contra Servium accipiamus plures factas de excidio Trojano narrationes ab Ænea interpellato ab amante Didone sæpius; sed magis concisas, et minus elaboratas hac, quæ hoc toto tertio lib. continetur, ut ex precedentibus liquere videtur: 'Nec non et vario noctem sermone trahebat Infelix Dido, longumque bibebat amorem, Multa super Priamo rogitans, super Hec-

tore multa: Nunc quibus Auroræ venisset filius armis.' et ex sequentibus: 'Iliacosque iterum demens audire labores Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.' Servius tamen *renarrabat* pro simplici accipit. Videri tamen potest hic Maro imitatus Homerum, qui sub finem lib. Od. M. *renarrantem* Ulyssem inducit his versibus: *τί τοι τάδε μυθολογέω; ἤδη γάρ τοι χθιζὺς ἐμυθείμην ἐνὶ οἴκῳ Σοίτε καὶ ἠφθίμη ἀλόχῳ· ἐχθρὸν δέ μοι ἔστιν, Ἀδτὶς ἀρίζηλως εἰρημένα μυθολογεῖν. Γερμανus.*

718 *Conticuit tandem*] Ut, 'Conticuere omnes.' *Servius.*

Tandem] Diuturnitatem narrantis expressit. Notandum sane, quia controversiarum more epilogos dedit sex istis prioribus libris: quos et esse bioticos voluit. Nam singulis res singulas dedit: ut primo omina, secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festivitatem, sexto scientiam. Epilogos autem sic variavit, ut in primo miseratio esset Didonis, in secundo mors Crenæ, in tertio Anchisæ, in quarto Didonis, in quinto Miseni, in sexto Marcelli citum deflet interitum. *Idem.*

Tandem] Ad ipsum pertinet, qui casus suos enarrabat invitus: nam auditores adhuc intenti erant. *Donat.*

ÆNEIDOS

LIBER IV.

Apollonius Argonautica scripsit, ubi inducit amantem Medeam. Inde totus hic liber translatus est de tertio Apollonii. Est autem pene totus in affectione, licet in fine pathos ha-

beat, ubi abcessus Æneæ gignit dolorem. Sane totus est in consiliis et subtilitatibus. Nam pene comicum stilum habet: nec mirum, ubi de amore tractatur. Junctus quoque est

superioribus: quod artis esse frequenter diximus. Nam ex abrupto vitiosus est transitus: licet stulte quidam dicant, hunc tertio non esse conjunctum, (in illo enim navigationum pericula, in hoc amores exsequitur,) non videntes optimam conjunctionem. Cum enim tertium sic clauserit, 'Factoque hic fine quievit:' Intulit: 'At regina gravi jamdudum saucia cura.' Item paulo post, 'nec placidam membris dat cura quietem.' Nam cum Æneam quievisse dixerit, satis congrue subjunxit, ut somno amans careret. Alii subitum transitum factum tradunt, quia non ostendit convivium dissolutum; sed hoc subtiliter fecit, quia etiam alia convivia eam habuisse describit, 'Post ubi digressi lumenque obscura vicissim.' Sane bene *Regina*, quia contra dignitatem amor susceptus gravior esse solet. Ex hoc enim nomine, et pudoris et deliberationis nascitur causa, et præcipue potiundi difficultas. Videtur et post amissam castitatem etiam justus interitus. *Servius*.

1 *At regina*] Enarratis omnibus, ad quietem secessit Æneas: Dido autem intolerabili cura, mota recordatione loquentis et secreto incendio, torrebatur. *Donatus*.

At] Antiquus admodum codex est, in quo *d* littera ex præpositione *ad* per *t* semper notata est, tam in compositis dictionibus, quam etiam in iis quæ simpliciter proferuntur: ut, 'Meque at tua limina,' et 'ateritque vocatus Apollo,' et 'atopertus amictu.' Ubi vero *t* ex consuetudine vel ex analogia scribi nunc solet, ibi *d* notatur; ut, 'Setosi capud hoc apri,' 'Ad mihi sese offert,' atque loco hoc, 'Ad Regina,' &c. Sedenim ut de ratione descriptionis hujus, quæ adeo frequens est apud veteres, aliquid disseramus: non in codicibus tantum antiquis, verum etiam in veterum monumentis observatum sæpius *ad* et *at*, sive per *t*, sive per *d* scribantur, idem signifi-

care: quamvis juniores Grammatici præpositionem a conjunctiva, descriptione distinxerint. Indifferenter vero, uno eodemque significato scribi plerumque Sosipater Carisius manifeste declarat, Licinii Calvi exemplo in Fuscium ambitus reum, 'ad ita mihi Jovem deosque immortalis velim benefecisse, iudices.' *At*, inquit, conjunctionem, *ad* vero præpositionem scribunt: εὐφρονότερον tamen est, *ad* hic per *d* scribi, ne subsequens *t*, litteram duriores suique similem sonum literæ amplexa dictum faciat immitius. *Pierius*.

At regina] *At* particula connectendi vim habet. Sic Stat. incipit Achil. II. 'At Thetis undisonis,' &c. Observavit hoc tanquam elegans principium Hadr. Card. Hunc Æn. IV. ex Apollonii. Argon IV. sumptum narrat Macrobian. Saturn. V. 17. Ut Apollonius repræsentat amorem Medæ, sic noster exponit Didonis. Ad quem alludit Ovid. Trist. II. 533. 'Et tamen ille tuæ felix Æneidos auctor Contulit in Tyrios arma virumque toros,' et epist. Heroïdum, quæ a Didone ad Æneam scripta est. *Emmeness*.

Jamdudum] Aut nimium et vehementer: ut Terentius, 'Jamdudum te amat,' 'Jamdudum illi facile fit quod doleat.' Aut *jamdudum*, id est, a quo tempore vidit Æneam. Legimus enim, 'Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.' Aut ex quo narrare cæpit Æneas, aut ex quo intervenit Cupido. *Saucia*: hinc subjunxit vulnus alit. *Servius*.

Saucia] Urget metaphoras a corpore ad animum. Nam postquam dixit, *saucia*, addit, 'Vulnus alit venis.' Et, *venis*, ideo: quia, ut venenum, ita amor per venas illabitur. Sic Æn. I. 692. Cupido a matre jubetur, ut Didoni 'Occultum inspiret ignem, fallatque veneno,' id est, amoris quasi veneno. Alludere autem videri potest hic quidem ad *tela Cupidinis*; uti mox ad faculam. Nam

ut sagittarum vulnus est, ita facis incendium. Lucretius: 'aeterno devinctus vulnere amoris.' Alias *cæcus ignis* fuerit, quem Græci *πῦρ ἐγκρόφιον*, et *ἐνδόμυχον* vocant. Et forte hic etiam ad *imaginem Cupidinis* allusum est, qua cæcus pingitur. Porro notat Prisc. l. xvii. (p. 628.) *alit et carpitur*, dictum hic, pro *alebat et carpebatur*. Taubmann.

Cura] Amore intolerabili, quem ferre non posset: ut, 'Meque his absolvi te curis.' *Cura* ergo ab eo, quod cor urat: ut, 'Veneris justissima cura.' Item, 'Mea maxima cura.' Sane per confusionem verbi et nominis dictum est, nam *cura* est et verbum, ut *cura, cures*, cum non est nomen. *Serv.*

Cura] Id est, amore, qui res est timoris solliciti plena. Horat. de art. poët. vs. 85. 'et juvenum curas.' Val. Flacc. l. vi. de Med. 'et quas alit in scia curas.' *Emmeness.*

2 *Vulnus alit*] Curam pascit. Et bene adludit ad Cupidinis tela, ut paulo post ad faculam: ut, 'Et cæco carpitur igni.' Nam sagittarum vulnus est, facis incendium. *Servius.*

Venis] Quia per venas amor currit ut sanguis, nam in sanguine anima, in anima amor est; aut sicut venenum dictum, ut, 'Fallasque veneno.' Item, 'Longumque bibebat amorem:' nam *venenum* ideo dicitur, quia per venas currit. *Idem.*

Cæco carpitur igni] Non quod non cernat, sed quod non cernatur: vel quod Dido amorem suum vult occultare, si possit, ideo *cæco*: et ait Virgilius, ut inventas frangat declamationes: ut hoc loco rem dixit sine declamatione. Unde Ovidius, 'Quoque magis tegitur, tanto magis æstuat ignis.' *Cæco* ergo *igni* possumus ut validiore accipere, cujus hæc natura est, ut compressus magis convalescat. *Carpitur* autem, paulatim consumitur; ut, 'Carpit enim vires paulatim.' Sane *igni* pro *igne*, dativus pro ablativo. *Idem.*

Delph. et Var. Clas.

Cæco carpitur igni] Sic Ovid. Metam. iii. 49. 'Liquitur et cæco paulatim carpitur igni.' Ubi consulendus Nob. Heinsius et Rob. Titius controvers. iv. 2. Id Longus in pastoral. l. i. vocat *ἐμπύρευμα λαβεῖν*. Epigr. *πῦρ ἐγκρόφιον* et *ἐνδόμυχον*, ut notavit Germ. sed Longus appellat l. ii. *πῦρ*, quum increverunt flammæ, vel, ut Apulejus Metam. l. x. ubi vesano igne tota præcordia completa sunt. *Emmeness.*

3 *Multa viri virtus animo*] Bene mediam se facit præbere Didonem, inter regalem pudorem et amoris impulsu. Simulat enim se virtutem mirari, cujus pulchritudine commovetur. *Multa* autem *virtus*, figurate dixit. Nam ad numerum transtulit, quod est quantitatis, aut *multa* pro *magna*. *Servius.*

Multa viri virtus] Erant enim et corporis, quia multos labores pertulerat. Erant animi: quod erat deorum cultor, amator patriæ, parentis, uxoris. Quapropter, etiam sublato amore conflato a Cupidine, cur non amaret virum domi forisque præstantem? bello strenuum, in pace religiosum? necessarium sibi viduæ destitutæ, condenti civitatem? necessarium contra Pygmalionem? Forma autem corporis cæteris animi virtutibus afferebat decus: accedebat nobilitas generis; erat enim Veneris filius, Cupidinis frater, nepos Jovis. *Donatus.*

Recursat] Frequentativo usus est verbo in frequenti amantis cogitatione. *Servius.*

Recursat] Nullum fere codicem ex his antiquis adinveni, in quo dictio *recursat* incolumis habetur: litera modo una modo altera, in hoc vel illo codice, vel suppositicia, vel desiderata. In plerisque vero abrasas medias aspexi, et alias atque alias superductas. Moveant forte stomachum, si dixerō *recusat*, aut *reversat*: et alia etiam his fœdiora legitimæ lectionis loco supposita fuisse. Sed enim *recursat* frequentativa forma a *recurro*,

Virg.

8 L

castam esse lectionem, tam sententiæ concinnitate, quam Servii et Arusiani Messi iudicio confirmatur. *Pierius.*

4 *Gentis*] Non Æneæ, ut sit velut excusatio, sed a numinibus Dardani, aut Veneris. *Servius.*

Infixi pectore vultus] Vultus, inquit, et verba hærent, virtus et honos gentis recursat, quia superiora vehementiora sunt ad amorem. *Infixi* autem ut alibi, 'Illum absens absentem auditque videtque.' *Pectore* vero pro pectori. *Idem.*

Infixi] *Figi* ea dicuntur quæ facile avelli non possunt: et hæret quod non potest separari. *Donatus.*

Hærent infixi pectore vultus verbaque, &c.] Facit ad Maronis explicatorem illud Ovidian. *Met. vi. 490.* 'At rex Odrysius, quamvis secessit, in illa Æstuat, et repetens faciem, motusque, manusque; Qualia vult fingit, quæ nondum vidit, et ignes Ipse suos nutrit, cura removere soporem.' Amoris curam sequuntur insomnia, Græce ἀνύπνιαι vel μέμνηται παράγνυνοι, teste Macrobi. in *Somn. Scip. i. 3.* ideoque Dido quiescere vix potuit. *Emmeness.*

5 *Nec placidam membris dat cura quietem*] Aut penitus quiete caruit, ut placida epitheton sit *quietis*: aut habuit quidem quietem, sed non placidam, id est, turbatam somniis, unde et ipsa paulo post, 'Quæ me suspensam insomnia terrent.' *Servius.*

Quietem] Diversa res est somnus et amor. Ergo Æneas quiescebat: Dido inquieta erat. *Donatus.*

6 *Postera Phæbea lustrabat lampade t.*] Circumlocutio orientis diei. Secundum enim et tertium librum Æneas per noctem in convivio Didonis narraverat: licet, ut supra diximus, Virgilius ista, quæ per naturam necesse est fieri, plerumque contemnat. *Servius.*

Lustrabat] Aut inlustrabat: aut re vera lustrabat, id est, purgabat: nam nox quodammodo polluit mundum:

vel circumibat, ut, 'Lustrat Aventinî montem.' *Idem.*

Phæbea lustrabat lampade] Solem Robert. Titius controv. x. 13. appellat lucernam mundi: et lampada hoc loco, ut et Æn. iii. 637. 'Argolici clipei, aut Phæbeæ lampadis instar.' *Emm.*

7 *Humentem umbram*] Quia nox omnis humida est, ut, 'Noctis lentus non deficit humor.' Et nihil interest, utrum *umbram* an *noctem* dicat. Nox enim, umbra terræ est, ut supra, 'Involvens umbra magna terramque polumque.' Ergo *humentem* pro *humidam*, quia *humens* est quod facit *humidum*, unde bene *humentem* posuit. Est etiam Hysteropteron in sensu. Prius est enim, ut Aurora umbram dimoveat, post Phæbea lampas lustret terras. *Servius.*

8 *Cum sic unanimam*] De re pudenda loquutura parum fuerat sororem eligere, nisi etiam unanimem. Dicitur autem et *unanimus* et *unanimis*, sicut *inermis*. *Idem.*

Cum sic unanimam] In codicibus aliquot antiquis, *tum* legitur: et *unanimam*, et *unanimem*. Utrumque agnoscitur a Grammaticis. De *adloquitur* per *d*, alibi dictum. *Pierius.*

Male sana] Non plene sana, amore vitata. *Male* enim aliquoties *non*; sæpe etiam *minus* significat: *non*, ut 'Statio male fida carinis;' *minus*, ut 'male sanus;' sicut *re*, ut *vecors*, et *vesanus*. Quanquam *male* significet et *perniciose*: ut Lucanus, 'Sic male deservit.' Et quidam *male-sana* volunt hyphen legere, nec esse compositum verbum, quia composita unum plerumque corrumpant necesse est, ut *malesuada*. *Servius.*

9 *Anna soror*] Cujus filia fuerint Anna et Dido, Nævius dixit: et bene vocabulo necessitudinis blanditur, ut libenter Didonis audiat confessionem; sed suspense et pedetentim pudore resistente incipit. *Idem.*

Anna soror] Elegit sororem et unanimem, cui turpiorem amorem confi-

teretur; neque tamen aperte, sed per insinuationem longo verborum circulo confessa est. *Donatus.*

Anna soror] Oratio generis Suasorii, qua deliberat Dido, utrum se amori dedat, necne. Et vide, quam omnia suspense et veluti ex insidiis, pudore resistente, loquatur. Ut non sine caussa, J. Cæs. Scaliger Poët. v. 6. hæc divina appellarit. *Taubm.*

Insomnia terrent] Legitur et *terret* et *terrent*. Sed si *terret* legerimus, *insomnia* erit vigilia. Hoc enim majores inter *vigilias*, et *ea, quæ videmus insomnia* interesse voluerunt: ut *insomnia* generis feminini, numeri singularis, *vigiliam* significaret, *insomnia* vero generis neutri, numeri pluralis, *ea quæ per somnium videmus*: ut, 'Sed falsa ad cælum mittunt insomnia manes.' Sciendum igitur quia si *terret* dixerimus, antiqua erit elocutio. *Insomnia* enim licet et Pacuvius et Ennius frequenter dixerint, Plinius tamen exclusit, et de usu removit. Sed ambiguitatem lectionis hæc res fecit, quod non ex aperto vigilasse dixit, sed habuisse quietem implacidam, id est, somniis interruptam; ut intelligamus eam et in somniis teritam, et propter terrorem insomniae *vigilias* quoque perpeßam. *Servius.*

Quæ me suspensam insomnia t.] Patior insomnia, dum considero nihil esse in hospite, quod præferri non debeat. *Donatus.*

Insomnia terrent] Libentius omnes *terrent* cum antiquis codicibus agnoscunt, ut *insomnia* plur. numero dicantur, sive τὰ ἐνύπνια, sive *vigiliam* intelligamus. Nam plurali numero *insomnia* loco hoc, pro *vigiliis* positum Sosipater Carisius putat: quamvis et hic somnia intelligi possunt, in quibus terror. *Pierius.*

Insomnia] Hic in neutro plur. sed et fæmininum pro *vigilia* usurpari notum ex Ciceronis Catone: 'caret violentia et cruditate et insomnia:' et ex exemplis a Roberto Titio prolatis

controvers. viii. 1. *Emmeness.*

10 *Quis*] Nonnulli pro *aliquis* accipiunt, vel *qualis*. *Servius.*

Novus] Magnus: ut, 'Pollio et ipse facit nova carmina.' Quasi antea nunquam, ut Terentius, 'Nova figura.' *Idem.*

Quis novus] Nova in illo sunt omnia, tam in corpore, quam in animo, neque unquam in alio visa: et hæc dicuntur pro amantis animo. *Don.*

Quis novus] Od. A. Arete ad Phæaces de Ulyße: φαῖηκες, πῶς ὑμῖν ἀνὴρ ὅδε φαίνεται εἶναι, Εἰδός τε μέγέθός τε ἰδὲ φρένας ἔνδον ἔσας, Ξείνος δ' αὐτ' ἐμός ἐστιν. Catull. 'In nostris requiesset sedibus hospes?' *Germ.*

Quis] *Quis*, pro *qualis*: ut Æn. vi. 'Qui juvenes quantas ostendant, aspice, vires:' pro, *quales*. *Prisc.* lib. xvii. *Taubmann.*

Successit sedibus] Ut, 'Succedoque oneri;' et, 'Succedunt tecto, et flammæ ad culmina jactant.' *Servius.*

11 *Quem sese ore ferens*] Cum eum ob virtutem laudet, addendo tamen os, nec pulchritudinem denegaverit. *Ore* autem *ferens*, utrum oratione, an vultu dubium est: ut, 'Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido:' item, 'Namque ipsa decoram Cæsariem nato genetrix lumenque juventæ... adflarat.' *Idem.*

Quem sese ore ferens] Quam gratum, quam jucundum est, quam viro forti conveniens: quod tacet, quod loquitur, quod movetur. Laudatur etiam Æneas hic, quod non amavit ut vulgaris et turpis, sed amatus est; non tamen ab ea quæ esset pudoris abjecti, sed etiam petita consilio Veneris et Cupidinis fraude. *Donatus.*

Quam forti pectore, et armis] Ut etiam ab Ilioneo audierat, dicente: 'Quo justior alter, Nec pietate fuit, nec bello major et armis.' Sane subaudis est. Et bene virtutis commemoratio excusat supra dictam pulchritudinis laudem. *Pectore* autem et *armis* non bis idem dicit: *pectore*

ad patientiam, armis ad fortitudinem. *Servius.*

12 *Credo equidem genus esse deorum*] Ego quidem credo. Nec enim *vana fides* est, id est, falsa. Nam *degeneres animos arguit timor*, id est, probat, ostendit. Et bono ordine amari facit Æneam ab ea, de qua ait, 'Jura dabat legesque viris.' Primo virtute et factis, deinde generis nobilitate, inde oratione, post pulchritudine, et singula singulis reddit. *Idem.*

Genus esse Deorum] Adagii forma Plutarchus de fortuna Roman. λαμπρὰ μὲν τὰ σὰ ἔργα, καὶ μεγάλα, καὶ θεῖον ὡς ἀληθῶς ἐξέφηνas αἶμα καὶ γένος οἶσαν σεαυτὴν: *Illustria sane et magna tua sunt facta, et revera docuisti te esse sanguinem et genus Deorum.* Talia sunt illa ab Nostro frequentissima: ut in vi. 'et mi genus ab Jove summo.' Iterum, 'Anchisa generate, Deum certissima proles.' Et, 'sate sanguine Divum Tros Anchisiade.' Sed in his locis Poëta capiendus proprie; nam vere cum relatu ad Venerem. *Cerda.*

13 *Degeneres animos timor arguit*] Generosi animi indicium, non timere; inde recte colligit Theb. Stat. l. i. 'nam vos Haud humiles tanta ira decet, generisque superbi Magna per effusum clarescunt signa cruorem.' Interritus Cyri vultus nobilitatem arguebat Just. i. 5. et eodem teste xiv. 6. constantia Olympiadis, in qua moriente poterat cognoscere Alexandrum. Quia Agrippina non extimescebat strictos gladios, se Augusto ortam testabatur, ut Tacit. Ann. i. 40. *Emmeness.*

Hec] Per hæc amoris impulsus ostenditur. Et hoc ad miserationem pertinet. *Servius.*

Hec] Incipit sensim confiteri quod amet, quod doleat casus ejus. *Donat.*

Quibus ille] Pro quantis. *Servius.*

14 *Jactatus fatis*] Casibus: ut, 'Quis te, nate dea, per tanta pericula casus Insequitur?' Et est Hystero-

logia; nam prius est, ut bella exhauserit, post fatis jactatus sit. *Idem.*

Quæ bella] Quanta; pronomen pro nomine. *Idem.*

Exhausta] Finita, terminata: quod nimiae virtutis est. Nam inchoare bella, quorum libet est: vincere vel finire, paucorum. *Idem.*

15 *Si mihi non*] Adeo illum probat, ut illum judicet dignum matrimonio suo, nisi priori conjugio sit decepta. *Donatus.*

Fixum innotumque sederet] Cogi se optat, quæ sic negat. *Immotum* autem pro *immobile*, participium vim nominis habens. *Servius.*

Sederet] Placeret: ut, 'Et sedet hoc animo.' *Idem.*

Sederet] Id est, esset in animo. Sic Æn. v. 'Idque pio sedet Æneæ.' Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

16 *Nec cui*] Deest viro. *Servius.*

Vinclo jugali] Synæresis est, pro *vinculo*. *Jugali* autem propter jugum, quod in matrimonio ponebatur conjungendis. Unde et Juno *jugalis* dicitur. Quidam *jugali* accipiunt pro *conjugali* per ἀφάρασις dictum, quæ fit cum de prima parte verbi syllaba detrahatur. *Idem.*

17 *Primus amor*] Id est, maritus. *Idem.*

Deceptam morte fefellit] Figurata dixit, morte sua decepit me, et fefellit. *Idem.*

Postquam primus amor deceptam] Postquam spe perpetui amoris, interfecto marito, frustrata sum. Scalig. iv. 16. *Taubmann.*

18 *Pertasum thalami, tædæque fuisset*] *Pertasus* participium est sine verbi origine: et regit genitivum, ut hoc loco. Nam genitivus est singularis. *Servius.*

Tædæque] *Teda*, arborum est resiniferarum: e qua tædas faciebant, quas novis nuptis præferebant. Vide Scalig. et Muret. ad illud Catulli Carm. 57. *manu pineam* (vel, ut Muret. et Brisson. legunt, *spineam*) *quæ te*

dam. Hinc pro ipsis nuptiis usurpatur. *Taubmann.*

19 *Huic uni forsā potuī succumbere culpæ*] Bene forsā, quasi adhuc dubitet. Singula pronuntianda sunt, nam ingenti dicta sunt libra, quibus confessioni desiderii sui quandam injicit refrenationem. *Servius.*

Culpæ] Bene culpæ potius quam amorī; et hoc propter antiquum ritum, quo repellbantur a sacerdotio, id est, fortunam muliebrem non coronabant, bis nuptæ. *Idem.*

Huic uni for. pot. succ. culpæ] Hic Servius, propter antiquum ritum, quo repellbantur a sacerdotio bis nuptæ. Certe et nunc quoque jure Pontificio qui secundo nupsit, aut viduæ se matrimonio addixit, omnibus exiit clericorum privilegiis, nec ad sacerdotii dignitatem admittitur. Valerius lib. II. 'Olim quæ uno matrimonio contentæ fuerant, corona pudicitiae honorabantur; multorum matrimoniorum experientiam legitimæ ejusdam intemperantiæ signum credentes:' ubi Val. *legitimam intemperantiam* vocat secundas nuptias: cui et Martial. accinuit: 'Quæ nubit toties, non nubit, adultera lege est: Offendor mœchæ simplicitate minus.' Tacitus item est auctor lege apud Germanos secundas nuptias mulieribus prohibitas fuisse. Quod autem festis diebus viduarum nuptiæ apud Romanos celebrari possent, Verrius Flaccus hanc jocularē causam reddit: 'quod feriis veteres fossas tergere, novas facere non liceret.' *Germ.*

Huic succumbere culpæ] Cælius XXVIII. 22. de digamia locus. *Hartung.*

20 *Fatebor enim*] Bene uno sermone et culpam expressit et necessitatem. *Fateri* enim et coactorum est et culpabilium. Sed hic videtur per oblationem confessionis levius crimen efficere. *Servius.*

Miseri post fata Sichæi] Aut muliebriter dixit *miseri*; aut mortui, secundum Ciceronem, qui in Tuscula-

nis *miseros*, mortuos vocat; aut certe ob hoc *miseri*, ejus jam obliviscitur; aut *miseri* sic occisi. *Idem.*

21 *Sparsos fraterna cæde Penatis*] Si Didonis, dispersos post fugam intelligimus: si fratris, pollutos cruore. *Fraterna autem cæde*, quam frater admiserit. *Idem.*

Sparsos fraterna cæde Penatis] Propert. II. 'Spargereque alterna communes cæde penates, Et ferre ad patrios præmia dira lares.' *Germ.*

22 *Inflexit*] Quia supra ait, 'Fixum immotumque sederet.' *Inflexit*, a proposito rigido declinavit. Et bene per gradus crevit; primum *inflexit*, ut fixos ostenderet; quæ fixa sunt enim, quoniam avelli non possunt, flectuntur; deinde *impulit labantem*, ea enim impelluntur, quæ prona sunt ad cadendum. *Servius.*

Labantem impulit] Id est, impulit, et labare facit. Non enim lababat, quia ante immobilis fuerat. Cavendum sane, ne *labantem* contra metrum legamus. Nam *la* longa est; ut, 'Labere, Nympha, polo.' *Idem.*

Labantem impulit] Contrarium est *labantes firmare patres* apud Horat. Od. III. 5. Nostrum interpretatur Scal. III. 77. *Emmeness.*

23 *Agnosco*] Participium *agnotus*, non *agnitus*. Sallustius, 'Nec inermos ex prælio viros quenquam agnoturum.' *Servius.*

Veteris vestigia flammæ] Bene inhonestam rem, sub honesta specie confitetur, dicens, se agnoscere maritalis conjugii ardorem: hoc est, quo mariti diliguntur: nam erat meretricium dicere, in amorem Æneæ incidi. *Idem.*

24 *Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat*] Callide, ac si diceret, posse se conjungi Æneæ, si mors secuta non fuerit, et bene in vestigio revocavit. *Idem.*

Sed mihi vel tellus] Confessa de amore, melius pro Venere sibi mortem dicit. *Donatus.*

Optem] Pro *velim*. Servius.

25 *Adigat]* In codicibus aliquot antiquis, *abigat* legitur: nempe quia veriti sunt bis *ad* præpositionem repetere. Sed enim ea sic posita, majorem ostendit vim: neque desunt hujus elocutionis exempla apud Virgilium et Ciceronem: ut illud, 'Nondum erat auditum te ad Italiam adventare.' *Pierius*.

26 *Pallentes umbras Herebo]* Id est, in Herebo. Alii *Herebi* legunt; aut *Herebo*, ad Herebum: ut, 'It clamor cælo.' Et perseveravit in atroci imprecatione: nam non sufficit, 'Adigat me fulmine ad umbras,' dixisse; adjecit, 'Pallentes umbras Herebo, noctemque profundam, Ante pudor quam te violem.' *Pudor*, pro *pudicitia* abutimur: et bene *violo*, quia pudor sacrosancte custodiendus est. *Servius*.

Pallentes umbras] Hoc audito lege in Tibullo eleg. III. 1. 'Parcite pallentes umbras quicumque tenetis, Duraque sortiti tertia regna Dei:' ubi vulgo *pallentes undas*. Sed non dubium, quin retineri queat vetus lectio, nam Virg. lib. VI. 'vada livida:' et idem Tibullus eleg. III. 3. 'ignava luridus Orcus aqua:' et clarius eleg. I. ejusdem libri, 'pallida Ditis aqua.' *Cerda*.

Pallentis] Gutherius de Jure Manium II. 16. legendum censet *pallentes*, quæ nunquam conquiescunt, idque magis imprecationi convenire. Quo jure, non video. *Emmeness*.

27 *Ante quam]* *Ante* abundat, exemplo Græcorum: præcessit enim *Prius*, ut notat Turneb. XXVI. 5. *Taubmann*.

Aut tua jura resolvo] Propter illud, 'Vinclo jugali.' *Serrius*.

Ante pudor quam te violem, aut tua jura resolvo] In quibusdam *violem* et *resolvam*. In Romano, et in Oblongo Vaticane bibliothecæ codicibus antiquissimis scriptum est, *violo* et *resolvo*. In Longobardico etiam ita

prius habebatur, altera inde manu super additum est *ā*, cum nota compendiaria, quæ pro *m* poni solet. Corruptus etiam est Mediceus, ubi *violem* ex *violo* factum: et ita in Porcio contaminatum est utrumque verbum, quum *violo*, et *resolvo* prius scriptum esset. Finitivum vero modum loco hoc Sosipater dubio procul agnoscit, ubi ait: '*ante quam*, modo finitivis, modo subjunctivis jungitur. Junctum subjunctivis: ut, *Antequam venisset*. Disjunctum, finitivis, ut apud Virgilium, *ante pudor quam te violem, aut tua jura resolvo*.' Hinc, quam is lectionem probarit, patet. *Pierius*.

28 *Ille meos, primus qui me sibi junxit]* Desideria et voluptates secum abstulit moriens. *Serrius*.

Ille primus] Ostendit sorori viam necessariæ persuasionis: ut quod erat amoris impulsu factura, hortatu alieno magis facere videtur: ait enim: semel nupsi; habeat ille, quamvis mortuus, pudoris mei pignus; qui mihi florem virginittatis eripuit, et secum habeat, ac suo sepulchro conservet: et sic oblique dicit: Quid dubitem nubere, cum alterius nuptias sepultus ille non videat, nec sentire possit? sufficiat illi, quod præcipuum habuit, virginittatis meæ decus tulisse: relinquat viduam necessitatibus suis inservire: et si sentit, fidem debitam illi mors substulit, quæ novitatem quandam procuravit. Vis major urget, et intolerabilis cogit. Impune secundi conjugii fortuna suscipitur: et si aliquid manes sentire potest, impune peccatur. *Donatus*.

Junxit] In antiquis aliquot exemplaribus *vinxit* legitur, quod tantundem est: nisi quis *ungere* magis ad nuptias pertinere dicat, *vincire* autem amicitiae potius esse. *Pierius*.

Amores] Quibus amare possim, et bene videtur moram posuisse cum dicit, 'Primus qui me sibi junxit amores.' *Servius*.

29 *Servetque sepulcro*] Id est, et defunctus servet, et qui in sepulcro est: ut, 'Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis.' Sed modo pro mortuo accipiamus. Sane ceremoniis veterum, Flaminicam nisi unum virum habere non licet, quod hic ex persona Didonis exsequitur, dolentis stuprum admissum in amore Æneæ, quod supradictis versibus probavit, 'Ille meos primus,' &c. nec Flaminii aliam ducere licebat uxorem, nisi post mortem Flaminicæ uxoris, quod expeditur: quia post mortem Didonis Laviniam duxit, et quod subrepta, vel retenta Creusa, ex ipsius quoque confessione et prædicatione regia parata fuerit, quod nullum piaculum fore denuntiatur. *Idem.*

30 *Sinum lacrimis implevit obortis*] *Sinus* dicimus *orbes* oculorum, id est, palpebras, quæ a palpitatione dictæ sunt: nam semper moventur. *Implevit* autem ideo, quia lachrymæ plerumque se intra oculos tenent. Et bene præmisit excusationem his lachrymis commemoratione prioris mariti, quasi propter maritum fleret, cum amore cogente lachrymaret. *Idem.*

Lacrimis] Quas effundebat vel recordatione veteris mariti, vel quod cogatur id facere, quod animo respuente damnaverat. *Donatus.*

Obortis] In veteribus codicibus aliquot, *lacrumis abortis* legitur: sed *obortis* interpretes agnoscunt. *Pierius.*

Sinum lacrimis implevit] *Sinus* hic pro concavitate oculorum Turnebus accipit: alii pro vestibis: ut Hom. Od. H. εἴματα δ' αἰεὶ Δάκρυσι δέουσκον' alii ἀντὶ τῶν κόλπων' ut, δέοντο δὲ δάκρυσι κόλποι. Certe Græci quoque κόλπος tam pro concavitate illa, quæ est inter brachiorum et pectoris complexum, quam pro vestibis ipsis accipiunt: in quem sensum si consentimus, uberiores amantis reginæ lacrimarum fluxus videbuntur, quam si Turnebi sequemur sententiam: nam non temere Epigr. III. Ποῖτα γλυκύ-

δάκρυον ἔρωτα vocat, et πολὺδάκρυον. Illud Eurip. utrique, tam vestibis quam κόλποις convenire potest: δάκρυσι νοτερὰν αἰεὶ πέπλων πρὸς στέρνευ πτύχα τέγξω: in Suppl. *Germanus.*

31 *Anna refert*] Mire videtur intellexisse Anna, quod sibi suaderi vellet Dido; et est rhetorica suasio, omni parte plena: nam et purgat objecta, et ostendit utilitatem, et a timore persuadet. Et usus est apto causæ principio: nam cum aliquid propter nos petimus, benevolum nobis eum, qui audit, facere debemus; cum in aliena causa sententiam dicimus, nos illi benevolos debemus ostendere, ut habeatur dictis fides. Postquam igitur dicendo, 'O luce magis dilecta sorori,' ostendit nihil sibi sorore esse carius, summam rei ponit, an nuptiæ faciendæ sint, 'Solane perpetua morens carpere juvena.' Inde partes rei a persona Didonis; an quia maritum perdiderit, alium accipere debeat: 'Id cinerem aut manes credis curare sepultos,' Æneam: 'Placitone etiam pugnabis amori?' a loco 'Nec venit in mentem quorum consideris arvis:' a timore: 'Quid bella Tyro surgentia dicam, Germanique minas?' a causa et utilitate: 'Quam tu urbem soror hanc cernes?' a modo: 'Indulge hospitio, causasque innecte morandi:' an etiam id dii fieri velint per conjecturam, 'Diis equidem auspiciis reor et Junone secunda.' *Servius.*

O luce magis dilecta] Quæ diligatur adhuc, an magis quam lux dilecta? aut dilectior luce? Nam antiqui frequenter pro comparativo jungebant particulam *magis*. Tale et illud est: 'Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat, Chære magis.' Terentius: 'Nihil videtur mundius, nec magis compositum, nec magis elegans.' *Id.*

O luce magis dilecta sorori] Ostendit causam meri consilii fuisse, cum ex amore loquatur: et deinde aggreditur destruere causas, propter quas

ipsa negaverat secundas nuptias. *Donatus.*

Sorori] Bene Anna dilecta respondit sorori, quia et Dido sic cepit, 'Anna soror.' Ergo per nomen necessitudinis ostendit, se quæ sunt utilia persuadere: ut alibi, 'Parvumque patri tendebat lulum.' *Servius.*

32 *Solane perpetua]* Id est: solane mœrens in omni carperis juvena? *perpetua* ergo, *continua juvena*, aut pro *juventute* accipiendum; nam *Juventa* dea illius ætatis est; *Juventas* ætas ipsa juvenilis; *Juventus* juvenum multitudo. *Idem.*

Perpetua carpere juvena] Tunc sola *juventum* omnem mœrore transigens consumeris? Et ingeniose eam ætatis partem nominat, quæ tota amoribus dicata est. *Taubmann.*

Solane perpetua mœrens carpere juvena] Quid *carpere* dictum Ge. III. 215. et Eustathius a *κάρφω* deducit, quod idem quod *ξηράνω sicco, squallidum efficio.* Est igitur poëtæ sententia: Visne perire florem ætatis, in perpetuo celibatu ætatem terens? Non dissimilis adeo locus Stat. Theb. I. v. 'Si tædet inanes Æternum servare domos, turpemque juventæ Flore situm, et longis steriles in luctibus annos.' *Emmeness.*

33 *Nec dulcis natos]* Propter liberos, quæ fuit causa secundi matrimonii; ut Juvenalis, 'Sed placet Ursidio lex Julia, tollere dulcem Cogitat heredem.' Et hystorologia est; nam per Veneris præmia proveniunt nati. Alii male jungunt natos Veneris, Æneam et Cupidinem. Alii *ἔρωτα* et *ἀντέρωτα* dicunt. *Servius.*

Nec dulcis natos] Honestam causam proponit, ne libidinis, sed liberorum creandorum causam illam hortari videatur. *Donatus.*

Nec dulcis natos] Supra Ge. II. 'Et tota in dulces consument ubera natos.' Eurip. in Med. ὧ γλυκεῖα προσβολή, ὧ μαλθακὸς χρῶς, πνεῦμά θ' ἡδιστον τέκνων. *Germanus.*

Veneris nec præmia] Id est, voluptates. Homerus, τὰ τε δῶρ' ἀφροδίτης. Et volunt quidam ἐν διὰ δυοῖν esse. *Servius.*

Veneris nec præmia noris] Tale quid in Epigr. Græco. οὐδ' ἐπὶ παστοὺς ἡγαγετ' οὐδ' ἐρατῆς ἔργα τεκνοσπορίας. Respexit autem Maro, ut observavit Servius, Homeri χρυσῆς δῶρ' ἀφροδίτης. Tusan. reddidit in Æconom. Aristot. γαμικὸν γέρας, de desultore in lectos alienos viro: ἡ μὲν γυνὴ τὸ γαμικὸν γέρας ἀφαιρεῖται. *Germanus.*

34 *Id cinerem aut manes credis curare sepultos]* Propter illud, 'Ille habeat secum servetque sepulcro,' quia marito juraverat: ut, 'Non servata fides cineri promissa Sichæo.' Et bene extenuat dicendo non *animam*, sed *cineres* et *manes sepultos*. Dicit autem secundum Epicureos, qui animam cum corpore dicunt perire. *Servius.*

Id cinerem] Id est, Hic, cui deferre contendis, nescit honorificentiam tuam. Cum anima enim sensus morientis extinguitur, totum interit perditque obsequium, quisquis illud non homini, sed cineri prorogare contendit. *Donatus.*

Id cinerem] Sic Horat. 'matris cineres' ponit pro matre mortua, od. II. 8. et de Arte poët. vs. 471. 'Minxerit in patrios cineres:' qui colligebantur et condebantur urnis. Vide Kirchmann. de Funer. Rom. III. 8. *Emm.*

35 *Esto]* Adverbium concedentis, Græcum. *Servius.*

Esto: agram] Cum adhuc esses ægra ex recenti dolore, nulli flexerunt te: nunc non repugnabis placito amori. *Donatus.*

Flexere mariti] Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alii intelligunt *agram mariti*, ut sit genitivus singularis, id est, tristem propter maritum. Vel *agram* ad morbum animi referas; id est, ut stultitiam iudicet in juvena ætate nuptiis abstinere. *Æger* enim animo dicitur, *agrotus* corpore. *Serv.*

36 *Non ante Tyro]* Aut in Tyro: æ

si diceret *Tyri*: aut certe *Τυρδθεν*, id est, de Tyro: ut, ‘Dardanus Hesperia.’ Quidam autem *Libyæ*, mariti *Libyæ*; *Tyro*, mariti Tyrii exponunt. *Idem*.

Ante Tyro] Alii hæc aliter. Hortensius eam censet germanam sententiam: Esto; non moverint te ulli mariti; sed ne Iarbas quidem, despectus et invisus *Libyæ*, et multo ante Tyro: (‘pro Tyriis et Libycis populis:’) tamen amor placito non repugnabis. Turneb. xxiii. 3. ‘Non ante Tyro despectus Iarbas,’ valet, inquit, contemptus a Tyro; et, per denominationem, a Tyria muliere. Constat enim e Justino Iarbam non Tyrium, sed Afrum fuisse. Passeratius ita dispungit: ‘non ante Tyro. Despectus Iarbas,’ *Duct.* ut *τελεία ὑποστιγμή* post *Tyro* ponatur. Cum non sit verisimile, Iarbam Didus amisse matrimonium cum illa adhuc Tyri esset. Porro hanc historiam Justinus l. xviii. commemorat, quam illic vide. *Taubmann*.

Despectus Iarbas] Rex Lybiæ, qui Didonem re vera voluit ducere uxorem. Et, ut habet historia, cum hæc negaret, Carthagini intulit bellum: cujus timore cum cogeretur a civibus, petiit, ut ante placaret manes mariti prioris: exædificata igitur pyra, se in ignem præcipitavit: ob quam rem *Dido*, id est, virago, quæ virile aliquid fecit, appellata est. Nam *Elissa* proprie dicta est. *Servius*.

Iarbas] Dicitur et *Iarba*, ut Ovid. Fast. l. iii. ‘et potitur capta Maurus Iarba domo.’ Sic *Perdicca* et *Perdiccas*, *Marsyas* et *Marsya*. Plura de his terminationibus Dausq. in Orthogr. *Emmeness*.

37 *Ductoresque alii*] Ergo et Iarbas ductor. Alii autem qualis Iarbas, *Servius*.

Quos Africa terra] Derivationes frequenter majores sunt a principalitate: interdum pares inveniuntur: raro minores. Unde supra *Lacæna* notandum diximus. *Idem*.

Africa terra] Pertinet ad hunc locum observatio Columnæ. Ita enim Poëta terra *Africa*, pro Africana, ut Cato, terra *Italia*, Tibullus, terra *Campania*, Lucilius et Catullus, terra *Iberia*, et terra *Celtiberia*; et Poëta quidam apud Arist. Rhetor. l. iii. Ἀσίας ὑπὸ γαίης. Quin Ennius Sat. l. iii. a quo Poëta, ‘Lati campi, quos gerit Africa terra politos.’ *Cerda*.

Triumphis] In Romano codice legere est *triumphos* accusativo casu: ut sit, quos triumphos, pro triumphales viros. Rectius tamen est, *dives triumphis*, ut agnoscit *Servius*. *Pierius*.

Dives] Id est, bellicosa. Et quidam dicunt Afros nunquam triumphasse. Plinius autem secundo historiæ naturalis, et Pompejus Trogus Afros dicunt pompam triumphii primos invenisse, quam sibi Romani postea vindicaverunt. Livius autem Andronicus refert, eos de Romanis sæpius triumphasse, suasque porticus Romanis spoliis adornasse: merito ergo *dives triumphis*. *Servius*.

Triumphis dives] Adstruit Justinus xix. 1. Servii sententiam, ‘cujus (de Hasdrubale sermo est,) mortem, cum luctus civitatis, tum et dictaturæ undecim, et triumphii quatuor insignem fecere.’ *Emmeness*.

38 *Placitone etiam pugnabis amor*] Ac si diceret, jure contempsisti eos, qui displicebant: nunquid etiam placito amor repugnabis? Et est Græcum, *pugno tibi*; nam nos *pugno tecum* dicimus. Et *placito* alii volunt vel universis hominibus, id est, conjugali amor, vel legibus dictum. *Servius*.

Placitone] Quamvis *placido* nomen in aliquot codicibus manu scriptis habeatur, longe tamen melius *placito* esse dixerim: ut emendatiora legunt exemplaria. *Pierius*.

Placito pugnabis amor] Alibi notatus hellenismus. Ovid. Met. i. 19. ‘frigida pugnabant calidis.’ *Emm*.

39 *Quorum consederis arvis*] Multis in locis consistere pro considerare inveni

tur, observante Nobiliss. Heinsio ad Ovid. Metam. II. 632. ubi non nulli codices *consistere corrum* pro *considerere*. Quo verbo etiam utitur Apulejus Metam. I. VIII. 'an nulli scitis, quo loco consederitis?' quam lectionem etiam agnoscit Muret. var. lect. XIV. 11. *Emmeness*.

40 *Hinc Gatulæ urbes*] Ad terrorem *urbes* posuit. Nam in mapalibus habitabant. *Servius*.

Hinc Gatulæ urbes] Exprimit quod obscure dixit: 'quorum consederis arvis.' Post autem multa necessaria, quæ superius posuit, addit faciendi necessitatem, singula cum metu discurrens: dicit ergo: Non consideras te peregrinam, et in locis peregrinis te imperium velle fundare, et omnia initia, præsertim imperii, habere laborem durum? quod fœmina et sola pares urbem fundare, cum innumeræ gentes possint te magno numero urbium infestare, quæ viribus et ferocitate valent? *Donatus*.

Gatulæ] In antiquis aliquot codicibus *Gatulæ* cum diphthongo prima syllaba scriptum observavi, Græcorum more: apud quos γαιτούλοι Libyæ populi, per αi scribitur, iidem γαιτύλαιοi Artemidoro sunt. Nostri cur nomen hoc absque diphthongo scriptitent, mihi non constat: neque cur ausus sit Martialis primam et secundam in hoc nomine corripere: quanquam in medio o parvum ex diphthongo abjici potest: et y, quod in u apud nos transire solet, ea ratione corripitur: quod communis apud Græcos habeatur: id non ita eveniat in prima syllaba, si Græci codices recte per αi diphthongum eam scribunt. *Pierius*.

Hinc Gatulæ urbes] Locus Mart. qui libræ spectat. Epigr. 4. est, corruptus est: ubi *tradita Gatulis* legendum censent eruditi pro *traducta*. Sed varias lect. annotavit Calderinus. Sunt tamen, qui a *Gatis* faciunt *Gatulos*, pro qua sententia stat Isidorus Orig. IX. 2. et Dausquins in *Gatuli*.

Emmeness.

Genus insuperabile bello] Ut, 'Quos nulla fatigant Prælia, nec victi possunt absistere ferro.' *Servius*.

Insuperabile et infræni] Invincibiles ostendit. *Infræni*, qui suis legibus viventes, nolent alieno imperio subjugari. *Donatus*.

Genus insuperabile] In Romano codice, *genus intractabile* legitur, eo modo, quo in Æneidos primo, 'Sed fines Lybici genus intractabile bello.' Magis tamen placet hic, *insuperabile*: quia magis terret ob difficultatem; et persuadet a necessitate validi allicujus auxilii comparandi. *Pierius*.

41. *Infræni*] Aut sævi, et feroces; ut ipse contrario, 'Hi frenum accipere:' aut quia equis sine freno utuntur. *Servius*.

Numidæ infræni] Aut sævi: aut, qui ob effrenatam audaciam, nec moribus, nec legibus, nec imperio cujusvis regerantur (Vide Æn. I. 'Justitiæque dedit gentes frenare superbas.') Aut, qui equis sine freno utebantur: atque hoc verius est, et Servio etiam notatum. Quin et Heinsius ad Silium, et Gifanius, et Jo. Leinus ex Livio I. XXXV. et Oppiano I. IV. annotarunt, Numidis equos sine frenis fuisse, ἀχαλινους ἢ ἀχαλινώτους. Auctor est et Strabo, Numidas Massylosque equos habere, quos virga, non freno gubernent. Unde Martialis I. IX. 'Et Massylæum virga gubernet equum.' Silius: 'Hinc passim exultant Numidæ, gens nescia freni,' &c. Idem I. III. 'Et doctus virgæ sonipes.' Claudianus: 'sonipes ignarus habenæ. Virga regit.' *Taubmann*.

Cingunt] Non adjuncti sunt, sed *cingunt* quasi circumdant, ut, 'cingique urbem obsidione videret.' *Serr.*

Cingunt] Hoc ipsum *cingunt*, habet magnam vim: nam *cingere* est ambire, ut infiniti monstrantur inimici undique: ne per illos, neve etiam per deserta fugere possis. *Donatus*.

Inhospita] Barbara, aspera, et fie-

tum inhospita, cum inhospes non dicatur. *Servius*.

Inhospita] Non quod non suscipiat hospites, sed quam inhumanitatis causa omnis formidet adveniens, vel ode-rit peregrinus. *Donatus*.

42 *Deserta siti regio*] Inhabitabilis vel raritate aquæ. Dicit autem Xerolibyem, quæ est inter Tripolin et Pentapolin. Et bene terret dicens juxta esse aut bellicosas gentes, aut deserta loca, unde non speratur auxilium. *Servius*.

Lateque furentes Barcæi] Hi longe sunt a Carthagine. Unde addidit, 'Late furentes.' Hi secundum Titianum in chorographia Phœnicem navali quondam vicere certamine. *Barce* autem civitas est vel forum Pentapoleos, quæ hodie *Ptolemais* dicitur. Nam Cyrene et *Barce* reginæ fuerunt: quæ singulis dederunt civitatibus nomina. Sed hoc per prolepsin dictum est. *Idem*.

Lateque furentes Barcæi] Notat Turneb. xxii. 26. Barcæos et Cyrenæos olim in Africa plurimum potuisse: quem vide; ut et Hortensium. D. Hieronymus in epist. ad Marcellin. legit, 'lateque vagantes Barcæi.' *Taubmann*.

43 *Bella Tyro surgentia*] Necessario ad persuadendum præsentī tempore usus est. *Servius*.

44 *Germanique minas*] Propter aurum, quod ei (sicut in primo diximus) tulerat. Et *minas* pro ipsis periculis posuit, ut ex præcedentibus sequentia accipiamus. *Idem*.

Germanique minas] Hoc et validissimum posuit: quasi istis addetur, qui mare obsidebit, ne fugere possis. Postremo illi hunc cogitandum proponit, cui imperium sit relictura, si careat liberis. *Donatus*.

45 *Dis equidem auspiciis*] Hoc dicit, dii qui sunt auspices matrimonii, Æneam huc venire fecerunt. Nuptiæ enim captatis fiebant auguriis: ut, 'Contentique auspice Bruto.' Varro de pudicitia: 'Auspices

in nuptiis appellatos ab auspiciis, quæ ab marito et nova nupta per hos auspices captabantur in nuptiis.' *Serv.*

Dis equidem] Poterat timere Dido, Junoni hoc non placere: sed conjecturaliter removet Anna. Ait enim: Si nollent dii nobis conjungi Trojanos, nunquam illi nostra litora tetigissent: et credit Junonem procurasse, ut Trojani a patria pellerentur, ut huic regno faverent. *Donatus*.

Dis equidem auspiciis] Adventum Trojanorum felicem conjicit ex præjudiciis deorum; Junonis præsertim, quæ et Carthagini (*Æneid.* i. 19.) et conjugii (hic infra, vs. 59.) præest. Sed nec alias ullæ fiebant nuptiæ sine auspiciis captis. Quin et inopinata, divinitus obtingere, proverbio dicebantur. Terentius: 'Quid si hoc quispiam voluit Deus?' *Taubmann*.

Junone secunda] Aut quæ præest conjugii, quæ *promuba* appellatur; quamvis et ipsa in libris Augurum præesse dicatur auspiciis: aut quia Carthaginem fovet. *Servius*.

Junone secunda] Vide Turneb. xvi. 8. *Emmencess*.

46 *Huc cursum Iliacas vento*] Mire cum alio iter haberent, huc delati sunt; et ideo addidit *vento*. *Servius*.

Huc cursum] In Romano codice, et in Porcio, legere est, *hunc cursum*, hoc est, hanc viam: et ita in uno ex iis qui apud me sunt, et in Donatiano. Nonnulli tamen eruditi quidem viri magis probant adverbium *huc*. *Pierius*.

Tenuisse] Perfecisse, implese. *Serv.*

47 *Quam*] Qualem vel quantam: pronomen pro nomine. *Idem*.

Quam tu urbem, &c.] Si sola tantum regnum parasti, quid facies Trojanis adjuta? ergo favorem deorum sacrificiis concilia. *Donatus*.

Quam tu urbem, &c.] Hæsit Virgilio Statius Theb. ii. 'Fors aderit lux illa tibi, qua mœnia cernes Conjugis, et geminas ibis regna per urbes.' *Cerd.*

48 *Conjugio tali*] Id est, viri fortis: quod ideo non dicit, quia scit a Di-

done prædictum : et bene in ultimo conjugium posuit, propter quod universa prædicta sunt. *Servius*.

50 *Tu modo*] Pro tantummodo. *Id*.

Deos] In codicibus plerisque vetustis *deum* habetur : sed melius *deos* : multos enim inferius numerabit, quibus ea sacra faciet. *Pierius*.

Veniam] Aut beneficium, et benevolentiam, aut re vera *veniam* perjurii scilicet : ut, 'Non cineri servata fides promissa Sichæo.' *Servius*.

Posce deos veniam] *Id* est, pete a diis, ut concedant : atque adeo da operam rei divinæ, deosque precare : *id* enim ex parte significat. Cicero, pro Rab. 'Ab Jove pacem veniamque peto precorque.' Sed et *pacem* petebant, cum sibi placatos optabant deos propitiosque : vs. 56. 'pacemque per aras Exquirunt.' Hic quoque est ex parte : sacris operam et rei divinæ dant, deosque precantur : Turneb. xxiv. 26. Vide et Brisson. Formul. *Taubmann*.

Sacrisque litatis] *Diis litatis* debuit dicere. Non enim sacra, sed deos sacris litamus, *id* est, placamus. Ergo nove dixit. *Servius*.

Sacrisque litatis] Καλλιερησαμένη : *deos litare* *Servius* dicit : Maro autem *sacris litatis*, ut Suetonius *hostiis litatis*. *Litare* autem a dictione Græca nonnulli deducunt λίτομαι, καὶ ἀπὸ τῆς λιτῆς. Hom. Od. Δ. τοὺς δ' ἐπεὶ εὐχολῆσαι λιτῆσί τε ἔθνεα νεκρῶν Ἑλλισάμην : ubi ea forma dictum videtur, qua a Servio *Deos litare* : quod καλλιερεῖν Græcis. Alii autem malunt Varronis auctoritati incumbere, qui *litare* quasi *lutare* intelligunt, i. e. *luere* et *solvere* : tum siquidem Diis solvisse videmur, cum sacra accepta grataque reddidimus fecimusque. Varro : 'habet cui, et cujus rei causa fecerim Hecatomben, in quo ego, ut puto, quoniam luere est solvere, lutavi.' Prop. 'Pastor et ad calamos exta litabat ovis.' *German*.

Sacrisque litatis] Ridet ineptias *Servii* Salmasius, cum vetus interpres

dicendum putat non *sacris* sed *diis litatis* : nam *lutare* vel *litare* idem quod sacra solvere. Eum vide pag. 11. exerc. Plin. *Emmeness*.

51 *Indulge*] Da operam : ut, 'Indulgent vino, et vertunt crateras ahenos.' *Servius*.

Indulge hospitio] *Id* est, illorum peregrinationem uberius fove, ne, deficientibus rebus, 'Trojani recedere cogantur. *Donatus*.

Causasque innecte morandi] Præterinde causas, quæ illos a navigatione arceant. *Idem*.

52 *Dum pelago desævit hiems*] Enumerat, quas moræ causas possit innectere. *Servius*.

Dum pelago desævit hiems] *Desævire*, et *exævire*, est sævire desinere : *Li-vius*, 'Consulem Claudium atrox tempestas adorta in metum ingentem adegit : Populonios inde cum pervenisset, stetit ibi, dum reliquum tempestatis exæviret.' *Lucan*. 'Nec, dum desæviat ira, Expectat.' Alias tamen pro ἀγριάλνεσθαι : *Columel*. vi. 2. 'Pattere unum diem noctemque desæviant.' *Tranquil*. in *Nerone* : 'Vironumque ac feminarum ad stipitem deligatorum inguina ore invaderet, et, cum affatim desævisset, conficeretur a Doryphoro liberto.' *Germ*.

Desævit] Eodem modo ut *detonat* significat desinit tonare, sic *desævit* pro desinit sævire. *V. Schott*. Obs. Poët. ii. 2. *Emmeness*.

Hiems] Antiqui omnes codices, quotquot inspexi, *hiemps* per p et s finales litteras scribunt : quod Terentius Scaurus fert impatienter, ex eo jam tempore ea oborta stribilagine. *Pierius*.

Aquosus Orion] *Id* est, dum occidit Orion ; quoniam et oriens et occidens tempestates commovet ; et bene Orion opponitur, quia et *Ilioneus* dixerat, 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion.' O corripuit ratione supradicta. *Servius*.

53 *Quassataque rates*] Hoc ad illud, 'Quassatam ventis liceat subducere

classen.' *Idem.*

Non tractabile] Asperum, intractabile. Sub quo tractari nihil possit. *Idem,*

54 *Incensum inflammavit*] Horatius ait, 'Oleum adde camino.' Alii non *incensum*, sed *inpense* legunt, ut sit Terentianum, 'Inpendio magis animus gaudebat mihi.' *Idem.*

Incensum inflammavit] Bis repete: scilicet animum incensum amore, inflammavit amore. Nam data spe commodi, ex his quæ profutura dicebat, adeo dubitationem removit, ut omnis verecundia et pudor cesserit. *Donatus.*

Inflammavit] In Romano codice, et quibusdam aliis, *flamavit* simplex verbum habetur: quo usus est etiam Catullus, 'Flammati Phaëthontis.' Sed longe numerosius est, 'Animum inflammavit,' dicere. *Pierius.*

55 *Spemque dedit dubiæ menti*] Dubitativa enim fuerat Didonis oratio, dicendo: 'Si non pertæsum thalami, tedæque fuisset.' Ergo jam non ambigit de qua dubitabat, sed sine respectu pudoris palam agit. *Servius.*

Dubiæ menti] Facit huc sententia Terentiana: 'dum in dubio est animus, paulo momento huc vel illuc impellitur:' quod hic Didoni factum. *Taubmann.*

Solvitque pudorem] Propter vincula castitatis: et ad illud respondet, 'Ante pudor quam te violo, aut tua jura resolvo.' *Servius.*

56 *Principio*] Hos versus Scalig. IV. 3. exemplum perspicuitatis in summo genere laudat. *Taubmann.*

Delubra adeunt] Juxta illud dictum sororis: 'Tu modo posce deos veniam.' *Delubrum* autem dictum, aut, ut supra diximus, propter lacum, in quo manus abluuntur; vel propter tectum conjunctum, quia una opera abluuntur; aut certe simulachrum *delubrum* dicimus, a *libro*, hoc est, raso ligno factum, quod Græce *ζόανον* dicitur. Sane in secundo libro de sin-

gulis speciebus delubri juxta Varro- nem relatum est, in quibus est species delubri talis, ut præter ædem area sit adsumpta deum causa, id est, spatia relinquantur juxta aras ministerii causa, ad sacrificia peragenda. Hujus moris hic meminisse eum accipere debemus, 'Principio delubra adeunt:' atque quia *delubra* quasi solum nomen sine dei significato posuerat, voluit per *aras* expungere divini nominis causam, licet in continuatione non tam dei fecerit mentionem, quam propria deorum nomina intulerit, et quidem cum sacrificiationis gratia illis versibus, 'Legiferæ Cereri,' &c. usque, 'jugalia curæ,' nec non *aræ* licet oblique atamen manifeste: ut * 'Aut ante ora deum pingues spatiatur ad aras:' quid enim est *spatiatur*, quam spatio lati loci obambulat? *Adeunt* autem proprie dixit, ad majores enim qui accedit, dat honoris signum *. *Servius.*

Pacemque] Benevolentiam, ut, 'si sine pace tua atque invito numine.' *Idem.*

Per aras Exquirunt] Vel apud aras, ut, 'It hasta Tago per tempus utrumque.' *Exquirunt* autem, id est, sacrificando explorant, an dii vellent huic rei consentire. Dicendo autem *per aras*, aruspicalem artem ostendit: unde est, 'Spirantia consulit exta.' Duo enim genera hostiarum sunt, unum, in quo voluntas dei per exta exquiritur, alterum in quo sola anima deo sacratur; unde etiam *aruspices animales hostias* appellant. Sed de exploranda voluntate divina hic expressit dicendo, 'Spirantia consulit exta.' Animalis vero hostiæ speciem ostendit, ubi Entellum facit Eryci taurum mactantem Æneid. v. dicens, 'Hanc tibi Eryx meliorem animam pro morte Daretis Persolvo.' *Idem.*

Per aras] Ex ritu, quia connubia celebraturæ. Lactantius in Theb. II. 'Apud antiquos jura nuptiarum ante aras numinum celebrari consuevisse.'

Itaque ipse Papinius Theb. II. 'Viderat hoc conjux perituri vatis, et aras Ante omnes,' &c. et Ovidius Met. V. in nuptiis Persei et Andromedæ: 'Pectora rupisset, nisi post altaria Phæbi Isset, et (indignum) scelerato profuit ara.' Lege Realinum Annotat. c. 11. *Cerdu*.

Pacemque per aras Exquirunt] Turnebum ad I. XXIV. 26. *Emmeness*.

57 *Mactant*] Verbum sacrorum, κατ' εὐφημισμὸν dictum, quasi *magis auctum*; unde et *magmentum* dicebant, quasi *magis augmentum*. Olim enim *hostiæ immolatæ* dicebantur mola salsa tactæ: cum vero ictæ, et aliquid ex illis in aram datum, *mactatæ* dicebantur per laudationem, per boni omnis significationem, ut adolere, nam *mactare* est proprie *magis augere*. Servius.

Lectas bidentes] Non vacat *lectas*. Moris enim fuerat, ut ad sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset: ut in sexto, 'Nunc grege de intacto septem mactare juvencos.' *Idem*.

Bidentes] Dictæ sunt, quasi *bivænes*: quia neque minores, neque majores licebat hostias dare. Sunt etiam in ovibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent: nec in omnibus, sed in his, quæ sunt aptæ sacrificiis, inveniantur. *Idem*.

Mactant lectas de more bidentes] *Mactare*, verbum est Sacrorum, κατ' εὐφημισμὸν dictum, quasi *magis augere*. Et signate dicit, *lectas*: nam ut porcus sacris debitus dicebatur *eximius*, ab eximendo; bos *egregius*, a segregando; ita ovis *lecta*, ab eligendo. Nam ex omni genere optima quæque sacris destinabantur. *Bidentes* autem erant hostiæ, quæ et cornigeræ essent, et duos dentes eminus haberent: in qua sententia est Festus, etiamsi aliter Agellius XVI. 6. Si caverent illis, ἀτελεῖς erant, et ad sacrificia ineptæ. Omnino enim in

hostia requirebatur, ut duos dentes haberet cæteris longiores: quemadmodum et in tauro τελεῖφ, ut diversa cornua haberet et patentia: qualem Plautus Truc. II. 2. 'patalem bovem' vocat. Optimum Glossarium: *Bidentis*, διετῆς ὄϊς: διόδοντα πρόβατα. Videatur Jos. Scalig. in Conjectaneis: et in Cirin: idemque in Festum: ubi inter alia, *Bidentes*, inquit, sunt, quas μετὰσσας Homerus vocat: quæ neque *agnæ* sunt, quia illæ nondum dentes ediderunt: neque *adasiæ*: quia jam ejecerunt: a quo λειπογνώμονας oves *vetulas* vocant Græci. Hinc etiam τόπος κεραυνοπλήξ, id est, locus de cælo tactus, *bidental* dicebatur, quod in eo bidentibus hostiis sacrificaretur. Nonnullis (ut et Servio) *bidens* dicta est, quasi *biens*. Sed ita non *bidentis*, sed *bidennis* aut *biennis* dicendum fuisset. Atqui magis aperit etymon, quod et *ambidentes* apud veteres vocarentur. Notat præterea Scalig. in Cirin, non solum oves *bidentes*, sed et *bidentes verres*, et *bidentes tauros* olim dictos. Taubmann.

Mactant lectas de more bidentes] Etymon verbi *mactare* apud Sanctium in Min. p. 414. pro *magis augere*. Hic autem *interficere* denotat. Quod hostiæ debuerint esse integræ, non vitiosæ, locuples testis Bochart. Hist. anim. II. 46. *Emmeness*.

58 *Legiferæ Cereri*] Leges enim ipsa dicitur invenisse. Nam et sacra ipsius *Thesmophoria*, id est, legum latio vocatur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inventum frumentum a Cerere, passim homines sine lege vagabantur: quæ feritas interrupta est, invento usu frumentorum, postquam ex agrorum discretione nata sunt jura. *Thesmophoria* autem vocatur legumlatio: an quia in æde Cereis aræ incisæ positæ leges fuerunt? Servius.

Legiferæ] Quia populorum consensus nisi legibus retineri non possit. Donatus.

Legifera Cereri] In Romano codice, in Mediceo, in Porcio, et quibusdam aliis antiquis, *frugifera* legitur: sed enim Ceres inventrix legum, a M. Tullio dicitur in fine Actionum in Verrem. Et rationem hic reddit Ti. Donatus, cur *Legiferam Cererem* veteres appellarint. *Pierius.*

Legifera Cereri] Inde Græcis θεσμοφόρος, Ovid. Met. v. 343. 'prima dedit leges.' De hac Plin. ix. 56. et quare prima leges invenisse dicitur. Macrob. Saturn. iii. 12. et post *Phæbo* addit propter auspicia et anguria, quibus domi et militiæ Respublica regitur, ut Turneb. xxiv. 26. *Emmeness.*

Phæboque] Qui præest auspiciis, quibus urbes reguntur. *Servius.*

Phæboque] Ut in futurum prosperiora perficeret, quæ optabantur. *Donatus.*

Patrique Lyæo] Qui, ut supra diximus, apte urbibus libertatis est deus. Unde etiam Marsyas, minister ejus, per civitates in foro positus, libertatis indicium est: qui erecta manu testatur, nihil urbi deesse. Et communis hoc habet sensus. Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quæ nobis præsunt, quasi nuptura pro utilitate reipublicæ. Deinde Junoni, cui curæ sunt nuptiæ. Alii dicunt hos deos, quos commemoravit, nuptiis esse contrarios, Cereremque propter raptum filiæ nuptias execratam; vel ex quo Jovi nupta prælata Junone repudiata est: nam cum Eleusine Cereris sacrum fit, ædes Junonis clauditur: item, cum Junoni Eleusine fit, templum Cereris clauditur, nec sacerdoti Junonis licet gustare, unde Cereri sit libatum. Et Romæ cum Cereris sacra fiunt, observatur, ne quis patrem aut filiam nominet, quod fructus matrimonii per liberos constet. Apollinem et Liberum contrarios nuptiis dicunt, quod ille expers uxoris vulgari amore sit usus; iste inter Bacchas non fida

connubia, sed stupra exerceat, nec nisi raptam conjugem habere poterit. Male ergo invocatur hos Dido, quæ sibi nuptias optat Æneæ. Sed sicut prosperis diis, ut juvent, ita adversis, ne obsint, sacrificandum est; ut, 'Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.' Alii dicunt favere nuptiis Cererem, quod prima nupserit Jovi et condendis urbibus præsit, ut Calvus docet: 'Et leges sanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis, et magnas condidit urbes.' Nam ideo et aratri sulco clauditur civitas, vel quod eandem Terram volunt, et in eadem urbes exstructas. Similiter et Liber propter Marsyam sicut supra dictum est: merito et Apollo, nam et in arce coli solet, et muros Trojanis instituit. Jure ergo in nova urbe his sacra fiunt: Junoni duplici causa, quia et Carthagini præest, et matrimonia dat. Est etiam altior sensus: nam facturi aliquid, ante adversos placamus deos: et sic propitios invocamus: ut, 'Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.' Ergo modo nuptura placat ante Cererem: quæ propter raptum filiæ, nuptias execratur: Apollinem, qui expers uxoris est: Liberum, qui nisi raptam conjugem habere non potuit: et sic Junonem conciliat. *Servius.*

59 *Junoni*] Quia conjugiorum tenet plenissimam potestatem. *Donatus.*

Cui vincla jugalia curæ] Quia est et Curetis, et matrona, et regina. Hanc Varro *pronubam* dicit, unde et Æolo nuptias pollicetur, et Æneæ et Didoni coeuntibus adest, cum dicit 'Prima et Tellus et pronuba Juno;' et in septimo ubi contra votum suum Laviniam promissam vidit Æneæ, ait: 'et Bellona manet te pronuba;' hoc est, non ego, quæ soleo. *Servius.*

Junoni, &c.] Ovidius: 'Junonemque toris quæ præsidet alta maritis.' Et in Epist. Medæ: 'Conscia sit Juno sacris præfecta maritis:' unde

et *Pronuba* dicitur. Præsides quidem nuptiarum, quos γαμηλούς et ἑυγλους vocant, agnoscit Plutarchus quinque numero. Apud Quintil. *diū jugales* Juppiter et Juno dicuntur; Græcis γαμοστόλοι, et παράνυμοι. Communis autem sensus loci hujus hoc habet: Dido sacrificabat primum Numinibus, quæ urbi præsunt, quasi nuptura pro utilitate Reip. deinde Junoni, cui ἔργα γαμήλια curæ. Quod autem dicit, *vincla jugalia* alludit oblique ad morem Rom. quo ad aram *Jugæ Junonis*, quæ in vico *Jugario* fuit, nubentes vinculis, in omen futuræ concordiæ, jungebantur. Unde et in vet. marmore: JUNONI JUGALI. Vide Martian. Capellam et M. Anton. Delrio in *Medeam* Sen. *Taubmann*.

Junoni ante omnis, cui, &c.] Ovid. in epist. Phædræ, quæ hic *vincla* nominat, *nodos* vocat. Rem ipsam notat de Halcyone Metam. xi. 577. 'Omnibus illa quidem superis pia thura ferebat, Ante tamen cunctos Junonis templa colebat: ubi pro Junonis legis arbitratur Nobil. Heins. *Junonia*. Juvenal. Sat. vi. 48. 'auratam Iunoni cæde juvencam, Si tibi contigerit capitis matrona pudici.' Quæ *pronuba* infra vs. 166. *Emmeness*.

60 *Ipsa tenens*] Alii alia faciebant: ipsa sacerdotis munere fungebatur. *Donatus*.

61 *Candentis*] Candidæ: participium est pro nomine. *Servius*.

Media inter cornua fundit] Non est sacrificium, sed hostiæ exploratio, utrum apta sit. *Idem*.

Candentis vaccæ media inter cornua fundit] Candentis est candescentis inquit Salmas. Plin. exerc. p. 1133. sic Varroni *candens taurus*. Inter cornua victimarum ex ritu sacerorum mernum effundebatur. Ovid. Fast. i. 357. 'Rode, Caper, vitem: tamen huic, cum stabis ad aram, In tua quod pargi cornua possit, erit.' Metam. vii. 504. 'et fundit purum inter cor-

nua vinum.' Juvenal. Sat. xii. 7. 'Quippe ferox vitulus, templis maturus, et aræ, Spargendusque mero.' Et noster Æn. vi. 244. 'frontique invergit vina sacerdos.' Vide Politian. Miscell. c. 26. *Emmeness*.

Fundit] In plerisque veteribus codicibus *fudit* habetur præterito tempore: sed præsens dilucidior facit narrationem. *Pierius*.

62 *Ante ora Deum*] Ante simulacra. *Servius*.

Ante ora Deum] Id est, simulacra divorum. More autem Romano hoc dicit; quo matronæ ante aras faculas tenentes gestu gravi saltationem severam et verecundam imitante movebantur et ferebantur: quod Horat. intellexit in Arte: 'Ut festis matrona moveri jussa diebus.' Turn. xxiii. 3. Propertius: 'Dulichias Pallas spaciatur ad aras.' V. N. Bucol. v. et Macrob. i. iii. iv. *Taubmann*.

Pingues] Plenas vel sanguine delibutas, ut, 'Pecudumque cruore Pingue solum?' *Servius*.

Pinguis] Pecorum corporibus oneratas. *Donatus*.

Spatiat ad aras] Matronæ enim sacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quasi cum quodam gestu: unde Sallustius, 'Saltare elegantius, quam necesse est probæ.' Quidam genus sacrificii appellant, quo vetres cum aras circumfrent, et rursus cum reverterentur, et deinde consisterent, dicebant minusculum sacrum. An hoc ad impatientiam amoris referendum est, quo jactata Dido, loco stare non poterat, juxta illud, 'Uritur infelix Dido totaque vagatur Urbe furens.' *Servius*.

Spatiat] Eundi et redeundi vias crebras procurabat. *Donatus*.

63 *Instauratque diem donis*] Muneribus, quæ aut diis offerebat: aut donabat Tyriis vel Trojanis. *Instaurat* autem ideo, quia jam supra sacrificaverat: ut, 'Simul Ænean in regia ducit Teeta, simul divum templis

indicit honorem.' Sane quidam *donis*, sacrificiis volunt, nam et templa *donaria* abusive dicuntur; ut est, 'Ductos alta ad donaria currus.' *Servius*.

Instaurat] Sæpius hoc faciebat, ut produceret diem, volens diutius habere præsentem, quem amabat. *Donatus*.

Instauratque] Verbum est sacro-
rum. Statius l. vii. 'Da parve tuum trieteride multa Instaurare diem.' Verba sunt Adrasti consecrantis puerum Archemorum. Idem Theb. i. 'epulasque recentes Instaurare jubet.' Maro idem in sacro Herculis, 'Instaurant epulas;' ad cuius imitationem Val. Flacc. Arg. l. v. 'Dixerat: instaurat mensas, pacemque reducit.' Et Statius Theb. l. ii. 'Immerito sociorum sanguine fuso Instaurare diem, festasque reponere mensas.' *Cerda*.

64 *Inhians*] Intenta per sollicitudinem. *Servius*.

Spirantia] Id est, palpitantia; quasi adhuc viva. *Idem*.

Consult exta] Proprie dixit: Aruspices enim exta consulere dicuntur, cum inspiciunt. *Extæ* singularem non habent, ut *arma*. *Idem*.

Consult] Respicit hostiam *συμβουλευτικήν*, id est, *consultatoriam*, ut vocat Macrob. iii. 5. qua divina voluntas per exta adhuc spirantia et palpitantia explorabatur. De quo et Arnob. l. vii. Et hoc sacrificii genus *Aruspicina* vocabatur, *θυοσκοπία*: ut, *Aruspices*, *θυοσκόποι*, *σπλαγχνοσκόποι*, *βαμοσκόποι*, *προφῆται*, &c. *Taubmann*.

Consult exta] Pro eo Juvenal. Sat. vi. 547. 'calidæ pulmone columbæ Tractato, Armenius, vel Comagenus haruspex Pectora pullorum rimatur, et exta catelli,' &c. Sil. Ital. l. i. 'et fugientem animam properatis consulit extis.' *Extispicum* et *extispicii* meminit Cicero in l. de Divinat. Similem fere locum habet Petron. in Satyr. 'recluso pectore extraxit fortissimum jecur, et inde mihi futura

prædixit.' *Emmeness*.

65 *Heu vatum ignaræ mentes*] Non sacerdotes vituperat, quasi nescios futurorum, sed vim amantis exprimit: et inde vituperat sacerdotes: *Ignaræ* ergo amoris reginæ, qui admonuerunt non credituram. Quia illæ alias causas litationis prætendebant, et ideo vota non perficiebant: nam omnia futura a sacerdotibus prædicta esse, sequens indicat locus: ut, 'Multaque præterea vatum prædicta priorum.' *Servius*.

Heu vatum] Id est, fiebant ab imprudentibus sacra, nullis amorum necessitatibus profutura. Fiebant ab iis, qui sibi veluti vaticinandi sententiam vendicabant: et cum aliud ageretur, non intelligebant Didonis ardorem. Profutura vero arbitrabantur iis, quæ, interveniente ignorantia, nescirent. Qui enim, quæ solvebantur diis vota, prodesse poterant amanti, cum ardor jam immoderata incendia dedisset? *Donatus*.

Heu vatum ignaræ mentes] Exclamatio *παθητική*. Quid enim sacra aut vota amanti profuerint, in tanto amoris incendio? Porro hic disputant Critici, utrum recte Poëta ex sua persona contra jus fasque exclamarit: cum nec Homerus id usquam fecerit. De quo videatur Nascimbænius, qui probat, non sine ratione a Marone factum. *Taubmann*.

66 *Delubra*] Quid sit delubrum, docet Macrob. Saturn. iii. 4. Vide quæ notata a nobis sunt Ge. iii. 23. *Emmeness*.

Est] Verbum indeclinabile. Nam frequenter deficit. Est autem hujus positio, *edo*, *es*, *est*. Invenimus (sed quod abolitum est) et *edo*, *edis*, *edit*. Unde est *edere*, et *comedere*, quod hodie dicimus. Nam ab eo, quod est *es*, *esse* et *comesse* facit: quo tempore etiam pro præsentis utimur, ut, *volo esse*. Nam in defectivis tempora pro temporibus ponimus: ut *odi*, *novi*, *memini*: *odisse*, *nosse*, *meminisse*: etiam

pro præsentī ponuntur: non odire, novire, meminere: nec enim possumus dicere. *Servius*.

Mollis flamma] Utrum *mollis flamma*, an *mollis medulas*? *Idem*.

67 *Tacitum*] Tacendum et pudore plenum. De quo tacuerit etiam nunc apud alios, an apud Æneam *tacitum*? quia sorori jam confessa est. *Idem*.

Vivit] Nonnulli hoc loco *vivit* pro *rescitur* dictum accipiunt. *Sub pectore vulnus*: ut, 'Vulnus alit venis.' *Idem*.

68 *Vagatur*] Potest accipi *ragatur* dum opera ostendit Æneæ. *Idem*.

69 *Urbe furens*] *Furor* enim est amor, in quo nihil stabile. Unde et Cupido puer inducitur, quasi instabilis et infans, qui non potest fari. Unde est, 'Incipit effari, mediaque in voce resistit.' *Idem*.

Totaque ragatur Urbe furens] Cum omnia frustra agerentur, ex nimio amore, nullo in loco consistere poterat, et vaganti totius civitatis spacium non sufficebat. *Donatus*.

Qualis conjecta cerva sagitta] Satis congrua comparatio: singula enim singulis, cervam Didoni, sagittam amoris, pastorem Æneæ, nemora urbi, ictum lethalem amoris mortifero comparavit. *Servius*.

Qualis] Didonem cervæ, silvas civitati; mobilitatem cervæ, Didonis discursibus; sagittam pastoris, sagittæ Cupidinis comparat. *Donatus*.

Qualis conjecta] *Macrob.* v. 6. alique hanc comparisonem ex *Iliad.* xi. sumptam censent. Sed negant *Scalig.* v. 3. et *Nascimb.* hic quicquam simile esse præter *cervam* et *sagittam*. *Taubmann*.

70 *Incautam*] Nomen perituris accommodatum: ut, 'Fallit te incautum pietas tua,' et 'Excipit incautum Triton.' *Servius*.

Incautum] Nomen perituris accommodatum, ut *Æn.* x. 'Fallit te incautum pietas tua.' *Id.* *Æn.* iii. 'Ores-

tes Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.' *Taubmann*.

Cresia] *Cretensia*. Nam Græce *Cres*, unde et *Cretes* et *Cressia*, et Latine *Cretensis* facit, unde et *Cretensia*. *Servius*.

Nemora inter Cresia] In Creta ceravorum copia, inde eo potius confugit, quam ad alia loca. In Creta etiam insignes sagittarii. *Horat.* dixit *od.* i. 15. 'calami spicula Gnosii,' et *Propertius eleg.* ii. 12. 'Et pharetra ex humero Gnosia utroque jacet.' Itaque commodè in una Creta jun-guntur et cervi, et sagittarii. *Cerda*.

Cresia] Id est, *Cretensia*, a Græco *Cres*. Cretam autem nominat, vel quia cervis abundat, vel quia Cretes præstantes sagittarii. Dicit, *inter nemora*: unde et *Catullus Carm.* 59. 'Cervam silvicultricem' vocat, expresso Græco *ἐλονόμος*, ut notat *Turneb.* *Taubmann*.

Cresia] Nulla ratio postulat cur s geminetur, ut in multis editionibus: *κρήνη* Græcum est. *Emmness*.

71 *Agens telis*] Urgens, persequens. *Servius*.

Liquitque volatile ferrum] Non placet *linquit* præsentī tempore, quod aliquot habent codices. Est et ubi *volatile telum* in vetustis exemplaribus legatur. Sed enim, quum sit eodem versu positum *telis*, *Pastor agens telis*, magis placet periphrasis ejus teli statim subjecta, *Volatile ferrum*. Præterea de ferro hic agitur, quod avolsu-m a sagitta tergo inhæserit. *Pier*.

Volatile ferrum] Sagittam. Poëta vetus apud *Macrob.* *Saturn.* vi. 5. 'volucrumque volatile telum.' *Virg.* ipse *Æn.* viii. 'telisque volatile fer-rum Spargitur.' *Lucret.* i. i. 'jaci-tque volatile telum.' et i. iv. 'Ante fuit multo, quam lucida tela volarent.' *Cerda*.

Volatile] Vide *Nobiliss.* *Heins.* ad *Ovid.* *Metam.* ix. 783. *Emmness*.

72 *Nescius*] Aut nescius quo fuge-rit, aut ignoratus et latens: non qui

cervam nesciret. Et rara sunt verba, quæ per contrarium significant. Nam *vector* cum sit proprie, qui vehit, invenimus etiam eum *vectorem* dici, qui vehitur: ut Lucanus, 'Vectoris patiens tumidum superenatat amnem.' Tale est *formidosus*, cum sit *timidus*, et *timendum* significat. Cum enim exigat ratio, ut nomina verbalia agentis habeant significationem, pro passiva significatione plerumque ponuntur. Quidam *nescius* ad Æneam referunt, qui nescit amore suo vulneratam reginam. *Servius*.

Nescius] Id est, ignoratus, vel non conspectus a cerva; passive. Vide Notas ad illud Plauti Rud. 1. 5. 'Quæ in locis nesciis nescia spe sumus.' Talia sunt et illa, quæ per contrarium significant; *Vector*, qui et vehit, et vehitur. *Formidosus*, qui timidus, et qui timendus. *Alumnus*, qui alit, et qui alitur. *Insertum*, et τὸ ἄσπορον, et τὸ κατασπαρμέν. *Enode*, quod nodosum, et quod caret nodis. *Immixtum*, ἀμυγές, et μικτόν. *Expers*, ἄπειρος, et ἔμπειρος, &c. Nascimænius tamen contra omnes interpretatur hic; *nescius*, scilicet a se percussam cervam. *Taubmann*.

Fuga] Cursu: 'ut, 'Simul arva fuga, simul æquora verrens.' Nam intelligere non possumus fugam, cum dicit *peragrat*. *Peragrar* enim est circumire inquirendo. *Servius*.

Silvas saltusque peragrat Dictæos] Antiqui aliquot codices dictionum ordinem ita commutarunt, *saltus silvasque peragrat Dictæos*: quod in medio linquimus, quum sententia omnino eadem sit. *Picrius*.

73 *Dictæos*] Cretenses. Cervæ vulneratæ dictamnium quærunt, quæ gustata, feræ vulneribus tela depellunt: ut in duodecimo legimus, 'Non illa feris incognita capris Gramina.' *Servius*.

Letalis arundo] Propter futurum omen Didonis, et admiranda copia loquendi, letalis arundo, sagitta, volatile ferrum. *Idem*.

Letalis arundo] Nota copiam, *Sagitta, telum, volatile ferrum, arundo*. *Taubmann*.

75 *Sidonias*] Pygmalionis, vel Sichelæi. Quod supra ait, 'Avari Pygmalionis opes,' et, 'Ignotum argenti pondus et auri.' Et hoc additum propter illud, 'Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos.' *Serv.*

Sidonias opes] Ne sua præsentia superflua videretur. Et ostendebat urbem paratam, ut a navigandi cupiditate advocaret. *Donatus*.

Urbemque paratam] *Paratam* ad illud pertinet, quod Æneas propter civitatem navigat. Et omnia ei ostendit Dido, quibus possit inducere: et *paratam* ideo, ut sit impendium quærentibus sedes. Sed alii movent quæstionem quomodo *paratam*, cum paulo post inferat, 'Pendent opera interrupta, minæque Murorum;' sed *paratam* potest dici, cui etiam paululum superest: unde est, 'minæque Murorum ingentes.' Nam ideo alibi, 'Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi.' *Servius*.

76 *Incipit effari, mediaque in voce resistit*] Sic Horatius, 'Cur facunda parum decoro Inter verba cadit lingua silentio?' *Idem*.

Incipit effari] Præcidebat contextum verborum, ut loquendi spacia proferret in longum. *Donatus*.

Mediaque in voce resistit] Amor enim et mentis et orationis usum eripit. Val. Æditiuus apud Agell. xix. 9. 'Dicere cum conor curam tibi, Pamphila, cordis: Quid mi abs te quæram? verba labris abeunt. Per pectus miserum manat subito mihi sudor. Sic tacitus, subitus; duplo ideo pereor.' Item Horat. Od. iv. 1. 'Cur facunda parum decoro Inter verba cadit lingua silentio?' Scalig. iii. 19. Mirificas, inquit, affectus! Adeo enim perturbato sunt animo amatores, ut etiam sui ipsius obliviscantur. Itaque etiam in amentiam quandam incidunt, qui morbus a medicis *ēpas* dicitur. Oritur ergo negli-

gentia rerum maxima: 'Non cœptæ assurgunt turres, &c.' *Taubmann.*

77 *Labente die*] Ad convivia retulit: peringratum est, quia in usu non erant prandia: ut Juvenalis, 'Exul ab octava Marius bibit.' *Serv.*

78 *Iliacos*] Consumptis omnibus inventionibus, redibat ad ea quæ prius erant narrata, misere illum detinere cupiebat. *Donatus.*

Demens] Quia ea, quæ noverat, audire cupiebat. *Servius.*

Iliacosque iterum] Eundem affectum Ovid. dat Calypsoni, quæ Ulysem perditæ amabat, in Arte: 'Hæc Trojæ casus iterumque iterumque rogabat: Ille referre aliter sæpe solebat idem.' Propert. quoque l. ii. tale quid in amore: 'Et rursum puerum quærendo audita fatigat, Quem quæ scire timent, quærere plura iubent.' *Cerda.*

79 *Narrantis ab ore*] Ut eum intueretur: et hoc loco per omnia amantis adfectus exprimitur. *Servius.*

Pendetque iterum narrantis ab ore] Quintilianus declamat. 301. 'Habes uxorem non ambitiosam, non exacturam comitatus, sed quæ tota ex tuo vultu pendeat.' Ovidius in epist. 'Narrantis conjux pendet ab ore viri.' Vetus inscriptio parasiti apud Salonem urbem Dalmatiæ: 'Juvat vobiscum esse, ac ab ore meo pendulos detinere, ut juvat semper.' *Cerda.*

Pendetque iterum narrantis ab ore] Ἀποστομίζει. Sane operæ pretium fecerit, qui leget Scalig. Poët. iii. 19. ubi mores Didus amantis accuratissime examinantur. *Taubmann.*

80 *Obscura Luna*] Id est, nox. Nam nihil tam contrarium Lunæ est, quam obscuritas. Aut ideo nox *obscura Luna*, quia nec semper, nec eadem hora oritur. *Vicissim* autem ideo, quia per diem Sol lucet, illa per noctem: ergo apparens diurnum lumen, id est, Solis, reprimit. An ipsa Luna suum lumen reprimit occidens et se obscurans. *Servius.*

82 *Sola*] Sine eo quem amabat.

Nam regina sola esse non poterat. Est autem Plauti, qui inducit inter multos amatorem positum dicentem, quod solus sit. Ut ipse alibi, 'Me sine sola vides:' quam constabat Antonii castra comitatam, sed *sola* sine amatore suo. *Idem.*

Mæret] Si diphthongum habeat, ut hoc loco, tristis est, significat: aliter militat, ut 'meret parvo.' Sane *mereor* aliud est. *Idem.*

Vacua] Aut sine Ænea et Trojanis; aut magna, ut, 'Vacua atria circum Intenti ludo.' *Idem.*

Sola domo mæret vacua] Est hic affectus ille, quem Ovidius expressit Am. iii. 10. 'Secubat in vacuo sola puella toro.' Quem Propert. eleg. i. 15. 'Hypsipyle vacuo constitit in thalamo.' Semper Virgilius modestiam amat. Vides ut hic tantum *domo vacua*, subicens de lecto, sed intelligendum relinquens, non ut Ovidius et Propertius, qui clare. *Cerda.*

Relictis] Potest intelligi ab Ænea. *Servius.*

Incubat] Quasi invita. *Idem.*

Stratisque relictis Incubat] Similis plane locus est apud Homerum Il. xxiv. Ἄλλοτ' ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενος, ἄλλοτε δ' αὖτε ὕπτιος, ἄλλοτε δὲ πρηνής, τότε δ' ὀρθὸς ἀναστὰς. Ubi vides, Achillem jam lateri incumbentem, jam supinum, jam pronum, jam rectum. Et apud Senecam epist. 56. 'Huc nempe versatur, atque illuc, somnum inter ægritudines levem captans.' Et apud Heliodorum Hist. Æthiop. l. vii. describentem Arsaces amorem depereuntis Theagenem. Ista amatorum in lecto inquires nata procul dubio ab noctibus, quas longissimas putant, cum a suis absunt. Quem affectum attigit bis Propertius, bis Horatius. Prior eleg. i. 3. et 12. posterior epist. i. 1. et Od. i. 25. Est aliquid etiam in Apulejo ad hanc rem: et in Seneca de Tranquill. 'Quibus difficilis somnus est, versant se, et hoc atque illo modo componunt: et in Juven. Sat. iii. 'cubat

in faciem, mox deinde supinus.' *Cerda.*

83 *Absens absentem*] Unum sufficeret. Sic, 'Et fratrem ne desere frater.' Terentius, 'Præsens præsentem eripi, abduci ab oculis. *Serv.*

Illum absens] Tantum fallebatur amantis animus, ut absentem videre et audire sibi videretur. *Donatus.*

Absens absentem] Adjuvat significationem et elegantiam vocabulum bis repetitum, ut *Donatus* ad Terent. Ad. iv. 5. 34. 'præsens præsentem.' Hec. iii. 2. 15. 'sola soli' *Emmeness.*

Absentem auditque videtque] Supra, vs. 4. 'hærent infixi pectore VULTUS, VERBAQUE.' Ita *Ovid.* in epist. Didonis ad Æneam: 'Æneasque oculis semper vigilantibus hæret, Æneamque animo noxque diesque refert.' Quam quidem Epistolam *Scaliger Poët.* l. vi. inter omnes *Heroidas* artificiosissimam, compositissimam, scitissimam, elegantissimam vocat. Ita et Terentii Eunuchus l. 2. Phædria cum Thaïde: 'Cum milite isto præsens, absens ut sies: Dies noctesque ames me: me desideres: Me somnies: me exspectes: de me cogites: Me speres: me te oblectes: mecum tota sis: Meus fac sis postremo animus; quando ego sum tuus.' *Taubmann.*

84 *Imagine capta*] Ob amati similitudinem. *Servius.*

Aut gremio Ascanium genitoris imagine, &c.] In facie *Ascanii* recognoscebat imaginem Æneæ, ut *Apulej.* Met. l. x. *Ascanius* referebat enim Æneæ vultum, vel ut cum *Justino* l. 2. lineamentorum qualitas patri ac filio similis. Sic laudat *Hippolytum* Phædra apud *Senecam*, quod pater in eo esset totus. *Emmeness.*

85 *Infandum*] Juxta judicium reginæ, ut illa sentiebat: vult enim eam culpæ eximere. Alii *infandum*, quia falli non potest accipiunt, hoc est, ipsam libidinem, in cujus vicem nihil

subponi potest. *Servius.*

Infandum si fallere possit amorem] In Romano codice legitur, *possit imago*. Id quid sibi velit, non mihi satis liquet, propter epitheton, *infandum*; quod ita non habeat, cui adhærescat. Quidam alii codices antiqui, *Si fallere possit amantem*, habent. Sed neque id probamus. *Infandum vero amorem*, castiorem lectionem asserimus. Neque dubitamus lectionem eam, quæ est *imago*, ex paraphrasi aliqua huc irrepsisse. *Pierius.*

Si fallere possit] Vis hujus particulae si e Græcis ducta. Ita Æn. vi. 79. 'magnum si pectore possit Excussisse Deum.' *Taubmann.*

Fallere] Est subterfugere amoris incrementa. *Horat.* Sat. ii. 7. 'jam somno fallere curam.' *Sil. Ital.* l. vi. 'infandum si posset fallere monstrum.' Sic et verbum decipere sæpius usurpatum. *Emmeness.*

86 *Non cæptæ adsurgunt turres*] Contra illud, 'Pars ducere muros.' *Servius.*

Non cæptæ] Mirifice mortalitas expressa est. Nam cum multa mala in amore insint, illud præcipuum, quod negotiorum omnium oblivionem inducit. Eadem enim *Dido*, quæ instabat operi regnisque futuris, nunc omnia omittit: et cum omiserit, Tyrii quoque, qui instabant ardentes, omnia nunc deserunt. Unde ostenditur rectorem complere omnia, cum insistit: cum vero contra agit, omnia frigesce. *Donatus.*

Non cæptæ] Hoc quoque amoris vitium est, quod negligentes facit. Ita *Ecl.* ii. de *Corydone* amante: 'Semiputata tibi frondosa vitis in ulmo est.' Est autem hic simulacrum futuri excidii. Nam *Genius Æneæ*, in quo Romani dominatus species erat, *Carthagini* *Genio* contrarius erat. Qua de re vide *divinum Scal. Poët.* iii. 25. *Taubmann.*

Non cæptæ] Quomodo amor teneat impeditos animos, ut rebus non va-

cent necessariis, Robert. Titius ex-
promit exemplis bene multis Contro-
vers. v. 6. *Emmeness.*

Non arma iuventus Exercent] Aut in
armis se exercet: aut sic dixit, quem-
admodum illud, 'Ferrum exercebant.'
Serrius.

87 *Portusve*] Quod supra *Æn.* i.
'Hic portus alii effodiunt.' *Idem.*

Propugnacula] Quibus porro pugna-
tur. *Idem.*

88 *Interrupta*] Cæpta et omissa.
Idem.

Minæ] Eminentia murorum: quas
pinnae dicunt, hinc et *eminere* dicimus,
ut in primo *Æneid.* 'Geminique mi-
nantur.' Quidam *minæque* ad *inter-*
rupta opera referunt: aut quæ imper-
fecta sunt, quæ si videantur, ruinam
minantur. *Idem.*

Minæque murorum] *Minæ* Græcis
τοιγχοί, στέφαναι, περιφράγματα, περι-
χαράκματα, πύργων στεφανώματα So-
phocli. *Minas* hic *ἐπάλξεις* Turnebus
interpretatur, adferens hunc Rufini
locum in Josepho: 'Desuper eam
minæ quidem binis, propugnacula ve-
ro ternis cubitis ambibant.' Pro-
pugnaculum quoque Græci *προβολήν,*
φουλακτήριον, πρόβολον, et πρόβλημα.
Germanus.

89 *Æquataque machina cælo*] Expo-
suit quid sint 'minæ murorum ingen-
tes.' *Serrius.*

90 *Simul*] Postquam. *Idem.*

Tuli] Quali utitur infælix Dido.
Idem.

Persensit] In antiquis aliquot codi-
cibus, *persentit* præsentī tempore le-
gitur: et ita est in codice Donatiano:
præteritum tamen nunquam immuta-
rim. *Pierius.*

Pesti] Amore, incendio: ut, 'Toto
descendit corpore pestis.' *Serrius.*

Pesti] Mater Medea apud Val.
Flacc. l. viii. ubi cognovit filia: amo-
res: 'cui tanta mihi non prodita
pestis?' Sic Lu. i. de Didone aman-
te: 'pesti devota futura.' *Cerda.*

91 *Nec famam obstare furori*] Ho-

nestam scilicet. Nam *τῶν μέσων* est.
Serrius.

Furori] Jam non amorī. *Idem.*

Furori] Sunt antiqui codices, in
quibus *nec famam obstare pudori* legi-
tur. Sed hic *furori* magis placet:
quod *Servius* agnoscit. *Pierius.*

Nec famam obstare fur.] Honestam
scilicet: nam *τῶν μέσων* est. Vel, ut
Scaliger exponit: Simul ac sensit,
eam adversa fama æque atque amore
laborare. Poët. iv. 16. *Taubmann.*

92 *Adgreditur*] Cum calliditate lo-
quitur. Et quasi ex præparato, vel
ex insidiis, ut alibi Ge. iv. 'Facile ut
somno adgrediare jacentem.' *Serv.*

Quam simul adgreditur] Per hoc os-
tendit aliquid invidiose se esse dic-
turam. Tractatus Veneris magnus
atque astutus cernitur. *Donatus.*

Talibus adgreditur] Hoc verbo ha-
bitus futuræ orationis ostenditur:
quod *Serv.* et *Donat.* interpretantur;
'cum invidiosa calliditate loquitur.'
Terent. Phorm. 'Satis astute aggre-
dimini.' Ita vs. 107. 'Sic contra est
ingressa Venus:' id est, dolos dolis
eludens. Græc. *διεέρχεσθαι* dicunt.
Porro, si aulicum est et politicum,
aliud verbis loqui, aliud agitare ani-
mo, hic certe Juno et Venus *πολιτικώ-*
τατοι sunt. Utraque ingenio agit Pu-
nico. *Taubmann.*

Saturnia] Ubi nocituram Junonem
Poëta vult ostendere *Saturniam* dicit,
scit enim Saturni stellam nocendi fa-
cultatem habere: ut alibi, 'Irim de
cælo misit Saturnia Juno:' et Satur-
nique altera proles Irarum tantos
volvit,' &c. Ubi autem propitiare
eam promittit, ait, 'Iunonis magnæ:'
et iterum, 'Adsit lætitiæ Bacchus
dator et bona Juno.' *Serrius.*

93 *Egregiam vero laudem*] Ironia
est, inter quam et confessionem
sola interest pronuntiatio. Ironia
autem est, cum aliud verba, aliud
continet sensus. Sane hujus verbi
initium tractum est, quia proprie,
egregiam dicebatur, quasi in grege

amplissimum, quod emeret ex grege. Singula autem hic pronuncianda sunt, et morandum in singulis verbis habentibus in singula invidiam. *Idem.*

Egregiam vero] Ironia, qua argumentum a turpi proponit. Inter ironiam autem et confessionem sola interest pronunciatio. *Refertis* porro dixit, pro *reportatis*, vocabulo militari. Ita 'referre victoriam,' Livius l. iv. et Cic. 'manubias referre.' *Taub.*

Spolia ampla refertis Tuque] Translatio rei militaris, *referre* enim *spolia* victores ex victis dicuntur. *Servius.*

91 *Puer*] Filius: *παῖς puer* est, Græce dixit. Ut Horatius, 'Puerosque Ledaë.' *Idem.*

Nomen] Sunt omnino codices aliquot manu scripti, in quibus *nomen* legitur: quod vulgata quædam exemplaria recepere. Sed *numen* eruditus placet, quod etiam in Mediceo prius scriptum fuerat. *Pierius.*

95 *Femina*] Bene *femina*, qualis mortalis: opponitur, ut, 'Mixta deo mulier,' pro *mortali* intelligendum est. *Servius.*

Duorum est] Bene cessit masculino femininum. *Idem.*

Una dolo divom si femina victa duorum est] Pro eo Ovid. *Metam.* iii. 654. 'quæ gloria vestra est, Si puerum juvenes, si multi fallitis unum?' Vide quæ dicta *Æn.* ii. 584. 'Memorable nomen' hoc loco *αἰσχρὸν κλέος*. *Adi Rob.* Titium *controv.* iv. l. *Em.*

96 *Adeo*] Multum, valde: ut Terentius, 'Adolescentem adeo nobilem.' *Servius.*

Nec me adeo fallit] Id est, non me latet. Pari forma Lucretius l. i. 'Nec me animi fallit.' Terentius Heaut. 'Num me fefellit hosce id struere?' Latini hoc ab Græco *λανθάνειν*. *Cerdu.*

Nec me adeo fallit] Fallere Horatio sæpe idem quod *λανθάνειν*. Vide Lambinum ad od. i. 10. de elegantissima particula *adeo* disputat Sceffer. ad *Phædr.* Fab. i. 5. 'nec adeo potuit attingere.' *Emmeness.*

Veritam te mania nostra] Propter illud, Haud tanto cessabit cardine rerum.' *Servius.*

Mænia nostra] Junonis hospitium. Nam legimus, 'Quo se Junonia vertant Hospitia:' et *nostra* Græce dixit. *Idem.*

98 *Modus*] Finis. Juvenalis, 'Nullo quippe modo millesima surgit Pagina.' *Idem.*

Sed quis erit] Archaismos. *Idem.*

Aut quo nunc certamine tanto] Quo nunc, aut quo, aut ad quam rem, aut quid opus est tanto certamine? Aut figurate, quo tibi hoc, id est, quo nunc certamen tantum, aut quis modus erit in tanto certamine, aut quousque, ut usque extrinsecus accipiamus. *Idem.*

99 *Quin potius*] Pro, *cur non*. *Idem.*

Pacem æternam] Non inducias temporales. *Idem.*

Puctosque Hymenæos] Licet fabula de Hymenæo in primo libro enarrata sit breviter, tamen plenior talis est: Hymenæus Atheniensis adeo pulcher fuit, ut adolescens, puella putaretur. Is cum unam virginem nobilem ipse mediocriter ortus adamasset, ejusque nuptias desperaret, quod unum poterat, sequendo puellam, amoris satisfaciebat. Sed cum Atheniensium nobilissimæ virgines Eleusinæ Cereri sacra facerent, subito adventu piratarum raptæ sunt, inter quas etiam Hymenæus, qui illo amatam fuerat secutus, tanquam puella, raptus est. Sed cum piratæ prædam per maria longa portassent, in desertam regionem delati, ac fatigati somno se dederunt; quos cum universos occidisset Hymenæus, relictis ibi virginibus, Athenas reversus est, petiitque a civibus, ut, si virgines quæ raptæ fuerant, reduxisset, dilectæ nuptias impetraret; quas cum reduxisset, optatam in matrimonium virginem meruit, quod conjugium quia felix fuerat, placuit Atheniensibus, omnibus nuptiis Hymenæi nomen interesse. Est

etiam alla ratio vocabuli: nam *Hymen* quædam membrana quasi virginalis puellæ esse dicitur, qua rupta quia desinat esse virgo, *Hymenæi* nuptiæ dictæ. *Servius*.

100 *Habes tota quod mente petisti*] Propter illud, 'Nostram nunc accipe mentem.' *Idem*.

101 *Ardet amans Dido*] Plus dixit hæc quam Venus imperaverat: illa enim dixerat, 'Sed magno *Æneæ* mecum teneatur amore;' hæc dixit, *ardet*. *Idem*.

Traxit furorem] *Traxit* dixit, ut 'spiritum trahere' dicimus. *Idem*.

102 *Communem hunc ergo populum*] Utrum ad solum *Carthaginensem* retulit, quem velit sibi communem esse cum *Venere*; an utrumque, id est, *Tyrios* et *Trojanos*? *Idem*.

Paribusque regamus Auspiciis] *Æ*-quali potestate: et ab eo, quod præcedit, id quod sequitur. Et dictum est a comitiis, in quibus iisdem auspiciis creati, licet non simul crearentur, parem tamen habebant honorem, propter eadem auspicia. Unde et consules pares sunt, cum necesse esset, ut unus prior crearetur. *Idem*.

103 *Liceat*] Id est, non necesse sit; sed in voluntate sit *Didonis* si velit, ut supra, 'Paribus auspiciis,' non imperio. Potest enim imperium par non esse, cum auspicium par sit. Alii invidiose dictum volunt, 'liceat *Phrygio* marito,' id est, qui victus est, non dixit *nubere*, sed *servire*. Quidam *servire* dubitant utrum *Dido*-nem, an *Tyrios* dixerit. Sane hic coëmptionis speciem tangit. *Coëmptio* enim est, ubi libra atque æs adhibetur, et mulier atque vir in se quasi emptionem faciunt: quod ante jam in primo *Georgicorum*, 'Teque sibi generum *Tethys* emat omnibus undis.' Quoniam coëmptione facta mulier in potestatem viri cedit, atque ita sustinet conditionem liberalis servitutis: ait enim, 'Liceat *Phrygio* servire marito,' et in *Ge. 1.* 'Tibi serviat ul-

tima *Thule*?' quoque omnis iste mos coëmptionis, et citra nominis nuncupationem, dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conventio dicitur: subjunxit, 'Dotalesque tuæ *Tyrios* permittere dextræ.' Quid est enim aliud *permittere dextræ*, quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua et igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur: quæ res ad farreatas nuptias pertinet, quibus *Flaminem* et *Flaminicam* Jure Pontificio in matrimonium necesse est convenire. Sciendum tamen in hac conventionem *Æneæ* atque *Didonis*, ubique *Virgilium* in persona *Æneæ* *Flaminem*, in *Didonis* *Flaminicam*, præsentare. *Idem*.

Phrygio servire marito] Eloquentem, emphaticô: ac si diceret *exuli*. Nonnulli autem per fallaciam *Junonis* dictum accipiunt. *Idem*.

104 *Dotalis Tyrios*] Regiam spectavit personam. *Idem*.

Tuæ] Quasi indigæ. *Donatus*.

Tyrios] Invidiose *Tyrii*, quasi potentissimi. *Idem*.

Permittere dextræ] Quasi per manus conjunctionem secundum jus locutus est. *Servius*.

105 *Olli*] Aut illi, aut tunc. Cætera per parentheses dicta sunt. Ordo enim est: *Olli sic contra est ingressa Venus*. *Idem*.

Simulata mente] Hoc est, talibus aggreditur. *Idem*.

106 *Quo*] Pro, ut. Pronomen pro conjunctione causali. *Idem*.

Quo regnum] Sensit non potuisse fieri, ut tam graves, tamque diuturnas inimicitias, sic subito deponeret. Noverat enim quid *Æneæ* deberetur, quo magis nitebatur id avertere. *Donatus*.

Libycas averteret oras] Absolutior hæc quidem est elocutio: sed verior et magis figurata illa, *Libycas averteret oras*. Nam plerumque trahitur schema, ut, aliquo ituri, non ad lo-

cum, sed de loco ponamus significationem: ut si dicas, *De Campaniâ ab eo in Tusciâ*; ab eo honestius est, quam si dixeris *eo*. Nec hoc tantum hoc loco facit, sed pluribus. Hinc est enim, ‘ripamve injussus abibis?’ *Servius*.

Averteret] In Romano quidem codice, *averteter* legitur: quod Servio mirifice placet. Sed enim in Oblongo, in Longobardico, in Porcio, et plerisque aliis codicibus antiquis, *adverteret* habetur. Quam elocutionem absolutam esse, negarit nemo: Quippe *verteret regnum Italiæ ad oras Libycas*. Si cui vero figurata illa magis placeat, non laboro. *Pierius*.

107 *Sic contra*] Melius visum est dolos dolis excludere, veluti approbatis per dissimulationem præsentibus, ne deteriore viam inquireret atrox inimica, si contrariam se ostenderet Venus. *Donatus*.

Ingressa Venus] Calliditatis est, ut supra, habet enim hæc vox insidiarum significationem. *Servius*.

Quis talia demens] Deest nisi, ut sit, nisi demens. *Idem*.

Quis talia demens] Hæc vox quasi consentientis est. *Donatus*.

108 *Aut tecum malit contendere bello*] Non dixit *possit*: quod autem addidit, *si modo, quod memoras*, oblique, dum consentit, docet fieri non posse. *Idem*.

Fortuna sequatur] Aut subauditur *fortuna prospera*, aut hoc ad casum pertinet. *Idem*.

110 *Fatis incerta feror*] Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. Alii sic exponunt: Quia scio fati aliud videri, ideo de Jovis voluntate nunc dubito. Ergo *fatis*, propter fata. Sane oratorie et blanditur et pugnat, sed non palam, dicendo incertam se esse de voluntate fatorum. *Idem*.

Sed fati incerta feror] Non fuit incerta: sed ita posuit, ut neque reniti videretur, et tamen non posse fieri

subdole demonstraret. *Donatus*.

Si Jupiter] Sciebat non posse fieri, sed noluit ostendere se nolle: sed ad Jovem eam demisit, ut ab eo sciret, non posse fieri. Nam virorum secreta facile intelligunt uxores. *Id.*

112 *Probet*] In aliquot antiquis codicibus, *jubet* legitur: quod non ita placet: quia structuræ ordo, *jubeat*, exposceret, ea specie, qua velit positum. *Pierius*.

Aut fœdera jungi] Si *fœdera*, per se plenum est: si *fœdere*, ad populos pertinet. *Servius*.

113 *Tu conjur*] Dicendo *conjur*, ostendit eam non posse ignorare, impossibile esse, quod petit. *Idem*.

Tibi fas animum tentare precando] Sic Æolus, ‘Tuus, o regina, quid optes Explorare labor.’ *Idem*.

Animum tentare precando] Sic Horat. od. iii. 23. ‘tentare multa cæde bidentium Deos.’ et noster hocce lib. vs. 413. ‘Iterum tentare precando,’ id est, experiri quid posset impetrare precibus. *Emmeness*.

114 *Perge sequar*] Per te incipiet. Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante enim est Junonis officium ex matrimonio: sic usus Veneris. Unde paulo post, ‘Adero, et tua si mihi certa voluntas.’ *Servius*.

Tum] Quidam ordinis esse volunt, tunc temporis. *Idem*.

Excepit] Subsecuta est: et potest *excepit*, pro insidiose respondit, accipi; ut, ‘Æmulus exceptum Triton,’ et, ‘Excipit incautum.’ *Idem*.

Excepit] Verbum insidiarum, monente Servio. Cicero ad Atticum l. iv. ‘Admoniti sumus, ut caveremus, ne exciperemur a Cæsare.’ Inde in iii. ‘excipit incautum.’ et Ecl. iii. ‘excipere insidiis.’ et Propertius eleg. ii. 19. ‘Hæc igitur mihi sit, lepores, audacia, molles Excipere, et stricto figere avem calamo.’ Inde Seneca epist. 48. captiunculas, et sophismata Philosphorum vocat *exceptiones*, cum ait: ‘Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ab istis exceptionibus,

et præscriptionibus Philosophorum.
Dici etiam potest simpliciter dictum
ad Græcorum imitationem, qui sæpissime ὑπολαβὼν, dicunt, cum quis alteri respondet. Theocrit. Εἴτα δ' ἀμοιβαίην ὑπελάμβανε Δάφνις ἀοιδάν:
Sic deinde Daphnis excepit cantum responsurum. Quo loci nullæ insidiæ.
Sic Val. Arg. viii. 'At ille Excepit, blandoque prior sic ore locutus.' *Cerda*.

Excepit] Sic Ovid. Metam. iv. 789. 'excipit unus E numero procerum.' Petron. 'qui Agamemnonis suasionem exceperat.' *Emmeness*.

115 *Iste labor*] Scilicet explorationis a Jove. Quod dixerat 'si Jupiter unam.' *Servius*.

Quod instat] Quod fieri volo. *Idem*.

116 *Confieri*] *Con* abundat: ut, 'Fata renarrabat divum cursusque docebat.' Quamvis veteres indifferenter *confieri* dicebant. *Idem*.

Confieri] In Oblongo perveteri codice, et in Mediceo, quo fieri legitur: adscriptumque superne est in illo, quo abundat, in hoc quo modo. Et ita in plerisque aliis codicibus: ut sit, quo, scilicet modo fieri possit. Apud Servium *con*, abundat, qui *confieri* agnoscat. Alii quidam codices manu scripti, quod fieri legunt. Idque in nonnullis per *t* notatum est, cujusdam ætatis consuetudine loco *d* sape *t*, uti paulo ante dictum, supponentis. In nonnullis abrasa est tota dictio, præsertim ubi per compendiarium notam quod, scriptum fuerat. Sed enim in Romano codice, *confieri* legitur: et ita scriptum erat in Longobardico: unde abrasum est *con*, et quo suppositum. *Confieri* tamen et Latinum est pro *confici*, et in primis Cæsari familiare vocabulum vii. de bello Gallico Commentario, ubi de Labieno loquitur. 'Postquam id difficilius confieri animadvertit.' *Par.*

Confieri] Verè ita legere videtur Servius. Lucret. 'geni debent minimum et confieri res.' Non videtur autem *cum* particula παραρθεῖν, ut

Servio videtur: Juno siquidem communicato consilio συνεργὸν sibi Venerem adjungit. Sic et rursus Lucret. v. 'Ne forte ex homine et veterino semine equorum Confieri credas Centauros posse, neque esse.' Græci συμπράττεσθαι, unde συμπράκτωρ. *Germanus*.

Confieri] Id est, confici. *Scal.* iv. 16. Terent. Adelph. v. 8. 'Confite quod volo,' id est, perficitur: unde 'confectum negotium,' quod ad plenum perficitur. Cic. ad Att. i. ix. 'ut per te res tota confieret.' Cæsar: 'Posteaquam id difficilius confieri animadvertit.' Castissima est vox, de re gravi et magni momenti. Utitur crebro etiam Lucretius. Vide Erythræi Indic. Alii particula *con*, Græcum συμπονεῖν, συμπράττεσθαι, unde συμπράκτωρ, hic exprimi putant: quasi Juno Venerem συνεργὸν adsciverit. *Taubmann*.

Paucis adverte] Id est, animum adverte, parte pro toto usus est. Et, aut adverte paucis, aut paucis docebo. *Servius*.

117 *Miserrima Dido*] Aut ex persona miserantis dictum, dolet enim insidiis circumventam, aut *miserrima* quæ perdiderit castitatem. *Idem*.

118 *Nemus*] Pro silvis et montibus. *Idem*.

Ubi] Hoc loco, pro *cum*. *Idem*.

119 *Titan*] Sol, unus enim de Titanibus, Hyperionis filius, contra Jovem non fecit. *Idem*.

Retexerit orbem] Quem nox tegebat. Ergo inluminaverit: huic contrarium, 'Quotiens humentibus umbris Nox operit terras.' *Idem*.

120 *Nigrantem*] Nigrum: participium pro nomine, sine verbo. Et quaeritur quis prius *nigrantem* dixerit. *Idem*.

His ego nigrantem] Lucret. 'Ant ea quæ nigrant nigro de semine nata.' lib. ii. *Germanus*.

Trepidant] Hoc loco, sensim accipiunt; non ut alibi festinant: ut 'Hic me dum trepidi?' quia saltus

non cursu, sed sensim cinguntur. Quidam *trepidant* ab equis, qui hodieque *trepidare* dicuntur, appellari putant. Cato, 'Sedere non potest in equo trepidante.' *Servius*.

121 *Alæ*] Equites: ob hoc *alæ* dicti, quia tegunt pedites, alarum vice. *Idem*.

Indagine] Ferarum inquisitione. Et quidam cum investigatoribus alatorum mentionem inductam accipiunt. Nam *indagine* investigatorem ipsum tradunt. Alias vero *alatores*, qui dextra et sinistra plagarum sublata voce prohibent feras exire. *Idem*.

Indagine cingunt] *Servius* 'ferarum inquisitione' interpretatur. Aliis *indago* accipitur series plagarum, quibus saltus, stabula, et latibula ferarum a venatoribus cinguntur: qui et *στοῖχοι* dicuntur, et *ἄρκυες*, *ἄρκυα*, unde et *ἄρκυοσταςία*, et *ἄρκυοστάσιον*. *Germanus*.

Saltusque indagine cingunt] Id est, ferarum inquisitione, ut vult *Servius*. Budæo, *indago* est plagarum series in varos sive perticas arrectarum, h. e. *περιστοιχισμός*. Alii dicunt, *indagines* esse canes, ab indagandis ferarum lustris sic dictos: quod vs. 132. 'Odora canum vis,' appelletur. *Taubm.*

Saltusque indagine cingunt] *Vliti*us ad auctores *Rei venat.* p. 422. inepitias Grammaticorum explodit, qui *indagine* hic de canibus dici volunt, cum nihil aliud sit hoc loco, quam retium cassiumque series. *Ibidem* quid *alæ*, nempe extremitates retium. Sed eum consule. De verbo *trepidare* *Salmas.* ad *Hist. Aug.* tom. II. p. 10. pro *trepidare* a *τρηποδίζειν*. *Emmeness.*

122 *Desuper infundam*] Quia aër est Juno. Bene ergo hic se facturam dicit, quod habet in potestate. *Serv.* *Omne cicio*] Pro *totum*. *Omne enim*, numeri est: *totum*, quantitatis. *Idem*.

123 *Nocte opaca*] Nubium caligine. *Idem*.

125 *Tua si mihi certa voluntas*] Id est, si etiam tuum subsequatur officium. Quia Juno conjugum, Venus causa conjunctionis sit. Igitur Juno nil se posse adnuntiat, nisi voluntas Veneris adfuerit. *Certa* autem firma, quia promiserat. *Idem*.

126 *Connubio*] Hoc Veneri contrarium est, et hic est dolus, quem intellectura est et risura. *Nu* naturaliter longa est, ab eo quod est *nubere*: ut, 'Connubia nostra Reppulit:' sed modo metri causa corripuit. *Idem*.

127 *Hic Hymenæus erit*] Id est, hæ erunt nuptiæ. Sane de Hymenæo licet superius dictum sit, tamen sunt etiam aliæ opiniones: nam alii hunc Veneris et Liberi filium dicunt primum nuptiis prospere usum, ob quod in nuptiis vocatur: unde nuptiale carmen *Hymenæus*. Alii nuptiarum inventorem tradunt, et ideo carminibus decorari, quod exemplum ab eo proditum ubique servatur. *Cornelius Balbus Hymenæum* ait *Magnetis* filium, musicæ artis peritum, pulchritudine muliebri, dum nuptias Liberi patris et *Alteæ* religiosis cantibus celebrat, expirasse, propter quod ei talis honor nuptiis adtributus est, ut celebratio nominis ejus nuptiarum jungendarum perpetuum nomen esset. *Idem*.

Hic Hymenæus erit] *Eustath.* lib. XVIII. *Hymenæum* dicit ait, ἀπὸ τοῦ ναίειν ὁμοῦ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην: quod una habitent. *Taubmann.*

Non adversata] Legitur et *aversata*. *Servius*.

Adversata] In Romano codice legere est, *aversata petenti adnuit*: ut, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat.' Sed enim id pertinet ad supplicia, quæ obandiantur. Loco vero hoc magis placet *aversata*. Quia de consensu, deque in eandem sententiam eundo, sermo est. *Parvus*.

128 *Risit*] *Proprium Veneri*: quæ ob id φιλομειδής Homero. *Taubmann*. *Repertis*] Vel compertis vel depre-

hensis. Cur autem *dolis repertis risit*, qui altius intelligunt sic tradunt: hoc est, quos jampridem compererat, cum Ilium oppugnaretur. *Servius*.

129 *Relinquit*] In aliquot antiquis codicibus, *relinquit* legitur, præsentī tempore, in aliis *reliquit*. Nam simul oriente Sole, 'It portis jubare exorto delecta juventus.' Non est vero hic, etsi κατὰ πάρεργον, prætereundum, quod Varro *ortum jubaris* significare ait, 'esse circiter extremam noctem.' Itaque ait Pacuvius, 'Exorto jubare, noctis decurso itinere.' Ajunt vero *Jubar* stellam esse, quam Græci *Phosphoron*, nonnunquam *Hesperon* appellant, cujus splendor in morem leoninæ jubæ diffundatur. Neque id dissimulandum, quod C. Cæsar, Flavio Sosipatro teste, præcipit: 'Neutra nomina *ar* nominativo clausa, per *i* dativum ablativumque singulares ostendere. *Jubar* tamen et *Far*, ab hac regula dissidere.' Nam ut huic *Jubari* dicimus, ab hoc *Jubare* dicendum est. *Pierius*.

130 *Jubare exorto*] Nato Lucifero. Nam proprie *Jubar* Lucifer dicitur, quod *jubas lucis* effundit. Unde etiam quicquid splendet, *jubar* dicitur, ut argenti, gemmarum. Est autem Lucifer interdum Jovis. Nam et antiqui *Jubar*, quasi *Juvâr* dicebant. Ple-runque Veneris stella. Unde Veneris dicta est: ut, 'Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes.' Alii *Jubar* Solem, alii splendorem siderum dicunt. Sane modo Hysteroproteron est in sensu: *Jubar* enim præcedit Auroram: et facit hoc *jubar*, hujus *jubaris*. *Servius*.

131 *Retia rara, plagæ*] Multi dividunt, ut sic *retia rara*, majora: *plagas* vero, minora intelligant. Alii *plagas* per definitionem accipiunt: ut intelligant quæ sunt *retia rara*, *plagæ*. Sane sciendum proprie *plagas* dici funes illos, quibus *retia* tenduntur circa inam et summam partem. Ergo, *retia rara*, *plagæ*, lato *venabula*

ferro, subauditur *portantur*; aut *Zengma* est, *ruunt*. *Idem*.

Lato venabula ferro] Lati ferri; *venabula* autem ob hoc dicta, quia apta venatui, quasi *excipiabula*. *Idem*.

132 *Massyli*] *Massyliorum* gens est haud longe a Mauritania: et *Massyli* legendum per unum *l* literam, ne non stet versus. *Sy* enim longa est: ut, 'Hic mihi *Massylæ* gentis monstrata sacerdos.' *Idem*.

Massylique] In antiquis aliquot exemplaribus, *Massilici* legitur, omnino corrupte. Nomen id una plus syllaba scribitur apud Græcos: *Μασσαι-σύλια*, *χώρα Λιβύης προσέχης τῶν Μαν-ρουσίων*. Latini vero scriptores *Massyliam* et *Massylum* agnoscunt. *Pier*.

Massylique] Secunda producta, ut apud Stat. Thebaid. l. II. 'Massylas depastus oves:' quorum mos est *equitare*, *jaculari*, ut *Salust. bell. Jug.* unde *Lucanus* IV. 681. 'Et gens, quæ nudo residens *Massylia* dorso, *Ora* levi flectit, frenorum nescia, virga.' Sic supra vs. 4. 'infrenos *Numidas*' appellat. *Emmeness*.

Et odora canum vis] Plus enim est quam si diceret, *multitudo*. Ut *Salustius*, 'Qua tempestate ex ponto vis piscium erupit.' Ergo *rim* aut ad multitudinem, aut ad naturam retulit. *Odora* autem, non olens, sed odorem inveniens, ergo improprie dixit. Nam *odorum* est, quod ex se odorem emit, non quod odorem sequitur: ut *Statius*, 'Etodoro vulnere pinus.' Sic est, 'Inter odoratum lauri nemus,' pro *odorum*: odoratum est quod aliunde odorem accipit, ut odoratum templum. Tria ergo sunt: *odorum*, quod per se olet: *odoratum*, quod aliunde odorem accipit: *odoriscquum*, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit hic dicere. *Servius*.

Odora canum vis] Dictum *canum vis*, pro, canes. In voce *odora* signat miram sagacitatem, qua præditi sunt canes ad investigandum. Duo dixi: primum *canum rim* dici pro canibus:

est hæc Græcorum imitatio. Pin-
dar. Olymp. Od. x. βλή Ἡρακλῆος ἐκ-
τίσσαντο, *Herculea vis constituit*: id est,
Hercules. Sic βλή Πριάμοιο, pro Pri-
amo. Inde Latini hauserunt. Lu-
cret. l. iv. 'promissa canum vis.'
Adi Turn. xxviii. 30. Alterum de
canum sagacitate, quæ exprimitur
voce odora: de qua re sparsa fre-
quens mentio. Nullum sane est ani-
mal, quod possit in hac re cum cane
conferri. Andronicus: 'Dirige odo-
risequos ad certa cubilia canes.' Quo
loci Delrius reponit *cæca*: nam si
certa, cur dirigantur? Seneca in Hipp.
canes vocat 'nare sagaci.' Opp.
Halient. l. iv. canem εὐρινον *sagacem*,
sic egregie describit: ἐν ὕρεσσι Θηρὸς
ἀνιχνεύει σκολιὴν βάσιν ἐξερεείνων ῥινὸς
ὑπ' ἀγγελίῃ νημερτέϊ; καὶ τὲ μιν ᾤκα
Μάρψε. Cicero de Natur. ii. 'canum
incredibilis ad investigandum sagaci-
tas narium.' Sed præclare admodum
Seneca in Thyest. 'Sic cum feras
vestigat,' &c. *Cerda*.

Odora canum vis] Poëtam valido
monosyllabo procedentem ac mobi-
lem versum sustentasse de industria,
docet Scal. iv. 48. Vide et Not. ad
illud Æn. ii. 'aversa deæ mens:'
eundemque Scal. v. 9. Sed et Ery-
thræus contra doctissimum Servium
docet, versum monosyllabo finiri, nec
vitiosum, nec rarum, cum ejusmodi
versus trecentis plures exstent in hoc
Poëta. Hoc autem sumpsit a Lucre-
tio, qui lib. iv. 'promissa canum vis.'
et lib. vi. 'fida canum vis,' id est,
canes. Ita ab eodem dicitur 'vis
equi,' id est, equus: 'vis animi,' id
est, animus. Item 'plumbi potestas,'
pro plumbo: quod observat Turneb.
vi. 6. Porro notat Servius, *Odora*,
improprie hic dici, cum debuerit
odorisequa. Odorum enim esse, quod
ex se odorem emittit; non, quod
odorem sequitur. ut Statius, 'et
odoro vulnere pinus.' *Vis* autem
canum, est ingens multitudo: ut Sal-
lust. 'Vis piscium erupit.' *Taubm.*

133 *Cunctantem*] *Morantem*: at-
qui amatrix ad eum, quem amabat,
debut festinare: sed pathos naturale
superat: ut mulierem et reginam
ostendat, ut Terentius, 'Dum mo-
liuntur, dum comuntur, annus est.'
Deinde hæc morabatur jam studio
placendi. Hic enim inducitur veste,
armis, auro, vel purpura compior,
cum supra naturalis pulchritudinis
gloria contenta sit, ut, 'Regina ad
templum forma pulcherrima Dido.'
Servius.

Cunctantem] Hunc locum Maronis
in examen vocat Vlitius ad Gratium
p. 184. *Emmeness*.

Ad limina] Ante, vel apud. *Serv.*

Primi] Principes: ut, 'una om-
nes juvenum primi.' Et bene reginæ
officio *primi* adsunt, quia de plebe
dixerat: 'It portis jubare exorto
delecta juvenus:' et, 'Massylique
ruunt equites.' *Idem*.

135 *Stat sonipes*] Adest, præsens
est. Nam si *stat* simpliciter accepe-
ris, vituperatio est. Quia legimus,
'Stare loco nescit.' Denique se-
quentia dictum hoc explanant: ut,
'Ac frena ferox spumantia mandit.' *Id.*

Stat sonipes] Ad Virgilii imitatio-
nem Sedulius: 'equi, phaleris qui
pictus, et ostro Ore cruentatum man-
denti concutit aurum.' Melias ma-
gistro suo Sedulius institit, quam Si-
lius, qui ita lib. v. de equo Flaminii
Cos. 'Stat sonipes, vexatque ferox
humentia fræna, Caucasiam instratus
virgato corpore tigrim.' *Cerda*.

Spumantia] Spumas moventia; ut
'naufragum mare,' quod naufragos
facit. *Servius*.

Fræna ferox spumantia mandit] Hæc Græce Callimach. in Hymno
Pall. vs. 12. χαλινοφάγων ἄφρον ἀπὸ
στομάτων. Ad quem locum consule
Vulcanium. *Ferox* Nonio est *savus*,
indomabilis. *Cerda*.

136 *Tandem*] Hoc ad illud reddi-
tum, 'Reginam thalamo cunctantem.'
Servius.

137 *Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo*] Veteri ceremoniarum jure præceptum est: ut, 'Flamen venenato operta sit.' *Operta* autem cum dicitur Pallium significatur, *Venenatum* autem infectum, quod ipse ait in Bucolicis: 'Alba nec Assyrio fucatur lana veneno.' Hic vero cum dicit *Sidoniam*, ostendit Tyriam et purpuream quæ erat infecta: *chlamydem* autem pallium esse quis dubitet? Præterea Flaminicam habere præcipitur arculum, ricam, venenatum, fibulam: de venenato dictum est. *Arculum* vero est virga, ex malo Punico incurvata, quæ fit quasi corona; et ima summaque inter se alligatur vinculo laneo albo, quam in sacrificiis certis regina in capite habebat: Flaminica autem Dialis omni sacificatione uti debebat. Virgilius ergo propter nomen et intellectus difficultatem aliter omnia comprehendit: nam pro pallio *chlamydem*, pro venenato, id est, infecto, *Sidoniam*. *Arculum* vero et fibulam ex auro factam commemorat, dicendo, 'Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum:' quod in arculum potest referri: nam de fibula manifestum est, cum ait: 'Aurea purpuream subnectit fibula vestem.' *Subnectit* autem quid aliud est, quam sursum nectit, ac per hoc succinctum facit? *Vestem* vero possumus *ricam* accipere, quia *rica* genus est vestis. Sciendum sane, sicut supra dictum, ubique Didonem Flaminicam ostendi. *Idem*

Chlamydem] *Chlamys* non tantum pallium militare, aut viatorium, sed etiam venatorium est. P. Victorius II. 21. observat ex Polluce, *chlamydis* usum in venatione hunc etiam esse, ut sinistra manus implicata vim insilientis feræ sustineat: aut si ipse ultro feram invadit, pro clypeo fit. Pacuvius: 'Chlamyde contorta clypeat brachium.' Cæterum, dum hic *Sidoniam* dixit, ab arte commendavit. Hom. II. Z. ἔργα γυναικῶν Σιδονίαν. T.

Limbo] *Limbus* est, ut supra dictum est, fascia quæ ambit extremitatem vestium, secundum antiquum ritum: ut, 'Victori chlamydem auratam quam plurima circum Purpura.' *Serv.*

Limbo] *Limbus* regibus deputatur et diis: qui eorum caput candido orbe circumdat. *Donatus.*

Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo] Pro eo Stat. Achill. I. II. 'Et picturato cohibet vestigia limbo,' et Thebaid. I. VI. 'et picto distinguit pectora limbo.' De *limbo* vide Bay-fium de re vest. c. 16. Inde *limbolarii*, qui vestes prætexerent limbo, ut Non. Marc. et Ferrar. de re vest. III. 21. qui I. III. part. 2. c. 8. et seqq. *Chlamydem*, *Sagum*, *Paludamentum* idem vestimentum esse asserit, et cum eo Salmas. ad Hist. Aug. tom. II. p. 328. tunicæ quod superinduebatur, fibulaque necebat, nam per se erat indumentum apertum. Videndus Suidas in χλαμὺς, cujus diminutivo utitur Longus in pastor. χλαμύδιον. *Emmness.*

138 *Cui pharetra ex auro*] Deest erat, et amat Poëta iterare voces, vel pretiosas, vel necessarias, vel optabiles. Pretiosas, ut Æn. I. 'Ærea cui gradibus surgebant limina.' Æn. VII. 'Aurea pectoribus demissa monilia pendent.' Necessarias item Æn. VII. 'Ab Jove principium generis, Jove Dardana pubes.' Optabiles ita, 'Humilemque videmus Italiani.' *Serv.*

Cui pharetra] Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret. *Donatus.*

Cui pharetra ex auro] Circumscriptione est adjectivi, pro, *aurea pharetra*. Ita Æn. XI. 'equites in armis,' pro, armatis equitibus. Alii leg. *ex humero*, sed altera lectio castior videtur etiam Fabricio. Vide et P. Victorium, XXXIII. 12. ubi docet, Poëtam rem ornamenti plenam significasse, tergemina repetitione vocis *aurei*: quemadmodum et Æn. XI. 771. item Æn. VII. 278. Tale illud Ovidii:

‘Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ Curvatura rotæ.’ *Taubmann.*

Cui pharetra ex auro] In Romano illo codice dubio procul antiquissimo, legere est, *cui pharetra ex auro*: quod ideo placet magis quam *ex humero*, quia Dido tunc pulcherrima esse studuit, ut Æneæ placeret; ideoque ornatissima, et quam maxime divite habitu instructa processit. Congruoque mirifice cultui muliebri lascivia hæc prorsus aurea: ‘Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum, Aurea purpuream subnectit fibula vestem.’ Et tamen sunt, qui lasciviam hanc Virgilianæ majestati non convenire clamitent, contradicendi potius studio, quam quod sciant, quid sit in carmine majestas, aut quid in scribendo lascivia. Quorum stuporine dicam, an impèritiæ responsum faciam Virgilianam hanc esse phrasim, Virgilianum ornatum, Virgilianum elocutionis modum, ejusmodi figura utitur in octavo, ‘Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla Auro innectuntur.’ Neque illud huic dissimile, quod ait in xi. ‘Aureus ex humeris sonat arcus, et aurea Vati Cassida, tum croceam chlamydemque sinusque crepantis Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro.’ Sed quid illud in septimo, ‘Aurea pectoribus demissa monilia pendent, Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.’ Ubi easdem etiam voces *aurea, auro, aurum* aspicimus, quas hoc loco identidem posuerat. Isti vero, quia apud Ovidium repererint, ‘Aureus axis erat, temo aureus, aurea summæ Curvatura rotæ,’ Ovidianam esse figuram contendunt, non autem Maronianam. Atqui si Ovidium sequeremur, non *ex auro*, sed *ex humero* in hanc sententiam legendum esset. Nam ubi is de Atalantæ cultu loquitur, ita scribit: ‘Crisis erat simplex, nodum collectus in unum, Ex humero pendens resonabat eburnea lævo Telo-

rum custos.’ Sed valeant cum suo tam acri judicio, tamque emunctis naribus pulchelli isti Critici. Nos lectionem hanc, *cui pharetra ex auro*, antiquorum pene omnium codicum testimonio corroboramus. Ita enim in Longobardico, ita in Porcio legitur. In alio vero perveteri ejusdem Vaticanæ bibliothecæ, dictio tota *auro* improbe ac imperite admodum abrasa est: non ita tamen, ut singularum literarum vestigia non extent, et manifeste *auro* prius scriptum fuisse discernatur. Est etiam vetus codex in civitate Belluno, patria mea, in quo pleraque cum his veteribus Vaticanæ bibliothecæ exemplaribus convenientia deprehendi, et hoc præcipue *cui pharetra ex auro*. Ita etiam in aliquot aliis codicibus, qui apud me sunt. Sed ne tam multa congeram, litem secundum nos dat Ti. Donatus, dum ita subscribit: ‘*cui pha.* Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, ut placeret.’ Denique Probus in Pollione verum hunc citat: ubi de iteratione loquitur, eo versu, ‘Pan etiam Arcadia.’ Dicitque iterationem fieri etiam casuum permutatione. Et inter exempla hoc etiam apponit, ‘*quo*i pharetra ex auro crines nodantur in aurum.’ Hæc ut forte plus nimio coacervarem, id in causa fuit, quod nonnulli sunt ita pravo ingenio præditi, ut meliores se doceri literas aegre ferant: proindeque alios ab eorum cognitione, quæ ipsi hactenus ignorarunt, avertere conentur. *Pierius.*

Crines nodantur in aurum] Veluti retiolum dicit, quod colligit comas, quæ Græce κρᾶβύλη dicitur. *Servius.*

Crines nodantur] In nodum colliguntur velut reticulo quodam. Vide Turn. iv. 19. Manilius l. v. ‘tortos in fluctum ponere crines,’ (id est, diffundere, et quasi undantes facere) ‘Aut vinclis revocare comas, et vertice denso Fingere.’ κρᾶβύλον et σκορπίον parvo discrimine inter se discre-

pantes ejusmodi *crinium suggestus* vocabant Attici: quod canones Clementis vocant ποικίλεις ἐν, ut notat ibid. Scaliger F. Cæterum, cum Dido ubique ut Flaminica ostendatur; hanc autem habere oporteat *arculum, ricam, venenatum, fibulam*: vide mihi Servium Dan. quomodo hæc omnia eo applicet. *Taubmann.*

Crines nodantur in aurum] Ad hunc locum consule Salmas. Plin. exercit. p. 764. *Emmeness.*

139 *Subnectit fibula vestem*] Ex more venantium fœminarum, quibus vestis substricta, ne impediatur. De fibula, deque hac veterum elegantia alibi. Nunc tantum audi Philostratum Juniorem, qui in Iconibus dat fibulam Atalantæ venatrici: τῆς ἐσθῆτος εἰς περόνας συνεχομένης: *veste ad fibulas contracta*: et dat rationem, διὰ τὸ ἐνεργον εἶναι, ut sit prompta ad agendum. Ait Pollux vii. 13. vestes connecti solitas fibulis signate circa humeros: περόνας κατὰ τοὺς ὤμους δέητο. Fibulam Nonnus intellexit l. i. νεβρίδα σφιγξάτῃ μοι στέρνοισι: *cervinam mihi astringite pectori.* Cerda.

140 *Phrygii comites*] In antiquis aliquot exemplaribus, *Tyrii comites* legitur. Quippe qui Reginam Tyro comitati fuerant, et paulo infra *Tyrios comites* appellabit. Magis tamen placet *Phrygii*. Quia Dido magna stipante caterva progressa erat: neque oportuit Æneam incomitatum advenire; aliter quænam agmina jungeret? *Pierius.*

Lætus Iulus] Ita Agellius, ‘adolescens læta indolis.’ *Taubmann.*

141 *Ipsæ ante alios*] Quia amabatur, et ideo ei dat pulchritudinem: licet Ascanio magis congruat. *Serrius.*

Pulcherrimus] Ex animo Didonis, hoc enim ei videbatur: alibi epitheta Æneæ dat; cum religiosum ostendit, dicit *pium*; cum fortem, *magnanimum*. *Idem.*

142 *Agmina*] Comitatum summ. *Taubmann.*

143 *Qualis*] Ut Æneæ pulchritudo præferri cæteris posset, deficientibus humanis ad divinam comparisonem accessit: et quia Didonem Dianæ comparaverat, hunc comparat Apollini. *Donatus.*

Ubi] Hoc est *cum*. *Servius.*

Hybernæ Lyciam] Non asperam, sed aptam hiemare cupientibus. Sic enim se habet natura regionis: sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam constat Apollinem sex mensibus hiemis apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa (unde *Pataraeus Apollo* dicitur) et sex mensibus æstivis apud Delum. Ergo *hibernam*, utrum quod ibi hiemare soleat, an frigidam, an hieme temperatam, an quam hiberno tempore deserere soleat? *Idem.*

Hybernæ Lyciam] Patara civitas Lyciæ, ut et Xanthus ejus regionis flumen, teste Mela i. 13. bene *hibernam*, ad quam alludit Stat. Thebaid. ‘Phœbe parens, seu te Lyciæ Pataraæ nivosis Exercent dumeta jugis.’ Ad firmandam Servii sententiam facit illud Horatianum od. iii. 4. ‘Qui Lyciæ tenet Dumeta natalemque silvam Delius et Pataraeus Apollo.’ *Emmeness.*

Qualis ubi hybernæ] Non δυσχέμερον, sed εύχέμερον, ut vocat Aristot. Polit. vii. id est, *aptam hiemantibus*: ita enim regionis est ingenium. Sed bene aliud agens, aliud ostendit. Nam opinio erat, Apollinem mutare sedem: et sex quidem menses hiemales apud Pataram Lyciæ civitatem dare responsa: et sex æstivos, apud Delum: ut notat Servius, et Turneb. xxiv. 26. Hanc autem comparisonem idem Turn. iii. 2. et Scal. ix. 6. e lib. i. Argonauticon Apollon. expressam, auctam, superatam, docent. Quintil. viii. 3. affirmat, Poëtam hic aperta oculis demonstrasse. At vatem hoc decuisse tantum, non item Oratorem. *Taubmann.*

Xanthique fluentia] *Que*, pro *vel* posuit. Hoc enim dicit: vel cum Xan-

thum, vel cum Lyciam relinquit: ut est, 'Suspectaque dona Præcipitare jubet, subjectisque urere flammis.' *Servius*.

144 *Deserit*] Relinquit: ut, 'Desertosque videre locos litusque relictum.' *Idem*.

Delum maternam] Quæ Latonam fugientem, dracone Pythone insequente, suscepit. Et hoc ideo, quia, sicut dictum est, sex mensibus æstivis apud Delum responsa dat. *Idem*.

Delum maternam] Quia *Delon*, in qua natus Apollo, mater *Latona* occupavit. Turn. XIX. 29. *Taubmann*.

Invisit] Repetit, per quod ostendit relicta Delo ad Lyciam transire. *Servius*.

Apollo] Apollini Æneam vel propter sagittas, quibus in venatu utebatur, comparat: vel certe propter futurum infelix matrimonium, ut enim supra diximus, nuptiis est hoc numen infensum. Vel Apollini Æneam, ut in primo Didonem Dianæ, quomodo germanorum nuptiæ esse non possunt. *Idem*.

145 *Choros*] Sacra. *Idem*.

Altaria circum, &c.] Saltantes in altaris ambitu, ubi jam igni admota forent sacra, concinebant *hyporchemata*: quæ quidem dicta, quod inter saltandum fere generosum quiddam servarent ac virile. Observabant autem, ut ab sinistris dextrorsum pergerent prius, Zodiaci quadam imagine, cujus motus cælo diversus appareat, ab ocasu ad exortum: inde a dextris lævorsum, pro ratione cælestis vertiginis. Plura vide apud Cælium Rhodig. v. 3. quibus huic loco faciem præluxit. *Taubmann*.

146 *Cretes*] Ab eo quod est Cres. *Servius*.

Dryopesque] Populi sunt juxta Parnassum: ut, 'Dryopumque trahens Erasinus aristas.' Erasinus vero flavus est. Hi populi ab Hercule victi Apollini donati esse dicuntur. *Id.*

Dryopes] Hos Parnassum incoluisse

Delph. et Var. Clas.

in Pausania reperi l. v. per initia. Itaque inde credibile est illos occupatos Phœbi religione. Turnebus scribit idem se reperisse in Græcorum Grammaticis. Vide illum l. XXIV. 26. *Cerda*.

Pictique Agathyrsi] Populi sunt Scythiæ, colentes Apollinem Hyperboreum, cujus logia, id est, responsa, feruntur. *Picti* autem non stigmata habentes, sicut gens in Britannia, sed pulchri, hoc est, cyanea coma placentes. Hos Melissus ab Homero Achabas appellari ait, qui propter scientiam sagittarum Apollini sunt gregales, sicut Cretes. *Servius*.

Pictique Agathyrsi] Docet ex Marcellino Turnebus, quare *picti* dicantur: cujus hæc sunt l. XXXI. 'Gelonis Agathyrsi collimitant, interstincti colore cæruleo corpora simul et crines: et humiles quidem minutis ac raris; nobiles vero latis, fucatis, et densioribus notis:' unde et Mela: 'Agathyrsi ora artusque pingunt, ut quisque majoribus præstat, ita magis vel minus.' *Germanus*.

Pictique Agathyrsi] Cælius v. 3. Cur autem *picti*, Solinus habet c. 25. *Hart*.

Pictique Agathyrsi] Ut *pictæ volucres, picta vestis, coloribus variata*, sic *Agathyrsi picti*, variis vel aliquibus coloribus fucati. Vide Salm. exerc. Plin. p. 189. Quid de Gelonis pictis dictum sit, habes Ge. II. 115. *Emmeness*.

147 *Cynthi*] Mons est Deli Cynthos. *Servius*.

Ipse jugis Cynthi] Ipse Apollo in Cyntho, Deli monte, elato gradu spatiatur. Æn. I. 'gradiensque deas supereminet omnes.' *Taubmann*.

Fluentem] Unguentatum, odoribus abundantem, aut prolixum et effusum, ut τὸν ἀκερσεκόμην significet. *Servius*.

Mollique fl.] Id est, tenera lauru fluentem unguento comam, aut etiam effusam et promissam (ut τὸν ἀκερσεκόμην significet) coercens et componens. *Taubmann*.

Virg.

148 *Fronde premit*] Id est, comprehenso crine efficit ne fluat. *Servius*.
Fingens] Componens. *Idem*.

Premat crinem fingens] Est hoc, quod Propertius dixit eleg. 1. 3. 'formare capillos.' Pari verbo Suetonius in Nerone c. 51. 'comam in gradus formatam.' A Virgilio variis in locis habes *crinem innectere, componere, coercere*. Contrarium ab hoc est, crines errantes, dispersi, vagi, irreligati, indociles, et sine lege. De quibus omnibus obvia sunt Poëtarum testimonia. *Cerda*.

Implicat auro] Non frontem, sed crinem, qui est illi retrorsum in nodum collectus. *Servius*.

149 *Tela sonant*] Ut in nono, 'Phaetramque fuga sensere sonantem.' *Servius*.

Humeris] Aut in humeris, aut ex humeris. *Idem*.

Tela sonant humeris] Nota propria Apollinis. Ovid. Rem. 11. 'Phæbus adest, sonnere lyra, sonnere pharetræ: Signa Deum nosco per sua, Phæbus adest.' Arnobius l. 1. 'Arquitenentes Diana, et Apollo.' Inde a Græcis τοξοφόρος dictus, quod Ovid. reddit, *Arcitenens*. Pindarus Pyth. Od. ix. hunc Deum vocat εὐρυφαρέτραν. Homerus Il. 1. Ἐκλαγξαν δ' ἄρ' ὀϊστοὶ ἐπ' ἔμῳ χωμένῳ, Αὐτοῦ κυνθήντος: Sonnerunt autem sagittæ in humeris irati Cum moveretur. Porro de Phæbi pulchritudine, quam in toto hoc tractu attingit Poëta, lege Tibullum eleg. 111. 4. et Propertium eleg. 11. 31. *Cerda*.

Haud illo segnior] Id est, non illo deformior. Nam plerunque virtus et pulchritudo per se invicem componuntur. Hinc est, 'Satus Hercule pulchro Pulcher Aventinus.' Nam Herculi satis incongrua est pulchritudo. Sic Plautus in Pyrgopolinices fabula de muliere interrogat, 'Quidnam, fortis est?' Id est, pulchra. *Serv.*

Haud illo segnior] Servii sententiam magnus Scal. probat Poët. 1v. 16. et l. 22. de caussis Lat. linguæ, quæ vi-

dere operæ pretium est. *Taubmann*.

150 *Egregio*] Præclaro: et sic dicimus quasi extra gregem. *Servius*.

Enitet] Ita Horat. Od. 11. 8. 'enitescis Pulchrior multo.' et Od. 1. 19. 'urit me Glycerea nitor.' *Cerda*.

151 *Lustra*] Latibula ferarum vel luporum: unde et lupanaria meretricum, *lustra* dicuntur. *Servius*.

152 *Ecce*] Adverbium demonstrationis est, ut ostenderet velociter factum: et bene hac particula utitur; facit enim nos ita intentos, ut quæ dicuntur putemus videre. Ita enim capreæ suspensæ super saxa currunt, ut putes cadere illas cum exiliunt. *Id.*

Feræ capra] Hoc est, capreæ. Et bene aptat descriptionem ad species: ut cervis campos, capreis saxa permittat. *Feræ capra*. Quas Græci αἰγάγρους vocant. *Idem*.

Feræ capra] Dubitat Apulejus Met. l. viii. an epitheton sit conveniens: 'indagaturus feras, si quid tamen in capreis feritatis,' &c. *Emmeness*.

Saxi] Pro montis; ut, 'Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.' *Serv.*

153 *Decurrere*] Bene præterito usus est tempore, ad exprimendam nimiam celeritatem. Ostendit enim jam factum. Sane *decurrere* juxta analogiam dixit, non, ut imperiti putant, *decurrerunt*. *Idem*.

154 *Transmittunt*] Celeriter transeunt: præcipue *transmittere* est de loco ad locum transitio. *Idem*.

Transmittunt] Speciose dictum, pro, *celeriter transeunt*. Lucret. 11. 325. 'Et circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt valido quatientes impete campos.' *Taubmann*.

Cervi] An in Africa sint cervi, disputat Voss. de Instit. Poët. 1. 3. ubi, qui pro utraque parte stant, auctorum examinat argumenta. Non errasse tamen Maronem probat. Sed Aldrovando creditus nemo hanc controversiam decidit l. 1. de quadrupedibus bisulcis p. 783. 784. *Emmeness*.

155 *Pulverulenta*] Num cervorum

pulverulenta agmina, quæ pulverem faciunt, ut, 'Pulverulenta coquat maturis solibus aestas.' *Servius*.

Glomerant] Pro *involeunt*. Alias pro *in unum contrahunt*: ut, 'Quem circum glomerati hostes,' vel glomeratim eunt. *Idem*.

Glomerant agmina] Gregatim se colligunt. *Taubmann*.

157 *Gaudet equo*] Gaudet, quod acrem equum habeat, et velocem. *Servius*.

Gaudet equo, &c.] De dexteritate in tractandis equis, qua nobilis fuit Ascanius, Stat. Silv. l. v. 'stupui, Martemque putavi. Getulo sic pulcher equo, Trojanaque quassans Tela, novercales ibat venator in agros Ascanius, miseramque patri flagrabat Elisam.' Usus procul dubio illo equo, qui illi dono datus a Didone, cujus mentio Æn. v. 571. 'Pulcher Iulus Sidonio invectus equo, quem candida Dido Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.' Contra de molli et delicato puero, qui duriores labores fugit, loquitur Horat. od. iii. 24. 'Nescit equo rudis Hærere ingenuus puer, Venarique timet.' *Emmeness*.

Jamque hos cursu] Id est, modo: ut, 'Jamque eadem digitis, jam pectine pulsant eburno.' Et bene puerilem ostendit animum, qui per mobilitatem frequenter optat timenda. *Servius*.

158 *Pecora inter inertia votis*] Bene per contemptum *pecora*, cum ea sint *pecora*, quæ non silvestri, sed humano usui aluntur. *Inertia* autem pro ignavis et innocuis posuit, et hoc ad capras et cervos retulit, ut in Georgicis, 'Inbelles dant prælia cervi.' Nam *iners* proprie quid sit Lucilius declarat, 'Ut perhibetur iners, ars in quo non erit ulla.' *Idem*.

159 *Optat aprum*] Sic Horat. de art. Poët. vs. 161. 'Imberbis juvenis, tandem custode remoto, Gaudet equis canibusque, et aprici gramine campi.' *Emmeness*.

Monte leonem] Per transitum tangit

historiam. Nam Ascanius præter Iulium et Iulum, quæ habuit nomina, etiam Dardanus et Leontodamas dictus est, ad exstinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare adventum leonis. Paulo post, 'Dardaniusque nepos Veneris.' Constat etiam Æneam *Dardanum* dictum, ut ostendit Virgilius, 'Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.' Item, Ilioneus, 'Hinc Dardanus ortus.' Hic repetit: nam latenter illud nomen ostendit. *Servius*.

Fulvum leonem] *Προσὸν λέοντα*, Euripidi. Qui color sit *fulvus* docet Agellius ii. 26. Observetur hic autem puerilis affectus, qui viribus majora optat. Porro quæri etiam potest, unde huc Ascanius venerit, cum Æn. i. 696. audiverimus eum in Paphum a Venere abductum, et Cupidinem in locum ejus substitutum. *Taubmann*.

160 *Interea magno misceri*] Fiunt ea, quæ Juno futura prædixerat; movetur cælum, tonitrua concrepant, nimbi funduntur, de summis montium verticibus amnes præcipitantur pluri. Deserta venandi voluptate, fugiunt omnes, et diversa occupant tecta. Diversa ideo, quod dispersæ rusticæ domus tantam multitudinem adunatam capere non poterant. Vel quod unusquisque usus in tanta necessitate compendio, non pulchrum suffugium tecti, sed proximum quærebat. *Donatus*.

161 *Commixta grandine nimbus*] Secundum Junonis promissa, 'His ego nigrantem commista grandine nimbum.' Et bene etiam *grando* dicitur: quia poterat nimbus contemni facilis. Murmur autem cæli ad infausum omen pertinet, quia tonitru dirimuntur auspicia. *Servius*.

Commixta grandine] In codicibus aliquot antiquis, *comitata grandine* legitur: quod minime placet. *Pierius*.

163 *Nepos Veneris*] Quidam indecenter dictum volunt, ut Venus avia sit. *Servius*.

164 *De montibus amnes*] Ne vel investigare possint Tyril reginam. *Id.*

165 *Speluncam Dido dux et Troj. eand.*] Nicolaus Loensis ix. 23. liberat Didonem impudentis meretricis nota, quod casu, non mercede allecta stupri commercium admiserit. Supra vs. 125. *devenient*, nunc præsens convenit. Sil. Ital. l. ii. 'Hinc et speluncam furtivaque fœdera amantum Callaïcæ fecere manus: it clamor ad auras, Latratusque canum, subitoque exterita nimbo,' &c. Speluncæ hujus meminit Ovid. in epist. Didonis: 'Illa dies nocuit, qua nos declive sub antrum Cæruleus snbitis impulit imber aquis.' *Emmeness.*

166 *Deveniunt*] Bene supprimit rem pudendam: sic Terentius, 'Quid tum fatue? fateor.' *Servius.*

Prima et Tellus] Satis perite loquitur. Nam secundum Etruscam disciplinam, nihil tam incongruum nubentibus, quam motus terræ vel cæli dicitur. Quidam sane, Tellurem præesse nuptiis tradunt, nam et in auspiciis nuptiarum vocatur, cui etiam virgines, vel cum ire ad domum mariti cœperint, vel jam ibi positæ, diversis nominibus, vel ritu sacrificant. *Idem.*

Prima et Tellus] Terræ primatus debetur originis, ut, quæ e chao prima, ante elementa omnia existerit. Vide Turn. vii. 9. et Not. Æn. vii. 136. Sed dubitat Pimponius, utrum ista Turnebi huic loco conveniant: quod *πρωτόμαντιν* Æschylus γαῖαν vocet; et Aristoteles Meteor. ii. mo-
neat, antiquos theologos Πόττας tam venerande de Terra pronunciasse, ut a Cælo eam tanquam famulante ambiri crederent: ut quæ medio et honoratissimo loco consisteret, &c. Nec adsentitur Nannio, qui *Junonem* hic pro Terra capit. *Signum* autem datum a *Tellure*, quod idem terræ motum interpretatur; et *signum Junonis*, terrestre tonitruum, id vero probat. Nam et terra mugiente, tonitruum auditum esse, docuit Trebell. Pollio.

Taubmann.

Et pronuba Juno] Quæ nubentibus præest. Iunonem autem dedisse signa per tempestatem constat et pluvias, quæ de aëre fiunt. Varro *pronubum* dicit, quæ ante nupserit, neque uni tantum nupta est; ideoque auspices deliguntur ad nuptias. *Servius.*

167 *Fulsere ignes*] Ut dei nuptiales. Varro dicit, 'Aqua et igni mariti uxores ducebant.' Unde hodieque et faces prælucent: et aqua petita per fœlicissimum puerum aliquem, aut puellam, de puro fonte, interest nuptiis, de qua nubentibus solebant pedes lavari. Alii *fulsere* pro malo omine positum volunt. Cum enim ait *fulsisse ignes*, infaustum connubium videtur ostendere, quia actio perimitur, cum de cælo servatum est, et bene hoc totum ad Junonem refertur, quia aër esse dicitur: unde aquas cum ignibus dedit. *Idem.*

Fulsere ignes, &c. summoque, &c.] In fulmine autem omen esse nuptiarum, multis testimoniis probari potest: ut ex Claudiano l. ii. de raptu Proserpinæ. Ad ritus ergo nuptiales pertinet, *Summoque ulularunt, &c.* Moris enim fuit, ut puellæ ante thalamos, ubi novi nupti inerant, vesperi usque ad mediam noctem concinerent, quæ carmina κοιμητικά, hoc est somni conciliatoria vocabantur. Fiebat autem id, ne quid foris audiretur, quod intus fieret. Rursus alia ab iisdem canebantur carmina matutina, quæ διεγερτικά, hoc est, excitatoria nuncupantur. *Ululare* vero, luctus et lætitiæ vocabulum est, unde Lucanus, 'lætis ululare triumphis.' Quamobrem Virgilius in incerto reliquit, lugubriter an festiviter concinuerint, naturam prodigiorum sequens, in utramque partem dubia significatione replicabilem. Miscell. vii. 14. *Nann.*

168 *Connubiis*] In cod. c. bus aliquot vetustis, *conubiis* hæretur acquisitivo casu numeri multitudinis. *Consciis* enim apte dativo jungitur. In quo-

¶ Jam antiquo etiam exemplari, *conubio* numero unitatis, eodem tamen casu habetur: passimque unica *n* littera. Lectio hæc tametsi non displicet, nunquam tamen respuerim *conubii* genitivo casu, cum etiam optime dicatur, *Sum conscius hujus rei*. Pierius.

Uularunt] Bene elegit medium sermonem. Nam ait Lucanus, 'Non tu lætis ululare triumphis.' In luctu autem *ululare* non dubium est. Et ideo medium elegit sermonem, quia post nuptias mors consecuta est. Nonnulli ita accipiunt, quod *ululare* veteres etiam in sacris dicebant, ex Græca consuetudine. Ergo *ulularunt Nymphæ*, quasi nuptiarum sacra celebrarunt. Græci autem *ὄλολυγμὸν* appellant, nam et primam congressionem *ὄλολυγῆν* dicunt, quod Virgilius ostendit, 'magnoque ululante tumultu.' Servius.

Summoque ulularunt vertice Nymphæ] *Summo vertice* ut apud Phædr. fab. II. 6. *monte summo pro in monte*: et luctus et lætitiæ verbum *ululare*. Stat. Theb. I. IX. 'Jam gaudia magna Testantur voces. Victorque ululatus inerrat Auribus.' Ad Virgilianum carmen alludit idem Silvar. I. III. 'Immauit: qualem Libyæ Saturnia nimbum Attulit, Iliaco dum dives Elisa marito Donatur, testesque ululant per devia Nymphæ.' Emmeness.

169 *Ille dies primus leti, &c.*] Muret. var. lect. XIII. 16. Melesippi Spartiatæ dictum putat, qui repudiatus, nec auditus a Græcis, magnos illis motus et turbas prædicebat. Verba habes in Thucydide I. II. Idem.

170 *Specie famare movetur*] *Species* rerum præsentium est, quod quasi aspicitur: *fama* autem rerum absentium. Hoc ergo dicit: Non eam movet, nec præsens deformitas, quod non in thalamo, sed in spelunca concubuerat; sed nec futura mox fama. Alii *fama* accipiunt facti qualitate, aut respectu honestatis *τῷ πρόποντι*. Adeo illam nec Tyrionum pudebat vi-

dentium talia, nec aliarum gentium quæ audiebant. Ergo *fama*, deest *mala*. Servius.

Famare] Pro eo Ovid. Met. IX. 555. 'Reverentia famæ.' Emmeness.

171 *Meditatur*] Exereet: sic Horatius, 'horrendamque cultis Diluvium meditatur agris.' Nec incongrue dictum. Actus enim est in ipsa meditatione. Nam *exercitium* meditatio est. Sciendum tamen est hoc hodie in usu non esse. Servius.

172 *Prætexit*] Prætegit. Idem.

Prætexit] Prætegit et velat stupri consuetudinem titulo conjugii. Etiam supra vs. 19. *culpam* tantum vocavit. Ita Ovid. Metam. 'Conjugiumne vocas, speciosaque nomina culpæ Imponis, Medea, tuæ?' Vide J. a Wonweren in Petron. *Taub*.

Culpam] Ut supra, 'Succumbere culpæ.' Servius.

173 *Libyæ*] Nonnulli codices manu scripti, *Libyes* legunt, declinatu Græcanico, ut incitavius proferatur. Sed *Libyæ* longe suavius est. Pierius.

174 *Fama malum quo*] Diffinitio est, ut *quo* ex præcedenti pendeat nomine: quanquam alii *qua* legant. Sane *quo* nisi diffinitio sit, legi non potest: nec enim procedit, ut ordo sit: *Fama quo non aliud malum est velocius*. Servius.

Qua] Non eo inficias *quo* in pluribus exemplaribus haberi. Sed forte non displiceat, quod in Romano *qua* scriptum est. *Qua* scilicet fama nullo aliud malum velocius: sed omnino *quo* receptius est. Pierius.

Fama malum] Græcismus: pro eo quod est, fama aliquid mali, vel ali-quod malum. Græci enim subaudiunt *τὸ τί*. Euripides in Supplicibus: *σφαλερὸν, ἡγεμὼν θρασὺς*, &c. Homer. Iliad IV. de contentione, quæ Maro de fama Macrobian. v. 13. *Hartung*.

175 *Mobilitate riget*] Dat ei *σωματοποιᾶν*: et laudat a contrario. Cum enim omnia labore minuuntur, hæc crescit. Sane *riget* quidam pro vi-

gescit accipiunt. *Servius*.

Mobilitate viget] Proverb. 'Ex minimis initiis maximum.' Hom. Iliad. iv. ζῆς ὀλίγη μὲν πρῶτα κορίσσεται, αὐτὰρ ἔπειτα Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη. Macrobius v. 3. et 13. *Hartung*.

Mobilitate viget] De domicilio et natura famæ Ovid. accurate Met. xii. 41. et seqq. *Emmeness*.

Adquirit] Antiqua pene omnia exemplaria integras servant præpositiones in compositis: ut *adquirit*: et ita scribi solitum usque ad Aurelii Antonini Pii tempora, publica declarant monumenta. Ea enim libenter in testimonium adducimus: quod notæ semel in marmoribus excavatæ, nulla sunt transcriptione mutatæ. In arcu igitur aquæ Marciae verba hæc inter alia ita notata leguntur, ADQVISO ETIAM FONTE NOVO. *Pierius*.

176 *Metu primo*] Non primo metu, sed primum, quod initio cautius loquatur, id est, in principio: cum enim quis veretur ne auctor is sit, quod audit continet; at ubi sit vulgatum, passim loquitur: et modo *primo* adverbium est, non nomen. *Servius*.

Attollit in auras] Sumpta licentia quæ minuebatur timore. *Idem*.

Attollit] Dicebamus quidem præpositiones *ad*, *ab*, *in*, et huiusmodi incolumes in compositis apud veteres adservari: parcissime tamen scriptum *adtollit*, per *ad* inveni. Tametsi Grammatici veteres *ad* ante *t* indifferenter scribi concedant, propter soni similitudinem, quæ in *d* et *t* auditur. *Pierius*.

177 *Ingressiturque solo, et caput inter nubila condit*] Hoc vult ostendere: nec humi eam fortunæ parcere, nec superiori. Vel quia famæ incertus auctor. *Servius*.

Ingressiturque solo] Muretus l. 18. hunc versum ex isto Callimachi de Cetero, versum esse, Ἰθμάτα μὲν χέρσας, κεφαλὰ δὲ οἱ ἄψατ' ὀλύμπῳ: vel po-

tius ex iis quæ apud Hom. de *Eride* dicuntur, Iliad. iv. quod et Turnebo xxix. 6. videbatur. Famæ autem magnitudinem ostendit, cum attollit eam in auras; et versari inter homines docet, cum ingredi eam solo facit: et quod multa secum ferret, quæ non statim cererentur, verane an falsa essent, intra nubila caput abscondit: etenim cum oculis nostris affusa nubes est, veras cernere rerum species nequimus, &c. Videatur Pontanus in Antonio: ubi hunc locum contra intempestivos canis (ita vocat Macrobius) latratus v. 14. acerrime defendit: parique calore Scaliger Poët. v. 3. quæ ita finit: '*Abscondit* Maro caput Famæ nubibus: propterea, quod *Famæ caput*: id est, auctor rumorum, fere incertus est. Et dixit, *nubila*, non *calum*: quia ad nubes usque pervenire e terra clamor potest.' *Taubmann*.

178 *Terra parens*] Generalis est rerum omnium parens Tellus. *Serr*.

Illam Terra parens] Παμήτωρ alias. Quod autem Poëta famam sororem Cæi Enceladique, et Terræ filiam facit: nimirum passim Poëtæ γίγαντας γηγενεῖς dicunt et πηλογόρους. Cæum autem Terræ et Cæli filium, et Cæi Latonam filiam Hesiodus: cui λητώ κοινογένεια et Apoll. ii. ἡ ὑπὸ τοῦ κοῖου γεννηθεῖσα. *Germ*.

Ira irritata deorum] Amphibolon est, utrum ira sua propter extinctos gigantes: an ira deorum irritata, quæ exstinxerit gigantes. Vel ideo *ira deorum*, quod in eam fulmina et grandines de cælo cadunt. *Servius*.

Irritata] Non levi quidem de causa minimis his quasi timentis cogimur inhaerescere, quoties quadam sese offerunt, quæ præter rationem omnem turpiter fuerint negligentia posteriorum contaminata, velut in hoc verbo *irito*, prava invaluit consuetudo, ut geminato *rr* ab omnibus jam liberris scribatur. Volunt enim a litera,

quæ de nare canina sonat, *irrito* deductum. Quare perperam omnino legitur in nonnullis exemplaribus, *inritata*. Sed enim *irito* ab ira potius est, ut et *irascor*: et ita unico *r* scribendum: nam in iram stimulare significat. *Irritum* vero, vel *inritum* pro non rato, vel *rr* geminato, ex Scauri sententia, vel per *n* et *r*, veterum more scribi manifestum est. *Pierius*.

Terra parens, ira irritata] Iræ describendæ crebra *r* usui sunt, teste Voss. Instit. Poët. t. 8. *Emmeness*.

179 *Extremam*] Aut post omnes gigantes, quæ ideo ad deorum ultionem nata est (nam per ipsam eorum crimina vulgata sunt) aut certe *extremam*, pessimam. Omnes enim, qui de medicina tractant, dicunt naturale esse, ut inutiliores sint, qui nascuntur ultimi. Famam ergo inducit ultimam esse fratres, quia ipsa deorum delicta vulgavit. *Servius*.

Ut perhibent] Quotiescunque fabulosum aliquid dicit, solet inferre, *Fama est*. Mire ergo modo cum de ipsa fama loqueretur, ait, *Ut perhibent*. Idem.

Cæo Encelodoque] Isti Gigantes fuerunt inter alios, qui Jovem superpositis montibus regno cœlesti detrudere conati, fulminibus sunt deleti: et bene elegit ex fratribus maximos, ex quibus existimaretur. Idem.

180 *Pedibus celerem et pernicibus alis*] Convertit rerum epitheta. Nam *pernix* pedum est: ut, 'Pernicibus ignea plantis': celeritas pinnarum est: ut, 'Celerique fuga sub sidera lapsæ.' Aut certe intentio describentis est: supervacuum est enim alas habenti pedum pernicitas: aut sic intelligit, *pedibus celerem*, et *alis velocibus*. Idem.

181 *Monstrum*] Bene vituperavit famam ex accidentibus personæ, per parentes, alas, et fratres: et quod eam describit, non est narratio, sed argumentatio. Quidni monstrum? quæ

hujus naturæ sit, ut quot plumas, tot oculos, tot linguas, tot aures, et cætera. Idem.

Monstrum horrendum] Scal. iv. 1. 'Character,' inquit, 'dictio est similis ejus rei, cujus nota est, substantia, quantitate, qualitate. Est in Fama substantia sua, *monstrum*: est quantitas, *ingens*: est qualitas, *horrendum*. Rei dictio similis: namque in voce hac, *monstrum*, asperitas est: in hac, *ingens*, magnitudo: in hac, *horrendum*, sane horror.' *Taubmann*.

Quot sunt corpore plumæ] Non ipsius, sed in omnium corporibus. Nam exaggeratio est: ac si diceret, 'quot sunt arenæ.' *Servius*.

182 *Oculi subter*] Adverbium est: ac si diceret, non sub plumis, sed sub ipsa: et mire *subter*, quasi quæ non videatur, et omnia videt reliqua. Id.

Subter] In plerisque codicibus antiquis legere est pro *subter*, *subsunt*: 'Tot vigiles oculi subsunt.' *Pierius*.

Mirabile dictu] Sic exclamavit Poëta, quasi minus admirationis haberet ipsa descriptio. *Servius*.

183 *Tot linguæ*] Infinitus est numerus. Nam re vera quot sunt homines, in quibus est fama, tot ora habent, quot sunt et hominum. Id.

Totidem ora sonant] Aliud visu, hoc est ora; aliud auditu, hoc est *sonant*. Idem.

Ora] Os de Fama. Tacitus Annal. xiv. 'Hæc in ore Famæ credentium otio agebantur.' *Cerda*.

Ora] Ovid. Met. xii. 1. de eadem: 'tota est ex ore (ita Grut. non, *are*;) sonanti: Tota fremit: vocesque refert: iteratque, quod audit: Nocte dieque patet,' &c. *Taubmann*.

Tot subrigit auris] Sic *lumbos surgere* apud Plantam in Epid. in fine fabulæ, quod pro *subrigere*, ut *surpere* pro *surripere*. Vide Sciopp. suspect. lect. Epist. iv. 17. *Emmeness*.

184 *Nocte volat*] Bene naturalem rem dixit. Denique quanto celatium est aliquid, tanto magis quæritur: et

sinē dubio incipiens fama sēper obscura est: quæ divulgata conquiescit. Unde ait, 'Luce sedet custos.' *Servius*.

Cæli medio] Absolute, quia inter cælum terramque medium est. *Idem*.

Terræque per umbram] Noctem, umbram terræ esse nusquam significavit apertius. *Idem*.

185 *Stridens*] Potest et ad oris sonum, et ad volatum referri. *Idem*.

Stridens] In Oblongo Vaticano codice sane quam vetusto, *stridet* habetur finitiva forma: quod minime displicet. Et *umbras* numero multitudinis in bona codicum veterum parte. *Pierius*.

Dulci declinat lumina somno] Qui est omnibus animalibus dulcis. Et *somno*, utrum ablativo an dativo. Melius interpretæris, quasi non succumbit illi. *Servius*.

Lumina] Nequaquam placet, quod in plerisque codd. antiquis *lūmina* legitur; quum præsertim apud Catullum, unde phrasis descripta, legere sit, 'Flagrantia declinavit lumina.' *Pierius*.

186 *Luce sedet*] Id est, per diem, aut ut lux cæpit, et bene nocturna illi et diurna officia dat, ne dulci somno capiatur. *Servius*.

Custos] Speculatrix. Ne quid eam præteriret; non, quæ custodiat aut servet. *Idem*.

Summi culmine tecti] Per domos nobilium, propter res privatas. *Idem*.

187 *Turribus aut altis*] Per domos regum, propter res publicas. *Idem*.

Urbis] Populos. Id est, plebejos. Et ostendere vult famæ linguis neminem exceptum, qui non exagitari possit. *Idem*.

188 *Tenax*] In omnibus perseverans: tam enuntiandis falsis rebus, quam in veris. *Idem*.

Tam ficti prævique tenax, quam nuntia veri] *Facta* et *infecta* loquitur fama, ut noster et Stat. Theb. l. iii. Maronem respexit Sil. Ital. l. vi.

'Vera ac ficta simul spargebat fama per urbem.' *Emmeness*.

189 *Hæc tum*] Vel fama talis, vel hæc facta. *Servius*.

Multipli] Est hoc quod Statius Theb. iii. 'Geminatque acceptos Fama pavores.' Lucanus lib. i. 'Innumeras solvit falsa in præconia linguas.' Ammianus l. xxxi. 'Fama rerum nutritrix.' De eadem Ovid. Met. l. ix. 'e minimo sua per mendacia crescit.' et xii. 'mensuraque ficti Crescit, et auditis aliquid novus adjicit auctor.' *Cerda*.

Populos] Utrum generaliter, an Tyrios et Trojanos tantum? *Servius*.

190 *Gaudens*] Propter inventam materiam. Et quidam non temporale famæ epitheton *gaudens* esse volunt, sed generale, ut multiplici sermone gaudeat, quo tunc populos implebat. *Idem*.

Facta atque infecta] Sicut sequentia indicant. Et est quasi proverbiale; nam hoc est, 'Tam ficti prævique tenax, quam nuntia veri.' *Idem*.

Pariter atque] Consecutio vocum ex vetere elegantia observata Godescalco. Ita Sallust. Jugurth. 'vultu, colore, ac motu corporis pariter atque animo varius.' Martial. l. i. 'Sus vitam pariter perdidit, atque dedit.' *Cerda*.

191 *Venisse Ænean*] Hæc facta sunt. *Servius*.

192 *Viro*] Marito, ut, 'Vir gregis ipse caper.' *Idem*.

Dignetur] Libravit sermonem, quasi personæ superioris. *Idem*.

Dignetur jungere] Ovid. Metam. viii. 326. 'O felix, si quem dignabitur, inquit, ista virum.' *Emmeness*.

193 *Hiemem inter se luxu, quam longa, fovere*] Id est, nunc hiemem inter se fovere luxu, in quantum longa est ipsa hiems. Sic in viii. 'Tybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem Leniit: quam longa est ipsa nox. Veteres *fovere* pro diu incolere et inhabitare dixerunt, ut

ipse alibi, 'Fovet humum.' *Servius*.

Quam longa] Id est, totam hiemem Genio indulgere. Ovidius: 'Et vacuus somno noctem, quam longa, peregi.' *Taubmann*.

194 *Regnorum immemores*] Hoc fingit. Nam et illi curæ est Carthago, et Æneæ Italia. An quia quod una patitur, duobus assignat? *Servius*.

Cupidine] Veteres immoderatum amorem dicebant. Afranius Neæra: 'Alius est amor, alius Cupido; amant sapientes, cupiunt cæteri.' Plautus cum distinctione posuit, 'Cupidon' te conficit, ane amor?' Quo intelligitur vehementer illam amare vel impatienter. Ipse alibi initio Carcul. 'Quo Venus Cupidoque imperat, suadet amor:' dicendo *imperat*, violentiam ostendit, *suadet* addendo, moderationem significat. *Idem*.

195 *Dea fæda*] Crudelis, impia: quod alibi interpretatur, 'Eadem impia fama furenti Detulit.' *Idem*.

Dea] Famæ olim aræ et templa. Pausanias in Atticis: *Est sua apud illos Pudori, Famæ, Alacritati ara*. Iterum, aram illi dicatam scribit, una cum *Pudore, Misericordia, Impetu*. Plutarchus etiam de fortuna Romanorum illi templum assignat una cum omine. Statius Theb. l. II. 'Nec minus Ogygias eadem Dea turbida terras Insilit.' Et III. 'Terga comasque Deæ Scythica pater increpat hasta.' Utrobique sermo est de Fama. Hesiod. *ἔργ. καὶ ἡμέρ.* l. II. de Fama loquens, *θεὸς γὰρ τίς ἐστι καὶ ἀνθρώπων: Dea et ipsa est*. Dio Chrysostomus orat. 37. Aristides in 2. Platonica. Demosthenes de falsa legat. et Æschines contra Timarchum, omnes *θεὸν* nominant, et omnes Hesiodum advocant. Postremus etiam in orat. contra Demosthenem ita scribit: *καὶ τῇ μὲν φήμῃ δημοσίᾳ θύομεν, ὡς θεῷ*: ac *Famæ quidem sacra publice facimus, ut Deæ*. Homerus sæpe *ὑσσαν* nominat, quæ vox signat divinum rumorem. Et Aristides orat. de non

agendis Comædiis *κληδόνι* dat *βαμοῖς, aras*. Cerda.

Diffundit] In antiquis aliquot exemplaribus *diffudit* præterito tempore habetur. Sed longe magis placet præsentī. *Pierius*.

In ora] Palam, ut antequam audiant loquantur, et proprie *ora*. Terentius, 'In ore est omni populo.' *Servius*.

196 *Iarban*] Filium Jovis Hammonis. Liber, vel, ut alii dicunt, Hercules, cum Indos peteret, et per deserta Libyæ, hoc est, per Xerolibyam exercitum duceret, fatigatus siti, Jovis patris sui imploravit auxilium, cui ille arietem ostendit, quem secutus ille pervenit ad locum quendam, in quo aries terram pede suo scalpsit, e quo loco fons manavit. Unde factum est, ut Jovi Hammoni, ab harenis dicto lingua Libyca, templum et simulacrum cum cornibus arietinis constitueretur; quod ideo fingitur, quia satis ejus sunt involuta responsa. Aut quia Libyci Hammonem arietem appellant. Alii hunc Hammonem in luco natum ubi sola ovis fuerat, a finitimis inventum dicunt, creditumque ex Iove et ove natum, appellatum *Hammonem* ab harena, quia ibi tale solum est. Alii inter Cyrenas atque Carthaginem locum tradunt fuisse, in quo pastores puerum arietinis cornibus insignem, in harena sedentem ac vaticinantem deprehenderunt. Hic sublatus tacebat, repositus loquebatur: mox cum a conspectu hominum subito recessisset, creditus est deus: unde Iovem ideo ibi colere cæperunt, nomine Hammonem, quod in harena fuerat visus. *Idem*.

197 *Aggerat iras*] Super eas quas habebat ex contemptu. *Idem*.

198 *Hic Hammone satus*] Virgilius hic ostendit, Hiarbam conditorem templi Jovis Hammonis fuisse, quod apud Garamantas oraculo nobile erat, lucernamque ignis perpetui et

inextincti habebat: quemadmodum et in Prytaneis Græciæ pervigil erat æternusque ignis, ut narrat Plutarch. De defectu Oracul. Item Turn. II. 14. et XXIV. 26. *Taubmann.*

Hammone satus] Qui *Ammon* scribunt, ab ἄμμος arena originem deducunt. Qui aspirationem addunt, a *Cham* (unde *Ham*) derivant. De his Dausquius. De hoc Deo, ejusque templo, erudite disputat Vossius ad Melam I. 8. ubi et nummos, hujus Dei figuram exhibentes, videas. *Emmeness.*

Rapta] Stiprata, ut, 'Rapti Gany-medis honores.' Et 'rapta raptoris mortem, vel nuptias optet.' *Servius.*

Garamantide Nympha] Et proprium potest esse, et gentile. Nam Garamantes sunt juxta Libyam. A Garamante filio Apollinis. *Idem.*

199 *Centum*] Finitus numerus pro infinito. Sane in primo Æneidis, qui mos sit templorum constituendorum, relatum est, quæ aut tantum sacra sunt, aut ibi etiam respublica administrari auspicio potest. Hic ergo *templa* tantum *sacra* declarat, cum subjungit, 'Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem, Excubias divum æternas, pecudumque cruore,' &c. quibus scilicet et sacratio ageretur, et nihil de publicis rebus actum aliqua narratione subjungit. Alii *templum* dicunt non solum quod potest claudi, verum etiam quod palis aut hastis, aut aliqua tali re, et lineis aut loris, aut simili re septum est, quod et factum est. Amplius uno exitu in eo esse non oportet, cum ibi sis cubiturus auspicias. *Idem.*

200 *Aras posuit*] Per præteritum perfectum intulit. *Idem.*

Centum aras] Turn. XXVI. 5. notat apud Hom. II. II. ἑκατόν, id est, *centum*, significare *multa*: ut et h. I. Virgili. Pimpontius dubitat an per *centum aras* ἑκατόντα ἱερῶν innotat Poeta: quorum mentionem facit Iulianus ad Sarapionem: qua

processum per denarium numerum ad *centenarium* μυστηριώδη καὶ αἰνιγμα- τώδη docet. Utut sit, locus hic saltem admonebit, *centenarium* antiquis mysticum visum: neque hic pro indefinito accipiendum: ut nec Æn. I. 420. 'centumque Sabæo Ture calent aræ.' Item Ovid. Fast. VI. in persona Iunonis: 'Centum celebramur in aris.' *Taubmann.*

Sacraverat] Per præteritum plusquam perfectum. At e contrario, 'Multa vastabat cæde,' et, 'Arden- tesque avertit.' Alibi simile schema per tempora, 'Ipse oratores ad me, &c. cum sceptro misit, mandat,' &c. et, 'Mactat binas de more bidentes Vinaque fundebat pateris.' *Servius.*

Vigilem ignem] Utrum ad quem vigiliæ agebantur, an perpetuum? *Idem.*

201 *Excubias divum æternas*] Dif- finitio est æterni ignis. Quid est ignis pervigilis? excubiæ deorum. Quod significat sine intermissione fieri sacrificia, atque excubare per diem et noctem, ut dicimus, cotidie in officio esse. Non ergo apud quas dii excubant, sed quæ diis excubantur. Et sciendum non vacare rati- one, ut in aliquibus templis sit ignis pervigil. Nam potestates aut terrenæ sunt, aut ætriæ: sed quia æther ignis est, ideo in ætheriarum potestatum templis ignis est, ut reddatur eis imago sui elementi. Est autem in templo Iovis, qui æther est: et Minervæ, quæ supra ætherem est: unde patris de capite procreata esse dici- tur. *Idem.*

Excubias] Vetusta quædam exem- plaria legunt *excubiasque deum æternas*. Sed vulgata lectio magis adprobata. *Pierius.*

202 *Variis florentia sertis*] Aliis at- que aliis, ac sic perpetuo tempore. *Servius.*

203 *Isque amens animi*] Et amator et barbarus: et *amens animi*, ut, 'Sæ- vit inops animi.' Sane *amens animi*

nominativum pro genitivo posuit: num ergo amentis animi? *Idem.*

Amenis animi] Vide de hac structura Sanct. Min. p. 318. *mentem animi* qui dictum veteribus contendit: ut apud Lucretium 'mens animi vigilat:' sed dolore subaudiendum docent alii. Tales hellenismos concessit Vechn. Hellenol. 1. 2. *Emmeness.*

Amaro] Quod audierat sibi praelatum Æneam. *Amaro*: aspero: ut, 'Hostis amare, quid increpitas?' *Servius.*

204 *Media inter numina dictum*] Ac si diceret, et diis testibus: ut Salustius, 'Quæ medius fidius vera licet mecum recognoscas.' Id est, sis dictis medius Fidius, id est, *διδς υἱδς*, Jovis filius, id est, Hercules. *Medium* dixit testem. Sane multi *munera* legunt, hoc est, in media precatione deorum: et est invidiosius, si inter munera quæ ipse sacraverat. *Idem.*

205 *Manibus supinis*] Juxta rationem; nam Inferos demissis ad terram manibus invocamus, ut Homerus inducit Alteam, matrem Meleagri, manibus in longum porrectis, ut ipse alibi, 'Passis de litore palmis.' Cælestes levatis ad cælum, ut modo, et alibi: 'Duplices tendens ad sidera palmas.' *Servius.*

Supplex orasse] Hæc adlocutio questionem habet, *orasse* autem, dixisse. Unde *oratores* dicti: nam *rogare* non procedit, quia conqueritur magis. *Idem.*

Manibus orasse supinis] Ovid. Met. viii. 'Attoniti novitate pavent, manibusque supinis Concipiunt Bancisque preces timidusque Philemon.' Omnino Græca illius Æschyli imitatione, sub persona Promethei: καὶ λιπαρήσω τὸν μέγα στυγούμενον Γυναικομίμοις ὑπτιάσασιν χερῶν, Ἀῦσαί με δεσμῶν τῶνδε, τοῦ παντὸς δέω. Horat. quoque: 'cælo supinas si tuleris manus.' Contrariæ autem manus, χεῖρες καταπρηνεῖς' Hom. Od. N. καὶ ὦ

πεπλήγετο μὲν Χερσὶ καταπρηνεῖσι. *Germanus.*

206 *Jupiter omnipotens*] Epitheta quæ commemorationem potentia habent, interdum exprobrationis vim obtinent, ut hoc loco. *Servius.*

Jupiter omnipotens] Si hæc vides, cur non punis? si non vides, non es dignus ut colaris. *Donatus.*

Maurusia] Maura, nam protentio est. Cælius, 'Maurusii qui juxta Oceanum colant.' *Servius.*

Maurusia] In antiquis codicibus manu scriptis, passim legere est *Maurusia*, ut Græce scribitur per *u* vocalem quintam in pene ultima, Μαυρούσιοι γὰρ, μαῦροι, ἔθνος μέγα λιβύης. In quibusdam *Maurisia*. Neque tamen mirandum *u* literam in *i* transisse, quum multa hujusmodi reperiamus, quæ per ætates immutata sunt. Sed enim et *Mauritania*, cujus nominis secunda syllaba a principio per *ῶτα*, tam apud Græcos quam apud Latinos scribitur, olim per *e* psilon notabatur, ut inspicere est in Adriani Augusti nummis: MAURETANIA. Jam vero et *Jupiter* unico *p* in antiquis codicibus habetur. *Pierius.*

Maurusia gens] Mauritania. Vitruvius viii. 2. 'Maurusia, quam nostri Mauritaniam appellant.' Strabo lib. ultimo scribit, qui a Græcis *Maurusii* appellantur, a Romanis et indigenis *Mauros* dici. Horum elogium vide apud Ælianum de Animalib. xiv. 5. *Cerda.*

207 *Gens epulata*] Pro *epulans* participium. Et bene dixit: dum in epulis est: quasi celebrantibus ejus sacra tanta injuria acciderit. Officia enim in deos, licet æternam habeant gratiam, et spectent tam præteritum quam futurum, tamen in presenti plus valent. Semper autem propter hospitalitatem Jovi libabatur. Et bene conqueritur, quia humanas res ne tum quidem curat, cum ei sacrificatur. *Servius.*

Lenæum] Bacchicum. Nam Liber

Lenæus dicitur, quia laeubus præest, id est, ἀπὸ τοῦ προίσταναι ληνοῖς. Nec potest dici *Lenæus* a mentis delinimento, cum sit a Græco tractum, ex caleatorio, ἀπὸ τοῦ ληνοῦ, hoc est, lacu. *Idem.*

Læn. hon.] Pro vino, ut Sil. Ital. l. vii. ‘Vestæ honorem,’ id est, focum. *Emmeness.*

208 *Aspicias hæc]* Id est, talia. Et hoc sentit: Itane talia adspicias, nec vindicas? *Servius.*

Aspicias hæc, &c.] Eodem modo obtestatur Jovem Juven. Sat. xiii. 113. ‘Audis Juppiter hæc, nec labra moves, cum mittere vocem Debueras vel marmoreus vel aheneus? aut cur,’ &c. *Emmeness.*

An te, genitor] In vetustis aliquot exemplaribus legere est, *an næ genitor*: ut, ‘Næ intelligendo,’ apud Terentium. Verum in plerisque *ne* absque diphthongo notatum est. Ut cunque vero, magis placet vulgata lectio, ‘An te, genitor, quum fulmina torques, Nequicquam horremus? *Pierius.*

Fulmina torques] Vel intorques, vel gubernas. *Servius.*

209 *Nequicquam horremus]* Quia non iudicio hæc facis. Quia non punis malos, et supervacua horremus. Aut quia existimamus ea non emitti manu tua. *An nequicquam pro non?* ut sit: *Tu fulmina non torques.* *Idem.*

Nequicquam horremus] Opinio erat ab Jove mitti fulmina: quod Epicurei negant: ad quorum sententiam Maro respexit: quasi non iudicio id faciat Juppiter, aut quasi ipsius manu non mittantur fulmina. Vide et Lucret. l. vi. et Turn. xxiv. xxvi. Lucanus l. vii. ‘Mentimur regnare Jovem,’ &c. *Taubmann.*

Cæcique ignis] Non quia non videntur: sed quorum origo non apparet. An quorum rationem ignorantes timemus. Alii enim de ventis dicunt fieri: alii de nubibus: alii de aëre fulmen: Juvenalis, ‘Non quasi for-

tuito, nec ventorum rabie, sed Iratus cadat in terras et vindicet ignis.’ *Servius.*

In nubibus] Ac si diceret, Non ex te fiunt. Si enim errant, tuo non reguntur imperio. *Idem.*

210 *Terrificant animos, et inania murmura miscent]* Latenter secundum Epicureos locutus est. *Idem.*

Terrificant animos] Ita Lucret. l. i. et iv. ‘mentes terrificant.’ Ita l. ii. ‘terrificas cristas’ dixit. *Taubmann.*

Inania murmura] Tonitrua vi omni carentia. Ita Propert. l. ii. el. ult. negat puellas ‘rationem quærere mundi, Nec si consulto fulmina missa tonent.’ *Taubmann.*

211 *Femina]* Invidia sexus contemptu inferioris, et jam incipit specialis conquestio. Est autem ordo: scæmina errans, quæ in nostris finibus urbem posuit. Et est exaggeratio: primum quod pretio, deinde exiguum, dein certis legibus. *Servius.*

Femina] Quasi abjecti sexus: unde magis dolendum. Sic Terent. ‘Tu, inquam, mulier, quæ me omnino lapidem, non hominem putas.’ *Donatus.*

Errans] Exul, peregrina, et sine urbe. *Idem.*

212 *Pretio]* Ut ostendat eam nec meruisse per gratiam, nec invasisse virtute. Et si vendidit, quid conqueritur? Scilicet aut de fraude facta per corium, aut ex nuptiarum promissione. Aut exiguum pretio, pro exigui pretii. *Servius.*

Pretio] Ita in l. ‘Mercatique solum.’ Sed Livius lib. xliv. precium amovet, et preces ponit, nam de hac re loquens ita: ‘Advenis, quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communicandam precario datum.’ *Cerda.*

Pretio] Quasi quæ nec gratia meruerit, nec virtute invaserit. Vide Floridum Succis. Lect. i. 10. *Taubm.*

Litus] Non ait agros, sed *litus*, terram mari vicinam, ut supra diximus. Modo etiam infertilem sibi, et angus-

tam vult ostendere; hoc est, talem illi dedimus terram, quæ nulli esset necessaria, qua tamen contenta fuit. *Servius.*

Arandum] Videtur illud attingere moris antiqui, quod cum conderetur nova civitas tauro et vacca, ita ut vacca esset interior, a magistratu muri designarentur. Nam ideo ad exaugurandas vel diruendas civitates aratrum adhibitum, ut eodem ritu, quo condita, subvertatur: Horatius, 'Imprimeretque muris hostile aratrum.' *Idem.*

213 *Loci leges dedimus*] Aut quam tributariam fecimus: aut eni ideo civitatem concessimus, ut in nostrum veniret matrimonium; ut justa ira sit. *Idem.*

Connubia] Hic nu produxit, cum alibi corripuerit, ut, 'Connubio jungam stabili.' *Idem.*

Connubia nostra] A facto et persona facit comparisonem. *Donatus.*

Nostra] Pro mea; nobilium est autem hic sermo. Sic Numanus, 'En qui nostra sibi bello connubia possunt.' Salustius, 'Nos in tanta doctissimorum hominum copia.' *Servius.*

Nostra] Quasi dicat, tanti viri: et dolet, quod suum connubium repperit; id est, se maritum: et accepit Æneam exulem, non maritum, sed dominum: quem deinde ab habitu vituperat. *Donatus.*

214 *Dominum*] Ut superius, 'Licet Phrygio servire marito.' Est autem de Jure quasi per coëmptionem. Vel *dominum* maritum, ut alibi *dominam* uxorem, 'Hi dominam Ditis:' et est quasi vehemens accusatio: me maritum respuat, et Æneam non virum, sed dominum recepit. *Serv.*

215 *Et nunc*] Dici hoc cum stomacho, jam idem Passeratius animadvertit, ut illud Propertii eleg. 1. 21. 'Et nunc inter eos tu sermo es.' *Cerda.*

Paris] Similis Paridi: et injuria a persona. Probrosis enim nominibus

veteres convicia dicebant: ut Sallustius, 'Tyrannumque et Cinnam maxima voce appellans.' Bene autem *Paris*, quasi qui sustulit alii matrimonium pactum: sic Juvenalis, 'Et calvo serviret Roma Neroni.' *Serv.*

Semiviro comitatu] Ut, 'O vere Phrygiæ, neque enim Phryges,' id est, effæminati. Et bene non solum regi, sed et sociis convicium facit. Sane quidam tradunt jure hoc in Phrygas dictum, ab ipsis enim ferunt cepisse stupra puerorum. *Idem.*

Semiviro] Duos proferunt sexus, sed dimidiatos, ut neque viri neque feminae sint: qua conjectura probet infames esse. *Donatus.*

Paris cum semiviro comitatu] 'Ἡμετελλῆς ἀνὴρ, εὐνοῦχος. Alex. Aphr. ἡμίανδρος, ἡμίγυνος. Ut autem *raptu potitur*, in similem sententiam Tib. 'Omnia persolvi, fruitur nunc alter amore, Et precibus felix utitur ille meis.' *Germanus.*

216 *Mæonia mitra*] Lydia: nam utebantur et Phryges et Lydii. *Serv.*

Mitra] Hoc est, incurvo pileo: de quo pendeat etiam buccarum tegmen. Sane quibus effæminatio criminis dabatur, etiam *mitra* eis adscribebatur: multa enim lectio *mitras* proprie meretricum esse docet. Ergo ex habitus qualitate mutuatur invidiam: eum enim non jam effæminatum, velut meretricem appellat, quod est inimici, non mulieris tantum: sed etiam meretricem vocat, cum, sicut supra dictum est, alios insectetur dicens: 'O vere Phrygiæ, neque enim Phryges.' *Idem.*

Mitra] *Mitra* incurvus est pileus, auctore Servio, de quo pendeat et buccarum tegmen. Solæ autem mulieres Lydiorum et Trojanorum gerebant, viris probrosam: sed et multo magis, cum redimiculum habebat, ut An. IX. 'Et tunicae manicas et habent redimicula mitræ' Turn. XXIX. 25. *Molliusculi* θηλυμίτραι, et *μιτροφόροι* Græcis. Propert. el. III. 15.

‘Cinget Bassaricas Lydia mitra comas. Lævis odorato cervix manabit olivo.’ Ita et hic *crinem* dixit *madentem*, id est, unguentatum: ut supra, vs. 147. ‘mollique fluentem Fronde premit crinem.’ *Taubmann*.

Mæonia mentum mitra crinemque, &c.] De hoc pileo Phrygio, quo utebantur mulieres, et quidem sæpe inhonestæ, Juvenal. Sat. III. 66. ubi poëta in peregrinos mores invehitur: ‘Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra.’ Adeundus Salmasius Plin. exerc. p. 556. ubi multa erudite de *mitra*; et legendum censet versu seq. *Subnexus* pro *subnixus* auctoritate veteris auctoris apud Athenæum, cujus hæc sunt; τοὺς πώγωνας ὑποδεμένους, *barbam et mentum subnxi*. *Emmeness*.

Crinemque madentem subnixus] Crinem unguentatum, subnixum et subligatum habens. Aut *subnixus*, fiducia elatus. *Servius*.

217 *Rapto potitur*] Stupro fruitur. Nam proprie *raptus* est illicitus coitus. Nec enim hic rapuerat. *Idem*.

Rapto potitur] Didone rapta. Mss. leg. *raptu*. *Raptum* vel *raptio*, est violenta injuriæ perpetratio. *Raptus* est stuprum ipsum: illud causæ, hoc effectus, auctore Fabricio. Sed et *Servius* *raptum* hic interpretatur illicitum coitum; neque enim rapuerat Didonem. *Taubmann*.

Potitur] Ita Æn. III. ‘auro Vi potitur.’ Ovidius, *poteremur*, pro *potiremur*. *Idem*.

Nos munera] Quasi dicat, incassum sacrificamus, cum non tuis cultoribus, sed alienigenis prodes. *Donatus*.

Nos munera, &c.] Exprobrat Jovi, quod om̃i apud Platonem II. Alcib. cum sibi nihil aequiorem esse, licet plurimas ei immolaret victimas. Ita Juvenal. Sat. XIII. ‘Aut cur In carbone tuo charta pia tura soluta Pomus, et sectum vituli jecur, albaque porci Omenta?’ *Emmeness*.

218 *Templis quippe tuis*] Ac si dice-

ret: Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad inrisionem dictum, ‘Iuppiter omnipotens:’ ac si diceret, Tu es qui potes omnia? *Servius*.

Foremus inanem] Aut quia frustra te credimus mundi esse rectorem: aut quia me tuum filium esse confido. *Foremus* autem auxiliamur, quasi rem per se infirmam. *Idem*.

219 *Orantem*] Perorantem, non precantem, ut supra dictum est, ‘Tallibus orabat Juno.’ *Idem*.

Arasque tenentem] Veteres *asas* dicebant, postea immutata litera s̃ in r, *aras* dixerunt, sicut *Valesios* *Valerios*, *Fusios* *Furios*: quod Varro libro quinto Rerum divinarum ap. Macrobi. sat. III. 2. plenius narrat: ‘Necesse enim aras a sacrificantibus teneri, quod si non fieret, diis sacrificatio grata non esset:’ quo plenius intelligi voluit gratum hoc esse numinibus, subjungendo: ‘arasque tenentem Audiit omnipotens.’ *Idem*.

Arasque tenentem] Dictum hoc de sanctissima obsecratione et obtestatione: ut et in iurejurando religiosissimo aras tangebant. Æn. XII. ‘Tango aras mediosque ignes, et numina testor.’ Cicero pro Flacco: ‘Is si aram tenens juraret, crederet nemo:’ Turn. XXVI. 5. Nam et *ara* prius *asa*, deinde *ansa* dicebatur, quod a sacrificantibus eas teneri oporteret. Vide Macrobi. Saturnal. III. 2. *Taubmann*.

220 *Audiit omnipotens*] Benignus Juppiter, etsi injuriis lacessitus, amantis tamen miseretur: auditque non quidem fatuam illius orationem, sed ipsum nimio amore fatue orantem. *Idem*.

Oculosque ad mania torsit] Ut inde pellat Aneam: nec videatur esse contrarium, quia turbantur omnia Jove in Africa respiciente: nam utrumque a turpi liberat fama. *Serr.*

221 *Oblitos fama melioris amantes*] *Oblitos* et eos dicimus qui aliquid negligunt, vel quibus aliquid excidit, ut

hoc loco, et id quod de memoria excidit: sed figurate: ut, 'Nunc oblita mihi tot carmina.' *Idem.*

Famæ melioris] Hoc est, 'Neque enim specie famave movetur.' *Idem.*

222 *Tum*] In antiquis aliquot *tum* habetur, in aliis *tunc*. *Pierius.*

Mercurium] Hunc mittit nuntium: nam Mercurius præses sermonis. Apto huc verba Arnobii, l. III. 'Mercurius quasi quidam Medicurrius dictus est, et quod interloquentes duos media currat, et reciprocetur oratio, nominis hujus concinnata est qualitas.' *Cerda.*

223 *Vade age, nate*] Singulis verbis et jubentis, ut *vade*, et hortantis, ut *age*, et blandientis, ut *nate*, expressit adfectum. *Servius.*

Voca Zephyros] Aut quibus Æneas naviget: unde est, 'Nec Zephyros audis spirare secundos:' aut quia vehebant Mercurium: ut, 'Ventosque secabat.' Item, 'Rapido pariter cum flamine portant.' *Idem.*

Voca Zephyros] Qui vehant te Mercurium. Scalig. v. 3. *Taubmann.*

224 *Dardaniumque ducem*] Ordo est: Dardaniumque ducem adloquere. *Servius.*

Tyria Carthagine] Quasi homini iratus, civitati epitheton patrium dedit. *Carthagine* autem pro *Carthagini*: et pro adverbio in loco, de loco posuit: sic Horatius, 'Romæ Tybur amem, ventosus Tybure Romam,' pro *Tyburi*. *Idem.*

225 *Expectat*] Moratur, deterit tempus. *Idem.*

Non respicit urbis] Non cogitat, cum illum necesse sit ad Italiam navigare. *Idem.*

Respicit] In Oblongo codice, et in Mediceo, *perspicit*. In aliquot aliis *prospicit* habetur: sed eodem sensu *respicit* paulo infra repetitum eo versu, 'Nec prolem Ausoniam et Lavinia respicit arva.' Cujus loci testimonio plerique in liminari pagina, libro primo, *Lavinia venit Litora*, legendum

arbitrati sunt, quasi utrunque nomen ex commodo suo formare Poeta non licuerit. *Pierius.*

226 *Celeres*] Pro *celer*, vel *celeriter*. *Servius.*

227 *Non illum nobis*] Κατὰ τὸ σωπόμενον intelligimus. *Idem.*

Pulcherrima] Epitheton perpetuum, nec ad præsens negotium pertinens. *Idem.*

Genetrix pulcherrima] In pervetusto codice *genetrix pulcherrima*. Ac de *pulcro* quidem satis disputatum; ita etiam de *genitrice*, cujus nominis secundam syllabam per *e* scribi debere, antiqua marmora, nummi, et Grammatici veteres monent. *Pierius.*

228 *Grajumque ideo bis vindicat armis*] Alii dicunt bis; semel a Diomedis singulari certamine, in quo a Diomede percussus est saxo: Juvenalis, 'Vel quo Tydides percussit pondere coxam Æneæ.' Iterum in excidio sicut legimus, 'Descendo ac ducente deo,' et, 'Hoc erat, alma parens.' Alii dicunt propter Diomedis et Achillis certamina singularia contra Æneam. Sed quando cum Achille dimicavit, a Neptuno liberatus est. Quando cum Diomede, a Venere; potest tamen quod pro Venere fit, a Venere factum videri: sic enim Juno imputat Veneri, quod pro ea factum est, dicens: 'Potes in totidem classes convertere Nymphas.' Potest etiam et aliter esse sensus. Nam Troja antea ab Hercule, qui et ipse Græcus fuit, capta est: ut intelligamus jam tunc Æneam natum fuisse. Nec enim multum temporis fuit: cum constet Priamo tunc ab Hercule imperium traditum. *Servius.*

Vindicat] Pro *vindicavit*, et quædam ideo præterita præsentis tempore ponuntur, ad majorem significationem figurandam, ut, 'Vel qualis equos Threïssa fatigat,' Ge. I. 'Cœnumque Iapetumque creat.' Ut e contrario præteritum tempus ad exprimendam celeritatem, ut, 'Suras incluserat

auro,' et, 'Exiit ad cælum ramis felicibus arbos:' et *vindicat*, eripit, ut, 'Qui in libertatem vindicat,' id est, eripit servituti. *Idem*.

Vindicat] In Longobardico codice *rendicat* per *e* legitur. Sed *vindex* et multa alia, per *i* scribi debere indicant. *Pierius*.

229 *Gravidam imperiis*] Quasi parituras imperia, vel unde multi imperatores possent creari: ut, 'Hinc populum late regem.' Ideo autem *gravidam* ablativo jungitur: quia etiam *gravis illa re* dicimus. Unde est hujus origo sermonis. Sic Plautus in *Amphitryone*: 'Uxor tua non puero, sed peste grvida est.' Alii hunc ordinem volunt: sed fore qui Italiam, gravidam bello, frementem imperiis regeret. *Servius*.

Gravidam imperiis] Pro, gravidam Imperatoribus, quæ loquutio non infrequens. Sic ex observatione *Pas-seratii* in *Propertium*, dicuntur *hospitium, servitium, conjugium, exilium, regnum*, pro hospite, servo, conjuge, exule, rege. Adjungo *Senecam* in *Cædip*. qui *exsequias* dixit, pro his qui exsequias peragunt. Nam in peste ita ait: 'Quin luctu in ipso luctus exoritur novus, Sæque circa funus exsequiæ cadunt.' Ita ergo *imperium*, pro imperatore. Itatorum porro laudes bellicas habes *Ge. II.* ab illo loco: 'Hæc genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,' &c. Ubi nos multa. Quæ ibi dicta sunt, illustrari possunt, etiam perlustrata *elegia 22. Propertii*, quam habet *I. III.* *Cerda*.

Imperiis gravidam] Nostrum imitatur *Ausonius* *Epigr. 4. de Danubio*: 'imperiis gravidas qua seco Pannonias:' quia generant multos imperatores. *Emmeness*.

Belloque frementem] Exceptis temporibus quibus a Latino regebatur: ut, 'Longa populos in pace regebat.' Nam aliis bellicosa fuit Italia. *Serv.*

230 *Alto*] Illustri, nobili. *Idem*.

Alto a sanguine] In codicibus ple-

risque veteribus absque *a* præpositione scriptum est, *genus alto sanguine*, venustate haudquaquam parum. *Pierius*.

231 *Proderet*] Modo protenderet, et propagaret. *Propago* autem si genus significet, *pro* brevis est: ut, 'sit Romana potens Itala virtute propago.' Si de arbore dicas, *pro* longa est: ut, 'Flexos propaginis arcus Exspectent.' *Prodere* sane significat et occulta detegere; unde *proditores* dicti: et decipere vel perdere: ut, 'Unius ob iram Prodimur:' et est in infinitum hæc glossula polysemos. *Plantus*, 'Nam, illud quod dat perdit, et illi prodit vitam ad miseriam,' cum de paupere loqueretur. *Servius*.

Totum sub leges mitteret orbem] *Petronius* sub leges mitteret orbem] *Petronius*: 'Orbem jam totum victor Romanus habebat, Qua mare, qua terræ, qua sidus currit utrumque.' Hinc illi passim sermones: 'Romanos Orbis dominos.' 'Solem utrumque in eorum imperio currere.' Et si autem Roma non omnem orbem sub imperio suo habuit: tamen quicquid *OPPORTUNVM* aut *DIGNVM* vinci videbatur vicit: cætera iudicio reliquit, et contempsit. Sane flos *Asiae, Africae*, et *Europæ* in hoc Imperio fuit. Vide *Lipsium*. *Taub.*

233 *Super sua laude*] Id est, pro sua laude: et Græcum est schema. Sic enim *Demosthenes*, *ὕπερ τοῦ στεφάνου*, id est, *pro corona*. *Servius*.

Molitur] Præparat, exercet. *Idem*.

Molitur laude] Pro sua laude nititur. *Scal. IV. 16.* Repetuntur hæc vs. 272. *Taubmann*.

234 *Ascanione*] Propter illud quod frequenter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autem hoc adserit Poëta, ut laudando Iulium, Cæsarem laudet: quod ab eo originem ducit: ut, 'Julius a magno demissum nomen Iulo.' *Servius*.

Ascanione pater] Utraque vox *emphasin* habet. Hæc autem in gratiam

Julii Cæsaris dicuntur, qui ab Iulo originem traxisse gloriari solebat. Vide Turn. x. 7. *Taubmann.*

Romanus invidet arcēs] Honestior elocutio est, si addamus quam rem invidemus, ut, 'Liber pampineas invidit collibus umbras.' *Servius.*

235 *Inimica in gente*] Præoccupat quasi præsciis; nam nondum inimica est. *Idem.*

236 *Nec prolem Ausoniam*] Ut in sexto, 'Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde sequetur Gloria.' Vel quia de Lavinia Silvium habuit. *Idem.*

237 *Hæc summa est*] Id est, mei præcepti collectio. Hoc est totum propter quod mitteris: ut, 'In summa, non Maurus erat, nec Sarmata, nec Thrax.' *Idem.*

Summa est] Sic Sil. Ital. l. i. 'Mandati summa est.' Subaudit Sanct. Min. p. 334. *ratio.* *Emmeness.*

Hic nostri nuntius] Pro talis: 'Manibusque meis Mezentius hic est;' et, 'Hunc ego te, Enryale, aspicio,' pro *talem.* *Servius.*

238 *Parere parabat*] Non respondit quasi numen inferius; sed dictis obtemperat. Ut, 'Paret Amor dictis caræ genetricis.' *Idem.*

Parere parabat Imperio] Melius, *parabat, quam paret:* apparatus namque profectionis ostendit in ipsa talarium adaptatione *Scal.* v. 16. et 3. Hunc autem locum sumpsit ex *Odyss.* v. et *Iliad.* xxiv. et imitatus etiam est *Stat. Theb.* i. 'Summa pedum propere plantaribus illigat alis, Obnubitque comas, et temperat astra galero. Tum dextræ virgam insernit, qua pellere dulces Aut suadere iterum somnos: qua nigra subire Tartara, et exsanguis animare adsuverat umbras.' Maro *galerum* omisit. *Taubmann.*

239 *Talaria nectit*] Mercurius ideo dicitur habere pennas, quia citius ab omnibus planetis in ortum suum recurrit. Unde et velox et errans inducitur: ut, 'Quos ignis cæli Cylle-

nus erret in orbes.' *Servius.*

Talaria] Sunt hæc calcementa alata Mercurii. *πέδιλα* Græcis, quod pedibus necterentur, Latinis *talaria*, quod talis. *Val. Flacc.* l. i. nominat, *plantaria*, cum ait, 'Aërii plantaria vellet Perseos.' *Papin.* 'Alas plantares.' Inde est, ut apud *Athen.* l. vii. Mercurii *πτερὰ alas*, de talaribus accipiam. Ubi enim insanissimas quorundam opiniones ponit, qui se Deos putabant, de quopiam sic scribit: ἄλλος δέ τις, ὡς Ἑρμῆς, χλαμύδα ἔχων, καρύκειον, πρὸς δὲ τοῦτοις πτερὰ: *Alius quispiam Mercurium* (se faciebat) *habens chlamydem, caduceum, alas insuper.* Sicut et *Artemidorum* l. ii. qui hunc Deum vocat *πηρνόν*, et *Dionem Chrysost.* qui orat. 32. *πετόμενον:* Quia de alis pedum frequentior mentio. *Fulgentius:* 'Pennata talaria habet, quod negotiantium pedes ubique pergendo quasi pennati sunt.' Vides, ut una cum talaribus *pedes* conjungat: quia talaria erant in pedibus. *Orpheus* in hymno illum vocat *πηρνοπέδιλον.* *Ov. Met.* i. signate: 'Parva mora est: alas pedibus, virgamque potentem Sonniferam sumpsisse manu.' Et *Fast.* v. 'alato pede:' ait enim: 'Pacis et armorum, superis imisque Deorum, Arbiter, alato qui pede carpis iter.' eundem *Alipedem* vocat: 'Alipedis de stirpe Dei,' et *Virgilius* hic, 'pedibus talaria nectit.' *Minucius* clare: 'pedibus Mercurius alatis, Pan unguatis, Saturnus compeditis.' Et *Philo de Legat.* *πέδιλα Ἑρμῆς ὑποδεῖται πτερῶν ταρσοὺς ἔχοντα: Mercurii pedibus alata subligantur talaria.* *Cerda.*

Talaria] Unde *περόπους* et *ἀρβυλόπερος* dicitur. *Talaria* sunt calcei aligeri sive pinnati. *Mercurius Catullo pennipes* dicitur: *Ausonio volucripes.* Etiam *Cic.* ad *Attic.* l. xiv. *Talaria induere*, dixit, pro fugam adornare, et q. avolare velle. Porro hunc Mercurii habitum ad *Eloquentiæ* vim naturamque referunt. *Taub.*

Talaria nectit] Proverb. *Talaria nectere*. Homer. Odys. E. ποσσὶν ἐδήσατο καλὰ πέδιλα, Ἀμβρόσια, χρύσεια. Hart.

240 *Aurea*] Ex decoro Dei. Homerus quoque Mercurio dat χρύσεια πέδιλα, aurea talaria. Apul. lib. x. As. 'aureas pinnulas.' Martialis, auream virgam, cum ait, 'Aurea cui torto virga dracone nitet.' Sicut et Horat. 'virgaque levem coërces Aurea turbam.' Ab eadem virga aurea Homerus hunc Deum vocat χρυσόρραπιν, et Homeri imitator Pindarus Od. 4. Pyth. Ἑρμῆς χρυσόρραπις. Cerda.

241 *Rapido*] Celeritate pari ventis. Ita mox: 'Illa Fretus agit ventos:' nam si non adsint venti, quomodo cum Homero ἅμα πνοιῆς ἀνέμοιο? Iccirco, 'Vade, voca Zephyros.' Scal. v. 3. Taubmann.

Rapido pariter cum flamine] Miscell. III. 41. Brodaeus.

242 *Tum virgam capit*] Id est, caduceum: quod primo Apollo habuit, et donavit Mercurio accepta ab eodem lyra sibi tradita. Sic Horatius, 'Fraternaque humerum lyra.' Hujus autem virgæ hæc est ratio: Mercurius et orationis deus dicitur, et interpret deorum. Unde virga serpentes dividit, id est, venena. Nam serpentes ideo introrsum spectantia capita habent, ut significant inter se legatos colloqui et convenire debere, quia bellantes interpretum oratione sedantur. Unde secundum Livium legati pacis, caduceatores dicuntur. Sicut enim per Feciales, a federe bella indicebantur, ita pax per caduceatores fiebat. Quibus caduceis duo mala adduntur, unum Solis, aliud Lunæ. Sane in ipsis serpentibus hæc opinio est: Mercurius hæc tam fera animalia concordat: nos quoque concordare debere certum est. Ἑρμῆς autem Græce dicitur, ἀπὸ τῆς ἑρμηνείας. Latine interpret. Sane caduceum postea inventum dicitur; virga vero insigne potestatis est, nam ideo ea et

magistratus utuntur; dicta quod vi regat. Hac et vates plerunque utuntur; unde et Circe videtur homines mutasse, ut, 'Aurea percussum virga.' Et hodieque tam athletarum, quam gladiatorum certamina virga dirimuntur, et præfecti gentium Maurarum cum fiunt, virgam accipiunt et gestant. Servius.

Virgam] Caduceum seu caruceum (καρύκειον), quod primum Apollo habuit, et pro lyra Mercurio tradidit. Horatius Od. 1. 21. 'Insignem fraterna humerum lyra.' Taubmann.

Virgam capit] Qua hic nuntius vel διάκτορος, qui et Homero νῆδς διδς, utitur in mulcendis et regendis animis: quare Stat. Silv. 1. v. hanc virgam appellat interpretem: qua ducit et reducit animas, et cum nostro Petron. in Satyr. de qua sic Stat. Theb. 1. 1. 'Tum dextræ virgam inseruit, qua pellerè dulces, Aut suadere iterum somnos, qua nigra subire Tartara, et exsanguis animare assueverat umbras.' Hanc Ovid. Met. 1. 671. virgam somniferam vocat. Vide Fab. Argi. Emmeness.

Animas] Pro umbris; secundum poeticum morem. Animæ enim in cælo sunt: ut, 'Visa dehinc cælo facies delapsa parentis.' Hujus autem rei ratio alterius est scientiæ. Servius.

Ille evocat] In Longobardico quidem exemplari vocat esse videtur; sed si accuratius inspicias, ille 'vocat' more Græco per apostrophem scriptum deprendes. Utebatur vero Latini veteres hujusmodi scribendi modo, quem adhuc in veterum monumentis inspicimus: ut apud Marium Maffæum præsulem Aquinatem: SI QUICQUAM HUMANITUS IN TEST: et inferius, QUOIUS LAUDATI MORES ET FORMA PROBATA'ST. Missa vero facio ea innumera, quæ apud Plautum et Lucretium in hunc usque diem perseverant in manibus hominum: nempe

quia eruditioris sæculi tempore in lucem rediere. Non temere autem scriptum invenias apud Velium Longum, ubi de synalephe loquitur (sit enim hoc testimonium Latinos eo genere scriptionis usos) ‘Quum dicimus, *Hic ille*, unum *e* scribimus, et duo audimus, quod apparet in metro.’ *Pierius*.

Evocat] Signate; nam hoc verbum magiæ est, et *δύναμις* quandam, atque imperium signat. Inde Magis tribuitur. Medea apud Senecam: ‘Secreta nudo nemora lustravi pede, Et evocavi nubibus siccis aquas.’ De Mercurio autem Prudentius in Symmachum, ‘Thessalicæ doctissimus ille magiæ.’ *Cerda*.

243 *Tartara tristia*] In veteribus aliquot codicibus, *sub tartara tristia* legitur, mutatis loco dictionibus. Sed *tristia tartara* omnino vocalius sonat. *Pierius*.

244 *Lumina morte resignat*] Claudis, perturbat. Et est illud, quod Physici dicunt: pupillas, quas in oculis videmus, morituros ante triduum non habere: quibus non visis, est summa desperatio. Hoc ergo dicit: *resignat*, hoc est, aufert signa luminibus. Id est, signorum, quibus quæque noscuntur, intellectum tollit. Cicero *resignare*, pro auferre, in Orat. pro Archia ait, ‘Quandiu incolumis post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset:’ hoc est, abstulisset. Alii tradunt *resignare* vetuste ita dictum, ut nos *adsignare* dicimus pro damno, ut est apud Catonem in Lucium Furiū: ‘De aqua quod attinet, ad saliniores ærarios, cui cura vectigalium resignat:’ et idem in oratione, ‘Ne spolia figerentur, nisi de hoste capta; sed tum ubi ii dimissi sunt, revertantur resignatis vectigalibus.’ *Servius*.

Lumina morte resignat] Id est, aperit. Dictumque ex Rom. consuetudine, qua mortuis in rogo oculi aperiebantur, qui ante domi clausi fuis-

sent. Plin. xi. 37. ‘Morientibus oculos operire, rursusque in rogo patefacere, Quiritium magno ritu sacrum est: ita more condito, ut neque ab homine supremum eos spectari fas sit; et cælo non ostendi, nefas.’ Id igitur a Marone ita dictum est, ut quia dicitur Mercurius *ψυχόπομπος*, id est, *manium ductor*, videatur ipse in pyra mortuis oculos a nobis clausos aperire. Servius nobilis Grammaticus, hic lapsus est. Hæc Turn. xxiv. 26. et xxvi. 5. Contra Jos. Castalio Observat. Dec. 4. 4. Turnebi etiam opinionem explodit: et, *resignare lumina morte*, ait esse, oculos morte occludere: adimere oculorum usum, et necare: quo fere modo usus sit Cicero pro Archia: ‘Cum, quamdiu incolumis fuit levitas Gabinii, post damnationem calamitas, omnem tabularum fidem resignasset,’ id est, sustulisset, abrogasset: ut, ‘lumina morte resignat,’ idem sit, quod illud, ‘sub tristia tartara mittit.’ Alludit istud Æn. xii. ‘in æternam clauduntur lumina noctem.’ Censet autem similitudinem ductam esse ab iis rebus, quæ quamdiu consignatæ sunt, satis salvæ videntur; secus, si resignentur. Turnebum autem itemque Achill. Statium falli, qui a more obsignandi et resignandi literas hoc sumptum tradiderint. Sane cum Castalione fecit et Servius Danielis, qui ita: *Lumina m. resignat*, id est, perturbat, claudis: aufert signa luminibus, id est, signorum, quibus quæque noscuntur, intellectum tollit. Et allegat illud ipsum Ciceronis pro Archia. *Taubmann*.

345 *Agit ventos*] Non vocat aut transit; nam sequitur, ‘Et turbida tranat:’ an ergo ducit atque moderatur? ut, ‘Mulcentem tigris et agentem;’ unde et pædagogos dicimus: an excludit ac pellit? ut, ‘Ac membris agit atra venena:’ an sequitur? ut, ‘Palantes Troas agebat.’ An ante se agit, ne reflectant: ut,

‘equos agit,’ quia illis defertur? nam dixit, ‘Rapido pariter cum flamine portant.’ An *agit*, in actu est? Salustius: ‘Inter certamina dominationis aut libertatis agit.’ *Servius*.

Tranat] Transvolat: ut, ‘Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen.’ *Idem*.

Turbida tranat] Tametsi vetusti aliquot codices, *transnat* scriptum habeant, adeo tamen asperum id mihi videtur, ut recipiendum nunquam censuerim. *Pierius*.

246 *Apicem et latera*] Bene ei, quæ sunt hominis, dat. Nam et humeros, barbam, mentum, senem dicit. Hic autem Atlas rex fuit, qui habuit, sicut quidam volunt, juxta Æthiopas pomarium, in quo mala aurca nascebantur, quæ Hesperides et insomnis Draco custodiebant. Hic cum audisset a Themide, antiquissima dearum vate, cavendum esse a Jovis filio, qui ea poma quandoque sublaturus esset; præ timore nullum susciperet; et audito quod Persens Jovis esset filius, suscipere eum hospitio noluit; a quo in montem conversus est, viso Gorgonis capite: Ut autem in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nam et siderum cursum deprehendisse dicitur, et Herculem docuisse. Sane Latine *Atlas Telamon* dicitur, sicut *Nilus Melo*. *Servius*.

247 *Atlantis*] Ætheris et Dicit filius, cui pœnæ gratia cælum impositum dicitur, quod, ut quidam volunt, cum Titanibus steterit. *Idem*.

Duri] Laboriosi, et merito, qui cælum sustinet: unde ait *fulcit*, hoc est, sustinet, propter altitudinem: nam *altus* est nimis. *Idem*.

Latera Atlantis] Scal. III. 3. Lepidissime divinus Poëta, cum haud ignoraret *Atlantem* esse montem altissimum: ejusdemque nominis virum, qui ibi regnarit: utrumque simul descripsit in uno: ita, ut dum montem depingit, apponat humani corporis appellationes quasdam quibusdam

partibus attributas. Nam *latera ardua* communi significato vel de viro, vel de monte dicere licuit: sicut et *verticem*, atque etiam *caput*, quamquam duriuscule. At ubi ait; ‘Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento Præcipitant.’ et, ‘glacie riget horrida barba:’ ea vocabula nominavit, quæ hominis interessent: itaque audacter etiam *Senem* appellare potuerit: ita Ovid. Met. I. IV. ‘Quantus erat, mons factus Atlas?’ nam barba comæque In silvas abeunt: juga sunt humerique manusque. Quod caput ante fuit, summo est in monte cacumen, Ossa lapis fiunt, tum partes auctus in omnes Crevit in immensum.’ Quæritur hic etiam, cur Mercurius dispendio viæ sit usus, cum per compendium ad Æneam potuerit venire Carthaginem. Turn. xxv. 6. ideo factum credit: et, quod Atlas avus ejus fuerit: et, quod diis de cælo descendentibus scalas etiam quasdam, ne præcípites caderent, fabricarint: etsi superior caussa verior sit. Ad avum igitur visendi caussa divertit. Sidonius: ‘vix contigit arva, Et toto descendit avo.’ *Durus* autem est laboriosus: quia cælum sustinet. *Taubmann*.

Cælum fulsit] Ob altitudinem: ideoque *cæli columnam* vocarunt incolæ. Ennio *Telamon* Latine dictus, Eum describit et Silius I. I. ‘Atlas subducto tactus vertice cælum, Sidera nubiferum fulcit caput, ætheriasque Erigit æternum compages ardua cervix: Canet barba gelu, frontemque immanibus umbris Pineæ silva premit: vastant cava tempora venti Nimboſoque ruunt spumantia flumina rictu.’ *Idem*.

248 *Atlantis, cinctum*] Repetitio cum emendatione et actu. *Servius*.

249 *Piniferum caput*] A pinis, quas sustinet. Pineta solent montes vestire, præsertim sitos in locis æstuosis, qualis Africa; inde a pinorum multitudine dictus mons Atlas habere *ca-*

put piniferum. Cerda.

250 *Nix*] *Nix* facit: sed verbum *ninguit* non hinc venit: sed ab eo, quod est *hæc ninguis*, et *hæc ningues*. Lucretius, ‘Atlas effundere ningues.’ *Ninguit* autem prima persona caret, et secunda: quia non est in nostro arbitrio. Fabula autem talis est: Nilus Callirhoën, Oceani filiam, amabat: ex his nata puella nomine Chione, quam rure vitam agentem Jupiter a Mercurio tolli, et nubibus misceri præcepit: unde factum est, ut nives, quæ cadunt, Græce *χιόνες* appellentur; quæ tamen nives representantes virgines et vitam priorem, montibus magis inhaerent. Ideo autem calentes nives sata exurunt, ut ostendant puellam injuriam, quam pertulit a rustico, vindicare. *Serv.*

Nix] Herodot. in Melpom. *ὁδὲ-ποτε γὰρ αὐτὰς* (præcessit, *κορυφὰς*.) *ὑπολείπει νέφεα, οὔτε θέρεος, οὔτε χειμῶνος*: Neque unquam vertex nivibus caret, vel per ætatem, vel per hiemem. Inde a Græcis, *νιφόβολος Ἀτλας, nivibus obrutus*. Plin. v. 1. ‘verticem altis, etiam ætate, operiri nivibus.’ Solin. ‘vertex semper nivalis.’ *Cerd.*

Humeros] Mihi non dubium, quin Plinius II. 44. ut est sedulus Virgillii imitator, respexerit ad hunc locum, cum montes generatim describens, illis humanas partes attribuit: *verticem, cubitum, humeros, sinus, voces*. Idem.

Flumina] Nam feruntur inde aliqua flumina ortum habere. Solin. c. 37. ‘Amnes circa eum non tacendi.’ Mox nominat Asanum, et Nigrum. Ille enim locus corrigendus videtur ex Plin. quod vidit Joan. Camers. Plin. v. 1. ‘Scatebris fontium riguum.’ Solin. iterum, ‘qua ad Oceanum extenditur, manat fontibus.’ Silius: ‘Nimbosque ruunt spumantia flumina rictu.’ *Idem.*

251 *Præcipitant*] Ut, ‘Nox humida cælo Præcipitat:’ præcipitantur. *Servius.*

Senis] Aut propter ætatem: aut adlusit ad nives: ut, ‘Gelidus canis cum montibus humor Liquitur.’ *Id.*

Senis] Allusum ad ætatem, et ad nives. Claudian. ‘Perpetuaque senex subductus mole parumper Obstupuit proprii spectator ponderis Atlas.’ *Cerda.*

Riget] Aut frigida est, aut recta est: unde et *rigorem* dicimus *directionem*. Inde est, ‘Vestisque rigescunt,’ et, ‘Diriguere oculi.’ *Serv.*

Glacie riget horrida barba] Scite admodum. Nam rigor glaciei est, horror barbitii inculti. Ergo, barba, cujus est horror; asperatur glacie, cujus est rigor. Inde mira verborum dispositio. Junguntur enim, ‘glacie riget,’ et ‘barba horrida.’ *Cerda.*

252 *Paribus alis*] Leni volatu: ut, ‘Dixit et in cælum paribus se sustulit alis.’ *Servius.*

Paribus] Æquatis pennis, atque adeo volatu leni, et tranquillo. Ita alibi, ‘in cælum paribus se sustulit alis.’ *Cerda.*

Nitens] Quidam pro *volans* accipiunt, et est participium a verbo *nititor*. *Servius.*

Nitens] Signata vox in volatu. Ovidius Pont. II. ‘Et quod aves motis nituntur in aëre pennis.’ Lucret. I. VI. *Nixor, nisus, conamen*: ait enim, ‘Claudicat extemplo pennarum nisus inanis, Et conamen utrinque alarum proditur omne, Hic ubi nixari nequeunt, insistere et alis.’ Porro *nictari* legunt, sed Gifanius *nixari* mavult. *Cerda.*

Cyllenius] Aut ab avia: unde paulo post, ‘Cyllenia proles.’ Aut a Cylleno Arcadiæ monte, ubi dicitur esse nutritus. *Servius.*

253 *Toto corpore*] Uno impetu excussus. Sic Lucanus, ‘Nec se tellure cadaver Paulatim per membra levat, terraque repulsum est Erec-tumque semel.’ *Idem.*

254 *Avi similis*] Incongruum heroico credidit carmini, si *mergum* di-

ceret, vel, ut quidam volunt, *fulicam*: ut alibi *ciconiam* per Periphrasim posuit: 'Candida venit avis longis in-visa colubris.' Sic est, 'Et testa cum ardente viderent Scintillare oleum.' Sane fabula de mergo talis est: *Æsacus* quidam puer Nympha *Alexirhoë* editus, aliam ejusdem fontis Nympham amabat: quæ cum insequentem amatorem fugeret, ad quoddam specu delata, calcato serpente interempta est, quod postquam amator vidit, in mare se præcipitavit, cujus cum membra ferrentur fluctibus, miseratione deorum in avem mergum mutatus est, quia semper mergi fluctibus gaudent. *Idem*.

255 *Piscosos*] Pisculentos, causa cur volet. *Idem*.

Humilis] Humiliter, et tractum est ab *humo*, ut, 'Qua me quoque possim Tollere humo.' *Idem*.

256 *Haud aliter terras inter cælum-que volabat*] In Oblongo codice, in Mediceo, et aliquot aliis sequitur versus: *Materno veniens ab avo Cyllenia proles, Litus harenosum Libyæ, ventos-que secabat*. Nempe ad duarum syllabarum in continuatis versibus homœoteleuton evitandum. Hinc in plerisque codicibus post dictionem *harenosum*, ac, in nonnullis et reperitur, hoc modo copulativa postposita: *Litus harenosum et Libyæ, ventosque secabat*: ut dissolutum membrum ita apte connectatur. *Pierius*.

257 *Litus arenosum Libyæ*] Bene *arenosum* addidit. Nam in *Libya* erat: sed non in *arenosa*. *Mauritania* enim aspera et silvestris est. *Servius*.

Ventosque secabat] Quia omnis avis in ventum volat, ut, 'Illa notos atque atra volans in nubila fugit.' *Id.*

258 *Materno ab avo*] Per Majam *Atlantis* filiam. *Idem*.

Avo materno] Ab Atlante monte: in quem *Atlantem* patrem Majæ convertit *Pergens*. *Donatus*.

259 *Alatis*] Participium verbo ca-

rens. *Servius*.

Magalia] Afrorum casas, et *mapalia*: idem significant: sed *mugalia*, *ma*, producitur: *mapalia* vero corripitur: ut, 'Et raris habitata *mapalia* tectis.' *Idem*.

261 *Stellatus jaspide fulva*] *Gajus Memmius* de triumpho *Luculli*, 'Syriaci calceoli gemmarum stellati coloribus.' Participium sine verbo. *Jaspide* autem *fulva*, pro viridi: ut, 'Fulvaque caput nectentur oliva.' Dicit etiam *Plinius* in naturali historia, multa esse *jaspideum* genera; in quibus etiam *fulvum* commemorat. Hoc et *Dydimus* et *Nicander* adfirmant. Alii tradunt *Jaspidem* in smaragdum transire. *Idem*.

Stellatus jaspide] In quo *jaspides* plures velut stellæ fulgebant. Vide, quæ ad hunc locum observavit *Salm. Plin.* exercit. p. 758. facere huc videtur illud *Apulejanum* *Metam.* l. vi. 'bullisque te multis aureis inoculatum, veluti stellis sidereis relucentem.' i. e. stellatum bullis, ut *Maroni. Emmeness.*

262 *Ensis erat*] *Ensem* pro vagina posuit. Et multi *jaspidem* volunt ad gratiam pertinere. Alii ad salutis custodiam plurimum posse. Ergo necessaria *Æneæ* in rebus trepidis, qui inter ignotas et bilingues devenerat gentes. Traditur etiam hanc gemmam concionantibus necessariam, nam *Gracchus* ea dicitur in concione sæpe usus, et hic *Æneas* quasi regni particeps, in publico velut in concione, a *Mercurio* corripitur. Bene ergo hic ei habitus datur, ne eum *Tyrii* aut ut profugum aspernarentur, aut obedire, ut advenæ nollent. Sane bene describit luxuriantis ensem: aliter *Æneid.* viii. 'Fatiferumque ensem,' et, 'Ensem Quem Dauno ignipotens.' Hic capulum aut vaginam, at in illis ferrum. Sed peritus Poëta cum amatoris luxuriantis vaginam describit, alias etiam inseruit rationes, cur *Jaspidem* dixerit. *Idem*.

Ensis erat] *Ensem* pro vagina gladii gemmata sumi, cum Servio et Turn. xxvi. 5. docet et Juvenalis, Sat. v. 'A digitis, quas in vaginæ fronte solebat Ponere zelotypo juvenis prælatus Iarbæ?' Cur autem signate *jaspidem* nominarit, docuit Servius Dan. item, cur *læna* potissimum indutum dicat. Item alia commentatur subtilissimæ artis. *Taubmann*.

Læna] Genus vestis. Est autem proprie toga duplex, amictus angularis. Alii amictum rotundum, alii togam duplicem in qua Flamines sacrificant infibulati. Quidam tradunt bene filio Veneris habitum *lænæ* datum, quia hunc sibi amictum genus Veneris vindicavit; unde populi *Lænates* propter hunc habitum, qui se de Veneris genere ortos volebant. Alii inventorem hujus vestis ab hac ipsa veste *Lænatem* appellatum tradunt. Quidam muliebrem vestem quasi amatori aptam volunt. Quidam Pontificalem ritum hoc loco expositum putant. Veteri enim religione Pontificum præcipiebatur inaugurato Flamini, vestem quæ *Lana* dicebatur, a Flaminica texi oportere: quam vestem cum cultro, quæ *secespita* appellabatur, geri debere. *Secespita* autem est culter oblongus ferreus, manubrio eburneo, rotundo, solido, vincto ad capulum argento auroque, fixo clavis æneis, quo Flaminicæ virgines Pontificesque ad sacrificia utuntur, eaque jam sacra est. Appellatur autem *secespita* a secando. Hic ergo Virgilius in Ænea quem sacratum intelligere vult, omnia supradicta latenter amplexus est. Nam inaugurationis meminit, cum dicit, 'Paribus nitens Cyllenius alis,' et, 'Avi similis,' et 'Volat æquora juxta:' ostendit enim Æneam auspicato, et a Carthagine jussu abire. Togam autem duplicem, quam purpuream debere esse non dubium est, hoc versu declarat, 'Tyrioque ardebat murice lœna.' *Secespita* autem quoniam gra-

tum non erat ipsius nominis facere mentionem, ita meminit, 'Stellatus jaspide fulva Ensis erat.' *Ensem* ergo pro cultro longiore debemus accipere; *stellatum* autem pro acutis unciis vinctum. *Jaspidem* autem ideo intulit, ne totus a rege discedere videretur, cui propositum est, veterum ceremoniarum ritum, aliud agens contingere. *Servius*.

Ardebat] Sic Stat. Theb. l. v. 'Chlamys ardet et illi.' *Ardere* hic teste Non. Marcello, est fulgorem et splendorem emittere. Juven. S. xi. 155. 'Quos ardens purpura vestit.' Multi hic *vario* legunt male pro *Tyrio*, teste Rutgersio var. lect. v. 10. Operæ pretium est de *Læna* legi Ferrar. de re vest. ii. 13. ubi Servii sententia rejicitur. Allusit Juven. Sat. v. 42. 'præclara illi laudatur iaspis. Nam Varro, ut multi, gemmas ad pocula transfert A digitis: quas in vaginæ fronte solebat Ponere zelotypo juvenis prælatus Iarbæ.' De hac *læna* noster xi. 72. 'Tum geminas vestes ostroque auroque rigentes Extulit Æneas: quas illi læta laborum Ipsa suis manibus quondam Sidonia Dido Fecerat, et tenui telas discreverat auro.' *Coccina* utebantur divites, unde Juvenal. Sat. iii. 283. 'Cavet hunc, quem coccina læna Vitari jubet, et comitum longissimus ordo.' *Emmeness*.

263 *Demissa ex humeris*] Ex qualitate amictus ornatum amatoris expressit. *Servius*.

Demissa] In pervetustis admodum exemplaribus *dimissa* legitur per *dī*, ut negligentiam quandam in cultu, quod virum decet, ostendat. Sed si *demissa* placet, ut apud Statium, 'It tergo demissa chlamys:' non adversor, quum in statuis, et in nummis habitum hujusmodi sæpe observaverim, quæ sunt plurimum paludamento ab humeris dejecto bona anterioris corporis parte nuda. *Pierius*.

Dives quæ munera Dido] Non addi-

dit cuius rei dives, ut alibi, 'Dives opum variarum,' et 'Dives equum, dives pictaī vestis et auri.' Sane hoc loco docuit Flamini a Flaminia fieri vestem oportere, cuius lanam ipsa per se et nere debeat et texere. Non enim dixit, fieri iusserat aut miserat, quod ad expositionem nominis pertinet. *Servius*.

264 *Et tenui telas discreverat auro]* Ostendit ipsius manibus textam. *Id.*

265 *Invadit]* Habitum futuræ orationis ostendit. Et notandum non eum tantum nuntii, sed etiam caduceatoris, id est, oratoris officio fungi. Nam et persuadet et nuntiat. *Idem*.

Invadit] Invectivam futuram esse hoc verbum ostendit: et ex hoc acri habitu Mercurii ostendit, qualis debuit esse Jupiter. *Donatus*.

Tu nunc] *Tu* invectio est; et *nunc*, id est, hoc tempore, quo tibi navigandum, vel pro tua spe laborandum est. *Servius*.

Altæ] Quam altam vis fieri. *Idem*.

Carthaginis altæ] Est Imperii epitheton ac quasi insigne. Græci *ἱερὸν* ferme, id est, *magnum*, usurpant. *Æn.* 'ruit alto a culmine Troja.' Vide N. *Æn.* 1. 7. 'Altæ mœnia Romæ.' *Taub.*

266 *Locas]* Pro *collocas*, vel *jacis*. *Servius*.

Uxorius] Nimium uxori deditus, vel serviens: ut Horatius, 'Uxorius annis.' *Idem*.

Pulchram uxorius urbem] Stulti est aliena curare, sua negligere. *Donat.*

267 *Exstruis]* A struice. Plautus in *Menechmis*, 'Tantas struices concinnat patinarias.' Nævius nominativo singulari, 'Struix malorum.' *Servius*.

Heu regni] Hic increpat, ut misereatur. *Idem*.

Rerumque oblite tuarum] Papin. Theb. IX. 'Heu nimium mitis, rerumque oblite tuarum.' *Cerda*.

268 *Ipsæ]* Dat dictis auctoritatem: ut, 'Quæ Phœbo pater omnipotens.' Et, 'Imperio Jovis huc ve-

nio.' *Servius*.

Ipsæ deum] Hujus personæ auctoritate graviolem facit suam objurcationem: et, ut major sit metus, potestatem ipsius describit. Utrunque autem damnat, et quod sublevet inimicorum opes, et quod in re agenda otium sibi proponat: quoniam negligentis est et incauti. Addit, ne per eum pereat, quod Ascanio debetur, quod, nisi per ipsum, præstari non potest. *Donatus*.

Claro demittit Olympo] Olympus quasi *ὀλολαμπής* dictus est: sive mons sit Macedonia, qui dicitur esse diversorium deorum; sive cælum. Unde addidit *claro*: ut, 'Plemmyrium undosum.' Accentus sane Græcus tunc potest esse, si sit Græca declinatio, *ὄλυμπος ὀλύμπου*, nam Latine *Olympi*. *Servius*.

269 *Cælum et terras]* Omnem mundum. *Idem*.

Torquet] Utrum quia mundus volubilis est? an *torquet*, regit, sustinet? ut, 'Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques.' *Idem*.

Numine] Est, aut nutu, aut potestate. *Idem*.

270 *Hæc]* Quæ dicturus est. Nam supra dicta ex se dixerat. *Idem*.

271 *Quid struis]* Utrum ædificas? an moliris? an incipis machinari? *Id.*

Qua spe Libycis teris otia terris] Terra totum orbem significat, *terræ* autem partes sunt. *Idem*.

Otia] In antiquis *otia*, ut alibi diximus, per *t*. Præter vero ea, quæ posita sunt in Bucolicis, vidi nuper in hortis palatii, quod D. Augustini templo proximum est: NEGOTIANTI PULLARIO PATER B. M. F. Et ultra Thermas Dioclitianas, in hortis, quæ Mæcenatis nunc dicuntur: POSSESSORES INQUILINI NEGOTIANTES: utrumque per *t*. *Pierius*.

Teris] Per negligentiam tempora consumis, et est verbum, ad ignaviam positum: Sallustius, 'Ibi trien-

nio frustra trito.' Et cum Juppiter dixerit, 'Inimica in gente moraris,' adhuc non dixit quæ non esset intellecturus Æneas. *Servius*.

Teris otia terris] Allusum ad etymon, ut in XII. 'sermonesque serit.' Nam terra a terendo dicta. Quod Virgil, 'teris otia,' Tibull. l. IV. dixit, 'peragit otia.' *Cerda*.

272 *Si te nulla, &c.*] Recte eadem repetuntur exemplo Homérico: neque enim legatus mandatis quicquam prævaricari debet. *Taubmann*.

274 *Surgentem*] Crescentem: ut, 'Surgentem cornua cervum.' Item, 'Surgentemque novæ Carthaginis arcem.' *Servius*.

276 *Debentur*] Honestius plurali numero respondit. *Idem*.

Cyllenius] Antonomasticum est proprio. *Idem*.

Ore] Oratione. *Idem*.

Tali Cyllenius ore locutus] Id est, oratione: vel, talia locutus ore. Notat Fabric. in Mss. legi, 'tali Cyllenius ore locutus Mortalis visus:' Βποτῶ ἀνδρὶ ἐοικώς. Ita Æn. IX. 'Sic orsus Apollo Mortales medio aspectus sermone reliquit.' *Taubmann*.

277 *Mortales visus*] Aut oculis se Æneæ sustulit: aut humanam reliquit effigiem, quam sumpserat, ut ab Æneæ posset videri: quod melius est. *Servius*.

Medio sermone] Atqui exsequutus est omnia, quæ Juppiter dixerat: sed sermo est consensio orationis, et confabulatio duorum vel plurium. *Medius* ergo sermo est, cum persona, cum qua quis loquitur, non respondet, ut nunc fecit Æneas. *Idem*.

Medio sermone] Quia non expectavit responsum, quod erat dimidium sermonis, qui oritur inter duos. *Don*.

279 *Aspectu*] Numinis scilicet: ut, 'Ipse deum manifesto lumine vidi Intransent muros.' *Servius*.

Amens] Id est, consternatus: quod evenire solet horrore percussis. Lucr. l. VI. 'Ne trepidés cæli divis

partibus amens,' id est, ex metu ne compos mentis non sis. Simile Æn. VIII. 'non te rationis egentem Lernæus turba capitum circumstetit anguis,' id est, non te expavescit, neque consternavit. Turn. XXIV. 26. *Taubmann*.

280 *Arrectæque horrore comæ*] Subaudi, sunt. *Servius*.

281 *Dulcesque relinquere terras*] Deest *quanquam*. Per quod intelligi vult Æneam amorem, unde est, 'Invitus, regina, tuo de litore cessi:' ut non videatur ingratus, deorum excusatur imperio: sic ipse in sexto, 'Sed me jussa deum.' *Idem*.

282 *Attonitus tanto monitu*] Proprie juxta quem deus missus a Jove stetit, a quo et fulmina jaciuntur, quæ attonitos faciunt; *attonitus* enim est proprie, juxta quem fulmen cadit. *Idem*.

283 *Heu quid agat*] Ut solet, personis, de quibus loquitur, adfectum commodavit: ut nono Æneidos: 'Heu quid agat, qua vi juvenem, quibus audeat armis Eripere?' *Idem*.

Ambire] Blanditiis vel subdole circumvenire. Et *ambio illum rem* dicimus: ut 'Neu connubiis ambire Latinum.' Sallustius: 'Ambitio multos mortales falsos fieri subegit.' Significat et *rogare*; Sallustius in Jugurth. 'Quos ego audio ambire, fatigare vos singulos.' Dicebatur et *ambio illum*, pro *rogo illum*; Sallustius, in primo, 'Idem fecere Octavius et Quintus Cæpio sine gravi cujusquam expectatione, neque sane ambitu publice,' hoc est, neque valde rogati. *Ambitores* etiam dicuntur, qui, ut honores consequantur, discurrendo et rogando suffragia adquirunt. *Idem*.

Ambire] Non. Marc. *interpellare* interpretatur, sed *appellare* rectius videtur, et quidem, ut *Servius*, *blanditiis*. Ter. And. II. 2. 36. *ambire* pro *prensare*. *Emmeness*.

284 *Audeat adfatu*] In nonnullis codicibus, *oppido* quam *vetustis*, non

invenuste legitur absque particula copulativa, *Quo nunc ambire firentem Audeat adfatu? quæ prima exordia summat.* In aliis invenitur copula: *audeat adfatu, et quæ, &c.* *Pierius.*

Exordia] Orationem, vel hic pro initiis, sed *exordium* in duo dividitur, in principium et orationem, sicut in Rhetoricis legimus. *Servius.*

285 *Atque animum nunc huc]* In tam ambigua consultatione prævaluit in religioso viro divinum præceptum. *Donatus.*

Atque animum, &c.] Homerum expressit noster, qui *Iliad. A. 189. ἐν δὲ οἱ ἦτορ Στήθεσσιν λαοίοισι διὰ δίδυχα μερμήριξεν.* Recte Terent. *And. 1. 5. 31.* 'dum in dubio est animus, paullo momento huc illuc impellitur.' Exemplo sit Cæsar Rubiconem transiturus, de quo Plutarchus in ejus vita. Eleganter animus dicitur tunc *dividi*, cum æstuat dubitatione et se in utramque partem versat. Vide Catull. in *Carm. Nupt.* 'nos alio mentes, alio divisimus aures:' ad quem locum vide Turneb. *xxi. 29. Emm.*

287 *Alternanti]* Varia mente tractanti. Et per hoc ostenditur cogitasse etiam amorem, sed prætulisse voluntatem deorum. *Servius.*

Visa est] Ideo visa est pro necessitate deorum. *Idem.*

Hæc alternanti] Homericus versus *Iliad. x. "Ἢδὲ δὲ οἱ κατὰ θυμὸν ἀρίστη φάλετο βουλῇ:* *Hæc autem illi in anima optima visa est sententia.* Ergo ex hac imitatione verba Poëtæ conjungenda sic sunt, *sententia hæc visa est potior alternanti*, non, *sententia visa est potior alternanti hæc.* *Cerda.*

288 *Fortemque Cloanthum]* In Mediceo, et codicibus aliquot aliis antiquis *fortemque Serestum* habetur. Sed *fortis* epitheton passim apud Virgilium *Cloantho* adpositum. *Pierius.*

289 *Classem aptent]* Deest *præcipit*: et *aptent*, modo parent, alibi adnectere: 'Sed hæc lento mos est aptare flagello.' *Servius.*

Taciti] Pro *tacite*, sine strepitu, celantes consilia. *Idem.*

Taciti, socios] In antiquis plerisque codicibus absque particula copulativa legere est, *socios ad litora cogant.* In non nullis *sociosque.* Et ita tertium quoque membrum solutum, *Arma parent.* Elocutio brevis, et imperanti adcommodata. *Pierius.*

Socios ad litora cogant] Ad votum, subaudiendum *taciti.* *Servius.*

290 *Arma parent]* Contra impetum iratæ forte reginæ. *Idem.*

Quæ sit rebus caussa novandis] Salustius, 'Quæ caussa fuerat novandis rebus.' Non *quæ caussa novandarum rerum* dicimus. *Idem.*

292 *Quando]* Non est temporis: sed significat *siquidem*: et est conjunctio rationalis. Sane *quando*, do brevis est naturaliter: sic Serenus, 'Quando flagella ligas, ita liga.' Virgilius usurpat, 'Si quando Tybrim vicinaque Tybridis arva.' *Idem.*

Optima Dido] Pro adhuc *optima.* *Idem.*

293 *Tentaturum aditus]* Ut illam adeat: ut, 'Sola viri molles aditus, et tempora noras.' *Idem.*

Quæ mollissima fandi] Cato: 'Qua mollissimum est adoriuntur.' Et ubique *temptaturum* subaudis. *Idem.*

Quæ mollissima fandi temp.] Juxta illud Terentianum *H. 11. 3. 223.* 'in tempore venire omnium rerum primum est.' Sic *tempora quærenda*, ut cum Horat. *Sat. 1. 9.* Noster hoc libro vs. 423. 'Sola viri mollis aditus, et tempora noras.' Ubi plura. *Emm.*

294 *Quis rebus dexter modus]* Quis sit optimus rebus eventus. Ut, 'Et nos et tua dexter adi pede sacra secundo;' id est, bonus, ac per hoc propitius, ut, *lærum* pro malo: 'Et lævo contristat lumine cælum.' *Modus* autem terminus. *Servius.*

Quis rebus dexter modus] Ἐπεξηγησας præcedentium. P. Victorius *xxviii. 16.* 'Tentare aditus et tempora,' vertit ex Euripid. *καὶρὸν λαμβάνειν.* *Ca-*

pere tempus, Historicis frequens. *Taubmann.*

Ocyus] Velocius: et nota quod habeat adverbium, et nomen illius non facile reperiatur. *Servius.*

Ocyus] Gifanius docet, omnes liberos vet. omnium auctorum repræsentare *ocius*, per *i* simplex: et ita omnino scribendum, contendere etiam Priscianum: si vel sit a Gr. ὀκὺς. *Taubmann.*

295 *Latī*] Alacres, festini. *Serv.*

Facessunt] Modo frequentativum est, ut in Georgicis, 'Matris præcepta facessit.' Alias *discedit* significat, ut et Terentius, 'Hæc hinc facessat, tu molestus ne sies.' *Idem.*

Facessunt] Id est, libenter et cum desiderio faciunt: nam hoc esse *facessere*, docet Glossarium vetus Terentii. Ge. iv. 'matris præcepta facessit.' *Taubmann.*

296 *Quis fallere possit amantem*] Quamvis de Didone loquatur, generalem sententiam posuit. *Servius.*

Quis fallere possit amantem] In fabula Pyrami et Thisbes Ov. Met. iv. 68. 'Quid non sentit amor? primi sensistis amantes.' Stat. Thebaid. l. II. 'Quos callide motus, Quamve fugam moliris, ait, nil transit amantes Sentio,' &c. *Emmeness.*

297 *Præsensit*] Ac si diceret, ante quam ille moliretur: et nimia in hoc vis amantis exprimitur. *Servius.*

Excepit] In codicibus aliquot per vetustis, *accepit* legitur. In aliis *adcepit*, atque si Deo placet, etiam *atcepit*, *d*, in *t* mutata. Sed huic sententiæ magis quadrare videtur *excepit*, quum id clam delatum intelligatur. Insidiæ enim dolive insunt in verbo *excepit*. *Pierius.*

298 *Omnia tuta timens*] Id est, etiam tuta, nedum illa, quæ timebat: et est exaggeratio. *Servius.*

Omnia tuta timens] Non tantum ita ingenium est amantium, ut, quæ obscure cogitari possint, perhorrescant, sed et omnium candidatorum

hoc proprium, ut rumorem, fabulam fictam, falsam metuant, de quibus accuratissime Cicero in Miloniana c. 16. *Emmeness.*

Eadem fama] Quæ et Iarbæ nuntiaverat. Et ideo *impia*, quia supra, 'Fama malum.' *Servius.*

Furenti] Aut amanti, aut detulit ut faceret furentem. *Idem.*

299 *Armari classem*] Στόλον ὀπλί-ζεσθαι nam et ὄπλα armamenta velaque dicuntur. Vide infra eum locum, 'Colligere arma jubet, validisque incumbere remis.' *Germ.*

Cursunque parari] Modo navigationem: ut alibi, 'Ni teneant cursus.' *Servius.*

300 *Inops animi*] Sine animo, sine consilio. *Idem.*

301 *Bacchatur*] Furit more Bacchantum. Et bene uno sermone præoccupavit futuram comparisonem. *Idem.*

Commotis excita sacris] Verba antiqua usum tradunt; *moveri* enim *sacra* dicebantur cum solemnibus diebus aperiebantur templa instaurandi sacrificii causa, cujus rei Plautus in Pseudolo meminit, 'Scis tu profecto mea si commovissem sacra, quo pacto et quantas soleam turbas dare?' Hoc vulgo *apertiones* appellant. Quidam dicunt: *Commotis sacris* ideo dixit, quia in sacrorum renovatione commovebantur simulacra: unde Horatius, 'Non ego te, candide Bassareu, Invitum quatiā.' *Idem.*

302 *Thyias*] Baccha: nam sicut a Baccho Bacchæ, sic et a Thyoneo Thyades dicuntur. Quidam ἀπὸ τοῦ θεῖν, quod est *insane currere*, dictas volunt. *Idem.*

Thyias] Velius Longus ait Græcos repugnare, ne θύας scribatur per *v* tantum. Velle vero eos *v* literam adsciscere sibi *i* ante alteram vocalem, ut unam syllabam faciant. Et ita scriptum observavi in Mediceo codice *Thyias*, quanquam in aliis per *y* tantum. *Pierius.*

Trieterica] Triennalia. Liberi enim sacra tertio quoque anno innovabantur. Sane sciendum *orgia*, apud Græcos dici sacra omnia, sicut apud Latinos *ceremoniæ* dicuntur. Sed jam abusive sacra Liberi, *orgia* vocantur: vel ἀπὸ τῆς ὀργῆς, id est, a furore; vel ἀπὸ τῶν ὄρων, a montibus, vel silvis. Serv.

Trieterica Baccho Orgia] Græce enuntiavit Poëta. Sunt enim *τριετηρικὰ* sacra Bacchi tertio quoque anno celebrata, quæ et *τριετηρίδες* vocantur: qua forma a Græcis *πεντετηρικὸν* quinquennale et lustrale dicitur, quod quinto quoque anno instauratur: unde et *πεντετηρίς*, et *πενταετηρίς*. *Trieterica* autem et *triennalia* nominantur *orgia*: unde et *κατοργιάζεσθαι* initiari, *μυεῖσθαι*. Interpres tamen Apollonii lib. i. ὄργια dici ait μυστήρια, παρὰ τὸ εἰργεῖν τοὺς ἀμύητους αὐτῶν, ἢ τὰ ἐν ὀργᾷ γινόμενα, ὀργάδας δὲ συμφύτους τόπους καὶ ὕγρους. Alii ἀπὸ τῆς ὀργῆς, ἢ ὄρων, ut, ‘nocturnusque vocat clamore Cythæron:’ nam et *Nyctelia* sacra illa dicebantur, quæ antiquata causa turpitudinis a populo Romano admonet Servius. Sunt et apud Orpheum hymni *Trieterici*. Germanus.

Trieterica] Festa sunt Bacchi triennio quoque celebrari solita. Alii vocant *triennalia*. Ovid. Met. ix. vocavit, *triennia*. ‘Ismariæ celebrant repetita triennia Bacchæ.’ Idem flexu isto: ‘Tertia quæ solito tempore bruma refert.’ Sunt hæc instituta in memoriam triennalis expeditionis, quam in Indiam Bacchus suscepit. De orgiis dictum jam in Georgicis. Versus veteris Poëtæ, quem ibi advocavi ex Clemente, illustrabit Horatium dicentem: ‘Odi profanum vulgus, et arceo.’ Respicit quippe ad etymon εἰργεῖν. Cerda.

303 *Nocturnusque*] Nocte celebratus, unde ipsa sacra *Nyctelia* dicebantur: quæ populus Romanus exclusit causa turpitudinis. Servius.

Nocturnusque] Alludit Stat. The-

baid. l. ii. ‘non hæc trieterica vobis Nox patrio de more venit.’ Emm.

Cithæron] Mons est circa Thebas Bœotias, ex quo clamor veluti numinis Bacchas vocabat. Servius.

Cithæron] Noster Ge. iii. 43. ‘vocat ingenti clamore Cithæron.’ Mela ii. 3. montem in Bœotia positum dicit ‘fabulis carminibusque celebratum.’ Ovid. Met. ii. 223. ‘natusque ad sacra Cithæron.’ et iii. 702. ‘electus facienda ad sacra Cithæron Cantibus, et clara bacchantum voce sonabat.’ Ubi fabulam exponit Penthæi, quam respicere videtur Stat. Thebaid. l. i. ‘et pingues Bacchæo sanguine colles Inde plagam, qua molle sedens in plana Cithæron.’ Emmeness.

305 *Dissimulare etiam*] Hic quasi reus Æneas a Didone accusatur. Ingrati ergo *dissimulare*, quasi ab actu criminis cœpit: nam qui dissimulat aliquotiens cogitat: et quasi non sit dubium cum proficiscendo Didonem lædat Æneas; ita incipit: *dissimulare*, id est, non tantum proficisci, quod est per se malum, sed ut me falleres. Satis artificiosa adlocutio est. Nam interdum subtiliter, et sibi consulit sub facie utilitatis Æneæ, et nunc irata, nunc supplex agit. *Dissimulare* autem ideo, ac si diceret, Ita rem pudendam cogitas, ut eam fateri nolis. Supra enim dixerat, ‘Quæ rebus sit causa novandis Dissimulent.’ Post illud inducit quod dictum est, Primum acceperisti beneficium, ‘Nec te data dextera quondam:’ reliqua per singula loca aperientur. Servius.

Dissimulare etiam, &c.] J. C. Scalig. iii. 23. Taubmann.

Perfide] Muliebri verbum: hoc enim frequenter utitur: ‘Solam nam perfidus ille Te colere:’ et alibi, ‘Has olim exuvias mihi perfidus ille reliquit.’ Servius.

Perfide, tantum] Apollon. lib. iv. et iii. Unde videntur istæ querimoniae

niar esse petitæ. *Hart.*

306 *Nefas*] Bene amans ejus quem amabat consilium profectionis *nefas* dixit. *Servius.*

Tacitus] In Grammatica observabis debuisse dicere, *tacitum posse decedere*, juxta Latinos canones; sed maluit Græcam constructionem, observatore Budæo. *Cerda.*

Mea decedere terra] Dicendo *mea*, stultum ostendit, qui putavit, quod amanti possit abripere. *Servius.*

307 *Data dextera*] Fœdus amicitiarum. *Idem.*

308 *Nec moritura tenet*] Secundus locus accusationis est: magis enim augere injuriam non potuit, quam si se ostenderet. *Idem.*

309 *Quin etiam*] Immo etiam, sed insuper, sed forte difficile est, quod peto, immo quod tu facis: *Quin etiam hiberno usque ire per altum.* *Idem.*

Moliris] Aut moves, aut paras. *Idem.*

Hyberno sidere] Non hieme, sed hiemali sidere: aut propter quod ait supra, 'Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion.' Ergo aut pro tempore: ut, 'Quo sidere terram Vertere Mæcenas:' aut re vera *sidere*, propter Orionem. Et bene tempestatis eum admonet, qui naufragus venerat, et hoc agit, quasi non sua causa eum remanere velit, sed etiam utilitatis Æneæ. *Idem.*

Hyberno sidere] Credo alludere Poëtam ad morem Romanorum, qui post Kal. Novembres intempestivam navigationem censebant, et ex eo claudi mare; admonitus a Brissonio, fori et sæculi nostri gloria, quemque in publico et observare soleo, et domi magno studio complector: ut et idem docuit ex Vegetio IV. 59. et I. civiles. C. de off. rect. prov. Patet etiam ex Symmacho ep. II. 155. 159. 192. 274. 304. *Germanus.*

310 *Mediis Aquilonibus*] Media hieme, ut per *Aquiloncs* hiemem sig-

nificet, aut quod *Aquiloncs* ex Africa navigantibus adversi sunt. *Servius.*

Et mediis properas Aquilonibus] Affectus veri amoris, quo, qui amant, timent pericula eorum quos amant, sive ii maria adeant, sive bella, aut quidvis aliud. Phyllis Demophonti: 'Interdum timui, ne, dum vada tendis ad Hebri, Mersa foret cana naufraga puppis aqua.' Deianira Herculi: 'Ipsa domo vidua votis operata pudicis Torqueor, infesto ne vir ab hoste cadat. Inter serpentes, aprosque, avidosque leones Jactor, et hæuros cerno per ossa canes.' Medea Iasoni: 'Ante oculos taurique meos, segetesque nefandæ, Ante meos oculos pervigil anguis erat.' Laodamia Protesilao: 'Sed timeo: quotiesque subit miserabile bellum, More nivis lacrimæ Sole madentis eunt. Ilion, et Tenedos, Simoesque, et Xanthus, et Ida, Nomina sunt ipso pene timenda sono.' Ergo Dido timet cursum Æneæ per hiemem, per medios Aquiloncs, unde certum naufragium conjici, et certa mors poterat. *Cerda.*

Per altum] Exacerbavit sententiam per *altum* dicendo, quamvis notum esset Æneam per altum navigaturum. *Servius.*

311 *Crudelis*] Etiam in te odio mei: sic Lucanus de Cæsare, 'Sævitia est voluisse mori.' *Servius.*

Arva aliena] Blande, quasi hæc jam tua sunt. *Idem.*

Domosque Ignotas] Ac si diceret: Carthago jam tibi nota est. Et ne hoc responderet Æneas, Aliena sunt arva; ideo adjecit, 'Domosque Ignotas peteres.' Sed æquum est, te hic esse, et non in tuo regno: 'Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?' *Idem.*

Domosque] Sunt veteres admodum codices, in quibus *domus* hic quarto declinatu habetur. Cujusmodi casum Fl. Sosipater per *us* melius quam per *os* proferri censet. *Picrius.*

312 *Troja antiqua maneret*] Vel nobilis, vel illa tua patria, quam doles amissam; et deest si: et quasi per interrogationem, intelligendum est: 'Etiam si Troja staret, per hiemem Troja peteretur?' *Servius*.

313 *Undosum æquor*] Sic III. 693. 'Plemmyrium undosum.' *Emmeness*.

314 *Mene fugis?*] Adhuc aperte non vult imputare beneficia: sicut paulo post facit irata. Et est intellectus: Fac non esse undosum æquor, æquum est ut me fugias? Et paulatim descendit ad preces, nam sequitur: 'Per ego has lacrimas dextramque tuam te:' vel per amicitiam, vel per virtutem: et bene virum fortem per dextram adjurat. *Servius*.

Mene fugis, &c.] Non male Didonis oratio confertur cum illa Scyllæ apud Ovid. *Metam.* VIII. 106. nisi quod Dido preces subjungat: 'Consumtis precibus violentam transit in iram: Intendensque manus, passis furibunda capillis, Quo fugis, exclamat, meritum auctore relicta, O patriæ prælate meæ, prælate parenti? Quo fugis immitis? cujus victoria nostrum Et scelus et meritum est. Nec te data munera, nec te Noster movit amor,' &c. *Emmeness*.

Per ego has lacrimas] Hæc et vicem epilogi possunt obtinere; contra illud vero, 'me dii expellunt,' modo nihil potuit dicere; non enim audierat hoc, sed postea respondit, 'Scilicet is superis labor est, ea cura quietos sollicitat.' Sed hic rursus redit ad exprobrationem beneficii: 'Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni Odere: infensi Tyrii te propter eundem.' Hic aut inconstantiam amantis expressit: aut quia in causa nihil potentius erat, unde cepit, ibi desit. *Servius*.

Per ego has lacrimas] Argute observat *Tunneb.* XXIV. 26. non solum Latinos, sed et Græcos in iurejurando ejusmodi trajectione delectatos. Ita *Ter. Andr.* V. I. 'Per ego te deos

oro.' *Plaut. Men.* V. 7. 'Per ego vobis deos atque homines dico.' *Seneca Agamemn.* 'Per te parentis memoriam obtestor mei.' Vide et *Gruterum Suspici. libr.* itemque *Charis. de præposit. per.* *Taubmann*.

Per ego has lacrimas, &c.] Similem trajectionem invenias in *Bris.* apud Ovid. 'Per tamen ossa viri,' &c. 'perque trium fortes animas.' *Emmeness*.

Lacrymas] Quam in istas proni, qui amant! Ovid. *Art.* III. 'Quo non ars penetrat? discunt lacrimare decenter: Quoque volunt plorant tempore, quoque modo.' His loquuntur, qui amant: idem in *Bris.* 'Sed tamen hæ lacrimæ pondera vocis habent.' His rem gerunt: ibid. 'Sis licet immitis, matrisque ferocior undis, Ut taceam, lacrimis comminuere meis.' His decipiunt: *Medea Iasoni*, 'Vidi etiam lacrimas, an et est pars fraudis in illis? His blandiuntur, ut hic Dido. Est vero similis obtestatio apud *Sen. Rhet. Controv.* I. V. 'Per has lacrimas, per hunc squalorem, per hæc necessaria omnibus periclitantibus instrumenta.' *Cerda*.

315 *Nihil ipsa*] Non pudorem, non regnum. Et est sensus: Si enim aliquid sperares, retinere te possem; sed contemnitis me, quia tibi ab initio cuncta concessi. *Servius*.

316 *Inceptos Hymenæos*] Qui novitate sunt dulces: et bis idem dixit. *Idem*.

317 *Si bene quid de te merui, &c.*] Ovid. *Metam.* VII. 852. 'per nostri fœdera lecti, Perque Deos supplex oro, superosque, meosque; Per si quid merni de te bene.' *Emmeness*.

318 *Dulce meum*] Tetigit rem inhonestam. Sic *Terentius*, 'Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus.' Alii non accipiunt de re Venerea, *dulce meum*, sed ita: 'Si ea, quæ in te contuli, grata fuerunt et dulcia.' Alii pro, 'Si ego tibi quicquam dulcis fui:' vel quia amantes, amores suos

dulcia sua dicunt: id est, si talis in te fui, ut mererer, quam tu diceres *tuum dulce*. Servius.

Dulce meum] Consuetudinem amoris κατὰ περιπλοκὴν verbis honeste tegit. Taubmann.

Dulce meum] Longus pastor. l. iii. nominat consuetudinem γλυκὺ ἔργον. Inde Pindar. Olymp. od. vi. γλυκείαν ἀφροδίτην appellat. Honestam narrationem est Alcmenæ in Amphitr. ii. 2. 212. 'ea dos est, tibi morigera ut sim:' alloquentis Amphitruonem maritum. Emmeness.

Miserere domus labentis] Turneb. xxvi. 5. Dictum eleganter et insigniter: quod, distracto conjugio, domus dissolvatur atque dilabatur. Taubmann.

319 *Exue mentem*] Rejice a te propositum mei relinquendi. Servius.

320 *Te propter*] Hoc est, propter te. - Idem.

Te propter] Ejusdem argumenti est illud Phyllidis ad Demophoonem: 'At mea despecti fugiunt connubia Thraces, Quod feror externum præposuisse meis.' et Medæ ad Jasonem: 'Proditus est genitor: regnum patriamque reliqui: Munus, in exilio quod licet esse tuli.' Magnum argumentum amoris, suos contemnere, quod fecit Phyllis; genitorem prodere, et patriam relinquere, quod Medea: non hæc satis divino viro, incurri in odium Libycarum gentium, Nomadum tyrannorum, Tyriorum adhuc, propter te unum, o Ænea, atque adeo et meos prodidi, et externos provocavi. Cerdu.

Libycæ gentes] Redit ad enumerationem beneficiorum, et hanc cum auctu explicat, dicendo inimicas gentes factas, dum illis præponitur. Servius.

Nomadumque tyranni] Non eo inficias *Nomudum* in codice Longobardico, et aliquot aliis legi. Sed enim in Oblongo, in Mediceo, *Numidum* habetur Latinorum idiomate. Ap-

pianus enim, quos Græci *Nomadas* appellant, *Numidas* a Latinis appellari dicit. Neque dicat quispiam primam syllabam produci, si *Nu* scribatur, quia sit *ov* diphthongus apud Græcos: Appianus enim Romanorum sonum non syllabæ tempus exprimere curavit, quævis alias pro *u* brevi apud nos *O μικρὸν* illi scribere soleant, ut pro *Numa Νόμας*, ita illi *νομάδας*, nos *Numidas*. Pierius.

Tyranni] Nihil intererat apud majores inter regem et tyrannum: ut, 'Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.' Servius.

321 *Te propter eundem*] Bene servavit rem causæ necessariam. Et sunt, qui hic distinguunt, ut sequatur, *Extinctus pudor*. Idem.

Qua sidera adibam] Hom. Od. T. de Penelope: ἡ γὰρ σευ κλέος οὐρανὸν εὖρὸν ἰκάει. Germanus.

Extinctus pudor, et, qua sola sidera adibam] Sic supra vs. 55. *pudorem solvisse* dicitur. Nunc autem pudicitiae vitium esse additum et inustam notam queritur, quæ, Plauto teste in Amphitr. ii. 2. 209. vera dos est: 'non ego illam mihi dotem duco esse, quæ dos dicitur: sed pudicitiam, et pudorem, et sedatum cupidinem.' Ter. Ad. iii. 2. 48. 'Tum præterea, quæ secunda ei dos erat, Periit, pro virgine dari nuptum non potest.' Recte igitur noster, 'qua sola sidera adibam, Fama prior.' Contra in nullo honore sunt, quibus flos pudicitiae delibatus est. Inde Horatius od. iii. 27. *Europen vilem* appellat. Elegantissimam floris et pudicitiae comparisonem apud Catullum in Carm. nuptial. 63. si legis, operæ es facturus pretium. Emmeness.

323 *Fama prior*] Quæ melior fuit sine dubio. *Cui me moribundam*: hoc est, quod supra, 'Nec moritura tenet crudeli funere Dido;' sed ibi invideo, hic per miserationem. Servius.

Deseris] Subdistinguendum: dubitat enim, quo eum nomine potissi-

mum appellet. *Idem.*

Hospes] Non dixit *marite*, id est, quia non vis dici maritus: Æneas enim et hospes fuerat, et maritus: sed modo maritum se negat, hospitem confitetur. Unde nunc Dido hoc dixit, 'Cui me deseris, hospes?' *Idem.*

Hospes] Latet hic emphasis non vulgaris. Est enim indignum cogi ad mortem ab hospite, in quem exprompta humanitatis argumenta. Cum pari emphasi Propertius eleg. 11. 21. 'Colchida sic hospes quondam decepit Iason.' et eleg. 34. 'Hospes in hospitium Menelao venit adulter.' *Cerda.*

Deseris, hospes] Eodem utitur verbo Ter. And. 1. 5. 56. 'ne abs te hanc segreges, neu deseras:' et vs. 330. 'deserta viderer.' Et bene *hospes* in contemptum, nam mariti nomine indignus, quia clam fugam moliebatur, ut Catull. in Nupt. Pelei et Thetidos Carm. 64. 'Nec malus hic celans dulci crudelia forma Consilia in nostris requiesset sedibus hospes.' *Emmeness.*

324 *Hoc solum nomen quoniam de conjugē restat*] Hoc est, superest. Alii *restat* intelligunt *resistit*, id est, contrarium tibi est. Nonnulli dicunt: Hoc solum nomen quoniam superest, ut te conjugem dicam. Dicitur autem ingenti adfectu hos versus pronuntiassse, cum privatim, paucis præsentibus, recitasset Augusto. Nam recitavit voce optima primum, tertium et quartum. *Servius.*

325 *Quid moror*] Utrum, quid in hac terra moror, an, quid in vita moror? *Idem.*

327 *Saltem*] *Vel hoc*: est autem sermo tractus a captivis, qui cum frequentius ab hostibus captarentur, dicebant, *Sublatis omnibus, salutem concede.* Inde per Synaresin hic natus est sermo; ut in contemptu rerum multarum petitori aliquid, *saltem* dicamus; quasi quod negari minime debeat; cum extremum aliquid

petitur, inde necessitate additur *saltem*, veluti *salutem* postremo poscentes, vel *salutem* si aliter non potest. Et hic ostendere vult Didonem, ut est mos inconstantibus animis, præ amore id agere invidiose; quasi a legitimo marito deseratur: quis enim ignorat matrimonia liberorum suscipiendorum gratia iniri? Ait enim, 'Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset Ante fugam soboles.' Dixerat enim, 'Miserere domus labentis,' id est, futuri generis. Alii hoc a sorore natum volunt, quæ dixit: 'Nec dulces natos Veneris nec præmia noris.' *Idem.*

Si qua mihi de te, &c. si quis mihi p.] Qua et si quis addita putantur, nam integrum est: 'Si suscepta fuisset ante fugam soboles, et mihi parvulus aula Luderet Æneas.' *Idem.*

328 *Ante fugam soboles*] Et amatorie et amare. Nam hæc *fugam* dicit: quam ille nominat *profectionem*. Amor autem ex filii desiderio comprobatur. *Idem.*

Ante fugam] *Fugam* dicit: nam non vult honestare rem, si dicat *discessum*. Donatus.

Soboles] Cur in antiquis codicibus *suboles* habeatur, alibi dictum. Nunc duo adhuc succurrunt exempla ex antiquis monumentis, ubi *suboles* per u scriptum legitur. Ea sunt ad Æsculapii, ubi nunc Divi Bartholomei fanum: CYNCTORVM HAEC SVBOLI SEDEM POST MORTE RELIQUIT. Et alio versu eodem epitaphio: ET FACIET SVBOLES MVLTOS MEMORATA PER ANNOS. A *subolescere* enim hoc deductum esse nomen, alibi diximus. *Pierius.*

Si quis mihi] Bene iterat *mihi*: et secundum jus loquitur. Nam ubi non est justum matrimonium, liberi matrem sequuntur. *Servius.*

Parvulus] Sumptum credo ex Catullo, qui in Nuptiis Jul. et Mal. 'Torquatus volo parvulus Matris e gremio suæ Porrigens teneras manus,

Dulce rideat ad patrem Semihiente labello.' *Cerda*.

329 *Luderet*] *Ludere*, proprie puerorum est: unde et *παῖδας* Græci ἀπὸ τοῦ παίζειν, a ludendo, dici quidam volunt. *Taubmann*.

Luderet] Sic *Juven. Sat. v. 138*. 'nullus tibi parvulus aula Luserit Æneas.' Et recte *referret*: nam, ut *Horat. od. iv. 5*. 'laudantur simili prole puerperæ.' *Emmeness*.

Qui te tantum ore referret] Aut sic dixit, quasi amatrix; ut supra de *Ascanio*, 'Infandum si possit fallere amorem.' Aut illud dicit: Optarem filium similem vultui, non moribus tuis. *Servius*.

Qui te tantum ore referret] *Te tantum*, et *tantum te* transpositæ dictiones in diversis codicibus sententiam identidem variant. Nam quum *Servius* exponat: 'Optarem filium similem vultui, non moribus tuis,' quadrat ea lectio, *qui te tantum ore referret*. Quod si, ut in quibusdam aliis codicibus, manu scriptis, habetur, eam lectionem adprobaverimus, *qui tantum te ore referret: tantum*, magnum amoris affectum ostendet, et ipsam petitionis honestatem; quum non quærat invitum retinere, neque futuræ ejus felicitati velit invidere, optare vero tantum ejus imaginis memoriam apud se perpetuo permanere, quam assidue spectando delectetur, et solitudinis tædium levet, desertique amoris amaritudinem leniat, quod in suscepto filio contingere potuisset: et ideo ad optatorum diminutionem descendit, atque *tantum*, ut ex pluribus, quæ forte negaturus erat, hoc saltem unum impetraretur. Tota enim orationis vis eo vertitur, ne deserat amatus amantem; aut si deserturus omnino sit, non ita miserabilem in ærumnis et calamitatibus derelinquat. Est et alia lectio in codice Longobardico, atque etiam in Mediceo, neque non in Porcio, *qui te tamen ore referret*. Cui lectioni nonnulli alii veteres co-

Delph. et Var. Clas.

dices adstipulantur. Et ita apud *Arusianum* in libello de *Virgilianis* elocutionibus scriptum habetur. Quæ quidem oratio et ipsa affectus et amoris plena est. Ait enim: 'Tamen si summo opere concupiscat filium ex Ænea suscipere: nolle tamen, nisi patri futurus sit similis suo. Totaque in eo est, ut ostendat, se regnum, opes, famam, omnia denique posthabuisse, præ uno Ænea, quo si potiri non liceat, imaginem saltem Æneæ similem assidue contemplari possit. Quas vero impuditiæ voluptatisque notas interpretes huic inurunt, a *Virgiliana* sententia mihi videntur alienæ, qui amorem *Didus* exscribere videtur: de quo fertur unam esse animam in gemino corpore.' *Pierius*.

330 *Capta, ac deserta*] In Longobardico codice, in Mediceo, in Porcio, et aliquot aliis legitur, *ac deserta*, quod infelicitatem augere videtur. Multi enim captivi sunt, non tamen auxilii spe deserti; multi sine spe, non tamen captivi: se vero ait *Dido* omnino captam; sed, nisi aliqua saltem imago Æneæ sit penes se, etiam desertam. Hinc illud horrificum in somnis ejus sequetur, 'Semperque relinqui Sola sibi, semper longam incomitata videtur Ire viam, et Tyrios deserta quærere terra.' In non nullis legitur, *aut deserta*. Idem.

331 *Jovis monitis*] Bene præscribit, ne ei det impietatem. Sane et hæc monita dicimus: ut, 'Carmentis nymphae monita, et deus auctor Apollo,' et *hos monitus*, ut *Persius*, 'Hos pueris monitus patres infundere lippos.' *Servius*.

Ille Jovis] Confundebatur pudore, utpote qui ingrati, qui fallacis, qui fugitivi infamiam subiret contra institutum suum. Sed solum *Jovem* sibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, ut vir alioquin mitis et humanus, quamvis moveretur officii *Didonis*, tamen a proposito non discederet.

Virg.

S P

Recte autem dixit *monitis* potius quam *jussis*: quia non solum imperium eum movebat, sed ea quæ imperabat, quæ ad regnum Italicum acquirendum pertinebant, et ne Carthaginem, suo imperio inimicam futuram, foveret. *Donatus*.

Immoti tenebat Lumina] *Physicum* est, ut qualitatem animi ex oculorum, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus. Ergo modo vult ostendere *Æneam* a proposito non esse deviaturum. *Servius*.

332 *Obnixus*] Id est, obstinatus. *Scal.* iv. 16. *Taubmann*.

Curam] Vel simpliciter accipe, vel amorem. *Servius*.

333 *Ego te, quæ plurima fando*] Controversia est plena, in qua expurgat objecta removens a se crimen ingrati: et veniali utitur statu, profectionem suam retorquens in voluntatem deorum. Habet etiam finem; nam purgat objectam fugam, nomine profectionis. *Idem*.

Ego te, quæ plurima] Captatio benevolentiae in re dubia, a Didonis et sua persona. Tantum autem abest, ut *Æneas* ingratus fuerit, ut etiam gratissimo animo fuisse, ubique appareat: neque hic tantum gratias agit Regina, sed luculentis verbis in primo etiam, ob clementer auditam legationem atque socios receptos. Pollicetur etiam æternam apud se memoriam beneficii: 'Dum memor ipse mei,' &c. Ne vero aut crudelem, aut ingratum putes, ubi dicitur, 'sed nullis ille movetur Fletibus.' Rejctus enim est et effectus et causa in deos, illis versibus, 'Fata obstant; placidasque viri Deus obstruit aures.' Ita placide suapte natura erant aures, fato autem factæ duræ: de quibus *Scalig.* iii. 11. *Taubmann*.

334 *Numquam, regina, negabo*] Palam habet beneficia accepta, sed necessitate impulsus, et non voluntate, ostenditur se illi non obsequi. Breviter autem purgavit, quæ obiciebantur, ne multiloquio tempus

tereret: et ingratitudinis vitium primo confutat, ut secundum artem incipiat a validioribus adversariorum objectis. *Donatus*.

335 *Promeritam*] Præstitisse, et bene egisse: et est sermo de his, qui per contrarium magis lucent. Terentius, 'Ita me velim ames promerentem, pater,' id est, bene agentem. Et congruit, ut præstet, qui bene agit; contra commertus, qui aliquid delinquit, ut alibi ipse Terentius, 'Quid commerni aut peccavi, pater?' id est, quid male egi? et est sensus: Quantacunque enumerare potueris in me tua beneficia conlata, eorum tibi debere gratiam non repugno. *Servius*.

Memnisse pigebit Elissæ] *Memini* et *illius rei* dicimus, ut hoc loco: et *memini illam rem*, ut, 'numeros memini, si verba tenerem.' *Elissæ* autem *Didonis*, quæ appellata est lingua Punica *virago*, cum se in pyram sponte misisset, fingens placare manes prioris mariti, cum nubere se velle Iarbæ mentiretur. *Idem*.

336 *Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus*] Hic versus superioribus jungendus, ut sit sensus, Tandiu beneficiis tuis obligatus ero, quandiu vixero. Et bene hoc de futuro dixit, et congrue: nam *Piget* ad futurum spectat, *pudet* ad præteritum; et licet pene sit una significatio, tamen dicimus, *Piget me illud facere et fecisse*. Unde interdum, præcipue a Sallustio, simul ponuntur. *Idem*.

337 *Pro re pauca loquar*] Remoto ingrati crimine descendit ad causam: et proprie, id est, si rei magnitudinem cogites, *pauca*. *Idem*.

Pro re pauca loquar] Pro rei veritate, cui paucis verbis opus est. *Pin-darus*: ἐὼνυμιον εἰς δίκαν τρία ἔπεα διακρέσει. *Taubmann*.

Neque ego hanc] Profectionem scilicet subaudis. Nam posteriori non potest jungi, ne sit confessio. Et hoc est, quod reddidit, 'Dissimulare etiam sperasti?' *Servius*.

Neque hanc abscondere furto] Probat

quod non fugam, sed navigationem paravit: quia non venerat ut matrimonium conficeret, quod probat, quod nullis solitis ceremoniis conjugium celebratum sit. *Donatus.*

339 *Prætendi tædas*] Probat non esse matrimonium. Quia illa dixerat, 'Per connubia nostra.' Et est quasi status finitionis, quid sint legitimæ nuptiæ: et hic Æneam inducit agentem, nullo se matrimonii jure posse constringi, qui neque confarreatione Didoni conjunctus fuerat, ut Flamini ac Flaminicæ convenit: ait enim, 'Nec conjugis unquam Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni:' et *tædas* quidem quantum ad ignem pertinet, per quem mos confarreationis firmabatur, dixit; scilicet ne aut legitime jugatam contra fas reliquisse videretur, aut fœdus, id est, fidem rupisse perpetuæ castimonie, quia cum fuissent juncti, scirent tonuisse, quæ res dirimit confarreationes. Dixerat enim Juno, 'Et tonitru cælum omne ciebo,' et paulo post, 'Insequitur commixta grandine nimbus.' *Servius.*

Nec conjugis Prætendi tædas] Quamvis *νυμφίαι δᾶδας* et *δαδούχους* respicere videri possit: tamen non displicet doctis, *prætendi tædas*, ea forma dictum, qua Euripid. in Androm. *προὔτεινα παιδὸς θάνατον*, id est, pueri mortem prætexui et confinxi. *Ich hab mich auch nie vor ein Ehman ausgeben.* Taubmann.

Aut hæc in fœdera veni] Id est, matrimonii: et jungendum est superiori, aut certe ad posteriora pertinet: et hoc dicit: Non ad hoc veni, ut hic morarer: sicut et nunc probat dicens, 'Me si fata meis paterentur ducere vitam;' et dixit i. 'Quæ me cunque vocant terræ.' Ergo *veni*, consensi: hoc est: Non ad hæc consensi fœdera: ut, cum vellem discedere, non liceret. *Servius.*

340 *Me, si fata meis, &c.*] Observat H. Stephau. lib. Sched. c. 11. has lo-

cutiones ducere vitam suis auspiciis, et, componere vitam sua sponte, esse eandem cum illa, sibi vivere, qua usi Horatius in epist. et Ovidius Trist. iii. 4. quodque Plato τὰ ἐαυτοῦ πράττειν. *Cæda.*

Paterentur] In antiquo admodum codice pro *paterentur* suppositum est *voluissent*. Sed *paterentur* multo quid majus habet, et multo magis eruditis satis auribus facit. *Pierius.*

Meis Auspiciis] Argumentum a necessitate: et *auspiciis* ideo, quia majores omnia auspiciato gerebant. Ergo *auspiciis*, dispositionibus. Potest et *auspiciis* dixisse ominibus, quia in Jure Augurali *auspicium* dicitur, quod non petentibus nobis, ad ea quæ in animo habemus, jure ominis, offertur: vult enim ostendere Æneam semper animo volutasse ominibus, ut, quæ mente agigaret, offerrentur auspicio, atque augurio firmarentur: unde si bene advertas singula hic illi loco in tertio ad singula redduntur; nam quod ibi imprecatione, ubi augurio petit ea quæ negaverat firmari, hic in refutatione comprehendit. Ibi enim dixit: 'Serva altera Trojæ Pergama,' hic, 'Urbem Trojanam primum:' ibi, 'Reliquias Danaum atque immitis Achilli,' hic, 'Dulcesque meorum Reliquias colerem:' ibi, 'Mausuram urbem,' hic, 'Tecta alta manerent:' ibi, 'Ubi ponere sedes,' hic, 'Recidiva manu posuisses Pergama victis:' ibi, 'Quove ire jubes,' hic, 'Italiam magnam Grynæus Apollo:' ibi, 'Da pater augurium,' hic, 'Me si fata meis paterentur ducere vitam.' Alii *auspiciis* potestate: ut, 'paribusque regamus Auspiciis,' vel quæ animo ac mente agitentur, de quibus consulturi essent. *Servius.*

Meis Auspiciis] Mea dispositione: id est, ut vellem et optarem: nam hic, *mea auspicia* dicit, quæ, quod volo, pollicentur, neque voluntati meæ refragantur: et proinde pro voluntate posuit, ait Turnebus xiv. 76. *Taubman.*

341 *Sponte mea*] Modo nomen est. Nam et genus et casum habet. Sic et *mane*, enim ei et genus et casus additur, nomen est: ut, 'Dum mane novum, dum gramina canent.' Sic est, 'Forte sua Libycis tempestas appulit oris.' Alias adverbia sunt. Verum autem dicit non sua sponte. Nam supra legimus, 'Hos cape fatorum comites.' Item, 'Diversas quærere terras Auguriis agimur divum.' *Servius*.

Sponte mea componere curas] Id est, meo arbitrato deliberare. *Scalig.* iv. 16. Ita Celso dicitur 'Homo suæ spontis,' qui more suo vivit, et ut libet, ac nulli vitæ instituto adstrictus est: ὁ μὲν καὶ τῇ τύχῃ καὶ προαιρέσει ἐλεύθερος. i. l. 'Sanus homo, qui et bene valet, et suæ spontis est, nullis se obligare legibus debet.' *Taubmann*.

342 *Primum*] Id est, Hoc vellem præcipue. *Servius*.

343 *Colerem: Priami*] In Mediceo, et antiquioribus quibusdam exemplaribus et copulativa particula non habetur, positum vero est κατὰ διάλειπον, *Reliquias colerem, Priami tecta alta manerent*. In aliis est particula, *et*. *Pierius*.

344 *Recidiva*] Post casum restituta. Alii *recidivum* proprie dicunt, quod excisum denuo nascitur. *Serv.*

Recidiva] Quamvis exemplaria multa *rediriva* legant, magis tamen placet, quod *Servius* etiam agnoscit, *recidiva*: a *culo* enim *recidivus*, quod ait ille post casum restituta. Ita etiam Fl. Sospater sentit, qui *rediriva* dici monet, quæ post interitum redeunt. *Recidiva*, quæ ex suo casu restituuntur. Unde Virg. 'Recidiva manu posuisssem Pergama victis.' *Pierius*.

Recidiva] Ita legendum; non, *rediriva*: nam *recidivum* de hac gente perpetuum apud Poet. Miræ enim emphaseos et energię singularis; quod profecto ignoravit *Servius*, qui a *redirivo* vix distinguit. Non igno-

rat Ausonius pro Consulatu Grat. actione: 'Quæ bona præstas, efficis, ne caduca sint: quæ mala, prospicis, ne possint esse recidiva.' Et eleganter de Phœnice Corippus: 'A busto recidiva suo:' ut notat D. Heinsius ad illud Sillii l. i. 'Gens recidiva Phrygum,' &c. Ans. Popma explicatius ita: *Recidiva* sunt, quæ ex suo casu restituta eodem modo et genere redeunt: ut 'recidivas febres' dixit *Plinius*: *Virgilius* 'recidiva Pergama,' quæ fiunt ab his, quæ superstites sunt Trojanis periculis: *Tertullianus* 'Reciprocarum frugum et uvidorum elementorum, et recidivi anni fidem argumentantur:' *Arnob.* l. iv. 'Quicquid prior ætas abstulisset, recidiva substitutio denegaret.' *Rediriva* autem sunt, quæ ex vetustis renovantur, et quasi in vitam, nova adsumpta forma, denuo revocantur: ut *redivivus lapis*, qui ex vetere in novum ædificium translatus de integro politur, &c. Quæ *Turnebus* xxix. 24. annotat, minus accurata sunt. Vide etiam, quæ *Æneid.* vii. notavimus. Porro hic locus, eodem auctore, hanc continet sententiam: Mihi, si, ut volo et opto, res meas constituere et consilia componere liceret, Coloniam ad renovandum nomen et memoriam antiquæ patriæ conderem: at mihi non licet arbitrato meo vivere, sed parendum fati est, et Imperium Italiæ fatale capesendum, non colonia tantum condenda, cui vel in Africa possem sedem ponere. xxvi. 5. Denique de *Acervatione*, sive *Coagmentatione* hujus loci videatur *Scal. Poët.* iii. 42. *Taubm.*

345 *Sed nunc Italiam*] Facit rem verisimilem: nam nullus ab ocio ad negotium, nisi invitatus accedit. *Don.*

Gryneus Apollo] Clazomenæ civitas est Asia. Unde *Horatius*, 'Dives agebat Clazomenis.' Juxta hanc nomen est Gryneum, ubi Apollo colitur. Qui traditur ibi Grynem Amazonam stuprasse. Inde epitheton: licet in

Delò acceperit oraculum. Hic tamen singula commemorat, quibus se ostendat coactum voluisse abscedere. *Servius.*

346 *Italiam*] Necessaria repetitio Italiæ, quia ibi ei dicebatur imperium, et ipsa est causa navigandi. *Idem.*

Lyciæ sortes] Nec hinc accepit responsum: sed sic dixit *Lyciæ*, ac si diceret Apollinæ. *Idem.*

Lyciæ sortes] Cujusmodi autem hæc sortes fuerint, disputant eruditi. Legatur Alciatus *Parerg.* v. 22. ubi docet, apud antiquos oracula etiam sortibus data esse: et notat Pimponius eadem significatione et κλήρον et κλήρους Græcos, et πεισοὺς Eurip. in *Med.* pro oraculis et vaticiniis dicere. *Taubmann.*

Jussere] Bene quæ contemni non possunt. *Servius.*

Capessere] Occupare, et ideo frequentativo verbo usus est, quia multas se dicit super hoc sortes accepisse; quidam *capessere* pro ire accipiunt, ut Titinius, 'Lucius domum se capessit.' *Idem.*

347 *Hic amor, hæc patria est*] Eo, inquit, desiderio per voluntatem deorum, circa Italiam teneor, quo possum circa Trojam: et ad illud spectat, quod dixit, 'Troja per undosum peteretur classibus æquor.' An quia Dido dixerat etiam illud, 'Nec te noster amor:' et potest hoc verbum interdum per confusionem verbi et nominis poni, ut *amor amaris*, et hic *amor, hujus amoris.* *Idem.*

Hic amor, hæc patria est] Si te cepit amor novæ patriæ, non ægre feras, quod ego quoque novæ patriæ amore capiar. *Donatus.*

Si te Carthaginis arces Phœnissam] Et tu externo regno delectaris. Sensus enim est: Si tu ex Phœnice veniens Carthaginem in Africa habere potuisti, quæ invidia est, ut propriam sedem possint habere Trojani? Et multum ponderis habet sensus cum epitheta ista, *Phœnissam* et *Teucros*,

ponit. *Servius.*

Si te Carthaginis arces] Ad principis sui imitationem Pap. Theb. l. i. inducit Junonem, expostulantem cum Jove, hunc in modum: 'Tibi templi Gratus honos: placet Ida nocens, mentitaque Manes Creta tuos: me Tantaleis consistere tectis Quæ tandem invidia est?' *Cerda.*

348 *Aspectus detinet urbis*] Potest pro *delectat* accipi, ut *Æn.* viii. 'Capiturque locis.' Sane quidam in novis et emendatis libris, pro *detinet*, *demeret*, inventum adserunt, nam et Ciceronem in prima Philippicarum, ita ajunt dixisse, 'Putasne eum immortalitatem mereri voluisse?' Alii ab eo, quod est *mereor*, *mereris.* *Servius.*

Aspectus detinet urbis] Juvat urbem videre. *Scal.* iv. 16. *Taubmann.*

349 *Quæ tandem, Ausonia*] Hoc ad illud pertinet, 'Quid si non arva aliena domosque Ignotas peteres?' *Servius.*

350 *Et nos fas*] *Nobis fas* dicimus: sed hoc loco non est jungenda elocutio, ne sit vitium. Nam legimus, 'Fas mihi Grajorum sacrata resolvere jura.' Sed hoc dicit: Fas est etiam nos extera regna requirere. *Idem.*

Et nos] Quemadmodum et te. *Donatus.*

Extera] Priscianus loco hoc, quod repetere non pigeat, 'Antiqui,' ait, '*citer* dixerunt: unde *citerior*. Sic et *Exter*. Statius viii. *Nec sua pignora curæ Exter honos.* Et Virgilius in iv. *Et nos fas extera quærere regna.*' Adverte vero *κακοφωλίαν* in triplicata re syllaba in earum dictionum continuatione, *quærere regna.* Pierius.

Extera regna] Sic, teste Sanctio p. 37. apud Stat. *exter honos* et passim *exteras nationes.* Emmeness.

351 *Me patris Anchisæ*] Quasi adhuc responsis non crederet, addidit patris admonitionem. *Servius.*

Me patris Anchisæ] Similem, inquit, objurgationi video in somniis, per quietem patrem meum, et instantem,

ut Italiam petam : nec id semel, sed noctibus singulis. Toties ille adest, et sua me præsentia, auctoritatis plena, horrore quodam perfundit, et ex officio paternæ pietatis me de itinere, a principio instituto, ad finem perducendo admonet. *Donatus.*

352 *Nox operit terras*] A verisimili, ideo tempus posuit. *Servius.*

Quotiens] Per unamquamque noctem. *Idem.*

Astra ignea surgunt] Unam rem bis dixit : *astra* autem *ignea* a sapientibus dicuntur. *Idem.*

Astra ignea] Facit verisimile ex ipso tempore, in quo somnus capitur. *Donatus.*

Astra ignea] Ita ἄστροι ἐμπυρα καὶ φωτεινὰ et Poëtæ et Philosophi dixerunt. Ita in Epigr. πυριλαμπεῖς ἀστέρεις. Cæterum hic aut rem unam bis dixit : aut vult, noctesque diesque a patre urgeri. *Taubmann.*

353 *In somnis*] More suo pro in somniis. *Servius.*

Turbida] Id est, prius me admonuit, post negligentiam etiam terruit ; *turbida*, terribilis : quod et umbræ convenit, et parentis auctoritati. Aut *turbida* pro *turbata* et *solicitata*, ut ipse Æn. vi. 'Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent.' Nam et Æneas sic respondit, 'Tua me, genitor, tua tristis imago.' *Idem.*

Turbida terret imago] De nocturnis spectris, quæ terrorem incusserunt, et somnum interpellarunt, fusiùs Meursius ad Lycoph. 310. 311. *Emm.*

354 *Mæ puer Ascanius*] Amor Ascanii scilicet admonet : et bene, et patrem, et filium posuit ; ut ille increpando, hic dum videtur, urgeret. Sed hæc ad necessitatem protectionis adiecit. *Servius.*

Capitisque injuria cari] Sic Græci φάλην κεφαλὴν dicunt. Il. Θ. τεύκρε, φίλη κεφαλῇ. τελαμόνι κούραν λαῶν et Il. Ψ. τίπτει μιν, ἥβει κεφαλῇ, δεῦρ' ἐλθέλουσας ; Sic sæpe φίλον οἶδν Græci Poetæ. *Germanus.*

Capitisque injuria cari] Scalig. iv. 16. sublimem hunc dicendi modum notare jubet. *Injuria* autem, scilicet quam illi facio, defraudando eum regno fatali. Hoc vero dictum ob familiam Juliam, cui fatis Imperium Poëta debitum fuisse canit : non sine blandimento quærendæ gratiæ Cæsaris. Torn. xxvi. 5. *Taubmann.*

355 *Quem*] Longe repetiit : et quem non ad caput, sed ad Ascanium retulit, et, licet excusetur, tamen σοιοι κοφανῆς est. *Servius.*

Regno fraude] Sic apud Justin. vi. 2. 'militem fraudare stipendio.' Inde 'defraudare genium.' Ter. Ph. i. 1. 10. *Emmeness.*

356 *Interpres divum*] Hermes : expressit verbum de verbo. Sed hic *Interpres* pro *nuntio* posuit : et ne forte fingere putaretur, addidit, 'Testor utrumque caput :' deinde multa cum affirmatione hoc agit ; dicendo, 'Ipse deum manifestum in lumine vidi :' non ab alio dictum : et lumine, non in tenebris, non per quietem : omnia tamen hæc per translationem aguntur. *Servius.*

Ab ipso] Id est, magno : ut supra, 'Ipse deum tibi me claro demittit Olympo.' *Idem.*

357 *Utrumque caput*] Aut meum et tuum, aut Jovis et Mercurii : aut Anchisæ et Ascanii. Alii volunt Æneæ et Ascanii. *Idem.*

Testor utrumque caput] Meum et tuum : alii, meum et Ascanii : alii, ut Donatus, et Scalig. iii. 37. Jovis et Mercurii. Græci per caput alterius jurabant. Juvenal. Sat. i. vi. 'Græcis nondum jurare paratis Per caput alterius.' Ovid. epist. Briseid. ad Achill. 'Perque tuum nostrumque caput,' &c. Vide Brisson. Formul. l. viii. Capiti autem divinitatem tribuit consensus hominum. Itaque per hoc jurabant : et stermutantes salutabant : et in fide facienda anuebant. *Taubmann.*

Celeres mandata per auras] Sicut su-

pra, 'Celeres defer mea dicta per auras.' *Servius*.

358 *Manifesto in lumine*] Aut claro: aut in nimbo, cujus majus est lumen. Sic Lucanus: 'Postquam se lumine vero Miscuit.' Et fingenda sunt hæc, ut habeant admirationis venerabilem fidem. *Servius*.

Manifesto in lumine] Confirmatio rei, ne credat esse deceptum: et interponit jusjurandum utriusque scilicet, Jovis, qui misit, et Mercurii, qui missus est. *Donatus*.

359 *His auribus hausi*] Accepi: et est Pleonasmus. *Haurit* enim pro *percipit* ponebant veteres, et ideo qua potissimum parte sensus percipiant adjungunt, ut, 'simul hoc animo hauri,' et 'Hauriat hunc oculis ignem.' Probus enim ait, 'Nemo haurit vocem.' *Servius*.

Vocemque his auribus hausi] Ter. Hec. III. 3. 3. hoc utitur pleonasmò: 'partim quæ perspexi his oculis, partim quæ accepi auribus.' Lactant. in lib. de Opificio Dei. c. 8. ubi *aures* appellatas dicit 'a vocibus hauriendis, vel quia (inquit) Græci *vocem* ipsam αὐδῆν vocant ab auditu, per immutationem literæ aures velut aures nominatæ.' Plura illic de structura aurium. De hac locutione videndus Scal. poet. IV. 34. *Emmen*.

360 *Desine*] Quia cognovisti justas discessus causas. *Donatus*.

Incendere] Exagitare. *Servius*.

Incendere] Ita in re pari Catull. in Nupt. Pelei: 'Nostros ut luctus, nostræque incendia mentis.' *Cerda*.

Querelis] Usus obtinuit, ut *querela* unico l scribatur. Antiqui codices variant. Monumenta veterum duplicato ll plerunque scribunt. Legas enim in palatio montis Jordani: DULCITER SINE QUERELLA. Et in monumentis Claudiæ Sympherusæ: SINE QUERELLA. Atque ita alibi sæpius. *Pierius*.

Querelis] *Querellis* l literam metri causa addidit: nam *querela* dicitur,

quia *querulus* facit: hoc modo, et *loquela*, et *suadela*. *Servius*.

361 *Sequor*] Ut, 'Italiam sequimur fugientem,' et orationem ibi finivit, ubi vis argumenti constitit. *Idem*.

362 *Taliu dicentem*] Bene, non postquam dixit. *Idem*.

Jamdudum] Ab initio orationis. *Idem*.

Jamdudum] Ex quo incepit loqui, quæ sibi non placerent: qua consideratione incensa fuerat. *Donatus*.

Aversa] Id est, irata: *aversa* ergo ad animum referendum est, nam incipit esse contrarium: *adversa tuetur*, ut est, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat.' *Servius*.

Aversa tuetur] In Mediceo, et plerisque veteribus exemplaribus, *aversa* legitur: quod agnoscit *Servius*: ut, 'Diva solo fixos oculos aversa tenebat: de iis enim est, qui obaudiunt: sed quomodo *tuetur*, si *aversa*? Torve scilicet, et eo gestu, quo irati, quas res oderimus vel despiciamus, intueri solemus, oculis quippe in obliquum versis. *Adversa* in non nullis codicibus. *Pierius*.

363 *Huc illuc volvens oculos*] Medea simili affectu occupata apud Val. Flaccum l. VII. 'Oculos incerta tenet.' *Cerda*.

Totumque pererrat] Irascentis signum: ut cum totum nolit visum, totum tamen oculis errantibus cernat. *Donatus*.

364 *Luminibus tacitis*] Pro *ipsa tacita*: ut, 'Tacitumque obsedit limen Amatæ,' hoc est, ipsa tacita. Sequitur autem invectio, quæ semper statu caret. Sane *tacitis* participium passivum pro activo. Quidam *tacitis* epitheton oculorum volunt. Alii *tacitis*, siccis præ iracundia. *Servius*.

365 *Nec tibi Diva parens*] Non est sola in Ænean objecta vituperatio, sed etiam in se dijurgatio, quia dixerat, 'Credo equidem, nec vana fides, genus esse deorum.' Unde nunc dicit, 'Generis nec Dardanius auctor.'

Et studet illud destruere, 'Tunc ille Æneas quem Dardanio Anchisæ?' et nominando *Venerem* et *Dardanum*, et maternam et paternam generositatem destruit. *Idem*.

Nec tibi Diva parens] Ubi vidit illum non flecti precibus, vertit se ad convitia, ut saltem animo suo morem gerat. Est autem animorum maxima commutatio: nam cum amaret, dixit: 'Credo genus esse deorum.' *Donatus*.

Nec tibi Diva parens] Ubi nunc sunt istæ laudes magnificæ, et dulcia verba, quibus Æneam in exordio libri prædicabat? Conferatur autem hic locus cum illo Catulli in Nupt. Pelei, ubi querellas plus quam Simonideas Ariadnæ, a Theseo desertæ, audias. *Taubmann*.

366 *Perfide*] Amantum verbo eum increpat. Sic supra, 'Dissimulare etiam sperasti, perfide?' *Servius*.

Duris te cantibus] Quia asper es, et ab humanitate alienus. *Donatus*.

367 *Caucasus*] Mons Scythiæ inhospitalis. Sane quidam absurde putant *Caucasum* et *tigres* a Didone memoratas, quia nec Didoni perturbatæ venire in mentem *Caucasus* potuit: nec *tigres* juxta eum cognitæ *Hyrcanæ*: nam quod ait *genuit Caucasus*, elaboravit, dicendo *genuit*, incredibilius facere de monte masculini generis; sed hic imitatur Græcos, qui magis proprie Γλαυκὴ δέ σε τίκετε θάλασσα, quod hic ad propria nomina transtulit. *Servius*.

Caucasus] Mons omnium fere excelsissimus, Indiam a Scythia dividens. Vide Ortelii *Thesaurum* in voce *Caucasus*. Hunc *Alexand. Mag.* xvii. dierum spatio cum exercitu superavit: ubi rupes eidem monstrata dicitur, in qua *Prometheus* religatus fuisse narrabatur. *Taubmann*.

Hyrcanæque tigres] Arabica, nam *Hyrcania* silva est Arabia. Et notandum relictis mediis comparationibus, eum augmenta fecisse, nam post

deos, non homines, sed saxa intulit. *Servius*.

Hyrcanæque tigres] *Hyrcaniam* intelligit, non eam quæ in Ionia est, sed quæ in Scythia, quæ ab *Hyrcania* silva, tigribus, pantheris, pardis, et similibus belluis abundantissima nuncupata est. *Plutarchus*, ut feritatem tigrum demonstraret, docuit eos musica in furorem agi. Vide et *Melam.* iii. 5. *Taubmann*.

Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres] De monte *Caucaso* *Mela* i. 15. Altitudinem attingit *Voss.* ad *Melam* ii. 2. Accurate describit *Curtius* vii. 3. inde 'agmen processit ad *Caucasum* montem, cujus dorsum *Asiam* perpetuo jugo dividit.' Huc facit *Lactantii* locus v. 11. ubi feritatem bestiarum describit. 'Nam quis *Caucasus*, quæ *India*, quæ *Hyrcania* tam immanes, tam sanguinarias unquam bestias aluit?' Inde *Stat. Theb.* l. viii. 'sic *Hyrcana* leo *Caspium* umbra.' Quid asperitatis ferat nutritio et educatio docet *Macrobius Saturn.* v. 9. quare materno lacte alendos infantes suadet *Gell.* ii. 1. et *Scal.* v. 3. *Emmeness*.

Ubera tigres] Propter quod hominum mansuetudinem nescis. Ostendit autem per alimoniam lactis, mores pueris infundi, quod et *Ciceroni* placet: qui in educatione oratoris jubet præcipuas adhiberi mulieres, cum per obsequia uberum, natura ex alia in aliam mutetur. *Donatus*.

368 *Quid dissimulo*] Tacitæ quæstioni occurrit, ne quis ejus nimiam iracundiam reprehenderet, dicens Ænean posse mitigari forsitan precibus. *Servius*.

Quæ me ad majora reseruo] Aut ad majores scilicet injurias: aut ad superiora pertinent, quia et maledixit. *Idem*.

369 *Num fletu ingemuit*] Nam hoc est, 'generis nec *Dardanus* auctor.' *Idem*.

Num fletu ingemuit nostro] Aspira-

vit. Flac. Arg. vii. ubi Medea ad Jasonem : 'Hei mihi, cur nullos stringunt tua lumina fletus?' Cerda.

Num flumina flexit] Hoc est, 'genuit Caucasus,' vel ad illud pertinet, 'Ille Iovis monitis immota tenebat Lumina.' Servius.

Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?] Ostendit non esse in Ænea, quæ in bono viro esse solent. Tria autem hæc sunt, per quæ homo miseratione motus esse videtur: gemitus, lacrimæ, oculorum flexio. Donatus.

Num lumina flexit] Hominis ferrei descriptionem tradit Terent. Ad. iii. 2. 8. 'Quem neque fides, neque iusjurandum, neque misericordia respexit, neque reflexit.' Emmeness.

370 *Miseratus amantem*] Hoc est, 'Hircanæque admorunt ubera tigres:' et *miseratus* accusativum regit, ut hoc loco: *misereor* genitivum: ut, 'Miserere animi non digna ferentis.' Et bene avertit ab eo sermonem, et non dixit, *Ingemuisti*, num flexisti, aut miseratus es? ut, 'Hic alienus oves custos.' Non dixit *tunc ille es?* et *miseratus*, hoc est, 'Nec tibi diva parens.' Servius.

Miseratus] Verbum hoc frequens in ore amatorum. Ecl. ii. 'Nil nostri miserere.' Phædra suo Hippolyto: 'Nobilitas sub amore jacet, miserere priorum, Et mihi si non vis parcere, parce meis.' Et suæ Cydippæ Acontius: 'Juncta salus nostra est: miserere meique tuique.' Theocrit. Idyll. xv. Ἰλαθὶ νῦν φίλ' Ἀδωνί: *Miserere nunc, dilecte Adoni*. Inde in amatoribus signatissimum est epithetum apud Poëtâs, qui illos dicunt *miseros*, et *miserrimos*, non Latini solum, sed et Græci. Anacreon σε τλήμονα signanter nominat. Exempla abundant. Catull. dixit, 'misellæ Ignes interiorem edunt medullam.' Ita etiam hic affectus est vehemens, ut misericordia plerumque movearis in hominem ea peste occupatum. Cerda.

371 *Quæ quibus anteferam*] Amphibologia est: quid prius, quid posterius dicam? Quod fieri solet, ubi omnia et paria, et magna sunt. Sane *anteferam*, non est dividendum, ut *præferam*. Servius.

Nec maxima Juno] Aut in Junonem maledictum est, ut eam non esse *maximam* dicat, sicut etiam in Jovem: nam convicium est, quod eum *Saturnium* dicit, hoc est, nocentem. Aut certe jungitur: ut, *Nec Juno aspicit, nec Jupiter*: ut se dementem dicat, quod regina ejectum et egentem in partem regni receperit: aut certe *maxima Juno*, quæ solet amare Carthaginem, vel quæ nuptias dedit, quod optaverat Dido. *Idem*.

Juno] Quæ, vel quia deorum sit regina, vel a se colatur, patriam ulcisci debebat, vel quia inimica esset Trojanis. Donatus.

372 *Nec Saturnius*] Ut supra dictum est, ubicunque infestos vult ostendere, vel Junonem vel Jovem *Saturnios* appellat: ut, 'Veterisque memor Saturnia belli,' et, 'Saturnique altera proles Irarum tantos volvit sub pectore fluctus,' et Jovem ideo *Saturnium* modo appellat, quia Æneam a Carthagine præcipit abscedere. *Serv.*

373 *Nusquam tuta fides*] Hoc est, nec apud rem, nec apud hominem. Terentius, 'Quid credas, aut cui credas?' Et declamavit per contrarium. Nam omnis fides tuta est, cujus hæc proprie virtus est, ut tuta sit: hic ait, 'Nusquam tuta.' *Idem*.

Nusquam tuta fides] In codicibus aliquot antiquis, *nusquam est tuta* legitur. Sed enim *est* verbum ex paraphrasi additum est contextui. Magis enim Poëtica est elocutio, absque eo verbo, *Nusquam tuta fides*, dicere. *Pierius*.

Nusquam tuta fides] Est hoc, quod Propertius, eleg. ii. 34. 'Expertus dico, nemo est in amore fidelis.' Quod Catull. in Nupt. Pelei: 'Nulla viri speret sermones esse fideles.' Teren-

tium explicans dedi. Verba ista, *nusquam tuta fides*, ita aliqui explicant, *neque in re, neque in persona*. Cerda.

Nusquam tuta fides] Turn. xxvi. 5. *Nusquam tuta fides est* hic valet, non tutum est, quenquam in fidem recipere, aut de quoquam bene mereri, cum tanta in hominibus perfidia et ingrati animi perversitas reperiatur. Nam Æneas, de quo tam bene merita sum, in me studiosus et gratus est; et ingrato tamen animo prætexit deorum imperium, perfidiæ latebram quærens, cum simulet se deorum jussis cogi. Id enim est, *Nunc Lyciæ sortes*, &c. Taubmann.

Nusquam tuta fides] Eadem querela est Birrhæ Terentiani A. ii. 5. 14. 'Nullane in re esse homini cuiquam fidem?' Stat. Thebaid. l. iii. 'nusquam pietas, non gentibus æquum, Fas, aut jura Jovis.' Vide Turn. xxvi. 5. *Emmeness*.

Ejectum] Naufragum. Legimus enim, 'Huc pauci vestris adnavimus oris,' et est separandum *ejectum*. Serv.

Ejectum] Qui naufragio erepti et superstites ad litus perveniunt, *ejecti* ἐκβλητοί Gr. dicuntur. Ter. And. i. 3. 18. 'Navem is fregit, &c. Ibi tum hanc ejectam Chrysidis patrem recepisse;' et v. 4. 20. 'Apud Andrum ejectus est tum ille egens.' Cicero alibi, 'Quid tam commune quam spiritus vivis, terra mortuis, mare fluctuantibus, litus ejectis.' *Emmeness*.

Litore egentem] Id est, egentem litoris: ut, 'Hospitio prohibemur arena:' vel si jungas *ejectum litore*, pro *in litus*, ut, 'Interretque deos Latio,' pro *in Latium*: et in tribus modis hæc elocutio profertur: 'Egeo hanc rem, Plautus in Menech. 'Linum, lanam præbeo, neque quicquam eges.' *Egeo hujus rei*, 'Has ego Dardanio juveni, cum classis egeret:' et *Egeo hac re*, ut, 'litore egentem.' *Servius*.

Ejectum litore, egentem Excepi] Animadvertenda loco hoc distinctio dictionum: quia Priscianus *Ejectum litore* legit, pro *in litus*. Quamvis quidam distinguentes *ejectum* ac consequens verbum dicunt, *Litore egentem suscepi*. Ita enim ibi scriptum est, propterea quod *excipere* significationem habere nonnunquam videtur cum insidiis, ut eo loco, 'Æmulus excepit Triton.' Invenitur tamen verbum id hospitalitati etiam adcommodatum. Nusquam vero alibi, quam apud Priscianum, idque in antiquo codice manu scripto, qui est apud eruditissimum virum Hieronymum Aleandrum contubernalem meum, legi, *Litore egentem Suscepi*. In Virgilianis autem omnibus exemplaribus, *Excepi*. Pierius.

374 *Excepi*] Ad illud respondet, 'Ejectum litore egentem.' *Servius*.

Regni in parte] Ut, 'Ac dominum Ænean in regna recepit,' quod Iarbas conqueritur, et est invidiosum, quando optantem, vel litoris egentem, in regni partem recepi. Mire autem recordatione beneficiorum iracundia accenditur. Sane etiam hic mentio ceremoniarum inducitur. Mos enim apud veteres fuit Flamini ac Flaminicæ, ut per farreationem in nuptias convenirent, sellas duas jugatas ovili pelle superinjecta poni, ejus ovis quæ hostia fuisset, et ibi nubentes velatis capitibus in confarreatione Flamen ac Flaminica residerent: quod Dido meminit cum queritur, se ab Ænea contra jus nexus maritalis deserui, his verbis: 'Regni demens in parte locavi.' *Locata* enim uxor dicitur, quod simul cum eo sedeat dum confarreatur. *Idem*.

Regni dem. in p.l.] Ab hoc beneficio non dissidet illud, quo Phyllis ornavit Demophoonta, quodque ipsa late exprobrat apud Ovid. 'Quæ tibi subjeci latissima regna Lycurgi, Nomine formineo vix satis apta regi: Qua patet umbrosum Rhodope glacialis ad Hæ-

mum, Et sacer admissas exigit Hebrus aquas.' *Cerda*.

Regni demens in parte locavi] Vide, quæ diximus ad illa, *Æn. i.* 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis?' *Taubmann*.

375 *Amissam classem*] Subaudis, *renovavi*. Ad illud respondit, 'Quasatam ventis liceat subducere classem.' *Servius*.

Amissam classem] Quasi contra me feci: nam sine illa navigare non posset. *Donatus*.

Amissam classem] Hoc satis fuit vati. Poëta aliquis vulgaris laxasset hic habenas, et diceret, Refeci classem, qua me desereres: et multa in hunc modum. *Parcius Noster*: hoc enim cogitandum reliquit, nam et dolor illud supprimebat. Sic *Jul. Scal.* quibus verbis *Ovidium* tacite reprehendit, apud quem *Phyllis*: 'Ah, laceras etiam puppes furiosa refeci, Ut qua desererer, firma carina foret.' *Cerda*.

Socios a morte reduxi] Scilicet quos hospitio ejectos excepi, quibus classem reparavi. *Servius*.

Reduxi] De classe dicamus solum *reduxi classem*: de sociis vero, *reduxi a morte*. *Donatus*.

A morte reduxi] Ἀναλῦσαι καὶ ἐξαλῦσαι ἐκ θανάτου, apud *Homerum*. *Germanus*.

Amissam classem, socios a morte reduxi] Codices vetusti partim *amissam classem* et *socios a morte* legunt, partim absque particula copulativa *amissam classem, socios a morte reduxi*: quæ quidem membra ita soluta magis conveniunt indignatæ personæ. Est et illud animadversione dignum, quod in *Prisciani* codicibus hoc citato versus legere est, *ejectam classem, socios a morte reduxi*. Sed quia paulo ante, *ejectum litore egentem* legitur, magis placet cum *Servio* et aliquot antiquis codicibus legere *amissam classem*. *Pierius*.

376 *Heu Furiis incensa feror*] Aut quod necesse habeo exprobrare bene-

ficia. *Terentius*, 'Insanire occipiunt homines ex injuria.' Quia multa erat in deos loquutura: et bona præmittitur excusatio. Nam numina non credere curare mortalia, et ab his beneficium non sperare, furoris est. Subjungit enim, 'Si quid pia numina possunt.' *Servius*.

377 *Nunc Lyciæ sortes, nunc et Iove missus ab ipso*] *Inrisio* est honesta satis: cum his verbis fit quibus laus promissa est: ut, 'Et nobis idem *Alcimedon* duo pocula fecit, Necdum illis labra admovi, sed condita servo.' Scimus autem *Æneam* superius hæc verba dixisse: 'Sed nunc *Italiam* magnam *Grynæus Apollo*, *Italiam Lyciæ* jussere capessere sortes.' *Lyciæ* autem *sortes*, *Apollinem* *Lycium* appellat, sive de *Lycio*, quem vicit, et victoriæ suæ testimonium hoc nomen induit; sive quod est *λευκός*, a candore: idem enim et *Sol* creditur; sive quod transfiguratus in lupum cum *Cyrene* concubuit, et inde eadem provincia *Lycia* vocata; sive quod in lupi habitu *Telchinas* occiderit; sive quod lupus ei primus post interemptum *Pythonem*, ex eo loco, qui appellatur *Tempe*, aurum attulit; sive quod pastoralis deus lupos interemerit. Et est alia fabula cur *Lycia* vocata sit regio. *Diana* harum regionum gaudebat venatu, sed quodam tempore tanta vis luporum se ibi infudit, ut omnes feras eorum incursus absumeret: cum ergo omnis oblectatio deæ, quæ de venatione veniebat, extinetis cæteris animalibus, defecisset,* *Apollini* ob hanc rem consecrata est. Est alia de hoc fabula: *Danaus* trahens ab *Ægypto* originem, cum videret ira *Nepituni* vindictam sumientis, quod adversum se de condendis *Athenis* *Hisagus* fluvius pro *Minerva* judicasset, uri siccitatibus solum, filiam *Amymonem* ad aquam inquirendam proficisci jubet, quæ cum vidisset reperi-
tum fontem, hiatu terræ receptum

exaruisse, ad patrem detulit: quo ille prodigio commotus, oraculum Apollinis adit, cui Apollo respondit, ut profectus ubi invenisset taurum et lupum inter se pugnantes, spectaret exitum pugnae, et si taurus vicisset, Neptuno templa constitueret; si vero lupus, Apollini delubrum sacraret. Sed cum Danaus lupum videret vicisse, Apollini Lycio templum dedit: in hujus autem Lyciæ regione Patara sacer olim lucus Apollini fuit, ubi Apollo responsa dedit, unde etiam *Patareus* appellatus est. *Idem.*

Nunc] Quasi dicat, nunc cum vult abire: sed cur non antea, cum opera mea egeret? *Donatus.*

Nunc Jove missus ab ipso] Sicut supra ab ipso magno. Et bene nunc sæpius posuit ad inrisionem, quasi nunc de te curant, qui ante periclitanti non curaverunt subvenire. *Serrius.*

Nunc Lyciæ sortes, nunc et Jove missus ab ipso, &c.] Irrisionis specie utitur, quæ *mimesis* appellatur, qua aliqujus verba, ante prænuntiata, repetuntur ad contentum. Hæc dicta ab Ænea vs. 346. 355. Ter. E. 1. 2. 75. 'At ego nesciebam quorsum tu ires? Parvula,' &c. In Maroniana tamen Didonis plus acerbis est. Videntur Turneb. qui xxvi. 5. Didonis invectivam interpretatur: Æneam nempe ingrato animo prætexere Deorum imperium, &c. *Emmeness.*

378 *Horrida jussa]* Et hoc per inrisionem quasi plena venerationis, vel quæ tu timeas. *Serrius.*

Jussa] Non male interpreteris, *fata:* observavi enim *jussa* et *fata* eadem esse, cum de Diis est sermo. Id ipsum confirmat attributum, nam hic *jussa horrida*, sicuti *fata* in xi. 'eadem horrida belli Fata vocant:' et versus ille superior, 'Italiam Lyciæ jussere capessere sortes:' ad quem hic allusum. *Cerda.*

379 *Is]* Legendum omnino, *is:* quippe *labor*, ex codicibus fere omnibus antiquioribus. *Picrius.*

Scilicet is sup. labor est] Dixi hic attingi dogma Epicureorum, qui dicebant Deos non implicari mortalium curis. Ex qua opinione Lucret. ita scripsit l. i. 'Omnis enim per se Divum natura necesse est Immortali ævo summa cum pace fruatur, Semota a nostris rebus, sejunctaque longe.' Probat hoc Lucretius, 'Nam privata dolore omni, privata periculis, Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.' Idem ex eadem opinione de Diis loquens: 'Quidve novi potuit tanto post ante quietos Illicere.' et Æschyl. in Agamem. *Οὐκ ἔφα θεὸς βροτῶν Ἀξιοῦσθαι μέλειν.* Negabat Deos curare res mortalium, et Plin. ii. 7. 'Irridendum vero, agere curam rerum humanarum illud, quicquid est summum. Anne tam tristi, atque multiplici ministerio non polui credamus, dubitemusve?' Pari Epicureorum dogmate dictum ab Horatio 'quietis ordinibus Deorum:' et ab Cedreno de Deo, *ἡσυχάζων ἡδεται ἐν τῇ ἀκροτάτῃ εὐφροσύνῃ:* *quietus lætatur in summa voluptate.* Est etiam in Virgilio Euripidis imitatio, quam Germ. animadvertit. *Cerda.*

Scilicet is superis labor est] Semper cum *εἰρωμένη* ponitur *scilicet*, ut Donat. ad Ter. And. i. 2. 14. 'id populus curat scilicet.' Horat. od. iii. 5. 'auro repensus scilicet acrior Miles redibit.' Nihil apud Ciceronem frequentius. Videsis Scal. iii. 80. *Emmeness.*

Quietos Sollicitat] Cicero in libris de deorum natura, triplicem de diis dicit esse opinionem: Deos non esse: cujus rei auctor apud Athenas exustus est. Esse, et nihil curare: ut Epicurei. Esse, et curare, ut Stoici: secundum quos paulo post, 'Si quid pia numina possunt.' Nam modo secundum Epicureos ait, 'Ea cura quietos.' Quidam superos deos Mercurium, Apollinem, et Jovem accipiunt; *quietos* vero infernos, quia Æneas dixerat, 'Me patris Anchisæ.'

Sollicitat vero sollicitos habet. Terent. 'Ego quia non redit filius, quæ cogito et quibus nunc sollicitor rebus.' *Servius*.

Ea cura quietos Sollicitat] Quemadmodum Eurip. Troad. Deos ἡσυχους ἐν οὐρανῷ dicit, sic Horat. cum nostro eos *quietos* appellat od. III. 'et describi quietis Ordinibus patiar Deorum.' Claud. de Rapt. Proserpin. l. III. in princ. 'Ancipites, trepidique ruunt, quæ caussa quietos Excierit, tanto quæ res agitanda tumultu.' *Emmeness*.

380 *Neque te teneo*] Vide Quintil. IX. 2. Scalig. III. 88. Apophasin vocat, cum non dicendo dicimus. *Taub*.

Refello] Vel retardo, vel falsa esse convinco: *refello* enim ab eo quod est *fallo* venit. *Servius*.

381 *I, sequere Italiam ventis*] Satis artificiosa prohibitio, quæ fit per concessionem: quæ tamen ne non intellecta sit persuasio, permiscenda sunt aliqua, quæ vetent latenter; ut, *ventis, per undas*, nomina terribilia; et *sequere*, quasi fugientem. Sic Terentius, 'Profundat, perdat, pereat: nihil ad me attinet.' Ergo hic cum eum videtur dimittere, admonendo periculi retinet. Sane multi *Italiam* distinguunt, ut sequatur, 'Ventis pete regna per undas.' *Idem*.

382 *Spero equidem*] Videtur eadem quodammodo repetere, et de tempestate et de beneficiis suis vehementius. *Idem*.

Mediis scopulis] Aut manifestis, ut, 'Medioque ex hoste recepi:' aut illa saxa dixit, quæ sunt inter Africam et Sardiniam atque Siciliam. *Idem*.

383 *Hausurum*] Luiturum, daturum. *Idem*.

Supplicia hausurum] Supplicium extremum est, non aliud, ut falsi multi. Erythræus legit *hausurum supplicio*, motus fortasse insolentia vocis, nam frequentius, *hausturum*. Sed ego nihil muto. Dirissime Dido imprecatur his carminibus, vultque, ut Æneas,

tanquam perjurus, mediis fluctibus obruatur. Putabant enim veteres hoc supplicii genus paratum esse a Numine iis, qui fidem violassent, præsertim qui amorem læsissent. Dido apud Ovidium morem hujus imprecationis attingit, et illius causam his versibus: 'Nec violasse fidem tentantibus æquora prodest, Perfidie pœnas exigit ille locus. Præcipue cum læsus Amor, quia mater amorum Nuda Cytheriacis edita fertur aquis.' *Cerda*.

Dido] Potest et vocativus esse, et accusativus, ut et o *Dido*, et hanc *Dido*. *Servius*.

Dido] Quod *Didum* uspiam scriptum inveniatur, non adeo mirum est, quum Plinius eam declinationem, asserente Sosipatro, videatur admisisse. Qui tamen consuetudinem dicat facere, hanc *Calysto*, hanc *Calypso*, et similia. Atteius sane Philologus librum suum sic edidit inscriptum: An amaverit *Didum* Æneas. Et L. Anneus Cornutus in Maronis commentariis, Æneidos x. *Didus* ait: 'hospitio *Didus* exceptum esse Æneam.' Quo minus reformidemus illud *egentem excepi*. Sed enim hoc loco, ut ad rem veniamus, *Dido* per synæresin, ex Διδῶα, et peritiorum consensus, et antiquorum codicum testimonia comprobant. *Pierius*.

Dido] Inclino, ut sit quartus casus, Græca forma, qua usus et Livius XLII. 'litterasque eis dat ad Praxo hospitam.' *Cerda*.

384 *Sæpe vocaturum*] Ita enim solent naufragi in extremo discrimine. Illustrat diligenter Passeratius. Ovidius Metam. XI. 'Ceycis in ore Nulla nisi Alcyone est.' iterum, 'sed plurima nantis in ore Alcyone conjux, illam meminitque refertque.' Et adhuc, 'Oraque nostra tuum frustra clamantia nomen Implent fluctus.' Demum: 'Dum natat, absentem, quoties sinit hiscere fluctus, Nominat Alcyonen, ipsisque immurmurat un-

dis.' Vides quater inculcari morem hunc in eadem fabula. In fabula etiam Icari idem Poëta: 'Oraque cærulea patrum clamantia nomen Excipiuntur aqua.' Ita etiam Propertius eleg. II. 26. 'At tu vix primas extollens gurgite palmas, Sæpe meum nomen jam peritura vocas.' Neque abit illud ejusdem eleg. I. 17. 'Illa meum extremo clamasset pulvere nomen.' *Idem.*

Sequitur atris ignibus] Alii Furiarum facibus dicunt: hoc est: *Invocatas tibi immittam Diras.* Alii sociorum facibus dicunt, ut paulo post, 'Ferte citi flammæ.' Melius tamen est, ut secundum Urbanum accipiamus, *atris ignibus*, rogalibus, qui visi tempestatem significant, ut Æneæ (sicut in quinto legimus) contigit. Hoc ergo, quod factum est, dicit, id est, Occidam me, et rogalibus te persequar flammis. *Servius.*

Absens] Mortua: vel de suis dicit hominibus, ut paulo post: 'Ferte citi flammæ, date vela, impellite remos.' *Atris* autem, rogalibus, ut in Horatio legimus: 'Nigrorumque memor dum licet ignium:' et debuit *absens* conjungere, ut esset *quanquam absens*. *Id.*

385 *Et cum frigida mors*] Id est, post mortem. *Scal.* IV. 16. *Taubm.*

Anima seduxerit artus] Hypallage pro *animam artubus seduxerit*. Aut certe *anima*, pro *ab anima*, et est mortis periphrasis. Quid enim est mors, quam separatio animæ a corpore? *Servius.*

Anima seduxerit] In antiquis aliquot exemplaribus, *subduxerit* habetur: quam lectionem Servius agnovisse videtur, dum exponit hypallagen esse, pro *animam artubus subduxerit*. Ubi vide ne in Virgiliano codice ex hac interpretatione Servii *animæ* dativo casu sit legendum, si hypallagen, quam ille loco hoc commentus est, facere voluerimus. Sed enim, ut utranque lectionem approbarim, sive *anima seduxerit*, sive *animæ subduxerit*

legere quis maluerit: ita hypallagen a philosophica ratione alienam esse contenderim. Nam quum finiat Plato philosophiam esse mortis meditationem, veteres ejus interpretes duplicem mortis rationem comminiscuntur, aut duas potius mortes: unam, qua corpus separatur ab anima, alteram, qua anima separatur a corpore: hanc per ecstasin fieri, et intentiorem contemplationem, qua ab omnibus pene humanis sensibus abalienamur, eamque esse philosophiam, de qua intellexerit Plato: illam vero, qua corpus ab anima separatur, eam esse mortem, qua species ipsa corrumpitur, ac esse desinit. Si igitur Servianam hypallagen admittamus, quæ *animam artubus subducatur*, Ecstasis intelligetur, et Platonica philosophia. Sin, uti Virg. posuit, dicamus, *anima seduxerit artus*, sive *animæ subduxerit artus*, de ea morte sermo erit, quam hic Dido vult intelligi. Si quis vero querat, quæ mea sit sententia ex dubius lectionibus, eam ego castiorem dico, quæ Platonicæ finitioni propior est, quippe *anima seduxerit artus*: id est, quum mors corpus ab anima separaverit. *Picrius.*

386 *Omnibus umbra locis adero. Dabis, inprobe, pœnas*] Dicunt Physici biothanatorum animas non recipi in originem suam, nisi vagantes legitimum tempus fati compleverint: quod poëta ad sepulturam transferunt: ut, 'Centum errant annos.' Hoc ergo nunc dicit Dido: Occisura me ante diem sum: vaganti mihi dabis pœnas. Nam te persequar et adero quandiu erravero semper. Si autem fuero recepta in originem, pœnas tuas audiam, quas videre non potero. Hic ergo sensus est: Si tempestatem evaseris flammarum rogalium, umbra mea te persequetur: si et hanc evaseris, vel recepta audiam famam suppliciorum tuorum. *Servius.*

Omnibus umbra locis adero, &c.] Ad hanc rem alluisse Homerum Iliad.

xi. vult Spondannus, ubi Elpenor petit ab Ulysse, uti se tumulet, quod, ni faciat, sic minatur, μή τοι τι θεῶν μῆνιμα γένωμαι: ne qua tibi Deorum indignatio fiam. Apud Suet. in Neron. c. 34. ipsemet Nero est 'sæpe confessus exagitari se materna specie, verberibus Furiarum, ac tedis ardentibus.' Idem Othon. c. 7. 'dicitur ea nocte per quietem pavefactus gemitus maximos dedisse, repertusque a concursantibus humi ante lectum jacens, per omnia piaculorum genera Manes Galbæ, a quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse.' Eadem Dido apud Ovid. 'Conjugis ante oculos deceptæ stabit imago Tristis, et effusis sanguinolenta comis.' Et in Ibin: 'Tum quoque factorum veniam memor umbra tuorum, Insequar et vultus ossea forma tuos.' Apud Liv. l. xxv. L. Martius hac maxime superstitione milites suos ad bellum concitat, cum ait: 'Scipiones me ambo dies noctesque curis insomniisque agitant, et excitant sæpe somno, neu se, neu invictos per octo annos in his terris milites suos, commilitones vestros, neu Remp. patiar inultam.' Et de Philippo rege Macedonum, qui insontem interfecit filium Demetrium, Livius l. xl. Agnoscit Horatius Epod. v. 'Quin ubi perire jussus exspiravero, Nocturnus occurram furor, Petamque vultus umbra curvis unguibus, Quæ vis Deorum est Manium: Et inquietis assidens præcordiis Pavore somnos auferam.' Et Quintilianus declamat. 314. Brodæum ad hunc locum consule Miscell. v. 11. *Cerda.*

Dabis, improbe, pœnas] More Græcorum, qui passim δοῦναι δίκην Eurip. in Orest. ἀλλ' ὥς μὴ δίκην δόλῃ πόσει et idem: εὖ φασὶ πρῶτον θανάδιν αἰγύπτῳ δίκας Διδόντα: hoc est, ut alibi: δίκας τίνοντα. *Germanus.*

387 *Manes imos*] Ad hunc locum consule Salmas. Plin. exercit. p. 412. *Emmeness.*

388 *Medium sermonem*] Propter hoc,

quod sequitur, 'Multa metu cunctantem, et multa volentem Dicere.' Ut supra, 'Mortales visus medio sermone reliquit.' Sane multi dictis, participium, non appellationem volunt, hoc est, cum hæc dicta essent. *Servius.*

Auras agra fugit] Animi ægritudine exanimatur: non respirat exanimata: nam, qui respirat, aura fruitur: qui non respirat, aëre nihil utitur, nec vescitur. Turn. xxvi. 5. *Taubmann.*

390 *Linquens*] Multi pro *derelinquens Ænean*: alii pro *deficiens* accipi volunt more antiquo, sicut *delinquere* pro *deficere*: Cælius historiarum, 'Delinquere frumentum, Sardiniam hostes tenere.' Tubero, 'Nam delinquat aut superet aliquid tibi,' id est, deficiat aut superet. Gellius Annalium, 'Deliquium Solis,' et 'delinquionem' dicit: quod Virgilius, 'Defectus Solis varios:' nam in hoc ipso loco sequitur. *Servius.*

Multa parantem] Vetusti aliquot codices, *multa volentem dicere* legunt: sed *parantem* longe melius. *Pierius.*

391 *Suscipiunt famulæ*] *Eam* subaudi. *Servius.*

Suscipiunt] Exprimitur Gr. ἀντιλαμβάνεσθαι, quod est, auctore Galeno, manus proprium. Ita Lucæ i. 54. ἀντελάβετο, *suscepit*, id est, prostratum porrecta manu sublevavit; ut explicat ibi Gallicanus Interpres. Lucan. l. viii. de Cornelia: 'famulæque attollere terra Semianimem conantur heram.' *Taubmann.*

Collapsaque membra] Elegantissime casum exanimatæ expressit. *Idem.*

392 *Thalamo*] Dativus casus. *Serv.*

393 *At pius Æneas*] Ordo est: at pius Æneas jussa divum exequitur. Bene autem excusat Ænean *pium* dicendo, cum ei et gemitus dat, et ostendit solatia dolenti velle præstare, et probat religiosum, cum deorum præceptis paret. *Idem.*

Dolentem] Sollemne verbum agnosco, quod datum amatoribus creberime, illorum enim cura *dolor* nuncupa-

ta. Ovid. de Art. II. 'doluit Calypso.' et Rem. II. 'si quid dolebis.' Iterum: 'Quid, Menelae, doles?' et in epist. 'sic Helene doleat.' Obvium hoc. Bene ergo Hen. Steph. illud Anacreontis, οὐ δὲ καρδίην πονήσεις, amatorio verbo reddit: *at cor tibi dolebit.* Cerd.

395 *Animum labefactus*] Pro *animum labefactum habens.* Servius.

Amore] Num Didonis quo illa flagraret? *Idem.*

Labef. amore] Lucr. l. XII. 'Membra voluptatis cum vi labefacta liquescunt.' Taubmann.

396 *Jussa exsequitur*] In Virgilio, synonyma sunt, *jussa exsequi, capessere, facere.* Hic vides primum: duo reliqua habentur *En.* I. 'mihī jussa capessere fas est:' 'et jam jussa facit.' Cerd.

397 *Tum vero Teucri*] Regis scilicet præsentiæ: sic in nono, 'Tum vero incumbunt, urget præsentiæ Turni.' Servius.

Litore] De litore. *Idem.*

398 *Natat*] Ita Catullus, Tibullus, Propertius, dant hoc verbum navibus. Primus in nupt. Pel. alter eleg. I. 5. tertius eleg. II. 26. Cerd.

Unctā] Pice delibuta. Servius.

399 *Frondesque ferunt*] Non qui erant, sed qui esse potuerant: ut, 'Quos ego sim totiens jam dedignata maritos.' *Idem.*

Robora silvis Infabricata] Aliquando αὐτόξυλα, et αὐτούργητα. Epigr. I. VI. ἀνέργαστα, ἀποσχεδιασθέντα: quibus opponuntur ἐργάσιμα ξύλα. Sic et Calab. I. M. de studio et solertia Epœi in Muræo equo fabricando: οἱ δ' ἔρ' ἀπ' ὄξους Λείωνον πελέκεσσιν ἔτ' ἀπρῶτων ἀπὸ φητῶν. Germanus.

400 *Infabricata*] Bene expressa est festinatio navigare cupientum. Serv.

Fuga studio] Celeris profectionis: ut, 'Ille volans simul arva fuga, simul æquora venit.' *Idem.*

401 *Cernas*] Honestæ figura, si rem tertiæ personæ in secundam referas: hoc est, *si quis cernat.* *Idem.*

Cernas] Solet Virgilius sæpe inter narrandum orationem ad aliquem dirigere. Sic hic, 'cernas migrantes.' In VIII. 'totumque instructo Marte videres Fervere Leucatem.' Iterum: 'Credas innare revulsas Cycladas.' et G. III. 'incassum videas gestire.' Id vero ad Homeri imitationem II. III. φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι. Iliad. V. Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνολίης. Iliad. IV. Ἰδοὺς Ἀγαμέμνονα. Notavit Macrob. Sat. V. 14. Cerd.

402 *Formicæ*] Ad studium respicit hæc comparatio hoc loco, non ad personas: et notandum cautelam exprimi per hanc comparisonem. Horatius, 'Parvula nam exemplo est magni formicæ laboris.' Juvenalis, 'Formica tandem quidam expavere magistra.' Sane *formica* dicta est ab eo, quod ore micas ferat. De qua fabula talis est: In Attica regione quædam puella Myrmix nomine fuit, Minervæ ob castimoniam et solertiam dilecta, quæ postea hoc modo Minervæ in se odium concitavit. Namque cum vidisset Minerva Cererem segetes invenisse, volens ipsa ostendere Atticis, quo expeditius segetes parent, aratrum dicitur invenisse, quod cum manu ageret, et Myrmix ei adhæreret, ausa est occulte aratri stimam subripere, et apud homines se jactare infructuosum esse Cereris munus, nisi suo uterentur invento, quo terra aratro resoluta expeditius ederet fructus: quod cum proditum agre tulisset Minerva, Myrmicem illam virginem in formicam convertit, eamque ut proditricem adversam frumentis, quæ semper insequitur et subripit, esse præcepit: quæ res cum Jovi miserationem movisset, excogitavit quemadmodum formicæ honorem daret. Nam cum Æacum filium suum ex Egina susceptum, Thessalis imponeret regem, et agros ipsos videret hominibus indigere, formicas colligi in unum jussit, easque in homines commutavit, unde Myrmidones

appellati sunt. *Servius*.

Ac veluti, &c.] Respicit hæc Comparatio ad Trojanorum sedulitatem; quam et Phocyllides commendavit. Qui putant eam a muscis Iliad. xvi. sumptam esse, refutat Nascimbænius: cum muscarum, quæ militibus circa Sarpedonis cadaver versantibus comparantur, impetus et multitudo, non industria aut solertia, ut hic formicarum, describatur. Hujus insecti providentiam studiumque commendant etiam S. litteræ, Prov. c. 6. Videatur et Aristoteles Histor. Animal. ix. 38. Item Plinius, qui ii. 30. scribit, 'itinere formicarum vidisse attritos silices, et semitas factas: ne quis dubitet, qualibet in re, quid possit quantulacunque assiduitas.' Apul. Miles. l. vi. de istiusmodi ruricolarum (ut vocat) formicarum concursatione, lepide scribit: 'Ruunt aliæ, superque aliæ, sepedum populorum undæ (instar undarum ruentium: ut Virg. Georg. *Mane salutantum totis vomit ædibus undam*) summoque studio singulæ granatim totum digerunt acervum,' &c. Vocat eleganter *sepedes*, a senis pedibus. *Taubmann*.

Farris] Solum nomen est quod *r* geminet in genitivo. Monadicon est ergo, sicut *Sol*. Item *cor*, *cordis*, solum in *dis* mittit genitivum. Item *s* geminat *as*, *assis*: et hæc carent exemplis. *Servius*.

Ac veluti, &c.] Vide de formicarum diligentia et prudentia ea, quæ dicta Georg. i. 186. quibus addideris ea, quæ Lactant. in lib. de ira Dei c. 7. 'Quid tam proprium homini quam ratio et providentia futuri? atqui sunt animalia, quæ provident: ut *ingentem formicæ, &c.* quod non facerent nisi inesset iis intelligentia et cogitatio.' *Emmeness*.

403 *Cum populant*] Antiquæ dixit. Nam hoc verbum apud veteres activum fuit, nunc tantum deponens est. Et bene rei parvæ per metaphoram sublimitatem dedit, ut non videatur

Delph. et Var. Clas.

de formicis, sed de exercitu loqui. *Servius*.

Hicinis memores] Hoc est, caute, in adventum hiemis. Horatius, 'Quæ simul inversum contristat Aquarius annus, Non usquam prærepat.' *Idem*.

Tecto] 'Ἰπὸ τecto, id est, cavernis. *Idem*.

404 *It nigrum campis agmen*] Ut, 'It portis jubare exorto delecta juvenus,' Hemistichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius est usus de Indis. *Idem*.

It nigrum campis agmen] Quid formica humilior? quid verbis hisce sublimius? de qua re Scal. ii. 29. et iv. 1. *Taubmann*.

405 *Convectant*] Non convehunt, quia non semel, sed *convectant*, quia sæpius itant more prædantium militum, quos, 'Convectare juvat prædas, et vivere rapto.' Ad hæc tarditas Spondæorum *convectant calle angusto*, laborem formicarum, fatigationemque signat. Nasc. Sed et illud quoque accedit incommodi, ut prædas ferant *calle angusto*: ergo et onere, et angustiis viarum premuntur: ideo ad hanc difficultatem exprimendam sequuntur verba *obnitor*, et *trudo*. *Cerda*.

Calle angusto] *Callis* est semita tenuior, callo pecorum prædurata. Unde et *callum* et *callidos* dicimus. *Semita* est semis via: unde et *semita* dicta est. *Via* est, *actus* dimidius: qua potest ire vehiculum: nam *actus* duo carpenta capit propter euntium et venientium vehiculorum occursum. *Servius*.

Calle angusto] Maroni masculinum est, Livio sæpe femininum, teste Nonio c. 3. 'per devias calles.' *Emm*.

Grandia trudent] Quæ portare non possunt. *Servius*.

Grandia] Actius in Meleagro: 'Fruges perhibent pergrandescere:' alii legunt, *grandescere*. Paucius in Dulloreste: 'Nec grandiri frugum factum posse, nec mitescere.' Plinius

Virg.

S Q

XVIII. 30. 'crescente luna frumenta grandescunt.' Signat autem voce *grandia* Poëta vires formicarum. Plin. 'Si quis comparet onera corporibus earum, fateatur nullis portione vires esse majores.' Ælianus illas vocat *φλοπόνους*, a labore. *Cerda*.

Grandia trudent frumenta] Meminit Macrob. Saturn. v. 20. rustici veterisque cantici: 'hiberno pulvere, vernoluto, grandia farra, Camille, metes.' Citat Cl. Grævius in lect. Hesiodicis ad vs. 466. *ἔργ. ἐκτελέα βρῖθειν*, formulam lustricam, quam Cato de re rust. sect. 142. habet: 'Mars pater te precor, &c. utique tu fruges, frumenta, vineta, virgultaque grandire beneque evenire sinis.' Plura ille: utitur et Lucret. l. II. *grandescere*: ut 'pabula grandescunt.' Claudian. de rapt. Proserp. III. 24. 'Incultis ne sponte seges grandesceret arvis.' *Emmeness*.

406 *Obnixæ*] Plinius ab Nostro, 'humernis obnixæ,' loquens etiam de formicis. *Cerda*.

Obnixæ] Quæ portare non possunt. Alii l. *obnixæ*. Taubmann.

407 *Moras*] Tardas, morantes, quia solent resistere. *Servius*.

Castigantque moras] Id est, accelerant. Scal. iv. 16. Taubmann.

Semita fervet] Aptum verbum festinationi; ut e contrario *frigidum*, tardum. *Servius*.

408 *Quis tibi tunc, Dido, cernenti*] Totum hoc magna prosphonesi dictum est: plus enim est in re, quam in verbis: quamvis enim totum dictum non sit, tamen et cogitur et capitur ab auditore; hæc est enim magna emphasis, quæ perpetuam personam complectitur. Terentius, 'Quid illi tandem credis fore animi misero, qui cum illa consuevit?' *Idem*.

Quis tibi tunc, Dido] Pari phrasi Hom. II. Ω. *τίς ἄν δῆ τοι νόος εἴη*; et Cic. Phil. 'Quid tibi tunc animi?' Apoll. *ζεῦ ἄνα, τίς πελῖαι νόος*; Eurip. in Orest. *ἐπὶ τίν' εἶχες ὃ τάλας ψυχὴν*

τότε; Et Anacr. *τί μῆχος οὖν γένηται*; Tale quid accidissee Ariadnæ narrat Catullus elegantissimis versibus: 'Namque fluentis sono prospectans litore Diæ Thesea cedentem celeri cum classe tuetur Indomitos Ariadna gerens in corde furores.' *Germ*.

409 *Fervere late*] Infinitus hic a tertia est conjugatione, id est, a *fervo*, *fervis*. Secundæ conjugationis verba, perduto *e*, quod habent ante *o*, in tertiam migrant: ut *fervéo fervo*, *fulgeo fulgo*. Hinc est, 'Fervere Leucatem: anroque effulgere fluctus.' Sic etiam Horatius, 'Vade, vale, cave ne titubes, mandataque frangas.' Nam *cave*, *ve* longa est; nec vocalis sequitur, ut in Virgilio, 'Vale vale, inquit Iola.' Sed dicimus tertiæ esse conjugationis imperativum, ut *cavo cavis*. Hinc etiam Catullus *cavere* dixit. *Servius*.

Litora fervere] Stat. Achill. l. I. 'fervent coëuntia litora,' multitudine et studio eorum, qui se itineri accingebant. Sic Lucret. l. II. 'fervere cum videas classem lateque vagari.' *Emmeness*.

410 *Arce ex summa*] Regium enim fuit habitare in arcibus propter tutelam. Denique Romæ Valerius cum in Esquilis domum haberet altissimam, invidiæ causa eam complanavit. Item Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo præcepto ædificatum, cum esset domus privata, donavit reipublicæ. *Servius*.

Prospiceres arce] Teste Scæffero ad Phædr. f. I. 18. *prospicit*, qui ex editiori loco vergit oculos in depressionem. *Emmeness*.

411 *Misceri*] Pro repleti, aut commoveri. *Servius*.

Ante oculos] Emphasis. Nam 'oculi (ut ait Cic. ep. vi. I.) augent dolorem.' Taubmann.

Tantis clamoribus] Nantarum scilicet vocibus. *Servius*.

412 *Inprobe amor*] Exclamatio a poëta contra amorem: et hoc est

quod Horatius dicit, 'Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor.' Tale est et illud in tertio, 'Auri sacra fames:' id est, cupiditas. Nam et illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos omnium generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphyle inter amantes commemoratur, quæ mobile concupierat. *Idem.*

Inprobe amor] Exclamatio in amorem. Vide Turn. xxii. 12. *Taub.*

Quid non mortalia] Supra lib. iii. de avaritia, carmen est hic de amore: utrobique autem deterret nos Poëta. Non dissimilis Homeri illa iteratio: *πόλεμος δ' ἄνδρεσσι μελήσει.* Iliad. Z. Et Od. A. *μῦθος δ' ἄνδρεσσι μελήσει.* *Hart.*

413 *Ire iterum in lacrymas]* Hinc est amoris improbitas, quæ cogit lacrimis rogare dudum superbam. Est autem speciosa eloquutio, 'Pergit in lacrimas.' *Servius.*

Ire iterum in lacrymas] Propertii l. iii. in Elegia, cui est initium, 'Credis eum jam posse tuæ meminisse figuræ?' illum versum, 'Tantisne in lacrimis Africa tota fuit?' credo equidem pace doctorum omnium, hunc locum Maronis aspicere. Quippe Propertii illud mihi videtur consilium, ut rivalem quendam, qui potior ex eodem carminis contextu apud puellam videbatur, in oblivionem et invidiam dominæ trahat, quod nec amore, nec ejus fletu ab instituta profectione revocari potuisset, sed præfracte perrexisset, ut Æneas nec lacrimis, nec precibus Didus et Annæ, atque adeo totius Carthaginis, a navigatione dimoveri potuerat: quam sententiam illud, inquam, satis accommodate innuere videtur, *Tantisne in lacrimis, &c.* quasi dicat amicam istum superbum amatorem largiore ploratu prosectam accingentem itineri, quam tota prius Africa Æneam ipsum. *Germanus.*

Precando] Cantando: *do*, naturali-

ter brevis est: sic Terentianus, 'Ut vitæ dubius varios renovando dolores.' Plerumque tamen a Virgilio producit: ut, 'Cantando tu illum?' et, 'Cantando rumpitur anguis.' *Sere.*

414 *Cogitur]* Sibi respondet Poëta: Amor cogit, Dido cogitur. Ita hujus tyranni vis explicatur. Ibycus apud Platonem in Parmenide, *εἰς τὸν ἔρωτα ἀναγκάζεσθαι*, ad amorem cogi. Inde quoque Ovidius in Cydipp. 'Cogere cur potius quam persuadere volebas, Si poteram audita conditione capi?' *Cerda.*

Animos submittere amor] Quidam pro *iras* accipiunt, ut *animos* dicitur pro *iracundus*, et, 'Supplex animos submittere amor,' id est, supplices preces adhibere, quæ erat amore victa: *submittere autem amor*, ac si diceret, non Æneæ: aut certe Æneam amorem vocavit; ubique tamen subaudiendum, *cogitur*. *Servius.*

Animos] In codicibus aliquot antiquis, *animum* legitur numero unitatis. Sed enim *animos* numero multitudinis sæpe pro superbia et indignatione reperias: ut, 'Vince animos, iramque tuam:' et ipsa Dido jam indignata recesserat. *Pierius.*

415 *Nequid inexpertum frustra]* Rogabat, inquit, non spe impetrandi: sed ne esset, quod sibi possit imputare, si non rogasset: quanquam frustra rogaret. Id est, ne derelinqueret medium aliquod intemptatum: et hoc *frustra*, quia moritura erat. Terentius, 'Omnia experiri certum est, priusquam pereō.' Et *frustra* ex judicio poëtæ dictum est. Sic Salustius, 'Falso queritur de natura sua genus humanum:' ut supra, 'Hoc amet, hoc spernat promissi carminis actor.' *Servius.*

Ne quid inexpertum, &c.] Ab Poëta accepit Livius lib. xxv. 'Tamen, ne quid inexpertum relinqueret, transfugas Syracusanos,' &c. *Cerda.*

416 *Anna]* Prope invidiose, quia ipsa nuptias suas suaserat. *Servius.*

Vides] Quasi diceret, Ipsa tibi credidi; et est major vis adfirmantis cum dicit *vides*; petitio autem hæc etiam deliberationis modum a quibusdam putatur tenere. *Idem*.

Properari litore circum] Utrum circumspectis, an circum totum litus? et est ordo: *Anna, i soror, atque hostem supplex adfare superbum. Circum* non est præpositio, sed adverbium loci: nam postposita præpositio et accentum mutavit, et suas perdidit vires. *Properari* autem impersonale est. *Id.*

417 *Undique*] Bene non addidit *qui*, sed intelligitur. *Idem*.

418 *Et lati nauta*] Id est, aut minime timentes. Aut adco non necessitate nec jussu abeant, sed volentes: et hoc ad spem retinendi, aut ad indignationem commovendam dictum est. Et sicut supra prope ad invidiam Annæ loquitur, ut est alibi: 'Tu prima furentem His, germana, malis.' Probus sane sic adnotavit, 'Si hunc versum omitteret, melius fecisset.' *Idem*.

Coronas] Multi funium coronas accipi volunt, qui solent, quotiens navigatur, in modum coronarum componi: nam fugientes quemadmodum naves coronabant? *Idem*.

Puppibus et lati naut. imp. coronas] Sic et Ovid. 'Torta coronatæ solvunt retinacula puppes.' Sunt autem, qui putent coronatas naves dictas ab Ovidio, Virgilioque, ut ab Hom. II. B. ἐν νήεσσι κορωνίστι, quod puppes et summities sinuosas rostratasque habeant: sed vis verbo umia adferri videretur, nec κορωνίς coronæ respondere, quam in puppi imponi solitam, annotat Turnebus: quod in ea parte navigii sacrarium esset. Nimirum solventes e litore, et reduces advertentes litori naves a nautis bono omine coronari solebant: ut supra, 'pressæ portum tetigere carinae, Puppibus et lati,' &c. Et Plato in Phædon, εἴτε γὰρ τῇ προτεραιᾷ τῆς δούης ἢ πρῶτα εὐτελείᾳ τοῦ πλοίου, ὃ εἰς Δῆλον Ἀθηναῖοι

πέμπουσιν κατ' ἔτος· nihil reluctantæ illo quod sequitur: ἀρχὴ δὲ τῆς θεωρίας ἐπειδὴν ὁ ἱερεὺς τοῦ Ἀπόλλωνος στέφῃ τὴν πρῶταν τοῦ πλοίου· coronabat enim sacerdos puppim ex more nautico, non ex solennibus tantum festi: et Calab. Ξ. de reditu Græcorum Troja eversa: κατεστέφαντο δὲ νῆας, καὶ κεφαλὰς, καὶ δούρα, καὶ ἀσπίδας ἥσι μάχονται. *Germanus*.

419 *Si potui*] Pro potuissem: et sic dictum est, ut, 'Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.' Ac si diceret, Nihil mihi novum contigit. *Servius*.

Sperare dolorem] Pro timere: et est Acyrologia, superflua dictio. Nam speramus bona, timemus adversa. Hoc autem dicit: Si scirem abiturum Ænean, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus dolerem. *Idem*.

Sperare dolorem] Juven. Sat. iv. 57. 'Jam quartanam sperantibus ægris.' Vide Notas Ecl. viii. 26. et Æn. i. 547. Henr. Stephanus spectare legendum censet in lib. de Latin. Lipsii. *Emmeness*.

420 *Hoc tamen unum*] Vel hoc solum. *Servius*.

421 *Mihi*] Pro me exsequere: id est, pro mea causa. *Idem*.

422 *Colere*] Pro colebat vel colit, infinitus pro indicativo. *Credere*: credit vel credebat, id est, committebat. *Idem*.

Credere] Ter. And. i. 5. 38. 'quæ mihi summo animum atque omnem vitam credidit.' *Emmeness*.

423 *Molles aditus*] Faciles: ut, 'Et quæ mollissima fandi Tempora.' *Servius*.

Molles aditus] Id est, faciles: supra: 'et quæ mollissima fandi Tempora.' Plato ἐγκαρίας vocat: quibus ἀκαρίας opponit. *Taubmann*.

Sola viri molles aditus et tempora noras] Recte Cic. ad Famil. ep. xi. 16. 'permagni refert, quo tibi hæc tempore epistola reddita sit: utrum cum

sollicitudinis aliquid haberes, an cum ab omni molestia vacuus esses. Itaque ei praecepi, quem ad te misi, ut tempus observaret epistolæ tibi reddendæ. Nam quemadmodum coram qui ad nos intempestive adeunt, molesti saepe sunt: sic epistolæ offendunt, non loco redditæ.' Ideo multi voti non fiunt compotes, qui commoda tempora vel ignorant, vel negligunt: inde Ovid. Met. ix. 502. 'Forſitan et miſſi quædam ſit culpa miniſtri. Non adiit apte: non legit idonea, credo, Tempora: nec petiit horamque animumque vacantem.' Ter. Hec. v. 4. 13. nominat 'attemperate venire.' Notanda etiam prudentia Phædri, qua utitur in initio l. iii. Vide N. ad iv. 293. *Emmeness.*

424 *Atque*] Conjunctio complexiva est, et disjunctiva, cum dicimus, *aliter atque debuit fecit*; est et expletiva, 'Atque illum in præceps prono trahit alveus amni.' *Servius.*

Hostem superbum] Postquam ex aperto denegavit se Carthagini esse mansurum: et reddit causas, ob quas suppliciter adloquatur, quod et *hostis* et *superbus*; quasi dicat, Æquo animo patiamur nos supplices esse, quoniam incidimus in hostem superbum. Nonnulli autem juxta veteres *hostem* pro *hospite* dictum accipiunt: Plautus in Curculione, 'Si status condictus cum hoste intercedit dies.' Idem in Cistellaria: 'datum est hostimentum, opera pro pecunia.' Nec enim vere *hostem* diceret, quem revocare cupiebat. Ipsa enim ait, 'hospes, Hoc solum nomen quoniam de conjugere restat.' Herodotus, Persas, qui erant Græcorum hostes, ξένους a Lacedæmoniis appellatos refert. Inde nostri, *hostes* pro hospitibus dixerunt, nam inimici *perduelles* dicebantur. *Idem.*

426 *Aulide juravi*] *Aulis* insula est in Ægæo mari, in qua conjurarunt Græci, se non ante reverburos ad patriam, quam Troja caperetur. *Au-*

lide, aut in *Aulide*, aut pro *Aulidi*. *Idem.*

Aulide juravi] *Aulis* fuit, teste Mela II. 3. 'Agamemnoniæ Grajorumque classis in Trojam conjurantium statio.' Ideo Homer. Iliad. B. 303. Χθιζά τε καὶ πρῶϊζ', ὅτ' ἐς Αὐλίδα νῆες Ἀχαιῶν ἤγερέθοντο, κατὰ Πριάμῳ καὶ Τρῳαὶ φέρουσαι. Ubi adverso vento detenti opinione diutius morati sunt Græci, quod Ovid. XII. 9. docet: 'Bœotique tellus Aulide piscosa puppes tenuisset ituras.' Et Epist. Heroid. XIII. 3. 'Aulide te fama est, vento retinente, morari, Ah! me cum fugeres, hic ubi ventus erat?' Ideo Lucan. v. 236. nominat 'iniquam classibus Aulim.' Alludit Horat. od. I. 15. 'quam multo repetet Græcia milite Conjurata tuas rumpere nuptias.' Stat. Achill. l. III. 'ipsum jam puppibus æquor Deficit, et totos consumunt carbasa ventos. Prima rates Danaas Hecateia congregat Aulis.' Et paulo post, 'Cætus ibi armorum, Trojæ fatalis, ibi ingens Juratur bellum donec sol annuus omnes Conficeret metas.' Vide Eurip. in Iphigenia, Pausan. in Corinth. Objicit Strabo l. IX. in Aulidis, quam Apoll. l. IV. πόλιν vocat Βοιωτίας, portu non factam esse conjurationem, qui tot numero naves non capiebat, sed proximo quodam multo ampliori. *Emmeness.*

Ad Pergama] In Pergama: id est, contra Pergama. *Servius.*

Ad Pergama] Id est, adversus. Vide Torrent. ad Horat. Epod. IX. 'ad hunc,' pro *contra hunc*. *Emmen.*

427 *Anchisæ cineres munesse revelli*] Ad hoc quod dicitur ex oraculo fecisse Diomedes, et secum ejus ossa portasse: quæ postea reddidit Æneæ, cum multa adversa perferret. Hinc est: 'Salvete recepti Nequicquam cineres.' Sciendum sane Varronem dicere, Diomedem cruta Anchisæ ossa filio reddidisse: Catonem autem adfirmare, quod Anchises ad Italiam

venerit: tanta est inter ipsos varietas, et historiarum confusio. *Servius.*

Revelli] Non *revulsi*. Nam *velli* et *revelli* dicimus: *vulsus* vero et *revulsus* usurpatum est tantum in participiis, contra naturam. *Idem.*

Revelli] In Oblongo codice Vaticano *revulsi* legitur: quod improbat *Servius*. Sed enim *vello* utroque modo reddere præteritum *Priscianus*, et multo ante illum *Carisius* auctores sunt. *Cic.* de suppliciis, 'Revellistis, atque in profundum abjecistis.' Apud *Lucanum* vero sæpe *vulsi* et *vulserat* invenies. Apud *Ovid.* *revellit* more *Ciceronis*, eo loco præsertim, 'Continuam diduxit hamum pariterque revellit In totidem mediis, quot cernis, Echinadas undis.' Sed apud eundem etiam *revulsi* eadem fabula paulo superius, libro *Metam.* VIII. 'A silvis silvas, et ab arvis arva revulsi.' *Picrius.*

Anchisæ cineres manere revelli] Sepulcra non violanda esse, nec cineres dissipandos docet *Turn.* XIV. 21. et præcipue virorum illustrium notavit *Torrentius* ad *Horat.* Epod. XVI. 'Barbarus, heu! cineres insistet victor, et urbem Eques sonante verberabit ungula. Quæque carent ventis et solibus, ossa Quirini, Nefas videre, dissipabit insolens.' *Revelli* non *revulsi*, ut recentiores volunt, dicendum monet *Hadrian.* Card. de *Serm.* Latino. *Emmeness.*

428 *Cur mea dicta negat*] Non interrogat, sed queritur. Quidam *revelli* iungunt, ita ut sequatur, 'Cur mea dicta negat.' *Servius.*

429 *Quo ruit*] Properat, sine respectu salutis. Nam hoc dicit, Quod peto, etiam ipsi prodest: amoris scilicet impatientia. *Idem.*

Extremum hoc misera del munus amanti] A qualitate beneficii dictum. *Idem.*

430 *Facilemque fugam*] Permanet in eodem sensu, ut dicat petitionem

suam etiam *Æneæ* prodesse. *Idem.*

Ferentes] Bene flantes, propitios, prosperos. *Idem.*

Ventos ferentes] Id est, secundos. Ita *Seneca* lib. De B. V. cap. 21. 'Navigantem secundus et ferens ventus exhilarat:' id est, ventus qui a puppe: οὐρα. *Plinius* Paneg. 'Venti ferentes et brevis cursus optentur.' Homero est φέρων ἄνεμος. Ita et *Euripid.* πνοὰς πομπίμους dixit, et ναυσίπομπον ἄδραν. Hac metaphora *Seneca* 'Fortunam ferentem' dixit, *Epist.* 22. *Taubmann.*

431 *Antiquum*] Aut primum; aut carum, ut nihil antiquius habuit, dicimus: aut antiquatum et inritum. *Servius.*

Quod prodidit] Quod decepit. Et bene: ad disruptionem enim conjugii immutata voluntas sufficit. Quidam *prodidit*, pro *perdidit*, accipiunt: ut, 'Unius ob iram Prodimur.' *Idem.*

Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro] Non dissimilis plane locutio apud *Stat.* Thebaid. l. II. 'nil fœdere rupto, Connubiisque super moveor, viduaque juvena.' *Emmeness.*

432 *Pulchro ut Latio careat*] Quod illi pulchrum videtur. Sic est illud, 'O tantum libeat mecum tibi sordida rura:' quæ tibi sic videntur. *Serv.*

Relinquat] Negligat. *Idem.*

433 *Tempus inane peto*] Id est, sine matrimonio, sine officio coëundi. Nam sine beneficio, non procedit, cum spatium petat et requiem. Aut quasi non magnam rem: vel quo vacuus et ociosus est, cum illi tempus inane est. *Idem.*

Requiem spatiumque furori] Ut possim habere spacium, quo amoris finem imponam. *Idem.*

Tempus inane peto, requiem, &c.] De hac concessione *Scal.* III. 56. cum non potest impetrare *Dido*, ut maneat *Aneas*, abitum concedit ei. Ut *Maro* hic *requiem*, sic *Cicero* *requie-*

tem habet, teste Charisio instit. gramm. l. i. p. 52. 'Dies adimit homini ægritudinem,' ut Comicus. Eodem modo morari Ulyssem conatur Circe apud Ovid. 'Ne properes oro, spatium pro munere posco. Quid minus optari per mea vota potest.' *Emmeness.*

431 *Dum mea me victam*] Mea fortuna, id est, adversa: ut, 'Hac Trojana tenus fuerit fortuna secuta.' Ex statu in quo est, *fortunam* dixit. *Dolent* autem *dolere* illud est, quia non habet in adversis patientiam, nisi quid dolere consuevit. Hoc ergo petit, ut ei præstetur tempus, per quod discat adversa perferre. *Serv.*

Dum mea me] Ita Dido etiam apud Ovid. 'Dum freta mitescunt, et amor dum temperat usum, Fortiter ediscam tristitia posse pati.' Nullus enim dolor est, quem non longinquitas temporis minuat atque molliat: ut in Epist. apud Cic. est l. iv. 5. *Taub.*

435 *Oro veniam*] Beneficium: juxta morem antiquum: ut, 'Orantes veniam.' Terent. in Heeyra: 'Migra te, da veniam hanc mihi, reducere illam.' *Servius.*

Miserere sororis] Genitivum tantum regit. *Idem.*

436 *Quam mihi cum dederis, cumulatam morte remittam*] Sensus est: Quod beneficium cum mihi cumulatam dederis, sola morte derelinquam: et hinc intellectus est melior, quod sorori loquitur. Nam male quidam legunt, *Quam mihi cum dederit*, id est, Æneas, *cumulata morte relinquam*: et volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, mea morte cumulo, et sic relinquam: ut amantes dicere consueverunt: ut, 'Præceps ærii specula de montis in undas Deferat, extremum hoc munus morientis habeto.' Nam si eam odio habet Æneas, restat ut ejus morte lætetur. Hoc sorori quoque potest dicere, quæ eredit eam ex amore concitatam id loqui, nec tamen facere; sed

eloquentio non procedit. nemo enim dicit *veniam cumulatam*, sed *cumulatam*. Alii ita intelligunt: reddam illi gratiam, occidam illum: nam alibi ait, 'Non potui abreptum divellere corpus.' Sed hoc totum sorori dicit. An perplexe loquuta est, ut solent loqui mali aliquid molientes? *Cumulatam* autem *veniam*, nunquid solidam et plenam, et cui nihil desit, debemus accipere? *Idem.*

Cumulatam morte remittam] In Mediceo; in Porcio, et antiquis aliquot aliis codicibus, *remittam* legitur. Tu vero quid hic Servius ex Tuccæ et Varri sententia disputet, videris. Legitur et *cumulata morte relinquam*. *Pierius.*

Quam mihi cum dederis, &c.] Si mihi, soror, hanc veniam dederis, non moriamur prius, quam tibi cumulatissime satisfaciam. Ita Turneb. xx. 21. et plerique omnes. *Taubmann.*

437 *Talibus orabat*] Aut simpliciter accipiendum, loquebatur: aut orabat, ideo quoniam preces inmixtæ erant: aliter Æn. iv. 'Multa Jovem manibus supplex orasse supinis.' Alibi pro *oravit*: 'Talibus orabat Juno.' *Servius.*

Fletus] Pro verbis, id est, verba debilia. *Idem.*

438 *Fertque refertque*] Non ab Ænea, qui nihil dicit; sed a Didone fert et refert, id est, iterum portat. Nam subjunxit: 'Sed nullis ille movetur Fletibus:' mire autem *fletibus* repetit. *Idem.*

Sed nullis ille movetur Fletibus] Simillima his Ovidius habet Remed. i. de Ulysse discedente, qui Circes querelas acceperat: 'Illa loquebatur, navem solvebat Ulysses: Irrita cum velis verba tulere Noti.' Simillima Horatius Od. iii. 7. 'scopulis surdior Icarum Voces audit adhuc integer.' *Cerda.*

439 *Voces ulla tractabilis audit*] Cur mitis et placidus et tractabilis non audit? Quasi mirum est: excusat

et recusat dicendo: *Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris:* aut certe *voces tractabilis accipe, aut alias tractabilis.* Servius.

Fata obstant] Excusat Æneam, cum eum, ne ingratus videatur, non duritia mentis facit immobilem, sed voluntate divina. *Idem.*

Deus] Juppiter scilicet: unde et supra Dido ait, 'Saturnius:' vel certe Mercurius. *Obstruit:* obcludit ἐμπαικῶς. *Idem.*

Viri deus obstruit auris] Tacitus Annal. l. xx. 'Restitit idem Valentinus, obstruxitque suæ civitatis aures.' Taubmann.

441 *Ac velut, annoso validam cum robore quercum*] Quæ quidem lectio agnita etiam videtur Ovidio, quum dixit, 'Stabat in his ingens annoso robore quercus.' Sunt tamen, qui vulgatam lectionem magis adprobent, magisque proprium esse dicant, *Annosam quercum*, et *validum robur.* Pier.

Ac velut annoso] De hac Comparatione Scal. v. 3. et 11. Taubmann.

442 *Alpini Boreæ*] Flantes de Alpibus: quæ Gallorum lingua, *alti montes* vocantur. Et speciem pro genere posuit: nam *Alpinum Boream* pro quocunque vento dixit, vel quia potentiores montani sunt venti. Serr.

Alpini Boreæ] Flantes de Rhiphæis montibus, qui cum Alpibus iidem sunt: quos Hyperborei tenent. De quo Parrhasius ad Claudian. et Cal. xv. 7. Intelligit autem tres illos a Septentrione spirantes ventos: ἀπ' ἀρκτικής, ejusque collaterales, θρασκίαν et Aquilonem. Taubmann.

Nunc hinc, nunc illinc] Sicut Æneas ab Anna et Didone. Servius.

443 *It stridor*] Ad dolorem Æneæ pertinet; de quo ait, 'Magno persentit pectore curas.' *Idem.*

Atte] Aut jugiter, diu, aut ex alto cadentes. *Idem.*

Atte] In veteribus aliquot exemplaribus *alta* scilicet frondes, non *alte* adverbium habetur: sed enim adver-

bium longe venustius hic ponitur. Pierius.

444 *Consternunt*] Implent, cumulant: ut, 'Strata jacent passim sua quæque sub arbore poma.' Servius.

Frondes] Sicut lacrimæ Æneæ. *Stipes* autem media pars est arboris, quæ ramos sustinet. *Idem.*

445 *Hæret scopulis*] Sicut ille in consilio perseverat. *Idem.*

446 *Tantum radice in Tartara*] Secundum physicos, qui dicunt parem esse altitudinem radicum et arborum. *Idem.*

Radice] In codicibus nonnullis ex his vetustioribus, *radicem* incusativo casu legitur: quam lectionem si admittamus, *tendit* pro *extendit* positum erit. Quanquam in Oblongo codice perveteri *mittit*, non *tendit* habetur. Quod si recipiamus, membrum illud superius *quantum vertice ad auras Ætherias* figura erit: quam brevitatis per detractionem Quintilianus appellaret, quum scilicet unum verbum, et id quidem manifestum siletur. Sed enim tametsi tam multi codices, manu scripti, refragentur, libentius ego legerim *radice* casu septimo, ut cum superiore membro colligatum lectionem reddat dilucidiozem. Pierius.

448 *Tunditur*] Sæpe pulsatur. Terentius, 'Tundendo atque odio effecit senex:' et ipse alibi, 'Rhiphæo tunditur Euro.' Servius.

Magno persentit pectore] Quamvis magno, sentit curas, sed eas forti pectore patitur: *curas* potest Didonis, potest et suas. *Idem.*

Persentit] In plerisque codicibus antiquis, *persentit* legitur. In aliquot etiam *persensit* præterito tempore. Sed magis movet in instanti dictum. In aliis etiam *presentit*. Pierius.

449 *Mens immota manet*] Ad illud refertur, 'Ipsa hæret scopulis.' Serr.

Lacryma inanes] Quia mens immota manet: et utrum *inanes*, quæ Didoni nihil prosint? quidam tamen *lacrimas inanes* vel Æneæ, vel Didonis, vel An-

næ, vel hominum accipiunt. *Idem.*

450 *Tum vero*] Post desperationem. *Idem.*

Exterrita] Atqui in fine ait, 'Nam quia nec fato, merita nec morte peribat.' *Fatis* ergo aut malis suis, aut a verbo *For, faris*. *Fatis*, id est, responsis Æneæ. *Exterrita* autem præcipitata, turbata. *Idem.*

451 *Mortem orat*] Pro *desiderat*: ut, 'Mortemque miserrimus opto:' aut certe ideo *orat*, quia consecrata fuit, nec mori poterat, nisi soluta consecratione. *Idem.*

Cæli convexa] Incurva cæli. *Idem.*

Tædet cæli convexa tueri] Id est, vitæ pertæsum est. Vide Scalig. III. 19, et IV. 23. Porro annotant Grammatici quidam, *convexum cæli* cerni non posse, sed ejus concavum: ac proinde *convexa* pro concavis dixisse Poëtam: cum sit *convexum*, curvum cavo oppositum. Sed *convexum* cavum esse retur Turnebus, idque e Justino intelligi posse, I. II. de Xerxe scribente: 'Et montes in planum deducebat, et convexa vallium æquabat.' Item Maron. *Æn.* I. 'Classem in convexo nemorum sub rupe cava-ta,' &c. *Advers.* xxx. 27. *Taubm.*

Tueri] 'Os homini sublime dedit cælumque tueri' Ovid. *Met.* I. 8. ubi non nulli *videre* legunt. *Emmen.*

452 *Quo magis inceptum peragat*] Id est, mortem sibi inferat. *Servius.*

Lucemque relinquat] Ad illud, 'Tædet cæli convexa tueri,' *Idem.*

Relinquat] Ennius *Annal.* III. 'Lumina sic oculis etiam bonus Ancus reliquit.' Et Lucretius I. III. 'Lumina qui linqunt moribundi.' et Lucilius in epig. *Τὸς καταλείψαντας γλυκερὸν φῶς.* *Cerda.*

453 *Turicremis*] Id est, cremantibus tura, nomen mire compositum, et hoc genus omnis Didoni factum, de augurali disciplina translatum est, quæ Diris observatur. *Dira* enim, deorum ira est, quæ duplici modo colligitur, aut ex signis, aut quocunque modo,

quacunque ex parte; quodque in illo factum tempore traditur, ex signis hic ostenditur: dicens enim, *Vidit turicremis*, usque, *nigrescere sacros*, non solum adversa petitionibus inveniri, verumetiam mortem denunciari: nam præmisit: 'Quo magis inceptum peragat lucemque relinquat.' Item, tumulis Sichæi exaudiri voces et verba vocantis, quod asperius fuit, ut mariti defuncti vox audiretur e tumulto, quod erat dirum, ad se vocantis. Sunt et de avibus dira auspicia, quod hic subjunxit dicendo: 'Solaque culminibus ferali carmine bubo sæpe queri:' in quo satis non fuit diram avem bubonem nominatam, nisi adjecisset *ferali carmine*, et *sæpe queri*, et ut non utique canendi usus significaretur, sed fletus, vice querellarum. *Servius.*

Turicremis] Lucretius I. II. 'Turicremas propter mactatus concidit aras.' Sic dictæ aræ, quod in his tus adoleatur. *Cerda.*

454 *Horrendum dictu*] Quanto magis visu, quod Didoni contigit. *Serv.*

Latices nigrescere sacros] Tanquam malum omen observatum a Stat. Theb. I. v. 'niger omnibus aris Ignis, et in nullis spirat deus integer extis.' *Emmeness.*

455 *In obscenum se vertere*] Hoc est, 'Latices nigrescere sacros;' et quidam *Nigrescere* et *vertere*, ideo incertum tempus positum volunt, ut ostendant, non vere vertisse se, quod contra naturam est, sed verti a Didone visa; ut, 'Visæque canes ululare per umbram;' non ululasse ergo, sed fieri visum. *Obscænum* autem, mali ominis, ut *Æn.* III. 'Obscænas pelagi volucres.' *Servius.*

456 *Hoc visum nulli*] Hoc quod viderat, nulli dixit. Quid est *nulli*? ne sorori quidem, cui fuerat de amore confessa: et forte ideo sororem celavit, ne et ipsa se perimeret; post queritur, 'Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.' *Idem.*

Effata sorori] Veteres plerique codices *sorori est*, una plus dictione legunt: placet vero verbum id in fine narrationis. *Pierius*.

458 *Conjugis antiqui*] Aut prioris, aut chari. Lucilius, 'Concilio antiquo sapiens vir solus fuisti:' *antiquus* ergo est, qui præcedit eum, qui præsens est. *Servius*.

Fuit in tectis de marmore templum Conjugis antiqui] Nonius, Gifanius, alique, *Templum* hic sepulchrum interpretantur: cum veteres *Templum* pro quovis loco posuerint, auctore Varrone: quod sepulchrum sive cenotaphium prioris mariti Dido *velleribus niveis*, id est, στεμματοῖς (quæ, ut Nannius Miscell. l. vii. docet, lana erat ramo circumvoluta, qua deos coli mos erat) itemque frondibus quasi circumvestierit. Cæteri ædiculam sacram sive sacellum interpretantur. Turneb. xxii. 12. et xxiv. 26. Censeo, inquit, Maronem hic respicere ad consuetudinem Romanorum, qui suos Cæsares in deorum numerum referebant, flaminibusque et sacerdotibus honorabant: nam Dido videtur fuisse Sichæi Flaminica. Solebant autem vittis laneis et infulis ornare fores templorum et aras: quod attigit Maro: quanquam hoc ad nuptiarum consuetudinem retulit Servius: a quo dissentio. Ita Statius Silv. l. iv. 'Pande fores superum, vittataque templa Sabæis Nubibus, et pecudum fibris spirantibus imple.' *Taubmann*.

Miro quod honore colebat] Exhibendo ea mortuo, quæ circa vivos solent fieri. Ratum veri et venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templum enim velamentis religiosa monstrantur, et moris fuerat, ut nubentes puellæ, simul cum venissent ad lumen mariti, postes, antequam ingrederentur, propter auspicium castratus ornarent laneis vittis. Unde ait, 'Velleribus niveis:' et oleo unguerent, unde *uxores* dictæ sunt, quasi *unxores*. Bene ergo Dido, cum

templum marito extrueret, veluti devota viro, quippe post quem nuptura non esset, ad conciliandum amorem, officia ritus maritalis adfixerat, ut morem instauraret uxorum: nam ait post, cum in pœnitentia inducitur a Poëta: 'Non servata fides cineri promissa Sichæo.' Hi tamen qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt cum nova nupta in domum mariti ducitur, solere postes unguine lupino obliniri, quod hujus feræ et unguen et membra multis rebus remedio sunt. Alii hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus et Remus lupino lacte nutriti sunt. Dicitur etiam Lupam in concilio multorum ejusdem generis sociari marito, atque, amisso eo, nulli alteri post jungi, quod ipse subjecit, 'expertem sine crimine vitam Degere more feræ,' id est, Lupæ. Hæc ergo ideo a nove nuptis fiebant, ut sciret puella se domum religiosam ingredi, simul lanam ferens, lanificium promittebat. *Serv.*

459 *Velleribus, &c.*] Pro eo Stat. Silv. l. iv. 'vittata templa.' Quomodo templa coronaverint veteres, Paschal. de Coronis iv. 18. *Emmeness.*

Festa fronde] Divina, tanquam numen coleret. Sane hoc loco latenter, quam supra diximus, tangit historiam. Nam si amabat Æneam, utique non coleret extinctum maritum. *Servius*.

460 *Hinc exaudiri voces*] Simile Cæcinæ accidis narrat Tacit. Ann. l. i. his verbis: 'Ducem terruit dira quies: nam Quintilium Varum, sanguine oblitum, et paludibus emersum cernere et audire visus est, velut vocantem, non tamen obsecutus, et manum intendentis repulisse.' Ovid. de eadem Didone: 'Hinc ego me sensi noto quater ore citari: Ipse sono tenui dixit, Elissa veni.' *Cerda*.

461 *Visa viri*] Ut, 'visa que canes ululare per umbram.' Terentius, 'Audire vocem visa sum modo militis.' Non enim erant vera, ut supra. *Serv.*

Nox cum terras] Ut augeter terro-

rem, tempus adjecit, a verisimili. *Idem.*

462 *Sola bubo*] *Sola*, quærendum quod dixerit, utrum ἐμφατικῶς, an pro *solis*, id est, desertis; ubi enim sederit et cecinerit solitudinem significat. Secundum auguralem disciplinam volunt greges avium minus significare, et juxta hanc avem si alia sederit, malum, quod imminet, creditur evanescere; ut, 'Et sola in sicca secum spatiat' arena.' Sane bubo, si cujus ædes insecerit, et vocem miserit, mortem significare dicitur. Si autem de busto sudem ad tectum detulerit, incendium ædibus portendere. Ergo hic *Sola* utrum quod alia avis non sedebat in culmine, an *sola*, quia nihil deferebat, ut mortis signum esset? In hanc autem avem conversus est Ascalaphus Acherontis, vel, ut quidam volunt, Stygis filius, ira Cereris, cum Proserpinam prodidisset, malum granatum de pomario Ditis gustavisse, quod plenius in primo initio Georgicorum dictum est, ubi est, 'Nec repetita sequi.' Sane *sola* contra genus posuit. Lucanus, 'Et lætæ jurantur aves bubone sinistro.' Item Ovidius, 'Infandus bubo.' Et hoc est in usu, sed Virgilius mutavit, referens ad avem. Plerumque enim genus, relicta specialitate, a generali sumimus: ut si dicas *bona turdus*, referendo ad avem. Item si dicamus *prima est a*, id est, litera; cum *a* sit neutri generis. *Idem.*

Ferali carmine] Bene addidit: non enim omni modo malum est bubonis omen. Sed cum canit, omnimodo malum est, quia aut fletum imitatur, aut gemitum: tacens autem ostendit felicitatem. Omnes enim aves oscines malæ, præpetes bonæ sunt: vel e contra, malæ præpetes, oscines bonæ sunt. *Idem.*

Solaque culminibus ferali carmine bubo] Non. Marcellus, ubi Virgilium præter aliorum auctorum morem fæmineo genere *bubonem* appellasse di-

cit, hoc citato versu, non *sola*, sed *sera* legit, epitheto inauspicatæ volucri proprio: ut illud, 'Seraque terrifici cecinerunt omina vates.' Reliqui tamen codices quotquot inspexi, *sola* legunt. *Pierius.*

Solaque culminibus ferali carmine bubo] Idem Ovid. in *Ibide* vs. 223. 'Sedit in adverso nocturnus culmine bubo Funereoque graves edidit ore sonos.' Vide eruditum Bochartum Hist. anim. qui de ave hac ferali et inauspicata agit de avibus II. 22. Pro *sola* sunt, qui *sera* legunt, ut supra Pierius. Turnebus autem *serum* dirum, ominosum exponit XXVI. 17. De genere ineptiunt femininum esse aliquando affirmantes: sed hic, ut apud Ovid. exprimitur, 'Martia picus avis,' subaudiendum avis: teste Sanctio Min. p. 287. *Emmeness.*

463 *Sæpe queri*] Quidam propterea *queri* positum volunt, quod doleat de Ascalapho se in avem mutatum: ut, 'Veterem in limo ranæ cecinere querelam.' *Servius.*

Longas in fletum ducere voces] Hinc Propertius, magnus et frequens Virgilius imitator, eleg. I. 10. 'In longam ducere verba moram.' Quo versiculo etiam hæsit Ecl. IX. 'Nostros in longum ducis amores.' et eleg. IV. 10. de bobus Herculis mugientibus 'longo mugitu.' *Cerda.*

In fletum ducere voces] Eleganter, *voces ducere in fletum*: quod Æn. VI. 'flendo ducimus horas.' *Taubmann.*

464 *Piorum*] Legitur et *priorum*. Sed *priorum* illud spectat, 'Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem?' quod superius expositum. Sed *piorum* religiosorum, castorum. *Servius.*

Piorum] Ex antiquis exemplaribus, quæ præ manibus habuerim, plura fuerunt omnino, quæ *piorum*, quam quæ *priorum* legerent. Quod si prædicta, in se prius habere consideremus, superhabundare quodammodo *priorum* judicabimus. Sin *piorum* le-

gerimus, et proprium epitheton Vati-
bus dabimus, et vaticinio auctorita-
tem. Sane Servius utrunque agnos-
cit. *Pierius.*

465 *Horrificant*] Horrorem incu-
tunt. *Servius.*

Horrificant] Horrorem incutunt.
Catullus: 'Horrificans Zephyrus
proclives incitat undas.' *Taubmann.*

466 *In somnis ferus Æneas*] Non
est epitheton *ferus*, sed phantasia: ta-
lem enim illum imaginabatur, qualem
timebat. Et *in somnis* pro *insomniis*,
id est, vigiliis. *Servius.*

Semperque relinqui] Per omnes noc-
tes navigare videbatur Æneas, quasi
eam semper relinqueret. *Idem.*

467 *Longam viam*] Nonnulli infe-
rorum accipiunt. *Idem.*

Incomitata] Quod ferale, id est,
mortiferum omnibus; et præcipue
regibus, qui nunquam soli sunt. *Id.*

468 *Ire viam*] Veteri more juxta
jus, ut, *ite viam, redite viam*: et alibi,
'Primus et ire viam.' *Idem.*

Tyrios deserta querere terra] Bona
affectio: solent enim qui deficiunt,
suos desiderare, ut dulcius moriantur.
Idem.

469 *Eumenidum veluti demens*] An-
tiqui aliquot codices, *Eumenidum ve-
luti demens*; alii *Eumenidum demens
veluti*. *Pierius.*

Agmina Pentheus] Aut impetus:
aut secundum quosdam, quia habitus
earum et sibila serpentium faciem
agminis præbent: vel quia plures Fu-
riæ putantur: vel quia furiosis pro
tribus plures videntur. Et bene vi-
det agmina, expressit furem: cum
ait *videt*, non existimat, sed putat se
videre. Pentheum autem fuisse
traditur secundum Pacuvii traga-
diam, de quo fabula talis est: Pen-
theus, Echionis et Agaves filius, The-
banorum rex, cum indignaretur ex
matertera sua Semele genitum Libe-
rum patrem coli, tanquam deum; ut
primum comperit eum in Cithærone
monte esse, misit satellites, qui eum

vincum ad se perducerent, qui cum
ipsum non invenissent, unum ex co-
mitibus ejus Acoëten captum ad Pen-
theum perduxerunt. Hic cum de eo
graviorem pœnam constitueret, jussit
eum interim claudi vincum: cum-
que sponte sua et carceris fores aper-
tæ essent, et vincula Acoëti excidis-
sent, miratus Pentheus, expectaturus
sacra Liberi patris, Cithærona petit,
quem visum Bacchæ discerpserunt.
Prima autem Agave mater, ejus am-
putasse caput dicitur, feram esse
existimans, aut secundum Urbanum,
agmina serpentum. *Servius.*

Pentheus] Hæc ex Euripide in
Bacchis sumpta sunt, ubi Pentheus
rex Thebanorum furiosus: καὶ μὴν
ὄρᾳν μοι δύο μὲν ἡλίουσ δοκῶ, Δισσὰς δὲ
Θήβας. Cur autem furiosis, ebriis, et
pupillam oculi intorquentibus, res
duplices appareant, docet Aristot. in
Probl. sect. 3. Item Lucret. l. iv.
Taubmann.

Pentheus] Fabulam Penthei enarrat
Ovid. Met. iii. 700. et in Græcis
Paus. l. ii. in Corinth. p. 89. Ovid.
in Ibide: 'Aut lacer in silvis mani-
bus spargare tuorum, Sparsus ut est
Thebis angue creatus avo.' *Emmen.*

470 *Solem geminum*] Tragice dixit,
imitatus Euripidem. *Servius.*

Duplices Thebas] Civitas in Bœotia
a Cadmo et Zetho et Amphione con-
stituta, in qua Œdipus Laii filius cum
matre concubuit, ex qua Eteocles et
Polynices, qui se propter regnum in-
vicem peremerunt. *Idem.*

*Et solem gem. et dupl. se ostend. The-
bas*] Prorsus ex illo Eurip. in Bac-
chis: καὶ μὴν ὄρᾳν μοι δύο μὲν ἡλίουσ
δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας. Vide probl.
Aristot. sect. 3. cur furiosis, ebriis, et
pupillam oculi intorquentibus res du-
plices appareant: et metaphys. lib.
xi. de his, qui oculos digito subtor-
quent: cujus quidem ἀνωμαλίας ratio
videtur a contrario cognosci, hoc est,
ab æquabili, et bene constituta ocu-
lorum acie, qua licet gemina res sin-

gulas tamen nobis representamus : ὅτι πνεῦμα τῶν ὁμμάτων αὐγοειδὲς ἐκ-
πίπτον ἀνακινᾶται τῷ περὶ τὰ σώματα
φωτὶ, καὶ λαμβάνει τὴν σύμπληξιν, ὥστε
ἐν ἐξ ἀμφοῖν σώμα διύλου συμπαθὲς γε-
νέσθαι· κεράννυται δὲ ἕτερον ἑτέρῳ συμ-
μετρίας λόγῳ καὶ ποσότητος· οὐ γὰρ ἀναι-
ρεθῆναι δεῖ θάτερον ὑπὸ θατέρου κρατη-
θῆν, ἀλλ' ἀπ' ἀμφοῖν ἐστὶ μέσον ἁρμονία
καὶ κοινωνία συναχθέντων μίαν δύναμιν
ἀποτελεσθῆναι. Plutarchus συμπ. α.
probl. η. διατὶ τὰ γράμματα πόρρωθεν οἱ
πρεσβύτεροι, &c. In hoc idem argu-
mentum et Lucr. lib. iv. 'At si forte
oculo manus uni subdita subter Pres-
sit eum, quodam sensu fit uti videan-
tur Omnia quæ tuimur fieri tum bina
tuendo : Bina lucernarum flagrantia
lumina flammis, Binaque per totas
ædes geminare supellex, Et duplices
hominum facies, et corpora bina.' Et
Nicand. Alex. τὰ δὲ διπλῶα δέρεται
ἔσσοις, Οἷα χαλικραῖν νύχιος δεδαμασμέ-
νος οἶνῃ· et Calab. M. de Laocoonte,
in furem a Pallade verso : μαινομέ-
νῳ δ' ἤϊκτο, καὶ ἔδρακε διπλῶα πάντα.
Germanus.

471 *Agamemnonius scenis agitur Orestes*] Hunc Oresten Electra soror
ejus, post occisum ab Ægisto, dolo
Clytemnestræ matris, Agamemno-
nem, subtraxit, quem Strophio alen-
dum dedit. Eum cum filio Pylade
educatum in adultam produxit æta-
tem ; qui, ut primum de scelere ma-
tris ac morte patris agnovit, venit
Mycenas, et adjuvantibus amico Py-
lade et sorore Electra, Clytemnes-
tram matrem cum adultero Ægisto
occidit ; ob quam rem aliquandiu fu-
riis agentibus insaniit. Sane *Agamemnonius* non est patronymicon, nam
Agamemnoniades facere debuit. Ergo
sicut, 'Agamemnoniaque phalanges.'
Servius.

Scenis agitur Orestes] In antiquis
aliquot codicibus, *furiis agitur* legi-
tur, ut rem vero proximiorē faciat :
nam quæ in scenis representantur,
fabulosa esse solent. Verum ego

crediderim *furiis* ex paraphrasi de-
sumptum : et *scenis* inde legitima lec-
tione expuncta, adulterinam supposi-
tam. *Agitatus* enim non tantum per-
tinet ad Furiis, quæ omnino subin-
telliguntur : verum etiam ad fabulæ
actionem, quæ frequenter scilicet re-
citari consuevit. Advertendum etiam
Orestes absque aspiratione scribi, li-
cet in codd. manu scriptis ea fere
passim huic nomini adposita invenia-
tur. *Pierius*.

Scenis agitur Orestes] Famosus, celebra-
tus tragædiis. Qualiter a Græcis in
scena inducitur. *Agitatus* autem, aut
quia furiis agitur, aut quia multæ
sunt de eo tragædiæ : quasi frequen-
ter actus. *Servius*.

Scenis agitur Orestes] Omnibus in
theatris actus et celebratus Orestes.
De eo enim multæ tragædiæ scriptæ
et actæ sunt. Hæc autem, quæ hic
perstringit Poëta de Oreste, apud
Æschylum spectari in Eumenidibus,
notat Muret. Var. vii. 24. Vide et
Not. ad Æn. iii. 331. Alii, *scenis*
agitatus interpretantur in prætoriis
et judiciis agitur : ut sit respectum
ad illud de Oreste judicium in Areo-
pago habitum. *Taubmann*.

Scenis agitur Orestes] De Oreste
agitato furiis, et ejus decantata in
scenis fabula, dictum alibi. Adde
Horat. Sat. ii. 3. 131. et seqq. Sic
'Agamemnonio Orestæ' Ov. in Ibide
vs. 527. *Emmeness*.

472 *Armatam matrem*] Causam ip-
sam furoris. *Servius*.

Armatam facibus matrem] Clytem-
nestram facibus Furiarum, quarum
singuli capitum pili serpentes erant.
Cum autem hoc in tragediis non ad
hunc modum narretur, existimat
Nascimb. ita accipiendum ; ut, cum
Poëta matrem insectatam facibus et
serpentibus filiam dicat, de Furiis in-
telligatur : ut quod per Furiis Cly-
temnestra fecerit, id ipsa videatur
fecisse. *Taubmann*.

473 *Sedent in limine Divæ*] A Pa-

cuvio Orestes inducitur Pyladis admonitu, propter vitandas furias, ingressus Apollinis templum : unde cum vellet exire, invadebatur a furiis. Hinc ergo est, 'Sedent in limine Diræ.' Alii dicunt, quod cum absolutus in templo Minervæ, de iudicio exiret a furiis correptus est. *Servius.*

Sedent in limine Diræ] Quia, apud Æschylum, Furiæ templum Apollinis καθαρῶν, quod suasu Pyladis ingressus erat Orestes, non ingrediuntur, sed ipsum expectant in limine. Nam earum ingressu religio fani violata fuisset. Vide Turneb. xxvi. 5. *Taubmann.*

474 *Concepit Furias*] Furore completa est, et quidam *furorem* pro bono et innocenti motu accipiunt, *furias* semper pro malo. *Concepit* ergo *furorem*, postquam amoris dolor immixtus est. *Servius.*

Exicta dolore] Ἀποκατερήσασα. Hom. Od. A. de Epicasta vel Iocasta, quæ laqueo vitam finierat : ᾧ ἄχρῃ σχομένη. *Germanus.*

475 *Tempus secum ipsa modumque*] *Tempus*, id est, quando; *modum*, id est, quomodo, et qua morte. *Serv.*

476 *Exigit*] Ad certum redigit : ut solent pondera : et vires ad exactum redigi : ergo definit. *Idem.*

477 *Consilium vultu tegit*] Ut, 'spem vultu simulat.' *Idem.*

Consilium] Propositum consciscendi sibi necem. Ita Æn. i. 'Spem vultu simulat, premit alto corde dolorem.' Catullus : 'celans dulci crudelia forma Consilia in nostris requiesset sedibus hospes.' Seal. iv. 16. *Taubmann.*

478 *Viam*] Rationem, remedium. Ita enim antiqui dicebant, ut ipse alibi, 'Aut tu, si qua via est.' *Serv.*

Gratare] Gratulare, suscipe gaudium pro sorore. Sic enim dicimus, *grator tibi honorem.* Et bene a gratulatione incipit, quæ vult suum dissimulare consilium. *Idem.*

Gratare sorori] Σύνχαψε congratulare. *Germanus.*

Gratare sorori] Hoc verbo pro *gratulor* usos non solum Poëtæ, sed scriptores, alii jam observarunt. Nam Tacitus Hist. i. 'proximi militum gratabundi :' et Livius lib. ix. 'invicem inter se gratantes.' *Cerda.*

479 *Reddat*] Reconciliet. *Eum* : Æneam : quem, ut notum, noluit dicere. *Servius.*

Eo me solvat amantem] Mori disponens, duo mentitur, vel ut se solvat, vel ut alliget Æneam. *Idem.*

Reddat eum, vel eo me solvat] In Ob longo illo codice perveteri legere est, *Quæ mihi reddet eum, vel eo me solvet amantem.* Utrunque verbum futuro tempore, finitivo modo. In Longobardico, *Quæ mihi reddat eum, vel eo me solvet amantem* : ut primo agat de præsentī, ut *reddat* : id si nequaquam fieri possit, de futuro saltem, ut sit solvenda Dido præcavetur : propterea *solvat* affirmativum est : et hoc saltem eventurum firmiter proponit. Sed enim mihi magis faciat satis utrunque verbum eadem figura, eodem tempore et modo positum, magisque finitivum illud *reddet*, et *solvat*. Nam ut Anna propere ad opus adcingeretur, certa aliqua spes proponenda fuit. Est et sua tamen elegantia in lectione altera. *Pierius.*

Quæ mihi reddat eum, &c.] Hoc versu putat Lactantius, sive Luctatius in Theb. v. allusum ad Venerem cognominatam *verticordiam*, quæ sic dicta, quod curas inferret, auferretque a cordibus humanis. Hujus Deæ plures meminere, præsertim Val. Max. lib. viii. quam Ovid. Fast. iv. sic circumscripsit : 'Templa jubet fieri Veneri, quibus ordine factis, Inde Venus verso nomina corde tenet.' *Cerda.*

480 *Occani finem juxta*] Finem Oceani nullus novit, sed initium : quod et ipsum potest finis videri aliunde sumpto principio. Et longinquitate argumentatur. Terentius, 'Ex Æ-

thiopia est usque hæc.' *Serrius*.

481 *Æthiopianum*] Æthiopiæ duæ sunt, una circa ortum Solis, altera circa Oceanum in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta Æthiopia a colore populorum, quos solis vicinitas torret. Græce enim *αἰθεῖν* *torrere*, ὁψ *aspectus* dicitur. *Idem*.

Atlas] Nullum nomen Græcum in *ns* terminatur. *Idem*.

482 *Axem*] Nunc pro *cælo*, non enim in axe sunt stellæ. *Idem*.

Torquet] Sustinet, portat. *Idem*.

Stellis aptum] Satis perite loquitur. Nam *aptum*, conjunctum dicit, ἀπὸ τοῦ ἀπτεσθαι, non insignitum stellis. *Axis* enim non habet stellas, qui est medius inter septentriones. Unde et Græce *ἄναστρος* dicitur. Septentriones autem non occidere, *axis* vicinitas facit, non quia in axe sunt. Ergo bene *aptum*, conligatum. Cicero in *Timæo*, 'Qua ex conjunctione cælum ita aptum est,' id est, constrictum et complexum. Item in *Oratore*, 'Facilius est enim apta dissolvere, quam dissipata connectere.' *Idem*.

Axem stellis aptum] *Axem*, id est, cælum stellis fixum et consertum conspersumque. Ejusdem plane sensus cum illo *Lucr.* lib. v. 'stellisque micantibus æthera fixum:' ut quidem *Turneb.* exponit, xxii. 23. et xxix. 6. *Anaximenes* enim stellas, clavorum more, cælo affixas dicebat. Mutuatum autem ex *Ennio* est, repetiturque *Æn.* lib. vi. et xi. *Servius* et alii *Aptum* interpretantur συναπτόμενον, conjunctum, connexum, compactum, colligatum: exemplo etiam *Ciceronis* in *Tuscul.* 'Fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum.' Et, de astrorum ordine, *De Nat. D.* iii. 'Inter se omnia connexa et apta,' &c. *Pimpontius* et *H. Grotius* *aptum* derivant ab antiquo *apere*, quod colligare significet: citantes illud *Lucr.* l. v. 'Sic ubi non erimus, cum corporis atque animai Discidium fuerit, quibus e sumus uniter apti.'

Etiam *Gifanius* *aptum* hic exponit connexum, pendens: itaque sapius usurpatum a *Cicerone* itidem asserit. *Lucret.* lib. v. 'nos nil lædit veste carere Purpurea, atque auro signisque ingentibus apta.' Ergo *aptum* hic fuerit ab *apere*, quod sit vinculo comprehendere, συναρμύζειν. Inde et *apex*, auctore *Festo*. *Aptus*, συναρμωσθεῖς. Aliud postea est *aptus*, ab apiscendo, &c. Denique *Hier.* *Columna haptum* legit: ἀπὸ τοῦ ἄπτειν: ut *haptum* sit inflammatum, &c. nec displicet *Merulæ*. *Taubmann*.

Ubi maximus Atlas Axem, &c.] Poëtica hæc figmenta quod portaverit cælum humeris, ut *Juven.* Sat. xiii. 48. unde passim *cælifer*: *Stat. Theb.* lib. v. 'respirat cælifer Atlas:' docet idem *Hyginus* fab. 150. Sed, ut non nulli, *Atlas* mons est altissimus, ut supra vs. 246. de quo *Mela* iii. 10. 'In arenis mons est *Atlas*, dense consurgens, verum incisus undique rupibus præceps, &c. Qui quod altius, quam conspici potest, usque in nubila erigitur, cælum et sidera non tangere modo vertice, sed sustinere quoque dictus est.' Ad hunc adhibe *Salmasium* *Plin.* exercit. p. 293. *Servius* eruditum astrologum fuisse docet *Æn.* i. 745. et ut noster 'oceanum finem juxta solemque cadentem,' sic *Stat. Achill.* l. i. 'Hos abolere metus magici jubet ordine sacri Carpathius vates, puerumque sub axe probato Secretis lustrare fretis, ubi litora summa Oceani et genitor tenet illabentibus astris Pontus.' *Emmeness*.

483 *Hinc mihi Massyla gentis monstrata*] Prædicta. Quæ est oriunda *Massyla*. Aliquando horti *Hesperidum* sacerdos, nunc habitans circa *Atlantem*. Nam aliter non procedit. *Massyla* enim *Mediterranea* est: *Berenice* civitas *Libyæ*, unde haud longe sunt horti *Hesperidum*. *Atlas* vero mons maximus in *Mauritania* est. Quidam tamen hos hortos circa *Syrtes* positos tradunt. *Serrius*.

Massylæ gentis] In codicibus plerisque veteribus, *Massyliæ gentis* legitur: quod veriti sunt *sy* mediam syllabam esse brevem. Hinc superior, 'Massylicique runt equites,' posuerunt: sed trisyllabum Latini agnoscunt. *Pierius*.

484 *Hesperidum templi custos*] *Hesperides*, Atlantis filiae, Nymphae, secundum fabulam hortum habuerunt, in quo erant aurea mala, Veneri consecrata, quæ Hercules, missus ab Eurystheo, occiso pervigili dracone, sustulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarum greges rufam lanam habentes abegit Hercules, occiso eorum custode. Unde mala fingitur sustulisse, hoc est, oves, quæ Græce *μῆλα* dicuntur: unde *μηλορῥόμος* dicitur pastor. Propter ruborem autem lanae, quæ similis auro est, existimasse eos qui audierant mala aurea in Africa nasci. Est et alia fabula: cum nuptiæ Junonis celebrarentur, omnesque Dii in honorem ejus conferrent munera, Terra in extremis regionibus edidit arborem, poma aurea ferentem: hæc cum decerpent *Hesperides*, Atlantis, sive *Hesperii* filiae, custodes ejusdem arboris, Juno offensa munus spoliari suum, in metum earum misit Draconem insomnem, qui omnibus noctibus diebusque custodiret ramos. Hoc postmodum ab Hercule interempto, qui ab Eurystheo ad hoc missus fuerat, mala sublata sunt. *Hesiodus* has *Hesperidas* *Eglem*, *Aretusam*, et *Hesperusam*, Noctis filias, ultra Oceanum mala aurea habuisse dicit. Bene ergo *Virgilius*, has ad Oceanum et Solis occasum esse dicit. *Serr.*

Hinc mihi Mass. &c.] Recte juxta Oceanum fines. Erroris convincit *Servium* hoc in loco *Salmas. Plin. exerc. p. 373. Emmeness.*

Epulasque draconi] *Hesperus* rex traditur preciosissimis oves habuisse, quarum pastor vocabatur *Dracon*, cui præbebant epulas regis filiae; sed

quia Græce oves *μῆλα* dicuntur, ex dubio nomine fabula composita est. *Servius*.

485 *Sacros ramos*] Vel Veneri, vel Junoni dicatos. *Idem*.

Sacros ramos] Et ad serpentem custodem et ad sacros ramos alludit *Sil. Ital. l. vi.* 'qualisque comantes Auro servavit ramos Junonius anguis.' *Emmeness.*

486 *Spargens humida mella, soporiferumque papaver*] Id est, miscens: ut supra dictum est ex *Cicerone*, 'Et spargere venena didicerunt.' Nec incongrue ad amaritudinem amoris, mel adhibet; ad oblivionem, papaver. *Servius*.

Soporiferumque papaver] Incongrue videtur positum, ut soporifera species pervigili detur draconi. Sed dicimus variam vim præbere victuum diversa diversis animalibus. Nam salices amaræ hominibus sunt, dulces capellis: ut, 'Et salices carpetis amaras,' scilicet hominibus. Item cicuta, secundum *Lucretium*, hominibus venenosa sunt, cum pingues reddant capellas. Ergo et *papaver* cum det hominibus somnum, draconi adimit forsitan: et est ergo excusatio. Potest tamen melior esse sensus, si post *serubat in arbore ramos* plena sit distinctio: sequentia vero sic accipiamus: 'Hæc se promittit carminibus curas solvere.' *Idem*.

Spargens, &c.] Disputant hic Critici, cur soporifera species detur pervigili Draconi. Respondet *Turnebus*: Immanem illum Draconem, ut locum amaret, jucundo linetu mellis retinendum fuisse: et ne perditus et pernox insomnis tandem deficeret, medicamento velut soporifero ad vires reficiendas ei somnum ceneandum fuisse. De qua re copiosissime disserit *XXVI. 5. CXXXIII. 15. CXXXIX. 6.* Adversariorum: quæ legere opera pretium est; ut et quæ *P. Victorius Var. Lect. IV. 3.* de his annotavit. *Taubmann.*

487 *Hæc se carminibus*] Id est, magicis vocibus. Hunc autem locum argute et callide, de Magia disputans, illustrat Cæli. ix. 23. Laudat et Scallig. v. 16. Lege et Eclog. viii. *Pharmacutrium*. Idem.

Solvere] Cura liberare. *Servius*.

Solvere] Amore liberare. Tibullus: 'eadem se dixit amores Cantibus aut herbisolvere posse meos.' Vide Apulejum Milesiar. l. i. *Taubmann*.

Solvere] Contrarium est *devorere*, *defigere*, *ligare*, quia, qui amoribus impliciti erant, quasi nodo Veneris ligati videbantur. Vide Salmas. exerc. Plin. p. 1089. et Torrentium, ubi in Horatii oda ad Canidiam interpretatur quamnam fuerint *Cocytia*. Emm.

488 *Duras curas*] Bene *duras* affectu quo ipsa passa est. *Servius*.

489 *Sistere aquam fluvius, et vertere sidera retro*] Quanto magis poterit Æneam ab incepto revocare? Vel in amorem immittere, aut mihi auferre? *Idem*.

Sistere aquam] Tibullus: 'Hanc ego de cælo ducentem sidera vidi. Fluminis hæc rapidi carmine vertit iter.' *Taubmann*.

Vertere sidera retro] Utrum ut videatur etiam in cælo potestatem habere, an etiam fata posse mutare, quæ secundum Mathematicos sideribus gubernantur? et multi *sidera* hic planetas accipiunt, quia reliqua cælo adfixa sunt. *Servius*.

490 *Nocturnosque*] Utrum quia in nocte sunt, an quia per noctem evocantur, an noctu? ut Cicero, 'Nocturnis canibus dilaniandum.' *Idem*.

Ciet] Exemplaria quædam admodum vetusta legunt, *moret manis*: ut illud, 'At cantu commotæ Erebi de sedibus imis Umbrae ibant tenues:' et infra, 'Quo fletu Manis, qua numina voce moveret.' Sed enim *ciet* mihi magis placet: quo significato legere est in Pharmaceutria, 'Animas imis excire sepulcris.' *Pierius*.

Manes] Quod ad inferos manent, *Delph, et Var. Clas.*

id est, abeant. *Servius*.

Nocturnosque ciet muncs: mugire videbis, &c.] Hæc et plura de arte magica enarrat Ovid. Met. vii. 200. et seqq. *Emmeness*.

Mugire videbis] Id est, videbit quis: ut, 'Migrantes cernas.' *Serv.*

Mugire videbis] Æneid. vi. 'Sub pedibus mugire solum,' &c. *Taubm.*

491 *Sub pedibus terr. et desc.*] Hæc non sic adfirmat, quasi ad amorem extinguendum opus sint, sed difficiliora adsignat, ut facilius de opprimendo amore credat. *Servius*.

492 *Testor, cara, deos*] Obtestatio, quæ insinuationem habet a necessitate. Et respexit Poëta ad morem Romanorum, qui cum multa sacra susciperent, *magica* semper damnarunt. *Taubmann*.

493 *Magicas invitam*] Pro ad magicas, aut magicas adgredi invitam; quia cum multa sacra Romani susciperent, semper *magica* damnarunt. Probrosa enim ars habita est, ideo excusat. *Servius*.

Accingier] Preparari. *Accingier* autem, ut ad infinitum modum *er* addatur, ratio efficit metri. Nam cum in eo ultima sit longa, addita *er* syllaba brevis fit: ut hic et in reliquis. *Idem*.

494 *Tu secreta*] Sine arbitris, et est bona elocutio, rem loci vel temporis ad personam transferre: ut *nocturnus venit, secretus fecit*. *Idem*.

Secreta] Sine arbitris, sola. *Charis. l. secreto*. *Taubmann*.

Pyram] Sub specie sacrificii, præparat mortis exequias. *Servius*.

495 *Et arma*] Gladium dicit abusive. Nam ait paulo post, 'ensemque relictum.' Proprie enim *arma* sunt quæ armos tegunt, hoc est, scutum, quod Græcis *θλον ὄπλον* dicitur; cum cætera sua nomina habeant: unde ipse ait, 'At Lausum socii exanimem super arma ferebant.' Sed hic ideo generaliter *arma* nominavit, ne inventionem solus gladii consilium

proderetur. *Idem.*

496 *Impius*] Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Ajaci datum ab Hectore, et Hectori ab Ajace balteum, quæ eis exitio fuerunt: nam alter tractus est balteo; alter se donato telo interemit. *Idem.*

Impius] Antonomasia, pro Ænea: qui alias *pius* audiebat. Vide Quintil. VIII. 6. *Taubmann.*

Exuvias] Vestes Æneæ: quem *hostem* dixerat supra, 'I soror, atque hostem supplex adfare superbum.' Item, 'Dulces exuviæ.' *Servius.*

Exuviasque omnes] Legitur etiam in antiquis, *exuvias omnis*, absque particula copulativa: quod nihil aliud ab Ænea relictum indicaret, in futuræ cædis omen. Sed enim inferius, *exuvias* ab *ense* distinxit: et *Iliacas restes* nominavit. Quare dicendum potius congruere imperanti membra quam maxime dissoluta ponere: ut, 'Ferte citi flammæ, date tela, scandite muros;' et quod paulo ante dicebamus, 'Classē aptent taciti, socios ad litora cogant.' Neque suo caret ornatu, si cum particula copulativa legamus, *exuviasque omnis*, præsertim, quum altera subsequatur, *lectumque jugalem*. *Pierius.*

Lectumque jugalem] Eleganter etiam in morte, perseverat in amore, et quatenus potest Æneæ se conjungit, si uno igne cum ejus concremetur exuviis. *Servius.*

497 *Quo perii*] Propter extinctam pudorem. *Idem.*

Superimponas] In codicibus aliquot antiquis, *superimponere* scriptum est: id autem absque synalepha legeretur. Sunt et alii, in quibus *imponant* habetur: neutrum horum placet. *Pierius.*

Abolere nefandii] A memoria tollere, ut, 'Paulatim abolere Sichæum.' *Servius.*

498 *Monumenta jubet*] Sunt codices admodum vetusti, in quibus cum Mediceo sic habetur *monimenta jubet*:

ac de *monimento* per *i*, satis alibi dictum. Quod vero *jubet* inveniamus, dicta erunt hæc ex persona consilioque Didus: *Abolere nefandii Cuncta viri monumenta jubat*: mox illud ex præceptis, quæ sacerdos dederat, quorum vel alterum movere poterat sororem, ut ea omnia curaret cremanda. Mihi vero *jubet* magis placet, ut hoc sit auctoritatis et reverentiæ, quæ sacerdoti debeatur: *Monstrat* vero pro redditione causæ, cur id fieri debeat. *Pierius.*

Monumenta jubet abolere] Quæ istius admonent. Eadem præcipit et Ovid. de Remedio amoris l. II. 'Omnia pone feros, quamvis invitus, in ignes: Et dic, ardoris sit rogus iste mei,' &c. *Taubmann.*

Jubet monstratque sacerdos] Et *jubat συμφέρει*, hoc est, et voluntas mihi est, et sacerdos hoc præcipit. *Que* autem, pro *enim*, posuit. *Servius.*

499 *Hæc effata silet*] Subitum silentium, imperfectam orationem ex perturbatione mentis ostendit. *Idem.*

Pallor simul occupat ora] Scilicet ex conscientia cogitatæ mortis. *Idem.*

Occupat ora] Veteres nonnulli codices *inficit ora*, legunt: quod non est horroris proprium, sed verecundiæ potius: præterea *pallor* infecturæ contrarius est. *Pierius.*

Pallor occupat ora] Sic Horat. duo conjungit Epod. VII. 'tacent, et ora pallor albus inficit.' *Emmeness.*

500 *Novis*] Pro *usitatis*. *Servius.*

Prætexere] *Prævelare*, abscondere. Et est antistrophe, *funeribus nova sacra prætexere*. Ergo hoc dicit: Anna non arbitratur sub obtentu sacrificiorum pompam funeri præparari. *Id.*

501 *Tantos furorē*] Quantos cogitabat Dido. *Idem.*

502 *Graviora timet, quam morte Sychæi*] Aut *quam* detrahimus: et stat eloquentio: aut subaudimus, *Graviora timet posse contingere*, hoc est, vel quam quæ fecit, vel passa est Dido. *Idem.*

Aut graviora timet, quam morte Sy-chæi] In antiquis aliquot codicibus, *haud* legere est: quod minime placet. Est et *Suchei* per *u*, ut superius non semel observatum: quod quidem, ut puto, fit, ut *libet, lubet*, et similia. *I'ierius*.

504 *At regina pyra]* Notatus est hic versus: vitiosa est enim elocutio, quæ habet exitus similes, licet sit casuum dissimilitudo. *Servius*.

505 *Tædis atque ilice secta]* Observavit Kirchm. de Fun. Vet. III. 1. electam ad extruendas pyras fuisse materiam, quæ ignem facile conciperet et nutriret. Tales fuerunt arbores resiniferæ, de quibus etiam noster VI. 214. 'Principio pinguem tædis, et robore secto Ingentem struxere pyram.' *Emmeness*.

506 *Intenditque locum sertis]* Et intendit et inligat: ut, 'Et stupea vincula collo Intendunt.' et est Hypallage: est enim *intendit sertam per locum*. Hoc est, a pariete in parietem ligat; quod est extensis sertis locum replet; quasi sertam per locum tendit. *Servius*.

Fronde coronat Funerea] Verbenas intelligit, quas sacris adhibebant. Sed verbenæ in sacro nocturno erant funereæ, ut e cupressu; non e læta fronde. Turn. xv. 1. *Taubmann*.

507 *Funerea]* Romani moris fuit, propter ceremonias sacrorum, quibus populus Romanus obstrictus erat, ut potissimum cupressus, quæ excisa renasci non solet, in vestibulo mortui poneretur, ne quis imprudens funestam domum, rem divinam facturum, introeat, et quasi attaminatus suscepta peragere non possit. Hinc ergo *funerea cupresso*: nam etiam supradicta ligna ad funus pertinent: ut, 'Procumbunt piceæ, sonat icta securibus ilex.' *Servius*.

Funerea] Pro eo Stat. Theb. I. IV. 'atque omne cupressus Intexit plorata latus.' *Emmeness*.

508 *Effigiemque toro locat]* Imagi-

nem scilicet Æneæ, quia solent Magi effigies eorum facere, propter quos carmen instituunt, ut in Bucolicis: 'Limus ut hic durescit, et hæc ut cera liquescit:' et Eclog. VIII. 'Terque hæc altaria circum Effigiem duco.' Horatius, 'Lanea et effigies erat, altera cerea.' Et bene exprimitur amoris adfectus, quod etiam in morte amati imagini volebat esse conjuncta; ut paulo post, 'Natumque patremque Cum genere extinxem, memet super ipsa dedissem.' *Serv.*

Effigiem] Æneæ. Nam in *Sacris* istis *Stygialibus* (de quis infra vs. 638.) sive *Cocytii*, ut Horatii interpres Porphyrio appellat, sive ut Statius Theb. IV. 414. *Lethæis*, in quibus Sagæ alios in amorem aliorum pellicere nitebantur, *effigies* etiam *cerea*, similis ei quem devovebant, ponebatur: aut etiam laminæ in ejusdem similitudinem effictæ, quæ *Ipsullices*, vel potius *Ipsiplices*, αἰτόπτικτα φύλλα, vel etiam *Auriplices* vocabantur. Sagæ autem ejusmodi *Simulatricæ* dictæ, vel etiam *Fictrices*, &c. De quibus accurate Scaliger F. in Ciri, ad vs. 374. *Taubmann*.

Haud ignara futuri] Memor suæ dispositionis. *Servius*.

509 *Stant aræ circum]* Aut sunt, aut circumstant. *Idem*.

Crinis effusa] Crines effusos habens, ut, 'picti scuta Labici.' *Idem*.

Sacerdos] Quæritur a quibusdam, quæ sit hæc sacerdos, quia illam ipsam accipi volunt, quæ supra dicta est, tanquam ficta a Didone. Ergo hanc adhibitam ad tempus hujus officii sacerdotem volunt. *Idem*.

Crinis effusa sacerdos] Pro eo Stat. Theb. I. I. 'Resolutaque vertice crines.' *Emmeness*.

510 *Tercentum tonat ore deos]* Non tercentum deos: sed tonat tertio centum numina Hecates: unde et Hecate dicta est, ἑκατόν, id est, centum potestates habens. *Tonat* autem perire dixit. Aliquibus enim sacris

imitabantur tonitrua; sed præcipue in Hecatæ: aut *tonat* clara voce et cum fiducia invocatur. *Servius*.

Ter centum tonat ore deos] Vox *ter*, non ad deos, sed ad *tonat* referendum est: ut dicat, Hecaten, quam per centum deos innuit, *ter*, sive persæpe, invocatum esse. Alii trecentos deos intelligunt: quia tot Joves habuerit vetustas. De quo Cælius xxii. 3. Uterque autem numerus et τὸ *ter*, et τὸ *centum* infernis sacer erat. Vide et Dan. Heinsium ad illud Sillii l. i. 'ordine centum Stant aræ cælique Deis Ereboque potenti.' ἑκατὸν enim τῆς ἐκάτης numerus est. *Taubmann*.

Erebum] Inferorum profunditatem. *Servius*.

511 *Tergeminamque Hecaten*] Quiddam *Ecaten* dictam esse tradunt, quod eadem et Diana sit et Proserpina, ἀπὸ τῶν ἐκατέρων; vel quod Apollinis soror sit, qui est ἐκατηβόλος, et secundum Hesiodum Hecate et Titanis et Asteriæ filia est: Diana et Jovis et Latonæ: Persephone Jovis et Cereris: quam genealogiam posteriores confuderunt. *Idem*.

Tergeminamque] *Tergeminus* et *trigeminus* idem quod *ternus*: quos Livius l. i. 'trigeminos fratres' vocat, *tergeminos* appellat Flor. i. 3. de Horatii et Coriatiis enim est sermo. Vide Bochart. Hist. anim. ii. 40. *Emmeness*.

Tria virginis ora] Iteratio est ejusdem rei, Luna, Diana, Proserpina. Et cum super terras est, creditur esse Luna, cum in terris, Diana, cum sub terris, Proserpina. Quibusdam ideo triplicem placet, quia Luna tres figuras habet, prima tanquam C, sequens tanquam O, tertia tanquam D. Nonnulli eandem Lucinam, Dianam, Hecaten appellant, ideo quia uni deæ tres adsignant potestates, nascendi, valendi, moriendi: et quidem nascendi Lucinam deam esse dicunt, valendi Dianam, moriendi Hecaten: ob quam triplicem potestatem, trifurcam eam

triplicemque finxerunt, cujus in trifurcis templa ideo struxerunt. *Serv.*

Tria virginis ora] Turn. xxvii. 5. *Hecaten trifurcam* ait dictam: quia et pingi et fingi ita soleat, et tribus animalium nominibus vocari gaudeat. Porphyrius l. iv. *De non edendis animalibus*: ἡ δὲ ἐκάτη ταῦρος, κύων, λέαινα ἀκούουσα μᾶλλον ὑπακούει. Videatur et Cælius xx. 6. ubi inter cætera annotat, *Hecaten* dici *tergeminam*, quia sit trium capitum: dextrum quidem equi: sinistrum canis: medium hominis agrestis: ideoque ab Orpheo τρισσοκέφαλον appellatam, &c. Ovid, Met. vii. 'Tuque triceps Hecate,' &c. Idem Fastor. i. 'Ora vides Hecates in tres vergentia partes.' Alii τριμορφον καὶ τρικέφαλον dictam censent, quod Lunæ triplex sit vicissitudo: cum in cornua est curvata, cum dividua, cum plena. Videatur et Pimponius in Paralip. Virgillii. J. Parthasius hæc ita interpretatur, ut dicat: Hecaten a saga ter invocatum: quam per centum deos obscure quidem, verum peritissime designavit, ad amplissimam deæ potestatem, et nominis rationem simul alludens: quod ab ἑκατὸν, id est, *centum*, trahitur. Ternarius porro numerus in hujusmodi sacris adhibebatur ex ritu, &c. Nec obest, quod statim subjicitur, 'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' Nam sui moris est (ut et Macrob. observat) in quibus non convenit inter doctos (ut et in Hecate) utramque sententiam complecti, &c. Videatur et Floridus successiv. iii. 10. *Taubmann*.

512 *Simulatos fontis Averni*] In sacris, ut supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabantur: et erant pro veris. Bene autem de Averno, per quem descensus ad inferos dicitur. *Servius*.

Sparsit] Χέρλα autem sive *latices* in exorationibus et devotionibus spargebantur thallo sive ramo olivæ: ut in Ciri vs. 376, et Æn. vi. 230. *He-*

ερχινης: χύτλασον, ὕγρανον. χύτλος δὲ κρατὸς ὄσχος εὐσκιος παρῆν. χυμένοις, ἐσπαρμένοις, &c. Taubmann.

Sparserat et latices simulatos, &c.] In sacris, quæ exhiberi non poterant, simulabantur; et erant pro veris. Ita cum de animalibus, quæ difficile inveniuntur, est sacrificandum; de pane, vel de cera fiunt; et pro veris accipiuntur. Inde et *simulatrices mulieres* vel sacerdotes, apud Festum: ut placuit Turnebo III. 10. et XVI. 22. Ita hic vera aqua lacus Averni non poterat haberi, itaque simulata utitur Dido. Nam et in templo Isidis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. Inde et *Cervaria oris* Festo, quæ pro cerva immolatur. Atque hæc etiam sacra *Ditis caussa* fieri suo modo, docet P. Pithæus Adv. II. 8. Bene autem, *Averni*, qui Plutoni sacer, et per quem descensus ad inferos, dicitur. Horat. Ep. v. 'At expedita saga per totam domum Spargens Avernales aquas, Horret capillis.' *Idem.*

513 *Falcibus et messæ ad lunam quæ-runtur aënis*] Quia herbæ aut secundum rationem Lunæ tolluntur, aut in quas despumaverit Luna: sicut Lucanus, 'Donec subpositas propior despumet in herbas.' Nec omnes eodem modo. Unde perite et *ahenis falcibus* dixit: quia aliæ velluntur, aliæ inciduntur: et *ad Lunam*, non ad noctem, sed ad Lunæ observationem. *Servius.*

Falcibus et messæ ad lunam, &c.] Succisæ ad observationem lunæ. Credebant enim herbas ad lunæ lumen lectas, beneficiis efficaciores: quod beneficiis lunam præesse censerent, et quadam saliva ac spuma herbas inficere. Unde et Ovid. Met. VII. de Medea: 'Addidit exceptas lunæ de nocte pruinās.' Lucan. I. VI. 'Donec suppositas propior despumet in herbas.' Val. Flacc. I. VI. 'Quamvis Atracio lunam spumare veneno Sciret.' Vide Turneb. VI. 10. Est

et hoc mystice dictum, atque ex ritu Acherontiorum sacrorum, *falcibus aënis*: quod herbæ religiosius et purius aënis falcibus incidi arbitrarentur, quam ferreis: quod æs vi occulta minus quam ferrum corrumpat; minus rubiginis creet, vulneribus minus noxium sit: sed et purgandi *φαρμακώδη ἰδιότητα* et detergendi habeat: ut docet Plutarchus. Vide et Macrobr. V. 19. et Cælium XIX. 5. item Joh. Scoppam. Jam, *pubentes herbas*, Servius adolescentes et florentes intelligit: at Turneb. XXVI. 5. lanosas villosasque. Nam in veneficio, *inquit*, quando viri, qui pubent et barbati sunt, petuntur et incantantur, majorem vim habere plusque pollere, quam læves et impuberes censebantur. Sic et Æn. XII. 'Puberibus caulem foliis,' declaro, villosa pube lanuginosis: talia enim folia tribuit *Dictamno* Dioscorides. Taubmann.

Ahenis] Codices plerique vetusti scriptum habent *aheneis*, quippe falcibus: quod non displicet. Ovid. 'Tertia post illos successit ahenea proles.' Horat. 'Hic murus aheneus esto.' Erit vero versus dactylicus, vel Synizesin patietur. Sed enim etiam *ahenis* recte. *Pierius.*

Falcibus aënis] Sic Ovid. Met. VII. 222. 'Partim succidit curvamine falcis aënae.' De *pubescentibus herbis* vide Salm. exerc. Plin. p. 513. *Emmeness.*

514 *Pubentes herba*] Ideo quia aliæ siccæ, aliæ viridiores leguntur. Et sciendum inter homines et herbas esse reciprocam relationem. Sic enim *pubentem herbam* dicimus, quem admodum *florem ætatis*. *Servius.*

Nigri cum lacte veneni] *Nigri*, aut noxii: quia nigri fiunt homines post venenum. Aut certe illud est: quia sunt herbæ *nigri lactis*, id est, succi. Dicunt autem per periphrasin agreste papaver significari. *Idem.*

515 *Quæritur et nascentis equi de fronte*] Videbatur quibusdam non tam

Poëta hippomanes et philtrum conquirere debuisset, quam amoris amuletum: cum institutum hic Didus sit amorem excutere et abolere. Docet tamen Turnebus, nihil admisisse Maronem in artem, cum hippomanes hic pareretur, ut igni mandatum amorem penitus amoliat et deleat: cum non nisi ex arte adhibitum ad amoris conciliationem prodesse possit. Sunt tamen, qui alia ratione Maroni hac in parte succurrant: nimirum ita propositum Didus accipiendum, ut suum explicat Tibullus, a maga lustratus, sub his verbis: 'Et me lustravit tedis, et nocte serena Concidit ad magicos hostia pulla deos. Non ut totus abesset amor, sed mutuus esset Orabam, nec te posse carere velim.' scilicet ut Dido Annæ fidem faciat, id se agere velle, ut aut amore exolveretur, aut ab Ænea redamaretur: ut constat liquido ex præcedentibus, et illo: 'Inveni germana viam....Quæ mihi reddat enim, vel eo me solvat amantem.' Aliorsum hippomanes Propertio significatur eo loco: 'in me Hippomanes fætæ semina legit equæ:' et Tibullo: 'Et quod, ubi indomitis gregibus Venns afflat amores, Hippomanes cupidæ stillat ab inguine equæ.' Recurre ad locum Georg. 'malæ legere novercæ Hippomanes.' Germanus.

516 *Et matri præreptus, amor*] Plinius dicit in naturali historia, pullos equinos habere in fronte quandam carnem, quam eis statim natis adimit mater: quam si quis forte præripuerit, odit pullum, et lac ei denegat. Juvenalis, 'Cui totam tremuli frontem Cæsonia pulli Infudit.' Et merito suspicantur amorem creari ex carne, sine qua mater non alit ex se creatum. Theocritus, *hippomanes* virgulti genus dicit. Servius.

Et matri præreptus, amor] De hac carumcula (Græce *σπαρίφη*) Salmas. Plin. exerc. p. 942. *Emmeness.*

517 *Ipsa mola*] Id est, farre et sale: quam *molam salsam* a molendo appellant. Ordo autem est: ipsa Dido mola, et piis manibus, id est, puris, deos testatur. Et bene *ipsa*, quia supra de sacerdote erat locuta. Servius.

Ipsa mola] De mola dictum Ecl. viii. 82. His adde quæ Feithius in antiq. Homer. i. 8. *Emmeness.*

518 *Unum exuta pedem*] Quia id agitur, ut et ista solvatur, et implicetur Æneas. Solent enim et *resolutoria sacrificia* ab aruspibus fieri, et Junonis Lucinæ sacra non licet accedere, nisi solutis nodis. Servius.

In veste recincta] Quia, ut supra diximus, in sacris nil solet esse religatum, præcipue ejus quæ amore vult solvi. Sane Flaminicæ non licebat, neque calceos, neque soleas morticinas habere: *morticinæ* autem dicuntur, quæ de pecudibus, sua sponte mortuis, fiebant: neque supra genu succinctam esse, quod hic vult tangere, 'Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta:' non sublata, sed summissa, nam sic est dictum *recincta*, ut resoluta, ut remissa. Idem.

In veste] Sunt quidem exemplaria manu scripta, in quibus legitur, et *veste recincta*. Sed illud, *in veste* longe usitatus. Pierius.

In veste recincta] Nihil enim in sacris ligatum esse conveniebat: ejus præcipue qui amore solvi cupiebat. Et notat Turn. vi. 10. hoc ex ritu nocturnorum sacrorum, et veneficorum dici. Ita Ovid. Met. vii. 'Egreditur tectis vestes induta recinctas, Nuda pedem, nudos humeris infusa capillos.' Apud Horat. Sat. i. 8. Venefica succincta quidem est palla; sed tamen sine calceis, et passo capillo. Matth. Bonfini (Epist. Philologica 47. quas Haiminfeld. edidit) acerrime pertendit legendum, 'vinclis et veste recincta:' cui tamen os verberat Erythraeus: notat.

que Pimpontius, in particulam hoc usu frequentari. *Æn. v. 37.* 'occurrit Acestes Horridus in jaculis:' ibid. vs. 550. 'Et sese ostendat in armis.' *Taubmann.*

519 *Testatur moritura deos*] Quidam hic *testatur*, pro *obtestatur* accipiunt. *Servius.*

Conscia fati Sidera] Id est, planetas, in quibus fatorum ratio continetur. An conscia fati sui testatur sidera, ut constantia ejus appareat mori volentis: ergo *fati* sui, id est, mortis. *Idem.*

520 *Si quod non æquo fœdere amantis Curæ numen habet*] Ordo est: Tunc numen precatur, si quod curæ habet amantes non æquo fœdere. *Si quod* autem, bene dubitat, utrum et ita malæ res habeant præpositas potestates. Nam et amatoribus præesse dicuntur ἔρως, ἀντίερος, λύσερως. Nonnulli Nemesin significari putant; nonnulli ἀντίερωτα, contrarium Cupidini, qui amores resolvit: aut certe cui curæ est iniquus amor, scilicet ut implicet non amantem. Hic etiam Athenis coli dicitur. *Idem.*

521 *Justumque memorque*] *Justum* ad judicandum, ut expugnetur, qui est causa discordiæ. *Memor* simul ad vindicandum; et *memor* ideo neutro genere, quia numen dixerit. *Idem.*

522 *Nox erat*] Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. *Idem.*

Nox erat, &c.] Descriptio noctis intempestæ: ubi in florido illo dicendi genere, somnum incomparabilium florum manipulis adspersit Poëta: ut ait Scal. iv. 9. Vide et v. 6. et vi. 16. ubi hæc *divina* appellat, et quæ vel decies repetita placeant. *Taubmann.*

Nox erat] Pro eo Ovid. Met. vii. 186. 'Solverat alta quies,' &c. ubi plura, quæ huc faciunt. *Emmen.*

523 *Silvaque*] Secundum eos, qui

dicunt omnia, quæ crescunt, animalia esse. *Servius.*

Silvaque et sæva quierant Æquora] Solent Poëta τὰ ἄψυχα facere ἔμψυχα. Ita Stat. Silvar. v. 'et terris maria acclinata quiescunt:' quasi mare acclinatum terræ dormiret. Vel per metonym. intelligamus feras et pisces, qui sunt in silvis et mari. Vide Turn. xxi. 4. et xxvi. 5. *Taubmann.*

524 *Æquora*] Elementa etiam animalia esse voluerunt. Unde est in septimo, 'Æthera mulcebant cantu.' *Servius.*

Medio volvunt sidera lapsu] Nocem describit per sidera, hoc est, cum medium cursum tenent sidera, quæ orta sunt. *Idem.*

525 *Tacet ager*] Ea, quæ in agris sunt. *Idem.*

Pictaque volucres] Uno verbo multos et varios colores avium demonstravit, pictura enim ex multis coloribus constat. *Idem.*

526 *Quæque lacus, &c.*] Id est, pisces et feræ. Scal. ii. 29. et 32. et iv. 1. hos versus φωνητικὸς sive vocales nominat: eosque pro virtute aliquando quæritos ait: ut et illud, *Æn. v. 867.* 'Sale saxa sonabant.' *Taubmann.*

528 *Lenibant*] Notat Pomponius, hunc versum ab Apronio non legi. Sed et Fabricius observavit in nonnullis Mss. omitti. Habetur tamen et *Æn. ix. Idem.*

Somno positæ....Lenibant curas] Sic apud Ovid. Met. xi. 623. 'Somne, quies rerum, placidissime somne Deorum, Pax animi, quem cura fugit,' &c. *Laborum*, id est, molestiarum, ut Ter. Hec. iii. 1. 6. 'quibus est aliunde aliquis objectus labos.' Sic πόνος Græce, pro ægritudine: ut apud Eurip. in Bacch. ὕπνος φάρμακον πόνων. *Emmeness.*

529 *At non infelix animi*] Antithesis, ut, 'At non qua Scythiæ gentes;'

figuratus est *animi*, quam si *animo* diceret: ut, 'O præstans animi juvenis.' *Servius*.

Infelix animi] Ita supra, 'amens animi.' Plautus: 'Æger animi: animi saucius.' Terent. Eun. 'Falsus animi,' &c. 'Discrucior animi.' *Taubmann*.

530 *Oculisæ aut pectore noctem Accipit*] Quia potest aliud esse sine alio, ut si quis dormiens mente turbetur. *Servius*.

Oculisæ aut pectore noctem Accipit] Aristoteles siquidem lib. de somno et vigilia, medicis potissimas somni partes et functiones cerebro pectorique tribuunt. Et Ovid. 'His ego si vidi mulcentem pectora somnum,' &c. *Germanus*.

531 *Accipit*] Quia plerique codd. antiqui *adecipit* incolumi præpositione scribunt: libuit ex Gn. Pompeji temporibus testimonium adscribere, quod verbum id ce geminato tunc scribi solum declararet. Inscriptio est in Minervæ delubro, quod ex manubiis condidit, in qua notatum est hoc modo: IN DEDITIONEM ACCEP.TIS. Inde paulo infra, IN FIDEM ACCEP.TIS, utrumque ce geminato. *Pierius*.

Resurgens Sævit amor] Gravior enim est, cum resurgit: et est sententia quasi generalis. *Servius*.

532 *Magnæque irarum fluctuat æstu*] Fluctus in affectu iræ, ut et Lucret. l. III. 'Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.' Oppian. Hal. l. III. *ῥῶος δέ οἱ ἦν τε κῶμα εἰδείται*: *Mens ipsi voluitur instar fluctus*. Et in re amoris Catallus: 'magnis curarum fluctuat undis.' Apul. 'Æstu pelagi similiter fluctuat Psyche.' *Cerda*.

533 *Adco*] Scilicet furuit: ut in hoc proposito permaneret vitandæ sine dubio lucis. *Servius*.

Insistit secumque ita corde volutat] Aut insistit volutare, aut insistit proposito moriendi: Plautus tamen ita

ait, 'Hunc sermonem institi.' *Idem*.

Secum volutat] Euripid. *αὐτῇ πρὸς αὐτὴν*. Salomo (qui ante hos DCCC annos vixit) in Lex. *Volvit: cogitat*. Virgilius Gloss. *Volvit secum, flagitat secum*. Placidus Gloss. *Volvere, cogitare, disponere, pati, tolerare*. In Hermeneum: *Volvit, pectore cogitat*. Vide Goldastum in Columban. *Taubmann*.

534 *En quid ago*] *En, ecce*, et quasi demonstrantis particula est, per quam intelligimus, eam multa cogitasse, et sic prorupisse, *ecce quid actura sum?* Est autem comicum principium: nec incongrue amatrici datum. Sic Terentius, 'Quid igitur faciam?' Nam hæc conjunctio multa eam cogitasse significat. *Servius*.

En quid ago] *Ἀπορίας exemplum* cui simillimum illud Apuleji Met. l. v. 'Sed nunc irrisui habita quid agam? quo me conferam? quibus modis stellionem istum cohibeam? petamne auxilium ab inimica mea sobrietate,' &c. quale *πάθος* excitet addubitatio sive *ἀπόρησις* docet Macrobian. Saturn. iv. 6. ubi legit *en quid ago?* *Emmeness*.

Rursus] Duo significat, frequenter, iterum: raro vicissim, id est, mutuo, ut hoc loco. Alii hoc loco *rursus* pro *similiter* accipiunt: ut sit, ergo ego similiter rogabo eos, sicut me illi antea rogaverunt. *Servius*.

535 *Nomadumque petam*] Invidia a personis: *petam* mulier et regina Numidas, id est, vagos? *Idem*.

Nomadumque petam connubia] *Nomadum* Latine scribendum ostendimus ex Appiano. Id igitur potius referamus, quod veteres plerique codices, non *petam*, sed *sequar connubia* legunt: quod mihi non placet. Paulo enim infra est, *Jussa sequar*: quod absurdum esset tam cito repetitum. Et de connubio, *petere* libentius dicimus: 'Petit ante alios pulcherrimus omnes Turnus.' Et uxorem *petere*,

apud Terentium sapius. *Pierius.*

536 *Sim*] In aliquot antiquis codicibus, *sim* legitur: si diligenter advertas, non invenisti. In aliquibus *sum* invenias. *Idem.*

Maritos] Futuros scilicet. Est autem eloquutio, *dedignor illam rem.* *Servius.*

Maritos] Sic Apulejus Miles. l. iv. 'tabulis etiam maritus nuncupatus,' pro eo qui maritus esse voluerat. De non conjuge Propert. El. 1. 2. 'Nec Phrygium falso traxit candore maritum Avecta externis Hippodamia rotis.' Quemadmodum Choræbus gener Priami Æn. II. 344. *Dedignata* Græce ἀπαξιώσσα. *Emmeness.*

537 *Iliacas igitur classes*] Sic intulit, quasi, si illud non fecerit, hoc necessario consequatur. *Servius.*

Ultima jussa] *Ultima*, deterrima, an superba? et aut intelligimus Æneam ei obtulisse navigandi facultatem: aut *Teucrum jussa*, non quæ ipsius fuerant, sed quæ eis a Jove jussa sunt: ut, 'Naviget, hæc summa est.' Alii κέλευσμα, unde *jubere* κελεύειν dicitur Græce. *Idem.*

538 *Quiane*] Re vera: et est una pars orationis. *Idem.*

Auxilio] In codicibus aliquot antiquis, *exilio* legitur: quasi ad id adludat, quod illis in exilium abactis, patriam donaverat, per eam concessionem, 'Urbem quam statuo vestra est.' Sed enim *auxilio* in pluribus habetur exemplaribus: et longe castior lectio peritioribus videtur. *Pierius.*

Quiane auxilio] Proximæ propositionis confutatio, per εἰρωνείαν: qua Trojani etiam τῆς ἀχαριστίας accusantur. Sensus est: Quasi vero profuerit mihi eos ante levasse auxilio, et quasi stet, id est, permaneat gratia veteris facti apud memores, &c. *Quiane*, pro *an quia*. Vide Turn. xxviii. 1. et xxix. 6. item Notas ad Plauti Mil. I. 1. 'Quemne ego servavi?' *Taubmann.*

539 *Bene*] Pro qualitatis adverbio

intelligendum est. *Servius.*

Stat] Permanet. *Idem.*

540 *Quis me autem (fac velle) sinet*] Ordo est: Fac me autem velle, quis sinet? *Idem.*

Ratibusve superbis] Vel magnis et altis, vel in quibus superbi navigaturi sunt, hoc est, qui me tanto contemptu deserunt. *Idem.*

Ratibusve sup.] *Pierius* in quibusdam vet. lib. legi ait, *ratibusve*: hinc Passerat. facit, *ratibusne*. Hæc enim posteriora, inquit, ad Æneam pertinent. *Taubmann.*

541 *Invisam*] Alii *irrisam*. Quæ sic contemni et relinqui mereor. *Servius.*

Invisam] In Mediceo, et plerisque aliis codicibus antiquis, *invisam* legitur. Præ dolore enim putat se omnibus haberi odio. Non tamen displicet *irrisam*. *Pierius.*

542 *Laomedontæ*] Nunc fraudulentæ. *Servius.*

Laomedontæ, &c.] Sic Sil. Ital. l. viii. (ubi tota etiam hæc Didonis querimonia) 'At nondum' nostro infastos generique soloque Laomedontæ noscis telluris alumnos? *Emm.*

543 *Nautas*] Non Trojanos. Nam injuriose dixit *nautas*, id est, assuetos laboribus. *Servius.*

Ovantes] Lætantes. abusive: nam proprie *ovatio* est minor triumphus. Qui enim ovationem meretur, et uno equo utitur, et a plebeis, vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, et de ovibus sacrificat: unde et *ovatio* dicta. Qui autem triumphat, albis equis utitur quatuor, et, senatu præeunte, in Capitolio de tauris sacrificat. Et bene duo diversa posuit, *Fuga* et *ovanteis*, ut gravius esset cum his qui ovarent ire fugientem. *Servius.*

Ovantes] Vetera quædam exemplaria, *euntes* legunt. Sed *ovantes* agnoscit *Servius*. Et ad victoriam de se partam invidiose adludit infelix Dido, quasi captiva sit in triumphum

deducenda. *Pierius.*

545 *Insequar]* Alii *inferar*: ut, 'Infert se septus nebula.' *Servius.*

Inferar] *Bedicens* et antiqui alii plerique codices, *inferar* legunt, non *insequar*, quod non nulli codices agnoscunt. De navigatione enim adhuc est sermo: et an sola, an cum suis omnibus comitari debeat Æneam, quem dominum in regna receperat: nondum enim in exardescentiam exardescit. *Pierius.*

Vix urbe revelli] Aut mox, id est, paulo ante: ut, 'Vix e conspectu Siculae telluris in altum Vela dabant læti.' Aut re vera vix, ut diximus supra. Nam nulla ratione dimitterent patriam, nisi eos aut odium Pygmalionis coëgisset, aut timor: ut, 'Conveniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat.' *Servius.*

547 *Quin morere]* *Quin*, immo: et bene omnis ejus intentio tendit ad mortem. Nam si procos rogare, turpe est; solam sequi, impossibile et inhonestum; Tyries trahere, difficile: sola mors superest. *Idem.*

Ferroque averte dolorem] Hoc secundum eos dixit, qui cum aliquid impulsu animi constituerint, voluntatis suæ rationem addere conantur. Ergo et hic quasi rationem adprobat, quod furore paulo ante decreverat. *Idem.*

548 *Tu lacrimis evicta meis]* Bene totum ei imputat, sed cum excusatione, quæ Æneæ nuptias suavit: et *victa lacrimis*, ut, 'Sinum lacrimis implevit obortis. Anna refert.' *Idem.*

Tu prima furentem] Urbanus hoc dividit, licet alii jungant: et vult hunc esse sensum: Tu persuasisti ut nubere, victa lacrimis meis: tu etiam nunc me his opera malis; nam me olim ocedissem, nisi te decerere formidarem. *Idem.*

549 *Oppians hosti]* Ob naturaliter brevis est, sicut et *peret ad*: sed plerumque producuntur hac ratione, *Ohi-*

cio, reicio, adicio, i habent vocalem sequentem, quæ per declinationem potest in consonantis formam transire: ut *objeci, rejeci*. Ergo antequam transeat, interdum fungitur officio consonantis, et præcedentem longam facit. *Idem.*

Hosti] Ad eventum referendum. *Idem.*

550 *Non licuit]* Quia aliud volebat, et aliud factum est, sicut solent dicere, quibus aliter conata succedunt. *Idem.*

Thalami expertem] Non omnino, sed post Sichæum. *Idem.*

Expertem] Male omnino legitur in codicibus nonnullis antiquioribus, *expertam*, scilicet me, quæ fueram experta vitam thalami, conjugii tempus, sine crimine, degere in posterum, more feræ: quæ quidem insulsa est interpretatio. Longe vero melius est: Non licuit degere vitam more feræ thalami expertem. Quam lectionem Quintilianus ita agnoscit, ut Emphasim inter figuras memoret, quam ex aliquo dicto latens aliquid eruitur: ut apud Virgilium hoc loco. Quamquam enim de matrimonio queritur Dido, tamen huc erumpit ejus affectus, ut sine thalamis vitam non hominum putet, sed ferarum. *Pierius.*

Sine crimine] Ut supra, 'potui succumbere culpæ.' *Servius.*

551 *More feræ]* Plin. in natur. hist. dicit, 'Lyncas post amissos conjuges, aliis non jungi.' Multi *feræ* adverbium volunt, ut sit sensus: more scilicet quo jam viduitatem feræ consueverat. *Crimen* autem bene: ut supra, 'Potui succumbere culpæ.' *Idem.*

Degere more feræ] Pimpontius respectum putat ad locum Platon. de Legibus l. II. ubi agit de temperantia civitatis: *ὡς οὐ δὲ ἑρπύων ἡμῶν εἶναι*, &c. Quod autem *ἐρπύων feræ* dixit, existimat Nascimb. ad singularem quandam feram allusum, quæ, conjuge amisso, nulli amplius jungatur. Sergius et Servius lyncas notari cen-

set. Fœminam autem unum expertam conjugium Græci *μονανδρεῖν* dicunt. *Taubmann.*

Degere more feræ] *Lucret.* l. v. ‘Volgivago vitam tractabant more ferarum.’ *Ursinus.*

552 *Sichæo*] *Pro Sichæo*: vel, *promissa Sichæo, non servata cineri.* *Servius.*

Sichæo] In codicibus plerisque sane quam vetustis, *Sichæi* legitur: major tamen pars possessivum nomen agnoscit: et *Suchæo*, ut alibi observatum scribit. *Pierius.*

553 *Pectore questus*] Id est, pectus questibus. *Servius.*

554 *Celsa in puppi*] *Propertius* eleg. ii. 26. ‘Prora cubile mihi, seu mihi puppis erit.’ *Cerda.*

Certus eundi] Indubitabiliter profecturus. *Servius.*

555 *Carpebat somnos*] Hoc est, quod et paulo post culpatur Mercurius dicens, ‘Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?’ Sed excusatur his rebus: nam et certus eundi fuerat, et rite cuncta præparaverat: aut certe præcononomia est, ut possit videre Mercurium. *Idem.*

Rite] Recte et ex ordine compositis, et diligenter virum strenuum non ante facit requiescere, quam rite omnia paravisset. *Idem.*

556 *Forma dei*] Bene non deus, sed forma. Raro enim numina sicut sunt, possunt videri. Unde et sequitur, ‘Vultu redeuntis eodem.’ Nam licet redeuntis dicat, id est, ejus qui possit agnosci: tamen non faciem dicit; sed vultum, qui potest sæpe mutari. *Idem.*

Eodem] O, semper longum est: quia eodem ablativus est: eadem autem et producit et corripit: nam et nominativus est, ut eadem mulier fecit: et ablativus, ut eadem faciente muliere. *Idem.*

557 *Visa monere est*] Et visa bene: quia non re vera. *Idem.*

558 *Omnia Mercurio similis*] Aliud enim est idem esse, aliud simile esse;

ergo non est certus Æneas. Et a toto transit ad partes, ut omnia magna, pes etiam. *Idem.*

Omnia Mercurio similis, &c.] Locum desumptum ex *Homer.* *Iliad.* B. 56. κλυτε φίλοι, &c. docet *Ursinus.* Sic idem II. B. 478. Ὀμματα καὶ κεφαλὴν ἴκελος Διὶ τερπικεράνῳ. *Noster* Æn. i. 589. ‘Os humerosque Deo similis.’ De coma flava, quæ præcipue in pretio fuit *Feith.* ant. *Hom.* III. 10. *Emmeness.*

Vocemque] Duo *δμοιοτέλευτα*, et est versus hypermetrus. Vocem autem ideo, quia orationis est deus: *Horatius*, ‘Mercuri facunde.’ *Servius.*

Coloremque Et crines flavos] Ideo et perustus et flavus Mercurius introducit, quia satis vicinus est Soli præter cæteras stellas. *Idem.*

559 *Crines flavos*] Et Apollo et Mercurius Gr. sunt χρυσοκέμαι. *Taub.*

Et membra decora juventæ] Quia palestra deus est: *Horatius*, ‘catus et decoræ More palestra.’ *Juventæ* autem ætatis, a juvena. Sane figura est, *Similis membra, vocem, colorem.* *Servius.*

Juventæ] In *Mediceo*, et in codicibus aliquot aliis antiquis, *juventa* legitur casu septimo: quasi *juventa* ipsa in causa esset, cur membra decora essent. *Pierius.*

561 *Circumstent*] *Pro circumstatura sint.* *Servius.*

Quæ circumstent te] *Medicens* codex cum veteribus plerisque aliis exemplaribus; ut numerosiorē faciant versum, ita legunt, nec quæ te circumstent: ut sit, Nec cernis quæ te circumpericula stent: non autem circumstent unica dictione. *Pierius.*

562 *Demens*] Improbatur ejus visum, qui nec videat, nec audiat. *Servius.*

Zephyros] Pro quocunque vento; Carthagine enim non Zephyro, sed Austro navigari solet. *Idem.*

563 *Nefas in pectore versat*] Hoc ideo posuit, ne Æneas non timeret anatricem: nam ideo addidit ‘certa mori.’ Item, ‘Varium et mutabile

semper Fœmina.' Et est dubitatio, quos dolos, vel quod nefas; an sibi nefas, quia sua manu peritura erat: an sorori dolos, quibus eam fallebat: utrumque in Æneam, ut postea ait, 'Non potui abreptum divellere corpus,' et cætera: nam omnia, sicut dictum est, sequens versus confirmat. *Certa mori*, ut sibi mortem excogitet, in Æneam iras molitur: et *certa* figurate: certo ut moriatur. *Idem*.

In pectore] Nonnulli codices omnino vetusti, legunt *sub pectore*. Sed *in pectore* lectio castior est. *Pierius*.

564 *Certa mori*] Hoc fidem fecit posse fieri, quod metuendum prædicabat. *Servius*.

Varioque irarum fluctuat æstu] In veteri admodum codice legi, *varios irarum concitat æstus*. Sed ex Synepieia Catulli, *fluctuat æstu* magis placeat. Apud eum enim legere est, 'Et magnis curarum fluctuat undis.' *Pierius*.

565 *Præceps*] Festinus. *Præcipitare*, pro *præcipitandi*. *Servius*.

566 *Trabibus*] Vel navibus, vel remis, ut, 'Vastumque cava trabe curmis æquor.' *Idem*.

567 *Collucere faces*] Propter, 'Ferte citi flammæ,' vel funes. *Fervere*, a verbo *ferro*, *ferris*, *fervit*. *Idem*.

568 *Si te his attig.*] Ennius: 'Si te secundo lumine hic offendero.' *Taub.*

569 *Eia age*] Hoc loco per *αἰξισον* orationem implevit, nam eandem rem secundo dixit, cum *eia*, sæpe *age* significet. *Servius*.

Eia age] Vetera aliquot exemplaria legunt, *ergo age*: utram lectionem lector prætulerit, non laboro. Sed mihi, *eia age* magis placet. *Pierius*.

Varium et mutabile semper] Hæc, sicut supra dictum est, objectio est; sed amat. *Servius*.

Varium et mutabile semper Fœmina] Plato absolutius videtur de mutabilitate humana promuntiasse, cujus nota est *εὐλάβεια*, *ἐλκωνα μαθηματικὸν οὕτως ἐπαινεῖν λέγοντος, ὡς φύσει εὐμετάβολον ζῶον*. *Germanus*.

Varium et mutabile] De universò certe hominum genere *Nazianz. orat.*

1. *ἄνθρωπον, τὸ πολυτροπώτατον τῶν ζώων, καὶ ποικιλότατον*. *Hominem, animal omnium maxime mutabile, et varium*.

De fœminis *Tibullus*: 'Ah crudele genus, nec fidum fœminæ nomen.' *Ovid. de Arte* 1. contra illas: 'Fallite fallentes, ex magna parte profanum Sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.' Hanc mutabilitatem per res maris Poëtæ explicant, nam mari nihil mutabilius. *Plautus Asinar. de fœminis*: 'Mare haud est mare, vos mare accerrimum.' Scio aliam esse mentem *Plauti*. Propius est illud *Horatii od. 1. 5.* 'Qui nunc te fruitur credulus aurea, Qui semper vacuum, semper amabilem Sperat, nescius auræ Fallacis.' *Hesiod. in ἔργ.* dixit: *ὃς δὲ γυναικὶ πέποιθε, πέποιθ' ὄγε φηλήτρσι*: *Qui mulieri credidit, hic latronibus credidit*. *Cerda*.

570 *Nocti se immiscuit atræ*] Hoc ad visum somniantis referendum est, id est, in noctem se miscuit: et *noctem* pro *tenebris* posuit, per quod apparet eum in claro lumine fuisse, cum loqueretur. *Servius*.

571 *Umbris*] Ut supra, 'Forma dei:' vel *umbris*, terroribus. *Idem*.

572 *Corripit*] Omen futuræ tempestatis. *Idem*.

Corripit e somno] In antiquis aliquot exemplaribus, *conripit e strato*. Ut illud, 'Conripio stratis corpus.' *Pierius*.

Corripit e somno corpus] *Lucret. 111.* 'Corripere ex somno corpus, mutareque vultum.' Hoc autem verbum celeritatem et impetum præ se fert, ut apud eundem *Lucret. 1. 14.* de canum somniis: 'At consueta domi catulorum blanda propago Degere, sæpe levem ex oculis volueremque soporem Discutere, et corpus de terra corripere instant.' *Germanus*.

Fatigat] Cum clamore increpat: ut, 'Undique collecti cœcunt Martemque fatigant.' *Servius*.

573 *Præcipites*] Ut supra *Mercu-*

rius, 'Non fugis hinc præceps?' Sane nonnulli ita distinguunt, *Sociosque fatigat præcipites*, ut adlocutio hinc videatur incipere, *Vigilate viri et considite transtris*: et est usitata figura, *fatigat et præcipites facit*. Idem.

Viri] Habet hæc commemoratio multum adhortationis: ut alibi, 'festinate viri.' *Transtris*, pro in *transtris*. Idem.

574 *Citi*] Celeres. Idem.

575 *Festinate fugam*] Antiquæ, ut, 'Tum jussa Sibyllæ, Haud mora, festinant.' Idem.

Incidere funes] Hoc ad rem festinantis pertinet, id est, non solvere, sed incidere. Idem.

Tortosque] Ita in re nautica Catull. de nupt. Pel. 'Candidaque intorti sustollant vela rudentes.' Attius Phœniss. apud Nonium: 'Abtorque proram, ac supa tortas copulas,' id est, funes nauticos abrumpe. Videtur vero mihi Æneas explicare verba Mercurii. Præceperat hic *rumpe moras*. Subjicit dux, *jubet deus fugam festinare, funes incidere*. Essent enim moræ, si solveret funes Æneas. Ergo, *rumpe moras*, id est, rumpe funes nauticos: quo verbo usus in III. 'Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem Rumpite.' Inde statim, 'strictoque ferit retinacula ferro.' *Corda*.

576 *Ecce iterum stimulat*] Fantasia est ad sociorum terrorem. Sic in sexto, 'Deus, ecce deus.' An *iterum* qui prius advenerat, cum ait, 'Tu nunc Carthaginiis altæ.' *Servius*.

Sequitur te, sancte deorum] Emphasis, quasi adhuc præsens deus urgeat navigare, et aut distinguendum *sancte*: aut *sancte deorum* secundum Ennium dixit, 'Respondit Juno Saturnia sancta dearum.' Idem.

Sequitur te, sancte deorum, Quisquis es] Sequimur t, o sancte, quisquis deorum es. An. Græcismum faciunt; ut, *ὦ θεῶν*: et apud Ennium: 'Respondit Juno Saturnia, sancta dea-

rum.' In precationibus autem (ut notat Brisson. Form. I. I.) deos plerumque *sanctos* appellatos esse. Cic. de Nat. deorum II. 'O Sancte Apollo, qui umbilicum terrarum certum obsides.' *Taubmann*.

Sequitur te, sancte deorum] De hac locutione Sanct. Minerva p. 116. *Emmeness*.

577 *Quisquis es*] Atqui supra dixit, 'Omnia Mercurio similis.' Sed sciendum est secundum Tullium in libro de deorum natura, tres esse Mercurios: superum, terrenum, et inferum. Ergo *quisquis es*, aut quicumque de tribus. Quamvis alii nec unius potestatis, nec unius nominis, nec unius vultus volunt esse Mercurium. Aut quia deorum vera nomina nemo novit: aut certe ad Jovem spectat, id est, *Quisquis es*, qui præcipis: ut in nono, 'Quisquis in arma vocas.' cum Irim vidisset, id est, Quicumque Irim misisti. Plane illud occurrit, quod ait, 'Deus æthere missus ab alto:' ubi et Jovem complectitur, et supernum Mercurium. Sed potest et hoc loco, ut diximus, quasi fantasiam facere propter socios, et *quisquis es* idco dicere, quia licet viderit, non tamen re vera novit esse Mercurium: unde ait supra, 'et formam, et vultum, et visa monere est.' Vel *quisquis es*, secundum Pontificum morem, qui sic precantur, 'Jupiter omnipotens, vel quo alio nomine appellari volueris.' Nonnulli tamen quatuor Mercurios tradunt: unum cæli et diei filium, amatorem Proserpinæ; alterum Liberi patris et Proserpinæ filium: tertium Jovis et Majæ: quartum Cyllenii filium, cujus mater non proditur, a quo Argus clam occisus est, qui hoc metu in Ægyptum profugit, et ibi invenisse primum disciplinam literarum et numerum dicitur, qui lingua Ægyptiorum Thoth appellatur, de cujus nomine etiam mensis dictus est. *Servius*.

Quisquis es] Talis formula apud

Macroh. Saturn. III. 9. DIS. PATER. VEJOVIS. MANES. SIVE. VOS. QUO. ALIO. NOMINE. FAS. EST. NOMINARE. Sic Apulej. Met. I. II. 'quoquo nomine te fas est invocare.' *Emmeness.*

Imperioque iterum] In antiquis ple-
risque codicibus legere est, *imperio-
que tuo paremus*, quamvis Servius *ite-
rum* agnoscit. *Pierius.*

Iterum paremus] Qui jam semel pa-
ruerant præparatione navigatorum.
Servius.

578 *Adsis o*] Sunt omnino codices
aliquot ex antiquioribus, in quibus
assis geminato *ss* scriptum inveni.
Sed longe plures, iidemque cariosio-
res, *adsis* per *d* scribunt. Qui vero
ss geminari debere contendunt, inde
potissimum eliciunt argumentum,
quod apud Plantum *adsum* respon-
denti, 'elixum te, non assum volo,'
alter subjecerit, joco ex verbi simi-
litudine suborto. Sed enim agnomi-
nationes hujusmodi non sine venus-
tate, una etiam, vel mutata, vel de-
torta litera, fieri consuerunt. *Pier.*

Et sidera cælo Dextra feras] *Dex-
tra* prospera: et *sidera*, hoc est,
ventos, qui ex ortu siderum, aut mites
et prosperi, aut turbulenti et adversi
sunt: sic in Georgicis, 'Præterea
tam sunt Arcturi sidera nobis.' Nec
enim *sidera* dicit re vera, cum Arctu-
rus una sit stella. Ergo *dextra sidera*,
ventos vel tempora. *Servius.*

Dextra feras] Fausta: in VIII. 'Et
nos et tua dexter adi pede sacra se-
cundo.' *Cerda.*

580 *Fulmineum*] Quidam fulgentem
accipiunt. *Servius.*

Strictoque] Videtur abundare *stric-
to*, cum dixerit, 'vaginaque eripit
ensem.' *Idem.*

Retinacula] Ἐχματα, funes quibus
naves attinentur. *Taubmann.*

581 *Idem*] Pro eo, quod est unus,
ut, 'Rex' Jupiter omnibus *idem*.
Servius.

Rapiuntque] Num anchoras? *Ru-*

untque: ipsi ruunt, id est, cum impetu
festinant. *Idem.*

582 *Litora deseruere*] Mira descrip-
tio festinationis. *Idem.*

Latet sub classibus æquor] Contra-
ria phrasi Lucanus I. III. 'Abscon-
ditque fretum classes.' *Taubmann.*

583 *Torquent spumas*] Ita enim re-
mus agitur, ut fluctus torqueatur.
Servius.

584 *Prima Aurora*] Designatio tem-
poris est, non diei descriptio: unde
infert, 'Ut primum albescere lucem
Vidit.' Sic in duodecimo, 'Quum
primum crastina cælo Puniceis in-
vecta rotis Aurora rubebit.' Et bene
hanc primum inducit vidisse crepus-
culum: quæ quasi amatrix tota vigi-
laverat nocte. Sic in Bucolicis de
amatore, 'Nascere, præque diem ve-
niens age, Lucifer, alnum.' *Idem.*

Et jam prima, &c.] Crepusculi de-
scriptio. Vide Scal. v. 3. *Taubmann.*

Novo lumine] Aut secundum Epicu-
reos, qui stulte Solem de atomis di-
cunt constare, et cum die nasci, cum
die perire. *Servius.*

Spargebat] Ita de luce Lucret. I. II.
'Primum Aurora novo cum spargit
lumine terras.' Quem procul dubio
Poëta reddit. Ita in XII. dies 'spar-
gebat lumine montes.' Boëtius I. II.
de Phæbo, 'lucem spargere cæperit.'
Valerius Flacc. Arg. VI. in oratione
ad hunc Deum, 'tua lumina toto
Sparge mari.' In his omnibus ab
aqua ad Solem, qui igneæ est naturæ,
sermo ducitur. Non abit Virgil.
dixisse pari translatione Ge. I. 'Aut
cum Sole novo terras irrorat Eous.'
Lucretius quoque I. II. 'liquidi fons
luminis.' Nazianzenus orat. 19. πη-
γαῖς φωτὸς, *fontibus lucis*, et orat. 40.
φωτὸς ἀπορροή, *luminis rivulus*. Philo
I. I. de vita Mosis, flammam illam,
qua arsit rubus, ait erupisse, καὶ ἀπερ-
ἀπό τινος πηγῆς ἀνομβροσύνης, *tanquam
ab scatente fonte*. Æschyl. in Pers.
κεδασθῆναι θεοῦ ἀκτίνας. *Cerda.*

585 *Tithonî cubile*] Tithonus frater

Laomedontis fuit: hunc Anhora adamatum in cælum levavit, quem longinquitas vitæ in cicadam convertit. Horatius: 'Longa Tithonum minuit senectus.' *Servius*.

Tithoni croceum] Hom. Iliad. ἡὼς ἐκ λεχέων παρ' ἀγαυοῦ τίθωνοιο Ὀρνυθ'. *Infra l. ix.* 'Et jam prima novo linquens Aurora cubile.' *Macro.* v. 6. et 9. *Hartung*.

586 *Speculis*] Quas utique in sua regia habuit. *Servius*.

Regina e speculis] Adscenderat Dido in locum excelsum; specula enim turris est, sive mons, sive locus eminentior, unde longe videre et speculari possumus. Vide *Stewech*, ad *Vegetium* iii. 8. Alludit *Ovid.* *Remed.* vs. 57. 'Nec moriens Dido summa vidisset ab arce Dardanidas vento vela dedisse rates.' *Emmeness*.

Albescere lucem] Hypallage est. Lucē enim albescunt omnia, non lux albescit. *Servius*.

Ut primum albescere lucem] Et Aristoteles passim astra alba, lumenque et lucem albam depingit. *Cæs.* lib. bel. civ. i. 'Albente cælo omnes copias castris educit.' Et *Eurip.* in *Iph.* λευκαίνει τὸδε φῶς ἤδη λάμπουσ' ἡῶς. *Æsch.* in *Pers.* λευκόπῳλον ἡμέραν vocat; et λευκὸν ἡμαρ. Hom. αἶμα' ἡοῖ φαινομένηφι, εὐθὺς ἡμέρα. et *Plato* de leg. αἶμα ἔω et *Thucyd.* αἶμα ἔω γιγνομένη. et *Herod.* πρὸς ἔω ἐστὶ diluculum instat: unde et *Leucothea* eandem cum *Aurora* albam deam dicunt, et *Matutam*: unde *Tib.* 'hunc illum nobis *Aurora* nitentem *Luciferum* roseis candida portet equis.' *Germanus*.

587 *Æquatis velis*] Feliciter plenis, sine motu aliquo: ut *Æn.* vi. 'Æquatæ spirant auræ,' et hoc ad dolorem pertinet reginæ. *Servius*.

Vidit et æquatis velis] Quod *Salmas.* *Plin.* *Exerc.* p. 567. *purpure vela* vocat quando paribus et æquis velis secundo flatu cursus tenetur. Indicium est, cum æqualiter tenduntur

dextera et sinistra vela, prosperæ navigationis. *Homer.* νῆας εἶσας. *Iliad.* A. 306. *Emmeness*.

588 *Vacuus sensit sine remige portus*] Potest ὅσπερον πρότερον esse, ut prius sentire debuerit. *Servius*.

589 *Pectus percussa*] Pectus percussum habens. *Idem*.

590 *Abscissa*] Codices nonnulli veteres, *adscissa*, quod minime placet, legunt. In altero enim plus est vehementiæ. *Pierius*.

Pro Jupiter] Aut irascentis exclamatio est, ut in *Terentio*, 'Pro sumpre Juppiter.' Aut certe testatur Jovem, quem *Æneæ* invocavit adventu: ut, 'Juppiter, hospitibus nam te dare jura loquuntur.' *Servius*.

Ibit, et illuserit] Ibit et inludet, tempus pro tempore: et sic dixit, ut, 'Certantque inludere capto.' *Idem*.

591 *Et nostris illuserit*] Pathos ab indignatione, ut *Macro.* iv. 3. *Em*.

592 *Non arma expedient*] Furentis hæc verba sunt, ut ipsa paulo post, 'Quæ mentem insaniam mutat?' Nam hæc a sana non procedunt, ut imperet absentibus, 'ferre tela:' cum sola sit. *Servius*.

Totaque ex urbe sequuntur] Magna emphasis quod ait *tota*. *Idem*.

593 *Navalibus*] De navalibus, ubi stant naves. *Idem*.

594 *Ferte citi flammas*] *Apollon.* iv. 80. νῆα καταφλέξει, &c. Similis in *Phænissis* *Euripidis* nocendi impetus: ἔγω μοι πῦρ, ἔγω δὲ φάσγανον, ζεύγνυσθε δ' ἵππους, &c. *Hartung*.

Ferte citi, &c.] Oratio ἀσύνθετος, id est, inconjuncta, quam hic ad γοργότητα paratur. *Scal.* iv. 28. Vide et *Æn.* iii. 658. et *Æn.* ix. 37. *Taubm.*

595 *Aut ubi sum*] Nunquid in cætu sum? *Servius*.

Quæ mentem insaniam] Bene ei ex parte furentis datur oratio, *date vela*, ex parte retinentis mentem. *Idem*.

596 *Nunc te fata impia tangunt*] *Probus* hoc loco *num* et *tum* adverbialia sibi respondere dicit: quare absque

et litera legendum *num te*. Præterea apud eum, veluti etiam est in Mediceo codice, *facta inopia*, non *fata* legitur: ut sit participium, non nomen. Quæ vero sint ea *facta inopia*, ad quæ stimuletur, superioribus versibus enumeraverat: 'Non arma expedient,' et quæ sequuntur. *Pierius*.

597 *Cum sceptris*] Ut, 'Vultis et his mecum pariter considerare regnis,' et alibi, 'Ac dominum Ænean in regna recepit.' *Servius*.

Fidesque] Subaudiendum *en* etiam in sequentibus: aut certe, hic est, quem dicunt portare deos. Sane *en* nominativo melius jungitur: ut, 'En Priamus.' *Idem*.

598 *Quem secum patrios*] Quidam in utroque versu pro *quem* legunt *qui*, ut sit vetus figura per eclipsin: ubi sunt, qui ajunt patrios penates portasse, et parentem humeris subisse. Sane hic *subisse* juxta præsentem versum accusativo junxit, cum alibi antique dativo usus sit, ut, 'Subeant luco,' et, 'Muroque subibant.' *Idem*.

599 *Confectum*] Ut e contrario, *integer ævi*. *Idem*.

Sub. hum. conf. at. paren.] Epig. ἐπινώπιον. Catull. 'Nam neque tam carum confecto ætate parenti Una caput seri nata nepotis alit.' *Germ.*

600 *Non potui abreptum*] Hoc est, Non mihi subvenire poteram in meo regno? *Servius*.

Undis Spargere] Supra: 'spargite me in fluctus.' *Germannus*.

601 *Ipsam Ascanium*] Aut qui est causa navigationis: ut, 'Quem regno Hesperia fraude et fatalibus arvis:' aut ad patris dolorem: ut, 'Qui nati coram me cernere lethum Percisti.' *Servius*.

602 *Epulandis adponere*] Quod Teceit Progne, occiso Ity filio, propter stuprum sororis. *Idem*.

Adponere mensis] In Mediceo, et antiquis plerisque omnibus codicibus, *ponere* simplex verbum notatum ob-

servavi: idque Servius agnoscit. In uno autem tantum codice veteri, *adponere* scriptum inveni, ut vulgata habent exemplaria: et frequens loquendi usus adprobat. *Pierius*.

Epulandum adponere] Alluditur ad dirum Prognēs facinus; quod descriptum apud Ovid. l. vi. Seu ad Atrei et Thyestis odium. *Hartung*.

Epulandum] Tangit fabulam, qua Progne filium Ityn patri Tereo comedendum apposuit: quam copiose narrat Ovidius Met. l. vi. Vel respicit Harpolycen: quæ vi a patre Clymeno compressa, decoctum filium Presbonem ei epulandum apposuit. *Taub*.

603 *Fuisset*] Non movetur dubio belli exitu, et periculo. Non abhorrent, ex Nota Victorii, ab hac sententia verba Aristotelis Rhet. II. οὐκ οἰονται δὲ παθεῖν ἂν οἱ ἤδη πεποθεῖν νομίζοντες τὰ δεινὰ: Non putant autem se aliquid mali accipere posse, qui existimant se jam perpeccos gravia mala, Cerdæ.

604 *In castra tulissem*] Classes dixit castra: ut, 'Nos castra movemus;' nam sequitur, 'Implessemque foros flammis.' *Servius*.

605 *Foros*] Tabulata navium: ab eo, quod incessus ferant: et est generis masculini, numeri tantum pluralis. *Idem*.

Foros] Fori spacia sunt in navibus apertiora: alii interpretantur concava navium latera. Sic dicti a ferendo onere. Adi Liliū de Navig. c. II. Cum toto hoc Virgillii loco habet similitudinem aliquam ille Apollonii l. IV. ἴερο δ' ἦγε Νῆα καταφλέξει, διὰ τ' ἐμπεδα πάντα κεῖσσαι, Ἐν δὲ πεσὼν αὐτῇ μακρῶ πυρὶ: optabatque ipsa Navem comburere, opesque cunctas cremare, Incidereque ipsa voraci igne. Cerdæ.

606 *Cum genere extinxem*] Utrum omne genus, an morte Inæ et Ascanii? quoniam illis extinctis interitura gens omnis esset: et est Syncope, *extinxi* pro *extinxissem*. *Servius*.

Memet super ipsa dedissem] Satis

amatorie. Sane *sese* cum dicimus ultima syllaba producitur. Virgilius, 'Seseque in bella remittant;' at vero cum proferimus *memet* et *tute*, ultimæ breves sunt: Lucretius, utrumque simul, 'Tutemet a nobis jam quovis tempore vatum.' Quas particulas voluit nonnulli significare quiddam, ut sit *memet meipsum*, *tute tuipse*: alii autem, quod magis sequendum est, excrementa comici leporis existimant; nam Terentius dicit, 'Tutemet mirabere,' id est, tu. *Idem.*

607 *Sol*] Jam utitur imprecationibus, hoc est, devotionibus: unde et *devotor* et *devotrix* dicitur, qui imprecatur. Non autem *terrarum flammis*, sed *opera terrarum*. Et bene invocatur *Solem*, cum supra per numen Liberi sacrificavit. *Idem.*

Sol] Imprecatio. De cujus excellentia Scal. v. 13. Similis est Statii Thebaid. i. *Taubmann.*

Omnia lustras] Vide Not. supra vs. 6. Plato in Rep. *Solem* vocat *visibilem Dei filium*: quem quidam imaginem invisibilis Filii intelligunt, qui vera Lux Mundi est. Orpheus: 'Ἡελίος θ', ὃς πᾶντ' ἐφορᾷς, καὶ πᾶντ' ἐπακούεις. Lucret. 'Sic vigiles mundi magnum et versatile templum Sol et Luna suo lustratis lumine circum.' Dicitur *Sol oculus mundi* Ovidio; et *Omni tuens* P. veteri. *Idem.*

608 *Interpres curarum*] Aut quas patior, id est, mearum curarum: aut generaliter curarum conjugalium interpres, hoc est, media et conciliatrix. Cicero, 'Quique interpretes in corrumpeendis judiciis solent esse.' Alii *Interpres*, testis, iudex, arbitra accipiunt. Sane *Interpres* quid sit secundum veteres ipse exposuit, dicendo *conscia*: veteres enim *Interpretem* conscium et auctorem dicebant: Plantus in Milite, 'Quæ mihi conditio nova et inculentior offertur per te interpretem.' *Idem* in Curculione, 'Quod te præsentem hic egit teque interprete.' *Servius.*

Conscia Juno] Siluit rem turpem: sic supra, 'Et pronuba Juno.' *Idem.*

609 *Nocturnis*] Non triviis nocturnis, sed per nocturnum tempus. Sacra enim Hecataë in triviis frequentantur per noctem. Ideo autem Hecaten invocatur, quasi quæ tanti matrimonium fecerit, ut sperneret matrem. *Idem.*

Ululata per urbes] Proserpinam raptam a Dite patre, cum Ceres cum incensis faculis per orbem terrarum requireret, per trivium eam vel quadrivium vocabatur clamoribus. Unde permansit in ejus sacris, ut certis diebus per compita a matronis exerceatur ululatus: sicut in Isidis sacris, ubi est imitatio inventi Osiridis, quem dilaniatum a Typhone ejus fratre uxor Isis per totum orbem requisisse narratur. Juvenalis, 'Plangentis populi currit derisor Anubis.' Hecaten autem causa invocatur ultionis. Unde etiam Furias vocat: sed usurpative modo *Diras* dixit. Nam *Diræ* in cælo: ut, 'Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ:' Furiaë in terris, Eumenides apud inferos. Unde et tres esse dicuntur: sed hæc nomina confundunt Poëtæ. *Ululata* autem pro *ululatu quæsita*, et est participium sine verbo, ut *regnata*. Ultrix vero, Tisiphone; nam Græce *τίσις* dicitur ultio. *Idem.*

Nocturnisque Hecate, &c.] Hecataë sacra fiebant noctu in triviis, et quidem ululatu; unde et ἐνοδία et τριόδιτις dicitur, a compitis et triviis. Theocr. ἃ θεὸς ἐν τριόδοις. Vide et Turn. xv. 8. *Taubmann.*

610 *Di morientis Elissæ*] Aut manes dicit: unde est, 'Vos o mihi manes Este boni: quoniam superis aversa voluntas.' Aut certe anæreticos dicit, id est, Martem et Saturnum, qui intercidunt vitæ rationem, si radiis suis ortum genituræ pulsaverint. Horatius, 'Te Jovis impio Tutela Saturno refulgens Eripuit: volucresque fati Tardavit alas.' Et bene *tardavit*, quia

necessitas fati impediri potest, non penitus eludi. Sic Virgilius, 'Nec fata vetabant Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.' Quidam hoc quod dicit, *Dii morientis Elisæ*, secundum eos tradunt, qui dicunt habere nos singulos deos nostros: ut, 'Nec dii texere Cupencum Ænea veniente sui.' *Servius*.

611 *Accipite hæc*] *Andite. Idem.*

Meritumque malis advertite numen] Quod mali merentur. *Idem.*

Advertite] Exemplaria longe plura sunt, et ea probatiora, quæ *advertite* legunt. Imprecatura enim est Dido mala multa Trojanis, quæ *dii morientis Elisæ* rata et inevitabilia esse velint. Et hoc admittere videtur *Servius* dum dicit, 'quod mali merentur,' scilicet Trojanis. Eadem apud *Ovidium* sententia, idemque verbum, ubi *Althea Furias* in gnati exitium vocat, 'Pænarumque Deæ triplices, furialibus, inquit, Eumenides, sacris vultus advertite vestros.' *Pierius*.

612 *Audite preces*] Imprecationes dicit. Nam non sunt preces, ut paulo post, 'Imprecor arma armis.' *Serv.*

613 *Infandum caput*] Etiam in imprecatione nomen ejus detestatur. *Idem.*

Infandum caput] Ut Gr. *μυρὰν κεφαλὴν*. Etiam nomen ejus detestatur. Comparat autem hunc locum cum Homérico *Scal.* v. 3. et 13. de *Diris*. *Taubmann.*

Adnare] Verbum familiare naufragio. Ut in primo, 'Huc pauci vestris adnavimus oris,' id est, per tempestatem devenimus. Et sic ei futura prædicit: quemadmodum *Homerus*, qui morituros divinantes frequenter inducit. *Servius*.

614 *Fata Jovis*] Fata, dicta, id est, Jovis voluntas: hic ergo participium est, non nomen. *Idem.*

Sic] Antiqui plerique codices, et sic fata, legunt: quæ lectio forte non displiceat. In Mediceo, e litera ex ea dictione abrasa est, quum, sic fata

prius scriptum fuisset. In vulgatis si est. *Pierius*.

Terminus hæret] Si hoc est immutabile. *Servius*.

Hic terminus hæret] Si hoc fixum ratumque est: nec potest mutari, nec moveri. Peramœna traductio ab agrorum terminis, quos movere et mutare non liceat. Sumptum ex *Lucret.* 'alte terminus hærens.' Termini enim agrorum interdum alte panguntur: in summo tamen hærent solo. *Id.* l. II. 'Quamdoquidem vitæ depactus terminus alte est.' Vide *Turn.* XVIII. 6. et XXV. 1. et XXIX. 6. *Taubmann.*

615 *Audacis populi*] Id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Alibi, 'Audacis Rutuli ad muros.' Et quidam volunt *audacem* apud *Virgilium* dici fortem, quem fortuna non sequitur: ut 'Audax quos rumpere Pallas;' et alibi, 'At non audaci cessit fiducia Turno.' *Servius*.

Vexatus] Hoc loco graviter vastatus. *Idem.*

At bello audacis populi vexatus] Habuisse has diras exitum in bello Latino interpretes admonent. Vexatus est *τρυχόμενος, κακοπαθούμενος, καταπονούμενος.* *Cerda.*

616 *Finibus extorris*] Extra suas terras remotus; sicut extra solum exul: et significat quando *Evandri* et *Tarchontis* petivit auxilium. *Serv.*

Finibus extorris] Similes diræ Eumenis, quibus devovit exercitum suum proditorem, apud *Justinum* l. IV. 'ultima nunc ego perfidorum victima, has vobis diras atque inferias dico, ut inopes extorresque omne ævum in hoc castrensi exilio agatis, devorentque vos arma vestra, quibus plures vestros, quam hostium duces absumpsistis.' Explica *finibus*, regionibus, provinciis, per synecdochen: ut, *finibus arceret, finibus expulsum patris.* *Cerda.*

Complexu arulsus Iuli] Qui scit, quam sit charus patri *Ascanius*. *Servius*.

Complexu avulsus Iuli] Videlicet relicto Ascanio, ad Evandrum contendit auxilium petiturus: Quod hic *avelli complexu*, in VI. subtrahi, in VIII. *divelli*. Sic: 'Teque amplexu ne subtrahere nostro.' Et, 'Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam, Gnate, tuo.' Ovid. Met. ix. 'Arcet ab amplexu.' Græce ἀποσπασθῆναι. *Cerda*.

617 *Auxilium imploret*] Sicut dictum est, ab Evandro et Tuscis. *Serv.*

Videatque] Bona veterum codicum pars *videat indigna suorum*, absque particula *que* legunt. Notum enim heptimerim quoque indifferenter utranque syllabam admittere. Unde superiori libro legere est, 'Dona dehinc auro gravia sectoque elephanto. Neque tamen displicet *videatque* legere, versu incolumi, et pleniore. *Pierius*.

Indigna suorum Funera] Aut indignorum; aut crudelia et magna, sicut veteres dicebant: *suorum* autem Palantis dicit et cæterorum. *Servius*.

618 *Pacis iniquæ*] Ut supra diximus, propter perditam linguam; habitum, nomen: quæ solet victor imponere, sicut in XII. postulat Juno. *Idem*.

620 *Sed cadat ante diem*] Cato dicit juxta Laurolavinium cum Æneæ socii prædas agerent, prælium commissum, in quo Latinus occisus est, fugit Turnus; et Mezentii auxilio comparato renovavit prælium, qui quidem victus est ab Ænea; Æneas autem in ipso prælio non comparuit. Ascanius vero postea Mezentium interemit. Alii dicunt quod Æneas victor cum sacrificaret super Numicum fluvium lapsus est, et ejus nec cadaver apparuit: inde dicit, 'Mediæque inhumatus arena.' Postea dictus est inter deos receptus. Quidam eum, cum adversum Aborigines pugnaret, exanimem dicunt repertum. *Ante diem* autem, ante fati necessitatem: et bene quod passura est, optat Æneæ, ut ipse, 'Sed misera ante di-

em.' *Media*, ignota. *Idem*.

Inhumatus] Ἰνθάπτος. De hac imprecatione Feith. ant. Homer. i. 15. *Emmeness*.

621 *Hæc precor*] Id est, sicut dictum est, imprecor. *Servius*.

Cum sanguine fundo] Quasi imprecationes ipsas suo consecraret cruore. *Idem*.

Hanc vocem, &c.] Quasi nece sua imprecationes obsignaret, aut suo ipsius cruore consecraret. Aut verius ab eo ritu explicandum, quo fœdera sancientes sanguinem vino permixtum bibebant: quod de Catilina Sallustius memorat c. 22. Mela II. 1. 'Ne fœdera quidem incruenta sunt: (apud Scythas) sauciant se, qui paciscuntur: exemptumque sanguinem ubi permiscuere, degustant. Id putant mansuræ fidei pignus certissimum.' Solinus c. 20. 'Haustu mutui sanguinis fœdus sanciunt.' *Assiratum* vocant eam potionem, teste Festo. Ita hic Dido, quo plus posset execratio, sanguinem fuderit, &c. *Taub*.

622 *Tum vos, o Tyrii*] Non sunt mandata, sed imprecationes, ut dissentiant omnibus rebus, sicut et factum est. Nam si mandata sunt, quomodo genus futurum? *Servius*.

Tum vos, o Tyrii] Respectum ad bella Punica, quæ quam intestinis odiis exercita, sciunt omnes, et satis docet Livius per libros decem. *Cerda*.

623 *Exercete odiis*] Id est, fatigate. *Servius*.

Genus exercete odiis] Sic exercere dolorem, ferrum, diem, notavit Nobiliss. Heins. ad Met. XII. 535. *Emm*.

624 *Populis*] Aut *populorum* aut *populis*, ut Afris quoque. *Servius*.

Nec fœdera sunt] *Sunto pro sint*: quia rupta sunt tertio: et fit propter metrum addita *o* tertiæ personæ numeri pluralis indicativi modi, ut *amanto ament, docento doceant, legunto legant, nutriunto nutriant*. Alii dicunt

verbo eum juris usum propter odia hereditaria. *Idem.*

625 *Exoriare*] Exoriat: et ostendit Annibalem. *Idem.*

Exoriare aliquis] Aliqui de Hannibale volunt intelligere: sed melius est, ut sit hoc perturbatæ personæ, quæ nesciat se impossibilia postulare: quod sequentia indicant, cum postulet, et litora et undas inter se discordare. *Donatus.*

Ex ossibus] Secundum Anaxagoram, qui Homæomeriam dicit, id est, omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis: id est, ex ossibus, sanguine, et medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius, 'Nunc ad Anaxagoræ veniamus Homæomeriam.' Sane Punici ex ossibus dicunt oriri posteros, quos nos ex sanguine. An quia post longum tempus nascitur Annibal, ideo *ex ossibus* posuit? *Servius.*

Exoriare aliquis, &c.] Sil. Ital. in principio l. 1. 'Tantarum causas irarum, odiumque perenni Servatum studio, et mandata nepotibus arma Fas aperire mihi.' *Emmeness.*

626 *Face Dardanius*] Incendiis urbium Italarum. *Servius.*

Ferroque] Exercituum cædibus. *Id.*

Sequare] Prosequere. *Idem.*

627 *Nunc, olim*] Modo, *olim* futuri temporis: et quidam separant pronunciantes, ut sit modo, *olim*, postea: quasi dicat, vel nunc, vel olim. *Idem.*

Quocumque dabunt se tempore vires] Quia quotiescunque voluerint, Pœni bella renovarunt, ideo ait, 'Pugnent ipsique nepotesque.' *Idem.*

628 *Littoribus contraria*] Aut quia in fœdere cautum fuit, ut neque Romani ad litora Carthaginiensium accederent, neque Carthaginenses ad litora Romanorum. Aut potest propter bella navalia accipi inter Romanos et Afros gesta. *Idem.*

Littora littoribus cont.] Est hoc,

quod de Carthagine in 1. 'Italiam contra, Tiberinaque longe Ostia.' *Adi. Cerda.*

Fluctibus undas Imprecor] Propter illud, quod in fœderibus similiter cautum erat: ut Corsica esset media inter Romanos et Carthaginenses. *Servius.*

629 *Pugnent ipsique nepotes*] Potest et ad civile bellum referri. *Idem.*

Pugnent ipsique nepotesque] Hoc dixit possibile: nam et furentes quandoque, quod rectum est, sentiunt. *Donatus.*

631 *Invisam quær. quam. abr. lucem*] Lucret. l. III. 'vitæ Percipit humanos odium, lucisque videndæ:' et Eurip. in Orest. πνεῦμ' ἀπορρήξαι dixit: ἡ διὰ σιδήρου πνεῦμ' ἀπορρήξαι με δεῖ: et in Iphig. ἐπάμοσ' αὐτοῦ βίον ἀπορρήξειν θανάων. Sæpe et ψυχόρραγεῖν ab eodem in Herc. et alibi. *Germ.*

632 *Breviter*] Festinatione mortis: simul necit causam morarum, et ipsi, et sorori. *Servius.*

Tum breviter] Nam hoc conveniebat, quæ quam primum mori cuperet. *Donatus.*

Barcen] Hoc cognomen familiæ Annibalis fuit. *Servius.*

Suam] Obiter dicit, suam nutricem Sidone mortuam esse. *Suam τὴν αὐτῆς.* Ita Manilius l. 1. sibi pro *ipsi* posuit. Ita loquitur et Seneca et alii; ἰδιωτισμὸς est, aut ἑλληνισμὸς; nam et Græci οἱ pro αὐτῷ. Vide Scalig. ad Manil. l. 1. et v. quæ autem sit *patria antiqua*, dictum est Æn. II. 37. *Taubmann.*

Suam] Valla emendaturum dixit Virgilium, si vixisset, et *illius* non *suam* positurum. Vid. Sanct. Minerv. p. 115. *cinis* recte *ater*, qui color facit ad horrorem. Vide Thyles. de color. c. 3. *Emmeness.*

633 *Patria antiqua*] Hoc est, Tyros, quæ ante ejus patria fuit. *Serr.*

634 *Cara*] Blanditur, ut impetret per blandimenta, quod illa propter

ingravescentem ætatem poterat recusare. Elegit personam, quæ tarde pergeret, et cum mora remearet, ut sibi longiusculum ad mortem patrandam spacium daretur: et propter hoc dixit *siste*, et non *mitte*. Donatus.

Huc siste] Huc adduc: ut, 'Et cum grege sistet ad aram.' Hinc et *sistatur* dicimus, id est, adducatur: nam *stare* aliud est. Nec aliter possumus dicere, quam *sta illic, siste huc*. Fallit autem plerosque verbi similitudo: quia dicimus *sto* et *sisto*, cum diversa significant. *Servius*.

Huc siste] Huc instanter adhuc. Donatus.

635 *Dic corpus*] Et hoc ad moram innectendam pertinet. *Idem*.

Spargere lympha] Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua: ut, 'Spargens rore levi, et ramo felicis olivæ:' superis abluebantur: ut, 'Donec me flumine vivo Abluero.' Modo autem inferis sacrificat: ut, 'Sacra Jovi Stygio.' *Servius*.

Spargere] Sparsio propria fuit sacrorum, sed in VI. 'Sparsit rore levi.' Horat. Epod. v. 'At expedita Sagana per totam domum Spargens Avernales aquas.' Vide Macrob. Sat. III. 1. *Cerda*.

636 *Ut pecudes*] Et hoc similiter. Donatus.

Monstrata] Vel quæ ipsa monstravi, vel quæ sacerdos. *Servius*.

Piacula] Purgationes, alias sacrilegia aut sacrificia. *Idem*.

637 *Sic veniat*] Quemadmodum præceptum est, ne prætermitteret aut præcederet. *Idem*.

Sic veniat] Codices nonnulli veteres legunt, *sic veniet* finitivo modo: sed *veniat* imperando magis placet. *Pier*.

Tege] Corona, ut et ipsa tardaret. *Servius*.

638 *Sacra*] Sacrum est quod ad deos pertinet, profanum quod ad homines. *Idem*.

Jovi Stygio] Hoc est, Plutoni. Et sciendum, Stoicos dicere unum

esse deum, cujus nomina variantur pro actibus et officiis. Unde etiam duplicis sexus numina esse dicuntur: ut cum in actu sunt, mares sint: fœminæ, cum patiendi habent naturam: unde est, 'Conjugis in gremium lætæ descendit.' Ab actibus autem vocantur: ut Jupiter, *juvans pater*. Mercurius, *quod mercibus præest*. Liber, *a libertate*. Sic ergo et modo *Jovem Stygium* dicit, inferis sacrificatura: ut alibi, 'Junoni infernæ dictus sacer.' Hinc est Jovis oratio, 'Cælicolæ, mea membra, dei, quos nostra potestas Officiis divisa facit.' *Idem*.

Jovi Stygio] Id est, Plutoni, sive Jovi magico. Et hæc *Sacra* dicebantur *Stygialia*, item *Cocytia*. Porphyrio Horatii interpres: 'Cocytia, sacrum Cupidinis; quia maleficia hæc, quæ per inferna fiunt, ad amorem pertinent.' Vide Notas supra, ad vs. 508. Turn. XIII. 14. Ideo autem rem divinam inferis facit: quia credebantur curas et amores solvere. Vide Turneb. XXI. 22. et XXV. 6. Ejusmodi sacra luculenter descripsit Silius I. VIII. et XIII. Selecta etiam ad hanc rem collegerunt Frid. Lindbrück in Ceirin. et J. Woverius ad Petron. *Taubmann*.

Quæ rite incepta paravi] Ordo est: Sacra, quæ paravi, animus est rite perficere. *Servius*.

639 *Perficere est animus*] Mire: quamdiu enim Æneas præsens erat, non omnino desperans trahebat exitium. *Idem*.

Curis] Utrum amoribus, an rei susceptæ? *Idem*.

640 *Dardaniique rogum capitis*] In quo ejus imago fuerat, et bene suum rogum, illius dicit, ne suspicionem faciat. *Idem*.

Permittere flammæ] Incendere. *Id*.

Permittere] Notant Grammatici discrimen inter *committo* et *permitto*: ut illud sit cum spe aliqua evadendi e periculo, istud absque spe. *Advoco*

exemplum: 'Ratem pelago committimus,' cum præsumptione evadendi. *Ratem pelago permittimus*, quasi ibi deglutientiam. Hoc si est (quod non multum curo, sed sequar nunc Grammaticos) præclare Poëta hic *flamma* *permittere*; quia supra, 'abolere nefandi Cuncta viri monumenta jubet, monstratque sacerdos.' *Cerda*.

641 *Studio anili*] Aut pro ætatis possibilitate, aut pro industria, qua utuntur aniculæ: aut voluntate obsequendi. Alii *celebrabat* legunt, quia antiqui hoc verbum in velocitate ponebant. Actius, 'Celeri gradu gressum adcebrasce decet.' *Serv.*

Anili] In codicibus quibusdam sane quam vetustis, *anilem* legitur: quippe *gradum*. Videturque majus esse *celebrare gradum anilem studio*, quam *celebrare gradum anili studio*. Hoc tamen in medio relinquatur. *Pierius*.

Studio celerabat anili] Non re ipsa, sed conatu et studio festinandi, *gradum celerabat*. Ita explicat *Æl. Donatus* ad illud *Ter. Eun. v. 3.* 'Video: sed nihil promotes.' *Tib. Donatus*: Ambulabat non celeriter, ut debuit; sed segnius, ut ætas permisit. Vide et *Turn. ii. 14. Taubm.*

Gradum studio celerabat] Sic *Apulej. Met. vi.* 'studiose gradum celebrant:' quod *Horatio od. i. 3.* 'corripere gradum.' *Emmeness.*

642 *At trepida*] Festina. Nam moritura nihil timebat. Ideo autem *trepida*, id est, occasione vix data. *Servius*.

At trepida] Turbata. *Donatus*.

Captis immanibus effera] Fera, nimis fera, *furiata* sævis cogitationibus. *Servius*.

Effera] Exasperata in perniciem suam. *Donatus*.

643 *Sanguineam aciem*] More suo ostendit eam furem vultu, gestu, voce. *Servius*.

Sanguineam volvens aciem] *Sanguineam aciem* dixit, ut *Eurip.* sub persona *Orestis*: μη'πίσειέ μοι τὰς αἵματωποὺς,

καὶ δρακοντώδεις κόρας. Quamvis enim alii *κόρας*, *ἐρινύας* accipiant, videntur tamen eo loco *κόραι* ad oculos referendæ, cum *αἵματωποὺς*, et *δρακοντώδεις* Poëta conjunxerit: et serpentes visus acerrimi esse constet: et *δράκοντας* παρὰ τὸ δέρκεσθαι dictos, ut ὕφεις παρὰ τὸ ὑπτειν unde et *Virg.* supra de immissis *Laocoonti* serpentibus: 'Ardentes oculos suffecti sanguine et igni.' Nam licet sequatur eo loco *Euripidis* mentio *Enmenidum*: tamen nihil vetat, quin ad oculos matris, exagitantis parricidam superiora possint referri. Utcunque sit, semper *αἵματωποὺς sanguineam aciem* respicit: neque enim subticendum hoc *Euripidem* epitheton in *Androm.* *Furiis* tribuere, sub persona *Orestis* ad *Hermionem*: τὰς θ' αἵματωποὺς θεὰς ὀνειδίζων ἐμολ. Sed et Poëta *Epig. iv.* per *κανθὸν ὕφαιμον* sanguineam aciem significat: ἧς ἔτι *κανθὸς ὕφαιμος* ἐπαστράπτει φόνιον πῦρ. *Germanus*.

Maculisque trementes interfusa genas] Hoc est, trementes *genas* interfusas habens maculis. *Servius*.

Maculisque, &c.] Est hoc, quod *Propertius* dixit *eleg. i. 5.* 'Et timor informem ducet in ore notam.' *Cerda*.

644 *Pallida morte futura*] Aut pallidior, quam solent omnes esse post mortem: aut *pallida*, omine mortis futuræ. Aut *pallida*, conscientia mortis futuræ. *Servius*.

Pallida morte futura] *Lucan. l. vii.* 'multorum pallor in ore Mortis venturæ est, faciesque simillima fato.' *Cerda*.

646 *Furibunda*] *Furenti* similis. Sane quidam volunt *Virgilium* ubique *Didonis*, tamquam *Flaminicæ* facere mentionem: apud veteres autem *Flaminicam* scalas plus tribus gradibus nisi *Græcas* scandere non licebat, ne ulla pars pedum ejus crurumve subter conspiceretur: eoque nec pluribus gradibus, sed tribus, ut ascensu duplicis nisus non paterentur extolli vestem, aut nudari crura: nam ideo

et *Græcæ scalæ* dicuntur: quia ita fabricantur, ut omni ex parte compagine tabularum clausæ sint, ne aspectum ad corporis aliquam partem admittant. Et sciendum, si quid ceremoniis non fuerit observatum, piaculum admitti. Hic autem piaculum admittitur: quod ipsa Dido ait: ‘*Sacra Iovi Stygio quæ rite incepta paravi:*’ nam et supra ait, ‘*Magicas invitam accingier artes.*’ Hoc vero loco plenius eam Flaminicæ ritum excessisse declarat, ubi de gradibus loquitur dicens, *Interiora domus*, &c. neque enim potest esse altum, quod tribus tantum gradibus conscenditur: unde apparet plures gradus tribus fuisse, quod plenius de Anna subiunxit, ‘*Sic effata gradus evaserat altos.*’ *Servius.*

Ensemque recludit Dardanium] Sic et Ajax apud Sophocl. moriturus enssem alloquitur. Ut autem, ‘non hos quæsitum munus in usus,’ simili pene forma Eurip. in Suppl. de tripode: *ὃν Ἰλίου ποτ’ ἐξαναστήσας βάθρα, Σπουδὴν ἐπ’ ἄλλην Ἡρακλῆς ὀρμώμενος, Στήσαι γ’ ἐφέετο πυθικὴν πρὸς ἐσχάραν* ubi *σπουδὴν ἐπ’ ἄλλην* videtur reddere *alios quæsitum in usus*. *Germanus.*

647 *Non hos quæsitum munus in usus*] Quem Æneas non ad hunc usum reliquerat: et, ut supra diximus, secundum Homerum vertitur munus in perniciem. Tale est in Bucolicis, ‘*Hos illi, quod nec bene vertat, mitti mus hædos.*’ *Servius.*

Non hos quæsitum munus in usus] Similis locus apud Ovid. Metam. v. 111. ‘non hos adhibendus in usus.’ Apulejus Metam. l. v. ‘*Sagittas et omnem meam supellectilem, quam tibi non ad hos usus dederam.*’ *Emmeness.*

648 *Cubile*] Cubandi locum dixit. *Servius.*

649 *Paulum*] In antiquis aliquot exemplaribus, *paulum lucrumis* habetur. Ac de *lucrumis* quidem satis superque dictum alibi. Quantum vero pertinet ad adverbium *paulum* duplici

ll notatum, id ita scribendum esse, constanter adeo affirmat Terentius Scaurus, ut eos peccare sine dubio dicat, qui *paulum* per unum *l* scribunt. Hinc in veterum monumentis legas, *HOSPES QUOD DEICO PAULUM EST ASTA AC PELLICE*: et eodem modo plerisque locis tam pro adverbio, quam pro nomine proprio *PAULLUM*, *PAULLUS* scriptum comperias. Missa vero facio nomismata, in quibus fere passim *PAULLUS* legitur *ll* geminato. *Pierius.*

Et mente] Consilio. *Servius.*

650 *Incubuitque toro*] Admonent Urs. Germ. et Pet. Victor. v. 14. contendisse Vatem ad exemplum Sophocl. in Trachin. ubi nutricis ore narratur exitus Deianiræ. Versus sunt viginti ab eo, *ἐπὶ δὲ τῶνδ’*, usque ad illam, *πλευρὰν ὑφ’ ἧπαρ*. *Cerda.*

651 *Dulces exuviae*] Quæ istæ exsuviae? nimirum reliquiæ ab Ænea, vestes Iliacæ, ensis, lectus genialis, &c. Est hic etiam locus communis a commutatione rerum et fortunæ. In verbo *accipite* mihi non dubium, quin ad sacra respectum. Dido enim sacrum se velle exsolvere, semper testata est. Sed et sacrum hoc Deorum Manium fuit, et in simili verbum hoc usurpavit Ovidius Metam. viii. ‘*Vos modo fraterni Manes, animæque recentes, Officium sentite meum, magnoque paratas Accipite inferias.*’ Adeundus Briss. Form. i. ubi multis firmat, verbum hoc solemne in sacris fuisse. Est etiam hic affectus amantium, qui sæpissime alloqui cum inanimis solent, ubi voluptas primum captata. Ita Propertius et Catullus, sed in gaudio tamen. Ille eleg. ii. 15. ‘*O me felicem, o nox mihi candida, et o tu Lectule deliciis facte beate meis.*’ Hic in Hymen. Iuliæ: ‘*O cubile, quot, o nimis Candido pede lectuli.*’ *Cerda.*

Deusque sincant] Aut Iupiter, qui Æneam abscedere compulsi: aut amor, aut necessitas fati. *Servius.*

Sinebant] In aliquot antiquis codicibus *sinebat* singulari numero legitur: ut proximiori adcommodetur. Sed magis placet plurale *sinebant*. Pier.

652 *Exsolvite curis*] Respectum ad illud, 'vel eo me solvat amantem.' Sed ibi sub distinctione, nam coram Anna, et ut tegeret consilium, 'Qua mihi reddat eum, vel eo me solvat amantem.' Hic ubi sola est, animum clare aperit, 'meque his exsolvite curis:' non, Reddite mihi eum. Ait *exsolvite*, quia θάνατός ἐστι διάλυσις ψυχῆς, καὶ σώματος: mors est solutio animæ et corporis. Inde postea Iris, 'Teque isto corpore solvo.' Cerda.

653 *Vixi*] Excusat vitæ abruptiōnem: quia dicit Plato, magna pœna addici animas eorum, qui vitam ante tempus reliquerunt. *Servius*.

Vixi] Atrōx verbum *morior*, ideo *vixi*. Qui enim vixit, mortuus jam est. Fugit verbi hujus atrocitatem Laodamia, scribens ad Protesilaum; ubi in fine ita jurat, 'Me tibi venturam comitem, quocunque vocaris: Sive (quod heu timeo) sive superstes eris.' Ubi sententia est: Ero comes tibi, sive mortuo, sive viventi. Non ausa mortuum dicere, tantum posuit, *quod heu timeo*. Fugit Cicero, auctore Plutarcho in ejus vita, qui significans interfectos jam esse socios Catilinæ, clara voce dixit, ἔζησαν, *vixerunt*. Fugit Tibullus: 'Sive erimus, seu nos fata fuisse velint.' Et Plautus Bacchid. 'Vixisse, nimio satius est, quam vivere.' In hac locutione morem Romanum agnoscit Plutarchus, nam dicto loco ita subjicit: οὕτω δὲ Ῥωμαίων οἱ δυσφημεῖν, μὴ βουλόμενοι τὸ τεθνάναι σημαίνουνσι: Ita Romanum mori significant, mali ominis verbum evitantes. Cerda.

Et quem dederat cursum fortuna, peregi] Non natura, nec fatum. Tribus enim humana vita continetur: *Natura*, cui ultra centum et viginti solstitiales annos concessum non est. *Fato*, cui nonaginta anni, hoc est, tres Sa-

turni cursus exitium creant: nisi forte aliarum stellarum benignitas etiam tertium ejus superet cursum. *Fortuna*, id est, casu, qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt, ut ad ruinam, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit *fortuna*. Cicero in Philippicis, 'Multa mihi imminere videbantur præter naturam, præterque fatum,' id est, gladii Antonii, ex casu. *Servius*.

Cursum peregi] Δρόμον ἤνυσα: et Epigr. δολιχὴν ἐξανύσας ἀτραπόν. Germ.

Cursum peregi] Μεταφορικῶς *cursum*, id est, cursum vitæ. Vide Victorium xxi. 22. qui emendat Milonianam Ciceronis, legens *cursum*, ubi alii *casum* agnoscunt. *Emmeness*.

654 *Magna*] Cogitatione eorum qui me non viderunt, sed factis cognoverunt. *Servius*.

Sub terras ibit imago] Bene *imaginem* dixit. Valde enim quæritur apud Philosophos, quid illud sit, quod inferos petat. Nam tribus constamus: *Anima*, quæ superna est, et originem suam petit; *Corpore*, quod in terra deficit; *Umbra*, quam Lucretius sic definiit, 'Spoliatus lumine aër.' Ergo *umbra* si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo: nec est quicquam reliquum de homine, quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulachrum, quod ad nostri corporis effigiem fictum, inferos petit: et est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus. Hinc in sexto, 'Corpora viva nefas Stygia vectare carina.' Hanc autem rem etiam Homerus requirit, simulachro Herculis apud inferos viso. Et sciendum simulachra hæc esse etiam eorum, qui per apotheosin dii facti sunt. Unde aut visi esse apud inferos: aut illuc descendisse dicuntur. Horatius de Libero, 'Te vidit insons Cerberus aureo Cornu decorum.' Sciendum tamen abuti poëtis, et confuse vel *simulacrum* vel *umbras* dicere. *Servius*.

Magna imago] Cur imago? cur magna? Dictum primum ex opinione illa, qua veteres censebant idolum quoddam ac simulacrum tantum nostri ad inferos descendere, ut ex Ennio scribit Lucret. l. i. his versibus: 'Etsi præterea tamen esse Acherusia templa Ennius æternis exponit versibus edens: Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra, Sed quædam simulacra modis pallentia miris.' Locutus Ennii ita habet Annal. i. 'Acherusia templa, Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra, Sed quædam simulacra modis pallentia miris.' *Cerda.*

Et nunc magna mei] Cælius XVII. 16. et IX. 41. Phocylides: πνεῦμα γάρ ἐστι θεοῦ χρῆσις θνητοῖσι καὶ εἰκόν. Cur magna, ex Ennio et Lucretio, Turneb. XXII. 26. et XXVI. 23. *Hartung.*

655 *Urbem præclaram statui]* Non est contrarium illi loco, *Pendent opera interrupta*, quia illud ex persona poëtæ supra dictum est. Nam licet paululum aliquid superesset, quantum ad ipsam pertinet, fecerat: ut, *Urbemque paratam*. Item paulo post, *Urbemque tuam*: et re vera civitati quid superest factis muris, templo, portu, theatro, foro, senatu? quibus adjunguntur etiam privatæ ædes, ut, 'Pars optare locum tecto, et concludere sulco.' *Servius.*

Mea mænia vidi] A me facta: et pertinet ad effectum: ut, 'Quam vestræ fecere manus.' *Idem.*

Urbem, mænia] Utiliter versus hujus occasione admonetur juvenus quid proprie urbs sit, quando Poëta una cum urbe conjunxit mænia. *Urbem* veteres mænium ambitu præfinitabant, quantum scilicet aratro fuerat designatum: quidquid esset extra mænia, urbs non erat: inde esse aliquis Romæ poterat, et non in urbe: nam suburbana et continentia ædificia Romæ esse dicebantur, non tamen in urbe. Paulus JC. 'Urbis appellatio muris, Romæ autem continentibus

ædificiis finitur, quod latius patet.' Inde est, ut cum tribuni, quibus non licebat ab urbe diem integrum abesse, ante mediam noctem in suburbana appulissent, nec tamen intra mænia penetrassent, legi fecisse fraudem existimarentur; quod Romæ, non in urbe fuissent. Comititia enim centuriata, quæ in Campo Martio cogeantur, non in urbe, sed Romæ haberi dicebantur, quod intra urbem procinctum esse exercitum non licebat. Itaque Poëta non repetit idem bis, ut male aliqui volunt. Ex eo Ovid. in ep. Didonis ad Æneam, 'Urbem constitui, lateque patentia fixi Mænia finitimis invidiosa locis.' *Cerda.*

656 *Uta virum]* Puniendo ejus interfectorem. Nam ideo addidit, 'Pænas inimico a fratre recepi:' et re vera nulli avaro major est pœna, quam amittere pecuniam, propter quam commiserat scelus. Bene autem *recepi*, quasi debitas: vel quod partem maximam civium sollicitavi. Ergo hoc dicit: Feci illud, et illud: felix nimium fuisset, si tantum Æneas Carthaginem non venisset. Alii hæc quasi per interrogationem volunt accipi: ut nihil dicat esse perfectum: Nunquid urbem statui? nunquid ulta sum virum? nunquid a fratre pœnas recepi? Felix tamen fuisset, si vel hoc tantum contingeret, ut Carthaginem non veniret Æneas. Sed et hanc varietatem gignit hic sermo *tantum*, quem alii, *tantummodo* interpretantur; nam ad utrumque admittitur. Tamen melior est sensus superior, quem nonnulli sic exponunt propter 'pendent opera interrupta:' ut ordo sit: Urbem præclaram, et mea mænia statui vidi: hoc est, Vidi dum statuerentur. *Servius.*

Uta virum] Blanditur locus Plutarchi de virtutibus mulierum, de Camma nobili fœmina, quæ virum suum ulta, læta ad illum moriens descendit. Repetit ἐν ἐρωτικῷ. *Adi. Cerd.*

Inimico a fratre] Minime placet,

quod in codicibus nonnullis manu scriptis legitur, *inimico fratre*, absque præpositione. *Pierius*.

Pænas inim. a frat. recepi] Sic et Demosth. *δίκας λαμβάνειν* et Thueyd. *δίκην ἔλαβε*: unde et sumere pænas vulgatum: et Maro *Æn.* II. 'jamdudum sumite pænas.' *Germanus*.

657 *Felix, heu nimium, &c.*] In sententia institit Catullo, apud quem Ariadne: 'Juppiter omnipotens, utinam non tempore primo Gnosia Cecropiæ tetigissent litora puppes.' *Cerda*.

659 *Os impressa toro*] Applicito ore ad lectulum, vel os, faciem: aut quasi amatrix, ut, 'Stratisque relictis incubat:': aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum: et sic ad lectulum loquitur, ut ad hastam Turnus, 'Te Turni nunc dextra gerit.' Mezentius ad equum, 'Rhæbe diu res siqua diu mortalibus ulla est.' *Servius*.

Os impressa toro] Expressus hinc Apulejanus affectus lib. VIII. 'At illa, ut primum mœsta quieverat, toro faciem impressa,' &c. Et Flor. lib. III. 'jacebatque incubans toro.' Atque etiam Propertianus eleg. I. 3. 'Moliter impresso conor adire toro.' A phrasi Virgiliana extat illa *Ov. Fast.* II. 'Utque torum pressit, ferrum, Lucretia, mecum est.' *Cerda*.

Moriemur inultæ! Sed moriamur, ait] Non dubium, quin ex hoc loco Propertius eleg. I. 8. 'Sic igitur prima moriere ætate, Properti? Sed morere: interitu gaudeat illa tuo.' Vide vero, uti doleat mori se inultam: ut enim, *τὸ τιμωρεῖσθαι ἥδον*, *juvunda est ultio* (ait Aristotel. *Rhet.* I. I.) ita acerbissimum carere hoc hono. Nam ut ibidem ait, *ἡ γὰρ δίκη καὶ κόλασις, ἴασις*. *Idem*.

660 *Moriamur*] In plurali dixit: vel quia sic sæpe usurpamus, ut de uno dicamus, *nos*; vel quia et reliqua erant peritura. *Donatus*.

Sed moriamur] Attende horrendam

luctam rationis et affectuum. Initium abruptum facit pathos, *Macrobius Saturn.* IV. 2. *Hartung*.

Sic? sic] Quasi interrogatio et responsio. Et placet sic inultam perire, vel hoc genere mortis, et hoc eam se loco intelligimus percussisse. Unde alii dicunt verba esse ferientis. Alii ita distinguunt, *Sed moriamur, ait*, et sic post adjiciunt, *Sic jurat ire sub umbras*, ut dubitaverit, an inulta deberet mori: deinde ultionis difficultatem circumspectis dixerit, *Sic jurat ire sub umbras*. *Servius*.

Sic? sic jurat ire] Ita *Serv.* et *MSS.* distinguunt, per *διαλογισμὸν*. Habent autem tum asseverationis, tum acrimoniæ plurimum. Et intelligamus, pectori ense admoto hæc dixisse: unde quidam dicunt, verba esse ferientis. Vulgo, *sic, sic jurat, &c.* *Taub.*

661 *Hauriat hunc oculis ignem*] Aut videat omnia tempestatis futura: quia navigantibus malum omen est, si rogalis flamma videatur: aut certe satisfaciatur suæ crudelitati. *Servius*.

Hauriat] Pars ultionis erit, si hostis abiens rogi flammam aspiat, et tristis omnibus naviget. *Donatus*.

Hauriat hunc oculis ignem] *Infra XII.* 'Ille oculis postquam sævi monimenta doloris, Exuviasque hausit.' Non omnino tam *ἐμφατικὸν* videtur illud *Hom. II. O.* *τὸ γὰρ μένε μητιέτα ζεὺς Νηὸς καιομένης σέλας ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι*. Ut autem hic *oculis haurire* tribuit, sic et *Poëta* paulo aliter: *ὀφθαλμοὶ τέο μέχρῃς ἀφύσσετε νέκταρ ἐρώτων*; *Epigr.* lib. VII. *Germanus*.

Ab alto] A mari. *Servius*.

662 *Dardanus*] Pro *Dardanius*. *Plautus*, 'Natus Argis ex Argo patre:': vel quod ipse *Æneas* ante *Dardanus* dictus est. *Idem*.

Et nostra secum ferat omnia mortis] Ut *Æneas* quoque per vim maturius obeat; et bene infausta omnia imprecatur ei, qui ad novi regni auspicia properat. *Idem*.

663 *Mediæ*] Alii leg. *mediam*: alii,

medio. Taubmann.

Atque illam] Ostendit celeritatem in Didone, ut nemo ictum viderit, sed illam cadentem aspexerunt. *Donat.*

Inter talia] Per talia: ut, 'Hunc inter fluvio Tiberinus amæno.' *Serv.*

664 *Collapsam aspiciunt*] Non induxit occidentem se, sed ostendit occisam, et hoc Tragico fecit exemplo, apud quos non videtur quemadmodum fit cædes, sed facta narratur. *Idem.*

Collapsam aspiciunt comites] Hæc tacita sunt per ἀποσιώπησιν, non per ἔλλειψιν. Omisit enim dicere, quemadmodum se interfecit; ut solet in Tragœdiis; ubi cædes non fit, sed facta narratur. Vide Scalig. iv. 27. Etiam Donatus notat, Poëtam non descripsisse ictum, quo Dido confossa sit; sed quæ fecisset, demonstrasse: ut ostenderet celeritatem facti. *Taubmann.*

Ensemque cruore Spumantem] In Mediceo, et aliquot aliis antiquis codicibus, legere est *cruorem* quarto casu: ut plura sint membra ad exaggerationem; hæc scilicet, *Conlapsam aspiciunt comites, ensemble* aspiciunt, *cruorem spumantem* aspiciunt, *sparsasque manus*. Vel, *Ensem spumantem cruorem* transitive non ineleganter. Sed enim magis omnino placet, *Ensem cruore spumantem*. *Pierius.*

665 *Sparsasque manus*] Aut perfusas sanguine: aut morte resolutas. *Servius.*

It clamor ad alta, &c.] Conferam Poëtam secum. Vide ut in Æn. ii. rem eandem dixerit: 'Ac domus interior gemitu miseroque tumultu Miscetur: penitusque cavæ plangoribus aëdes Fœmineis ululant: ferit aurea sidera clamor.' Tantum discrimen, quod in ii. unius regiæ, in hoc iv. universæ urbis tumultus describitur. *Cerda.*

667 *Fœmineo ululatu*] Proprio fœminarum. Horatius, 'Et illa non virilis ejulatio.' *Servius.*

668 *Plangoribus*] In Mediceo, et antiquis plerisque codicibus *clamoribus* habetur: sed magis fœmineum est *plangoribus*. Et paulo ante dictum est: 'It clamor ad alta Atria,' quod non fuit tam cito repetendum. *Pierius.*

669 *Non aliter, &c.*] Alludi putant ad direptionem Carthagini, quæ facta est tertio bello Punico. *Macrob. iv. 6.* docet, hic augeri πάθος a majore: quod tamen fieri posse, quidam negarint. *Taubmann.*

Inmissis] Alii *inmistis*. In codicibus aliquot antiquis *missis* legitur absque in præpositione hostium impetum indicante. Quare quum *inmittere* pertineat ad hostilem vim, et alibi, *Inmissi Danaï*, et apud Historicos, *Inmissos equites, inmissos hostes* sæpe legas, nulla mihi reliqua fit dubitatio, quin *inmissis* legendum sit. *Pierius.*

670 *Antiqua Tyros*] Vel nobilem dicit: vel illud ostendit, quia Carthago ante *Byrsa*, post *Tyros* dicta est, post *Carthago* a Cartha oppido, unde fuit Dido, inter Tyron et Berithon. *Servius.*

Tyros] Veteres plerique codices *Tyrus* idiomate Latino legunt: sed non displicet *Tyros*. Cujusmodi casum Valerius Probus in plerisque aliis hujusmodi nominibus apud Virgilium agnoscit. *Pierius.*

Antiqua Tyros] Credo periphrasi Poëtam παλαιτυρον urbem significare, quam Alexander postea expugnavit, et ex insula continentem reddidit. *Stephanus lib. de urb. Tyron* παλαιτυρον ita explicat: τύρος, νῆσος ἐν φοινίκη, ἀπὸ τύρου τοῦ φοίνικος. ἔστι καὶ τύρος τῆς λακωνικῆς, καὶ νῆσος πρὸς τῇ ἐρυθρᾷ θαλάσσει, ἣν Ἀρτεμίδωρος τύλον διὰ τοῦ λ, καλεῖ: ἔστι καὶ πόλις ἰνδική, καὶ λυδίας, καὶ πισιδίας. Ἀρρίανος δὲ ἀναθα τύρον καλεῖ: ἐκλήθη δὲ καὶ παλαιτυρος, καὶ τὸ ἐθνικὸν παλαιτύριος. *Germ.*

672 *Audiit exanimis*] Id est, territa. Nam ut diximus, *exanimatus*

mortuus est. *Servius*.

673 *Ora soror fœdans*] Cruentans, ut, 'Sanguine fœdantem.' *Idem*.

Unguibus ora soror fœdans] Hæc doloris nota cum frequentissima sit omnibus, tum multo fœminis frequentior, quæ sibi impotenter dominantur. Propertius eleg. 1. 9. 'Nec non exanimem amplexens Briseis Achillem, Candida vesana verberat ora manu;' et post pauca, 'Fœdavitque comas.' Fœminæ Trojanæ apud Euripidem et Senecam se multum verberant, ut Ariadne apud Catullum in se et in capillos sæva, atque etiam mater Euryali apud Virgilium, apud Ovidium Lucretia. Sed quæ non usæ hoc furore? *Cerda*.

Unguibus ora soror fœdans] Quo pacto secuerint faciem in luctu unguibus docet Kirchmann. de Fun. Rom. II. 11. *Emmeness*.

674 *Nomine clamat*] Aut Didonem vocat, ut supra diximus, Pœnorum lingua viraginem. Nam *Elisa* dicta est. Sed *virago* est vocata, cum se in ignem præcipitavit. Aut *nomine clamat*, nominat: sicut et Homerus dicit *ἐκτ' ὀνόμαζεν* nominabat. Aut certe vero nomine, ut solent dolentes: ut, 'Hunc ego te, Euryale, aspicio.' Item, 'Mater Cyrene, mater.' Hinc et ibi ait, 'Et te crudelem nomine dicit.' Et multi quærunt, quomodo procedat hoc, cum ejus nomen nusquam sequatur. Sed tractum est a jure, ubi dicitur, nihil interesse, utrum quis unum filium habens, dicat; *Fili heres esto*: an, *Tite heres esto*. Ergo dicendo, 'Hoc illud, germana, fuit?' quasi nomen dixit. Sane sciendum, bene cum perturbatæ integrum non dedisse sermonem. *Serv.*

Nomine] Atqui non dixit *Dido*, sed *germana*. Sed duplex est nobis nomen: alterum naturæ et sanguinis, quo conjunctæ personæ appellantur: ut *mater*, *pater*, *frater*, *soror*, et similia: alterum quod imponitur ab extraneis. Ergo soror sororem nomine

sanguinis appellare debuit: unde dixit *germana*. Donatus.

675 *Hoc illud, germana, fuit*] Allocutio per conquestionem. *Servius*.

Hoc illud, germana, fuit] Pari emphasi Terentius And. 'At at, hoc illud est.' *Cerda*.

676 *Hoc rogos iste mihi*] Alludit ad historiam. *Servius*.

677 *Quid primum deserta querar*] Conqueritur cur relicta sit, nec ad par exitum convocata. *Idem*.

Comitemne sororem Sprexisti] Deest: 'Illudne, quod sprexisti comitem sororem?' et semiplene loquitur. *Idem*.

Comitemne sororem Sprexisti] Vide Pricæum ad Apuleji verba Metam. l. VIII. in princ. 'Nec vero incomitata manes adivit.' *Emmeness*.

679 *Tulisset*] Abstulisset. *Servius*.

Tulisset] In codicibus aliquot antiquis, *fuisse* legitur: sed *tulisset* melius, ut assumat accusativum *ambas*. Pierius.

Eadem hora tulisset] Hunc locum est ita imitatus Ovid. Metam. VIII. in voto communi Philemonis et Baucidis: 'Auferat hora duos eadem, nec conjugis unquam Busta meæ videam.' *Germanus*.

680 *Struxi manibus*] Quasi sceleris contaminata, et quasi ipsa interitum sororis adjuverit. *Struxi manibus*, subaudis *rogos*. *Servius*.

Patrios deos] Saturnum et Junonem. *Idem*.

681 *Posita*] Exanimata. Statius, 'Positusque beata Morte pater.' *Id.*

Sic te ut posita] Eadem forma supra lib. II. 'Sic o sic positum affati discedite corpus:' quod *κείμενον* et *mortuum* Turnebus accipit: favente, meo judicio, illo lib. Æn. XI. 'Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acestes Servabat.' Sic supra: 'volucres somno posita sub nocte silenti.' Credo equidem hanc vocem, *posita*, omnino a Græcis imitatione desumptam: quibus sepulchrale vocabulum est *ταθέναι* et *τίθεσθαι*, pro tumulo condere, et

componi: Plato leg. ιβ. οὐ τὸν μακάριον γεγονότα θέντες κύκλῳ χῳάπατες, πέριξ δένδρων ἕλσος περιφυτεύουσιν πλὴν κῳλου ἐνδς, ὅπως αὖξην ὁ τάφος ἔχη ταύτην τὴν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἀνεπιδεῆ χῳατος τοῖς τιθεμένοις, κατ' ἐνιαυτὸν δὲ ἀγῳνα μουσικῆς αὐτοῖς καὶ γυμνικὸν ἵππικὸν τε θῆσουσι: unde et *ponere tumulum, urnam, cadaver, corpus.* Germ.

Crudelis] Illum *crudelem* dicit, quod sit dubium: an ego. *Serrius.*

682 *Exstincti te meque, soror*] Varro ait, non Didonem, sed Annam amore Æneæ impulsam se supra rogum interemisse. *Idem.*

Exstincti] In veteribus fere omnibus exemplaribus, *extincti* prima persona legitur: quasi fateatur Anna se manibus suis parasse instrumenta necis, admittatque in se culpam ad majorem doloris exaggerationem. Valerius tamen Probus *extincti* per Syncope agnoscit, una cum Sosipatro Carisio: qui, 'Syncope (ait) est, quum mediæ parti aliquid subducitur: ut *Exstincti te meque, soror*, pro *extincti*.' *Pierius.*

Exstincti te] Ita Diomed. Probus, Charisius, Servius, et Donatus. At vett. lib. fere omnes, teste Fabricio, legunt, *extincti*, prima persona. Sane Aristoteles semper *σβεννύναι* et *σβέσιν* ad violentum fatum, *μάρανσιν* ad naturam refert. *Taubmann.*

Populumque, patresque, urbemque tuam] Patres, id est, Senatum. *Urbem tuam* quam extruxisti. Et quidam hoc loco volunt tres partes politiæ comprehensas, populi, optimatum, regiæ potestatis: Cato enim ait de tribus istis partibus ordinatam fuisse Carthaginem. *Serrius.*

Populum] Id est, plebem: addit enim *patres*, id est, Senatum Carthag. Et docet Lipsius *De Amphitheatr.* c. 14. Suetonium etiam et Callistrat. imo et Juvenal. *populi* voce pro sola plebe alicubi usos esse. *Taubmann.*

683 *Date lymphis*] Date lymphas, ut vulnera ablui; hoc est, date

aquam: aut *date*, id est, permittite. Lavare autem cadavera satis proximis concedebatur. Unde queritur mater Euryali: 'nec vulnera lavi Veste tegens.' Sane in sacris pura vestis appellatur, quæ neque funesta sit, neque maculam habeat ex homine mortuo. Id hoc loco comprehensum accipi potest, cum Dido inducitur habuisse crinem sacratum, quo videlicet abscisso, possit sine cruciati mori: prius tamen voluit ablui cruorem, cum ait, 'date vulnera lymphis Ablui.' Plenius tamen infra ait, *Semianimemque sinu germanam*, usque, *veste cruorem*; ut tanquam in veste pura, legitimo sumptu, morti data haberetur: quodque sacratum crinem habuerit vitæ fuerit immorata; nam subjecit apte ex persona Iridis: 'Hunc ego Diti Sacrum jussa fero, teque isto corpore solvo.' *Serrius.*

685 *Ore legam*] Muliebriter, tanquam possit animam sororis excipere, et in se transferre. Sic Cicero in Verrinis, 'Ut extremum filiorum spiritum ore excipere liceret.' *Idem.*

Ore legam] Epigr. ἐμοῖς χεῖλεσσιν χεῖλεα θέῖσα Ἀπνευστὶ ψυχὰν τὰν ἐν ἐμοὶ πρόπιε. *Germanus.*

Ore legam] Græcis est ψυχορροφεῖν. Ut enim carissimè oculos clauderent morientibus: ita et os ori admovebant, ut extremum ejus spiritum excipere ac haurire velle viderentur. Vide Alexandrum III. 7. Inprimis Joh. Kirchmannum de Funerib. Rom. 1. 5. Aut forte tentare vult Anna, an spiritus adhuc aliquis ex ore prodeat. *Taubmann.*

Ore legam] Ovid. Metam. XIII. 491. 'Osculaque ore legit.' Quod veteres extremum spiritum exceperint, notum satis ex Poëtis, quorum testimonia collegit Kirchmann. de Funer. Rom. 1. 5. et Guther. de jure man. 1. 3. et 13. *Emmeness.*

Gradus evaserat altos] Id est, ascenderat; rogi scilicet, qui pro qualitate fortunarum fiebat. Unde in sexto

ait, 'Cœloque educere certant.' Aut quia lecti antiquorum alti erant, et gradibus ascendebantur, quibus superatis, Anna amplectitur sororem. *Servius*.

686 *Semianimemque*] Composita a semi amittunt i in scansione sequente vocali, etiamsi eam præcedat nota adfatis, ut *semihominis cæci*. Taub.

Amplexa forebat] Bene non *forit*, sed *forebat*, ut id diu factum ostenderet. *Servius*.

687 *Siccabat*] Exprimebat. *Idem*.

Cruores] Exprimebat, vel abluebat, ut, 'Vulnera siccabat lymphis.' An suam vestem, vulnere Didonis infectam, usurpavit. Nam nec *sanguines* dicimus numero plurali, nec *cruores*. *Idem*.

688 *Illa graves*] Lucret. 'Primum Grajus homo mortales tollere contra Est oculus ausus.' Videtur autem hic locus referri posse ad illum Eurip. in Phœn. ubi moriens Eteocles matris vocem agnovisse narratur: στέρνων δ' ἀπο φύσῃμ' ἀνελς δύσκλητον Ἑτεοκλῆς ἀναξ ἥκουσε μητρὸς, κάπιθελς ὕγρὰν χέρα, φωνὴν μὲν οὐκ ἀφήκεν, ὀμμάτων δ' ἀπο Προσείπε διακρύοις, ὥστε σημῆναι φίλα. Ut autem *graves oculos*, ita in Alcest. σκοτεινὸν ὄμμα βαρυνεσθαι, fato nimirum instante. *Germanus*.

Illa graves oculos] Hypotyposis Didus morientis. Et recte, *conata*, quia *graves*: nam vis illa animi et corporis jam deficiebat. Atque ut hic *graves oculos*: ita in Euripid. σκοτεινὸν ὄμμα βαρύνεσθαι, fato nimirum instante. *Taubmann*.

689 *Stridit*] In antiquis aliquot codicibus, *stridit* a tertia conjugatione est: ut in Georgicis, 'Stridere apes utero:' et, 'striduntque caverinis.' Invenitur tamen *stridet*. *Pier.*

Stridit] Sic legendum docet *Notabiliss.* Heinsius ad Ovid. *Metam.* ix. 171. *Emmeness.*

Sub pectore] Per transitum dictus vulneris locus. *Servius*.

690 *Ter sese attollens*] Apollon. l.

iii. τρις μὲν ἐπειράθη, τρις δ' ἔσχετο, τέτρατον αἰθὺς Λέκτροισι πρηνὴς ἐνικάππεσεν εἰλιχθεῖσα: et ut cubito innixa, idem Apollon. iii. ἐρεισασμένη λαῖψ' ἐπὶ χειρὶ παρεῖν et Propert. de Cynthia: 'incertis nixa caput manibus.' *Germ.*

Cubitoque annixa] In plerisque codicibus antiquis, *adnixa* legitur. In quibusdam *innixa*. Sed id magis animadvertendum, quod vetera quædam exemplaria *cubitu* legunt quarto declinatu: nisi sit, ut *agru*, et *donu*, et pleraque similia: quorum exempla superius adnotavimus. *Pierius*.

Cubitoque annixa] Similis est locutio Ovid. *Metam.* vii. 343. 'Ille, cruore fluens, cubito tamen allevat artus; Semilacerque toro tentat consurgere.' Vide N. Heins. *Emmen.*

691 *Ter revoluta toro est*] Aut sæpius: aut Promanteus est, præsagium, propter bella Carthaginis; tria bella Punica. *Servius*.

Errantibus] Vicinitate mortis. *Id.*

692 *Quasivit cælo lucem*] Ammianus l. xvi. 'Semineces labente jam spiritu lucis usuram oculis morientibus inquirebant.' *Cerda*.

Ingemuitque reperta] Atqui dixit, 'invisam quærens quam primum abrumpere lucem;' sed ostendit morientes sua improbare desideria: ut in sexto, 'Quam vellent æthere in alto Nunc et pauperiem et duros perferre labores.' *Servius*.

Reperta] In antiquis aliquot exemplaribus *repertam* legitur, pro *reperisse*: quæ frequens apud eruditos eloquentio. *Pierius*.

693 *Tum Juno omnipotens*] Aut pronuba aut inferna. *Servius*.

694 *Difficilesque obitus*] Quia supererat vita ei, quæ casu, non aut fato aut natura moriebatur: ut, 'Nam quia nec fato, merita nec morte peribat:' id est, naturali. *Idem*.

Difficilesque] Ut missum faciam his terminationem in antiquis codicibus, id ponam ex eruditorum sententia *difficiles obitus* ideo a Poëta dictos,

quia casu moriebatur, non autem fato: de quo apud Aulum Gell. l. XIII. cap. primo. *Pierius*.

Difficilisque obitus] Cui opponitur *facilis obitus*, qualem exitum sortitus est Augustus, eumque nominavit *εὐθανασίας* Sueton. in ejus vita c. 100. ad quem locum vide Torrentium. *Emmeness*.

Irim demisit Olympo] Ut et supra diximus, trahit hoc de Alceste Euripidis, qui inducit Mercurium ei comam secantem: quia fato peribat mariti. Alii dicunt Euripidem, Orcum in scenam inducere, gladium ferentem, quo crinem Alcestei abscindat. Euripidem hoc a Pœnia antiquo tragico mutuatum. Sane sciendum hoc ideo nunc fieri, quia certis consecrationibus solebant homines facere, ut muniti essent adversus fortunæ impetus. Nec poterant mori, nisi ex auctoritati illa consecratione. Unde circa Didonem ista servantur. *Serv*.

Irim demisit] Quærebant veteres, cur *Irin* non *Iridem* Virgilius dixisset positumque *Irin* pro *Iridem*, C. Julius Romanus ait: et ita alibi, *Irin de cælo*. Varronem tamen, Tullium, et alios, hujus *Iris*, hujus *Serapis*, hujus *Isis* protulisse. *Pierius*.

695 *Nexosque resolveret artus*] *Λόυι μελέων σύνδεσμα*. Eurip. in Hipp. quam *σώματος ἀλληλουχίαν* vocant. Et Græci utique *ἄψευ τὰ μέλη* dicunt, παρὰ τὸ ἄπτεσθαι, ὃ ἐστὶ συνήφθαι καὶ συνδεδέσθαι. *Germanus*.

Nexosque resolveret artus] *Λόυι μελέων σύνδεσμα*, Eurip. id est, Animi et Corporis nexum, quorum *λύσις καὶ χωρισμὸς* Platoni mors est. Hanc Græci *σώματος ἀλληλουχίαν* vocant. Nascimb. existimat, cum in Plurali *artus* dixerit, signare istorum placitum voluisse, Animam esse totum in toto, et totum in qualibet parte. *Taubmann*.

696 *Nam, quia nec fato*] Cum dicat Virgilius, 'Stat sua cuique dies,' quomodo hoc dicit, 'Nam, quia nec

fato, merita nec morte peribat, Sed misera ante diem?' Nam si fato vivimus, quid agunt merita? si pensamur meritis, quæ vis fati? quomodo hic et fatum admittit et meritum? Deinde cum dixerit, 'Stat sua cuique dies,' quomodo dicit ante diem? Harum rerum ratio sic redditur: Sunt et *fata* quæ dicuntur *denunciativa*, sunt alia quæ *conditionalia* vocantur. *Denunciativa* sunt, quæ omnimodo eventura deferunt, ut verbi gratia: Pompejus ter triumphaturus est. Hoc illi fata dederunt, ut ubicunque terrarum fuerit, ter triumphet: non potest aliter evenire, et ideo fatum, quod hoc denunciatur, *denunciativum* vocatur. *Conditionale* vero hujusmodi est: Pompejus si post Pharsalicum bellum Ægypti litus attigerit, ferro peribit: hic non omnimodo necesse erat, ut videret Ægyptum, sed, si casus illum ad aliam regionem forte duxisset, evasisset. Sic et apud Homerum Achilles, refert matrem deam sibi dixisse, ut si bello Trojano se subtraheret, et reducem patriæ daret, alta senecta viveret, sed inglorius: si vero apud Trojam pugnando perseveraret, adeptus magnam gloriam, primævus obcumberet. Vides igitur conditionem fati sub duplici eventus expectatione pendere. Achilli enim dies statuta erat, qua domum repetens senex periret, sed quia bellum non reliquit, obiit quidem ante diem, fato statutum, sed nec tum sine fato, quia de gemina fati auctoritate veniebat utraque conditio. Sic et Didoni decretum fuerat, ut Urbem præclaram statueret, ulcisceretur virum, pœnas de parricidio fratris exigeret. Pervenisset autem ad seram mortem sine ulla felicitatis offensa, si Trojana classis ad litus Africæ non venisset, qua portum Carthagini ingressa, nec continuaretur ulterius reginæ nota felicitas, nec expectaretur ad mortem dies illa sera, quæ fuerat constituta. Hæc sciens

Maro, inducit ipsam Didonem in extremis suis ista dicentem : ‘ Urbem præclaram statui, mea mœnia vidi, Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi, Fœlix, heu nimium fœlix, si litora tantum Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ.’ Sic et Vulcanus respondens Veneri armari filium postulanti, conditionale fatum adserit fuisse Trojanis, ut si Æneas cœlestibus armis fuisset armatus, annos x. ultra quam stetit Troja duraret, nec Priamus ante idem tempus periret : quo præsidio prætermisso præparandæ Trojanæ incolumitatis extincta conditio est : et hoc est, quod ait, *Similis si cura fuisset* ; et quod dicit, *Fas nobis, &c.* hoc est, per fata licuisset. Si enim nefas est, obviare fati, fas est omne, quod, permittente fatorum lege, præstatur. Ergo sensus hic est : *Cura quæ tibi nunc est, si stante Troja fuisset, armari filium tuum mihi per fata licuisset, propter rationem scilicet conditionalis fati, et vitam Priami et regna Trojæ, tam Juppiter quam fata servassent, cum hoc decreti conditio contineret.* Ergo ‘ stat sua cuique dies,’ aut denunciativo fato ; et mutationem omnino non recipit ; aut conditionali ; et si eventum alterum casus attulerit, non, inspecta die, acceleratur interitus : quod ergo dixit, ‘ Nam quia nec fato, merita nec morte peribat,’ nolo illum putes universa confundere. Illi enim dicuntur non fato perire, sed merito, qui maxima in deos, et non ignoscenda committunt, ut Salmoneus, ut contemptor divum Mezentius, ut Tityus, ut Ixion : quos, si fato dixeris oppetisse, pugnaveris : nam qui excedunt delinquendi modum, ipsi sibi pœnam sanciunt, quam si fati imputandam putaveris, excusas peremptorum reatum. Hoc est ergo, quod dicit, *Nam quia nec fato, id est, denunciativo, merita nec morte, id est, nullo inhumani crimine commisso ; sed*

misera ante diem, hoc est, uno de conditionalibus fati statuto : si Trojanæ classis non contigisset adventus. Servius.

Nec fato, merita nec morte] Non secundum institutum naturæ, quod fati attribuitur : difficilis enim mors est, cum non consensu naturæ spiritus redditur, sed vi extorquetur. *Donat.*

Nam quia nec fato, merita, &c.] Nannius l. vii. In rebus humanis aut *Fatum*, aut *Natura*, aut *Casus* est. Cæterum supra *Fatum* aliquid contingere, testis Homerus est. Ita hic quoque *præter fatum* Dido extinguitur, id est, ante diem fatalem. Legatur et Agellius xiii. 1. super illud Cic. ‘ Multa impendere videntur præter Naturam etiam, præterque *Fatum*.’ Item Cælius xxi. 4. Servius Dan. ut conciliet illud, *Stat sua cuique dies*, fata alia facit *Denunciativa*, quæ mutationem omnino nullam recipiant : alia *Conditionalia*, si casus alium eventum attulerit. *Taubmann.*

Merita nec morte] *Merita mors* dicitur eorum, qui maxima in deos, et non ignoscenda commiserunt, quales fuerunt Mezentius et Ixion : immerita Didonis fuit, quæ sibi conscivit mortem, nullius sceleris sibi conscia, ut hæc Guther. de Jure M. l. 10. Videndus ad hunc Maronis locum Salmas. Plin. exerc. p. 1119. *Emmen.*

697 *Sed misera ante diem]* Non est contrarium, quod dicit in decimo, ‘ Stat sua cuique dies.’ Nam ut sæpe diximus, secundum sectas loquitur : et hoc secundum alios, illud secundum alios dictum est. Quamquam Grammaticæ responsiones possunt sufficere, ‘ Omnia vincit amor : et nos cedamus amori.’ *Servius.*

Ante diem] Ante tempus, quod natura potuit afferre. *Donatus.*

Sed misera ante diem] Id est, (auctore Donato) ante tempus quo Natura potuit afferre consensum, *πρὸ μολπας* Æschylo. Fatali morti et Naturali, inquit Turnebus xi. 19. hoc op-

ponit Poëta. Nam *mors* quædam est *naturalis*, cum fatalem annorum summam confecimus: ut cum morimur in senectute profunda. *Mors* etiam est *merita*: ut quam bellorum casus, et morbi intemperantia quæsit, aut scelera afferunt. At nec *fato*, nec *merita* morte Dido occidebat; ut quæ subito furore fuerit correpta. *Taubmann.*

Furore] Quia pudica in amorem devenerat. *Servius.*

698 *Flavum crinem*] Matronis nunquam flava coma dabatur, sed nigra; unde Juvenalis, Satyr. vi. 'Sed nigro flavum crinem abscondente galero.' Huic ergo datur quasi turpi. Aut *flavum*, quia in Catone legitur de matronarum crinibus, 'Flavo cinere unctitabant ut rutilæ essent.' *Idem.*

Nondum illi Proserpina flavum, &c.] Nec Proserpina venerat, quæ exitum crinem Orco solenniter traderet. Nondum enim Naturæ venerat tempus. Ita Statius Silvar. ii. de Glauca, quæ in confinio mortis, seu (ut Petron. loquitur) *in extremis* erat; 'Jam complexa manu crinem tenet infera Juno.' Lucan. l. vi. 'Illa comam læva morienti abscindit ephebo.' Credebant veteres, neminem mori posse, nisi Proserpina prius illi crinem ex vertice abstulisset. Hinc illud Horat. Carm. i. 'nullum Sæva caput Proserpina fugit.' Videatur Macrobius. v. 19. Cælius xi. 38. et Muretus Var. iv. 16. et Interpres ad illud Ovid. Metam. iii. 8. 'et sectos fratri imposuere capillos:' quod ad istum morem tondendi comam apud rogum pertinet. Turneb. xix. 17. putat, a ritu sacrificiorum hoc sumpsum: qui enim moritur, cum tanquam quædam Orco victima sit, non illepide comminiscetur, qui, quæ immolationis et sacri sunt, ad hominis mortem traduxerit. Antequam autem pecudes in sacris immolarentur, capitis earum setæ ferro secabantur. *Æn.* vi. 245. *Taubmann.*

Delph. et Var. Clas.

699 *Abstulerat*] In codicibus aliquot antiquis, *apstulerat* per *p* legitur. Nam quum veteres *b* ante *s* durius sonare judicarent: quod in *abscondit* Velius Longus notat: eam literam in *p* commutabant, quæ auditum exornaret. Nostra autem ætate nusquam reperi tam eruditas aures, quæ duritiem a mollicie in hujusmodi pronuntiatione discernerent. In veterum vero monumentorum inscriptionibus sæpe *apstulerit* per *p* notatum observavi: quorum exempla aliquot indicasse non pigeat. Romæ apud D. Eustachii:

AVT HANC ARAM APSTVLERIT.
In S. Celsi epigrammate elegiaco:
APSTVLERINT. In S. Priscæ:

QVOD TE FESTINANS APSTVLIT
ATRA DIES.

Picrius.

Caput damnaverat] Nondum eam morti destinaverat, potest accipi, *Stygioque caput damnaverat Orco*: ut Didonem voto liberaret, quod semper omnes optant, ut sine cruciatu moriantur; nam subjunxit, 'Hunc ego Diti Sacrum jussa fero teque isto corpore solvo,' id est, libero: vel illud ab Orco nondum liberaverat, cum illa devotum crinem adhuc retinens, inter reos esset. Ergo cujusunque debiti, id est, reatus damnatio finem facit. *Damnare* autem est damno adficere, id est, debito liberare. Ideo et cum vota suscipimus, *rei voti* dicimur, donec consequamur beneficium, et donec condemnemur, id est, promissa solvamus: ut, 'Damnabis tu quoque votis.' Et bene Poëta non ait, *illam damnaverat*, sed caput ipsum, unde crinis fuerat auferendus. *Servius.*

Damnaverat] Id est, destinaverat, adverti enim hanc vim huic voci datam a Poëtis. Stat. l. xvii. 'propellunt acies, seseque sub armis Ostentant, subeunt campo, qui proximus urbi Damnatus bellis patet expectatque furores.' *Cerda.*

8 T

700 *Iris roscida*] Quia cum nubibus fit pluvialibus, quæ rore non carent. *Servius*.

701 *Adverso sole*] Sane naturalem rem expressit. Iris enim nisi e regione Solis non fit, cui ille varios colores dat: quia aqua tenuis, aër lucidus, et nubes caligantes inradiante isto varios creant colores. *Idem*.

Adverso sole] In Mediceo, et codicibus quibusdam aliis pervetustis *adversa luce* legitur: sed *adverso Sole* signate ex ratione physica positum est. *Pierius*.

Mille trahens colores] Statio dicitur, 'Virgo discolor Iris,' Theb. x. 112. item Silv. l. v. 'Quæque cadit liquidas Junonia virgo per auras, Et picturato pluvium ligat aëra gyro.' Ovid. Met. i. 9. 'Nuntia Junonis varios induta colores Concepit Iris aquas, alimenta que nubibus affert.' Adeantur Scholæ Physicorum. *Taub.*

703 *Sacrum jussa fero*] Euripides Alcestin Diti sacratum habuisse crinem dicit, quod Poëta transtulit ad Didonem. *Servius*.

Corpore solvo] Id est, animam tuam, quia ait supra, 'Nexosque resolveret artus.' *Idem*.

Solvo] Omnia, quibus vita constat,

sibi invicem nexa sunt: sed cum resoluta fuerint, atque a sese recesserint, tunc mors sequitur. *Donatus*.

704 *Crinem secat*] In Longobardico perveteri codice, *crinem tulit* habetur: ut sit pro *abstulit*. Magis tamen placet *secat*: ut res ipsa pingi videatur. Nam ut pictura Poësis est. Atque hæc hoc libro dicta sufficiant. *Pierius*.

Omnis et una] Uno impetu effusa est vita, id est, anima. *Servius*.

705 *Dilapsus calor*] Secundum eos qui dicunt animam calorem esse, qua recedente, corpus friget: ut, 'Corpusque lavant frigentis et ungunt.' *Idem*.

In ventos vita recessit] Id est, anima, ut in quarto Georgicorum, 'Quenque sibi tennes nascentem accersere vitas.' Et dicendo *in ventos*, aut eos sequitur, qui animam aërem dicunt, hoc est, in materiam suam redire: aut certe eos, qui dicunt animam perire cum corpore: ut intelligamus, evanuit, in ventos recessit: ut in nono, 'Sed auræ Omnia discerpunt, et nubibus irrita donant.' *Idem*.

In ventos vita recessit] Pro eo Ovid. Metam. xi. 43. 'in ventos anima exhalata recessit.' *Emmeness.*

ÆNEIDOS

LIBER V.

Non usus est Maro Historicorum ordine, sed eo, qui Poëtis familiaris est: nam si noster, teste Vossio institut. poet. i. 7. historiam ordine constitisset enarrare, secundus liber primo debuisset loco collocari, tertius secundo, primus ter-

tio. Consule Macrobi. Saturn. v. 2. Hujus libri *ὁμιλία*, docente Ursino, sumta est de Homero, apud quem in Il. Ψ. Achilles Patrochio suo ludos instituit. *Emmeness.*

1 *Interea*] Dum fletur, aut sepelitur Dido, et hoc sermone librum, ut

solet, superioribus junxit: cujus pars major ex Homero sumpta. Nam omnia, quæ hic commemorat, exhibentur circa tumulum Patrocli: nisi quod illic curule exercetur, hic navale certamen. Sane intelligendum non potuisse fieri, ut una, nec plena die, Æneas ad Siciliam perveniret. Unde accipiendum est, sicut supra legimus, quod circa ortum lucis navigavit: ut, 'Regina e speculis ut primum albescere lucem Vidit, et æquatîs classem procedere velis.' Ergo tota die, dum se Dido interemit, dum fletur, paululum provectus est leniter spirantibus ventis: et flammæ rogi circa vesperam vidit, quo tempore et per naturam ignem videre potuit; et per pristinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur. Deinde tota navigans nocte et alterius diei parte ad Siciliam venit. *Servius*.

Medium] Aut *medium* est quicquid a principio recedit, et necdum finem sortitur: aut *medium*, sic altum ut medium putares: ut, 'Graditurque per æquor Jam medium.' Nam vere *medium* sequenti indicat loco: 'Ut pelagus tenere rates, nec jam amplius ulla Occurrit tellus.' Sane speciem pro genere posuit, nam *mare* significat *maria*. *Idem*.

Tenebat] Nautico usus est verbo, ut 'Iliacas vento tenuisse carinas.' Et, 'Ni teneant cursus.' *Idem*.

2 *Certus*] Aut indubitabiliter pergens, id est, itineris sui certus, aut *certus* Æneas, id est, sollers, strenuus, velox: ut, 'Equidem per litora certos Dimittam.' *Idem*.

Interea medium Æneas jam classe tenebat *Certus iter*] Antiqui admodum codices legunt mutato numero, *interea* Æneas *medium*, dactylis et spondeis alternatim collocatis: qui numerus artificiosior videtur, quamvis *medium* Æneas ex plurium literarum collisione gravior habeatur. Sed enim suas quisque aures consulat: nos enim id in medio relinquimus. *Pier*.

Interea, &c.] Tale initium Valerii Flacci Arg. II. 'Interea scelern luctusque ignarus Iason Alta secat.' *Cerda*.

Atros Aquilone] Quos nuper flans Aquilo atros effecerat: ut, 'Et mediis properas Aquilonibus ire per altum.' Nam ex Africa venientibus Auster secundus est, Aquilo adversus; ergo hoc dicit, quod fluctus, qui atri esse consuerunt Aquilonis flatu, qui ante flaverat, secundo flatu, secarit Æneas surgente Zephyro, ut Mercurius, 'Nec Zephyros audis spirare secundos.' Sed novimus tempestatis hanc esse naturam, ut reliquias venti teneat, etiam in alterius flatu. Sicut Lucanus, 'Ut quotiens æstus, Zephyris Eurisque repugnat, Huc abeunt fluctus, illuc mare.' *Atros* autem secundum Plinium dicit, qui ait in naturali historia, non esse maris certum colorem: sed pro qualitate ventorum mutari: et aut flavum esse, aut lutulentum, aut atrum. *Servius*.

Atros Aquilone] Atqui non est aptus ex Africa in Italiam navigantibus: sed vel posuit speciem pro genere: vel navigabat Aquilone, quia ex secundo Jovis præcepto statuerat, Carthaginem relinquere, quocunque ferrent venti, ut, etiam Aquilone flante, enavigaret, quo illi ferrent. *Donatus*.

Fluctus atros Aquilone] Hoc e rerum natura sumptum est. Maris enim, auctore Plinio, certus color non est, sed pro ventorum qualitate mutatur. Atrius autem et obscurius cur fiat, Borea sive Aquilone spirante, disputant Aristot. in Probl. Sect. 26. et Agellius II. 30. et Turnebus XXVI. 28. *Taubmann*.

Secabat] Enstathius Homericum διατμήξαι κύμα explicat ἀντὶ τοῦ πλεῦσαι, καὶ διανήξασθαι. *Cerda*.

3 *Mænia respiciens*] Revocanda in hunc locum, quæ dicta Ge. III. ad illud, 'Et stabula aspectans regnis excessit avitis.' Etenim hic Æneas

urbem illam respectat, a qua creptus Deorum beneficio. De Augusto Seneca de Clem. I. 11. 'In adolescentia caluit, arsit ira, multa fecit, ad quæ invitus oculos retorquebat.' *Id.*

Jam infelicis] In codicibus aliquot antiquis legere est, *jam felicitis*: ut sit *jam* pro *πάλαι*: quod ipsamet antea confessa fuerat, 'Felix, heu nimium felix, si litora tantum Nunquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ,' de priorē vita sua loquens. Quod si *infelicis* placet, et *jam* respicere ad verbum *collucent*, aliena non erit a ratione sententia. Nam et ea se identidem *infelicem* appellavit paulo ante: *infelix* ab Ænea nuncupatur in sexto. *Pierius.*

4 *Collucent flammis*] Lucent undique. In honorem enim regum cum facibus procedebatur a populo. Unde ait de Pallante, 'luet via longo Ordine flammarum, et late discriminat agros.' Postea etiam funebres lectulos proferre cœperunt. Unde est etiam in sexto, 'Vel quæ, Tyberine, videbis Funera:' quum de Marcello ædili diceret, filio sororis Augusti, in cuius honorem hoc factum est. *Serv.*

Collucent flammis] Sententia facta ad Homericæ vestigia, II. 11. *ἐκαθεν δὲ τε φαίνεται αὐγή.* Pindarus quoque *πῦρ τηλεφανὲς* dixit. Ut vero sinistri aliquid vult Poëta Teucros auguratos ex flammæ fulgore, ita et Eurip. *Κάπνῳ δ' ἐσήμεαι' ἄστυ πολέμιων ὕπο.* Duo primi dicunt, longe splendorem, et ignem videri: postremus, fumo significari, urbem esse sub hostibus. *Cerda.*

Quæ tantum] In quantitate est admiratio. Sane sciendum Varro- nem dicere Æneam ab Anna amatum: et licet (ut supra diximus) plurimum tempus intersit, lectum tamen est. *Serrius.*

5 *Causa latet: duri magno sed amore dolores Polluto*] *Duri dolores*, *ἐνέργειος* est: sed expositio talis est: Ignorabant quidem causam Trojani, con-

jecturis tamen propius accedebant. Nam duri dolores magno amore polluto, id est, læso: et notus fœminarum furor ducebat Trojanos per triste augurium; scilicet ut crederent Didonem se interemisse. Multi dicunt, *ducunt*, dilacerant; ut ad supra dictas duas causas tertia accedat. *Percelebant*, inquit, animos Trojanorum, quod nascebantur duri dolores amore polluto: quod notus erat fœminæ furor: quod ignem rogi videbant, id est, omen navigantibus triste; ut *pertriste*, valde triste sit. Sed si sic intellexerimus, tertio dicto congruit tantum, non etiam superioribus: nec enim Trojani navigantes jam poterant de amore aut de furore Didonis esse solliciti. *Idem.*

6 *Notumque, furens quid femina possit*] Nihil non audet femina, *κακῶν θήσσυρος*, ut Menander, præcipue cum amoris exitum infelicem sortitur, cum læditur, vel contemta erubescit. De Medea et aliis dicam nihil. Juvenalis verbis utar Sat. x. 326. 'Erbuit nempe hæc, ceu fastidita, repulsa. Nec Sthenobœa minus quam Cressa excaudit, et se Concussere ambæ. Mulier sævissima tunc est Cum stimulos odio pudor admovet.' Expressius Ovid. Met. xiv. 384. 'Læsaque quid faciat, quid amans, quid femina, disces Rebus, ait.' *Emmeness.*

7 *Triste per augurium*] Quidam augurium pro conjectura accipiunt; sed in quarto libro relatum est, duplici modo diras fieri, aut in signis, aut quocunque modo, aut quacunque parte. Sed de signis diram fieri, in tertio de Harpyiis et in quarto de Didone significatum est: nunc quocunque modo diram fieri sic ostenditur; cum facit Æneam ex Africa navigantem flammam e rogo Didonis attendere: dixit enim, 'Quæ tantum accenderit ignem Causa latet,' usque, *pectora ducunt*. Cum enim dat ubique Æneæ auguriorum peri-

tiam, ostendit scisse eum etiam hæc signa inter diras referri, quod verum fuisse declarat secuta tempestas. *Servius*.

Teucrorum pectora ducunt] Sicut dictum est propter visas flammæ rogales, quæ malum navigantibus omen efficiunt, et Trojani auguriorum periti sunt, nam neque ad Italiam veniunt, et mox naves incendio amittunt. *Servius*.

8 *Pelagus*] Explicui altum, nam hoc est pelagus. Argumento sunt pisces pelagi, qui opponuntur litoralibus. Lege Plinium ix. 29. et Turnebum xiv. 4. Sed et Poëta se explicat, nam Æn. iii. 'Postquam altum tenuere rates,' et Philo in Flacum aperte διὰ πέλᾱγους, et ab illo signari mare altum, liquidum est, nam opponit has duas voces, διὰ πέλᾱγους, et κατὰ γῆν. Thucydides etiam l. viii. naves petentes altum, αἰτ ἀπαράσας ἐς τὸ πέλᾱγος. Vegetius iv. 46. quod omnes altum, aut pelagus, vocat etiam apertum mare, et opponit litoribus. *Cerda*.

Rates] Pro navibus abusive posuit. *Servius*.

Ut pelagus tenuere rates, &c.] Locus debetur Homero, teste Macrobio Saturn. v. 7. *Emmeness*.

9 *Occurrit tellus*] Jocunde occurrit: e contrario, 'Terræque urbesque recedunt.' *Servius*.

Occurrit] Impatientiam cupientis gratulari significat. *Donatus*.

Maria undique et undique cælum] Ecce vere nunc est medium mare. *Servius*.

Maria undique et undique pontus] Lectio hæc in codice Longobardico, et quibusdam aliis manu scriptis. Sed enim in Mediceo, et plerisque itidem antiquis ita scriptum observavi, *maria undique et undique cælum*. Ex eruditis autem viris hanc alii lectionem, alii alteram malunt, nempe: *cælum undique et undique pontus*. *Pier*.

10 *Olli*] Aut tunc: aut illi. *Serv.*

Cæruleus] Id est, ater, more Græcorum. Hom. in Il. i. Καὶ μὲν κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεύσῃ Κρονίων: *Et cæruleis superciliis annuit Saturnides*: quod valet, nigris, consensu Græcorum Grammaticorum. Sic in vi. 'Cærulea subvectat corpora cymba:' id est, atra et nigra. Hic versus, 'Olli cæruleus supra caput adstitit imber,' modico flexu factus in iii. ita, 'Tum mihi cæruleus supra caput adstitit imber.' *Cerda*.

Supra caput] Periculosus, inevitabilis, mortifer. Nec enim simpliciter dictum est, cum omnis imber super caput sit. *Servius*.

11 *Noctem*] Tenebras: hiemem, tempestatem: Græci enim χειμῶνα, et non solum anni tempus, sed et tempestatem significant. *Idem*.

Noctem hyememque ferens] Φέρων νύκτα μέλαιναν, est in Homero. *Cerda*.

Inhorruit unda tenebris] Hoc est et noctis, et nubium. *Servius*.

Inhorruit] Pacuvius: 'Interea prope jam occidente sole inhorrescit mare, Tenebræ conduplicantur, noctisque et nimbum Occæcat nigror.' Attius apud Nonium: 'Ut tristes turbinum toleraret hiemes mare cum horret fluctibus.' Sed hæc in iii. satis expensa. *Cerda*.

12 *Ipsæ gubernator*] Ἐμφατικῶς, hoc est, qui debuit esse solatio. *Servius*.

Gubernator] Vox propria navem administrantis. Maximus Tyrius dissertat. 27. Κυβερνήτης ἀγαθὸς καὶ εὖ-στοχος: sciens providusque gubernator. Obvia hæc vox in Græcis omnibus, et Latinis. Docet nos Aristides, gubernatorem nequaquam nautas numerandum, imo his illum præesse. Quoties enim incidit in hæc nomina et sæpe incidit, semper ita loquitur, ut illius in hos principatum agnoscat, ut cum ait in prima Platonica, οἱ κυβερνήται τῶν ναυτῶν ἄρφουσι: imperant gubernatores nautis: in eadem, ἀκούουσι μὲν οἱ ναῦται, λέγει δ' ὁ κυβερνήτης: audiunt nautæ, gubernator loquitur. *Cerda*.

Puppi ab alta] Subandis, *Hæc ait.* Servius.

Puppi] Hic locus gubernatoris. In Catone Cicero, 'similes sunt, ut si quis gubernatorem in navigando agere nihil dicat, cum alii malos scandant, alii per foros cursitent, alii sentinam exhauriant, ille autem clavum tenens sedeat in puppi.' Ovidius in Epist. Sapphus: 'Ipse gubernabit residens in puppe Cupido.' *Cerda.*

Puppi] Quod Oppianus *κυν. iv. 58.* Οἷα δὲ ποντοπόρων ἀκάτων ἐπιβήτορες ἄνδρες Ἐξόμενοι πρύμνησι νεῶν ἐφέποντες ὄχῃας: Quemadmodum autem pontigradorum navigiorum consensores Sedentes in puppibus, et navium tractantes gubernacula. *Emmeness.*

13 *Quianam*] Id est, cur: et est interrogantis adverbium, quo usus est his; hic, et in decimo, 'Calicohæ magni quianam sententia vobis Versa retro?' *Servius.*

Heu! quianam] Jovianus Pontanus, summo vir ingenio, eruditioneque, ut omnibus palam est, incomparabili, in libro de numeris Poëticis, multis quidem rationibus legendum esse *heu qui nam* monosyllabice dictionibus niti- tur adprobare. Aliquos vero codices inveni, in quibus paulo sequius de- torto dictionis casu, per monosyllaba legatur, *heu quo nam.* In quodam alio, *quid nam.* Sed enim Servius *quianam* agnoscit, et in decimo sermo- nem Ennium esse dicit. Vetustio- raque omnia exemplaria; quæ habui, *quianam* trisyllabum legunt. Priscianus libro de constructione primo, *quianam* ait interrogative poni, Vir- giliū testimonio hinc citato: idemque significare, quod apud Græcos *διὰ τί.* Alibi vero ait, γὰρ conjunctionem causalem per *quianam* expressum a Virgilio, *heu quianam tanti.* Et *quid- nam* adverbium constare Tribracho, hoc loco teste, Valerius Probus asse- rit in Artium institutis. Sosipater Carisius ubi *quianam* inter adverbia interrogandi recenset, hunc eundem

citatur, *Heu quianam tanti cinxe- runt athera nimbi.* Mihi vero non displicet Pontani sententia: sed ne- que veteribus codicibus, uno consensu legentibus eodem modo, et antiquis tot Grammaticis, quos tamen Ponta- nus eludit, ansim refragari: quum præsertim Quintilianus ita libro oc- tavo dicat: "Propriis dignitatem dat antiquitas." Eoque ornamento acer- rimi iudicii P. Virgilius est usus *olli,* et *quianam*, ad spargendam auctorita- tem. *Pierius.*

Quianam] *Διὰ τί,* id est, cur? ut ex- ponit Prisc. l. xvii. et unice probat Scalig. Poët. iv. 16. et agnoscunt omnes fere libri et Grammatici, Pro- bus, Servius, Priscianus, Carisius, Quintilianus. Utitur eo et Æn. x. 6. imitatione Ennii, qui dixerat: 'Quia- nam dictis nostris sententia flexa est?' Jov. Pontanus, in divino Dia- logo *Actio*, de Numeris Poëticis, tue- tur *quianam*: et addit: 'Ad metum, ad dolorem, ad ducis curam expri- mendam coëgit tres simul monosylla- bas dictiones: submitit deinde sylla- bam, post alteram atque alteram tri- syllabam, junxitque quattuor simul spondeos,' &c. Sed contra Erythræus animose alterum defendit, *quianam.* Q. d. Quo numine læso miseri Troës tantam tempestatem commeruimus: quam nunquam spero me evasurum, nec si hujus rei auctorem se Juppiter faciat. Ergo, *Tanti cinxerunt athera nimbi* ad magnitudinem tempestatis exprimendam pertinet: *Heu quianam*, ad ejus periculum demonstrandum: quare etiam subdit, 'Quidve, pater Neptune, paras?' &c. Vide ipsum pluribus. *Taubmann.*

Nimbi] Pro nubes. Servius.

15 *Colligere arma jubet*] Vela con- trahere, non penitus deponere. Nam dicit, 'Obliquatque sinus in ventum.' *Idem.*

Coll. arma] Contrahere vela et bre- viari. Imitatione Græca dixit, qui- bus *ἄπλα* etiam armamenta sunt et

vela : ut notat Turneb. xix. 29. Ita Æn. iv. ‘armari classem,’ ὁπλιζέσθαι. At Jos. Castalio colligere arma, pertendit esse, remos in manus sumere : ut Poëta, more suo, rem eandem aliis verbis explicarit. Taubmann.

Arma] Vide N. ad l. 181. Hunc locum attingit Rob. Titius controvers. l. x. ubi *armatas classes* nominat, quæ omnibus armamentis suis instructæ sunt. Ovid. Met. xi. ‘ibat in armatis,’ id est, armamenta et instrumenta navis. Emmeness.

16 *Obliquatque sinus in ventum]* Contra eam partem, qua venti flabant, et eleganter per totum, gubernatorem ostendit ante omnia tentare, quam ad confessionem descendat. Serrius.

Sinus] In Longobardico *sinum* unitatis numero legitur, inemendate. Nam etsi absque ecthlipsi legeretur, absurdum omnino nescio quid sonaret; et *sinus* numero multitudinis, *vela*, Poëtæ libentius appellant. Pier.

Obliquatque sinus] *Obliquare sinus*, est velum obliquum tendere : ut et ventus colligatur non secundus, et ne de recto cursu auferatur navis venti potentia, quod fieri hic necessarium erat, cum venti transversi flarent : ut ait Turn. xiv. 4. et xx. 4. Vel, *obliquare sinus in ventum*, est nec omnes flatus excipere, nec omnes effundere : quod fit, cum sinus velorum colliguntur et aura quasi librata ad modum necessarium breviantur. Lucan. l. v. ‘totosque rudentes laxavere sinus : et flexo navita cornu Obliquat lævo pede carbasæ.’ Ita contra, Æn. x. ‘velorum pandimus alas.’ Vide et Not. infra : ‘Una omnes fecere pedem.’ Taubmann.

17 *Magnanime Ænea]* Fortissime, et est epitheton sumptum ex tempore, hoc est, qui non consternaris. Sic in quarto, ubi nuptias facturus est, ait, ‘ipse ante alios pulcherrimus omnes.’ Serrius.

Jupiter auctor] Aut nostræ naviga-

tionis, aut secundum usum loquutus est : nec si hujus rei auctorem se Juppiter faciat. Et multi quærun, quomodo *auctor Juppiter*, cum Apollini dicat, ‘Tot maria intravi duce te?’ Sed legimus, ‘Quæ Phæbo pater omnipotens?’ sed nunc specialiter navigantibus ex Africa auctor est Juppiter. Idem.

18 *Hoc cælo]* Hoc est, aëre. ‘In hoc cælo qui dicitur aër :’ sicut Lucretius posuit. Idem.

19 *Mutati transversa fremunt]* Id est, hinc atque hinc, quod est ex transverso. Varro de ora maritima : ‘Nihil enim venti, ut docti dixerunt, nisi aër multus fluens transversus.’ Est autem adverbium factum de nomine : ut, ‘Cunctatur et amnis Rauca sonans.’ Item, ‘Et pede terram crebra ferit.’ Nomen et adverbium plerumque in se transeunt : ut, ‘Torvumque repente Clamat,’ id est, torve. Item adverbium in nomen : ut, ‘Dum mane novum :’ et accepta declinatione factum est nomen. Sic Persius, ‘Jam cras hesternum, heu consumpsimus, ecce aliud cras.’ Sed nomen cum adverbium esse cæperit, fit indeclinabile : adverbium, cum nomen esse cæperit, declinatur. Unde ait Plautus, ‘A mani usque ad vespereum.’ *A mani* autem propter tetrapoton dixit. Cum enim in alienum jus transeunt hæ partes, non suis, sed earum, ad quas transierint, utuntur potestatibus, in declinatione duntaxat. Nam temporum suorum rationem reservant : ut hoc loco *transversa*, cum adverbium sit, *a*, tamen brevis est : quia venit ex nomine, licet duæ consonantes sequantur, cum sciamus a terminatâ adverbia longa esse, ut paulo post, ‘Et frustra cerno te tenere contra.’ Idem.

Mutati transversa fremunt] Id est, venti nullam fidem servant. Scal. iv. 16. *transversa* autem pro *transversim*. Ita Æn. ix. ‘amnis Rauca sonans.’ Taubmann.

Venti transversa fremunt] Iterum Stat. Theb. l. i. imitari gaudet Maronem 'Venti transversa frementes Confligunt.' *Emmeness.*

Et vespere ab atro] Id est, ab occidente nubibus confuso, hoc est, quo tendimus: nec enim sine ratione post generalitatem addidit speciem. Quidam autem ideo *atro* dicunt, quia ubi dies occidens, atra omnia facit, id est, noctem. *Servius.*

20 *In nubem cogitur aër*] Nubes enim, aëris densitas facit: ut, 'Densat, erant quæ rara modo, et quæ densa relaxat.' Contrario, 'Scindit se nubes, et in æthera purgat apertum.' *Idem.*

In nubem cogitur aër] Aëris enim densitas facit nubes. Ita Cic. de Nat. Deor. ii. 'Aër extenuatus in sublime fertur, concretus autem in nubem cogitur.' Nam *cogere* est q. *coigere*, id est, compellere. *Taubm.*

21 *Nec nos obniti contra*] Καθ' ἐναντίον. Sufficiebat enim aut *obniti*, aut contra niti. *Servius.*

Obniti] In antiquis codicibus plerisque, *obnixi* legitur: quod adnotandum fuit: non quia *obniti* candidiorum esse lectionem non agnoscere: sed quia plerique codices manu scripti, eodem modo legunt. *Pierius.*

Tendere] Pro *contendere*: Απαρσις est. *Servius.*

Tantum] Aut quantum adversa tempestas valet, aut *tantum*, pro *in tantum*, ut, 'Quid tantum insano juvat indulgere labori.' *Idem.*

22 *Sufficimus*] Hic simpliciter, alibi *subministrare* significat: ut, 'Sufficit humorem, gravidas cum vomere fruges.' *Idem.*

Sufficimus] Ita Ovid. Met. xi. 490. 'Aspera crescit hiems: omnique ex parte feroces Bella gerunt venti, fretaque indignantia miscent. Ipse pavet; nec se, qui sit status, ipse fatetur Scire ratis rector; nec quid jubeatque, vetetve: Tanta mali moles, totaque potentior arte est,' &c. *Em.*

Sequamur] Fortunam scilicet. *Serv.* 23 *Quoque vocat, vertamus iter*] Videtur bis idem dixisse. *Idem.*

Nec litora longe] A facili: et deest esse. *Idem.*

24 *Fida*] Propter Acestis affinitatem. *Idem.*

Fraterna Erycis] Propter Erycem Butæ et Veneris filium: secundum alios, Neptuni et Veneris, regem Siciliae, unum, sicut dicitur, de numero Argonautarum. *Idem.*

Fida, fraterna] *Fida*, propter Acestis Trojani affinitatem. *Fraterna*, propter Erycem, Veneris et Butæ filium, Æneæ μητράδελφον. Nam Eryx ante Acesten tenuit Siciliam: a quo et mons nominatus, ubi templum *Veneri Erycinæ*, quod ab Ænea dicitur excitatum: cujus simulacrum Marcellus postea Romam transtulit. *Taubmann.*

Sicanos] Corripuit *Si*, alibi producit: ut 'Sicanio prætenta sinu.' *Servius.*

25 *Rite memor servata remetior astra*] Si rite remetior astra, paulo ante servata: scilicet ante tempestatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione cursus, qui a peritis, horis colligitur, quas indicant astra. *Idem.*

Remetior] Eleganter *remetior* dixit ex disciplina Astrologorum, qui numeris, argumentis, et instrumentis astra metiuntur. *Taubmann.*

26 *Sic poscere v.*] Pro velle: Misc. ix. 20. *Brodeus.*

27 *Jamdudum*] Non tantum heroicum est, quod dat Æneæ gubernandi scientiam: sed etiam ad prœconomiā pertinet. Dicturus enim est, 'Et ipse ratem nocturnis rexit in undis.' *Servius.*

Frustra cerno te tendere contra] Ad illud respondit, 'Nec nos obniti contra, nec tendere tantum Sufficimus.' *Idem.*

28 *Flecte viam velis*] Ex re mirata declamatio. In terra enim a via deflectimus nos: in mari ipsam

deflectimus viam. Non ergo velorum viam, sed per vela ipsius cursus viam dixit. *Flecte* autem significat *muta*, ut, Pacuvius, ‘Quæ menum veniens flexit socium pectora,’ et hic ad illud respondit, ‘Quoque vocat veritamus iter.’ *Idem*.

Flecte viam velis] Et *flectere iter*, usitatum Poëtæ, more Græcorum, qui κάπτειν ὁδὸν, νῆσον, πόλιν Orph. Argon. καὶ ἄθω δενδρώδεα κάμψαν, Πελλήνην τ’ εὐρείαν. *Germanus*.

Flecte viam velis] Obsequere ventis, et in viam, quæ datur, vela converte: vel, obliquatis velis contende in Siciliam. Ita Cic. dixit, ‘viam flectere:’ et ‘flectere promontorium,’ id est, circuire, ut exponit J. Godscalcus. Ita Æneid. vii. 8. dixit, ‘tendit iter velis.’ Servius *flectere* interpretatur *mutare*. Taubmann.

29 *Quove*] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo, *quove* legunt, particula disjunctiva, non *quoque*, quod nulla habent. *Pierius*.

Fessus navis] Pro nos *fessos*. Vel *fessas*, quassas, nec ad plenum refectas. *Servius*.

Dimittere] Pro *immittere*. *Idem*.

30 *Dardanium Acesten*] Ut et supra diximus, Hippotes filiam suam Segestam, ne ad cetos relegaretur, superposuit naviculæ, et misit quo fors tulisset. Qua delata ad Siciliam, Crinise fluvius concubuit cum ea, conversus in canem, unde Acestes natus est: vel, ut quibusdam videtur, Egestus. Hujus rei ut esset indicium, nummum, effigie canis percussum, Siculi habuerunt. Alii dicunt Laomedontem, regem Trojanorum, cum graviter cives sui ab eo ceto, id est, bellua marina, infestarentur, propterea quod mercedem Neptuno ob fabricatos muros negasset, ad templum Jovis Ammonis scitatum misisse de mali remedio vel fine; cui cum esset responsum, ut filiam suam Hesionam belluæ offerret, et hoc a civibus facere cogeret, fore respondit, si

ante eorum filias belluæ objecisset: quo facto cum plures puellæ a ceto absumptæ essent, plerique parentes filias in longinqua miserunt, ex quibus una Troja, nomine Segesta, delata in Siciliam est, et Criniso, sicut dictum est, compressa, edidit Acesten. Alii dicunt Laomedontem, cum, sicut narratum est, propter filiam suam seditionem a civibus pertulisset, unum de Trojanis auctorem seditionis occidisse, filiasque ejus mercatoribus exponendas dedisse, a quibus illæ in Sicilia prope Criniseum amnem relictæ sunt, quarum ille unam in canem conversus compressit. Quidam dicunt Segestam reversam in matrimonium a Capye ductam, ex quibus Anchisen natum. *Idem*.

Dardanium Acesten] Videantur illa, Æn. i. ‘sunt et Siculis regionibus urbes Armaque Trojanoque a sanguine clarus Acestes.’ Legatur et Turn. xxvi. 17. ubi docet, in Maronis Poëmæ multam antiquitatem latere sepultam: et nomina etiam propria non Poëtico conficta esse arbitrio, sed ex re nata et historia: ut hic Eryx, Acestes, Entellus, &c. Taubmann.

Servat] Hic tenet: ut, ‘Tantas servabat filia sedes:’ vel certe *servat*, habet. *Servius*.

31 *Gremio complectitur ossa*] Quasi de matre dixit, et quæritur cur hoc Palinurus, cum ad Siciliam suaderet *divertere*, non dixerit; nisi forte quod luctus Ænean noluerit admonere, propter quod ante Æneas causa mortis paternæ Siciliam oram inlætabilem dixerit. *Idem*.

Gremio complectitur ossa] Lucr. l. i. ‘Morte obita quorum tellus complectitur ossa:’ et in Epigr. κόλποις ὅστέα ἀμφιβαλεῖν. *Germanus*.

32 *Secundi Zephyri*] Quomodo, si tempestas est, sed post conversionem navigii secundi. *Servius*.

34 *Et tandem*] Vacans particula est *tandem*: ut, ‘Et quo sub cælo

tandem? nam cur *tandem*, cum dicat, 'Fertur cita gorgite classis?' aut *tandem*, ideo quia navigantibus etiam cita navigatio tarda videtur: aut tandem periculis liberati. *Idem*.

Læti] Qui in tempore tempestate carniscent. *Idem*.

Nota] *Notæ* harenæ, ad notam harenam: et utrum *notæ*, dulci? an quia jam ibi fuerant? ut, 'Vix e conspectu Siculæ telluris in altum.' *Idem*.

Arenæ] Eleganter, pro litore. Ita *Æn.* 1. 'hospitio prohibemur arenæ.' et: 'Potiuntur Troës arena.' *Cerd*.

Advertuntur arenæ] Verbum navigantibus solemne. *Sil. Ital. lib. 1.* 'Mox profugi ducente noto advertere coloni:' ad quem locum vide Dausquium: et eo major Trojanorum lætitia, quod pervenissent, tendentes ad litus, ad loca nota, ut hoc recte Donatus observavit. *Emmeness*.

35 *Excelso*] Utrum ἀνυψεν, an ex celso pro excelso. *Servius*.

At procul excelso] In veteribus quibusdam codicibus, et *procul* legitur: quod non ita placet: est et distinctis inde dictionibus præpositione et nomine *excelso*. Nonnulli tamen malunt una legendum. *Pierius*.

Miratus] Is qui mirabatur: aut certe miratus occurrit. Et bene temperato usus est verbo, ne videretur, aut quasi inhospitalis dolere, aut exultare voti nescius Trojanorum. *Servius*.

Vertice montis] Juxta civitatem Drepanum: quæ Siciliæ pars cæteris montibus: quo appulisse Æneam, clare scribit Dionysius. *Taubmann*.

36 *Adventum*] Non est excipiendum risu, quod in antiquis aliquot codicibus *atventum* per *t* consonante prima scriptum invenitur. Fuisse siquidem veterum morem nomen hoc ita scribere non inficiatur Victorinus: sed nos nunc per *d* scribere libentius volumus. *Pierius*.

37 *Horridus*] Terribilis. *Servius*.

In jaculis] In hastis. Ennius, 'Levesque sequuntur in hastis.' *Idem*.

Horridus in jaculis et pelle] Pellibus uti sunt heroës ad muniendum pectus, quod Feithius adstruit veterum testimoniis antiq. *Homer. iv. 8.* Exquisitum genus loquendi, teste *Cl. Grævio in lectionibus Hesiodicis in Scut. Herc. vs. 231.* Ἐπὶ χλαμῶν ἀδάμαντος βαλνείν. *Noster in veste n. iv. 518.* Sic *Solinus campus in floribus* pro campo floribus ornato et picto. *Consule etiam Sæffer. ad Phædr. v. et 9. Emmeness.*

Et pelle] Refert habitum paternum: erat enim natus ex fluvio: et fluvii pene nudi, sine ambitione vestium pinguntur. *Donatus*.

Libystidis ursæ] Aut re vera ursæ; aut feræ Africanæ, id est, leonis aut pardi. *Servius*.

Libystidis] Sunt qui *Libyssidis* per *ss* geminatum, non per *st* legere contendunt. Quam lectionem ego nusquam in exemplaribus antiquis inveni: neque formam eam gentilis nominis, aut possessivi, aut patronymici, aut quavis alia velint ea nuncupatione appellitare, traditam a Grammaticis: quamvis id nomen in multis varietur formas. Primo enim *Libys* est proprium nomen, cujus genitivus *Libyos*, a quo *Libya*. Inde nomina deducta vel gentem, vel quid hujusmodi significantia hic et hæc *Libys* et hoc *Liby*, *Libycus* ca, *Libyssa* sc: a quo *Libysæus*: a genitivo vero *Libyos*, ex pleonasmio *Libystus*, *Libysticus*, *Libystinus*, *Libystias*, et quod in frequentissimo est Latinorum et Græcorum usu *Libystis*. Et quoniam apud Stephanum legitur, *Libyam* a *Liby* dictam, non importunum fuerit, quid alii quidam super hoc nomine senserint, apponere. *Libyam* ab eo dictam, quod inde *Libs* fiat, putat *Servius*, et plerique alii. *Varro* vero nomen confictum putat, quod *Libya*, quasi λιποῦσα τοῦ βέν, dici crediderit: cui opinioni *Sallustii* etiam dictum adcommodant, 'cælo

terraque penuria aquarum.' Eam tamen Isocrates a matre Busiridis ita vocatam dicit, ubi de nobilitate Busiridis his verbis loquitur, 'Ὁς πατὴρ μὲν ἦν ποσειδῶνος, μητὴρ δὲ λιβύης, τῆς ἐπάφου, τοῦ διός· φασὶ πρώτῃν γυναῖκα βασιλεύσασαν δμῶνυμον αὐτῇ τὴν χώραν καταστήσαι. Fuit itaque Busiris pater Neptuno, matre Libye, quæ Eriphi filia fuit, quæ Jovis. Eam autem, quum mulierum prima regnare adgressa esset, suo de nomine regioni nomen indidisse proditum est. *Pierius.*

Pelle Libystidis ursæ] Hoc epithetum in viii. repetit, quod non otiose a Poëta scribitur, nam et Libya feris abundat, et inde pulcherrimæ solebant pelles adferri. Hæc Turnebus, adducitque Hesychium, cujus hæc sunt: δέρμα λιβυκὸν, ὡς κάλλιστον: *pellis Libyca quam optima.* Adde videri Virgilium contendisse ad Orphei exemplum, qui dixit, 'Ἄλλ' ἄρκτου λάσιον στέρνοισι ἀμπίσχετο δέρμα: *Sed pectoribus inducit ursi pellem hispidam.* Quo exemplo efficitur, Virgilium de ursæ vere capiendum, et id simplicius, et verius. Africani ursi scriptoribus celebrati. Herodotus in Melpomene de Libya, quæ πρὸς τὴν ἡῶ. καὶ οἱ λέοντες κατὰ τοὺτους εἰσὶ, καὶ οἱ ἐλέφαντές τε, καὶ ἄρκτοι: *Et leones apud hos sunt, et elephantī, et ursi.* Solinus c. 29. 'Numidici ursi forma cæteris præstant, villis profundioribus.' Juven. 'Profuit ergo nihil misero, quod cominus ursos Figebat Numidas.' Martial. 'Quod freno Libyci domantur ursi.' Lipsius Elect. ii. 4. Strabonem addit, qui sic de Mauris: 'pedites elephantum pellibus pro clypeis utuntur, leonum autem, pardalium, ursorum, induuntur, et indormiunt.' Hi omnes, ut vides, ursos proclamant in Africa nasci. Contra hos omnes Plinii pugnat auctoritas, qui viii. 35. et 58. ait, ursos non gigni in Africa, miraturque, et stupet ad vocem hanc *ursos Numidicos.* Multi Plinium explodunt: defendit Lipsius dicto loco, et vult pro-

bare, in Africa ursos non nasci, neque Virgilium de ursis capiendum. *Cerda.*

Libystidis ursæ] In Africa ursos esse contra Lipsium defendit Salmasius Plin. exerc. p. 311. 312. *Emmeness.*

38 *Crimiso flumine*] *Crimisum* appellari hoc flumen non *Crinisum* vel *Crimisum* eruit Cluverus antiq. Sic. ii. 2. ubi plura de nomine et situ hujus amnis. Germanum Pimp. quid moveat, cur hoc flumen ignotum putet, et legendum censeat *κάρησσον* fluvium Trojanum, facile videt oculatus, quippe in terra Trojana non extat. Eum consule in Paralipomenis. Ad flumina nasci gestiebant heroës. Vide, quæ notata Æn. i. 622. 'Simoëntis ad undam.' *Emmeness.*

39 *Non immemor*] Liptotes figura. *Servius.*

40 *Gratatur*] Quidam *gratatur* non *gratulatur*, sed *lætatur* accipiunt, ut, quod ad Trojanorum votum pertinet, doluerit ad Siciliam reversos, quod ad suum animum, gaudeat. Pacuvius in Hermione, hoc verbum posuit: 'Ibo, atque dicam frequentes ut eant *gratatum* hospiti.' Accius Pelopidis, 'Nec tibi me in hac re *gratari* decet;' quidam tamen reprehendunt, quod penitus non dederit verba Acësti *gratulantī.* *Idem.*

Reduces] *Salvos*: alibi, 'Ut *reduces* illi ludunt.' *Idem.*

Gaza agrestī] *Opibus rusticanis.* Nam *gaza* omnis fructus est. *Idem.*

Agrestī] *Sunt epulæ, de quibus ait in Bucolicis: 'Sunt nobis mitia poma, Castaneæ molles, et pressi copia lactis.'* His addere possumus ova et herbas. *Donatus.*

41 *Ac fessos*] *Vetera aliquot exemplaria legunt, et fessos: sed magis placet ac:* quia sequellam quandam cum properatione subinnuit. Est et *amicos* legere in codicebus antiquis, ut sit, *fessos amicos: sed amicis opibus,* hoc est, caris, gratis, et optatis, longe magis placet. *Pierius.*

Amicis] Aliquis hic amet, *amicos*. Cerda.

42 *Stellas fugarat]* Poëtice dixit. Nam si *stellæ* ab stando dictæ sunt, non fugantur. Semper enim fixæ sunt præter planetas. Et est indicativus modus pro conjunctivo, cum fugasset tempestates. *Servius*.

Fugarat] Pindarus Olymp. Od. i. solem, ait, lucere ἐρῆμας διὰ αἰθέρος, per desertum ætherem, nimirum fugatis reliquis sideribus suo splendore. Eadem sententia locutus est Valer. Flac. l. iii. 'Tertia jam gelidas Tithonia solverat undas, Exueratque polum.' Sic hic Maro stellas fugatas inducit ad diei claritatem: et iii. 'Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis.' Pari sententia Horatius Od. iii. 12. 'Dum rediens fugat astra Phœbus.' Aliter explicat Leonicerus locum Pindari, sed hanc esse, quam dixi, illius mentem, auctorem habeo Plutarchum, de Isid. et Osir. ubi sic ait: ἐπεὶ δ' ἡμέρας φῶς ἐν μὲν ἐστὶ, καὶ ἀπλοῦν, καὶ τὸν ἥλιον ὁ Πίνδαρος ὁρᾶσθαι φησιν ἐρῆμας διὰ αἰθέρος: Quando diei lumen unum est et simplex, ac solem Pindarus conspici ait per desertum æthera. Cerda.

43 *Clara dies]* Ad comparationem. *Servius*.

44 *Advocat Æneas]* Advocata enim proprie concio dicitur. *Idem*.

45 *Dardanidæ magni]* Frequenter, ut diximus, ad opus suum Virgilius aliqua ex historia derivat. Nam sic omnia inducit, quasi divini honores solvantur Anchisæ, quod constat Julio Cæsari tribuisse Augustum. Et bene dicit, *Genus alto a sanguine divum*: nam per tacitam œconomiam ostendit debere Anchisen generis sui honorem mereri. Unde est, 'Dis genite et geniture deos.' *Idem*.

Dardanidæ magni] Dum suos in alloquio laudat, ipse illius præconii particeps est, et bene addit genitos a Diis, ut eos firmet. *Emmeness*.

A sanguine divum] Divum et decorum indifferenter plerumque ponit poeta:

quanquam sit discretio, ut *deos* perpetuos dicimus: *divos* ex hominibus factos, quasi qui diem obierint. Unde *divos* etiam imperatores vocamus. Sed Varro et Attejus contra sentiunt, dicentes *divos* perpetuos: *deos*, qui propter sui consecrationem timentur, ut sunt dii manes; quod tangit in duodecimo dicens, 'Diva deam stagnis, quæ fluminibusque sonoris Præsidet.' *Servius*.

Divum] In codicibus aliquot antiquis, a sanguine Teuceri legitur: sed enim magis placet *divum*, ut persuasurus divinos honores celebrandos in honorem patris: idem ipsi sibi sperarent, qui genus a *dis* ducerent. Et in antiquioribus codicibus dubio procul *divom* habetur. *Pierius*.

46 *Annuus orbis]* Quia menses in sese recurrunt, et annum faciunt. Unde et *annulus* quasi *annuus* dictus. Sic alibi, 'Atque in se sua per vestigia volvitur annus.' *Servius*.

Annuus exact. compl.] Alludere videtur Poëta ad ritus Græcorum, in Italiam quoque derivatos, circa honorationem parentum, quos lib. de leg. Δ. exequitur Plato, edicens, non tantum viventibus parentibus meritos reddi honores, et ut prima et antiquissima nomina persolvi, sed et mortuis rite justa rependi, et annuis libationibus eorum memoriam renovari: quas etiam in hunc diem pie imitari videmur anniversariis sacris, placamentis, et cenotaphiis. *Germanus*.

47 *Divini]* Aut laus est: ut, 'Divini opus Alcimedontis.' Aut re vera *divini*: nam ait, 'Genitor mihi talia namque, Nunc repeto, Anchises, fatum arcana reliquit.' Multa enim antiqua lectio, Anchisen futurorum scientem concelebrat: aut *divini*, id est, dei, quia apud Romanos defunctorum parentes *Dei* a filiis vocabantur. *Servius*.

48 *Mæstas aras]* Aut ipsi mæsti, aut medium se præbet. Nam et hominem fuisse novit, et vult cum ex

consecratione numen effectum. Nam *mastas aras* ad hominem pertinet; id est, diis manibus consecratas. Et quod paulo post dicit, *altaria linquit*, vult esse divinitatis post apotheosin, posteaquam deus confirmatus est. Unde est, *adytis*: quæ templorum sunt: et *successit tumulo*: quod est hominis. *Idem*.

Mastas aras] Non omnibus extruebantur aræ, sed viris tantum principibus, ut a posteris Deorum numero haberentur. Vide Guther. de Jure M. II. 17. quædam dicta nobis Ecl. v. 65. Inde religiones Deorum ortas esse docet Lactant. I. 15. Tanquam a Deo ab Anchise poscit ventos vs. 59. *Emmeness*.

49 *Ni fallor*] Non quasi nescius dixit: sed propter anni confusionem, quæ erat apud majores. Nam ante Cæsarem, qui nobis anni rationem composuit, quam hodieque servamus, intercalabantur dies: ut etiam in Verinis legimus, scilicet Lunæ non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus, post Hipparchus, deinde Ptolomæus, ad ultimum Cæsar apprehendit. *Servius*.

Ni fallor] In antiquis codicibus, *nisi fallor*. Sed monosyllabum venustius. *Pierius*.

Acerbum] Propter perditum patrem. *Servius*.

50 *Honoratum*] Quia deus effectus est. *Idem*.

Sic di voluistis] Ut in tertio, 'visum superis.' Semper enim de diis salva veneratione conqueritur. Sane subaudiendum *extrinsecus*. *Idem*.

51 *Getulis agerem si Syrtibus*] Si in Getulis Syrtibus agerem, id est, essem. Et bene aut desertos, aut hostiles commemorat locos. Sane multis modis hoc loco ludos fieri debere dicit: a necessitate, *Hunc ego Getulis*, &c. ab opportunitate, *Nunc ultro ad cineres ipsius*. Ut et præmiis invitet, *Bina boum vobis Troja*, &c. deinde genera certaminum, *Quive pe-*

dum cursu valet, &c. et orationem aspiciato concludit, dicendo, *Ore facete omnes, et cingite tempora ramis*. *Idem*.

Exul] Extra solum suum. *Idem*.

Getulis agerem si Syrtibus exul] *Getulus* cum æ diphthongo prima syllaba scribi dictum. Est vero et *exsul* tam ex aliquot codicibus, quam ex antiquorum marmorum testimonio, ac veterum Grammaticorum præceptis, per *x* et *s* scribendum: idque non eo abusu quo *maxumus*, *auxsilium*, *Alexsander*, et hujusmodi pleraque in veterum monumentis notata superius memoravimus. Sed quia Terentii Scauri, Capri, et quorundam veterum Grammaticorum præceptum est *exsul* cum littera *s* post *x* scribendum, ut scilicet nominis quod insertum est, vis appareat. Siquidem *exsul* extra solum esse significat. Quod vero, intermitteri cæperit, et in hac dictione, et in aliis nonnullis, inde factum: quia Thusci natura linguæ suæ *s* litteram raro exprimerent. Apud *Latium* vero unde *Latinitas* dicta, et ubi orta, et major populus, et magis egregiis artibus pollens, Capri ipsius testimonio, fuisse Thusci: quos nos plurimum sumus imitati. *Pierius*.

52 *Argolicove mari*] Ionio et Adriatico. *Servius*.

Deprensus] Occupatus: et proprie navigantium est: ut 'Deprensus olim statio tutissima nautis.' *Idem*.

Urbe Mycenæ] Græce dixit: unde singularem numerum posuit. *Mycene* autem sicut *Thebe*. Juvenalis, 'Atque vetus Thebe centum jacet obruta portis,' ut sit *Mycene Mycenes*: ut *Agave Agaves*. Potest exinde Latine fecisse declinationem: hæc *Mycena*, hujus *Mycenæ*: ut *Fidena*: et est Periphrasis *Urbe Mycenæ*, id est, *Mycenis*: ut, 'Urbem Patavi.' *Servius*.

Mycenæ] In codicibus aliquot antiquis *Mycenæ* cum diphthongo, in aliquot *Mycena* legitur. Sed sive *Mycene* legendum velint, ut apud Juvenalem *vetus Thebe*, sive declinationem

mutatam, ut Grammatici tradunt, ut in erudito quodam carmine, *Mycena ditis*, aliorum sit iudicium. Nam Priscianus inveniri quædam ait singulariter prolata, idem significantia. Virgilius quinto, 'Argolicove mari deprensus et urbe Mycena.' Mihi sane mirifice placet, quod in Romano codice legi *Mycenis*, figura elocutionis admodum eleganti. Erant et alii codices, in quibus *Mycenis* legebatur numero multitudinis; sed imperitorum hominum injuria contaminati sunt, ultima abrasa syllaba. *Pierius*.

53 *Annua vota tamen solennesque*] Hæc quasi numini. Et *vota* nove funebre sacrificium dixit, id est, ludos funebres, cum *vota* rerum secundarum sint. *Servius*.

Annua vota tamen, &c.] Sic Stat. Thebaid. l. i. 'Semper honoratam dimensis orbibus anni Te colet ista domus.' Ubi anniversarium sacrum pollicetur. *Solennis pompas* interpretatur Sanctius Min. p. 453. præcëlentes, nam *solemnē* significat, inquit, præcipuum, integrum, singulare et eximium; et *sollemnis* scribendum arbitratur. *Emmeness.*

Pompas Exsequer] Signatæ voces, nam et *pompa* ad funera pertinet, et *exsequiæ* mortuorum sunt. Itaque verbo ipso exsequias signat. Sicut et Terentius Andria, 'funus portatur, nos sequimur.' Poëtæ vulgares, nisi clare dicant *exsequias*, non sibi satisfaciunt. Disce a Virgilio et Terentio; ille *exsequer*, hic *sequimur*. Redeo. Isidorus lib. xi. 'Exsequiæ, cadaver dum portatur, imo ipsa pompa et comitatus sequentium cadaver.' Varro dixit *exsequiaria*. *Cerda*.

54 *Suis donis*] Congruis, aut certe debitis; sunt enim tantum superorum. *munera* sunt inferorum: ut in Bucolicis, 'Phœbo sua semper apud me Munera sunt lauri, et suave rubens hyacinthus.' Ponit autem altari quæ superiorum deorum sunt, et

hoc ideo, quia Anchises jam deus est. *Servius*.

55 *Nunc ultro*] Argumentum a minore ad majus. *Ultrō* autem, aut *ultra*, id est, insuper, hoc est amplius numina præstiterunt: aut *ultro*, id est, sponte sua, non optantibus vel volentibus nobis. Vult enim ob hoc tempestatem ortam, non ut ab Italia depellerentur, sed ut sacra renovarentur Anchisæ. *Idem*.

56 *Sine numine divum*] Sine voluntate et sine auctoritate. *Idem*.

Haud equidem sine mente, reor, sine numine divum] Non vulgaris prudentiæ specimen, quo, quæ obesse videbantur, saluti esse docet, et evenire Deorum voluntate, quorum benevolentia concederetur justa solvi posse paternis manibus. Vide Frontinum de Stratag. i. 12. de dissolvendo metu, quo milites ex adversis omnibus conciderunt, et Polianus l. v. de Timoleonte. Curt. iv. 10. *Emm*.

57 *Intramus*] Pro *intravimus*. *Serv.*

58 *Et lætum cuncti*] In antiquis codicibus transpositis dictionibus, et *lætum cuncti*, habetur: in aliquibus, et *cuncti lætum*. *Pierius*.

Celebremus honorem] Quomodo *lætum honorem*? an pro *nos læti*? et *honorem* dixit, non exsequias. Nam et ventos quasi a numine vult petere. Et cum deum ubique memorat cum in subsequentibus etiam vino libarit, quod mortuis non licebat. *Servius*.

59 *Poseamus ventos*] Utrum tum, id est, deinde petamus ventos: et utrum a diis, an ab Anchise, quem deum per templa commemorat. *Id.*

Me sacra quotannis] In antiquis aliquot codicibus, *mea sacra* legitur: a me scilicet instituta. Sed quia subsequitur *ferre*, magis placet *me ferre*. Est et *quot annis* distinctis dictionibus, ut in veterum monumentis CENTENI QUINQUAGINTI QUOT ANNIS DARENTUR. Et alia hujusmodi. *Pierius*.

Sacra] Alii l. *me*. Sensus est:

Poscamus hoc etiam, ut patiatnr in urbe constituta id genus Sacriquotannis sibi fieri: ut scilicet cultus pro Numine, divinos honores boni consulat. Facit autem Æneas patri suo hic apotheosin more Romano: itaque et Lectisternium addit, 'adhibete penates Et patrios epulis.' In Capitolio enim stratis tribus lectis convivium parabatur Jovi, Junoni et Minervæ. Et quia simulacra vescei non poterant, adhibebantur epulones alii. De quibus Livius l. v. et vii. et xlii. Unde apud eundem, 'Ad omnia lectisternia supplicare,' est supplicare ad omnia templa: ut explicat Turneb. xxx. 32. Sed et *novendiale sacrum* adhibet: item *ludos funebres*: in his et more Romano *nau-machiam*: ut docet Turn. xxvi. 17. Taubmann.

60 Posita] Constituta: ut, 'Et posuere in montibus urbem, Pallantis proavi de nomine Pallanteum.' Dicit autem, Petamus etiam hoc, ut velit nos sibi sacra persolvere. Et bene *sacra* tanquam de deo, et *urbe posita*, hoc est, non quasi exules et vagi. Servius.

61 Bina boum capita] Pro binis bobus. De quo loquendi genere consulendus Bochartus hist. Animal. ii. 34. ubi quid sit *vituli caput* ex Sacro codice et profanis scriptoribus exserit. Emmeness.

62 In naves] Per naveis. In enim multa significat, ut diximus supra. Servius.

Dat capita bina in naves] Duos boves per naves singulas. Plaut. Aul. act. i. 2. 'Dividit argenti nummos in viros,' id est, viritim, κατ' ἀνδρα. Taubmann.

63 Quos colit hospes Acestes] Non ait Siculos, sed quos Acestes incolit. Servius.

64 Si nona diem mortalibus alnum] Aut pro confirmativa posita est, ut, 'Vestro si munere tellus,' ut sit si, pro cum, id est, cum venerit: aut si

pro dubitativa est; ut accipiamus alnum, serenum, id est, si dederit diem serenum, et talem, qualis ludis aptus est. Ergo non de die, qui certus est, dubitat, sed de serenitate. Unde paulo post, 'Serena jam luce.' Et sciendum, quia apud majores, ubi quis fuisset extinctus, ad domum suam referebatur; unde est, 'Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulchro,' et illic septem erat diebus, octavo incendebatur, nono sepelebatur. Unde Horatius, 'Novendiales dissipare pulveres.' Unde etiam ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, *novendiales*, dicuntur. Sciendum quia etiam domus sue sepelebantur: unde orta est consuetudo, ut dii penates colantur in domibus. Nonnulli tamen si, pro quando accipiunt. Idem.

Nona diem] Præscripsit tempus ludorum, si tantum aëris temperies esset: et id ipsum nec nimis propinquum, ut posset præparari celebritas: nec nimis longinquum, ne haberet diutinæ expectationis tedium. Donatus.

Nona diem] Mortuis, ritu Romano, non ante diem nonum parentabatur. Tunc iis justa, ludi, epulæ, inscriptio, et funeri finis. Et ab ea mente Justinianus in Novella quadam scribit; 'in nonum diem fieri μνήμας defunctorum.' Glossæ, *Novendialia ἐννέα, ἐπὶ νεκροῦ ἀγόμενα*. Nam apud majores ubicunque quis fuisset extinctus, potentiorum inprimis, ad domum suam referebatur. Unde Æn. vi. 152. 'Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulchro,' (quanquam hic versus non quadrare videtur Nascimbænio) atque illic septem reservabatur dies: octavo cremabatur: nono reliquiæ sepelebantur. Unde et Horat. Epod. xvii. 'Nec in sepulcris pauperum Novendiales dissipare pulveres.' Nam et ludi, qui in honorem mortuorum celebrabantur, *Novendiales* dicebantur. Et quia prius in

domo sua quisque sepeliebantur, factum est, ut dii penates in domibus colerentur. Videatur Servius, Lipsius ad Tacit. lib. vi. Turneb. xxiv. 27. et Meursius Exercit. Crit. part. ii. c. 20. et Des. Heraldi Advers. i. 6. *Taubmann.*

Si] Hac particula non hic notari conditionem, sed tempus, Ant. Muret. admonet in Catull. ut in vi. ‘si lumina vitæ Attigerint.’ Et Catullus ipse: ‘Nam si luxerit, ad librariorum Curram scrinia.’ *Cerda.*

Si nona diem] Si pro postquam usurpari aliquando docet Donat. ad Ter. Phorm. i. 2. 69. ‘Non, si redisset pater, veniam daret.’ Horat. Epist. i. 7. temporis est particula: ‘Quod si bruma nives Albanis illinet agris.’ An cadaver asservatum sit septem dies in dubium vocat Kirchmannus ii. 1. contra Servium: nullum enim præfinitum fuisse certum tempus conjicit: et Acronis sententiam proferit Torr. ad Hor. Epod. xvii. 48. *Emmeness.*

Alnum] Tranquillum debemus accipere. Edixit autem ludos non impudicos, ut Mimi sunt, sed fortes et quibus virtutes in homine accenduntur. *Donatus.*

66 *Prima]* Revera prima. Nam cætera non eo, quo dicit, editurus est ordine. Ergo ἀνακόλουθον. *Serv.*

Ponam certamina classis] Vide quæ ad locum supra Ge. ii. ‘Velocis jaculi certamina ponit in ulmo.’ *Ger.*

Ponam certamina] Ita et Græci dicunt ἀθλα τιθέναι, et νικητήρια: unde et ἀγωνιζέται et ἀθλοῦέται certaminum designatores, βραβεύται, qui præmia certaminis statuunt. Sed videatur P. Faber Agonist. i. 18. ubi Agonothetas eodem cum athlothesis esse docet, contra omnes. *Taubmann.*

67 *Quique pedam]* Id est, hinc, vel inde. *Serrius.*

Viribus audas] Hoc ad omnia pertinet. Et potest non subdistingui, quamvis quidam luctationem acci-

piant, quod non reddidit. *Idem.*

68 *Aut jaculo incedit melior, levibusque sagittis]* Id est, jactu velocium sagittarum: ut vacet quæ. Sic ista junxit in nono, ‘Insidiis, jaculo et longe fallente sagitta:’ id est, jaculo longe fallentis sagittæ. Nam non exhibuit jaculatores. Aut notandum quod jaculatores promisit, nec exhibuit. *Idem.*

Melior] Comparativum pro absoluto, sed in usu jam, et pro absolutis accipiuntur. *Idem.*

Levibusque] In Antiq. levibusque: atque id expositive positum: in quibusdam levibusque. *Fierius.*

69 *Crudo castu]* Aut crudeli, aut duro. Ut sit simpliciter dictum, quod ex corio duro sit. *Castus* autem per diphthongon, pugilum arma significat. Habet etiam pluralem numerum, et est quartæ formæ. Nam *cestus cesti* numeri tantum singularis, sine diphthongo, balteum Veneris significat. *Servius.*

Crudo fidit pugnam] In antiquis aliquot codicibus transpositis verbis legitur, seu pugnam crudo fidit; quod in medio relinquinus eorum, qui arcanam hanc musicam adamant, judicio perpendendum: ita etiam quod subsequitur transpositis tantum dictionibus variatum. *Pierius.*

Seu crudo fid. pug. comm. castu] Apollon. ἰμάντας ὤμοις πυγμῆς vocat: Græci autem μάχην συνάπτειν, ut hic pugnam committere. *Germ.*

70 *Merita]* Præmonet quod recto judicio attribuetur palma. *Donatus.*

Spectet] Vel videat, vel speret. *Id.*

Præmia palma] Id est, virtutis: a præcedenti, id quod sequitur. *Serr.*

Palma] Id est, victoriæ. Noster G. iii. 49. ‘Olympicæ miratus præmia palmar.’ Cur potissimum victores hujus arboris fronde coronati fuerint tradit Gell. iii. 6. et Paschal. de Coron. c. 6. c. 21. *Exspectet* interpretatur Donatus, vel speret vel videant. Sunt qui legunt emerita, ut

apud Stat. l. i. 'Sol emeritus' qui cursum absolvit, et passim *emeritus* qui stipendia implevit. *Emmeness.*

71 *Ore favete omnes*] Apto sermone usus est, et sacrificio et ludis. Nam in sacris taciturnitas necessaria est, quod etiam præco magistratu sacrificante dicebat, *favete linguis, favete vocibus*, hoc est, bona omina habete, aut tacete. In ludis quoque necessarius favor est, quem propter planum futuris spectatoribus dicit. Favet autem ore quis per taciturnitatem. Horatius posuit, 'Favete linguis: carmina non prius Audita musarum sacerdos.' *Servius.*

Ore favete] In sacris hoc significat indicere silentium. Hic vero admonet, ut lætis clamoribus favorem accommodet. *Donatus.*

Ore favete omnes] Id est, precamini, et clara voce navigationem secundam, et locum in regione pacata urbis condendæ orate. Hoc enim vult hic Æneas. Vel sic: faustis ominibus lætisque acclamationibus favorem commodate. Nam *favere linguis*, sive ore, est bona verba dicere, et profanis ac male ominatis parcere. Græcis *εὐφημεῖν*: ut contra, *δυσφημεῖν*. Unde et Festus *faventiam* exponit *bonam ominationem*: quod *favere* sit (ut addit) *bona fari*. Ovidius Trist. III. 23. 'Concipiamque bonas ore favente preces.' Horat. Od. III. 1. non imperat silentium illo: 'Favete linguis:' sed quæ ipse ad institutionem juventutis facere arbitraretur, eadem ipsi et meliora deos rogent, et bene precentur, admonet. Stat. Silvar. II. 'Lucanum canimus: favete linguis. Vestra est ista dies; favete, Musæ.' Non enim Musas invitat, ut ipsum audiant: quod temerarii esset: sed ad opem ferendam, et prope ad dictandum. Juvenal. Sat. XII. Martial. x. 87. Ovid. Fast. i. 'Prospera lux,' &c. ut ambitiosissime docuit, post Brissonium in Form. Jos. Castalio Observat. Decade 2. cap. 10. Etiam

Delph. et Var. Clas.

Germ. Val. Pimpontius monuit, ista formula, *Favere linguis*, non merum perpetuumque silentium indici, sed tempestivum: ut scil. in tempore sileretur, et pro tempore rite præfanti sacrificio, a choro populoque responderetur, et fauste acclamaretur. Planum ex illo Ovidii Metam. xv. 'En deus est, deus est: animis linguisque favete. Quisquis adest, jussum venerantur numen, et omnes Verba sacerdotis referunt geminata, piumque Æneadæ præstant et mente et voce favorem.' Locum quem contra obtendunt e Seneca de vita b. c. 27. perperam explicari docet Castalio: cum ibi non silentium, sed vocalis precatio imperetur. Ita *gallum* Ennii, apud Cic. De Divin. II. 'favere faucibus:' id est, cantu favorem suum præstare, &c. *Taubmann.*

Tempora cingite ramis] Ex Romano more. Nam festis ludis omnis ætas coronata spectabat, quod ostendit per Æneam, Acestem, Ascanium: per quos omnem demonstrat ætatem. *Servius.*

Cingite tempora] Quod in Romano codice, et aliquot aliis ita habetur, et *tempora cingite ramis*, nempe ad similitudinem syllabarum concursum evitandum *te, tem, et ra, ra*. Verum hujusmodi syllabarum homophoniam plerumque de industria fiunt a Poëtis, ut eo loco, 'Et nos fas extera quærere regna:' de quo superiore libro dictum. *Pierius.*

Tempora cingite ramis] Ex more sacrorum, quo, qui ea peragerent, coronabantur. Tertull. de corona militis: 'Ipsæ denique fores, ipsæ hostiæ, et aræ, ipsi ministri, et sacerdotes eorum coronantur.' Phrasis ipsa, *cingite tempora*, est in Horatio et Tibullo. Prior Od. i. 7. 'Tempora populea fertur cinxisse corona.' Posterior eleg. II. 1. 'Et spicis tempora cinge Ceres.' Noster quoque Ge. i. 'cingens materna tempora myrto.' C.

Virg.

8 U

72 *Materna myrto*] Vel quasi filius, vel quasi Veneris sacrificaturus marito. Et quia dixerit *ramis* superius, ipse reddidit, cum dicit *myrto*. Unde autem myrtus Veneri dicata est? Fabula talis est: Myrtha Cinyræ filia cum adamasset patrem, et ejus se stupro nocturnis horis captata ebrietate paterna subjecisset, gravisque eadem esset facta, prodito incesto, cum patrem insequentem se stricto gladio fugeret, in arborem versa est: quæ cum infantem, quem intra uterum habuerat, etiam in cortice retineret, percussa, ut quidam volunt a patris gladio, ut quidam ab apro, parvulum edidit, quem educatum Nymphæ Adonem appellaverunt. Hunc Venus vehementissime dilexit, et cum ira Martis ab apro esset occisus, sanguinem ejus vertit in florem, qui nunquam vento decuti dicitur. Arborem quoque myrtum, ex qua puer natus fuerat, tutelæ suæ adscripsit: quamvis alii dicant ideo myrtum Veneri dicatam, quia cum a mari exisset, ne nuda conspiceretur, latuit in myrto; vel quia fragilis est arbor ipsa, ut amor inconstans; vel quia jucundi odoris, ut, 'Sic positæ quoniam snaveis miscetis odores.' Eclog. II. *Servius*.

73 *Hoc Helymus facit*] Princeps Trojanorum, qui dicitur in Sicilia condidisse civitates Ascam, Entellam, Segestam. Alii dicunt eum post incensum Ilium, cum Aceste in Siciliam venisse, eique participem fuisse. Alii Anchisæ nothum filium tradunt fuisse Helymum regem, in Sicilia genitum, et Erycis fratrem fuisse dicunt. *Idem*.

Hoc Helymus, &c.] Omni ætati congruebat: nec erat indignum viris ætate conspicuis, nec ignominia verti poterat, Ascanium senum vestiges insistere. *Acestes maturus att* dicitur, qui annis ferme confectus est, ut apud Horat. de art. poet. vs. 115.

'maturus senex.' Justin. I. 2. 'maturus filius,' qui necdum ea ætate est, ut imperium tractare posset. *Maturæ senectuti* opponit Turn. XXII. 11. et 18. *viridem*. De constructione consule Vechnerum Hellenol. I. 2. qui, præter alia, hoc ex nostro habet IX. 246. 'Hic annis gravis, atque animi maturus Alethes.' Pro eo Ovid. Metam. VIII. 616. 'Ante omnesque Lelex, animo maturus et ævo.' Sic apud Græcos *πέντερος* pro sene et *πέντερα* pro ann. Et Helymi et Acestæ meminit Sil. Ital. I. XIV. 'Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes, Trojanusque Helymus.' *Emmeness*.

Ævi maturus] Honestius, quam si *ævo maturo* diceret, vel certe, *ævi maturi*. *Servius*.

74 *Sequitur*] Imitatur: ut, 'Victriciaque arma sequutus.' *Idem*.

Cetera pubes] Pro flore juventutis, vel potius adolescentia G. I. 345. 'Pubes agrestis.' Æn. I. 403. 'Haud aliter puppesque tuæ pubesque tuorum.' Cic. pro Mil. c. 23. 'omnem Italiæ pubem commiserat.' *Emmen*.

77 *Rite*] Secundum ritum sacrificii, quod exigebat, ut libaret de mero Baccho, id est, puro. *Servius*.

Carchesia] Genus poculorum est. Dicitur autem et summitas mali, per quam fauces trajiciunt. *Idem*.

Carchesia] Genus poculi hoc loco. Ovid. Met. VII. 246. 'Tum super invergens liquidi carchesia Bacchi, Æneaque invergens tepidi carchesia lactis.' Vide G. IV. 380. De usu sanguinis in libationibus Feith ant. Hom. I. 2. Recte in mensam consule Lipsium ant. lect. c. 3. defendentem illic Maronem nostrum contra Macrobinum. *Emmeness*.

Hic duo rite, &c.] Inferias fundi et mitti significat, quas ideo Græci *χοῆς* appellant. Fundere autem Diis Manibus placamina solebant vinum, mæracum, mel, lac, aquam, sanguinem, aliaque ejusdem generis: ut notat

Turneb. xiv. 4. *Taubmann.*

78 *Humi]* Terræ. *Serrius.*

Lacte nro] Aut statim emuleto: aut post fortum, quod *colostrum* dicitur neutro genere. Umbrae autem sanguine et lacte satiantur, unde feminae, quæ mortuos persequuntur, nbera fundunt, ut lac exprimant. Concti autem se lacerant, ut sanguinem effundant. *Idem.*

Sanguine sacro] Victimarum: ut diximus supra. Et notandum, quia partim quasi mortuo pari numero sacrificat; partim impari, quasi deo: ut, 'Cedit quinas de more bidentes.' Nam legimus, 'Numero deus impare gaudet.' *Idem.*

79 *Purpureosque jucit flores]* Ad sanguinis imitationem, in quo est sedes animæ. Sic in sexto, 'Purpureos spargam flores.' Item, 'Purpureasque super vestes velamina nota.' scilicet, ut sedis suæ cognoscât imitationem. *Idem.*

80 *Salve, sancte parens]* *Salve* et *vale* secundum Varronem in logistoricis synonyma sunt. Unde his et in salutatione utimur, et in execrationibus: ut, 'Valeant qui inter nos dissidium volunt.' Unde etiam hæc mortuis dicimus: non quod eis optemus salutem, in quibus nulla esse potest: sed ut significemus nos sic digredi, ut ostendamus eos nunquam in nostram communionem esse venturos. Et hoc verbum *Salve*, apud auctores bonos ter enunciatum invenitur, *Salve, Salve, resalve ter.* *Idem.*

Sancte] Ut significet inter deos receptum: nam in secundo libro, quia vivus erat, et ab eo minime divelli volebat, non *sancte* dixit, sed *chare*. *Donatus.*

Iterum] Pro secundo, hic distinguendum: nam quo tempore sepeliit eum, dixit sine dubio *salve et vale*. *Serrius.*

Iterum] Nam primo salutaverat, cum sepeliit. *Donatus.*

Recepti Nequicquam cineres] *Cineres*

pro ipso patre posuit: ac si diceret, *Salve pater*, de Trojæ periculis liberate. *Nequicquam* autem sine causa: propter quod sequitur, 'Non licuit fines Italos fataliaque arva.' Alii ad historiam supradictam referunt, distinctione mutata: ut dicant, recepti iterum cineres, sentel ex Troja, semel a Diomede, qui dicitur ossa ejus eruta cum Palladio redidisse Æneæ. *Nequicquam* autem secundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. *Serrius.*

81 *Animæque umbræque paternæ]* Vocativus pluralis est. Nam Plato, et Aristoteles et omnes periti dicunt in homine quatuor esse animas: unam *intellectualem*, per quam et cogitare et judicare possumus. Alteram esse *sensualem*: ut in mutis animalibus, in quibus est sensus et timoris et gaudii. Esse etiam *vitam*, ut in vermibus, qui tantum moventur. Esse etiam quartam infra omnes, quæ physice vocatur *naturalitas*: ut est in herbis et in arboribus, quæ etiam motu carent, vitam tamen habent. Nam et nascuntur, et crescunt, et pereunt. Inde est, 'atque interfice messes.' His rebus colligitur hominem harum omnium animalium esse participem. Unde et Salustius ait, 'Alterum nobis cum diis, alterum cum belluis commune est.' De umbris autem facilis est probatio. Nam si quatuor sunt animæ, sequitur ut tot sint umbræ: ut si quis inter duas stet lucernas, geminam umbram creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius asserit: sed non tantum veritati studet, quam sectæ Epicuræ. Alii ista fugientes, dicunt *animæ* et *umbræ* genitivum esse singularem: ut sit, *cineres umbræ et animæ paternæ*, quod non valde probandum est. Nec enim umbra, aut anima cineres habet. *Idem.*

Animæ umbræque] Casus genitivus est in singulari. *Donatus.*

82 *Non licuit]* Propter quod in

Tertio dixit: 'Heu tantis nequicquam erepte periclis.' *Idem.*

83 *Quicumque est*] Aut quia adhuc eum nusquam vidit, aut tædio longæ navigationis hoc dicit. *Servius.*

84 *Adytis ab imis*] Ecce, sicut dictum est, ubi tanquam de deo loquitur; templorum enim et deorum *adyta* dicimus. *Idem.*

Lubricus anguis] Labilis; alias locum dicit: ut, 'per lubrica surgens.' Alii hoc secundum Platonem dictum volunt, qui ait animas per septem circulos ad corpora penetrare. *Idem.*

85 *Septem ingens gyros*] Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus enim sine genio locus est: qui per anguem plerunque ostenditur. Persius, 'Pinge duos angues: pueri (sacer est locus) extra Mejiæ.' Sane hunc locum de Homero sumpsit, qui inducit Græcos apud Aulidem omen futuri decennalis belli ex serpente collegisse: qui etiam matrem consumpsit novem pullis comesis. Ita ergo nunc etiam *Æneæ* omen sui erroris ostenditur septem gyris. Nam septimus ei annus est finis erroris: et est optimum figmentum. Annus enim secundum *Ægyptios* indicabatur ante inventas literas picto dracone, caudam suam mordente: quia in se recurrit. *Idem.*

Gyros] Nomen legimus: verbum exinde non invenimus. *Idem.*

86 *Amplexus placide tumulum*] Hoc est molliter, quiete repens, nec dixit corripuit sed amplexus est. *Idem.*

88 *Incendebat*] Id est, illustrabat. *Idem.*

Arcus Mille jacit, &c.] *Lucret. l. vi.* 'Hinc ubi sol radiis tempestatem inter opacam Adversa fulsit nimborum aspergine contra, Tum color in nigris existit nubibus arqui.' *Germanus.*

90 *Agmine longo Tandem*] Post illos gyros tandem longo repere cepit agmine, id est, impetu, tractu. *Serv.*

Agmine] Dixit agmen, quo naturali-

ter impellitur serpens. Pulchritudo et innocentia serpentis, rem cælestem et non noxium animal, significat; propter quod magis honores restituit. *Donatus.*

91 *Serpens*] Participium est, non nomen: ac si diceret *repens*. *Serv.*

92 *Libavitque dapes*] Leviter gustavit epulas superpositas, quæ *silicernium* vocantur, quasi *silicenum*, super silicem positum. *Idem.*

Libavitque dapes] Notat *Turnebus*, in eum *Horatii* locum, 'vernasque procaces Pasco libatis dapibus,' hoc ad antiquorum pietatem referendum: qui partem cœnæ Lari, Diisque donabant, et in focum mittebant Lari sacrum: quod *dapes libare* fuisse asserit. Cui etiam sententiæ videtur adstipulari locus *Virg. l. iii.* 'Solennes tum forte dapes, et tristia dona Libabat cineri Andromache.' Huic quoque loco non omnino repugnat hæc interpretatio, quod quodammodo serpens genius famulusve *Anchisæ* libavit dapes, ac veluti Diis manibus sacravit: nisi malis simpliciter accipere, pro eo, quod est, leviter degustavit, ut supra, 'Oscula libavit natæ:' ut respondeat sequenti versui, 'Depasta altaria liquit:' et versibus his *l. i.* 'Laticum libavit honorem:' 'Primaque libato summo tænis attigit ore.' *Germanus.*

Libavitque dapes] Hæc cœna funebri vocabatur *Silicernium*, de quo *Guther. de jure Man. cujus* vocis originem tradit *Kirchmann. de Fun. Rom. iv. 4. Innoxius* active sumendum, ut apud *Phæd. fab. ii. 2.* 'innoxius viator' qui nemini nocet. *Emmeness.*

Rursus] Quia inimicorum manibus fuerant effossi, et iterum sua opera conditi: quod beneficium, cum non senserit mortuus, dixit nequicquam: et bene ex persona filii, qui vivo quam mortuo beneficium præstare maluisset. *Donatus.*

93 *Depasta altaria*] *Altaria* species

ararum, *depasta* autem, non a se: nam supra ait, 'Libavitque dapes.' Sed hoc dicit, tam diu permansit, quandiu cuncta aris superposita sacer ignis absumeret.' *Servius*.

95 *Geniumne loci*] Quia (ut diximus) nullus locus sine genio est. *Id.*

Famulumne parentis] Fuit enim hæc majorum consuetudo, sicut hodie apud Indos est, ut quotiens reges moriebantur, cum his dilecti equi vel servi, et una de uxoribus charior, circa rogam occisi incenderentur. Inter quas de hoc erat magna contentio. Possumus ergo *famulum*, servum sepultum cum Anchisa accipere: quem per Apotheosin deum ostendit effectum. Unde ei famulum dat quasi ministrum. Singula enim numina habent inferiores potestates quasi ministras: ut, Venus Adonim, Diana Virbium. Aut certe secundum Pythagoram dicit, qui primus apprehendit de medulla hominis, quæ est in spina, anguem creari: quod etiam Ovidius in quintodecimo *Metamorphoseôn* dicit, loquente Pythagora. *Idem*.

Incertus Geniumne loci, famulumne parentis] Heroibus sacer erat Draco, teste Turneb. XIII. 12. unde serpentem famulum parentis vocat Æneas. Vide Plutarch. in Cleomene et Artemid. Quod locis et regionibus attributus sit suus Genius vel Deus, Meurs. pluribus docet ad Lycophr. p. 346. *Emmeness*.

96 *Quinas*] In Romano codice legere est, *binas*: neque desunt qui manibus pari numero hostias mactari solitas dicant. In quibusdam aliis exemplaribus scriptum observes, *cæditque binas*, quod mihi subindicat *quinas* legendum. Siquidem *v* sæpe mutari solitum in *b* litteram adnotavi: postea interjectum est punctum, quod *q* a dictione sic scripta *q. binas* disseparet: ignarique artis metricæ, *Cæditque binas* legendum putare. *Quinas* vero bona pars veterum

codicum habet. Jam vero *bidentis* et *nigra* per *i* passim scripta sunt. *Pierius*.

Quinas bidentes, Totque sues] Turneb. XIV. 4. putat genus illud sacrificii hic significari, quod *Solitaurilia* appellabant, ab immolatione suum, ovium, boum. De quibus Festus, et præcipue Scal. ad Festum. Cur autem *quinarium numerum* inculcet, subtiliter disputat Servius. Alii ad ejusdem numeri mirificam potentiam trahunt, qua nec *Septenario* alias decantatissimo cedat. Videatur L. Hortensius. *Taubmann*.

Bidentes] Quare in pretio fuerint bidentes, et de origine vocis erudite disputat Boch. in Hist. ovium II. 43. *Emmeness*.

97 *Nigra* terga] Nigra terga habentes. *Servius*.

98 *Vinaque fundebat, &c.*] Sic Stat. Theb. I. VII. 'Vina solo fundens cinerem pacabat Adrastus.' *Emmeness*.

99 *Manesque Acheronte remissos*] Aut venientes de Acheronte ad hanc parentationem: aut certe *remissos Acheronte*, qui jam in Acheronte non essent post Apotheosin. *Remissos*, ut remitterentur, post divinitatis confirmationem. *Servius*.

Manesque Acheronte remissos] Animam Anchisæ ab inferis reversam. *Acheron* enim non solum flumen inferorum significat, sed interdum et inferos ipsos, quæ *Acherontia templa* Lucet. vocat. Turn. XIV. 4. Credebant animas libationibus exciri. Ita apud Æschyl. in Pers. Chorus evocat Darii manes. Unde et Plato *ἀναπομπὴς* et *ψυχὰς ὡγὺς* dictus: de quo Æn. IV. *Taubmann*.

100 *Quæ cuique est copia*] Pro sua quisque facultate. *Servius*.

Lati Dona ferunt] Alacres, libenter et ipsi conferunt parentationem. *Idem*.

101 *Ferunt, onerantque*] In antiquis aliquot codicibus absque copulativa particula legere est, *dona ferunt, onerant*.

rant aras. Sed mihi copula ea inserta plurimum adridet. *Pierius.*

102 *Fusi*] Id est, strati. *Serrius.*

103 *Subiiciunt veribus*] In antiquis *subiiciunt*, duo us *ii* in unum, idque figura oblonga cœnuntibus: et *veribus* per *i* pene ultima, ex Veterum monumentis, et Grammaticorum præceptionibus, pro *veribus*. *Pierius.*

104 *Expectata*] Quasi tardius desiderantibus venisset. *Donatus.*

Expectata dies aderat] Poëta hoc lib. præcipue est imitatus Hom. II. Ψ. ubi instaurantur ludi funebres Patrocli manibus: quod est et a Servio observatum. *Germanus.*

105 *Phaëthontis*] Solis, ἀπὸ τοῦ φαλῆιν. Sane de Phaëthonte fabulam in decimo plenius invenies. *Serv.*

106 *Famaque finitimos*] Utrum per se potius audienda, an et ipsa ad Acesten referenda, an subtiliter ad Æneam fama, nomen ad Acesten? *Id.*

107 *Excierat*] Evocaverat, invitaverat. *Idem.*

Excierat] In Romano codice, et in Longobardico *exierat* legitur, quod non placet. Et Priscianus, ut *cii* præteritum comprobaret, *excierat* ex hoc Virgiliano versu citat: scribendum vero singulari numero *excierat* etiam ex antiquis codicibus, non *excierant*. *Pierius.*

Lato cœtu] Pro ipsi lati. *Servius.*

108 *Visuri Æneadas*] Potest et absolute accipi *visuri Æneadas*: potest et per syllepsin subaudiri, *certantes*. *Id.*

Visuri Æneadas] Expressit plenissimam laudem Trojanorum: cum Siculi non solum causa ludorum convenirent. *Donatus.*

Certare parati] Hoc est, parati ad certandum. *Serrius.*

109 *Circo*] Hoc est in spatioso ludorum loco. *Serrius.*

Circo] Non quod esset circus, sed in formam circi. *Donatus.*

Locantur] Ponuntur. *Serrius.*

110 *In medio*] Ut ab omnibus spectari possent. *Donatus.*

In medio] In medio stadii. Vide Fabr. Agonist. II. 25. quod *spinam* nominat Onuphr. Pany. de I. Circens. I. 14. Inde ortum illud dictum, ejus meminit Ter. in Prol. Ph. vs. 18. ‘Palma in medio posita est.’ *Emm.*

Sacri tripodes] Sic pulchri, ut sacros putares: vel quales sacrari solent: nec enim sacrilegus erat, ut sacra donaret: et sic dictum est, ut, ‘Dodonæosque lebetas:’ quales sunt in Dodona. *Serrius.*

Sacri tripodes] Παραβολικῶς. *Tripodas* autem Nascimb. h. I. intelligit mensas militares tribus pedibus fultas: quibus viri fortes apud Hom. crebro donari soleant: unde et Horat. Od. IV. 8. ‘Donarem tripodas, præmia fortium Grajorum.’ Ad quod tamen Cruquius: *Tripodas*, vasa ansata, τριπόδες ὠτάωντες dicti Homero et Hesiodo. Athenæus: In *Dionysii templo* *Victoriæ signum est tripas, qui et Cratera dicitur*. Erant autem antiquitus duo tripodum genera: alter igni superponebatur, qui *balneator* est dictus, ἐμπυρρήτας καὶ λοετροχόος: alter tripas *crater* dictus fuit, καὶ ἀναθηματικὸς, ornatus gratia dicatus privatis vel publicis usibus, immaculatus, atque ignibus intactus, ἀπυρος Homero. In hoc vinum miscebant: atque hic veritati enunciandæ aptissimus tripas fuit Apollini quidem, ob divinationem; Baccho vero, ob ebrietatem. Hic autem anritus erat, tres pedes habens pro sustentaculo: unde quod fortiter staret, viris fortibus dari solebat in signum victoriæ. Plura de tripode diximus Æn. III. 360. Videatur et Casanb. ad Athen. X. 4. *Taubmann.*

111 *Et palma, pretium victoribus*] Zeugma utriusque lateris. Nam *victoribus pretium*, et ad supra dicta et ad dicenda pertinet. *Serrius.*

Armaque et ostro Perfusæ vestes] Transit ad generalitatem, ne speciatim diceret. *Donatus.*

Armaque et ostro Perfusæ vestes] Ad

hunc locum vide Fabri Agonist. II. 9. *Emmeness.*

112 *Argenti aurique talentum*] Talenti, secundum varias gentes, varium pondus est: sed apud Romanos talentum est septuaginta libræ, sicut Plantus ostendit in Mustellaria, qui ait duo talenta esse centum quadraginta libras. Legimus etiam talentum esse paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebribus Patrocli, ultima præmia dicit duo talenta. Quod nos cogit aliquid minimum intelligere. Nam si primus victor bovem accipit, consequens non est, ut dicamus ultimum tam magnum accepisse præmium. Unde apparet talentum etiam minimum quiddam significare. *Servius.*

Argenti aurique] In codicibus aliquot antiquis, *auri argentique* legitur: Sed altera lectio melior, et numero, et ordine rei, ut illud, 'Argenti atque auri memoras quæ multa talenta Gnatis parce tuis.' *Pierius.*

113 *Et tuba commissos*] Romano more: sicut hodieque videmus omnibus ludis funebribus, ut sunt divorum. Nam si sacri sint, id est, festi, lustrantur faculis. Ante etiam ab hymnis incipiebant. *Servius.*

Et tuba commissos, &c.] Ad tubæ sonitum inchoatum fuit certamen: ut vs. 139. 'Inde, ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnis (Haud mora) prosiluere suis,' &c. Ovid. Metam. x. 652. 'Signa tubæ dederant; cum carcere pronus uterque Emicat; et summam celeri pede libat arenam.' Lucan. l. v. 'nec ullæ Andiri potuere tubæ.' Quintil. in Gladiatorio, declamat. 9. 'Sonabant clangore ferali tubæ.' Sidonius in Carm. ejus meminit Onuphr. Panvin. de L. Circens. II. 1. 'Tandem murmure buccinæ strepentis Suspensas tubicen vocans quadrigas, Effundit celeres in arva cursus.' Græce *σάλπιγξ* et *σαλπίζειν*. Plura de hoc commissionis signo Lipsius Saturn. II. 19. *Emmeness.*

114 *Prima certamina*] Punico bello primo naumachiam ad exercitium instituere Romani: postquam probaverunt exterarum gentes etiam navali certamine plurimum posse: ad quam rem in hoc certamine alludit poëta. *Serv.*

Pares] Aut pariter, aut diversis comparabiles rebus: ut sequentia indicant, 'Melior remis, sed pondere pinus Tarda tenet.' Aut ordine remorum, quamvis Gya tantummodo triremem dicit. Aut *pares*, ita ut ante certamen videbantur. *Idem.*

Gravibus remis] Fortibus: ut, 'Ferit ense gravem Tymbræus Osyrin.' Nam graves inferunt tarditatem. *Id.*

116 *Remige*] Erit nominativus *remex*. Serenus, 'Semiremex Herculis.' *Idem.*

Pristin] Vel a tutela depicta, vel ἀπὸ τοῦ πρίξειν τὰ κύματα: id est, a secandis fluctibus. *Idem.*

Pristin] In antiquis plerisque codicibus *Pristin* legitur, quam παρὰ τὸ πρίξειν dictam volunt, hoc est, a secandis fluctibus. *Pistrin* vero pro navigii forma Nonius Marcellus agnoscit (nisi codices corrupti sunt) ad similitudinem marinarum pistricum, quæ longi corporis sunt, sed angusti. *Pierius.*

Pristin] Navigium, Nonio teste c. 13. a marina bellua ita dictum, quæ longi corporis est, sed angusti. Cognomentum triremis esse docent Baifius de re Nav. p. 87. Gyrald. Robert. Tit. contr. VII. 5. et præcæteris erudite Salm. Plin. exercit. p. 570. *Emmeness.*

117 *Mox Italus*] Subandis *futurus*. Ipse enim familiam Memmiorum constituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam a Sergio *Sergia familia* fuit: a Cloantho *Chlentia*: a Gya *Gegania*, cujus non facit mentionem. Nobiles autem familias a Trojanis fuisse Juvenalis ostendit, ut, 'Jubet a præcone vocari Ipsos Trojugenas.' *Servius.*

A quo nomine] Scilicet Mnesthei:

et *Mnestheus* sic est ut *Tydeus*. Nam *diphthongus* Græca est. *Idem*.

Memmi] Pro *Memmiorum*, genitivus singularis pro plurali : vel a quo nomine genus *Italorum* est, *Memmii* : ut non sit genitivus singularis, sed nominativus pluralis. *Idem*.

Genus a quo nomine Memmi] A *Mnestheo* Trojano ait ortum duxisse *Memmiorum* familiam, et quidem magnæ *Romanorum* familiæ ortum duxere a *Trojanis*. Inde *Juven. Sat. 1.* ‘jubet a præcone vocari Ipsos *Trojugenas*.’ Ita interpretes. *Cerda*.

118 Gya] A *Gya* ortum est in *Romana* urbe *Geganiorum* genus inprimis splendidum : quorum frequenter mentionem *Livius* infert, præsertim *M. Geganii*, qui censor fuit cum *C. Furio*, ut colligitur ex oratione *Sempronii l. ix.* idemque tertium *Consul*. Horum etiam nobilitas vel ex eo intelligitur, quod *Dionys. Halic. l. iii.* scribit, *Geganiorum* familiam *Romæ* fuisse ad magistratus gerendos. *Idem*.

Ingenti mole] Motu : ut, ‘Magna se mole moventem.’ *Servius*.

Chimæram] Fabula, ex quo hoc nomen translatum est, talis est : *Bellerophontes*, admissa per ignorantiam eadē, profugit ad *Prætorum*, *Argivorum* regem, a quo cum esset susceptus hospitio, a *Sthenebœa* uxore ejus adamatus de stupro interpellatus est : qui cum frequentius hoc se indicaturum *Præto* minaretur, præoccupatus a *Sthenebœa*, ipse apud *Prætorum* accusatus est, tanquam reginæ castitatem adpetisset : quem cum *Prætor* ad *Iobatem*, *Lyciæ* regem, socerum suum, cum literis signatis, quibus præcipiebat, ut puniretur, misisset, *Iobates* *Bellerophontem* adversus *Tympios* sive *Solimos*, gentem ferocissimam misit, quos cum ille superasset, revertens in insidias, quas *Iobates* struxerat, incidit : quibus prostratis novissime missus adversus *Chimæram*, triplex monstrum ; siqui-

dem prima pars leo erat, posterior draco, in medio caput capræ, quod ignes efflabat. Hanc ille vectus *Pegaso* equo, qui volabat, occidit. Miratus hanc constantiam *Iobates* filiam suam ei cum parte regni in matrimonio dedit. *Idem*.

Chimæram] Ita nominat navem prodigiosæ vastitatis, quale monstrum est *Chimæra* : vel, quæ insigne sive παράσημον haberet *Chimæram*. *Hesiod.* etiam μεγάλην χίμαιραν dixit : de qua *Lucret. l. v. ex Hom. Iliad. ii.* ‘Prima *Leo*, postrema *Draco*, media ipsa *Chimæra*,’ &c. *Taubmann*.

119 Urbis opus] Tam magna, ut urbem putares. *Servius*.

Urbis opus] Ea fuit *Chimæra* magnitudo, ut urbem diceres. Ab locutione hac non abit ea *l. viii.* ‘pelago credas innare revulsas *Cycladas*, aut montes concurrere montibus altos.’ *Cerda*.

Triplici versu] Omnes enim triremes fuerunt. Versu autem, aut ordine, ut, ‘Ille etiam seras in versum distulit ulmos :’ aut versu, tractu, a verrendo : ut, ‘Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.’ Sano unus est sensus et est Græcum, nam illi στίχον dicunt. *Servius*.

Triplici versu] Τριποικχεῖ : triplici remorum ordine ; ut ipsemet exponit. Ita *Ge. iv.* ‘Ille etiam seras in versum distulit ulmos.’ *Livius xxx. 30.* ‘Regia nave ingentis magnitudinis, quam sedecim versus remorum agebant.’ Cumque quattuor istæ naves triplici ordine remorum instructæ fuerint, id de sola tamen *Chimæra* dixit, alludens nimirum ad *Chimæram* monstrum triforme. Notat autem *Turneb. xiv. 4.* *Trirēmē* hic describi per ἀναχρονισμόν sive πρόληψιν Poëtis familiarem : cum belli *Troiani* tempore nondum fuerit triremis, sed multis postea seculis, auctore *Thucydide*, a *Corinthio* quodam ædificata. *Taubmann*.

Pubes impellunt] Figura est : ut,

‘Pars in frusta secant.’ Et sciendum inter Barbarismum et Lexin, hoc est, Latinam et perfectam elocutionem, Metaplasum esse, qui in uno sermone fit ratione vitiosus. Item inter Solæcismum et Schema, id est, perfectam sermonum connexionem, figura est, quæ fit contextu sermonum ratione vitiosa. Ergo Metaplasmus et Figura media sunt, et discernuntur peritia et imperitia. Fiunt autem ad ornatum. *Servius*.

120 *Impellunt*] Est antiquus codex, in quo scriptum est *impellit* numero unitatis. Sed altera lectio ex Mediceo et aliquot aliis magis placet, utpote figuratur. *Pierius*.

Consurgunt] Rectissime: ita Lucanus de quadriremi l. iii. ‘Quasque quater surgens exstructi remigis ordo Commovet, et terno consurgunt ordine remi.’ Erant enim κατὰ τοὺς πτερυγούς τοὺς κατὰ τὸ ὕψος ἐπ’ ἀλλήλοις: secundum versus alium alii juxta AL-TITUDINEM INCUMBENTES. Itaque imus ordo erat propior aquæ: supremus, propior foris navis: medius, inter imum et supremum. Vetusissimæ autem naves uno tantum remorum versu agebantur in longitudinem porrectorum: quas Græci μακρὰς ναὺς vocabant; nos *Galcas* hodie. Vide Scalig. ad Euseb. Chron. pag. 61. et seqq. ubi de re tota accuratissime disputat. *Taubmann*.

Consurgunt ordine remi] Vid. Ovid. Metam. xi. 462. de Biremi: ‘Reducunt Ordinibus geminis ad fortia pectora remos.’ De quadriremi Lucan. iii. 530. ‘Quasque quater surgens exstructi remigis ordo, Commovet.’ Negat Turneb. xiv. 4. Trojani belli tempore fuisse triremem. Sed tales ἀχρονισμοί apud Poëtas crebri, quibus hoc dandum. Ordines sunt στοίχοι, οἱ ἐπ’ ἀλλήλοις: vel, ut Voss. Instit. Poët. iii. l. non κατὰ τὸ μήκος sed κατὰ τὸ ὕψος. Nec tam significare videntur, quod dextrum est aut sinistrum, quam quod superius ac in-

ferius. Per *versus* intellige series *ἐλασας* remigantium: itaque triremis tres habet ordines et sex versus, teste Scheffero de re Naval. i. 6. *Emmeness*.

121 *Domus Sergia*] Familia: ut, ‘Da propriam Tymbræe domum.’ Et inde est Sergius Catilina. *Servius*.

Tenet] Ultra tenet, vel servat. *Idem*.

122 *Centauro magna*] Fæminini est generis, si de navi dicas: ut Terentius ‘in Eunuchum suam,’ cum comædiam diceret. Juvenalis contra sensit, dicens, ‘necdum finitus Orestes.’ Sed sciendum genera plerumque confundi, aut metri, aut hiatus causa. Sic Horatius, ‘Nec cupido Sordidus aufert:’ cum significantes cupiditatem fæminino genere dicamus. Ipse etiam Virgilius ait, ‘Timidi damæ, cervique fugaces:’ cum ipse secundum fidem dixerit, ‘Cum canibus timidæ veniunt ad pocula damæ.’ Et Horatius, ‘Et superjecto pavidæ natarunt Æquore damæ.’ *Idem*.

Magna] Codices aliquot antiqui, *magno* legunt. Sed magis placet *magna* fæminino genere: quod agnoscit Servius. Esse vero *magno* virili genere librarii errorem ostendit lectio quæ subsequitur, *Scyllaque Cloanthus Cæreleo*: quod genus neque navi, neque Scyllæ possis adcommodare. *Pierius*.

Centauro magna] Monet, me annuente, Erithræus vim Græcam expressam esse a Poëta epitheto illo *magna*: nam Græci intentiva particula, *βον*, uterentur, dicerentque *βουκένταυρος*; ad ejus linguæ imitationem Veneti Ducariam suam aut Senatoriam navim, pictura et auro præfulgentem, appellant *Bucentoro*, quasi Bucentaurum. *Cerda*.

123 *Cerulea*] Aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum, nigrum est: ut ‘Scrupea tuta lacu nigro, nemorumque tenebris.’ *Servius*.

Cluenti] Ad ipsum Apostrophe est. *Idem.*

Cluenti] In aliquot exemplaribus antiquis. *Cloanti* legitur: quam primam crediderim cognominationem fuisse. Inde *Cluentium* dici cœptum: quo modo sæpe apud Ciceronem habetur. *Picrius.*

124 *Est procul*] Modo haud nimis longe, ut et supra diximus. Sic in Bucolicis de nimia vicinitate ait, 'Serta procul tantum capiti delapsa jacebant.' Interdum et *satís longe* significat. *Servius.*

125 *Tunditur*] Sic Horat. Epod. xvii. 'Non saxa nudis surdiora navitis Neptunus alto tundit hibernus salo.' *Emmeness.*

Olim] Tunc fere cum Cori nubibus abscondunt et obruunt sidera. *Servius.*

126 *Condunt ubi sidera Cori*] Id est, tempore nubilo, ait Scalig. iv. 16. vel, quando Cauri, qui ab occasu æstivo spirant, nubibus sidera abscondunt et obruunt. *Taubmann.*

127 *Tranquillo*] Melius septimus est quam dativus. *Servius.*

Innotaque] Cum unda non tumescit, erigitur; et in conspectu erigitur *campus*, id est, latitudo illius saxi: quod alioqui, mari turbato, ceu *brevia*, latet. *Taubmann.*

128 *Campus*] Saxi latitudo. *Serv.*

Apricis] Sole gaudentibus. Sane *apricus* est locus dicitur sole calens, quod est opaco et abdito contrarium: et *apricos* dicimus locis apricis gaudentes. Virgilius, 'Duceret apricis in collibus nva colorem.' Persius, 'Nostra ut Floralia possint Aprici meminisse senes.' *Apricum* autem quasi *ἔνεν φρίκης*, sine frigore, inde et *Africa* quod est calidior. *Idem.*

Mergis] Esacus Priami filius fuit: hic se precipitavit de muro, nec periiit: et cum hoc sapius faceret, deorum miseratione in avem versus est: quæ ad imitationem precipitandi quasi idem facit, sæpe mergen-

do. *Idem.*

Mergis] Ab assiduitate mergendi nomen habet hæc avis: et aquis gaudet *ἀθνία* teste Aristot. de Animal. viii. 3. *περὶ δὲ τὴν θάλατταν νέμεται*: et v. 9. *τίκτει*. Sæpe autem dimisso in profundum capite aurarum signa sub fluctibus colligunt (adde, quod Varr. de L. Li. l. iv. escam capiunt, qua satiari possunt numquam secundum Plinium xi. 37.) et prævidentes æquoris tempestatem cum clamore ad litora tendunt. Nam, ut Isidoror. xii. 7. in pelago jam gravissimam esse tempestatem constat, cum ad litora mergi confugerint. Vide Plin. xviii. 35. Inde noster Ge. i. 360. 'Jam sibi tum a curvis male temperat unda carinis, Cum medio celeres revolant ex æquore mergi.' Pers. Sat. vi. 30. 'jamque obvia mergis Costa ratis laceræ.' Bene *apricis*; nam, cum Aristotele loquar i. 1. *ἐν τῷ ὑγρῷ μὲν τὴν τροφὴν ποιεῖται*, cibum e mari quidem emolitur, sed extra mare degere amat, et quidem sereno gaudet celo, unde Græcis *προσῆλιοι*, *εὐήλιοι* dicuntur. De hac ave lege Belonium de avibus iii. 24. Aldrovandum Ornithol. xix. 49. et seqq. *Emmeness.*

129 *Frondenti ex ilice*] Hæc enim arbor in tutela Jovis est, et *frondenti*, pro *frondente*, dativum pro ablativo. *Servius.*

Metam] Tractum a Circo Romano, in quo metam Græci dicunt *τέρμα*, *καμπτήρα*, *γραμμὴν*: *terminum*, *flexionem*, *lineam*. Latini cretam, et calcem dixere, quod hæc apta designandis spatiis. Inde Latinis idem est *currere ultra calcem*, quod Græcis, *ultra plantas*, aut *oleas*, *ἐξω τῶν ἑλαιῶν*, nimirum ab oleis Olympicis, quibus stadium cingebatur. Sed et Pacuvius vocem Græcam assumpsit, *camp-teremque* appellavit a flexu: 'extremum inter camperem ipsum prætergreditur.' Vide ista latius in Bulengero, Fabro, interpretibus Horatii,

Pollace l. III. et aliis. *Cerda.*

Metam] Metæ in extremitate spinæ erant, eaque duæ, una quæ circa carceres minus periculi osa, altera quæ in fine circi timorem adferebat. De metamorpha usu in cursu et aliis certaminibus Onuphr. Panv. de Lud. Circens. l. 14. et 15. *Emmeness.*

131 *Circumflectere*] Bene uno sermone et protectionem complexus est et reversionem. *Servius.*

Longos circumflectere cursus] Recte videntur aliqui monuisse, his verbis a Poëta non obscure signari morem illum, quo meta septies lustrabatur; nam videlicet circa metam septies quadrigæ flectebantur, dicente Propertio l. II. 'Aut prius infecto deponit præmia cursu, Septima quam metam triverit arte rota?' De qua re jam Ge. I. Quod Poëta *cursus circumflectere*, Theocritus εἰδ. κε. περὶ νόσσαν Ἀσφαλῶς κάμπτοντα τροχῷ. Homer. Iliad. XXIII. περὶ τέρμαθ' ἐλίσσόμεν. Ennius hærens huic sermoni, 'campare promontorium' dixit, quod Græci ἄκραν κάμπτειν. *Cerda.*

Circumflectere cursus] Teste Onuphrio Panvinio de Lud. Circens. l. 15. non ante, quam decursis septenis spatiis, brabium sive præmium a victore accipi poterat. Quod multis illic exemplis confirmatur. *Emmeness.*

132 *Legunt*] Eligunt. *Servius.*

Tum loca sorte legunt] De sortitione in navalibus et equestribus ludis agit Faber in Agonist. l. 25. et Onuphr. Panvinio de L. Circ. l. 14. Stat. Theb. l. VI. 'Et jam sortitus Proteus versarat æna Casside, jamque locus cuique est, et liminis ordo.' Sunt qui brevius spatium decurrendum fuisse ei putant, cui prima sors faverat: alii inter quos Bulenger. de Circ. Romano negant simul prorupisse aurigas, sed sortis beneficio usum primum prosiluisse, qui sorte erat primus. *Emmeness.*

133 *Ductores*] Domini navium, non gubernatores. *Servius.*

134 *Populea velatur fronde juvenus*] Hebe, Græce est juvenus, filia Junonis, uxor Herculis. Nunc ergo aut propter hoc juvenus utitur populeis coronis: aut imitatione virtutis. Populus enim Herculi consecrata est: ut, 'Populus Alcide gratissima.' Aut *populea*, quia Iudi funebres sunt, et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret: nam et ipsa arbor *Acherusia* vocatur. *Idem.*

135 *Nudatos*] Bene *nudatos*: quia veste tecti esse consueverunt. Nam *nudum* est quod nunquam tegi solet, ut facies. *Idem.*

Oleo perfusa] Oleo perfusos habens. *Idem.*

Oleo perfusa] Ad roborandas et conservandas vires: more luctatoribus Romæ usitatissimo. Augustus centesimum annum excedentem interrogat, quantum maxime ratione vigorem illius animi corporisque custodiisset: respondit; 'Intus mulso, foris oleo.' Democritus in simili; 'Intus vino, foris oleo.' De quo Plin. XXIII. 24. et Cælius VI. 6. *Taubmann.*

136 *Transtris*] Et *transtra* dicuntur et *juga*: ut in sexto, 'Inde alias animas, quæ per juga longa sedebant.' *Servius.*

Transtris] Sunt *transtra* sedilia, aut tabulæ (banci vulgo) in quibus sedent remiges: dicuntur et *juga*, Græcis ζυγά, inde *Zygii* remiges ejusdem transtri, et *Zygites*, qui sedet in media navī. *Cerda.*

Intenta] Porrecta, et bene eodem sermone in diversis usus est rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mentem. *Servius.*

Intentaque brachia...Intenti] *Servius* quidem et *intenta brachia* et *intenti Juvenes* agnoscit: neque tamen idem repetitum, quum diversa sit significatio: aliter enim brachia, aliter mentem intendimus, ait ille. Sed enim in codicibus aliquot antiquis legere est, *nudataque brachia remis intenti.*

Quæ si placeat elocutio, ubi lectum erit: *Cetera populea velatur fronde juvenis, Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit, suspendantur illa duo verba, Considunt transtris.* Inde per continuationem superioris membri, *Nudataque brachia remis Intenti expectant signum.* Priscianus tamen *intenta* agnoscit cum Servio, ubi Accusativo inquit inveniri passiva conjuncta, sed figurate: ut, *læditur manum, frangitur pedem.* Virgilius, *Intentaque brachia remis Intenti expectant signum:* atque hoc alibi repetit, dictumque asserit: ut, *Nuda genu, et Lacerum crudeliter ora.* Apud quem tamen etiam si *nudata* legas, traditam ab eo regulam nihil immutabis: quum de modo elocutionis, non de vocabulo sit sermo. Utrobique autem in veteribus Prisciani codicibus *intenta* scriptum est. *Pierius.*

Intentaque brachia] Toto corpore et animo ad signum, quod expectabatur, intenti erant, qui brachia remis intenta habebant, id est, brachiorum parata virtute remos tenebant. J. C. Scaliger suavissimam in his verbis *ταυτότητα*, mutato sensu, agnoscit et laudat: quem vide iv. 29. Paulo Merulæ, ad illos Ennii *Annal. l. vii.* ‘*tonsam arte tenentes* Parent; observarent, portisculi signum Quom dare coipisset:’ contra absurdam (ut ait) Servii interpretationem, videtur *intentus remis* hic vocari *Portisculus*, id est, *κελευστής*, qui Latinis etiam *Hortator*, et *Jussor* dicitur: unde et *Jussa* apud Sallust. et *Hortamenta* apud Non. in re ista. De qua nos plurima ad Plaut. *Asin. iii. l.* *Taub.*

137 *Exsultantia haurit Corda pavor pulsans*] Hypallage, omni parte pulsans pavor corda haurit, id est, ferit, et exultare facit: ut, ‘*Latus haurit apertum.*’ *Servius.*

Exsultantiaque haurit corda] *Haurit*, pro, *exhaurit*, et emovet corda. Subsiliunt enim pavore aut spe. Aut, *exhaurit spiritibus*, in lucta illa pavoris

et cupiditatis affectuum contrariorum: Scal. Poët. iv. 16. Repetuntur eadem Ge. iii. 105. ‘*Cum spes arrectæ juvenum, exsultantiaque h.*’ &c. *Taubmann.*

138 *Laudumque*] Ne esset turpe quod ait *pavor*. Sane istæ sunt pro-lusiones bellorum, unde etiam ad tubam geruntur. Sed sciendum majoris ætatis funera ad tubam solere proferri. Persius, ‘*Hinc tuba candelæ.*’ Minoris vero ad tibias: ut Statius de *Archemoro*, ‘*Tibia enim teneros solitum deducere manes.*’ *Servius.*

139 *Finibus omnes*] Secundum naturam ante generali usus est descriptione, venturus ad specialitatem. *Id.*

140 *Clamor Nauticus*] *Κέλευσμα.* Mart. iv. 64. ‘*Quem nec rumpere nauticum celeusma, Nec clamor valet helciariorum;*’ id est, eorum qui moliantur funibus moles, navesque ducunt. *Taubmann.*

141 *Adductis lacertis*] *ὑποτόπισις.* Ita Scaliger ad illud Ennii, in remiges; ‘*tonsam ante* (ita enim legit, non, *arte*) *tenentes,*’ notat: ‘*Remum porrectis brachiis ante pectora tenebant: dato signo, applicabant pectori.*’ *Idem.*

142 *Infundunt pariter sulcos*] A re rustica. Val. Flacc. l. i. ‘*valet immissis cava pinus habenis, Infunditque salum.*’ Sidon. in Burgo: ‘*pontumque in flumine sulcas.*’ Prudent. Cathem. hymno v. ‘*Qui pontum rapidis æstibus invium Persulcare vetas.*’ Cum sulcis cognata ea metaphora, qua maria dicuntur arari, *Æn. ii. et iii. Cerda.*

143 *Convulsam remis rostrisque tridentibus æquor*] Dissimulandum jam quod in antiquis codicibus habetur, *convolsum.* Et ut Victorinus scribendum præcipit *convulsam.* Illud autem diligentius examinandum, quod olim, quodque nostra maxime ætate Grammaticorum omnium ingenia perturbabat, *rostrisque stridentibus.* In quo variant et ipsi quoque codices anti-

qui, totque tibi offerunt lectiones, ut cui potissimum adhæreas, ambigere cogaris. Nam quum post dictionem *rostris*, quæ particula copulativa multorum omnino veterum exemplarium consensu subsequatur, veriti plerique sunt *stridentibus* adscribere, quod primam in eo verbo syllabam produci, persuasum haberent. Hinc in vetusto quodam codice, *rostrisque sonantibus* scriptum est. Hinc alii *s* in *stridentibus* abundare putaverunt, quod omnino plerisque aliis locis factum deprendi, in Romano præsertim codice, suspicatique sunt *tridentibus* legendum. Alii *ruentibus* adinvenere, quæ in opinione literatissimos ætate superiore viros fuisse accepimus. Sed enim lectiones hujusmodi in nullo ex antiquis exemplaribus, quæ undique conquisita inspexerim, offendi. In Oblongo illo codice pervetusto, quem Pomponii Læti delicias fuisse dicunt, *rostrisque rudentibus* legitur: quod improprie dictum videretur. Quum vero bona codicum antiquiorum pars *rostrisque stridentibus* habeat, eamque lectionem agnoscat Apronianus, non absurdum forte fuerit dicere pedem insolitum, quippe Amphimacrum, vel Molossum potius quarto loco positum: nisi Poëtam auctoritate sua primam in *Strideo* syllabam, quippe quæ *læra* sit, vocalis dichrona, corripuisse quis asserere voluerit. Neque obstiterit, quod, *que*, tribus consonantibus inhærentibus produci debere videatur: quum *s* inter liquidas quoque rejecta sit, Capri testimonio, et ab Etruscis inter eas literas, quæ vix pronuntiantur habita: licet olim suæ cujusdam potestatis, sonoque suo etiam absque vocalium adminiculo sonora videretur. Sed quid obsecro magis proprium, quam in eo strepitu exprimendo, per eam syllabarum asperitatem, ut vastum nescio quid præter etiam rationem musicam audiatur, legere, convolsum remis *rostrisque stridentibus æquor*. Quamvis neque quidem

ea mihi lectio displiceat, quam probant literati plerique viri, *rostrisque tridentibus*. Quam lectionem ab Academia Neapolitana profectam indicavit mihi Angelus Colotius, vir apprime literatus. Videtur vero *tridentibus* dictum a specie rostri, tridentali effigie: cujusmodi ea est, quæ in Agrippæ nummis habetur. Nam, in honoribus Agrippæ habitis, nummi etiam cum navi rostrata cussi. s. c. quod Virg. in clipeo tangit, 'Tempora navali fulgent rostrata corona.' Movet me præterea Valerii Flacci parodia, ita dicentis, 'Volat immissis cava pinus habenis, Infinitque salum: et spumas vomit ære tridenti.' *Pier.*

Tridentibus] Sic mavult legere fretus codicem auctoritate Schott. observ. poët. II. 2. quam lectionem pro *stridentibus* et *sonantibus* etiam probat H. Stephanns in lect. Virgil. nec non Sanct. Minerva p. 335. Rostra enim tridentia fluctus scindebant in infima proræ parte, ut Salmasius, hunc locum emendans, exserit p. 570. Plin. exerc. *Emmeness.*

144 *Præcipites*] Festinantes: ut, 'Præcipites vigilate viri,' et est hyperbole. *Servius.*

Bijugo] Pro *bigarum*: nove dixit. Sane et hoc celeritatis est. Plures enim se impediunt. *Idem.*

145 *Carcere*] Usurpavit. Nam *carcer* est numero tantum singulari, custodia noxiorum. *Carceres* vero numero tantum plurali, ostia, quibus equi arcentur: unde et *carceres*, quasi *arceres*, secundum Varronem. *Idem.*

Carcere] In ostiis circi erant carceres, sive eorum emissiones, cancellis clausæ, quibus bigæ et quadrigæ certantes mittebantur. Plura Onuphr. Panvin. de Ind. Circens. I. 6. vide quæ dicta Ge. I. 512. *Emmeness.*

146 *Nec sic*] Veteres aliquot codices manu scripti legunt, *non sic inmissis*: ut sit altera periodus. Sed vulgata lectio omnino receptior. *Pier.*

Undantia] Large effusa. *Servius*

147 *Jugis*] *Pro equis jugalibus*. Id.

Jugis] Jugales equi Græce ζύγιοι ἵπποι: de quibus Virg. *Ge.* iii. 572. 'Sed tamen idem olim currū succedere sueti Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre.' Vide Sceph. de re vehic. i. 11. Et hoc loco Macrobio teste Saturn. v. 11. Homerum superat Maro. *Pro lora concussere jugis* Ovid. *Metam.* v. 403. 'Exhortatur equos, quorum per colla iugasque Executit obscura tinctas ferrugine habenas.' *Emmeness.*

Pronique in verbera pendent] Nullus satis sermo occurrit, quo possim tantum hunc affectum explicare. Is est Virgilius, quem sæpissime sentiendo magis debeas meditari, quam interpretari loquendo. Sane neque illa Homerica, *Iliad.* 23. πολλὸς δ' ἀνεκήμεν ἰδρῶς "Ἴππων, ἔκ τε λόφων καὶ ἀπὸ στέρνοιο χαμᾶζε: *multusque exiliit sudor Equorum, eque cervicibus et a pectore in terram.* Neque illa Sidonii in Narbone, 'Instabant alii manu atque voce, Passim et deciduis in arva guttis Rectorum, alipedumque sudor ibat,' ita mihi aperiunt fatigationem equorum, atque hemistichium hoc Virgillii, ubi nullum otium in rectoribus, nullum in equis tempus vacuum a metu. Aliquid ad rem Virgillii Homerus, cum ait, ἐφ' ἵπποισιν μάστιγας ἄειραν: *super equos flagella sustulerunt.* Sed est aliud, quod hic notes: sicut supra in præterito corripuere, et deinde in præsentī, ruunt: ita nunc quoque, concussere, et deinde, pendent. Nam, quemadmodum equi, qui corripuere ab ipsis canceribus cursum, jam nunc ruunt: ita antiq̃æ, qui initio concussere lora ad illos excitandos, jam nunc sine ulla intermissione pendent semper in verbera. Adeo sibi Poeta est consonus. Pulchre Propert. *el.* iv. 8. verbum hoc cum oppositione adhibuit: 'Spectaculum ipsa sedens primo temone pependit, ubi cum sedeat, tamen pendet. Xenoph. 3. ἀναβ. ἐφ' ἵππων κρέανται.

pendent ab equis. Cerda.

Pronique in verbera pendent] Ovid. *Amor.* iii. 2. dicit, 'verbere terga notare.' Phædr. fab. iii. 7. 'temperare jugum flagello lento.' *Emmeness.*

148 *Tum plausu fremituque, &c.*] His verbis alludit Poëta ad circi clamores et studia. Vix autem dici potest, quæ illa fuerint, iccirco Juvenalis, *clamosum circum* vocavit, 'clamoso insistere circo.' Et Martialis. *epig.* x. 5. 'Ille ego sum Scorpis clamosi gloria circi.' *Cerda.*

149 *Consonat*] Ideo *consonat* propter echo. Nostræ enim vocis est æmula: unde et *resultant*, ait. *Servius.*

Consonat] Ita *Ge.* iv. 'ubi concava pulsu Saxa sonant vocisque offensa resultat imago.' *Taubmann.*

Consonat omne nemus, vocemque inclusa, &c.] Fabulam Echus narrat Ovid. *Metam.* l. iii. Nympha fuit, quæ Narcissum cum frustra deperiret, corporis substantiam amisisse dicitur: vs. 396. 'Attenuant vigiles corpus miserabile curæ Adducitque cunctem macies: et in aëra succus Corporis omnis abit. Vox tantum atque ossa supersunt, Vox manet,' &c. Dabit veniam æquus lector, qui quanta negotiorum mole distringor comperitum habet, scribenti *Ecl.* i. 5. hanc Nympham mutatam in calamos, quæ Syringi conveniunt, de qua Longus *Pastor.* l. ii. De clamore autem natarum eorumque studio, quod κέλευσμα, idem legendus *Pastoral.* l. iii. et *Faber Agonist.* ii. 30. *Emmeness.*

150 *Resultant*] Voce repercussa. *Æn.* viii. 'Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.' *Taubm.*

151 *Primisque*] In Romano codice, in Longobardico, in Mediceo et aliquot aliis legere est, *primis*: ut sit, *Primis undis*: in aliis *primusque*. *Pier.*

Elabatur] Tracurrit celeriter: ut, 'Laber', *nympha, polo.* *Servius.*

152 *Turbam inter*] Tumultum, hoc est, in ipso principio. *Idem.*

153 *Sed pondere pinus Tarda*] Sic

Stat. Theb. l. vi. 'non arte rudes, sed mole tenentur.' *Emmeness.*

154 *Discrimine*] Vel interstitio, vel certamine, vel cursu. Et bene variat, nunc naves, nunc ductores commemorans. *Servius.*

155 *Priorem*] Inter se, hoc est, tertium. *Idem.*

156 *Et nunc Pristis habet*] In antiquioribus codicibus legere est, *et nunc Pristis habet*, pro *et nunc Pistris abit*. Sed quamvis *Pristin*, ut paulo ante dicebamus *παρὰ τὸ πρίσω* dictam velint, nihil me moverit, utrum *r* prima an secunda syllaba collocetur, quum multa hujusmodi ex Metathesi, tam apud Græcos, quam apud Latinos, enuntiari soleant. Quod vero *habet* legitur, ideo placet, quod intelligitur de priore loco, quem ambo superare contendebant. Sicuti tamen *abit* magis placeat, illi sit integrum suo jure legere. Eam sane lectionem ego raro in his codicibus antiquis observavi, nisi subdititiam, priore abrasa lectione, quæ scilicet *habet* erat. Non præteribo autem esse veteres codices, in quibus supra verbum *habet*, adscriptum sit loco paraphrasis, *victorian*. *Pierius.*

157 *Junctis Frontibus*] Sæpe noster eandem sententiam habet vario flexu. Quod enim hic *junctis frontibus*, in hoc libro postea, 'æquatis rostris,' et iterum, 'æquatis velis.' Quæ verba etiam sunt in Æn. iv. Livius etiam l. xxxvi. 'æqua fronte ad pugnam accedere.' *Cerda.*

158 *Longa sulcant*] In Romano codice legere est, *et longa sul. va. sal. carina*: neque obstat, quod duo sint, quum subintelligi possit, unusquisque sua. In Mediceo quidem *carina* prius fuerat, sed aliena manu et atramento *carinae* factum. Est ibidem *longe* absque diphthongo, ut adverbium videatur, quanquam ea in aliis quoque nominibus desideratur: in quibusdam *longæ* invenias. *Pierius.*

159 *Metamque tenbant*] Nauticum

verbum. *Servius.*

160 *Cum*] In antiquis aliquot codicibus scriptum est *tum*. *Pierius.*

Princeps] Modo ordinis est. *Serv.*

162 *Quo tantum mihi*] Vacat mihi: ut solet plerunque. *Idem.*

Quo tantum mihi dexter abis] Id est, a meta: nam teste Turn. xiv. 4. sinister orbis et interior ad metam fuit (et ut Salmas. p. 936. exerce. Plin.) dexter exterior et longius a meta. Idem confirmat J. Castalion in var. lect. l. i. et Bulling. de circo c. 29. unde Sil. Ital. l. xvi. 'Sed lævo interior stringebat tramite metam.' Ovid. Amor. iii. 2. 'Nunc stringam metas interiore rota.' Et ipse noster infra vs. 170. 'Radit iter lævum interior,' &c. sic palma præcipiebatur: et vs. 203. 'Dum proram ad saxa suburget Interior.' *Emmeness.*

Gressum] Vulgata quidem exemplaria *cursum* habent. Sed in Romano et plerisque aliis uno exemplo legas, *gressum*. De navigatione tamen *cursum* potius dici passim observes. *Pierius.*

163 *Littus ama*] *Litus* est omne quod aqua alluitur. Unde et saxum *litus* vocavit. *Servius.*

Littus ama, et lavas] In Longobardico legere est, *litus amet:avas*, non quod utrunque de palmula dicatur: nam qui sensus in palmula, ut amare possit, nisi figurate dicatur? Sed quia *am'et* per Apostrophem, una elisa vocali, scriptum fuerit in antiquis: quam scriptionis rationem, aliquot veterum inscriptionibus, quæ adhuc in marmoribus restant, alibi comprobavimus. Et quia forte dicerent aliqui apostrophem apud Latinos in uno tantum verbo *est* fieri solitam: invenimus *hor'unc* pro *horum hunc*. In antiquissimo monumento ad Divi Bartholomæi Pontem, quo jungit insulam Esculapii, Janiculum versus, ita luculentissimo scriptum senario, GNATOS QUOS CREAVIT HORUNC ALTERUM. Ibi enim

u et m literæ una cum aspirationis nota elisæ sunt: nisi quis maluerit *Horunc* pro *Horunce*, positum: ut ex *Hocce*, *Hocc*, denum *Hoc*: de quo superius disputatum eo loco, 'Hoc erat, alma parens.' *Pierius*.

Stringat] Radat: ac si diceret: Hoc volo, quod times. *Servius*.

Palmula] Extrema pars remi in modum palmæ protenta. *Idem*.

Palmula cautes] *Palmula* pars remi latior: unde ἐλίσσειν πλάτην ἄλιαν, κωπηλατεῖν et apud Eurip. εὐθύνοντας εἰναλίαν πλάτην: et ταρσοὶ κωπῶν apud Pollucem palmulæ remorum dicuntur. Vide apud Bayf. ταρσοὺς παρασύρειν, et παρακρούειν. Catullus autem palmulas et palmas dixit: 'Sive palmulis Opus foret volare, sive linteo:' et alibi, 'Cærula verrentes abiegnis æquora palmis.' Ut autem hic littus ama, altum alii, Propert. 'Alter remus aquas, alter tibi radat arenas, Tutus eris: medio maxima turba mari.' *Germanus*.

Stringat sine palmula cautes] Et in navali et curuli certamine metam quam proxime præterire laudi putabatur, inpingere in eam, periculum minabatur contendentibus. Inde Horat. od. i. 1. 'metaque fervidis Evitata rotis, palmaque nobilis Terrarum dominos evelit ad Deos.' *Emmeness*.

164 *Sed cæca*] Τὸ πρέπον nautarum: quod durum genus, nec facile tractandum. De quo Scal. Poët. iii. 15. *Taubmann*.

166 *Quo diversus abis*] Alii sic distinguunt: Quo diversus abis iterum? p. s. Alii: Quo diversus abis? iterum p. s. Ita primum esset imperantis: alterum admittantis: tertium per indignationem interrogantis. Rationem igitur haberent distinct. omnes. *Fabric. Idem*.

Iterum] Hoc verbum et a poeta potest dici, ut, *Iterum revocabat*: et a Gya, ut, *Quo abis iterum*: non, *iterum pte*. *Servius*.

167 *Et ecce*] Multi expungunt et, quod in antiquis codicibus particulam eam adserant non inveniri. Id qua ratione suffulciant, viderint. Ego sane et in Vaticanæ bibliothecæ codicibus, et in plerisque aliis, qui mihi præ manibus fuerunt, passim et ipsum notatum animadverti: quare pro iis, qui Trochæum quarto loco statuere in hoc versu volunt, nihil habeo certi, quod ex antiquis codicibus afferre possim. *Pierius*.

169 *Inter navemque*] Que vacat. *Servius*.

170 *Subitusque*] In Mediceo, et antiquis aliquot aliis codicibus, subito legitur. Sicui magis nomen faciat satis, integrum unicuique est, quam maluerit, lectionem eligere. *Pierius*.

171 *Metis tenet æquora tuta relictis*] Hæc fuit felicitas Cloanthi, ut citius ad metam perveniret, quia interior ivit, id est, sinisterior: itaque evasit inter navem Gyæ, et inter scopulos, qui erant ad saxum illud, ubi sita erat meta: evasit vero in pelagus jam expeditum et liberum. *Cerda*.

172 *Exarsit juveni*] Causa pendet ex causa. Horatius, 'Non ego hoc ferrem calidus juvena Consule Planco.' *Servius*.

Exarsit dolor] Animi generosi indicium, dolere palmam sibi ereptam: quod et in equis Ge. iii. ostendit. *Taubmann*.

173 *Nec lacrymis caruere gena*] Nimis irascentum est. Cicero de Verre, 'Cum irasceretur, lacrimas vix interdum teneret.' *Servius*.

Nec lacrymis] Similis affectus in certamine Homérico, ubi enim princeps illius cursus se videt superari, erumpit in lacrimis præ iracundia, Τοῖο δ' ἀπ' ὀφθαλμῶν χύτο δάκρυα χλωμένοιο: Hujus vero ab oculis fundebantur lacrimæ irati. Iterum, an de eodem, excidit, τῇ δὲ οἱ ὕσαε Δακρυόφιν πλησθεῖν: vique oculi Lacrimis impleti sunt. *Cerda*.

174 *Decorisque sui*] Inhonestum

enim est irasci, duci præsertim. *Servius.*

Sociumque salutis] Possumus intelligere, *oblitus salutis suæ socium*, id est, gubernatorem. Possumus et *socium salutis oblitus*, pro *sociorum*, præcipitato scilicet gubernatore. *Idem.*

175 *Deturbat*] In antiquis aliquot codicibus, *detrahit*, venustate et proprietate haud quaquam pari. Est et in *deturbat* subitarius impetus. *Pier.*

176 *Ipse gubernaclo*] Ut ostenderet, nihil esse, quod etiam ipse non posset implere. Ut in *Æn.* vi. 'Cui deinde subibit.' *Servius.*

177 *Hortaturque viros*] Aut ipse dicit Celeusma; nam *hortatores* dicuntur: aut id *hortatur* ideo, quia consternati fuerant, perditio gubernatore. *Idem.*

Clavum] Fustem gubernaculi. *Id.*

178 *Fundo vix tandem redditus*] Præcipitatus Menætes, et *vix*, et *tandem* emersit ex undis. Ideo *tandem*, quia *vix*. Dicit causas difficultatis et moræ. Cadenti enim in præceps, ne mature possit emergere, impedimento fuerunt et vestes et senectus. *Donat.*

Imo est] In nonnullis codicibus antiquis, *est* verbum desideratur: in aliquot aliis per apostrophen scriptum invenias *im' est*. Sed hæc quoniam ætas nostra videtur abhorreere, quamvis ita sæpe in codicibus antiquis scripta reperero, pluribus tamen locis, ne cuipiam fastidio sim, consulto dissimulabo. *Pierius.*

179 *Jam senior, madidaque fluens in veste, Menætes*] Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuisse debere, addidit *senior et veste madida*. Et ideo *gravis, madida*. *Fluens* autem, id est, cui vestis fluebat: honeste locutus est: sic Juvenalis, 'Et multo stillaret penula nimbo.' *Servius.*

181 *Risere natantem*] Unde in ludis voluptas quaeritur. *Idem.*

182 *Revomentem*] Sæpius vomentem, vel quod diu hauserat. *Idem.*

Delph. et Var. Clas.

Et salsos rident revom.] Hom. Od. E. στόματος δ' ἐξέπτυσεν ἄλμην πικρὴν, et Aristot. ἀποπτύζει τὴν θάλασσαν, respuit mare. *Germanus.*

183 *Spes est accensa duobus*] Duobus postremis spes accessit ex casu Gyæ, quoniam ejus mora poterat prodesse sequentibus, ut superiores efficerentur. Propinquabat scopulo Sergestus, sic tamen, ut non tota navis esset libera: pars quippe ejus videbatur præterisse, pars vero premi posterioris rostro. *Æmulam Pristin* dicit, quæ transire conabatur. *Donat.*

184 *Mnestheique*] In codicibus aliquot antiquis, *Mnesthei* legitur: ut in Georgicis, 'inferias Orphei.' Eaque est recta declinatio: quamvis *Mnestheo* per Synizesin legi posse non negarim. *Pierius.*

Morantem] Imperitia gubernantis. *Servius.*

186 *Nec tota tamen ille prior præeunte carina*] Nonnulli eo syllabarum similium concursu offensi, qui apparet in *tota tamen*, neque non aliqua omnino asperitate, quæ resultat ex continuatione dictionum itidem duarum *prior præeunte*, versum in vocaliorem quandam musicam rede gere. Itaque in antiquis plerisque codicibus versus hoc legitur ordine dictionum: *nec tamen ille prior tota præeunte carina*. Sed utcumque isti auribus ita suis adblandiantur, nihil est in lectione illa pervulgata, quod me vel tantillum offendat. *Pierius.*

187 *Partem*] In codicibus aliquot antiquis, *partim* legitur: nescio an mutatione ea familiari ex *e* in *i*, an adverbium esse voluerint: mihi sane magis placet *partem* nomen. *Idem.*

Æmula Pristis] Eiusdem rei studiosa: ut, 'illo æmulo atque imitatore studiorum meorum.' Cicero in Cæsarianis. Alias *inimicum* significat. *Servius.*

189 *Insurgite*] E contra Lucanus, 'Atque in transtra cadunt.' *Idem.*

190 *Hectorei*] Aut fortissimi, qualis

Hector fuit: aut quondam Hectoris. *Id.*

Hectorei socii] Id est, fortissimi: aut, quondam Hectoris. De qua emphasi Scal. iii. 78. *Taubmann.*

Trojæ sort. sup.] In excidio Trojæ. *Idem.*

192 *Gætulis*] Africanis: a parte totum. Nam Getulia Mediterranea est: Syrtis vero juxta Libyam sunt. Sic de Syrtibus Horatius, 'Ubi Mauræ semper Æstuat unda.' Fuisse autem Trojanos in Syrtibus ille indicat versus, 'In brevem et Syrtis urget, miserabile visu.' *Servius.*

193 *Ionioque mari*] Quando juxta Charybdis navigaverunt. *Idem.*

Maleæque] *Malea* promontorium est Laconicæ provinciæ: unde sunt *sequaces*, id est, persecutrices: ut, 'Caprææque sequaces Inludunt.' *Id.*

Maleæque sequacibus undis] *Malea* promontorium est Laconicæ, quod per quinque passuum millia in mare protenditur: ubi undæ sunt *sequaces*, id est, persecutrices, et quæ crebro retrahunt spe jam tutos et securos. Unde et Proverb. 'Maleam legens, quæ domi sunt, obliviscere.' *Propert.* el. iii. 17. 'Et placidum Syrtis portum, et bona litora nautis Præbeat hospitio sæva Malea suo.' Græcis μάλεα et μάλεια scribitur. *Taubmann.*

Malea] De Malea, promontorium quæ est Laconicæ terræ, Mela ii. 3. circa quod periculosa navigatio: unde *Stat. Theb.* l. ii. 'Spumantis Maleæ formidatum caput.' l. iv. 'Et dubiis Malea evitata carinis:' et l. vii. 'raucæ circumsonat ira Maleæ.' *Strabo* l. viii. ἔστι δὲ τραχὺς παράπλους εὐθὺς ἀπὸ μαλεῶν ἀρξάμενος, &c. *Sophiano* appellatur *Cubo Malio*. Graviores superata esse pericula, in memoriam revocat, quod prudentis est ducis officium. Ita *Cæsar*, congressurus cum Germanis, ut suis addat animos, superatos Germanos docet ab Helvetiis, quos tamen vicerant Romani. *Cæsar de bell. Gall.* l. i. 'hos esse Germanos, quibuscum sæ-

penumero Helvetii congressi non solum in suis, sed etiam in illorum finibus plerumque superassent, qui tamen pares esse nostro exercitui non potuerint.' *Emmeness.*

194 *Prima*] Quasi quæ soleo. *Serv.* *Mnestheus*] Ille victor semper. *Id.*

195 *Quamquam o*] In antiquis plerisque codicibus imperite inepteque abrasa est castior lectio, scilicet, *quamquam o*, et ejus loco repositum *quemquam*, ut ab eo pendeat, *vincere certo*: quod valde absurdum est, suos tamen habet amatores. *Pierius.*

196 *Extremos pudeat rediisse*] Ita *Horat.* in *Arte*: 'Occupet extremum scabies: mihi turpe relinqui est.'

Hoc vincite] Loco victoriæ sit, ultimos non redire. *Servius.*

197 *Nefas*] Modo opprobrium. *Serv.*

198 *Ærea*] Fortis: ut, 'Et junctos temo trahat æreus orbes:' nam puppis ærea non est, sed prora. *Idem.*

Ærea puppes] In Romano codice, *puppæ* per *es* nominativo casu numeri singularis habetur: eamque veram esse lectionem ex *Valerii Probi* præceptione conjicimus, qui vocabulum hoc nominativum in *es* mittere ostendit, dum ait: 'Puppæ, valles, rupes, vulpes, aspes, nominativo singulari proferri.' At nunc vix unum aut alterum ex his pronuntiari per *es* videas. Tot ea fuerunt quæ Grammatici juniores, usumne secuti nescio, an abusus, imitauerunt. *Pierius.*

199 *Subtrahiturque solum*] Unicuique rei quod subjacet, *solum* ei est: unde est *solum navis* mare, et *aër avium*: et est verbum, cujus perlucida significatio per naturam non invenitur. *Servius.*

Solum] *Solum* sæpe significat, quicquid alteri rei subternitur, et veluti pro fundamento est. Vel dicas, *solum* esse, quod Dialectici vocant superficiem cujusque rei. Sic mare *solum* dicitur *Virgilio*: sic cælum *Ovidio*: 'Astra tenent cæleste solum, formæque Deorum.' Sic et apud *Aristot.* (observatore Germano) ὁπιο-

κεῖμενον, quæ vox signat quicquid sub-
jacet, accipitur pro quocumque fun-
damento, sive terreum sit, sive a-
queum, sive ærium, unde et ab in-
terpretibus *solum* redditur. Isidorus
accipiens, ut solet, a Grammaticis,
ita definit II. 1. 'Solum dicitur omne,
quod aliquid sustinet, quasi solidum;
unde et terra solum, quod cuncta
sustineat, et solum pedis, quod totam
corporis molem portet.' Et notabis
non tantum *solum* commune esse
vocem mari, et cælo, sed fretum, sed
æquor. Ennius apud Nonium: 'Cras-
sa pulvis oritur, omnem pervolgat
cæli fretum.' Accius in Atreo: 'Sed
quid tonitru turbida torvo Concussa
repente æquora cæli Sensimus so-
nare?' *Cerda*.

200 *Sudor fluit undique*] Hæsit Ho-
mer. Iliad. χνι. ἰδρὼς Πάντοθεν ἐκ με-
λέων πολλὸς ἔρρεεν: *Undique ex mem-
bris fluebat sudor multus*. Ennius An-
nal. xv. dixit: 'Totum sudor habet
corpus, multumque laborat.' Loqui-
tur de Cælio, quem hostes plurimi
circumvenere in acie. *Idem*.

Rivis] Quasi rivis, more rivorum:
ac si *riuatim* diceret. *Servius*.

202 *Furens animi*] Figurate dixit:
ut, 'Præstans animi juvenis.' *Idem*.

*Furens animi, dum proram ad saxa
suburget*] In codicibus aliquot anti-
quis legere est, *nanque furens animis*.
Sed enim Arusianus Messus *furens
animi* casu quippe genitivo, elocutio-
nis modum loco hoc agnoscit: quan-
quam Virgilius alibi *furens animis*
dixerit, ut eo loco, 'Ecce furens ani-
mis aderat Tirynthius.' Est et *subur-
guet* per u post g, Attiano more, in
antiquis plerisque codicibus. Sed At-
tium Velius Longus auctorem appel-
lat vitiosum. *Pierius*.

Suburget Interior] *Interiorem* hic
Turnebus accipit, quod propinquiore
spatio et breviori ad scopulum, qui
meta erat, pergeret: ex illo Cicero-
nis loco, 'Nam cursu interiore brevi
utitur orbe:' qui locus respondet,
meo iudicio, illi Æn. xi. de Camilla:

'magnumque agitata per orbem Elu-
dit gyro interior, sequiturque sequen-
tem:' nimirum quod illa in perse-
quendo et agitando hoste, quem ob-
equitationibus et gyris vexabat, sem-
per et arte et potiore loco, videretur
centrum orbis et interiora tenere.
Germanus.

203 *Interior*] *Sinisterior*. Cicero,
'Quem omnia intus canere dicebant.'
Salustius, 'Igitur introrsus prima
Asiaë Bithinia est.' *Servius*.

Iniquo] Augusto: ut, 'Et silvis in-
sedit iniquis.' *Idem*.

204 *Procurrentibus*] *Prominentibus*,
et objectis, et velut obviam venienti-
bus. *Idem*.

205 *Murice*] Saxi acumen eminens
per tranquillitatem. *Idem*.

Murice] *Murex*, cochlea est in dor-
so fastigiata instar acuti saxi, ita ut
torno acuminata videatur. Ab hac
muricis conchylii similitudine vocavit
acumen saxi eminens et asperum,
cui remi verberando impacti dissil-
liere. *Taubmann*.

Murice] Stat. Achill. l. II. 'murice
frenat acuto Delphinas bijuges:' id
est, asperitate, ut Non. Marcell. saxi,
quæ Græce κλώμαξ, qua non cedente,
crepuerunt remi et fracti sunt. *Emm*.

206 *Prora pependit*] Tale quid de
nave Tarchontis: 'dorso dum pendet
iniquo.' Et de naufragis in I. 'Hi
summo in fluctu pendunt.' *Cerda*.

207 *Morantur*] Id est, retro agunt.
Servius.

208 *Ferratasque trudes*] In Medi-
ceo, et antiquis aliquot aliis exem-
plaribus, *trudes* legitur. In quibus-
dam *sudes*. Sunt vero *trudes* conti-
præacuta cuspide, quibus repelluntur
et naves et alia, a *trudendo* dicti.
Neque vero timendum syllabæ, quum
tam multa reperiantur, quæ derivata
a longis, brevia tamen ipsa sint, ut
duces a duco: ita *dicax*, lucerna, so-
por, fragilis, coma, et hujusmodi alia
pleraque. *Pierius*.

Trudes] *Pertica* robusta, qua naves
propelluntur. Gyrالد. de navig. c. 13,

Utitur et hac voce Tacit. ann. III. 46. 'quidam trudibus inertem molem prosternere:' et bene Donatus, quemque sedulo hoc egisse, inquit, quod præsens postulabat periculum, et ad liberandam navem usui videbatur: ideo *expediunt alii, &c.* Emmenest.

Cuspide] Isidorus VIII. 7. 'Contus ferrum non habet, sed tantum cuspide acuta est.' Alii obvii. *Cerda*.

209 *Legunt*] Vel *prætereunt*: sed melius *legunt*, id est, colligunt. Nam sequitur, 'Et fractis discentem currere remis.' *Servius*.

210 *Successu acrior*] Ex incommodo Sergesti. Sic vs. 231. 'Hos successus alit.' Sic solet homines inflatos reddere successus. Pro eo Just. XXIV. 4. 'Hortante successu.' Suet. in Ner. c. 20. 'blandiente profectu:' qui tamen non paucos ad perniciem devocat, ut Phædr. f. III. 6. *Emm*.

212 *Prona*] Vicina litoribus. Unde *altum*, est longe positum. *Servius*.

Prona maria] Facilitatem reditus voluit demonstrare: *prorum* enim dicimus, quicquid difficultatem non habet, et *arduum*, quicquid difficulter superatur. *Donatus*.

Pelago decurrit aperto] Signate dicit, *decurrit*: quasi alto mari, quod proprie *pelagus* est. *Apertum* vocat scopolis aut brevibus non infestum. *Taubmann*.

213 *Columba*] Ubique de his domesticis *columbas* Virgilius dicit. Persius vero ait, 'Teneroque columbo Est similis.' Nam *agrestes, palumbes* vocantur. *Servius*.

Quatis, &c.] Hanc comparisonem Scal. IV. 6. exemplum ponit *Venustatis* mollioris (quam prudentiam quandam electionis et collocationis *δεξιόγῃνα* vocat) in supremo Orationis caractere. *Taubmann*.

215 *Exterrita pennis*] Pinnarum concussione terrorem significans: ut, 'Timuitque exterrita pennis Ales.' Non enim timet pennis, sed indicat timorem. *Servius*.

216 *Dat tecto ingentem*] In codici-

bus aliquot manu scriptis, *Plausumque exterrita pennis Dat tergo ingentem*, legitur: sed *tecto* omnino melius. *Pierius*.

217 *Radit*] Secat. *Servius*.

Liquidum] Purum aërem. *Idem*.

218 *Ultima*] Observo, credo, alii cubi, *ultimum* æque dici de utroque extremo: verbi gratia, *anni ultimi ætatis*, sunt anni et pueritiæ, et senectutis. Cicero enim dixit, 'pueritiæ memoriam recordari ultimam.' De altero exempla abundant, et hic ita capiendus Virgilius. Ceterum hæret Poëta in sermone Circi. Ita enim hic *secat ultima*, ut Eurip. *ἐπ' ἄκραν ἡκομεν γραμμὴν*: *venimus ad summam lineam*. et Sen. ep. 26. 'Decrepitos, et extrema tangentes.' *Cerda*.

220 *Et primum*] In codicibus aliquot antiquis *at*, in aliis *ac*, sed hoc melius, nisi *et* malueris. *Pierius*.

221 *Brevibusque xadis*] *Brevia*, sunt vadosa loca maris, navigantibus insidiosa: quod ibi undæ breves sint, nec in altum adsurgant. Ita *Syrtes*, loca sunt importuosa et undarum brevibus infesta. *Æn.* I. 'In brevica et Syrtis urget.' *Taubmann*.

Frustra] Quis enim ei relicta victoria subveniret? *Servius*.

222 *Fractis discentem currere remis*] Jocose et argute. Et habet speciem Proverbii, in eos qui tenui præsidio nituntur. *Taubmann*.

223 *Ingenti mole Chimæram*] Ita supra, 'Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram, Urbis opus.' *Cerda*.

224 *Magistro est*] Et hoc quoque per apostrophem scriptum in antiquis aliquot exemplaribus hoc modo, *magistrest*: de qua scribendi ratione exempla veterum alibi recitavimus. *Pierius*.

225 *Ipsa superest in fine*] Prope terminum certaminis. Ut, 'spatia et si plura supersint, Transeat clapsus prior.' *Servius*.

Solus jamque ipso, &c.] Ultimam certamen Mnestheo cum Cloantho est. Conanti transire Mnestheo ma-

gis favebat spectantium turba. Qui locum primum tenebant, hunc ne amitterent, laborabant; itaque ducebantur gloria, ut hanc saluti suæ præsumerent proponendam. Alterius navis viros, qui primum locum præripere nitebantur, erigebant res secundæ et fortunæ suffragium, eo magis, quod videbantur ausus suos posse complere. *Donatus.*

226 *Adnixus viribus urget*] In Longobardico *adnisus* per *s* scriptum, cuius scriptionis rationem alibi reddidimus. Et in aliquot aliis antiquioribus *urguet*, uti paulo ante *suburguet*, ex instituto Attii. *Pierius.*

228 *Instigant studiis*] Sententiam ex Homero hausit, apud quem Græci Ulyssem excitant hortanturque, ut victoriam Ajaci præripiat, qui in cursu præcedebat, ἰαχὸν δ' ἐπὶ πάντες Ἀχαιοὶ Νίκης ἱερμένφ, μάλα δὲ σπεύδοντι κέλευον: *Acclamabant vero omnes Achivi Victoriæ cupido, valde autem festinantem hortabantur.* *Cerda.*

Resonatque fragoribus] In Romano codice antiquissimo, et in aliquot aliis manu scriptis legere est, *resonatque fragoribus æther*: ut id totum de remigatione intelligatur, et plausu, qui per strepitum editur. Quanquam neque clamoribus displicet, quum dictum sit, *Cunctique sequentem Instigant studiis*: quod per clamores fieri necessarium est. Sane in Mediceo *clamoribus* habetur: sed ibidem *resonatque* scriptum est, quod rationem metricam vitaret; nisi quis amphimacrum in hoc genere carminis ferre potest. *Pierius.*

229 *Proprium decus*] Quasi jam partam victoriam et honorem ni teneant, indignantur. *Servius.*

230 *Vitamque volunt pro laude pacisci*] Id est, mutare ex pacto vitam cum laude. Ita *Æn. xii.* 'letumque sinas pro laude pacisci,' id est, eligere mortem pro laude. *Scal. iv. 12. Taubmann.*

Vitamque volunt pro laude pacisci]

Simile est illud Terentianum in *Phorm. i. 3. 14.* 'ut mihi liceat, quod amo, frui, jam depecisci morte cupio.' Pro eo *Sil. i. vii.* 'et unanimit vel morte emisse volebant Spectari Fabio.' *Stat. Theb. i. i.* 'hac ævum cupiat pro luce pacisci.' *Emm.*

231 *Successus*] *Fœlicitas.* *Servius.*

Possunt, quia posse videntur] Sperabant victoriam opinione spectantium: ut, 'Cunctique sequentes Instigant studiis.' *Idem.*

232 *Et fors*] Pro fortasse. *Idem.*

233 *Palmas utrasque*] Diximus supra antiquum hoc esse. Carminius tamen dicit (qui de elocutionibus scripsit) per naturam vitiosam esse hanc elocutionem: et sive *utramque palmam*, sive *utrasque palmas* dixerimus, esse in aliquo usurpationem. *Idem.*

Ni palmas] Festivum commentum, sed tamen pium: quo docetur omnem victoriam cœlitus dari. Unde et *Victoriam* deam pinnatam finxerunt, ut e cœlo devolare posset. *Ausonius*: 'ab æthereo præpes Victoria lapsu.' Romæ *Victoriæ* simulacrum de cœlo tactum fuit: ejusque solæ alæ deciderunt. Illud prodigium faustum esse interpretatus est *Pompejus*: quod inde avolare *Victoria* amplius non posset. *Taubmann.*

235 *Imperium pelagi*] Id est, *in pelago*: ut, 'Dii quibus imperium est animarum.' *Servius.*

Di, quibus imperium pelagi, quorum æquora curro] In antiquis primum codicibus, *Di* per aretationem literarum: ut apud *Varronem* est, uno fere legitur exemplo. In Longobardico mox una plus dictione *imperium est pelagi*, ut etiam apud *Servium* est. In Oblongo Vaticanæ Bibliothecæ, in Mediceo, et in aliquot aliis omnino vetustis, *imperium pelagi est*. Sed enim iudicio meo recte factum in Romano, ubi verbum id tam inconstans locum non habuit. Demum in exemplaribus aliquot antiquis, *quorum*

æquore septimo casu legitur. Sed *æquora* quarto casu magis splendida videtur elocutio. *Pierius*.

236 *Lætus*] Victor: a præcedenti quod sequitur. *Servius*.

Lætus ego hoc candentem in litore taurum] In Romano codice absque in præpositione locali legitur, quod magis placet. In Mediceo una plus dictione legitur, *ego hoc candentem in litore*, ut cito etiam soluturum se votum innuat. *Pierius*.

237 *Ante aras*] De quibus paulo post, 'Pars spoliati aras.' *Servius*.

Voti reus] Debitor. Unde vota solventes, dicimus *absolutos*. Inde est, 'Damnabis tu quoque votis,' quasi reos facies. *Idem*.

Voti reus] Id est, voti debitor: unde et *vota solventes* dicimus absolutos: ut *Serv.* exponit. Quanquam *Jos. Castalio* Decade 3. c. 9. hæc non probat: sed, *taurum Constituam ante aras voti reus*, ipsi est, Ex voto taurum immolabo, et sacrificium, suscepto voto, faciam. Ita *Statius* Th. l. vi. *Voti reum* dicit, qui vota sub conditione suscepisset. *Macro.* iii. 2. vocem hanc ait 'esse Sacrorum propriam: ut *reus* vocetur, qui, suscepto voto, se numinibus obligat: *damnatus* autem, qui promissa solvit.' (ita enim leg. pro vulg. *non*). Vide *Not.* *Ecl.* v. 'damnabis tu quoque votis.' *Servius* P. Daniëlis, *Æn.* iv. 699. 'DAMNARE est damno afficere, id est, debito liberare. Ideo et, cum vota suscepimus, Rei VOTI dicimur, donec consequamur beneficium, et donec condemnemur, id est, promissum solvamus.' *Livius* l. vii. 'Inter ipsam dicationem L. Furius ædem Junoni Monetæ vovit, cujus DAMNATUS voti, cum Victor domum revertisset, Dictatura se abdicavit.' Et l. x. 'Ut ædem etiam fieri senatus juberet, bis ejusdem VOTI DAMNATA Repub. in religionem venit.' Et l. xxvii. 'DAMNARENTURQUE VOTORUM, quæ pro ipsis

suscipissent:' et alibi sæpius. *Vota* vero *solvi*, et *reddi* dicebantur. De quibus accurate *Brisson.* *Formul.* l. i. Vide et *Not. Eclog.* v. 80. *Taubm.*

238 *Porriciam*] Exta projiciuntur in fluctus. *Aris* projiciuntur, hoc est porriguntur. Nisi forte dicamus etiam fluctibus offerri: quod si est, *porriciam* legendum est, id est, *porro jaciām*. *Servius*.

Porriciam] Non sum nescius, quid *Macrobius* l. iii. *Saturnalium* super hoc verbo tradiderit. Antiqua tamen omnia exemplaria, quotquot habere potui, uno eodemque exemplo legunt, *proiciām*: idque unico i pro sui temporis consuetudine. Ut tamen verbum hoc immutatum sit, *Macrobius* *Grammaticorum* et *Librariorum* imperitia factum ait. *Pierius*.

Extaque salsos Porriciam in fluctus] Ex *Hom.* Il. T. ἤ, καὶ ἀπὸ στόμαχον κάπρου τάμε νηλεῖ χαλκῶ. Τὸν μὲν τάλυβιος πολίης ἄλδς ἐς μέγα λαΐτμα 'Ρίψ' ἐπιδωήσας, βόσιν ἰχθύσιν. Cæterum auctoritate *Macrobii* adductus legendum contendit *Barn. Brissonius*, *extaque salsos Porriciam in fluctus*, contra eorum sententiam qui *prosciciām* legunt, existimatque aliud fuisse *prosecare*, aliud *porricere*: quæ res a veterum sacrificiorum ritu atque ordine ipsi pendere videtur. Notat igitur ante fuisse *prosecta*, tum deinde *porrecta* exta, quod hostiæ cæsæ exta *prosecarentur* primum, dein *porricebantur*, hoc est, *aris* inferrentur, seu *imponerentur*: et *prosecare* esset exta minutatim concidere: *porricere* vero, ut *Varro* *De re rustic.* i. 29. interpretatur, *exta Diis dare*. Ita *dissecta exta Diis porrici*, in altaria, aram, focumve, eove quo exta reddi debebant, offerri, imponi, ipse etiam *Brissonius* asseverat, cum *prosecta* exta *aris* imponi solita doceat *Ovidius* *Metam.* l. xii. 'Cujus ut imposuit *prosecta* calentibus aris.' *Idem* *Fastor.* l. iv. 'Ast ubi visceribus vitulos rapuere ministri, Sectaque fumosis exta

dedere focis, Igne cremat vitulos quæ natu maxima virgo est :’ ubi observat ordinem, secta fuisse exta, post data : et quod ait *exta dedere*, porricere exponit, his locis variis suam firmans sententiam, Varronis De ling. Lat. l. iv. ‘ Inscia ab eo quod insecta caro,’ ut in carmine Saliorum est. Quod in extis dicitur nunc *prosectum*, et Lactantii Statii interpretis, qui particulas minutas membrorum omnium ait dici *prosecta* in sacris, quæ inferuntur aris. Item ex Dionys. Halicarn. l. vii. cum ait, δείραντες καὶ μελίσσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον ἐξ ἐκάστου σπλάγχνου, καὶ παντὸς ἄλλου μέλους, ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν, οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέντες ὕφηπτον’ notatque actiones diversas in sacris, λαμβάνειν ἀπαρχὰς ἐξ ἐκάστου σπλάγχνου, hoc est, *prosecare* ; nam *prosicie* in veteribus glossis ἀπαρχαὶ τῶν θυμάτων definiuntur : item, ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιτιθέναι, quod est, *porricere*. Sed et Festum adducit, aut certe Paulum, apud quem *prosicium* est, quod *prosecatum* *porricitur*, et Varronis locum Rerum divinarum l. xi. apud Nonium, ‘ *Prosicium* extorum vel in mensam porricere.’ Docet etiam Nonium *prosecta* exta explicare, quæ aris dantur ex fibris pecudum dissecta. Et quod Varro De lingua Lat. l. v. ait ex mercibus libamenta Herculi porrecta, Tertullianum in Apologetico, in aram imposita dicere : cum de decima, ait, ‘ Herculis nec tertiam partem in aram ejus imponitis.’ Et quoniam etiam extra aras exta Diis dari jus erat, rite Virgilium vult Brissonius, cum Diis marinis sacrificium feret, exta dixisse in fluctus *porrici*, quod *prosecari* in fluctus non esset congrua locutio, nec hoc recti sermonis oratio pateretur, cum *prosecandi* verbum motum non admittat. Denique superiorem Virgilio lectionem confirmare Livium l. xxix. ubi Scipio e prætorii navi

Deos precatus, ‘ *Secundum*,’ ait, ‘ eas preces cruda exta, cæsa victima, uti mos, in mare porricit.’ Nec locum illum emendationem illam *Prosicium* in fluctus, ferre. *Germanus*.

Porriciam] Verbum hoc antiquum et genuinum, ut Steph. in lect. Virg. l. iv. ad sacra pertinet, de quo Macrobi. Saturn. iii. 2. pro ara aut mensa libatur hic in mari, ut Turn. xi. 7. *Emmeness*.

240 *Phorcique*] Latine hic *Phorcus*, hujus *Phorci* dicimus : nam apud nos, Græca hujus nominis non est declinatio. Est autem hic *Phorcus* deus marinus. *Servius*.

Panopeaque virgo] Una de Nereidibus : quam ideo separatim dixit, ut illas non virgines intelligamus. *Idem*.

241 *Portunus*] Deus marinus, qui portubus præest. Et bene *impulit* eum ipse jam vicinum portui. Nota est autem fabula. Indignata Juno, quod ex pellice sua Semele natus Liber pater, ab Ino matertera ejus esset nutritus, Athamanti viro ejus regi Thebanorum, sive, ut quidam volunt, Orchomeniorum, furorem immisit ; qui, cum occiso Learcho filio dum eum feram credit, Melicertam alterum filium cum Ino uxore sua persequeretur, et se illi in mare præcipitassent, voluntate numinum in deos versi sunt : Melicerta in Portunum, qui Græce *Palæmon* dicitur : Ino, in matrem Matutam, quæ Græce dicitur *Leucothea*. *Idem*.

243 *Portu se condidit alto*] Id est, usque ad interiora pervenit. *Idem*.

244 *Ex more*] Ludorum, scilicet per præconem. *Idem*.

245 *Victorem*] *Primum* Cloanthum subaudis. Nam et illi duo victores Sergesti : unde paulo post habes, ‘ Quem modo navali Mnestheus certamine victor Consequitur.’ *Idem*.

Præconis voce] Alludit ad ritum antiquum, quem laudat Corn. Nep. in præfat. ‘ magnis in laudibus fuisse tota Græcia victorem Olympiæ ci-

tari.' Vide Fabr. Agonist. II. 13. Turneb. xxvi. 17. *Emmeness.*

246 *Adrelat*] Non Æneas, sed præco. Qui enim victores declarabat, etiam coronabat. Cic. I. v. ad Lucejum epist. 'Præcones ludorum gymnycorum cum cæteris coronas imposuerunt victoribus, eorumque nomina magna voce pronunciarunt,' &c. *Taub.*

247 *Optare*] In Romano codice legere est, *optare*: ut munera sint honestiora, quæ scilicet victores ex sua possent libidine seligere. Eaque lectio in quibusdam aliis vetustis exemplaribus habebatur. Qua abrasa, *aptare* inde suffectum est. *Pierius.*

248 *Dat ferre*] Græcum est duo verba conjungere, ut paulo post: 'Donat habere viro:' sed hoc datur poëtis. *Servius.*

Dat ferre] Simile illud Terentii And. III. 2. 4. 'Quod jussi, ei date bibere, et quantum imperavi, date.' Ad quem locum Donatum consule. Noster hoc I. vs. 307. 'dabo ferre bipennem.' Æn. vi. 688. 'Datur ora tueri.' Horat. Ep. I. 16. 'da fallere.' Homer. Iliad. x. 117. *δωσέμεν ἄγειν.* Hic *ferre* pro *aufferre*. Hor. od. IV. 9. 'neque tu pessima munerum Ferres.' *Em-*

Magnum talentum] Ut diximus, quiddam breve: sed *magnum* dixit, comparatione alterius. *Servius.*

Magnum dat ferre talentum] Cum dicit, *magnum talentum*, credibile est, eum respicere ad talentum Atticum majus, quod valuisse dicitur coronatos octingentos: minus autem sexcentos. Quintil. IX. 3. *Pontanus.*

250 *Chlamydem*] Quid *chlamys*, dictum Æn. IV. 137. Hic vestem prætextam describi ait Turneb. eandemque Phrygiam: nam acu pingere Phryges invenerunt. XIV. 4. *Taubm.*

Circum] Id est, in parte extrema: ut diximus. *Servius.*

251 *Mæandro duplici*] Flexuoso: et dicit, erat in chlamyde flexuosa et in se remeabilis purpura, in modum Mæandri fluminis Cariæ provinciæ,

qui sinuosus est. *Idem.*

Purpura mæandro, &c.] *Χλαμὺς περιπόρφυρος.* *Duplicem* vocat sinuosum vel simpliciter geminum. Lucr. I. II. 'Jam tibi barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore.' Est autem *Melibœa* Thessaliæ civitas. Et hunc Mæandrum limbum tortuosum bene expressit etiam Statius: 'At tibi Mæonico fertur circumflua limbo Pro meritis, Admete, chlamys.' Euripides hujusmodi fimbrias ambitusque et ornamenta *περιδρόμους* vocat. Et ut Virgilius hic *currere* ad artificium Phrygionum vel sutorum transtulit, pro eo quod est *κύκλω περιφέρεισθαι*: ita Hom. *θέειν*, ad figuli opificium et rotam, Odyss. XVIII. de quo Eustath. *Taubmann.*

Mæandro] Mæandrum 'genus picturæ' nominat Festus 'a similitudine flexuosi amnis qui Mæandrus dicitur.' Vel ut N. Marcell. 'ab opere labyrinthorum ortum, claviculis illigatum.' Inde *facies mæandrata*, quæ multas habet picturas sive orbiculos pictos, quibus gaudet delicatum feminarum genus. Mæandri autem conficiebantur in vestibus a multitudine pannorum et fasciarum; unde vestes dicebantur bilores, trilores, pentelores, ut hæc Salmas. ad Hist. Aug. Script. vol. II. p. 575. *Emmeness.*

Melibœa] *Melibœensis.* Alii putant Milesia. Est autem civitas Thessaliæ Melibœa. *Servius.*

Melibœa] Sic dicta est purpura ab insula, in qua tinctio illius celebris. Festus: 'Melibœa purpura a nomine Insulæ, in qua tingitur, est dicta.' Illius mentio apud Lucretium I. II. et Sidonium epist. 'Rutilum toreuma bysso, Rutilasque ferte blattas, Recoque tinctas quas atheno Melibœa fucat unda.' *Corda.*

252 *Regius*] *Trois regis Phrygiæ filius.* *Servius.*

Intertextusque puer] Significat, chlamydi intextum fuisse, quo pacto Ga-

nymedes, Trois regis filius, in venatu ad montem Idam ab Aquila in cælum sit raptus. De quo et Hom. Iliad. xx. et Ovid. Met. x. 5. Comparat autem hæc cum aliis Scal. v. 16. Taubmann.

253 *Fatigat*] Laus picturæ, quasi gerat. *Servius*.

254 *Acer*] Id est, velox. *Præpes*: modo volans. *Idem*.

255 *Sublimem*] In altum. *Idem*.

Præpes armiger] Id est, avis armigera. Poëtis sæpe est *præpes*, qui Græcis οἰωνός, id est, avis rapax, ut aquila et accipiter, quod volatu valeant. Quanquam hic exponi tantum potest *armiger volans*. Turneb. xxiii. 5. et xxix. 4. Taubmann.

Jovis armiger] Ita et Ovid. 'quæ fulmina curvis Ferre solet pedibus.' *Idem*: 'magni præpes adunca Jovis.' Horat. Od. iv. 4. 'Qualem ministrum fulminis alitem, Cui rex deorum regnum in aves vagas Permisit, expertus fidelem Juppiter in Ganymede flavo.' *Idem*.

256 *Longævi*, &c.] Δολιχαῖωνες, et μακράωνες. Est autem in his egregia διατύπωσις: de qua Scal. iii. 32. 'Vides, inquit, ἦθος: quia et senum interest, amissa requirere, et custodum sarcire damna: et πάθος, Tollunt palmas: item amplius, nequicquam. Illud vero exactissimum, sævitque canum latratus in auras: ubi et Physiologia est, a fide canis: et expressio ejus miro carmine: quis enim ex pictura visu percipiat latratum?' *Idem*.

Palmas ad sidera tendunt] Aut mirantes: aut increpantes deos. *Serv.*

Palmas ad sidera tendunt] Sic Stat. Thebaid. l. i. de Ganymede rapto, qui nostrum imitatur, hic et in plurimis: 'Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis. Gargara desidunt surgenti, et Troja recedit. Stant mæsti comites, frustra que sonantia laxant Ora canes, umbramque petunt, et nubila latrant.' *Emmeness.*

257 *Sævitque canum latratus*] Ex

Vario: cujus hæc sunt, quæ jam in Bucol. videmur exhibuisse: 'Ceum canis umbrosam lustrans Cortynia vallem, Si veteris potuit cervæ comprehendere lustra, Sævit in absentem, et circum vestigia lustrans Æthera per nitidum,' &c. *Germanus*.

258 *Virtute secundum*] Quia primus favore vicerat numinum. Unde et Præmia dantur congrua: illi chlamys, deorum continens fabulam: huic lorica, id est, virtutis insigne. *Serv.*

259 *Levibus*] Minutis et omni subtilitate perfectis, ostendit illam fortem et pulchram. Deinde accedit tertia laus, ab auctore. *Donatus*.

Hamis auroque] Hamis aureis. *Serv.*

Trilicem] Loricæ videntur ex eo trilices appellatæ, quod cum essent hamis vel squamis ferreis consertæ, præterea tribus erant licis ornatæ per eas currentibus. Turn. xxix. 35. Vide Not. Æn. iii. 467. Taubmann.

261 *Simoënta*] Venit a nominativo Græco, non in *is*, sed in *eis*, exeunte: ut σιμόεντος σιμῶντος. *Servius*.

Sub Ilio alto] O brevis fit sequente vocali. *Idem*.

Sub Ilio alto] Græcorum imitatione, qui pro Poëtica opportunitate et modulo vel elidunt vel retinent vocalem ante vocalem. Sic autem Æsch. in Agamem. sub persona Clytæmnestræ de Agamemnone, τόσον δ' ὕσον περ οὗτος ἦν ὑπ' ἰλίῳ et ibidem, τόνδ' ὑπ' ἰλίῳ σέθεν κίνδυνον et post paulo, δλέσας' ὑπὸ τροίᾳ. *Germanus*.

262 *Decus et tutamen*] Quia triplex et aurea. *Servius*.

Decus] Propter aurum. *Donatus*.

Tutamen] Propter texturam trilicem laudat Demoleum, quia illa armatus agebat hostes. Laudat magis Æneam, qui illum vicerit ac spoliaverit, et portaverit. Laudat eum, cui donatur: quia et ipse portare optime posset, proptereaque esset dignus dono. *Idem*.

Donat habere viro, decus, &c.] Ad hunc locum vide Victor. var. lect.

XXXVIII. 17. *Emmeness.*

263 *Vix illam, &c.*] *Illostris ἀκριβολογία*: ubi et lorica gravitatem circumscribit, et Demolei fortitudinem. Unde et hoc colligas: si Demoleo victor detraxit, quantum putes Æneam? Scal. III. 32. Idem de qualitate monosyllabi, *vix*, disserit IV. 47. *Taubmann.*

Phegeus Sagarisque] Nominatim dicendo addidit laudem. *Servius.*

265 *Cursu palantes Troas agebat*] Ad Æneæ, qui eum vicit, pertinet laudem. *Servius.*

266 *Geminos lebetas*] Respexit duo lebetum genera, ἐμπυριβήτας, et ἀναθηματικά. Turneb. XXVI. 17. *Taubm.*

267 *Cymbiaque*] Pocula sunt in modum cymbæ navis. *Servius.*

Cymbiaque argento] Utebantur etiam poculis argenteis, quibus imaginculæ quædam et gemmæ erant insertæ: atque ipsa pocula navis forma erant effigiata, quam Latini *cymbam* dixerunt. Signa autem nominat imagines: ut et vs. 536. 'Cratera impressum signis.' Habuerunt et gemmas insertas: ut Æn. I. 'gravem gemmis auroque.' Immo habebant pocula tota gemmea. *Taubmann.*

Cymbiaque] Inter vasa numerat Non. Marcell. qui ex Varrone de vita P. R. I. I. hæc habet: 'Erant inter vasa vinaria aquilinæ pateræ, cymbia,' &c. Vide G. III. 66. *Emmen.*

Aspera signis] Hoc est ἀνάγλυφα. *Servius.*

Aspera signis] Quia cælata variis imaginibus. *Leve* et *asperum* opponitur apud Juvenal. Sat. XXIV. 62. 'Hic leve argentum, vasa aspera tergeat alter.' Stat. Achill. I. IV. 'clipeumque his jungere donis Qui pulcher signis, auroque asperrimus ardet.' Sic *asper mummus*, Turnebo monente VIII. 28. est recens, et cujus forma integra est. *Emmeness.*

268 *Omnes*] Qui vicerunt scil. *Serv.*

Donati omnes] Infra. 'nemo non donatus abibat.' *Germanus.*

269 *Puniceis tænis*] *Vittis roseis*: et significat lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus et discoloribus fasciis: et sicut dicit Varro, magni honoris sunt. *Tænis* autem modo vittis: alias vittarum extremitates dicit: ut 'Fit longæ tænia vittæ.' *Servius.*

Puniceis tænis] Festus ait, 'Tænam esse laneum ornamentum capitis honorati:' ad quæ Scal. videatur. Turn. XXVI. 30. dictum censet e consuetudine coronarum certaminum sacrorum, quibus fasciæ, quæ et *tæniæ* et *lemnisci* possint dici, adderentur. Domitius Cæsar instituit *Agonas Capitolinos*, in quibus omne genus artificum certabant, Citharedi, Histriones, Poætæ, alique. Unde et mos *Poëtarum laureatorum* primum manavit: qui postea a Cæsaribus ipsis Germanis coronabantur: magnoque in pretio semper erant, qui id honoris virtute ingenii consecuti essent. In veteribus autem Capitolinis agonibus qui vicerant, corona et ramo lemniscatis, aut torque involutis, donabantur. Sed qui secundi erant, eorum coronæ et palmæ sine lemniscis erant. Id vel ex Ausonio cognoscas ad Paulinum: 'Et quæ jamdudum tibi palma Poëtica pollet Lemnisco ornata est; quo mea palma caret.' De quibus Scal. ad Auson. I. 10. Sed hæc quasi obiter. *Taubmann.*

Tænis] Hoc loco plerique codices antiqui, *tenis* unico *i* scribunt. Qui geminare malunt, alii Dactylicum esse verum: alii pro unico tantum *i* accipi debere contendunt. Non dissimulabo quod in antiquo codice pro *tenis*, *vittis* scriptum est: sed id sumptum ex paraphrasi, quum omnino *tenis* hic agnoscant docti omnes. *Pierius.*

270 *Arte*] Id est, virtute. Quod Græce ἀρετή dicitur. *Servius.*

E scopulo multa vix arte revolsus] In Romano codice, ex *scopulo* legitur: et *revolsam*, quippe *ratem* legas. Cui lectioni adstipulatur etiam Oblongus

codex pervetus, ubi *revolsam* habetur. In aliis *revolsus* quippe *Sergestus* legitur, veluti vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

271 *Atque ordine debilis uno*] *Sergestus* scilicet. Et bene ex mutatione conquisivit ornatum. Nam irideri et sine honore esse, hominis est: remis carere, navis. *Servius*.

Ordine debilis uno] Τάβρωμα, et τάρσωμα ordo et series remorum Poluci: et τάρσολ κωπῶν et νεῶν, series remigii in triremibus, et palmulæ ipsæ remorum. *Germanus*.

272 *Inrisam*] In antiquis omnibus exemplaribus, *irrisam* vel *inrisam* legi: tametsi superius *inlisa prora pependerit*. Nam quæ in ludis male succedunt, risu excipi solent. Ut quum Nisus lapsum se lamentaretur, 'risit pater optimus.' Et quum Menætes in aquas a Gya deturbatus esset, 'Illum et labentem Teucris, et risere natantem, Et salsos rident revoventem pectore fluctus.' *Pierius*.

273 *Via in aggere*] *Agger* est media viæ eminentia, coaggeratis lapidibus strata. Unde *viæ aggere* dixit. *Serv.*

Aggere] Ait *agger viæ*, nam viæ publicæ, ut quæ militari labore erant munitæ, exaggerabantur, ut imber deflueret, minusque lutulentæ redderentur. Proinde *agger* pro *viâ* usurpatur, quod jam Turnebus monuit xi. 6. ex Sidonio: 'Antiquus tibi ne teratur agger: Cujus per spatium satis vetustum Nomen Cæsareum viget columnis.' et epist. i. 5. 'ad usque aggerem calcabili silice crustatum crypticis arcibus fornicavit: id est, ad usque viam. *Cerda*.

Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens] Non dissimilis comparatio apud Ovid. Met. vi. 558. 'Utque salire solet mutilatæ cauda colubræ, Palpitat, et moriens dominæ vestigia quærit.' et Lucret. l. iii. *Emmeness*.

274 *Ærea*] Fortis: ut, 'Ærea puppis.' *Servius*.

Gravis] Fortis, ut, 'Gravibus cer-

tamina remis.' *Idem*.

276 *Tortus*] *Hos tortus*: id est, sine causa tentat incessus. *Idem*.

Dat tortus] *Tortus* vocat elationem et vibrationem spiræ, τὴν καμπήν, ἢ ἐπιστροφὴν: et ut Cicero, 'Vidimus immani specie tortuque draconem Terribilem.' Vide H. Grotium ad Aratum. *Taubmann*.

277 *Et sibila colla Arduus attollens*] In Romano codice legere est, *pars sibila colla arduos adtollens*. Sed quantum ad emendationem primam pertinet, quum jam dictum sit, *Parte ferox, ardensque oculis*, melior mihi videtur illa continuatio, et *sibila colla Arduus attollens*. Loco vero suo est, *Pars vulnere clauda retentat*. Quod vero *arduos* et hic et alibi scriptum sit toto eo codice, Carisius eam scriptionem in plurium syllabarum nominibus improbat. nempe ne aliqui ita inde acciperent pronuntiandum, veluti *Divos, servos, vivos*, et bissyllabum esse *arduos* existimarent: quare addit *carduus, arduus*, trium syllabarum. *Pierius*.

278 *Clauda*] Ab homine transtulit. Cicero, 'Mancam ac debilem Præturam tuam.' *Servius*.

Vulnere clauda] Ita Tacit. Annal. l. ii. de navibus fractis: 'Claudæ naves raro remigio revertere.' Ita Lucret. de avib. l. vi. 'Claudicat extemplo pennarum nisus inanis, Et conamen utrinque alarum proditur omne.' Et l. iv. 'in portu clauda videntur Navigia.' *Taubmann*.

279 *Nexantem nodis*] Utrunque *nodis* et *nodos*, in antiquis habetur exemplaribus: sed ubi *nodos*, ibi itidem *nexantem* a *necto nectis* habes. Ubi vero *nodis*, plurimum ibi *nixantem* frequentativa forma a *nitor*, legere est, quod alibi non memini me legere. Sed enim hoc citato loco *nexantem nodis*, ut etiam in codice Mediceo est, agnoscit Priscianus a *nexo nexas*. *Pierius*.

Nexantem nodis] Vett. libri et *nodis*,

et nodos agnoscunt. *Taubmann.*

Membra] Etiam hoc ab homine transtulit. *Servius.*

281 *Vela facit tamen*] Ἀνακόλουθον. Nam non præmisit, Quamquam remigare non possit. *Idem.*

Vela facit] Dicimus dare vela, ducere vela, facere vela, et pandere vela. De his loquendi formulis exempla habet Baif. de re navali. An Dædalo an Icaro velorum inventio adscribenda sit, disputat L. Gyrالد. de navig. c. 14. *Emmeness.*

Plenis velis] Facit contra nauticam consuetudinem: nam subituri portum demittunt vela; sed necessitas coëgerat, quia carebant remis. *Donatus.*

Subit ostia] Portus: ut supra diximus, ideo quia exitus fluminum frequenter portus efficiunt. *Servius.*

Velis subit ostia plenis] Antiqua omnia, quæ legerim hactenus exemplaria, a vulgatis omnibus diversa sunt, duarum dictionum transmutatione, et *velis subit hostia plenis*. Erunt tamen aliqui, qui vulgatam lectionem *ostia velis*, ut suaviorem magis probent, et *ostia plenis* ut duriusculam improbent: unusquisque autem aures consulat suas. *Pierius.*

282 *Promisso*] Aut magno: aut ante promisso, κατὰ τὸ σιωπώμενον, ut intelligamus in omnibus ludis illud esse servatum, 'Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.' Quod etiam in pyctali ait certamine, 'Victor, velatum auro vittisque juvencum: Ensem atque insignem galeam solatia victo.' Aut certe promisisse eum intelligamus, quando vidit navem periclitantem. *Servius.*

283 *Navem*] Non adeo triviale cuiuspiam videatur, si male legi in codicibus plerisque etiam veteribus *navim* per *im* dixero: quum Varronis præceptum sit apud H. Sositum, ut *avem*, et *navem* per *e* dicamus: quoniam ab hac *ave*, ex *nave* faciat, quibus accusativus per *i* dari non potest.

Cicero tamen *avi incerta* dixit. *Pier.*

284 *Olli serva datur, operum haud*] Longe alio numero carmen hoc habetur in codicibus quibusdam antiquis, in quibus ita legitur, *olli serva operum datur haud ign. Min.* Puto vero ita transpositas fuisse dictiones, quod aliqui pentimemerim ut brevem Poëtæ nostro noluerint indulgere. Nam in priori eademque vulgata lectione nihil est, quod me offendat. Ne vero quis observationes hujusmodi ut inanes et nullius pene momenti stomachetur, sciant, eos, qui versus faciunt, eo curiosius hujusmodi numeros observare solere, quo peritiores sunt, et elegantiores haberi volunt. Neque illud præterierim, quamquam leve, *haud* in antiquis plerisque codicibus, per *t* scriptum esse: quod et Pontanus agnovit priscorum consuetudine: et *haud*, *d* quidem litera terminari Sospater dicit, admittere tamen sonum vocis, ut per *t* scribatur. Placuit tamen posterioribus, ut *aut* conjunctio, et *haud* adverbium, primis et ultimis literis differrent. *Idem.*

Operum haud ignara Minerva] *Perrita* lanificii. *Servius.*

Operum haud ignara Minervæ] Sic et Græci in texturis, telis, lanificio, variegaturis ἔργα dicunt: Hom. Il. Z. ἔργα γυναικῶν Σιδονίαν et Il. Ψ. θῆκε γυναῖκα ἀγεσθαι, ἀμύμονα, ἔργ' εἰδυῖαν unde et ἔργανη Minerva. *Germanus.*

Olli serva datur oper. h. ign. Min.] Respexit Maro Homerum, qui Iliad. Ψ. 259. Νηῶν δ' ἔκφερ' ἄελλα, λέβητάς τε τρίποδάς τε, Ἴππους δ', ἡμιόνους τε, βοῶν τ' Ἴφθιμα κάρηνα, Ἥδὲ γυναῖκας εὐζώνους, πολίων τε σίδηρον. Ἴππεύσιν μὲν πρῶτα ποδώκεσιν ἀγλὰ ἄελλα θῆκε, γυναῖκα ἀγεσθαι, ἀμύμονα, ἔργ' εἰδυῖαν. et vs. 704. Ἀνδρὶ δὲ νυκθέντι γυναῖκα ἐς μέσσον ἔθηκε. Πολλὰ δ' ἐπίστατο ἔργα. Sic præmii loco datam feminæ docet Ovid. Epist. Heroid. III. 'Forma præstante puellæ Lesbides:' et quidem post certamen habitum vel finitum bellum. *Idem* libro XI. 'Nec

pars militiæ Telamon sine honore recessit, Hesioneque data potitur.' Sil. Ital. l. xvi. 'Laus Burni prima, infixit qui spicula metæ, Est Damon serva, albentes invertere lanas Murice Gætulo docta.' Recte *operum*, nam inde apud Græcos Minerva ἐργάνη. Ælian. var. Hist. l. 2. Quemadmodum hæc 'Cressa genus Pholoë' dicitur, sic Hor. od. iii. 9. 'Thressa Chloë.' *Emmeness.*

285 *Cressa genus*] Hoc est, Cretensis: et hoc est figura Græca: ut, 'Qui genus? unde domo?' *Servius.*

Cressa genus] Plena laus servæ, quæ est ab artificio, a genere, et a fecunditate. *Donatus.*

Pholoë] Nomen proprium: erat autem lactans. Nam infantes lactantes dicimus. *Servius.*

Ubere] In Romano codice, *sub ubera* quarto casu numero plurali legitur: sed *ubere* figuratius est, et magis placet. *Pierius.*

Sub ubere nati] Sic et Græcis ὑπομαῖστοι παῖδες, et βρέφη. *Germanus.*

287 *Gramineum*] Graminosum. Cicero de hastis, 'Bene etiam ne gramineas hastas.' Quia *gramineum* est ex gramine, *graminosum* gramine abundans. *Servius.*

Collibus undique curvis &c.] Mutavit. Non enim silva colles habet, sed est in collibus silva. Debit dicere, quem colles cingebant silvis. *Idem.*

288 *Mediæque in valle theatri*] Media in valle erat circus theatri, id est, spatium spectacula. Et *theatri* Græce dixit a circumspectione. Omne spectaculum *theatrum* possumus dicere, ἀπὸ τῆς θεωρίας: non enim est speciale nomen. *Idem.*

Theatri Circus erat] In valle media erat circus theatri instar; vel spatium spectacula. Lycophron in Cassandra ejusmodi locum θεατρόμορφον, id est, *Theatrum* appellat. Justinus l. xxiv. in descriptione Parnasi: 'Media saxi rupes in formam theatri recessit.' Calpurnius in Bu-

col. vii. 'Qualiter hæc patulum valles contendit in orbem, Et sinuata latus, respinis undique silvis, Inter continuos curvatur concava montes: Sic tibi planitiem curvæ sinus ambit arenæ.' J. Cæs. Bulengerus l. 9. de Theatro, putat Virgilium sensisse, mediam partem theatri Circum efficere: quasi Theatrum (Isid. xviii. 42.) olim rotundum fuerit; et Circus semicirculi aut Lunæ dividuæ formam expleverit. Nisi, inquit, enalage sit Casuum: q. d. mediaque in parte Circi theatrum erat: quia Circus rotundus fuit; Theatrum semicirculum explevit; Amphitheatrum, circulum. *Circulum* autem Tertullianus, Libro de Spectaculis, c. 8. a *Circe* dictum docet: quæ primum patri Soli spectaculum ediderit: unde et κερκῆσια, Circenses ludi Græcis. *Taubmann.*

289 *Circus erat*] De circo maximo et præcipuis ejus partibus (ad quem alludere videtur poëta) Onuphr. Panv. de L. Circ. l. 5. et 6. *Emmeness.*

290 *Consessu medium tulit*] Ordo est: Quo se Æneas medium tulit cum multis millibus, et extructo consessu resedit. *Servius.*

Medium tulit] Honoris ergo: ita apud Justinum ix. 6. 'ad quorum spectaculum Philippus cum sine custodibus, medius inter duos Alexandros contenderet.' Eandem locutionem agnoscit Corn. Nep. in Datame l. iv. 'quem procul Aspis conspiciens ad se ferentem pertimescit.' *Emm.*

Exstructoque] In Ant. *exstructo* nulla detrita litera. Sed enim id asperum omnino nimium videtur, quatuor consonantibus, et earum una duplici inter duas vocales constipatis. *Pierius.*

Exstructo] Allusum ad militaria tribunalia, quæ ducibus ex aggesto et exstructo cespite attollebantur ad conciones, de quibus loquar lib. xii. Hic tantum adducam locum Ammiani, quia id verbi usurpat ex lib.

xxvi. 'Progressus Valentinianus in campum, permissusque tribunal ascendere celsius structum,' &c. *Cerd.*

291 *Cursu*] Auctor est Pausanias, Eleos primos omnium sine ullo veteris memoriæ exemplo instituisse certamen cursus, sicut et luctæ. Multa qui scire velit de hoc gymnico certamine, adeat Petri Fabri Agonistica, et Hieronymum Mercurialem de Re Gymnast. atque etiam Wolfgangum Lazium. Hi enim complexi sunt, quæ multis alii. Sententia est Homericis istis Iliad. xxiii. Καὶ τὸν Ἀχιλλεύς θῆκεν ἀέθλιον οὐ ἑτάριοιο, ὅστις ἐλαφρότατος ποσσὶ κραιπνοῖσι πέλοιτο: *Et hoc Achilles posuit præmium sui socii, Quicumque levissimis pedibus velocissimus esset.* *Cerda.*

292 *Animos*] Eorum subaudis. *Serv.*

Præmia ponit] Pro proponit. Sic apud Phædr. fab. i. 15. 'bibere jussit posito præmio.' *Emmeness.*

293 *Mixtique Sicani*] Quia ait, 'Pars et certare parati.' *Servius.*

295 *Forma insignis*] Id est, decorus. *Idem.*

Viridique juvena] Ætates omnes Varro sic dividit, 'Infantiam, pueritiam, adolescentiam, juventam, senectam.' Hæ tamen, sicut etiam de temporibus supra diximus, singulæ trifariam dividuntur, ut sit prima, viridis, præceps: hinc est, 'Et viridi juvena:' et, 'Cruda deo viridisque senectus:' item Sallustius, 'Sed Mithridates extrema pueritia regnum ingressus, matre sua veneno interfecta.' *Idem.*

Viridique juvena] Hanc notam ascribe Lævino in Horatium. Ut Græci χλωρὸν, aut χλοερὸν dicunt, pro ἀκμάζων, teste Suida, Hesychio, aliis, ita Latini viror. Hic Virg. 'viridi juvena.' Ovid. 'viride ævum.' Horat. 'virent gemma.' *Idem.* 'Donec virenti canities abest.' Ad eum modum *flos*, et *florere* de ætate sunt frequentissima. Plura istis ille. *Cerd.*

296 *Amore pio pueri*] Casto, non in-

fami: aut genitivus est, et dicit eum ob hoc venisse, ne amicum relinqueret: aut distinguendum per se, et est nominativus pluralis: ut *pueri* non referamus ad ætatem, sed ad agonale studium, in quo sunt puorum et virorum separata certamina. Nam dicuntur, licet non sint unius ætatis παῖδες, ἄνδρες. *Servius.*

297 *Diores*] Alterius Dioræ, viri jam et militaris, commemorat Poëta in bello Latino Æneid. xi. quem Turnus interfecit una cum fratre Amyco. *Cerda.*

298 *Salus simul et Patron*] Turnebus nomina hæc pleraque non ficta, sed ex historia petita censet: quem vide xxvi. 17. *Taubmann.*

Acarnan] Epirota: Acarnania enim est pars Epiri. *Servius.*

Acarnan] Scribendum est acuto accentu in ultima syllaba *Acarnan*. Oxytona enim Ἀκαρναν Αἰνίαν ab oppido, quod in Ponto Strabo memorat. *Atintan*, *Athaman*, *Aizan*, gentium nomina, quæ aucta in genitivo in pene ultima circumflexum habent Ἀκαρνάνος, Αἰνιάνος. *Pierius.*

299 *Tegeæ de sanguine gentis*] Si derivativum fuerit, *de* non sequitur: si *Tegeæ* legerimus, non stat versus, nisi addita *de* syllaba. Derivativum autem ille indicat locus, 'Tunc lateri atque humeris Tegeæum subligat ense.' *Tegæum* autem oppidum est Arcadiæ, a *Tegæo* Arcadiæ filio. *Servius.*

Ab Arcadio] In Romano codice, *Arcadio*, quippe sanguine legitur: quæ denominationis forma apud Val. Flaccum est, 'Arcadio ejus armata veneno Tela.' Sed enim hic *ab Arcadia* longe castior est lectio. Est et ubi legatur, *Alter ab Arcadio Tegeææ sanguine gentis*, absque *de* præpositiva particula. *Pierius.*

300 *Helymus*] Ecce ubi subtiliter Helymum cum Aceste ad Siciliam dicit venisse, cum ait, 'comites senioris Acestæ.' *Idem.*

Helymus] In Romano codice, semi-

per *Helemus* per *e* media syllaba, non per *y* scriptum invenias. Sed enim *Helymum* Herois nomen memorat Strabo, et reliqui omnes antiqui codices, uno consensu *Helymum* legunt: nisi qui *Helenus*, aut quid corruptius habent. *Pierius*.

301 *Assueti silvis*] Id est, venatores. *Servius*.

302 *Multi prætereā*] Dictum hoc Macrobius observat ex imitatione Ennii, qui prius, 'Multi alii adventant, pauperdas quorum obscurat Nomina.' *Cerda*.

Quos fama obscura recondit] Hoc dicendo per contrarium illos omnes esse nobiles indicavit. *Servius*.

Quos fama obscura recondit] *Apoll.* iv. ἀνώνυμοι καὶ ἄφαντοι ἐπιχθονίοισι δαῖναι. *Germanus*.

305 *Non donatus*] Ἀδωρήτος, ut Theocr. ιστ. οὐδ' αἰθῆς ἀδωρήτους ἀποπεμφεῖ. Item Hom. Il. A. ὄφρα μή οἱ Ἀργείων ἀγέραςτος ἔω. Eurip. in Hecub. οὐδ' ἀδωρήτος φίλων ἔσται πρὸς ἀνδρῶν. Et Hom. Od. I. ὥς μή τις μοι ἀτεμβόμενος κίοι ἴσῃς. *Idem*.

306 *Gnosia*] Cretensia. Gnosus enim civitas Cretæ. Et bene, sicut etiam in navibus et generalia dat et specialia. *Servius*.

Gnosia] Utrunque et *Gnosia* per *c*, et *Gnosia* per *g* scriptum invenio: quod ex earum literarum cognatione tantundem est. *Pierius*.

Levato] Nitido: ut, 'At levem clypeum sublatis cornibus Io.' *Serv.*

Levato lucida ferro] Sic Stat. Theb. I. I. 'Pars teretes levare manus, pars ponere mensas.' *Levis* et *levare* scribendum absque diphthongo. Consuetudini est opponendum vocis etymon λεῖος glaber. Consule Dausq. orthogr. *Emmeness*.

307 *Spicula*] *Spicutum* hic non agitta est, sed telum missile: ejus ferrum, auctore Vegetio II. 15. est triangulum, uciarum novem: hastile pedum quinque et semis. Veteres *pilum* appellabant. Ad hujus jactum

exercebantur milites: ita, ut arte et virtute directum scutatos pedites et loricatos equites sæpe transverberarent. Unde *Æn.* VII. 'lenta lacertis Spicula contorquent.' Erat et minus: quod primum *verriculum*, deinde *verutum* nuncupabant. *Taubmann*.

308 *Omnibus*] Notanda oppositio, in qua plurimus est Poëta: frequenter enim unitatem conjungit cum voce, quæ multitudinem signet. *Æn.* II. 'Collectis omnibus una Defuit.' *Georg.* IV. 'Omnibus una quies operum.' Iterum, 'mens omnibus una:' et in I. 'terris magis omnibus unam.' Non dubitaverim, Livium lib. VI. ex observatione Virgilii dixisse, ubi sermo est de Manlio: 'adeo in uno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis uni esse?' et iterum ad Camillum, 'cede unus omnibus.' *Cerda*.

Primi] Aliorum comparatione: nam unus est primus. *Servius*.

309 *Flava*] Viridi: ut supra, 'Iaspide fulva.' *Idem*.

Caput nectentur] Explica, nectentur ad caput. Sequor libenter judicium Budæi, qui inde vult casum pendere ad Græcorum imitationem, qui in simili constructione subaudiunt κατὰ. *Cerda*.

Flava oliva] Respexit ad Olympia, in quibus Victor olea coronabatur: quod ea cariem non sentiat, &c. *Flavam* autem dixit, Æschyli epitheton in Persis secutus: ubi Interpres Græcus *flavam* dicit *olivam* vocari, quod posterior pars folii videatur porracei esse coloris: ut notat Turn. XXIV. 4. *Ecl.* V. 'pallenti cedit olivæ:' et *Ovid.* *Met.* II. Minervam dixit *flavam*. Vide et Agell. II. 26. *Taubm.*

310 *Phaleris*] Equorum ornamentis: sermo Græcus est. *Servius*.

Phaleris] Per *ph* Caper in orthogr. scribendum monet. Græce φάλαρα: a fit *e* in *phalera*, ut talentum α τάλαντον. Sunt ornamenta equorum. *Juvenal.* Sat. XI. 103. 'Ut phaleris

gauderet equus.' Alludit Ovid. Met. viii. 132. 'Purpureusque albi stratis insignia pictis Terga premebat equi.' Et vera equitis sunt præmia, teste Suet. in Aug. c. 25. Lips. de Mil. Rom. v. 17. et Aldo Manutio de quæsitis per epist. i. 10. Inde *phaleratus equus*: quod translate pro *fucatus*, ut 'phaleratis dictis ducere aliquem' apud Ter. Ph. iii. 2. 15. *Emmeness*.

Habeto] Habeat: tertia persona est a futuro imperativi, quæ in hoc modo numeri singularis similis secundæ est. *Servius*.

311 *Amazoniam*] Quasi Amazoniam: ut, 'Sacri tripodes.' *Idem*.

Amazoniam pharetram] Vel quasi Amazoniam: vel ea forma, qua utebantur Amazones: vel revera a bello Amazonico superstitem, cui Priamus cum Anchisa interfuit. *Taubmann*.

312 *Circumplectitur*] In codicibus antiquis plerisque omnibus una plus dictione distincta legitur, *circum amplectitur*: utrumque placet. *Pierius*.

Auro] Ex more et elegantia veterum, quibus balteus militaris ornatus auro. Persius: 'Cæcum vulnus habes, sed lato balteus auro Protegit.' Spartianus in historia Hadriani, virtutem hujus commendans, sic ait: 'Exemplo etiam virtutis suæ cæteros adhortatus, cum etiam vicena millia pedibus armatus ambularet, vestem humilimam frequenter acciperet, et sine auro balteum sumeret.' Livius l. ix. 'auratæ vaginæ, aurata baltea illis erant.' Cedrenus Chosrois ζώνην, id est, balteum, χρυσήν, vocat, καὶ διάλιθον, aureum, gemmatumque. *Cerda*.

313 *Balteus*] *Balteus* dicitur, non tantum quo cingimur, sed etiam a quo arma dependent. *Servius*.

314 *Galea*] Galeam Varro a galero deducit. Sunt qui ἀπὸ τῆς γαλεῆς, fele, aut mustella: dicuntque galeam proprie esse, quæ a feris petitur. Isidorus certe sic discernit, 'cassis de lamina est; galea de corio.' Pro quo facit Tacitus de Germanis sic scri-

bens, 'vix uni, alterive cassis, aut galea,' ubi manifeste abjungit. Statius l. vii, videtur adjuvare adductum etymon, 'Tela rudes trunci, galeæ vacua ora leonum.' Ista jam Lipsius Milit. Rom. l. iii. *Cerda*.

Contentus abito] Quasi de parvo munere. *Servius*.

Contentus abito] Explicationem Servii de parvo munere, quam jam attuli, sequantur verba hæc Nonii: 'contentus, cui res etiam parva abunde est.' Propert. eleg. iii. 3. 'Contentus niveis semper vectabere cynis, Nec te fortis equi ducet ad arma sonus.' Ubi Passeratinus: 'Recte hic, contentus cynis, quia parvi vectores, præ equis.' Sic idem Propertius eodem l. eleg. 7. 'Quod si contentus patrio bove verteret agros.' Sic M. Curius apud Val. Max. c. 4. populari dono *contentus* fuit, spretis magnis præmiis. In Cedreno de re parva est ἐπιχαλῶν p. 394. Juven. Sat. xiv. 'Vivite contenti casulis, et collibus istis.' *Cerda*.

315 *Hæc ubi dicta*] Quia ignobilior fuisset hic ludus, exornat illum descriptione: quia ponit varios casus. *Donatus*.

316 *Corripiunt spatia*] Raptim eunt: ut, 'Corripit Æneas aditum, custode sepulto.' *Servius*.

Corripiunt] A pernecitate equus dicitur rapere terram. Vide quæ disputat Bochart. de equis ii. 6. *Emmeness*.

Limenque relinquunt] Aut regulam, aut signum de creta factum. *Servius*.

Limen] Id est, carceres; aut regulam, aut signum creta factum. Hinc alba illa linea in ludis, cujus eruditi crebro meminerunt. Vide Cælium l. v. c. ult. *Taubmann*.

317 *Simul ultima signant*] Intuentes et notantes ultima spatia, id est, finem cursus, aviditate vincendi; et deest visu: ut Cicero, 'Notat et designat oculis.' Aut signant ultima culmorum, scilicet summitatem: signant vestigiis, ut alibi, 'Vix summa ves-

Ugia signat arena.' *Servius*.

Simul ultima signant] Designabant locum, qui finem cursibus daret. *Donatus*.

318 *Primus abit*] Sicut et de navibus, post generalitatem transit ad specialitatem: et bene, cum tribus statuta sint præmia, quinque commemorat, scilicet casuris duobus. *Serv.*

Nisus emicat] Vide supra de Palladio l. II. 'Emicuit, parmamque tenens,' &c. *Germanus*.

319 *Alis*] Velocitate: quia tam ventos quam fulmina alata fingunt poetæ: ut, 'Et alitis austri.' *Servius*.

Ocyor alis] Alibi, 'Euro ocyor:' alibi: 'ventos æquante sagitta.' Hi tropi jucundi sunt. Non ingratus est ille Hesiod. in Scuto, ὅδ' ὥστε νόημ' ἐπορεύτο: ille autem ut mens volabat. Sermo est de Perseo. Apud Statium Theb. I. Tisiphone vocatur 'igne Jovis citatior:' id est, fulmine. Plinius II. 54. Virgilio hæsit: 'spiritum ocyorem fulmine.' *Cerda*.

320 *Proximus huic*] Secundum hunc locum: *proximum* autem dicimus etiam longe positum nullo interveniente. *Servius*.

Sed proximus intervallo] Ita et Cic. in Bruto: 'Duobus summis proximus accedebat, sed longo intervallo tamen proximus.' *Taubmann*.

323 *Quo deinde sub ipso*] Sub ipso, id est, post ipsum, juxta ipsum. *Servius*.

324 *Calcem calce terit*] *Calcem* dicimus unde terram calcamus. Ergo non proprie dixit, *Calcem calce terit*. Plantam enim calce potuit terere: unde a parte totum accipiendum, id est, calce pedem terebat. *Idem*.

Calcemque terit, &c.] Hunc locum vindicat Scalig. v. 3. contra congelatos quosdam Criticos, qui Homericum illum e penult. Iliade præferabant: eumque ait imitatum esse Stat. 'quem deinde gradu premit horridus Idas, Inspiratque humero flatuque et pectoris umbra Terga premit.' Rec-

Delph. et Var. Clas.

tissime autem dixit: *Calcem calcem terit*. Nam in cursu pari, æquata linea utriusque calcibus ita dirigebatur, ut calces inter se attererent; quod fieri non potuit, si alter subsequatur. Cum enim currimus certatim, nunquam quenquam sequimur: neque enim ullum antecedentem præcurrere aut superare possemus, si in ejus vestigia pedes poneremus. Sed a latere cursum continuamus, quemadmodum ipsis in carceribus constiteramus: neque si par sit in duobus celeritas, alter alterius occupare cursus lineam audeat. Sic enim ex curva linea plus spacii faciendum sumeret, non sine periculo suo magno. Quamobrem Homerus quoque dixit, στῶν δὲ μεταστοιχεί. In XII. aliter, 'trepidique pedem pede fervidus urget.' Atque hæc Scaliger Pater. Filius, ad Manilium l. I. dictum ait eodem sensu, quo illud Horatii, 'ver proterit æstas:' et illud Manilii, 'Posteriora pedum Cynosuræ proterit astra.' *Taubmann*.

Calcemque, &c.] Quod Ovid. Met. I. 'tergo imminere' dicit, quando aliquis non tantum vestigiis inhæret, sed eadem premit. Ut de Pyrrho noster Æneid. II. 529. 'illum ardens infesto vulnere Pyrrhus Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.' *Emmeness*.

325 *Incumbens humero*] Aut Helymi humero: aut currentis est gestus. *Servius*.

Incumbens humero] In Romano codice, in Longobardico, et aliquot aliis humero legitur, quod et Servius agnoscit. Idque viciniorem ostendit, ut non tantum calcem calce tereret, verum etiam humero antegressi Helymi incumbere, aut inhærere videretur. *Humero* vero unitatis numero, ad exprimendum gestum illius, qui nihil socium declinet, ut liberis præterire possit. 'Nam spatia si plura supersint, Transeat elapsus prior.' In quibusdam, *humeris* invenias. *Pierius*.

326 *Elapsus prior*] Ut dum labitur,

Virg.

8 Y

id est, celeriter currit, ut prior fiat: sed satis licenter est dictum. *Serv.*

Transeat, ambiguumque relinquat] Verbum *transco* Circi est. Cassiod. epist. iii. 51. 'transit Prasinus, pars populi moreret.' Sid. in Narbone, 'Ut meta ulterior remisit omnes, Fit collega tuus prior duobus, Qui te transierant.' Sed et *relinqui*, in certaminibus est, superari, vinci, quod in Lucretium Gifanius, et in Virgilium Germanicus monuerunt. Sic Græci ἀπολείπεσθαι, et ab Isocrate in primis νεικηκότες dicuntur ἀπολειποότες. Victores dicebantur antecedere. Seneca de Ben. ii. 25. hærens in imagine cursus, 'magna illi celeritate opus est, magna contentione, ut consequatur antecedentem:' et iii. 3. 'Cursor metam prior contingit, velocitate alium, non animo, antecessit.' Porro in voce *ambiguum*, institit quodammodo Poëta Homero, II. xxiii. Καὶ νύ κεν ἦ παρέλασσε, ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν: *Et certe prævertisset, vel ambiguum fecisset certamen.* Iterum, Τῷ κέν μιν παρέλασσε, οὐδ' ἀμφήριστον ἔθηκε: Sic ipsum præterisset, neque dubiam rem posuisset. *Cerda.*

Ambiguumque relinquat] Minus firmum ad celeritatem. *Servius.*

Ambiguumque] In codicibus aliquot antiquis, *ambiguumque*. Sed *re* disjuncta particula magis placet: ut ex duobus alterum omnino futurum dicat. Aut quippe transeat, aut nisi transierit, ambiguum relinquat, uter eorum prior fuerit. Si vero *que* legamus, sensus erit, pari adeo eos gressu concurrens, ut quamvis hic transisset, ambiguum tamen relicturus esset, quia socii vicinitas spectatores fefellisset. *Servius.*

Ambiguumque relinquat] Turnebus xiv. 4. *Ambiguum* exponit parem et ambigentem de cursus palma cum eo et victoria: et *relinquat* idem vult esse quod *prætereat*: quoniam qui aliquem præterit, cum post se relinquit. Plus, inquit, spaciū si superesset, cum præ-

teriret, qui cum eo juris in cursu ambigui fuit, quum simul ad metam pervenerint. Plurimi autem libri legunt *ambiguumque*, non *que*. Ita exponeretur: si plus spaciū superesset, eum præteriret, aut certe in dubio relinqueret, uter prior ad metam pervenisset. Atque hæc probat H. Stephanus: et in *ambiguum* subaudit *cursum*: ut in simili illo Hom. ἀμφήριστον subaudiatur δρόμον. Alii e JCTis explicant, apud quos *ambigere* de locorum finibus proprie dici volunt. *Taubmann.*

327 *Sub ipsam Finem*] *Finem* bis subaudis: sub ipsam finem, aut fessi adventabant ad finem. *Servius.*

Sub ipsam] In omnibus pene codicibus antiquis, *sub ipsam* fæminino genere positum inveni: de ejus nominis genere plura alibi. Sane vero præteritum non sinam locum apud Livium l. iv. pr. Dec. 'Finem ergo non fieri nec futurum:' ita vulgata habent exemplaria, virili genere. Vetus autem codex, *futuram* legit fæminino. Sunt tamen, qui *sub ipsum* hoc loco legunt. *Pierius.*

328 *Cum sanguine*] In exemplaribus aliquot manu scriptis, *tum* habetur: sed *cum* magis placet. *Idem.*

329 *Labitur infelix*] Quia parata victoria caruit. *Servius.*

Casis ut forte juvenis] Bene rem notam per transitum tetigit. Agonalis enim moris fuerat, post sacrificia ad certamen venire. *Idem.*

Casis ut] Explicui particulam *ut* pro *ubi*. Interpretes hoc non suppeditant. Et cur pudeat a Lambino sumpsisse? Observat hic in Od. i. 17. eam particulam apud bonos auctores valere idem quod, *ubi*, et præsertim in hoc loco Virgilio. Erit ergo sententia: ibi lapsus est, *ut*, id est, *ubi*, erat sanguis fusus, quem *levem* vocat: nam, ut ait Donatus, illum terra non biberat, et inter herbas congelatus supererat. Sic Catull. 'Verum totius ut lacus putidaque paludis lividissima, maximeque est profunda vorago.'

Id est, ubi. Terentius: 'Mater consequitur: jam ut limen exirem, ad genua accedit.' Id est, ubi, aut, cum exirem limen. Possis quoque capere vulgariter, ut dicat: Labitur in sanguine, ut forte erat fusus. *Cerda.*

330 *Fusus humum viridesque super madefecerat herbas*] Ordo est, super-fusus. *Serrius.*

Humum] In Longobardico quidem, et in Mediceo codice, *humi* legitur. Sed in Romano et aliis fere omnibus, *humum* accusativo casu habetur: ut sit ordo, madefecerat humum et virides herbas. *Pievius.*

332 *Titubata*] Participium sine verbi origine. *Serrius.*

Titubata] Est hoc quod Plantus Mercat. 'Genua hunc cursorem deserunt.' *Cerda.*

Titubata] Pro *titubantia*: neque enim *titubor* dico. *Taubmann.*

In ipso Concidit] Ablativum posuit, quia non est mutatio. *Serrius.*

334 *Oblitus amorum*] Id est, Euryali. Et divisit sententiam Euryali. *Amorum*, pro *amoris*: nec supradictis congruit; ait enim, *amore pio pueri*: nunc *amorum*, qui pluraliter non nisi turpitudinem significant. *Idem.*

Non ille oblitus amorum] Propter hanc inquit causam posuit in superioribus tantum inter illos amorem. *Donatus.*

Amorum] In veteribus plerisque codicibus, una plus dictione *amorum est* legitur. Verum id verbum ex paraphrasi mihi videtur insertum. Misos facio codices, in quibus *amoris* unitatis numero legitur: quum longe venustius omnino *amorum* numero multitudinis habeatur. *Pievius.*

336 *Spissa arena*] Temui: quanto enim quid minutius, tanto est densius. *Serrius.*

Spissa arena] Non subscribo sententiæ On. Panvini de lud. Circ. l. 1. p. 68. qui pro ipso certaminis loco vel palæstra sumit. Quod tamen sæpe significat, ut *gladiator consilium capit*

in arena. Sed partem hic sanguine madefactam, vel lubricam factam arenam notat, quæ in palæstreis usui est. Pro nobis facit vs. 358. 'Et simul his dictis faciem ostentabat, et udo Turpia membra fimo.' *Emmeness.*

337 *Emicat Euryalus*] Celeritatem et concitationem quandam motus hoc verbum innuit, ut supra, 'Terque solo emicuit:' et, 'linguis micat ore trisulcis:' et Cic. de Nat. Deor. II. 'Jam vero venæ et arteriæ micare non desinunt, quasi quodam igneo motu:' animadversumque sæpe est, cum cor animantis alicujus evulsum ita mobiliter palpitaret, ut miraretur igneam celeritatem, &c. Nimirum Græci σφύζειν ἀρτηρίας dicunt, quam vocem etiam ad alia transferunt. *Germanus.*

338 *Prima tenet*] Τὰ πρῶτα, loca. *Serrius.*

Prima tenet] Quæ sunt hæc prima spatia, quæ victor occupat? Recurre ad ea, quæ jam dixi, de linea fieri solita non modo ad carceres, sed ad metam, qua occupata victores jam esse credebantur. Pind. Pyth. IX. ποτὶ γραμμῇ μὲν αὐτὰν στήσε κοσμήσας. τέλος ἔμμεν ἄκρον: ipsam cum exornasset, collocavit ad lineam, terminus ut esset extremus. Lege quæ docte et late Petrus Faber Agonist. II. 7. *Cerda.*

Frenituque secundo] Bene secundo addidit: quia est et irascentium. *Serrius.*

340 *Hic totum cavea*] Hic temporis adverbium est, modo. *Idem.*

Cavea consessum] Per *caveam* autem plebem significat. Nam *cavea* consessus est populi. *Idem.*

Cavea] Idcirco theatrum *cavea* dicitur, quod inclusos contineat spectatores. *Donatus.*

Cavea] *Cavea* dicebatur et quæ in theatro, et quæ in amphitheatro, ipsum nimirum ædificii cavum: prior locus scenis dicatus fuit, posterior cædibus.* Clarius: theatrum dictum est cavea, et amphitheatrum *cavea*.

De theatro capiendus Cicero de A-
micis. 'qui clamores tota cavea nu-
per in hospitibus et amicis mei M. Pacu-
vii fuerunt nova fabula, cum igno-
rante Rege, uter esset Orestes, Py-
lades se esse Orestem diceret, ut pro
illo necaretur,' &c. Et Arnobius l.
iv. 'assurgunt theatra, caveæ omnes
concrepant fragoribus atque plausi-
bus.' Videndus etiam Suetonius in
Claudio c. 21. De Amphitheatro Pru-
dentius: 'Quid pulvis caveæ semper
funebri, et illa Amphitheatralis spec-
tacula tristia pompæ?' et in Peri-
steph. hym. 6. 'Intrant interea locum
rotunda Conclusum cavea: madens
ferarum Multo sanguine quem furor
frequentat. Cum spectacula perstre-
punt cruenta, Ac vilis gladiator ense
duro Percussus cadit, et fremit vo-
luptas.' Quin in theatro mentio est
plurimum cavearum, dicente Tullio lib.
de Senectute: 'Ut Turpione Am-
bivio magis delectatur, qui in prima
cavea spectat, delectatur tamen e-
tiam, qui in ultima, sic adolescentia,'
&c. Ab his locis, metaphorice qui-
libet circus, aut consessus conjunc-
tus in modum Theatri, dicitur *cavea*,
et hac translatione usus Poëta. Hoc
loco demum addo *caveam* dici in ve-
natione Romana locum, ubi asservatæ
feræ. Stat. Sil. II. 'stat cardine aper-
to Infelix cavea, et clausis circum
undique portis, Hoc licuisse nefas,
pavidi timere leones.' *Cerda*.

Consessum] In codicibus aliquot
antiquis, *consensum* habetur. Sed pu-
to *consessum* fuisse notatum cum sici-
lico, de quo apud Victorinum haberi
diximus, quod librarii pro nota com-
pendiaria *z* litteram significante, tran-
scripserunt. Nam *consessum cavea* om-
nino castior lectio videtur. *Pierius*.

Hic totum cavea consessum] Lucret.
iv. 'Namque ibi consessum caveai
subter, et omnem Scenalem speciem
Patrum.' Tacit. Ann. I. XIII. 'Inter
ea, quæ barbaris ostentantur, intra-
vere Pompeji theatrum, quo magni-

tudinem populi viderent. Illic per
otium (neque enim ludicris ignari ob-
lectabantur) dum consessum caveæ,
discrimina ordinum, quis eques, ubi
senatus, percunctantur.' *Germ*.

Et ora Prima patrum] Hoc est,
quod Juvenalis ait, 'Et omnibus ad
podium spectantibus.' *Servius*.

342 *Erept. dolo red. s. p. honorem*
Τὸ γέρας καταβραβευθέν. Græcis enim
καταβραβεύειν, est, in capiendi bra-
vio aliquem circumvenire. *Germ*.

343 *Tutatur*] Tale quid in Statio:
'Accessit lacrimarum gratia formæ.'
Euryali pulchritudo hic, et in nono
extollitur. Fuit hæc (ut credi potest)
eximia, et veteribus admiranda, quod
etiam Ibycus prodidit, qui sic apud
Athen. Εὐρύαλε γλαυκῶν χαρίτων θά-
λος καλλικῶμων μελέδημα, σὲ μὲν Κύ-
πρις, ἅτ' ἀγανοβλέφαρος Πειθῶ ῥοδέοισιν
ἐν ἄνθεσι θρέψαν: *Euryale casiarum
gratiarum germen pulchricommarum cura,
te certe Venus, et blandis oculis Suadela,
roseis in floribus educarunt. Illud ve-
niens explicat Nannius in epistola ad
Pison. crescens. Ita etiam illud Ecl.
'Venientis sibilus Austri.' Ita et
Horat. 'Sic honor, et nomen divinis
vatibus atque Carminibus venit,' id
est, crevit. *Cerda*.*

Lacrymaeque decora] Ipse etiam
fletus habebat aliquid venustatis, or-
tus a gaudio: ut Terentius, 'Lacrimo
gaudio.' Quod et congruit puero
propter victoriam inopinatam; aut
certe ad miserationem movendam
contra eum, qui se adserebat esse
victorem. *Servius*.

344 *Veniens*] Crescens: ut, 'Hic
segetes, illic veniunt felicius uvæ.' *Id*.

Et pulchro veniens in corpore virtus
Tanta formæ est potentia, ut ipsi quo-
que virtuti ex ea non levis accedat
commendatio. Vide Junium de pict.
veterum III. 9. de hac re fusius dis-
putantem Brod. Misc. v. 35. *Venire*
pro crescere apud Hor. de art. poet.
vs. 401. *Emmeness*.

346 *Qui subiit palmæ*] In locum

proximum victoriae successit. *Taubm.*

Ad præmia venit Ultima] Neque enim ex quinque istis Cursoribus tum tertius fuisset, (tribus autem duntaxat primis præmia Æneas proposuerat,) sed quartus: atque ita præter spicula bina et bipeanem nihil accepisset, si primi loci præmium Salius sumeret. *Idem.*

347 *Redduntur]* In exemplaribus plerisque veteribus legere est, *reddantur* conjunctivo modo. Sed *redduntur* finitivo modo in emendationibus. *Pierius.*

349 *Certa manent]* Firma. *Serr.*

Pueri] Ut diximus supra: quia *ἄνδρες καὶ παῖδες* dicuntur. *Idem.*

350 *Me liceat]* Liceat me miserari. Nam non dicimus *me liceat*: sed, *mihi liceat*. *Idem.*

Casus] Allusit a cadendo. *Idem.*

Casus] In codicibus omnibus quotquot legi, *casus* habetur: quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ, quippe *miserari* ponunt: ut *casus* sit genitivo casu. Sed enim *casum miserari* satis magis facit auribus eruditis: ut, 'Miseratus agrestes.' *Pierius.*

Casus miserari insontis amici] Eustath. in illud II. Ψ. τὸν δὲ ἰδὼν φικτεῖρε ποδάρεης δῖος Ἀχιλλεύς. οἰκτεῖρειν δὲ κυρίως τὸ λαλεῖν λόγους, οἱ κινουσιν εἰς οἶκτον, ἥτοι ἔλεον. Unde et *miserari* Latinis, est verbis, aut lacrimis, aut gestu dolorem ex alicujus miseria contractum ostendere, *σχετλιάζειν*. Festus: 'Miseratur is, qui conqueritur aliena incommoda.' Virgil. 'Miserantem incommoda nostra.' et Æn. XII. 'Et Turni sortem miserantur iniquam.' et Æn. X. 'Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit.' Et *miseratio*, *οἰκτιρμός*. *Germ.*

351 *Tergum]* Mutavit more suo. Nam *tergus* debuit dicere. *Servius.*

Tergum leonis] Pro *tergus*, quæ pellis est, ut Æn. I. 'Tergora diripiunt costis.' *Tergum* vero habet carnis appellationem. Et notat etiam

Charis. tergus de brutis dici. *Taubm.*

Gatuli] Scribendum *Gatuli* cum diphthongo *æ*, ut alibi ostensum. *Pierius.*

Gatuli leonis] Illius meminit Horat. od. I. 23. 'atqui non ego, tigris ut aspera Gætulusve leo frangere persequar.' et od. I. 20. 'non vides, quanto moveas periclo, Pyrrhe, Gætula: catulos leonæ?' et Sil. Ital. pro *villis onerosum* dicit I. XVI. 'villosa leonis Terga feri.' *Ennieness.*

352 *Onerosum]* Plus est, quam si *oneratum* diceret: sicut *sceleratum* et *scelerosum*. *Servius.*

Dat Salio villis onerosum] Imitatione illius apud Hom. loci II. Ψ. ubi Achilles Eumelum noluit indonatum dimittere, quod fracto a Minerva curru, præteritus a concertatoribus in agonali certamine faisset. *Germ.*

354 *Et te lapsorum miseret]* Sic Antilochus ad Achillem. II. XXIII. Εἰ δέ μιν οἰκτεῖρεις, καὶ τοι φίλον ἐπλετο θυμῷ: Si autem ipsum miseraris, et tibi gratum est animo. *Cerda.*

355 *Qui laude coronam]* Virtute: a sequenti quod præcedit. *Servius.*

356 *Fortuna]* Bene dolum suum excusat. *Idem.*

358 *Optimus olli]* Aut ei adrisit: aut olli jussit efferri. Sane congrue arma dat juveni. *Idem.*

359 *Didymaonis artes]* Laus ab artifice: ut, 'Divinum opus Alcimedontis.' *Idem.*

Et clipeum efferri jussit Didymaonis artes] De clipeo dictum alibi. In antiquis aliquot codicibus *offerri* est, quod non æque placet. Sunt etiam codices, in quibus *Didymaonis* media per *æ* diphthongum notatum sit: quod nomen esset a cognomento Apollinis, qui etiam *Didymæus* appellatur. Sed hæc parvi omnino momenti sunt. Illud silentio minime prætereundum est, quod in Romano codice, *artem* unitatis numero, hoc est, opus, legitur: quam lectionem etiam in aliquot aliis manu scriptis

observavi. *Pierius.*

360 *Neptuni sacro Danais de poste reflexum*] *Danais*, a *Danais*: et intelligimus hoc ad *Eneam* transisse per *Helenum*. *Serrius.*

Neptuni sacro] *Morem*, quo *Deorum* templis arma dicabantur, affigebantur, suspendebantur, quemque hic attingit poëta, alibi persequor. Cum dicat Poëta *clypeum reflexum de sacro poste*, credamus ad illum alluisse *Horatium* *Od. i. 28.* ‘quamvis clypeo *Trojana* refixo.’ et *epist. i. 2.* ‘Sub duce qui templis *Parthorum* signa refixit.’ *Cerda.*

363 *Præsens*] *Fortis*: ac si diceret, Si adsit quis plenus animi. *Serv.*

Animusque in pectore præsens Adsit] Id est, audeat: ita *Scalig. iv. 16.* interpungit et explicat. *Taubmann.*

365 *Pugnæ*] *Pugna* nomen est polysemum, atque adeo quamvis stricte sumptum distinguatur a cæstibus, ut etiam *Hieron. Mercur. in Agonist.* tamen hic ad cæstum significationem trahitur: non enim dubium, quin de cæstibus loquatur Poëta. *Cerda.*

366 *Velatum*] Id est, coronatum. *Serrius.*

Auro] Quia solent habere laminas quasdam: ut, ‘Et statuam ante aras aurata fronte juvenum.’ *Idem.*

Juvenum] Facit donum militare. *Livius l. vii.* in historia *Corvini*, ‘*Consul*, concione advocata, laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat:’ et *l. xxvi.* post expugnatam *Novam Carthaginem*: ‘Ante omnes (*Scipio*) *C. Lælium*, præfectum classis, et omni genere laudis sibi ipse æquavit, et corona aurea ac triginta bobus donavit.’ *Cerda.*

367 *Solatia victo*] *Prudentiam* *Æneæ* et versum hunc supra jam dedi. Instiuit vero Poëta imitationi *Homeri* *Iliad. xliii.* ubi in pugilatu non solum victoris, sed victi quoque ratio habetur. *Locus*, et quia alius dictus.

mihî siletur. Illud non silendum, bis eandem rem in eo loco repeti nulla necessitate; semel Poëta, deinde *Achillis* ore. *Idem.*

368 *Nec mora; continuo*] *Ducta* hæc ad *Homericum* filium. ‘ὦς ἔφατ’ ὄρνυτο δ’ αὐτίκ’ ἀνὴρ ἡὺς τε, μέγας τε, εἰδὼς πυγμαχίης υἱὸς Πανοπῆος Ἑπειός: Sic dixit; prodiit autem statim vir ampliusque magnusque, Sciens pugillaris pugnæ, filius *Panopei* *Epeus*. *Idem.*

369 *Virum se murmure tollit*] Cum suffragio plurimorum. *Serrius.*

Magnoque virum se murmure tollit] Id est, effert se secundo rumore, et suffragio plurimorum: *Serrius* et *Scal. iv. 16.* *Idem* *iii. 2.* *Daretis* hujus Personam audacem et militarem describit, quem vide. *Taubm.*

370 *Solus qui Paridem sol. cont. contra*] Multi hæc a poëta volunt dici: melius tamen verba sunt populi. Unde et, ‘virum se murmure tollit.’ *Serrius.*

Paridem] Venit ab eo quod est *Paris*, *Paridis*, vel *Paridos*. Quod autem legimus, *Urbe paterna, Parin creat*, venit ab eo quod est, *πάρις, τοῦ πατρίος, τῷ παρί, τὸν παρὶν*: et volunt, si proprium sit, in *dos* exire genitivum: si appellativum, in *os*. Sane hic *Paris* secundum *Troica* *Neronis* fortissimus fuit: adeo ut in *Trojæ* agonali certamine superaret omnes: ipsum etiam *Hectorem*, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit se esse germanum; quod, allatis crepundiis, probavit, qui habitu rustici adhuc latebat. Hos autem ludos transfert *Virgilius* ad *Hectoris* tumulum: qui sunt facti, cum ludi funebres celebrarentur cadaveri *Hectoris*, ab *Achille* occisi. *Idem.*

371 *Occubat*] In vetustis aliquot exemplaribus, *maximus* *adccubat*, et *accubat* habetur. Sed *occubat* vel *obccubat* de sepultis rectius dici puto. *Pierius.*

372 *Buten*] Alterius *Butæ*, qui filius *Pandionis*. *Athenarum* regis.

(unde ἐθεογονταδαι nomen familiæ illustis apud Athenienses) Stephanus meminit. *Cerda*.

Immani c.] Vastum corpus habentem, Macrobi. vi. 8. *Taubmann*.

373 *Amyci de gente ferebat*] *Amycus* fuit Neptuni filius et Nymphae *Melies*: qui a Polluce victus est pycnali certamine. *Bebrycia* autem ipsa est Bithynia. Salustius, 'Igitur introrsus prima Asia Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est et major Phrygia.' *Servius*.

Amyci] *Amycus* Neptuni filius, celeberrimus pugil, a Polluce, qui cum Argonautis eo venerat, victus est cæstu: imperavit *Bebryciis* id est, Bithynis. De ea pugna Val. Flaccus II. 4. et imprimis Theocrit. in Geminis Idyll. xxii. *Taubmann*.

Bebrycia veniens Amyci de gente] Illius meminit Stat. Achill. I. I. 'crudo quo *Bebryca* cæstu Obruerit Pollux:' qui idcirco Ἀμυκοφόνος dicitur. Ex nemore insidias struebat, inde idem Theb. I. III. eum appellat 'servatoremque cruentum *Bebrycii* nemoris.' *Emmeness*.

374 *Perculit*] Antiquus admodum codex, *percutit* legit: quæ quidem antichronia esset, pro *percutit*. Nam *percellere* ad animum grammatici referre volunt: quod tamen non usquequaque receptum video: codicibus præsertim antiquis sæpe *percutit* pro *Percussus*, ponentibus. Verum esto inter utrumque verbum differentia, loco hoc *perculit* omnino ad animum referri potest, quum significet ex ictu adeo consternatum, ut abalienato animo concideret moribundus. *Pierius*.

Moribundum] Morienti similem. *Servius*.

Moribundum extendit] Ita Theocrit. εἰδ. xxiii. αὐτὰρ ὁ πλαγὴς ὕπτιος ἐν φύλλοισι τεθαλόσιν ἐξετανύσθη: at ille sauciatus *Supinus* in foliis virentibus extensus jacuit. Iterum, πᾶς δ' ἐπὶ

γαῖαν κεῖτ' ἀλλοφρονέων: totus vero *lumi* *Jacebat exanimis*: sermo est de *Amyco* interfecto a Polluce. Recte vero ait Germ. Lucanum dixisse I. v. verbo *explico*, quod Virgilius verbo *extendo*, cum scripsit: 'rudibus Pæan Pythona sagittis Explicuit.' *Cerda*.

375 *Talis*] Qualem multitudo loquebatur. *Servius*.

Talis, &c.] Id est, cum tanta fama. Et est eximia ὑποπόκωσις jactabundi: in quod exemplum ferocula juvenus intueatur. Comparat autem hanc Cæstum pugnam et Daretis personam Scaliger cum similibus, ex 2. Apollonii Poët. v. 6. *Taubmann*.

376 *Ostendit*] Melius dixisset *ostentabat*. *Servius*.

Ostenditque humeros latos] Græci ὠμοκυδιᾶν, ob latitudinem humerorum et bonam corporis habitudinem superbire dicunt. *Germanus*.

Humeros latos] Inde *Plato* consecutus nomen, teste Apulejo de dogmatic. Platonis. 'Platoni habitudo corporis cognomentum dedit, namque Aristoteles prius nominatus.' De humeris Platonis Aliam. var. hist. II. 10. ubi πλάτος de latitudine humerorum. *Emmeness*.

377 *Et verberat ictibus auras*] Sic Hom. II. xiii. ἥερα τύψε: aërem verberavit: et Græci sæpe, αἶερα δαίρειν, aërem cadere, verberare: unde et δῆρις, contentio, pugna. Ista German. Sed et credibile adumbratum a Poëta morem gladiatorum, qui ante pugnam in arena ipsi prius se exercebant, verberantes aërem. Hoc prælusorium certamen attingit, et explicat *Plato* leg. I. VIII. ab illis verbis, ἢ πύκται γε ὄντες, &c. Sed adhibeo tantum Latina: vel si pugiles essemus, nonne pluribus ante diebus pugnare didicissemus, omnia facientes, quibus in vero certamine, ubi ad victoriam contenditur, uti oporteat, quam proxime ad id, quod simile est, accedentes. Inter exercitationes militum Vegetius II. II. 'saltus quoque, et ictus facere pari-

ter assuescant.' Eodem pertinet Græca paræmia, ἀέρος πληγή. Hanc exercitationem, hoc præludium, hanc inanem aëris verberationem, proprio verbo Seneca dixit *ventilare* ep. 117. 'Quam stultum est, cum signum pugnae acceperis, ventilare. Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est.' Cum quo Senecæ loco congruit locus Damascen. orat. de Transfig. ἐνθυμότερόν πως πρὸς τοὺς ἀγῶνας σταλήσονται, οὐκ ἀνθρώποις παρατασσόμενοι, οὐδὲ ἀέρα δαίροντες. Pollux l. iii. de athletis σκίαμαχεῖν, cum umbra pugnare. Virg. 'frustra ferro diverberat umbras.' Est hoc plane, quod Ge. iii. de tauro, 'ventosque lacescit.' Quod Catull. de Nupt. Pelei: 'nequicquam jactantem cornua ventis.' *Cerda.*

379 *Castus*] De Cæstu Scal. de poët. l. 20. Onuph. Panvin. de Circ. l. i. et quæ dicta a nobis Ge. iii. 20. vide. *Emmeness.*

380 *Alacris*] Cum acer ubique dicat, *alacer* tamen non dicit: licet inde nascatur. Vitat enim confusionem. Unde utrunque non vult dicere. Nam *alacer* nusquam: et iterum *acris* nusquam dixit. Inde est quod etiam Papinius suppressit genus, quia dubitatur. *Servius.*

Alacris, cunctosque putans excedere palma] In Romano codice, et in Longobardico, *palma* non *pugna* legitur, quod valde placet. Nam et apud Priscianum duobus antiquis codicibus, et apud Carisium literis Longobardicis ita scriptum observavi. Ea ratione citato versu, ut utrum *alacer* per *er*, an *alacris* per *ris* dicendum sit, terminetur, placetque, vel Virgilio in primis auctore, dici *alacris*. Consuetudo tamen, ut ait Plinius libro dubii sermonis sexto, *alacer* dicit. *Pierius.*

Putans] Jam ex hoc signat emersum alium, qui vincat. *Donatus.*

383 *Si nemo audet*] Ὅπως βιάσῃς. Argumentatur enim se vicisse, ex eo

quod ad certamen nullus accedit. *Servius.*

Quæ finis standi] Fæmineo genere enuntiat, ut Lucretius l. i. et Horatius bis terve. *Cerda.*

384 *Teneri*] In Mediceo, et veteribus quibusdam aliis codicibus, *morari* legitur. Mora enim erat reliquis desidentibus. Sed magis placet *teneri*: ut in Porcio exemp. est, propter suscepti muneris obligationem. *Pierius.*

385 *Cuncti*] Ut pro victore ab omnibus haberi ostendat, et simul est testimonium suorum meritorum. *Donatus.*

386 *Reddi*] Quasi debita promissa: quia ait, 'Victori velatum auro vitisque juvencum.' *Servius.*

Jubebant] Vox notanda. Nam qui jubebant? qui imperabant Æneæ? Ergo hæc vox traducta ab militibus exhortationibus: milites enim dicuntur *jubere*, cum animos faciunt plausu, favore, fremitu. Hinc itaque arrepta Vati, et aliis, quibus *jubere* est suadere. Sic Æn. iii. 'Sed votis precibusque jubent exposcere pacem.' Et in fine hujus libri, 'ignorare jubes.' Inde illud tritum, 'jubeo te flere,' id est, volo ut fleas: et illud Comicorum: 'jubeo te salvere,' id est, volo ut salveas. *Cerda.*

387 *Hic*] Tunc. *Gravis*, vel ætate, vel objurgatione. *Servius.*

Castigat] Increpat, objurgat. *Id.*

388 *Toro consederat herba*] Verbum de verbo. Nam *torus* a tortis dictus est herbis. *Idem.*

Proximus ut viridante toro consederat herba] In Ant. *proximus ut vi. to. con. herba.* Sed *herba* possessivo casu omnino melius. *Pierius.*

Toro consederat herba] Quare *toro herba*? Lux ab Julio Scaligero Poët. l. 21. Ne iudicibus ludorum, affluente turba, objectu corporum conspectus adimeretur, aggestis cespitibus editiorem locum sibi, pulvillis auctis, faciebant, et eam ob causam

medius locus depressior fuit, ac propterea cavea dictus. Addo, verba Virgili signatissima esse ad tori etymon indicandum. *Torus* enim dictus est, quod fieret primum ex torta herba, ideo ait *toro herbae*. Propertius quoque eleg. iii. 3. 'Attaque nativo creverat herba toro.' Inde stragula, quæ sternebantur supra torum, dicebantur *toralia*. Vide quæ de hac re late Ciacconius de Triclin. Rom. et commentatores in Horat. ad illud epist. l. i. 'Ne turpe toral,' atque item Serm. ii. ad illud, 'illota toralia.' Sed et etymon ipsum alii indicant. Plin. viii. 48. 'Antiquis enim torus e stramento erat.' Tib. eleg. ii. v. 'At sibi quisque dapes, et festas extruet alte Cespitibus mensas, cespitibusque torum.' Apul. l. v. 'Psyche teneris, et herbosis locis in ipso toro graminis suave recubans.' Vides, ut una cum toro conjungebantur stramenta, cespites, loca herbosa graminis. *Cerda*.

389 *Entelle, heroum*] Objurgatio non injuriosa, cui sit admixta laus. *Donatus*.

Entelle] Lubitum transcribere Turnebi verba xxvi. 17. 'Entellus ille, qui cum Darete ad pugilatum committitur, Entellæ Siciliæ urbi vocabulum indidit. Ita siquis antiquos pervolitaret scriptores, nullum fere in Marone reperiet nomen, non ex antiqua depromptum historia. Sed cum illa antiquitatis monumenta non ita essent oblivione ex hominum memoria deleta, ut hodie, fiebat ut Maronis poemata magna eruditione præditum, gloria floreret, et laude ferretur ingenti: nunc nobis illa doctrinæ vestigia non comparent, ita et ingenio et laudi Poëtæ minus favemus, quo minus intelligimus quod in eo sit prædicandum.' Non omittenda hæc fuerunt, quæ luculenta in laudem Virgili; et quæ nostris commentariis excusationem afferant, si aliquando penuria oblitteratæ jam antiquita-

tis, minus Poëtam illustramus. In Plinii certe iii. 8. *Entellinos* legas, ubi populos Siciliæ percurrit. *Cerda*.

Entelle] Ab hoc oppidum *Entella*, cujus cives Stephano ἐντέλλινοι, Cicero iii. Verr. *Entellini*. Urbis meminit Sil. Ital. l. xiv. 'largoque virens Entella Lyæo, Entella Hectoreo dilectum nomen Acestæ.' Quo loco positum sit hoc oppidum, dabit Cluver. antiq. Sicil. ii. 12. *Emmeness*.

Frustra] Ordo est: Tantane dona tam patiens sines tolli frustra? Sane sciendum hunc secundum Hyginum, qui de familiis Trojanis scripsit, unum Trojanorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam. *Servius*.

Frustra, Tantane tam patiens] Singula verba cum pondere pronuntianda. *Frustra*, id est, sine laboris merito. *Donatus*.

Frustra] Hæc vox ita componenda, frustra quondam fortissime: non, ut volunt Servius, et Donatus. Ame est Nascimbænus: itaque ait: Frustra olim fuisti fortissimus, si nunc sinis patienter tam præclara dona duci a Darete absque ulla pugna. Nec dissimilis sententia Homeri Iliad. l. vii. ὧμοι ἀπειλητῆρες Ἀχαιῆδες, οὐκέρ' Ἀχαιοί: *Hei mihi minaces Achivæ, neque amplius Achivi*. Quo sensu Maro in ix. 'o vere Phrygiæ, neque enim Phryges.' Demum hæc explicatio sequentibus firmatur; nam ut hic frustra fortissimus; ita statim, 'Nequicquam memoratus Eryx.' *Cerda*.

390 *Tanta*] Tam preciosa, tam pulchra, sine gloria vincendi tolli dona patieris? Est autem sententia, quoniam in superioribus ille dixerat, Si nemo audet, videberis tu etiam timuisse. *Donatus*.

391 *Nobis deus ille, magister*] *Nobis* non vacat: ut Cicero, 'Qui mihi accubantes:' sed pro *noster* est positum, vitandi propter similitudinem homœoteleuti causa. *Servius*.

Nobis] *Ἦος πάρελκον*, et similia

frequentissima Græcis et Latinis. Oppian. Cyneg. 1. Τοῦνεκά μοι δέμας ὧδε κερασσάμενοι φοιτῶντων. Horat. epist. 1. 3. 'Quid mihi Celsus agit?' Sed utriusque linguæ quæ non redundant exempla? *Cerda*.

Ubi nunc Deus, &c.] Quasi diceret, Indignus tanto es magistro, et eo nomine, si hunc sine pugna sequi patiaris præmia. Simili exprobrandi formula utitur Cicero pro Milon. c. 34. 'ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites, &c. ubi studia?' &c. *Emmeness*.

392 *Eryx*] Fuit hic Rex Siciliae, egregius cæstum decertator, ut qui a parentibus veluti jure quodam hereditario eam artem traxisset. Amycus enim Rex Bebryciorum, et qui primus cæstibus pugnavit, Buten genuit. Butes Erycem. Ab Eryce artem pugilicam didicerat Entellus. Ait ergo: Frustra gloriaris de magistro. Vocat hunc *Deum* more usitato ethnicorum: magnos enim viros ita appellabant. Possis ad Erycis apotheosin referre. *Idem*.

393 *Spolia illa tuis pendentia tectis*] Turnebus more Romano vult dixisse Poëtam, nam ut scribit Plin. Nat. hist. 1. xxxv. 'Romani adium suarum limina, adfixis hostium spoliis, exornabant, quæ mutato domino, nec emptori refugere licebat.' Unde hac imitatione et representatione de Caio Maro, 'foribusque affixa superbis Ora virum,' &c. *Germanus*.

394 *Ille sub hæc*] Aut statim: aut post hæc. *Servius*.

Non laudis] In aliquot codicibus antiquis, *nec laudis amor, nec gloria*. Sed in pluribus *non*. *Pierius*.

395 *Sed enim gelidus tardante senecta Sanguis hebet*] Aliud pendet ex alio: quare *hebet*? quia gelidus est: quare *gelidus*? quia senex. *Servius*.

Hebet] Non placeret quod in Romano codice legitur *hebet*, nisi lectionem eandem invenissem apud Aspronum veterem Grammaticum in anti-

quissimo itidem codice: placet tamen et *hebet*, ut vulgata habent exemplaria. *Pierius*.

Gelidus sanguis hebet] Deferbuit ardor. Frigidioris quippe sanguinis sunt senes, ideoque obtusioris ingenii: inde Horat. ut hoc *gelidus sanguis hebere* dicitur, de art. Poët. vs. 169. 'Multa senem circumveniunt incommoda, vel quod Quærit, et inventis miser abstinet, ac timet uti, Vel quod res omneis timide gelideque ministret.' Juvenal. Sat. x. 217. 'Præterea minimus gelido jam in corpore sanguis.' *Emmeness*.

396 *Effata*] Exhausta: et est translatio a mulieribus, quas partus frequens debiles reddit. *Servius*.

397 *Inprobus iste*] Qui sine certamine postulat præmium. *Idem*.

398 *Illa juventa*] Aut magna, quæ quondam fuerat. *Idem*.

Juventas] In Romano codice, *Juventus* legitur: veluti prius erat in Longobardico. Reliqui etiam codices ita sæpe soliti sunt scribere, ut in viii. 'Tum mihi prima genas vestibat flore Juventas.' In aliquot aliis *juventus* est. Sed enim Grammatici quid *juventus*, quid *Juventas*, quid *juventa* sit, suis singula differentiis finiunt. *Juventutem*que de juvenum multitudine dici volunt, quum *Juventas* Dea sit, *juventa* ætas. Quanquam sunt, qui duo hæc aliter accipiant. In nummo tamen Aurelii, et aliorum quorundam *Juventas* inscribitur, quod de Dea dici nemo dubitarit. Et No. Marcello *Juventas* Dea, *juventa* ætas est. Nam et Catullus, *exercere juventum* dixit, quod nemo non de ætate dictum affirmet. Quod vero *Juventas* pro ætate toties in antiquis exemplaribus inveniatur, minime displicet, quum figurata sit locutio, perinde ac illa, *sine Cerere et Baccho*. *Pierius*.

399 *Pulchroque*] In Mediceo per disjunctivam, *pulchroque*, legitur. *Pier.*

Prætio, juvenco] *Ἐν δῖς, id est, præmio juveni. Hoc autem indicium est

animi generosi, cui *merces unica virtus*.
Taubmann.

400 *Nec dona moror*] Id est, Non exspecto. Hæc enim sensus tam superioribus quam sequentibus congruit: etenim supra ait, se non præmii causa dimicare, sed gloria; et paulo post bovem victor interemit. *Servius.*

Nec dona moror] Sic Horat. ep. i. 15. 'Vina nihil moror illius oræ.' *Emmeness.*

401 *In medium geminos*] Hæc et multa alia apparent facta ad imitationem A. Pollenii Agon. l. II. *Cerda.*

Immani pondere] Pro immanis ponderis, more suo: ut, 'Hamis auroque trilicem.' *Idem.*

402 *Quibus*] Quorum instructu. *Idem.*

403 *Ferre manum*] Contendere. Nam utraque manus armatur. Et *manum*, pro manus. *Idem.*

Intendere brachia tergo] Ligare: ut, 'Intenditque locum sertis.' *Idem.*

Brachia] Monet Jul. Scalig. Poët. l. 22. cæstus initio breviores fuisse: mox ne excuterentur ictibus, majores fieri cœptes, ita ut non solum manum occuparent, sed cubitum, brachia, humeros. Inde et Propertius in cæstibus, brachiorum quoque meminit: 'Nunc ligat ad cæstum gaudentia brachia loris.' *Cerda.*

404 *Obstupere*] Non in Virgilianis tantum codicibus, *obstupere* per *i* secunda syllaba reperitur, verum in Terentii, Horatii, et aliorum Auctorum antiquis exemplaribus verbum id hoc eodem modo notatum invenias. *Pierius.*

Animi tantorum] Hic distinguendum est: hoc est, virorum fortium, quos æquum non erat magna mirari. Unde addit, 'Ante omnes stupet ipse Dares.' Nam stultum est dicere tantorum bonum: cum diceret septem. *Servius.*

405 *Terga homi*] Statius vi. 730. 'nigrantia plumbo Tegmina cruda boum induitur.' Sed operæ pretium

esset legere totum istum librum divinæ Thebaid, ubi plane similia habentur. *Taubmann.*

406 *Ante omnis*] In antiquis, *omnis*. Sed libet hoc loco clarissimorum hominum testimonia proferre, qualesque fuerint, qui de levibus hujuscemodi quæstiunculis disputare operæ pretium existimarunt. Sosipater Carisius integrum sane libellum C. Julii Romani de Analogia transcribit, in quo illud etiam adnotatur, quod Pomponius secundus poëta, ut refert Plinius, propter homonymiam Nominativi Accusativo casu *omnes* non putat dici, sed *omnis*; tamen idem Plinius in eodem permanet, dicens *omnes* tum demum posse dici Accusativo, ut *canes*: quod Genitivus pluralis horum *canum*, ante *um*, *i*, non habet. Ponunt inde exempla, variatam esse dictionem apud nnum eundemque Auctorem, præcipueque apud Sallustium, ejusque varietatis Asperum Grammaticum sollicitum fuisse. Nam *omnes* per *e* scriptum esse in Catilinario eo loco, *omnes homines P. C. qui de rebus*, &c. Per *i* vero tertiam vocalem *omnis* in eodem commentario, *omnis homines qui sese student*. Quæ quidem scribendi ratio quotidie nunc corrumpitur: neque codex jam ullus extat, quem non Librarii arbitrio suo totum andeant contaminare. *Pierius.*

Longeque] Valde: ut, 'Tyberinaque longe Ostia.' *Servius.*

Longeque recusat] Pari sensu Prudent. in Psychomachia: 'monumenta tristia longe Spernit.' Ennius: 'Jus atque æquum se a malis spernit procul.' *Servius* et Non. *longe* exp. *Taubmann.*

408 *Vinculorum vol.*] Sutilium lororum. Eleganter, *volumina*, hic et alibi vocat gyros, spiras, sinus, orbes, flexus. Ita G. III. 'Equus sinuat alterna volumina circum.' *Æn. XI.* 'Serpens sinuosa volumina versat.' Ita alii, *volumina calorum*. *Idem.*

Versat] Considerat: Salustius 'Ex-

ercitum majorum more verteret,' hoc est, consideraret. *Servius*.

409 *Senior*] Secundum Varronem *senior* et *junior* comparativi sunt per imminutionem. Hinc est, 'Jam senior: sed cruda deo viridisque senectus.' Additum enim hoc est ad exprimendum, qui sit senior. Item Ovidius: 'Inter juvenemque senemque.' Et re vera non convenit hunc satis senem accipi, qui et vincere potest, et uno ictu taurum necare. Ergo *senior*, non satis senex: sicut *juvenior*, non satis juvenis, intra juvenem: sicut *pauperior*, intra pauperem. Dicit autem hoc Varro in libris ad Ciceronem. *Idem*.

410 *Cæstus et arma*] Ἐν διὰ δοῶν: arma, id est, cæstus. *Idem*.

411 *Tristemque hoc ipso in litore pugnam*] Aut in quo magister occisus est: aut in tristi litore, id est, infœcundo. Varro enim dicit sub Eryce monte esse infœcundum campum fere in tribus jugeribus, in quo Eryx et Hercules dimicarunt. *Idem*.

412 *Hæc germanus*] Germanus est, secundum Varronem in libris de gradibus, de eadem genitricis manans, non (ut multi dicunt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat: secundum quem bene nunc Erycen Butæ et Veneris filium, Æneæ dicit fuisse germanum. *Idem*.

Germanus] Non ὁμοπάτριος, sed uterinus. Vide Rutgers. var. lect. 1. 9. *Emmeness*.

413 *Sanguine cernis adhuc*] Non Herculis quippe victoris, sed Erycis, qui interfecerat se tegendo. *Servius*.

415 *Melior sanguis*] Propert. 'dum vernat sanguis.' Silius: 'Hinc virides ausis anni.' *Taubmann*.

Æmula] Necdum adversa virtuti. *Servius*.

Æmula senectus] Cui cum vigor absit, aliis habentibus invidere solet. Ideo Donatus *amulam* interpretatur *invidam*. *Servius*, *adversam virtuti*: vel, quæ vult esse æmula juvenis

roboris; et frustra id conatur. *Taub.*

416 *Temporibus*] In his apparet statim indicium senectutis. Aristoteles de Generat. Animal. v. 4. τοὺς δὲ κροτάφους πολιοῦνται πρῶτον: *tempora primo canescunt*. Hac maxime nota cogniti, et descripti senes. Sophocles in Antigone. ἐξ ὅτου λευκὴν ἐγὼ τὴν δ' ἐκ μελαίνης ἀμφιβάλλομαι τρίχα: ex quo albos ego Hos ex nigro induor capillos. Et Propert. eleg. III. 5. 'Atque ubi jam Venerem gravis interceperit atas, Sparserit et nigras alba senecta comas.' *Cerda*.

Geminis] Duobus. *Servius*.

Temporibus geminis canebat sparsa senectus] Tempora inde dicta dicit, quod inde petamus senectutis indicia: inde Homerus Iliad. Θ. senes appellat πολιοκροτάφους, teste Sanct. Min. p. 418. quibus autem caput est interspersum rara canitie, ut Apulejus Metam. I. v. eos Hesychius μεσαιπολίους nominat, vel οὐ σφόδρα πεπολιωμένους, quibus cani per tempora sparguntur, quo verbo etiam utitur Propertius alibi: 'Sparserit et nigras alba senecta comas.' *Emmeness*.

418 *Idque pio sedet Æneæ, probat auctor Acestes*] In codicibus aliquot antiquis una plus dictione legitur, *sedet Æneæ, hoc probat auctor*. Sed mihi nequaquam placet, quod quidem ex paraphrasi inculcatum puto Librarium in scitia. *Pierius*.

Auctor Acestes] Hujus certaminis scilicet. *Servius*.

419 *Æquum pugnas*] Id est, arma, a sequenti quod præcedit. *Idem*.

Tibi] Pro te: ut, 'Tibi deserit Hesperus (Itam).' *Idem*.

Tibi terga remitto] Ita accipiendum ut apud Horat. 'Atride, magis apta tibi tua dona remitto;' hoc est, cedo tibi, et illis remitto: neque enim *remitto* pro iterum mittere vel simpliciter conveniret, cum Telemachus ἀποπρώπος cum præsentē Menelao ageret: nisi ad ἀποπέμπειν Græcorum referamus: quale illud apud Plutarch.

περὶ τύχῃ. ἤπου καλῶς ὁ ἡσιόδου προμηθεὺς τῷ ἐπιμηθεὶ παρακελεύεται, μήποτε δῶρα δέξηται παρὰ ξηνὸς Ὀλυμπίου, ἀλλ' ἀποπέμπειν, τὰ τυχηρὰ λέγων, καὶ τὰ ἱκτός. *Germinius.*

Erycis tibi terga] Pari forma Mart. l. ix. 'Loricam clypeumque tibi galcamque remitto. Tutus ut invadat praelia, nudus eat.' *Taubmann.*

420 *Exue*] Projice, solve. *Servius.*

Exue] Ovid. Metam. ii. 419. 'Exit hic humero pharetram.' Sic ix. 31. 'rejeci viridem de corpore vestem.' Quo verbo et Noster seq. vs. utitur. *Emmeness.*

421 *Duplicem amictum*] Id est, Aboham, quæ duplex est: sicut chlamys. Horatius, 'Contra quem duplici panno patientia velat.' *Servius.*

Rejecit] In veteribus aliquot exemplaribus, *dejecit* habetur, hoc est, demisit prope, ut nudato apparerit pectore, thoraceque omni, vestibus circa pudenda subligatis. Plura tamen exemplaria vetusta, *rejecit* habent. *Pierius.*

422 *Magna ossa lacertosque*] In perveteri quodam codice, sententia non parum diminuta, legere est, *magnumque lacertos exuit*: quod veriti sunt hypermetrum facere. In aliquot aliis *magna ossa lacertos* absque particula copulativa enclitica: ut sit *magnum membrorum artus, ac lacertos*, appositive *magna ossa*. Sed enim in ea vastitate, visendaque membrorum magnitudine, versum et plenior esse, et numeris habundare valde mihi videtur esse ex carminis dignitate: quare libentius legerim *magna ossa, lacertosque*: ut pleraque habent exemplaria tam impressa, quam manu scripta. Non præteribo, quod in Actio Pontani *magna ora lacertosque* legitur, quod non crediderim temere positum, tametsi *magna ossa* corporaturam illam athleticam ostendere videantur. *Pierius.*

426 *Constitit*] Hic distinguendum propter vitium, ut sit arrectus in di-

gitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus. *Servius.*

Constitit] Indicatur hoc verbo habitus pugnantium. Donatus enim de hoc verbo in Adelph. Terentii: 'est audacter, et constanter stare.' Plautus Cureull. 'Neque quisquam in foro vobiscum audent consistere.' *Cerd.*

Constitit] Ὑποτάπαις valde simplex, ait Scal. iii. 32. Iccirco autem dicitur *erectus in digitos*: quia tanto fortius percutit, quanto corporis proceritate fuerit sublimior. *Taubmann.*

In digitos] Adde *pedum*, nam horum sunt digiti, non manuum, vel ex Apollonio, quem postea adducam. Homer. II. xxiii. pugiles Epeum et Euryalum comparans, sic incipit: Τὼ δὲ ζωσμένω βήτην ἐς μέσσον ἀγῶνα. Ἄντα δ' ἀνασχόμενω χερσὶ στιβαρῆσιν ἅμ' ἅμφω, Σὺν σ' ἔπεσον, σὺν δέ σφι βαρεῖαι χεῖρες ἔμειχθεν: *Hi autem accincti irrunt in medium certamen: Ex adverso autem elevatis manibus validis, simul ambo Congressi sunt, atque ipsis graves manus commistæ sunt.* Et iterum, Ajacem et Diomedem: Ἐς μέσον ἀμφοτέρων συνίτην μεμῶντε μάχεσθαι, Δεινὸν δερκομένω: *In medium utrorumque congressi sunt prompte pugnare, Horrende aspicientes.* Apollon. l. ii. Amycum et Pollucem, Ἐνθαδ' ἔπειτ' Ἀμυκος μὲν ἐπ' ὀκροτάτοι-σιν ἀερθεῖς Βούτυπος οἷα πύδεσσι τανύσ-σατο: Dicit Amycum in pedes summos exstitisse, instar illius, qui bovem cædit. Theocritus eid. xxiii. Ἐς μέσσον σὺναγον, φόνον ἀλλάλοισι πνέον-τες: *In medium congressi sunt, eadem sibi mutuo spirantes.* Livius l. vii. ante pugnam singularem Manlii Torquati et Galli, hanc excitat attentionem: 'ubi constitere inter duas acies, tot circa mortalium animis spectuque pendebitis,' &c. *Cerd.*

428 *Abducere retro, &c.*] Solent pugiles, cum dextra adversarium petant, caput ab ictu in lævam longius deflectere, ne feriantur. Vide Turn. xiii. 11. *Taubmann.*

429 *Pugnamque lacerant*] Provo-

cant potius quam gerunt; vel certe iritant. *Servius*.

Pugnanque] Antiqui aliquot codices, *pugnus* numero multitudinis habent: ut sit quædam justi prælii similitudo, perinde ac si collatis signis dimicandum esset: antea enim quam directa acie concurratur, leves quædam pugne a præmissis equitibus, vel a funditoribus, nonnumquam etiam ab exploratoribus committi solent. *Pierius*.

431 *Membris et mole*] Hoc est mole membrorum: ut, 'Molemque et montes.' Sed utrum in pedum an in manuum digitos? *Servius*.

432 *Genua labant*] Proceleusmaticus est, quem (ut supra diximus) sic semper ponit, ut cogi possit in dactylum: ut, 'Arietat in portas.' *Idem*.

Genua labant, &c.] Cæterum magna est inter grammaticos de hujusmodi versibus controversia: quum alii necesse putent pedem illis alioqui inusitatum, nimirum proceleusmaticum, constituere, alii I et V pro consonantibus poni existiment. Ego certe his potius quam illis assentior: et quemadmodum *siliue* ab Horatio per diæresim dicitur pro *silva*, sic quum in illis contrarium fiat, quoddam synæresews genus illis esse, dicere nos posse arboror. Hoc saltem constat Virgilium non sine veterum exemplo id sibi permisisse, quum apud Lucretium non uno in loco *tenuia* eodem modo positum legatur. Hæc Henr. Steph. in lect. Virg. p. 21. cui addas licet Scal. de poet. II. 37. idem sentiendum in *tenuis* fieri dissyllabum. De his Ger. J. Voss. de art. gramm. II. 14. Monendum etiam, *genua* *verere* in flore ætatis, ut Horat. Epod. I. XIII. sed, ingravescente ætate, in nulla corporis parte infirmitatem magis sentiri, quam in genibus, quæ illico quoque tremunt, cum timor invasit. Inde Horat. od. I. 23. 'et corde et genibus tremit.' *Emmeness*.

433 *Acquiequam*] Non profutura

victoriæ. *Servius*.

Vulnera jactant] Ictus. *Idem*.

434 *Pectore vastos Dant sonitus*] Hæc clarent ex illis Tullii Tuscul. II. 'Pugiles cum feriunt adversarium, in jactandis castibus ingemiscunt: non quod doleant, animove succumbant; sed quia in profundenda voce omne corpus intenditur, venitque plaga vehementior.' *Taubmann*.

435 *Aures*] Hæc pars faciei petita in duro hoc ludo, uti apparet ex Philostrato in Heroicis: τὰ ὦτα κατεαγὼς ἦν, οὐχ ὑπὸ πάλης: fractus erat aures, non ob luctam. Negans quippe rem indicat. Tertullianus de Spectac. 'cicatrices cæstum, et callos pugnorum, et aurium fungos.' Demum studium erat totius faciei deformandæ. Tertullianus eodem libro: 'pugnos, et calces, et colaphos, et omnem petulantiam manus, et quæcunque humani oris, id est, divinæ imaginis depugnationem.' *Cerda*.

436 *Crepitant*] Crepitatio ista referenda ad dentes, qui sub malis stridebant vi ictuum. Nam crepitus dentium est. Hesiodus in Scuto, ὀδόντων καναχή: *dentium crepitatio*. Theocritus in pugna Amyci et Pollicis, εἰδ. XXVII. Λαῖν δὲ στόμα τίψε, πυκνοὶ δ' ἀράβησαν ὀδόντες: *Sinistra autem os verberavit, densi autem resonarunt dentes*. Apollonius de eadem pugna, βρυχή δ' ὑπετέλλετ' ὀδόντων: *Asperos: suberat autem ingens crepitus dentium*. De dentibus quoque capias Homerum II. XXIII. cum in suo pugilatu ait: δεινὸς δὲ χρῆμαδος γενῶων γένετ': *factus est crepitus maxillarum*. Plautus clare sub persona Ergasili Captiv. cum respectu ad pugilatum, ut legenti apparet, ita signate: 'Dentilegos omnes mortales faciam, quemcunque ostendero.' Seneca in Oedip. recte, ut Noster, de Sphingæ, 'Crepuerit malæ.' Sen. ep. 56. cum aspectu ad gymnastas: 'Audio crepitum illisæ manus humeris.' *Idem*.

438 *Tis*] Ictus. *Servius*.

Exit] Vitat, declinat, unde de Tarchonte, 'Et vim viribus exit:' et hoc verbo bis usus est tantum. *Id.*

Exit] Ita *Æn.* xi. 'et vim viribus exit.' *Exire*, verbum est gladiatorum, aut militare: ut et *eludere*; item *excedere*. *Eludit*, qui, vel gladio, vel rude objecta, petitionem alterius vitat: *exit*, qui declinat et effugit. *Manib.* l. v. 'Ille cito motu rigidos eludere cæstus, Nunc exire levis missos.' Cicero in *Catil.* 'Tuas petitiones parva quadam declinatione, et, (ut ajunt) corpore excessit:' quod Prudentius interpretatur, 'lateris sinuamine flexi Ludere ventosas jactu pereunte sagittas.' Statius vi. 800. 'immodice venientem eludit, et exit.' *Ibid.* vs. 770. 'instat gressu, vultuque recedit.' Valerius, 'redit hic oculis et pondere.' Ictus autem ipsos et invasiones nominabant *Petitiones*, et *Manus*, *cin Streich*. Videatur et *Lipsius Saturn.* ii. 20. et *Turnebus xiv.* 4. et *xxviii.* 15. *Taubmann.*

Exit] Sic *Stat. Theb.* l. iv. 'existis casus,' id est, evasisit fortunæ ludibrium. *Lucret.* l. v. 'Nam transversa feros exhibant dentis adactus Jumenta.' Plura *Giphan.* in indice de his gladiatorum verbis. *Emm.*

439 *Qui molibus urbem*] Amphibolon est: aut celsam molibus, aut quæ molibus oppugnatur. *Servius.*

440 *Sedet circum castella*] Tmesis est: hoc est, circumsedet. *Idem.*

441 *Nunc hos, nunc illos aditus*] In Romano cod. variato numero legere est, *nunc illos, nunc hos aditus*. Sed loquendi modus frequentissime, *hunc et illum*, dicit, et *huc et illuc*, et hujusmodi reliqua. *Catullus*, 'Et circumsilens modo huc modo illuc.' 'Pulvinusque peræque et hic et illic.' 'Ludebat numero modo hoc modo illoc.' A viciniore enim inchoandum est, utpote magis noto. *Pierius.*

442 *Adsultibus*] Id est, oppugnatione varia. *Taubmann.*

443 *Ostendit dextram*] Aut fiducia

virtutis est, ostendere quod minaris: aut certe proventus ætatis ostenditur, qui cum ex improvviso ferire non sinit. *Servius.*

Ostendit dextram, &c.] Attollit: totum hoc in gestu positum est. Ita *Valer.* 'Emicat hic, dextramque parat, dextramque minatur.' *Taub.*

444 *Velox*] Velociter: nomen pro adverbio. *Servius.*

Ictum venientem, &c.] Hoc supra nominat *tela exire corpore*: pro eo *Apulejus Metam.* l. iv. 'variis corporis sui schemis ac motibus tandem domo prolapsus est.' *Emmeness.*

446 *Effudit*] In antiquis aliquot, *effundit* præsentī tempore, res enim nunc agitur. Aliis magis præteritum placet. *Pierius.*

Utro] E contrario. Ille enim cadere debuerat. *Servius.*

447 *Gravis graviterque*] Figura a similitudine. *Idem.*

Gravis] Ut Poëta *gravis, graviter*, ita *Homerus Il. xvi.* de Cebrione, *μέγας μεγαλῶσι*. A frustratione ictus *Entelli*, non abit illa Galli pugnantis cum *Torquato* apud *Livium l. vii.* 'Gallus, velut moles, superne imminens projecto læva scuto in advenientis arma hostis vanum cæsim cum ingenti sonitu ense dejecit.' Similem ruinam ejusdam *Æthiopis*, pugnantis singulari certamine cum *Theagene*, narrat *Heliodorus hist. Æthiop.* lib. x. *Homerus* quoque in suo pugilatu alterum pugilum coincidentem inducit. Et quidem nota pulveris, quæ dari solet luctatoribus, ut cum ait *Aristid. in 2. Platonica*, *ἄνδρα σὺτως ἀνὴρ μῶντα, καὶ κεκομισμένον κάλλιπον. ἢ τῶν παλαισάντων, καὶ τῶν γυμναστικῶν*: *Virum tum squalidum, et quavis luctatore, vel gymnasta magis pulvere conspersum*. Hæc (inquam) nota pulveris data gymnastis, non solum quod pugnarent in arena, sed verius propter similes casus et ruinas. *Cerda.*

448 *Cava pinus*] Id est, exesa vastitate: et dicendo *cava pinus*, bene

respexit ad ætatem. *Servius*.

Concidit: ut] Hesiod. in Scuto: ἤριπε δ' ὥς ὅτε τις δρύς ἤριπεν: *Concidit, ut cum aliqua querens concidit*. Homer. Iliad. xvi. ἤριπε δ' ὥς ὅτε τις δρύς ἤριπεν, &c. Seneca Trag. in Furente: 'Totus ad terram ruit, Ut cæsa silvis ornus.' Horatius Od. iv. 6. ubi de Achille ita ait: 'Ille mordaci velut icta ferro Pinus, aut impulsus cupressus Euro, Concidit late, posuitque collum in Pulvere Teuero.' Statius Theb. I. ix. 'Getico qualis procumbit in Hæmo, Sen Boreæ furiis, putri seu robore querens, Cælo mista comas.' Petrus etiam Apollonius, cadentem in bello hominem magnæ molis ita comparat: 'Tam graviter, subitoque solent in montibus altis Annosas Iuri insani dimittere pinus Avulsa radice simul.' *Cerda*.

Erymantho] Mons Arcadiæ. *Serr.*

449 *Ida in magna*] Modo non Cretæ; sed Phrygiæ, propter pinus. *Id.*

Radicibus] In Romano codice et aliquot aliis, *radicitus* adverbium est. Sed *radicibus* nomen longe plurimum codicum consensus, et usitata loquendi figura libentius legit. *Pierius*.

450 *Consurgunt studiis*] In studia. *Serrus*.

451 *It clamor calo*] Pari forma in xii. 'It tristis ad æthera clamor.' Alia forma Ennius Annal. viii. 'Clamor ad cælum volvendus per æthera vagit.' Quem tamen versum ad Virgilii formam ita legit Scaliger, 'Clamor it ad cælum, volitatque per æquora vagor.' Sed Virgilius Homerum omnino transtulit, ὡτ' ἢ δ' οὐρανὸν ἤκειν. *Cerda*.

It clamor calo] Sic apud Sil. *descendere nocti pro ad noctem*. Vide novantiq. lect. Modii epist. 78. *Emm.*

Adeurrit] In oblongo codice per-veteri, *occurrit* legitur. Sed *adeurrit*, vel *accurrit* omnino melius. *Pierius*.

Adeurrit] Non *occurrit*: monente Nobiliss. N. Heins. ad Ovid. Fast. ii. 372. *Lameness*.

452 *Ab humo miserans attollit amicum*] Supra, 'ut me quoque possim Tollere humo.' Didici autem jam olim a præceptoribus, lege pugilatus prostratum vel collapsum allevare et erigere licuisse, alioqui casu Entelli, Daretis victoriam fuisse. Id et mihi probabile est, et ejus rei argumenta interlucere mihi videntur ex pugna Pollucis et Amyci apud Theocr. item Ajacis et Hectoris Il. II. βλάψε δέ οἱ φίλα γούναθ'· ὁ δ' ὑπτιος ἐξετανίσθη. Ἀσπίδι ἐγχεριμφοίς· τὸν δ' αἶψ' ὤρθωσεν ἀπόλλων. Discessum autem fuit incerta dubiaque victoria. Theocriti quoque in Dioscur. hoc est: ἐνθα μάχη δριμυεῖα πάλιν γέενε' ὀρθωθέντος· et Hom. Il. Ψ. in idem argumentum, αὐτὰρ ἐπεὶ δὲ χερσὶ λαβὼν ὤρθωσεν, quæ respondent his etiam Maronis sequentibus versibus, 'Acrior ad pugnam redit,' &c. Et Calab. vi. μὴν ἐγχερεν ἀπὸ χθορός. *Germanus*.

451 *Ac vim*] Veteres plerique codices, *ac vim* legunt: quod magis placet, quam *et vim*. *Pierius*.

Vim suscitât ira] Pythagoricum est: *Ira cos fortitudinis*. *Taubmann*.

455 *Pudor*] Est hic magnus stimulus ad vires recuperandas, et languentem animum excitandum. Livius lib. II. 'Nunc indignatio, nunc pudor pectora versare,' &c. et lib. III. 'Tantumque hos pudor quam alios laudes excibant;' et lib. VII. 'Itaque tantos pudor stimulos admovit, ut ruerent in hostium tela, alienatis a memoria periculi animis.' *Cerda*.

456 *Præcipitemque Daren*] Celerem: ut, 'Præcipientes vigilate viri.' *Serr.*

457 *Nunc ille sinistra*] Ille vacat, nam metri causa additum est. De ipso enim dicit: ut, 'Creber utraque manu pulsât versatque Daretâ.' *Id.*

458 *Nec mora, nec requies*] Sump-tum a Lucretio lib. IV. 'Nec mora nec requies inter datur ulla fluendi.' Alio flexu Ennius Ann. xv. ita extulit, loquens de re belli: 'Nec respirandi sit copia.' Hæsit vero Virgi-

lius his Theocriti, Αἰὲ δ' ὀξυτέρω πιτύ-
λῳ δαλεῖτο πρόσωπον Μέχρι συνηλοῖησε
παρήϊα: *Semper acriore pugnorum inge-*
minatione ladebat faciem, Donec contu-
dit genus. Cerda.

Nec mora, nec requies] Pro eo Apu-
lejus Metam. l. vii. 'nec mora, nec
cunctatio.' *Emmeness.*

Quam multa grandine nimbi] Hypat-
lage. Nam debuit dicere: Quam
multo nimbo grandio præcipitatur.
Servius.

460 *Versatque Dareta*] Dares Da-
retis, unde est Dareta; et Dares
Daris, unde est Daren: sicut Chre-
mes et Chremis et Chremetis. *Idem.*

461 *Procedere longius iras*] Προβαλ-
νειν περαντέρω τὰς ὀργάς. Sunt autem
qui *producere* legant: ego tamen a
recepta lectione non possum rece-
dere, tum quod mihi vetustior et mag-
is poetica videtur, tum quod et
Græci προχωρεῖν ὀργὰς dicunt, et πρὸς
ὀργὰς et μάχην ut Lucian. πρᾶγμα
μὲν πρὸς μάχην προὐχώρησε et Ari-
stoph. in Ran. νῦν γὰρ ἀγὼν ὁδὲ σο-
φίας μέγας χωρεῖ πρὸς ἔργον ἤδη.
Germanus.

462 *Acerbis*] Hoc exemplo, et mul-
tis aliis Virgilianis, efficit Josephus
Castalio postponi posse eleganter in
carmine adjectivum nomen substan-
tivo; quod alii secus senserunt, pu-
tantes necessarium ad elegantiam
esse, ut præcedat adjectivum. Adi-
illum in Var. Lectionibus. *Cerda.*

465 *Infelix*] Consolatio est: unde
non dicit imbellis, ut fortunæ vide-
atur esse quod victus est. *Servius.*

Infelix] Qui audeas contra numina:
est autem optima consolatio, cum
ostendat non illum ab homine, sed a
numine vinci. *Donatus.*

467 *Cede deo*] Errant qui putant
Entellum Deum ab Ænea vocari, sed
Deum dicit, favens illi nimis. *Idem.*

Dixitque] Vacat *que* metri causa:
et maluit perissologiam facere, quam
uti communi syllaba, quæ frequens
vitiosa est. Unde Terentianus, 'Nec

Delph. et Var. Clas.

tanta in metris venia conceditur uti.'
Græci enim his utuntur frequenter.
Servius.

Dixitque, et prælia r.] Id est, dixit-
que, et dicendo prælia diremit: tanta
erat dicentis auctoritas. Neque enim
hoc vitium est in maximo Poëta, ut
Serv. et alii censuerunt. Scal. iv. 29.
Taubmann.

468 *Fidi aquales*] Homero, φίλοι δ'
ἀμφέσταν ἑταῖροι Οἳ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος
ἐφελκόμενοισι πόδεςσι, Αἶμα παχὺ πτύ-
οντα, κάρη βάλλονθ' ἐτέρωσε. *Servius.*

Ægra] Quibus paulo ante tanto-
pere valebat. *Donatus.*

469 *Utroque*] In utramque partem.
Servius.

Caput] Quod paulo ante in cælum
tollebat propter superbiam. *Donatus.*

Jactantemque utroque caput] Hom.
Il. Θ. μήκων δ' ὡς ἐτέρωσε κάρη βάλεν:
ubi Eustath. ἀντὶ τοῦ ἔκλινε τὴν κεφα-
λήν: *Crassum cruorem ore rejectantem*,
Theocr. in Diosc. ἔστη δὲ πληγαῖς με-
θύων, ἐκ δ' ἔπτυσεν αἶμα φοίνιον et Il.
Ξ. κελαινεφὲς αἶμ' ἀπέμεσεν. Vocant
autem Græci ἀναφορικούς, qui morbo
a partibus infra fauces cruenta et
vitiosa rejectant. *Germanus.*

470 *Ore ejectantem*] Antiqua ali-
quot exemplaria, *ejectantem* legunt.
Alia *rejectantem* vocali a *jacto* non
immutata. Sed *rejectantem*, vulgata
lectio magis placet. *Pierius.*

Mixtosque in sanguine dentes] Sic
Ovid. Metam. xii. 256. 'Cumque
atro mistos sputantem sanguine den-
tes.' Ad quem locum plura Nobiliss.
Heins. *Emmeness.*

471 *Vocati Accipiunt*] Bene eorum
ostendit pudorem: vel quia erant
occupati circum amicum, *vocati* dixit.
Servius.

Vocati] Hunc locum imitatur Silius
l. xvi. 'Accitum donat ductor, mi-
seratus et ævum, Et sortem casus.'
Ita legit Modius ad imitationem Vir-
gilii, non *attritum*, ut in vulgatis:
sed *accitum*, ut Virgilius *vocati*. *Cerda.*

472 *Palmam taurumque relinquunt*]

Virg.

8 Z

Exprimit quanto cum dolore hæc facerent. *Donatus.*

Palmam Entello, &c.] Attamen in præmio mentionem *palme* Æneas non fecerat. Sed, ut Plutarch. in Sympos. refert, *palma* commune erat omnium certaminum præmium: quamvis aliud proprium esset: neque enim hic, ut reor, simpliciter victoriam declarat. Turneb. xxvi. 17. *Taubm.*

473 *Superans animis]* Exsultans spiritus ferocia. Fortassis est Catulli *superfluens*, ὑπερφύαλος Hom. metaphora a vasis nimium plenis. *Idem.*

474 *Nate dea]* Versus isti delibati alicui videantur ex Andromacha Euripidis, ubi Peleus senex de se ita loquitur gloriabunde: Ἡμεῖς δὲ τ' ὀρθοὶ κοῦ γέροντες, ὥς δοκεῖς, &c. *Cerda.*

Cognoscite, Teucrī] Habet rationem personarum: quia virtutem ejus noverant Siculi. *Servius.*

475 *Juvenali]* In Romano codice, atque aliis plerisque omnibus, *juvenali* per *a* in pene ultima notatum legas: in quibusdam *juvenili*: neque id in Virgilianis tantum codicibus, verum et in aliis auctoribus. Est apud me Ovidii codex admodum vetustus, in quo ea dictio passim per *a* scripta est, ut (ea nunc præ manibus erat) in epistola ad Maximum, de amore loquens, 'Tu mihi dictasti juvenalia carmina primus.' Et ita alibi. Præterea C. Julius Ro. in libro de Analogia, nomen hoc *Juvenalis*, si homo sic vocetur, ab altero nomine *Juvenalis*, sicut ait Maro, *Juvenali in corpore vires*: qua dictione res, non persona censetur, non alia ratione discernit, nisi ab Ablativi singularis finali litera. Nam pro nomine proprio in *e*, pro adjectivo in *i* finiri tradit, non taciturnus, siquam aliam litteram facere differentiam agnovisset. *Pier.*

476 *Et qua secretis]* Et quanta mortis acerbitate liberaveritis Daretæ vestrum beneficio Æneæ. Alii *qua* interpretantur, qua ratione, quo modo. *Taubmann.*

479 *Libravit media inter cornua]* Cæstus ergo illisit inter cornua juveni. Hæc enim pars capitis maximam habet duritiem, proindeque maximam frangendi difficultatem; et tamen ictus istius, effractis ossibus, usque ad cerebrum penetravit. Quæ ergo morte interiit bos, ipsa ostendit Dærem interire potuisse. *Donatus.*

Libravit] Quasi colligans: ne ictus falleret. *Taubmann.*

480 *Effracteque illisit in ossa cerebro]* Hypallage, fregit ossa, et inlisit in cerebrum. *Servius.*

Effracteque illisit in ossa cerebro] Sunt qui *illisit ossa* absque præpositione legi debere contendunt, perinde ac illud etiam superius legunt absque et particula, Cum clamore Gyas revocabat, Ecce Cloanthum. Sed enim in antiquis omnibus exemplaribus, quæ ad manus meas pervenere, uno exemplo scriptum inveni *illisit* vel *inlisit in ossa*. et hoc loco hypallagen figuram agnoscit Servius, dum dicit, *Fregit ossa, et illisit in cerebrum cæstus*. Ac mihi quidem videntur qui ex hoc versu in præpositionem adimunt, vim etiam ex ictu illo pene omnem adimere, ita languere oratio, atque etiam imperfecta reddi, versusque ipse flacescere videretur. Non præteribo tamen legisse me in codicibus aliquot manu scriptis *immisit in ossa*. Sed *illisit* omnino melius. *Pierius.*

481 *Humi bos]* Cur cum de uno loquatur, hic bovem, alibi juvenum, alibi taurum appellat? sed videtur pro tempore ea diversitate usus, ideoque *juvenum* ait. Est autem hic pessimus versus in monosyllaba desinens. *Servius.*

Humi bos] Versus præceps et anhelans: cui similis, 'Intulenta ruit sus,' et supra, 'Præruptus aquæ mons:' 'Nascetur ridiculus mus.' Apoll. l. ii. γυνὴ ἤριπεν. Theocritus: πᾶς ἐπὶ γαίαν κείτ' ἀλλοφρονέων. *Hartung.*

Procumbit humi bos] Propert. iv. 'Euandri profugæ procubere boves.' Germanus.

Procumbit humi bos] Incomparabilis hic versus est: quem Servius incogitantissime (modo Servii est id Scholion) pessimum vocat, quod terminetur monosyllabo. Utrum enim malis? huncne, an, 'Sternitur, exanimisque tremens bos corruit ictu.' Ita Æn. i. 'Dat latus, insequitur cumulo præruptus aquæ mons.' Potuisset sic: 'Dat latus, insequitur tumidis mons incitus undis.' Verum, ut corruit taurus; ut confluit in unum montem mare: ita corruit versus in monosyllabum, copia multarum syllabarum in unam syllabam coacta; sicut et in illo Æn. ii. 'ruit Oceano nox.' Item Æn. vi. 'en hæc promissa fides est?' Nihil enim aptius indignationi, quam oratio desinens in monosyllabum. Vel evolve Demosthenis orationes. Horatius quoque, quum e magnis cæptis futile Poëma exiturum stomacharetur, ex prolixis vocibus eduxit monosyllabum, 'Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus,' &c. Videatur Scalig. iv. 48. et J. Douza præciden. in Tibull. c. 9. Item Erythræus, et Corn. Valerius, Lipsii doctor. Taubmann.

Proc. humi bos] Ad ruinam ejusque celeritatem exprimendam rectius terminatur hic versus monosyllabo. Vide Voss. de instit. poet. iii. 7. Emmeness.

483 *Meliorem*] Aptiorem. Nam animalem hostiam dat. Servius.

Hanc tibi, Eryx, meliorem animam] Naso quoque Fast. i. vi. ubi de lustratione de bimestri porca: 'Cor pro corde precor, pro fibris sumere fibras; Hanc animam vobis pro meliore damus.' Sic et Græci hostiarum animam nominabant, ut Plutarchus, cum agit de hostiæ probatione: τὴν δὲ ψυχὴν δοκιμάζουσι, τοῖς μὲν ταύροις ἔλφιτα, τοῖς δὲ κάπροις ἐρεβίνθους παρτιθέντες· τὴν δὲ αἶγα διελέγχει ψυχρὸν

ῥόδον. Sic autem et l. xii. *meliozem victimam* dixit: 'Hoc habet, et melior magnis data victima Divis:' quo fortasse et proverbium Græcum pertinere poterit, δευτέρων ἀμεινόνων· quod succidaneas κατ' εὐφημισμὸν hostias respicit, cum prior fortasse non litasset. Eurip. quoque in Androm. ἀγαθὰς ψυχὰς dixit: ψυχὰς δὲ πολλὰς καὶ ἀγαθὰς ἀπώλεσας. Germanus.

Hanc tibi, Eryx, &c.] Cum enim Daretem, tanquam hostiam, sacris vovisset, et interficere decrevisset, proinde quasi ea hostia grata heroi (Eryci magistro suo) non esset futura, nec litatura, succidaneam sese meliorem dare demonstrat. Nam in sacris succidaneis, Græci, qui rem divinam faciebant, per εὐφημισμὸν clamabant, δευτέρων ἀμεινόνων. Et huc aluisse Poëtam, docet Turneb. xiv. 4. et xx. 24. et xxviii. 19. Cum autem duo sunt genera hostiarum; *Animale* unum, alterum *Consultatorium*; Poëta hic *Animalem* ostendit hostiam. Atque ut nuncupata vota significaret, ait, 'Persolvo:' quod de voti-reo proprie dicitur: de quo Macrob. iii. 5. Donatus ait, hic *animam meliorem* hanc esse, quæ sine periculi contagione mactata sit. Taubmann.

484 *Persolvo*] Verbum hoc sacrum est, et Brissonio credo observatum. Addas huic simplex. Virg. in Ciri: 'Debita cum castæ solvuntur vota Minervæ.' Usurpat quoque Valerius Maximus i. 1. Cerda.

484 *Cæstus artemque repono*] Et arma deposuit, et arti renuntiavit. Id est, catalysin fecit. Servius.

Repono] In Romano codice, et in aliquot aliis admodum vetustis dicta videntur hæc ex persona Poëtæ, quia *reponit* persona tertia scriptum est. Verum minime displicet, Entelli ea esse verba, qui, hac depugnata pugna, votum nuncupet, se nunquam amplius in certamen descensurum. Et *repono* persona prima in reliquis plebisque codicibus habetur. Pierius.

Repono] Recurre ad locum Bucol. 'Pendebit fistula pinu.' Constat enim allusum ad emeritos milites artificesque, ut ibidem docuimus. Juvenalis quoque eadem forma verbum idem expressit, 'nunquamne reponam?' *Germanus.*

Cæstus artemque repono] Arma sepono et pygmachiae valedico. Alludit autem ad morem quo gladiatores, rude donati, solebant arma Herculi suspendere, et quasi consecrare. *Horat. Epist. i. l. 5. Taubmann.*

486 *Præmia ponit*] Sic vs. 292. quid sit τιθέναι ἄθλα *præmia ponere* docet *Cl. Cuperus observ. iii. 20. Emmen.*

487 *Ingentique manu*] Magna multitudine. *Servius.*

Malum] *Malus*, arbor et navis, generis est masculini. *Horatius*, 'Nec malus celeri saucius Africo.' Et dictus est *malus*, vel quia habet instar mali in summitate: vel quia quasi quibusdam malis ligneis cingitur, quorum volubilitate vela facilius elewantur. *Idem.*

488 *Trajecto*] Extento: unde transenna dicitur extentus funis. *Salustius*, 'Machinato strepitu transenna corona in caput imponebatur.' *Idem.*

Trajecto in fune] Pro transenna, de qua *Turnebus v. 9.* qui confutat *Non. Marcellum. L. Gyrard. de navig. c. 15.* firmans *Servii* sententiam *extensum funem* esse docet. Hunc de certamine sagittarum locum mutuatus est noster ex *Homero*, teste *Macrobi. Saturn. v. 7. Emmen.*

489 *Quo*] In quam. Nam *ponit* adverbia pro pronominiibus, ut, 'Genus unde Latinum.' *Servius.*

Tendant] In codicibus aliquot antiquis *tendant* singulari numero scriptum est, ut ferrum sit suppositum. Sed longe magis placet *tendant* plurali numero, ut sit de certatoribus. *Pierius.*

490 *Sortem*] Usitatum veteribus, ut sortibus uterentur in omni fere lu-

dorum genere. In *Circensibus* missus aurigarum fiebant sortibus. *Terull. l. ii. de spectaculis*: 'semper oculi in urna:' tu reliqua. In ludis scenicis citharædi sorte mittebantur. *Sueton. in Neron. cap. 21.* 'sine mora,' &c. In spectaculo gladiatorio *Statius Syl. iii.* 'sortibus ardens Fumat arena sacris.' Vulgo male legitur *fortibus*. Ad hos mores, et similes respexit *Plinius epist. l. viii.* 'scilicet ut in spectaculis quibusdam sors aliquem seponit, ac servat, qui cum victore contendat: sic in senatu,' &c. Quin ipsa cœnarum jucunditas sortes habuit; huc enim pertinet vetus illud institutum, quod *Cælius* adducit *l. xxvii.* quo, μοῖρα καὶ λάχεσις ισότητα τὴν περὶ τὰ δεῖπνα, καὶ συμπόσια κοινωνίαν ἐβράβευον: sors, et lucheis (hæc dicta a sortiundo est) in cœnis æqualitatem et in conviviis communionem dispensabant. Adeo miseræ gentes subjectæ huic malo, et ludibrio dæmonum. *Cerda.*

491 *Accepit galea*] In bello urnæ locum galea sustinuit ad mittendas sortes. Hujus moris crebra mentio. *Homer. Il. xxiii. κλήρους δ' ἐν κονίῃ χαλκήρεϊ πάλλον ἐλόντες*: Sortes autem in galea arata movebant accipientes: et *lib. vii. κλήρον* 'En δ' ἔβαλον κονίῃ 'Αγαμέμνονος 'Ατρείδαι: Sortem iniecerunt in galeam *Agamemnonis Atrida. Æschyl.* in fabula septem ad Thebas, τρίτῃ γὰρ 'Ετεόκλῳ τρίτος πάλος 'Ἐξ ὑπέρτιον πῆδησεν εὐχάλκου κράνους: tertio *Etœcli sors* tertia *Exiit ex arca inversa galea.* Plura alii congerunt: ad morem cognoscendum hæc satis. *Id.*

Accepit galea] Sic *Stat. Theb. l. vi.* 'Et jam sortitus Proteus versarat athena Casside.' Usos fuisse homines militares galea pro forensi aut urbana sitella vel urna testatur *Turneb. xxviii. 16.* Ut hic *dejicere sortem*, sic Græci κλήρους ἐμβάλλεσθαι. *Emmen.*

Primus] In Romano codice, *primum* legitur: magis tamen placet *primus*, scilicet locus, ut in exemplaribus aliis

antiquis et vulgatis omnibus habetur.
Pirius.

Clamore secundo] Sicut supra ait,
'Magnoque virum se murmure tollit.'
Servius.

492 *Exit locus Hippocoontis*] Κλήρος
θόρε, sæpe apud Hom. et Il. Γ. πά-
ριος δὲ θοῶς ἐκ κλήρος ὄρουσε' et Æsch.
in ἐπτά: τρίτος πάλος 'Ἐξ ὑπέρτου 'πήδη-
σεν εὐχάλικον κράνους. Valerius VI. 3.
de Severitate, 'Conjectis in sortem
omnibus tribubus, Polliæ, quæ proxima
exierat, primum nomen urna ex-
tractum citari jussit.' *German.*

493 *Quem modo*] Id est, nuper:
nam ut diximus, victor fuit duorum.
Urbanus vero dicit *modo*, propemo-
dum, pene; nam secundus fuit. Alii
victor, voti compos volunt: ut, 'Ra-
pidisque rotis insistere victor.' Op-
taverat enim ne extremus rediret:
ut, 'Hoc vincite, cives.' *Servius.*

Victor] Primus locus in primo cer-
tamine navium Cloanthi fuit; secun-
dus, Mnesthei: sed plenè ore victo-
rem vocat, nam re vera victor, si
virtutem spectes. Inde de eo Poëta:
'At qui deinde locum tenuit virtute
secundum.' Nam Cloanthus preci-
bus et votis vicit, non admodum
gloriose. Hanc rem præmia indi-
cant: Cloantho enim datum est im-
belle ex auro et purpura; Mnestheo
militare. Adi superiora. Non pla-
cent, qui incogitantiam incurrunt Vir-
gilio, et *modo* explicant per *propemo-
dum*. Non sic est, sed vere victor
fuit ea ratione qua explicui. *Cerda.*

494 *Oliu*] Supra hoc tacuerat,
tantum in genere dixerat: 'Purpu-
reis ibant evincti tempora tæniis.'
Idem.

495 *Clarissime, frater, Pandare*] No-
tissime, qui fuit Lycaonis filius. Pan-
darus autem qui secundum Homerum,
Minervæ persuasionem, singulare Me-
nelai et Paridis certamen, cum in eo
esset ut Paris vinceretur jactu teli
diremit, quo Menelaum vulneravit.
Servius.

496 *Jussus*] A Minerva. *Idem.*

498 *Subsedit Acestes*] Hoc est, re-
mansit. Nec enim proferebatur sors,
quæ remanserat sola: aut certe *sub-
sedit*, detulit. Unde et *subsessores*
vocantur, qui occisuri aliquem deli-
tescunt. De quo verbo plenius dici-
tur illo versu, 'Devicta Asia subse-
dit adulter.' *Servius.*

499 *Manu*] Conjungit Passeratius
poëtas quosdam, qui cum de arcu
et sagittis loquantur, usurpant vo-
cem hanc *manus*. Itaque non solum
manu pugnare qui gladium versat, sed
etiam qui arcu et sagittis utitur, ut
hoc loco Acestes. Ita in IX. 'fortem-
que manu fudisse Numanum,' cum
sequatur, 'Sonat una lethifer arcus.'
Et Tibullus eleg. II. 1. 'Illic in docto
primum se exercuit arcu: Hei mihi
quam certas nunc habet ille manus.'
Propertius Eleg. I. 9. de Cupidine
sagittis feriente: 'Qui non ante pa-
ret, donec manus attigit offa.' *Cerda.*

500 *Flexos incurvant*] Mutatione
usus est. Nam *curvos inflectunt* debuit
dicere. *Servius.*

Flexos] Expendi jam quo ordine
Poëta *procedat*, et moneo hic obser-
vatum hoc prius, Homero loquente
de Pandaro I. IV. Prius enim hunc
inducit, *τανυσσάμενον τόξον, tendentem
arcum*. Deinde ex pharetra, *έλόντα
ἰδὼν, extrahentem sagittam*. Demum *ἐπὶ
νευρῇ κατακοσμοῦντα, aptantem illum in
nervo*. *Cerda.*

501 *Pro se quisque viri*] Pro quali-
tate roboris sui. *Servius.*

502 *Stridente*] Hæsit Homero II.
IV. *νευρῇ δὲ μέγ' ἴαχεν: nervus autem
valde sonuit*. Verba *strideo, stridor,
stridulus*, in emissis telis, sæpius oc-
current: Æn. I. XII. 'stridentque has-
tilibus auræ;' et I. VII. 'stridente
sagitta;' in hoc lib. 'sonitum dat
stridula cornus.' Homer. II. IV.
ἀγῆξε βῆδος, stridit arcus. *Cerda.*

503 *Diverberat auras*] Scindit. *S.*

Auras] Sunt qui ex Ti. Donato
alas legendum autument, et paulo

post 'Timuit exterrita pinnis Ales.' Cæterum in antiquis omnibus codicibus quos inspexerim, *auras* notatum observavi, quare suum unicuique iudicium integrum relinquam. *Pier.*

504 *Arbore mali*] Sic dixit: ut, 'Lustrat Aventini montem.' *Servius.*

Arbore mali] Locutio Poëtica: sic fluvius Tagi, urbs Patavi, mons Aventini: pro, Tagus, Patavium, Aventinus. Non poëtice dices: fluvius Tagus, mons Aventinus. Livius l. xxxviii. 'super Mæandrum amnem posuit castra.' Ab urbe Roma, in urbem Romanam, et similia, millies in eodem. Sallust. in Jugurth. 'Armati Aventinum montem occupavere;' et Hist. iii. 'apud flumen Durium.' Livius l. xxxix. 'ad Tagum flumen profecti sunt.' Itaque Poëta dicat, *arbor mali*, non *arbor malus*. Scio ista interdum commutari. Porro (hoc jam monuit Eryth.) quia malus frequentissima est arbor, ideo placuit Latinis scriptoribus ab ea malum nauticum appellare: sicut rursus, pomum, quo omnes omnium arborum fœtus significantur, præsertim, qui non sunt duri corii, vulgo usurpamus pro fructu mali. *Cerda.*

505 *Exterrita pennis*] Timorem suum pinnis significans. Singula enim animalia habent signa, quibus indicant suum timorem. Unde ipse de lupo, 'Caudamque remulcens, Subjecit pavitantem utero.' Item de Caco, 'Turbatumque oculis.' Hominum enim timorem primi indicant oculi. *Servius.*

506 *Omnia plausu*] Alii pinnarum dicunt, sed melius spectantium favore. Illud enim est incredibile. *Id.*

507 *Adducto arcu telum tetendit*] Hypallage est, nam adducitur telum, et arcus intenditur. *Idem.*

509 *Miserandus*] Qui perfecta re difficiliore, victoria caruit. *Idem.*

510 *Rupit*] In antiquis aliquot *rumpit* est præsentis tempore. Sed magis placet *rupit* præteritum, ut

non valuit. *Pierius.*

511 *Innexa pedem*] In uexu pedem habens. *Servius.*

Mulo alto] Carchesium signat, quæ pars mali summa et extrema. Lucilius: 'Tertius hic mali superat carchesia summa.' Cinna: 'Lucida cum fulgent alti carchesia mali.' Quem versum Catullo attribuit Non. Marcellus. Lege Lilium de navigiis cap. 12. *Cerda.*

512 *Atque atra*] In codicibus aliquot antiquis *adque alta volans in nub.* legitur. Sed enim inferius est, 'Nigra figit sub nube columbam;' quare *atra nubila* potius legendum videtur, quamvis eadem *alta, profunda, nigra.* *Pierius.*

513 *Tum*] Deinde: et est adverbium ordinis. Nam *tunc* temporis est. *Servius.*

Tum rapidus] Morarum impatiens. Quod ait, *speculatus*, artis fuit, debuit enim volatum ejus explorare, quia turbato eo atque incomposito, locus ferendi inveniri non poterat. Ubi igitur hanc vidit lætis et securis volatibus ferri, jecit sagittam, et columbam in aëre confixit. Magnæ peritiæ, volentem et in alto constitutam figere, præterea obumbratam nube atra. Non dixit autem sagitta revocat columbam, quæ ruptis vinculis libera avolarat; sed, quod erat pulchrius, ales ipsam sagittam revocat. *Donatus.*

Tum rapidus] Homerus de Pandaro Iliad. l. iv. Αἴψα δ' ἐπὶ νευρῇ κατεκόσμει πικρὸν δίστον: Statim autem in nervum aptabat acerbam sagittam; et l. xxiii. de Merione, Σπερχόμενος δ' ἄρα Μηριόνης ἔξείρυσσε χεῖρ' ὅς Τόξον ἀτὰρ δὴ δίστον ἔχεν πάλαι ὡς ἴθυσεν: Festinans autem Meriones extraxit manu Arcum, ac jam sagittam tenebat dudum, ut direxerat. Itaque, quod Virg. *rapidus*, Homerus, jam αἴψα, jam σπερχόμενος. Reliqua ipse confer: neque enim dubium, quin ad Græcam umbram lux Latina. *Cerda.*

Arcu contenta parato Tela tenens] Contento arcu tela tenens parata. *Servius.*

514 *In rota vocavit]* Nam apud Lycios colitur, quasi heros. *Idem.*

Fr. Eurytion in v. vocavit] Pandarum: qui apud Lycios colebatur ut heros: et quem Homerus sagittandi peritia pæne æquat Apollini. *Taub.*

516 *Nigra nube]* Id est, alta. *Serv.*

517 *Vitamque reliquit in astris]* Unde sumpserat vitam: ut, 'Hinc hominum pecundamque genus, vitæque volantum.' Sane sciendum hunc totum locum ab Homero esse sumptum. Unde inanis est vituperatio Æneæ, quod suspenderit avem maternam. Nam et res est translata simpliciter: et quæcumque suspenderit avem, in hanc incideret vituperationem; nulla enim avis caret consecratione, quia singulæ aves numinibus sunt consecratæ. Quanquam Urbanus dicit matrem citius potuisse placari. *Idem.*

Vitamque reliquit in astris] Eurip. in Phœniss. βίοντι μὴ λιπόντες ἐνθάδε: et paulo post, ἐλπέτην βίον. *Germ.*

Vitam reliquit in astris] Putat Macrobi. III. 8. alludi ad vet. ritum, quo volucres immolarentur stellis. *Taub.*

Astris Æthereis] In vetustissimis plerisque exemplaribus, *æthereis* legere est, plura vero de vita ita in astris relictæ, Macrobius I. III. Saturnalium. Sunt tamen qui malint *aëriis*. *Pierius.*

520 *Aërius telum contendit]* Hoc vero loco *aërius* legitur in codicibus illis, in quibus *æthereis astris* paulo ante legebatur. Pro *contorsit* vero, *contendit* in Romano, et in Mediceo, et plerisque aliis antiquis exemplaribus; et eodem modo *contendit telum*, I. IX. scriptum invenimus. *Idem.*

521 *Artemque pater, arcumque sonantem]* Culpat hoc Virgiliomastix. Artem enim in vacuo aëre ostendere non poterat: quanquam dicant periti posse ex ipso sagittariorum gestu

artis peritiam comprobari. *Servius.*

Ostentans artemque pater, arcumque sonantem] Nonnulli syllabæ, quæ in heptimemeri sita est, timentes, quæ illi particulam addidere, ita legentes *artem pariterque arcumque*. Sed quanto magis placet quod in Romano, et in Mediceo, et plerisque aliis codicibus vetustis legere est, *ostentans artemque pater arcumque?* Quam lectionem dubio procul agnoscit Asper Grammaticus, scansionis etiam appositæ ratione: quam, ut apud ipsum legimus, referre non pigeat, ut quo diximus modo legendum esse, nulli dubium relinquamus. *osten. Spond. tans ar. Spond. temque pa. Dact. ter ar. Spond. plurimaque ejusmodi recitat exempla.* Denique id genus syllabæ, quæ pede quarto posita est *ter ar.* vel inter longas censi debere tradit, apud Auctores, vel parcissime metrum usurpare. Id tamen apud Virgilium frequentissimum reperiri. *Pierius.*

522 *Objicitur]* Superius de his particulis secundum Jubam artigraphum tractavimus. Sed dicunt alii istas monosyllabarum ratione vel produci vel corripri. Sane sciendum naturæ esse, ut breves sint; euphoniæ vel Jubæ ratione, in compositione producuntur, si tamen *i* sequatur: quæ licet non sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonanti haberi. *Servius.*

523 *Augurio monstrum]* Augurium dictum quasi avigerium, id est, quod aves gerunt. Et bene de sagitta dixit *augurium*, quæ habet pinnas: quanquam omnia ad unum congesse-rit locum, monstrum, augurium, auspicium, oraculum. *Idem.*

524 *Sera]* Gravia. Sallustius, 'Serum bellum in angustiis futurum,' id est, grave. Et quod improbant vates, Æneas amplectitur, deceptus augurii similitudine quod apud Trojam probaverat pater, ut, 'Stella facem ducens.' *Idem.*

Seraque terrifici cecin. omina rates] Lucret. i. 'vatum Terriloquis victus dictis desciscere quæres.' Turnebus autem *sera dira* interpretatur, non *tarda*, quod mox incensa classe, diri illius portenti fides representata fuerit: adjuvat eam interpretationem versus etiam ille Virgilianus, 'seraque culminibus ferali carmine bubo.' Germanus.

Seraque terr. &c.] 'Ο πάνυ Gronov. in Observ. i. 17. *serum* hic non significare *triste*, ut Servius, nec *dirum*, ut Turnebus xxvi. 17. sed simplicissime *serum malum*, hoc loco sumi docet pro malo futuro: inde dicitur *serus vesper*; quod proverbium notum Tironibus: 'nescis quid serus vesper vehat.' Emmeness.

525 *Volans*] Ita Pindar. Olymp. ix. πτερρόεντα διστόν, *alutam sagittam*. Cerda.

Liquidis in nubibus] Nubes pro aëre posuit. Nubes enim liquidæ esse non possunt. Servius.

526 *Signavitque riam*] Ita Æn. ii. de stella, quæ apparuit in aëre, 'signantemque vias.' Cerda.

527 *Ceu saepe refixa*] Poëtice dixit secundum publicam opinionem. Nam ut Lucretius dicit, 'Ventus altiora petens, æthereum ignem secum torquet, qui fractus imitatur stellas cadentes.' Servius.

Cælo seu saepe refixa] Vide quæ supra l. ii. annotata sunt ad illum locum, 'De cælo lapsa per umbras Stella facem ducens.' Horat. quoque, 'Refixa cælo devocare sidera,' Epod. dixit. Ut hic *transcurreunt*, Aristot. Meteor. l. i. ἀστέρως διαθέοντας, et ἀστρων διαδρομὰς vocat, quas negat in supero loco accidere, sed in infero: atque eo argumento probat cælum nec calidum, nec ignitum, his verbis: σημεῖον δὲ ἰκανὸν, ὅτι ὁ ἀνω τόπος οὐκ ἔστι θερμὸς, οὐδ' ἐκπεπρωμένους, καὶ αἱ διαδρομαὶ τῶν ἀστρων ἐκεί μὲν γὰρ οὐ γίνονται κάτω δὲ, καὶτοι τὰ μᾶλλον ἐνωόμενα καὶ θάπτον, ἐκπυροῦται θάπτον. Germanus.

528 *Transcurreunt*] Plinius ii. 26. loquens de stella, quæ apparuit edente Germanico gladiatorium spectaculum, 'præter ora populi meridiano transcurrit.' Id ductum ex Græco: nam Arist. Meteor. i. ἀστέρως vocat διαθέοντας, *stellas currentes*: et ἀστρων διαδρομὰς, *transcursus astrorum*. Cerda.

Crinemque volentia sidera ducunt] Telli per celeritatem incensi comparatio cum stella: inde Stat. Theb. l. v. 'et multa crinitum missile flamma.' Emm.

529 *Attonitis animis*] Intentis, stupefactis per tonitrua, quæ coherent cælestibus ignibus. Servius.

530 *Nec maximus omen Abnuit*] Amplexus est, et probavit. Nam secundum augurum disciplinam dixit ad se non pertinere. Nam nostri arbitrii est, visa omina vel improbare, vel recipere. Idem.

Nec omen Abnuit Æneas] Æneas accipit omen ut lætum, quod aversari ut dirum debuit. Celeritas autem volantis sagittæ celeritatem etiam eventus portendit. Ut enim volantium siderum est ocissima significantia, ut eorum quæ ἀκοῦνται vocantur: sic et sagittæ ardentis, et jaculum aut cavatam stellam referentis. Turneb. xxvi. 17. Taubmann.

531 *Sed lætum*] In Romano codice, et lætum legitur. In Longobardico lætus ultimæ syllabæ collisione, quod alii viderint. Pierius.

532 *Mun. cumulat*] Exemplo fortasse Homeri, qui pramio afficit senem Nestorem, qui nihil gesserat, Il. xxiii. δίδωμι δέ τοι τόδ' ἄεθλον Ἀῖώς: do tibi hoc præmium *Gratis*. Cerda.

533 *Sine, pater*] Percipe. Nam verbum est jurisconsultorum, quo utuntur quotiens legatum non ab herede datur, sed est in accipientis arbitrio. Servius.

534 *Exsortem*] Ἀκλήρον, sine sorte. Idem.

Exsortem ducere honores] In Romano codice, *exsortem* cum s litera scriptum est, ut *exsul* ex grammaticorum

scribitur præceptione, quod, *extra solum*, dictiones complectatur, ita *exsortem* extra sortem. Est etiam in eodem codice atque etiam in Mediceo honores numero multitudinis, quod frequentissime invenies apud Historicos eodem significato: in quibusdam honorem. Pierius.

Exsortem ducere honores] Id est, præmium extra ordinem, ait Scal. iv. 16. *Extra sortem* autem, hoc est, non fortuna aut casu, sed iudicio decretoque donari, honorificentissimum et amplissimum erat. Ita Æn. viii. 'Ducunt exsortem Æneæ;' et l. ix. 'cristasque rubentes Exciperem sorti;' ut notat Turneb. xiii. 8. Pari autem forma et Græci vocant ἀκληρον et ἐξαίρετον, *sorti exceptum*. Jam honorem, pro honorario frequentant Jcti. Honor etiam pro pretio accipiebatur Romanis, imitatione Græcorum, quibus, τιμή in eodem usu est. V. et N. Æn. iii. 'quæ sortitus non protulit ullos.' Taubmann.

535 *Anchisæ munus*] Quod Cisseus rex Thraciæ (secundum Virgilium pater Hecubæ, ut, 'Cisseis regina Parin creat') Anchisæ aliquando donaverat. Servius.

536 *Impressum signis*] Impressa signa habens, id est, emblemata. Idem.

Impressum signis] Æneæ, eburnæ, argenteæ figuræ alteri cuiquam materiæ impressæ signa generali nomine dici solent. Vide Junium de Pict. vet. ii. 8. Emmeness.

537 *Cisseus*] Ita scribendum docet Turneb. xiv. 4. Fuit autem Rex Thraciæ, et pater Hecubæ. Taubm.

538 *Sui monumentum*] Μνημόσυον. Jubet autem Scal. iv. 16. hanc locutionem notare, 'Genitori in magno munere Cisseus Ferre sui dederat monumentum.' Idem.

539 *Viridanti*] Species participii sine verbi origine, temporis præsentis. Servius.

540 *Primum ante omnes*] Unum vocat. Idem.

Appellat] Vel dicit, vel salutatur. Saustius, 'Jugurtha adveniens velox Quæstorem appellat.' Idem.

541 *Præfato invidit honori*] Id est, prælatum honorem. Idem.

Præfato invidit honori] Observanda hæc phrasis, qua rebus dat, quod personarum est: ut Eurytiona accipiamus non invidisse, prælatum sibi in honore et munere decernendo Acesten. Cum autem ex Aristotele constet nemesin inter φθόνον et ἐπιχαιρεκακίαν sitam, nihil esse aliud quam justam indignationem, qua prosequimur παρ' ἄλλων et præter meritum prospere agentes: videtur hic invidere poëta et φθονεῖν ἀντὶ τοῦ νεμεσᾶν usurpasse: prærogativa enim et privilegio ætatis Acestes, Eurytioni meritam lege Agonali palmam interverterat. German.

543 *Proximus*] Post Erytionem. Servius.

Donis] Ad dona. Idem.

Ingreditur donis] Qui adepti sunt victoriam, gloriabundi esse solent, et jactantiores æquo. Et quidem verba ingredior, et incedo, militaria sunt: sic supra, 'aut jaculo incedit melior;' et statim, 'incedunt pueri:' et in x. utrumque conjungit, cum ait: 'At vero ingentem quatiens Mezentius hastam Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion Cum pedes incedit,' &c. Et supra: 'Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi, Puniceis ibant evincti tempora tæniis.' Ubi arrogantiam agnoscis in eundo. Ergo hic: *ingreditur donis*, arroganter quidem, et gloriabunde: non, ingreditur ad dona, ut ait Servius. Cerda.

544 *Extremus*] Ostendit hos sua munera percepisse: Acesten vero sumpsisse præcipua. Servius.

545 *Nondum certamine misso*] De peractis loquitur rebus. Inde debuit dicere *vocavit*, et *fatus est*. Ergo aut tempus est pro tempore; aut sic refert, ut videatur non de præterito loqui, sed actum præteriti temporis

ponere et referre. *Idem.*

546 *Custodem ad sese*] Secundum Tullium, qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes, a quibus primo anno regantur. Unde ait de Pallante, 'Sub te tolerare magistrum Militiam et grave Martis opus.' *Idem.*

Impubis Iuli] Ab eo quod est *hic pubis*. Nam quod ait Sallustius, 'Puberes omnes interfici jubet:' venit ab eo quod est *puber*, et sunt ista communis generis, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicatur, generis tantum fœminini est, ut *hæc pubis*. *Idem.*

Custodem Iuli] Serv. et Turneb. VII. 3. et XXVI. 22. tradunt, Cicero-nem scripsisse, anno stipendii primo solitos esse dari publice Custodes adolescentibus militaturis: sub quibus disciplinam discerent, et acquerentur. Ita Æn. VIII. 'sub te tolerare magistro Militiam, et grave Martis opus.' Quod et Plautus monuit Mottellaria I. 2. Erat autem antiquitus annus militiæ decimus septimus; finis, quadragesimus sextus, et postea etiam quinquagesimus. De quo Lipsius Annal. II. Taciti. Verum enimvero, cum Poëta Iulum *impubem* dicat, nec dum ætatis militaris; vide nunc illum Custodem intelligat, qui pueris Nobilibus usque ad pubertatem dabatur: qui Plauto in Asin. dicitur 'Custos herilis.' De quo et Horat. in Arte: 'Imberbis juvenis, tandem custode remoto, Gaudet equis.' Ita et supra vs. 257. Ganymedi nondum militiæ sacramentis initiato tribuuntur Custodes. *Taubmann.*

Custodem ad sese, &c.] Pueris regendis præferebantur viri gravitate et ætate qui erant conspicui. Stâl. Silv. I. v. in Epiœd. patris: 'Hinc tibi vota patrum credi, generosaque pubes Te monitare regi, mores et facta priorum Discere.' De hoc equestri puerorum certamine Onuph. Panv. agit de I. circ. II. 9. Hoc loco *impu-*

bis Iuli alio modo inflectit Cicero, qui *impuberis* genitivum facit, teste Charisio, Instit. Gramm. I. I. p. 54. *Emmeness.*

547 *Epytiden*] In codicibus aliquot antiquis, *Æpytidem* cum diphthongo prima syllaba, et *y* secunda scriptum est. Nam apud Auctores veteres *Æpytus* pro nomine proprio celebratur, et tam illi, quam nostri patronymici formam solent usurpare. Est et *ἐπιτηδης* nomen apud illos, sed rationi metricæ non responderet. *Pierius.*

Epytiden] Sic scribenda vox, non ut in vulgaribus, vel ex Homero Iliad. XVII. dicente, δέμας Περιφάντι ἐοικώς Κήρυκι Ἑπντίδῃ: corpore *Periphanti* similis *Praconi Epytidæ*. *Cerda.*

Epytiden] *Periphantem Epyti F.* Turneb. VII. 3. *Taubmann.*

Fatur ad aurem] Sequitur et dic, ait. Unde sicut et in tertio diximus, unum vacet necesse est. *Servius.*

Fidam] Nam is fidam semper operam navaverat, non *Æneæ* solum, sed etiam seni Anchisæ, erat enim ex antiquissimis famulis illius domus, de quo sic Il. XVII. παρὰ πατρὶ γέροντι Κηρύσσων, γήρασκε, φίλα φρεσὶ μῆδεα εἰδώς: apud patrem senem *Praconem* agens consenuit, amica mente consilia doctus. Ubi pater senex Anchises est: qui consenuit, *Epytides*. Aliqui hinc adimunt hoc hemistichium, tum quia ociosum, tum quia infra est verbum, ait. *Cerda.*

549 *Cursusque instruxit equorum*] Illustrari potest hic locus simili historia, quam adducit Athen. I. IV. Pueri enim *Laconum* in equis ornatis theatrum percurrerant, in ea celebritate, quæ ab *Laconibus* peragebatur, in honorem demortui *Hyacinthi*. *Idem.*

550 *Ducat aro turmas*] In honorem *Anchisæ*. Est autem *turma* Equitum XXXII. *Taubmann.*

551 *Dic, ait*] In veteribus codicibus quotquot habere potui, scriptum inveni *dic ait*, quod si aliter legas,

imperfecta erit oratio: plena vero hoc ordine: 'Et ait, Dic Ascanio, si jam puerile paratum Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum, Ducat avo turmas, et sese ostendat in armis.' Quibus imperatis: 'Ipse omnem longo decedere circo Infusum populum, et campos jubet esse patentis.' In non nullis codd. legitur, *Sic ait. Pierius.*

552 *Campos jubet esse patentis*] Discessu populi jubet fieri campos patentis. *Servius.*

553 *Incedunt pueri*] Aut poetica licentia confudit ætates, ut, modo pueros, modo juvenes dicat: nam ait, 'una acies juvenum.' Aut certe secundum quosdam sequenti distinctione mutata, magistros, pueros dicit: sequentes vero, maturioris ætatis. *Idem.*

Incedunt] Non tam de incesso pedestri, quam qui fit cum sella, vel lectica, imo qui equo vehuntur, dicuntur *incedere*, ut Scheff. II. 18. *Emmeness.*

554 *Lucent*] Armis sc. splendescuntibus. Hoc autem verbum minus usitatum, quam *fulgent*, Scaliger IV. 16. notare jubet. Ita Æn. VIII. 'Virgatis lucent sagulis.' *Taubmann.*

Quos omnis euntes] Quos euntes omnis turba fremit, id est, cum favore prosequitur. *Servius.*

556 *In morem*] De more: ita VIII. 'Pellibus in morem cincti.' *Taub.*

Tonsa coma] Composita. Nam proprie *comæ* sunt capilli non cæsi. *Serv.*

Pressa corona] Id est, galea: et sermone Homeri usus est, nam galeam *στέφανον* dixit. Et re vera corona non potest intelligi, cum sequatur, 'Galeam ante pedes projecit inanem.' Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. Bebius tamen Macer dicit a Cæsare Augusto pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia: ad quod Virgilium constat adludere. *Serv.*

Tonsa coma pressa corona] Difficilis

versus: non tam se ipso, quam explicatorum, et Servii inprimis interpretamento, in quo non ferendus ordo hic, *tonsa coma, pressa corona*, cum detrimento carminis. Sic explico. Inerat omnibus coma pressa, videlicet a galea, corona supra galeam eminente. Nisi hi pueri gestassent galeas, facilis erat interpretatio; atqui gestarunt, dicente mox Poëta de Ascanio, 'galeam ante pedes projecit inanem, Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.' Ergo erat coma, supra hanc galea premens comam, supra galeam corona. Restat, breviter probem. Compressio comarum a galea; vere. Ovid. in Epist. Laodamiæ: 'Ipsa comas pectam, galea caput ille premetur?' et contrarium huic *solvo*, cum galea demitur; idem in Fast. 'Mars ades, et nitidas casside solve comas.' In re longe alia utrunque verbum idem opposuit de Arte II. 'Cum modo frigorebus premimur, modo solvimur æstu.' Pergo ad alterum; corona erat supra galeam: ex quo more in Æn. VII. 'Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, Fronde super galeam, et felici comptus oliva.' Et Apulejus I. x. 'irrupit alia, quam putares Minervam, caput contexta fulgenti galea, et oleagina corona tegebatur ipsa galea.' Non ergo novum, coronas galeis superimponi. Inde facilis explicatio illius versus, 'galeam ante pedes projecit inanem.' Nimirum inanem corona, nam hac amissa vel in agitatione equestri, vel in tumultu subito qui exortus ab incendio navium. Explicatio Servii esset procul dubio explicatio et melior nostra, quæ vult coronam sumi pro galea, Homeri exemplo, nisi obstaret attributum; nam *galea* qui dici potest *tonsa*? Cerdæ.

Tonsa corona] Vide quæ dicta Ge. III. 21. et interpretem Samas. Plin. exerc. p. 1000. *Emmeness.*

557 *Bina*] Poëtam illustrent verba

hæc Servii: 'Bebius Macer dicit, a Cæsare Augusto, pueris, qui luserunt Trojam, donatas esse galeas et bina hastilia: ad quod Virgilium constat alludere.' Faciunt hæc quoque ad ea, quæ diximus, pueris gestatas galeas. *Hastilia cornea* sunt, breves quædam ex corno hastæ. *Cerda*.

Præfixo hastilia ferro] Codices antiqui omnes quos inspexi *præfixa hastilia ferro*, legunt: utraque elocutio Latina est. *Pierius*.

558 *It pectore summo*] Sic legendum est, ne sit solæcismus: et rei inanimati dedit motum dicendo *It. Summum* autem *pectus* ait, pectoris et colli confinium. *Servius*.

It pectore summo Flexilis] Quamvis lectio hæc vulgata candidior videatur, in quibusdam tamen codicibus antiquioribus ita legere est, *et pectore summo Flexilis obtorti per collum it circulus auri*: quæ lectio nequaquam aliena est a venustate. *Pierius*.

559 *Circulus*] Non abit illud l. x. 'fusus cervix cui lactea erines Accipit, et molli subnectit circulus auro.' Neque illud, vii. 'fit tortile collo Aurum ingens coluber.' Neque illud Nævii apud Charisium, 'Collum marmoreum torquæis geminata coronat.' Sæpissime sane in Poëtis ubi est mentio colli, est etiam auri forti, quo signatur torques. Nam, ut ait Isidor. ix. 31. 'Torques circuli aurei a collo ad pectus dependentes, et a viris geruntur, ut a fœminis monilia.' Non dubitaverim appellare torques, catenas aureas, quas viri nobiles inter Hispanos solent gestare. Hæ enim et collo circumdantur, et pendent ad pectus. Qui hos pueros in Virgilio bullatos capiunt, longe a re abeunt: torquatos tantum exhibet. Quodque Xenoph. i. ἀναβ. ait, στρεπτόν χρυσαῖον, *torquem aureum*: in eodem post multa locum signat στρεπτοῖς περὶ τραχήλῳ, *torques circa collum*. Nota discrimen illud Isidori inter *torquem* et *monile*. Ille

est virorum, hoc fœminarum. Firmat mentem Isidori, Nonni locus Dionys. l. v. ubi, cum Cadmo ducenti Harmoniam Dii dona dent, Venus Harmoniæ dat monile. Adi locum Nonni (est enim longissimus) in quo multa sunt ad cognitionem monilis non contemnenda. *Cerda*.

560 *Tres equitum numero turma*] Rem Romanæ militiæ suo intulit carmini. Nam constat primo tres partes fuisse populi Romani: unam *Tatiensium*, a Tito Tatius duce Sabinorum jam amico post fœdera: alteram *Ramnetum* a Romulo: tertiam *Lucerum*, quorum secundum Livium et nomen et causa in occulto sunt. Varro tamen dicit Romulum dimicantem contra Titum Tatium, a Lucemonibus, id est, Tuscis auxilia postulasse. Unde quidam venit cum exercitu: cui, recepto jam Tatius, pars urbis est data: a quo in urbe Tuscus dictus est vicus. Horatius, 'Ac Tusci turba impia vici.' Ergo a Lucumone *Luceres* dicti sunt. Sic autem in tres partes divisum fuisse populum Romanorum constat, ut etiam qui præerant singulis partibus, tribuni dicerentur. Unde etiam sumptus, quos dabant populi, tributa nominarunt. *Serr.*

Tres equitum, &c.] Turnebus putat tres hæc turmas referre tres istos Equitum Rom. Centurias sub Romulo, Rammensium, Tatiensium et Lucerum. De quibus Livius l. i. Solet autem Poëta rem Romanæ militiæ suo carmini inserere. *Taubmann*.

Terni] Tres: et ait more suo. *Serr.*

561 *Ductores pueri*] Hic quidam distinguunt, ut diximus supra. *Id.*

562 *Paribusque magistris*] Et hoc adludit. Nam hodieque *equitum* dicuntur *magistri*. *Idem*.

564 *Polite, Progenies*] Illum dicit, quem supra a Pyrrho introduxit occisum; de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit, et segregatus ab Enea condiderit oppidum *Politorium*, a suo nomine. *Id.*

Polite] In Romano et antiquis aliquot aliis exemplaribus, *Polytes* Atticorum more scriptum est. *Pier.*

Polite] *Polites* Priami filius: quem Æn. II. 526. introduxit occisum a Pyrrho Achilles F. quem Cato in Originibus dicit in Italiam venisse, et eppidum *Politorium* a suo nomine condidisse. *Taubmann.*

565 *Quem Thracius albis*] Cum tres dixerit duces, duorum equos commemorat. Sed aut prætermisit, quod ut consequeretur necesse erat: nec enim unus pedes esse poterat; aut illo redditur loco: ut, 'Cætera pubes senioris Aestæ Fertur equis.' Quamquam multi, distinctione mutata, tres equos commemorant: ut sit plena, 'Equus bicolor maculis,' et de alio dicatur, 'Vestigia primi Alba pedis; id est, primorum pedum vestigia; et frontem albam ostentabat alter. *Servius.*

Thracius] Floruit Thracia equis. Hesiodus dixit, διὰ Θρήκης πωλοτρόφου: per *Thraciam nutricem equorum*. *Cerda.*

566 *Equus*] Non est silentio prætereundum, cur in vetustis aliquot codicibus, *equus* unico tantum *u* notatum reperitur. Nonnulli enim, quia *q* non literam, sed notam esse putabant, duas in se literas continentem *c* et *u*; *qis*, *qæret*, et *qid* scribere instituerunt absque *u*, ut Velius Longus ait, quod alii *cuis*, *cuæret*, *cuid*, scribere malebant. Sed utrumque jam ex usu recessit. Quantum vero pertinet ad dictionem *equus*, dubitabant veteres, utrum primum illud *u* consonans an vocalis esset, neutrum enim esse non concedebatur. Si consonans, non alterius naturæ esse poterat quam *b* mutæ, in quam tam sæpe abit nunc scriptura, nunc pronuntiatione: quocirca necesse erat primam positione longam in *equo* fieri, quia *q* pariter consonantem mutam esse nemo inficiaretur. Id vero Poëtarum omnium exemplis contra-

rium inveniebatur: quum *equus* apud omnes primam corripit. Sin vocalem esse concederent, vel novam diphthongum facere ex duobus *uu* (quod, ut sæpe dictum, Attius in vocalibus natura longis factitare consuevit) necessarium esse, vel in duas syllabas dividere. Atqui neutrum recte fieri posse manifestum est: quod *equus* utranque syllabam correptam habet, et pro dictione bisyllaba passim ponitur. Quare boni illi viri, ne in has dilaberentur difficultates, *equus* unico *u*, uti et *qis*, et *qid* scribere maluerunt. Nonnulli autem inventi sunt, qui *q* literam adeo adamarint, ut eam pro *c* passim sufficerent. Ideoque non tantum *sequutus*, *loquutus*, et similia per *q* scribere instituerunt, verum etiam ubicunque *u* ante *c* positam invenirent, pro literis *c* et *u* unam tantum *q* supponere minime veriti sint. Hinc *seculi* præteritum a *seco*, *segi*, et *aqi* pro *acui* scriptitabant: adversus quos Probus in arte disputat. Sane quidem illi, uti paulo ante dicebamus, *q* literam et *c* et *u* præ se ferre, siquis notam diligentius inspiceret, asseverabant. Post enim *c* vocalem *u* adplicitam esse, parte illa, quæ ad instar gravis accentus premitur, adcurvata, altera vero, quæ acuti accentus in morem surrigebatur, subter lineam dejecta, vel ex Librariorum commoditate, vel ne præcedentibus literis esset impedimento: hæque sibi invicem figuræ successerunt, cv. q. q. Quare minime mirum est, si et *equus*, et *eqi*, et *ego*, et hujusmodi pleraque absque *u* in veterum inscriptionibus notata reperiantur. *Pierius.*

567 *Frontem albam*] Intelligit frontem stella candida spectabilem, non autem totam albam: deteriores enim sunt. Vide Scal. Poët. III. 3. et Not. Æn. IV. 156. Ita Equi, quibus albi pedes quattuor, in pretio olim habiti, hodieque apud Belgas alicubi immunitatem vectigalium dicuntur vectori

præstare. Vide Not. Æn. ix. 49. *Primi pedis* ergo sunt primorum pedum vestigia. *Taubmann.*

Arduus] Diximus jam in antiquis passim, *arduos* per *os* haberi, quæque Carisium ratio moverit, ut huic nomini ita scripto, calculum non adhiberet suum. *Pierius.*

568 *Genus unde Attii duxere Latini*] Propter Atiam dicit matrem Augusti: de qua Antonius ait, Aricina mater. Vult enim ejus etiam maternum esse genus antiquum. *Servius.*

Attii] Scribendum *Atti* ex antiquis codicibus. In aliquot vero duplici *ii*, *Attii*, ex Velii Longi sententia. Sed enim de hujusmodi Genitivi ratione satis in primo dictum. Quod vero *Attius* duplici *tt* scribatur, non autem per *ct*, *Actius*, Victorini alibi auctoritatem citavimus, in libello de Orthographia præcipientis *Attius* duplicato *tt*, scribendum esse. Quodque ita etiam in veterum monumentis scriptum inveniatur, satis superque fuerit unum ex multis indicasse.

D . M

ATTIAE T. F. QVINTILLAE

ATTIVS PHEGON PATER ATTIA

QVINTA MATER ATTIVS

T . F.

et quæ sequuntur: quæ si quis oculata fide inspicere voluerit, habentur hæc in D. Mariæ fano, quod est ad busta Gallica Romæ situm. *Attia* præterea apud Græcos etiam duplici *tt* scribitur: quando *Servius* ait dictum a *Virgilio*, *Genus unde Attii duxere Latini*, propter *Attiam* Augusti matrem, quo maternum etiam ejus genus prædicaret antiquissimum. Sed ut levem de scribendi ratione disputatiunculam graviori aliquo examine pensemus, diversi a Latinis abeunt Græci in historia de matre Augusti referenda. Nam *Suetonius* *Attiam* Augusti Octaviani matrem ex *Balbo* et *Julia* sorore *Cæsaris* genitam ait. *Dion* historicus in xlv. οὕτω γὰρ ὁ τῆς ἀττίας τῆς τοῦ καίσαρος

ἀδελφῆς υἱὸς ὀνομάζετο: ex quibus verbis videre est *Attiam* ab eo *Cæsaris* Sororem appellatam, nisi mendum sit in Græco codice, quem inspexi, et ἀδελφιδῆς esse debeat. Sed enim eadem *Plutarchus* in *Ciceronis* vita. Addat huc forte quispiam, quod in *Liviani* libri cxvi. perioche scriptum est: ‘Testamento *Cæsaris* heres ex parte dimidia institutus *C. Octavius* ex sorore *Nepos*, et in nomen adoptatus est.’ Unde *Servius* scripserit *Augustum* ex sorore *Julii Cæs.* natum. Sed enim vetus codex *Livianæ* *Perioches* sororis *nepos* habet, non *ex sorore*: id quod cum *Suetonio* congruit. *Pierius.*

569 *Pueroque puer*] *Locutio* perelegans, quam placitum locupletare breviter, Græcis primum deinde Latinis. *Eurip.* supplicib. ἐκτεινον, ἐκτείνοντο: occidebant, occidebantur: iterum, οὐκ ἄξι' οὐδ' ὑπ' ἄξιων: indigne, et ab indignis. in *Alcestide*, ἄλγος ἄλγει προσκελμενον: dolor dolori additus. In *Phæniss.* ἐκ γὰρ ἄλγους ἄλγος: ex dolore dolor: iterum, ἔφερες ἄλγεα πατρίδι φόνια φόνιος: attulisti dolores patriæ cruentos cruentus ipse. *Sophocles* in *Ajace* flagellif. πόνος πόνω πόνον φέρει: labor labori laborem affert. *Virg.* ‘*Talibus* orabat, talesque miserrima fletus *Fertque* refertque soror: sed nullis ille movetur *Fletibus*.’ ubi, tales talibus: fletus fletibus. et Æn. iii. ‘*Tibrin*, vicinaque *Tibridis* arva.’ *Infra*: ‘orbibus orbis.’ *Livius* l. xxxviii. ‘vim vi arcendi jus est.’ *Cerda.*

570 *Extremus*] Quantum ad numerum spectat. *Servius.*

571 *Sidonio*] In antiquis aliquot codicibus *Sidoneo* scriptum familiari quadam mutatione ex *i* in *e*, ut *athetrus*, et *athereus*, qua firma video nunc Latinos libentius uti. Neque vero mirum sit *Sidonius* secundam a principio syllabam communem habere. Siquidem ea tam per *ω* magnum, quam per *ο* parvum indifferen-

ter scribi solita est, ut ait Steph. Byzant. ex Hecataeo. *Pierius.*

573 *Cætera Trinacriis*] *Cætera pubes equis Acestæ fertur. Servius.*

Trinacriis] In Romano cod. legere est *Trinacrii*, ut sit appositivè *cætera pubes*. Sed enim in eo codice, s littera finalis sæpe habundat, sæpe etiam desideratur. In Longobardico, in Mediceo, et plerisque aliis, *Trinacriæ pubes* legitur: ac præfixo puncto, uno inde membro legitur, *Senioris Acestæ Fertur equis*. Nam qui dixerat aliquot ex Trojanis pueris suis invectos, mox cæteram Trinacriæ pubem, equis senioris Acesti ferri subjungit. *Pierius.*

575 *Pavidos*] Gloriae cupiditate sollicitos: ut, 'Corda pavor pulsans.' *Servius.*

576 *Veterum agnoscunt ora parentum*] Hesiod. τίκτουσι γυναῖκες εὐκίεα τέκνα γονεῦσι. Catull. 'Sit suo similis patri Manlio, et facile insciis Noscitur ab omnibus, Et pudicitiam suæ Matris indicet ore:' et Horat. 'Laudantur simili prole puerperæ.' Vide Plutarch. l. v. De plac. philosoph. τόθεν γίνονται τῶν γονέων ὁμοιώσεις, καὶ τῶν προγόνων. Sed et Aristot. Polit. l. ii. oppugnans Platonis politeiam, negat liberos ita communes posse haberi, ut non fere a singulis ex parentum similitudine agnosci et discerni possint, his verbis: οὐ μὴν ἀλλ' οὐδὲ διαφυγεῖν δυνατόν. *Germanus.*

579 *Epytides*] In antiquis, uti superius dictum, *Æpytides* per æ et y scribitur. *Pierius.*

Flagello] Virga quæ sonat in morem flagelli. *Servius.*

Signum dedit flagello] Id est, virga, quæ sonat in morem flagelli. Atque hoc a more Rom. sumptum est: apud quos Magistratus aliquis Ludis præsidens ex superiori loco auspicandorum ludorum signum dabat: de quo Interpp. ad Sueton. in Nerone: item ad Martial. ep. xii. 29. 'Cre-

tatam vellet Prætor cum mittere mappam,' &c. *Taubmann.*

Insonitque flagello] Humile mihi videtur hoc, parumque ei majestati et gravitati, quam ubique alias servat quam diligentissime, consentaneum: fuisset magis decorum, tuba vel lituo signum exhibere. Opinor tamen eo Homerum alicubi æmulatum esse: Iliad. Ψ. ὁδ' ἅμα πάντες ἐφ' ἱπποισιν μαστιγὰς ἔειραν πέπληγόνθ' ἱμάσι. *Hart.*

Insonitque flagello] Qui inde dicti μαστιγοφόροι, μαστιγονόμοι, ῥαβδούχοι a virga, qua signum dabant pugnæ. De his Faber in Agon. i. 21. *Emmeness.*

580 *Atque agmina terni, &c.*] In Romano codice, et aliquot aliis antiquis, *deductis* habetur participii voce, plurali ablativo. In Mediceo et aliquot aliis, quod magis placet, *diductis*. Sunt etiam codices manu scripti, qui legant *ternis*: sententiaque ipsa videtur apertior, si dicamus tris illas equitum turmas, quæ uno agmine consessum omnem lustraverant, ad flagelli sonitum in ternos choros diductas esse, unaquaque turma sua spatia corripiente. Quod si *solvere agmina Terni diductus*, legas, frigidum nescio quid invenias. Sed hoc ego in medio relinquam: eos libenter auditurus, qui militarium ludorum peritiam aliquam profiteantur. *Pierius.*

581 *Choris*] *Aciebus. Servius.*

Diductis choris] *Aciebus separatis.* Tres Duces tribus aciebus erant præpositi, quæ in unum agmen se Patribus ostenderunt: inde solutum est agmen illud unum, et rursus in tres choros sive acies divisum est: quæ quidem singulæ acies æque in diversas partes currendo et recurrendo, nec non in gyrum se vertendo, spacia sua confecere. *Pierius* l. *ternis choris*: eodem sensu. *Taubmann.*

Vocati] Ictu virgæ. *Servius.*

582 *Infestaque*] In Mediceo codice, *instructaque tela* legitur. Sed *infestu*

in aliis. *Pierius.*

584 *Adversis spatiis, alternosque orbibus orbes*] In codicibus aliquot antiquis, *adversi* legitur. Sed vulgata lectio me nihil offendit. Id vero non improbarim, quod *alternisque orbibus orbes* quædam habent exemplaria, licet tantundem sit. *Idem.*

Orbes impediunt] *Miscant*: implicant. Hos autem orbes elegantissime Hom. Iliad. XVIII. suis versibus fingit: ubi de *Pyrrhicha saltatione* in clypeo Achillis formata meminit. Quidam putant alludi ad evolutiones per decuriam et juga: cujus speciem, *Persicam* vel *Cretensem choream* appellabant. *Taubmann.*

585 *Pugnaque cient simul, sub armis*] *Pugna* imaginaria Suetonio: μάχη ἐσκιαγραφημένη. Lucret. I. II. 'Fervere cum videas belli simulacra cientes.' Nimirum et Plato in Rep. sua talem requirit ludicram armorum exercitationem, ut pugnae seriæ præliique præ se speciem ferat, Leg. I. Θ. καὶ πᾶσαν μιμουμένους τὴν πολεμικὴν ὄντως, σφαιρομαχεῖν τε καὶ βολαῖς, &c. *Germanus.*

586 *Et nunc terga nudant*] *Tria*, quæ in bellis geruntur, cuncta commemorat: fugam, pugnam, pacem. *Servius.*

Fugæ] In antiquis aliquot, *fuga* est ablativo casu: quod etiam superius observatum. Sed melius omnino videtur acquisitivo *fugæ*, quod in aliis. *Pierius.*

Nudant] Ut verbum *nudo* ad rem militarem transtulit, ita saepe Livius. Nam I. XXVI. 'nudata defensoribus monia:' et I. XXIX. 'agrio inermi ac nudo præsidiis:' et I. XXXVII. cum respectu fortasse ad Poëtam, 'Auxilia in fugam versa nudarunt omnia usque ad cataphractos equites:' et saepe alias. Cedrenus, γυμνὸν ἀντιπάλων χωρίον: locum nudum hostibus. *Cerda.*

Nuda] Qui enim fugit, tergum inermi hosti insectanti exponit. *Taub.*

Spicula vertunt] In uno tantum codice Romano, *spicula torquent* habetur. In aliis omnibus, *vertunt*, quod ludicro certamini magis convenire videtur. *Pierius.*

588 *Ut quondam Creta*] Cælius Lect. Antiq. Proverb. IX. 34. *Labyrinthus* dicitur autem, παρὰ τὸ μὴ λαβεῖν θύρας. *Hart.*

Labyrinthus] Locus apud Cretam factus a Dædalo perplexis parietibus, ubi Minotaurus inclusus est. *Servius.*

Labyrinthus] Λαβύρινθος παρὰ τὸ μὴ θύραν λαβεῖν vide Snid. et Eras. Chil. unde et λαβυρινθώδης ἐρώτησις. Poëta autem Epig. πολυγνάμπτους λαβυρίνθους vocat: et Callim. in Delo, γναμπτὸν ἔδος σκολίου λαβυρίνθου. *Germanus.*

Labyrinthus] Vide Ovid. Met. VIII. 2. Ita Catullus in Epithal. Pelei: 'Ne labyrinthicis e flexibus egredientem Tecti frustraretur inobservabilis error.' Vide Plin. XXXVI. 13. Et docet Scal. I. 18. Labyrinthum non esse fabulam; extare cum hodieque in Creta: et Poëtam nostrum non sine summa eruditione et admiratione hanc comparisonem adhibuisse ludo Trojæ, &c. Vide ibid. et Notas ad Æn. VI. 27. 'et inextricabilis error.' *Taubmann.*

Alta] Ita in VI. 'Contra elata mari respondet Cnossia tellus.' Itaque, hic *alta Creta*, quod ibi, *elata*. *Adi. Cerda.*

589 *Parietibus textum cæcis iter*] *Hypallage* est, cavum iter intextis parietibus. *Servius.*

Ancipitem dolum] Perplexum errorem. *Idem.*

590 *Mille viis hab. dolum*] *Ambages*. Ovid. VIII. 161. 'turbatque notas, et limina flexu Ducit in errorem variarum ambage viarum.' *Taubm.*

591 *Falleret*] Frangeret, deciperet. Est autem versus Catulli. *Servius.*

Falleret indepressus et irremeabilis error] In Romano codice, et aliquot aliis, *frangeret* habetur. *Indeprensus*

varie scribitur : sed unico *e*, *indepre-*
sus, placere Velio Longo diximus. Est
et *irremeabilis*, integra præpositione,
ut reliqua : in quibusdam *irremeabilis*.
Pierius.

Irremeabilis error] Infra l. vi. ‘in-
extricabilis error,’ de labyrintho : et
Catul. ‘Ne labyrintheis e flexibus
egredientem Tecti frustraretur inob-
servabilis error.’ Germanus.

593 *Inpediant*] Implicant, intexunt.
Quod a vestibus tractum. Servius.

594 *Delphinum*] Aut venit ab eo
quod est *Delphin delphinis*, a *delphine* :
aut *delphinum* pro *delphinatorum* posuit.
Idem.

Maria humida] Homerus, ὕγρὰ κέ-
λευθα. *Idem*.

Maria secant] Ita Pind. Ἰολίαν τέμ-
νειν θάλασσαν. Taubmann.

595 *Carpathium*] Mare est inter Æ-
gyptum et Rhodum, ab insula Car-
patho illic posita dictum. Nec mi-
rum duas eum posuisse comparationes,
cum et in secundo hoc fecerit :
ut, ‘In segetem veluti cum flamma
furentibus austris Incidit, aut rapi-
dus montano flumine torrens.’ Et in
Georgicis tres posuit comparationes :
‘Frigidus ut quondam silvis immur-
murat auster :’ et, ‘Ut mare solli-
citur stridit refluentibus undis :’ et,
‘Æstuat inclusis rapidus fornacibus
ignis.’ Servius.

*Carpathium Libycumque secant, lu-
duntque per undas*] In Oblongo illo
codice, sane quam vetusto Vaticanæ
Bibliothecæ, quem Pomponius Læ-
tus delicias suas appellabat, et in
aliquot aliis, dimeter hic Anapæsticus
hypercatalecticis, *luduntque per undas*,
desideratur. Trimeterque tantum
Dactyliens hypercatalecticis nota-
tus est *Carpathium, Libycumque secant*.
Pierius.

Carpathium] Mare inter Ægyptum
et Rhodum : ab insula *Carpatho*, quæ
hodie *Scarpanto* dicitur : in qua reg-
num Protei fuisse traditur. Taubm.

596 *Hunc morem cursus*] Vetera ex-
Delph. et Var. Clas.

emplaria, *hunc morem cursus* plurimum
habent : sed altera lectio magis po-
ëtica est, nempe *hunc morem, hos cur-*
sus. Quam lectionem in quibusdam
codicibus invenias. Pierius.

Primus Ascanius] Generis ordinem
docet : ut in primo diximus. Servius.

598 *Rettulit*] Innovavit, quod ante
jam fecerat. *Idem*.

Rettulit] Ut hic producta syllaba
prima, ita Q. Serenus, ‘Sic etiam ru-
tilus reffertur pectore sanguis.’ Ho-
ratius, ‘Unde pedem refferre pudor
vetat, aut operis lex.’ Sic legunt
Turn. Lamb. Achilles, et antiqui co-
dices. Ovid. ‘sed enim quia rettulit
Ajax.’ Itaque falsa est quædam
Grammaticorum distinctio vulgo in-
culcata. Semper hæc syllaba corri-
pitur lege sua, et cum producenda
est, semper debet litera geminari.
Cerda.

Priscos Latinos] Ita dicti qui tenu-
erant loca ubi Alba est condita.
Servius.

Priscos Latinos] Ita dicti qui tenu-
erant loca ubi Alba est condita : ita
Dan. Servius. Sed planius et pro-
pius ad rem, Trojani cum suo duce
a Latino suscepti, et Aborigines
communi nomine nuncupati fuerunt
Latini ; qui et Πρῖσκοι, auctore Dio-
nysio l. i. Ita Festus : ‘Prisci vo-
cabantur proprie, qui priusquam Ro-
ma conderetur, fuerunt.’ Hi iidem
et Cæci nominabantur. Vide P.
Merulæ Cosmograph. Part. ii. l. 4.
Taubmann.

600 *Porro*] Post longum interval-
lum : et est adverbium temporis.
Servius.

602 *Trojaque nunc, pueri Trojanum
dicitur agmen*] Ut ait Suetonius Tran-
quillus, ‘Lusus ipse, quem vulgo Pyr-
richam appellant, Troja vocatur :’
cujus originem expressit in libro de
puerorum lusibus. *Idem*.

Trojaque nunc, pueri] Ἰππομαχία
Græcis. Tacit. Ann. l. xi. ‘Sedente
Claudio Circensibus ludis, cum pueri

nobiles equis ludicrum Trojæ inirent, interque eos Britannicus imperatore genitus, et L. Domitius adoptione mox in imperium, et cognomentum adscitus, favor plebis acrior in Domitium loco præsagii acceptus est.' Ludus autem ille *classicus* etiam *decursus*, et *decurso ludicra* dicitur, ἐπίδειξις, διελασία, ἀνθιππασία. Cæterum etsi hic ludus in equis solis ageretur, sapere tamen videtur τὴν τρωϊκὴν διφρεῖαν, curulem Trojanæ rationis agitationem a Xenophonte Cyri discipl. I. vi. memoratam, et a Cyro rejectam. *Germanus*.

603 *Hac celebrata tenus*] Tmesis est, hoc est, *hactenus*: et hic sermo, quantum ad artem spectat, duas continet partes orationis: ut *hac* pronomen sit, *tenus* præpositio, sicut *pube tenus*, et *crurum tenus*: sed jam usus obtinuit, ut pro una parte habeatur. Ergo adverbium est (omnis enim pars orationis cum desierit esse quod est, in adverbium migrat), et est temporis: nam *hucusque* significat. *Servius*.

604 *Hinc primum*] Sequitur enim Palinuri mors, vel Miseni. *Idem*.

Hic] In Romano codice, et aliquot aliis, *hinc*. Sed *hic* magis placet. *Pierius*.

Fortuna fidem mutata novavit] Id est, alia fortuna evenit: Scal. iv. 16. *Taubmann*.

606 *Irim de calo misit Saturnia Juno*] Ex magna parte servatur, ut Mercurius ad concordiam, Iris ad discordiam mittatur: unde et *Iris* dicta est quasi ἔπις. Falsum est autem quod dicitur ministra esse tantum dearum: cum et a Jovē plerumque mittatur: ut, 'Adriam cælo nam Juppiter Irim Dimittit, germanæ haud mollia jussa ferentem.' *Servius*.

607 *Ventosque adspirat cuncti*] Ut de Mercurio, 'Voca Zephyros.' Et bene Irim mittit, quæ fit de nubibus, quarum dea est Juno. *Idem*.

Ventosque adspirat cuncti] Active ad-

spiro, de quo Sanct. *Minerva* p. 147. *Emmeness*.

608 *Nec dum antiquum*] Fuit retinentissima irarum Juno. Inf. 'Junonis gravis ira, et inextinguibile pectus, Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla.' Ovid. in Epist. Hyperm. 'Scilicet ex illo Junonia permanet ira.' Senec. in Furent. 'vivaces aget Violentus iras animus, et sævus dolor Æterna bella pace sublata geret.' Hesiodus in Theog. de iris hujus Deæ adversum Herculem, Ἀπλητον κοτέουσα βίη Ἡρακλῆϊ: *Inexplebiter irascens in virtutem Herculis*. *Cerda*.

Exsaturata dolorem] Antiqui codices, *antiquum saturata* legunt. Sed melius, *exsaturata*: ut alibi, 'odii haud exsaturata quievi.' *Pierius*.

609 *Per mille coloribus arcum*] Aut subaudis *factum*: aut Antiptosis est *mille colorum*, hoc est, multorum colorum. *Servius*.

Arcum] Quia Iris censebatur descendere in terras per arcum suum. Ovid. Met. xi. 'et rediit per quos modo venerat arcus.' Monuit Turnebus. Adjungo non absimile esse, ventis eam ferri. Homerus Il. xxiii. ὀκέα δ' Ἴρις Ἀράων αἰούσα, μετὰ γέγελος ἦλθ' ἀνέμοισιν: *velox autem Iris Preces audiens, intermuntia venit ventis*. Docet te Claudianus Virgilium imitari. Hic Rapt. ii. 'Non sic innumeros arcu mutante colores:' ubi *colores* in quarto casu, *arcu* in sexto: cum contra Noster. Hoc exemplo poteris leviter Virgilii versus flexu alio commutare. *Cerda*.

610 *Nulli visa*] Ad ipsum retulit numen. Nam arcus semper videtur: quem non Irim, sed viam Iridis dixit. Alii *nulli visa*, celeritatis esse volunt. Notandum sane etiam de Iride, *arcum* genere masculino dicere Virgilium: Catullus, et alii, genere feminino ponunt; referentes ad originem, sicut *hæc cattus*, et *hæc gallus* legimus. *Servius*.

611 *Conspicit ingentem*] Quia ait supra, 'Undique conveniunt Teucristique Sicani.' *Idem.*

Concursum] Circa ludicra. *Idem.*

612 *Desertosque videt portus*] A viris scilicet. *Idem.*

613 *In sola*] Deserta: 'Terentius, 'Venit meditatus alicunde e solo loco.' *Idem.*

Troades] In antiquis aliquot codicibus, *Traudes* habetur per *æ* diphthongum, quæ in *τρώα* primitivo reperitur. Arbitrati enim sunt, eundem in derivativo etiam esse debere, nam *οἱ* in *æ* apud Latinos transire solet. Hinc in antiquis Terentii codicibus, *Adelphæ* non *Adelphi* comædiæ nomen scriptum invenies. Græce enim, ut palam est, *ἀδελφοί*. Sed enim in hoc nomine *Troades*, nulla apud Græcos diphthongus, quum masculinum sit *τῶς ὁμόφωνον τῷ κτίσῃ*, femininum *τῶς καὶ τῷας καὶ τῷας*. Neque tamen inficias ierim nomen hoc cum *Ω*diphthongo impropria nonnunquam inveniri. Quod si vulgata lectio sit immutanda, *Trojades* potius quam *Troades* scribendum esset, ut in aliquot antiquis codicibus scriptum est. Sed *Troades* frequentiori Doctorum usu lectio omnino acceptior est. *Pierius.*

Acta] Mutato *η* in *α*, superiori accentum damus: ut 'Ελένη *Helena*, Κίρκη *Circa*. Ergo quoniam et *Ἀκτὴ* Græcum est, cum *acta* facit, penultima debet habere accentum: sed propter differentiam commutatur, ne non secreta, et amara litorum, sed *acta* significet participialiter. *Servius.*

In sola secr. Troad. acta] 'Ἀκτὴ παρὰ τὸ ἕγειν, ἢ ἀγνύναι, a frangendis fluctibus: ut supra, 'fractos ad litora fluctus.' Ut autem *sola*, sic et supra *Ge. iv.* 'Te solo in litore secum, Te veniente die, te decedente canebat.' *Germanus.*

Acta] Vox Græca, id est, litus, παρὰ τὸ ἕγειν, quod eo naves conferrantur. Quam tamen vocem jam La-

tini fecerant civem suam. *Cicer. in Verr.* 'in acta cum mulierculis jacebat ebrius.' *Cornel. Nep. sive, ut alii, Æmil. Probus in Agesilao:* 'Cum in acta cum suis accubisset, secretum, et amœnum litus,' &c. *Prudentius contra Symmach.* 'Invenit expositum secreti in litoris acta.' *Cerda.*

In sola acta] Pro, Trojanæ mulieres solæ in deserto litore flebant. *Ge. iv.* 'Te solo,' &c. Etiam *Cicero de Sicilia* loquens dixit *actam* pro litore; ut notat *Turneb. iii. 1.* Græcis *Ἀκτὴ*. Videatur *Cujacius Observ. viii. 1. Taubmann.*

Secretæ Troades] Πρέπων. Indecorum est, honestas matronas in publicis spectaculis misceri viris. Tum autem in exequiis, matronarum erat, pullatas solutis crinibus mortuos lugere. *Hartung.*

615 *Aspectabant flentes. Heu*] Multi *flentes heu*, distinguunt, ut sit miserabiliter flentes: et a persona dicatur poëtæ: alii *heu* a mulieribus dictum accipiunt. *Servius.*

619 *Faciemque deæ vestemque reponit*] Duo diversa uno sermone conclusit. *Idem.*

Dea] Sic sæpe vocata *Iris*. *Inf. Virg.* 'Cum dea se paribus per cælum sustulit alis.' De ea *Homerus II. iii.* ὥς εἰποῦσα θεὰ, sic locuta dea: et *xv.* *Neptunus* illam compellat 'Ἴρι θεὰ, *Iris dea*. *Cicero de Nat. iii.* ita scripsit: 'Cur autem arcus species non in deorum numerum reponatur? esse enim pulcer, et ob eam causam, quia speciem habeat admirabilem, *Thauma*te dicitur esse nata,' *Cerda.*

620 *Tmarii Dorycli*] *Hlyrii*. *Ismarus* enim mons est *Epiri*. Et bene suadentis commendatur auctoritas. *Servius.*

Beroë Tmarii] Quamvis in Longobardico codice, in Mediceo, et plerisque aliis, pro *Ismarii* duabus minus literis *Marii* legatur, nemo tamen ex

eruditus est, cui non potius *Ismarii* faciat satis. Nam quid ad ea tempora *Marii* nomen? nisi *Marii* factum sit ex *Enarii* vel *Inarii*: quod aliquot in codicibus scriptum accepi: quamvis huiusmodi lectionem nusquam ego viderim oculata fide: in quibusdam *Tmarii*. Est et illud *Veroë* in exemplari antiquo, quod quidem præteriissem, nisi toties repetitum esset: nam inferius non *Veroë*: et illud *Veroëm digressa reliqui*. Sed alibi diximus, unde frequentissima hæc mutatio ex *b* mutata in *v* digammon emanarit: curque tot inscriptionibus, *Velisarius* pro *Belissarius* scriptum sit. Ita quod legi puper in *Æde* D. Martini, quæ in Exquilino est, MIRAVILI BENIGNITATE ET INCOMPARAVILI. Quare nunc hæc missa sint. *Pierius*.

Dorycli] *Dorycli* cujusdam (si hoc est aliquid ad illustrationem *Poëtæ*) filii nothi *Priami*, *Homer. Il. xi.* meminit, *Αἴας δὲ Τρώεσσιν ἐπάλμενος εἶλε Δόρυκλον Πριαμίδην, νόθον υἱόν: Αἶας autem in Trojanos insiliens interfecit Doryclum Priamidem, spurium filium.* *Cerda*.

622 *Sic*] *Sic*, aut mutato habitu: ut ista dictura. *O miserae*, *sc.* *Magna* utitur arte persuadendi, ut non ex abrupto, quod persuadere vult, dicat, sed circumstantiis ad illud veniat. *Serrius*.

Dardanidum] In antiquis aliquot codicibus, *Dardanium* legitur, ut apud *Græcos* *δαρδανίων*: quanquam et *δαρδάων*, et *δαρδανίδα* gens ipsa dicatur apud eodem: quare *Dardanidum* recte. *Pierius*.

623 *O miserae*] Contra, felix *Polyxena*, de qua in *Æn. iii.* 'O felix una ante alias *Priamēia* virgo, Hostilem ad tumulum, *Trojæ* sub mœnibus altis, Jussa mori.' Præsentem locum illustrabunt ea, quæ dixi l. i. ad illud: 'o terque quaterque beati *Queis* ante ora patrum, *Trojæ* sub mœnibus altis, Contigit oppetere.' Item quæ

dixi: 'mene *Iliacis* occumbere campis Non potuisse?' ut hic *manus Achaïca*, pari forma *Liv. l. xliii.* 'Achaïco concilio *Argis* agitato.' *Cerda*.

Manus Achaïca] *Græcorum* ad *Trojam* copiæ. *Taubmann*.

625 *Exitio*] Q. d. Non regno. *Taubmann*.

626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur ætas*] Atqui et *Dido* dixit, 'Nam te jam septima portat Omnibus errantem terris et fluctibus ætas.' De qua re quidam hoc dicunt: quod *Æneas* apud *Carthaginem* paucis diebus fuerit. Nam ait, 'Cum subito adsurgens fluctu nimbosus *Orion*?' 'qui oritur (ut *Sallustius* dixit) juxta *Solis* æstivi pulsum.' Item ait, 'Dum pelago desævit hiems et aquosus *Orion*:' ut hiemem pro tempestate posuerit. Secundum quod, *Carthagini* paucis fuerit diebus. Sed illud occurrit, 'Nunc hiemem inter se luxu quam longa fovere.' Et hoc quidam sic purgant, ut dicant potuisse fieri, ut intra anni metas, et ad *Africam* venerit, et inde navigaverit. Sed istis occurrit quod in primo ait, 'Septima ætas.' Unde apparet hanc octavam fuisse: quod et ab *Anchisæ* morte indicat annus impletus. Ergo constat quæstionem hanc unam esse de insolubilibus: quas non dubium est emendaturum esse *Virgilium*. *Serrius*.

627 *Cum terras omnis*] Quia peragraverat multa. *Idem*.

628 *Sideraque emensæ ferimur*] Aut tempestates ait, quæ ortu vel occasu siderum sæpe nascuntur: aut provincias, quæ sideribus subjacent: ut, 'Æthiopum versemus oves sub sidere *Canceri*.' *Idem*.

Ferimur] In Romano codice, pro *ferimur*, *tulinus* habetur. Sed *ferimur* longe figuratior elocutio, magisque movet præsentium malorum objectione. In *tulinus* autem aliqua finis esset. *Pierius*.

Per mare magnum] *Procellosum*.

Lucretius, 'Suave, mari magno.' *Servius*.

Mare magnum] *Servius* quidem *procellosum* interpretatur: ut in illo *Lucret.* II. 1. 'Suave, mari magno, turbantibus æquora ventis,' &c. Sed *Turn.* XXIII. 3. *magnum* interpretatur *internum*: quod *Homerus* ἄλα δῖαν appellavit, idque veteres Critici *mare magnum* explicarint: *Maronem* igitur *Homeri* asseclam id imitari. *P. Merula* ad lib. XVII. *Ennii*, pag. 594. censet *magnum mare* hic et *procellosum* et *Mediterraneum* posse exponi: quod hoc quidem tranaverit *Æneas*, quum *Italiam* peteret: illud vero multis etiam rationibus probari possit. Sic *Æn.* I. *Ionium mare* etiam vocatur *magnum*. Quin et *Lucan.* I. v. dixit, 'A magno venere mari,' id est, *Mediterraneo*. *Taubmann*.

629 *Italiam sequimur fugientem*] Ut alibi, 'Jam tandem *Italiam* fugientis prendimus oras.' Et revera nullus sequitur, nisi quod fugit. *Servius*.

Fugientem] Ita *Æn.* VI. 'Italiæ fugientes prendimus oras.' Ita *Æn.* III. 496. 'Arva neque *Ausoniæ* semper cedentia retro Quærenda.' *Taub.*

Volvimur] Non dixit *navigamus*. *Servius*.

630 *Hic Erycis fines*] Argumentum a facili. Et est necessaria antithesis, ut opportunitate meliorum præsentium, animi a futuris incertis avertantur. *Idem*.

631 *Quid*] In *Mediceo*, et plerisque aliis codicibus, *quid* legitur, quod magis amplum est: ut non personam tantum prohibentem, sed et causam complectatur. Quis tamen non nulli. *Pierius*.

Muros jacere] Pro fundamenta jacere: nam *muri*, duci dicuntur. *Servius*.

632 *Nequicquam*] Qui non proderant, cum essent factorum comites. *Id.*

633 *Nullane jam Trojæ*] *Coloni* et profugi solebant effingere simulacra patriæ majoris, ejusque nomine urbem, quam condere et incolere para-

bant, afficere: sed et amnes repræsentare iisdem nominibus: ut *Æneid.* III. *Turneb.* XIV. 4. *Taubmann*.

Nusquam] In *Romano* codice, *nusquam* legitur. Superius enim temporis longinquitatem dolere cœpit, quod septima post *Trojæ* excidium jam ætas verteretur, quum per tot labores *Italiam* fugientem sequebantur. Placet tamen et *nusquam*, quod et pariter quæstæ est 'per terras omnis, et tot inhospita saxa ferri.' In *Romano* præterea codice, *manes* pro *amnes* scriptum, per literarum transpositionem. *Pierius*.

634 *Hectoreos amnes*] Quemadmodum vidit sibi patriæ recordatione finxisse: aut non continget mihi videre flumina. *Servius*.

Xanthum et Simoënta] Conjungit sape hos duos fluvios, quia conjuncti ipsi. *Plinius* V. 30. 'Xanthus Simoënti junctus.' *Cerda*.

635 *Infestas*] Mali ominis. *Serv.*

636 *Nam mihi Cassandra*] Non cui credere non debuerant: sed cum sua perniciæ non crediderant. *Idem*.

638 *Jam tempus agi res*] Id est, *Trojam* fieri. *Idem*.

Jam tempus agi res] In *Romano* codice, in *Mediceo*, atque in nonnullis aliis vetustis, legere est, *jam tempus agit res*, ut apud *Papinium* habetur eadem elocutio. Quin etiam apud *Claudianum*: 'Rem peragit tempus.' In pervetusto quodam codice pro *jam*, nunc repositum est. *Pierius*.

Agi res] Pari sententia dixit *Arnob.* I. VI. 'quæ in medio sita sunt, docere atque monere debuerunt agere vos nihil, et circa res cassas officiorum impendere navitates.' In quo verbo credo allusionem fieri ad morem sacrorum, in quibus *ago* sollemne fuit: ut supra etiam in illis 'Quin agite:' res nota: adeundi interpretes *Ovidii* in *Fast.* ad illud: 'Semper agatne, rogat: nec nisi jussus agit.' *Legendus* *Brissonius*. Hic te moneo, verba hæc: 'hic quærite

Trojam, Hic domus est (inquit) vobis: jam tempus agi res,' posse esse aut Cassandræ ad Iridem, aut Iridis ad fœminas: utemque sententia est clara. Verba Virgiliti arripuere Papin. et Claudian. Prior: 'tempus agit rem.' Posterior: 'Rem peragit tempus.' Ante omnes Enn. Annal. v. 'occasum juvat res.' Postrema hæc notula Columnæ est. *Cerda.*

Agi res] Sic Stat. Theb. l. v. 'dum tempus agit rem Consulite.' *Emm.*

639 *Mora prodigiis*] Ecce prodigium de bono: et argumentatur ad incendium navium, aras ardere Neptuni: quas ideo *quattuor* dicit, quia singuli duces navium qui certaverant, singulas posuerant. Nam contrarium est, 'Numero deus impare gaudet.' Alii tamen dicunt a Cloantho esse positas: qui promiserat supra. *Servius.*

En quattuor aræ] Ab occasione: cum ipsi dii ab aris suis ignem subministrant. Aras autem intelligit vel a Cloantho victore superius Neptuno votas positasque, vel quia singuli duces singulas posuerunt. *Taubmann.*

640 *Deus ipse*] Maris, vel navium. *Servius.*

Animumque] In Romano codice, *animum* legimus, pro vento quippe, quo in incendio opus est. Sed omnino *animum* magis placet, audacia enim opus erat in re tam atroci adgredienda. *Pierius.*

Animumque ministrat] Quomodo *animum*, id est, audaciam deus ministrat? An quia furorem Juno immisit in animos mulierum? unde mox ait, 'excussaque pectore Juno est.' An Iridis oratione animata sunt? An Deus maris, vel navium id fecit? *Taubmann.*

641 *Infensum ignem*] Id est, ipsa infensa. *Servius.*

Infensum] In Mediceo codice, *infestum* legitur. Sed lectionem alteram agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Infensum ignem] Ipsa Iris infensa. Pimpont. mavult *infensum ignem* re-

spondere τῇ δῆϊον πῦρ apud Hom. ut alibi Maro, 'Inimicum ignem.' *Taubmann.*

612 *Sublata dextra*] More ducum. Ita Scipio Nasica impetum factururus in T. Gracchum, sublata dextra, 'Qui Rempub.' inquit, 'vult salvam esse, me sequatur.' *Idem.*

645 *Tot*] Aut multorum: aut supra dictorum: ut, 'Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum.' *Sere.*

646 *Non Beroë vobis*] Non est dissuasio, ut quidam putant: sed magis hortatur persuadendo numinis auctoritate. *Idem.*

Rhætēia] A promontorio Rhæteo. *Idem.*

Rhætēia] Observabis, solere Virgilium complere notitiam rerum variis in locis. Supra dedit patriam mariti, nunc dat uxoris. Inde emergit plena hæc cognitio, videlicet mulier Trojana Beroë nupsit in via Epirensi homini Doryclo. De Rhæteo promontorio alibi. Sententia videtur expressa ex Q. Calabro l. i. apud quem Trojani, Penthesileam pugnante cum vident, putant se videre non mortalem fœminam, ἄλλ' ἄρ' Ἀθηναίην, ἢ καρτερόθυμον Ἐνυώ, *Ἡ Ἐριδ', ἢ κλειτὴν Λητωίδα: Sed Minervam, vel magnam Bellonam, Vel Litem, vel claram Latonæ filiam. *Cerda.*

647 *Divini signa decoris*] Omnia colligit, quibus numina cognoscuntur: ut, 'namque haud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat: o dea certe.' *Servius.*

648 *Ardentes oculos*] Ita J. C. item Augustus, oculos habebant claros ac nitidos: et quibus existimari volebant messe quiddam divini vigoris. Vide Sueton. Aug. cap. 79. et Animag. Casaub. *Taubmann.*

Spiritus] Odor: ut, 'divinum vertice odorem Spiravere.' *Servius.*

Qui spiritus illi, Qui vultus] In codicibus aliquot antiquis legere est, *quis spiritus illi, Quis vultus.* Sed qui, ex recentiorum Grammaticorum dic-

tatis, magis proprium. *Pierius.*

649 *Vel gressus eunti*] Ut, 'Et vera incessu patuit dea.' *Serrius.*

Vocisve sonus, vel gressus eunti] Antiqua aliquot exemplaria legunt, *vo cisve sonus et gressus*, pro *vo cisque*: signa enim hæc omnia simul fidem faciebant, quæ singula dubitationem movere potuissent. *Pierius.*

Qui vultus, vocisve sonus] Sic Æn. I. 'namque haud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat.' *Taubmann.*

Gressus] Æn. I. 'Et vera incessu patuit dea.' Nam deorum incessus altior est. Ita ibid. de Venere: 'Ipsa Paphum sublimis abit.' *Idem.*

651 *Ægram*] Vox *æger* cum de corpore et animo dicatur, libentius hic ad corpus retulerim, quo fortius sit argumentum. Nani Beroë, etiamsi animo ægra, adesse poterat; non ita, si ægra corpore. De ægritudine animi obvia exempla: de corpore (nam hoc aliqui negant) satis Virg. Georg. III. 'et quatit ægros Tussis anhela sues.' *Cerda.*

Quod sola careret] In antiquis aliquot codicibus, *quæ sola* legitur, quod non simpliciter. In quibusdam aliis, *quo*: sed nitidum magis est, si legas, *quod careret*. *Pierius.*

652 *Munere*] *Munus* est publica celebritas, et spectaculum aut arenæ, aut circi, aut venationis: &c. Suetonius in Jul. c. 75. 'bestias quoque ad munus populi comparatas contrucidaverat.' Tertullian. adver. Gent. 'qui munere in arena noxiorum jugulatorum sanguinem recentem de jugulo decurrentem exceptum, avida siti, comitiali morbo medentes, hauerunt.' Apul. lib. x. 'munus gladiatorum triduanis spectaculis pollicitus.' *Cerda.*

653 *Hæc effata*] Sunt codices antiqui, ubi *hæc est fata* legas. Sed omnino magis placet, *effata* apud hunc poetam frequentissimum vocabulum. *Pierius.*

654 *Primo ancipites*] Antequam nu-

men agnoscerent. *Serrius.*

Oculisque malignis] Pro *ipsa malignæ*. *Idem.*

655 *Miserum inter amorem Præsentis terræ*] Aut magnum: ut Terentius: 'Eam misere amat:' aut *miserum*, quo fiebant miserieores, cum eis regna negarentur. *Idem.*

Miserum inter amorem Præsentis terræ] In codicibus aliquot admodum vetustis, *præsentis terras* legimus accusativo casu: ut omnia pendeant ab infinitivo, *spectare*. Sed longe magis placet, *inter amorem Præsentis terræ*. *Pierius.*

657 *Cum dea*] In codice Mediceo, *Tum dea*. *Pierius.*

660 *Conclamant*] Clara allusio ad militiam, in qua solitum conclamari, hoste interveniente; item ad fugam. Ergo fœminæ invasuræ naves suas tanquam hostiles, prius conclamant. Potestas verbi ad funus quoque tracta. Lucan. l. II. 'corpora nondum Conclamata jacent.' Apul. Asin. l. I. 'domi tuæ jam defletus et conclamatus es.' Lege Servium ad illud l. VI. 'Pars calidos latices.' *Cerda.*

Focis penetrabilibus] Ab ipsis aræ interioribus partibus, et a profano usu semotis. *Taubmann.*

662 *Inmissis habenis*] Remissis et laxatis. Metaphora ab aurigis. *Id.*

663 *Transtra per*] Locutio hæc, et transpositio, plena est venustatis et vetustatis. Lubet firmare. Eurip. Phœniss. τυραννίδος περί Κάλλιστον ἀδικεῖν, *Règnum propter violandum jus est*: et στέρνων δ' ἄπο, *pectoribus ab*: et ὀμμάτων ἐπὶ, *oculos supra*. Pindarus Pyth. III. Ἀρέθουσαν ἐπὶ κράναν, *Arethusam ad fontem*. Sophocles in Antig. τάχους ὑπο Δυσπόνοους ἰκάνω, *Celeritate præ anhelus venio*. Et in Elect. ὀμμάτων ἄπο, *oculis ab*. Hæc elegantia usi etiam Latini. Virgilium hic vides. Tacit. Annal. IV. 'Italiam utroque mari duæ classes, Misenum apud, et Ravennam.' Et l. VI. 'urbem juxta:' et XII. 'templum

juxta.' Lucretius l. i. 'ignibus ex ignem.' *Cerda*.

Pictas abiete puppis] In abiete pictas. Sane *abiete*, hoc est, quæ erant de abiete. *Servius*.

Abiete pictas] Pro, in abiete, id est, in abiegnis navibus. *Pictas* autem vel *μιλτοπαρήσους* Homeri intellige, id est, *minio coloratas*, vel alio quovis colore inductas et oblitas: ut *Æn. viii.* 'pictasque innare carinas.' Vel etiam simulacra animantium aut divorum: ut sit *πάθος* ab impio. *Taubmann*.

664 *Cuneosque theatri*] Sedes theatri *cunei* appellantur. *Juv. Sat. vi. 61.* 'cuneis an habent spectacula totis Quod securus ames.' *Emmeness*.

Perfert] Vide quam brevissime. Notat præclare in Homerum *Spondanus II. xviii.* nusquam nos breviores esse debere, quam cum tristia nuntiamus: orationis quippe prolixitas longiorem facit tristitiam, et dolorem narratione refricat. Sic *Antilochus* *Achilli* necem *Patrocli*, quam brevissime nunciat. De cuneis dictum *Georg. ii.* *Cerda*.

665 *Eumelus*] *Latinus* accentus est: translato nomine in *Latinum*. *Serv.*

669 *Castra*] Ut, 'Nos castra movemus,' id est, *classem*. *Idem*.

Castra] Sunt hæc, classis nautica: ut *lib. iii.* 'nos castra movemus' quem locum vide. Ut hic *Ascanius* advolat, ita pari impetu *Apollonius* *Excid. l. ii.* inducit *Vespasianum* accurrentem ad exstinguendum incendium. *Cerda*.

Magistri] Custodes. *Terentius*, 'Me filiis relinquunt quasi magistrum.' *Servius*.

670 *Quis furor iste novus*] Quasi ad furentes loquitur. Unde ne tum quidem agnitus, cum dixisset, 'En ego vester *Ascanius*.' Novus autem est aut inopinatus. *Idem*.

Quo tenditis] Id est, Quid habetis intentionis? *Idem*.

672 *Vestras spes uritis*] Navibus

enim ad regna tendebant. *Idem*.

Vestras spes uritis] Naves, in quibus spes vestræ sunt positæ perveniendi ad sedes quietas. Ita *Tibull.* 'quid messes uris, acerba, tuas?' *Taubm.*

673 *Inanem*] Concavam, vacuum sine capite. *Servius*.

674 *Ludo*] Per ludum. *Idem*.

675 *Accelerat*] Cum hac celeritate, qua itum ad exstinguendum ignem, blandiuntur verba *Plutarchi*, quæ nolui omittere: τὰς μὲν οἰκίας τῶν φίλων ὕταν καιομένας ἴδωσι, σβεννύουσιν ὥς ἔχει τάχους ἕκαστος, ἢ δυνάμει· τὰς δὲ ψυχὰς φλεγόμενας αὐτοῖς προσφέρουσιν ὑπεκκαύματα: *Amicorum ædes cum vident ardere homines, unusquisque ad exstinguendum incendium omnem suam celeritatem, omnem viam confert: cum animus vident ardere, ipsi fomites et alimenta incendio suggerunt.* Adjungo etiam locum *Senecæ de Tranquill.* 'Quorundam, quasi ad incendium currentium misereberis.' Vide eundem *ep. 117.* ad finem. Pari aura *Joann. Chrysostomus* *homil. de Doctrin. et Corrept.* ἔδραμες ἐπὶ τὸ σβέσαι τὴν πυράν. *Cerda*.

676 *Ast illæ*] De affectu fæminarum *Scal. iii. 13.* *Taubmann*.

678 *Piget incepti*] Similis pænitentia est in rege *Perseo*, qui jusserat navalia sua incendi. Historia est in *Livio l. XLIV.* *Cerda*.

Suosque agnoscunt] Quos entusiasmo correptæ agnoscere modo nequibant. *Taubmann*.

679 *Excussaque pectore Juno est*] Furoris causa, non furor. Idcirco quia furor desiderat. *Servius*.

Excussaque pectore Juno est] Vide ad hunc locum *Modii* novantiq. lect. *epist. 81.* *Emmeness*.

Juno] Id est, furoris causa. Alludit autem ad *Phœbades* vaticinantes; quæ, spiritu excusso, ad se redibant. *Taubmann*.

680 *Vires Indomitas*] Respexit *Homer.* ἀκαμάτων πῦρ, id est, irrequietum et inflexum ignem. Conflagratio na-

vium describitur et a Lucan. l. III. *Id.*

681 *Udo sub robore*] Vel vicino aquis. *Servius.*

Udo sub robore vivit Stuppa] In codicibus aliquot antiquis, legere est *udo sub pectore*: in locis scilicet interioribus, quæ metaphora non satis mihi facit. *Pierius.*

682 *Stuppa*] Secundum antiquam orthographiam. Nam *stippa* dicta est a stipando: abusive etiam linum dicimus. *Servius.*

Tardum] Densum, crassum. Nam ignem solet fumus præire. Unde *tardum* ad densitatem retulit. *Idem.*

Tardum fumum] Quis hic *tardus fumus*? an amarus et acerbus? ut Ge. II. 'tardumque saporem Felicis mali.' Non putat Turnebus: sed potius, qui non celeriter emicat, præsertim densior, ex materia uda et aquis vicina, quique diutius durat et cunctatur. Sed et *vapor*, id est, ignis lentus erat. Nam etsi naves erant unctæ, tamen uda materia non nihil officiebat igni. XIV. 4. Etiam Lucretio dicitur *vapor* pro igni et calore. Et Horat. Epist. lib. I. *vaporare*, pro, ardere, vel etiam *calfacere*: de quo Gifan. in Indice Lucret. *Taubmann.*

683 *Vapor*] *Vapor* pro igne, et flamma, et calore Græcis familiare et Latinis. Ergo Homer. Odyss. IX. ὀφρύας εὔσεν ἄντρη: *supercilia cremavit vapor.* Hesiod. in Theog. Καίερο γαῖα ἄντρη Θεσπεσίη: *Ardebat tellus vapore ingenti.* Lucret. II. 'At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum:' et VI. 'Denique cera liquescit in ejus posta vapore.' Plura exempla alii congestere. Certe in Plinio millies reperi vaporem pro calore: ut II. 17. 'quæ in vaporem solis nituntur:' et cap. 4. 'solis vapor geminatus ardore sideris:' et cap. 68. 'exhausta flammis, et cremata cominus vapore torretur.' Parco infinitis. *Cerda.*

Corpore] Navium: ut, 'Et disjice

corpora ponto.' *Servius.*

Corpore] Julius Civil. III. dixit, 'corpus navis.' *Cerda.*

Descendit pestis] Incendium: more suo. Et declamavit per contrarium. Nam ignis superiora semper petit. *Servius.*

Pestis] Triplici in loco Virgilius posuit *pestem* pro igne, hic, et infra, 'Servatæ a peste carinæ:' et in IX. 'In partem, quæ peste caret.' Est enim *pestis* quicquid pessundat, et devastat. Lege Muretum in Catullum. Etymologia Isidori signatissima est ad Virgilium l. IV. Ita enim de pestilentia nomine: 'Dicta pestilentia quasi pastulencia, quod veluti incendium depascit.' Livius venuste hanc vocem transtulit l. XLIV. ad bellum: 'Cum hostiliter e scaphis cæderentur, retro qui poterant nando repentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant: elephantes enim ab rectoribus in litus acti, exeuntes obterebant, elidebantque.' Plinius II. 48. convertit ad genus quoddam tempestatis, 'præcipua navigantium pestis:' et XI. 29. ad locustas: 'Deorum ira pestis ea intelligitur.' *Cerda.*

684 *Flumina prosunt*] Id est, vis aquæ. *Servius.*

685 *Tum pius Æneas humeris abscondere vestem*] Et notant quidam quod damnum quatuor navium vir fortis et rex impatienter doleat: sed magis illud considerandum est, quod ait supra Ascanius, 'Vestras spes uritis:' ut non damnum doleat, sed spem navigationis ereptam. *Idem.*

Abscondere vestem] Sic noster XII. 609. 'it scissa veste Latinus Conjugis attonitus fatis.' Sed plurima hunc ritum spectantia collegit Vir reverend. et literatus Jac. Lydius in florum Sparsione ad Pass. p. 75. 76. *Emmeness.*

687 *Juppiter omnipotens*] Figuratis agit coloribus: nec enim re vera vult perire; sed agit oblique, ut restinguatur incendium. Bene autem si

ubique interponit. Hic enim est optimus ductus: qui agentis voluntatem latenter ostendit. *Serrius*.

Juppiter omnipotens] Amplexus est omnia, quæ pro malorum necessitate fuerant postulanda. *Juppiter*. Hoc solum satis est ad auxiliandum. *Omnipotens*.- Ut non solum præstandi habeat potentiam, sed etiam difficilia possit remove. Sed quoniam non satis est posse, nisi etiam velit: addit, 'Si non omnes ad unum odisti,' id est, Nisi me quoque odisti.' Addit etiam commemorationem, ponens egestatis angustias: postremo ponit meritum postulantis, et plenum auxilium dantis. *Donatus*.

Exosus] Antiqui et *odi* dicebant et *osus sum*: hinc est *exosus*, quo utimur: licet jam *osus sum*, non dicamus, *odi* autem et præsens est et præteritum. *Serrius*.

Ad unum] Nullo excepto. *Idem*.

Ad unum] Subaudi *usque*: sic 'ad unum omnes occidit:' et Horat. sat. i. 5. 'ad unguem Factus homo:' docente hoc Sanctio in Ellipsi l. iv. p. 384. *Emmeness*.

688 *Si quid pietas antiqua labores Respicit humanos*] Aut si tibi chara pietas præstat aliquid humanis laboribus: aut si quid meremur propter pietatem cultam (ut, 'Parce pio generi') hoc ipsum remunerare. Aut (quod est melius) si vel respicit res humanas pietas, quæ de terris olim recessit. *Serrius*.

689 *Da*] *Brisson*. Form. l. i. docet, verbum *da* precationibus plerumque adhibuit esse. Ita alibi: 'Da Latio consistere Tenebras.' Item: 'Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis.' Horat. Epist. i. 16. 'pulchra Laverna Da mihi fallere: da justum sanctumque videri.' Juven. Sat. x. 'Da spacium vite, multos da Juppiter annos.' Persius Sat. ii. 'Da fortunare penates: Da pecus et gregibus factum.' Plautus *Pæn. act. v. 1*. 'Da diem hunc sospitem Juppiter

rebus meis agendis.' *Taubmann*.

Classi] Antiqua aliquot exemplaria, *classis* legunt accusativo casu, quod non placet. *Pierius*.

690 *Tenuēs*] Hac voce signat summam miseriam, non minus atque illis *Æn. i.* 'Omnibus exhaustos jam casibus, omnium egenos.' Itaque *tenuēs* Romanis sunt, qui Graecis λεπτοί, summe pauperes. Nos *tenui* opponimus divitem, Græci suo λεπτῶ opponunt παχύν. Aristophanis interpres in *Vesp.* clare: παχὺς δὲ πλούσιος, ἐκ δὲ τοῦ ἐναντίου λεπτοῦς πένητάς φησιν. Unde, ubi in Aristophane legitur, καὶ γὰρ ἀνὴρ ταχὺς, legendum ἀνὴρ παχὺς, id est, *vir opulentus*. Quod ex verbis Scholiastæ adductis colligas, et jam Christianus monuit: qui addit, non immerito apud Romanos Crassum divitem fuisse. *Cerda*.

Res eripe leto] Superflua Acyrologia est. *Serrius*.

Leto] Ἀκυρολογία: pro interneccione. *Taubmann*.

691 *Quod superest*] Quod congrue sequitur. *Serrius*.

694 *Sine more*] Sine exemplo. *Id.*

Tonitruque tremiscunt] Hic ablatus incertus est, unde veniat: utrum a neutro indeclinabili *hoc tonitru*, ut *cornu*; nam inde est, 'Fractaque tonitrua nubes:' ut *cornua*. An a masculino, secundum quartam declinationem. Hinc enim Statius, 'Tonitrus agis, et mea fulmina torques.' *Idem*.

Tremiscunt] In plerisque veteribus exemplaribus, et hic et alibi, *tremescunt* per *e* in pene ultima notatum est: ut etiam alibi dictum. *Pierius*.

695 *Ardua terrarum*] Periphrasis montium. *Serrius*.

Ardua terrarum] Locutio ista a Poëtis in alios manavit. *Apul. l. v.* 'Ardua montium, et lubrica vallium, et roscida cespitum, et glebosa camporum.' *Sidon. epist. i. 5.* 'amæna fontium, abstrusa puteorum.' *Plin. viii. 1.* 'Vitulorum fatigatos,' pro, fatigatos vitulos: et *x. 73.* 'condensa ar-

borum.' *Cerda*.

Æthere toto] Pro aëre posuit. *Serr.*

696 *Densisque nigerrimus Austris*] Vide Aristot. Meteor. I. II. ubi docet νότια καὶ ὁπαρινὰ ὕδατα ἀεὶ πλατύτερα, etiamsi Vatablus salsas et salsiusculas aquas interpretatur. *Germanus*.

697 *Semusta*] In antiquis fere omnibus, *semiusta* quadrisyllabum scriptum est. Coeunt vero duæ mediæ syllabæ in unam ex Synizesi figura poetica. *Pierius*.

Semusta] Ἠμιφλεγῆ: alii *semiusta* leg. ut sit συνεκφώνησις. *Taubmann*.

Madescent Robora] Aut humectantur: aut resolvuntur in cinerem: quod naturale est post incendium. *Servius*.

698 *Restinctus vapor*] Sic sæpe Lucret. vaporem pro igne: ut v. 'Sed periisse hominum torrenti sæcla vapore.' *Germanus*.

699 *A peste*] Exitio et perniciæ. vs. 683. *Taubmann*.

700 *Casu concussus acerbo*] Ita infra in hoc lib. 'casuque animum concussus amici.' Catull. eodem modulo: 'casuque oppressus acerbo.' *Cer.*

701 *Nunc huc ingentis, &c.*] Est hoc, quod Homer. II. I. dixit, ἐν δὲ οἱ ἦτορ Στήθεσσιν λασίωσι διάνδιχα μερμήριξεν: intus autem ipsi cor In pectoribus hirsutis in ancipitem partem cogitavit. Quod idem Odyss. XIX. Ὡς καὶ ἐμοὶ δίχα θυμὸς ὁρώρετο ἔνθα καὶ ἔνθα: Sic et mihi bifariam animus movetur huc et illuc. Quod Isocrates expressit unico verbo δόξαν παράλλουσαν. Quod Ovid. Metam. x. multis adhibita etiam comparatione. 'utque securi Sancia trabs ingens, ubi plaga novissima restat, Quo cadat, in dubio est, omniue a parte timetur: Sic animus vario labefactus vulnere mutat Huc levis, atque illuc, momentaque sumit utraque.' Quod Valerius Arg. III. 'vario mutat sententia motu.' et: 'dubiis variabant pectora curis.' Quod Claudianus Rapt. I. 'Diversos ducens animos.' Virgilius

variis modis hoc extulit, quos alii jam collegerunt. Sed in hac re explicanda ferax fuit Ammianus in I. XV. 'In aestu mentis ancipiti.' In I. XVI. 'scindebatur in multiplices curas.' In XVII. 'magnis curarum molibus stringebatur.' In XX. 'per varias curas animum versans.' In XXV. 'curarum ponderibus afflicti.' Loentionem ad hanc rem signandam sumptam a fluctibus alibi exorno. *Cerda*.

702 *Mutabat versans, Siculisne*] In antiquo admodum codice legere est, *mutabat dubius, Siculisne*: non tamen displicet *versans*, vulgata lectio. *Pier.*

703 *Fatorum*] Oraculorum. *Serr.*

704 *Tum senior Nautes*] Bene datum consilium et ab ætate, et a prudentia, et a religione commendat. Quod autem dicit, 'Pallas quem docuit:' propter illud, quod supra diximus, fingitur, quia ipse Romam Palladium detulit; unde Nautiorum familia Minervæ sacra retinebat: quod etiam Varro docet in libris, quos de familiis Trojanis scripsit. *Idem*.

Senior] Et ætate et arte a Pallade accepta meruerat audiri. Est autem huic sententiæ consona illa Terentiana: 'Quando id fieri non potest quod vis, id velis quod possis.' *Donatus*.

Nautes] Ab hoc Naute familia mox Nauticorum aut Nautiorum Romæ clara in primis fuit: in quorum gratiam hæc Virgilius. Sed præclara nota Germani hæc: 'Alludit ad custodiam Palladii, quam sibi Nautii, (qui genus ad Nautem illum Trojanum referebant,) sacrorumque Minervæ administrationem vindicabant.' Hujus rei auctor (ut alios omittam) Dionys. Hal. lib. VI. qui ait: 'Surrexit Sp. Nautius ex illustrissima familia natus, (nam Nautius, &c.) Attingit autem Poëta locum communem, in senibus prudentiam regnare, quem breviter locupletio. Plutarch. in opere, An seni gerenda Resp. σώζεται πόλις ἐνθα βουλαὶ γερόν-

των: *tuta est civitas in qua vigent senum consilia.* Homer. Odyss. vii. de sene Echeneo, παλαιάτε, πολλάτε εἰδώς: *priscæque et plurima doctus.* Isocrat. in ep. de se sene: ἡγοῦμαι συμβουλευεῖν μὲν ἀκμὴν ἔχειν· αἱ γὰρ ἐμπειρίαι παιδεύουσι τοὺς τηλικούτους, καὶ δοκοῦσι μᾶλλον τῶν ἄλλων δύνασθαι καθορᾶν τὸ βέλτιστον: *Puto vigorem me nunc habere ad consulendum: experientia enim senes erudit, valentque præ aliis acutius cernere quæ sunt meliora.* Ex Isocrate credo Ovid. 'seris venit usus ab annis.' Isocrati Sophoclem adjuuge, qui ita apud Stobæum, Σοφὸν γέ τοί τι πρὸς τὸ βουλευεῖν ἐστὶ τὸ γῆρας, ὥς δὴ πόλλ' ἰδῶντε, καὶ μαθὼν: *Sapiens est consiliis senectus, ut quæ multa viderit atque didicerit.* Inter Græcas sententias hæc circumfertur: γῶμαι δ' ἀμείνους εἰσὶ τῶν γεραιτέρων: *seniorum meliora consilia.* Cerda.

Tum senior Nautes] Bene Consiliarium et ab ætate, et a prudentia, et a religione commendat. Alludit autem ad custodiam Palladii, quam sibi Nautii, qui genus ad Nautem illum Trojanum referebant, sacrorumque Minervæ administrationem vindicabant: a quo etiam Romæ illustris Nautiorum familia. Vide et Turneb. xxvi. 17. Taubmann.

Unum] Præcipuum. Servius.

Tritonia Pallas] Pro uno proprio, duo Antonomasiva. Idem.

705 *Reddidit arte*] Id est, virtute, ἀπὸ τῆς ἀρετῆς. Idem.

706 *Responsa dabat*] Laus consilii. Idem.

Responsa dabat] Laus consilii, quum divinis comparat responsis. Respicit enim ad divina Oracula, quæ a Minerva didicerat. Taubmann.

Quæ portendit] Quæ præsignificabat. Servius.

Portenderet ira deum] Est hoc quod apud Plutarchum in Camillo, προφαίνεται θεῶν μῆνιν. Cerda.

Ira magna deum] Id est, Juno: ut

alibi, 'Cœlestum vis magna jubet.' Servius.

708 *Solatus vocibus infit*] Id est, solatur et infit. Nam solans debuit ponere: sicut sequens ejus indicat consolatio. Idem.

709 *Quo fata trahunt*] Ut invitos. Seneca de Prov. c. 5. 'Volentes quidem non trahuntur a fortuna, sequuntur illam, et æquant gradus.' Seneca in choro Œdipi, 'Fatis agimur, cedite fati. Non sollicitæ possunt curæ Mutare rati stamina fusi. Quicquid patimur mortale genus, Quicquid facimus, venit ex alto.' Cerda.

710 *Quicquid erit*] Ut ait, 'Fuerint quæcunque, fatebor.' Servius.

Ferendo est] Dum fertur: modus gerundii est a passivo. Idem.

Superanda omnis fortuna ferendo est] Similis sententia hæc Euripidis: τὰς γὰρ ἐκ θεῶν ἀνάγκας, θνητὸν ὄντα δεῖ φέρειν: *quæ fata statuunt, ferre mortales decet.* Et hæc Sophoclis in Philoct. ἀνθρώποισι τὰς μὲν ἐκ θεῶν Τύχας δοθείσσας, ἔστ' ἀναγκαῖον φέρειν: *Necesse est fortunas ferre hominibus a Diis datus.* Nec non hæc Theognidis, Τολμᾶν χρή τὰ διδοῦσι θεοὶ θνητοῖσι βροτοῖσι: *Oportet perferre quæ dii dant mortalibus.* Terentius quoque, 'Quod fors feret, feramus æquo animo.' Dionys. Hal. l. iv. 'Quicquid Deus, et fatum tulerit, perpeti sumus parati: dicuntur hæc ore Bruti. Horatius Od. i. 11. 'ut melius quicquid erit, pati:' et Od. xxiv. 'Durum, sed levius fit patientia Quicquid corrigere est nefas.' Seneca de Provid. cap. 2. 'Tunc apparet, quanta sit virtus, quantum valeat polleatque, cum, quid possit patientia ostendit:' et cap. 5. 'Fortiter omne ferendum est.' Consilium hoc tantorum sapientum a necessitate ductum est, cum nemini contingat plena felicitas. Pind. Pyth. iii. αἰὼν δ' ἀσφαλὴς, &c. Ergo in tanta rerum inconstantia, et florentis fortunæ instabilitate, quod aliud remedium, quam perferre, quam tolerare, quic-

quid sors dederit? Nam fuga non est viri: 'Haud est virile, terga fortunæ dare,' dixit præclare Seneca in Œdip. *Cerda*.

Superanda omnis fortuna ferendo est] De hac re Scal. III. 11. quæ retulimus Æn. I. ad illud: 'Durate, et vosmet,' &c. Porro Fortunam videtur Homerus ignorasse: cum nusquam τῆς τύχης mentionem faciat: sed Fatis vel Parcæ omnia committat. *Taubmann*.

711 *Est tibi*] Jam hoc consilium est: id est, habes. *Servius*.

Divinæ stirpis] Propter Dardanum ab Criniso fluvio. *Idem*.

712 *Consiliis socium*] In Mediceo, et in antiquis aliquot aliis codicibus manu scriptis, *consilii socium* habetur, quod valde placet, tametsi lectionem vulgatam non improbo. *Pierius*.

Volentem] Volitutum. Nam velle habet, non jam vult. *Servius*.

713 *Superant*] Supersunt, superfluunt. Dicit autem non tantum debiles, sed etiam nolentes juvenes. Unde sequitur, 'Longævusque senes.' Nec enim adderet *que*, nisi supra *Juvenes* dixisset. Unde sequitur expressus, 'Et quicquid tecum invalidum metuensque periculi est.' *Idem*.

714 *Pertæsum magni incepti*] Ut, 'Si non pertæsum thalami tedæque fuisset.' *Idem*.

Et quos Pertæsum magni incepti] Eodem casu extulit Lucret. I. III. 'Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille, Esse domi quem pertæsum est, subitoque revertit.' *Germanus*.

716 *Metuensque periculi*] Ovid. Metam. I. 323. 'non illa metuentior ulla Deorum:' ad quem locum consule Nob. Heins. Sic Horat. Epist. II. 2. 'metuens pendens habentem.' Plura dabit Vellmer. Hellenol. I. 2. *Emmeness*.

718 *Urbem appellabunt*] A viris clavis indita nomina urbibus. Dio I. LIV. 'Paphis terræ motu afflictis largitus est (Augustus); jussitque, ut

urbem Augustam nominarent.' Vide Velserum antiquit. I. V. *Cerda*.

Permiso nomine] Ab Aceste scilicet. Dicta autem Acesta, Segesta, *Servius*.

Permiso nomine Acestam] In Romano codice, et plerisque aliis antiquis legere est, *promisso nomine*: ut hoc sit præmium, quod polliceri debeat Æneas, si Acestes Trojanos recipere non recusaverit. Nam quod Acestes permittere debeat quasi rem gravem, aut difficilem, aut indecoram, Urbem quod maxime honorificum est, suo nomine appellari, ita non satisfacere videtur. Inferius enim 'Gaudet regno Trojanus Acestes.' Quamvis etiam *promisso* ab oraculis intelligi possit: dictum, ut multa a Virgilio κατὰ σιωπώμενον. Neque silentio prætereundum, quod in codicibus aliquot antiquis, *Acesten* per *en* finales literas habetur. 'Ἀκέστην sane urbem eam a Græcis appellari non negarim; sed eandem etiam ἄκεστα ab eisdem dicta, unde gentis nomen ἄκεσταῖος. *Pierius*.

Promisso nomine] Vulgo legitur *permisso*: commodius in antiquis *promisso*, quam lectionem prætuli, et hac utitur Germanus: ita ut Poëta intelligatur κατὰ σιωπώμενον quod ajunt, quamvis nulla hactenus promissionis hujus mentio præcesserit. Si vero legas *permisso*, hæc erit interpretatio: urbs hæc ædificanda, videbatur usurpatura nomen aliquod ex Trojana gente, sed permissum tamen est in gratiam Acestæ, ut vocaretur Acesta. Ait *Servius*, urbem hanc, eam esse, quæ deinde dicta est Segesta. *Stephanus*: 'Ἀκέστη πόλις Σικελίας παρὰ τὸν Ἀκέστην: *Acesta* urbs *Siciliæ* dicta ab *Aceste*. *Ennius*: 'simile quiddam in Sicilia fecit Æneas, cum conditæ urbi, Acestæ hospitis nomen imposuit, ut eam postmodum lætus, ac libens Acestes diligeret, augeret, ornaret.' Quam rem hoc exemplo firmet *Ennius*, invenies in *Lactant*. I. 22. *Cerda*.

Acestam] Acesta, Ægesta, Segesta eadem urbs, de qua Cic. Verr. iv. 33. 'Segesta est oppidum pervetus in Sicilia, iudices, quod ab Ænea fugiente a Troja, atque in hæc loca veniente conditum.' De ea Sil. Ital. l. xiv. 'Miscuerunt Phrygiam prolem Trojanus Acestes, Trojaunque Helymus structis, qui pube secuta In longum ex sese donarunt nomina muris.' Plura Cluver. ant. Sicil. ii. 2. et Salmas. Plin. exerc. p. 111. *Emmeness*.

719 *Incensus*] In codicibus aliquot antiquis, *accensus* habetur. *Pierius*.

720 *Tum vero*] Nam et ante ea cogitaverat: ut, 'Pectore curas Mutabat versans.' *Servius*.

Animus diducitur] In Romano codice, in Mediceo, et plerisque aliis pervetustis legere est, *animo deducitur*. Si vero magis placet *animus*, etiam *diducitur* legendum erit: id enim est, in diversas partes scinditur, Homericæ sententia. *Pierius*.

Animum diducitur] Græca figura: ut, 'Mentem læsus.' *Servius*.

In curas animum diducitur] Figuratum et Poëticum genus dicendi: ita alibi: 'Mentem læsus.' quod probat Fabric. Alii leg. *in curas animo d.* Alii, *animus d.* *Taubmann*.

721 *Et nox atra polum*] Quasi major causa cogitationis: ut, 'Et sub noctem cura recursat.' *Servius*.

Et nox atra polum] Νύξ μελανόχροος: et Pind. Nem. Z. μέλαιναν εὐφρόναν vocat. *Germanus*.

Et nox atra] Νύξ μελανόχροος. Eandem et Pindarus Nem. Od. Z. μέλαιναν εὐφρόναν vocat: quia tunc subtilis homo sapit, quam interdum. Hic igitur nox ponitur, quasi major causa cogitationis. *Taubmann*.

Bigis] Proprie modo: non ut Statius, 'tenuaverat ætra biga,' abusus est. *Servius*.

Bigis] Apollonius l. iii. νύξ δ' ἵπποισιν ἔβαλλεν ἐπὶ ζυγά: Nox iniecit equis iuga. Sed signatior lux ab Ennio in Andromeda, ubi north dat bi-

gas: 'Quæ cava cœli signa tenentibus conficis bigis.' Claudian. de Rapt. 'sparso nox humida somno Languida cæruleis invexerat otia bigis.' Valer. Flacc. Arg. l. ii. 'annue votis, Diva, soporiferas quæ nunc trahis æquore bigas.' Tibull. el. iii. 4. tamen quadrigas dedit: 'Jam nox æthereum nigris emensa quadrigis Mundum, cæruleo laverat annæ rotas.' Lunæ et plurimum bigæ dantur. Manilius l. v. 'Quadrijugis et Phæbus equis, et Delia bigis.' Sed omitto rem tritam. *Cerdu*.

Bigis] Ut Soli quadrigas tribuunt, ita Lunæ bigas: cui duplex proprietas, crescendo et decrescendo. Man. v. 3. 'Quadrijugis et Phæbus equis, et Delia bigis.' Ov. F. iv. equorum vehiculæ ei tribuit 'Ut solet, in niveis Luna vehetur equis.' Auson. Epist. iv. juvenearum: 'Jam succedentes quatiebat Luna juvencas.' Catullus *Lunam lucere dixit lumine notho*: unde etiam a mulis veli dicebatur: quod, ut mulus non suo genere, sed equis creetur: sic ea Solis, non suo fulgore luceat. Videatur Turneb. et Muret. ad Catullum. Isidorus l. xviii. 'Quadrigas dant Soli, bigas Lunæ, trigas Inferis, sejuges Jovi, desultores Lucifero et Hespero, qui idem est, tantum mutatis equis.' *Taubmann*.

722 *Cælo facies delapsa parentis*] Aut secundum quod supra diximus, quia animæ cælum tenent, simulacra vero apud inferos sunt: aut certe intelligamus, a Jove missam potestatem aliquam, quæ se in Anchisæ converteret vultum, ut religiosus videretur. Nam et ipse dicit, 'Imperio Jovis huc venio:' et infert, 'Elysiumque colo.' *Servius*.

723 *Tales effundere voces*] Antiqua aliquot exemplaria duas transponunt dictiones, *voce effundere tales*: quod non ita placet. Ita quod paulo inferius est, *depulit et cælo tandem*, quod est *depulit et tandem cælo*. *Pierius*.

724 *Vita Care magis*] Vitam enim dulcem appellat Pind. Pyth. II. γλυκὺν βίοντον. *Cerda.*

725 *Care magis*] Pro *charior*. Bene autem addidit, 'Dum vita manebat:' ut ostendat vita fuisse chariorem. *Servius.*

Exercite] Plinius VII. 8. 'exercito ævo inter arma mortisque.' *Cerda.*

726 *Imperio Jovis*] Ab auctoritate: ut, 'Ipse deum tibi me claro demittit Olympo Regnator.' *Servius.*

Imperio Jovis] Adnecte huc eruditionem Lili Syntag. 2. de Jove Imperatore, quem Græci οὐριον nominant. *Cerda.*

728 *Nautes Dat senior*] Ut solet, iisdem usus est sermonibus. Nam ait, 'Cum senior Nautes.' *Servius.*

730 *Gens dura*] Unde et Æn. IX. 'natos ad flumina primum Deferimus, sævoque gelu duramus et æstu.' Intelligit autem Rutulos, Aborigines, et Tyrrhenos: (simile quid de Rheno, vide in Comment. Taciti Lipsiani.) *Taubmann.*

Atque aspera cultu] Quod in nono latius exequitur, 'Natos ad flumina primum Deferimus,' usque, 'At patiens operum.' *Servius.*

Aspera cultu] De prima hac vi, quæ facta Æneæ advenienti in Italiam, ita Livius I. I. 'Egressi Trojani, cum prædas ex agris agerent, Latinus rex, Aborigenesque, qui tum ea loca tenebant, ad arcendam vim advenarum, armati ex urbe atque agris concurrunt.' Vide, ut in hoc primo tumultu agrestes designet. *Cerda.*

731 *Debellanda tibi*] Bello perdomanda: et bene victoriam, non bella prædicit, in quibus esse poterat terror. *Servius.*

Debellanda] Id est, bello domanda, ut noster L. n. VI. 855. 'Parcere subjectis et debellare superbos:' pro *pugnare* simpliciter Horat. od. I. 18. 'rixâ super mero Debellata.' *Emmen.*

732 *Averna per alta*] Ut Gargarus

Gargara, et Tartarus Tartara, *Mænalus Mænala*, pluraliter, ita *Avernus Averna*. *Servius.*

733 *Congressus*] In Mediceo, et antiquis plerisque codicibus, *amplexus* habetur pro *congressus*: ut alibi, 'Ire ad complexum cari genitoris.' *Pier.*

Non me inopia namque] Propriet facilitatem. *Servius.*

734 *Tristes umbræ*] Veteres aliquot codices disjunctive legunt, *tristesve umbræ*. Romanus, Mediceus, atque nonnulli alii, *tristes umbræ* appositive, absque ulla conjunctione. Verum hoc parvi omnino momenti in medio reliquatur. Alii etiam probant *tristesque*. *Pierius.*

Amæna] *Amæna* sunt loca solius voluptatis plena: quasi *amunia*, unde nullus fructus exsolvitur; unde etiam nihil præstantes, *immunes* vocamus. *Servius.*

Amæna] Pro eo Æn. VI. 744. 'Pauci læta arva tenemus.' De tribus locis, quibus defunctorum animæ post mortem continentur, agit Gutherius de Jur. Man. II. 38, qui campos Elysios destinatos piis, infernum noxiorum sedes esse, et Tartara ab impiis habitari docet. *Emmeness.*

Piorum Concilia Elysiumque colo] *Elysium* est ubi piorum animæ habitant post corporis animæque discretionem. Unde et *interitus* dicitur res inter animam et corpus veniens. Ergo *Elysium*, ἀπὸ τῆς λύσεως a solutione; quod secundum poëtas in medio inferorum est, suis felicitatibus plenum: ut, 'Solemque suum, sua sidera norunt.' Secundum Philosophos *Elysium* est insulæ fortunatæ: quas ait Salustius inclytas esse Homeri carminibus: quarum descriptionem Pius commentator dicit esse sublatam: secundum Theopogon circa lunarem circum, ubi jam aër purior est. Unde ait ipse Virgilius, 'Aëris in campis.' Lucanus, 'Non illuc auro positi, nec thure sepulti Perveniunt,' *Servius.*

735 *Colo: huc*] Nonnulli dant hoc aspirationi, quod *colo, huc* absque synalæpha positum sit. Vim enim consonantis eam habere volunt. Superius tamen nulla fuit aspiratio, quum scriberet Virgilius, 'Quid struit, aut qua spe inimica in gente moratur: et ita sæpe alibi. Dicendum itaque hæc ad Homeri, et Græcorum aliorum imitationem a Virgilio sæpe posita. Nam eam vocalium incolumitatem, altera subsequente, Latini Critici vix indulgent. *Pierius*.

Colo: huc] De hoc hiatu Scal. Poët. iv. 48. Vide et Not. *Æn.* i. 20. *Taub.*

Casta Sibylla] Ex doctrina gentilium, quibus castæ erant, et viro intactæ fœminæ illæ, quæ reddebant oracula. Inde supra Sibylla dicta est *virgo*, sicut Lucano, et aliis. Plutarchus de defectu oraculorum, etiamsi irridens, de Pythia, ἀγρὴν διὰ βίον, καὶ καθαρεύουσιν: *castam per vitam omnem, mundamque*. Herodot. l. i. de duabus fœminis, quæ templorum antistitæ, ita: ἀμφότεραι δὲ αὐται λέγονται ἀνδρῶν οὐδαμῶς ἐς ὁμιλίην φοιτᾶν: *putatur utraque non habere consuetudinem cum hominibus*. Mox subjicit quæpiam alia in hanc sententiam. Scholiastes Aristophanis in Plut. etiam scribit, fœminam, quæ daret oraculum ex tripode, virginem fuisse ex vetere instituto. Græca hæc sunt: θεσπιφδεῖν δὲ τὸ ἀρχαῖον παρθένον λέγεται διὰ τὸ ἀγνός. Deinde narrat historiam Echecratis Thessali, qui Phœbadem rapuit violavitque, elegantem et formosam, unde lege sancitum est, ut Phœbades deinde quinquagenariæ essent. Hæc virtus tanti fuit apud Ethnicos, ut Vestalem virginem apud Romanos, si quando in publicum exiret, lictor præcederet, non minus atque alios magistratus. Docet hoc Sen. Rhet. controvers. de Sacerdote Vestali prostituta: 'Procedente hæc lictor summovere jubebitur? huic Prætor via cedit? summum imperium Consules cedent tibi?' iterum: 'Non sine causa sacerdoti Lictor apparet.' Hoc etiam scribit Dio l. XLVII. et adducit rationem, quia quædam, ignorata quæ esset, vim passa est. *Cerda*.

736 *Nigrarum pecudum sanguine*] *Averno*, inquit Festus, *immolabant furnum bovem, id est, nigrum*: ἄδη κελαυνὰ θύματα convenire testatur Lycophr. Cassandr. et noster *Æn.* vi. 243. 'Quatuor, hic primum nigrantes terga juvencos Constituit.' Sic et *Æn.* vi. 249. 'ipse atri velleris agnam Æneas matri Eumenidum, magnæque sorori Ense ferit.' Vide quæ dicta *Ge.* iv. 545. 'Nigram mactabis ovem.' *Emmeness.*

737 *Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mania, disces*] Hæ sunt causæ propter quas Æneas descendit ad inferos: generis agnitio, et civitatis nomen: quod ei nullus unquam prædixerat; sed solus pater indicat. Latet enim, ut supra diximus, verum urbis nomen, unde ei pater quasi pro mysterio et adfectione ait, *illa incluta Roma*. Et nomen quidem Romæ a poëta dictum est; nam verum urbis nomen, ut dictum est, latet. *Servius*.

738 *Torquet medios nox humida cursus: Et me sævus*] Dies est plenus, qui habet viginti quatuor horas. Nam et nox pars diei est. Dicimus autem diem a parte meliore. Unde et in usu est, ut sine commemoratione noctis, numerum dicamus dierum. Hic autem dies secundum Ægyptios inchoat ab occasu Solis: secundum Persas ab ortu Solis: secundum Etruscos et Athenienses a sexta hora diei: secundum Romanos a media nocte: et hos nunc secutus ait, 'Medios cursus nox humida torquet,' &c. Hæc autem plene exsequuntur, et Cicero in auguralibus, et Aulus Gellius in libris noctium Atticarum. Hoc etiam illa res juris indicat, quod cum tribum plebis abnoctare ab urbe non liceret, licebat tamen exire post noctem mediam, et ante mediam reverti. *Idem*.

739 *Sævus oriens*] Solem dicit, cujus lux est umbris inimica. Unde Lucanus, 'Et medio ferit axe diem.' Est autem physicum. Nam pereunt umbræ Solis adventu. *Idem.*

Sævus oriens] Violentus Sol, cujus lux est umbris inimica. Vide et Turn. xiv. 4. Innuvit autem Poëta, Romanos, ut nos hodieque, diem a media nocte inchoasse. Videatur Agell. iii. 2. *Taubmann.*

Sævus oriens, &c.] Macrobius Saturn. i. 3. describi hic a Marone vult diem civilem, qui a sexta hora noctis oritur. *Emmeness.*

740 *Ceu fumus*] Homer. Il. xxiii. Ψυχὴ δὲ κατὰ χθονὸς ἤϊτε καπνὸς ὤχετο: *Anima sub terram tanquam fumus abiit.* Cerda.

In auras] Ita de Creusa in ii. 'tenuisque recessit in auras:' et de Anchise ipso in vi. 'effugit imago Parlevibus ventis.' *Cerda.*

741 *Æneas, Quo deinde ruis*] Ordo est: Æneas deinde, quo ruis? *Serv.*

742 *Quem fugis*] Quasi ignorans rationem, qua fugeret. *Idem.*

Quem fugis] In codicibus aliquot manu scriptis, quid legitur. Sed quem legere multo melius, ob emphasin et pathos. *Pierius.*

Quis te nost. ampl.] Adumbratur Homer. Odyss. i. xi. Μητηρ ἐμὴ, τί νόμ' οὐ μίμνεϊς ἐλέειν μεμῶτα; *Mater mea, cur me non exspectas amplecti cupidum?* Cerda.

743 *Sopitos suscitāt ignes*] Elegantissime: quasi ignis cineribus cooperatus dormiat. Ita in Petronio leguntur 'sopiti titiones,' contrarii scil. *ardentibus et vigilantibus.* Ejusmodi ignem Auson. *inaspicuum* nominat, auctore Grutero meo. *Taubmann.*

744 *Canæ*] Aut antiqua, aut propter ignis favillas. *Servius.*

Canæ penetralia Vestæ] Hoc epitheto Maro Vestam et fidem prosequeutus est, tum propter vellus album, quo brachia ad digitos pene sacrifici utriusque sexus rite involvebant, tum

Delph. et Var. Clas.

quod Vestæ sacræ virgines albo, a primo, purissimo, sincerissimoque colore, amictu uterentur: unde et Propert. l. iv. 'Vel cui commissos cum Vesta reposceret ignes, Exhibuit vivos carbasus alba focos.' Alii epitheton ad canitiem et annos referunt, probitatem et integritatem prisca sæculi respicientes. *Germanus.*

745 *Farre pio*] Vel quia exinde sacrificabant: vel quia mos fuit apud majores, ut divinum ignem farre servarent: qui si durasset in alterum diem, eum aptum agendis rebus significabant. *Far* autem frumenti certa species est, sicut adonium. Horatius, 'Non sumptuosa blandior hostia, Mollibit aversos Penateis Farre pio et saliente mica.' Et Tibullus, 'Farre pio placant et saliente sale.' *Servius.*

Farre] Hoc veteres rem sacram fecisse frequens est. Ovid. Fast. i. 'Imponit libum farraque mista sale.' Præsertim laribus, quod et hic attingit Poëta Juven. Sat. ix. 'O parvi nostrique lares, quos thure minuto, Aut farre, et tenui soleo exornare corona.' *Cerda.*

Pio] Pii farris, quod ad sacrificia pertinuit, sparsa est apud multos mentio. Arnob. l. ii. 'ut pium far monstrat, quo peragi mos fuit sacrificio-rum solemnia munia.' Hor. iii. 23. 'Mollibit aversos Penates Farre pio, et saliente mica.' Tibull. eleg. iii. 4. 'Et vanum metuens hominum genus, omina noctis Farre pio placant, et saliente sale.' *Idem.*

Acerra] Festi verba trado: 'acerra ara est,' inquit, 'quæ ante mortuum poni solebat, in qua odores incendebantur; alii dicunt arculam esse turrariam, scilicet ubi tus reponebant.' In posteriori notatione hoc loco, ut etiam apud Ovid. Fastor. iv. 934. 'cumque meri patera turis acerra fuit.' Pers. Sat. ii. 'At bona pars procerum tacita libabit acerra.' Depictam tibi exhibet Choulus p. 300. *Emm.*

746 *Primum*] Principem. *Servius.*

Virg.

9 B

Primumque arcessit] In antiquis plerisque codicibus, *arcessit*: de quo alibi latius dictum: in non nullis *accerisit*. Pierius.

749 *Haud mora*] Hoc est quod ait, 'et conjunge volentem.' *Servius*.

Nec jussa] Voluntatem, ut supra, 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem.' Aut certe quæ Juppiter jasserat. *Idem*.

750 *Transcribunt*] Romani moris verbum est. Transcripti enim in colonias deducebantur. *Idem*.

Urbi] Ad urbem. *Idem*.

Transscribunt urbi matres] Ad urbem nominatim vel scriptis nominibus designant, et a reliquo cœtu sejungunt. Et est Romani moris verbum. *Transcripti* enim in colonias deducebantur. Ita *Æn.* vii. 'Dardaniis transscribi sceptrâ colonis.' *Scal.* iv. 16. Etiam Græci ita usurpant μεταγράφειν, et ἀπογράφειν. *Taubmann*.

Transscribunt] Sic *Ovid.* vii. 173. 'Posse tuæ videar spatium transscribere vitæ.' *Emmeness*.

751 *Deponunt*] Quasi de navibus. Aut *Æneas* deponit eos, qui nulla gloriæ cupiditate tangebantur: aut hi qui erant transscripti, id est, matres et volentium multitudo, deponunt animos, id est, submittunt inertiae. *Serv.*

Deponunt] Quasi onera de navibus deponunt: et quasi iis naves exonerarentur. *Turn.* xiv. 4. Quidam post τὸ volentem, distinguunt: ut sit, *deponunt animos*, id est, submittunt se inertiae. Quæ lectio et sententia nec *Servio* rejecta, immo *Nascimbænio* castior visa est. *Taubmann*.

Laudis agentes] *Non agens laudis* est, qui laborat inopia gloriæ, qui gloriæ non est appetens, utique inglorius, et ἀλαΐς. Constructio ex nota Germani Græca est: nam *Hom.* II. xiii. ἀλόβητος καὶ ἀλαΐς οὐκ ἐπιδυνεύς, contumelia et injuria non agentes: et xix. δίκης ἐπιζεύς, justitiæ indigens. Sed hæc: nam fortassis Latina est: huic enim verbo accusativum dabant veteres.

Censorinus apud *Agel.* 'Multa egeo.' *Varro* de *Ling. Latina* l. iv. 'Dives a Divo, quia ut Deus, nihil indiget:' et l. i. 'Quod indigent potum, poma dicta.' Sic ergo *Virg.* 'nil landis egentes.' *Cæterum* cum sententia *Virgilii* annexa *Horatii*. Ut enim in *Nostro* imbelles in urbem deponuntur, fortes assumuntur ad laborem, ita *Horat.* *Epod.* xvi. 'mollis, et expes inominata perprimat cubilia. Vos, quibus est virtus, muliebrem tollite luctum, Etrusca præter et volate litora.' *Cerda*.

752 *Ambesa*] In antiquis aliquot codicibus, *ambessa* geminato *ss* scriptum est: ut olim *aussus, fussus, odiossus, imperiossus*, et similia, quæ *Victorinus ss* geminato scribi solita testatur. Nos autem usum sequamur. *Pierius*.

753 *Robera: navigiis*] Melius hic distinguitur. *Servius*.

754 *Exigui numero, sed bello virida virtus*] Transiit ad rem a numero. *Id.*

755 *Urbem designat aratro*] Quem *Cato* in *Originibus* dicit morem fuisse. *Condituri* enim civitates, taurum in dextra, vaccam in sinistra jungebant: et 'cincti ritu *Sabino*, id est, togæ parte caput velati, parte succincti tenebant stivam obliquam, ut glebæ omnes intrinsecus caderent. Et ita, sulco ducto, loca designabant murorum, aratrum suspendentes circa loca portarum. Unde et *territorium* dictum est quasi tritorium, tritum bubus et aratro. *Servius*.

Urbem designat aratro] *Alexander* vi. 11. *Cælius* xxvi. 5. *Hartung*.

756 *Sortiturque domos*] Id est, spacia domorum ædificandarum sorte partitur et distribuit. Ubi æquitas *Æneæ* notanda est. Sorte enim quod cuique obigit, levatur invidia Principis animus. Vide *Not. Æn.* i. 451. *Taubm.*

Hoc Ilum, et hæc loca Trojæ] In antiquis aliquot codicibus, *hoc Ilum, hæc loca* absque *et*. In aliquot aliis, *Ilion*: ut per se versus stet absque figura. In plerisque vero antiquiori-

bus, *hæc loca Trojam esse jubet*, quod eruditis auribus mirifice satisfacere videtur. Quod vero dicebamus esse codices antiquos, in quibus *Ilum hæc loca* absque synalepha scriptum sit, laudat Probus vigilantiam Virgilianam, quod ubique fecerit *m* finalem a vocali excipi, aut ab aspiratione, ut esset synalephæ locus, quod non observavit Ennius, quum scripsit, 'Milia militum octo.' Quare ex Probi sententia, si Latine *Ilum* scripserimus, et subjiendum erit. Si vero *Ilion*, ut Ovidius, *Ilion et Tencdos*, nulla opus erit copulativa. *Pierius.*

Hoc Ilum] Dat locis Trojana nomina: ut transcripti desiderium patriæ facilius tolerant. *Taubmann.*

757 *Regno Trojanus Acestes*] Sub nomine enim ejus fuerat civitas appellata. *Servius.*

758 *Indicitque forum*] Id est, templus et locum distinguendorum negotiorum definit, qui conventus vocatur. *Indicit* autem verbum juris est, et per hoc potentem vult significare civitatem. *Idem.*

Indicitque forum] Sic *indicare* Senatuum princeps Senatus, cum habere vellet, solebat, apud Ciceronem et classicos. *Germanus.*

Et patribus dat jura vocatis] Dat concedendi juris potestatem his quos appellaverat patres: aut certe vocatis patribus jura distribuit. Hi autem, ut Salustius dicit, 'Vel ætate vel curæ similitudine patres appellati sunt.' *Senatores* autem alii a senecta ætate: alii a sinendo dictos accipiant. Ipsi agendi facultatem dabant per senatusconsultum. *Servius.*

Patribus dat jura vocatis] Hoc ad Æneam refertur, ad quem redit post

expletam Acestæ benevolentiam. *Donatus.*

759 *Tum*] Scribendum est omnino *tum* ex codicibus antiquis, et sententiæ continuatione, non *tunc*, quod aliqui agnoscere videntur. *Pierius.*

Erycino in vertice] Eryx mons Siciliæ supra Drepanum, ubi fuit templum Veneris Erycinæ. *Servius.*

Tum vicina astris, &c.] Æneas pro sua pietate templum sublime et sideribus quasi proximum, constituit matri Veneri: patrique insuper, ut divo terrestri, sacra et sacerdotem ordinat non sine ludo, cujusmodi aris et templis extra urbes amœnitatis causa adjungi solebant. Alludit autem hic ad templum Julium Romæ, quod et Flaminem habuit et lucum. *Taubm.*

Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri] Eryx mons Siciliæ, qui propter hoc Veneris templum nobilissimus, de quo Mela II. 17. præcipui montium Eryx et Ætna. 'Eryx maxime memoratus, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum.' Plura de monte et templo Cluver. antiq. Sic. II. 1. ejus altitudinem describit Polyb. hist. I. 55. 'Ὁ δὲ Ἐρυξ ἐστὶ μὲν ὄρος παρὰ θάλατταν τῆς Σικελίας, ἐν τῇ παρὰ τὴν Ἰταλίαν κειμένη πλευρᾷ μεταξύ Δρεπάνων καὶ Πανόρμων· μᾶλλον δ' ὄχυρόν καὶ συνάπτον πρὸς τὰ Δρέπανα· μεγέθει δὲ παρὰ πολὺ διαφέρον τῶν κατὰ τὴν Σικελίαν ὄρων πλην τῆς Ἀττικῆς. Inde Ovid. IV. 378. 'Quaque patet Zephyro semper apertus Eryx.' et Sil. Ital. I. XIV. 'altus Eryx.' hoc templum vetustate collapsum refici curavit Clandius, teste Suetonio in Claud. c. 25. nummo descriptum tradit ad hunc locum eruditus Torrentius, quem subijcere placuit. *Emmness.*

760 *Idaliæ*] *Cypriæ*. *Servius*.

Sacerdos] Alii ad tumulum, alii vero ordine ad templum referunt: ut lucus tantum tumulo detur Anchisæ: ut in *Bucolicis*, 'Inducite fontibus umbras Pastores.' Nemora enim aptabant sepulchris. *Idem*.

Tumuloque sacerdos Ac lucus] Antiqui aliquot codices, *ac lucus* legunt. Sed illud *que* atque *et*, ut apud Græcos τε, καί, frequentissimum est apud Auctores bonos, utraque vero lectio non invenusta. *Pierius*.

761 *Anchiseo*] Pro, *Anchiseio*. *Æn.* iv. *Cinís Sicheus*, pro *Sicheius*. *Ovid.* *Met.* xiii. *Orpheum* sepulcrum, pro *Orpheium*. *Fabric*.

762 *Epulatu*] Vox signata, nam de re sacra, et epulæ ad sacra pertinebant. *Sueton.* in *Jul.* c. 26. 'Munus populo, epulumque pronuntiavit in filiæ memoriam.' *Fest*. 'Epulones dicebant antiqui, quos nunc epulones dicimus. Datum autem est his nomen, quod epulas indicendi Jovi certisque Diis, potestatem haberent.' in *Livio* etiam *Jovis epulum* legas. *Cerda*.

763 *Placidi strar. aqu. venti*] Sic et *Epig.* l. iii. οὐδ' εἴ μοι γελώσῃ καταστροφῇσι γαλήρη κύματα, καὶ μαλακὴν ἑρπῆα φέρει ξέφυγος. Sic supra *Bucol.* 'Et nunc omne tibi stratum silet a quor.' *Germanus*.

764 *Creber et adspirans autser*] Sic *Cæs. Bel. civ.* l. iii. 'Auster increbruit, nostrisque praesidio fuit.' *Idem*.

765 *Procurva litora*] *Ge.* ii. *procurvam falcem* dixit. *Taubmann*.

768 *Visa maris facies*] Ut alibi, 'Mene salis placidi vultum.' Vult autem istos aspectum quoque maris horrere. *Servius*.

Maris facies] *Vs.* 848. 'vultum salis.' Hanc autem inconstantiam fæminam notat *Scal.* iii. 12. *Taubmann*.

Tolerabile numen] In Romano codice, *calum*, non *numen* habetur. Superius enim ferre se tamdiu freta tot, et inhospita saxa, sideraque lamentabantur: positum vero *calum* pro *Cali* tempestatibus. Sed enim plerique alii codices manu scripti, *numen* legunt; quæ lectio nequaquam expungenda est. Non rejicienda tamen illa lectio, quæ cruditis probatur, *tolerabile nomen*. *Pierius*.

769 *Fuga*] Profectionis. *Servius*.

772 *Eryci et tempestatibus*] Bene junxit. *Procellæ* enim aut de fluminibus, aut de montibus fiunt, quas περιπνοίας dicunt, vulgo *peripenas* appellant. *Idem*.

Tempestatibus agnam] Supra, 'Nigram hiemi pecudem.' Docet autem *Turnebus* id dici a Poëta, quod ex *Cic.* de *Nat. Deor.* l. iii. *Tempestates* populi Romani ritibus consecratæ erant, *Tempestatique*, ut *Deæ* minori, minor hostia immolabatur, ut fæminæ fæmina: unde *Horatius*, 'Libidinosus immolabitur caper, Atque aqua Tempestatibus.' *Germanus*.

Tempestatibus agnam] Huic *Deæ* minori ades posita a *Marco Marcello* extra portam *Capenam* in via *Appia*, de qua *Donatus* de *U.* *Roma* iii. 13.

cum, Sardiniam petens, periculo maris creptus esset. Hinc Ovid. Fast. vi. 191. 'Te quoque, Tempestas, meritam delubra fatemur, Cum pæne est Cor-sis obruta classis aquis.' Vide Cicer. de Nat. Deor. iii. 20. legendus etiam Thomasinus de Donar. c. 25. *Emm.*

773 *Solveique ex ordine funem*] Ordo est, jubet cædere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium, et sic solvi funem: ut in septimo, 'Phrygiamque ex ordine matrem Invocat:' id est, rite. Vel...* quo naves ad terram ligantur. *Servius.*

Funem] In antiquis codicibus, quotquot vidi, *funem* unitatis numero legitur figurate. Sunt tamen, qui pluralem habent *funes*. *Pierius.*

Funem] Sic legendum monet Saubertus c. 19. de Sacrif. qui plures hostias continuo fune, atque eodem conligatas ad sacrificia commeasse docet. Hoc Maronis loco litterarum lis deciditur, quorum non nulli ligatas victimas fuisse, quando immolarentur, cum solutæ fuerint ante confectionem. *Emmeness.*

774 *Tonsæ olivæ*] Comptæ minutis frondibus. *Servius.*

Tonsæ olivæ] Comptæ minutis frondibus. V. N. Ge. iii. 21. *Taubmann.*

775 *Procul in prora*] In parte extrema. *Servius.*

Stans procul in prora] Varia admodum hujus hemistichii lectio est, in codicibus antiquis. Aliquot enim legunt *in proram*: quod minime placet, quod alibi *Stare* cum ablativo, et in præpositione positum, habetur *in prora*. In Longobardico exemplari, *trans procul* inusitata admodum lectione. *Stare* vero non nescimus adorantium esse, tam ex Poëtarum Historicorumque testimoniis, quam ex Cynocephalo stante, in Sacris Ægyptiorum literis. Est et alia lectio in antiquo admodum codice, *stans celsa in puppi*: sed illud alia ratione dictum est. Hoc loco Deos maris allocuturum, verisimile est in proram

processisse, quæ jam mare prospectabat, hinc illud statim subjectum, 'Prosequitur surgens a puppi ventas euntis.' *Pierius.*

776 *Porricit*] Legendum quidem *porricit* ex Macrobiani sententia, contra omnium pene veterum codicum fidem, in quibus passim *proicit*. *Id.*

Extæ Porricit in fluctus] De verbo *porricio* dixi jam in hoc libro. Cæterum soluturus Æneas hoc facit sacrum. sic apud Flaccum l. iii. Mopsus: 'lustramina ponto Pone jacit.' et post pauca: 'Continuo puppem petere, et considere transtris Imperat Amphicydes.' Apud Silium Scipio l. xvi. 'Ipse alacer Sicula discedens Scipio terra Abscondit late propulsis puppibus æquor, Cui numen pelagi placaverat hostia taurus, Jactaque cæruleis innabant fluctibus extæ.' *Cerda.*

Porricit] V. N. vs. 238. De fundendi autem meri consuetudine, videatur Muretus xiv. 2. *Taubmann.*

777 *Surgens a puppi*] Signat οὐραν, καὶ οὐρον ἀνεμον; ventum secundum: nam is est, qui a puppi ferit. Signatissime Cicero pro Pompejo, 'venti obsecundarint.' *Cerda.*

778 *Ferunt mare*] Homerus Odyss. iv. πολλὴν ἄλα τύπτον ἑρεμίοις: Canum mare remis verberabant. ut hic verrunt, ita Ennius Annal. xiv. 'Verrunt extemplo placide mare marmore flavo.' *Idem.*

780 *Adloquitur, talisque*] In antiquis, *adloquitur talisque*, ut in veterum imperatorum nummis, *adlocutio* per d ante l notatum. *Pierius.*

Effundit pectore] Voces. Hoc est cum dolore: ut ait, 'Funditque preces rex pectore ab imo.' *Servius.*

Effundit pectore questus] Institit Ennio qui Annal. vi. 'effudit voces pectore.' Et Catul. in Nup. Pelei: 'Clarificas imo fudisse e pectore voces.' Ad quorum imitationem Pedit Albinovannus in navigatione Germanici: 'Obstructo tales effudit pec-

ture voces.' Optimo judicio Virg. *voces* Ennii et Catulli mutavit in *questus*. Cerda.

781 *Junonis gravis*] Magnum artificium: nam in ipso principio et suam personam commendat, et adversariæ deturpat. Et incipit a nomine, et addit, *gravis ira*: et exaggerat, quod pectus ejus dicat *insaturabile*. Quam autem crudelis in Trojanos sit, ipsius Neptuni testimonio probat. *Donatus*.

Ira nec exsaturabile] In quibusdam *ira et inexasaturabile*. In Romano codice, in Mediceo, et plerisque aliis antiquis ita legitur, et scribitur, *ira nec exsaturabile*. In Longobardico, et aliquot aliis, *neque exsaturabile*: quamvis in Longobardico tantum s positum non sit juxta litteram α . Harum lectionum, quam quis selegerit, non laboro. *Pierius*.

782 *Preces descendere in omnis*] Si quid invidia est in humillimis precibus, imputandum est per omnia Junoni. Nam *omnis* dicendo, etiam humiles significat: unde ait etiam *descendere*. *Servius*.

Prec. desc. in omn.] Plutarch. in Pericl. $\delta\epsilon\iota\sigma\theta\alpha\iota\ \pi\acute{\alpha}\rho\alpha\tau\alpha\iota\ \delta\epsilon\pi\acute{\rho}\omega\iota\omega$, omnes preces adhibere. *Germanus*.

783 *Quam nec longa dies*] Longum tempus: de quo licet melius feminino genere dicamus, tamen et masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum utendum est. Ut, 'natalis meus dies est.' *Servius*.

Pietas nec mitigat] Aut Trojanorum, quia pii sunt: aut certe propter illud, 'Junonis Argivæ jussos adolemnus honores: quasi quæ nec sacrificiis placaretur.' *Idem*.

784 *Fatisce*] In codicibus antiquis, *fatisque* legere est. Rem enim magis exaggerat utrumque conjungendo. *Pierius*.

Infracta] Valde fracta: ut, 'Turnus ut infractos adverso Marte Latinos.' *Servius*.

Fatisce infracta quiescit] Vide l. ix.

'Torpent infractæ ad prælia vires.' *Germanus*.

Infracta] Id est, fracta, sive evicta. Nam ita *infractum* exponunt *Servius*, *Seal.* iv. 16. *N. Faber J.C.* ad *Senec. Controvers.* l. vi. Nec aliter quam affirmative ab ipso etiam *Cic.* usurpari, vere docet *Pontanns*. Videatur et *Index Eythraei*. Ita dicitur: *incurrum aratrum, incana menta*. Ita observant in *Jure legi, casus indifficilis*, id est, valde difficilis. *V. N. Æn. xii. Taubmann*.

Infractæ] Sic *Horat. Epod. xi.* 'lumbos et infregi latus.' ad quem locum consulueris *Torrentium. Emmeness*.

785 *Media de gente*] Id est, totius gentis potentem. *Servius*.

Exedisce] Muliebriter dictum. Nam inde est quod sequitur. *Idem*.

Exedisce] Atrox metaphora: et muliebriter dictum: inde sequitur, 'cineres atque ossa peremptæ,' valde miserabiliter: cum cæteri hostes post mortem non sæviant in cineres et ossa. Est enim hoc loco crudelitatis amplificatio gradatim ad summum tendens. *Taubmann*.

786 *Nec panam traxe*] Qui *traxisse* amant, summovent *nec*. In antiquis tamen codicibus omnibus, vel ante vel post *Panam* id adpositum observavi: *Traxisse* vero per syncopam in bisyllabam dictionem contractum. Id vero apud alios *trasse* geminato *ss.* apud alios, *traxe* per α scriptum inveniri, ut in Romano codice, et aliquot aliis. Multa tamen exemplaria, verum exlegem ostendunt, *nec panam traxisse*. Sed inemendate, judicio meo. Est et ea lectio non contemnenda, quæ habetur in Mediceo, et aliquot aliis codicibus, *Urbem odiis satis est panam traxisse per omnem, κατὰ δίδυτον. nec* vero superne notatum est a *Paraphraste. Pierius*.

787 *Cineres atque ossa peremptæ*] Sane *edo* habet et rectam, sed antiquam declinationem: ut *edo, edis, edit*:

et anomalam, ut *edo, es, est*. Quorum secunda et tertia persona longæ sunt, propter differentiam, *Sum, es, est*. Edit autem in præterito producit *e, edi, edisti, edil*: ut legit. Servius.

788 *Caussas tanti sciat illa furoris*] Bene supprimit. Contra ipsam enim sunt, quæ Juno in decimo exsequitur, ‘Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter.’ *Idem*.

Caussas] Harum aliquas Juno ipsa attingit. Æn. i. et x. Sed ait Venus se nescire, non quia ignoret, sed quia injuste illar. Verba Virgilii affinia sunt istis Callimachi de eadem Junone, Σὺ δ’ ἄρασσα τὸν αἰτίον εἶσαι ὀργῆς: *Scis ipsa, o Regina, causam irarum*. Cerda.

790 *Quam molem*] Ut, ‘Tantas audetis tollere moles.’ Servius.

Quam molem subito excierit] Operæ precium est ‘videre codicum varietates in hujus hemistichii numero disponendo.’ Nam Romanus codex cum vulgatis convenit. Oblongus, *Quam subito molem excierit*. Aliquot alii, *Quam molem excierit subito*, legunt: ut si plures essent dictiones, tot putarim numeri futuras mutationes. Pier.

Molem] Ut hic *molem tempestatis*, ita Livius, *molem pugnae* lib. xxvi. Cerda.

Maria omnia cælo Miscuit] De hac, et similibus formis adagialibus, lege Erasm. ch. i. cent. 3. *Idem*.

791 *Nequicquam*] Aut sine causa, id est, nulla extante ratione: aut *Nequicquam*, quantum ad ejus pertinet mentem. Unam enim navem vertit ex omnibus. Unde ait Juno, ‘Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti, Vincor ab Ænea.’ Servius.

792 *In regnis hoc ausu tuis*] Ut alibi, ‘Non illi imperium pelagi, sævumque tridentem.’ *Idem*.

793 *Per seclūs*] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo et Porcio legunt, *per seclūs*: ut invidiosam magis Junonem reddat: pro *Pro seclūs*. Pierius.

Actis] Furore compulsis: ut, ‘Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.’ Servius.

795 *Ignotæ*] Ignobili. Georg. iv. ‘Nam sæpe favos ignotus adedit Stello.’ Et dixit *Ignotam*, Italiæ comparatione. Nam ignota non erant, ad quam bis Trojani venerant. *Idem*.

Ignotæ linquere terra] Antiqui aliquot codices, *ignota linquere terra* Ablativo casu legunt. Utrunque vero agnoscitur a Grammaticis. Pierius.

797 *Vela tibi*] Id est, per regnum tuum. Servius.

798 *Si concessa pro*] Siquidem. Nam modo *si* confirmantis est. Agit autem a possibili. *Idem*.

Si concessa, &c.] *Si* h. l. confirmantis est: pro, *Siquidem*: auctore Servio, ut et Æn. vi. ‘Pio si pænas ore reposeo.’ Ita in aureis istis Dionysii Catonis Distichis Moralibus: ‘Si Deus est animus,’ &c. Taubmann.

799 *Tum Saturnius*] Hujus versus tumor in describendo Neptuno adducit mihi in memoriam parem tumorem periodi Arnobiani l. iii. ‘Neptunus Stygii frater Jovis, Olympique germanus, tridenti armatus ferro, pistricum dominus, Atque mænarum, Rex salsorum gurgitum, et tremebundi motator sali.’ Cerda.

800 *Fas omne est*] Fas te est: hoc est, possibile est. Servius.

Meis regnis fidere] *I*do dativum tantum regit. *Idem*.

801 *Unde genus ducis*] Ut diximus supra, quia feliciter est navigaturus Æneas, Venerem dicit a mari procreatam: et ut fert fabula, Cælus pater fuit Saturni: eni cum iratus filius falce virilia amputasset, lapsa in mare sunt: de quorum eruoere et maris spuma nata dicitur Venus. Unde et ἀφροδίτη dicitur, ἀπὸ τοῦ ἀφρον, id est, spuma. Sed hoc habet ratio: Omnes vires usu venerio debilitantur, qui sine corporis damno non agitur: unde fingitur Venus nata per

damnum. De mari autem ideo, quia dicunt Physici sudorem salsum esse; quem semper elicit coitus. Unde etiam myrtus ei consecrata est, quæ litoribus gaudet: ut ait, 'litora myrtetis lætissima.' Ideo autem diximus Cælus pater, ut deus significaretur. Nullus enim deus generis neutri est. Nam Cælum genere neutro elementum significat. *Idem.*

Unde genus ducis] Nam ex spuma maris nata Venus est: ob quod et ἀφροδίτη dicta est, et ἀλιγενής. Videatur Cælius xxix. 18. *Taubmann.*

Merui quoque] Etiam præstiti: ut, 'Nec te, regina, negabo Promeritam.' Alii dicunt, militavi: ut, 'Ære merent parvo.' *Servius.*

Merui] H. Stephanus in quibusdam editionibus *metui* inveniri ait. Sed *merui* tamen probat, cum prior lectio ex vet. libris non adseratur; et Pierius, qui diligentissime versavit codices, nullam illius lectionis (nempe *metui*) mentionem faciat. *Merui ut fideres*, sensus est verborum pro *merita sua*. Plura ille habet in lect. Virg. p. 34. 35. rejiciens interpretationem Servii. *Emmeness.*

802 *Rabiem tantam cælique marisque]* Ut in primo legimus. *Servius.*

Rabiem] Ut hic a canibus *rabiem* tempestatibus, ita pari metaphora Æn. i. 'Vos et Scyllæam rabiem penitusque sonantes Accestis scopulos:' quam metaphoram apertius usurpavit l. vii. 'Ut pelagi rupes, magno veniente fragore, Quæ sese, multis circumlatrantibus undis, Mole tenet.' et Plin. iv. 5. 'Tot sinus Peloponnesem oram lancinant, tot maria allatrant.' *Cerda.*

803 *In terris]* Etiam in terris: nam augmentum est. *Servius.*

805 *Impingeret]* Veteres quidam codices *immitteret* habent. Sed longe plures *impingeret*: quod rem gestam horribiliorem facit. *Pierius.*

806 *Daret]* Romanus codex, *darent* legit numero multitudinis, ut ad am-

nes referatur, qui et ipsi suis opem allaturi magnam vim mortalium obruerunt, eo prælio, quod in Φ ab Homero decantatur. Sed neque displicet *daret* singulari numero, quum Achilles magnam eodem die Trojanorum ediderit stragem in Xanthi fluvii ripis, adeo ut ejus libri argumentum sit: Φι, μόθος αἰακῶδα παρ' ἥϊονας ποταμοῖο. *Idem.*

Gemerentque repleti Amnes] Achilles ipse apud Attium in Nonnio: 'Scamandriam undam sanctam salso obtexi sanguine, Atque acerbos alto in amni corpore explevi hostico.' Sed hoc alibi. *Cerda.*

807 *Evolvère]* In Mediceo, *revolvere* legitur. Sed vulgata lectio candidior, et in eo numero picta videtur difficultas. *Pierius.*

Evolvère, &c.] Hæc omnia Hom. Iliad. xxi. ubi Achilles tantam stragem edit, ut Trojanorum cadaveribus obstructus Xanthus in mare profluere non posset. Ita de eodem Catullus in Epithal. Pelei: 'Testis erit magnis virtutibus unda Scamandri, Cujus iter cæsis angustans corporum acervis Alta tepefaciet permista flumina cæde.' *Taubmann.*

808 *In mare se Xanthus]* Omnia hæc Homeri sunt. *Servius.*

809 *Nec dis nec viribus æquis]* Id est, diis iniquis, hoc est, adversis. Liptotes figura. Aut *non æquis*, non æquali favore. Plures enim Græcis favebant. De matribus autem, id est, Thetide et Venere, intelligere non possumus: quia Thetide melior Venus est, et ei præsentī derogare nollet. *Idem.*

Nec dis nec viribus æquis] *Æquis*, junctum duobus duplici significatione: *diis non-æquis*, id est, adversis; *viribus non-æquis*, id est, imparibus. Vel etiam, *diis non-æquis*, id est, non æquali favore prosequentibus. De hoc autem congressu Ænææ cum Achille videatur Hom. Iliad. xx. *Taubmann.*

810 *Rapui*] Perveteres omnino codices aliquot, *rapui* legunt. Sed in Romano et nonnullis aliis *cripui* est, una plus syllaba. *Pierius*.

Cuperem cum vertere ab imo] Quod proprium ejus est: ut, 'Magnoque emota tridente Fundamenta quatit.' Hinc et ut supra dicimus, ἐνοσίζθων dictus est. fecit autem augmentum, cum se præstitisse dixit iratum. *Servius*.

811 *Structa meis, &c.*] Inde Æn. II. 625. 'Ex imo verti Neptunia Troja.' et I. III. 3. 'Omnis fumat Neptunia Troja.' *Emmenes*.

Perjuræ] De perjurio Trojæ est in fabulis, Laomedontem negasse Apollini et Neptuno constructoribus urbis pactam mercedem, propter laborem construendi. Horat. Od. III. 3. 'ex quo destituit Deos Mercede pacta Laomedon:' statim idem Poëta, 'Priami domus Perjura.' *Cerda*.

812 *Perstat*] In Oblongo codice, et quibusdam aliis antiquis, legere est *restat mihi*, quod nequaquam placet. *Pierius*.

813 *Portus accedet*] Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait, 'Liceat Laurentem attingere Tybrim.' *Servius*.

814 *Amissum quem gurgite quæret*] Misenum dicit: de quo legimus, 'Inter saxa virum spumosa immererat unda.' *Idem*.

Quæret] In exemplaribus omnibus antiquis, quotquot habui, *quæres* persona secunda legitur: quod Venerem ostendit pro salute omnium æque laborare. *Pierius*.

815 *Unum pro multis dabitur caput*] Hic Palinurum significat. Nam falsum erit, si unum voluerimus accipere: duo enim constat occisos, Misenum et Palinurum. *Servius*.

816 *Lata permulsit*] Et læta fecit: ut, 'Animumque labentem Impulit.' Aut certe perpetuum est epitheton Veneris. *Idem*.

817 *Jungit equos auro genitor*] Nul-
la non exemplaria vulgata, *curru* le-

gunt. Sed enim vetera omnia manu scripta, *jungit equos auro genitor* uno exemplo legunt. Quamvis elocutio ea, qua de prius meminimus, alio apud Virgilium loco inveniat: 'Curru jungit Alasus equos.' Sed hoc loco placet *auro*; tum quia rem facit splendidiorem, et ornatum illustriorem, tum quia dictio *curru* statim subsequitur: 'Cæruleo per summa levis volat æquora curru:' quod tam cito repetere, sermonis adscriberetur inopiæ; neque quicquam tale est, ut colorem facere possit. Dum vero hæc vulgari jam cæpta essent, admonuit me Camillus Porcius Episcopus Aprutinus lectionem eam, *Cui pharetra ex auro*, qua de superiore libro multa retuleramus, agnitam etiam Fr. Petrarchæ, multæ lectionis viro: qui epistola ea, quæ libro sexto Octava Senilium inscribitur, dixerit, unde est ille Didonis celeberrimus progressus: 'Cui pharetra ex auro erines nodantur in aurum.' quod loco hoc inserere non fuit importunum: quando, quum illa scriberemus, nondum hoc legeramus; et adhuc sunt, qui tot a me rationes eo loco allatas conentur oppugnare. *Pierius*.

Spumantia Frena] Spumas vomentia. *Servius*.

818 *Feris*] Equis: ut, 'Inque feri curvam compagibus alvum Contorsit.' *Idem*.

Feris] Id est, Equis: ut Æn. II. *ferum*, pro equo dixit: aut potius, cum dura sit repetitio antecedentis, ἐπιθετικῶς posuit, pro, *ferocientibus*, ἀγριαίνουσι, καὶ ἀγανακτοῦσι, ut Plato loquitur de Equis. Ita Æn. VII. de cervo: 'Pectebatque ferum,' id est, θυμοειδῆ, repugnacem: erat enim cicuratus. *Taubmann*.

Manibusque omnis effundit habenas] Homer. Iliad. P. κατὰ δ' ἦνια χεῖρ' ἐραξε: infra metaphorice, 'irarumque omnis effundit habenas:' et Cic. 'effundere eloquentiæ habenas.' *Germ*.

Effundit] Id est, immittit. Aliud est dare sive laxare frena, aliud *effun-*

deri vel immittere. Is enim qui immittit, sinit frena esse libera; qui dat, non tenet ea adstricta, non tamen libera plane esse patitur. Græcis est ἐνδιδοῦναι τὸν χαλινόν. vide Schæffer. I. 13. *Emmencez*.

820 *Axe tenanti*] Irrepsit cogitatio, an scribendum *sonanti*: pro qua lectione conjecturæ sunt, quas ipse, me tacente, suspicaberis. *Cerda*.

821 *Sternitur*] Dictum ad Græcam imitationem. Calaber I. v. κύμα στόρνυτο. Homer. ἐστόρρεσε θεὸς μεγακῆτεα πόντον: stravit *Deus pontum*, cui *cete immania*. Virg. sup. 'placidi straverunt æquora venti.' et ecl. ix. 'Et nunc omne tibi stratum silet æquor.' Plin. II. 47. 'Sternitur mare Halcyonum foeturæ.' *Idem*.

Aquis] In antiquis aliquot, *equis*. Sed *aquis* melius. *Pierius*.

822 *Varie comitum facies*] Aut belluas dicit marinas, secundum naturam: aut poetice deos marinos. *Serrius*.

Inmania cete] Græca declinatio τὸ κῆτος κῆτη, ut, βέλως βέλη: nam Latine sic declinari non potest. Nul- lum enim apud nos animal generis neutri est, nisi forte hic *cetus*, hujus *ceti* dicamus: quod nusquam lectum est. Nam dicuntur canes marini. *Idem*.

Inmania cete] Plinius XXXII. 1. tradit hujusmodi belluas Arabiæ flumen intrasse sexcentorum pedum longitudine, CCCIX. latitudine. *Taub.*

823 *Et senior Glauci chorus*] Glaucus Anthedonius piscator fuit: qui cum captos pisces supra herbam abjecisset, et eos vidisset recepisse quam amiserant animam, intellecta herbarum potentia, decerptam herbam gustavit, et se precipitavit in maria, et in deum maritimum commutatus est: cuius *chorum* ideo *senem* dicit, quia ipse senex fuerat. Aut certe propter spirituum colorem: sicut pene omnes dii finguntur esse maris. *Serrius*.

Inousque Palæmon] Melicerta Inus filius. Et notandum patronymicum

a matre in auctore idoneo. *Idem*.

Inousque] Male omnino in codice Romano legitur, *Ionius*: nulli enim non constat, Palæmona Inus filium. Aliquot alii codices, *Inoius*, ut *Saturnius*, legunt. Sed ea forma mihi videtur usitatio, quæ *Inous* est. *Pierius*.

Inousque Palæmon] Ita ab ejus matre, quæ dicta Ino. Quippe Palæmonis aurigationem, quam hic attingit Poëta, inveniet lector in Philostrato I. II. Icon. et in Aristidis Isthmica ad finem. uterque delphino insidentem describit. Signata verba utriusque sunt, prioris, ἐπὶ δελφίνος εὐηνίου posterioris, ἐπὶ δελφίνος φερόμενον. Ab Nonno I. I. una Nereidum inducitur ἐξομένη δελφίνι. *Cerda*.

824 *Tritones*] Triton, Neptuni buccinator et tubicen, quod concha utitur. De quo Ovid. Met. I. 10. *Taubmannus*.

Phorcique exercitus omnis] Dii qui sub Phorceo agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thcosæ nymphæ et Neptuni filius. Ut autem Varro dicit, rex fuit Corsicæ et Sardiniae: qui, cum ab Atlante rege, navali certamine cum magna exercitus parte fuisset obrutus, finxerunt socii ejus, eum in deum marinum esse conversum. *Serrius*.

825 *Lara tenent Thetis*] Satis prudenter sexum debiliorem sinistræ applicat parti. *Serrius*.

Melite Panopeaque virgo, Nesæe, Spiouque] Quia corrupta sunt hæc nomina in omnibus fere codicibus, libuit, quo pacto scriberentur apud Græcos, apponere ex Hesiodo: καὶ μελίτη χερπέσσα, inferius ὑψηλήτε, ita apud Homerum, II. 2. ὑψηλὴ σπειάτε: et paulo infra, καὶ μελίτη καὶ ταῖρα. *Pierius*.

826 *Nesæe*] Media diphthongus est. *Serrius*.

827 *Uxissim*] Quia reliquerat quidem socios, sed feliciter petebat Italiam. *Idem*.

828 *Pertutant*] Sollicitant. *Idem*.

829 *Adtolli malos*] Id est, vela per

malorum volubilitatem levare. Nam cum navigaret, non dubium, quod olim crexerat arbores. *Idem.*

Velis] In Romano codice, pro *velis* positum est *remis*, ut cum superiori elocutione congruat, 'brachia remis intenti.' Quod si *velis* legas, intelligendum antennas velis esse brachiorum vice: quum maxime sequatur, 'Una omnes fecere pedem.' *Pierius.*

830 *Fecere pedem*] Id est, podium, hoc est, funem quo tenditur velum. *Servius.*

Fecere pedem] 'Pes,' in navi, 'pars est veli infima, quæ ad navis latus religatur: quam nautæ, prout tempestas poscit, aut contrahunt aut laxant.' Ita Bayfius, de re navali, describit pedem. (Alii funem accipiunt, quo velum tenditur. Inde, *facere pedem*, pro, vela tendere: qua forma, *Vela facere* dicimus.) Duo autem pedes sunt: dexter et sinister. Catullus Carm. iv. 'sive utrumque Juppiter Simul secundas incidisset in pedem.' Seneca in Medea vs. 320. 'nunc lina sinu Tendere toto: nunc prolato Pede transversos captare Notos.' Sed et, *Proferre pedem*, est funibus imum veli minus adducere, sed laxius esse sinere, et longius producere: nam pede velum tenditur: aut potius utramque partem veli æquatam non pati esse, quod fit altero fune producto: atque ita obliquantur veli sinus. prolato enim fune, et sinu veli obliquo, sic colligitur ventus, ut adversæ naves, eodem vento inflatæ, possint concurrere. Vide etiam Not. ad vs. 16. 'Obliquatque sinus in ventum.' Turn. xx. 4. Ita Lipsius ad illud Senecæ Philos. ii. 34. de Benef. *Pedem et nostrum dicimus, et lecti, et veli, et carminis*; notat: Pars utraque inferior veli, ubi funibus distenditur, *Pes* dicitur: et quidem pro lateribus, *Dexter* aut *Sinister*. Lucanus l. v. 'Obliquat lævo pede carbasa.' Catullus: 'sive utrumque Jup.' Græcos etiam *πόδα* et *ποδεῶνα*

eodem modo usurpare, docet copiose Pimponius, et Ant. Delrio in Medeam Senecæ. *Taubmann.*

Fecere pedem] *Pedes* proprie sunt funes ad angulos velorum, quibus ea vertebantur. Inde *æquis pedibus* est æquis velis. Vide Salmas. Plin. exerc. p. 368. et L. Gyrard. de navig. c. 15. et Baif. de re navali p. 140. *Emm.*

Sinistros, Nunc dextros] Pro auræ mutabilitate. *Servius.*

832 *Cornua*] Antennarum extremitates. *Idem.*

Sua flumina] Prospera, a puppi venientia. *Idem.*

Ferunt sua flumina classem] Similis lenitas euntis classis expressa est a M. Catone in oratione dierum dictarum de consulatu suo. 'Postquam Massiliam præterimus, inde omnem classem ventus Auster fert lenis: mare velis florere videres ultra angulum Gallicum.' Explicui *sua flumina*, id est, secunda, utique a puppi. Juvenecus quoque signate l. ii. 'Conscendunt navem, ventoque inflata tumescunt Vela suo.' *Cerda.*

833 *Princeps ante omnis*] Unum verbum vacat. *Servius.*

835 *Mediam cæli metan*] Perite loquutus est. Nam mediam cælum meta est ἀναβαζόντος circuli: qui medius est inter ortum et occasum. A medio autem cælo et finitur ortus, et occasus incipit siderum. Alter est horizontis, qui segregat aspectum huius cæli, ab alio invisibili nobis. *Idem.*

836 *Laxabant*] In antiquis aliquot codic. *Laxabant* habetur. Sed longe plures *laxant* habent, exacta specie. *Pierius.*

837 *Sub remis fusi per dura sedilia nautæ*] Id est, requierant paululum, sic remos tenentes. *Servius.*

Sub remis fusi, &c.] *Ἰπποπόσει* satis elegans: sicut remos tenebant manibus, somnus eos oppressit. Stat. Thebaid. l. v. 'domibus fusi,' qui dispersi hic illic jacebant. Hunc locum ex Marone desumpsit Prop. el. i. 8.

quo socios nauticos lecti duritiem non sentire annuit: 'Tum audire potes vesani murmura ponti? Fortis et in dura nave jacere potes?' *Emmen.*

838 *Levis*] Vel adventu, vel discessu. Nam in utroque est levis. *Servius.*

839 *Aëra dimovit tenebrosum*] Infra, 'tenebrosa palus Acheronte refuso.' Quidam vir non indoctus, eo loco Catulli, 'Qui nunc it per iter tenebricosum,' tenebrosum non satis Latine dici censet: quamvis et apud hunc auctorem, classicosque sit dictio obvia et familiaris. *Germanus.*

Dispulit umbras] Nam semper deos ambit nimbus. *Servius.*

Dispulit umbras] Suas sc. nam semper deos ambit nimbus. de quo superius alicubi. Porro *Somni* descriptiones luculentissimas habes apud Ovid. Met. xi. 12. item apud Statium Theb. l. x. *Taubmannus.*

840 *Te, Palinure, petens*] Factiose aggrediens, adpetens. Et sciendum in majus celebrari Palinuri mortem more poëtico, quem dormientem in undas constat missum. *Servius.*

Somnia] Soporem. Bene autem discernit ista Virgilius, ut *Somnum* ipsum deum dicat: *Somnium*, quod dormimus: *Insomnium*, quod videmus in somnis: ut, 'Sed falsæ ad cælum mittunt insomnia manes.' *Idem.*

Tristia somnia] Multi quidem codices antiqui vertunt illud *somnia tristia portans*. Sed enim *tristia somnia* lenius omnino sonat. *Pierius.*

842 *Phorbanti*] Codices nonnulli sane quam vetusti *Forbantis* habent. Grammatici tamen genitivum ad mores, dativum ad faciem referunt. *Pier.*

Phorbanti similis] Somnus in Homero fit *Ζευκὼς Νέστορι*, similis Nestori: in Calabro, *πατρὶ Ζευκῶς*, patri Penthesileæ similis, viros tres Phorbantes nominant Græcorum Commentatores, interque eos filium Priami, quem hic Poëta inducit. *Cerda.*

Funditque] Vetera omnia exempla

ria, quæ legi, *Fundit* habent instanti tempore pro præterito *fudit* *Pierius.*

843 *Iaside*] Fili Iasi. *Servius.*

Ipsa æquora classem] Id est, et æstu et aura nostris utimur. *Idem.*

Ferunt ipsa æquora classem] Vicina huic locutioni illa Propertii eleg. l. 8. 'auferet unda rates.' *Cerda.*

844 *Æquatæ spirant auræ*] Prospectæ: ut, 'Æquatis classem procedere velis.' *Servius.*

Æquatæ auræ] Sunt hæ implentes vela nulla obliquitate, veluti justæ et æquæ cum ipsis puppibus. Et videtur mihi expressus Pind. Od. vii. Nem. ubi ait, *εὐθυπρόου ξέφυροιο πομπαί*: impulsus Zephyri recta flantis: ut *æquatæ auræ* sint, cum recta fiat ventus, et nulla est obliquitas, et Plin. xii. 18. dixit, 'Hi (Euri) recto cursu per sinus impellunt.' *Cerda.*

845 *Pone caput*] Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. *Servius.*

Pone caput] Infra xi. de Camilla: 'Et captum letho posuit caput.' *Ger.*

Pone caput] Ita Æn. xi. 'letho posuit caput,' et in somno Propertius l. ii. 'Mecum habuit positum lenta puella caput.' Plautus etiam Curcul. 'Caput deponit, condormiscit.' *Cerda.*

Labori] Ex intuendis sideribus. *Ser.*
Fessosque oculos furare labori] Est hoc quod Tibullus dixit l. 2. 'Occupet ut fessi lumina victa sopor.' *Cer.*

846 *Paulisper*] Hoc est, paululum, dum tu quiescis. *Servius.*

847 *Vix adtollens lumina*] Aut a sideribus removens, aut certe numinis præsentia prægravatus: quod est melius. Nam et sequens ejus oratio turbata est: quod et semiplenæ indicant elocutiones. *Idem.*

848 *Voltum*] Mutabilitatem, quæ fit pro qualitate ventorum. *Idem.*

Mene salis placidi vultum] In codicibus aliquot antiquis legere est, *Mene salis placidum vultum*: quod forte non displiceat, quanquam et *placidi salis* admodum suave est. *Pierius.*

Mene salis placidi] In eandem sententiam Lucret. l. II. 'Per terrarum omnes oras fluitantia aplustra Ut videantur, et indicium mortalibus edant, Infidi maris insidias, viresque, dolumque Ut vitare velint, neve ullo tempore credant, Subdola cum ridet placidi pellacia ponti:' alludens Lucret. ad Pollucis καταγέλασμα τῆς θαλάττης. Germanus.

849 *Jubes]* Vis: ut, 'Infandum, regina, jubes renovare dolorem.' Serv.

Mene huic confidere monstro] Subaudis, vis, jubes. Idem.

850 *Ænean credam]* Per contrarium dicit: Cur Æneam committam cælo, et auris fallacibus, qui sum totiens serenitatis fraude deceptus? Idem.

Quid enim] Quid ni? cur non? Id.

Ænean credam quid enim fallacibus austris] In codicibus aliquot antiquis, auris habetur. Utrumque placet. Est et Ænean per *n* finalem: de quo sic Priscianus: Accusativus primæ declinationis fit mutando *æ* diphthongum genitivi sive dativi in *am*; ut *Poetæ*, *Poetam*: frequentius tamen invenimus in Græcis nominibus in *as* et in *es* terminantibus, accusativum Græcum proferre auctores. Virgilius in quinto, *Ænean credam*. Pierius.

851 *Fraude sereni]* Serenitatis: ut, *Servantissimus æqui*. Alii legunt, *deceptus fraude cæli sereni*. Servius.

Fraude sereni] Antiqui codices verum hunc varie corruptum habent. Nam et *fraude serena*, et alibi *cælo sereno* legitur: utrumque male. Pier.

852 *Cicumque adfixus]* Verbum custodiendis rebus aptum: Juvenal. 'custos adfixus ibidem.' Tibullus: 'puellam adfixam pensis:' alio loco, *foribus* dixit. Inde ars gubernandi, quia vigilantiam et diligentiam desiderat, Lycophroni dicitur τέχνη ἔϋπνος: quod etiam sequens docet versus. Emmoness.

853 *Oculosque sub astra tenebat]* Explica, tenebat fixos intentosque. Tale

illud, 'intentique ora tenebant.' Gubernator quidem astra intuetur, a quibus pendet ea ars. Quod Virgilius, 'tenebat oculos sub astra,' Silius l. II. dixit, *intentus cælo*, ut in Vulgatis legitur; vel *affixus cælo*, ut corrigit Modius. Silius versus sunt, 'Quam multa affixus cælo, sub nocte serena, Fluctibus e mediis sulcator navita ponti Astra videt.' Ego præfero vulgarem lectionem. Non enim ita venuste *affixus cælo*, ut *affixus clarum*. Nam Virgiliano filo Modius ducitur. Cerda.

854 *Ecce deus ram. Leth. rore mad.]* Hic locus pendet ab illo Apollonii l. IV. de Medea draconem sopiente: ἡ δέ μιν ἀρκέυθοιο νέον τετμηότι θαλλῷ βάπτουσ' ἐκ κυκεῶνος ἀκήρατα φάρμακ' αἰοδαῖς ραῖνε κατ' ὀφθαλμῶν, περί τ' ἀμφί τε νήριτος ὁδμῇ φαρμάκευ ὕπνον ἔβαλλε, γένυν δ' αὐτῇ ἐνὶ χώρῃ θῆκεν ἐρεϊσάμενος. *Lethæo rore* autem dixisse videtur, ut supra, 'Inferias Orphei lethæa papavera mittes:' et Georg. I. 'Lethæo perfusa papavera somno:' ut quibus vis insit a frigiditate somnifica. Ita autem et Poëtæ alii virgam soporiferam somno tribuebant: Papinius, 'extremo me tange cacumine virgæ.' Germanus.

855 *Vique soporatum Stygia]* Morte plenum. Servius.

Vique soporatum Stygia] Id est, soporifero, ὕπνοτικῷ καὶ ὕπνοποιῷ φαρμάκῳ imbutum: vel, ut Servius, morte plenum. Ut autem *somno* hic ramus tribuitur; ita eidem virga a Statio Silv. Carm. v. 4. 'extremo me tange cacumine virgæ.' Servius l. VI. *Somnum* pingit cum cornu: ut et Valerius l. VIII. Argon. item Seneca in Apocolocyntosi, 'et obscuri crescebant cornua Somni:' quod tum cresceret nox. Tribuitur ei et papaver: ut Ge. I. 'Lethæo perfusa papavera somno.' De quo Pimpont. et Turneb. IX. 26. et XVI. 4. Taubm.

Utraque Tempora] Per utrumque tempus. Servius.

Quassat] Nimirum ut rore illo perfunderentur tempora. Ita Tibullus eleg. i. 2. 'multo perfusum tempora Baccho.' Sic legit Sigonius contra Robortellum, qui *percussum* legit. *Cerda*.

856 *Cunctanti*] Quasi reluctanti. *Servius*.

Natantia] Errantia somni vicinitate. *Idem*.

Natantia lumina] Fluctuantia et errantia somni vicinitate, ita Ge. iv. 496. (ubi *Notas* vide.) 'conditque natantia lumina somnus,' id est, fluitantia, ut exponit Scaliger: nunc enim aperiuntur, nunc clauduntur. Ita Lucret. l. iii. l. iv. 16. poët. *Nare oculos* dixit, qui humore sunt opleti et lippiunt: ut observavit Gifanius. *Taubmann*.

858 *Et super incumbens, &c.*] Ele-gans hypotyposis. Sic autem Somnus præcipitem dedit in fluctus Palinurum, ut secum et gubernaculum traheret, et partem navis; frustra opem dormientium sociorum implorans. *Projecit* autem est, porro jecit, aut procul jecit: ut Æn. iii. 'projectaque saxa Pachyni.' Et est bona proœconomia: ut triduo natare potuerit. *Idem*.

Cum puppis parte] Proœconomia: ut triduo natare potuerit. *Servius*.

860 *Præcipitem*] Est hoc quod de gubernatore alio in primo, 'pronusque magister Volvitur in caput.' Plausuerant sibi Poëtæ in simili clade depingenda. Ovidius, et Seneca, cum mergunt, prior Ceycem, posterior Ajacem, Virgilio hæserant. Nam ut apud Virgilium cedit Palinurus cum parte puppis revulsa, ita Ceyx. Metam. xi. arripuerat *fragmina navigii*. et Ajax in Agamemnone cum parte montis mergitur, ascenderat quippe rupem ad querendam opem, sed frustra ea fuit. Versus tragici sunt: 'Tridente rupem subruit pulsam pater Neptunus, mis exereis undis caput, Solvitque montem, quem ca-

dens secum tulit, Terraque et igni victus, et pelago jacet.' Apud Homerum Odys. xii. cedit gubernator in mare percusso capite, et contractis ossibus, misera quadam carnificina. Vide etiam, uti idem vates describat Ulyssem Odys. l. v. præcipitatum e navi tempestatis vi. Credo Senecam de Consolat. ad Marciam habuisse Virgilium in animo, cum scripsit cap. 6. 'Turpis est navigii rector, cum gubernacula fluctus eripuit, qui fluctuantia vela deseruit, permisit tempestati ratem: at ille vel in naufragio laudandus, quem obruit mare clavum tenentem et obnixum.' *Cerda*.

861 *Alas*] Alitem facit Somnum, volentemque, ab alis, quibus fingitur, et pingitur. Eurip. in Phœniss. πταρὸν ὄνειρον, *somnium volatile*: et in Taur. πτηνῶν ὀνείρων, *somniorum pennatorum*. Idem in Hecuba, Terram vocat matrem μελανοπτερόγων ὀνείρων, *somniorum quibus alæ nigrae*. Callimachus in hymno, ληθαῖον ἐπὶ πτερὸν ὕπνος ἔρεισι: *lethæus Somnus circumjacet alas*. Tibull. l. ii. 'Postque venit tacitus fulvis circumdatus alis Somnus.' Propert. eleg. i. 3. 'Dum me jucundis lassam sopor impulit alis.' Ovidius Metam. i. de Morpheo, 'Ille volat, nullos strepitus facientibus alis.' et viii. 'Lenis adhuc Somnus placidis Erisichthona pennis Mulcebat.' Silius: 'quatit inde soporas Devexo capiti pennas.' Aliqui in Propertio *lapsam* legunt, non *lassam*: Fortasse, quia Virg. in iv. 'animumque labantem Impulit.' Cum quo versu similitudinem habet Propertianus: et quia Propertius idem eleg. i. 10. 'Donec labentes premeret mihi Somnus ocellos.' *Cerda*.

862 *Currit iter*] Ut Cicero, 'Ite viam, redite viam.' *Servius*.

Tutum] Præsidio Neptuni. *Idem*.

Non secius] Ἀλλοιοτέρως: a *secus*, Charis. p. 53. Alii leg. *signius*. *Taubmann*.

864 *Sirenium*] Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis et Calliope Musæ filiae. Harum una voce, altera tibiis, alia lyra canebat: et primo juxta Pelorum, post in Caphareis insulis habitaverunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ transeuntes, quoniam eos ducebant ad egestatem, his ficta sunt inferre naufragia. Has Ulysses contemnendo deduxit ad mortem. *Sirenium* autem genitivus est, veniens ab hac *Sirene*. Servius.

Scopulos Sirenium] Caprearum insulam intelligit, quæ est in ora Campaniæ contra Neapolim. De Sirenibus Homerus Odyss. M. Et Ovid. Met. v. 12. alique plurimi. Et earum quidem Homer. duas agnoscit: Servius tres; quarum una voce, altera tibiis, tertia lyra canebat, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Quidam etiam iv. nominant. De qua re copiose Hortensius. Ita Horat. 'Sirenium cantus et Circes pocula nosti.' Secundum veritatem, meretrices fuisse ait Servius, quæ transeuntes, quoniam deducebant ad egestatem, his ficta sunt inferre naufragia: aliter Pontanus l. vi. Bell. Neapolit. Vide Proverb. *Σειρήνος μέλος*. Taubmann.

Sirenium] Fabulam enarrat Hyginus Fab. 141. 'Sirenes Acheloi fluminis et Melpomenes Musæ filiae, Proserpinæ raptu aberrantes ad Apollinis terram venerunt, ibique Cereris voluntate, quod Proserpinæ auxilium non tulerant, volaticæ sunt factæ. His responsum erat, tam diu eas victuras, quam diu cantantes eas audiens nemo esset prætervectus: quibus fatalis fuit Ulysses. Astutia enim sua cum scopulos præternavigasset, in quibus morabantur, se in mare præcipitarunt: a quibus locus Sirenides cognominatur, qui est inter Siciliam et Italiam.' Vide Apollod.

l. 4. Alludit Sil. Ital. l. xii. 'æquore ejus Regnavere diu cantus, cum dulce per undas Exitium miseris caneret non prospera nautis.' Emmen.

865 *Difficiles*] Navigiis perniciosos: ut qui sievitiam suam multitudine ossium testarentur. Taubmann.

866 *Ton rauca*] Ac si diceret, Antehac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis. Et bene imitatus est maris stridorem. Servius.

Sale saxa sonabant: Cum pater amisso fluitantem errare magistro Sensit] Naturale enim est, ut fluctuet navis sine gubernatore. Idem.

Sale saxa sonabant] *Σιγματισμῶ* stridorem maris expressit. De quo Scal. iv. 48. item supra, Æn. iv. 526. *Adsiduo* autem *sale*, est, frequenti maris impulsu et adsaltu. Taubmann.

867 *Fluitantem*] Antiquiores codices, *fluitantem*, uti superius: 'Fluvidum lavit inde cruorem,' u geminato legunt, altero tamen digammo, ut in *fluvio* est. Nunc placet eruditis unico u scribere. Pierius.

Magistro] Rector navis *magister* dicitur, usurpavit ter aut quater Virgil. et Valer. Flacc. in i. et iii. item Sidon. Apollin. Panegyri. dicto Antemio: 'ceu vieta procellis Atque carens rectore ratis, respública fractam Intulit, ut digno melius flectenda magistro.' Cerda.

868 *Nocturnis rexit in undis*] Dat ei hoc et in decimo: ut, 'Ipse sedens clavumque regit, velisque ministrat.' Servius.

Nocturnis rexit in undis] Id est, per noctem in mari. Heroicis autem temporibus, ut nandi inscitia probro erat; ita et Heroës *αὐτόχειρες* gubernandæ navis peritia valebant: ut non solum ab hac facultate Ulysem commendet Homerus, et siderum scientia; sed et ab opificio et fabrilis arte compingendæ navis: ut Odyss. Ad quem vide Eustath. ut et Lipsium De Militia Rom. Noster hoc dat Æneæ etiam l. x. 'Ipse sedens clavumque

regit, velisque ministrat.' *Taubmann.*

869 *Multa gemens*] Nomen pro adverbio. Hoc est, multum et satis gemens. *Servius.*

Casu amici] Propter ruinam: aliusit ad nomen. *Idem.*

870 *Pelago confise*] Hoc est, quod supra *Palinurus* excusat. *Idem.*

871 *Nudus*] Insepultus, mortuus: ut, 'Et freta destituent nudos in litore pisces.' *Idem.*

Ignota] Peregrina, ante non visa. Nam in sexto dicturus est, 'Paulatim adnabam terræ, jamque arva tenebam.' Sciendum sane Tuccam et Varum hunc finem quinti esse voluisse. Nam a Virgilio, duo versus sequentes huic juncti fuerunt: unde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium est, 'Obvertunt pelago proas: tum dente tenaci.' *Idem.*

Nudus in ignota] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ versare mihi contigit, *nudus ignota* legitur: in aliquibus tamen videtur inventum, *nudus et ignota*. De *Harena* cur adspirationem admittat, alibi disputatum. Nunc ad Libri Sexti castigationem adgrediamur. *Pierius.*

Ignota arena] Ita Propert. el. III. 14. 'Aut humet ignotæ cumulus valatus arenæ.' Est autem hic *πᾶθος* a circumstantiis: quod *nudus*: quod in *ignoto loco*: quod in *litore*, ubi nemo versetur, *insepultus* atque indefletus jaceat. Hunc autem versum *Macrob.* v. 14. tanquam *heroice incomptum* vocavit, quemadmodum et illum *Ecl.* x. 'Omnia vincit amor: et nos cedamus amor:' ut qui ab usu loquendi nihil differrent. *Taubmann.*

ÆNEIDOS

LIBER VI.

Totas quidem Virgilius scientia plenus est; in qua hic liber possidet principatum: cujus ex Homero pars major est. Et dicuntur aliqua simpliciter; multa de historia; multa per altam scientiam Philosophorum, Theologorum Ægyptiorum: adeo ut plerique de his singulis hujus libri integram scripserint pragmaticam. Sanè sciendum, licet primos duos versus, *Probus* et alii in quinti reliquerint sine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam et conjunctio poematis melior est, et Homerus etiam sic inchoavit, *ὅς φάτο δακρυχέων*. *Serv.*

Suntum est hujus libri argumentum ex *Odyss.* A. De descensu ad inferos duce Sibylla agit, et monitis

Anchisæ, ut *Macrob.* Saturn. v. 2. Et in hoc sexto libro eruditionis multiplex splendor, qui in aliis quidem est copiosus, admirandus elucescit, ut hoc monet *Crius* de hon. discipl. v. 11. Quare etiam *Turnebus* in plurimis locis eum interpretatur. Sensus autem allegoricus accuratissime exponitur a *Cælio* vii. 1. *Emmeness.*

1. *Sic fatur lacrymans*] 'Ὁς φάτο δακρυχέων, Hom. qui Heroas semper φαλοδακρυχέων inducit. *Germanus.*

Lacrymans] Exigit hic locus, ut quum *lachryma* varie notetur, de descriptionis in eo nomine ratione aliquid disseramus. In Romano quidem codice, et aliquot aliis, *lacrima*, et *lacrymans*, passim per i Latinum, absque

adspiratione ulla scribitur. Qui vero *y* in hoc vocabulo volunt, δάκρυα opponunt, Græcam dictionem, a qua eodem significato *lacrymæ* ad nos defluerint. Qui Latinum *i* notant, a *lacerando* dictas contendunt. Latine vero dictionem agnoscit Cicero, et adspirationem ex consuetudine illi accessisse. Antiqui plerique codices, neque pauca veterum monumenta, *lucrumæ*, et *lucrumare* absque adspiratione per *u* vocalem ultimam scriptitant, ut illud, HÆC RIDENDA MIHI EST, HIC LACRUMANDUS ERIT. Et, QUÆ TIBI CUMQUE MEI POTUERUNT PIGNORA AMORIS NATA DARI, POPULO SUNT LACRUMANTE DATA: neque non illud, ÆLIUS MACER ANTESIGNATOR TRIB. LACRUMAS POS. In aliquot per *u* quidem scriptum est, sed inter *c* et *r* nota adspirationis est ea forma, qua Græci veteres utebantur, ϣ, ut in ædibus Marii Maffei Volaterrani Romæ, HOSPEs STA. ET LACRUMMA. Minime vero crediderim in hoc vocabulo *u* scribi solitum, per mutationem Græcæ literæ *y* in *u*, uti in aliis *includus Cumarum*, quod adhuc in codicibus aliquot antiquis, *y* servat; sed ex illius ætatis usu, quæ *i* mutare in *u* mirifice gavisæ est, ut ex *decimo Maritimo*, *decumus maritumus*, et similia: quæ tam in vetustis M. Tullii Ciceronis exemplaribus, quam in Livianis et Plinianis et aliorum auctorum, per *u* notata deprehenduntur. Sed nostra tempestate adeo invaluit consuetudo, ut *lachrymare* per *ch* et *y* notetur, ut si de *i* Latino mentionem feceris, risui pene omnibus habearis: sed sit sane, ut ‘nusquisque sua noverit ire via.’ *Pierius*.

Classique immittit habenas] Navibus suis, sive navi quæ *classis* dicitur: vel quod fiat de fustibus. *Calas* enim dicebant majores nostri fustes, quos portabant servi, sequentes dominos ad prælium: unde etiam *Calones* di-

cebantur. Nam consuetudo erat militis Romani, ut ipse sibi arma portaret, et vallum: *vallum* autem dicebant *calam*: sic Lucilius, ‘Scinde, puer, calam ut caleas;’ id est, o puer, frange fustes et fac focum. Inde ergo *classis* dictam dicunt. Alii *classem* hinc magis dictam volunt: apud majores nostros stipendium prælio terrestri miles pedester dabat: equites vero dabant in navali certamine: nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde jam quod ab equitibus dabatur stipendium, tractum est: ut diceretur *classis*. Proprie enim *classes* equitum dicimus. *Servius*.

Classique] Aut suæ navi, quæ *classis*, ut in primo diximus, dicta est, ἀπὸ τῶν καλῶν, id est, a lignis. Unde Horatius, ‘Me vel extremos Numidarum in agros Classe releget.’ Aut omnium quæ ejus cursum sequuntur. Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, ‘Ad hunc alii cursum contendere jussi.’ *Idem*.

Immittit habenas] Aut funes per metaphoram dixit: aut Homerum secutus est, qui ait ἐντόνναντο δ’ ἑρεμὰ τροποῖς ἐν δερματίνοισιν. Et alibi, ἔλκον δ’ ἰστίᾳ λευκᾷ εὐστρέπτοισι βόεσσι, id est, loris tortis; his enim utebantur antiqui. *Idem*.

Classique immittit habenas] Id est, liberum dat cursum: metaphora ab equo, cui frenum laxatur currenti. Ita Lucret. lib. v. ‘Arboribusque datum est variis exinde per auras Crescendi magnum immissus certamen habenis.’ Titianus tamen Maronem ex vero ait locutum: quod vela apud veteres loris tortis ligarentur. *Taub*.

Classique immittit habenas] Sic noster de palmitē Ge. II. 364. ‘laxis per purum immissus habenis.’ Frena et habenæ equis competunt, sed metaphoræ frequens usus ab equo ad navem. Noster Æn. I. 67. de Æolo, ‘et laxas sciret dare jussus habenas.’ Sen. Med. vs. 3. ‘Novam frenare docuisti ratem.’ Comparationem utri-

usque et equi et navis celeriter pro-
vectæ, Homerus habet *Odyss.* N. 81.
inde naves ἄλδς Ἱπποι appellantur eo-
dem teste *Odyss.* Δ. 708. et *Plaut.*
Rud. 1. 5. 10. navem *equum ligneum*
nominat. Hanc similitudinem om-
nium optime *Florus* expressit II. 2.
‘ad similitudinem pugnae equestris,
sic remis classis, quasi habenis age-
batur.’ ad quæ verba consulendus
Freinshemius. *Emmen-ss.*

2 *Et tandem*] Ad *Æneæ* deside-
rium retulit, olim ad Italianam venire
cupientis. Cæterum mora non con-
gruit, de *Capreis* *Cumas* usque in
tanta vicinitate longam fuisse naviga-
tionem, præsertim accedente favore
Neptuni. An *tandem* ad consuetudi-
nem navigantium, quibus nulla non
longa navigatio videtur? an *tandem*,
ad idem tempus refertur, ex quo
Troja navigatum est? *Servius.*

Euboicis oris] A colonia *Cumas* ap-
pellavit. Nam *Eubœa* insula est, in
qua *Calchis* civitas est, de qua vene-
runt, qui condiderunt civitatem in
Campania, quam *Cumas* vocarunt:
vel ἀπὸ τῶν κομάτων: vel a gravidæ
mulieris augurio, quæ Græcæ ἔγκυος
dicitur. *Idem.*

Allabitur] Venit celeriter: ut, ‘*La-
bere, nympha, polo.*’ *Idem.*

Allabi] Notat *Turneb.* XXIX. 24.
allabi proprie ad litus pertinere, quem-
admodum appellere et applicare. Ita
Æn. x. ‘totumque *allabi* classibus
æquor.’ *Ibid.* ‘Sed mare inoffensum
crescenti *allabitur* æstu.’ *Taubmann.*

3 *Pelago*] In *pelagus*: sic dictum
est, ut, ‘It clamor cælo.’ Bene au-
tem obvertunt, non obvertit, ut non
Æneæ, sed sociis vilia et nautica
dentur officia. Ars gubernandi vero
soli tribuitur *Æneæ.* *Servius.*

Pelago] In *pelagus*: nam longin-
quius erant profecturi ad agrum *Lauren-
tem*. Et solebant nautæ ad litus
appulsum navim in proram conver-
tere: non solum ut ad reditum et
altam navigationem parati essent;

verum etiam id sibi ominantes. *Val.
Flaccus* lib. v. ‘atque illi, dextra sine,
versa magistri *Protinus* in proram
rediit ratis omine certo.’ *Turn.* XI. 8.
Taubmann.

Dente tenaci] Unde in primo, ‘*Unco
non alligat ancora morsu.*’ *Ancora* (ut
diximus) in Græco aspirationem non
habet: nam ἄγκυρα dicitur. Inde
apud majores sine aspiratione pro-
ferebatur. Contra *thus* et *orchus* ve-
teres dicebant et *lurcho*, id est, vo-
rax: quibus sequens ætas detraxit
aspirationem. *Servius.*

4 *Fundabat*] Id est, sistebat: quia
quod in fundo est, non movetur. An-
chora autem fundo committit naves.
Scal. IV. 16. Ita et *Paullinus* loqui-
tur: ‘Ne navis illideretur, anchoris
fundare conati sunt.’ Anchora enim
navibus pro quodam firmamento sub-
jecta est: ut fundamenta esse solent
deorsum iacta. Vide *Turn.* XIII. 21.
Taubmann.

Ancora fundabat navis] Inde ancora
fundamentum navis dicitur, et funda-
mentum sæpe pro ancora sumitur,
teste *Salmasio* exerc. *Plin.* p. 1014.
Monuit *Servius* *Æn.* I. 173. per ad-
spirationem scribi contra regulam;
adde contra notationem genuinam, ut
Dausquius in *Orthogr.* Græce enim
ἄγκυρα, unde *ancora*, quæ est dens fer-
reus, ut *Isidor.* XIX. 2. ergo recte
dente tenaci, nam, *Nonio* teste, I. VI.
dens est, non tantum, quo comminui-
tur cibus, sed omne significat, quo
aliquid exsecari vel teneri potest.
Lycophron καμπύλους ὀδόντας appel-
lat. *Noster* I. 169. ‘uncum moreum.’
Ancora inventor *Anacharsis*, ut *Diog.
Laërt.* in illius vita. *Emmen-ss.*

5 *Prætexunt*] Bene explicat *Bay-
fius* in re vestiarum, si non hunc lo-
cum, similes certe alios. *Puppæ*
enim, cum sunt naves in portu, ita
litus tegunt, ut videantur litus ipsum
bordare. Hoc enim verbo, quod His-
panicum est, *Bayfius* utitur. Ergo,
ut vestis, quæ ad oras aurum habet,

dicatur auro prætexta, id est, *bordada*; ita litus quoque dicitur prætextum puppibus. Pari Ovidius, et cum animo ad Virgilium: 'Quid referam Bajas, prætextaque litora velis?' Pari Lucanus lib. x. 'densæ prætexunt litora classes.' Pari Sen. ep. 89. 'Nullum flumen, cujus non ripas ædificia vestra prætexant?' et ep. 101. dixit, vias prætexi tumulis, et monumentis. *Cerda*.

Juremō manus] Post conditam in Sicilia civitatem, senum aut nulla aut rara fit mentio. *Servius*.

Emicat] Gestum lætitiæ designat. Ovid. Met. i. 776. 'Emicat extemplo lætus post talia.' *Emmeness*.

Ardens] Festinans: ut, 'Instant ardentes Tyrii.' *Servius*.

6 *Littus in Hesperium*] Hic ostenditur esse minorem, et omnem Italiam *Hesperiam* dictam (ut supra diximus) vel a rege, vel a stella. *Idem*.

Semina flammæ] Σπέρματα πυρός *Homerus* dicit, id est, semen ignis. *Idem*.

Semina flammæ] *Homer*. σπέρματα πυρός: *Odyss*. E. quæ sunt scintillæ. *Lucret*. lib. i. 'Semina sunt ardoris multa.' Vide *Turn*. XIII. 21. *Sie schla-gen Feuer auff*. *Taubmanni*.

7 *Abstrusa in venis silicis*] In *Georg*. 'Et silicis venis abstrusum excuderet ignem.' *Abstrudere* enim est, de industria celare. *Servius*.

Abstrusa] Antiqui aliquot codices, *obstrusa* legunt. Sed *abstrusa* receptior lectio. *Pierius*.

Quærit pars semina flam. Abstr.] *Epig*. lib. vi. καὶ τὸν ἐγερεσιφαῖ πυρὸς ἔγκνον ξυφλογα πέτρον: et eodem, καὶ λίθον ἀντιτίπῳ κρούματι πυρσοτόκον. Respondet et seminibus flammæ et illud in *Epigr*. σπέρμα πυρὸς σώζειν πέτρον ἐπιστάμενον. Dicitur item πυρίτης λίθος. Affine autem est huic *Virgilii* loco illud *Sophoclis* in *Philoct*. εἴτα πῦρ ἂν οὐ παρῇν, ἄλλ' ἐν πέτρῳσι πέτρον ἐκτρίβων, μόλις Ἐφην ἄφαντον φῶς. Græci etiam id πῦριον vocant,

quod constat silice et ferro, quæ collisa ignem excutiant: quod et ἐναυσμα, et ἐμπύρευμα dicunt. Alludere autem videtur ad illud *Lucretii* lib. i. 'Verum semina sunt ardoris multa, terendo Quæ cum confluxere, creant incendia silvis.' *Germanus*.

Abstrusa in venis silicis] Sic *Æn*. i. 178. 'At primum silici scintillam excudit Achates, Suscepitque ignem foliis,' &c. Ignis semina esse in lapidibus probat ex veteribus *Brod*. *Misc*. v. 36. idque confirmatur a *Silio Ital*. l. ii. 'foëique in silicis venis.' *Lambinus* ad *Horat*. od. i. 3. legit *obstruc-tis*. *Emmeness*.

Ferarum tecta] Epexegetis silvæ. *Servius*.

8 *Flumina monstrat*] Quæcunque fluentia. Et sciendum monstrari *Æneæ*, ad expiandum se. Nam funestatus fuerat morte *Palinuri*: non quod eum viderat, sed quod funus agnoverat, id est, doluerat. In eo enim est pollutio, quod ait, 'Casuque animum concussus amici.' Nam ipsa impiant, quæ agnoscimus. Unde in *Livio* habemus, *Horatium Pulvillum*, cum *Capitolium* dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium: et ne pollutus dedicare non posset, respondisse, *cadaver sit*. Hanc autem purgationem *Æneæ* dat ubique *Virgilius*, ut paulo post, 'Corpusque recenti Spargit aqua.' *Idem*.

Flumina monstrat] *Seneca* de *Ben*. iii. 'Beneficium est arentibus siti monstrare fontem.' *Cerda*.

9 *At pius Æneas*] Oportune hoc loco, quippe ad templa festinans. *Servius*.

Arceis, quibus altus Apollo] Cum ubique arx *Jovi* detur, apud *Cumas* in arce *Apollinis* templum est: *altus* autem vel *magnus*: ut, 'Jacet altus *Orodes*:' et de ipso *Apolline*, 'Sic pater ille deum faciat, sic altus *Apollo*:' vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod fuisse constat altissimum. Cælius enim de *Cumano* *Apol*

line ait, 'Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes xv.' Cujus meminisse putatur Virgilius. *Idem.*

Altus Apollo] Addit Stat. Theb. I. III. consiliis: ut 'sed altus consiliiis pater,' &c. *Emmeness.*

Quibus prasidet] Quibus præest, quas defendit. *Servius.*

10 *Horrendæ*] Venerandæ: ut, 'Horrendum silvis et relligione parentum.' *Idem.*

Horrendæ] Sic horrere sæpe idem quod venerari. Horat. Epist. I. 18. 'sic nutum divitis horret.' Ad hunc locum vide Torrent. et me *Æn.* I. 169. *Emmeness.*

Procul] Haud longe: *procul* enim est et quod præ oculis est: et quod porro ab oculis. Unde duplicem habet significationem. *Servius.*

Sibyllæ] Quasi *σιῶς βουλῇ*, id est, Dei sententia: quod Poëta expressit, cum addit, 'cui mentem animumque Delius inspirat vates,' id est, Apollo fatidicus. *Æolici* autem *σιῶς* vocant Deos. *Taubmann.*

11 *Antrum immane, petit*] Epexegetis domus Sibyllæ. *Servius.*

Sibyllæ, Antrum immane] De eo Lycophr. *ἐνθα παρθένου στύγνδν σιβύλλης ἐστὶν οἰκητήριον.* De hoc Aristot. lib. *περὶ θανμ. ἀκουσμ.* et Agathias histor. I. I. *Emmeness.*

Mentem animumque] Perissologia est. Nam secundum Lucretium unum est, *mens* et *animus*. *Servius.*

Mentem animumque] *Servius* et P. Lartus *περισσολογίαν* censent. Turneb. XXVIII. 44. et alii discernunt: ut Lactant. lib. VII. 'Non idem est,' inquit, 'Mens et Animus: aliud enim est, quo vivimus; aliud, quo cogitamus: nam dormientium Mens, non Animus sopitur: et in furiosis Mens exstinguitur, Animus manet.' Certe *Amentes* dicuntur et *dementes*, consilii expertes, quod *Mens* pro sapientia et intellectu capiatur: *Animus* vero pro vitæ ac voluntatis fundamento. Hinc

illud Terentii in Andr. 'Mala mens, malus animus.' Hinc et Maro lib. IV. Didonem vocat, 'amentem animi.' Ita Plautus Cistell. I. 2. 'Nubilam mentem animi habeo:' ubi Notas nostras vide. Lucret. I. V. 'animi vix mente videtur.' lib. IV. 'Mens animi vigilat.' Catullus ep. 51. 'Mens animi tantis fluctuat ipsa malis.' Ita et Cic. distinguit Tuscul. 3. De Finib. lib. V. et alibi. Item Aristot. qui 'Mentem in Animo esse,' ait, 'quod oculus in corpore.' *Taubmann.*

12 *Delius inspirat vates*] Apollo fatidicus: et sic ait *Delius*, ut, 'Nunc Lyciæ sortes,' id est, Apollineæ. Bene autem Sibylla quid sit, expressit, 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates.' Nam, ut diximus, *Sibylla* dicta est quasi *σιῶς βουλῇ*, id est, dei sententia. *Æolici* enim *σιῶς* deos dicunt. *Servius.*

13 *Triviæ lucos*] Congruè Apollini et Dianæ juncta sunt templa: ut et paulo post, 'Phœbi Triviæque sacerdos.' Et bene fit Lucorum Dianæ commemoratio, quia petiturus est Inferos. *Servius.*

Triviæ lucos] Id est, Dianæ, quæ triviis præsidet: unde et ab Orpheo *τριοδίτης* vocatur, et passim a Græcis *ἐνοδία θεός*. Ita Theocr. *ὁ θεὸς ἐν τριοδοῖς*. *Taubmann.*

Aurea tecta] Apollinis scilicet. *Serv.*

14 *Dædulus (ut fama est) fugiens Minoïa regna*] Ubique de incertis dubitat: ut, 'Fama est Enceladi.' Sane fabula de hoc talis est: Indicato a Solē adulterio Martis et Veneris, Vulcanus minutissimis catenis lectulum cinxit: quibus Mars et Venus ignorantibus implicati sunt, et cum ingenti turpitudine resoluti sub testimonio cunctorum deorum. Quod factum Venus vehementer dolens, stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus cepit. Igitur Pasiphaë Solis filia, Minois regis Cretæ uxor, tauri amore flagravat: et arte Dædali inclusa intra vaccam ligneam, septam

corio juvenæ pulcherrimæ, cum tauro concubuit. Unde natus est Minotaurus: qui intra Labyrinthum inclusus humanis carnibus vescebat. Sed Minos de Pasiphaë habuit liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phædram. Sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, et superaret in agonibus cunctos, apud Athenas ab Atheniensibus conjuratis occisus est. Quod Minos dolens, collectis navibus bella commovit: et victis Atheniensibus pœnam hanc statuit, ut singulis quibusque annis septem de filiis suis edendos Minotauro mitterent. Alii dicunt a Minoë in vindicta filii occisi, sicut dictum est, Phœbum rogatum: qui cum Atheniensibus pestilentiam misisset, præceptum oraculo est de septenis filiis annuis ad Minotauri pastum dirigendis. Sed tertio anno Ægei filius Theseus missus est, potens tam virtute quam forma, qui cum ab Ariadne regis filia amatus fuisset, ex Dædali consilio labyrinthi iter filo rexit: et, necato Minotauro, cum rapta Ariadne victor aufugit. Quæ cum omnia factione Dædali Minos repperisset effecta, eum cum Icaro filio servandum in Labyrinthum trussit. Sed Dædalus corruptis custodibus, vel, ut quidam tradunt, ab amicis sub faciendi muneris specie, quo simulabat se regem placare posse, ceram et linum accepit et pennas, unde tam sibi quam filio alis impositis per summam ædis partem, quæ apud veteres sine tecto erât, cum filio evolavit; ipse juxta terram volans; Icarus altiora petens, dum cupit cæli portionem cognoscere, penis Solis calore resolutis, mari, in quod cecidit, nomen Icarium dedit. Dædalus vero primo Sardiniam, ut dicit Sallustius, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratisque ei alis, in foribus hæc universa depinxit. Dicendo autem Virgilius, *ut fama est*, ostendit requirendam esse veritatem. Nam Taurus

notarius Minois fuit, quem Pasiphaë amavit, cum quo in domo Dædali concubuit: et quia geminos peperit, unum de Minoë, alium de Tauro, enixa esse Minotaurum dicitur: quod et ipse paulo post ostendit dicens, 'Mixtumque genus.' Sed inclusum Dædalum corruptis relaxavit regina custodibus: quia misso in mari filio, navi delatus est Cumas: quod et ipsum tangit dicens, 'Remigium alarum.' Alæ enim et volucrum sunt, et navium, ut 'Velorum pandimus alas.' Panoticos Deliacon * Dædalum propter supradictas causas fugientem navem conscendisse, et cum imminerent, qui eum sequebantur, intendisse pallium ad adjuvandum ventos, et sic evasisse. Illos vero, qui insequabantur, reversos nuntiasse, pinnis illum evasisse. Menecrates Dædalum occiso patruæ fratre Cretam petisse dicit, Icarum filium ejus ab Atticis pulsum, dum patrem petit naufragio perisse, unde mari nomen. Quidam hunc Dædalum, Eupalami filium, arte fabrilis nobilem, occiso Perdice sororis suæ filio, quem solum habere metuebat æmulum artis suæ (nam ab illo et usum serræ de osse interiore piscis, et circinum propter nomen suum, * nam aliquibus circinus putatus est appellatus, vel, ut quidam, organum inventum tradunt) fugientem invidiam, ad Minoë delatum Cretam, Pasiphaës uxoris ejus nefandi stupri dolum fabricasse. *Servius.*

Minoia regna] Cretam scilicet, id est, Minois sævitiam. *Idem.*

Dædalus, &c.] Fabulam Dædali tradit Ovid. Metam. viii. 182. et seqq. Sil. Ital. l. xii. alludit Horat. Od. i. 3. 'Expertus vacuum Dædalus aëra Pennis non homini datis.' *Emmeness.*

Ut fama est] Antiqui plerique codices, *est* non habent. Sed absque eo verbo versus nimium elanguescere videretur. *Pierius.*

Ut fama est] Quæ admirabilia sunt et magna, et quæ possunt fidem ex-

cedere, famæ solens Virgilius adscribit. Inde hic, 'ut fama est,' et alibi: 'Fama est, Enceladi;' atque illud: 'Namque ferunt fama, Hippolytum.' Notarunt hæc aliqui, quibus Magius Miscell. III. 12. addidit Aristotelem in lib. de Poëtica: ὅλως δὲ τὸ ἀδύνατον μὲν, ἢ πρὸς τὴν ποίησιν, ἢ πρὸς τὸ βέλτιον, ἢ πρὸς τὴν δόξαν δεῖ ἀνάγειν: *In summa, quod fieri nequit, vel ad ipsam poësin, vel ad meliorem modum, sive etiam ad famam referendum est.* Dicuntur hæc ab Aristotele forma quadam præceptionis poëticæ. Talis ea præfatio Livii l. 1. 'Si famæ credimus, ab Ulysse, Deaque Circe oriundus.' Huc alluisse crediderim Aristophanem in Irena, ubi quidam Trygæum parantem se ad volatum, ita admonet: Ἐκείνο τήρει, μὴ σφαλὲς καταβῆης Ἐντεῦθεν, εἴτα χωλὸς ὢν, Εὐριπίδῃ Λόγον παράσχῃς, καὶ τραγῳδίᾳ γένη: *Illud cave, ne labens cadas Inde, ac deinde claudus Euripidi Sermonem præbeas, et fias tragædia.* Similes enim ruinæ tragicorum sermonibus vulgabantur, ibantque in παροιμίαν, ut accidit volanti Icaro. *Cerda.*

15 *Præpetibus pennis*] Vel velocibus, vel felicibus. *Præpetes* autem dictæ, vel quod priora petant, vel summi volatus, vel qui præ petit volatum, vel quæ secundum auspiciū facit: et quidam *præpetes* tradunt, non tantum aves dici, quæ prosperius prævolant, sed etiam locos quos capiunt, quod idonei felicesque sunt: unde bene Dædali pinnas *præpetes*, quia de locis, in quibus periculum metuebat, in loca tutiora pervenit: *præpetes* enim sunt aves boni augurii, quod hinc dat quia pervenit. *Serr.*

Ausus se credere calo] Quasi alienis rebus. Horatius, 'Expertus vacuum Dædalus aëra Pennis non homini datis.' *Idem.*

Ausus] Ut rem arduam, et homini insuetam. Silius: 'æthereas aliena tollere in auras Ausus se penna, atque homini monstrare volatus. Suspendit

sam hic librans media inter nubila corpus Enavit, superosque novus contreruit ales. Natum etiam docuit falsæ sub imagine plumæ Attentare vias volucrum, lapsūque solutis Penarum remis,' &c. *Taubmann.*

16 *Insuetum*] Hominibus scilicet. *Servius.*

Enavit ad Arctos] Bene miscet utrunque. *Nare* enim et de navibus dicimus: ut 'Nata uncta carina.' Item, 'Et terris adnare necesse est.' Et de volatu: nt, 'Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen.' *Ad Arctos* autem, si ad fabulam, contra Septentrionem, ut quidam volunt propter fervorem Solis et ceratas pinnas: si ad veritatem, ad Septentrionis observationem, quod navigantibus convenit. *Idem.*

17 *Chalcidicamque*] Quam civitatem Chalcidenses condiderunt, et supra de insula, nunc a civitate dedit epitheton. *Idem.*

Chalcidicamque, &c.] Julius Hyginus hunc errorem in historia a Virgilio admissum notat apud Gell. x. 16. in plurimis etiam editionibus *Chalcidica arce* legas. Utrumque recte. *Emmeness.*

18 *Redditus his primum terris*] Quasi de alieno elemento in suum. Horatius, 'Finibus Atticis Reddas incolumem precor.' *Servius.*

Redditus his terris] Sic Cic. pro Milon. c. 34. 'Ego cum te patriæ reddidissem.' Verbum sane, quod respondet præcedenti *credere*. Vide Lambinum arguentem Servium, quod nec Horatii nec Virgilii mentem perceperit. *Emmeness.*

Sacrarit] Alas Dædalus in honorem Phæbi suspendit, quarum ope volaverat; ex more veterum, qui solebant Deorum templis res illas offerre, quæ sibi vel usui fuissent vel ornamento. Ita aves Phryxi sacratus est Marti apud Colchos, quo ille per maria vectus fuerat; et Midas regiam sellam obtulit Apollini Delphico, in qua se-

dens jura dederat, quod narrat Herodotus l. i. Ita Diodorus dux apud Plutarchum de malignitate Herodoti, dedicat Latonæ arma. Ita sellam Xerxis, et acinacem Mardonii dicata fuisse, alteram e Salamina, alterum e Plataensi victoria, scribit Enarrator Demosthenis in Olynth. III. Omitto multos. Potest enim locus iste illustrari his, quæ in Eclogis ad illud, 'Hic arguta sacra pendebit fistula pinu.' *Cerda*.

19 *Remigium alarum*] Artem volandi. Et iterum miscet dicendo *remigium*, quod est navis. *Servius*.

Remigium alarum] Sic et Lucret. l. VI. de volucris, 'Remigii oblitæ pennarum vela remittunt.' et Plant. in Amphitr. 'Non ocys quivi si me Dædaleis tulissem remigiis.' et Æsch. in Agam. στροφοδιούνται περὶ ῥῶν ἐρετμοῖσιν ἐρεσσόμενοι, de expeditione Græcorum in Troadem, ad Helenam recipiendam. Sic et Hesiod. in Theog. de aquila Promethei, ἴσα δ' εὐξέστοις ὠκύπτερα πάλλεν ἐρετμοῖς' et Epigr. 3. εἰς ἀλέκτορα, οὐκέτι μ' ὥς τὸ πάρος πυκιναῖς περὶ ῥέσσιν ἐρέσσων Ὀρσεῖς ἐξ εὐνῆς, &c. et Luciano εἰρεσία τῶν περὶ ῶν. Græcis autem ταρσοὶ καπῶν et νεῶν, et ταρσοὶ simpliciter, et περὰ, series remigii in triremibus, et palmarum ipsarum remorum dicuntur. Aristotel. quoque pinnae piscium, quas ad natationes explicant, περὶ ῥῶν vocat: τοῖς μὲν ὄρνισιν αἱ πτέρυγες, τοῖς δὲ ἐνύδροις τὰ περὶ ῥῶν. *Germanus*.

Remigium alarum] Ita et Lucret. l. VI. de avibus: 'Remigii oblitæ pennarum vela remittunt.' Alæ autem navium (ut et P. Lætus notat) sunt remorum ordines, ταρσοὶ et περὰ; non autem vela. Prop. el. IV. 6. 'classis centenis remiget alis.' Alibi tamen: 'velorum pandimus alas.' *Taubmann*.

Posuit] Exædificavit. *Servius*.

Posuitque inmania templa] Ansonius quoque hos versus Maronis respexit his suis: 'Non hoc spernat opus Gortinius aliger ædis Conditor Euboicæ,

casus quem fingere in auro Conantem Icaris patrii pepulere dolores.' *Germanus*.

20 *Letum Androgeo*] Secundum Atticam linguam genitivus singularis Græcus est: cum ipse alibi, *Androgei galeam*. Quidam tamen hic subaudiunt *posuit*, id est, pinxit: ut Horatius, 'Qualis Parrhasius prodidit, aut Scopas; Hic saxo, liquidis ille coloribus, Solers nunc hominem ponere, nunc deum.' Sane nonnulli hunc *Androgeum*, non ita quemadmodum supradictum est, insidiis occisum; sed a Marathonio tauro, qui flammam vomere dicebatur, conflagratum tradunt. *Servius*.

Androgei] Quamvis Priscianus et Servius in *Androgeo* Atticum agnoscant idioma, in veteribus tamen plerisque codicibus, *Androgei* Lat. idiomate scriptum observavi. Quam lectionem improbat Probus, ne novam hanc quis putet quæstionem, evenisset id ob Græcæ declinationis, qua Virgilius usus fuerit, ignorantiam dicit. Citat etiam Carisius locum hunc, ubi genitivum *Androgeo*, facere ostendit ex nominativo, qui sit *Androgeus*; de quo secundo libro plura diximus. *Pierius*.

Androgeo] Gignendi casus Atticus τοῦ ἀνδρόγεω. Erat autem *Androgeus* Minois filius, athleta fortissimus: quem cum Athenienses ex invidia insidiosè interfecissent, rex devictos eo adegit, ut quotannis septem mares totidemque fæmellas Minotauro devorandos Cretam mitterent: ut Plato et Isocrat. tradunt. Hinc Catullus in Argon. 'Nam perhibent olim crudeli peste coactam Androgeoneæ pœnas exsolvere cædis Electos juvenes, simul et decus innuptarum Cecropiam solitam esse dare Minotauro.' Atque hanc historiam in foribus templi hujus Apollinei pietam aut potius sculptam (statuarius enim fuit Dædalus, auctore Platone) fuisse hic Maro ait. Ego malim τὸ *posuit* ἀπὸ κοινοῦ repeti. Horat. Od. IV. 8. *Taubm.*

Foribus Androgeō] Quod moris fuit: incidebant enim columnis, pilis, foribus res insignes, quarum memoriam extare volebant. Nostrum imitatus est Sil. Ital. l. III. 'In foribus labor Alcidae Lernæa recisis Anguibus Hydra jacet,' &c. *Emmeness.*

Pendere] Solvere: quod, ut supra diximus, tractum est a pecuniaria damnatione. *Servius.*

21 *Cecropidæ jussi*] Athenienses, a rege Cecrope. *Idem.*

Miserum] Dolentis interjectio: ac si diceret *nefas*. Et quid est *miserum* subjunxit dicens: 'Septena quotannis Corpora natorum.' *Septena quotannis*, quidam septem pueros et septem puellas accipi volunt, quod et Plato dicit in Phædone, et Sappho in Lyricis, et Bacchilides in Dithyrambis, et Euripides in Hercule: quos liberavit secum Theseus, quorum hæc nomina feruntur: Hippophorbas et Libi, id est * Arcadis, Antimachus Euandri, Mnesteus Sumiani, Fidocus Ramnitis, Demolion Cydani, Puriesion Celei: Puellæ hæ, Pherebæa Alcatini * Medippe Pyrii, Iesione Celei, Andromache Eurymedontis, Eurymedusa Polyxeni, Europe Laodicis, Milita Triaconi.* *Idem.*

Septena quotannis] *Septena* pro bis septem, ut Plato in Phædone hanc fabulam perstringens: τοῦτό ἐστι πλοῖον, ὡς φασιν Ἀθηναῖοι, ἐν ᾧ θησεύς ποτε εἰς κρήτην τοὺς δις ἑπτὰ ἐκείνους ᾤχετο ἄγων, καὶ ἔσωσέ τε καὶ αὐτὸς ἐσώθη. Huic autem loco respondet illud Catulli: 'Nam perhibent olim crudeli peste coactam Androgeoneæ pœnas exolvere cardis Electos juvenes, simul et decus innuptarum Cecropiam solitam esse dapem dare Minotauro.' *Germanus.*

Quotannis] Ovid. tamen et Plutarch. nono quoque anno factum scribunt. *Taubmann.*

22 *Corpora natorum*] Bene *corpora*, quæ adempta vita consumebantur. Ut super orbitatem parentibus ne sepelire quidem liberos licuisset: mag-

na ergo periphrasi dicta est. *Servius.*

Stat, &c.] Aut horret: ut, 'Stant lumina flamma.' Aut plena est, ut, 'pulvere cælum Stare vident.' Aut re vera *stat*, post ductas sortes; aut certe ad picturam respexit. Nam volvi in pictura non poterat urna. Et licet non poterat, et non sit urnæ stare, de pictura tamen bene dictum est. Sed si *stat*, horret acceperimus, *ductis sortibus* intelligimus de qua ducebantur: ut, 'Et qua vectus Abas.' Nam a passivo (ut sæpe diximus) inveniri non potest participium præsens. Proprie autem *ductis sortibus*: Sallustius, 'Sorte ductos fusti necat.' *Idem.*

23 *Contra*] Pro, e regione: ut Ovid. Met. VII. 587. 'Templa vides contra gradibus sublimia longis.' *Emmeness.*

Elata mari] Perite dixit, eminens est enim, et bene situm expressit: ut enim Sallustius dicit, 'Creta altior est, qua parte spectat Orientem.' *Servius.*

Elata mari] Ex natura insularum, et Cretæ inprimis. Insularum, nam insulæ omnes in mari assurgunt: Cretæ, nam Sallustius, citante Servio: 'Creta altior est, qua parte spectat Orientem.' Atqui Athenæ respectu Cretæ ad Orientem pertinent, ut videas nihil frustra dici a vate. Ex eadem peritia in v. 'Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta.' Fabius Declamat. 388. 'Elato alluitur mari.' *Cerda.*

Respondet] Aspicitur. Nam contra Athenas est posita. *Servius.*

24 *Suppositaque furto*] Hoc est, furtim inclusa in vaccam ligneam, quæ erat operata ejus vaccæ corio, quam maxime taurus adpetebat: aut *furto* adulterio, ut 'Vulcani, Martisque dolos et dulcia furta;' potest autem, sicut dictum est, et ad vaccam referri, cujus specie tauro furata sit coitum. *Idem.*

Furto] Alludit ad concubitum occulte factum: nam quicquid occulte

fit, Poëta *furtum* appellant. Tibull. 'Celari vult sua furta Venus.' Infra Æn. vii. 282. 'Supposita de matre nothos furata creavit.' Ita Musæus dixit, σκοτέσσαν ὑποκλέπτειν ἀφροδίτην: et eleganter ὑποκλέπτειν εὐνήν, id est, *furari*, pro concumbere dixit Sophocles. Σκοτίους Homerus vocat ex ejusmodi furto natos. Pindarus παρθερίαν ὠδίνα eleganter e furto natum vocat, Olymp. v. Παρθερίαν ὠδίνα κρύψαι κόλποις. Vide et Ge. iv. *Pasiphaë* autem Solis filia, Minois uxor tauri amore flagravit, et arte Dædali inclusa intra vaccam ligneam et corio circumtentam cum tauro concubuit: unde natus est Minotaurus, qui Labyrintho inclusus humanis carnibus vescabatur. Historiæ autem fides hæc est: Taurus fuit Minois vel Notarius vel Magister militum: quem Pasiphaë amavit, cumque eo in domo Dædali concubuit: et quia geminos peperit, unum de Minoe, alterum de Tauro; enixa esse Minotaurum dicitur. Sed Dædalum inclusum regina, corruptis custodibus, relaxavit: qui, amisso in mari filio, navi delatus est Cumas. Quod ipse Poëta innuit, dum verba navium aviumque prudenter commiscet. Porro Plutarchus in Præcept. Conjug. hæc omnia mystice vel Ethice videtur accipere. *Taubmann*.

25 *Mixtumque genus*] Secundum veritatem. *Servius*.

Prolesque biformis] Secundum fabulam. *Idem*.

Prolesque biformis] Secundum fabulam: quia viro mixtus esset taurus. Ovid. 'Discordemque utero fœtum tulit.' *Idem*, 'geminam tauri juvenisque figuram,' vocat. *Taubm.*

26 *Veneris monumenta*] Aut memoria turpissimi coitus, aut ultio Veneris a Sole prodita. Significat autem Minotaurum. *Servius*.

27 *Hic labor ille*] Ille, cum emphasi. De Labyrintho aliquid diximus Æn. v. 588. Erat autem *Labyrinthus* portento-

sissimum ingenii humani opus, itinerum ambages quamplurimas occursum recursusque inexplicabiles continens, crebris foribus ad fallendos exitus, ut subinde in eosdem errores redeundum esset: neque quisquam expedire se poterat, nisi fili glomere gubernaretur. Et memorantur in historiis eorum quatuor, *Ægyptiacus*, *Lemnius*, *Italicus*, et hic *Creticus*, qui quidem ad exemplum *Ægyptii* exstructus fuit: qui totus erat ex lapide quadrato et polito: latera singula pedes tricenos lata, quinquagenos alta, in basi quadrata. Pyramides quinque habebat, in singulis angulis singulas, et in medio unam centenum ac quinquagenum pedum, ita quidem fastigiatas, ut in summo esset orbis æneus, et petasus unus omnibus impositus fuerit, ex quo penderent excepta catenis tintinnabula, quæ vento agitata longe sonitus referebant. Supra quem orbem quatuor Pyramides insuper singulæ erant, altæ pedum centenum: et cætera, quæ Varro, apud Plin. xxxvi. 13. memoria prodidit. *Taub.*

27 *Inextricabilis error*] Insolubilis, indeprehensibilis. Horatius, 'Si pugnat extricata densis Cerva plagis.' Si *extricata*, est soluta; *inextricata*, insoluta sine dubio. *Servius*.

Inextricabilis error] Pro eo Catull. in Carm. Pelei et Thet. 'inobservabilis error.' Mela in Labyrinthi descriptione a Psammethico extructi, i. 9. 'Magno et inexplicabili errore perplexus est.' Vide Cæl. ant. lect. xiv. 34. *Emmeness*.

28 *Reginæ*] Regis filia Ariadnes. *Servius*.

Magnum reginæ] *Servius* Ariadnæ regis filia interpretatur, ut nimirum Polyxena apud Eurip. se reginam vocat, hoc est, regis filiam: ἐν νεκροῖσι γὰρ Δούλη κεκλήσθαι, βασιλὶς οὐδ' αἰσχύνεται: et idem in Phœniss. Antigone Laii filiam ἔνασσαν: item et Antigone Œdipodis filia se apud Sophocl. reginam appellat: νεύσσετε

θήβης οἱ κοιρανίδαι τὴν βασιλείαν μούνην λοιπὴν quo loco nuntius refert reges mortuos de Hæmone Creontis filio, et Antigone: τὸδ' αὖ τὸδ' ἄχθος βασιλέων ἤκεις φέρων. Nempe prisci omnes regii generis personas pari honore et nomine designabant. Sic et ἄνακτες reges, et regum filii, et Cæsares, vel regum fratres. Aristot. de Cypriorum politia: καλοῦνται οἱ μὲν υἱοὶ καὶ ἀδελφοὶ τοῦ βασιλέως, ἄνακτες αἱ δὲ ἀδελφαὶ καὶ γυναῖκες, ἄνασσαι. Dædalum autem non abs re Poëta reginæ miseratum amore narrat, cum ex Homero constet eum studiose Ariadnam coluisse, II. Σ. ἐν δὲ χρόνον ποίκιλλε περικλυτὸς ἀμφιγυρῆς Τῷ Ἰκελόν, οἶδν ποτ' ἐν κνωστῷ εὐρείῃ Δαίδαλος ἥσκησεν καλλιπλοκάμῳ ἀριάδνη· ἔνθα αὖν ἦΐθεοι, καὶ παρθένοι ἀλφεσίβοιαι Ὀρχεῦντ', ἀλλήλων ἐπὶ καρπῷ χεῖρας ἔχοντες. *Germanus.*

Reginæ] Ariadnæ Minois filiæ, quæ Theseum deperibat. Ita Polyxena apud Euripid. se ἄνασσαν vocat, quæ erat regis filia. Nam prisci omnes regii generis personas pari honore et nomine designabant. *Taubmann.*

Reginæ] Sic pro regis filia apud Stat. Achill. I. II. 'effulget tantum regina decori Deïdamia chori.' Inde Justin. XI. 9. matrem, uxorem, filiasque Darii ut reginas haberi præcepit Alexander. *Emmeness.*

30 *Cæca regens filo vestigia*] Est hoc quod Catullus dixit: 'Errabunda regens tenui vestigia filo.' Quod Plinius: 'sine glomere lini exitum (non) invenire.' Quod Ovidius in epist. 'Quæ regerent passus pro duce fila dedi:' et iterum: 'Fila per adductas saepe recepta manus:' et iterum: 'Perfidus Ægides ducentia fila secutus.' Quod Propertius eleg. IV. 4. 'Cum patuit lecto stamine torta via' Et eleg. II. II. 'Dædalem lino cum duce rexit iter.' Eustathius, et Delymus ἀγαθὴ δαμίττω vocant, ductum fili. Plutarchus de sera vind. ἀναλαβόντος κλωστήρου, quia,

resumpto filo, errores solvuntur. Aristophanes in Lysist. verbo διαλύειν, præcessit enim κλωστήρ. *Cerda.*

Cæca vestigia] Errabunda Catull. cæcum non solum oculis captum, sed et insidiosum, et occulte malum, vel latens et tacitum quid veteres dicendum existimaverunt, teste Nonio c. 5. Sic mare dicitur cæcos fluctus provolvère, qui naufragium minantur. *Emmeness.*

31 *Opere in tanto*] In foribus adfabre factis. *Servius.*

Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes] In antiquis aliquot, duo illa verba *Icare haberes* desiderantur, Tetrametro dactylico codicibus tantum adnotato, *partem opere in tanto sineret dolor.* Sed sive Virgilius, sive alius quispiam versum absolverit, nihil mihi videtur eo fine dici potuisse adcommodatius. *Pier.*

33 *Bis patriæ cecidere manus*] Ideo, quia Patriæ. *Servius.*

Bis patriæ cecidere manus] Q. d. Icarì quoque filii tragicum casum pater Dædalus in auro atque in foribus effinxisset, si dolor et affectus paternæ pietatis sivillet. Ita Anson. in Mosella: 'Non hoc spernat opus Gortynius aliger ædis Conditor Euboicæ, casus quem fingere in auro Conantem Icarios patrii pepulere dolores.' De Icaro tamen in ære effecto extant Epigrammata Græca. Vehementior autem est affectus, cum dicit Poëta, manus ipsas artificii patri cecidisse, quam si dixisset, scalpellum aut calum manibus excidisse. *Taubmann.*

Quin protenus omnia] Ostendit plura fuisse quam dixit depicta. *Serv.*

Quin protenus omnia Perlegerent oculis] In veteribus nonnullis exemplaribus, omnem omnino scriptum animadverti. Et quia *picturam perlegerent* Servius exponit, putarunt multi *omnem* ita positum, ut *picturam* subintelligeretur, quæ quidem duries a Virgiliana phrasi, a facilitate, can-

doreque ipso plurimum aliena est. Sane vero Macrobius et Priscianus, et plerique alii *omnia* castiorem lectionem agnoscunt, proque dactylico carmine locum citant: neque opus ut qui subsequitur versus a vocali incipiat, ut fiat hypermetri synalepha. Nam et ejusmodi rationis versus alibi etiam reperiuntur, ut in Bucol. ‘Nec tantum Rhodope mirantur et Ismarus Orphea:’ neque non illud, ‘Atria dependent Lychni laquearibus aureis.’ Quod si quis dactylicum non admittat, saltem Synizesin ex tam brevibus duabus ultimis in dictione *omnia* syllabis non rejiciat, quæ quidem tam exiles, tamque tenues sunt, ut vix pro una longa sufficiant. At veteres plerique codices, partim *omne* una minus litera, partim *omnes* legunt. Ac *omne* quidem in Romano est, quia veriti sunt Librarii dactylum in fine ponere: genus tamen mutare non ausi sunt. Qui vero *omnes* scribere maluerunt, subintelligi Duces, Heroes, aut viros ibi pictos voluere. Sed pluris apud me fuerit Macrobi et Prisciani auctoritas, quam eorum conjectura, qui veneres, quas præ se ferunt numeri figuræque hujusmodi, admittere verentur. Quod autem pertinet ad Servium, tametsi exposuit ille *perlegerent*, scilicet *picturam*, non hoc ostendit, *omnem picturam* legendum esse; quum Servius immoretur in eo, ut verbum *perlegerent* non alienum ostendat a verbo γράφαι, quod et *scribere*, et *pingere* significat. Quantum vero pertinet ad verbum *perlegerent*, Terentius Scaurus (ubi de geminandis liquidis in compositione, si verbum sequens ab aliqua earum incipiat, præcepta tradit) Virgillii locum hunc citat, apud quem *pelligerent* scriptum asserat, relictumque ita ab Auctore ipso: eosque improbat, qui *perlegerent* per *r*, ut vulgata nunc habent exemplaria, legant; dicendumque ait *pelligo*, ut *alligo* et *colligo*, prout etiam omnes antiqui, ut ait

ille, dicere consuerunt. Ad hæc Velius Longus per præpositionem omnibus integram præponi dicit, nisi quum incidit in *i* literam: tunc enim elegantioris sermonis viri eam, ait, geminare malunt quam *l* literam exprimere. Hinc *pellabor* malunt dicere, quam *perlabor*. Adverte vero in exemplis citandis Velii codices corruptos esse: de iis loquor, qui in manus nostras devenere. Sed quanquam ita Grammatici legendum tradant, nullum tamen adhuc antiquum codicem inveni, in quo non scriptum sit *perlegerent* præpositione incolumi. Ita plerumque *adligo*, et *colligo*. Ætas vero nostra majorem Grammaticis quam antiquis scriptionibus fidem adhibet. Et tamen Scauri nullus adhuc, quod sciam, sententiam est secutus. *Pierius*.

Omnia] Hanc lectionem Fabricius, Cælius XXVI. 10. Macrobi. v. 14. Priscianus, alique doctiores castiorem esse censent: etiam Crinitus XXIV. 7. *omnia*, ἀπὸ πᾶσιν, non, *omnem*, legendum, curiose probat: ut sit dactylicus versus. *Taubmann*.

34 *Perlegerent*] Perspectarent: scilicet picturam. Nec incongrue dictum legerent: nam Græce γράφαι, *scribere* significat et *pingere*. Hoc est quod ait Horatius in arte poetica, ‘Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si Græco fonte cadant, parce detorta.’ *Servius*.

Perlegerent] Ter. Scaurus probat *pellegent*, hoc autem pro *pellegissent*: uti mox, *afforet* pro *affuisset*. Et bene dixit, *Legere picturam*: cum Græce γράφαι et *pingere* dicatur et *scribere*: unde γραφεὺς et *pictor* et *scriptor*. Notusque est inter picturam et poemam consensus. Certe Simonides vocavit *picturam*, *pictam poësin*; et *Poësin*, loquentem picturam: auctore Plutarcho. *Taubmann*.

Perlegerent oculis] Ad hunc locum vide Junium de Pict. veter. I. 4. *Emm*.

Præmissus Achates] Κατὰ τὸ σιωπῶ-

μενον intelligimus. *Serrius.*

36 *Deiphobe Glauci*] Subaudis *filia*, et est proprium nomen Sibyllæ. Multæ autem fuerant, ut supra diximus, quas omnes Varro commemorat: et requirit, a qua sint fata Romana conscripta: et multi sequentes Virgilium, ob hoc Cumanam dicunt: ut quæ licet longæva legatur, tamen non valde congruit eam usque ad Tarquinii tempora durasse, cui Sibyllinos libros constat oblatos. Ducitur tamen Varro ut Erythræam credat scripsisse, quia post incensum Apollinis templum, in quo fuerant, apud Erythram insulam, in Asia ipsa inventa sunt carmina. *Idem.*

Deiphobe] Innumeros pene codices invenias, in quibus inemendate *Deiphæbe*, vel *Deiphebe* scriptum sit. Sed enim casta lectio *δηφώβη Deiphobe*: uti etiam *δηφώβος* inferius, quod fere passim in codicibus antiquis, librariorum inscitia, *Deiphæbus* scriptum habetur. *Pierius.*

37 *Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit*] Ut supra diximus Apollinem sex mensibus apud Lycios, et sex apud Delum dedisse responsa: item lectum est deos aliquotiens tantum calendis, aliquotiens tantum idibus vaticinari: nonnunquam diei vel prima, vel media, vel postrema parte. Unde est in Jure *fissus dies*, id est, non totus religiosus: quem nunc ostendit dicens non oportere Æneam, religiosas diei partem perdere, id est, oraculis congruam. Sane sciendum *poscit* lectionem esse meliorem. Tempus enim *poscit* spectacula, non a spectaculis *poscitur*. *Serrius.*

Poscit] In Romano codice, *poscunt* numero multitudinis est: ut tempus sit appositum, quippe quod alii negotio sit impendendum. *Pierius.*

38 *Nunc grege de intacto*] Gregem pro armento posuit. Nam de juvenis dicturus est, sed hæc per poeticam licentiam sæpe confundit. Illo

loco proprie posuit, 'Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta.' *Serrius.*

Intacto] Indomito: ut, 'Intacta totidem cervice juvenecas.' *Idem.*

Grege de intacto, &c.] Gregem pro armento posuit: nam de juvenis dicturus est. Proprie Æn. vii. 'Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta.' Per *intactum gregem* intelligit ἀδμήτους βόας Homeri, qui boves vel *hostiæ injuges* vocantur Macrobio iii. 5. hoc est, quæ nunquam domitæ ac jugo subditæ sunt. Inepti autem sacris erant, vel quia impium esset, boves aratores immolare, vel quia manu et labore rustico pollutos credebant: de quo Turn. xviii. 2. *Taubmann.*

39 *Lectas de more bidentes*] *De more*, antiquo scilicet, quem prætermisit: quasi tunc omnibus notum, id est, ne habeant caudam aculeatam, ne linguam fissam, ne aurem nigram: per quod docet aliud esse *intactum*, aliud *lectum*. *Bidentes* autem, ut diximus supra, oves sunt circa bimatum, habentes duos dentes eminentiores: quæ erant aptæ sacrificiis. *Serrius.*

Lectas bidentes] *Bidentes* dictæ oves, quod circa bimatum duos dentes haberent eminentiores: unde et *ambidentes* dictæ. Glossarium *διόδοντα πρόβατα* vocat: de quo eruditissime Scaliger ad Festum et Varron. pag. mihi 31. et 45. Neque oves tantum *bidentes* dici, sed et tauros et verres qui bimi sint, docet idem Scal. ad Cirin, et Agellius xvi. 6. Quidam (ut et Erythr.) putarunt *bidentes* dici, quasi *biennes*, immissa d litera. Porro oves ad sacrificium exceptæ proprie dicebantur *lectæ*, quemadmodum boves *egregii*, et porci *eximii*: de quo uberior Æn. iv. 57. et Ge. iv. 538. *Taubmann.*

42 *Euboicæ latus rupis*] Deest est, hoc est montis Cuman, quem Euboici habitaverunt. Est autem Acyroligia. Colonia enim epitheton rei

dedit immobili. *Servius.*

In antrum] In antri similitudinem : ut 'Portus ab Eoo fluctus curvatus in arcum.' *Idem.*

Excisum in antrum] Id est, in modum et similitudinem antri: ut *Æn.* III. 'Portus curvatus in arcum.' *Æn.* XI. 'Pellis in plumam conserta.' *Æn.* VIII. 'Corripit in nodum.' *Turneb.* XXIV. 40. *Taubmann.*

43 *Quo lati ducunt aditus centum*] Non sine causa et aditus et ostia. Nam Vitruvius, qui architectonica scripsit, *ostium* dicit per quod ab aliquo arcemur ingressu, ab ostiando dictum: *aditum*, ab adeundo, per quem ingredimur. *Servius.*

Ostia centum] Finitus numerus pro infinito: licet et possit rationabiliter dictum esse. Responsa enim Sibyllæ in hoc loco plus minus centum sermonum sunt. Inveniuntur tamen Apollinis elogia, et viginti quinque et trium sermonum. Unde et melius est finitum pro infinito accipi. *Idem.*

44 *Totidem voces*] Ac si diceret, Tot sermones. *Idem.*

46 *Deus ecce, deus*] Vicinitate templi jam afflata est numine. Nam furentis verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum videtur. Sane cauti esse debemus, quando plena sit numine, et quando deum deponat. De Miseno enim post vaticinationem dictura est. *Idem.*

Deus ecce, deus] Vicinitate templi jam afflata est numine: nam furentis est, dæmonem ἀόρατον et inadspicuum aliis velle ostendere. Ita Ovid. *Met.* xv. 'En deus est, deus est: animis linguisque favete, Quisquis adest, dixit.' Ejusmodi autem homines dicebantur *fanatici*, Græcis ἐνθεοί et θεοφορούμενοι, quod non sponte, sed numine ferrentur. De quibus Budæus ad Pandect. Vult autem hic cautos esse Trojanos, ut auscultent oraculis, antequam deum iterum deponat. *Taubmann.*

47 *Non color unus*] *Idem* Lucanus,

'Stat nunquam facies.' *Servius.*

Non color unus] Enthusiasmi descriptio: qualis et *Ge. iv.* 450. *Taubmann.*

48 *Comæ comæ*] Antehac scilicet. Nam propter sacra resolutæ sunt, ut, 'Vittasque resolvit Sacrați capitis.' *Servius.*

49 *Rabie*] Sc. divinandj, et spiritu fanatico. *Taubmann.*

Fera corda] Ita vs. 79. 'tanto magis ille fatigat Os rabidum, fera corda domans.' *Idem.*

Rabie fera corda tument] Horat. od. I. 16. 'Non Dindymææ, non adytis quatis Mentem sacerdotum incola Pythius.' An a terra oriatur illa animi concitatio disputat Cic. de divin. I. I. *Emmeness.*

Majorque videri] Videbatur, sicut solebat in vaticinatione apparere per numinis præsentiam: quod humanis includebat aspectibus. Unde ait, 'Majorque videri.' Non enim erat re vera. *Servius.*

Majorque videri] Incepit enim videri major Sibylla illusione dæmonis. Ita Seneca in *Agamemn.* 'Nunc levat in auras altior solito caput, Graditurque celsa.' Quippe afflatus numine videbantur majores solito. Ita explicabis Catullum de Nupt. Pelei, qui de ministris afflatis Bacchi furore: 'Plangebant alii proceris tympana palmis.' *Cerda.*

50 *Nec mortale sonans*] Alia enim vox numinis est: ut, 'Nec vox hominem sonat.' Item, 'Vocisve sonus, vel gressus euntis.' *Servius.*

Afflata est numine] Nondum deo plena: sed adflata vicinitate numinis. *Idem.*

Afflata est numine] *Afflatus* dicuntur vates, quomodo dæmonio sive spiritu, qui ventus quidam est, corripuntur. *Servius afflatus* hic interpretatur, 'nondum Deo plenam, sed afflatam vicinitate numinis.' Nascim. autem contrarium ab ipso Poëta significari ait, cum addat; 'numine propiore dei:' quo nihil aliud velit intel-

ligi, quam præsentiam numinis in inferiore corporis parte Sibyllæ. Unde vs. 79. 'si pectore possit Excussisse denm.' Nam afflari esse non tantum flatu contingi, sed et spiritu repleti: ut apud Ovid. Fast. vi. de tibia: 'Afflatam sensit habere sonum.' Ita Cicero pro Archia, 'Poëtas, ait, divino quodam spiritu afflari,' id est, repleti. *Taubmann.*

Quando] Siquidem: nam conjunctio est, nec dubium adverbium. *Serv.*

51 *Cessas in vota*] Tardus es ad vota facienda. Nam si dixerit *cessas in votis*: hoc significat, Tardus es, dum vota facis. Aliud est *cessas in illam rem*, aliud *cessas in illa re*: tardus es ad faciendam rem, et tardus es in facienda re. Figurata autem dixit, *cessas*, circa promittenda vota numinibus. *Idem.*

Cessas in rota] Nunquam hic vates est absque decoro. Vides ut libere Sibylla virum principem reprehendat, ex decoro religionis, cui subditi esse debent principes. Ita sup. 'Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.' Visum mihi verba ipsa ducta ab Turpilio in Thrasyleone: 'Cesso occupare, et me in colloquium conferre horum?' *Cerda.*

52 *Tros*] Principale pro derivativo, pro *Troius*. *Servius.*

Ante dehiscens] Trahit hoc de Matris deum templo: quod non manu, sed precibus aperiebatur. *Idem.*

Neque enim ante dehiscens] Par locus Æn. iii. ubi post orationem istam, 'Da propriam, Thymbræe, domum,' Oraculi vox auditur. Par apud Senecam in Œdip. ubi etiam oraculum redditur post ista, 'Ut sacrata templa Phæbi supplici intravi pede, Et pias, numen precatus, rite summi manus,' &c. *Cerda.*

53 *Attonita*] Stupendæ, non stupentis. Ergo *attonita*, facientis attonitos: ut, 'mors pallida,' 'tristis senectus.' *Servius.*

Attonita domus] Id est, stupendæ;

vel reddentis attonitos, propter numinis præsentiam: ita *Mors* dicitur *Pallida*: S. Turnebus xxviii. 44. *Attonitum*, inquit, non est dubium dici, ut Græce ἐμβρόντητον: sed hic de æde intelligo fumosa et fatidica et vaticinante, et Oraculum habente: quod furore concitatos præsagos futuri reddat. *Taubmann.*

Ora domus] Quia supra ait, 'Unde ruunt totidem voces responsa Sibyllæ.' *Servius.*

Ora] Fores antri: sic Ovid. Met. i. 281. *fontibus dat ora*. *Emmeness.*

54 *Conticuit*] Quasi regeretur a Numine, neque aliter posset. Ita Apulejus l. xi. 'Ad istum modum vaticinatus sacerdos egregius, fatigatos anhelitus trahens conticuit.' *Cerda.*

Per dura cucurrit Ossa tremor] Religionis est et divinæ et reverentiæ. Alibi, 'Ipse manu multo suspensum numine ducit.' *Servius.*

55 *Funditque*] In antiquis pene omnibus exemplaribus, *fundit* præsentis tempore scriptum est, pro *fudit*. *Pierius.*

Pectore ab imo] Mentis intimo, nec immerito: nam illa re divinitas flectitur, quæ est nobis cum divinitate communis, id est, sensu. *Servius.*

56 *Phæbe, gravis Trojæ semper miserate labores*] Secundum Homerum, qui eum dicit semper Trojæ propugnatorem fuisse: et bene ait, *miserate*, quia Troja defendi non potuit. Ideo non dixit, qui defendisti: sed *miseratus* es. *Idem.*

Phæbe, &c.] Pro Trojanis stetit Apollo; quod etiam Sil. Ital. l. xii. 'et ipse Delius avertet propiora pericula vates, Trojanos notus semper minuisse labores.' *Emmeness.*

57 *Dardana qui Paridis*] Achilles a matre tinctus in Styge palude, toto corpore invulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est: qui cum amatam Polyxenam, ut in templo acciperet, statuisset; insidiis Paridis, post simulachrum latentis, occisus est.

Unde fingitur, quod tenente arcum Apolline, Paris direxerit tela: et bene ait *direxti*, quasi ad solum vulnerabilem locum. *Dardana* autem ideo, ut non adultero, sed genti præstissis videatur. *Servius*.

Tela manusque] Vel quia aliud sine alio esse non potest: vel hoc dicit: Et artem per tela, et ut nosset quid feriret; et virtutem per manus dedisti, ut ejus vota compleres. *Idem*.

Paridis direxti tela manusque Corpus in Æacidae] Alludit Horat. od. iv. 6. 'Dive, quem proles Niobæa magnæ Vindicem linguæ, Tytiosque raptor Sensit, et Trojæ prope victor altæ Phthius Achilles.' Verbo eodem utitur Ovid. Met. xii. 'Certaque lethifera direxit spicula dextra:' et Sil. Ital. l. ix. 'quæ nocturno mea lumine tela Dirigis in patrium corpus.' *Emmeness*.

Tela] Sagittas accipe. Nam Paridem sagittarium utique Græci inducunt, quod etiam notavit Ger. Home-rus Il. iii. illi dat *καμπύλα τόξα*. Ab Euripide in Oreste dicitur *τοξότας*. Græcorum commentarii de hac ipsa historia: *ἐν τῷ τοῦ Θυμβραίου Ἀπολλωνος ναφ' Ἀλέξανδρος λάθρα τοξεύει τὸν Ἀχιλλέα*: In templo *Thymbraei* Apollinis occulte Paris sagittam in Achille m conjecit. De Achille etiam Pindarus Pyth. iii. *τόξοις ἀπὸ ψυχὰν λιπών*: sagittis animam amisit. Calaber, *ἰδς*, dixit de nece Achillis. *Cerda*.

58 *Æacidae*] Id est, Achillis, Æacinepotis, Pelei F. Achilles autem a matre tinctus in Stygem paludem toto corpore invulnerabilis fuit, excepto calcaneo, quo manu matris tentus est. Hinc bene, *direxti*: quasi ad solum vulnerabilem locum. Statius: 'si te Stygis amne-severo Armavi: totumque utinam!' Videatur Q. Calaber l. iii. et viii. Is enim cum Polyxenam Priami F. in templo Apollinis accipere vellet, a Paride, post simulacrum latente, occisus est. Hinc Ov. 'At postquam cecidit Paridis

Phœbique sagittis.' Apollo autem semper stetit pro Troja, constantissimo Homeri testimonio. *Taubmann*.

Magnas obeuntia terras Tot maria intravi] Terras cingentia: Oceanus quidem ambit omnes terras: et licet iste per ea maria navigaverit, quæ terris cinguntur: tamen non dixit improprie, cum de Oceano ista nascantur. *Servius*.

59 *Tot maria*] Dicendo, maria, partes eum maris navigasse significat, non totum mare. Mare enim elementum est totum. Maria vero, partes sunt: sicut et terræ, partes sunt: terra vero totum elementum est. *Idem*.

Penitusque repostas] Longe remotas, avias. *Idem*.

Penitusque repostas] In Romano codice legere est, *Penisque repostas*: hoc est, ad Pænos usque, elocutione insolita: quare longe melius *penitus*; ut illud, 'Et penitus toto divisos orbe Britannos.' *Pierius*.

60 *Massylum gentis*] Massyli sunt Mauri. Unde speciem pro genere posuit. Nam Æneas ad Africam venit: cujus partem constat esse Massyliam. Mediterranea enim est pars Mauritanæ. Unde a parte totum accipere debemus. *Servius*.

Pen. rep. Massylum gentis] Sic Sil. Ital. l. iii. 'Quin et Massyli fulgentia signa tulere Hesperidum veniens lucis domus ultima terræ:' et l. xvi. 'Non tibi Massylæ gentes, extentaque tellus Syrtibus.' *Emmeness*.

Prætentaque Syrtibus arva] Circumfusa. Incerta enim illic sunt maria et terræ. Unde ait Lucanus, 'Æquora fracta valdis, abruptaque terra profundo.' *Servius*.

61 *Italæ fugientis*] Ita l. vii. 'Italiam sequimur fugientem, et volvitur undis.' *Cerda*.

Prendimus] Quippe fugientem Italiam. *Servius*.

Prendimus] Vide Æn. iii. 496. et v. 629. *Taubmann*.

62 *Hac Trojana tenus*] Id est, hactenus, huc usque: id est, hic sit finis. Nam *tenus* proprie est extrema pars arcus, ut Plautus ostendit: unde tractum est, ut *hactenus*, hucusque significet. *Servius*.

Trojana] *Fortuna*. Ideo a præjudicio, id est, mala, adversa: et dicit iniquum esse, ut Trojanam fortunam patiantur in Italia. *Idem*.

Hactenus f. secuta] Id est, hucusque nos persecuta. Q. d. Hic sit finis Trojanæ illius calamitatis: nec eam experiamur in agro Italico. *Æn.* III. 493. *Taubmann*.

Hac] *Fini* subaudit Sanct. quem vide p. 300 et 348. *Emmeness*.

63 *Fas est parcere genti*] Quæ se victam fatetur. *Servius*.

Parcere] In codicibus aliquot antiquis, *parcite* legitur, deposcendi forma, quod forte non displiceat: quanquam *parcere* infinitivum sonat elegantius. *Pierius*.

64 *Quibus obstitit Ilum*] Ganymedes enim Hebeæ obfuit: Paris Minervæ et Junoni. Cur autem cum dixerit, *Dique deæque omnes*, dearum tantum reperiamus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus ἀρσενιοθήλεις esse omnes deos. Possumus ergo et per unam rem utrunque intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troja ex denegata mercede. Novimus præterea esse morem poetarum, ut duabus præpositis rebus uni respondeant: ut, 'Navita cum stellis numeros, et nomina fecit: Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcion.' Nam suppresso numero dixit nomina. *Servius*.

Ilum, et ingens] Veteres plerique codices, *Ilion ingens* legunt: ut Ovidianum illud 'Ilion et Tenedos.' Sed enim magis Virgilianum est *Ilum, et ingens* legere, gratiore numero, et sententia dilucidior. *Pierius*.

65 *Sanctissima*] Cur? quia vates, et præscia venturi. Illustro loco Athenæi l. ix. apud quem Nicander

in Georgicis brassicam. μάντιν, id est, *vatem* cum vocet, ipse Athenæus rationem hujus rei reddens, ita ait: ὁ Νίκανδρος μάντιν κέκληκε τὴν ἀράμβην ἱερὰν ὄσσαν: *Nicander brassicam, quæ sacra est, vatem appellavit*. Iliam autem sacram esse probat testimonio Hipponactis. Sicuti ergo brassica, vates, quod sacra: potiore jure Sibylla, sacra, quod vates. Merito ergo, et suo jure Ovidius: 'Et sacri vates, et Divum cura vocamur.' et Ennius Poëtas sanctos appellat. *Cerda*.

66 *Præscia venturi*] Absolutum est, rerum venturarum. *Servius*.

Da] Dic: ut, 'Qui sit, da, Tityre, nobis.' Unde est e contra, 'Accipe nunc Danaum insidias.' Non enim aliquid præstare poterat, sed indicare futura. *Idem*.

Non indebita posco Regna meis fatis] Deest *Si*. Est autem εἰρηδς, id est, longissimum Hyperbaton, Phæbe, et Vos dii deæque: tuque o vates *da*, id est, dic Latio Teucros considerare, si non posco regna meis fatis indebita. *Dic* autem *considerare*, id est, utrum possimus considerare. Et verecunde ait, 'Non posco indebita,' cum certum constet regna deberi. *Idem*.

67 *Considerare*] In Romano codice, *consistere* legitur. Et in primo Æneidos eandem hujus verbi varietatem ostendimus eo loco, 'Vultis et his mecum pariter Considerare regnis?' nam aliquot exemplaria, ibi etiam *consistere* legunt. Sed enim *considerare* omnino magis placet eruditis viris. *Pierius*.

68 *Errantesque deos*] Ut, 'Diis sedem exignam patriis.' *Servius*.

Agitataque numina Troja] Aut mecum vexata: aut signa ξόανα dicit, id est, simulacra brevia, quæ portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem: quod fuit apud Ægyptios et Carthaginenses. *Idem*.

69 *Tum Phæbo et Trivia*] Ut solet, miscet historiam. Nam hoc templum

in palatio ab Augusto factum est: sed quia Augustus coheret Julio, qui ab Ænea ducebat originem, vult ergo Augustum parentum vota solvisse. *Idem.*

Solido de marmore templo] Hoc est, de uno solo lapide, ut Tusanus accipit: quemadmodum et *μονόλιθον* in Epigr. interpretatur, ut et supra, 'solidoque adamante columnæ:' et, 'solido elephanto.' Hoc vero templum Augustus, ut ex veterum monumentis constat, tanquam avitis nominibus obnoxius, et Æneæ voti reus, in Palatio posuit, et perfecit: ad quod allusit Propert. l. iv. hoc versu: 'Atque ubi navali stant sacra palatia Phæbo, Euandri profugæ procubnere boves:' ubi *navalem deum* vocat, quod Augustus, devieta Ægypto, structuræ templi columnas areas ex rostris navium, quæ per ignominiam subactis ciassibus adimebantur, conflatas nuncupasset et dicasset ad vota majorum solvenda: quod et respexisse videtur Maro Georg. iii. eo carmine: 'navali surgentes are columnas.' *Germanus.*

Templum Instituum] In Romano codice, *templum constituam* legitur. In Longobardico, *templum* quidem est, sed *instituum* verbum, ut etiam ad festos dies adcommodebatur: *templa* tamen etiam invenitur. *Pierius.*

70 *Festosque dies de nomine Phæbi*] Ludos Apollinares dicit, qui secundum quosdam bello Punico secundo instituti sunt: secundum alios, tempore Syllano ex responso Martiorum fratrum, quorum extabant, ut Sibyllina, responsa. *Servius.*

71 *Te quoque magna manent regnis penetralia nostris*] Id est, coleris ut numen: *manent* autem expectant. *Servius.*

Penetralia] Secreta templorum. *Id.*

Te quoque] Te quoque, o Sibylla, expectant in populo Romano et posteris meis, secreta templorum: in quibus *Sortes* (*κλήροι, χρησμοί*) et *Responsa* sive *Oracula* tua religiosissime

versabuntur. Quomodo autem *Libri Sibyllini* Romam venerint præter alios, docent Livius et Agell. l. 19. *Taubmann.*

72 *Tuas sortes*] Sibyllina responsa: (de quibus supra diximus) incertum est cujus Sibyllæ fuerint: quanquam Cumanam Virgilius dicat, Varro Erythræam esse. Constat autem, regnante Tarquinio, quandam mulierem, quæ se *Amaltheam* diceret, obtulisse ei novem libros, in quibus diceret fata et remedia Romana: et pro his poposcisse trecentos philippeos, qui aurei tunc pretiosi erant. Quæ contempta, alia de tribus incensis, cum sex reversa est. Et trecentos poposcit, ac denuo contempta est: item tertio, aliis tribus incensis, cum tribus tantum reversa est: et accipit quantum poposcerat, hac ipsa re commoto rege, quod pretium non minuebat: tunc mulierem subito non apparuisse. Qui libri in templo Apollinis servabantur: nec ipsi tantum, sed et Martiorum, et Bigois Nymphæ, quæ artem scripserat Fulguratorum apud Toscos. Inde addidit modo 'tuas sortes, arcanæque fata:' et hoc trahit poëta. Æneam tamen inducit quasi de præsentī dicentem oraculo. *Servius.*

73 *Lectosque sacraho, Alma, viros*] Quia nisi patricii non fiebant. Sciendum tamen primum duos librorum fuisse custodes, inde decem, inde quindecim usque ad tempora Syllana, postea crevit numerus. Nam et sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum. *Idem.*

Lectosque sacraho, Alma, viros] Huc pertinent illa Lactant. l. 6. 'harum omnium Sibyllarum carmina et feruntur et habentur præterquam Cumææ: cujus libri a Romanis oculantur; nec eos ab ullo nisi a quindecimviris inspicere fas est.' Ad hunc versum consulendus Salmas. Plin. exerc. p. 78. qui asservata oracula Sibyllina in delubro Junonis in arca lapidea, cella

subterranea asserit. *Emmeness.*

74 *Foliis tantum ne carmina manda]* Ut Varro dicit, 'In foliis palmæ interdum notis, interdum scribebant sermonibus:' ut diximus supra. *Sere.*

Foliis tantum ne carmina manda] Folia enim vento turbata componi vix poterant. Ante usum chartarum in foliis palmarum primo scriptitatum, teste Plinio XIII. 11. et Alex. de dieb. gen. II. 30. In iis exarata fuerunt Cumææ vatis oracula, de quibus noster *Æn.* III. 444. 'Fata canit, foliisque notas et nomina mandat, Quæcumque in foliis descripsit carmina virgo.' Juvenal. Sat. VIII. 126. 'Credite me vobis folium recitare Sibyllæ.' *Emmeness.*

Carmina] In antiquis omnibus exemplaribus, quotquot versare mihi contigit, *carmina*, non *nomina* scriptum inveni: quæ quidem lectio Servium non latuit. *Pierius.*

75 *Ludibria]* Παίγνια, ἀθύρματα. Horat. 'Ni ventis Debes ludibrium cave.' Vide Adag. *Sibyllæ folium.* Taubmann.

76 *Ipsa]* Pro *Tu*: et posuit pronomen ejus personæ, de qua loquimur, pro illius, cum qua loquimur. Est autem Græcum, nam dicunt αὐτῇ εἰπὲ, id est, *tu dic.* *Servius.*

Finem dedit ore loquendi] Hoc est, definivit ei, ut ore loqueretur, nec in foliis scriberet. *Idem.*

77 *Nondum patiens]* Quæ nondum posset implere oraculorum sermones, aut dum vacat; et est impatiens. *Idem.*

At Phæbi nondum patiens] Imitatur Lucanus Phars. v. Virgilium his versib. 'Spumica tunc primum rabies vesana per ora effluit, et gemitus, et anhelo clara meatu Murrura; tum mustus vastis ululatus in antris, Extremæque sonant domita jam virgine voces.' *Corda.*

Nondum] Sentit Cupacius observat. XV. 5. vacare in Virgilio *dum*, ut plerumque in Poëtis ex Græcorum imita-

tione. Sed dici potest, hic nullam esse redundantiam, ut neque sæpissime in οὐπω. *Idem.*

78 *Phæbi, Bacchatur vates]* Bene *bacchatur.* Idem enim est Apollo, qui Liber pater, qui Sol. Unde ait Lucanus, 'Cui numine mixto Delphica Thebanæ referunt Trieterica Bacchæ.' Unde in eorum sacris erat Phæbadum Baccharumque conventus. *Servius.*

Bacchatur] Id est, bacchantis more furit. Vel, quia idem est Bacchus, qui Apollo et Sol: ut docet Macrobius. I. 18. Unde et in eorum sacris erat Phæbadum Baccharumque conventus. Etiam Eurip. Cassandram βακχὴν vocat, veluti ἐνθεον, θεόπνευστον, φοιβάδα, &c. Quin et Ulpianum *bacchari* ad fanaticos retulisse, docet Pimponius. Ita *insanire*, pro Oracula promere, dixit Tertull. Vide Des. Heraldum ad Arnob. I. I. p. 5. Hinc et Guntherus Ligurini I. I. 'Solis licet insanire Poëtis.' *Taubm.*

Bacchatur] Quod est vaticinantium proprium: pro eo Lactant. IV. 27. 'instinctu dæmonis percitus dementit, effertur, insanit.' Apulejus Met. I. VIII. 'inter hæc unus ex illis bacchatus effusus, ac de imis præcordiis anhelitus crebros referens.' *Emmen.*

79 *Excussisse deum]* *Excuti* proprie de equis dicimus: quod inde traxit, quia Phæbus (id est Sol) equis utitur. Et nunc Sibyllam quasi equum, Apollinem quasi equitem inducit: et in ea permanens translatione, *excussisse* ait, ut, 'excussus Acontens.' Item, 'Fera corda domans:' quod est equorum proprium, frenos pati et stimulos: ut, 'Ea frena furenti Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.' Quod autem dicit, *magnum deum*, non re vera ait: sed furentis ad effectum, id est, colentis: ut, 'Summe deum, sancti custos Soractis Apollo.' Unicuique enim deus, quem colit, magnus videtur. *Excussisse vero deum*, pro *excutere*:

tempus est pro tempore. Est autem Attica figura, qua nos uti non convenit: quia hac licenter utuntur poëtae. *Servius*.

Si pectore possit Excussisse deum] Tentando an possit excutere Apollinem. Vel, baccatur, et cum furore se agitatur, tentans an p. &c. Ita *Æn.* v. 679. 'excussaque pectore Juno est.' Tralatione autem perpetua hic Sibyllam inducit ut equum, Apollinem ut sessorem. Nam et Apollo, id est, Sol equis utitur: et in forma equi cultus traditur in Asia. *Taubm.*

Excussisse deum] Enallage temporis: præteritum pro præsentī. Qualia multa Sanct. Min. p. 49. *Emmness.*

Fatigat] Exercet: superat. Describit οἰσθηλασίαν: et quæ *Æliano* οἰσθησις et οἰσθημα dicitur. *Taubm.*

80 *Fingitque premendo*] Componit: ut, 'Et corpora fingere lingua.' Componit autem ad moderationem certam dicendi. Diximus enim supra, omnia quidem vident: sed non omnia indicant sacerdotes. *Servius*.

Fingit] Subaudi, os. Ita *Plautus* *Amph.* 'menimque os fingit denuo.' Græci στομαῖον. *Plato* in *Cratilo*, στόμα πλάττειν, *formare os*. *Germ.*

Fingitque] *Lucanus* l. v. 'nec tantum prodere Vati, Quantum scire licet.' Vide *Æn.* III. 461. *Taubm.*

81 *Ostia janique domus patuere*] Precibus scilicet, et quæ antea ostia erant patefacta, aditus esse cœperunt. *Servius*.

82 *Ferunt responsa*] Quia ut supra ait, 'Ora domus patuere.' *Idem*.

83 *Pelagi defuncte periclis*] Non liberate pelago, sed marinis periculis. Nam adhuc navigaturus est: sed sine ullo discrimine. *Defuncte* autem liberate. Nam dicimus functos officio, qui officia debita compleverunt. Unde est et honoribus functi: hinc et *defunctos*, mortuos dicimus, qui compleverunt vitæ officia. Unde est, 'Et nil jam cœlestibus ullis Deben-tem.' *Idem*.

O tandem, &c.] Vaticinium Sibyllæ ad *Æneam* habet quoque *Tibullus* eleg. II. 5. Lege in illo. *Cerda*.

84 *Sed terræ*] Legitur et terra. Unum tamen est. *Servius*.

Terræ] In codicibus quibusdam admodum vetustis, *terræ* Genitivo casu legitur, subintelligendo *pericula*: veluti dixerat, 'Pelagi defuncte periculis.' Magis tamen placet *terra* adverbialiter. *Pierius*.

Sed terræ graviora manent] Locus omnino oppositus illi *Æn.* I. 'O passi graviora, dabit deus his quoque finem.' Et hic verbum *manent* opponitur verbo *defuncte*: id est, futura pericula, præteritis; et terra, mari. *Cerda*.

In regna Lavini] Alii *Latini* legunt, cujus tunc erant: sed quia divina loquitur futura, præoccupat. Postea enim *Lavinium* dicitur, licet possit ad *Lavinum* Latini fratrem referri, qui illic ante regnavit. *Servius*.

In regna Lavini] Vetera quædam exemplaria legunt, *et regna*, pro *in regna*, præpositione præterita: prout etiam factum statim in principio libri primi, 'Italiam fato profugus Lavinæ venit litora.' Sunt et qui *Latini* legendum autumant, *Servio* etiam super syllaba *Lavini* prima plurimum dubitante. In codicibus tamen omnibus antiquioribus *Lavini* scriptum observavi, præter nonnullos, in quibus *Latini* subdititia lectio est, priore abra-â dictione. Sed enim plura de hoc in VII. ubi versum illum, 'Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris.' In codicibus quibusdam antiquis aliter legi ostensum est. *Pierius*.

85 *Mitte hanc de pectore curam*] Sunt qui hic legunt, *dimitte hanc pectore curam*. Vide *Nobiliss. Heins.* ad *Ovid.* I. 209. *Emmness.*

86 *Horrida tellus*] Quæ contra hostem cognatumque suscepta sunt: ut *Latinus* dicturus est, 'Arma impia sumpsī, Promissam cripui.' *Servius*.

87 *Et Tybrim multo, &c.*] Ita in magnis cladibus. De Trojana hoc in primis celebratum Homero, et aliis. De conflictu Severi et Nigri Herodian. l. iii. ait tantam utrinque editam stragem, ὥς καὶ τὰ ρεῖθρα τὰ διὰ τοῦ πεδίου ποταμῶν ρεόντων αἵματος πλεῖον, ἢ ὕδατος κατάγειν θάλασσαν: ut flumina per eam planitiem decurrentia majore vi sanguinis quam aquarum in mare se volverent. *Cerda.*

Spumantem sanguine cerno] Quasi non solum præsciat, sed prævideat, quod facturus est Turnus, ut 'Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc.' *Servius.*

88 *Non Simois tibi, nec Xanthus*] Tyberinus et Numicus, in quem cecidit. *Idem.*

Nec Dorica castra] Græca: et re vera: nam Turnus Græcus fuit: ut, 'Et Turno si prima domus repetatur origo, Inachus Acrisiusque patres, mediaque Mycenæ.' *Idem.*

89 *Partus Achilles*] Turnum significat: et sic hoc dictum est, ut in Bucolicis, 'Alter erit tum Tiphys, et altera quæ vehat Argo Delectos heros:' et hoc est, quod dicit, 'Obscuris vera involvens.' Nam licet vera sint, latent. Unde Apollo Δολίᾱς dicitur, id est, obliquus. *Idem.*

Alius Achilles] Positus Achilles pro hoste, ut Æn. ii. Myrmidones, et Dolopes. Ita Aristoph. esp. Μῆδός τις, pro quovis hoste, nam Medi fuerunt hostes Græcorum acerrimi. Notat hoc tibi Scholiastes, cum ait: Μῆδος ἀντὶ τοῦ ἐχθροῦ: et addit rationem: πολέμιοι γὰρ Ἕλλησιν οὗτοι. Adi quæ ego Ecl. iv. ad illud, 'Atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles:' ubi ego late: et adijunge adine positum Achillem pro quovis viro forti. Firmant hoc verba Procopi l. i. de Edificiis Justiniani, ubi loquens de Justiniani imagine, ita ait: 'equo insidet arcum Regis simulacrum, statuæ persimile; Achillem vocant, propter figuram, quam

refert.' Adi locum. Debet gloriam hanc Achilles suo Homero. *Cerda.*

90 *Natus et ipse dea*] De Venilia sorore Amata: ut, 'Cui diva Venilia mater.' Nec debet mirum esse Amata fuisse mortalem, cum etiam Turnus Juturnæ frater mortalis fuerit. Nam hæc fuerunt divina beneficia. *Servius.*

Addita Juno] Inimica. Est autem verbum Lucilii, et antiquorum: ut Plantus, 'Argus, quem quondam Ioni Juno custodem addidit.' *Idem.*

Addita] Multi quidem codices ex antiquis, *abdita* legunt: sed inemendate: *addita* vero vocabulum Lucilianum agnoscit *Servius.* *Pierius.*

Addita] Id est, infesta, et veluti affixa, explicatore Macrobio: nam Lucilius Sat. l. xiv. 'Si mihi non prator siet additus, atque agitet me.' *Cerda.*

91 *In rebus egenis*] Per transitum ostendit famem futuram. *Servius.*

Rebus egenis] Petron. Satyr. 'sed inops, et rebus egenis Attritus.' *Cerda.*

93 *Conjux, iterum, hospita*] Nam et Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. *Hospita* autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid impute tur Æneæ, quasi fatorum hoc esse prædicat. *Servius.*

95 *Tu ne cede*] Ne cedas: sed esto audentior quam tua te fortuna permittit. Et bene adversam fortunam docet virtute, aut vitari, aut minui, aut patienter sustineri. *Idem.*

96 *Quam*] In plenisque veteribus codicibus, *qua* legere est, quod forte non displiceat. Sed plus est *quam* dicere: quia id etiam adhortatur, ut fortunam ipsam superare contendat, quum ex altero ei tantum obsequendum præcipiatur. In quibusdam quum invenitur. *Pierius.*

Quam tua te] Aliqui legunt *qua*, cujus lectionis sententia erit, ut obsequatur fortunæ. Prætulī *quam*, contraria sententia; quam lectionem

Servius sequitur, alique non pauci. Invitat etiam locus Taciti Hist. II. 'fortes, et strenuos, etiam contra fortunam, insistere spei.' Illustrabis versum hunc ab Erasmo, adagio, *palman ferre*. Cerda.

Via] Ratio, opportunitas. *Servius*.

97 *Quod minime veris*] Putat Meyerus hinc fluxisse Ovidii imitationem hanc: 'semper tibi pendeat hamus, Quo minime veris gurgite, piscis erit.' Cerda.

Graja pandetur ab urbe] Propter Euandrum, qui cum in Tusciam misurus ad Tarchontem est. *Servius*.

98 *Ex adyto*] Locum vaticinationis ostendit. *Idem*.

Cumæa Sibylla] Bene addidit propter discretionem. *Idem*.

Cumæa Sibylla] Multa quidem ex nominibus Græcis, quæ jure Latii donata sunt, *y* in *u* commutarunt. In Romano tamen codice, pleraque ex iis, quæ vulgo per *u* proferimus, per *y* scripta reperis; ut *Cymæa*, quod etiam in Mediceo est, et superius *Cymarum*. Contra vero, quæ usus nunc per *y* scribit, et enuntiat, ibi per *u* vocalem Latinam scripta esse, ut *inclutus*; quæ quum inconstanter adeo posita sint, bonam eorum partem præterire consilium fuit. *Pier*.

99 *Horrendas*] Ita Pindar. Pyth. IV. κρυδὲν μάντευμα: *horrendum vaticinium*. Cerda.

Ambages] Ab hac vaticiniorum ambiguitate dictus est Apollo λοξίας: et Cassandra fatidica in epigr. λοχοτρόχῃς. Sophocles Sphingem vocat ποικιλαῶδον, *varie canentem*. Tiresiam quoque loquentem inducit, αἰνικτὰ καὶ ἀσαφῆ, *enigmatica et obscura*. Æschylus in Prometh. χρησμούς, *oracula*, vocat αἰολοστόμους, *ασήμους*, *dyscriteως* τ' εἰρημένους, quod varia sint et difficile percipiantur, dicanturque cum ambagibus. Plutarchus in opere de Pythiæ oraculis, his attribuit περιφράσεις, σκιὰν, ὑπόνοιαν, ἀμφιλογίαν, περιεργίην, λοξότητα, ἀσάφειαν, μυχὸν, ex

Sophocle etiam αἰνικτήρια: *periphrases, ambra verba plena suspectus, ambiguitatem, circuitionem, obliquitatem, obscuritatem, tenebras, ænigmata*. Philostratus l. I. de vitis Sophist. ait, Apollinem loqui ὥσπερ σοφιστοῦ, *instar Sophistæ*. Accinit Nazianzenus orat. 39. qui τρίποδος δελφικοῦ σοφίσματα. Tacitus Ann. II. 'Germanico per ambages, ut mos est oraculis, maturum exitum cecinisse.' Arnobius III. insultans gentibus: 'Divinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius: et cur obliquata, et dubia? cur obscuritatibus submersa caligine dat sapius, submonstratque omnia responsa?' Tullius Divinat. II. hæc oracula vocat, *falsa, casu vera, flexiloga, obscura*. *Idem*.

Canit ambages] Hoc σιβυλλῶν vocant. Ita Lucan. l. V. 'flexa sic omnia Tuscus, Involvens multaque tegens ambage canebat.' Inde et Apollo dicitur λοξίας, id est, perplexus. Pacuvius: 'Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.' Mart. Capella l. I. 'Quibus aut vaticinia obliquis fundebantur ambagibus,' &c. Et Lycophron in Cassandra, δυσφάτους αἰνιγμάτων οἶμας, *Dictionum sive Oraculorum inobservabiles Camanas*, ut vertit Scalig. *Taubmann*.

Antroque remugit] Quia in antro est, ut 'Pulsati colles clamore resultant.' *Servius*.

Antroque remugit] Noster Æn. III. 92. 'et mugire adytis cortina reclusis.' Stat. Thebaid. 'Apollo Mugiat insano penitus seclusus in antro.' *Emmeness*.

100 *Obscuris vera involvens*] Vera et obscura confundens: est autem Hypallage, veris obscura iuserens. *Servius*.

Obscuris vera involvens] Potuit imitari Homerum, qui, ψεύδεα πολλὰ λέγων ἐτύμοισιν ὅμοια: *mendacium multa proferens veris similia*: et Euripidem, qui in Oreste, Καλοῖς κακοῖς λόγους ἐλάσσων, *Bonis malos sermones invol-*

rens. Lucanus quoque l. v. 'flexa sic omnia Thuscus Involvens, multaque tegens ambage canebat.' *Cerda*.

Obscuris vera involvens] *Involvere* pro *tegere*: noster *En.* iii. 197. 'Involvere diem nimbi.' Phædr. habet fab. iv. 6. 'sævum ingenium variis involvens modis.' Inde Ovid. *obscuram vatem* appellat vii. 761. 'Immemor ambagum vates obscura suarum.' *Emmeness*.

Frena furenti concutit] Ita Lucan. de Phæmonoe Pythia: 'nec verberare solo Uteris: et stimulos flammisque in viscera mergis. Accipit et frenos,' &c. Huc facit, quod Cælius xxi. 20. advers. Horatii, 'Et tragicus plerunque dolet sermone pedestri,' notat: vel quia Poëtæ furoris divini afflatu perciti vicem equi implent; equitis vero, insidens numen, sive is Apollo sit, sive Musa, seu quivis alius. Quod et in Sibylla hic servatur. *Taubmann*.

Ea frena furenti concutit] Solebant teste Scheffero de re vehic. i. 13. equorum excitandorum gratia percutere ipsorum colla habenis, quod Polux appellat ἀνακλάσαι τὸν αὐχένα ἐκ τοῦ χαλινοῦ: quod Sil. Ital. l. xvi. vocat *quatre*. *Emmeness*.

101 *Vertit*] In codicibus aliquot antiquis, *versat* habetur. Sed in hac sententia, melius est *vertit*. *Pier*.

102 *Cessit furor*] Non penitus recessit, sed paulatim cæpit imminui. Nam paulo post de Miseni morte dictura est: quod nunc procedit, si nec numen recessit. *Serrius*.

Rabida] Vetera pleraque exemplaria, *rapida* legunt: quique lectionem eam volunt, *rabie* inquit ex Aristotele in hominem non cadere, minus vero in Deum. Sed enim hoc alterius est negotii: nos superius habemus de hac eadem persona, 'Et rabie fera corda tument.' *Pierius*.

103 *Non ulla laborum*] Pro nulla, ut 'nullus aratro Cessit honos.' *S*.

104 *O virgo*] *O*, licet sit naturaliter hævis in Latinis sermonibus,

apud Virgilium tamen pro longa habetur, ut hoc loco, *O virgo*. Item alibi, 'Quis te, magne Cato, tacitum.' Exceptis *ego*: ut, 'Ast ego quæ divum:' et *duo*, ut, 'Si duo præterea:' et *scio*, ut, 'Nunc scio quid sit amor:' et *nescio*, ut, 'Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos.' Apud alios *o*, nisi in Græcis nominibus non producit: quod et nunc sequi debemus. Dicunt tamen quidam, quod *o* tunc producit in nominativo, quando et in genitivo producta fuerit: quod falsum est. Nam et Virgilius produxit *virgo*, cum *virginis* faciat, et Lucanus *Cato* corripuit, ut, 'Nos, Cato, da veniam,' cum *Catonis* faciat. Item *Juno* cum producat Virgilius, Statius corripuit. Sane sciendum adlocutionem hanc esse snasoriam cum partibus suis. Nam honestum est, quod dicit, se patrem requirere: utile, ut ab eo patriæ originem discat: necessarium, quia jusserat pater: ut, 'Ditis tamen ante Infernas accede domos:' possibile, quia ait, 'Quando hic inferni janua regis dicitur.' Item, 'Potes namque omnia:' si omnia, etiam hoc. *Serrius*.

Nova mi facies] Id est, species. Sciendum tamen *mihi* pronomen nunquam in Synæresim venire, ne incipiat esse blandientis adverbium: et licet quidam hujus loci nitantur exemplo, non procedit; vel quia unum est exemplum, vel quia potest esse etiam blandientis adverbium, *nihil* vero pro metri necessitate cogitur. Nam si pars sequens orationis a vocali inchoet, *nihil* dicimus, ut 'Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis.' Si autem a consonanti inchoet, *nil* ponimus: ut Juvenalis, 'Nil tale expectes: emit sibi multa, videmus.' *Idem*.

Mi facies] Romanus codex, *mihi* semper eodem modo scribit, tam pro monosyllabo, quam pro soluta in duas syllabas dictione. *Pierius*.

Facies] Laboribus dat faciem, ut infra sceleribus: et Cic. 'faciem ho-

nesti, faciem civitatis.' Alii amorum, rerum, consilii, agri faciem, dixerunt. Nota hæc Interpretum est. *Cerda*.

Inopinare surgit] Nomen est, non participium. Nam *inopinatum* diceret, quod non procedit. *Opinatus* enim venit ab eo, quod est *opinar*: sed quia *inopinar* non dicimus, ideo nec *inopinatus* facit: sicut et *noceus* participium est, quia invenimus *noceo* verbum; *innocens* vero nomen, quia *innocéo* non dicimus, esse participium non potest. Nullum est enim participium, quod et a verbo non trahitur: licet a sui verbi forma non veniat, ut *placita*, licet *placeor* non dicamus, tamen *placeo* invenimus: item *regnata*, *triumphata*. Unde *galentus* et *tunicatus* et *togatus* nomina comprobantur: nullum enim verbum horum originis reperitur. *Serrius*.

105 *Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi*] *Præcepi*, ante cognovi ab Heleno, vel a patre, qui ait, 'Gens dura atque aspera cultu Debellanda tibi Latio est.' Dicit autem se futura partim audisse, partim mente præcepisse. Sed occurrit: Si novit omnia, quid consulit numen? Sed nosse se dicit omnia, quantum ad labores pertinet: et concedit totam petitionem, ut ad illud veniat, quo possit patrem videre. Nam quod dicit *unum oro*, non solum dicit, sed præcipuum: ut, 'Unam posthabita coluisse Samo.' *Idem*.

Præcepi] In Romano codice, et quibusdam aliis antiquis, *præcepi* legitur: quod idem est cum *animo mecum ante peregi*. Si vero *percepi* placet, ut in Longobardico et in Mediceo habetur, *ante* præpositio utrique verbo fuerit applicanda, *Omnia ante percepi, et omnia ante mecum animo peregi*. *Pierius*.

Omnia præcepi] Volunt Interpretes dici hoc ex Stoicorum doctrina, qui dicebant sapientem omnino debere animo excubare, ut nihil omnino im-

provisum sibi accideret: sed omnia prius tanquam ex specula præviderit, et providerit. Muretus Var. v. 12. adducit locum ex Thelylo, ad quem videri posset Poëtam confutasse. At Prometheus: *Καὶ γὰρ τί γάρη; πάντα προύβλετο ταῦτα, Σάβηας τὰ μέλαινα, οὐδὲ μοι ποταίνω Πηλεΐδην ἤϊε:* Sed quid hæc dico! omnia prænosco Optime quæ sunt futura, nec mihi improvisum Malum ullum eveniet. Alludit quippe Prometheus ad nomen suum. Tale illud Seneca in Hippol. 'Ne metue clades fortiter fari asperas, Non imparatum pectus ærumnis gero:' et Terentii in Phormione: 'Meditati sunt mihi omnia mea incommoda:' et post pauca: 'Horum nihil quicquam accidet animo novum.' Hæc in Interpretibus sunt, ex quorum mente ego ista: nam mihi verisimilius est, Poëtam non tam ad Stoicorum doctrinam contendisse, quam ad Heleni monita, quæ habentur Æn. III. Sed locum istum de matris præoccupandis, ut leniora sint cum veniant, satis illustravi Æneid. I. II. *Cerda*.

106 *Quando*] Siquidem: et est conjunctio. *Serrius*.

107 *Et tenebrosa palus Acheronte refuso*] *Paludem* pro *lacu* posuit. Nam *Avernum* significat: quem vult nasci de Acherontis æstuariis. *Palus* autem, bene iste produxit *lus*: quia *palus*, *paludis* facit, quod supra plenius diximus. Horatius corripuit: ut, 'Sterilisque diu palus aptaque remis.' *Tenebrosa* autem, nigra, per quod *altam* significat: ut, 'Nigra figit sub nube columbam,' id est, alta. *Idem*.

Acheronte refuso] *Acheron* fluvius dicitur inferorum, quasi sine gaudio: sed constat locum esse hand longe a Bajis, undique montibus septum: adeo ut nec orientem, nec occidentem Solem possit aspicere: sed tantum medium diem. Quod autem dicitur ignibus plenus, hæc ratio est:

omnia vicina illic loca calidis et sulphuratis aquis scatent. Sine gaudio autem ideo ille dicitur locus, quod necromantia vel sciomantia, ut dicunt, non nisi ibi poterat fieri: quæ sine hominis occisione non fiebat. Nam et Æneas illic, occiso Miseno, sacra ista complevit, et Ulysses, occiso Elpenore: quanquam fingatur in extrema Oceani parte Ulysses fuisse: quod ipse Homerus falsum esse ostendit ex qualitate locorum, quæ commemorat ex tempore navigationis. Dicit enim cum circa unam noctem navigasse; et ad locum venisse, ubi sacra perfecit. Quod de Oceano, non procedit: de Campania, manifestissimum est. Præterea a Bajo socio ejus illic mortuo, *Bajas* constat esse nominatas. Dicit etiam vidisse Hærculem: ideo quia illic sunt *Bauliæ*, locus Herculis dictus quasi *Bocalla*: quod illic habuit animalia, quæ Geryoni detracta ex Hispania adduxerat. *Idem*.

108 *Ire contingat*] Ut minus est: *Ut ire contingat*, ut iter doceas. *Id*.

Ire ad conspectum cari genitoris et ora Contingat] In Romano codice, perpetuus ille modus, *ire*, pendet a verbo, *unum oro*: alio inde membro *et ora contingam* legitur. In aliquot etiam codicibus inemendate *contingit* enuntiativo modo positum est. Magis tamen placet *oro contingat ire*, quod etiam Servius agnoscit. *Pier*.

109 *Sacra ostia pandus*] Aut venerabilia, aut execranda: sicut de Tartaro dicturus est, 'Sacra panduntur portæ.' *Servius*.

110 *Illum ego per flammas*] Meritum approbat patris, ut justum videatur esse desiderium. *Idem*.

Sequentia tela] Ut, 'Ardentes elypeos atque æra micantia cerno.' *Id*.

111 *Ex hoste recepi*] Liberavi: ut, 'Frugesque receptas.' *Ex hoste* autem, plus est quam si *ex hostibus* diceret, ut diximus supra. *Ex hoste* enim generaliter dicitur: *ex hostibus* partem ostendit: sicut dicendo *terram*,

significamus elementum, *terras* vero singulas partes, ut *Africae, Italiae*. *Id*.

112 *Meum comitatus iter*] Non spe salutis, sed mei causa: ut, 'Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.' *Idem*.

Ille meum comitatus] Eurip. in *Orest.* συνεπόνει ἐμολ πόνοισ. *Germanus*.

113 *Pelagique minas*] Quintilian. declam. 258. 'inter fluctus, et turbati maris minas.' Arator Poëta lib. II. 'Non pelagi cælique minas.' *Pari* aura Propertius, *Nili minas* dixit eleg. III. 11. 'Et Tiberim Nili cogere ferre minas.' *Cerda*.

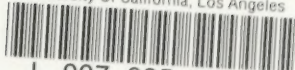
Cælique ferebat] Ut ante morte præventus sit quam ferre desierit. Et mire imperfecto usus est tempore, ac si diceret: Adhuc si viveret, ferret. *Servius*.

114 *Invalidus*] Eurip. φροῦδος πρέσβος. Sic Calab. de Nestore filium a Memnone casum ulcisci aggrediente: οὐνεκ' ἄρ' αὐτὸν Παιδὸς ἀποφθιμένου ποθῆ' ποτὶ μᾶλλον ἄγεσκε Πᾶρ δύναιμιν. *Germanus*.

Vires ultra sortemque senectæ] Quia senectæ sors est quies et otium: sicut pueritiæ, ludus: amor, adolescentiæ: ambitus, juvenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, quam sors exigebat senectæ. *Servius*.

115 *Ut te supplex peterem, et tua limina adirem, Idem orans mandata dabit*] In plerisque omnibus antiquis exemplaribus, inter hæc membra non habetur *et* copulativa particula: et *idem orans* varie legitur. Nam codices nonnulli *id memorans* legunt, quod hoc loco mihi videtur otiosum. Alii quidam, *id me orans*. Unde puto per librariorum insecitiam illud, *id memorans* emanasse. Mihi vero tam vulgata lectio *idem orans*, quam antiqua *ea id me orans* summopere satisfacit. *Pierius*.

116 *Orans mandata dabit*] Sic dictum est, ut, 'Et supplex tua numina posco.' Major enim ad impetrandum vis est cum rogare, qui possit jubere. *Servius*.

L 007 625 761 7

SOUTHERN BRANCH
UNIVERSITY OF CALIFORNIA
LIBRARY
LOS ANGELES, CA

UC SOUTHERN REGIONAL LIBRARY FACILITY

AA 000 406 810 2

